THOMAS ASBRIDGE

HAÇLI SEFERLERİ

SAY

HAÇLI SEFERLERİ

Thomas Asbridge

Londra Queen Mary Üniversitesi'nde Ortaçağ Tarihi dalında kıdemli okutman olarak görev yapmaktadır. Daha önce kaleme aldığı *The First Crusade* adlı kitabı övgüye değer bulunmuş olan Asbridge Haçlı Seferleri tarihi alanında dünyaca ünlü bir uzmandır. BBC için Haçlı Seferleri konulu bir belgesel hazırlamış ve sunmuştur.

HAÇLI SEFERLERİ

THOMAS ASBRIDGE

İngilizceden çeviren:
Ekin Duru

SAY

Say Yayınları
Tarih Dizisi

Haçlı Seferleri / Thomas Asbridge
Özgün adı: *The Crusades: The War for the Holy Land*

© Thomas Asbridge 2010

Türkçe yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0378-3
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Ekin Duru
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Tülay Malkoç
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2014

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Haritalar 7
Önsöz 17
Giriş: Haçlıların Dünyası 23

I. HAÇLILARIN GELİŞİ

1. Kutsal Savaş, Kutsal Topraklar 53
2. Suriye Çilesi 82
3. Kutsal Kent 108
4. Haçlı Devletlerinin Oluşumu 133
5. Deniz Ötesi 179
6. Haçlı Seferi'nin Yeniden Doğuşu 211

II. İSLAMIN TEPKİSİ

7. Müslümanlığın Canlanışı 237
8. İnancın Işığı 250
9. Mısır'ın Zenginliği 275
10. Vâris mi Gaspçı mı 294
11. İslam'ın Sultanı 324
12. Kutsal Savaşçı 344

III. ŞAMPİYONLARIN SINAVI

13. Haçlı Seferi Çağrısı 373
14. Fatihe Meydan Okumak 396
15. Kralların Gelişi 432
16. Aslan Yürekli 459
17. Kudüs 479
18. Çözüm 500

IV. HAYATTA KALMA SAVAŞI

19. Diriliş 521
20. Yeni Yollar 551
21. Savaşta Bir Aziz 578

V. DOĞU'DA ZAFER

22. Mısır Aslanı 611
23. Kutsal Topraklar Geri İsteniyor 637

Sonuç: Haçlıların Mirası 657

Teşekkür 681
Kronoloji 683
Notlar 687
Dizin 737

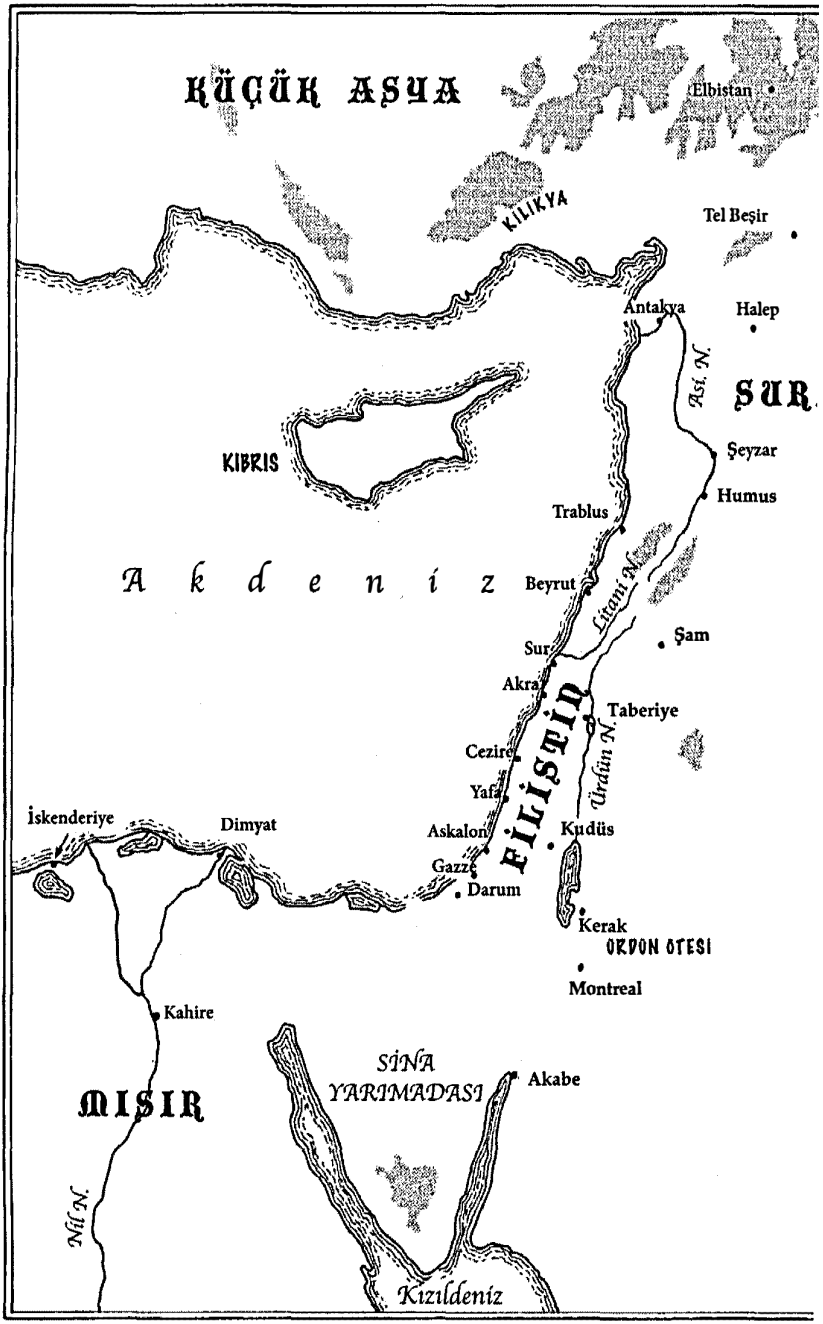
HARİTALAR

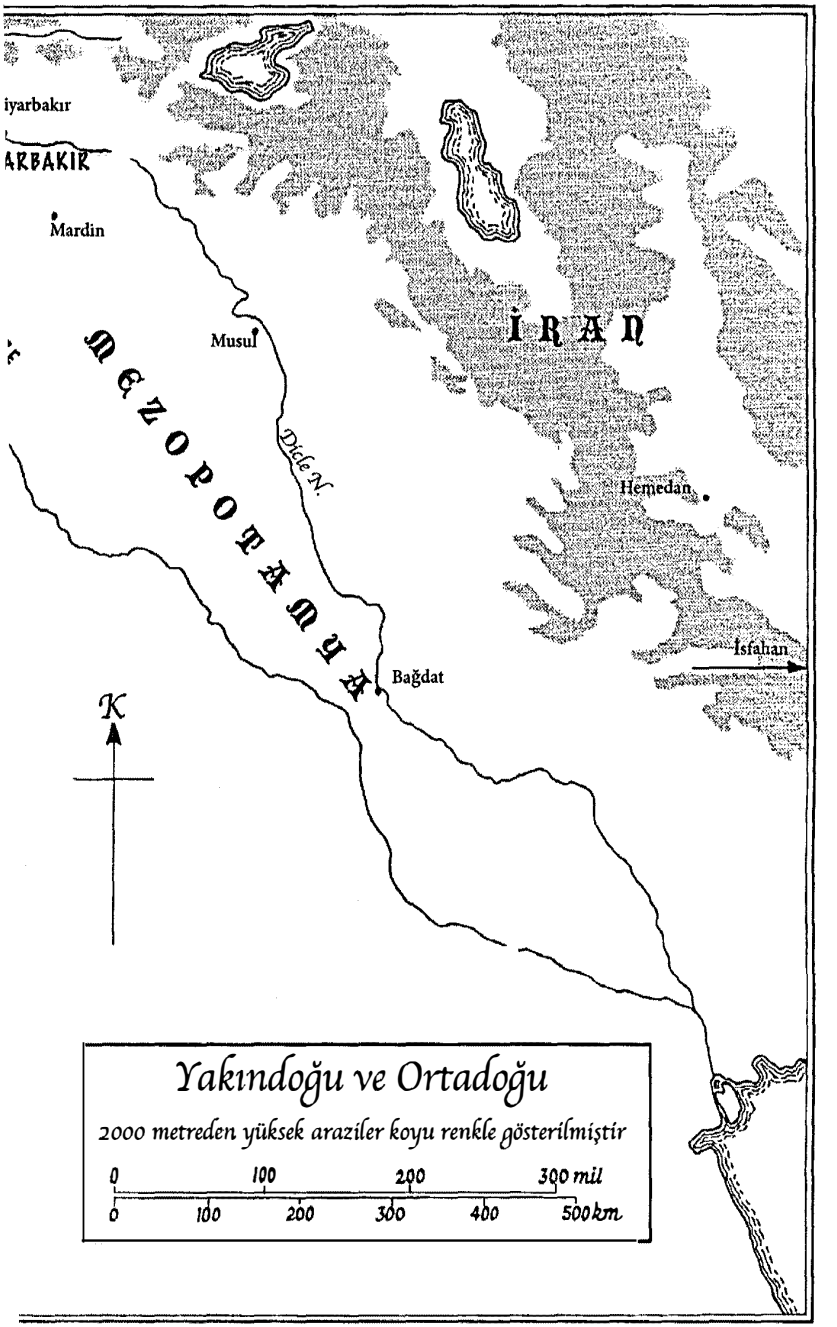
Batı Avrupa ve Akdeniz 10-11
Yakındoğu ve Ortadoğu 12-13
Kuzey Suriye 14
Filistin ve Güney Lübnan 15
Mısır 16
Birinci Haçlı Seferi'nin İzlediği Yol 71
Antakya Kenti 85
Kudüs Kenti 111
On İkinci Yüzyıl Başlarında Haçlı Devletleri 176
Selahaddin'in Hıttin Seferi 354
Üçüncü Haçlı Seferi'nde Akra Kuşatması 404
Aslan Yürekli Richard'ın Akra'dan Yafa'ya Yürüyüşü 464
Üçüncü Haçlı Seferi: Kudüs Yolları 484
On Üçüncü Yüzyıl Başlarında Haçlı Devletleri 538
Nil Deltası 555
1260'ta Memluklar ve Moğollar 617

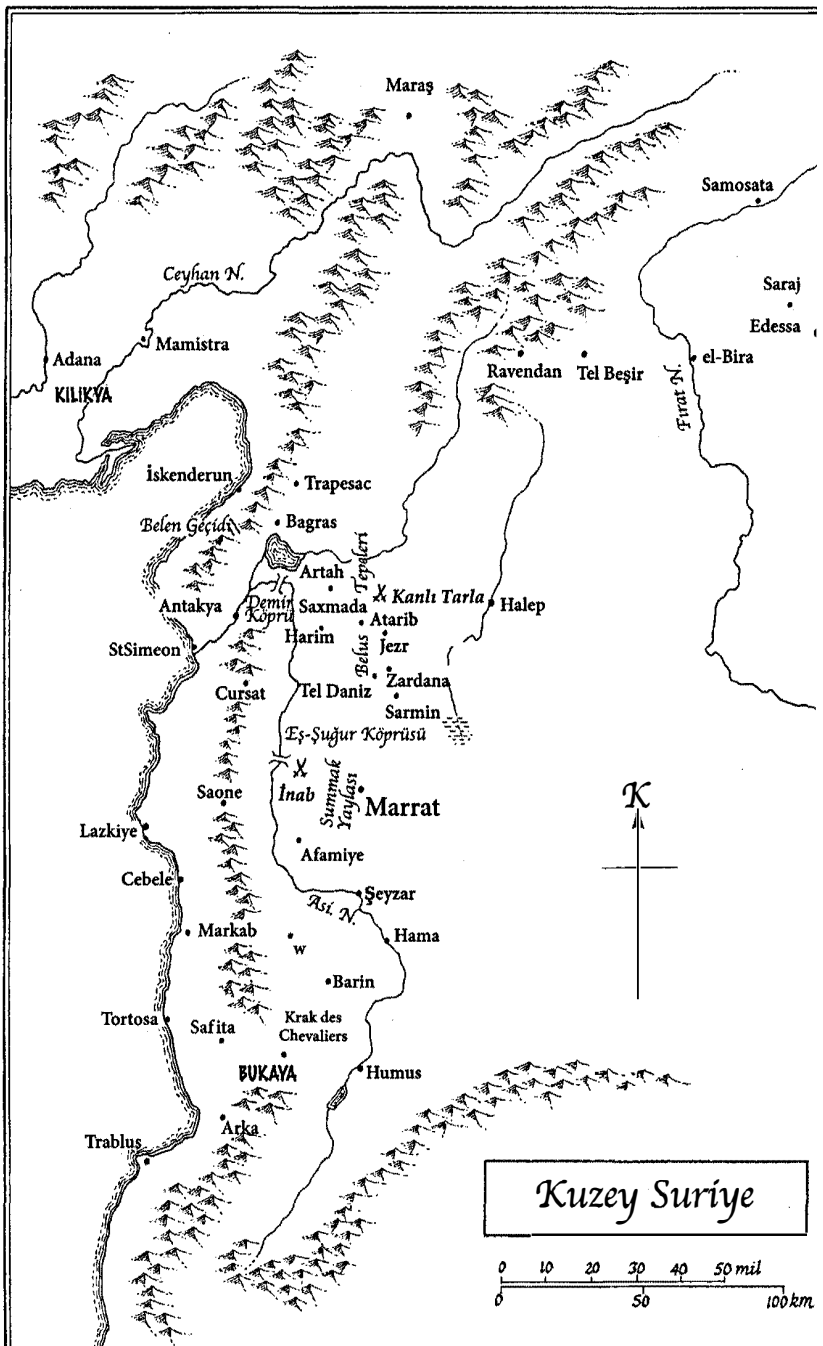
*Babam Gerald Asbridge'*e

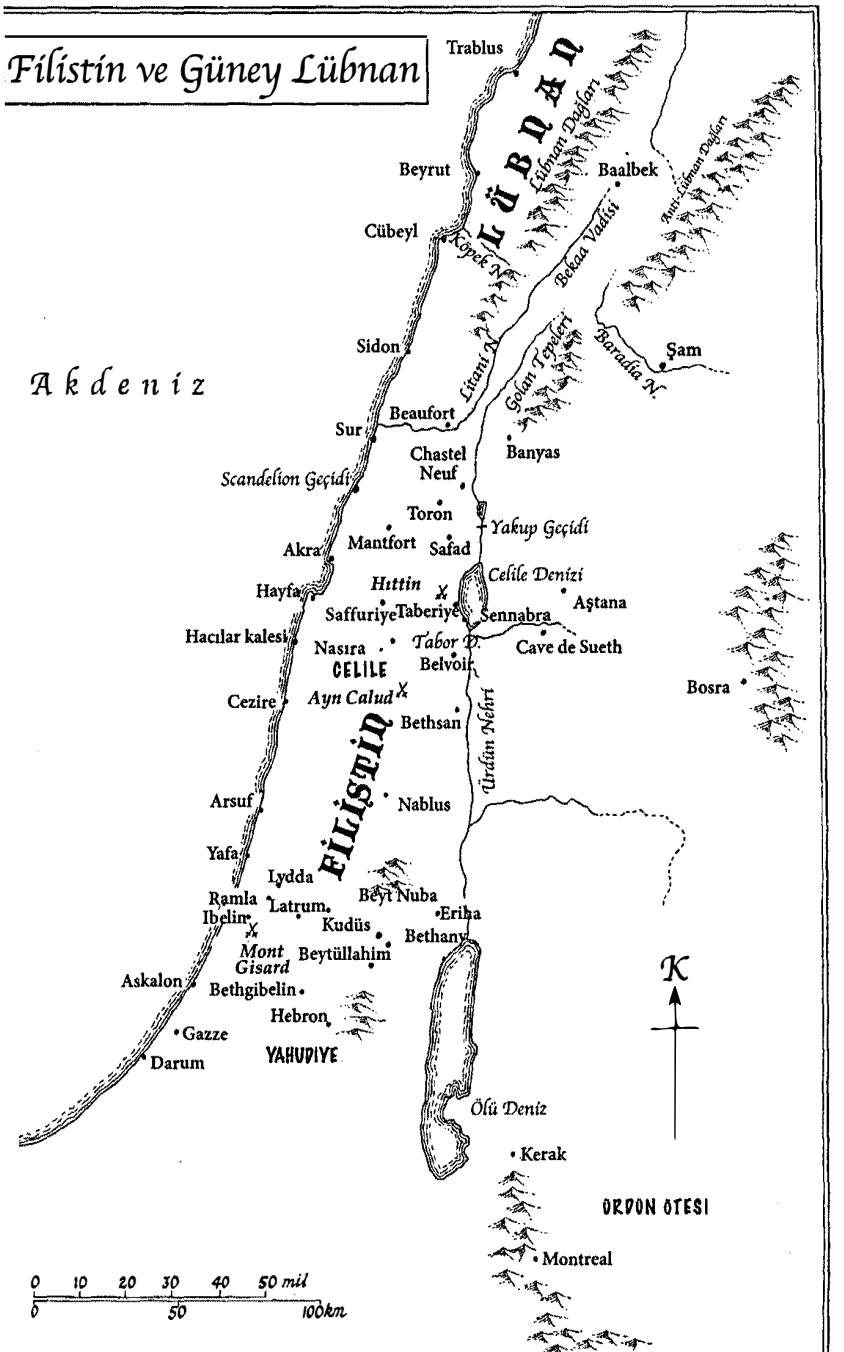

Ren N.
Köln
Boulogne
FLANDRA
Amiens
Bouillon
Mainz
ALMAN
Rouen
Trier
Prag
NORMANDIYA
Caen
Rheims
LOKAAINE
Worms
Paris
ALSACE
Regensl
ATLANTİK
OKYANUSU
Chartres
CHAMPAGNE
Toul
İMPARATORLUĞU
Troyes
Tours
Blois
Dijon
Basel
ALPLER
Poitiers
Cluny
FRANSA
Lyons
Clermont
Milano
Bordeaux
LOMBARDİYA
Vened
Valence
Piacenza
Toulouse
PROVENCE
Cenova
Bologna
LANGUEDOC
Pisa
ARAGON
Montpellier
LEON VE KASTİLYA
PORTEKİZ
KORSİKA
Rom
Barcelona
Ostia
Toledo
SARDUNYA
Sa
A
k
d
e
Tunus
Malta
Batı Avrupa ve Akdeniz
1000 metreden yüksek araziler
koyu renkle gösterilmiştir
0 100 200 300 mil
0 100 200 300 400 500 km

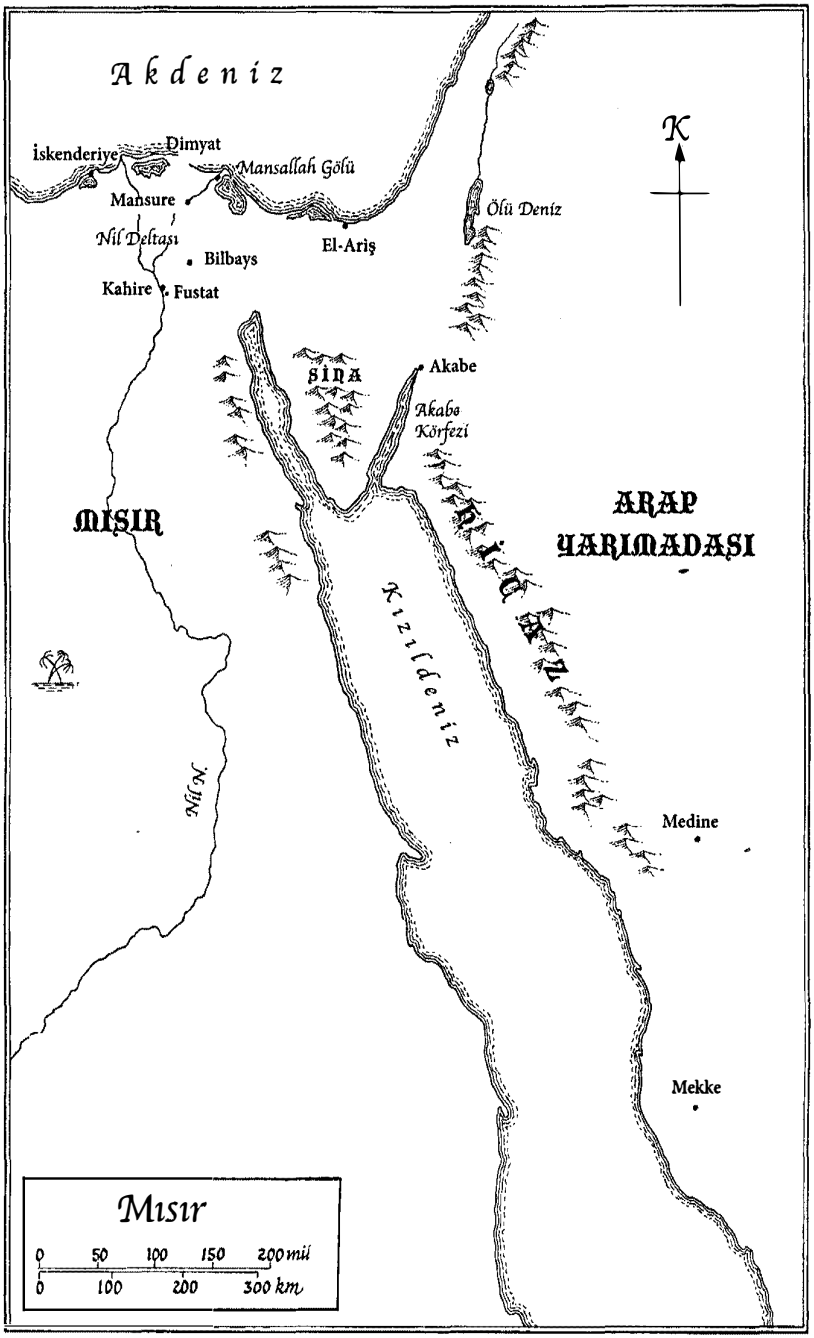

RUS KRALLIĞI
MACARİSTAN
Karadeniz
Belgrad
Niş
BALKANLAR
BİZANS İMPARATORLUĞU
Hadrianopolis
Konstantinopolis
Nikomedia
Civeto
Nikea
Dorylaeum
Durazzo
Devol
Selanik
Avlona
Otranto
İkonium
Antakya
Trablus
KIBRIS
Kudüs
Dimyat
MISIR

KÜÇÜK ASYA
Elbistan
KİLİKYA
Tel Beşir
Antakya
Halep
Asi N.
SUR
KIBRIS
Şeyzar
Humus
Trablus
Akdeniz
Beyrut
Litani N.
Şam
Sur
Akra
Taberiye
FİLİSTİN
Ürdün N.
Cezire
Yafa
İskenderiye
Dimyat
Askalon
Kudüs
Gazze
Darum
Kerak
ORDON ÖTESİ
Montreal
Kahire
SİNA YARIMADASI
Akabe
MISIR
Nil N.
Kızıldeniz

iyarbakır
ARBAKIR
Mardin
Musul
MEZOPOTAMYA
Dicle N.
İRAN
Hemedan
İsfahan
Bağdat
K
Yakındoğu ve Ortadoğu
2000 metreden yüksek araziler koyu renkle gösterilmiştir
0 100 200 300 mil
0 100 200 300 400 500 km

Maraş
Samosata
Ceyhan N.
Saraj
Edessa
Mamistra
Adana
KİLİKYA
Ravendan
Tel Beşir
el-Bira
Fırat N.
İskenderun
Trapesac
Belen Geçidi
Bagras
Artah
Demir Köprü
Saxmada
Kanlı Tarla
Halep
Antakya
Atarib
Harim
Jezr
Belus
StSimeon
Zardana
Cursat
Tel Daniz
Sarmin
Eş-Şuğur Köprüsü
Saone
İnab
Marrat
Lazkiye
Afamiye
Cebele
Şeyzar
Asi N.
Markab
Hama
W
Barin
Tortosa
Safita
Krak des Chevaliers
BUKAYA
Humus
Arka
Trablus
K
Kuzey Suriye
0 10 20 30 40 50 mil
0 50 100 km

Filistin ve Güney Lübnan
Akdeniz
LÜBNAN
Trablus
Beyrut
Cübeyl
Köpek N.
Sidon
Litani N.
Sur
Beaufort
Scandelion Geçidi
Chastel Neuf
Toron
Mantfort
Akra
Safad
Hayfa
Hıttin
Saffuriye
Taberiye
Hacılar kalesi
Nasıra
CELİLE
Tabor D.
Belvoir
Cezire
Ayn Calud
Bethsan
Arsuf
Nablus
Yafa
Lydda
Ramla
Latrum
Beyt Nuba
İbelin
Kudüs
Eriha
Bethany
Mont Gisard
Beytüllahim
Askalon
Bethgibelin
Hebron
Gazze
Darum
YAHUDİYE
FİLİSTİN
Lübnan Dağları
Anti-Lübnan Dağları
Baalbek
Bekaa Vadisi
Golan Tepeleri
Baradia N.
Şam
Banyas
Yakup Geçidi
Celile Denizi
Aştana
Sennabra
Cave de Sueth
Bosra
Urdün Nehri
Ölü Deniz
Kerak
ORDON ÖTESİ
Montreal
K
0 10 20 30 40 50 mil
0 50 100km

Akdeniz
İskenderiye
Dimyat
Mansallah Gölü
Mansure
Nil Deltası
Bilbays
El-Ariş
Kahire
Fustat
Ölü Deniz
K
SINA
Akabe
Akabe Körfezi
MISIR
ARAP YARIMADASI
Kızıldeniz
Nil
Medine
Mekke
Mısır
0 50 100 150 200 mil
0 100 200 300 km

ÖNSÖZ

Geçtiğimiz aylarda BBC için bu kitapla ilgili bir belgesel çekmek amacıyla Yakındoğu, Ortadoğu ve Avrupa'da seyahat etme şansına sahip oldum. Gittiğim yerlerin çoğu bana yabancı değildi; Haçlıların tarihi ile ilgili yıllardır sürdürmekte olduğum araştırmalar dolayısıyla buralara birçok kez gelmiştim. Gene de her yerde yeni, ilginç ve olağanüstü aydınlatıcı bir konu üzerinde çalışmakta olduğum hissine kapıldım. Haçlılara olan tutkumu yansıtmak, bu kutsal savaşların öyküsünü anlatmak için bu olaylardaki dramın, kimi zaman da dehşetin yaşandığı yerlerde bulunmaktaydım.

Yıllar boyunca Birinci Haçlı Seferi'ndeki inanç ve şiddetin hummalı karışımını dile getirmek için sayısız konuşma yapmıştım ama Kudüs'teki Kutsal Mezar'da durup kan revan içindeki Haçlıların sonunda 1099'da bu kutsal yere ulaştığında kapıldığı içten coşkuyu anlatmak başka bir şeydi. Aksa Camii'nde durup ünlü Salahattin Eyyubi'nin burada 3 Temmuz 1192'de Cuma namazını kıldırırken Kudüs'ü terk etmek zorunda kaldığı için duyduğu kederle ağlayışını anlatırken ruhumun elektriklendiğini hissettim.

Burada yaşadıklarımın bana Haçlı dönemiyle ilgili eşsiz ve çığır açan yeni görüşler aşıladığını ya da olayların kahramanlarına daha anlayışlı bir yaklaşım sağladığını ileri sürmüyorum. Önünde sonunda –çoğu kez ortaçağdaki konumu farklılaşmış– bir mekân sizi bir yere kadar götürebilir ve gerçekçi ya da bilimsel olmak için tarihsel kaynaklara başvurmanız gerekir. Gene de hayal gücüm harekete geçti ve yaşamımın

yarıdan fazlasında Haçlı Seferlerine duyduğum ilgi ve merak yeniden canlandı. Anımsadığımız ve kimi zaman da unuttuğumuz olaylar üzerinde yeniden düşünmeye başladım.

Birkaç hafta önce şafağın sökmesine bir saat kalmışken Sainte-Chapelle'e, Paris'in göbeğinde Fransa Kralı IX. Louis'nin yaptırdığı muazzam tapınağa girdim. Bu yapı o dönemin bir teknoloji harikasıdır ve Louis'nin aralarında İsa'nın dikenli tacının da bulunduğu değerli kutsal emanetler koleksiyonuna ev sahipliği etmesi için yapılmıştır; zarif sütunları ve yüksek kemerleri inanılmaz boyutlarda parlak vitraylarla süslüdür. Normalde yapının güzelliğine ve Gotik ihtişamına duydukları hayranlıkla kalakalan ziyaretçilerle dolup taşan kilise o an karanlık ve ıssızdı. Güneş yükselmeye ve ışık göz kamaştırıcı pencerelerden içeriye dolmaya başladığında 700 yıl önce yaşamını Kutsal Topraklar için savaşmaya adamış olan Kral Louis'nin burada olduğu hissine kapıldım. Sainte-Chapelle Louis'nin anısını sürdüren bir tılsım gibi onun sarsılmaz dinsel bağlılığını yansıtır. O Fransa tarihinin ve ulusal kimliğinin ünlü bir ikonudur. Oysa bu Haçlı kralının yaşamıyla aynı bağlantıya sahip birçok yer neredeyse unutulup gitmiştir.

Nil Deltası'nda, Kral Louis'nin on üçüncü yüzyılda Mısır'ı kontrolü altına almak için kahramanca savaştığı Mansure şimdi gittikçe gelişen bir sanayi kenti. Louis'nin Nil'in kıyısına kurduğu Haçlı kampı ise artık hemen yanı başında berbat sarı dumanlar savuran üç baca bulunan terk edilmiş bir tarım arazisi. Hıristiyan ordusunun Memlükler tarafından bozguna uğratıldığı ve kralın çok ağır bir dizanteriye yakalandığı için pantolonunun ağını kesmek zorunda kaldığı bu yere kimse değil film çekmek görmek için bile uğramıyor. Bu noktada durup kameraya 4 Nisan 1250'de Müslümanlar kampı basınca yaralanmış ve terk edilmiş Haçlı askerlerinin nehir kıyısında hâlâ demirli duran birkaç gemiye emeklemeye çalışırken nasıl yakalanıp acımasızca katledildiklerini anlatmak son derece sarsıcı ama etkileyici bir deneyim oldu.

Aynı duyguları İsrail'in kuzeyindeki Akra kentinde kumlar üzerinde, geçmişte unutulmuş bir anı kısaca yeniden canlandırırken, bu kez Haçlılar tarafından gerçekleştirilen bir katliamı anlatırken de yaşadım. Birkaç yıl boyunca bu olayın ilk elden anlatımlarını titizlikle incelemiş olduğumdan belki de Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Aslan Yürekli Richard'ın 2700 kadar Müslüman esiri kentten çıkararak soğukkanlılıkla kılıçtan geçirmesini, bu korkunç ve tüyler ürpertici olayı en iyi bilenlerden biriyim. Hiç değilse benim için, Haçlı askerleri üstlerine atılıp, bir tanığın anlatımı ile "bıçak ve kılıç darbeleriyle saldırmalarından" birkaç dakika önce bu esirlerin yaşadığı korku ve şaşkınlığı düşünmemek olanaksız.

Doğal olarak, benim çalışmamın başlıca amaçlarından biri Haçlı Seferlerinin bitip tükenmez savaş ve akınlardan ibaret olmadığının altını çizmek. İslam ile Batı arasındaki bu "topyekûn savaşı" seçilmiş belli kanıtları öne sürerek kökleşmiş kin ve tekrarlanan şiddet olayları ile tetiklenen büyük bir çatışma dönemi olarak algılamak son derece kolay. Haçlılar da bu görüşten yararlanarak Avrupa ile Müslüman dünyası arasında uygarlık çatışmasının kaçınılmaz olduğu kavramını yaymaya çalıştılar. Oysa Kutsal Topraklar için yapılan savaş süresince pragmatik gerçekler ve politik, askeri ve ticari beklentiler "Haçlı" hacıların Müslümanlar dahil Yakındoğu yerlileri ile sık sık ilişkide bulunmalarına yol açtı. Böylece Haçlı Seferleri Avrupalıların "doğu kültürü" ile tanışmalarını ve onu benimsemelerini sağlayan bir sınır ortamı oluşturdu. Bu dostça ve uyumlu bir ilişki değildi, zaten tüm dünyada hüküm süren gerçekler göz önüne alındığında olması da beklenemezdi. Ortaçağda Batı kendi içindeki Hıristiyanlık rekabeti ile sarsılmakta, sonu gelmez askeri anlaşmazlıklar yaşamaktaydı, endemik sosyal ve dinsel hoşgörüsüzlük artmaktaydı. Bu koşullarda "Haçlı" Doğu Akdenizlilerde gözlemlenen huzursuz ilişkiler ve alttan alta kaynayan uzlaşmazlık hiç de o kadar şaşılası değildi.

Bu televizyon programı üzerinde çalışmanın en büyük kazanımlarından biri ortaçağ Haçlı Seferleri dönemindeki bu

kültürel ilişkileri ortaya koyan fiziksel kalıntılara ya da maddi kültür kanıtlarına ulaşma ayrıcalığı oldu. Geçmişle bağlantıyı yazılı kanıtlarla sağlayan bir bilimadamı olarak bu dönemden günümüze gelebilmiş özellikle günlük yaşamla ilgili eşyaları elle tutabilmek olağanüstü heyecan vericiydi. İsrail'de Batılı Hıristiyan hacılar tarafından Yakındoğu'da bastırılan –bir tanesiyle birkaç ekmek satın alınabilen– "Haçlı" bozukluklarından değerli altın sikkelere kadar değişik madeni paraları inceleyebildim. Bunların arasında en ilginç olanları ilk bakışta İslam'a ait olduğu hissini veren, üzerinde Arapça yazılar bulunan ve 1101 ile 1130 arasında yönetimde bulunan Mısırlı Halife el-Amir tarafından bastırıldığına inanılan paralar oldu. Gerçekte bunlar Hıristiyan yöneticiler tarafından İslami altın sikkeleri taklit ederek bastırılan –biraz daha hafif olan– ve Hıristiyan hacıların Doğu Akdeniz'in ticari yapısına daha kolay ve çabuk uyum sağlaması amacını güden "sahte" paralardı. Haçlı Seferleri döneminde Batılı hacıların İslami yazılar taşıyan para bastırmış olması, kültürler arası ticaretin önemini ve ideolojik kozun oynanma gereğini ortaya koyuyordu.

Aynı zamanda British Library'nin en değerli hazinelerinden biri olan Melisand Dua Kitabı'nı inceleme olanağını da buldum. Bu küçük, son derece ince işlenmiş dua kitabı muhtemelen 1130'larda Kudüs Kraliçesi Melisand'a eşi Kral Fulk tarafından armağan edilmişti. Büyük bir olasılıkla bu kitap söz konusu çiftin evliliğinde neredeyse bir içsavaşa yol açacak sürtüşme yaşamalarından sonra suların durulmasını sağlamak amacıyla bir barış sembolü olarak verilmişti. Bu olağanüstü güzel sanat eseri Haçlı devletleri arasındaki kültürel kaynaşmanın göstergesidir. En az yedi farklı sanatçı tarafından kaleme alınmış olan eser İngiliz, Fransız, Bizans, Doğu Hıristiyanlığı ve hatta İslami unsurlar sergilemektedir. Belki de en görkemli tarafı, şimdi dua kitabından ayrı olarak korunan fildişi kapağıdır. Kapakta son derece ince ayrıntılı oymalar ve yarı değerli taşlar bulunmakta, krallık ve Hıristiyanlıkla ilgili sahneler canlandırılmaktadır: Kapaklardan birinde Kral

Davut'un yaşamı ve Golyat'la savaşı yer almakta, öbüründe ise Bizans imparatorluk giysileri içinde bir kral (muhtemelen Fulk'ın kendisi) fakirleri giydirmekten hastalara bakmaya kadar çeşitli yardımlarda bulunurken görülmektedir. Bu ikinci kapakta yer alan sahnelerin mükemmel bir örneği kitabın içindeki bir plakada da bulunmaktadır. Bu eserin bu kadar ilginç olmasının nedeni Melisand ile Fulk'ın ortak yönetimini sergilemesinin yanı sıra içinde yer aldıkları dünyaya da ışık tutmasıdır.

BBC dizisinin hedeflerinden biri en önemli sorulardan birini yanıtlamak: Bunu nereden biliyoruz? Bu amaçla ortaçağdan kalma el yazmalarını –çoğu kez en eski olanları– inceleyerek Haçlı Seferleri dönemini yeniden yapılandırmak için yararlandığımız tarihsel kaynakları açığa çıkardım. Bu konuda en büyük başarım Kudüs'teki Aksa Camii arşivine girerek on üçüncü yüzyıl başında Bahaddin tarafından yazılmış olan Selahaddin'in biyografisine göz atmak oldu. Selahaddin'in kişiliğine ışık tutan ve Üçüncü Haçlı Seferi sırasında onun Aslan Yürekli Richard'la savaşımını anlatan bu olağanüstü ilginç belge, sultanı çok iyi tanıyan ve anlattıklarının çoğuna tanık olmuş bir kişi tarafından kaleme alınmış. Aksa'daki bu elyazmasını çok özel kılan şey ise çoğu ortaçağ metinleri gibi kopya değil, Bahaddin'in kendisi tarafından yazılmış orijinal belge olması. Onu elime almak ve Selahaddin'in en yakınlarından birinin eserini elimde tutuyor olmak olağanüstü bir histi.

Dizide yer alan son kanıtlar arkeolojiden sağlandı. Sadece dört gün önce, yakıcı çöl güneşi altında, El-Va'ayra kalesinin kalıntılarını gezdim (burası batıda Musa'nın Vadisi olarak biliniyor). Bu, bugün Ürdün sınırları içinde yer alan eski Petra kentinin hemen dışında, on ikinci yüzyıldan kalma küçük bir "Haçlı" istihkâmı. Batıdan göçün ilk dönemlerinde Avrupalı Hıristiyanlar bu ıssız ve yaşanmaz bölgeyi sömürgeleştirmek istemişlerse de iklime uyum sağlamak kolay olmamış. Kazılar sırasında bu döneme ait kayalara oyulmuş on altı mezar

gün ışığına çıkarılmış ve bulunan insan kafataslarının incelenmesinde buraya yerleşenlerin yeterli taze meyve ve sebze bulamadıkları, derilerinin nispeten soluk olması yüzünden de folik asit eksikliği çektikleri saptanmış. El-Va'ayra'da yüzyıllar önce altı ila dokuz aylıkken ölmüş bir bebeğin kafatasının narin parçalarını inceledim. Kemiklerde aşırı Vitamin C eksikliğine ya da iskorbüt hastalığına işaret eden lezyonlar (neredeyse süngersi deformasyonlar) görülüyordu.

Bu kitabı belgesel bir diziye dönüştürmek son derece keyifli oldu ve böyle değerli bir projede yer almış olmaktan onur duyuyorum. Bu deneyim Haçlı Seferleriyle ilgili görüşlerimi geliştirdi ve yöreye olan sevgimi daha derinleştirdi. Umarım, Haçlılar ve Müslümanlar arasında ortaçağda Kutsal Topraklar için sürdürülen savaşlardan bugüne kalanlar hakkında mekânlara, metinlerdeki kanıtlara, fiziksel kültür ve arkeolojiye dayanarak yaptığım açıklamalar sonucu bu heyecan verici ve düşündürücü projeye hakkını veren bir televizyon dizisi oluşur.

Thomas Asbridge
6 Kasım 2011
West Sussex

GİRİŞ
HAÇLILARIN DÜNYASI

Dokuz yüz yıl önce Avrupalı Hıristiyanlar hem Hıristiyanlar hem Müslümanlar için kutsal olan bir bölgeye –Kutsal Topraklara– egemen olmak amacıyla İslam dünyasını hedef alan bir dizi kutsal savaş başlattılar. Bugün bu girişimi Haçlı Seferleri adıyla biliyoruz. Bu kanlı mücadele iki yüzyıl sürdü ve hem İslam'ın hem de Batı'nın geçmişini yeniden şekillendirdi. Bu muazzam seferlerde yüz binlerce Haçlı Kutsal Kent Kudüs'ü çevreleyen bir bölgeyi önce ele geçirmek, sonra da korumak için dünyanın bilinen yüzünü baştan başa geçti. Bu askerler İngiltere'nin savaşçı kralı Aslan Yürekli Richard ve Fransa'nın dindar kralı IX. Louis gibi komutanların emrinde zorlu kuşatmalara ve korkunç savaşlara giriştiler, sık ormanlardan ve kupkuru çöllerden geçtiler, açlık ve hastalıklarla savaştılar, efsanevi Bizans imparatorları ile karşılaştılar ve acımasız Tapınak Şövalyelerinin yanı sıra yürüdüler. Ölenlere şehit gözü ile bakıldı, sağ kalanlar ise günahkâr ruhlarının savaş fırtınaları ve zorlu göç koşulları ile cezalandırıldığına inandılar.

Bu Haçlı Seferleri girişimi İslam'ı harekete geçirdi ve *cihat* davasına bağlılığı yeniden canlandırdı. Suriye, Mısır ve Irak'taki Müslümanlar Hıristiyan düşmanlarını Kutsal Topraklardan atmak için savaştılar; acımasız savaş beyi Zengi, kudretli Selahaddin, seçkin memlukların yani köle askerlerin komutanı Baybars onlara önderlik etti; kimi zaman da eşi az

bulunur Haşhaşilerin entrikaları yardımlarına koştu. Yıllar süren çatışma kaçınılmaz olarak her iki tarafın birbirini daha yakından tanımasına, hatta zaman zaman birbirine saygı duymasına, ateşkes ve ticaret anlaşmalarıyla barışçıl ilişkiler kurulmasına yol açtı. Öte yandan yıllar içinde çatışmanın ateşi yanmaya devam etti ve zamanla durum yavaş yavaş İslam'ın lehine döndü. Hıristiyan zafer düşü devam ettiyse de Müslüman dünya ağır bastı ve Kudüs'e ve Yakındoğu'ya sürekli egemen oldu.

Bu dramatik öykü her zaman hayalleri harekete geçirmiş ve tartışmaları alevlendirmiştir. Yüzyıllar boyu Haçlı Seferleri çok farklı şekillerde yorumlanmıştır: Kimi zaman dinsel inancın çılgınlığına ve insan yaratılışının temelinde yatan vahşete kanıt olarak gösterilmiş, kimi zaman da Hıristiyanlığın yiğitliğine ve sömürgeciliğin uygarlaştırıcılığına örnek olarak dile getirilmiştir. Ya Avrupa tarihinin –açgözlü, gözü dönmüş Batılı barbar güruhlarının kültürlü masum Müslümanlara karşı başlattığı anlamsız saldırılardan oluşan– karanlık bir dönemi ya da –Müslümanların saldırganlığı karşısında Hıristiyan topraklarını kurtarmak amacıyla başlatılan– haklı savaşlar olarak yorumlanmıştır. Haçlı askerleri hem toprak peşinde olan gaddarlar, hem de inançlarından esinlenen hacılar; onların Müslüman düşmanları ise acımasız ve zorba saldırganlar, çılgın fanatikler ya da onurlu ve hoşgörülü, dindar ve erdemli kişiler olarak tanımlanmışlardır.

Ortaçağdaki Haçlı Seferleri aynı zamanda modern dünyanın bir yansıması olarak kullanıldı, son olaylarla geçmiş arasında bağlantılar kuruldu ve tarihsel bir paralellik oluşturuldu. Böylece, on dokuzuncu yüzyılda Fransız ve İngilizler Haçlı Seferleri anılarına dayanarak imparatorluklarının Doğu Akdeniz bölgesindeki topraklar üzerinde hak iddia etmesine gerekçeler üretirken, Müslümanlar yirminci ve yirmi birinci yüzyılda İslam coğrafyasının bazı kesimlerinde çağdaş politik ve dinsel mücadeleleri dokuz yüz yıl önceki kutsal savaşlara eşdeğer tutma eğilimine girdiler.

Bu kitap Haçlı Seferlerinin tarihini hem Hıristiyan hem de Müslüman gözüyle araştırmakta, özellikle Kutsal Toprakların denetimiyle ilgili mücadeleye odaklanmakta ve ortaçağ insanının bu seferleri nasıl yaşadığını ve anımsadığını incelemektedir.* Bu alanda ortaçağdan kalma son derece zengin yazılı kanıtlardan ya da temel kaynaklardan yararlanıldı: günlükler, mektuplar, yasal belgeler, Latince, eski Fransızca, Arapça, İbranice, Ermenice ve Rumca gibi çeşitli dillerde yazılmış şiir ve şarkılar. Bu metinlerin yanı sıra kocaman şatolardan ustaca yazılmış sanat eserlerine ve küçücük bozuk paralara kadar tüm fiziksel kalıntıların incelenmesi Haçlı Seferleri dönemine yeni bir ışık tutmaktadır. Tüm bu araştırmalarda son elli yıl boyunca bu alanda ortaya çıkan çok sayıda çağdaş bilimsel kaynaklardan da yararlanıldı.[1]

Kutsal Topraklara 1095 ile 1291 yılları arasında yapılan seferleri tek bir ciltte toparlamak son derece zor bir iş, ama büyük olanaklar da sağlıyor; olayların akışını izleyip insanlığın yaşamındaki gerçekleri –ıstırabı ve mutluluğu– keşfetme şansı, İslamiyet ve Hıristiyanlığın dehşet ve zafer arasında gidip gelen kader ve görüşlerini saptama fırsatı veriyor; ayrıca, çağa damgasını vuran kutsal savaşlar hakkında hayati ölçüde önemli ve birbiriyle ilintili bazı sorular sormayı mümkün kılıyor.

Kutsal Topraklar uğruna yapılan savaşların başlangıcı ve nedenlerini oluşturan sorunlar büyük önem taşıyor. Dünyanın bu en büyük iki dini nasıl oldu da Tanrı adına şiddet uygulamayı savundu ve yandaşlarını inançları uğruna savaşırlarsa cennetin kapılarının kendilerine açılacağına inandırdı?

* Bugün bile "Batılı" bilimadamları tarafından kaleme alınan Haçlı Seferleri konulu tarih kitapları (bilerek ya da bilmeyerek) bir miktar taraf tutmakta, çünkü çoğu bu dönemi bir Hıristiyan bakış açısıyla sunmaktadır. Bu doğal tarafgirlik kendini belli belirsiz ortaya koyuyor; bir savaşın sonucunu yengi ya da yenilgi, zafer ya da felaket olarak tanımlamak yazarın yaklaşımını ele veriyor. Beş kısımdan oluşan bu kitapta olaylara hem Batılı Hıristiyan hem de Doğulu Müslüman gözüyle bakarak bu yaklaşımdan özellikle uzak durmaya çalıştım. Bu kitabın özünü, Üçüncü Haçlı Seferi'nin iki önderi Selahaddin ve Aslan Yürekli Richard oluşturuyor.

Ve neden binlerce Hıristiyan ve Müslüman olağanüstü acılar çekeceklerini hatta öleceklerini bile bile Haçlı Seferleri ve *cihat* denilen bu savaşlara katıldı? Aynı zamanda on birinci yüzyılın sonunda başlayan Birinci Haçlı Seferi'nin bir Hıristiyan saldırganlığı olup olmadığı ve bunu izleyen iki yüz yıl boyunca Yakındoğu'daki dinsel şiddetin neden kaynaklandığı üzerinde de düşünmek gerekiyor.

Bu kutsal savaşların son derece önemli sonuçları ve etkileri oldu. Haçlı Seferleri uygarlık çatışmalarının kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan sıradan bir uyuşmazlık mıydı yoksa Hıristiyanlık ile İslamiyet'in birlikte var olma ve yapıcı kültürel ilişkiler oluşturma yeteneğini mi gün ışığına çıkardı? Kutsal Topraklar için verilen savaşı sonunda kimin kazandığını sorgulamalı ve daha da önemlisi, bu çatışmanın tarihi nasıl etkilediğini ve geçmişteki bu mücadelenin gölgesinin neden hâlâ günümüz dünyası üzerinde bulunduğunu sormalıyız.

ORTAÇAĞDA AVRUPA

1000 yılında Anjou eyaleti (Orta Batı Fransa) acımasız ve açgözlü bir savaş beyi olan Fulk Nerra (987-1040) tarafından yönetiliyordu. Fulk yönetimdeki elli üç yılının çoğunu savaşarak geçirdi; dağınık eyaletini düzene sokmak için her cephede savaştı; zayıf düşmüş olan Fransız monarşisi karşısında bağımsızlığını korumaya çalıştı; komşularından toprak ve ganimet kazanmak için onlara saldırdı. O, karısını zina ile suçlayarak ateşe atabilen ve asil bir saray mensubunu acımasızca öldürtebilen, savaş alanı içinde ve dışında şiddet kullanmaya alışkın bir adamdı.

Elleri kana bulaşmış olmasına karşın Fulk aynı zamanda inanmış bir Hıristiyan idi; zalim davranışlarının din adamlarınca günah sayıldığını ve bu yüzden sonsuza dek lanetleneceğini biliyordu. Bir mektubunda "çeşitli savaşlarda çok kan dökülmesine sebep olduğunu" ve bu yüzden de "cehenneme gitmekten korktuğunu" itiraf ediyordu. Ruhunu arındırmak

umuduyla üç kez 3000 kilometre uzaktaki Kudüs'e hacca gitti. Bu seyahatlerinin sonuncusunda artık yaşlanmış olan Fulk'ın boynunda bir yularla çıplak olarak İsa'nın öldüğü ve yeniden doğduğu Kutsal Mezara götürüldüğü ve bağışlanması için İsa'ya yalvarırken hizmetçisi tarafından dövüldüğü söylenir.[2]

Fulk Nerra'yı pişmanlık adına böyle olağanüstü davranışlara yönlendiren neydi ve yaşamı neden bu kadar vahşi olaylarla doluydu? On birinci yüzyıldaki insanlar bile kontun önlenemez sadizmi ve garip sofuluk gösterileri karşısında dehşete kapılıyorlardı, bu yüzden onun kariyerinin ortaçağ yaşamında aşırı bir örnek olması gerekir. Öte yandan onun yaşamı ve düşünce tarzı ortaçağı oluşturan ve Haçlı Seferlerini başlatan güçleri yansıtır. Bu kutsal savaşlarda Fulk –ve onun torunları– gibi kişiler ön safta yer alacaklardı.

On birinci yüzyılda Batı Avrupa

Fulk Nerra gibi on birinci yüzyıl başlarında yaşamış olanların çoğu insanlığın son karanlık ve umutsuz günlerine tanık oldukları endişesi içindeydi. Bu korku 1030'ların başında İsa'nın ölümünün bininci yıldönümünde kıyamet gününün geleceği inancıyla son raddeye vardı. Dönemin tarihçilerinden biri şöyle yazıyor: "Dünyayı yöneten düzenin yerini kargaşa almıştı. İnsanlar sonlarının geldiğine inanıyorlardı." Bu elle tutulur gerginlik Fulk'ın tövbekâr tavrını açıklamaya yeter. Öte yandan kont ve çağdaşları durumun her zaman böyle olmadığı kanısındaydı. Onların hayalinde huzurlu ve müreffeh bir geçmiş vardı: Hıristiyan imparatorların Tanrı adına ülkeyi yönettiği, Tanrı'nın isteğine uygun şekilde dünyayı düzene soktuğu bir geçmiş. Belli belirsiz anımsanan bu hayal aslında Avrupa'nın tarihini yansıtmıyordu ama içinde bir miktar gerçek payı vardı.

Roma imparatorluğu dördüncü yüzyılın sonuna kadar istikrar ve zenginlik içinde yaşamıştı. Doğuda Roma İmparatorluğu 324'te Hıristiyanlığı ilk kabul eden imparator Büyük

Konstantin tarafından kurulmuş olan Konstantinopolis'te 1453'e kadar varlığını sürdürmüştü. Günümüzde tarihçiler bu döneme Bizans adını veriyor. Batıda beşinci ve yedinci yüzyıllar arasında iktidar birtakım "barbar" kabilelerin elindeydi ama 500 yılında bu gruplardan biri olan Franklar Kuzeydoğu Galya'da kontrolü ele geçirerek Francia adında bir krallık kurdular (günümüzdeki Fransa adını buradan alır).* 800 yılına gelindiğinde Frankların soyundan gelen Charlemagne ([Şarlman] 768-814) günümüz Fransa'sının büyük bir kesimini, Almanya, İtalya ve Aşağı Ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) kapsayan geniş bir bölgeyi egemenliği altına alarak uzun süreden beri kullanılmayan Batı İmparatoru unvanına hak kazandı. Charlemagne ve onu izleyen Karolenjler kısa süren bir istikrar sağladılar ama taht kavgaları ve İskandinavyalı Vikingler ile Doğu Avrupalı Macarların sürekli saldırıları yüzünden imparatorluk çöktü. 850'lerden sonra Avrupa bir kez daha politik çatışmalara, savaşlara ve ayaklanmalara sahne oldu. Düşmanlarla kuşatılmış Almanya kralları imparatorluk unvanı peşindeydi ve Fransa krallığı pek bir varlık gösteremedi. On birinci yüzyıla gelindiğinde Konstantin ve Charlemagne artık efsane olmuş ve geçmişte kalmışlardı. Ortaçağ Avrupa'sında birçok Hıristiyan kral onların başarısına ulaşmaya çalıştı; bunların arasında Haçlı Seferlerine katılanlar oldu.

Fulk Nerra zamanında Batı, mahşer kehanetine karşın, yavaş yavaş bu Karolenj sonrası çöküş döneminden sıyrılmaktaydı ama politik ve askeri güç ile sosyal ve ekonomik örgütlenme açısından çoğu bölgeler hâlâ büyük çapta bölünmüş durumdaydı. Avrupa bugünkü anlamda ulus devletlere dö-

* Fransa 1095'te Kutsal Topraklar için yapılmaya başlanan savaşlarda başı çekti ve büyük çapta askeri güç sağladı. Gene de tüm Haçlı askerler Fransız değildi, oysa bu dönemi anlatan çağdaş yazarlar –özellikle duruma Batı Avrupa dışından bakan Müslümanlar– kutsal savaşa katılan tüm Hıristiyanları "Frank" olarak gördüler (Arapça'da İfrenc). Dolayısıyla Haçlı askerlerini ve Yakındoğu'da yerleşen Batı Avrupalıları Frank olarak tanımlamak adet haline geldi.

nüşmemişti. Aksine, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa monarşiye son derece gevşek biçimde bağlılık duyan savaş beyleri tarafından yönetilen birçok ufak topluluktan oluşuyordu. Bu adamlar da Fulk gibi *dux* ve *comes* (dük ve kont) gibi Roma ve Karolenj dönemlerini çağrıştıran unvanlara sahiptiler ve gelişmekte olan askeri aristokrasiden gelmekteydiler. Giderek güçlenen bu çok donanımlı ve yarı profesyonel savaşçılar daha sonra şövalyeler olarak anılacaktı.

On birinci yüzyılda Avrupa tam anlamıyla bir anarşi içinde değildi, ama kan davaları ve kanunsuzluk her yerde hüküm sürmekteydi. Toplumsal yaşam son derece sınırlıydı. Batı henüz Doğa'nın pençesindeydi ve toprakların büyük bir kısmı ya ormanlarla kaplıydı ya da işlenmemiş açık arazi durumundaydı; başlıca yol sistemlerinin büyük bir kısmı Roma İmparatorluğu'ndan kalmaydı. Böyle bir dünyada bir insan tüm yaşamı boyunca doğduğu yerden en fazla 80 kilometre uzağa gitmekteydi; Fulk Nerra'nın birkaç kez Kudüs'e gidip gelmesi ve daha sonra uzaktaki Kutsal Topraklara yapılan seferler bu yüzden olağanüstü olaylardı. O dönemde bugünkü kitle iletişimi de yoktu, çünkü insanların çoğu okuma yazma bilmiyordu ve matbaa da henüz icat edilmemişti.

Buna karşın ortaçağın ortalarına doğru (1000 ve 1300 yılları arasında) Batı uygarlığı gelişme ve yayılma sinyalleri vermeye başladı. Kentleşme zamanla hız kazandı, kasaba ve kentlerde nüfus artışı paraya dayalı bir ekonominin gelişmesini ve canlanmasını sağladı. Uzak ülkelerle deniz ticaretini canlandıran topluluklar arasında başı çekenler Amalfi, Pisa, Cenova ve Venedik'te yaşayan İtalyan tüccarlar oldu. Diğerleri büyük askeri zaferler kazandı. Özellikle Kuzey Fransa'da (Vikinglerin soyundan gelen) Normanlar on birinci yüzyılın ortalarında büyük hareketlilik gösterdiler: Anglo-Sakson İngiltere'yi sömürgeleştirdiler, Güney İtalya ve Sicilya'yı Bizanslıların ve Kuzey Afrikalı Arapların elinden aldılar. Bu arada İberya'da birkaç krallık sınırlarını güneye doğru zorlamaya, topraklarını İspanya'daki Müslümanlardan geri almaya başladı.

Batı Avrupalılar gözlerini ortaçağdaki eski ufuklarının ötesine dikerken ticaret ve fetihler onların daha geniş bir dünya ile ve Akdeniz'deki büyük uygarlıklarla, eski "Doğu Roma" yani Bizans İmparatorluğu ve yaygın Arap-İslam dünyası ile daha yakın ilişkiye girmesini sağladı. Uzun süredir var olan bu "süper güçler" tarihsel zenginlik, kültür ve askeri güç merkezleriydiler. Bu yüzden Batı onlar için barbar bir bataklıktan başka bir şey değildi; bu uzak ülkede yaşayan yabanıl kabileler iyi savaşçı olabilirlerdi ama temelde dizginlenemeyen kuru kalabalıktan ibarettiler ve bu yüzden de bir tehdit oluşturmuyorlardı. Haçlı Seferleri bu inancı altüst edecek, buna benzer birtakım önyargıları ise doğrulayacaktı.[3]

Latin Hıristiyanlığı

Kuşkusuz Eski Roma yönetimi Batı'nın tarihini her bakımdan olağanüstü ölçüde etkilemiştir ama imparatorluğun en önemli ve uzun ömürlü mirası Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasıdır. Büyük Konstantin'in MS 312'de bir hayal görüp –o zamanlar doğuda ufak bir mezhep olan– Hıristiyanlığı kabul etmesi bu dinin birdenbire dünya sahnesinde boy göstermesine yol açtı. Daha bir yüzyıl geçmeden Hıristiyanlık imparatorlukta resmen paganizmin yerini almış ve Roma'nın etkisiyle "İsa'nın mesajı" Avrupa'ya yayılmıştı. Ona hız veren politik devlet sarsıldığında bile Hıristiyanlık güçlenmeyi sürdürdü. Avrupa'nın yeni "barbar" kabile reisleri din değiştirip sonra da Tanrı'nın onlara kral olma yetkisini verdiğini ileri sürmeye başladılar. Ünlü birleştirici Charlemagne bile kendini dini savunmak ve sürdürme hak ve sorumluluğuna sahip kutsal bir hükümdar ilan etti. On birinci yüzyıla gelindiğinde Latin Hıristiyanlığı (yazıtlar ve ayinler bu dilde olduğu için bu isim verilmişti) Batı'nın hemen her köşesine yayılmıştı.*

* Hıristiyanlığın –bugün daha çok Roma Katolikliği olarak bilinen– bu Latin dalının mensupları ortaçağ ortamında daha doğru olarak "Latinler" şeklinde tanımlanır.

Bu süreçteki esas figür Roma'daki papa idi. Hıristiyan geleneğine göre Akdeniz kıyılarında Roma, Konstantinopolis, Antakya, Kudüs ve İskenderiye'deki kiliselerde beş büyük baba ya da piskopos bulunuyordu. Kendine "papa" (baba) adını veren Roma'daki piskopos diğerlerinden daha üstün olduğunu ileri sürüyordu. Ortaçağ boyunca papalık yalnızca ekümenik (dünya çapındaki) haklarını kabul ettirmeye uğraşmakla kalmayıp aynı zamanda dinsel Latin Batı hiyerarşisi içinde anlamlı bir yetki sahibi olmaya çalıştı. Roma ve Karolenj İmparatorluklarının yıkılışı dini ortamda olduğu kadar Kilise içindeki güç dengelerini de bozdu. Avrupa'da piskoposlar yüzyıllar boyunca papalığın denetim ve yetkisinden bağımsız yaşadılar ve çoğu batıdaki yerel politik yöneticilere ve "kutsal" krallara sadık kaldılar. Öte yandan on birinci yüzyıl başında papalar merkez İtalya'ya hâkim olmaya çalıştılar ve bunu izleyen yıllarda kimi zaman Roma'dan sürgün edildiler.

Gene de Haçlı Seferlerini başlatan ve on binlerce Latin'i silahlanıp Hıristiyanlık adına savaşmaya çağıran Roma'daki bir papa oldu. Bu büyük başarı papanın gücünü artırmaya ve yaymaya yaradı, ama bu kutsal savaşlarla ilgili verilen vaazların salt kişisel çıkarları gözettiğini varsaymamak gerek. Papalığın Haçlı Seferlerinin fikir babası olarak üstlendiği rol Roma'nın dinsel yetkisinin Fransa gibi bölgelerde pekişmesini sağladı ve Haçlı askerleri en azından başlangıçta papalık ordusu gibi görev yaptılar. Gene de muhtemelen daha başka özgeci güçler de iş başındaydı. Ortaçağ papalarının çoğu görünürde Hıristiyanlığı savunma görevini üstlenmiş gibiydi. Aynı zamanda öldüklerinde sorumluluğunu taşıdıkları her ruhun encamı ile ilgili Tanrı'ya hesap vereceklerine inanıyorlardı. Hıristiyanlık uğruna kutsal bir savaş ideali oluşturmakla (bu savaşta kutsanmış şiddet savaşçının ruhunu günahtan arındıracaktı) papalık Latin "cemaatinin" kurtuluşu için yeni bir yol açmaktaydı.

Aslında Haçlı Seferleri, on birinci yüzyılın ortalarından beri Roma tarafından "Reform hareketi" adı altında savunu-

lan Batı Hıristiyanlığının yeniden canlandırılması için daha geniş bir girişimin dile getirilme yöntemlerinden sadece biriydi. Papalık açısından Kilise içindeki herhangi bir zaaf yalnızca daha ciddi bir hastalığın göstergesiydi: din adamları ile hükümdarların ilişkileri sonucu ortaya çıkan laikliğin ahlak bozucu etkisi. İmparator ve kralların Kilise üzerindeki nüfuzunu kırmanın tek yolu Papa'nın sonunda kendisine Tanrı tarafından bahşedilmiş olan üstün yetkinin farkına varmasıydı. Bu görüşlerin en ateşli savunucusu Papa VII. Gregory (1073-85) idi. Gregory dünyaya Hıristiyanlığı değiştirmek için yollandığına ve bunu da Latinlerin dinsel meselelerini kesin kontrolü altına alarak başaracağına inanıyordu. Bu tutkusunu gerçekleştirmek için –"İsa'nın askerleri" adını verdiği papalık hizmetkârlarının şiddet kullanması dahil– her türlü yola başvurmaya hazırdı. Gregory çok ileri gidince yüz kızartıcı bir biçimde güney İtalya'ya sürgün edildi ama cesurca atılımları reforma ve papalık gücünün artmasına yaradı; bir platform oluşmasına ve yerine geçen (eski danışmanı) Papa II. Urban'ın (1088-99) Birinci Haçlı Seferi'ni bu platform sayesinde başlatmasına yol açtı.[4]

Urban'ın kutsal savaş çağrısı tüm Avrupa'da olumlu karşılandı, bunun en büyük nedeni Latin dünyasında hüküm süren dinsel atmosferdi. Batıda Hıristiyanlık neredeyse evrensel olarak kabullenilmiş bir dindi ve çağdaş laik Avrupa toplumunun aksine, on birinci yüzyıl son derece ruhsal bir dönemdi. Burada Hıristiyanlık ilkeleri –doğum ve ölümden uykuya, beslenmeye, evliliğe ve sağlığa kadar– yaşamın hemen her alanında uygulanmaktaydı ve Tanrı'nın mutlak gücü "mucizevi" iyileşmeler, kutsal vahiyler ve dünyevi ve uhrevi haberciler aracılığı ile herkesçe görülebiliyordu. Sevgi, cömertlik, sorumluluk ve gelenek gibi kavramların hepsi ortaçağdaki dine bağlılığı şekillendiren unsurlardı ama belki de en güçlü etken korku, Fulk Nerra'ya ruhunun tehlikede olduğunu düşündüren korku idi. On birinci yüzyıldaki Latin Kilisesi her insanın yargılanacağı –"ruhların tartıldığı"– bir

anın geleceğini öğretiyordu. Saflık semavi kurtuluşun sonsuz ödülünü getirecek, oysa günah lanetlenmeye ve sonsuza dek cehennem azabı çekmeye neden olacaktı. O dönemin dindarları için saf olmayanlara verilecek cezalar dinsel sanat eserlerinde ve yazıtlarda canlı görüntülerle sergilenmekteydi: Sefil günahkârlar şeytanlar tarafından boğuluyor; lanetlenmiş olanlar yeraltındaki korkunç canavarlar tarafından ateşe atılıyorlardı.

Bu koşullarda ortaçağdaki Latin Hıristiyanların çoğunun günah işleme, kirlenme ve ahret konusunda takıntılı olmasına şaşmamak gerek. Lekesiz ve mükemmel bir Hıristiyan yaşamı sürmenin en uç noktası manastıra girmekti; burada keşişler ya da rahibeler fakirlik, bekaret ve itaat yeminleri eder ve düzenli topluluklar halinde yaşayarak kendilerini Tanrı'ya adarlardı. On birinci yüzyıla gelindiğinde bunların en tanınmışı Doğu Fransa'da Burgonya'daki Cluny manastırıydı. Cluny hareketinin İngiltere'den İtalya'ya kadar yaklaşık 2000 şubesi bulunuyor, son derece geniş bir etki alanına sahip olarak Reform ideallerinin gelişip ilerlemesine yardım ediyordu. 1090'larda eski bir Cluny keşişi olan II. Urban papalık koltuğuna oturduğunda bu hareketin gücü en üst noktaya ulaşmıştı.

Doğal olarak manastır yaşamının koşulları ortaçağ Hıristiyanları için çok ağırdı. Sıradan erkek ve kadınlar için Tanrı'ya ulaşan yol engebelerle doluydu çünkü insanlığın gurur, açlık, tutku ve şiddet gibi kaçınılmaz yönleri günah sayılıyordu. Gene de bunlardan arınma "çareleri" vardı; öte yandan bunlar henüz teorik ve dinsel temellere dayanmamaktaydı. Latinlere işledikleri suçları bir rahibe itiraf eder ve rahibin uygun bulduğu bir kefareti öderlerse günahlarından arınacakları söyleniyordu. En çok uygulanan kefaret dua etmekti ama fakirlere sadaka vermek ya da dinsel kurumlara bağışta bulunmak ve hacca gitmek de sık başvurulan bir uygulama idi. Bu cömert davranışlar kefaret ödemek dışında, bir tür manevi ön ödeme ya da Tanrı'nın veya onun azizlerinden birinin yardımını sağlamak için de yapılabiliyordu.

Fulk Nerra on birinci yüzyılın başında günahlarından arınmaya çalışırken bu inanış çerçevesinde hareket etmekteydi. Bulduğu arınma yollarından biri Beaulieu'de bulunan kendi memleketi Anjou'da yeni bir manastır yaptırmak oldu. Burada keşişler toplanıp gece gündüz onun ruhunun kurtulması için dua edeceklerdi. Ruhban sınıfı aracılığı ile manastırlardaki dinsel enerjiden yararlanma fikri 1091'de hâlâ geçerliydi. Bu tarihte Fransız asilzadesi Béarn'lı IV. Gaston Gaskonya'daki Morlaas'ta bulunan Aziz Foi Cluny manastırına bir miktar arazi bağışlamaya karar verdi. Gaston Reform papalığından yanaydı; 1087'de İberya'daki Müslümanlarla savaşmıştı ve daha sonra Haçlı askeri olacaktı. Aziz Foi manastırına yaptığı bağışın belgelerinde bunu kendinin, eşinin ve çocuklarının ruhları için ve "Tanrı'nın bu dünyadaki tüm gereksinimlerimizi karşılamamıza yardım edeceği ve ileride bizi ölümsüz kılacağı umuduyla" yaptığı yazılıydı. Aslında Gaston döneminde batıdaki Hıristiyan ruhban sınıfının çoğunluğu manastırlarla buna benzer yakın ilişkiler içindeydi ve bu 1095'ten sonra Avrupa'da Haçlı Seferlerine duyulan coşkunun hızla yayılmasında önemli bir etken oldu. Bunun bir nedeni şövalyelerin kutsal savaşla ilgili ettikleri yeminin keşişlerinkini yansıtmasıydı; bu benzerlik Tanrı için savaşmanın önemini kanıtlıyordu. Daha da önemlisi Cluny gibi kuruluşlarla bağlantılı olan papalığın Batılı Latinlerin manastırlarının Haçlı Seferi çağrısını yayacağına ve destekleyeceğine güvenmesiydi.

Fulk Nerra'nın ikinci arınma yolu hacca gitmekti ve Kudüs'e birçok kez gittiğine bakılırsa bu nedamet getirme yolunu çok daha geçerli buluyordu; daha sonra bu arınma deneyimleri sonucunda "ruhunun canlandığını (ve) sevinçten uçtuğunu" yazar. Latin hacılar çoğunlukla daha yakın yerlere gidiyorlardı –Roma'daki önde gelen merkezlere, İspanya'nın kuzeydoğusundaki Santiago de Compostela'ya, hatta yerel tapınak ve kiliselere– ama Kutsal Kent hızla en saygın yer olmaktaydı. Kudüs'ün kutsallıktaki rakipsizliği, kentin ortaçağ

haritalarında dünyanın merkezi olarak yer almasından anlaşılabilir. Tüm bunlar Haçlı Seferlerine karşı duyulan büyük heyecanda önemli bir rol oynadı, çünkü bu seferler Kudüs'ün nihai hedef olarak saptandığı bir tür silahlı hac yolculuğu olarak algılanmaktaydı.[5]

Latin Avrupa'da savaş ve şiddet

Papalık Haçlı Seferlerini başlatırken tüm sosyal gruplar arasında önceliği Latin Avrupalı şövalyelere tanımaktaydı. Bu askeri sınıf on birinci yüzyılda hâlâ yeni yeni oluşmaktaydı. Ortaçağ şövalyeliğinin temel özelliği at üstünde savaşma yeteneğiydi.* Şövalyelerin yanında hemen her zaman dört ya da beş hizmetkâr bulunur, bunlar patronlarının atına ve silahlarına bakmakla birlikte piyade olarak da savaşta yer alırlardı. Haçlı Seferleri başladığında bu adamlar ordu mensubu değillerdi. Çoğu şövalye savaşçıydı ama aynı zamanda arazi sahibi ve çiftçiydi; yılda ancak birkaç ayını savaşa ayırabilir, o zaman bile eğitimli askerler gibi davranamazlardı.

On birinci yüzyıl Avrupa'sında hemen tüm şövalyelerin aşina olduğu standart savaş tekniği kısa mesafelere akın, çatışma (bu da genellikle dağınık ve düzensiz yakın dövüş şeklinde olurdu) ve Batı'da oraya buraya serpilmiş ahşap ya da taştan yapılma şatoların kuşatılıp alınmasından ibaretti. Latin askerlerin çok azının geniş kapsamlı savaş deneyimi vardı,

* Modern standartlar açısından on birinci yüzyılda savaş atları nispeten küçük boyuttaydı: aslında ortalama olarak bugünkü midillilerden biraz daha yapılıydılar. Buna karşın satış fiyatları ve bakım masrafları (beslenmeleri, nallanmaları, sadık bir seyis bulmak) inanılmaz derecede yüksekti. Çoğu şövalyenin yolculuk sırasında en az bir yedek ata ihtiyacı vardı. Öte yandan ufak olmalarına karşın bu atlar göğüs göğse savaşlarda boyutları, dayanıklılıkları, hızları ve manevra yetenekleri ile büyük avantaj sağlıyorlardı. Malzemeler, savaş teknikleri ve eğitim geliştikçe şövalyeler üzengili (dolayısıyla daha dengeli) eyer kullanmaya başladılar ve böylece koltukaltlarına kıstırdıkları ağır bir mızrak ya da kargı taşıma ve toplu saldırıda işbirliği yapma olanağına kavuştular. Böylesine acımasız güçteki bir saldırı hazırlıklı olmayan bir düşmanı tümüyle alt edebilirdi.

zira bu tür çatışmanın sonucu asla kestirilemez, bu yüzden de tercih edilmezdi. Hemen hiç kimse Haçlı Seferlerindeki gibi uzun süren, geniş çaplı bir savaşta bulunmamıştı. Bu yüzden Doğu'daki kutsal savaş için Latin Hıristiyanlığının askeri yeteneklerini geliştirmesi gerekiyordu.[6]

Birinci Haçlı Seferi çağrısından önce Latin şövalyelerinin çoğu aslında kan dökmenin günah olduğuna inanıyorlardı ama bazı savaşların Tanrı indinde diğerlerinden daha haklı olduğu fikrine de sahiptiler. Ayrıca papalığın şiddeti kutsayabileceği dahi düşünülüyordu.

İlk bakışta Hıristiyanlık barıştan yana bir din gibi görünür. Yeni Ahit'in birçok yerinde İsa'nın şiddete karşı çıktığı ya da şiddeti yasakladığı yazılıdır: Zorbalık yapanın zorbaların elinde öleceği söylenir, kişiye bir tokat yediğinde öbür yanağını çevirmesi salık verilir. Eski Ahit'te de şiddete karşı açıklamalar yer alır: Musa'nın vaaz ettiği On Emir'den biri "Öldürmeyeceksin" der. Oysa MS birinci binyılda inançları ile Roma'nın askeri imparatorluğunun beraberliği üzerinde kafa yoran Hıristiyan din adamları yazılanların gerçekten savaşı kesinlikle kınayıp kınamadığını sorgulamaya başladılar. Eski Ahit bu konuda biraz belirsiz görünüyordu, çünkü İbranilerin varoluş yolundaki tarihi anlatılırken Tanrı'nın onayladığı bir dizi kutsal savaştan söz edilmekteydi. Bu da, doğru koşullarda en intikamcı ve saldırgan savaşın bile mubah olabileceğini gösteriyordu. Yeni Ahit'te İsa barışla değil kılıçla geldiğini söyler ve tefecileri tapınaktan kırbaçla kovalar.

Hıristiyanlığın ilk döneminde bu konu üzerinde duran en etkin düşünür memleketi Kuzey Afrika'daki Hippo kenti olan Agustin (MS 354-430) isimli piskopostu. Papalık geliştirdiği Haçlı Seferleri kavramını Aziz Agustin'in ileri sürdüğü, belli koşullarda yürütülen bir savaşın yasal ve haklı olduğu savına dayandırdı. Onun karmaşık teorileri daha sonra yalınlaştırılarak Haklı Savaş için üç koşul oluşturuldu: Savaşın bir kral ya da piskopos gibi "yasal yetkili" tarafından ilan edilmesi; düşman saldırısına karşı savunma ya da yitirilen bir topra-

ğın geri alınması gibi "haklı nedene" dayanması; ve "doğru amaçla" yani en az şiddet kullanılarak yürütülmesi. Haçlı Seferleri Agustin'in bu üç ilkesine dayanmaktaydı ama savaşın kutsallığını savunmakta yetersiz kaldı.

Ortaçağın başlarında Agustin'in görüşlerinin önlenemeyen askeri çatışmaların "haklı" ve dolayısıyla Tanrı indinde kabule şayan olduğunu gösterdiğine inanılıyordu. Öte yandan bu koşullarda da savaşmak hâlâ günah sayılıyordu. Buna karşılık, Haçlı Seferleri gibi kutsal bir Hıristiyanlık savaşını Tanrı'nın bizzat desteklediği, katılanlara ruhsal kazanımlar sağlayacağı düşünülüyordu. Bu iki tür şiddet uygulaması arasında ancak asırlar süren bölük pörçük ve düzensiz teolojik deneylerden sonra bir köprü kurulabildi. Bu süreç Avrupa'da Roma döneminden sonraki "barbar" yöneticilerin askeri coşkusu ile hız kazandı. Onların Hıristiyanlaşması Latin inanışına yeni bir "Cermen" savaş ve savaşçı kavramı kattı. Örneğin, Karolenjler döneminde piskoposlar Doğu Avrupa'daki paganlarla savaşıp onları dinlerini değiştirmeye zorlamayı desteklediler, hatta yönlendirdiler. Yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan din adamlarının silahları ve zırhları kutsaması neredeyse adet haline geldi ve birçok "savaşçı azizin" yaşamları ün kazandı.

On birinci yüzyılın ikinci yarısında Latin Hıristiyanlığı kutsal savaşı daha da benimsemeye başladı. Reform hareketinin ilk dönemlerinde papalık gündemini uygulamak ve sözünü dinletmek için bir ordu gerektiğini fark etti. Bunun sonucunda papalar birbiri ardına savaşı desteklemeye, Hıristiyan cemaati üstü kapalı bir şekilde dile getirilen ruhsal ödüller karşılığında Kilise'yi savunmaya çağırmaya başladı. Kutsal şiddet doktrin ve uygulaması Papa VII. Gregory'nin etkin yönetiminde büyük bir atılım yaptı. Gregory Roma'ya bağlı bir papalık ordusu kurmak amacıyla Hıristiyanlık geleneğini yeniden yorumlamaya girişti. Yüzyıllardır dinbilimciler gerçek Hıristiyanların günaha karşı yürüttükleri içsel ve ruhsal savaşa "İsa'nın savaşı" adını vermiş ve keşişler de kimi zaman "İsa'nın askerleri" olarak tanımlanmışlardı. Gregory

bu yorumları kendi amacına uygun olması için değiştirdi ve tüm ruhban toplumunun tek bir sorumluluğu olduğunu ilan etti: "İsa'nın askerleri" olarak Latin Kilisesi'ni savunmak için doğrudan savaşa girmek.

Papalığının ilk yıllarında Gregory Haçlı Seferlerinin ilk gerçek örneği sayılabilecek büyük bir askeri harekâtın planlarını geliştirdi. 1074'te Doğu Akdeniz'de, Küçük Asya'daki Müslümanlar tarafından "her gün hayvanlar gibi boğazlanan" Bizanslıların yani Ortodoks Hıristiyan Rumların yardımına koşmak için kutsal bir savaş başlatmak istedi. Bu kampanyada savaşan Latinlere "eşsiz bir ödül" vaat ediliyordu. Bu görkemli projesi çok az katılım sağlandığı için başarısız oldu, bunun nedeni belki de Gregory'nin bu kampanyayı bizzat yöneteceğini ilan etmesiydi. Papa'nın 1074'teki Tanrı'ya askeri hizmet ile bunun getireceği ruhsal karşılık arasındaki bağ henüz yeterince belirginleşmemişti. Öte yandan 1080'lerin başında Alman imparatoru ile arasındaki uzlaşmazlığın son raddeye ulaşması sonucu Gregory bu konuya açıklık getirmek için önemli bir adım attı. Kendisini destekleyenlerin imparatorla savaşmaları ve "tüm günahlarından arınmak istiyorlarsa yaklaşan savaşla yüzleşmeleri" gerektiğini yazdı. Bunun anlamı, bu kutsal savaşa katılmanın diğer bütün nedamet getirmeler kadar ruhları arındıracak güce sahip bulunduğu, çünkü bunun hacca gitmek kadar zor ve tehlikeli olduğu idi. Her ne kadar kutsanmış şiddet uygulamasının arındırıcı niteliğini daha mantıklı bir şekilde ortaya koyan bu açıklama benimsenmedi ise de, daha sonraki papalar için önemli bir örnek oluşturdu. Aslında Gregory'nin Latin Hıristiyanlığının silahlandırılmasıyla ilgili bu radikal yaklaşımı bazı çağdaşları tarafından suçlanmasına yol açtı ve dinsel çevreler onu "yüzyıllardır duyulmamış" yeni birtakım uygulamalara kalkışmakla itham ettiler. Görüşleri o kadar aşırıydı ki ardılı Papa II. Urban daha ölçülü ve özenle yapılandırılmış bir fikir ileri sürdüğünde ona kıyasla neredeyse tutucu bulundu ve bu yüzden çok daha az eleştirildi.[7]

VII. Gregory Latin dinini kutsal bir savaşın eşiğine getirmiş, papanın, orduları Tanrı ve Latin Kilisesi için savaşa çağırma hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştü. Hatta daha ileri giderek, kutsanmış şiddet kavramını bir tür arınma çerçevesine oturtmuştu; bu görüş kısmen Haçlı Seferlerinin özünü oluşturacaktı. Bununla beraber, Gregory bu seferlerin önde gelen mimarı olarak görülemez, çünkü Avrupa'daki Hıristiyanlarda yankı uyandıran etkin ve inandırıcı bir kutsal savaş kavramını oluşturmakta kesin bir başarısızlığa uğradı. Bunu başaran Papa II. Urban olacaktı.

MÜSLÜMAN DÜNYASI

On birinci yüzyılın sonundan itibaren Haçlı Seferleri Avrupalı Franklarla Doğu Akdeniz'deki Müslümanları karşı karşıya getirdi. Bu kutsal savaşların başlama nedeni öncelikle İslamiyet'i ortadan kaldırmak, hatta Müslümanları Hıristiyan olmaya zorlamak değildi. Daha ziyade, İslamiyet'in Kutsal Topraklarda ve kutsal Kudüs kentinde egemen olmasıydı.

İslamiyet'in başlangıç tarihi

Müslüman inanışına göre, İslam dini MS 610 civarında, (bugün Suudi Arabistan'da bulunan) Mekke'de Arap asıllı, okuma yazma bilmeyen kırk yaşındaki Muhammed'in Allah tarafından Baş Melek Cebrail aracılığı ile gönderilen bir dizi "vahyi" almasıyla ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın kutsal ve değişmez sözleri olan bu "vahiyler" daha sonra yazıya dökülmüş ve Kuran oluşturulmuştur. Muhammed yaşadığı sürece Mekke ve Hicaz yöresinde (Arap Yarımadası'nın batı sahilinde) yaşayan pagan Arapları tek tanrılı İslam dinine döndürmeye çalıştı. Bu hiç de kolay bir iş değildi.

622 yılında Peygamber yakındaki Medine kentine kaçmak zorunda kaldı. Bu göç İslami takvimin başlangıç tarihi oldu. Bundan sonra Muhammed Mekke'ye karşı kanlı ve uzun bir

din savaşına girişti ve 632'de ölümünden kısa bir süre önce kenti ele geçirdi.

Muhammed tarafından kurulan bu dinin (İslam Allah'ın emrine uymak anlamına gelir) Musevilik ve Hıristiyanlık ile ortak kökleri vardı. Peygamber yaşamı boyunca Ara-bistan'da ve Doğu Roma İmparatorluğu bünyesindeki ülkelerde bu iki dinin mensupları ile ilişkide oldu ve onun "vahiyleri" bu dinlerde belli birtakım düzeltmeler içerir. Bu nedenle Muhammed Musa, İbrahim ve hatta İsa gibi peygamberlerin varlığını kabullenmiş olup Kuran'ın bir suresi Meryem Ana'ya adanmıştır.

Muhammed'in yaşamı ve ölümünden sonraki birkaç yıl boyunca Arap Yarımadası'ndaki savaşan kabileler İslam bayrağı altında birleştiler. Bu dönemde bir dizi yetenekli ve tutkulu halifenin önderliğindeki bu Müslüman Araplar neredeyse önüne geçilemez bir güç oluşturdu. İnanılmaz askeri güçleri zafere duydukları doymak bilmez istekleriyle çoğaldı; bu açlık Kuran'da İslam dininin ve İslami yasaların tüm dünyaya yayılması isteğinin açıkça öngörülmesinden kaynaklanıyordu. Yeni bölgelerin ele geçirilmesini içeren Arap-İslam yaklaşımı sürekli büyümeye yol açtı. Müslümanlar Museviler ve Hıristiyanlar gibi "Kitaplı Halkları" tümüyle boyun eğmeye ve İslam dinini kabule zorlamak yerine onların belli bir vergi vererek dinlerine bağlı kalmalarına izin verdi.

630'ların ortalarına doğru acımasız ve son derece devingen Arap kabileleri at üstünde Arap Yarımadası'ndan dışarı taşmaya başladı. 650 yılına gelindiğinde olağanüstü bir başarıya ulaştılar. Filistin, Suriye, Irak, İran ve Mısır yıldırım hızıyla yeni Arap-İslam devletinin bir parçası oldu. Bir sonraki yüzyıl boyunca istilanın hızı yavaşladı ama kazanımlar devam etti; öyle ki sekizinci yüzyıl ortasında Müslüman dünyası doğuda İndus Irmağı ve Çin sınırından batıda Kuzey Afrika'dan İspanya ve Güney Fransa'ya kadar uzanmaktaydı.

Haçlı Seferleri tarihi bağlamında, bu sürecin kritik bir aşaması 638'de Kudüs'ün Hıristiyan Bizans'tan alınması oldu. Bu

kadim kent Mekke ve Medine'den sonra İslam'ın üçüncü kutsal şehri oldu. Bu kısmen İslam'ın İbrani mirasından kaynaklanıyordu ama aynı zamanda Müslümanlar Muhammed'in "Gece Yolculuğu" sırasında cennete Kudüs'ten gittiğine inanıyor ve geleneklerinde kıyamet gününün bu kutsal kentte yaşanacağını düşünüyorlardı.

Bir zamanlar Müslümanların Konstantinopolis'i ele geçirme girişimleri iki kez (673 ve 718'de) püskürtülmemiş ve 732'de Charlemagne'ın büyükbabası Frank Kralı Çekiç Şarl tarafından Poitiers'de yenilgiye uğratılmış olmasalardı Müslümanlığın tüm Avrupa'ya yayılabileceği ileri sürülürdü. Aslında bu bozgunlar önemli olsa bile Müslümanların temelde son derece ciddi bir sorunu vardı: önü alınamayan dinsel ve politik bölünmeler. Bu sorun Muhammed'den sonraki halifelerden hangisinin meşru olduğuyla ve "vahiylerin" yorumuyla ilgili tartışmalardan kaynaklanıyordu.

Bu sorun daha 661'de, Peygamberin yeğeni ve damadı olan Ali'nin ölümünden sonra "Gerçek Halife" döneminin sona ermesi ve rakip bir Arap kabilesi olan Emevilerin ayaklanması ile baş göstermişti. Emeviler İslam dünyasının başkentini Arabistan sınırlarının dışına taşıyarak ünlü Suriye metropolü Şam'a yerleştiler ve sekizinci yüzyılın ortalarına kadar İslam dini üzerinde hak iddia ettiler. Bununla beraber aynı dönemde yalnızca Ali'nin ve karısı Fatma'nın (Muhammed'in kızı) soyundan gelenlerin Müslümanların yasal halifesi olabileceğini ileri süren Şiilik mezhebi ortaya çıktı (Şii sözcüğü "taraf" ya da "hizip" anlamına gelir). Şii Müslümanlar başlangıçta Sünnilerin siyasal yetkisine karşı çıkmaktaydı ama zamanla bu iki mezhep arasındaki uyuşmazlık bir doktrin boyutuna ulaştı ve Şiiler teoloji, dinsel kurallar ve yasalarla ilgili farklı yaklaşımlar geliştirdiler.[8]

İslam dünyasının bölünmesi

Bundan sonraki dört yüzyıl boyunca İslam dünyasındaki bölünmeler derinleşti ve büyüdü. 750 yılında kanlı bir darbe

Emevi egemenliğine son verdi ve başka bir Arap kabilesi olan Abbasiler yönetime geldi. Abbasiler Sünnilik merkezini daha da uzağa, Irak'ta sırf bu amaçla kurulmuş muhteşem Bağdat kentine taşıdılar. Bunun çok derin ve geniş kapsamlı etkileri oldu. Bu, yönetici Sünni seçkinlerin politik, kültürel ve ekonomik alanlarda yüzlerini Doğu Akdeniz'den Mezopotamya'ya –ünlü Fırat ve Dicle Irmakları arasındaki eski medeniyetlerin beşiği olan ve Bereketli Ayça olarak bilinen bölgeye– ve doğuya, İran'a, Perslere ve ötesine doğru çevirmesine yol açtı. Abbasi yönetiminde Bağdat dünyanın en önemli bilim ve felsefe merkezi durumuna geldi. Bundan sonraki beş yüz yıl boyunca Sünni İslam'ın kalbi Suriye ya da Kutsal Topraklarda değil, İran ve Irak'ta atmaktaydı.

Öte yandan Abbasilerin ortaya çıkışı zaman içinde büyük İslam devletinin bölünüp dağılmasıyla aynı döneme rastlar. İberya'daki Müslüman hükümdarlar (Mağribiler) sekizinci yüzyılda bağımsız bir devlet kurdular ve yıllar içinde Sünniler ile Şiiler arasındaki uçurum daha da büyüdü. Şii Müslüman topluluklar Yakındoğu ve Ortadoğu'da Sünnilerin arasında ve yakınında genellikle barış içinde yaşamayı sürdürdüler. Öte yandan 969'da özellikle bağnaz bir Şii kesim Kuzey Afrika'nın kontrolünü ele geçirdi. Fatımiler olarak bilinen bu sülalenin (kendilerinin Muhammed'in kızı Fatma'nın soyundan geldiklerini iddia ediyorlardı) önderlik ettiği bu grup Sünnilerin Bağdat'taki otoritesine karşı çıkarak kendi Şii halifelerini ilan ettiler. Kısa sürede Fatımiler güçlü bir rakip olduklarını kanıtladılar; Yakındoğu'da Kudüs, Şam ve Doğu Akdeniz sahili dahil geniş bir alanı Abbasilerin elinden aldılar. On birinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde Abbasiler ve Fatımiler birbirlerini alenen düşman olarak görüyorlardı. Böylece, Haçlı Seferleri başladığında İslam ciddi bir bölünme yaşamaktaydı; bu da Mısır ve Irak'taki Müslüman yöneticilerin birleşerek Hıristiyanların istilasına karşı koymasını engelledi.

Sünnilerle Şiiler arasındaki husumet derinleşirken Abbasi ve Fatımi halifelerinin etkisi de azalmaktaydı. Sembolik figür-

ler olmuşlardı; teorik açıdan dini ve politik alanlarda kesin yetki sahibi olmalarına karşın, yönetim gücü onların laik askerleri olan Bağdat'taki sultanın ve Kahire'deki vezirin elindeydi.

On birinci yüzyılda İslam dünyasında bir başka ve dramatik değişim ise Türklerin sahneye çıkması oldu. Savaşkan nitelikleri ve at üstünde ok atma ustalıkları ile ün salmış Orta Asyalı göçmen kabileler 1040 yılında Ortadoğu'ya akın etmeye başladı. Özellikle, Aral Denizi'nin ötesindeki Rusya steplerinden gelen Selçuklular Türk göçünün başını çekmekteydi. Sünni İslam'ı kabul etmiş olan bu dehşetengiz Selçuklular Abbasi halifesine sadakat yemini ederek İran ve Irak'taki Arap ve Pers aristokrasisinin yerini aldılar. 1055'te Selçuklu Tuğrul Bey Bağdat'ta sultan ilan edildi; onun soyundan gelenler bir yüzyıldan uzun süre bu sultanlığı sürdürdüler. Selçuklu Türkleri Abbasi dünyasına yepyeni ve canlı bir yaşam tarzı getirdi. Enerjileri ve askeri güçleri kısa sürede yeni kazanımlar sağladı. Güneyde Fatımiler püskürtüldü ve Şam ile Kudüs yeniden ele geçirildi; Küçük Asya'da Bizanslılara karşı önemli zaferler kazanıldı ve zaman içinde bir Selçuk boyu Anadolu'da kendi bağımsız sultanlığını kurdu.

1090'ların başında Selçuklular Sünni Müslüman dünyasını yeniden biçimlendirmişti. Tuğrul Bey'in yetenekli ve hırslı torunu Melik Şah sultan oldu ve kardeşi Tutuş ile birlikte Mezopotamya'da ve Doğu Akdeniz'in büyük bir kesiminde oldukça istikrarlı bir yönetim oluşturdu. Bağdat'ta Büyük Selçuklu Sultanlığı diye de bilinen bu yeni Türk imparatorluğu acımasız bir yönetimdi ve Şiileri tehlikeli, fanatik düşmanlar olarak ilan ederek Sünnileri bunlara karşı birleşmeye çağırdı. Oysa Melik Şah 1098'de ölünce bu güçlü krallık iktidar çekişmeleri ve içsavaşlar yüzünden kısa sürede çöktü. İki oğlu sultan olmak, Şam ve Irak'ı ele geçirmek için birbirleriyle çatışırken Suriye'de Tutuş da kendi egemenliğini pekiştirmek peşindeydi. Tutuş 1095'te ölünce oğulları Rıdvan ve Dokak da birbirlerine düştüler ve Halep ile Şam'ı ele geçirmeye çalıştılar. Bu dönemde Şii

Mısır'da koşullar biraz daha iyiydi. Ama burada da Fatımi halife ve vezirinin 1094 ve 1095'te beklenmedik ölümleri üzerine Ermeni asıllı el-Efdal'in vezir olmasıyla sonuçlanan karışıklıklar yaşandı. Dolayısıyla, Haçlı Seferlerinin başladığı yıl, Sünni İslam müthiş bir kargaşa içindeydi ve Mısır'daki yeni Fatımi hükümdar da görevini daha yeni devralmıştı. Batı'daki Hıristiyanların bu çok yönlü sorunlardan haberdar olduğunu gösteren herhangi bir kanıt yoktur, bu yüzden bunların kutsal savaşı tetiklediği söylenemez. Gene de Birinci Haçlı Seferi'nin zamanlaması son derece uygundu.[9]

On birinci yüzyılın sonunda Yakındoğu

On birinci yüzyılın sonunda Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olmaması ve Yakındoğu'daki belirgin kültürel, etnik ve politik yapının özellikleri Haçlı Seferlerinin gidişatını derinden etkileyecekti. Aslında –tarafların Kutsal Toprakları elde etmek için savaştığı– bu bölgeye İslam dünyası denemez. İlk Arap-İslam fetihlerindeki hoşgörülü yaklaşım sonucu, Doğu Akdeniz'de hâlâ Rum ve Ermenilerden Suriyelilere ve Kıptilere kadar çok sayıda yerel Hıristiyan ve yer yer de Musevi nüfus yaşamaktaydı. Göçmen Bedeviler de Doğu'da yaygındı. Bunlar Arapça konuşan ve bölgedeki devletlerle tabiiyet bağları çok kuvvetli olmayan Müslümanlardı. Bu yerleşik düzenin üstünde ise sayıca az olan, Araplardan, bazı Perslerden ve yeni gelen Türklerden oluşan bir elit tabaka vardı. Bu yüzden Yakındoğu'da safkan bir İslami çoğunluk değil, neredeyse bölük pörçük, sosyal ve dinsel farklılıklara sahip gruplar yaşıyordu.

İslam dünyası içindeki esas güçlere gelince, Kudüs ve Şam gibi kentlerin politik ve manevi önemine karşın Doğu Akdeniz bir tür durgun su gibiydi. Sünni Selçuklular ve Şii Fatımiler için yönetsel yetki, ekonomik zenginlik ve kültürel kimlik merkezleri Mezopotamya ve Mısır idi. Yakındoğu aslında bu iki merkez arasında uzanan bir sınır bölgesiydi.

Bölge iki merkez için zaman zaman rekabet konusu olsa da öncelikler sıralamasında ikinci sırada yer alıyordu. Melik Şah döneminde bile Suriye'yi sultanlığa katmak için ciddi bir girişimde bulunulmamış, bölgenin çoğunluğu güce susamış, yarı bağımsız savaş beylerinin eline bırakılmıştı.

Bu yüzden Latin Haçlı orduları Yakındoğu'ya gelip bir sınır savaşına giriştiklerinde aslında İslam'ın kalbine saldırmamaktaydılar. Bunun yerine bir anlamda Müslümanların da sınırı olan, Bizanslılar, Persler, Araplar ya da Türkler gibi dış güçlerin fetihleriyle asimile olmuş çeşitli Hıristiyan, Musevi ve Müslümanların yaşadığı bir bölgeye egemen olmak için savaşmaktaydılar.

İslami savaş ve cihat

On birinci yüzyılın sonlarında İslami savaş yöntemi bir değişim geçirmekteydi. Geleneksel Türk savaş gücünün temelini atlı savaşçılar oluşturuyordu. Bu savaşçılar hafif zırh giyiyor ve çevik midilliler üstünde ilerlerken kompozit yaylarıyla sürekli ok atarak çarpışıyorlardı. Ayrıca hafif bir mızrak, tek ağızlı bir kılıç, balta ya da kama da taşıyabiliyorlardı. Bu birlikler düşmanlarını alt etmek için seri hareket etme ve hızlı manevra yapma yeteneklerine güvenmekteydiler.

Türkler başlıca iki taktik uyguluyorlardı: *çembere alma* (atlılar hızla harekete geçip düşmanı dört bir yandan sarıyor ve ok yağmuruna tutuyordu) ve *sahte geri çekilme* (atlılar rakibinin peşlerine düşmesini ve bu arada saflarını bozarak ani bir karşı saldırı fırsatı yaratmasını umuyorlardı). Bu savaşma üslubu Küçük Asya'daki Selçuklular tarafından hâlâ uygulanmaktaydı ama Suriye ve Filistin'deki Türkler Pers ve Arapların askeri tekniklerini benimsemeye, daha ağır zırhlı ve mızraklı atlılar kullanmaya, daha çok sayıda piyade gücü oluşturmaya ve kuşatma savaşının gereklerini yerine getirmeye başlamıştı. Yakındoğu'da en çok kullanılan savaş taktiği baskın, çatışma ve güç, toprak ve servet kazanmak için kendi aralarında çekişmekten ibaretti.[10] Oysa teorik olarak

Müslümanlar –kutsal savaş gibi– daha büyük bir dava uğruna savaşmaya yönlendirilebilirlerdi.

İslam ilk günlerinden itibaren savaşa yatkın olmuştur. Muhammed Mekke'yi ele geçirmek için bir dizi sefer düzenledi ve İslam dünyası yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Müslümanlığı yaymak için büyük bir çaba harcadı. Bu nedenle İslam dininde inanç ve şiddet her zaman Latin Hıristiyanlığına kıyasla çok daha hızlı ve doğal bir şekilde gelişmiştir.

İslam'da savaşın rolünü tanımlamak için Müslüman bilginler Kuran'a ve *hadislere* yani Muhammed'in talimatlarına ve özlü sözlerine başvurdular. Bu metinlerde Peygamberin "Tanrı yolunda mücadele" tezini savunan sözlerinden sayısız örnek bulunuyordu. İslam'ın ilk dönemlerinde bu "mücadele" ya da cihat (kelime anlamı "çaba") ile gerçekte ne kastedildiği tartışıldı; bu tartışma bugün de sürmektedir.

Sufiler gibi Müslüman mutasavvıflar en önemli ya da "Büyük Cihat"ın günah ve yanlışa karşı iç dünyada verilen mücadele olduğunu ileri sürüyorlardı. Öte yandan sekizinci yüzyılda Sünni Müslümanlar "Küçük Cihat" diye anılan resmi bir kuram geliştirmeye başladılar: kâfirlerle mücadele için "silaha davranmak". Buna gerekçe olarak Kuran'ın dokuzuncu suresindeki "Putperestlere karşı onların size yaptığı gibi toptan savaş açın" ve Muhammed'in hadislerindeki "Allah yolunda bir sabah ya da bir akşam yürümek tüm dünyaya ve onun sunduklarına bedeldir ve içinizden birinin çarpışma hattında bulunması alt yıllık dualarıyla eşdeğerdir" ibarelerini gösterdiler.

İlk dönemlerde kaleme alınan hukuk metinlerinde cihadın tüm sağlıklı Müslümanlar için farz olduğu belirtilmekte ise de bu görev bireylerden çok toplumlar için öngörülmekteydi ve önderlik sorumluluğu da halifeye aitti. "Cennetin kapıları kılıçların gölgesindedir" hadisine atıfta bulunan bu belgeler aynı zamanda cihada katılanların cennete gideceğini de belirtiyordu. Hukukçular dünyayı resmen ikiye ayırmaktaydılar: *Dar'ül İslam* ya da "Barış Evi" (Müslüman yönetiminin

ve hukukunun hüküm sürdüğü bölge) ve *Dar'ül Harb* ya da "Savaş Evi" (dünyanın geri kalan kısmı). Cihadın asıl amacı tüm insanlık Müslümanlığı kabul edinceye ya da İslam yönetimine boyun eğinceye kadar *Dar'ül Harb*'e karşı amansız bir kutsal savaş sürdürmekti. Gayrimüslim düşmanla kalıcı barış anlaşmalarına asla izin verilmeyecek, geçici ateşkesler de on yıldan fazla sürmeyecekti.

Yüzyıllar geçtikçe bu klasik cihat kuramında yer alan sürekli yayılma itkisi zamanla zayıfladı. Arap kabileleri daha barışçı bir yaşam sürmeye ve Bizanslılar gibi gayrimüslimlerle ticaret yapmaya başladı. Hıristiyanlara karşı verilen kutsal savaşlar devam etti ama bunlar çok daha yöresel olarak ve halifenin onayı alınmadan Müslüman emirler tarafından sürdürülmekteydi. On birinci yüzyılda Bağdat'taki Sünni yöneticiler Hıristiyanlardan ziyade "fanatik" Şiilere karşı cihat ilan ederek İslam dinini koruma peşindeydiler. İslam'ın sınırlarını genişletmek ve gayrimüslimlere egemen olmak için durmaksızın savaşma düşüncesi gibi İslam inanışını ve toprağını korumak amacıyla birleşmek fikri de artık geçer akçe değildi. Dolayısıyla Haçlı Seferleri başladığında kutsal savaşın ideolojik dürtüsü İslam'ın yapısında eskisi kadar etkin değildi ama esas çatı yerli yerinde durmaktaydı.[11]

Haçlı Seferleri arifesinde İslam ve Hıristiyan Avrupa

Burada önemli ve tedirgin edici bir soru öne çıkıyor: Haçlıları harekete geçiren İslam dünyası mıydı yoksa bu Latin kutsal savaşları saldırganlık eylemleri miydi? Bu önemli sorunun yanıtı için on birinci yüzyılda İslam'ın Hıristiyan Batı için oluşturduğu tehdidi değerlendirmek gerekiyor. Bir anlamda, Müslümanlar Avrupa'nın sınırlarını zorlamaktaydı. Doğuda Küçük Asya kuşaklar boyu İslam ile Bizans İmparatorluğu arasında bir savaş alanı olmuştu; İslam orduları birçok kez Hıristiyanlığın en büyük başkenti Konstantinopolis'i fethetmeye kalkışmışlardı. Güneybatıda Müslümanlar İber Yarımadası'nın büyük bir kesimini ellerinde tutuyorlardı ve bir gün

daha kuzeye yönelerek Pirenelerin ötesine geçebilirlerdi. Gerçekte ise Avrupa Haçlı Seferlerinin arifesinde ciddi bir varoluş savaşı vermemekteydi. Akdeniz'den gelecek herhangi bir ciddi saldırı tehdidi söz konusu değildi çünkü her ne kadar İberya'daki Mağribiler ile Küçük Asya'daki Türkler ortak bir mirası paylaşmakta iseler de belli bir amaç uğruna asla bir araya gelmemekteydiler.

Aslında, ilk ciddi İslami yayılmadan sonra birbiriyle komşu Hıristiyan ve Müslüman devletler arasındaki ilişkiler oldukça olaysız sürmüş, iki olası rakip arasında zaman zaman ortaya çıkan uzlaşmazlıkların ötesine geçmemişti. Bu iki dünya dininin bir şekilde kaçınılmaz ve sürekli bir "uygarlık çatışması" içinde olduğunu gösteren hemen hiçbir kanıt yoktur. Örneğin onuncu yüzyıldan başlayarak İslam ve Bizans arasında gergin ve zaman zaman tartışmalı da olsa bir karşılıklı saygı ilişkisi kurulmuştu ama aralarındaki ilişki batıda Rumlarla onların Slav ya da Latin komşuları arasındaki uzlaşmalardan daha gerilimli değildi.

Bu, dünyanın ütopik bir barış ve uyum içinde olduğu anlamına gelmiyor. Bizanslılar Müslümanların herhangi bir zayıf anından yararlanmak için fırsat kollamaktaydılar. Nitekim 960'ta Abbasiler bölündüğü zaman Rum ordusu doğuya hareketle Küçük Asya'nın önemli bir kısmını işgal ederek stratejik önem taşıyan Antakya kentini ele geçirdiler. Selçuklu Türklerinin ortaya çıkışı ile Bizans yeniden askeri baskı altına girdi. 1071'de Selçuklular Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunu alt ettiler ve her ne kadar tarihçiler artık bunu Rumlar için tam bir dönüm noktası olarak görmüyorlarsa da, bu Anadolu'da Türklere büyük kazanımlar sağlayan can yakıcı bir yenilgiydi. On beş yıl sonra Selçuklular Antakya'yı geri aldı.

Bu arada İspanya ve Portekiz'de Hıristiyanlar toprakları Mağribilerden geri kazanmaya başlamıştı; 1085'te İberyalı Latinler son derece anlamlı sembolik bir zafer kazandılar, İspanya'da Hıristiyanların eski başkenti olan Toledo'yu ele geçirdiler. Gene de görünüşe bakılırsa bu dönemde Latinlerin

güneye doğru ilerlemeleri dinsel değil politik ve ekonomik nedenlerden kaynaklanıyordu. İberya'daki çatışma 1086'da Murabıtlar diye bilinen fanatik bir grubun Kuzey Afrika'dan gelip İspanya'ya saldırarak yarımadadaki Mağribi yönetimini alaşağı etmesiyle alevlendi. Bu yeni rejim Müslümanları ayaklandırdı ve kuzeyde Hıristiyanlara karşı kayda değer zaferler elde etmesine yol açtı. Öte yandan Murabıtların saldırısının Haçlı Seferlerini tetiklediği söylenemez, çünkü on birinci yüzyıl sonunda başlayan seferlerin hedefi İberya değil Doğu Akdeniz idi.

Öyleyse Kutsal Topraklarda Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında başlayan savaşı ateşleyen neydi? Bir bakıma Haçlı Seferleri bir İslam saldırısına –Müslümanların kutsal Kudüs'u fethetmesine– verilen bir tepkiydi ama bu olay 638'de gerçekleşmişti ve bu yüzden yeni bir saldırı değildi. On birinci yüzyıl başında İsa'nın çarmıha gerilip yeniden dirildiği yer olarak kabul edilen Kutsal Mezar Kilisesi tarihte Çılgın Halife Hakim olarak bilinen Fatımi hükümdar tarafından kısmen yıkılmıştı. Bunu izleyen on yıl boyunca buradaki Hıristiyan nüfusu öldürten halife sonunda kendisini yaşayan Tanrı ilan etmiş ve kendi Müslüman tebaasına saldırmaya başlamıştı. 1027'de Müslümanların Kutsal Mezarı taşladıkları söylentisi gerilimi daha da artırdı. Daha yakın bir geçmişte Doğu Akdeniz'e hacca gitmek isteyen çok sayıda Latin Hıristiyan Kutsal Yerlere ulaşmakta zorluk çektiklerini dile getirmiş ve Müslüman Filistin'de Doğulu Hıristiyanların karşılaştıkları baskıların öykülerini aktarmışlardı.

İki kişinin anlattıkları, bu sorunlara iki farklı ışık tutmaktadır. İspanyol bir Müslüman hacı olan İbn el-Arabi 1092'de Kutsal Topraklara yaptığı hac yolculuğundan geri döndüğünde Kudüs'ün Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler indinde saygın bir tapınma merkezi olarak geliştiğini anlatır. Hıristiyanların kiliselerini onarmalarına izin verildiğini ve hacıların –ister Rum ister Latin olsun– herhangi bir kötü davranış ya da engelleme ile karşılaşmadıklarını söyler. Buna

karşın, on ikinci yüzyıl ortalarında yaşamış olan Halepli tarihçi el-Azimi şöyle yazar: "Suriye limanlarında yetkililer Frank ve Bizanslı hacıların Kudüs'e gitmelerini engelledi. Sağ kalanlar bu durumu ülkelerinde anlattılar. Dolayısıyla onlar da kendilerini askeri bir saldırıya hazırladılar." Görülüyor ki en azından el-Azimi Müslüman saldırılarının Haçlı Seferlerini tetiklediğine inanmaktadır.[12]

Aslında tüm mevcut kanıtlara bakarak olay her iki yönde de ele alınabilir. 1095'e gelindiğinde Müslümanlar ve Hıristiyanlar yüzyıllardır birbiriyle savaşmaktaydı; üzerinden ne kadar geçmiş olursa olsun İslam'ın Kudüs dahil Hıristiyan topraklarını zapt ettiği tartışma götürmezdi ve Kutsal Topraklarda yaşayan ya da görmeye gelen Hıristiyanlar öldürülmüş olabilirdi. Diğer taraftan, Haçlı Seferlerinin başlatılmasında bu muazzam uluslararası din savaşının gerektiğine ya da kaçınılmaz olduğuna dair bir ipucu bulunmuyor. İslam Batı'ya karşı büyük bir saldırıya geçme hazırlığında değildi. Aynı şekilde, Yakındoğu'daki Müslüman yöneticiler etnik bir temizliğe kalkışmış ya da azınlıktaki dinsel gruplara karşı geniş çaplı ve sürekli baskı uygulamış değildi. Hıristiyan ve Müslüman komşuların birbirine karşı fazla sempati duymadıkları zamanlar yaşanmış ve belki de Doğu Akdeniz'de hoşgörüden yoksun olaylar baş göstermiş olabilir, ama, gerçeği söylemek gerekirse, tüm bunların o döneme özgü politik, askeri ve sosyal çatışmalardan çok fazla bir farkı yoktur.

I

HAÇLILARIN GELİŞİ

1

KUTSAL SAVAŞ, KUTSAL TOPRAKLAR

1095 yılının Kasım ayı sonlarında bir sabah Papa II. Urban Avrupa'nın tarihini değiştirecek bir vaaz verdi. Ateşli sözleri Fransa'nın güneyindeki Clermont kasabasının dışındaki ufak bir alanda toplanmış olan kalabalığı dehşete düşürdü ve bunu izleyen aylarda konuşması tüm Batı'da yankılanarak yüzyıllar boyu sürecek acımasız kutsal savaşın tetikleyicisi oldu.

Urban Hıristiyanlığın tehlikede olduğunu, istila tehdidi altında bulunduğunu ve korkunç bir baskıya maruz kaldığını açıkladı. Kutsal Kudüs kenti şimdi Müslümanların elindeydi. "Tanrı'yı tanımayan bu halk" işkenceli ayinler ve tarifsiz kötülükler yapma peşindeydiler. Latin Avrupa'yı "İsa'nın askerleri" olara bu vahşi düşmana karşı ayaklanmaya, Kutsal Toprakları geri almaya ve Doğulu Hıristiyanları "kölelikten" kurtarmaya çağırdı. Bu haklı mücadelenin ruhlarını arındıracağı vaadi ile aşka gelen on binlerce erkek, kadın ve çocuk Birinci Haçlı Seferi ile Müslümanlarla savaşmak üzere Batı'dan yola çıktı.[1]

PAPA URBAN VE HAÇLI SEFERİ DÜŞÜNCESİ

II. Urban 1095'te Birinci Haçlı Seferi'ni başlatırken herhalde altmış yaşlarındaydı. Kuzey Fransa'daki asil bir ailenin oğlu ve eski bir rahip ve Cluny keşişi olan Urban 1088'de papa se-

çildiğinde papalık Alman imparatoru ile şiddetli ve uzun bir iktidar mücadelesinden sonra neredeyse yıkılmak üzereydi. Urban'ın durumu o kadar nazikti ki Roma'da papalığın geleneksel merkezi olan Lateran Sarayı'nı denetim altına alması altı yıl sürdü. Gene de ihtiyatlı bir diplomasi ve baskıcı değil ölçülü bir reform politikası izleyen yeni papa zamanla makamına yeniden prestij ve etki kazandırmayı başardı. 1093'te bu canlanma başlamıştı ama papa Latin Kilisesi'nin başı ve Batı Avrupa'daki tüm Hıristiyanların ruhani amiri olma haklarını hâlâ elde edememişti.

Bu kısmi kazanımlar temelinde Birinci Haçlı Seferi düşüncesi oluştu. 1095 Mart'ında Urban Kuzey İtalya'da bulunan Piacenza kentindeki dinsel meclise başkanlık ederken Bizans'tan elçiler geldi. Akılcı ve güvenilir yönetimiyle doğudaki büyük imparatorluğun çöküşünü yıllardır engelleyen Rum Hıristiyan İmparator I. Aleksiyos Komnenos'un bir ricasını iletmek için buradaydılar. Olağanüstü vergi tarhları Konstantinopolis'teki imparatorluk hazinesini yeniden doldurmuş ve Bizans'ın etkili ve görkemli bir görünüm kazanmasını sağlamıştı ama Aleksiyos hâlâ Küçük Asya'daki Müslüman Türkler dahil bir dizi düşmanla baş etmek zorundaydı. Bu nedenle Piacenza'daki meclisten askeri yardım istiyor, Urban'dan Müslümanların tehdidine karşı durmak için bir Latin askeri birliği göndermesini rica ediyordu. Aslında Aleksiyos muhtemelen Frank asıllı göstermelik bir paralı asker grubundan ziyade hemen oluşturulacak ve yönlendirilecek küçük bir orduya sahip olmak umudundaydı. Aslında bundan sonraki iki yıl boyunca imparatorluğu gelen insanlarla dolup taşacaktı.

Rum imparatorun talebi II. Urban'ın zihninde belirmeye başlayan fikirlerle çakışmış olmalıydı. Bunu izleyen bahar ve yaz aylarında papa bu düşünceleri daha büyük tutkulara yanıt verecek biçimde geliştirdi: Bugün "Haçlı Seferi" dediğimiz, Doğu'ya doğru bir tür silahlı hac yolculuğu. Tarihçiler kimi zaman Urban'ın bu girişiminin boyutunu tam olarak değerlendiremediğini, silahlanma çağrısına yalnızca birkaç yüz

şövalyenin katılmasını beklediğini yazarlar. Oysa gerçekte bu olayın boyut ve kapsamının ayırtında olarak geniş çaplı katılımın sağlanması için titiz bir çaba harcamış gibi görünüyor.

Urban Bizans'a yardım için bir sefer hazırlığının yalnızca doğudaki Hıristiyanlığı savunma ve Rum Kilisesi ile ilişkileri geliştirme fırsatı olmanın ötesinde Roma'nın yetkisinin tanınıp pekiştirilmesine ve Latin Batı'da yaşayan savaşkan Hıristiyanların da denetim altına alınmasına yarayacağının farkındaydı. Bu büyük plan papalığın etkisini İtalya'nın merkezinden ötelere, Urban'ın doğum yeri ve vatanı olan Fransa'ya kadar yayma amacını taşıyan bir harekâtın parçası olacaktı. 1095 Temmuz'undan başlayarak Alplerin kuzeyine doğru uzun bir vaaz turuna çıktı. Bu, yarım asra yakın bir süredir bir papanın çıktığı ilk geziydi. Kilisenin Kasım ayında Fransa'nın Auvergne bölgesindeki Clermont'ta önemli bir toplantı yapacağını duyurdu. Yaz boyunca ve sonbaharın ilk döneminde Urban eskiden mensubu olduğu Cluny dahil önde gelen manastırları ziyaret ederek Roma için destek sağladı ve "Haçlı seferi" fikrini açıklamak için uygun zemin hazırladı. Aynı zamanda hazırlanan seferde önemli rol oynayacak iki kişi belirledi: Provence'da tanınmış bir dinadamı ve papalığın büyük destekçisi Le Puy piskoposu Adhémar ve Güney Fransa'nın en zengin ve güçlü seküler lort (yani dinadamı olmayan toprak sahibi) Toulous'lu Kont Raymond.

Kasım ayına gelindiğinde papa planlarını açıklamaya hazırdı. Urban'ın papalık döneminde yapılan bu en büyük dinsel toplantı için on iki başpiskopos, seksen piskopos ve doksan beş rahip Clermont'ta bir araya geldiler. Dokuz gün süren din konulu görüşmelerin sonunda papa özel bir vaaz vereceğini duyurdu. 27 Kasım'da yüzlerce izleyici kentin dışındaki alanda onu dinlemek için toplandı.[2]

Clermont'taki vaaz

Clermont'ta Urban Latin Batı'nın birbirine bağlı iki amaç için silahlanmasını istedi. İlk olarak Hıristiyanlığın doğu sınırla-

rındaki Bizans'ı savunmak gerektiğini dile getirerek Rumların Hıristiyan kardeşliğinin bir parçası oluşunun ve yakın bir gelecekte olası bir İslami saldırı tehdidinin üzerinde durdu. Bir kaynağa göre, izleyicilere "doğu sahilinde yaşayan kardeşlerinin bir an önce yardımına koşmalarını" çünkü "Türklerin ... onları Akdeniz'e kadar sürmüş olduklarını" söyledi. Oysa Urban'ın sözünü ettiği kahramanca çabalar yalnızca Konstantinopolis'e yapılacak askeri yardımla kısıtlı değildi. Aksine, çağrısını ustaca bir manevra ile bir başka hedefe, Frankların yüreğini kaldıracak bir konuya da yönlendirdi. Savaş ve hac seyahati ülkülerini birleştirerek Kutsal Topraklara doğru bir seferden söz etti; orada Hıristiyan dünyasının en kutsal yeri olan Kudüs'ü geri alacaklardı. Urban bu kentin, "dünyanın merkezi olan" bu yerin kutsallığını anımsattı, burasının "tüm Hıristiyan öğretilerinin kaynağı" olduğunu, "İsa'nın burada yaşayıp burada acı çektiğini" söyledi.[3]

Bu iki amacın belirlenmesiyle verilmek istenen mesaj çok açık olmasına karşın, savaşa hazırlanan her hükümdar gibi papanın da bu davayı bir meşruiyet ve aciliyet aurasıyla sarıp sarmalaması gerekiyordu, ama ne yazık ki burada bir sorunla karşılaştı. Yakın tarihte böylesine bir intikam arzusuna yol açacak belirgin bir olay yaşanmamıştı. Evet, Kudüs Müslümanların elindeydi ama bu durum yedinci yüzyıldan beri böyleydi. Ayrıca, Bizans bir Türk saldırısı tehdidi altında olsa bile, Batı Hıristiyanlığı Yakındoğu'dan gelen bir işgal ya da yok edilme tehlikesi içerisinde değildi. Urban planını destekleyici herhangi bir vahşet ya da tehdit yokluğunda, Haçlı Seferi'nin hedef alacağı düşmanı iblis gibi göstererek insanları kışkırtma ve telaşlandırma yolunu seçti.

Bu nedenle Müslümanlar Hıristiyanlığı barbarca aşağılamak peşinde olan insanlık dışı yabaniler olarak tanıtıldı. Urban Türklerin "birçok kişiyi (Rumu) nasıl katlettiği ve esir aldığını, Tanrı'nın krallığındaki kiliseleri yerle bir ettiğini" anlattı. Aynı zamanda Kutsal Topraklara giden Hıristiyan hacıların kötü muamele gördüğünü ve Müslümanlar tarafından

sömürüldüğünü, zenginlerin yasadışı vergilerle soyulduğunu ve fakirlere işkence yapıldığını söyledi:

> Bu zındıklar öylesine acımasızlar ki zavallı insanların altın ya da gümüşleri yuttuklarını düşünerek içtikleri suya bin gözü otu karıştırarak onları kusturuyor ya da bağırsaklarını temizliyor veya –bu korkunç bir şey– midelerini bıçakla deşerek bağırsaklarını dışarı çıkarıp hoyratça içeride ne gizlediklerine bakıyorlar.

Doğu Akdeniz'de Müslümanların egemenliği altında yaşayan Hıristiyanların "kılıç, yağma ve ateş" ile "köle" durumuna düşürüldüğü söylenmekteydi. Sürekli işkence gören bu zavallılar zorla sünnet ediliyor, bağırsakları deşiliyor ya da ayinlerde kurban ediliyordu. Kadınlara yönelik tecavüzler konusunda ise, papa "bunlardan söz etmektense susmayı yeğlediğini" söylüyordu. Urban'ın günümüzde savaş suçu ya da soykırım olarak tanımlanacak bu tür korkunç davranışlarla ilgili hayali iddialardan geniş çapta yararlandığı görülüyor. Bu iddiaların Yakındoğu'daki Müslüman yönetiminin gerçekleriyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu ama papanın söylediklerine kendisinin inanıp inanmadığını ya da kampanyasını desteklemek adına gerçekleri bilinçli olarak mı çarpıttığını kestirmek olanaksız. Her iki halde de, Müslüman dünyasını insanlıktan yoksun biçimde sergilemesi "Haçlı Seferi" tezine yaşamsal bir destek oluşturmuş ve aynı zamanda Hıristiyanların Avrupa'da birbirleriyle çatışmak yerine bir "yabancı" ile savaşmasının daha doğru olduğunu ileri sürmesini mümkün kılmıştır.[4]

Papa Urban'ın Müslümanları suçlaması ilerideki yıllarda karanlık ve süreğen sonuçlara yol açacaktır. Öte yandan, aslında Müslüman âlemiyle çatışma kavramının Haçlı Seferlerinin DNA'sında yazılı olmadığını fark etmek önem taşıyor. Urban'ın Roma'nın kutsadığı bir dinsel sefer görüşü öncelikle kutsal toprakların savunulmasına ya da yeniden ele geçiril-

mesine dayanıyordu. Birçok açıdan İslam'ı düşman olarak belirlemesi neredeyse rastlantısaldı ve Latinlerin ve onların Rum yandaşlarının 1095'ten önce Müslüman âlemini bir düşman olarak gördükleri konusunda fazla bir kanıt yoktur.*

Clermont'ta Urban'ı dinleyenler iblis Müslümanların "iğrenç aşağılamalarının" öcünü alma tutkusuna kapılmış olabilirler, ama onun "Haçlı seferi" çağrısı bir başka ve daha güçlü, ortaçağ Hıristiyan varlığının doğasına çok uygun düşen bir albeni içeriyordu. Günah ve lanetlenme tehdidinin ağır bastığı bir dini inançla beslenen Batılı Latinler kirlenmiş ruhlarını arıtmak için yaşam boyu süren müthiş bir mücadele içindeydiler. Papanın Doğu'ya yapılacak seferin onları "tüm günahlarından arındıracak" kutsal bir girişim olduğunu söylemesi büyük bir heyecan uyandırdı. Geçmişte, "haklı bir savaş" (yani Tanrı'nın gerekliliğini kabullendiği şiddet) bile aslında günah sayılmaktaydı. Oysa şimdi Urban bu geleneksel sınırların ötesine geçen bir çatışmadan söz ediyordu. Savunduğu davanın kutsal bir niteliği vardı; bu kutsal bir savaş, "Tanrı tarafından" hoş görülen değil, desteklenen ve onaylanan bir savaş olacaktı. Bir görgü tanığına göre papa bu sefere katılmanın "İsa'nın emri" olduğunu dahi vurgulamıştı.

Urban'ın başarısı, "Haçlı Seferi" tezini mevcut dinsel uygulamalar çerçevesine oturtarak en azından on birinci yüzyıl koşullarında savaşla günahtan arınma arasında mantıklı bir bağlantı kurmak oldu. 1095'te Latin Hıristiyanlar, günahlar için öngörülen cezaların dua ve tövbe ederek ya da hacca giderek yerine getirilebileceği inancına sahipti. Clermont'ta Urban kabul gören böyle bir arınma ile Tanrı adına savaşmak gibi daha gözü pek bir kavramı birleştirerek "hangi sınıftan olursa olsun ... şövalye ya da sıradan bir asker, zengin ya da fakir" herkesi bu silahlı hac seferine katılmaya çağırmaktaydı. Tehlikeler ve acılarla dolu bu muazzam girişim ka-

* Haçlı Seferlerinin bir tür misyonerlik olduğu konusunda yaygın bir yanılgı var. Aslında, en azından başlangıçta, Haçlı Seferleri ideolojisi temelde dini yayma amacını taşımıyordu.

tılanları Hıristiyanlığın en önemli hac noktasına, Kudüs'ün kapılarına ulaştıracaktı. Böylece bu, olağanüstü kurtarıcı niteliğine sahip, ruhu tümüyle arındıracak, "süper" bir kefaret olacaktı.

Papa silahlanma çağrısına destek sağlamak amacıyla, Kutsal Kent'in yabancı bir düşman tarafından ırzına geçilmesinden yeni bir arınma yoluna kadar her türlü inandırıcı ve duygusal düşlerden ve fikirlerden yararlanmaktaydı. Bu, izleyiciler üzerinde olağanüstü bir etki yarattı, "kimileri gözyaşlarına boğulurken (diğerleri) tir tir titremekteydi". Muhtemelen daha önceden planlandığı üzere, Le Puy piskoposu Adhémar davaya katılmak için ilk öne çıkan kişi oldu. Ertesi gün piskoposun bu seferde papalık elçisi (Urban'ın resmi temsilcisi) olacağı ilan edildi. Dinsel lider olarak papanın gündemini, aynı zamanda Bizans'taki Rum Kilisesi ile yapılan anlaşmanın esaslarını açıklayacaktı. Aynı süreçte Toulouse'lu Raymond'un elçileri kontun bu seferi desteklediğini bildirdiler. Urban'ın vaazı müthiş başarılı olmuştu ve bundan sonraki yedi ay boyunca daha da geniş çapta bir tura çıkarak mesajının tüm Fransa'ya ulaşmasını sağladı.[5]

Gene de, her ne kadar Clermont Birinci Haçlı Seferi'nin başlangıç noktası kabul edilse de II. Urban'ı bu "idealin" tek mimarı olarak görmek yanlış olur. Daha önceki tarihçiler haklı olarak onun geçmişe olan borcu, özellikle Papa VII. Gregory'nin kutsal savaş teorisi üzerindeki öncü araştırmaları üzerinde durdular. Öte yandan, Birinci Haçlı Seferi'nin –yapısı, amacı ve ödüllerinin– sürekli ve önemli organik gelişmeler gösterdiğini göz ardı etmemek önemlidir. Gerçekten bu gelişmeler seferden sonra da, dünya böylesine dönemsel bir olayı yorumlamaya ve anlamaya çalışırken de devam etmiştir. Birinci Haçlı Seferi'ni Urban'ın ateşli vaazlarından kaynaklanan, Kudüs'e yönelmiş tek ve iyi düzenlenmiş bir olay olarak düşünmek çok kolaydır. Gerçekte 1095 Kasım'ını izleyen aylar ve yıllar boyunca düzensiz hareket dalgaları gözlenmiştir. Hatta bizim seferin "esas ordusu" olarak isim-

lendirdiğimiz güçler bile başlangıçta yekpare bir güç olarak değil, aynı hedefleri ve yönetim sistemlerini paylaşan küçük kuvvetlerin kabataslak bir araya gelmesinden oluşmuştur.

Papanın vaazından sonraki bir ay içinde önde gelen (ve genellikle resmen görevlendirilmemiş) papazlar Avrupa'da Haçlı Seferlerine çağrıda bulunan vaazlar vermeye başladılar. Onların demagojik söylemleri sonucu seferlerin "bağışlayıcı" yanı olarak bilinen ruhsal ödüllerin ayrıntıları bir miktar sulandırılmış gibi görünüyor. Urban muhtemelen söz konusu bağışlanmanın itiraf edilen günahlardan geçici bir arınma olmasını öngörmekteydi; bu biraz karışık bir formül olmakla birlikte Kilise yasalarının inceliklerine uygundu. Daha sonraki olaylar, birçok Haçlı askerinin günahlarından tümüyle arınacaklarından emin olduklarını ve sefer sırasında ölenlerin cennete gideceğine inandıklarını ortaya koyuyor. Bu kavramlar yüzyıllar boyunca Haçlı Seferleriyle ilgili görüşü etkilemiş ve bu kutsal savaşlar hakkındaki resmi ve popüler anlayış arasında giderek büyüyen bir anlaşmazlığa yol açmıştır.

Aslında "Haçlı Seferi" adını icat eden Papa II. Urban değildir. Clermont'ta başlattığı seferberlik o kadar özgün ve yeniydi ki henüz onu tanımlayacak bir isim yoktu. Çağdaşları bu "seferden" genel olarak *iter* (seyahat) ya da *peregrinatio* (hac) olarak söz ediyorlardı. Ancak on ikinci yüzyılın sonlarında daha belirgin olarak Haçlı askere *crucesignatus* (ya da haç imzası taşıyan) ve sefer için de Fransızca "haç yolu" anlamına gelen *croisade* terimleri benimsendi. Gelenek ve açıklık adına tarihçiler 1095'ten sonra başlayan Hıristiyan kutsal savaşları için "Haçlı Seferleri" tanımını kullandılar ama bunun bir bakıma ilk "Haçlı Seferi'nin" amacına ve göreneğine uygun olmayan bir hava oluşturduğunun farkında olmamız gerekiyor.[6]

Haç çağrısı

Clermont Konseyi'ni izleyen aylarda Haçlı seferi çağrısı tüm Batı Avrupa'ya yayıldı ve beklenmedik bir ilgiyle karşılandı. Papa Urban mesajını tüm Fransa'da duyururken onun vaazı-

nı dinlemiş olan Latin dünyasının her yanından piskoposlar da bunu kendi bölgelerine taşıdılar.

Bu dava popüler ve halk yığınlarını ayaklandıran, çoğunlukla Kilise tarafından resmen görevlendirilmemiş rahipler tarafından da işlenmeye başlandı. Bunların arasında en ünlü ve dikkate değer olanı Keşiş Peter'di. Muhtemelen Amiens'teki (Kuzeydoğu Fransa) fakir bir ortamdan gelen Peter ciddi ve gezgin yaşam tarzı, itici görünüşü ve olağandışı beslenme alışkanlıklarıyla ün yapmıştı; çağdaşlarından birine göre "sadece şarap ve balıkla besleniyor ve neredeyse hiç ekmek yemiyordu". Günümüz standartlarında o bir serseri sayılabilirdi ama on birinci yüzyıl Fransa'sındaki yoksul sınıf onu bir peygamber gibi görüyordu. O kadar kutsal sayılıyordu ki izinden gelenler katırının kıllarını bile andaç olarak topluyorlardı. Rum bir çağdaşı şöyle diyordu: "Yüreklere ulaşan ilahi bir ses gibi Keşiş Peter her taraftaki Frankların silahlarını, atlarını ve diğer askeri malzemelerini bir araya getirmelerini sağladı." Gerçekten ilham veren bir hatip olmalı; Clermont'tan sonraki altı ay içinde, çoğunlukla fakir tabakadan gelen 15.000 kişilik bir ordu topladı. Tarihte bu ordu, Almanya'daki diğer kuvvetlerle birlikte "Halkın Haçlıları" diye bilinen bir güç oluşturdu. Haçlı Seferi'nin heyecanına kapılan bu gücün çeşitli unsurları, öteki ordulardan önce, 1096 baharında Kutsal Topraklara sefere çıkıp başıbozuk bir halde Konstantinopolis'e doğru ilerledi. Yol üzerinde bu "Haçlıların" bir kısmı ülkelerine daha yakın yörelerdeki "İsa'nın düşmanları" ile de savaşabileceklerini düşünerek Ren havzasında yaşayan Musevilere karşı korkunç bir katliama giriştiler. Halkın Haçlıları Müslüman topraklarına girer girmez yok edildiler ama Keşiş Peter sağ kalmayı başardı.[7]

Haçlı Seferlerinin bu ilk dalgası yenilgiye uğramış olabilirdi ama Batı'da daha büyük ordular toplanıyordu. Toplantılarda duygusal nutuklarla bombardıman edilenler derhal askere yazılıyor ve Haçlı Seferi heyecanı yandaş gruplar, papayı destekleyen iletişim ağları ve manastır mensupları ile soylular

sınıfı tarafından daha teklifsiz bir biçimde pompalanıyordu. O dönemde ileri sürülen aşırı abartılı rakamlar yüzünden (bazıları yarım milyonu aşkın insandan söz ediyordu) bu heyecan kasırgasına tutulanların sayısı tarihçiler arasında tartışma konusu olmayı sürdürüyor. Bizim tahminimize göre Birinci Haçlı Seferi'ne yaklaşık 60.000 ila 100.000 Latin Hıristiyan katılmış, bunların 7000 ila 10.000'i şövalyelerden, muhtemelen 35.000 ila 50.000'i piyadeden, geri kalan 10.000'i ise geri hizmettekilerden, kadın ve çocuklardan oluşmuş olmalıdır. Kesin olan, Haçlı Seferi çağrısının ortaçağ dünyasını şaşkına çeviren olağanüstü bir karşılık bulmuş olduğudur. Roma'nın tarihteki zaferlerinden bu yana ilk kez bu denli büyük ordular toplanmaktadır.[8]

Bu orduların merkezinde soylu şövalyeler, ortaçağın gelişmekte olan askeri seçkinleri yer almaktaydı.* Papa Urban, şiddet içeren dünyevi bir mesleği icra etmekle birlikte Kilise'nin savaşı günah sayarak lanetlediğini gayet iyi bilen bu Hıristiyan savaşçıların endişelerini çok iyi anlıyordu. Çağdaş gözlemcilerden biri şu değerlendirmeyi yapar:

> Tanrı bizim zamanımızda kutsal savaşları başlattı, böylece onun izinden giden şövalyeler ve halk yeni bir kurtuluş yolu bulabilirler. Bu yüzden eskisi gibi dünyevi eylemleri tümüyle terk edip manastıra girmek ya da dinadamı olmak zorunda değiller; bunun yerine Tanrı'nın inayeti ile kendi mesleklerini özgürce ve alıştıkları gibi sürdürebilirler.

* Birinci Haçlı Seferi'nde şövalyeler o günün standartlarına göre ağır olan bir zırh giyiyordu: örme zırhtan yapılmış bir başlık üzerine geçirilen koni biçiminde çelik miğfer ve dizlere kadar inen muflonlu bir yeleğin üzerine örme zırhtan bir gömlek. Tüm bunlar sert bir darbeden korunmayı amaçlıyor ama bir kılıcın yol açacağı yara ya da kesikten korumuyordu. Bu nedenle büyük, metal kaplı ahşap bir kalkan kullanılıyordu. Standart çarpışma silahları –genelde koltuk altına sıkıştırılıp yatay vaziyette tutulan ya da fırlatılıp atılan– mızrak, kısa kabzalı (yani tek elle tutulan) ve iki ağızlı, aşağı yukarı 60 santim boyunda uzun bir kılıçtı. Bu ağır ve titizlikle dengelenmiş kılıçlar kesmekten çok darbe indirmekte yararlı oluyordu. Şövalyeler ve piyadeler –yaklaşık 180 santim boyunda ve 300 metre uzağa ok atabilen– uzun yay kullanmakla birlikte bazıları arbaletin daha ilkel biçimlerini yeğliyordu.

Papa silahlı bir hac seferi fikrini geliştirirken kısmen soylular sınıfının ruhsal ikilemini çözmeyi amaçlamıştı ama aynı zamanda soyluları şövalye ve piyadelerin de izleyeceğini biliyordu, zira sefere katılmak bir gönüllülük esasına dayansa bile karmaşık aile bağları ve feodal ilişkiler sosyal grupları ortak bir davaya yönlendirecekti. Aslında papa bir olaylar zinciri başlatmıştı, haçı eline alan her soylu giderek daha fazla genişleyen bir gönüllüler dalgasının merkezinde yer almaktaydı.

Krallardan bu sefere pek katılan olmamıştı –çoğu kendi çevirdikleri politik dolaplarla meşguldüler– ama Batı'daki Hıristiyan soylularının en üst kademesi bu girişimde yer almıştı. Fransa, Batı Almanya, Aşağı Ülkeler ve İtalya'daki yüksek sosyeteye mensup olanlar, soyluların hemen altındaki sınıftan gelenler, çoğunlukla kont ya da dük sıfatını taşıyan bu kişiler kralların gücüne karşı gelebilir, hatta bazen bu gücü zayıflatabilirlerdi. Gerçekten de belli oranda bağımsız bir yetkiye sahiptiler ve bir grup halinde "prens" olarak vasıflandırılabilirlerdi. Bu önderlerin her birinin kendi ordusu vardı ama lortluk vasfına, aile bağlarına ve ortak etnik ya da dilsel özelliklerine göre daha gevşek ve esnek takipçileri de bulunmaktaydı.

Güneydoğu Fransa'daki en güçlü seküler lort olan Toulouse'lu Kont Raymond sefere katılan ilk prens oldu. Reformist papalığın güçlü bir destekçisi ve Le Puy'lu Adhémar'ın yandaşı olan kont kuşkusuz II. Urban'ın Clermont'taki vaazından önce bilgilendirilmişti. Aşağı yukarı elli beş yaşında olan, mağrur ve inatçı, zengin ve güçlü Raymond seferin akil devlet adamı olarak Güney Provence'daki Fransız ordularının başına geçti. Daha sonraki söylencelere göre o bundan önce İberyalı Mağribilerle savaşmış, hatta Kudüs'e yaptığı bir hac yolculuğunda Latin hacılardan alınan çok yüksek vergiyi ödemeyi reddettiği için Müslümanlar tarafından ceza olarak gözünün biri oyulmuştu. Gene söylentiye kont Batı'ya döndüğünde oyulmuş gözünü İslamiyet'e karşı duyduğu nefre-

tin bir simgesi olarak cebinde taşımaktaydı. Bu öyküler uydurulmuş bile olsa, Raymond'un Haçlı ordusunu kumanda edecek deneyime ve daha önemlisi kaynağa sahip bulunduğu kuşku götürmez.[9]

Bu görevde kontun en büyük rakibi güney İtalyalı bir Norman olan, kırk yaşındaki Taranto'lu Bohemond idi. On birinci yüzyılda Güney İtalya'yı ele geçiren Norman maceracılarından Düzenbaz Robert'ın (Robert Guiscard) oğlu olan Bohemond çok iyi bir askeri eğitim almıştı. 1080'lerde Rumlara karşı dört yıl yürütülen Balkan harbinde babasının yanında çarpışan Bohemond savaş alanında komutan olmanın ve savaşı yönetmenin inceliklerini öğrenmişti. Birinci Haçlı Seferi düzenlenirken eşsiz bir askeri geçmişe sahipti; çağdaşlarından biri ondan "kahramanlık ve savaş sanatı alanında bir numara" olarak söz eder. Bizanslı düşmanları bile onun çok çekici bir fiziğe sahip olduğunu kabul eder:

> Özetlemek gerekirse Bohemond'un görünüşü o günlerde Roma dünyasında ister Rum ister barbar olsun kimseye benzemiyordu. Görüntüsü hayranlığa, adının söylenmesi ise paniğe yol açıyordu. ... Öyle uzun boyluydu ki herkesin tepesinden bakıyordu. Bilekleri ve beli ince, omuzları ve göğsü geniş, kolları güçlüydü. ... Cildi bembeyazdı, yalnızca yüzü hem beyaz hem kırmızıydı. Saçları açık kumraldı ve diğer barbarlarınki kadar uzun değildi (yani omuzlarına kadar uzanmıyordu). ... Gözleri açık maviydi ve onun azmini ve asaletini yansıtıyordu. ... Belli bir çekiciliğe sahipti (ama aynı zamanda) tüm duruşunda sert ve vahşi bir hava vardı, sanırım bunun nedeni boyu ve gözleriydi; gülüşü bile tehditkârdı.

Tüm bu aslan gibi duruşuna karşın Bohemond'un serveti yoktu; 1085'te üvey kardeşi tarafından mirastan mahrum kılınmıştı. Bu yüzden doymak bilmez bir tutku ile 1096 yazında haça sahip çıktı; bir bakıma kişisel bir gelişim umuyor, kendine

ait yeni bir Doğu Akdeniz lortluğu düşlüyordu. Bohemond'a bu seferde yeğeni Hautveille'li Tancred de katılmıştı. Daha yirmilerinde olan ve hemen hiç savaş deneyimi bulunmayan bu genç prensin gene de sonsuz bir dinamizmi vardı (ve anlaşılan Arapça biliyordu) ve kısa sürede Bohemond'un peşinden Doğu'ya yönelen Güney İtalyalı Normanlardan oluşan nispeten küçük ama zorlu bir ordunun komutan yardımcısı oldu. Zamanla Tancred Haçlı Seferlerinin önde gelen isimlerinden biri olacaktı.[10]

Güney Fransa ve İtalya'dan gelen Norman Haçlıların hepsi Reformist papalığın yandaşlarıydı ama 1095'ten sonra papanın en azılı düşmanları bile Kudüs seferine katıldı. Bunlardan biri Lorraine bölgesinden Bouillon'lu Godfrey idi. 1060'da Boulogne kontunun ikinci oğlu olarak doğan Godfrey'in soyağacı Charlemagne'a kadar uzanıyordu (daha sonra bir kuğudan doğduğu söylentisi dahi çıktı) ve "ortalama birinden daha uzun boylu ... inanılmaz güçlü, gelişmiş kaslara ve geniş bir göğse, düzgün yüz hatlarına sahip, sakallı ve koyu sarı saçlı" olduğu söyleniyordu. Godfrey Aşağı Lorraine dükü unvanını taşıyordu ama değişkenliği ile ünlü bu bölgede gerçek bir egemenlik kurmayı başaramamıştı, haça sarılması muhtemelen Kutsal Topraklarda yeni bir hayata başlama düşüncesinden kaynaklanıyordu. Kilisenin mallarını yağmaladığı söylentisine ve askeri alandaki kısıtlı deneyimine karşın Godfrey ilerideki yıllarda Haçlı Seferi'ne sarsılmaz bir bağlılık gösterecek ve kıvrak bir komuta yeteneği sergileyecekti.

Godfrey Lorraine, Lotharingia ve Almanya'dan gelen karışık yığınların ön saflarında bulunuyordu ve kardeşi Boulogne'lu Baldwin de ona katıldı. Baldwin Godfrey'e göre daha koyu renk saçlara ama daha açık renkli bir tene sahipti ve bakışları deliciydi. Tancred gibi o da Haçlı Seferi sırasında öne çıkacak ve savaşta inanılmaz bir dayanıklılık ve yükselmek için doymak bilmez bir tutku sergileyecekti.

Bu beş prens –Toulouse'lu Raymond, Taranto'lu Bohemond, Bouillon'lu Godfrey, Hauteville'li Tancred ve Boulogne'lu Bald-

win–Frank ordularının üçünü yöneterek Kudüs'ün geri alınışında çok önemli roller üstlendiler ve Haçlı Seferlerinin başlangıç tarihini biçimlendirdiler. Gene Kuzey Fransa'dan gelen dördüncü ve son yedek kuvvet de savaşa katıldı. Bu ordu birbirine sıkı sıkıya bağlı üç önemli soylunun komutasındaydı; çok iyi ilişkilere sahip, Fatih William'ın en büyük oğlu ve İngiltere Kralı William Rufus'un kardeşi, Normandiya dükü Robert; Robert'ın kayınbiraderi, Blois kontu Stephen ve adaşı ve yeğeni Flandra kontu II. Robert.

Bu kodamanların, yandaşlarının ve hatta en yoksul sınıfın Haçlı Seferi'ne katılmaları son derece heyecanlı ve çoğunlukla duygusal bir törenle gerçekleşiyordu. Bu sefer her biri için Kudüs'e bir tür hac yolculuğu olduğundan giysilerine birer haç dikiliyordu. Taranto'lu Bohemond seferberlik çağrısını aldığında hemen harekete geçti: "Kutsal Hayalet'ten aldığı ilhamla derhal en değerli pelerinin kesilip haçlar yapılmasını emretti ve çevresindeki şövalyeler de büyük bir heyecanla onun yanında yer aldılar." Başka bir bölgede kimileri daha da ileriye giderek kendilerine haç dövmesi yaptırdılar ya da bedenlerinin veya giysilerinin üzerine kanlarıyla haç simgesini çizdiler.

Göze çarpan bir simge ile kimlik oluşturma işlemi Haçlıların ayrı bir grup olarak tanımlanmasına yaramış olmalıdır; böylece sefere katılanlar mülkleri ve kendileri için çeşitli yasal garantileri sağlamış oluyorlardı. İnsanların kendilerini bu davaya adamasına ilişkin günümüzde yapılan açıklamalar ruhani motivasyonların varlığına işaret eden kanıtları vurgulama eğilimindedir. Genellikle din adamlarınca sağlanan bu kanıtları kuşku ile karşılayabilirdik ama kanıtlar Kudüs'e hareket etmeden önce işlerini düzene koyan kişiler tarafından ya da onlar adına hazırlanmış olan yasal belgelerle desteklenmektedir. Bu belgeler Haçlıların çoğunun bunu kutsal bir görev olarak gördüğünü ortaya koyuyor. Bunlardan Moncontour'lu Bertrand öylesine etkilenmişti ki Vendome'daki bir manastırdan yasadışı yollarla elde ettiği arazileri geri verme kararı

aldı, "çünkü çaldığı bu mülke sahip olduğu sürece, Tanrı'nın Yolu'ndan gitmenin [Haçlı Seferi'ne katılmanın] kendine hiçbir faydası dokunmayacağına inanıyordu."

Bu belgeler aynı zamanda bir korku ve fedakârlık ortamını da yansıtır. Sefere katılanlar çıkacakları bu uzun ve tehlikeli yolculukla ilgili endişe duyuyor ama aynı zamanda seyahat masraflarını karşılamak için neredeyse tüm mal varlıklarını satmayı da göze alıyorlardı. Normandiyalı Robert bile dukalığını kardeşine ipotek etmek zorunda kaldı. Haçlıların kişisel çıkar gözeten, mirastan yoksun bırakılmış, toprak edinme peşinde olan ailenin küçük oğullarından oluştuğu ile ilgili söylenceyi bir yana bırakmak gerekiyor. Aksine, Haçlı Seferi maddi ve manevi kazanımlar sağlayabilirdi ama her şeyden önce ürkütücü ve masraflı bir girişimdi. Özveri Avrupa'yı Haçlı Seferlerine yönlendirdi ama yıllar içinde Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlar en güçlü silahlarının ortak bir hedef ve sarsılmaz manevi direnç olduğunu tekrar tekrar kanıtladılar.[11]

BİZANS

1096 Kasım'ından sonra Birinci Haçlı Seferi orduları Doğu'nun kadim giriş kapısı ve Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan ünlü Konstantinopolis (İstanbul) şehrine gelmeye başladı. Altı ay boyunca, sefere çıkmış çeşitli gruplar Küçük Asya'ya ve İslam'ın hudutlarına ulaşmak üzere Bizans'tan gelip geçtiler. Konstantinopolis'in Kutsal Topraklara yapılan geleneksel hac seferlerinin yolu üzerinde bulunduğu ve Frankların Rum kardeşlerine yardım amacıyla doğuya gitmekte olduğu düşünülürse, Haçlı ordularının bir araya gelmesi için bir merkez oluşturması doğaldı.

Aleksiyos'un tutkuları

Bizans İmparatoru I. Aleksiyos Komnenos Halkın Haçlı Seferi'nin düzensizliğine ve başarısızlığına tanık olmuştu; bu

seferi de aynı küçümseyici ve kuşkulu gözlerle izlediği söylenir. Yaşamöyküsünü yazan kızı Anna Komnena'ya göre Aleksiyos "onların açgözlülüklerinin yanı sıra dizginlenemeyen hırslarını, güvenilmez karakterlerini ve tutarsızlıklarını çok iyi bildiğinden (Frankların gelişinden) endişe duyuyordu." Öykünün başka bir bölümünde de Haçlıları "Batı'daki barbarların tümü" olarak tanımlıyor ve özellikle Bohemond'dan söz ederken "dalavereci" ve "doğuştan yalancı" gibi alçaltıcı terimler kullanıyordu. Onun bu aşağılayıcı ifadelerine dayanan tarihçiler çoğunlukla 1096-1097 yıllarında oluşan ilk Rum-Latin ilişkilerinin son derece derin bir güvensizlik ve husumet taşıdığını belirtirler. Gerçekte Anna Komnena'nın olaylardan yıllar sonra yazdıkları büyük çapta kendi değerlendirmelerine dayanıyordu. Aslında Haçlılarla Bizans'ın ilişkilerinin derinliklerinde mutlaka kuşku, hatta nefret yer almaktaydı. Hatta zaman zaman aralarında çatışmalar da olmaktaydı. Ama hiç değilse ilk başlarda bunlar yapıcı işbirliği ile bertaraf edilebiliyordu.[12]

Birinci Haçlı Seferi'ne katılanların Bizans topraklarından geçişini ve ötesine ulaşmasını gerçekten anlayabilmek için Franklarla Rumların önyargılarını gözden geçirmek gerekiyor. Çoğu kişi zenginlik, güç ve kültür açısından her zaman Batı'nın Avrupa tarihine egemen olduğunu zanneder. Oysa on birinci yüzyılda uygarlığın merkezi doğuda, Yunan ve Roma gücünün ve utkusunun mirasçısı, dünyada en uzun süren imparatorluğun devamı olan Bizans'taydı. Aleksiyos imparatorluğun kendisine Augustus ve Konstantin'den miras kaldığını ileri sürebiliyor ve bu Frankların yüce imparatoru ve imparatorluğunu neredeyse efsane gibi görmesine yol açıyordu.

Haçlıların Konstantinopolis'e gelişi bu efsaneyi daha da güçlendirdi. Kentin yirmi iki kilometre uzunluğunda, beş metre kalınlığında ve on beş metre yüksekliğindeki surları önünde dururken Hıristiyan Avrupa'nın en yüce süper gücünün merkezinde olduklarından hiç kuşkuları yoktu. Kente

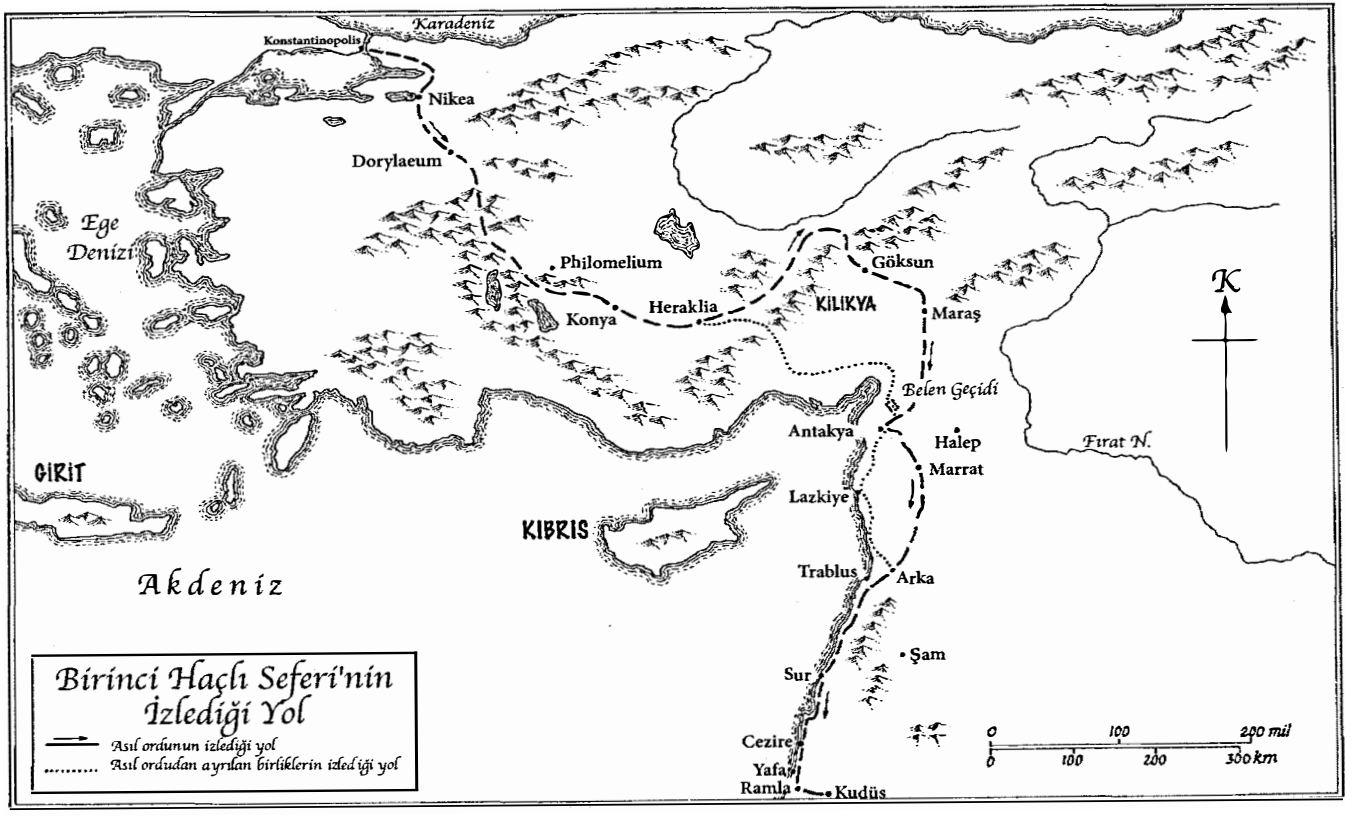
giriş izni alma şansını yakalayanlarda şaşkınlık daha da arttı. Yaklaşık yarım milyon vatandaşı barındıran bu metropol Latin Avrupa'daki en büyük kentten on kat daha büyüktü. Gezginler Hıristiyanlığın en muhteşem kilisesi olan Aya Sofya Kilisesi'ne hayran kalıyor ve Aleksiyos'un efsanevi atlarının dev boyuttaki heykellerini izliyordu. Konstantinopolis aynı zamanda İsa'nın dikenli tacı, Meryem Ana'nın saç bukleleri, Vaftizci Yahya'nın en az iki başı ve hemen tüm Havarilerin kemikleri gibi olağanüstü kutsal emanetlere sahipti.

Haçlıların çoğunun doğal olarak seferlerinin imparatorun hizmetinde başlayacağını düşünmelerine şaşmamak gerek. Aleksiyos Frank ordularını ihtiyatla karşıladı, sürekli göz altında tutarak onları imparatorluk sınırlarından başkente kadar yönlendirdi. Bu seferi imparatorluğunun savunmasında askeri bir araç olarak görüyordu. 1095'te Papa Urban'dan istediği yardım sonucu şimdi Latin Haçlı sürüsü ile karşı karşıya kalmıştı. Gene de kural tanımaz vahşilikleri bir yana Frankların acımasız canlılığından imparatorluk çıkarına yararlanabileceğinin farkındaydı. Biraz özen ve denetimle, Haçlı Seferi onun Küçük Asya'yı Selçuklu Türklerinden temizlemesine yardım edecek bir silah olabilirdi. Böylece Rumlar ve Latinler işbirliğine hazırlanmaktaydılar ama gene de aralarında uyuşmazlık tohumları bulunuyordu. Frankların çoğu imparatorun bizzat orduların başına geçerek bu kocaman koalisyonu Kudüs'ün kapılarına götürmesini bekliyordu. Aleksiyos'un böyle bir niyeti yoktu. Onun için Bizans'ın gereksinimleri önemliydi, Haçlı Seferi'nin değil. Latinlere gerekli yardımda bulunacak ve onların kazandığı başarılardan yararlanacaktı, özellikle İslam'dan gelen tehdidi bertaraf etmesine ve hatta Suriye'de stratejik öneme sahip Antakya kentini ele geçirmesine yardımcı olurlarsa. Ama asla Kutsal Topraklara uzun bir sefer düzenleyerek hanedanının yıkılmasına ya da imparatorluğunun istilaya uğramasına izin veremezdi. Hedefler ve beklentiler arasındaki bu uyuşmazlık ileride çok acı sonuçlara yol açacaktı.

İmparatorun hizmetinde

Franklar üzerindeki otoritesini pekiştirmeye kararlı olan Aleksiyos Haçlıların komuta yapısındaki bölünmüşlükten yararlanarak Konstantinopolis'e ulaşan her prensle bizzat ilgilendi. Aynı zamanda Latinlerin başkentin görkemi karşısında şaşkına dönmesinden yararlandı. 20 Ocak 1097'de ilk gelen prens Bouillon'lu Godfrey yanındaki ileri gelenlerle birlikte muhteşem Blakernai Sarayı'nda Aleksiyos'un huzuruna davet edildi. Görünüşe göre Godfrey imparatoru "her zamanki gibi tüm ihtişamıyla tahtında oturur buldu, ne dükü ne de başkalarını öpmek (karşılamak) için ayağa kalktı." Görkemli tavrını sürdüren Aleksiyos Godfrey'den "eskiden Roma İmparatorluğuna ait olan kent, ülke ve kalelerden fethettiklerini imparatorun atayacağı bir görevliye teslim edeceğine" söz vermesini istedi. Bu, Küçük Asya'da ve hatta daha ötelerde zapt edilen arazilerin Bizanslılara devredileceği anlamına geliyordu. Bunun üzerine dük imparatora vasallık yemini etti. Bu yöntem Aleksiyos'un Haçlı Seferlerini yönetme hakkını teslim ediyor, aynı zamanda Godfey'in de imparatorluktan yardım ve öneri almasını sağlıyordu. İmparator, Frank prensi altın ve gümüş, nadide kumaşlar ve değerli atlardan oluşan armağanlara boğarak bu boyun eğme konumunu Bizans'a özgü bir cömertlikle tatlıya bağladı. Anlaşma sağlanınca Aleksiyos Latin ordularının Konstantinopolis dışında birikmesini önlemek için Godfrey ile ordusunu hemen Boğaziçi'nin –Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan ve Avrupa ile Asya kıtalarını ayıran dar su kanalının– karşı kıyısına gönderdi.

Bunu izleyen aylarda hemen tüm Haçlı liderleri Dük Godfrey'in yaşadıklarını yaşadı. 1097 Nisan'ında Taranto'lu Bohemond eski Rum düşmanıyla barışmak için geldi ve yeminini etti. Buna karşılık bir oda dolusu hazine ile ödüllendirildi; Anna Komnena'ya göre bunları görünce gözleri yerinden uğradı. Üç Frank soylusu Aleksiyos'un ağına yakalanmamaya çalıştı. Hautville'li Tancred ve Bologne'lu Baldwin gibi daha

Karadeniz
Konstantinopolis
Nikea
Dorylaeum
Ege Denizi
Philomelium
Konya
Heraklia
Göksun
KİLİKYA
Maraş
Belen Geçidi
Antakya
Halep
Marrat
Fırat N.
Lazkiye
KIBRIS
GİRİT
Akdeniz
Trablus
Arka
Şam
Sur
Cezire
Yafa
Ramla
Kudüs
K
Birinci Haçlı Seferi'nin İzlediği Yol
Asıl ordunun izlediği yol
Asıl ordudan ayrılan birliklerin izlediği yol
0 100 200 mil
0 100 200 300 km

alt düzeydeki prensler yemin etmemek için hemen Boğaz'ı geçmeye yeltendiler ama sonra boyun eğmek zorunda kaldılar. Yalnızca Toulouse Kontu Raymond önceleri biraz direndi ama sonunda Aleksiyos'un gücünü ya da servetini tehlikeye atmayacağına yemin ettiği biraz farklı bir anlaşma yaptı.[13]

Nicaea (İznik) Kuşatması

Birinci Haçlı Seferi'nin orduları 1097 Şubat'ında Küçük Asya kıyılarında toplanmaya başladı ve zamanla 7500 tam teçhizatlı atlı şövalye ve 35.000 kadar hafif silahlı piyade dahil orduların büyüklüğü yaklaşık 75.000 kişiye ulaştı. Son derece uygun bir zamanlama ile Müslüman âleminin kapısına dayandılar. Aylar önce Selçuklu Türklerinin sultanı Kılıç Aslan Halkın Haçlı Ordusu denilen kuvveti başarıyla yok etmişti; şimdiyse bu ikinci Frank ordusunun da aynı oranda zararsız olacağını düşünerek daha doğudaki bölgesel bir uyuşmazlığı çözümlemeye gitmişti. Bu yanılgısı Hıristiyanlara Boğaz'ı rahatça geçip bahar boyunca sahilde bir köprübaşı tutma fırsatı verdi.

Latinlerin ilk Müslüman hedefi Rumlarla anlaşmaları sonucu belirlendi; Aleksiyos'un öncelikli amacı, Kılıç Aslan'ın fütursuzca başkent olarak ilan ettiği, Boğaziçi'nin hemen gerisindeki İznik'ti. Türklerin Küçük Asya'daki bu istihkâmı Konstantinopolis'in güvenliği açısından bir tehdit oluşturuyordu ve kent imparatorun bütün saldırılarına inatla karşı koymuştu. Şimdi Aleksiyos yeni silahını kullanacaktı: "barbar" Franklar. Askerler 6 Mayıs'ta İznik'e ulaştıklarında son derece güçlü bir kale ile karşılaştılar. Bir Latin gözlemciye göre "usta adamlar kenti öylesine yüksek surlarla çevirmişlerdi ki, ne düşman saldırısından ne de makinelerin gücünden korkuları vardı". On metre yüksekliğindeki surların çevresi yaklaşık beş kilometreydi ve yüzden fazla kulesi vardı. Daha da önemlisi, kentin batısı kocaman Askania (İznik) Gölü'nün kıyısına dayanıyordu, bu yüzden muhtemelen birkaç yüz kişilik bir Türk kuvveti karadan kuşatılmış olsa bile malzeme ve destek sağlayabilecek durumdaydı.

Hıristiyanlar kuşatmanın ilk evresinde neredeyse geri çekilmek zorunda kalacaktı. Başkentinin tehdit altında olduğunu fark eden Kılıç Aslan baharın sonuna doğru Küçük Asya'nın doğusundan geri geldi. 16 Mayıs'ta İznik önünde mevzilenmiş orduları hazırlıksız yakalamayı amaçlayarak kentin güneyindeki yalçın ormanlık tepelerden aşağıya bir akına kalkıştı. Fakat Franklar bir Türk casusu yakalayıp işkence ve ölüm tehdidiyle konuşturarak Selçukluların planını öğrenmişlerdi. Müslümanların saldırısı başladığında Latinler hazırdılar ve sayıca üstünlükleri sayesinde kısa sürede Kılıç Aslan'ı geri çekilmeye zorladılar. Sultan fazla zayiat vermeden geri çekildi ama askeri prestiji ve garnizonun morali son derece sarsıldı. Düşmanın çaresizliğini daha da artırmak için Haçlılar yüzlerce ölü Türk'ün kafasını kestiler ve mızraklara takarak kentin önünde gezdirdiler; hatta bazılarını surların üstünden fırlatarak "daha fazla korku salmaya" çalıştılar.

Bu tür barbarca psikolojik savaşa ortaçağ kuşatmalarında çok rastlanır ve yalnızca Hıristiyanlara özgü değildir. Bundan sonraki haftalarda İznikli Türkler benzer vahşi davranışlarda bulundular: "Hıristiyanlara hakaret amacıyla" uçlarına demir kancalar bağlanmış iplerle çatışmalardan sonra duvarların dibinde kalmış Frank cesetlerini yukarı çekip surlara asarak çürümeye bıraktılar.[14]

Kılıç Aslan'ın saldırısını püskürttükten sonra Haçlılar İznik'in savunmasını çökertmek için iki kuşatma tekniğini birden kullanan bir strateji oluşturdular. Bir yandan kentin kuzey, doğu ve güneyindeki surların etrafını ablukaya alarak İznik'in dış dünyayla ilişkisini kestiler ve garnizonu fiziki ve psikolojik yalnızlığa iterek teslim olmaya zorladılar. Bununla beraber, Frankların batıda göl kenarından sağlanan iletişimi engelleme olanağı yoktu, bu yüzden daha saldırgan bir kuşatma savaşı stratejisi uyguladılar.

Seyyar merdivenlere tırmanarak kente saldırma çabaları iki kez başarısız olunca tüm çabalar surlarda bir delik açmaya yoğunlaştı. Haçlılar taş atan makineler ya da mancınıklar yaptı-

lar ama bunların gücü sınırlıydı; kalın duvarları yıkacak kadar büyük gülleler atamıyorlardı. Latinler bunun üzerine Türkleri taciz etmek için hafif bombardımana başladılar ve bu ateş örtüsünün altına girerek İznik surlarını elle delmeye çalıştılar.

Bu son derece ölümcül bir işti. Surlara ulaşmak isteyen askerler Müslümanların ok ve taş yağmuru altında koşmak zorundaydılar, oraya ulaşınca da yukarıdan üstlerine kızgın zift ve yağ dökülmekteydi. Franklar bunlara karşı kullanmak için taşınabilir korunaklar yapmayı denediler. "Tilki" adı verilen ve meşe merteklerinden yapılan böyle bir korunak anında göçerek yirmi Haçlının ölümüne yol açtı. Güneydeki Fransızlar daha şanslıydılar; daha sağlam ve üstü beşik çatıyla örtülü benzer bir korunak sayesinde surlara ulaşıp kazıya başlayabildiler. Lağımcılar güneydeki duvarların altından bir tünel kazdılar ve tüneli kalaslarla destekledikten sonra içini iri dallarla ve çalı çırpıyla doldurdular. 1 Haziran 1097'de burayı ateşe verdiler, tünelin çökmesini ve bu arada duvarın ufak bir kısmının da yıkılmasını sağladılar. Ne yazık ki Türk garnizonu hasarı bir gecede onarmayı başardı ve bu yüzden daha fazla ilerleme kaydedilemedi.

Haziran ortalarına gelindiğinde Haçlılar kayda değer bir başarı gösteremediklerinden dengeyi bozmak Bizanslılara düştü. Kuzeyde, kente bir günlük mesafede karargâh kurmuş olan Aleksiyos kuşatmayı uzaktan dikkatle izlemekte ve gerektiğinde Latinlere asker ve askeri danışman göndermekteydi. Bu danışmanların en önemlisi yarı Arap yarı Rum olan ve imparatora bağlılığı ile bilinen son derece soğukkanlı bir eski asker Taticius idi.* Aleksiyos İznik ile ilgili yatırımına en önemli katkısını haziran ortalarında gerçekleştirdi. Haçlı prenslerinin isteği üzerine küçük bir Rum filosunu karadan otuz kilometre taşıtarak İznik Gölü'ne indirdi. 18 Haziran günü şafak sökerken Franklar karadan saldırıya geçerken bu

* Hem hadım hem de yetenekli bir general olan Taticius'un askerliğe başladığı ilk yıllarda burnunun kesildiği ve bunun yerine altın bir burunluk taktığı söylenir.

küçük filo borazan ve davulların eşliğinde İznik'in batı surlarına doğru ilerledi. Selçuklu birliklerinin boğazlarına dolanan bu kement yüzünden "ölümcül bir korkuya kapıldıkları ve ağlayıp sızlamaya başladıkları" söylenir. Birkaç saat içinde barış istediler ve Taticius ile Bizanslılar kenti teslim aldılar.

İznik'in ele geçmesi Birinci Haçlı Seferi sırasında Rum-Frank işbirliğinin dönüm noktası oldu. Latin saflarında ganimet konusunda bir miktar homurtular yükseldi ama bunlar Aleksiyos'un müttefiklerine dağıttığı bol para ödülleri ile susturuldu. Daha sonra Batılı kaynaklar İznik'in düşüşünden sonra yaşanan gerginliklerden söz ettilerse de aynı yaz önde gelen Haçlılardan Blois'li Stephen'in eve yazdığı mektup bir dostluk ve işbirliği ortamının sürdüğünü açıkça belirtmektedir. Daha sonra imparator Frank prensleri ile buluşup harekâtın bir sonraki evresini görüştü. Haçlıların Küçük Asya'daki rotası muhtemelen burada belirlendi ve Antakya kenti hedef olarak saptandı. Aleksiyos harekâtı izlemeyi, ele geçirilen arazileri sahiplenmeyi tasarlıyordu ve olayları denetim altında tutmak amacıyla Taticius'a kendi resmi temsilcisi olarak ufak bir Bizans ordusunun başında Latinlerle birlikte gitmesi talimatını verdi.

O yıl ilkbahar ve yaz süresince Aleksiyos Latinlere değerli istihbarat ve bilgi sağladı. Anna Komnena, Aleksiyos'un onları yolculukları boyunca karşılaşabilecekleri durumlar konusunda uyardığını ve yararlı önerilerde bulunduğunu, Türklerin savaşta uyguladıkları yöntemler, nasıl savaş düzeni oluşturacakları ve nasıl pusu kuracakları konusunda bilgilendirdiğini, "düşman kaçmaya başladığında çok fazla izlememeleri gerektiğini" söylediğini yazar. Aynı zamanda Aleksiyos Haçlı liderlerinden pragmatik bir diplomasi uygulayarak İslam'a yönelik saldırganlığa güç kazandırmalarını da istedi. Liderler de onun bu önerisini dikkate aldılar ve Müslümanların politik ve dinsel ayrılıklarından yararlanmak amacıyla Mısır'daki Fatımi halifeye bir temsilci gönderip olası bir antlaşmayı görüşmek üzere çağrıda bulundular.[15]

Haçlılar 1097 yılı Haziran ayının son haftası İznik'ten ayrılırken Aleksiyos geçmiş aylardaki gelişmelerden memnundu. Frank güruhu imparatorluğundan önemli bir olay yaşanmadan geçip gitmiş ve Kılıç Aslan'a da önemli bir darbe indirilmişti. Arada bir yaşanan gerginliklere karşın imparatorun tüm olan biteni egemenliği altında tutması ve yakından gözetlemesi sayesinde Latinler hem işbirliği yapmış, hem de istenildiği gibi davranmıştı. Şimdi sorun, Haçlıların Kutsal Topraklara doğru ilerlediği ve Bizans'ın otoritesinden uzak kaldığı dönemde bu durumun ne kadar devam edeceğiydi.

KÜÇÜK ASYA'DAN GEÇERKEN

Aleksiyos'un önderliği olmayınca Franklarda komuta ve organizasyon sorunu baş gösterdi. Ordular ortak bir inanca –Latin Katolikliğine– dayanan fakat Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen birçok küçük gruptan oluşuyordu. Grupların çoğu seferden önce birbirine düşmandı. Hatta önemli bir dil sorunu da yaşamaktaydılar: Kuzey Fransa'dan Fulcher'li Chartres "Bu kadar farklı dil konuşan bir ordu nerede görülmüş?" diyordu.

Böylesine dağınık bir kitlenin güçlü biri tarafından yönetilmesi gerekiyordu. Aslında askeri görüşe göre basiretli bir komutanın yokluğunda Haçlı Seferleri kesinlikle dağılıp yok olmaya mahkûmdu. Oysa 1097 yazından itibaren Haçlı Seferleri tek bir komutan tarafından yönetilmiyordu. Papanın temsilcisi Puy'lu Adhémar dinsel liderdi ve Rum Taticius da orduya rehberlik ediyordu ama uygulamada her ikisi de tüm yetkilere sahip değillerdi. Gerçekte Haçlılar yapılanma alanında deneme yanılma yöntemine başvuruyor, ortak kutsal hedeflerinin dirlik ve düzeni sağlayacağına güvenmek zorunda kalıyorlardı. Tüm bu sorunlara karşın önemli başarılar elde ettiler. Karar almakta en değerli araçları, askeri deneyimlerde geçerli olmayan grup tartışmalarıydı.

Bundan böyle Toulouse'lu Raymond ve Taranto'lu Bohemond gibi önde gelen Frank prenslerinden oluşan bir meclis toplanarak izlenecek politikaları görüşüp karara bağlayacaktı. Başlangıçta tüm ganimetlerin toparlanıp dağıtılması için ortak bir fon oluşturuldu. Aynı zamanda Küçük Asya'dan nasıl geçeceklerini de saptamak zorundaydılar.

Sayıları çok fazla olan Haçlılar tek bir ordu halinde yol alamazdı. Önlerindeki Roma yollarında ve hac güzergâhında 70.000 kişiden oluşan bir grubun belli bir noktadan geçmesi günler alabilirdi. Yol boyunca gıda ve malzeme gereksinimlerini karşılarken geçtikleri yerleri çekirge sürüsü gibi talan edeceklerdi. Öte yanda Hıristiyanlar Konstantinopolis'e gelirken yaptıkları gibi küçük gruplar halinde ilerlemeyi de göze alamazlardı çünkü Kılıç Aslan ve Selçuklu Türkleri hâlâ önemli bir tehdit oluşturmaktaydı. Sonunda prensler güçlerini ikiye bölmeyi ve yol boyunca elden geldiğince birbirleriyle yakın ilişkide bulunmayı seçtiler.[16]

Dorylaeum (Eskişehir) Savaşı

29 Haziran 1097'de Bohemond'un Güney İtalyalı Normanları ile Normandiyalı Robert yola koyuldu; onları biraz geriden Bouillon'lu Godfrey, Flandralı Robert ve Güney Fransalılar izlemekteydi. Hedefleri dört gün kadar güneydoğu istikametinde ilerleyip terk edilmiş bir Bizans askeri kampının bulunduğu Eskişehir'de buluşmaktı. Oysa Kılıç Aslan'ın niyeti başkaydı. İznik'teki yenilgisinden sonra güçlü bir ordu toplamıştı ve şimdi topraklarından geçmekte olan Haçlılara baskın yapma peşindeydi. Ordunun ikiye bölünmesi ona bu fırsatı verdi. 1 Temmuz sabahı Eskişehir yakınlarında iki vadinin kesiştiği açık alanda Bohemond'la Robert'ın ordularına saldırdı. Bohemond'un askerlerinden biri Türklerin aniden ortaya çıkarak "bağırıp çağırmaları, kendi dillerinde garip kelimeler haykırmaları ... deliler gibi naralar atmaları" karşısında büyük paniğe kapıldığını anımsıyor. Kılıç Aslan beraberindeki hafif silahlı ama çevik Selçuk süvarileriyle daha ya-

vaş hareket eden Haçlıları çember içine aldı ve durmadan ok yağdırarak saflarını bozdu. Latinler düşmanın taktikleri karşısında gerçekten şaşkına döndüler. Savaşın ortasında kalan bir gözlemci şöyle yazıyor: "Türkler kurt gibi uluyor ve üzerimize ok yağdırıyordu. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Ölümle burun buruna geldiğimiz ve çoğumuz yaralandığı için kısa sürede kaçmaya başladık; bunda şaşılacak bir şey yok, çünkü daha önce hiç böyle bir şey yaşamamıştık."

Bazıları kaçmış olabilir ama Bohemond ve Robert askerini toparlayıp bir bataklığın yanında kamp kurmayı başardı. Panik halinde kaçışmak yerine bir savunma hattı oluşturdular ve destek gelmesini beklediler. Yarım gün boyunca sayıca ve silahça üstünlüklerine güvenerek Türk saldırısına karşı koymayı sürdürdüler. Bu kargaşada dirençlerini artırmak için Haçlılar ağızdan ağza moral veren şu sözleri ilettiler: "Dağılmayın, İsa'ya ve kutsal haçın zaferine güvenin. Bugün bir sürü ganimet kazanabiliriz." Gene de düşman kuvvetleri safları bozmayı başardı:

> Türkler kampın içine daldılar, boynuz [kompozit] yaylarından oklarını fırlatıyor, kimsenin gözünün yaşına bakmadan, Haçlı piyadeleri, kızları, kadınları, çocukları, yaşlıları öldürüyorlardı. Bu korkunç katliam karşısında şaşkına dönen narin ve soylu genç kızlar giyinmeye çalışıyor, güzellikleri ile Türkleri kendilerine çekip esirlere acımalarını sağlamak umuduyla kendilerini onlara sunuyorlardı.

Haçlılar gene de direnişi sürdürdüler. Ortaçağda yetkin bir komutan olmak güçlü bir kişiliğe ve askerleri emre itaate zorlama becerisine sahip olmaya bağlıydı ve Bohemond ile Robert böyle bir saldırı sırasında askerlerini denetlemeyi başardılar. Beş korkunç saat sonunda asıl Haçlı ordusu yetişti ve Kılıç Aslan çekilmek zorunda kaldı. Kayıplar çok büyüktü, belki 4000 Hıristiyan ve 3000 Müslüman ölmüştü ama Haçlı-

ları yıldırma girişimi başarısız olmuştu. Kılıç Aslan bundan sonra onların karşısına çıkmadı. Küçük Asya'daki göçebe Selçuklular yenilmemişti ama dirençleri kırılmıştı; Anadolu'ya giden yollar açılmıştı.[17]

İlişkiler ve fetihler

Eskişehir'den sonra Haçlılar Antakya yolunda geçen üç ay boyunca başka bir sorunla karşılaştılar. 1097 yazı boyunca Türkler tarafından boşaltılmış yerleşim yerlerinden geçerken açlık, susuzluk ve hastalıkla boğuştular. Tarihçilerden birine göre susuzluk öyle bir noktaya ulaştı ki:

> Susuzluk yüzünden neredeyse 500 kişi öldü. Ayrıca atlar, eşekler, develer, katırlar, öküzler ve birçok hayvan da bu yüzden telef oldu. Yorgunluktan ve sıcaktan zayıf düşmüş, boğazı kurumuş adamlar, açık kalan ağızları ile susuzluklarını gidermek için en hafif pustan bile medet umuyorlardı. Herkes bu sıkıntı içindeyken uzun süredir hasretini çektikleri bir ırmağa ulaştılar. Kalabalık oraya doğru koşarken her biri ilk ulaşan olmaya çalışıyordu. Suya doymak bilmediler sonunda bünyeleri zaten zayıf düşmüş adamların ve yük hayvanlarının birçoğu aşırı su içmekten öldü.

Hayvanların ölümünden en az insan ölümleri kadar söz edilmesi şaşırtıcı görünebilir ama o dönemdeki kaynaklar atlara ve yük hayvanlarına olan bu tutkuyu paylaşmaktalar. Ordu malzeme ve gıda nakliyatını bunlarla sağlıyor, şövalyeler savaşta binek hayvanlarından yararlanıyordu.

Geçmiş tarihçiler Haçlı şövalyelerinin askeri üstünlüğünü daha büyük ve güçlü olan Avrupa atlarına borçlu olduğunun altını çiziyor ama aslında bunların çoğu Suriye'ye ulaşmadan önce öldü. Bir Frank gözlemciye göre bu yüzden "şövalyelerimizin çoğu yaya askerler gibi yürümek zorunda kaldı ve atların azalması üzerine öküzlere binmeye mecbur kaldık."[18]

Haçlılar zaman zaman daha olağanüstü tehlikelerle yüzleştiler. Örneğin Bouillon'lu Godfrey avlanırken vahşi bir ayının saldırısına uğrayıp ağır yaralandı. Neyse ki ölümden kurtuldu. Böyle tehlike ve sorunlar harekâtın bundan sonraki evresinin daha dikkatli planlanmasını gerektirdi. Küçük Asya'nın bereketli güneydoğu köşesine ulaşan Haçlılar o bölgede uzun süredir Türklerin egemenliği altında yaşayan Ermeni Hıristiyanlarla güç birliği oluşturdular. Heraclea'da (Tavas) Tancred ve Boulogne'lu Baldwin güneye, Kilikya'ya doğru ilerlerken esas ordu Göksun ve Maraş üzerinden kuzeydeki yolu izledi. Her iki grup da yerleşik Ermeni Hıristiyanlarla ilişki kurdu ama Tancred ve Baldwin daha da ileri giderek Haçlılara aylar boyunca malzeme sağlayacak bir merkez ve Frankların Antakya'da kendilerine katılmasını bekledikleri destek güçler için Suriye'ye daha kestirme bir yol oluşturdular.

Kilikya seferinin sonunda Baldwin esas ordudan ayrılarak Suriye ile Mezopotamya arasındaki doğu sınırında şansını denemeye karar verdi. Burada kendi bağımsız Doğu Akdeniz lortluğunu kurma fırsatının bulunduğuna inanıyordu ve yalnızca yüz şövalyeden oluşan bir ordu ile acımasız bir işgal harekâtı başlattı. Burada hem iyi bir asker, hem de kurnaz bir politikacı olduğunu ortaya koydu. "Ermeni Hıristiyanları Türklerin baskıcı yönetiminden kurtaran kişi" pozu takınarak kısa sürede Fırat Irmağı'nın doğusundaki arazileri ele geçirdi. Adının duyulması sonucu Fırat'ın öbür yakasında kalan Edessa (Urfa) kentinin yaşlı Ermeni yöneticisi Toros Baldwin'le anlaşma imzaladı. Alışılmadık bir kamusal törenle ikisi baba-oğul ilan edildiler: Her ikisi de bellerine kadar soyundular ve sonra Toros Baldwin'i göğsüne bastırırken üstleri birliği temsil eden uzun bir gömlekle örtüldü. Ne yazık ki bu tören Baldwin'in acımasız tutkularına gem vuramadı. Birkaç ay sonra Ermeni "babası" muhtemelen Baldwin'in gizli onayı ile öldürüldü. Böylece Frank Baldwin kentin ve çevredeki bölgelerin egemenliğini eline geçirerek Yakındoğu'daki ilk Haçlı devletini oluşturdu: Edessa Kontluğu.[19]

Bu arada Birinci Haçlı Seferi'nin orduları 1097 Ekim'i başlarında Kuzey Suriye sınırlarında tekrar bir araya geldiler; önemli kayıplar vermiş olmalarına karşın Küçük Asya'dan geçmeyi başarmışlardı. Bir sonraki yüzyılda yaşananlar bunun olağanüstü bir başarı olduğunu kanıtlayacaktı, zira bu bölgede Haçlı orduları birbiri ardına bozguna uğrayacaktı. Ama şimdi önlerinde tüm bu zorlukları geride bırakacak devasa bir iş vardı: Antakya kuşatması.

2

SURİYE ÇİLESİ

Birinci Haçlı Seferi orduları 1097 sonbaharının başında Kuzey Suriye'ye geçip Doğu'nun en büyük kentlerinden biri olan, güçlü Antioch (Antakya) önüne geldiler. Hiç değilse Kutsal Toprakların sınırına ulaşmışlardı ve güneyde belki üç haftalık bir mesafede Kudüs onları bekliyordu. Öte yandan kutsal kente en kestirme yol, eski hac yolu, Antakya'dan geçiyor ve sonra Akdeniz sahilini izleyerek Lübnan ve Filistin'e ulaşıyordu. Bu yol üzerinde düşman tavırlı Müslümanların egemenliğinde bulunan bir sürü kent ve kale vardı.

Tarihçiler Frankların güneye doğru ilerlemeden önce Antakya'yı ele geçirmekten başka seçenekleri olmadığını, kentin onların yolu üzerinde aşılmaz bir engel oluşturduğunu ileri sürüyor. Ama bu tümüyle doğru değil. Daha sonraki olaylar Haçlıların bu kentin çevresinden dolaşabileceklerini gösteriyor. Yalnızca en kısa zamanda Kudüs'e ulaşmaya odaklanmış olsalardı, Antakya'daki Müslüman garnizonla geçici bir tarafsızlık anlaşması imzalayabilir, herhangi bir engelle karşılaşmadan ilerleyebilirlerdi. Latinlerin bunun yerine Antakya'yı kuşatmayı seçmesi onların plan, strateji ve emelleri hakkında çok şey söylemektedir.[20]

Antakya kenti

Antakya Haçlı-Bizans güç birliğinin temel hedefi olarak görünüyor. MÖ 300 yılında Büyük İskender'in generallerinden

Antiochos tarafından kurulmuş olan kent, Akdeniz'de gerçekleşen ticaret için ideal bir konumdadır. Doğu ile Batı arasında yoğun bir kavşakta yer alan Antakya Roma'nın üçüncü büyük kenti, ticaret ve kültür merkezi oldu. Öte yandan MS yedinci yüzyılda patlak veren İslami genişleme sırasında doğudaki imparatorluğun kalesi olan bu kent Arapların eline geçti. 969'da bir Bizans saldırısı ile yeniden kazanıldıysa da Selçuklu Türklerin akınları sonucu 1085'te yeniden Hıristiyanların denetimi dışında kaldı. Bu karmaşık geçmişi çok iyi bilen I. Aleksiyos Komnenos Antakya'ya gözünü dikmiş, bu kentin Küçük Asya'da Rum egemenliğinde yeni bir çığırın temelini oluşturacağı günü düşlemekteydi. Bu nedenle 1097 yazından başlayarak Frankları desteklemeyi sürdürmüş, Haçlıların görülmedik insan gücünü dizginleyerek Antakya'ya sahip olmayı ummuştu.

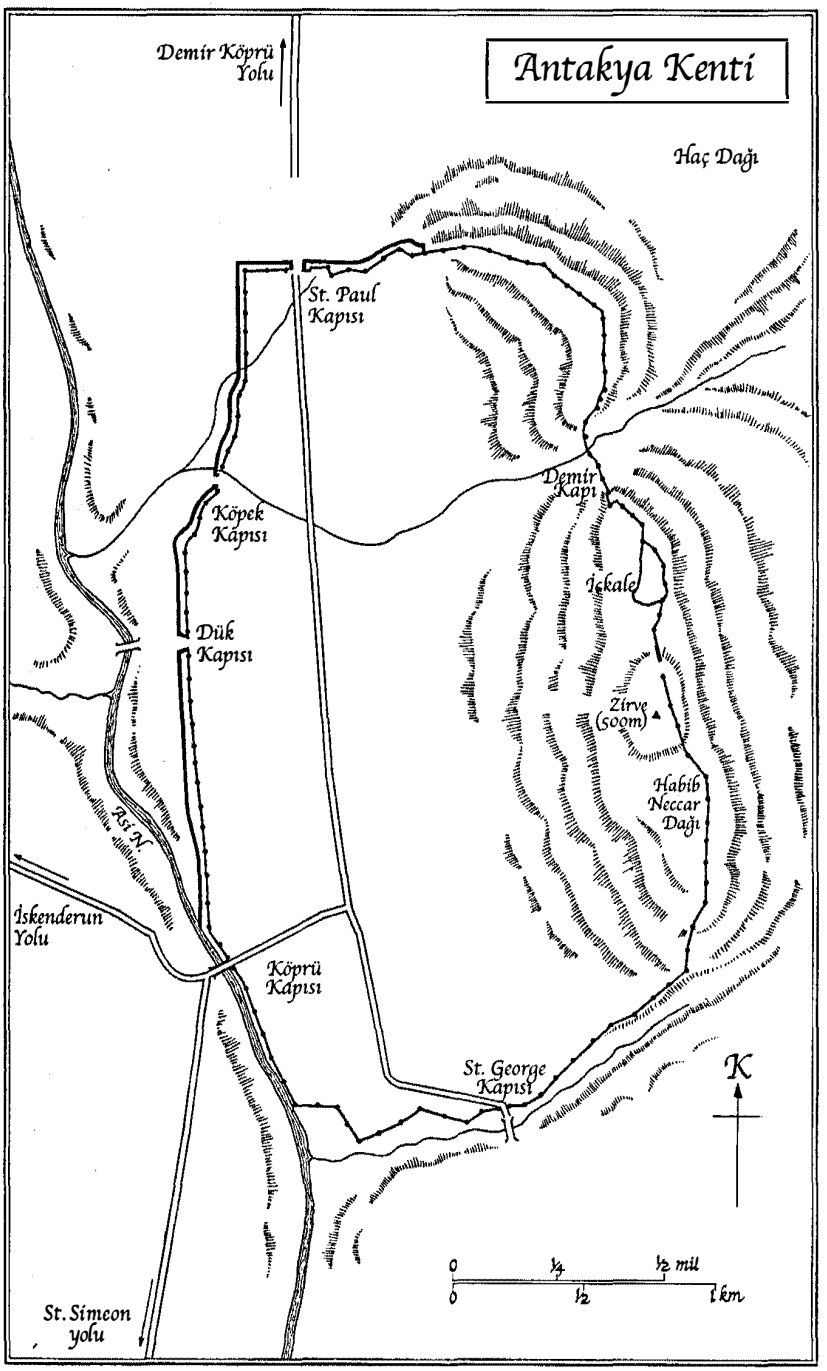
Bu kenti hedef alma kararı bu yüzden süregelen Rum-Latin işbirliğinin göstergesiydi; bununla beraber, Haçlılar yalnızca müttefiklerinin arzusunu yerine getirmiyorlardı. Kudüs gibi Antakya da dinsel açıdan büyük değer taşımaktaydı. Havarilerin lideri olan Aziz Petrus'un ilk Hıristiyan kilisesini burada kurduğu söyleniyordu ve kentte bu azize adanmış görkemli bir bazilika bulunmaktaydı. Ayrıca burası Hıristiyanların önde gelen beş piskoposundan birinin kentiydi. Bu nedenle bu kentin kurtarılması Haçlı Seferlerinin dinsel hedefleri arasında yer alıyordu. Öte yandan zamanla Bohemond ve Toulouse'lu Raymond gibi Haçlı önderlerinin Bizans'ın beklentileriyle çelişen kendi kişisel emelleri olduğu ortaya çıktı.

Latin-Bizans ilişkileri ve bölgesel işgallerin ötesinde Antakya'yı kuşatma girişimi Haçlılarla ilgili çok büyük bir gerçeği aydınlatır. Ortaçağda yaşamış bazı tarihçilerin ve kimi çağdaş yorumcuların dediği gibi, onlar denetim altına alınamayan, amaçsızca Kudüs'e doğru harekete geçmiş barbar bir güruhtan ibaret değildiler. 1097'deki olaylar onların eylemlerinin en azından stratejik bir planlamaya dayandığını kanıtlıyordu. Antakya kuşatmasına titizlikle hazırlandılar; önce

çevredeki bazı yerleşim merkezlerini ele geçirerek bunların lojistik destek merkezleri olmasını sağladılar ve liman kentleriyle ilişkiler geliştirerek deniz yolu ile yardım almayı garantilediler. Bunların bir kısmının aylar öncesinden gerçekleştirildiği anlaşılıyordu. Franklar aynı zamanda Antakya'da Aleksiyos'un komutasındaki Bizans Birlikleri ve Batı'dan gelecek Haçlı orduları ile takviye olmayı bekliyorlardı. Bu amaçla Küçük Asya ile Suriye arasında Belen Geçidi ile en güvenli ve kestirme yolu oluşturdular. 1097 sonbaharındaki tüm hazırlıklar Frankların Antakya'yı ele geçirmeye kararlı ve bunun kolay olmayacağının bilincinde olduğunu gösteriyor.

Buna karşın, Haçlılar Ekim sonunda kent surlarına doğru harekete geçtiklerinde olağanüstü bir direnişle karşılaştılar. Franklardan biri Avrupa'ya gönderdiği bir mektupta ilk bakışta "inanılmaz bir güçle berkitilmiş neredeyse ele geçirilemez" bir kent gibi göründüğünü belirtiyor. Antakya Orontes (Asi) Irmağı ile Staurin (Haç) ve Silpius (Habib Neccar) Dağları arasında yer alıyordu. Altıncı yüzyılda Romalılar bu doğal engebeleri Asi Irmağı boyunca uzandıktan sonra dağların dik yamaçlarına tırmanan beş kilometre uzunluğunda ve en yüksek yeri on sekiz metre olan altmış burçlu muazzam bir sur ile çevirdiler. Kentin yüzlerce metre üstünde, Habib Neccar Dağı'nın neredeyse doruğunda ise son derece güçlü bir içkale bulunuyordu. On birinci yüzyıla gelindiğinde bu savunma sistemi zamanla ve depremler yüzünden zarar görmüştü ama gene de saldırganlara karşı hatırı sayılır bir engel oluşturmaktaydı. Gerçekten de, Frank bir gözlemci kente "tüm insanlık saldırmaya kalkışsa bile ne silahların ne de insanların korku salabileceğini" yazmıştır.[21]

Bununla birlikte Haçlıların bir avantajı vardı. Müslüman Suriye o dönemde büyük kargaşa yaşıyordu. 1090'ların başında Selçuklular içinde baş gösteren iktidar çekişmeleri yüzünden bölgedeki Türk yöneticiler bu beklenmedik Latin akınına karşı hemen bir İslami birlik sağlamaya çalışmak ye-

Antakya Kenti
Demir Köprü Yolu
Haç Dağı
St. Paul Kapısı
Demir Kapı
Köpek Kapısı
İskele
Dük Kapısı
Zirve (soğum)
Habib Neccar Dağı
Asi N.
İskenderun Yolu
Köprü Kapısı
St. George Kapısı
K
0 ¼ ½ mil
0 ½ 1 km
St. Simeon yolu

rine kendi çıkarları peşinde koşmaktaydılar. Halep ve Şam'ın yöneticisi olan Rıdvan ve Dukak kardeşler bir içsavaşa tutuşmuşlardı. Antakya Bağdat'ta sarsıntı geçirmekte olan Selçuklu Sultanlığı'na yarı bağımlı kurnaz ve ak saçlı Yağı Siyan isimli bir Türk tarafından yönetilmekteydi. Emrinde 5000 kadar askerden oluşan iyi donanımlı bir garnizon vardı; bu güç kentin korunması için yeterli olmakla birlikte Haçlılarla savaşmak için yetersizdi. Tek seçeneği Antakya'nın savunma sistemine güvenmek ve Haçlı saldırılarını sağ salim savuşturacağını ummaktı. Franklar yaklaşırken o da Halep ve Şam'daki Müslüman komşularından ve Bağdat'tan yardım ve destek istedi. Bir yandan da içeriden bir ihanete uğrama endişesi ile Antakya'nın kozmopolit nüfusunu oluşturan çok sayıdaki Rum, Ermeni ve Suriyeli Hıristiyan unsurları dikkatle izledi.

YIPRATMA SAVAŞI

Hedeflerine ulaşan Latinler bir strateji belirlemek zorundaydılar. Antakya'nın olağanüstü boyuttaki savunma sistemi gözlerini korkuttuğu ve kuşatmada kullanılacak seyyar merdiven, mancınık ya da kuşatma kulesi gibi araçları yapacak usta ve malzeme bulunmadığı için istihkâmlara saldırıda bulunamayacaklarının farkına vardılar. Öte yandan İznik'teki gibi burada da bir yıpratma savaşında sorunlar yaşayacaklardı. Antakya surlarının uzunluğu ve çevresindeki sarp dağlar ve kentin altı kapısının bulunuşu, tam bir kuşatmayı olanaksız kılıyordu. Bu yüzden prensler konseyi kısmi bir kuşatma kararı aldı ve Ekim'in son günlerinde ordular kentin kuzeybatısındaki üç kapının önünde konuşlandı. Daha sonra Haçlılar Antakya'nın güneydeki iki girişini de denetlemeyi denediler. Asi üzerine geçici bir köprü kurularak güneye geçiş sağlanmaya çalışıldı ve ablukayı sıkılaştırmak için bir dizi geçici kuşatma kalesi yapıldı. Geride bir giriş kalıyordu: Haçlıların ulaşamadığı, Haç ile Habib Neccar Dağları arasındaki kayalık

bir boğazda bulunan Demir Kapı. Denetim altına alınamayan bu kapı Yağı Siyan ve adamları için aylar boyu dış dünya ile yaşamsal bir bağlantı sağladı.

1097 sonbaharından başlayarak Franklar ortaçağ geleneklerine uygun bir kuşatma savaşının zor koşullarına kararlılıkla katlandılar. Bu savaş yönteminde gün içinde ufak tefek çatışmalar oluyordu ama asıl olan silahlı bir savaş değil, fiziksel ve psikolojik dirençti. Hem Latinler hem de onların Müslüman düşmanları için önemli olan moraldi ve her iki taraf da rakibin moralini bozmak için bir sürü tüyler ürpertici taktiğe başvurdu. 1098 başında önemli bir çarpışmayı kazanan Haçlılar çatışmada ölen yüzden fazla Müslümanın kafasını kestiler ve bunları mızraklarına takıp Antakya surlarının dışında keyifle gezdirerek "Türklerin acısını daha da körüklediler". Bir başka çatışmadan sonra Müslümanlar şafakta gizlice kentten dışarı çıkıp ölülerini gömmek istediler ama bir Latin tanığa göre, Hıristiyanlar bunu fark edince...

> ... cesetlerin çıkarılmasını emrettiler. Mezarlar kazıldı ve ölüler dışarıya taşındı. Sonra da tüm cesetler bir çukura dolduruldu, kesilen kafalar çadırlarımıza getirildi. Türkler bunu gördüklerinde çok üzüldü, ölesiye kederlendiler ve her gün yas tutup sadece ağlayıp sızladılar.

Öte yandan Yağı Siyan da Antakya'nın yerli Hıristiyan nüfusunun kamu önünde cezalandırılmasını emretti. Uzun süredir kentte barış içinde yaşayan Rum piskopos ayak bileklerinden siperlere surlara asıldı ve demir çubuklarla dövüldü. Latin askerlerden biri kentte yaşayan "birçok Rum, Suriyeli ve Ermeni'nin çılgına dönmüş Türkler tarafından katledildiğini" anımsıyor. "Sonra da kafalarını kesip mancınık ve sapanla bunları Frankların üzerine fırlattılar. Bu bizimkileri özellikle kedere boğdu." Esir alınan Haçlılar da çoğunlukla aynı muameleyi gördü. Metz başdiyakozu kent yakınındaki bir bahçede genç bir kızla "zar atarken" yakalandı. Hemen

orada kafası kesildi ve kadın da Antakya'ya götürülüp tecavüz edildikten sonra öldürüldü. Ertesi sabah her ikisinin de kellesi mancınıkla Latin kampına fırlatıldı.

Bu karşılıklı kindar davranışların yanı sıra, kuşatmada kaynak bulma mücadelesi sürmekteydi. Her iki tarafın diğerini alt etme çabası içinde geçen bu gergin bekleyiş, insan, malzeme ve daha da önemlisi yiyecek bulmaya dayanıyordu. Lojistik koşullar açısından Haçlılar daha güç durumdaydılar. Tam bir sarmaya dönüşemeyen kuşatma, Müslüman garnizonun dış destek ve yardım almasına olanak sağlıyordu. Oysa daha kalabalık olan Haçlı orduları mevcut kaynaklarını kısa sürede tüketerek gereksinimlerini karşılamak için düşman bir arazide daha uzaklara gitmek zorundaydılar. Harekât devam ederken bastıran sert kış, koşulları daha da ağırlaştırdı. Frank prenslerinden Blois'li Stephen karısına yazdığı mektupta şöyle yakınmaktaydı: "Antakya kentinin önünde tüm kış boyunca İsa efendimiz için olağanüstü soğukta ve şiddetli yağmur altında acı çektik. Bazılarının Suriye'de güneşin ısısının dayanılmaz olduğu iddiası doğru değil, çünkü kışlar bizim Batı'daki kışlarımıza çok benziyor." O dönemde yaşayan bir Ermeni Hıristiyan'ın daha sonra aktardığına göre, "Frank ordusunda yiyecek yokluğu, ölümler ve hastalıklar öylesine arttı ki neredeyse beş kişiden biri hayatını yitirdi ve kalanlar da kendilerini terk edilmiş ve vatanlarından uzak düşmüş hissetmekteydiler."[22]

Frankların kampında çekilen acılar 1098 Ocak ayında doruğa ulaştı. Yüzlerce, belki binlerce asker gıdasızlıktan ya da hastalıktan öldü. Zavallıların "köpekleri ve fareleri ... hayvan derilerini ve dışkılardan topladıkları tohumları" yediği söylenmekteydi. Bu ağır koşullar altında ezilenler Tanrı'nın Haçlıları yani kendi kutsal askerlerini neden terk ettiğini sorgulamaya başladılar. Bu karamsarlık ve sorgulamanın giderek arttığı ortamda Latin din adamları bir yanıt buldular: Haçlı Seferlerine günah bulaşmıştı. Bu kirlenmeyi arıtmak için papanın temsilcisi Le Puy'lu Adhémar bir dizi öneride bulun-

du: oruç tutmak, dua etmek, sadaka vermek ve ayin yapmak. Kirliliğin kaynağı olarak görülen kadınlar kamptan çıkarıldı. Tüm bu önlemlere karşın birçok Hıristiyan kuşatmanın korkunç koşullarıyla yaşamak yerine Suriye'nin kuzeyine kaçarak pek güvenilir olmasa dahi Avrupa'ya dönüş yolları aradı. Bir zamanlar Haçlı Seferlerinin ateşli savunucusu olan demagog Münzevi Peter bile ordudan kaçmayı denedi. Gece vakti kaçmaya çalışırken yakalanıp yaka paça Tancred'in huzuruna getirildi. Hemen hemen aynı sıralarda Haçlıların Bizanslı rehberi Taticius, Küçük Asya'dan destek ve yiyecek sağlamak bahanesiyle ordudan ayrıldı. Bir daha geri gelmedi ama Kıbrıs'taki Bizanslılar Antakya dışında çakılıp kalmış olan Franklara yardım gönderdi.

Sağlam yapılı Haçlılar sert kış koşullarına dayandılar ve bahar geldiğinde kuşatmada yavaş yavaş başarı sağlamaya başladılar. Bunda Frankların oluşturduğu araştırma sisteminin büyük yararı oldu: Kilikya gibi uzak yerlerden ve daha sonra Edessa'daki Boulogne'lu Baldwin'den yardım aldılar. Bundan da önemlisi, Akdeniz yoluyla gönderilen ve artık Latinlerin elinde bulunan Latakia (Lazkiye) ve St. Simon (Saman Dağı) limanlarına boşaltılan malzemeydi. 4 Mart'ta yiyecek, inşaat malzemesi ve zanaatkâr taşıyan küçük bir İngiliz filosu St. Simon'a yanaştı. Birkaç gün sonra Bohemond ve Toulous'lu Raymond Antakyalı Müslüman askerlerin tüm engelleme girişimlerine rağmen bu değerli malzemeyi kuşatma kampına ulaştırmayı başardılar. Bu malzeme sayesinde Franklar kuşatmalarında oluşan önemli bir gediği kapatabildiler.

O ana kadar Yağı Siyan'ın askerleri kentin Köprü Kapısını rahatça kullanabildikleri için St. Simon ve Alexandretta (İskenderun) limanlarına giden yolları denetleyebiliyorlardı. Şimdi ise Hıristiyanlar ovada bu kapının önündeki yıkık bir camiyi onararak kuşatma için önemli bir kale haline getirdiler. La Mahomerie (Aziz Meryem) adını verdikleri bu kaleden çevreyi gözetim altında tutabileceklerdi. Kont Raymond ken-

di cebinden inanılmaz miktarda para harcayarak bu garnizonun giderlerini üstlendi ama bunda birtakım kişisel beklentileri de olabilirdi. Kuşatmanın başlangıcında İtalyalı Norman orduları Aziz Paul kapısının önündeki arazide konuşlanmıştı ve böylece kent ele geçirildiğinde ilk içeri girenler onlar olacaktı. Bohemond bundan yararlanarak kent üzerinde hak iddia etmekteydi, zira daha önce prensler aralarında "fatihin hakkı" kurallarına uyma konusunda anlaşmışlardı. Bu kurallara göre ganimet, ganimet üzerinde ilk hak iddia edene ya da onu en önce ele geçirene aitti. Şimdi ise Raymond adamlarını kentin öbür girişi olan Köprü Kapısı'nın önüne konuşlandırmakla rakibine meydan okuyabilecekti.

Bir ay geçmeden Franklar Antakya'nın son girişi olan St. George Kapısı yakınındaki bir manastırı onararak bir başka kale oluşturdular. Tancred 400 gümüş para gibi büyük bir ödeme karşılığında bu kaleye asker yerleştirme görevini üstlendi. Sefere amcası Behemond'un gölgesinde kalan bir soylu olarak katılmış bulunan Tancred artık ün kazanmaya başlıyordu. Kilikya'daki maceralarından sonra bu kalenin komutası ve sağladığı servet hem onun statüsünü yükseltecek hem de onu bir yere kadar özerk kılacaktı.[23]

İHANET

1098 Nisan'ına gelindiğinde Haçlılar Antakya çevresindeki kuşatmayı sıkılamış durumdaydılar. Yağı Siyan hâlâ Demir Kapı'yı kullanarak malzeme sağlayabiliyordu ama Frankları taciz etme olanağı oldukça kısıtlanmıştı. Şimdi malzeme sıkıntısı ve yenilgi endişesi çekme sırası Müslüman garnizonlara gelmişti. Öte yandan tüm bu kuşatma sırasında Haçlıların zihnini kemiren bir korku vardı: Müslümanların bir araya gelip bir destek ordusu oluşturarak Antakya'nın yardımına gelmeleri ve böylece düşmanı iki ateş arasında bırakmaları.

Latinler Müslüman Suriye'deki bölünmelerden bayağı yararlanmışlardı. Aralarındaki anlaşmazlığı sürdüren ve muhte-

melen Haçlıları Bizans'ın paralı askerleri zanneden Şam'daki Dukak ve Halep'teki Rıdvan Yağı Siyan'ın yardım çağrıları üzerine Aralık 1097 ve Şubat 1098'de ayrı ayrı düzensiz ordular sevk ettiler. Bu iki kent o kış güçlerini birleştirmiş olsalardı Birinci Haçlı Seferi'nin Antakya önündeki kuşatmasını kırabilirlerdi. Oysa Latinler önemli kayıplara uğrasalar da bu orduları püskürttüler.

Haçlılar Yakındoğu'da İslam'ın çok daha temel bir bölünme yaşadığını –Sünniler ve Şiiler olarak iki gruba ayrıldığını– çok iyi biliyorlardı ve Aleksiyos Komnenos'un önerisine uyarak 1097 yazında Kuzey Afrika'daki Şii Fatımilerle ilişki kurmuşlardı. Bunun sonucu olarak 1098 Şubat ayı başlarında Mısır veziri el-Efdal'ın temsilcisi bir anlaşma yapmak üzere Antakya dışındaki Hıristiyan kampına geldi. Bu Müslüman temsilcilerin ziyareti gizli kapaklı değildi. Haçlıların kampında en az bir ay kadar kaldılar ve ziyaretleri Latin kaynaklarında yer aldı. Gene de bu delegelerin gelişi hemen hiç eleştiriye uğramadı. Örneğin Blois'li Stephen karısına çekinmeden "Fatımiler bizimle barış ve uyum içinde" diye yazabiliyordu. Taraflar arasında Antakya hakkında kesin bir anlaşma yapılmadı ama Mısırlılar "dostluk ve olumlu davranış" sözü verdiler ve söz konusu işbirliği çerçevesinde Latin temsilciler "bir dostluk anlaşması" gerçekleştirmek için Kuzey Afrika'ya gittiler.

1098 yazı başına kadar Birinci Haçlı Seferi'nin önderleri Müslümanların doğrudan bir karşı saldırısını engellemek için başarılı bir diplomasi yürüttüler. Mayıs sonunda ise tedirgin edici bir dedikodu dolaşmaya başladı: Yeni bir düşman ortaya çıkmıştı. Görünüşe göre Bağdat sultanı sonunda Antakya'nın yardım çağrıları üzerine büyük bir destek gücü oluşturmuştu. Frankların kampına gelen gözcüler "dağların ve çeşitli yolların [Müslüman] bir ordunun denizin kumları kadar çok sayıda askerleriyle kaynadığını" bildirdiler. Bu Irak'tan gelen, Musullu gözü pek general Kürboğa'nın komutasındaki 40.000 Suriyeli ve Mezopotamyalıdan oluşan bir orduydu. Ordu Antakya'ya bir haftalık mesafedeydi.[24]

Sünni İslam liderlerinin sonunda Haçlılara karşı birleştiği haberi Latin prenslerini dehşete düşürdü. Askerlerin paniğe kapılıp firara kalkışmasını önlemek için bu haberin yayılmasını engellemeye çalışırken acil bir toplantı düzenleyerek ne yapacaklarını tartıştılar. Her ne kadar kuşatma daha da sıkılaşmış ve Yağı Siyan'ın direnişi zayıflamaya başlamış ise de bu savaş öyle çabuk bitecek gibi görünmüyordu. Franklar Kürboğa ile ciddi bir savaşa girmeye hazır değillerdi; karşılarında neredeyse iki misli kalabalık bir ordu vardı ve at sayısının ciddi oranda azalması süvarilerin de gücünü azaltmıştı. Aylardır yürüttükleri büyük mücadeleye ve özveriye karşın şimdi Hıristiyan ordusu Müslümanların saldırısı ile Antakya surları önünde ezilip yok olacak gibi görünüyordu.

Haçlıların böylesine bir yok olma krizi yaşadığı anda Bohemond öne çıktı. Bu durumda Antakya'nın düşmesini sağlayan kişinin kent üzerinde hak iddia etmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu öneri uzun tartışmalardan sonra İmparator Aleksiyos'un talebi üzerine kentin ona teslim edilmesi koşuluyla kabul edildi. Pazarlığı kazanan Bohemond elindeki kozu açıkladı. Anlaşılan Antakya'nın içindeki bir hain ile temastaydı; bu, Firuz adında Ermeni bir kule komutanıydı.

Birkaç gün sonra, 2-3 Haziran gecesi, Bohemond'un adamlarından küçük bir grup öküz derisinden yapılmış bir merdivenle kentin güneydoğu surlarındaki ıssız bir noktaya tırmandı. Firuz onları orada bekliyordu. İçerden yardım alındığı halde bu eylem öylesine riskliydi ki Bohemond aşağıda kalıp beklemeyi yeğlemişti, zira alarma geçildiği takdirde bu öncü grubun katledileceği kesindi. Neyse ki en yakın kulelerdeki nöbetçiler çarçabuk ve sessizce bertaraf edildi ve kulenin dibindeki küçük bir kapı açıldı. Bu ana kadar son derece sessiz olmak gerekmişti ama içeriye girerken Bohemond boruları çaldırarak Antakya'ya ikinci ve eşgüdümlü bir saldırı emri verdi. Gecenin sessizliği Frankların "Tanrı adına! Tanrı adına!" savaş çığlıklarıyla bölündü.

Karanlıkta hız kazanan çatışma ile kentteki garnizon büyük bir şaşkınlığa kapıldı ve halen Antakya'da yaşayan Doğulu Hı-

ristiyanlar Müslüman yöneticilerine ihanet ederek kentin diğer kapılarını açmaya koştular.

Direniş kırılınca Haçlılar Antakya'ya doluştular ve sekiz aydır biriken öfkelerini kusmaya başladılar. Şafağın sökmesine az bir süre kalmışken katliam başladı. O dönemi yaşayan bir Latin'e göre, "Müslümanların yaşına ya da cinsiyetine bakan yoktu, her yer kan ve ceset doluydu ve bunların arasında Hıristiyan Rumlar, Suriyeliler ve Ermeniler de vardı. Buna şaşmamak gerekir (karanlıkta) kimi öldürüp kimi sağ bırakacaklarını bilemezlerdi." Daha sonra Haçlılardan biri "kentin tüm sokakları cesetlerle dolup taşmıştı, kimse bunların kokularına dayanamıyordu; kimse kentin dar sokaklarında cesetlere basmadan yürüyemiyordu" diye anlatıyor. Tüm bu kontrolden çıkmış katliam ve yağma arasında Bohemond kan kırmızı bayrağının kentin surlarına asılmasını sağladı; bu, ele geçirilen bir kent üzerinde hak iddia etmenin geleneksel yöntemiydi. Bu arada Toulouse'lu Raymond da Köprü Kapısı'ndan içeri dalıp Antakya sarayı dahil o yöredeki tüm binaları işgal ederek kent içinde önemli bir Provence bölgesi oluşturdu. Müslümanların elinde kalan yalnızca Silpius Dağı'nın tepesindeki, Yağı Siyan'ın oğlunun komutasındaki içkale idi. Yağı Siyan ise korku içinde kaçmaya çalışırken civar köylülerince yakalanıp kafası kesilmişti.[25]

Bohemond'un sinsi planı başarılı olmuş, Antakya'daki ilk kuşatma sona ermişti ama bunu kutlamaya zaman olmadı. Kentin düşmesinden sadece bir gün sonra, 4 Haziran'da Kürboğa'nın ordusunun öncüleri kente ulaştı. Sel gibi akan Müslüman orduları Antakya'yı kuşattılar, Haçlılar kentin içinde sıkışıp kaldılar.

KUŞATILANLAR

Antakya'nın 1098 Haziran'ında ikinci kez kuşatılması Haçlıların yaşadığı en büyük kriz oldu. Latinler iki cephede birden savaşmaktan kurtulmuşlardı ama şimdi kendilerini Antakya

surları içinde kuşatılmış buldular. İlk kuşatma sırasında kaynakları tükenmiş olan kent onlara yiyecek ve askeri malzeme sağlayamıyordu. İçkale de düşmanın elinde olduğundan savunma güçleri son derece zayıflamıştı. Haçlılar yok olmak üzereydi.

Haçlıların zayıf da olsa tek umudu uzun süredir bekledikleri, Aleksiyos Komnenos emrindeki Bizans ordusunun gelip onları kurtarmasıydı. Oysa Frankların haberdar olmadığı birtakım gelişmeler bu umudu da ortadan kaldırmıştı. 2 Haziran'da, Antakya'nın Latinlerin eline geçmesinden hemen önce Haçlılardan Blois'lı prens Stephen Hıristiyanların hiçbir şansı kalmadığına inanarak kaçmaya karar verdi. Hastalığını bahane ederek kuzeye yönelip Küçük Asya'yı geçmeyi denedi. Bu, ordusunun moralinin büyük çapta bozulmasına yol açtı ama asıl zararı bu seferden beklentilere ve Haçlıların içinde bulunduğu harekâta oldu.

Stephen Orta Anadolu'da Philomelium'da (Akşehir) kamp kurmuş olan İmparator Aleksiyos ve ordusuyla karşılaştı. Haçlılar Antakya kuşatması boyunca Rumlardan destek gelmesini beklemişti ama Aleksiyos Küçük Asya'nın kıyı şeridini yeniden ele geçirmekle meşguldü. Stephen Frankların yenilmek üzere olduğunu bildirince imparator Konstantinopolis'e dönmeye karar verdi. Bu can alıcı noktada Bizans Haçlıların yardımına gitmedi ve Rumlar bu yüzden asla affedilmedi. Stephen Fransa'ya döndüğünde karısı kendisini korkaklıkla suçladı.

Böylece Birinci Haçlı Seferi ordusu Kürboğa'nın güçleriyle tek başına savaşmak zorunda kaldı. Musullu general başa çıkılması çok zor bir düşmandı. Franklar onu Bağdat sultanı tarafından atanmış bir başkomutan olarak görüyorlardı ama Kürboğa'nın yalnızca Abbasi halifesinin emrinde olduğunu düşünmek yanlış olurdu. Kendi beklentileri açısından general Franklarla Antakya'da yapacağı bir savaşın ona Suriye'nin tamamını kontrolü altına alma fırsatı tanıyacağının farkındaydı. Kürboğa altı ay boyunca askeri ve diplomatik planlarını

titizlikle hazırlamış, geniş bir Müslüman koalisyonu tasarlamıştı. Suriye ve Mezopotamya'dan gelen ordular Şam'daki güçlerle birleşmişti ama bunları harekete geçiren şey Hıristiyanlara duyulan büyük nefret ya da derin bir inanç değil, Selçuklu dünyasını yönetmeye aday görünen Kürboğa'dan duydukları korkuydu.

1098 Temmuz ayı başında Kürboğa Antakya'daki ikinci kuşatmaya büyük bir istek ve azimle katıldı. Kentin birkaç mil kuzeyinde esas kampını kurdu ve kaleyi ellerinde tutan Müslümanlarla ilişkiye geçtikten sonra Silpius Dağı'nın doğudaki daha az sarp yamacında bulunan hisarın çevresine asker yığmağa başladı. Kentin kuzeyindeki St. Paul Kapısı'nın önünü kesmek için de asker yolladı. Kürboğa'nın temel stratejisi Antakya içkalesi ve civarından başlayan bir saldırıya dayanıyordu. 10 Haziran'da ciddi bir saldırıya geçmeye hazırdı. Bunu izleyen dört gün boyunca birliklerini birbiri ardına sevk etti; bu arada Bohemond'un komutasındaki Franklar göğüs göğse savaşarak kentin doğu surlarını yeniden ele geçirmeye çalışıyordu. Bu, Haçlıların yaşadığı en yoğun ve acımasız savaştı. Gerçek anlamda gün doğumundan gün batımına kadar aralıksız süren bu savaşta, tanıklardan birine göre "insanların yemek yiyecek, su içecek zamanı olmuyordu." Bitkin düşen ve şaşkına dönen Latinlerin dayanacak halleri kalmadı. Haçlılardan biri daha sonra bunu, "çoğu umutsuzluğa kapıldı ve iplere tutunarak duvarın öbür yanına indiler; (savaştan) kente dönen askerler direnenlerin kitlesel olarak kafalarının kesileceği dedikodusunu yaymaktaydılar" diye dile getiriyordu. Her gün firar edenlerin sayısı artıyordu ve kısa sürede Bohemond'un kayınbiraderi gibi tanınmış şövalyeler bile "ip sallayıcılar" arasında yer aldılar. Bizzat prenslerin firar etmeyi tasarladıkları söylentisi yayılınca Bohemond ve Le Puy'lu Adhémar genel bir bozgunu önlemek için kent kapılarını zincirlemek zorunda kaldı.

Geride kalanlar gaddarca bir inatla pozisyonlarını korumayı başardılar. Derken 13-14 Haziran gecesi bir kuyruklu yıldız

Müslüman kampının üzerinden geçti. Haçlılar bunu hayırlı bir işaret olarak yorumladı, çünkü ertesi gün Kürboğa'nın adamlarının Silpius yamaçlarından çekildiğine tanık olundu. Oysa Müslümanların çekilmesi belki bir strateji gereğiydi. Cepheden saldırarak Frankların direnişini kıramayan Kürboğa daha dolaylı bir yol seçti. Her gün ufak tefek çatışmalar sürmekteydi ama 14 Haziran'dan itibaren Müslümanlar tüm enerjilerini Antakya'yı kuşatmaya yoğunlaştırdılar. Abbasi ordusunun büyük kesimi kuzeydeki ana kampta kaldı ama kalabalık birlikler Köprü Kapısı ile St. George Kapısı'nı ablukaya aldılar. Kordonu sıkıştırmak suretiyle Latinlerin dış dünya ile ilişkilerini kesen Kürboğa Haçlıları açlığa mahkûm ederek teslim olmalarını sağlamayı umuyordu.

Franklar Antakya'ya girdiklerinden bu yana yiyecek sıkıntısı çekmekteydiler. Şimdi ise durum daha da kötüleşmişti ve Latinler kısa sürede inanılmaz acılar çekmeye başladılar. O dönemde yaşamış Hıristiyan bir tanık bu korkunç günleri şöyle anlatıyor:

> Kent dört bir yandan böyle sarılıp [Müslümanlar] tüm çıkış noktalarını kapatınca öyle bir açlık baş gösterdi ki Hıristiyanlar ekmek bulamadıkları için ... evlerde buldukları, üç ya da altı yıldır sertleşmiş ve küflenmiş deri parçalarını kemirmeye başladılar. Sıradan insanlar kendi deri pabuçlarını bile yemek zorunda kaldı. Bazıları ısırgan otu köklerini ve ormandaki diğer otları pişiriyor ya da kavurarak karınlarını doyuruyor, sonra da hastalanıyorlardı. Ölümler yüzünden sayıları giderek azalmaktaydı.

Korku ve açlık yüzünden kımıldayamaz hale gelen ve moralleri bozulan Haçlıların görünüşte hiçbir çıkış noktası ve sağ kalma şansı bulunmuyordu. Bu günlerde çoğunluk yenilginin kaçınılmaz olduğu kanısındaydı.[26]

Tarihçiler uzun süreden beri Antakya'daki ikinci kuşatmanın, hatta tüm Haçlı Seferi'nin sonucunu tek bir önemli

olayın değiştirdiğini ileri sürerler. 14 Haziran'da Peter Bartholomew adındaki köylü bir kâhinle birlikte bir grup adam, Aziz Peter Bazilikası'nı kazmaya başlar. Bartholomew Havari Aziz Andrew'un hayaletinin kendisine çok değerli bir silahın, çarmıha gerildiğinde İsa'nın böğrüne saplanan mızrağın gömüldüğü yeri açıkladığını söylemiştir. Bu "Kutsal Mızrak" arayışına katılanlardan Aguilers'li Raymond olayı şöyle anlatıyor:

> Akşama kadar kazdık, bazılarımız Mızrağı bulmaktan umudu kesti. ... Ama genç Peter Bartholomew, çalışanların yorulduğunu görünce, giysilerini çıkardı ve üstünde sadece gömleği ile yalınayak açılan çukura atladı. Sonra da Kutsal Mızrağını Haçlılara iade ederek Halkına güç ve zafer bahşetmesi için Tanrı'ya dua etmemizi istedi. Sonunda Yüce Tanrı bize Mızrağının yerini gösterdi ve ben, bu kitabın yazarı Raymond, mızrağın ucu yerde belirir belirmez onu öptüm. O zaman kenti büyük bir mutluluk ve coşku kapladı.

İsa'nın Çilesi'nin andacı olarak kabul edilen bu kırık metal parçasının bulunmasının Haçlıların ruh halini olağanüstü etkilediğine inanılır. Tanrı'nın kendilerini yeniden desteklemeye başladığının, kesinlikle zafere ulaşılacağının tartışılmaz bir işareti olarak görüldüğünden Latinlerin silaha sarılıp Kürboğa ile savaşmasına yol açmıştır. Bir başka Frank gözlemci bu Kutsal Mızrağın etkisini şöyle dile getiriyor: "Ve sonunda [Peter] dediği gibi mızrağı buldu ve hep birlikte onu büyük bir sevinç ve korku içinde yerden aldılar ve tüm kentte olağanüstü bir kutlama başladı. O andan sonra bir saldırı planı hazırladık ve tüm liderlerimiz hemen toplantı yaptı."[27]

Aslında bu öyküde yansıtılanlar –olağanüstü dinsel heyecana kapılan Hıristiyanların derhal düşmanla savaşa girişmesi– son derece yanıltıcıdır. Mızrağın bulunması ile Kürboğa'ya karşı yapılan savaş arasında tam iki hafta vardır.

Peter Bartholomew'un "keşfi" Haçlıların moralini etkilemiştir kuşkusuz. Bugünkü mantıkla onun kehanet öyküsü inanılmaz, İsa'nın yaşamına ait gerçek bir kalıtı keşfettiği iddiası uydurma hatta saçma bulunabilir. Öte yandan, azizlere, emanetlere ve mucizelere inanan on birinci yüzyıl Frankları için Peter'in yaşadıkları gerçekti. Ölü azizlerin Tanrı'nın habercisi olarak Dünya'ya geri geldiğini, O'nun iradesini kutsal emanetler aracılığı ile bildirdiğini öğreten son derece iyi düzenlenmiş bir inanç sistemi ile Kutsal Mızrağın gerçek olduğuna inanmaya hazırdılar. Haçlı liderlerden yalnızca Le Puy'lu Adhémar bu konuda biraz kuşkulu davrandıysa bu Peter'in sosyal konumunun düşük olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu kutsal armağanla coşkuya kapılmalarına karşın Latinler gene de Haziran'ın ikinci yarısı boyunca korku ve kuşku içindeydiler. Onları harekete geçiren ve Birinci Haçlı Seferi'nin dönüm noktasını oluşturan en önemli husus Mızrağın keşfi değildi.[28]

24 Haziran'da Haçlılar tümüyle yıkılmak üzereydiler ve Kürboğa ile görüşmek üzere iki kez temsilci gönderdiler. Tarihçiler bu girişim için Latinlerin kendi açıklamasını olduğu gibi kabullenip bunu cesur bir davranış olarak değerlendirmektedir. Aslında bu daha ziyade teslim olma şartlarını tartışmaya yönelik umutsuz bir adımdı. Yandaş olmayan doğu Hıristiyan kaynaklarından biri "Franklar açlık tehdidi karşısında Kürboğa'dan kenti ona teslim edip ülkelerine dönme koşuluyla genel af sözü almaya çalıştıklarını" açıklıyor. Daha sonraki bir Arap kaynağı ise bu açıklamayı destekleyerek, Haçlı prensler "Kürboğa'ya gönderdikleri bir yazıyla onun arazisinden güvenli geçiş istediler ama o bunu reddederek 'Buradan savaşarak çıkmak zorundasınız' dedi" diye yazıyor.

Böylece Antakya'dan çıkma umutları suya düşmüş oldu. Savaşmaktan başka çareleri kalmadığını gören Latin prensleri son ve ölümcül hazırlıklarına başladılar. Çağdaş Latin yorumculardan birine göre "günbegün açlıktan zayıf düşüp ölmektense savaş alanında can vermeyi yeğlediler."[29]

Hıristiyanlar son bir gayretle hazırlıklarını tamamladılar. Günahlarından arınmak için ayinler düzenlediler, günah çıkardılar. Bu arada başkomutan seçilen Bohemond bir savaş planı hazırladı. Kâğıt üzerinde Franklar cephe gerisindekiler dahil mevcudu ancak 20.000 kişiyi bulan bir ordu ile düşman karşısında çok güçsüzdüler. Ağır zırhlı şövalyeler de at sayısı azaldığından zor durumdaydı ve çoğu ya yük hayvanlarına binmek ya da yaya savaşmak zorundaydılar. Bir zamanların mağrur ve varlıklı Haçlısı Alman asıllı Dilligen Kontu Hartmann bile bir eşeğe binmek zorunda kalmıştı; hayvan o kadar minicikti ki ayakları yere değiyordu. Bu yüzden Bohemond düşmana hızla ve şiddetle saldıracak bir piyade birliği oluşturmak zorundaydı.

Sayıca üstünlüğüne karşın Kürboğa'nın ordusunun başlıca iki zayıf noktası vardı. Önlem olarak birliklerin çoğunluğu kuzeyde uzak bir noktada konuşlanmıştı ve Antakya'yı kuşatan askerler dağınık düzendeydi. Aynı zamanda Kürboğa'nın askerleri Latinler gibi çaresizlikten kaynaklanan bir birliktelik içinde değildiler. Generallerine güvenleri sarsılırsa çatlaklar oluşabilirdi.

28 Haziran 1098'de Haçlılar savaşa hazırdı. Şafak vakti surlara dizilmiş din adamları dua ederken kentten dışarı çıkmaya başladılar. Çoğu ölüme doğru yol aldığına inanıyordu. Bohemond Köprü Kapısı'ndan çıkarak Asi ırmağını geçip aşağıdaki düzlükte bulunan Müslüman birliklerine saldırmayı tasarlamıştı. Eğer yolları kesilip kitle halinde öldürülmek istemiyorlarsa hızlı ve birlikte hareket etmeleri şarttı. Kapılar açılır açılmaz öncü Latin birlikleri düşmanı ok yağmuruna tutarak köprüye giden yolu tuttular. Sonra Bohemond arkadan gelirken Franklar birbirine kenetli dört grup halinde yürüyüşe geçip yarım daire halinde yayılarak Müslümanlarla çarpışmaya hazırlandılar.

Köprü Kapısı açılır açılmaz kuzeyde konuşlanmış bulunan Kürboğa Müslümanların elinde olan içkaleden sallanan siyah bayrakla uyarıldı. O anda esas gücünü harekete geçire-

rek kentten çıkmakta olan Haçlılara saldırıp saflarını bozabilirdi. Her nedense duraksadı. Bunun nedeni, daha sonra iddia edildiği gibi o anda satranç oynuyor olması değildi. Daha ziyade Frankların kent dışına çıkmalarını bekleyerek ölümcül bir darbe ile onları kitle halinde yok etmeyi, böylece Antakya kuşatmasını seri ve başarılı bir şekilde sonlandırmayı tasarlamış olabilir. Bu çok geçerli bir stratejiydi ama soğukkanlılık gerektiriyordu. Komutan pozisyonunu koruyup Haçlıların kendi seçtiği alanda savaşmak için ilerlemelerini beklemesi gerekirken panikledi. Kent önündeki kargaşada Latinlerin ufak da olsa bir avantaj sağladığını görünce tüm ordusunun panik içinde ve dağınık biçimde ilerlemesine yol açan emirler verdi.

Zamanlaması çok kötüydü. Franklar Antakya'yı kuşatmış olan Müslüman güçlerin bir dizi saldırısına karşı koymuş, güneydeki St. George girişini koruyan birliklerin geriden gelen ölümcül darbesini püskürtmüştü. Hıristiyanların kayıpları artmaktaydı ama Bohemond gene de inisiyatifi yitirmemek için ilerlemeye devam etti ve Müslümanların direnişi kırılmaya başladı. Kürboğa'nın birlikleri buraya ulaştığında savaşın gidişatı değişmişti. Köprü Kapısı'nda çarpışan ve perişan olduğu varsayılan Latin ordusunu alt etmeyi başaramayan Müslümanlar paniğe kapılıp kaçmaya başladılar. Doğrudan doğruya yaklaşmakta olan kendi birliklerinin üstüne koşarak büyük bir kargaşaya yol açtılar. Savaşın bu kritik anında Kürboğa adamlarını toparlamayı başaramadı. Safları darmadağın olan Abbasi birlikleri canlarını kurtarmak için savaş alanından kaçmayı sürdürdü. Haçlıların sarsılmaz direnişinin yarattığı şaşkınlık Müslüman ordusunun içindeki bölünmüşlüğü su yüzüne çıkarmıştı. Son derece öfkelenen Müslüman bir yorumcu daha sonra şunları yazacaktı: "Franklar son derece zayıf düşmüş olmalarına karşın güç ve sayıca son derece üstün olan İslam ordusu üzerine tam bir savaş düzeni içinde yürüdüler ve Müslümanların saflarını bozup onları darmadağın ettiler."[30]

Güçlü ordusunun yalnızca küçük bir bölümü imha edilmesine karşın Kürboğa onur kırıcı bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı. Kampındaki malzemeleri geride bırakarak utanç içinde Mezopotamya'ya kaçtı. Savaşın sonunda Antakya kalesini elinde tutan Müslüman garnizonu teslim oldu. Koca kent sonunda gerçekten Latinlerin eline geçmişti. Antakya Savaşı inanılmaz bir zaferdi. Haçlılar daha önce hiç bu kadar ciddi bir yok olma tehlikesi yaşamamış ve tüm beklentilerin aksine Hıristiyanlık galip gelmişti. Doğal olarak, birçokları bunun Tanrı sayesinde gerçekleştiğine inandı ve bir sürü olağanüstü mucizeden söz edildi. Beyazlar içindeki Hıristiyan şehitler, azizlerden oluşan bir ordu ile dağlardan inip Frankların yardımına koşmuştu. Başka bir söylentiye göre Piskopos Adhémar'ın emrinde Güney Fransa'dan gelen birlikte Aguilers'li Raymond Kutsal Mızrağı elinde taşımaktaydı. Bu kutsal emaneti gören Kürboğa'nın donup kaldığı ileri sürüldü. Tanrı'nın eli olsun olmasın, bu olaylarda din inancının rolü büyüktü. Yanı başlarında yürüyen, ilahiler söyleyen ve dua eden papazlar tarafından yüreklendirilen Haçlılar kuşkusuz derin bir inançla vuruştular. Her şeyden önce, bu korkunç çatışmada Latinleri birbirine bağlı kılan ve dehşetengiz düşmana karşı koymaları ve hatta püskürtmelerine olanak sağlayan, üstlendikleri ortak göreve derin bağlılıkları ve olağanüstü bir çaresizlik içinde olmalarıydı.

GECİKME VE DAĞILMA

Bu olağanüstü başarıdan sonra Haçlıların kısa sürede zafere ulaşma umudu arttı. Oysa liderlerin Suriye'de ganimet kavgasına tutuşması seferin hedefini saptırdı ve hızını kesti. Yaz sıcağı salgınları artırdı ve geçmiş aylardaki korkunç sıkıntıları atlatmayı başaranların çoğu hastalanıp öldü. Aynı şey soylular için de geçerliydi. Papanın temsilcisi olarak aklın ve uzlaşmanın egemenliğini sağlayan Le Puy'lu Adhémar 1 Ağustos'ta hayatını kaybetti.

Bu dönemde Antakya'nın geleceği hakkındaki sert tartışmalar ordunun Filistin'e doğru harekete geçmesini engelledi. Bohemond kent üzerinde hak iddia ediyordu ve şimdi bu tezi güç kazanmıştı. Haçlıların en sıkıntılı döneminde Antakya'nın düşmesini sağlayan oydu; 3 Haziran'da kent surlarına onun bayrağı dikilmişti. Kürboğa'nın yenilgisinden hemen sonra Toulouse'lu Raymond'un ona köstek olmasına karşın içkaleyi bizzat teslim alarak durumunu sağlama almıştı. Haçlıların Bizans imparatoruna vermiş olduğu söze rağmen Bohemond şimdi diğer prenslerden kendisinin bu kente egemen olma isteğini kabul etmelerini bekliyordu. Aleksiyos'un kendilerini Philomelium'da (Akşehir) desteksiz bıraktığının farkında olanlar bunu uygun gördüler ama Raymond bir kez daha karşı çıkarak Haçlıların Rumlara karşı sorumlulukları olduğunu öne sürdü. Konstantinopolis'e bir elçi gönderilerek imparatorun şahsen Antakya'yı teslim alması istendi ama Aleksiyos gelmeyince bir açmaza girildi.

Bohemond bu olayda genellikle kötü kişi olarak sergilenir; açgözlülüğü ve hırsı Raymond'un adalete ve Haçlı seferi'nin davasına bağlılığı ile çelişmektedir. Her ne kadar Bohemond'un kişisel çıkarını gözettiği yadsınamazsa da her şey bundan ibaret değildir. Rumlar destek göndermediğine göre Frank prenslerinden birinin Suriye'de kalıp Haçlıların uğruna bunca kan döktükleri Antakya'yı yönetmesi ve koruması gerekiyordu. Bir bakıma Bohemond'un bu sorumluluğu üstlenmeye ve Kudüs'e kişisel hac seferinden vazgeçmeye hazır olması Haçlılar için bir şanstı. Aynı zamanda Toulouse'lu Raymond'un tutumunu da iyi değerlendirmek gerekir. Antakya'yı Bizanslılara teslim etmek istiyor olabilir ama o da kendi düşlerinin peşindeydi. Seferin geri kalan bölümünde kontun tutumu kimi zaman birbiriyle çelişen iki beklentiye dayanıyordu: Doğu Akdeniz'de kendi adına yeni bir egemenlik oluşturmak ve Haçlıların lideri olarak tanınmak.

Raymond ikinci beklentisi doğrultusunda Kutsal Mızrağı bulan kâhin Peter Bartholomew ile yakın ilişki kurdu. Bu kut-

sal emanete gerçek bir bağlılık duyan Provence Kontu Peter'i himayesine alarak Mızrağın koruyucusu oldu. Daha sonraki aylarda Haçlılar Antakya'daki ikinci kuşatma sırasında yaşadıkları olayları ve Kürboğa'yı neredeyse mucizevi bir şekilde yenmelerini değerlendirirken Raymond ve destekçileri Mızrağın buradaki rolünün öne çıkmasını sağladılar. Aynı zamanda Peter gördüğü hayalleri anlatmayı sürdürdü ve kısa sürede Tanrı'nın sözcüsü gibi davranmaya başladı. Bu köylü kâhine göre Aziz Andrew ona Birinci Haçlı Seferi'nin lideri olduğunu belirtmek istediği için "Tanrı'nın Mızrağı konta verdiğini" söylemişti.[31]

Ağustos ayında Mızrak kültü ve buna bağlı olarak Raymond'un politik kariyeri bir hayli tehlikeye düştü. Le Puy'lu Adhémar ölmeden önce Mızrağın gerçekliği konusundaki kuşkularını dile getirmişti. Öte yandan papanın temsilcisinin ölümünden iki gün sonra Peter Bartholomew Adhémar'ın ruhuyla görüştüğünü ilan etti ve onun anısından yararlanmaya başladı. Piskopos Aziz Peter Bazilikası'nda Mızrağın bulunduğu yere gömülmüştü. Son derece ustalıklı bir manevra olan iki kültü birleştirme girişimi Peter'in Adhémar'ın "öteki dünyadan" yolladığını ileri sürdüğü söylemlerle daha da pekişti. Adhémar, şimdi Mızrağın gerçek olduğuna inandığını, daha önce bundan kuşku duyma günahına girdiği için kırbaçlanıp yakıldığını anlattı. Kutsal Mızrak hakkındaki fikir değişikliğinin yanı sıra piskoposun ruhu Kont Raymond'un politik beklentilerini de desteklemeye başladı. Adhémar kendi hizmetlilerinin şimdi Raymond'un emrine girmeleri ve Haçlı Seferi'nin yeni dini liderinin Raymond tarafından seçilmesi gerektiğini "bildirdi".

Birinci Haçlı Seferi kuvvetleri Suriye'de uzun süren yaz mevsimi boyunca oyalanırken Kutsal Mızrak kültü giderek yaygınlaştı ve Toulouse'lu Raymond ile Peter Bartholomew'un ünü ve etkisi hızla arttı. Gene de sonbahar geldiğinde kont hâlâ Bohemond'u Antakya'dan çıkaramamış ve kendini seferin lideri olarak ilan edememişti. Raymond'un daha büyük

desteğe gereksinimi vardı. Eylül sonlarından başlayarak güneydoğudaki bereketli Sumak vadisine bir dizi sefer düzenledi. Bu seferler genellikle yanlış yorumlanır, hatta Filistin'e doğru bir harekâtın başlangıcı olarak değerlendirilir, oysa Raymond'un amacı kendi bağımsız bölgesini oluşturmak ve Bohemond'un Antakya'daki denetimine meydan okumaktı.

Bu seferler sırasında bölgenin önemli kenti Marat ele geçirildi. Kent kış aylarında zorlu bir kuşatma sonunda teslim oldu ve Raymond derhal Hıristiyanlaştırma programını başlatarak camileri kiliseye dönüştürdü ve burada bir yerleşim yeri ve garnizon oluşturdu. Ama kısa süre sonra Latinlerin ikmal hattı kesildi, ellerindeki malzeme tükenmeye başladı ve en fakir Haçlılar açlığa mahkûm oldular. Bu, Haçlı Seferlerinde en korkunç vahşetin sergilendiği andır. Bir Frank olan biteni şöyle anlatır:

> Adamlarımız korkunç açlık çekiyordu. Anlatırken bile tüylerim ürperiyor, açlıktan çılgına dönmüş olanlar orada yatan ölmüş Sarazenlerin butlarından parçalar kesiyor, bunları pişirip yiyor, pişmesini dahi beklemeden vahşice silip süpürüyorlardı.

Bir Latin gözlemci, "bu görünüm yabancılar kadar Haçlıları da tiksindiriyordu" diyor. İtiraf etmek hoş olmasa da Frank yorumcuların bile kınadığı bu tüyler ürpertici barbarlık Latinlere kısa süreli kazanım sağladı. Suriyeli Müslümanlar Haçlıların vahşetinin gerçek olduğunu gördüler ve bunu izleyen sürede birçok yerel emir yok olmaktansa bu korkunç düşmanla anlaşma yapma olanağı aradı.[32]

Bu arada aylar boyu süren tartışma ve duraksama sırasında Latin prenslerin Antakya konusunda bir çözüme ulaşamamaları sıradan Haçlılarda giderek büyüyen bir huzursuzluğa yol açtı. Prenslere fikir ayrılıklarını bir yana bırakıp sefere odaklanmaları için baskı yapıldı. 1099 Ocak ayı başlarında Marat'da olaylar çığırından çıktı ve olağanüstü bir sivil ayak-

lanma yaşandı. Kutsal Mızrak'ın koruyucusu Toulouse'lu Raymond'un bile Kudüs'e doğru yola çıkmak yerine Suriye'yi kontrol altına almayı yeğlemesine kızan yoksul Frank kalabalığı Marat'ın surlarını elleriyle yıkmaya, taşları tek tek yerlerinden sökmeye başladılar. Bu protesto karşısında Raymond sonunda aynı anda hem Haçlıları hem de Antakya'yı yönetemeyeceğini anladı. 13 Ocak'ta sembolik bir jest olarak, üstünde tövbe etmiş bir Haçlı giysisi ile yalınayak Marat'dan çıkıp güneye yollandı. Bu arada Bohemond Antakya'da kalmayı sürdürdü. Kente tek başına egemen olma hayali sonunda gerçekleşmişti ama bu tutkusu Haçlılara aylar süren bir gecikmeye mal olmuş, daha da önemlisi Bizans imparatorluğu ile Latinler arasında ciddi ve uzun süren bir kırgınlığa yol açmıştı.

Kutsal savaşa öncelik tanımış görünen Raymond bir süre büyük destek aldı ve Haçlıların lideri olarak kabul edildi. Filistin üzerine başlattığı harekâtın diğer prensler tarafından onaylanması amacıyla nakit paradan yararlanma riskini göze aldı. Prenslerin hepsini –örneğin Bouillon'lu Godfrey'i– satın alamadı ama Normandiyalı Robert, hatta Tancred bile 10.000 ve 5.000 *solidi* (altın para) karşılığı Provence kampına dahil oldular. Onlarla birlikte birçok Hıristiyan güneye Lübnan'a doğru yürüyüşe geçti.

Toulouse'lu Raymond'un önderliği artık güvencede görünüyordu ve sadece Kudüs'e ulaşmaya odaklanmış olsaydı böyle de sürecekti. Oysa aslında bu davaya bağlılık görüntüsü altında kont hâlâ Doğu'da yeni bir Provence egemenliği oluşturmayı düşlüyordu. 1099 Şubat ayı ortalarında Haçlı kuvvetlerini Lübnan'daki küçük Arka kalesini kuşatmaya yönlendirdi; bu kuşatma gereksiz olduğu gibi sonuçsuz da kaldı. Ardından yakınlardaki Müslüman Tripoli (Trablus) kentini işgale yeltendi. Raymond'un resmi bahanesi, ordulaların hâlâ Antakya ve civarında bulunan Bouillon'lu Godfrey dahil diğer Haçlıları beklemek için mola vermesi idi. Oysa diğerleri yetiştiğinde bile güneye doğru harekete geçmeye kal-

kışmadı. Aylar süren Arka kuşatması kitleleri zaten huzursuz etmişken Raymond'un itibarı çok kötü bir darbe yedi.

Kontun Peter Bartholomew ve Kutsal Mızrak ile yakın ilişkisi onun Haçlıların lideri olarak kabullenilmesinde çok etkili olmuştu. Öte yandan aylar geçtikçe Peter giderek daha güvenilmez bir müttefik haline dönüşmüş, aşırı ve beklenmedik kehanetlerde bulunmaya başlamıştı. 1099 baharında hezeyanları daha da arttı ve Nisan başında İsa'nın ona binlerce "günahkâr" Haçlının derhal öldürülmesini emrettiğini söyleyince sihir bozuldu. Doğal olarak bu kendini kâhin olarak tanıtan kişiye ve keşfettiğini ileri sürdüğü kutsal emanete duyulan kuşkular açıkça dile getirilmeye başlandı. Bu süreçte başı çeken, Kuzey Fransa'nın yeniden etkin olmasını isteyen Norman dinadamı Chocques'li Arnulf idi.

Peter ruhlarla iletişim kurduğuna gerçekten inandığı için dürüstlüğünü ve Kutsal Mızrağın gerçek olduğunu kanıtlamak için çok tehlikeli bir ateş testinden geçmeye gönüllü oldu. Bu testten önceki dört gün ruhunu arındırmak için oruç tuttu. Sonra Kutsal Cuma günü sade bir tunik giymiş ve eline Kutsal Mızrağı almış olarak Haçlıların önüne çıkan Peter "aralarında otuz santim mesafe bulunan, yüz yirmi santim yüksekliğinde ve dört metre uzunluğunda iki ayrı küme halinde istiflenerek ateşe verilmiş zeytin dalları" arasında cehennemi bir yürüyüşe başladı.

Bundan sonrası için çeşitli öyküler anlatılıyor. Peter'i destekleyenler buradan sağ salim çıktığını ama sonra ateşli bir izleyici kitlesi tarafından linç edildiğini ileri sürüyor. Daha kuşkucu gözlemcilerin anlatımı ise şöyle:

> Mızrağı bulan kişi dürüstlüğünü kanıtlamak için yanan kümelerin arasından hızla geçti. Alevleri geride bıraktığında insanlar onun günahkâr olduğunu anladılar, çünkü derisi yanmıştı öldürücü yaralar aldığının farkındaydılar. Bu daha sonraki olaylarla da kanıtlandı, çünkü on iki gün sonra adam vicdanındaki günah ile dağlanmış olarak öldü.

Nedeni ne olursa olsun, Peter Bartholomew o gün aldığı yaralar yüzünden hayatını kaybetti. Onun ölümü kehanetlerine olan inancı yerle bir etti ve Kutsal Mızrağın etkinliği konusunda ciddi kuşkular yarattı. Aynı zamanda Kont Raymond'un ününe de büyük zarar verdi. Raymond gücünü sürdürmeye çabaladı ise de Mayıs başlarında Filistin'e harekâtın devamına istekli bulunan Güney Fransalı kendi destekçileri dahil herkes tarafından Arka'yı ve Lübnan'la ilgili tasarılarını terk ederek geri adım atmaya zorlandı. Franklar 16 Mayıs 1099'da Trablus'tan ayrılırken Birinci Haçlı Seferi'ndeki Provence egemenliği sona ermişti, bundan böyle Raymond ancak diğer prenslerle birlikte yönetime katılabilecekti. On aydan fazla süren bir gecikme ve düş kırıklığından sonra nihayet Birinci Haçlı Seferi kutsal Kudüs kentine doğru ilerlemeye başladı.[33]

3

KUTSAL KENT

Kudüs'e doğru yürüyüşün son evresi başlarken Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlarda yeni bir ivecenlik ortaya çıktı. Lübnan ve Filistin'den geçerken buradaki kentleri ve limanları işgal düşünceleri bir yana bırakıldı ve artık Kutsal Kent'e seferlerini tamamlamaya kararlı olan Franklar hızla ilerlediler. Frankları hızlandıran yalnızca inançları değildi, stratejik gereksinim de bunda rol oynadı. Bahar aylarında Arka kuşatması sırasında bir yıl önce Vezir el-Efdal'a gönderilen Latin delegeler yanlarında Fatımi temsilcilerle birlikte sefere katılınca Mısır'la diplomatik ilişkiler yeniden gündeme geldi. Bu arada çok şey değişmişti. Kürboğa'nın Antakya'daki yenilgisinden sonra Sünni Selçuk dünyasını sarsan korkudan yararlanan el-Efdal 1098'de Kudüs'ü Türklerden almayı başarmıştı. Yakındoğu'daki güçler dengesinde bu radikal değişim Haçlı prenslerinin Fatımilere Kutsal Kent'e karşı elde edilen arazilerin bir bölümünü vermeyi içeren bir anlaşma önermesine yol açtı ama Mısırlılar Kutsal Kent'i vermeye kesinlikle karşı çıkınca görüşmeler kesildi. Bu yüzden Franklar Filistin'de yeni bir düşmanla yüzleşmek ve zamana karşı yarışmak durumunda kaldılar. Haçlılar şimdi el-Efdal onların önünü kesecek ve Kudüs'ü savunacak bir ordu oluşturmadan önce seferlerinin geri kalan 300 kilometresini en hızlı şekilde tamamlamak zorundaydılar.

Akdeniz kıyısını izleyerek güneye yönelen Haçlılar yöredeki yarı bağımsız Müslüman liderlerin kısa vadeli barış

sözleşmeleri imzalamaya ve hatta zaman zaman yiyecek ve malzeme satın alacakları pazarlar sunmaya hazır olmaları sayesinde rahatça ilerlediler. Latinlerin Antakya ve Marat'da sergiledikleri acımasız davranışlarından ürken emirler çatışmadan kaçınma peşindeydiler. Franklar buradaki Tyre (Sur), Acre (Akra) ve Caesarea (Cezire) gibi önemli kentlerde geçerken çok az direnişle karşılaştılar ve sahildeki dar geçitlerin korunmasız olduğunu görerek rahatladılar.

Arsuf'ta ordu içerilere yöneldi ve ovalardan geçerek Yahudiye tepelerine tırmanmaya başladı. Kutsal Kent'ten önceki son kale olan Ramla'ya yaklaşırken kısa bir mola verdiler ve kentin Fatımiler tarafından terk edilmiş olduğunu gördüler. Sonunda 4 Haziran 1099'da Kudüs göründü. O dönemin Latin gözlemcilerden biri "herkes sevinç gözyaşlarına boğuldu, çünkü uzun süredir özlemini duydukları, uğruna bir sürü sıkıntı çektikleri, aç kaldıkları, tehlikeleri göze aldıkları, yakınlarını ve yoldaşlarını kaybettikleri kutsal kente artık çok yaklaşmışlardı" diye anlatıyor. El-Efdal'ın harekete geçmemesi Haçlıların güney Lübnan'dan buraya bir aydan az zamanda ulaşmasını sağlamıştı.[34]

CENNETTE VE DÜNYADA

Yaklaşık üç yıl ve 3000 kilometrelik bir seferden sonra Haçlılar Kudüs'e ulaşmışlardı. Bu eski kentte Hıristiyanlığın kutsal kalbi atmaktaydı. Franklar için burası dünyadaki en kutsal yerdi, İsa'nın Çilesi burada gerçekleşmişti. Yüksek duvarlarının içinde Kutsal Mezar bulunuyordu; MÖ dördüncü yüzyılda Roma İmparatoru Konstantin'in yaptırdığı bu kilise Hıristiyanlığın özünü oluşturuyordu: Çarmıha Geriliş, Kurtuluş ve Diriliş. Binlerce Haçlı bu kiliseyi yeniden sahiplenmek için Avrupa'dan doğuya hareket etmişti; çoğu dünyadaki Kudüs kentinin ele geçirilmesi ile bu kentin Hıristiyanların cennetindeki Kudüs'le yekvücut olacağına inanıyordu. Kıyamet gününün kutsal kentte gerçekleşeceğini

öne süren hararetli kehanetler Latinlerin seferini büsbütün duygusal kılmıştı.

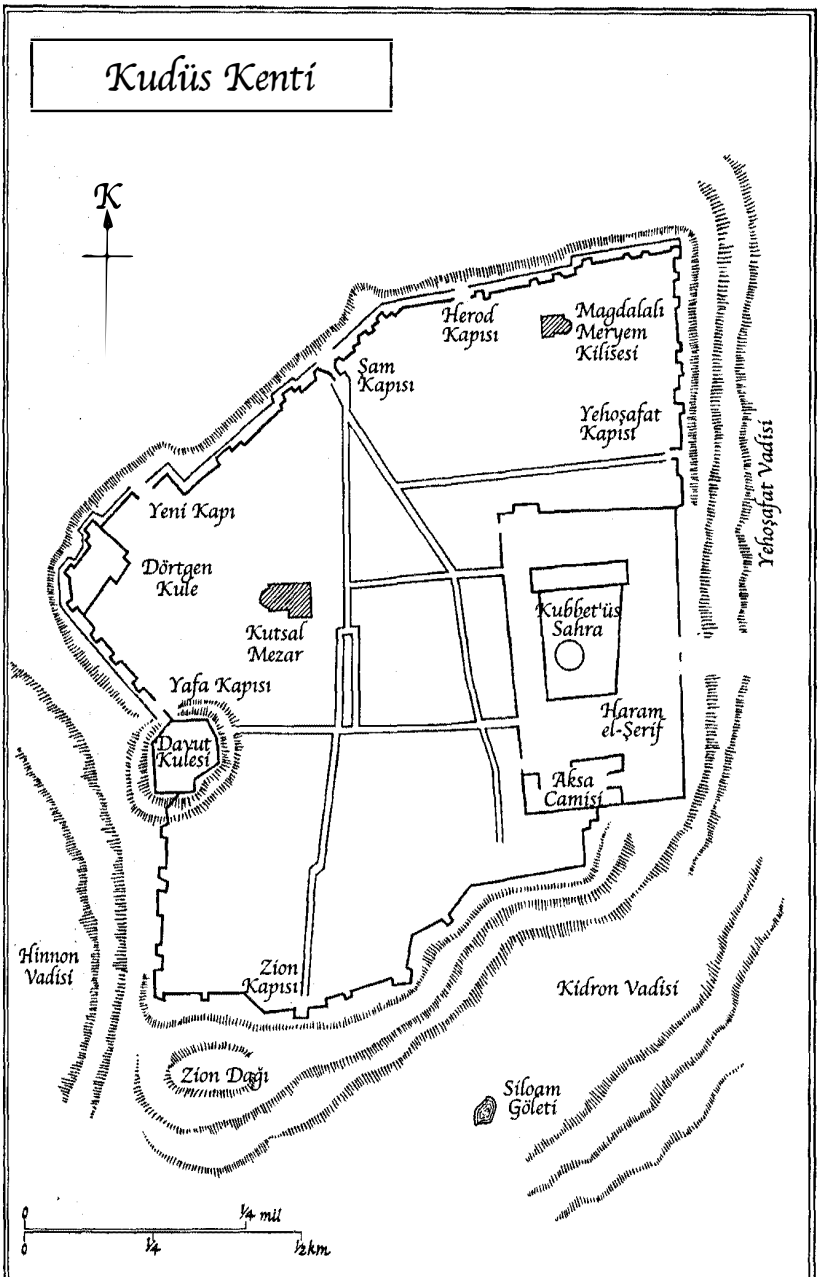
Öte yandan 3000 yılık tarih boyunca Kudüs diğer iki dünyevi din için de önem kazandı: Musevilik ve İslamiyet. Bu dinler de bu kente çok değer veriyordu. Özellikle kentin doğusunda Tapınak Dağı ya da Haram'el Şerif diye bilinen, Kubbet'üs Sahra ve Mescidi Aksa camiinin bulunduğu Ağlama Duvarı'nın yanındaki bölge kutsaldı. Müslümanlar Muhammed'in bu kentten cennete çıktığına inanıyorlardı ve İslam âlemi için burası en kutsal üçüncü yerdi. Öte yandan burası İsrailliler için de önem taşıyordu; İbrahim Peygamber oğlunu burada kurban etmeye kalkışmış ve buraya iki Tapınak yapılmıştı.

Bugün olduğu gibi, Kudüs ortaçağda da bu kutsallığı nedeniyle tartışma odağı idi. Üç ayrı dinin mensuplarınca kutsal kabul edilmesi ve üçünün de bu kentte yadsınamaz ve tarihsel hak iddia etmesi sonucu buranın savaş alanına dönmesini kaçınılmaz kılıyordu.

Yapılması gereken

Birinci Haçlı Seferi'nin önünde neredeyse gerçekleşmesi olanaksız bir iş vardı: dünyanın en iyi korunan kentlerinden birini ele geçirmek. Günümüze dek epey büyümüş ve gelişmiş olmasına rağmen Kudüs bugün bile geçmişin görkemini yansıtmaktadır, çünkü kentin merkezinde Osmanlılarca inşa edilmiş duvarlarla çevrili bulunan "Eski Kent" şehrin on birinci yüzyıldaki halini anımsatmaktadır. Doğudaki Zeytin Dağı'ndan bakan biri, yirmi birinci yüzyılın karmaşa ve gürültüsünü göz ardı edecek olursa, 1099'da Frankların karşılaştığı büyük metropolü hayalinde canlandırabilir.

Kent Yahudiye tepelerinin üstünde tek başına yükselmekte; doğusunda, güneydoğusunda ve batısında derin vadiler uzanmakta; dört kilometre boyunca uzanan on sekiz metre yüksekliğinde ve üç metre kalınlığında muhteşem surlarla çevrili bulunmaktaydı. Gerçekte kente ancak kuzey ve

Kudüs Kenti
K
Herod Kapısı
Magdalalı Meryem Kilisesi
Sam Kapısı
Yehoşafat Kapısı
Yehoşafat Vadisi
Yeni Kapı
Dörtgen Kule
Kutsal Mezar
Kubbet'üs Sahra
Yafa Kapısı
Haram el-Şerif
Davut Kulesi
Aksa Camisi
Hinnon Vadisi
Zion Kapısı
Kidron Vadisi
Zion Dağı
Siloam Göleti
¼ mil
0
¼
½km

güneybatıdaki düzlükten saldırılabilirdi ama buralarda da surlar ikinci bir duvar ve bir dizi hendekle tahkim edilmişti. Her birinde birer çift kule bulunan beş ana giriş bu neredeyse dikdörtgen şeklindeki savunma sisteminin içinde yer almaktaydı. Kudüs'ün ayrıca iki önemli kalesi vardı. Kuzeybatı köşesinde heybetli "Dörtgen Kule", batıdaki duvarın ortalarında da Davut Kulesi bulunuyordu. O dönemde yaşayan Latin yorumculardan biri bu görkemli kalenin erimiş kurşunla birbirine tutturulmuş büyük dörtgen taşlardan yapıldığını" ve "yeterli malzeme ve yiyecek sağlandığı takdirde on beş yirmi askerin kenti her yandan gelecek saldırıya karşı koruyabileceğini" anlatıyor.[35]

Haçlılar Kudüs'e ulaşınca aralarında ciddi bir uzlaşmazlık çıktı ve orduları ikiye bölündü. Arka kuşatmasından bu yana Toulouse'lu Raymond'un popülerliği giderek azalmıştı ve şimdi Normandiyalı Robert tarafından da dışlanmış olan kont geri kalan Güney Fransalıları kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Raymond elindeki birlikleri kentin güneybatısındaki Zion Dağı'na konuşlandırarak güneydeki Zion Kapısı'nı hedef aldı. Harekâtın liderliğine aday olan Bouillon'lu Godfrey kenti kuzeyden, Dörtgen Kule ile Şam kapısı arasından kuşatmak üzere harekete geçti. Kutsal Mızrak efsanesini çürüten Chocques'li Arnulf tarafından desteklenen Godfrey'e iki Robert ve Tancred de katıldı. Stratejik açıdan orduların bölünmesinin birtakım yararları vardı, böylece Kudüs'e iki cepheden saldırılabilecekti ama bu ayrılık aynı zamanda giderek artan uyumsuzluktan kaynaklanmaktaydı.

Bunun daha da vahim yanı, Frankların Kudüs'te Antakya'daki kadar uzun bir kuşatmayı sürdüremeyecek olmasıydı. Kentin inanılmaz ölçüde uzun surları, ellerindeki sınırlı miktarda güçle etkin bir abluka harekâtını olanaksız kılıyordu. Daha da önemlisi zaman faktörüydü. Haçlılar Lübnan'dan buraya çok hızlı gelerek gereği tartışılabilir muazzam bir risk almışlar, gerilerini güvenceye almak için durmamış, güvenilir bir malzeme kaynağı sağlamamışlardı. Şimdi en yakın müt-

tefiklerinden yüzlerce kilometre uzakta, destekten ve kaçma olanağından neredeyse tümüyle yoksun durumdaydılar. Bu arada el-Efdal'ın kutsal kenti kurtarmak ve Hıristiyan işgalini engellemek için Fatımi güçlerini hızla toparlamakta olduğunu da biliyorlardı. Latinlerin cansiperane ilerleyişi onlara tek seçenek bırakıyordu: Mısır ordusu gelmeden önce Kudüs'ün savunmasını kırmak ve savaşarak kente girmek.

Seferlerinin bu son ve sıkıntılı evresinde Frankların elinde yaklaşık 15.000 deneyimli savaşçı ve 1300 kadar şövalye bulunmaktaydı ama bu ordu kuşatma için gerekli malzemelerin çoğundan yoksundu. Karşılarındaki garnizonun gücü tam olarak bilinmiyordu ama sayıları binleri bulmalı ve Mısır süvarisinden oluşan en az 400 kişilik seçkin bir çekirdeği olmalıydı. Bu arada Kudüs'ün Fatımi yöneticisi İftihar el-Devle savaşa titizlikle hazırlanmış, çevredeki kuyuları zehirlemiş, ağaçları kestirmiş ve içeriden herhangi bir ihaneti önlemek amacıyla Kudüs'te yaşayan Doğulu Hıristiyan nüfusu kent dışına çıkarmıştı. Haçlılar kentin önüne ulaşmalarından yalnızca altı gün sonra 13 Haziran'da saldırıya geçtiklerinde Müslümanlar son derece etkin bir direniş sergilediler. Frankların elinde yalnızca bir seyyar merdiven ve çok az silah vardı ama özellikle Zeytin Dağı'nda dolaşan bir keşişin kehanetinden etkilenerek bu saldırıyı göze almışlardı. Aslında Tancred kentin kuzeybatısındaki kuleye şiddetli bir saldırıda bulunarak bir gedik açmayı neredeyse başardı. Ellerindeki tek merdiveni burada kullanarak Latinler surların tepesine ulaşmak için tırmanmaya başladılar ama bunu ilk başaranın eli derhal müthiş bir Müslüman kılıç darbesiyle kesilince saldırının hızı da azaldı.

Geri çekilmeye zorlanan Frank prensleri stratejilerini yeniden gözden geçirdiler ve yeterli savaş araçları hazırlanıncaya kadar saldırıyı ertelemeye karar verdiler. Haçlılar bu amaç için gerekli malzemeyi ararken Filistin güneşinin yakıcı etkisini hissetmeye başladılar. Henüz yiyecek önemli bir sorun oluşturmuyordu çünkü Ramla'dan tahıl getirmişler-

di. Asıl bellerini büken susuzluktu. Çevredeki tüm kuyular zehirlenmişti. Haçlılar içme suyu bulmak için dolaşmaya başladılar. Franklardan biri o anları üzüntüyle anımsıyor: "Durum o kadar kötüydü ki biri bulanık su dolu bir kapla kampa geldiğinde bunu dilediği fiyata satabiliyordu ve temiz su isteyen biri beş ya da altı kuruşa gün boyu susuzluğunu gidermeye yetecek kadarını alamıyordu. Şaraptan ise hemen hiç söz edilmiyordu." Bir an geldi, yoksulların bir kısmı sülük ve pislik dolu bataklıkların suyunu içerek can verdi.[36]

Neyse ki tüm bu sıkıntılar ciddi boyutlara ulaşmak üzere iken hiç beklenmedik bir yerden yardım geldi. Haziran ortasında altı gemiden oluşan bir Ceneviz donanması Akdeniz kıyısında Kudüs'e en yakın küçük bir liman olan Yafa'ya demirledi. Aralarında deneyimli zanaatkârlar da bulunan mürettebat, "ip, çekiç, çivi, balta, kazma ve nacak" gibi çeşitli malzemelerle kutsal kentin kuşatmasına katılmak üzere yola düzüldüler. Aynı zamanda Frank prensler yerel Hıristiyanlardan yakınlardaki ormanların yerini öğrenip buralardan deve ile kereste taşımaya başladılar. Bu iki gelişme Latinlerin yeni bir kuşatma mekanizması oluşturmasını sağladı. Bunu izleyen üç hafta süresince muazzam bir inşaat faaliyetine girişerek, kuşatma kuleleri, mancınıklar, koçbaşları ve merdivenler yaparken bir yandan da el-Efdal'ın ordusunun gelişini gözlüyorlardı. Bu arada Kudüs içinde İftihar el-Devle de efendisinin gelmesini beklerken bir yandan da kendi mancınıklarını kuruyor ve kent surları ile kuleleri sağlamlaştırıyordu.

Kuşatan ve kuşatılanlar bu azimli hazırlıklarına yalnızca moral bozucu barbarlık gösterileri için ara vermekteydiler. Tahta haçlar sürekli olarak surların üzerine taşınıyor ve bunların üstüne tükürülerek ya da işenerek Haçlıların öfkelenmesi sağlanıyordu. Franklar da Kudüs'teki garnizonun gözü önünde esir aldıkları Müslümanların kafalarını kesiyorlardı. Son derece korkunç bir olayda Haçlılar bunu daha da ileri götürdüler. Aralarına sızan bir Müslüman casusu yakalayan

Haçlılar daha önceki kuşatmalarda yaptıkları gibi onu surların tepesinden kente fırlatmaya karar verdiler.

Çağdaş bir Latin gözlemciye göre esir henüz hayattaydı: "Adam mancınığa yerleştirildi ama fazla ağır geldiği için yeterince uzağa fırlatılamadı. Surların yakınındaki keskin taşların üzerine düştü, boynu ve kemikleri kırıldı, sinirleri koptu ve o anda can verdi."[37]

Temmuz başında kuşatma silahları neredeyse tamamlanmışken Franklar yardıma gelecek bir Fatımi ordusunun hazırlanmaya başladığını öğrendiler, hızlı bir zafer kazanma gereği daha da ön plana çıktı. Bu telaş anında duydukları bir kehanet moralleri yükseltti ve çıktıkları seferin daha da kutsal bir nitelik kazanmasına yol açtı. Provence'lı bir rahip-kâhin olan Peter Desiderius Haçlılar üç gün ruhsal arınma ayinleri yaptıkları takdirde kutsal kentin saldırı sonucu teslim olacağını bildirdi. Antakya'daki gibi bu kehaneti bir dizi vaaz, tövbe etmeler ve ayinler izledi hatta askerler ellerinde palmiye yaprakları taşıyarak yalınayak surların etrafını tavaf etti ama Fatımi garnizonu bu ayini hafife alarak Haçlılar menzile girdikçe onları ok yağmuruna tuttular. Temmuzun ikinci hafta sonunda tüm kuşatma araçları bitirilmişti ve moralleri din inancı ile güçlenmiş olan Haçlılar saldırıya geçmeye hazırdılar.

KUDÜS'E SALDIRI

Haçlıların Kudüs'e saldırısı 14 Temmuz 1099'da şafakla başladı. Güneybatıda Toulouse'lu Raymond Provence'lı yandaşlarıyla birlikte Zion Dağı'nda konuşlanırken Dük Godfrey, Tancred ve diğer Latinler kentin kuzeyindeki platoyu tuttular. Borazanlar Frankları her iki cephede de savaşa çağırırken alacakaranlıkta kuzeydeki korkuluklardan aşağı bakan Müslüman askerler tuzağa düşürüldüklerini anladılar.

Son üç haftadır Godfrey ve adamları Dörtgen Kule'nin hemen önünde büyük bir kuşatma kulesi yapmaktaydılar. Bu üç

katlı heyulanın günbegün on sekiz metreye kadar yükselişini izleyen Fatımi garnizonu doğal olarak kentin kuzeybatı köşesini savunmak üzere hazırlanmışlardı. Godfrey'in beklediği de buydu. Yaptırdığı kuşatma kulesinin gizli bir teknolojik özelliği vardı: Çok kısa sürede parçalara ayrılıp yeniden kurulabiliyordu. 13-14 Temmuz gecesi dük gece karanlığından yararlanarak bu kuleyi bir milden fazla doğuya doğru, Şam Kapısı'nın ilerisine çektirerek surların tümüyle farklı bir bölümüne tehdit oluşturmuştu. Haçlılardan birine göre:

> Sarazenler ertesi sabah bizim malzeme ve çadırlarımızın farklı bir yerde olduğunu görünce şaşkına döndüler. ... Yer değiştirmenin iki nedeni vardı. Düz arazi savaş araçlarımızın surlara daha kolay yaklaşmasını sağlıyordu. Sarazenler kuzeydeki bu uzak noktayı tahkim etme gereği duymamışlardı.

Düşmanını bu şekilde aldatan Godfrey'in birincil hedefi, Kudüs'ün kuzeydeki alçak dış duvarında bir gedik açmaktı. Bu gedik açılamazsa o muazzam kuşatma kulesi kente karşı kullanılamazdı. Frankların yaptığı devasa, demir kaplı koçbaşı da dış duvarları yıkacaktı ve şimdi Latinlerin mancınık ateşiyle korunan, bir yandan da Müslüman garnizonunun ok yağmuru altında kalan Haçlılar bu silahı itmekteydi. Tekerlekli bir platform üzerinde bulunan koçbaşı gene de son derece zor hareket ettirilebiliyordu ve saatler süren bir mücadele sonunda istenen yere getirilebildi. Franklar son bir çaba ile bu devasa aracı kentin dış duvarına sürerek kocaman bir gedik açtılar; aslında koçbaşının hızı o kadar fazlaydı ki siperlerdeki Fatımi askerler bunun esas surları da yıkacağı endişesiyle bu korkunç aletin üzerine "tutuşturulmuş kükürt, zift ve balmumu" dökerek yakmaya çalıştılar. Başlangıçta Haçlılar yangını söndürmek için koştular ama Godfrey kısa sürede koçbaşının yanmış kalıntılarının kocaman kuşatma kulesinin ilerlemesini engelleyeceğini fark etti. Bu yüzden Latinler neredeyse gü-

lünç bir şekilde taktik değiştirerek kendi silahlarını yaktılar. Bu arada Müslümanlar bu muazzam kitlenin yerinde kalmasını sağlamak için umutsuzca yukarıdan su dökmekteydiler. Zamanla Hıristiyanlar üstünlük sağladılar ve gün sona ererken Franklar savunmanın ilk hattına sızmayı başararak ana duvarlara cepheden saldıracak bir yol açmış durumdaydılar.

Kentin güneybatısında, Zion Dağı'nda, Provence'lılar daha az başarılı oldular. Kudüs surlarının bu bölümü bir duvar perdesi yerine kuru bir hendekle tahkim edilmişti, bu yüzden Toulouse'lu Raymond önceki haftalarda bu hendeğe atılacak her üç taş için bir peni ödemeyi önererek bu engeli aşmayı hedeflemişti. Bir yandan da kendi tekerlekli kuşatma kulesini hazırlatmaktaydı ve 14 Temmuz'da Godfrey'in savaş planına uygun olarak bu devasa alet kullanılmaya başladı. Kuleyi surlara doğru adım adım ilerleten Güney Fransalı askerler düşmanın ateş menziline girince Fatımiler onları ok yağmuruna tuttu. Esas Frank saldırısının Siyon Dağı'ndan geleceğini hesaplayan İftihar el-Devle savunma gücünü burada yoğunlaştırmıştı ve şimdi adamları durup dinlemeden ateş etmekteydiler. Bir Latin gözlemci "(mancınıklarla) fırlatılan taşların havada uçuştuğunu ve okların yağmur gibi yağdığını", yaklaşmakta olan kuşatma kulesinin "tutuşturulan zift, balmumu, kükürt, kıtık ve paçavralarla hedef alındığını, bunların üzerinde ulaştığı hedefe saplanacak çiviler bulunduğunu" anlatıyor. Surlara ulaşmayı başaramayan Raymond karanlık basarken geri çekilmek zorunda kaldı.[38]

Gerek savunmacılar gerekse saldırganlar açısından korkulu bir beklenti içinde geçen geceden sonra savaş yeniden başladı. Güney Fransalılar bir kez daha kuleleri ilerletmeye çalıştılar ve saatler süren yoğun Müslüman bombardımanı sonunda etkisini gösterdi; Provence makinesi dağılıp yanmaya başladı. Saldırıları durdurulan Raymond'un adamları "bitkin ve umutsuz" bir halde Zion Dağı'na çekildiler. Öte yandan Kudüs garnizonu iki cephede birden saldırıya uğradığı için Fatımilerin gücü tükenmiş, kuzeydeki surlar savunmasız kal-

mıştı. Çatışmanın ikinci gününde Godfrey ve adamları önemli ilerleme kaydettiler. Dış duvarda açtıkları gedikten ve bunun gerisindeki siperlerden tekerlekli kuşatma kulelerini geçirdiler. Karşılıklı salvolarla kararan gökyüzü altında Franklarla dolu olan bu kocaman alet ilerlemesini sürdürdü. Kayıplar korkunçtu. Latin gözlemcilerden birine göre "her iki taraf da çok sayıda kayıp verdi". Kulenin tepesinde saldırıyı yöneten Godfrey de büyük tehlike içindeydi. Bir keresinde mancınıkla atılan bir taş hemen yanındaki Haçlının kafasını kopardı.

Sapanların savurduğu taşlar Frankların kulesine yağıyor ama kalın deriyle kaplanmış kafesler yüzünden isabet edemiyordu, böylece kuşatma kulesi hasara uğramadan adım adım ilerlemekteydi. Sonunda öğleye doğru, dış duvarlardaki yarıktan girerek esas surlara ulaştılar. Haçlılar artık sur siperlerinden birkaç metre mesafedeydiler ve her iki taraf da çılgınca ateş etmeyi sürdürürken Fatımiler saldırıyı durdurmak için son bir girişimde bulunarak kendi "gizli" silahlarını kullandılar. Kocaman ahşap bir merteği Rum ateşine (nafta kökenli yanıcı bir bileşim) benzer, su ile söndürülemeyen yanıcı bir malzemeye daldırmışlardı. Bu mertek ateşe verildi ve sonra Godfrey'in kulesinin önüne fırlatıldı. Neyse ki Latinler yerel Hıristiyanlar tarafından bu korkunç, önlenemez ateşin zayıf bir noktası olduğu konusunda uyarılmışlardı; alevler sirke ile söndürülebiliyordu. Bu yüzden Godfrey kuleye bol miktarda sirke dolu şarap tulumu yerleştirmişti ve şimdi bunlar yangını söndürmekte kullanılacaktı. Franklar tüten merteği kenara çekerken siperlere giden yol da açılmış oldu.

Latin saldırısının başarısı artık kentin surlarında sağlam mevziler kazanmaya bağlıydı. Kuşatma kulesinin olağanüstü yüksekliği Franklara önemli bir avantaj sağlıyordu; surun bu kısmı yaklaşık on beş metre yüksekliğindeydi; kulenin en tepesinde bulunan Godfrey ve adamları buradan savunucuların üstüne ateş yağdırabilirdi. Bu korkunç savaş sürerken Haçlılar birdenbire yakınlardaki bir savunma kulesinin ve siperlerin bir kısmının yanmakta olduğunu fark ettiler. Frank-

lar mancınıkla atılan meşaleler ya da alevli oklarla ana surlardaki ahşap yapıları yakmayı başarmışlardı. Yangın "öyle yoğun duman ve ateş oluşturuyordu ki muhafızların hiçbiri buraya yaklaşamıyordu". Haçlıların kuşatmasına direnmeye çalışanlar panik ve şaşkınlık içinde geri kaçmaya başladılar. Bunun ancak birkaç dakika süreceğini fark eden Godfrey derhal kulesini koruyan deri kafeslerden birini kesti ve siperlere doğru geçici bir köprü oluşturdu. İlk Haçlı grubu surlara geçerken aşağıdaki Franklar da merdivenlere koşup tırmanmaya başladılar.

Godfrey ve adamları bu ilk yarma hareketini başarınca Kudüs'ün Müslüman savunması şaşılası bir hızla çöktü. Kuzeydeki surlarda konuşlanmış olanlar Haçlıların ün salmış acımasızlığının yarattığı korku ile siperlere doğru ilerleyen Frankları görünce panik içinde kaçtılar. Kısa sürede tüm garnizona kargaşa hâkim oldu. Bu inanılmaz haber ulaştığında Toulouse'lu Raymond Zion Dağı'nda hâlâ mücadele vermekteydi ve ordusu neredeyse yenilmek üzereydi. Güneydeki cepheyi savunan ve sadece birkaç dakika önce çılgın gibi savaşan Müslümanlar birdenbire mevzilerini terk etmeye başladılar. Hatta bazıları panik içinde surlardan aşağı atladılar. Provence'lılar hiç vakit kaybetmeden kentteki diğer Haçlılara katıldılar ve yağma başladı.[39]

"Kurtarma" dehşeti

15 Temmuz 1099'da öğleden hemen sonra Birinci Haçlı Seferi uzun süredir düşlediği başarıyı gerçekleştirmişti: Kudüs'ün fethi. Haçlılar sokaklarda kana susamış akbabalar gibi dolanarak kutsal kenti istila ettiler. Sağ kalan Müslüman direnişçiler önlerinde dağılmaktaydı ama Frankların çoğu esir almaktan yana değildi. Bunun yerine üç yıldır yaşadıkları sorunlar, yokluklar ve özlemler barbarca ve ayırım gözetmeyen bir katliam fırtınasını körükledi. Haçlılardan biri sevinç içinde şöyle diyordu:

> Kudüs ve kalelerinin düşmesi ile harika eserler göz önüne serildi. Putperestlerin bazılarının hayırlı bir şekilde kafaları kesildi, kimileri oklanıp kulelerden aşağı atıldı ve bazıları da uzun süre işkence yapıldıktan sonra ateşte yakıldı. Evler ve sokaklar kesik başlarla, ellerle ve ayaklarla doluydu ve askerler ve şövalyeler cesetler üzerinde ileri geri koşmaktaydılar.

Birçok Müslüman Haram el-Şerif'e kaçtı ve kimileri orada beyhude bir direniş sergiledi. Bir Latin gözlemciye göre "savunmacılar surlar boyunca ve kent içinde geri çekildiler, bizimkiler (Aksa Camii'ne kadar) peşlerinden giderek onları öldürdüler ve kestiler, camide öylesine bir katliam yapıldı ki askerlerimiz ayak bileklerine kadar düşman kanına bulandılar". Tancred Aksa'nın kubbesine yığılmış bir gruba bayrağını vererek onları esir aldığını beyan etti ama bunlar daha sonra diğer Franklar tarafından soğukkanlılıkla katledildiler. Bu katliam öylesine korkunçtu ki Latinlerden biri "katliamı yapan askerler bile sıcak kandan yükselen buhara dayanamıyordu" diye anlatıyor. Diğer Haçlılar kent içinde dolanıyor, erkekleri, kadınları, çocukları, hem Müslümanları hem de Musevileri öldürüyor bir yandan ya doymak bilmez bir şekilde her yeri talan ediyorlardı.[40]

Gerek Latin gerekse Arap kaynakları hiç çekinmeden bu katliamdan söz etmekteler, biri zafer sarhoşluğu içinde, diğeri bu vahşetten dehşete kapılmış olarak. Daha sonraki yıllarda Yakındoğulu Müslümanlar Latinlerin Kudüs'teki gaddarlığını Haçlıların barbarlığı ve alçaklığı olarak yorumladı ve derhal intikam çağrısında bulundu.

On üçüncü yüzyıla gelindiğinde Iraklı Müslüman İbn el-Esir öldürülen Müslümanların 70.000'e ulaştığını ileri sürdü. Çağdaş tarihçiler bu sayıyı abartılı bularak Latinlerin "10.000'den fazla" şeklinde belirttiği sayıyı benimsedi. Öte yandan, son zamanlardaki araştırmalar, ölümlerin 3.000'i aşmadığını ortaya koymuş ve Kudüs'ün fethi sırasında çok sayıda kişinin

esir alındığı yolunda İbranilerce ileri sürülen rakamlara yakın sonuçlara ulaşmıştır. Tüm bunlar ortaçağda bile, Haçlıların 1099'daki acımasızlığı konusunda her iki tarafın da abartılı ve kasıtlı bilgiler verdiğini ortaya koymaktadır.

Gene de Haçlıların sadist katliamının korkunç ve insanlık dışı bir davranış olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Kudüs'te bazılarının canlarının bağışlandığı da bir gerçek; örneğin İftihar el-Devle Davut Kulesi'ne sığınmış ve daha sonra Toulouse'lu Raymond ile serbest bırakılma koşullarını görüşmüştür. Öte yandan Frankların katliamı sadece ani ve bastırılamayan bir öfkeden kaynaklanmıyordu; bu en az iki gün süren ve tüm kenti kana bulayan, cesetlerle dolduran uzun ve duygudan yoksun bir harekâttı. Yaz sıcağında koku dayanılmaz olunca cesetler surların dışına taşınmış, "evler kadar yüksek yığınlar oluşmuş" ve yakılmıştır. Aylar sonra Filistin'e ilk kez gelen bir Latin kutsal kentin hâlâ insan leşi ve çürük et koktuğunu söylemiştir.

Kudüs'ün fethinde yadsınamaz bir başka gerçek Haçlıların yalnızca kan ve yağma peşinde olmadığıdır; onlar aynı zamanda yürekten dinlerine bağlı ve Tanrı'nın emrini yerine getirdiklerine inanan kişilerdi. Bu yüzden o ilk talan ve kıyım gününün sonunda ibadet ettiler. Haçlıların şiddet ve inancı kaynaştıran inanılmaz tutumu 15 Temmuz 1099'da hava kararırken en mükemmel örneğini sergiledi. Latinler gözyaşları içinde Tanrılarına şükretmek için toplandılar. O dönemde yaşayan bir Latin'in heyecanla anlattığına göre, "Efendimizin kabrine ve onun görkemli Tapınağına giden din adamları ve diğerleri şevk içinde Tanrı'ya yeni bir ilahi söylüyor, adaklarda bulunuyor, son derece alçakgönüllülükle onun mağfiretini istiyor ve büyük bir mutlulukla yıllardır arzuladıkları kutsal yeri ziyaret ediyorlardı." Yıllar süren olağanüstü zorluk ve mücadeleden sonra Birinci Haçlı Seferi'nin korkunç görevi yerine getirilmişti: Kudüs artık Hıristiyanların ellerindeydi.[41]

FETHİN ARDINDAN

Haçlılar şimdi yeni fetihlerinin geleceği üzerinde düşünmekteydiler. Latin Hıristiyanlığı adına Kudüs'ü ele geçirmek için 3000 kilometre yol almışlardı ve artık kenti yönetmek ve savunmak gerekiyordu. Din adamları eşine pek rastlanacak denli kutsal bir yer olan bu kentin Kilise'ye bağlı seküler bir krallığın değil Kilise tarafından yönetilen bir ülkenin merkezi olmasını istiyorlardı. Öte yandan Kudüs'teki Rum piskoposu kısa süre önce Kıbrıs'ta sürgünde öldüğünden ortada bu makam için bir aday bulunmuyordu. Toulouse'lu Raymond burada Latin kral olmak peşindeydi ama Arka'dan bu yana popülerliği azalmıştı. 22 Temmuz 1099'da Haçlı zaferinin baş mimarı olan Bouillon'lu Godfrey dizginleri ele aldı. Kilise'nin gönlünü hoş tutmak için "Kutsal Mezar'ın Savunucusu" unvanını kabul ederek yalnızca Kudüs'ün koruyucusu olarak görev yapacağının işaretini verdi.[42]

İstekleri gene gerçekleşmediği için öfkelenen Kont Raymond Davut Kulesi'ni ele geçirme girişiminde başarısızlığa uğrayınca onuru kırılmış olarak Kutsal Kenti terk etti. Onun yokluğunda Kutsal Mızrağı eleştiren Norman asıllı Fransız Chocques'li Arnuf Kudüs'ün yeni piskoposu seçildi. Bu kutsal makamın bir Latin'e teslim edilmesi Rum Kilisesi'nin haklarını hiçe saymak oluyor ve Bizans'la işbirliği politikasından tamamen vazgeçildiğini gösteriyordu. Arnuf'un atanması henüz Roma tarafından onaylanmadığı için kesinleşmemişti ama bu onun utanç verici bir dinsel hoşgörüsüzlük sergilemesini engellemedi. Birkaç ay içinde Frankların kutsal savaşta koruma görevi üstlendiği doğudaki Hıristiyan "kardeşler" zulme uğradılar; Ermeniler, Kıptiler, Yakobiyenler ve Nasturiler Kutsal Mezar Kilisesi'nden kovuldular.

Yeni yönetim Kutsal Mızrağın lekelenmiş anısını zihinlerden silmek amacıyla kendi kutsal kültünü oluşturarak durumunu sağlamlaştırdı. 5 Ağustos'ta Gerçek Haç'ın bir parçası sergilendi. Hayli yıpranmış olan bu gümüş ve altın haçta İsa'nın gerildiği çarmıhtan bir parça bulunduğuna ina-

nılıyordu. Anlaşılan haç Müslümanların yönetimi sırasında Kudüs'te yaşayan Hıristiyanlar tarafından gizlice korunmuştu. İsa'nın yaşamından bir parça olduğu varsayılan bu haç Arnulf ve yandaşlarının eline geçtikten sonra Kudüs'teki yeni Latin yönetiminin totemi, Frankların zaferinin ve Haçlı idealinin sembolü oldu.

Son savaş

Ne piskopos ne de Bouillon'lu Godfrey yeni kazandıkları mevkilerin tadını çıkarma fırsatını bulabildiler. Ağustos başlarında el-Efdal'ın 20.000 kadar savaşkan Kuzey Afrikalıdan oluşan ordusuyla Filistin'in güveyindeki Askalon limanına ulaştığı haberi geldi. Vezir birkaç günlük mesafedeydi ve Kudüs'ü Müslümanlara kazandırmak için ilerlemekteydi. Yaşadıkları bunca acı ve zorluktan sonra hiziplerle uğraşan ve sayıca az olan Franklar gerçek bir yok olma ve tüm zaferlerinden yoksun kalma tehdidi ile karşı karşıya idiler.

Godfrey kuşatılmayı beklemek yerine her şeyi göze alarak Fatımilere beklenmedik bir saldırıda bulunma kararı verdi. 9 Ağustos'ta, İsa'nın askerleri olarak yalınayak yürüyen askerleri, Piskopos Arnulf ve Gerçek Haç ile birlikte kutsal kentten çıktı. Bunu izleyen birkaç gün boyunca Godfrey gönülsüzce ve son çare olarak Latinlerle bir anlaşmaya girdi, bunun sonucunda da Toulouse'lu Raymond yeniden onun saflarına katıldı. Bir zamanların muhteşem Frank ordusu şimdi az sayıda seçkin ve deneyimli askerden, toplamda 1200 kadar şövalye ile 9000 kadar piyadeden ibaretti. Ordu 11 Ağustos'ta güneye, Askalon'a doğru harekete geçti ama günün sonunda yakalanan Mısırlı casuslar el-Efdal'in savaş planı ile ordularının sayısını ve konumunu açıkladılar. İkiye karşı bir olduklarını fark eden Haçlılar durumu eşit kılmak için sürpriz bir saldırı yapmayı seçtiler. Ertesi gün şafakta Askalon önünde konuşlanmış, henüz uykuda olan Fatımi ordularına ani bir baskın yaptılar. Kendine çok güvenen el-Efdal yeterli sayıda gözcü görevlendirmediğinden Franklar şaşkına dönen Müs-

lüman ordularını rahatça kılıçtan geçirdiler. Latin şövalyeler kampın merkezine ulaşıp el-Efdal'in çadırına ve eşyalarının büyük bir kısmına el koyduğu sırada büyük bir bozgun yaşanmaktaydı:

> [Fatımiler] korku içinde ağaçlara tırmanıp gizlenmeye çalıştılar ve adamlarımız onları oklarıyla vurup mızraklarıyla deşince yaralı kuşlar gibi yere düştüler. Kâfirlerin bir kısmı Hıristiyanların ayaklarına kapandı. O zaman askerlerimiz onları kasapta et doğrar gibi paramparça etti.[43]

El-Efdal korku ve panik içinde Askalon'a kaçıp derhal Mısır'a doğru yola çıktı. Haçlılar geride kalanların direncini kırdılar ve vezirin değerli kılıcı dahil son derece değerli ganimetler elde ettiler. Birinci Haçlı Seferi son sınavını başarıyla vermişti ama liderler arasında nicedir süren anlamsız rekabet epey pahalıya patladı. Askalon'daki ürkmüş ve kaderine terk edilmiş garnizon daha Ağustos'ta teslim olmaya hazırdı ama koşulları Kudüs'ün yağmalanması sırasında tek sözünü tutan Frank olarak tanıdıkları Toulouse'lu Raymond ile görüşmek istiyorlardı. Provence'lı kontun bundan yararlanarak sahilde kendi bağımsız yönetimini oluşturmasından endişe eden Godfrey araya girdi ve görüşmeler kesildi. Bu fırsatın kaçırılması sonucu Askalon Müslümanların elinde kaldı. Daha sonraki yıllarda yeniden oluşturulan Fatımi donanması Filistin'deki bu önemli üssü korumayı başaracak ve boy göstermekte olan Kudüs krallığının her an bir Mısır saldırısı tehdidi altında yaşamasına yol açacaktı.

Avrupa'ya dönüş

Askalon zaferinden sonra Haçlıların çoğu görevlerinin sona erdiğine inanıyordu. Tüm aksiliklere karşın Kutsal Topraklara zorlu seferlerini gerçekleştirmişler mucizevi bir şekilde Kudüs'ü ele geçirmişler ve güçlü Mısır Fatımilerini geri püskürtmüşlerdi. Yıllar önce haçın gölgesinde toplanan on bin-

lerden çok azı sağ kalmıştı ve bunların çoğunluğu da artık Batı'ya, evlerine dönmek istiyorlardı. Yaz sonuna gelindiğinde bu çoğunluk Normandiyalı Robert ve Flandralı Robert ile birlikte Suriye'den gemilere bindiler ve Godfrey'i sadece 300 şövalye ve yaklaşık 2000 piyade ile Filistin'i savunması için geride bıraktılar. Haçlı prenslerden yalnızca Tancred, doğuda kendi bağımsız prensliğini kurmak amacıyla burada kaldı.

Haçlılardan çok azı Avrupa'ya zengin olarak döndü. Kudüs ve Askalon'da yağmalanan ganimetlerin çoğu yolculuk masrafları için harcandı ve çoğu evlerine beş parasız, hasta ve yorgun bir halde ulaştı. Kimilerinin yanında çeşitli kutsal "hazineler" vardı: azizlerin eşyaları, Kutsal Mızrağın ve Gerçek Haç'ın parçaları ya da Kudüs'teki hurma ağacının yaprakları; bunlar tamamladıkları hac yolculuğunun madalyalarıydı. Örneğin Keşiş Peter Fransa'ya Vaftizci Yahya'ya ve Kutsal Mezar'a ait hatıralarla dönerek onların anısına Liege yakınlarında bir Augustinyen çilehanesi yaptırdı. Dönenlerin tümü kahramanlıklarıyla ünlendiler ve "*Hierosolymilitani*" yani "Küdüs gezginleri" lakabıyla tanındılar.

Doğal olarak yüzlerce, hatta binlerce Frank dönüşünde bir "kahraman" gibi karşılanmadı; seferi tamamlamadan dönen ve dolayısıyla Haçlı yeminini tutmayan Blois'lı Stephen gibileri bunlar arasındaydı. Bu "kaçaklar" kamuda yüz karası olarak damgalandılar. Stephen karısı Adela tarafından herkesin önünde küçük düşürüldü. O ve onun gibiler bu damgadan kurtulmak için yeni bir sefere katılmayı denediler: 1101 Haçlı Seferi. Papa II. Urban 1096'dan beri yedek Latin güçlerinin Doğu Akdeniz'e gitmesini sağlamaya çalışıyordu. Urban 1099 yazında, Kudüs'ün ele geçirildiği haberi Roma'ya ulaşmadan hemen önce öldü. Yerine geçen II. Paschal onun izinden giderek Doğu'da yeni boy göstermeye başlayan Frank yerleşimlerine askeri yardım için büyük çapta bir sefer çağrısında bulundu. Birinci Haçlı Seferi'nin öykülerinin yarattığı heyecan sonucu bu yeni harekâta olağanüstü bir katılım oldu; gözden düşmüş olanların yanı sıra binlerce maceraperest gönüllü ya-

zıldı. En az 1096-7 yıllarında oluşana denk sayıdaki birlikler Konstantinopolis'e yürüdü ve orada İmparator Aleksiyos ile işbirliğini canlandırmak için Bizans'a gelmiş olan deneyimli asker Toulouse'lu Raymond da onlara katıldı.

Büyük askeri gücüne karşın 1101 Haçlı Seferi korkunç bir bozgunla sonuçlandı. Blois'lı Stephen ile Toulouse'lu Raymond'un önerilerine kulak asmayan Haçlılar ortak hareket etme gereğini göz ardı etti. Bunun yerine en az üç ayrı ordu Küçük Asya'yı geçmeye kalkıştı ve hepsi de yeni bir Haçlı Seferi'nin yaratabileceği tehlikeyi çok iyi bilen yöredeki Selçuklu Türk liderlerinin güçlü koalisyonu karşısında eriyip yok oldu. Düşmanın direniş gücünü kesinlikle hesaplayamayan Haçlılar bir dizi dehşetengiz çatışmada tümüyle yenik düştü. Bu savaşlarda çok azı sağ kaldı; Stephen ve Raymond kör topal Suriye ve Filistin'e ulaştılar ama orada da hiçbir şey elde edemediler.[44]

Tüm bu yaşananlar Latin Avrupa'da "Haçlı Seferi'ne" duyulan hevesi azaltmadı. Aslında, çağdaş yorumcular 1101 harekâtının başarısızlığını günahkâr bir gurura yordular ve bu, Birinci Haçlı Seferi'ndeki başarıların mucizevi yanını daha da güçlendirdi. Gene de, papalığın bu yeni tür kutsal savaşı destekleme ve çeşitli uzlaşmazlık konularında Birinci Haçlı Seferi'nin anılarından yararlanma çabasına karşın on ikinci yüzyılın başında bu tür seferlere duyulan istek fazla önemli olmadı.

Aslında Batılı Frankların yeniden ayaklanıp Kutsal Toprakları savunmak adına 1095 ile 1101 arasında yaşanan türde bir sefer düzenlemesi için yılların geçmesi gerekecekti. Kudüs'e yerleşmiş olan Latinler bu süre zarfında Batı'dan tehlikeli bir şekilde yalıtılmış oldular.

ANILAR VE İMGELEM

Birinci Haçlı Seferi'nin başarısı Latin Hıristiyanlığını şaşkına döndürdü. Çoğu kişiye göre Haçlıların Antakya'da sağ kal-

ması ve Kudüs'teki nihai zaferi ancak Tanrı'nın yardımıyla olabilirdi. Eğer bu sefer Yakındoğu'da bastırılmış olsaydı büyük bir ihtimalle yeni seferler düzenleme düşüncesi rafa kaldırılacaktı. Oysa kazanılan zafer bu yeni tür dinsel savaşa duyulan heyecanın asırlar boyu sürmesine yol açtı ve Birinci Haçlı Seferi ortaçağda belki de en fazla kayda geçen olay oldu.

Latin Avrupa'da Haçlı Seferi anısının sergilenmesi

Birinci Haçlı Seferi'nin anısını canlandırma fikri on ikinci yüzyılın başında, katılanların bir kısmının bu seferi belgeleyip kutlama isteği üzerine oluştu. Bu girişimlerin en etkileyicisi Haçlı Seferi'ne katılmış muhtemelen eğitimli bir Güney İtalyalı Norman'ın 1100 yılında Kudüs'te kaleme aldığı *Gesta Francorum* (Frankların Kahramanlıkları) isimli eserdi. Adı bilinmeyen yazar bizzat yaşadıklarını anlatmakta ise de günümüz andaçları gibi güvenilir bir görgü tanıklığı olarak kabul edilemez. Buna karşın *Gesta Francorum*'un yazarı alışılmış olduğu üzere bir vakayiname hazırlamak yerine ortaçağ Avrupa'sında yeni yeni boy gösteren bir yaklaşımı benimsemişti. Binlerce katılımcının yaşadıklarını geniş kapsamlı tek bir öyküde toplayarak Haçlı seferinin ilk *Historia*'sını (tarihsel anlatımını) aktarırken destansı kahramanlıkları dile getiriyordu. Sefere katılan Aguilers'li Raymond, Chartres'li Fulcher ve Peter Tudebode gibi deneyimli askerler *Gesta Francorum*'u kaynak olarak alıp kendi kahramanlık öykülerini oluşturdular; bu, o dönemde çok rastlanan bir fikir hırsızlığıydı. Çağdaş tarihçiler Latinlerin bu sefere ilişkin bakış açılarını yeniden yaratmak için bu tür kanıtları ve Haçlıların sefer sırasında evlerine yazdıkları mektupları ele aldılar. Sonra bu anlatımları Frank olmayan kaynaklarla (Müslüman, Rum, Doğu Akdeniz Hıristiyanları ve Musevilerin görüşleriyle) karşılaştırarak Birinci Haçlı Seferi'nde gerçekten neler olup bittiğini sergilemeye çalıştılar; bu, neredeyse deneysel bir yeniden yapılanma idi.[45]

Öte yandan on ikinci yüzyılın ilk yıllarında Avrupa'da yaşayan Latinlerden bazıları Haçlı seferinin tarihini yazmaya, daha doğrusu yeniden yazmaya girişti. Bunlardan özellikle üçü, Rheims'li Robert, Nogent'li Guibert ve Bourgueil'li Baldric hem çok sevilen hem de güvenilir kişilerdi. Üçü de çok iyi eğitim görmüş, Kuzey Fransa'da yaşayan Benedikten keşişleriydi ve Avrupa dışındaki kutsal savaşla ilgili kişisel deneyimleri vardı. Bu üç keşiş birbirinden habersiz olarak *Gesta Francorum*'dan yararlanıp Birinci Haçlı Seferi'ni yeniden yazdılar. Kendilerinin dediğine göre, bu işe kalkışmalarının nedeni *Gesta*'nın "kaba ve sanattan yoksun bir dille" ve "karalama" şeklinde yazıldığına inanmalarıydı. Oysa Robert, Guibert ve Baldric *Gesta*'daki ortaçağ Latin dilini düzeltmekle yetinmediler. Öyküye yeni ayrıntılar eklediler ve bunu yaparken kimi zaman Chartres'lı Fulcher gibi başka "görgü tanıklarının" yazdıklarından yararlandılar; kimi zaman da katılımcıların şifahi ifadelerine ya da kendi hayallerine yer verdiler. Temelde her üçü de Birinci Haçlı Seferi'ni yeniden yorumladı.

Örneğin Rheims'li Robert *Gesta Francorum*'a kıyasla çok daha zengin ve ağdalı bir edebi dil kullandı. Kullandığı terimleri Eski ve Yeni Ahit'ten alarak Haçlı Seferi'ne daha güçlü bir Hıristiyanlık havası kattı. Aynı zamanda Robert seferin mucizeviliğinin altını çizerek, zafere insanların çabası ile değil Tanrı'nın iradesiyle ulaşıldığını ileri sürdü. Buna ilaveten Robert Haçlı Seferi'nin öyküsünün tümünü yeniden yazdı. *Gesta* II. Urban'ın harekâtla ilgili vaazına şöyle bir değiniyor ve Antakya'daki kuşatma ve fethi en üst noktaya taşıyarak Kudüs'te yaşananları sonradan eklemiş gibi görünüyordu. Robert ise aksine yazdığı tarihe papanın Clermont'taki vaazına geniş yer vererek başlıyor (Robert bu vaazı şahsen dinlediğini iddia etmekteydi) ve kutsal kentin ele geçirilmesi üzerinde çok daha fazla duruyordu. Böylece bu seferi papalık tarafından başlatılan, yönetilen ve yasal hale getirilen bir girişim olarak sergiliyor ve Haçlıların nihai hedefinin Hıris-

tiyanlık adına Kudüs'ü yeniden ele geçirmek olduğunu doğruluyordu.

Doğal olarak, Robert'in yazdığı tarih Birinci Haçlı Seferi'nde yaşananları somut bir biçimde değiştirmedi; Guibert ve Baldric'in yazdıkları da öyle. Öte yandan onların yapıtları Haçlı Seferi'nin bir bütün olarak anlaşılmasında çok önemli bir rol oynadı, çünkü *Gesta Francorum* gibi metinlere kıyasla, o dönemin çağdaşları tarafından çok daha fazla okundu. Bu yüzden Benediktenlerin bu çalışmaları insanların on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Haçlı Seferi ile ilgili anılarını ve düşüncelerini biçimlendirdi. Rheims'lı Robert'in yazdıkları özellikle hayranlık topladı; ortaçağda okumuş seçkinler arasında bir tür en çok satan eser oldu. Aynı zamanda Haçlı Seferi hakkında Eski Fransızcayla yazılmış 10.000 mısra ile Haçlıları efsanevi Hıristiyan liderler olarak ölümsüzleştiren *Chanson d'Antioche* isimli ünlü *chanson de geste* yani epik şiir de kaynak olarak bu eserden yararlanmıştır. Kısa sürede Batı Avrupa'da "tarihsel olayları" anlatmakta en yaygın şekilde kullanılır hale gelen popüler *chanson* tarzında yazılmış olan *Chanson d'Antioche* halkın önünde ana dilde okunmaktaydı. Böylece Latin Hıristiyanlığında Birinci Haçlı Seferi'nin anısının canlı kalmasına büyük katkısı oldu.

Önce "görgü tanıklarının" anlatımları sonra Rheims'lı Robert'in *Historia*'sı ile *Chanson d'Antioche* vb. eserler aracılığıyla Haçlı Seferi'nin anısını yaşatma etkinliği olayların insanların imgelemlerindeki gerçekliği üzerinde yavaş yavaş olsa da çok büyük bir etki yaptı: Bouillion'lu Godfrey seferin tek önderi olarak kabullenildi; Kutsal Mızrağın mucizevi etkisi anılara kazındı; "şehit" düşen Haçlıların kesinlikle cennete gideceklerine inanıldı. Tarihsel açıdan en fazla üzerinde oynanan olay 15 Temmuz 1099'da ve sonrasında Kudüs'te yaşananlardı. Latinlerin kutsal kenti yağmalaması Hıristiyanlarca kutsanmış bir zaferin en önemli anı şeklinde yorumlanabiliyorsa da Müslümanlar bunu Frankların ruhundaki barbarlığı dışa vuran bir vahşet olarak görüyordu. Hıristiyan kaynak-

larının Kudüs'ün düşmesinden sonra öldürülen "kâfirlerin" sayısı hakkında bir kısıtlama yapmaması hatta bu olayları göklere çıkarması ilginçtir. Aynı şey Aksa Camii'ndeki katliam için de geçerlidir. *Gesta Francorum* Haçlıların ayak bileklerine kadar kana gömüldüğünü söyler. Öte yandan, bir başka "görgü tanığı", Aguilers'li Raymond daha ileri gider. Yeni Ahit'teki Vahiy bölümünden bir alıntıyı kullanarak Franklaın "dizlerine, atlarının da başlarına kadar [düşman] kanına bulandığını" yazar. Bu abartılı anlatım çok daha geniş bir çevrece benimsenmiş ve on ikinci yüzyıl boyunca çok sayıda Avrupalı tarihçi ve yorumcu tarafından kullanılmıştır.[46]

Birinci Haçlı Seferi ve İslam

Birinci Haçlı seferinin bu yıkıcı fetihleri İslam dünyasında şaşırtıcı bir sessizlikle karşılandı. Latin Hıristiyanların metinlerinde büyük yer tutan yorumlara karşın Arap kaynaklarında bu konu fazla işlenmedi. Gerçekten, Haçlı Seferi'nin ayrıntılı olarak anlatıldığı ilk kaynaklar 1150'lerde yazılmıştır. Halepli el-Azimi ve Şamlı İbn el-Kalanisi tarafından kaleme alınan bu eserlerde bile ayrıntılar çok azdır; sadece Küçük Asya'dan geçiş ve Antakya, Marat ve Kudüs'te yaşananlara değinilmekte ve Frankların gaddarca davranışları dile getirilmektedir. Burada da 1098 Haziran'ında Antakya ele geçirildiğinde sayılamayacak kadar çok kişinin "öldürüldüğü, hapsedildiği ve esir alındığı" belirtilmekte ve Kutsal Kent Haçlılar tarafından yağmalanırken "[Kudüs nüfusunun] büyük çoğunluğunun katledildiği" söylenmektedir.

1220'lere gelindiğinde Iraklı tarihçi İbn el-Esir daha fazla ayrıntıya girerek "Aksa Camii'nde Frankların büyük bir kısmı imam, din bilgini ve ülkelerinden bu kutsal kente gelerek kendilerine dine adanmış bir yaşam kurmuş namuslu ve zahit kişiler olan 70.000'den fazla insanı öldürdüler" demektedir. Sonra da Haçlıların Kubbet'üs Sahra'yı yağmalayışını anlatır. İbn el-Esir ayrıca 1099 yazında Suriyeli Müslümanlardan bir delegasyonun Bağdat'taki Abbasi halifesine gelerek Frankla-

ra karşı yardım istediğini belirtiyor. Latinlerin elinde çekilen eziyetleri dinlerken "gözler yaşlarla doldu, yürekler burkuldu" ve Cuma namazında bir protesto gösterisi düzenlendi ama arkası gelmedi; tarihçi yöneticilerin aralarında anlaşamaması yüzünden ... Frankların bu toprakları ele geçirdiği" sonucuna varıyor.[47]

İslam dünyasının Birinci Haçlı Seferi'ne böyle ilgisiz kalışı nasıl yorumlanmalı? Batı Avrupa'da bu sefer dünyayı sarsan bir zafer olarak kutlandı ama on ikinci yüzyıl başında İslam dünyasında neredeyse hiç yankılanmadı. Bir bakıma bunu İslami yorumcuların Müslümanların yenilgileriyle ilgili konuları dile getirmekten kaçınmasından ya da İslam dini erkânının genellikle askeri olaylara kayıtsız kalmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Gene de o dönemdeki Arap kaynaklarının Latinlere karşı bir tutum almaması ya da daha fazla intikam çağrısında bulunmaması şaşırtıcıdır.

Kudüs'ün ele geçirilmesinden hemen sonra Birinci Haçlı Seferi'ne karşı toplu bir misilleme isteyen birkaç Müslüman çağrısı yapıldı. Bunlar arasında şiirleri daha sonraki güldestelerde yer alan Arap ozanlar vardı. Bağdat'ta yaşayıp 1113'de ölen Ali Ebiverdi Haçlı seferini "bir felaket dönemi" olarak tanımlıyor ve "bu bir savaş ve dinsizler kılıçlarını sıyırmış, insanların kafalarını kesmeye, başlarını yarmaya hazırlar" diyor. Aynı dönemde daha önce Trablus'ta yaşamış olan Şamlı ozan İbn el-Hayyat Frank ordularının "korkunç bir sel gibi kabararak geldiğini" anlatıyor. Şiirlerinde Müslümanların Hıristiyanların rüşvetleri ile avutulmasından ve kendi aralarındaki çekişmeler yüzünden zaafa uğramasından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor. Aynı zamanda okurlarını tepki vermeye çağırıyor: "Bu putperestlerin kafaları olgunlaşmış durumda, bu yüzden bağbozumuna ve harmana hazır olun." En ilginç tepki ise Şam'daki Büyük Emevi Camii'nde görevli Müslüman bir hukukçu olan Ali bin Tahir el-Sülemi'den geliyor. 1105 civarında bir dizi konuşma yaparak cihadı övüyor ve Müslümanları Birinci Haçlı Seferi'ne karşı direşken bir

toplu tepki vermeye çağırıyor. Bu düşüncelerinin yer aldığı *Kitab'ül Cihad*'ın bazı bölümleri günümüze ulaşmıştır. Öte yandan el-Sülemi'nin Frankların oluşturduğu tehlike konusundaki değerlendirmeleri ve savaş çağrısı, diğer ozanlarınki gibi dikkate alınmadı.[48]

Haçlı seferine İslam'ın tepkisiz kalışı birkaç şekilde açıklanabilir. Anlaşılan Yakın- ve Ortadoğu Müslümanları Haçlı Seferi'ni gerçekleştirenlerin kim olduğu ve Kutsal Topraklara geliş nedenleri konusunda kısıtlı bilgi sahibiydiler. Çoğu Latinlerin kısa süreli bir macera peşinde koşan Bizanslı paralı askerler olduğunu sanmıştı. Onların zafer peşinde koşan ve Doğu Akdeniz'de yerleşmeyi tasarlayan dinlerine bağlı savaşçılar olduklarının farkında değillerdi. Bu yanılgılar Müslümanların 1097'den 1099'a kadar gerçekleşen olaylara kayıtsız kalmalarına yol açtı. Müslümanlar seferin gerçek amaç ve yapısının farkına varsalardı ortak düşmanlarına karşı koymak için kendi aralarındaki çatışmalara ara verebilirlerdi. Oysa temel ayrılıklar devam etmekteydi. Suriye ve Irak'taki Sünniler ile Mısırdaki Şii Fatımiler arasında ciddi bir bölünme vardı. Şam ve Halep'teki Türk yöneticiler arasındaki rekabet tüm hızıyla sürmekteydi. Bağdat'taki Selçuklu Sultanı ile Abbasi Halifesi ise kendi aralarında Mezopotamya'da güçlü olma kavgası vermekteydiler.

Bir sonraki yüzyılda bu sorunların bir kısmı çözümlendi ve işgalci Franklara karşı bir cihada girişme fikri Doğu Akdeniz'deki Müslüman dünyasına egemen oldu. Öte yandan, başlangıçta Doğu Akdeniz'i işgal eden Latinler kararlı bir pan-İslamcı karşı saldırıyla karşılaşmadılar. Böylece Hıristiyanlık Kutsal Topraklardaki egemenliğini sağlamlaştırmak için son derece değerli bir fırsat ele geçirmiş oldu.

4

HAÇLI DEVLETLERİNİN OLUŞUMU

Birinci Haçlı Seferi Latin Hıristiyanlığının Kudüs, Antakya ve Edessa gibi önemli kentlere egemen olmasını sağladı. Bu olağanüstü başarıların sonucunda, Franklar Doğu Akdeniz'deki egemenliklerini geliştirip güçlendirdikçe, Batı Avrupa dünyası için Yakındoğu'da yeni bir ileri karakol oluştu. Ortaçağda bu yöreye "*outre-mer*" yani "deniz ötesi" de deniyordu. On ikinci yüzyılın ilk on yılında dört ana yerleşim yeri oluştu: Kudüs Krallığı, Antakya Prensliği ve Edessa ve Trablus Kontlukları. Bu dört oluşuma çoğunlukla "Haçlı devletleri" adı veriliyordu.[49]

Temelde Haçlı hareketi, yüzyıllar boyunca bu bölgeleri, Batı Hıristiyanlığının Doğu'daki topraklarını savunma amacını güttü. Geri dönüp bakıldığında, Birinci Haçlı Seferi'nden sonraki yıllarda kurulan Haçlı devletlerinin varlığının her zaman pamuk ipliğine bağlı olduğunu unutmak kolaydır. Sefer olanaksızı başarmış, kutsal kenti ele geçirmişti ama bu hedefe yönelirken Haçlılar sistematik bir fetih gereğini göz ardı etmişlerdi. Deniz ötesine yerleşen Frankların ilk kuşağının mirası bu nedenle kaynakları çok azalmış, dağınık durumdaki kasaba ve kentler oldu. Kırılgan "yeni dünyaları" her an yok olma tehdidi altındaydı. 1100 yılında bu Haçlı devletlerinin geleceği son derece belirsizdi ve seferin tüm kanlı zaferlerinin izleri silinmek üzereydi.[50]

KUTSAL KENTİN KORUYUCUSU

Kudüs'ün ilk Frank hükümdarı Bouillon'lu Godfrey bu sorunun hemen farkına vardı. Elinde çok az sayıda askeri güç vardı ve Filistin'in büyük bir kesimi henüz ele geçirilmemişti. Abbasiler ve Fatımiler püskürtülmüşler ama yıkılmamışlardı. Gelecek cesaret kırıcı görünüyordu. Godfrey Kutsal Topraklarda Latin egemenliğini genişletmeye ve Batı ile deniz ticaretini geliştirmeye öncelik tanıdı. Bu amaçla Yafa'nın kuzeyinde Müslümanların elinde küçük bir liman olan Arsuf'u hedef aldı ama 1099'da çok çatışmalı geçen kuşatma sonunda onu ele geçirmeyi başaramadı.

Godfrey Aralık başında kutsal kente döndüğünde yeni bir tehlike ile karşılaştı: içsavaş. Tartışma götürür yükselişine ve kral unvanından vazgeçme kararına karşın Godfrey'in Filistin'deki diğer Frank toprakları üzerindeki yetkisi tartışmalıydı. Tancred'in oradaki varlığı zaten bir sorun yaratmaktaydı ama bir darbe olasılığı 21 Aralık 1099'da Latin "Haçlılarından" oluşan güçlü bir delegasyonun ortaya çıkışı ile somutluk kazandı. Taranto'lu Bohemond ve Boulogne'lı Baldwin Antakya ve Edessa'dan güneye, Kutsal Toprakları ziyarete Haçlı olarak ettikleri yemini yerine getirmeye geldiler. Yanlarında Doğu Akdeniz'e yeni papa temsilcisi olarak atanan Pisalı Başpiskopos Daimbert vardı. Daimbert Kilise'nin gücüne sonuna kadar inanan hırslı bir adamdı. Bu kodamanların her biri Kudüs'ü bir din merkezi ya da kiliseye bağlı olarak yönetmeyi düşlüyordu ve buradaki varlıkları dile getirilmese de apaçık bir tehdit oluşturuyordu. Gene de Godfrey politik bir manevrayla onların gelişini kendi lehine çevirmeyi bildi. Beytüllahim'de İsa'nın doğumunu kutladıktan sonra Chocques'li Arnulf'tan ayrılıp Daimbert'in yanında yer aldı. Papalık mevkii için Başpiskoposu desteklemekle Godfrey hem Bohemond ve Baldwin tehlikesini savuşturmuş, hem de Daimbert'le birlikte Yakındoğu'ya gelen 120 gemilik Pisa donanmasının kendisi için çok gerekli olan denizden desteğini sağlamış oluyordu.

Bu anlaşmanın bir de maliyeti vardı: Kutsal kentin bir bölümü başpiskoposa tahsis edilecek ve Yafa limanında bir Pisa deniz üssü kurulacaktı. Baldwin ve Bohemond 1100 Ocak ayında kuzeydeki kendi kontluklarına geri döndüler ve bunu izleyen altı ay içinde Bohemond Antakya'daki Rum piskoposunun yerine bir Latin atamak suretiyle Suriye'deki Bizans otoritesinin yerini Frankların almasını sağladı. Bununla beraber, 1100 Temmuz'unda kendi arazisinin kuzey sınırı dışına taşan sert bir harekât sırasında Anadolu Türklerinin saldırısına uğrayıp esir alındı. Ünlü Haçlı general üç yıllık esareti sırasında, söylentilere göre, zamanını Melas isimli dünya güzeli bir Müslüman prensese kur yapmak ve esirlerin patronu sayılan Hıristiyan Aziz Leonard'a dua etmekle geçirdi.

Filistin'de Godfrey 1100 yılı başında Pisa donanmasından yararlanarak Müslümanların elindeki Arsuf, Akra, Hayfa ve Askalon'a gözdağı verdi ve bu kentlerin Franklara vergi vermesini sağladı. Bu arada Taberiye'yi Müslümanların elinden hayli kolayca alan Tancred Celile'de kendi yarı bağımsız lortluğunu oluşturma peşindeydi. Pisa donanması baharda buradan ayrılıp Haziran ortasında Venedik'ten yeni bir deniz kuvveti gelince Godfrey'in Başpiskopos Daimbert'e gereksinimi azaldı. Bu yeni fırsattan yararlanıp yetkisini artırmaya niyetlenirken Hayfa'nın Müslüman Emirini ziyareti sırasında yediği portakallar yüzünden hastalandı. Zehirlendiğinden kuşkulanıldıysa da büyük bir olasılıkla Godfrey'in Doğu Akdenizliler için bile dayanılmaz olan yaz sıcağında tifoya benzer bir hastalığa yakalandığı sanılıyor. 18 Temmuz'da son kez günah çıkardı ve bir Latin gözlemciye göre, "ruhani bir kalkan tarafından korunan" Kudüs'ün Haçlı fatihi, kırklı yaşlarına henüz ulaşmışken "gün ışığından yoksun kaldı." Beş gün sonra makamına ve başarılarına hürmeten Godfrey'in cesedi Kutsal Mezar'ın girişine gömüldü.[51]

TANRI'NIN KRALLIĞI

Bouillon'lu Godfrey'in Temmuz'daki ölümü Kudüs'te yeni oluşmuş Frank egemenliğini kargaşaya soktu. Godfrey kendisinden sonra kutsal kent yönetiminin küçük erkek kardeşi ve Edessa'nın ilk Latin kontu olan Boulogne'lu Baldwin'e verilmesini istemişti. Oysa Piskopos Daimbert'in Kudüs'le ilgili başka planları vardı; bu kenti Tanrı'nın Yeryüzündeki Krallığı ve bir piskopos tarafından yönetilen bir din devleti olmasını istiyordu. Godfrey ölürken orada bulunsaydı belki bu düşünü gerçekleştirebilirdi. Ama Daimbert bu sırada Tancred ile birlikte Hayfa limanını kuşatmakla meşguldü. Godfrey'in yandaşları Chocques'li Arnulf ve Geldemar Carpinel bu fırsatı değerlendirerek Davut Kulesi'ni (Kudüs'e egemen stratejik noktayı) işgal ettiler ve kuzeye ulaklar yollayıp Baldwin'i çağırdılar.

Haber Edessa'ya Eylül ortasında ulaştı. Otuzlu yaşlarının ortasında olan kont "çok uzun boylu (ve) sarışındı, saçları ve sakalı koyu kumral, burnu kemerliydi", görkemli görünüşünü üst dudağının kalınlığı ve çekik çenesi hafifçe bozuyordu. Yapısındaki güce ve yükselmeye duyduğu hırsı ve acımasız girişimciliği ile Baldwin için Filistin'den gelen bu çağrı akıl almaz bir fırsattı. Birinci Haçlı Seferi askerlerinden olan kent rahibi Chartres'lı Fulcher bile Baldwin'in "kardeşinin ölümüne üzüldüğünü fakat daha çok devraldığı mirasa sevindiğini" kabullenmek zorunda kaldı. Baldwin birkaç hafta içinde kentteki işlerini yoluna koydu. İlk Doğu Akdeniz lortluğu olan bu kentin Frankların elinde kalmasını ve kendi egemenliğinin sürmesini güvenceye almak için kuzeni ve adaşı Bourcq'lu Baldwin'i (az tanınan bir Haçlı) Edessa'nın yeni kontu olarak görevlendirdi. Anlaşılan yeni kont o dönemde Boulogne'lu Baldwin'i efendisi olarak kabullenmişti.[52]

Baldwin Ekim başında 200 şövalye ve 700 piyade ile Suriye'nin kuzeyinden hareket ederek Antakya üzerinden ilerledi ve Lübnan'da Köpek Nehri yakınında Şamlı Dukak kumandasındaki oldukça kalabalık bir Müslüman ordusunun

saldırısını püskürttü. Filistin'e ulaşınca Baldwin hızlı hareket ederek Tancred ve Daimbert'in önünü kesti ve en güvendiği şövalyesi Falchenberg'li Hugh'u Davut Kulesi'ndeki Godfrey yandaşlarına göndererek kutsal kente girişi için uygun bir tören düzenlenmesini istedi. 9 Kasım'da Kudüs'e ulaştığında Baldwin muhtemelen önceden planlanmış muazzam bir törenle karşılandı; Latin, Rum ve Suriyeli Hıristiyanlar hep birlikte alkış tuttular. Halkın böylesine destek vermesi karşısında Daimbert'in yapabileceği pek bir şey yoktu. Kent surlarının hemen dışındaki küçük Zion Dağı manastırında gizlenen piskopos 11 Kasım'da Baldwin resmen Kudüs'ün yeni hâkimi olarak ilan edilince bir süre ortalarda görünmedi.

Bununla beraber Baldwin henüz kral olmamıştı; önce taç giyme töreni gerekiyordu. Yüzyıllardır geleneksel olan bu törende taç giyilmekle birlikte törenin en önemli yanı bu değildi. Burada önemli olan, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan başpiskopos, piskopos ya da papa tarafından yöneticinin başından aşağı kutsal yağın dökülmesini içeren takdis ayini idi. Bu tören, kralı diğer insanlardan farklı kılıyor, ona kutsanmışlığın gücünü veriyordu. Bu mertebeye ulaşmak için Baldwin'in Kilise ile bir tür uzlaşmaya girmesi gerekiyordu.

Yönetime son derece azimle başladı: Kudüs Krallığı topraklarının güney ve doğu sınırlarında bir ay süren bir harekata girişti, hac yollarını ele geçirdi ve Askalon'daki Mısır garnizonunu taciz etti. Gerek tebaası gerekse de komşuları Baldwin'in Latin krallığına yeni bir canlılık ve güç kazandırdığına tanık oldular. Daimbert de piskoposluk koltuğundan edilmek yerine bu yeni rejimin gölgesinde görevini sürdürmesinin daha yararlı olacağını fark etti. 24 Aralık 1100'de Beytüllahim'deki İsa'nın Doğuşu Kilisesi'nde (hem tarihin hem de yerin sembolik değeri büyüktü) piskopos Boulogne'lı Baldwin'i Kudüs'ün ilk Frank kralı olarak takdis edip taç giydirdi. Bu davranışıyla Daimbert Haçlı kentinin teokrasi ile yönetilmesi düşünden vazgeçiyordu. Bu kabulleniş aynı zamanda olası ve korkunç bir içsavaşı da engelledi.

Oysa bu ödün piskoposu uzun süre koruyamadı. Bunu izleyen aylar ve yıllarda I. Baldwin otoritesinin önündeki tüm engelleri yok etmek ve Latin Kilisesi'ni yeniden kendi yanına çekmek için son derece hesaplı davrandı. Neyse ki en önemli rakibi Tancred 1101'de Bohemond'un esareti sırasında Antakya'yı yönetmek üzere Filistin'den ayrıldı. Aynı yıl Daimbert Apulia'dan kutsal kentin savunulması için gönderilen paraları kendi cebine attığı öğrenilince görevden alındı. 1102'de kısa bir süre yeniden görev yapan Daimbert'in parası tükendi ve piskoposluk makamı papalıkça kutsanmış bir dizi aday tarafından üstlenildikten sonra 1112'de Baldwin'in kadim dostu Chocques'li Arnulf'a yeniden verildi. Bu piskoposlar hiçbir zaman tümüyle krallığın hizmetinde olmadılar ama kral Filistin'deki Frank denetimini güçlendirmeye çalışırken onunla gönülden ve karşılıklı işbirliğinde bulundular.

Bu işbirliğinin önemli özelliklerinden biri, Birinci Haçlı Seferi'nde Kudüs'te keşfedilen Gerçek Haç ile ilgili bir kült oluşturmaktı. On ikinci yüzyılın ilk yıllarında bu Haç, Doğu Akdeniz'deki Latin gücünün totemi idi. Müslümanlara karşı verilen savaşlarda piskopos ya da onun önde gelen adamlarından biri tarafından taşınan Haç, kısa sürede mucizevi bir güç kazandı ve Tanrı'nın Haçına sahip Frankların yenilmez olduğuna inanıldı.[53]

Bir krallık yaratmak

I. Baldwin kral olduktan sonra son derece büyük bir sorunla karşılaştı. Gerçekte yönettiği krallık oraya buraya serpilmiş ileri karakollardan ibaretti. Kudüs'ün yanı sıra Beytüllahim, Ramla ve Taberiye de Latinlerin egemenliğindeydi ama 1100 yılında bunlar hâlâ küçük Latin yerleşimleri halindeydi. Buralarda hâlâ yönetici Franklar yerli Müslüman nüfusa ve doğudaki Hıristiyan ve Musevi topluluklara kıyasla azınlıktaydılar. Filistin'in büyük bir kısmı henüz ele geçirilememişti ve yarı özerk İslam ileri gelenleri tarafından yönetilmekteydi. Daha da beteri, Latinler Doğu Akdeniz kıyı bandında yeni

yeni denetim sağlamaya başlamışlardı ve ne Yafa ne de Hayfa doğal liman özelliklerine sahipti. Baldwin ancak Filistin'in limanlarını ele geçirebilirse Batı Avrupa ile güvenli ilişki kurabilir, krallığını Hıristiyan hacılarına ve göçmenlere açabilir ve Doğu ile Batı arasında bereketli bir ticaret yolu oluşturabilirdi. Bu nedenle, bölgenin güvenliğini pekiştirmek büyük önem taşıyordu.

Latin gözlemci olarak Chartres'lı Fulcher bu durumu şöyle değerlendiriyor:

> Krallığının başlarında Baldwin henüz az sayıda kente ve halka sahipti. ... O döneme kadar [Filistin'e] karayolu bizim hacılarımıza kapanmıştı ve [bu Franklar] tek başlarına ya da üçlü dörtlü gruplar halinde gemilerle korka korka düşman korsanların arasından ve Sarazenlerin limanlarından geçerek geliyorlardı. ... Kimileri Kutsal Topraklarda kalıyor, kimileri de anavatanlarına geri dönüyordu. Bu nedenle Kudüs topraklarında nüfus çoğalmıyordu (ve krallığı) savunmak için elimizde ancak 300 şövalye ve bir o kadar da piyade vardı.

Bu sorunların içerdiği sıkıntılar Yakındoğu'ya ulaşabilen ilk Hıristiyan hacıların anlattıklarında da yer alıyor. Büyük bir olasılıkla İngiltere'den gelen Saewulf adındaki hacı on ikinci yüzyıl başında Kudüs'e seyahatiyle ilgili tuttuğu notlarda Yahudiye tepelerindeki kanunsuzluğu ayrıntılarıyla anlatıyor. Yafa ile kutsal kent arasındaki yol "çok tehlikeliydi ... çünkü Sarazenler sürekli pusu kuruyor ... gece gündüz saldıracak birilerini bekliyorlardı" diye yazıyor. Yol boyu çürümeye terk edilmiş ya da "vahşi hayvanlar parçalasın" diye bırakılmış "sayısız ceset" görmüştü, ama kimse onları doğru dürüst gömmek için duraklama riskini göze alamıyordu. 1107'de bir başka hacıya, Rusya'dan gelen Daniel adında bir başrahibe göre durum biraz daha iyiydi ama gene de Celile'den askerlerin koruması olmadan geçilemediğinden yakınıyordu.

Kutsal Toprakların tümüyle fethedilmesi gerektiğinin en kesin kanıtı 1103 yazında yaşandı. Edessa yakınında her zamanki gibi avlanmakta olan I. Baldwin Latin topraklarında diledikleri gibi dolaşmakta olan ufak bir Fatımi grubunun saldırısına uğradı. Çatışmanın ortasında kalan kral, bir düşman mızrağı ile yaralandı, bu konuda fazla bilgi yoksa da –bir söylentiye göre sırtından, kalbine yakın bir noktadan yara almıştı, bir diğerine göre ise baldırı ve böbrekleri zedelenmişti– yarasının ciddi olduğu kesindi. Latin gözlemcilerden biri "yaradan birdenbire kan fışkırdığını kralın renginin solmaya başladığını [ve] sonunda ölü gibi atından yere yığıldığını" anlatıyor. Baldwin doktorunun özenli tedavisi sayesinde uzun bir nekahet döneminden sonra iyileşti ama bu yara ömür boyu ona sorun çıkardı.[54]

Dolayısıyla, I. Baldwin on ikinci yüzyılın ilk on yılında Filistin'e egemen olmaya çalışmak zorunda kaldı. Bunu yaparken de Kutsal Topraklarda yaşayan Müslümanlara karşı hem esnek hem de soğukkanlı ve kararlı bir davranış sergiledi. 1101'deki Paskalya yortusu sırasında Pisa'dan gelen gemilerin yanı sıra bir Ceneviz donanmasının Yafa'ya ulaşması onu yüreklendirmişti. Bu denizciler muhtemelen Doğu Akdeniz'deki Latin egemenliğinin genişlemesine ve savunmasına yardımcı olmak, bir yandan da yeni ticaret yolları oluşturmak için gelmişlerdi. Baldwin'in fetih planları için çok gerekli olan deniz desteği böylece sağlandı ve kral da onlara cömertçe tekliflerde bulundu: kazanılan ganimetlerin üçte biri ve İtalyan desteğiyle elde edilecek herhangi bir yerleşim yerinde "sürekli ve kuşaktan kuşağa devredilecek" yarı bağımsız bir ticaret merkezi. Anlaşmaya varılınca Baldwin artık saldırmaya hazırdı.

İlk hedefi 1099 Aralık ayında Bouillon'lu Godfrey'e inatla direnmiş olan Arsuf'a karadan saldırmaktı. Artık Baldwin denizden de kuşatmaya girişebiliyordu ve üç gün sonra kentteki Müslümanlar 29 Nisan 1101'de barış istediler. Kral yüce gönüllü davranarak kent sakinlerinin mallarının taşıyabildik-

leri kadarını almalarına izin verdi ve Askalon'a kadar güven içinde gitmelerini garantiledi. Hıristiyanlarda can kaybı yaşanmadan başarıya ulaşılmıştı.

Bundan sonra Baldwin gözünü otuz küsur kilometre kuzeydeki Cezire'ye dikti. Bir zamanlar hayat dolu bir Yunan-Roman yerleşim merkezi olan bu kent yüzyıllardır Müslümanların egemenliğinde canlılığını yitirmişti; kentin eski surları hâlâ ayaktaydı ama ünlü limanı çoktan yıkılmış, geriye sadece ufak, sığ bir barınak kalmıştı. Baldwin Cezire emirine bir elçi göndererek teslim olmasını, aksi halde amansız bir kuşatma altında kalacağını bildirdi; ama Fatımilerden destek geleceğini uman Müslüman halk teslim olma koşullarını görüşmeyi kesinlikle reddetti. Arsuf'ta Latin kral teslim olan düşmana merhametli davranmıştı ama burada böylesine küstah bir başkaldırı karşısında acımasız bir gösteride bulunmaya karar verdi. 2 Mayıs 1101'de harekete geçerek Cezire'yi mancınıklarla taş yağmuruna tuttu. Kent garnizonu on beş gün ciddi bir direniş gösterdi ama Frank orduları sonunda seyyar merdivenleri ile kentin savunma gücünü kırmayı başardı. Baldwin askerlerinin tüm gözü dönmüş öfkelerini Edessa'nın korkuya kapılmış halkından çıkarmalarına izin verdi. Hıristiyan orduları kenti sokak sokak, ev ev tarayarak hiçbir yeri atlamadan erkek nüfusun çoğunu kılıçtan geçirdi, kadınlarla çocukları esir aldı, bulabildikleri her şeye el koydu. Bir Latin gözlemciye göre:

> Orada ne kadar ganimet elde ettiklerini söylemek zor ama daha önce yoksulluk çeken adamlarımızın çoğu zengin oldular. Çok sayıda Sarazen'in öldürülüp üst üste yığılarak yakıldığına tanık oldum. Cesetlerden yayılan koku dayanılır gibi değildi. Bu zavallılar altın paraları yuttukları sanıldığı için yakıldılar.

Kutsal kentin yağmalanmasından bu yana Doğu Akdeniz'de bu kadar barbarca bir açgözlülük yaşanmadı. El konu-

lan servet olağanüstüydü: Sadece Cenevizliler kendilerine düşen payı aldıktan sonra 8000 adama 48'er *solidi* (akçe) ve ikişer kilo kadar değerli baharat dağıtıldı. Ele geçirilen ganimet kralın hazinesini son derece zenginleştirmiş olmalı. Ayrıca İtalyanlara Kutsal Kâse olarak bilinen zümrüt yeşili *Sacro Catino* verildi. Bu kâse halen Cenova'daki San Lorenzo Katedrali'nde bulunmaktadır. Bu arada I. Baldwin büyük bir fidye karşılığı emirin ve Cezire kadısının hayatını bağışladı. Birinci Haçlı Seferi'nin başlangıcında alnına haç dövmesi yaptırdığı için ünlenen Baldwin adındaki bir rahip Cezire'nin yeni Latin başpiskoposu olarak atandı.[55]

Bu fetih Filistin'de yaşayan diğer Müslümanlara açık bir mesajdı: Direnirseniz yok edilirsiniz. Bu, Baldwin yönetiminin ilk dönemlerinde rahatça ulaşılan zaferlerin yolunu açtı. 1104 yılı Nisan ayında Baldwin Hayfa'nın otuz kilometre kadar kuzeyinde bulunan, Filistin'in en büyük ve korunaklı liman kenti Akra'yı kuşattı. Yetmiş gemiden oluşan güçlü Ceneviz donanmasıyla birlikte hareket eden kral saldırıya geçtiğinde Fatımilerin desteğinden yoksun kalan Müslüman garnizonu kısa sürede silahları bırakıp Arsuf'ta uygulanan koşullar içinde teslim olmak istedi. Baldwin bu isteği derhal kabul etti, hatta Müslüman vatandaşların belli miktarda bir vergi ödeyerek Akra'da kalmalarına izin verdi. Çok az can kaybı ile çok değerli bir ödüle kavuşmuştu; her mevsimde güvenle sığınılabilecek bu liman Batı Avrupa ile iletişim kurmak ve deniz ticaretini geliştirmek açısından yaşamsal bir önem taşıyordu.[56] Akra kısa sürede Latin krallığının ticaret merkezi oldu.

Daha sonraki yıllarda Baldwin Akdeniz kıyılarındaki denetim alanını genişletmeyi sürdürdü. 1110 Mayıs'ında Ceneviz ve Pisa donanmalarının desteğiyle Beyrut ele geçirildi. Aynı yıl Baldwin gözünü uzun süredir dokunulmazlığını garantilemek için Frank kralına bol miktarda altın ödeyen Sidon'a dikti. Kısa süre önce genç kralları Sigurd'la birlikte gelen Norveçli hacı grubu ile güçlenen Baldwin Ekim'de

Sidon'u kuşattı ve Aralık başında da teslim olmaya zorladı. Burada imzalanan barış antlaşmasında da Müslüman nüfusun bir kısmına güvence ve Latin yönetimi altında barış içinde toprağı işlemelerine izin veriliyordu.

Yönetiminin ilk on yılı zarfında I. Baldwin filizlenmekte olan krallığına gerçekten önemli topraklar sağladı ve Batı Hıristiyanlığı için yaşamsal bir bağlantı oluşturdu. Gene de iki kenti ele geçirememişti. Kuzeyde son derece iyi berkitilmiş Sur (Tyre) limanı Akra'yı Sidon ve Beyrut'tan ayıran, Müslümanların ileri karakoluydu; 1111'deki Frank kuşatmasında Mısır yerine Şam'la işbirliğine girip önemli destek sağlayarak karşı koydu. Limanı ele geçiremeyen Baldwin daha içerideki Tibnin ve sahilde İskenderun adıyla bilinen dar geçitte büyük kaleler yaptırarak Sur kentinin yolunu kesti.

Baldwin güneyde de Askalon'u elinden kaçırdı. 1111 baharında Baldwin'in kenti kuşatmaya kalkacağından endişelenen o dönemdeki emir Şems el-Hilafe son derece başarılı bir manevra yaptı. Emir önce 7000 dinar haraç ödeyerek barışı sağladı. Mısır'daki Fatımi vezir el-Efdal Kahire'den bu anlaşmaya karşı çıkınca el-Hilafe kendisi için çıkar yolun politikasını değiştirmek olduğuna karar verdi. Fatımi halife ile ilişkisini kesip I. Baldwin'le yeni bir anlaşma sağlamak için Kudüs'e gitti ve Latin krallığına sadakat yemini ederek yarı bağımsız bir yönetici olarak kalmayı başardı. Kısa süre sonra 300 kişiden oluşan bir Hıristiyan garnizonu Askalon'a konuşlandırıldı ve birkaç ay boyunca Baldwin Mısır'la Filistin arasındaki geçişi engeller göründü. Şems el-Hilafe o yazı çıkaramadı. Bir gün atla gezerken Fatımilere sadık bir grup Askalonlu Berberinin saldırısına uğradı. Ağır yaralı olarak evine kaçmaya çalıştı ama yakalandı ve katledildi. Kral Baldwin'in yardıma koşmasına kalmadan Hıristiyan garnizonun da akıbeti aynı oldu. El-Hilafe'nin kesik başını alan el-Efdal derhal Askalon'da Fatımi egemenliğini yeniden sağladı.[57]

Tacın hizmetkârları

I. Baldwin genişlemekte olan krallığında güçlü bir yönetici olduğunu kanıtladı. Başlangıçta Latin Filistin'de güç dengesinin soyluların değil krallığın lehine olmasına özen gösterdi. Bu konuda Batı'daki krallara kıyasla daha avantajlıydı, çünkü sıfırdan başlamaktaydı. Köklü, asırlardır süregelen lortluk ve toprak sahipliği geleneği olan bir aristokrasi ile uğraşmak zorunda olmadığı için Baldwin Kudüs'teki yeni krallığı dilediği gibi şekillendirebilecekti.

En önemli ayrıcalığı, geniş bir araziyi elinde bulundurmasıydı; tüm topraklar krallığa aitti. Avrupa'daki krallar en zengin ve bereketli toprakların soylular tarafından paylaşıldığı ve krallık adına derebeyleri tarafından işletildiği, yarı özerk olarak yönetilen ülkelerin başındaydılar. I. Baldwin Kudüs, Yafa ve Akra dahil Filistin'in önde gelen yerleşim merkezlerini kendi elinde tuttu ve çok az sayıda lortluk oluşmasına izin verdi. Doğu Akdeniz'de süregelen savaşlarda sürekli can kaybına uğrayan aristokrasi derebeylik hakkını kullanmaya olanak bulamadı. Aynı zamanda kral görülen hizmetlere karşılık arazi vermek yerine nakit ödeme yapmayı yeğleyerek para derebeylikleri oluşturmayı yeğledi.

Hayfa ve Taberiye lortluklarının ilk oluşum dönemleri Baldwin'in vasallarına yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Tancred 1101'de Antakya'ya gidince Baldwin güçlü Celile'yi ikiye böldü. 1101 Mart'ında, Haçlı Seferi sırasında Bouillon'lu Godfrey'in hizmetinde bulunmuş olan ve Güney Fransalı Haçlı Geldemar Carpiel'e, Baldwin'in taht üzerinde hak iddia etmesine destek olduğu için Hayfa verildi. Geldemar altı ay sonra savaşta öldü ve bunu izleyen on beş yıl boyunca Hayfa lortluğu birbiriyle akrabalığı bulunmayan üç kişinin elinden geçti. Böylece limanın egemenliği sürekli olarak krallığa geri dönüyor ve her defasında Baldwin kendi seçtiği bir derebeyine bu ödülü veriyordu.

Bu arada Taberiye kralın en sadık adamlarından olan, muhtemelen Birinci Haçlı Seferi sırasında Baldwin'e katılmış

bulunan Flandra şövalyelerinden Falchenberg'li Hugo'ya verilmişti. Hugo krallığa büyük hizmetlerde bulundu ama kısa sürede yöredeki askeri kargaşa içinde 1106'daki bir kuşatma sırasında okla vurulup öldü. Bunun üzerine Taberiye'nin yönetimi Kuzey Fransa'dan gelen Bazoches'li Gervase'e verildi. Baldwin Gervase'den çok hoşnut kaldı ve onu kraliyet kethüdası (mali ve yasal işler yöneticisi) olarak atadı. Ama Gervase iki yıl sonra Müslümanların Celile'ye bir saldırısı sırasında Şam birliklerince esir alındı.

Tabii ki I. Baldwin'in tüm vasalları böyle korkunç olay ve ölümlerle karşılaşmadı. Filistin'in kuzey sahilinde Lübnan sınırında ama Kudüs'ün çok uzağında bulunan yörelerde kral yeni derebeylikler oluşturdu. Bunlardan biri olan Sidon'u krallığının yükselen yıldızı olan Eustace Garnier'e verdi. Muhtemelen Norman asıllı bir şövalye olan Eustace muhtemelen Edessa'da Baldwin'in hizmetine girmişti; 1105'te onun saflarında Mısırlılara karşı savaştığı bilinmektedir. Hemen hiç tanınmayan Eustace kısa sürede Cezire dahil birtakım derebeylikleri sahiplenmeyi başardı ve –Chocques'lu Başpiskopos Arnulf'un kızı ve çok iyi bağlantıları olan– Emma ile evliliği sayesinde Eriha kentine de sahip oldu. Bununla beraber Eustace bir istisnadır. Genelde Baldwin tümüyle tacın hizmetinde olan sadık ve etkin bir soylu sınıf oluşturmaya özen göstermiştir.[58]

İSLAM'LA YÜZLEŞMEK

Doğal olarak, saltanatının ilk yıllarında I. Baldwin yalnızca Filistin üzerinde egemenliğini pekiştirmeye yoğunlaşamazdı; gözünü Müslüman komşularından özellikle Mısır'daki Şii Fatımilerden ayırmaması gerekiyordu. Oradaki vezir el-Efdal Birinci Haçlı Seferi'nde yenilgiye uğramıştı ama Askalon limanı –Filistin ile Mısır arasındaki atlama taşı– hâlâ Fatımilerin elindeydi; dolayısıyla Kudüs krallığı her an bir karşı saldırıya uğrayabilirdi.

Ramla Savaşları

Mayıs 1101'de, Baldwin'in Cezire'ye acımasızca boyun eğdirmesinden kısa süre sonra bir Mısır saldırısının haberi geldi. El-Efdal eskiden Beyrut valisi olan ünlü generali Sadullah'ın emrinde büyük bir orduyu kutsal kente doğru yola çıkarmıştı. Baldwin güneye seğirtti ama açık alanda savaşmak yerine Ramla'da konuşlanıp Fatımilerin bir sonraki hamlesini beklemeyi yeğledi. Üç ay boyunca gergin bir bekleyiş yaşandı; Sadullah Askalon'da saldırı için uygun bir anı bekliyor, Baldwin de Yafa ile Kudüs arasında mekik dokuyordu. Sonunda Eylül'ün ilk haftasında savaşa uygun mevsim sona ererken, Mısırlılar kesin bir yürüyüşe geçti.

Savunmaya çekilmeyi isteyen Baldwin düşmana saldırmaya karar verdi ve derhal Yafa'da seferberlik ilan etti. Bu, emrindeki savaşçıları endişelendirse bile cesur bir karardı. Krallıktaki tüm birlikleri toplamasına ve her şövalye yardımcısını şövalye ilan etmesine karşın tüm mevcudu 260 şövalye ve 900 piyadeden ibaretti. O dönemde Latinler Müslüman ordusunun gücü hakkında –31.000 ila 200.000 arasında değişen– çok farklı ve abartılı tahminlerde bulunuyorlardı. Bu konuda güvenilir bir Arap kaynağı bulunmuyor ama o sonbaharda Fraklara oranla çok daha kalabalık oldukları kuşkusuz.

6 Eylül'de Fatımileri Ramla'nın güneyindeki düzlükte karşılamak üzere Yafa'dan hareket eden Hıristiyanlar umutsuz bir kararlılık içindeydiler. Orduyla beraber ilerleyen kralın rahibi Chartres'lı Fulcher daha sonra: "Bizler (İsa) aşkına ölmeye hazırız" diye yazacak, umudunu yanlarında taşıdıkları Gerçek Haç'a bağlayacaktı.

Ertesi sabah gün doğarken havaya Birinci Haçlı Seferi'nin yankıları yayılmaktaydı. Sadullah'ın orduları uzakta "ovada ışıltılar içinde" belirince kral Gerçek Haç önünde diz çöktü, tövbe etti ve kutsanmak istedi. Fulcher kralının savaşla ilgili yaptığı ateşli konuşmasını şöyle anımsıyor:

İsa'nın askerleri, gelin, neşelenin ve hiçbir şeyden korkmayın. Sizden [yalnızca] ruhlarınızı arındırmak için savaşmanızı istiyorum. ... Burada canınızı yitirseniz bile kutsanmışlar arasında olacaksınız. Eğer zaferi kazanırsanız Hıristiyanlar arasında şerefle parlayacaksınız. Ama eğer kaçmaya kalkarsanız, Fransa'nın buradan çok uzakta olduğunu unutmayın.

Bu söylevden sonra Franklar hızla ilerlemeye başladılar ve Mısırlılarla savaşmak üzere beş ya da altı gruba ayrıldılar. Gazelle isimli çevik atına binmiş Baldwin savaş kızıştığında harekete geçecek olan yedek birliğin önünde gidiyordu. Kralın yanından ayrılmayan Chartres'lı Fulcher savaşın bundan sonraki korkunç karmaşasını şöyle anlatıyor: "Düşman kuvvetleri o kadar kalabalıktı ve üstümüze öylesine hızlı geldiler ki kimse kimseyi göremez, tanıyamaz hale geldi." Latin hatları kısa sürede dağıldı, Geldemar Carpinel öldürüldü ve tüm ordu hızla kuşatıldı.

Hıristiyanlar bozguna uğramak üzereyken Baldwin yedek güçleri ileri sürdü ve Gerçek Haç'la birlikte ilerledi. Bu hamle karşısında Fatımi safları dağılmaya başladı. Fulcher kralın mızrağını bir Mısır emirinin karnına sapladığını ve Müslüman ordusunun önemli bir bölümünün kaçmaya başladığını gördü. Muhtemelen bu ani saldırı sırasında Sadullah öldürüldü. O dönemi yorumlayan bir Latin Müslüman bir komutanın haçı taşıyan rahibe saldırmaya kalkıştığında nefesi kesilip öldüğünü, zafere Gerçek Haç mucizesi sayesinde ulaşıldığını söylüyor. Bu öykünün askerler arasında yayılması ile Haç kültü hızla güçlenmiş olmalı, ama gerçekte savaş tümüyle çok çetin geçmiş ve kesin sonuç alınamamıştır. Fulcher tüm savaş alanının silahlar, zırhlar, Müslüman ve Hıristiyan cesetleriyle kaplı olduğunu, düşmanların can kaybının muhtemelen 5000'e ulaştığını söylüyor ama seksen Frank şövalyesi ile çok sayıda piyadenin öldüğünü de kabul ediyor. Öte yandan, Baldwin düzlükte ve Askalon'a doğru kaçan bozguna uğra-

mış Fatımi ordularına karşı üstünlük sağladı ama Latin ön saflarından sağ kalabilmiş olanlar panik içinde Yafa'ya doğru kaçarken onları yakından izleyen Müslüman birlikler de o günü zaferle kapadıklarına inanıyorlardı.

Kargaşa o kadar büyüktü ki Yafa'ya ulaşan 2 Latin kaçak "kral ve tüm adamları öldü" diyerek yenildiklerini ilan ettiler. Yaklaşık 500 Fatımi'nin limana doğru ilerlediğini öğrenince derinden sarsılan Baldwin'in eşi kraliçe (o sırada Yafa'da yaşamaktaydı) hemen gemiyle kuzeye Antakya'ya bir haberci göndererek Tancred'den yardım istedi. Neyse ki Yafa halkı teslim olmayı kesinlikle reddetti ve zaferinin kanıtı olarak geceyi savaş alanında geçiren kral Baldwin ertesi gün kıyıya ulaştı. Yafa önünde konuşlanmış olan Fatımi askerleri ilk bakışta yaklaşanların kendilerinden olduğunu zannederek neşeyle onlara doğru ilerlediler; sonra da yanıldıklarını ve şanslarının tümüyle dönmüş olduğunu fark edip kaçmaya başladılar. Kuzeye ikinci bir haberci yollanarak kralın sağ ve muzaffer olduğu bildirildi.[59]

Baldwin kararlı stratejisi ve şansı sayesinde başarılı olmuştu ama bu zafer sarhoşluğu ve özgüven uzun sürmedi. El-Efdal Mısır'daki serveti sayesinde kısa sürede Filistin'e ikinci bir saldırıya geçecek kaynağa sahipti. 1102 baharında Askalon'da bu kez el-Efdal'ın oğlu Şerel el-Meali komutasında ikinci bir Fatımi ordusu oluşturuldu. Mayıs'ta Mısırlılar bir kez daha Ramla üzerine yürüdüler ve oradaki müstahkem kuleyi koruyan on beş şövalyeyle savaşarak civar kasabası Lod'daki Aziz George Kilisesi'ne baskın düzenlediler.

I. Baldwin o sırada Yafa'da 1101'deki başarısız seferden sağ kurtulan ve Paskalya'yı Kudüs'te kutlayan Haçlıları yolcu etmekle meşguldü. Akitanyalı William gemiyle Batı'ya gitmeyi başarmıştı ama Blois'lı Stephen, Burgonyalı Kont Stephen ve daha birçoklarının şansı yaver gitmemiş, yola çıktıktan sonra kötü hava koşulları yüzünden geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bu nedenle, 17 Mayıs'ta en son Mısır saldırısının haberi ulaştığında kralın yanındaydılar. Baldwin o anda hayatında-

ki en kötü kararı verdi. Ramla'dan gelen haberde sözü edilen saldırının tam donanımlı bir ordu tarafından değil, ufak bir Fatımi keşif kolu tarafından gerçekleştirdiğini zannederek gözünü karartıp hızla bir karşı saldırıya geçmeyi planladı. Askerleri ve iki Stephen, Lusignan'lı Hugh ve Almanya saray nazırı Konrad dahil bir avuç Haçlı ile büyük bir özgüven içinde Yafa'dan yola çıktı. Elindeki güç yalnızca 200 şövalyeden ibaretti ve hiç piyadesi yoktu.

Ramla düzlüğüne ulaşıp Mısır ordusunun ne kadar güçlü olduğunu görünce Baldwin hesaplarında ne kadar yanıldığını fark etti. Binlerce Mısır askeri karşısında (bazıları 20.000 olduğunu söylüyor) Frankların zafer şöyle dursun sağ kalma umudu bile yoktu. Şeref el-Meali kralın ufak ordusunu görür görmez saldırıya geçti. Baldwin direnmeye çalıştı ama durum ümitsizdi, hemen kuşatıldı ve katliam başladı. Ordusu birkaç dakika içinde büyük kayıplar verdi. Ölenler arasında Birinci Haçlı Seferleri sırasında Bouillon'lu Godfrey'in mabeyincisi olan Stabelo ve 1101 Haçlılarından Wideke'li Gerbod da vardı. Bu kargaşa içinde deneyimli bir asker olan Rozoy'lu Roger yanındaki bir avuç adamıyla kuşatmayı yarıp Yafa'ya dönmeyi başardı. Bu arada Baldwin kana susamış düşmanın önünde geri çekilerek sağ kalabilenlerle birlikte Ramla'daki küçük kaleye sığındı.

O akşam Baldwin büyük bir çaresizlik içindeydi. Gün doğarken Fatımilerin korkunç bir saldırıya geçeceğinin, kendilerini ölüm ya da esaretin beklediğinin tamamen farkında olduğundan son derece zorlu bir karar verdi: Ordusunu terk edip gecenin karanlığından yararlanarak kaçacaktı. Muhtemelen kılık değiştirip kendisine en sadık ve korkusuz beş adamıyla birlikte gizlice kalenin arka kapısından çıktı ama kısa sürede Müslüman askerleri ile yüz yüze geldi. Gece karanlığında son derece kanlı bir çatışma başladı. Çağdaşlarından birinin anlattığına göre Robert isminde bir Frank şövalyesi "öne çıkarak kılıcını sağlı sollu düşmana sallamaya başladı" ama silahı elinden kayınca yenik düştü. Yanındakilerden ikisi daha ölür-

ken Baldwin atı Gazelle'e binip kaçtı. Artık yanında yalnızca Brulis'li Hugh kalmıştı (kayıtlarda bu kişiden daha sonra söz edilmiyor).

Mısırlılar derhal kaçak kralın peşine düştüler. Esir düşmek üzere olduğunu sezinleyen kral uzun kamışların arasına gizlendi ama peşindekiler burayı ateşe verdiler. Baldwin hafif yanıklarla kıl payı kurtuldu. Bundan sonraki iki gün boyunca can korkusu içinde kaçmaya devam etti. Şaşkın bir halde, aç susuz, önce Yahudiye tepelerinin eteklerinde Kudüs'e giden bir yol bulmaya çalıştı ama o yöreyi tarayan Fatımi ordusu yüzünden gerilemek zorunda kaldı. 19 Mayıs 1102'de kuzeybatıya yönelerek sahile indi ve sonunda Arsuf'a ulaşarak kendini güvenceye aldı. Tüm bu dönemde Baldwin utanç ve kuşku içinde kıvranmış olmalı; Ramla'da terk ettiği insanların başına ne geldiğini ya da yokluğu sırasında Yafa ve kutsal kentin işgal edilip edilmediğini bilemiyordu. Arsuf'a gelir gelmez ilk yaptığının yiyip içmek ve uyumak olması, günlerdir içinde bulunduğu fiziksel ve ruhsal travmanın göstergesidir. O çağda yaşamış Latinlerden birine göre, "bu onun yaradılışının insan tarafı için gerekliydi."

Ertesi gün şansı döndü. Mısır saldırısını haber alan Taberiye Lordu Falchenberg'li Hugh seksen şövalye ile birlikte Arsuf'a ulaştı. Hugh sahil boyunca ilerlerken Kral yakınlarda demirlemiş olan bir İngiliz korsan gemisine el koyarak Yafa'ya doğru yol aldı. Yafa'ya ulaştığında kenti büyük tehlike içinde buldu. Yafa karadan Şeref el-Meali'nın ordusu ve denizden de kuzeydeki Askalon'dan gelen otuz gemilik bir Mısır donanması tarafından ablukaya alınmıştı. Baldwin Yafa'daki garnizona moral vermek için kraliyet bayrağını dalgalandırarak Fatımi filosunu sıyırıp limana ulaştı. Karaya çıktığında aldığı haberler gerçekten kötüydü.

Yafa neredeyse düşmek üzereydi. Kralın nerede olduğunu ve Ramla'da ordunun durumunu bilemeyen ve dört bir yandan kuşatılmış bulunan halk çaresizdi. Derken Şeref el-Meali kurnaz bir taktik uyguladı. Windeke'li Gerbod

az çok krala benziyordu. Müslümanlar onun cesedini parçalayıp kafasını ve bacaklarını kestiler ve bunları krallığın sembolü olan erguvan renkli kumaşla kaplayarak Yafa'nın surları önünde gezdirirken Baldwin'in öldüğünü ileri sürdüler ve kentin derhal teslim olmasını istediler. Kraliçe dahil Yafa'da bulunanların çoğu bu yalana inandı ve gemilere binip limandan kaçmayı tasarladı. Tam o anda Baldwin'in gemisi kuzeyde göründü. Kralın gelişi moralleri yükseltti ve Şeref'in oyunu bozuldu. Fatımi ordusunun büyük bir kısmı geniş çaplı bir saldırı için kuşatma malzemelerini hazırlamak amacıyla Askalon'a doğru çekildi, bu da Franklara yeniden toparlanma fırsatı verdi.

Baldwin tam zamanında gelerek Yafa'yı kurtarmıştı ama Ramla'daki olayları engellemekte geç kalmıştı. Kaçışından sonraki sabah Müslüman orduları Ramla'nın surlarına saldırıya geçti ve Baldwin'in ordusundan sağ kalanların koruduğu kuleyi kuşattı. Fatımiler bu ilkel yapıya acımasız bir abluka uygulayarak surları yıktılar ve içerdekileri dumana boğup teslim olmaya zorlamak için ateşe verdiler. 19 Mayıs'ta kralları tarafından terk edilmiş, kapana kısılmış ve yenilmek üzere olan Franklar umutsuz bir durumdaydılar; o çağda yaşamış bir Latin'e göre "dumandan boğulup rezil bir şekilde ölmektense onurlu bir savunmada can vermeyi" seçtiler. Kaleden çıkarak bir intihar saldırısına giriştiler ve anında neredeyse tümüyle kılıçtan geçirildiler. Alman Konrad sağ kalan birkaç kişiden biriydi; acımasızca savaştı ve önüne geleni kılıçtan geçirdi; sonunda savaş alanında ölenlerin ve ölmek üzere olanların arasında tek başına kaldı. Ona hayran kalan Fatımi birlikleri teslim olduğu takdirde canını bağışlamayı ve esir alarak Mısır'a götürmeyi teklif ettiler. Konrad ardında kendisi kadar şanslı olmayan bir sürü insan bıraktı; bunların arasında Blois'lı Stephen de vardı ve ölümü dört yıl önce Antakya'da korkaklıkla lekelenen adını temizledi.

Ramla'da yaşanan felaket o yıl Frankların en şanssız olduğu andır. 1102 Temmuz başında Baldwin krallığı içinde yeni

bir ordu oluşturdu, bunlar arasında Kudüs'ten gelen ve Gerçek Haç'ı taşıyan bir grup da yer alıyordu. Çok sayıda Haçlı taşıyan donanmanın gelmesiyle askerlerin mevcudu daha da arttı. Güçlü ordusunun başına geçen Baldwin süratle Mısırlılara saldırıp onları hazırlıksız yakaladı. General Şeref'in kararsız yönetimi Fatımiler arasında huzursuzluk yaratmıştı ve Frankların ani saldırısı onları püskürttü. Müslümanlar az sayıda kayıp verdiler; savaşın ganimeti de fazla olmadı (birkaç deve ve merkep) ama gene de "Haçlı krallığı" kurtarılmış oldu.[60]

Mısır ile Şam arasında

Kudüs'teki Latinlerin bu kırılgan döneminde Şii Mısır ile Şam'daki güçlü Suriyeliler arasında bir ittifak olmaması büyük bir şanstı. Baldwin 1101 ve 1102'de böyle bir ittifakla karşılaşmış olsaydı krallığının kısıtlı kaynakları yüzünden büyük sıkıntıya düşerdi. Oysa Şam'da Dukak yaşamı boyunca Filistin'deki Franklarla bir uzlaşma politikası sürdürdü. Köpek Nehri'ndeki yenilgisini unutamadığından Hıristiyanların Kutsal Topraklarda Fatımilerin girişimlerini engellemesi ona yetiyor, tarafsız kalmayı yeğliyordu. Oysa onun 1104'te yirmi bir yaşında zamansız ölümü üzerine Şam yeni bir politika benimsedi.

Kısa ama tatsız bir çekişmeden sonra Dukak'ın vekili Atabey* Tuğtekin kentin yönetimini üstlendi. Dukak'ın entrikacı dul annesi Saffet'in eşi olarak yıllar boyu kenarda durup sıranın kendisine gelmesini beklemişti; hatta Dukak'ı Tuğtekin'in zehirlettiği söyleniyordu. Şimdi Atabey'in kurnaz politik manevraları ve zaman zaman insanın kanını donduran acımasızlığı onun başa geçmesini sağlamıştı. 1105'te Atabey Mısır'ın bir askeri işbirliği konusundaki yaklaşımını olumlu karşıladı. Neyse ki Frankların şansına, ilk kez gerçekleşen bu Sünni-Şii koalisyo-

* Atabeyler genellikle prenslerin vasisidir ama çoğunlukla vali ya da başkomutan olarak görev yaparlar.

nun belli sınırları vardı. Muhtemelen yeni müttefikleriyle ilgili kuşkuları bulunan Tuğtekin Filistin'e geniş çaplı bir saldırı düzenlemekten kaçındı. Bunun yerine el-Efdal 1105 yazında bir başka oğlunun komutasında Askalon'un kuzeyine gönderdiği üçüncü bir orduya 1500 okçudan oluşan bir katkıda bulundu.

Bir Mısır donanması da Yafa'yı tacize başlayınca I. Baldwin limanın kısa sürede saldırıya uğrayacağını ve topraklarının yeniden karışacağını fark etti. İnisiyatifi ele alarak Kudüs piskoposunu ve Gerçek Haç'ı yanına aldı ve Fatımi ordusuyla Ramla'da savaşmak üzere harekete geçti. Bu kez emrinde yaklaşık 500 şövalye ve 2000 piyade vardı, gene de düşmanları sayıca çok üstündü. Bununla beraber, dört yıl içinde üçüncü kez Mısırlıların askeri disiplinsizliği sayesinde Baldwin düşmanı geri püskürtmeyi ve kıl payı muzaffer olmayı başardı. Her iki taraf da eşit sayıda kayıp vermişti ama bu çatışma Fatımilerin moralini çok etkiledi. Askalon'un Müslüman yöneticisi savaşta öldürüldü; Baldwin emirin kafasının kesilmesini emretti ve bunu Yafa'ya götürüp Mısır donanması önünde sergileyerek onların hızla limandan ayrılmasını sağladı.

Mısır Filistin'deki Franklara tehdit oluşturmayı sürdürdü ama el-Efdal bundan sonra büyük çapta saldırılara girişmedi ve kayda değer bir başarı da elde edemedi. Bu dönemde Şam kısmen tarafsız kaldı. Tuğtekin Kudüs'le olan ilişkilerini ayrıntılı ve saldırganlıktan uzak bir yaklaşımla sürdürdü. Aslında Şam'ın çıkarları tehdit edilecek olursa buna şiddetle karşı koymaya hazırdı ve Hıristiyan topraklarına sık sık ufak baskınlar düzenliyordu. Ama aynı zamanda Baldwin'le belli koşullarda ve özellikle Suriye ile Filistin arasındaki ticaretin gelişmesine yönelik anlaşmalar da yapmaktaydı.

Tüm bu koşulların en uzun ömürlü sonucu, 1109'da imzalanan kısmi bir ateşkes anlaşması oldu (bu yazılı olarak hazırlanmıştı). Bu ilginç anlaşma Celile Denizi'nin doğusunda –Frankların buradaki bazaltlı toprak nedeniyle *"Terre de Sueth"* yani "Kara Topraklar" olarak tanımladığı– kuzeyde Golan Tepelerine, güneyde de Yarmuk Irmağı'na kadar uzanan

bereketli bölgeyi kapsıyordu. Baldwin ve Tuğtekin burada kısmen silahlardan arınmış bir bölge oluşturarak Müslüman ve Hıristiyan çiftçilerin buradaki toprakları işlemesine olanak sağlamak konusunda anlaştılar. Kara Topraklardan elde edilecek ürün üçe bölünecek, bir bölümü yerleşik çiftçilere verilecek, geri kalanı da Kudüs ile Şam arasında paylaşılacaktı. Bu anlaşma on ikinci yüzyılın büyük bir bölümünde geçerliliğini korudu.[61]

Krallığın ilk beş yılında Kral Baldwin'in ve ülkesinin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği belirsizdi. Bunu sağlayan zaman zaman etkili olan liderlik yeteneği, Müslümanların dağınıklığı ve Fatımilerin askeri yeteneksizliği oldu.

LATİN SURİYE KRİZDE (1101-8)

1105'in ilk serin aylarında Birinci Haçlı Seferi'nin ünlü askeri Tancred'in umutsuzluğa kapılması için birçok neden vardı. Antakya'nın Latin hükümdarı olduğunda yeni oluşan ülkesi neredeyse can çekişmekteydi. Altı ay önce Frankların yenilmezliği konusundaki ünü Antakya ordusunun İslam karşısında uğradığı korkunç yenilgi ile büyük yara almıştı. Buna karşılık Tancred'in ünlü amcası ve Antakya'nın sözde prensi Bohemond kentin tüm zenginliklerine el koyarak Doğu Akdeniz'den kaçıp Batı'ya yelken açmıştı. Prensliğin her yanında ayaklanmalar ve saldırılar hüküm sürmekte olduğundan Tancred tam bir yıkımla karşı karşıyaydı. Yedi yıl önce Antakya'da kuşatma dehşetini yaşamış ve burayı fethetmenin Haçlılara neye mal olduğunu bizzat görmüştü. Şimdi ise o fetihle kazanılan Frank prensliği mahvolacakmış gibi görünmekteydi.

Tancred bu krizden tümüyle ya da kısmen sorumlu tutulamazdı. 1101 baharında Bohemond'un Danişmend emirine esir düşmesinden sonra Antakya'nın naibi olmak üzere Filistin'den ayrılıp kuzeye gelmişti. Bunu izleyen iki yıl boyunca Tancred büyük bir çaba ve yetkinlikle prenslikte istikrar ve güven sağladı. Bohemond esir düşmeden kısa süre önce

Antakya'nın kuzeybatısındaki Kilikya'nın bereketli ovalarını düşmana kaptırmıştı. Daha geniş bir özerklik peşinde olan bölgedeki Ermeni-Hıristiyan nüfus Bizans İmparatorluğu'na yanaşmıştı ama Tancred kısa ama şiddetli bir harekâtla onları yeniden kendine bağladı. Amcasının yitirdiklerini geri almakla yetinmeyip prensliğin sınırlarını genişletmek istedi. Kudüs krallığı gibi Antakya'nın da Doğu Akdeniz kıyılarındaki limanları denetlemeye ihtiyacı vardı ama Suriye'deki en doğal liman olan Latakia (Lazkiye) Bohemond'un tüm çabalarına karşın Rumların elindeydi. Liman 1103'te uzun bir kuşatmadan sonra Tancred'in eline geçti.

Görünüşe bakılırsa Tancred yeni görevinin sağladığı fırsatlardan ve yetkiden hoşnuttu; amcasının bir an önce özgür kalması için hiçbir girişimde bulunmadı. Bu görevi Bohemond'un en son atadığı Piskopos Bernard ve Edessa kontu Bourcq'lu Baldwin üstlendi. Beraberce Bohemond'u esir alan Danişmend emirinin istediği muazzam fidyeyi, 100.000 altın akçeyi ödediler. Yukarı Fırat'taki iki kentin yöneticisi Ermeni Kogh Vasil, ittifak koşulu ile bu miktarın onda birini karşıladı ama öfkeli bir Doğulu Hıristiyan'a göre "Tancred hiçbir katkıda bulunmadı." Sonunda 1103 Mayıs'ında Bohemond özgürlüğüne kavuştu. Bu Tancred için büyük bir düş kırıklığına yol açtı. Amcasına yalnızca Antakya'nın yönetimini değil kendisinin ele geçirmiş olduğu Kilikya ve Lazkiye'yi de teslim etmek zorunda kaldı.[62]

Harran Savaşı (1104)

Özgürlüğüne ve yetkilerine yeniden kavuşan Bohemond Edessa Kontu II. Baldwin ile dostluğunu geliştirmek istedi. Bundan sonraki on iki ay boyunca ikisi birlikte Antakya ile Edessa arasındaki bölgeyi ele geçirip Halep'e saldırmak için harekete geçtiler. Muhtemelen ikinci amaca yönelik olarak 1104 baharında Fırat'ın doğusuna bir sefer düzenlediler. Bu bölgenin ele geçirilmesi Edessa eyaletinin güney sınırını güvenceye alacak ve Halep'in Mezopotamya ile bağlantısını

kesecekti. Oysa Musul ve Mardin'deki Selçuklu Türk yöneticilerinin emrindeki büyük bir Müslüman ordusunun şiddetli direnişiyle karşılaştılar.

Savaş 7 Mayıs civarında Harran'ın güneyindeki düzlükte başladı. Bohemond ve Tancred sağ kanatta savaşırken II. Baldwin kuzeni Courtenay'lı Joscelin (bu tanınmış Fransız soylusu 1101'den sonra Doğu Akdeniz'e gelmiş ve Tel Beşir kentindeki büyük kalenin merkezi olduğu bir arazinin lordu olmuştu) ile birlikte sol cepheyi tutmaktaydı. Savaş sürerken Edessa birlikleri ana ordudan ayrı düştü; hızla ilerlerken ciddi bir karşı saldırıya uğrayıp püskürtüldüler. Baldwin ve Joscelin esir düştü ve binlerce asker öldürüldü ya da hapsedildi. Bohemond ve Tancred Edessa'ya geri dönmeye zorlandılar ve Tancred kenti savunmak için burada kaldı.

Harran Franklar için korkunç bir hezimet oldu. Savaşta verilen kayıplar ve esirler o kadar önemli değildi, asıl yıkım psikolojik olmuştu. Bu yenilgi Doğu Akdeniz'in kuzey bölgelerinde güç ve güven dengelerini değiştirdi; Suriye'deki yerli halk artık Latinlerin aslında yenilmez olmadığını görmüştü. O tarihlerde Şam'da yaşayan bir Müslüman şöyle yazıyor: "[Harran] büyük ve eşsiz bir zaferdi. ... Frankları yıldırdı, sayılarını azalttı ve saldırı güçlerini kırdı, oysa Müslümanların yürekleri güç kazandı."

Aslında Müslümanlar, Rumlar ve Ermeniler bu fırsattan yararlanmaya çalıştılar ve bundan en çok zarar gören Edessa değil Antakya oldu. Bizanslılar Kilikya ve Lazkiye'yi geri aldılar ama Lazkiye kalesi Frankların elinde kalmış olabilir. Güneydoğuda Sumak bölgesindeki kentler Latin garnizonları kovarak Halep'in yanında yer aldılar. En son olarak stratejik öneme sahip İrtah kasabası da aynı yolu izledi. Roma karayolunun üzerinde, Antakya'dan bir günlük yürüyüş mesafesindeki bu kasaba Antakya'nın "kalkanı" olarak biliniyordu. 1104 yaz sonuna gelindiğinde prenslik parçalanmış, bir zamanların görkemli ülkesinden Antakya çevresindeki ufacık bir arazi kalmıştı.[63]

O sonbahar başında Bohemond beklenmedik bir karar aldı. Tancred'i Edessa'dan çağırarak Aziz Peter Bazilikası'nda bir meclis toplantısı yaptı ve Doğu Akdeniz'den ayrılmak istediğini açıkladı. Bu kararının gerisinde yatanı anlamak zor. Bohemond Latin Suriye'yi kurtarmak için Batı Avrupa'da yeni bir Frank ordusu oluşturmak için gideceğini iddia ediyordu. Ayrıca (hapisteyken yardımını istediği) Aziz Leonard'a verdiği sözü yerine getirmek için onun Fransa'da Noblat'taki kutsal tapınağını ziyaret edeceğini de söylemiş olabilir. Aslında Deniz Ötesi'ne kısa sürede dönmeye niyetli görünmüyor, aksine büyük bir ordu kurarak Balkanlarda Bizans İmparatoruna saldırmayı planlıyor gibiydi. Bunu Aleksiyos Komnenos'u şaşırtmak ve Bizanslıların doğrudan Antakya'ya saldırmasını engellemek amacıyla yapmış olabilir ama Bohemond'un stratejisinin temelinde muhtemelen Adriyatik ve Ege sahillerinde yeni araziler edinmek arzusu ve bir gün görkemli Konstantinopolis'te Bizans tahtına çıkma düşü yer almaktaydı.

Bohemond'un Antakya'nın kırılgan konumundan duyduğu hoşnutsuzluğu buradan ayrılmadan önce kentin kalan zenginliğine ve insan gücüne el koyması da kanıtlamaktadır. Genellikle Bohemond'u savunan o çağda yaşamış Latin yazarı Caen'li Ralph bile "kentteki tüm altın, gümüş, mücevher ve giysileri yanına alarak Tancred'e savunmasız, parasız ve askersiz bir kent bıraktı" diye yazmaktadır. Bohemond 1104 Eylül ayı civarında Suriye kıyılarından ayrıldı. Birinci Haçlı Seferi sırasında tüm askeri dehasını ve açgözlü kurnazlığını Antakya'nın ele geçirilmesine yoğunlaştırmıştı. Şimdi, Doğu Akdeniz'e sırtını dönerken bir zamanlar kazandığı ödülü çaresizlik içinde ve belirsiz bir gelecekle baş başa bırakıyordu.[64]

Yıkımın eşiğinde

Böylece Tancred 1105 yılına korkunç bir sefalet içinde ve çökmek üzere bulunan bir prensliğin naibi olarak girdi. Kariyerini biçimlendirecek olan bu krizin ateşinde yanarken kişilik sahibi olduğunu kanıtladı. Kâh havuç kâh sopa göstererek Antakya

yerlilerini acil durum vergisi ödemeye razı etti, böylece hazineyi yeniden doldurarak yeni paralı askerlerin maaşlarını ödeyebildi. Aynı zamanda Harran'daki bozgunun tek olumlu yanından, Antakya'nın Edessa eyaleti üzerindeki itibari yetkisinden sonuna kadar yararlanarak kaynaklarını daha da geliştirdi. Kuzey Suriye'deki "tüm Hıristiyan erkekleri" silah altına alarak, Edessa, Maraş ve Tel Beşir'de yalnızca sembolik garnizonlar bırakarak bahar geldiğinde 1000 kadar şövalye ve 9000 piyadeden oluşan bir ordu sahibi olmuştu. Tancred'in sarsılmaz kararlılığı ve doğru stratejisi artık kendini göstermekteydi.

Tancred bu denli çok düşmanla karşı karşıya iken her cephede savaşamayacağını ve salt savunmaya da çekilemeyeceğini biliyordu. Bunun yerine avını özenle seçerek belli hedeflere etkin saldırılarda bulunmayı planladı. Nisan ortalarında İrtah'a yürüyerek Halep'li Rıdvan ile kesin bir çatışmaya girdi. Bu son derece gözü kara bir girişimdi. Uzun bir savaşta bu düşmanı alt etmek Tancred'in inisiyatifi ele almasını ve Frankların askeri yeteneklerinin yeniden canlanmasını sağlayabilirdi ama öte yandan Haleplilerin kendi ordusunun üç katı bir güce sahip olduğunun ve buradaki bir yenilginin Suriye'de Latin egemenliğinin sonunu getireceğinin de farkındaydı.

Hıristiyanlar Antakya'dan ayrılmadan önce Haçlıların geleneklerine uyup üç gün oruç tuttular ve ölüme hazırlanmak adına ruhlarını günahlarından arındırdılar. Bundan sonra Tancred Asi üzerindeki Demir Köprü'den geçerek İrtah'ı kuşatmak için ilerledi. Rıdvan bu oyuna gelerek 30.000 kişilik ordusuyla harekete geçti. Tancred geri çekildi. Buradaki stratejisi bu toprakları çok iyi bilmesine dayanıyor ve giderek saygı duyduğu Müslüman taktiklerinden yararlanmak istiyordu. İrtah ile Demir Köprü arasındaki yol düz ama kayalık bir araziden geçiyordu. Burada atlar düzlüğe ulaşmadan önce kolaylıkla dörtnal gidemezlerdi. Tancred düzlüğe çekildi ve 20 Nisan 1105'te Rıdvan onu izledi. Çağdaş bir Latin gözlemci savaşın bundan sonraki safhasını şöyle anlatıyor:

> Hıristiyanlar durdukları yerde uyuşmuş gibiydiler. ... Sonra, Türkler engebeli zemini aşınca Tancred birdenbire uykudan uyanmış gibi şiddetli bir saldırıya geçti. Türkler hızla geri çekildi ve her zamanki gibi kaçarken geri dönüp düşman üstüne ok yağdırmayı planladı. Oysa umutları ve numaraları suya düştü. ... [Frankların] mızrakları onları sırtlarından vurdu ve kayalık yol da kaçışlarını engelledi. Atları hiçbir işe yaramadı.

Savaşın bundan sonraki evresinde Latinler panikleyen Müslümanların saflarına daldılar ve Haleplilerin direnişi çökünce düşmanı neredeyse yok ettiler. Dehşete kapılan Rıdvan telaşla kaçarken bayrağını düşürdü ve Tancred ganimetle dolu savaş alanının galibi oldu.

İrtah Savaşı kuzeydeki Haçlı devletlerinin tarihine damgasını vurdu. Bundan sonraki birkaç yıl zarfında Tancred Harran'da yitirilen yerleri yeniden ele geçirdi. İrtah derhal işgal edildi ve bunu Sumak vadisi izledi. Rıdvan barış talebinde bulundu; böylece Antakya ile Halep arasındaki sınır bölgesi güvenceye alındığından Tancred artık dikkatini başka yerlere verebilirdi. 1110 yılında Kilikya ve Lazkiye'yi Rumların elinden alarak buraların uzun süre Antakya'nın egemenliğinde kalmasını sağladı. Aynı zamanda saldırı olasılığı bulunan Müslüman komşusu Şeyzar prensliğine karşı güneydeki savunmasını güçlendirmek için eski Roma yerleşim yeri olan Apamea'yı (Afamiye) ele geçirdi. Kişisel açıdan, 1105'teki başarıları Tancred'in elini güçlendirdi ve kısa sürede artık Bohemond'un naibi değil gerçek bir prens konumuna geldi. Bunda ünlü amcasının servetinin sürekli azalmasının da yararı oldu.[65]

Bohemond'un Haçlı Seferi

Taranto'lu Bohemond 1104 güzünde Avrupa'ya yelken açtı. Rumlar arasında dolaşan bir söylentiye göre Akdeniz'deki yolculuğu sırasında Bizanslılara yakalanmamak için alışılmadık bir numaraya başvurdu. Ölmüş gibi yaparak Batı'ya üs-

tünde hava delikleri açılmış bir tabut içinde gitti. Bu numarayı sürdürmek için tabutta yanına boğulmuş bir horoz konuldu, böylece "cesedi" yeterince koku yayabilecekti. İmparator Aleksiyos'un kızı Anna Komnena anılarında Bohemond'un bu inanılmaz "barbar" ruhuna hayranlık duyduğunu ifade ederek, "adamın böylesine bir kokuya dayanarak nasıl hayatta kalabildiğine şaşıyorum" diye yazıyor.

Hangi şartlar altında yolculuk etmiş olursa olsun, Bohemond 1105 başlarında İtalya'ya ulaştığında muazzam alkışlarla karşılandı. Birinci Haçlı Seferi'nin sözde kahramanı geri gelmişti. Kısa sürede yeni bir Haçlı Seferi için Papa Urban'ın yerine geçen II. Paschal'ın desteğini kazandı. Bohemod iki yıl boyunca İtalya ve Fransa'da bu seferin hazırlığı ile uğraştı. Bu arada Noblat'taki Aziz Leonard Kilisesi'ne giderek 1103'te hapisten kurtuluşu için duyduğu minneti temsil eden gümüş bir kelepçe bırakıp adağını yerine getirdi. Aynı zamanda Birinci Haçlı Seferi'nin *Gesta Francorum* benzeri kendi başarılarını öne çıkaran ve Rumları kötüleyen duygusal bir öykünün kaleme alınıp dağıtılmasının da sponsorluğunu üstlendiği sanılıyor. Ünü ve orduya çağrı için düzenlediği toplantılara kitlelerin ilgisi giderek artarken Bohemond Fransız aristokrasisinin en üst tabakalarına erişmesini sağlayan bir evlilik yaptı. 1106 baharında Fransa kralının kızı Prenses Constance ile evlendi; aynı dönemde kralın evlilik dışı kızlarından Cecilia'ya da Tancred için söz kesildi. Bohemond Chartres'daki düğününü fırsat bilerek Haçlı Seferini tanıtmayı sürdürdü. Düşman ilan ettiği Aleksiyos Komnenos'un 1098 ve 1101'de Haçlılara ihanet ederek Antakya'ya saldırdığını ileri sürdü.

1106 sonlarına gelindiğinde binlerce kişiyi silah altına almış olan Bohemond güney İtalya'ya dönerek Haçlılar için yapılmakta olan gemileri denetledi. Apulia'da bir yıl sonra toparladığı orduya karşın (200 gemi ile taşınacak olan yaklaşık 30.000 kişi) tarihçiler uzun süredir bu seferin niteliğini tartışmaktalar. Halen geçerli olan görüşe göre Rumların Hıristiyan Bizans İmparatoru'nu hedefleyen bu harekâtı gerçek

anlamda bir Haçlı Seferi sayılamaz; en azından Haçlı idealini yok eden bir girişim olarak algılanmalıdır. Bu harekâtın Birinci Haçlı Seferi ile birtakım benzerlikleri vardı; yemin etmek, bir haç sembolü taşımak ve günahlardan arınma beklentisi duymak bu benzerliklerden birkaçıdır. Tartışmanın özünde ise papalığın oynadığı rol yer alır. Papanın bir Hıristiyan'a karşı düzenlenen bir seferi asla bilerek onaylamayacağı, hırslı ve kinci Bohemond'un ordusunun Doğu Akdeniz'de çarpışacağını söyleyerek II. Paschal'ı kandırdığı ileri sürülmektedir.

Olaylara bu bakış açısı birçok sorun içeriyor. Mevcut belgeler papanın Bohemond'un amacından haberdar olduğunu ve gene de onu desteklediğini, hatta Fransa ve İtalya'daki kampanyaları sırasında vaazlar verecek bir papa temsilcisini onun yanına verdiğini gösteriyor. Papanın kandırıldığını varsaysak bile gönüllü yazılanların büyük kısmının Rumlara karşı bir Haçlı Seferine istekli oldukları kuşkusuzdur. Aslında Bohemond'un girişimini Haçlı Seferlerinden sapma olarak algılama eğilimi daha büyük bir yanlış anlamanın göstergesidir: Haçlı Seferi düşünce ve uygulamasının belli bir ideal oluşturduğu inancı. On ikinci yüzyıl başlarında Batı Avrupa'da yaşayanların çoğunun gözünde bu tür dinsel bir savaş henüz kesin bir kimlik kazanmamıştı; oluşmaktaydı. Haçlıların Müslümanlara karşı yönlendirilmesi şart değildi; çoğu Latin Hıristiyanlığının düşmanı varsayılan Aleksiyos Komnenos'a karşı kutsal bir savaşa girmeye hazırdı.

Bohemond'un 1107-8 "Haçlı Seferi" nasıl yorumlanırsa yorumlansın, sefer korkunç bir felaketle sonuçlandı. Latinler 1107 Ekim'inde Adriyatik'i geçtiler ve zamanın otoriteleri tarafından "[Bizans] İmparatorluğun[un] batı kapısı" olarak görülen Durazzo kentini (şimdiki Arnavutluk) kuşattılar. Direkt çatışmadan özenle kaçınan Aleksiyos saldırganların ikmal hatlarını keserek savaşkan Bohemond'u zekâsıyla alt etti. Açlıktan zayıf düşen ve Durazzo'nun savunmasını kıramayan Latinler 1108 Eylül'ünde teslim oldular. Bohemond utanç verici Devol Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.

Bu antlaşmaya göre yaşamı boyunca imparatorun hizmetkârı olarak Antakya'yı yönetecekti ama asıl güç Rum piskoposunun elinde olacak ve Kilikya ile Lazkiye Bizanslılara verilerek prensliğin tüm yetkisi yok edilecekti.

Aslında bu antlaşma yürürlüğe giremedi ve gelecekteki olaylarda herhangi bir rol oynanamadı, çünkü Bohemond bir daha Doğu Akdeniz'e dönmedi. 1108 güzünde Güney İtalya'ya döndükten sonra tarih sayfalarında çok az yer aldı; ününü yitirdi, büyük düşleri ve hırsları yok oldu. 1109'da Constance Bohemond adı verilen bir erkek çocuk sahibi oldu ama 1111'e gelindiğinde bir zamanlar Birinci Haçlı Seferi'nin görkemli komutanı artık hastaydı ve 7 Mart'ta Apulia'da öldü. Tancred Antakya'yı yönetmeyi sürdürdü. Belki hâlâ naipti, ama Franklar onun yetkilerini kabullenmişlerdi. Deniz Ötesi açısından, Bohemond'un son girişiminin bir olumlu yanı oldu; Balkanlardaki harekâtı Bizans'ın Doğu Akdeniz'den uzak durmasına yol açarak Tancred'in Lazkiye ve Kilikya üzerinde sağlam bir denetim kurmasını sağladı.[66]

KUTSAL ÜLKEYİ YÖNETMEK

Tancred'in Antakya eyaletini genişletme, zenginliğini ve uluslararası etkinliğini artırma çabaları 1108'den sonra hız kazandı ve bu alanda büyük bir kararlılık sergileyerek gerektiğinde Müslümanlarla birlik olup Latinlerle savaşmayı bile göze aldı. Uzun süre ara vermeden askeri gücünü kullanarak sürekli çatışmalara girdi. Komşularının ve rakiplerinin topraklarına saldırarak ya da politik ve ekonomik baskı uygulayarak Doğu Akdeniz'de neredeyse bir Antakya imparatorluğu oluşturmayı başardı.

Edessa ve Trablus eyaletleri

1104 ve 1108 yılları arasında Edessa eyaleti Antakya'nın egemenliği altındaydı. Tancred 1104 güzünde eyaletin yönetimi-

ni eline geçirince kayınbiraderi, Birinci Haçlı Seferi'ne katılmış olan Güney İtalya'daki Salerno'lu Richard'ı Edessa valisi olarak atadı. Richard halk tarafından sevilmemesine karşın Kont II. Baldwin'in esareti boyunca Antakya buradaki egemenliğini sürdürdü.

Aslında Antakya kontun serbest bırakılması konusunda herhangi bir girişimde bulunmadı. 1107 yazında Baldwin'i esir alanların fidye talebini Bohemond bile olumlu karşılamıştı. Bunun nedeni 1103'te Baldwin'in onun özgürlüğünü sağlamak için gösterdiği çabaya karşılıkta bulunmaktan ziyade prens Edessa'nın yılda 40.000 altın bezanttan fazla olarak değerlendirilen zirai ve ticari kaynaklarını elinde tutmayı tercih etmesiydi. Tancred Frank Suriye'nin dizginlerini eline alır almaz bu gelirleri sahiplenmeyi ve Baldwin'in yaşadığı sıkıntıları göz ardı etmeyi yeğlemişti.

1107'de kontun arkadaşı ve Tel Beşir lordu Courtenay'lı Joscelin halktan kurtulmalık topladı ve ertesi yıl Baldwin'in Musul'da özgür bırakılmasını sağladı. Musul'un o zamanki Türk yöneticisi Çavlı koşullar görüşülürken sallantıda olan konumunu ve Yakındoğu'da İslam'ın kendi arasındaki çekişmeleri göz önüne alarak fidye ve esir takasının yanı sıra askeri ittifak talebinde bulundu.

Baldwin 1108 yazında Edessa'yı geri isteyince ortam gerildi. Dört yıldır bu eyaletin zengin kaynaklarından yararlanan Tancred işgalini önlediği toprakları Baldwin'e teslim etmeye hiç istekli değildi; bu yüzden tarihsel açıdan Edessa'nın Bizans'ın Antakya Dukalığına bağlı olduğunu ileri sürerek Baldwin'i sadakat yemini etmeye zorladı. Kont buna karşı çıktı, bunun tek nedeni 1100'de Boulogne'lu Baldwin'e bağlılık sözü vermiş olması değildi. Her iki taraf da geri adım atmadığı için çatışma kaçınılmaz gibi görünüyordu.

Eylül başında her ikisi de asker topladı. Kudüs'ün fethinin üstünden daha on yıl bile geçmemişken –her ikisi de Latin soyundan gelen deneyimli Haçlılar– Baldwin ve Tancred birbirlerine savaş açmaya hazırdılar. Daha da şaşırtıcı olan

şey Baldwin'i bu çatışmada yeni müttefiki Musullu Çavlı'nın 7000 kişilik bir Müslüman birliği ile desteklemesiydi. Tel Beşir yakınlarındaki savaşta Tancred sayıca az olmasına karşın direnmeyi başardı. Öte yandan her iki cepheden de 2000 kadar Hıristiyan'ın ölmesi üzerine Antakya ve Edessa'ın dini lideri Piskopos Bernard olaya müdahale ederek arabuluculuk yaptı. Görgü tanıkları Tancred'in 1104'te Bohemond'a Baldwin özgür kalınca Edessa'nın denetimini ona devredeceğine söz verdiğini bildirince Antakya'nın yöneticisi isteksizce geri adım atmak zorunda kaldı. Edessa kenti el değiştirmiş olabilirdi ama aradaki nefret ve rekabet devam etti. Tancred eyaletin kuzey sınırlarındaki toprakları devretmemekte direndi ve kısa süre sonra Baldwin'i Antakya ile barışı sağlamak için haraç vermeye zorladı.[67]

Bu sürtüşme devam ederken Tancred doymak bilmez gözünü gelişmekte olan Trablus'a dikti. Birinci Haçlı Seferi'nden hemen sonra eski rakibi Toulouse'lu Raymond bugünkü Lübnan'ın kuzey sınırlarında kendi Doğu Akdeniz lortluğunu oluşturmaya girişmişti. Raymond bu girişiminde büyük sıkıntılar yaşadı, çünkü diğer Latin yerleşimlerini gerçekleştirenlerin aksine kayda değer zaferlere sahip değildi ve bölgenin önde gelen kenti Trablus Müslümanların elindeydi.

Gene de Raymond birtakım başarılar kazandı. Bir Ceneviz filosu ve 1101 seferinden sağ çıkanların yardımıyla 1102'de Tartus limanını ele geçirdi. İki yıl sonra güneyde, zengin Roma dönemi kalıntılarına sahip Cübeyl limanını işgal etti. Bu arada Trablus'un dışındaki bir tepeye Haçlı Dağı adını verdiği sağlam bir kale yaptırdı; böylece çevreyi rahatça gözlemleyebilecekti. Ne yazık ki, tüm uğraşlarına karşın 28 Şubat 1105'te altmış yaşlarında öldüğünde Trablus hâlâ ele geçirilememişti.

Bunu izleyen yıllarda iki kişi Raymond'un yarım kalan işini bitirmeye çalıştı. Deniz Ötesi'ne ilk gelen yeğeni William Jordan Trablus'a baskı uygularken komşusu Akra kentini ele geçirdi. Öte yandan, 1109 Mart'ında Raymond'un

oğlu Toulouse'lu Bertrand mirasta hak iddia etmek amacıyla Kutsal Topraklara geldi. Trablus'u kuşatmak için oldukça büyük bir donanma ile gelince, iki rakip henüz ele geçirilmemiş olmasına karşın kent üzerinde hak iddia ederek çekiştiler ve William Jordan Haç Dağı'nı terk ederek kuzeye yöneldi. Gelişmekte olan Trablus eyaleti bu ciddi hanedan kavgası yüzünden sarsıntıya uğrayabilirdi.

Oysa, sonuç olarak, Trablus'un denetimi için bu çatışma bir mirastan fazlasını, Haçlı devletlerinin egemenliği için çok daha geniş bir savaşımı kapsamaktaydı. William Jordan Trablus'u ele geçirmek için desteğe gereksinimi olduğunun bilincine vararak Tancred'e onun vasalı olmayı önerdi. Tancred doğal olarak Antakya'nın egemenliğini güneye doğru yaymak için ele geçirdiği bu fırsattan yararlandı; Trablus kendi nüfuz alanına girer ve Edessa ile ilgili planları gerçekleşirse prensliği Deniz Ötesi'nin önde gelen gücü olabilirdi. Günümüz tarihçileri bu gelişmenin önemi üzerinde durmamakta, on ikinci yüzyılın Frankların doğuda Kudüs Krallığı'nın egemenliğini benimsediğini savunmaktalar. Gerçekten de kutsal kent Birinci Haçlı Seferi'nin odak noktasıydı ve Boulogne'lu Baldwin Doğu Akdeniz'de krallık unvanını alan tek Latin yönetici olmuştu ama onun krallığı yalnızca Filistin'i kapsamaktaydı, tüm Yakındoğu'yu değil. Dört Haçlı devleti bağımsız birer kimlik taşımaktaydı ve Kudüs'ün üstün konumu hiçbir zaman resmen tanınmamıştı. Baldwin ve Tancred arasındaki rekabet 1097'de Kilikya'nın denetimi konusundaki çatışma ile başlamıştı ve şimdi de 1109'da Tancred'in Baldwin'in nüfuzuna karşı çıkışı Latin Doğu Akdeniz'deki güç dengesini belirleyecekti.

Bundan sonraki on iki ayda Kudüs kralı bu siyası krizi olağanüstü bir ustalıkla çözümledi ve eski rakibini yenilgiye uğrattı. Hakkını vermek gerekirse Baldwin Antakya'nın diretmelerine askeri güçle karşılık vermeye kalkışmamış, bunun yerine Müslüman düşmanlara karşı Frankların askeri üstünlüğünü sergilemeyi seçmiştir. Deniz Ötesi'nin savunmasını

üstlenirken bile diplomatik davranarak Kudüs'ün üstünlüğünü kabullenmiştir.

1109 yazında Baldwin Doğu'daki Latin liderleri Trablus kuşatmasında Toulouse'lu Bertrand'a destek olmaya çağırdı. Görünüşte bu, uzlaşmaz bir Müslüman ileri karakolunun fethi için görkemli bir Frank işbirliği olacaktı. Kral bizzat kendisi 500 kadar şövalye ile birlikte kuzeye doğru harekete geçti; Tancred 700 şövalyeyle gelip yeni müttefiki William Jordan'ın yanında yer aldı ve Edessa'dan II. Baldwin ve Joscelin de hatırı sayılır bir ordu ile harekâta katıldı. Bertrand'ın Provence donanması ve Cenevizlilerin filosu da bu görkemli askeri gücün bir parçasıydı. Gene de bu koalisyonun derinliklerinde kemikleşmiş düşmanlıklar ve bölücü kuşkular yer almaktaydı.

Doğal olarak, tüm başrol oyuncularının gayet iyi bildiği gibi bu gelişmelerin temelinde Franklar arasındaki güç sorunu yatıyordu. I. Baldwin Antakya'nın nüfuzunu artırmasına göz yumacak mıydı, yoksa bir karşı hamlede bulunacak mıydı? Tüm kuvvetler bir araya toplandığında kral sinsi planını uygulamaya koydu. Kudüs'ün desteğine karşılık bağlılık yemini ettirerek Toulouse'lu Bertrand'ı kanatlarının altına aldıktan sonra kral Trablus'un geleceğini görüşmek üzere bir genel toplantı çağrısında bulundu. I. Baldwin'in en büyük ustalığı, kendisini hırçın ve hâkim bir kral ya da Tancred'in gizli rakibi olarak değil, tarafsız ve adil bir hakem olarak sergilemesiydi. Çağdaş bir Latin gözlemciye göre kral "kendisine sadık adamlardan" oluşan bir jüri önünde "her iki tarafın şikâyetlerini" dinledi ve arabuluculuk yaptı. Toulouse'lu Raymond'un vârisleri "barıştırıldı'; Trablus, Hacı Tepesi ve Cübeyl dahil eyaletin büyük bir kesimi Bertrand'a, Tartus ve Akra da William'a verildi. Dahası, II. Baldwin ve Tancred Antakya'nın geri kalan tüm Edessa toprakları üzerindeki haklarından vazgeçmesi konusunda "anlaştılar". Buna karşılık Tancred yeniden Hayfa ve Celile'nin lordu oldu.

Görünüşe göre kral Deniz Ötesi'nde yeniden barışı sağlamayı başarmıştı. 12 Temmuz 1109'da koalisyon güçleri artık var güçleriyle Trablus'u ele geçirmeye ve kentteki Müslüman garnizonu teslime zorlamaya hazırdılar. Gerçekte ise Tancred kendisinin kandırıldığı ve küçük düşürüldüğü kanısındaydı. Kudüs krallığındaki lortluğunu yeniden istemeye kalkışmadı, zira bu I. Baldwin'e sadakat yemini etmesini gerektirecekti. Öte yandan kral da tarafsız görünümü altında kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, Edessa ile ilişkilerini korumuş ve yeni oluşacak Trablus eyaletine dilediğini atama olanağını sağlamıştı. Trablus'un düşmesinden kısa süre sonra William Jordan'ın "beklenmedik bir saldırı ile kalbinden bıçaklanıp ölmesi" üzerine Bertrand'ın tek yetkili olarak kalması kralı fazla üzmemiş olmalıydı.

1110 Mayıs'ında Bertrand Latin Doğu Akdeniz'in tek hâkimi olma konumunu daha da pekiştirecek bir fırsat yakaladı. O yıl ilkbaharda Bağdat'taki Selçuklu Sultanı Muhammed sonunda Frankların Yakındoğu'yu ele geçirmelerine tepki verdi. Kısa süre önce Musul hükümdarı olan yetenekli Türk generali Mevdud'un komutasında bir Mezopotamya ordusunu Suriye'yi yeniden almak için harekete geçirdi. İlk hedef Edessa kontluğuydu. Bu tehdit karşısında Latinler bir araya geldiler ve Kudüs, Trablus ve Antakya'dan derlenen büyük bir koalisyon ordusunun derhal buraya gelmesi Mevdud'un Edessa'daki kısa süren kuşatmasını kaldırmasına neden oldu. Kral I. Baldwin seçkin Frank yöneticilerinin bir kez daha bir araya gelmesinden yararlanarak ikinci bir arabulucu meclis topladı. Bu kez konu Tancred ile Bourcq'lu Baldwin arasında süregelen anlaşmazlıktı. Çağdaş bir Hıristiyan'ın gözlemlerine göre, "ya adil bir yargılama ya da bir üst kurulun kararı" ile bir çözüm bulunacaktı. "Adil" bir yargılama ile hiçbir şey kazanamayacağının farkında olan Tancred en yakın danışmanlarının ısrarı üzerine katıldığı toplantı başlar başlamaz endişelerinde haklı olduğunu gördü. Kral Baldwin'in başkanlığında başlayan yargılamada Tancred Musullu Mevdud'u

Edessa'ya saldırmak için kışkırtmak ve Müslümanlarla işbirliği yapmakla suçlandı. Bu suçlamaların uydurma olduğu ortadaydı ve Burcq'lu Baldwin'in 1108'de Musul'la yaptığı anlaşmadan ya da I. Baldwin'in Şam'la olan ilişkilerinden hiç söz edilmedi. Meclisin ortak dayanışması ve Frank toplumundan aforoz edilme tehlikesi karşısında Tancred bir kez daha geri adım atmak zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Edessa'dan haraç almaya kalkışmadığı görülüyor.

Antakya'nın resmen boyun eğdiği söylenemez; ilerideki yıllarda prenslik bağımsızlığını kazanmak için yeni girişimlerde bulundu. On ikinci yüzyılın başlarında bu güç çekişmesi Antakya ve Kudüs piskoposluklarındaki dinsel yöneticiler arasında uzun süren üzücü çatışmalara yansır. Buna karşın 1110'da Kral Baldwin hiç değilse bir süre için kendi kişisel yetkisini ve Kudüs'ün Deniz Ötesi'nde önde gelen dinsel güç olduğunu ortaya koymuştur.[68]

Tancred'in mirası

1109 ve 1110 yıllarındaki politik engellere karşın Tancred'in son yılları çok başarılı oldu. İnanılmaz bir çabayla eyaletinin sınırlarını sonuna dek genişletti ve aylarca durmadan savaşarak Müslüman komşularına boyun eğdirdi. Bu süreçte Tancred günümüz tarihçilerinin çoğunlukla göz ardı ettiği önemli bir stratejik açmaza düştü. Tancred ve ortaçağda yaşamış tüm diğer komutanlar için en önemli unsur topografya idi. 1110'da eyalet toprakları iki doğal sınıra kadar uzanıyordu. Doğuda, Antakya ve Halep arasındaki sınırda Frank nüfuzu sarp, kurak ve kayalık bir bölgeye ulaşmıştı. Güneyde eyalet sınırları Sumak ve Asi Nehri vadilerinin ucunda bulunan Müslüman Şeyzar prensliğine dayanmıştı. Bu iki sınır bölgesindeki fiziksel engebeler hem Latin Antakya'ya hem de onun Müslüman komşularına bir güç ve güvence dengesi sağlamaktaydı.[69]

Tancred bu koşullarda konumunu sürdürmeye ve uzun vadeli bir beraberliğe razı olabilirdi. Bunun yerine sürekli genişleme riskini göze alarak potansiyel kazanımların peşine

düştü. 1110 Ekim'inde Belus Tepelerini aştı ve zorlu bir kış saldırısı sonunda Cezire bölgesinde (Belus Tepelerinin doğusunda) el-Atharib ve Zerdana dahil bir dizi yerleşim merkezini ele geçirdi. Artık eyalet ile Halep arasında otuz kilometrelik açık ve korumasız düzlükler kalmıştı. 1111 baharında güneye doğru benzer bir saldırıya geçerek Şeyzar yakınındaki bir tepenin üstüne yeni bir kale yaptırdı. Hiç değilse başlangıçta Halep'teki Rıdvan ile Şeyzar'daki Mustafa bu saldırıya barışçıl bir yaklaşım sergileyerek 30.000 altın dinara varan bir haraç ödemeyi önerdiler.

Bu tür parasal uzlaşmaların geleneksel bir geçmişi vardı. On birinci yüzyılda İberya'da kuzeydeki Hıristiyan orduları güneyde bölünmüş Müslüman kent-devletlerini ele geçirmiş ve bunlarla yıllık haraç ödemeleriyle ilgili anlaşmalar yapmıştı. Bu sistem sayesinde yarımadada (İspanya'nın merkezinde) uzun süre önce yok olan başkent Toledo 1085'e kadar barışçıl bir işgal altında yaşamıştır.

Tancred de Halep ve Şeyzar'ı yıkmak için benzer planlar yapmış olabilir ama izlediği politikanın tehlikeli bir yanı vardı. Çok fazla baskı uygular ve aşırı ödeme taleplerinde bulunursanız kurbanınız misilleme yapma riskini göze alabilir. Halep'te baskı ve talepler bir süre etkili oldu. Öte yandan 1111'de Tancred Şeyzar'ı çok fazla zorladı ve Musullu Mevdud o yıl Eylül ayında ikinci bir Abbasi ordusuyla Suriye üzerine yürüyünce Münkid aşireti büyük bir istekle ona katıldı. Sumak bölgesinden gelecek bir istila tehdidine karşı Tancred Antakya'daki tüm erkekleri silah altına aldı. Aynı zamanda Latin dostlarından yardım istedi ve aralarında bölünmelere yol açan gerginliklere karşın Kudüs, Edessa ve Trablus orduları da derhal bir araya geldi. Bu ortak askeri güç Afamiye'de mevzilendi ve sabırlı bir direniş göstererek Mevdud'un tüm savaş girişimlerini boşa çıkarıp onu geri çekilmeye zorladı.

Tancred bir kez daha eyaletine yönelik bir tehdidi yok etmeyi başarmıştı ama sürekli savaşmaktan ötürü otuz altı yaşında kalbi durunca Halep ya da Şeyzar'ı ele geçirme umut-

ları suya düşü. On ikinci yüzyılın başlarında yaşamış Ermeni Hıristiyan tarihçi Edessalı Matta Tancred'in 1112 Aralık ayındaki ölümünden söz ederken ona ağıtlar yakmakta ve "bir aziz kadar saf ve dindardı, son derece iyi kalpli ve anlayışlıydı, tüm dindar Hıristiyanlarla ilgilenirdi; ayrıca insanlarla ilişkilerinde muazzam alçakgönüllü davranırdı" diye övgüler düzmekteydi. Bu övgüler Tancred'in karanlık yanlarını gizlemektedir: aşırı ölçüde hırslıydı, yükselmeyi çok istiyor, güç kazanmak uğruna çevresindekilere ihanet etmekten ya da onlarla savaşmaktan hiç çekinmiyordu ve ustaca politik manevralar yapıyordu. Bu özellikleri ve tükenmez dinamizmi sayesinde Tancred inanılmaz nüfuz sahibi olabilmiş ve Kuzey Suriye'de sağlam bir Frank egemenliği gerçekleştirmiştir. Adil olmak gerekirse, tarih onun kötü ünlü amcası Bohemond'u değil Tancred'i Antakya eyaletinin kurucusu olarak tanımalıdır.[70]

DENİZ ÖTESİ'NİN HAKİMİ (1113-18)

Tancred'in ölümü Yakındoğu'da hanedanlar arasında paylaşım ve politik manevralar yüzünden güç dengelerinin değişmekte olduğu bir döneme denk geldi. Antakya'da yönetim Tancred'in yeğeni, Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlardan Salerno'lu Richard'ın oğlu Salerno'lu Roger'a geçti. Roger kısa sürede Deniz Ötesi'nin seçkin yöneticileri arasında gerçekleşen üst düzey evlilik anlaşmaları sonucu oluşan Frank toplumunun arasına katıldı. Bu karmaşık aile ilişkileri Haçlı devletleri arasında daha etkin bağlantılara yol açtı Roger Edessa Kontu Bourcq'lu Baldwin'in kız kardeşi ile evlenirken Tel Beşir'in lordu Josceline Roger'in kız kardeşi ile evlendi. Toulouse'lu Bertrand'ın 1112'deki ölümü üzerine Trablus'ta yönetime onun genç oğlu Pons geçti.

Pons kısa sürede Toulouse'luların Bizans'a hizmet Antakya'dan nefret geleneğinin dışına çıktı ve 1113 ile 1115 yılları arasındaki bir tarihte Tancred'in dul eşi Fransız Cecilia ile ev-

lendi. Pons maddi açıdan Kudüs'e bağımlıydı ama Cecilia'nın çeyizi sayesinde güneyde Antakya'ya giden iki yoldan biri olan Ruj Vadisi'nde önemli bir toprak sahibi oldu. Bu kişisel ve siyasi alanlardaki değişimler iki açıdan önem taşıyordu: bir taraftan bir dış tehdit karşısında Frank işbirliğinde yeni bir dönem başlıyor, diğer taraftan da Deniz Ötesi'nde ve özellikle Antakya ile Edessa arasındaki ilişkilerde güç dengesi ile ilgili eski sorunlar yeniden su yüzüne çıkıyordu.

Birlikten doğan güç

Latin birliğinin gücü Iraklıların süregelen saldırı tehdidi ile kısa sürede bir sınav verdi. 1113 Mayıs'ında şimdi Bağdat'ın en önde gelen komutanı olan Musullu Mevdud üçüncü bir Abbasi ordusunu Yakındoğu'ya doğru harekete geçirdi. Bu kez Suriye yerine Filistin üzerine yürüdü. Frankların Şam topraklarında Celile'nin kuzeyine ve doğusuna sık sık şiddetle saldırmaları Tuğtekin'i Kudüs'ten gelecek her türlü yaklaşıma sırt çevirmesi gerektiğine inandırmıştı. Mayıs'ın son haftasında büyük bir ordu ile Mevdud'a katıldı ve birlikte Celile'ye doğru ilerlemeye başladılar.

Bu haber Akra'da I. Baldwin'e ulaşınca komşuları Roger ve Pons'a haber göndererek acil destek istedi. Kral şimdi zor bir karar vermek zorundaydı. Frankların toplanmasını beklerken Mevdud ve Tuğtekin'in kuzeydoğudaki topraklara saldırmasına izin mi vermeliydi yoksa elindeki kısıtlı askeri güçle onların önünü mü kesmeliydi? Haziran sonuna doğru ikinci yolu seçti. Baldwin'in kararsız tutumu çağdaşları tarafından büyük eleştiriye uğradı. Kendi rahibi bile kralın müttefikleri tarafından "kendi öneri ve yardımlarını beklemeden düşmana karşı gözü kara ve düzensiz bir saldırıya kalkmakla" suçlandığını yazar. Aynı suçlamalar günümüz tarih kayıtlarında da yer alır. Kralı savunmak gerekirse, 1102'deki kadar düşüncesizce davranmadığı ileri sürülebilir. 1113 yazında olanlar hakkında yeterince ayrıntı yok ama anlaşıldığına göre Baldwin Akra'dan yola çıkarken amacı

düşmanla savaşa girmek değil Celile'yi denetlemek için bir ileri üs kurmaktı.

Ne yazık ki 28 Haziran'da kralın ordusu beklenmedik bir saldırı ile dağıldı. Her zaman öncüler gönderip bilgi toplamakta titiz davranan Baldwin bu kez, düşmanların yakında, doğu yakasında konuşlandığını fark etmeden güneyde Celile Denizi'ne akan Ürdün Irmağı üzerindeki el-Sennabra köprüsü yakınında kamp kurmuştu. Müslüman öncü kolları bunu bildirince Mevdud ve Tuğtekin derhal saldırıya geçti. Köprüden sel gibi akarak neye uğradığını bilemeyen Franklara baskın yaptılar, otuz kadar şövalye dahil 1000 ila 2000 askeri katlettiler. Baldwin panik içinde kaçarken kraliyet bayrağı ile çadırını, krallığının bu iki en önemli simgesini yitirdi.

Baldwin utanç içinde Taberiye'nin karşısındaki Tabor dağının eteklerine kadar geriledi; Antakya ve Trablus orduları onu orada buldular. Şimdi çok daha tedbirli bir strateji izleyerek askerleri savunma konumunda tutuyor ve bölgeyi araştırmakla beraber doğrudan bir çatışmadan kaçınıyordu. Yaklaşık dört hafta boyunca her iki taraf da bölgede kalıp birbirlerinin sabrını denediler ama Latin ordularının çok kalabalık olması yüzünden Mevdud ve Tuğtekin doğrudan güneye, Kudüs'e yürümeyi göze alamayarak bir dizi geniş çaplı baskına giriştiler. Ağustos'ta Müslüman müttefikler tekrar Ürdün Nehri'ni geçtiler ve Şamlı bir tarihçiye göre arkalarında "aşağılanmış, yenilmiş ve morali bozuk bir düşman" bıraktılar. Zaferlerini kanıtlamak için Bağdat'taki Sultan'a Frank esirleri ve ölen Hıristiyanların kellelerini ganimet olarak gönderdiler. Baldwin ününe büyük zarar vermek pahasına canını kurtarmıştı.[71]

Mevdud güzün başlangıcını Şam'da geçirmeye karar verdi. 2 Ekim 1113'te Tuğtekin'le birlikte Büyük Cami'de Cuma namazına katıldıktan sonra caminin avlusundan geçerken bir kişinin saldırısına uğradı ve ağır yaralandı.

Suikastçı anında öldürüldü ve daha sonra cesedi yakıldı ama ne kimliği ne de amacı belirlenebildi. On ikinci yüzyıl başında Yakındoğu siyasetinde önemli bir rol oynamaya baş-

layan Kuzeydoğu İran'daki Şiilerin İsmaili tarikatına bağlı olduğundan kuşkulanıldı. Şiilerin kaynakları kısıtlıydı ama düşmanlarını öldürerek güçlenip ünlenmişlerdi. Tarikat mensuplarının afyon tiryakisi olduğu söyleniyordu ve onların tanımlanması için yeni bir sözcük geliştirilmişti: Haşhaşi. Rıdvan bin Tutuş'un döneminde Halep'te önemli bir nüfuza sahip olmuşlardı ama onun 1113'te ölümünden sonra kentten sürgün edilmişlerdi. Haşhaşiler Tuğtekin ile işbirliği içindeydiler, bu yüzden atabeyin Mevdud'un ölümünde parmağı olduğundan kuşkulanıldı. Tuğtekin'in bu olayla ilgisi olup olmadığı kesinlikle bilinmiyor ama söylentiler onun Bağdat'la bağlantısının kesilmesine ve Şam ile Kudüs arasında yeni bir yakınlaşma oluşmasında yeterli oldu.[72]

Franklar açısından 1113'te yaşanan kriz, Müslüman saldırılarına karşı birlikte hareket etmenin önemini tartışılmaz biçimde ortaya koydu; aynı zamanda ihtiyatlı bir savuma stratejisinin gereğini de kanıtladı. 1111 ve 1113 olayları birlikte değerlendirilerek on ikinci yüzyıl boyunca izlenecek Latin askeri uygulaması belirlendi; güçlü bir istila karşısında Franklar birleşecek; uygun bir savunma noktasında toplanacak, tehdit altındaki bölgeyi denetleyecek ve bir yandan düşmanın hareket özgürlüğünü kısıtlarken diğer yandan açıkça savaşmaktan kaçınacaktı.

Antakya prensi Roger bölgesine yönelik ilk tehdit karşısında bu yaklaşımı benimsedi. Tek farkı bu kez yalnız Latin vatandaşlarından değil Suriye'deki Müslüman tiranlardan da destek almasıydı. Halep'te karışıklık hüküm sürerken Bağdat Sultanı bu fırsattan yararlanıp kenti ele geçirerek Yakındoğu'daki egemenliğini pekiştirmek istedi. Bu amaçla bu kez İranlı komutan Hemedan'lı Bursuk komutasında yeni bir sefer başlattı.

Böylesine açık bir müdahale Suriye'de kendi aralarında çatışmakta olan Müslüman yöneticilerden olağanüstü tepki aldı. Tuğtekin Yukarı Fırat'taki Diyarbakır bölgesine egemen olan Artuklular adındaki bir Türkmen boyunun önde gelenlerin-

den olan damadı Mardinli İlgazi ile ittifak kurdu. Tuğtekin ve İlgazi beraberce geçici olarak Halep'i denetim altına aldılar ve Antakya'ya barış görüşmeleri için bir heyet gönderdiler. Roger ilk başta bu yaklaşımı kuşku ile karşıladı ama sonra herhalde eyaletin doğu sınırında arazileri bulunan ve Tuğtekin'in yakın arkadaşı olan vasalı Miskin Robert Fitz-Falk onun kuşkularını giderdi. O yaz bir askeri işbirliği anlaşması imzalandı ve Bursuk'un saldırısına karşı hazırlıklar başladı.

Bursuk Suriye'ye gelip Halep yolunun kendisi için kapalı olduğunu görünce 1111'de Musullu Mevdud'un yaptığı gibi Antakya'nın güney sınırına saldırmak için Şeyzar'dan yardım istedi. Bu arada Roger de 2000 kişilik birlikle ve muhtemelen Edessa'dan gelen II. Baldwin'le birlikte Afamiye'de konuşlandı. Burada olağanüstü bir Doğu Akdeniz ittifakı kuruldu. Tuğtekin verdiği sözü tutarak 10.000 kadar askerle Roger'a katıldı; bu arada I. Baldwin ve Trablus'tan da Pons Ağustos ayında buraya geldiler. Bu ordular yaz boyu burada kaldılar; Latin ve Müslüman askerler fazla zorlanmadan birbirleriyle kaynaştılar.

Böyle büyük ve mevzilenmiş bir ordu ile karşılaşan Bursuk müttefiklerin kampına saldırılar düzenleyip Sumak vadisine baskınlar yaparak karşı tarafı savaşa zorlamaya çalıştı. Bu tahrikler karşısında Roger orduda disiplini sağlamak için safları bozanları gözlerini oymakla tehdit etti. Bunun üzerine Latinler ve Şam'dan gelenler konumlarını aynen korudular. Başarısızlığa uğrayan Bursuk Şeyzar'dan çekildi ve Suriye'nin artık tehlikede olmadığını düşünen koalisyon dağıldı.

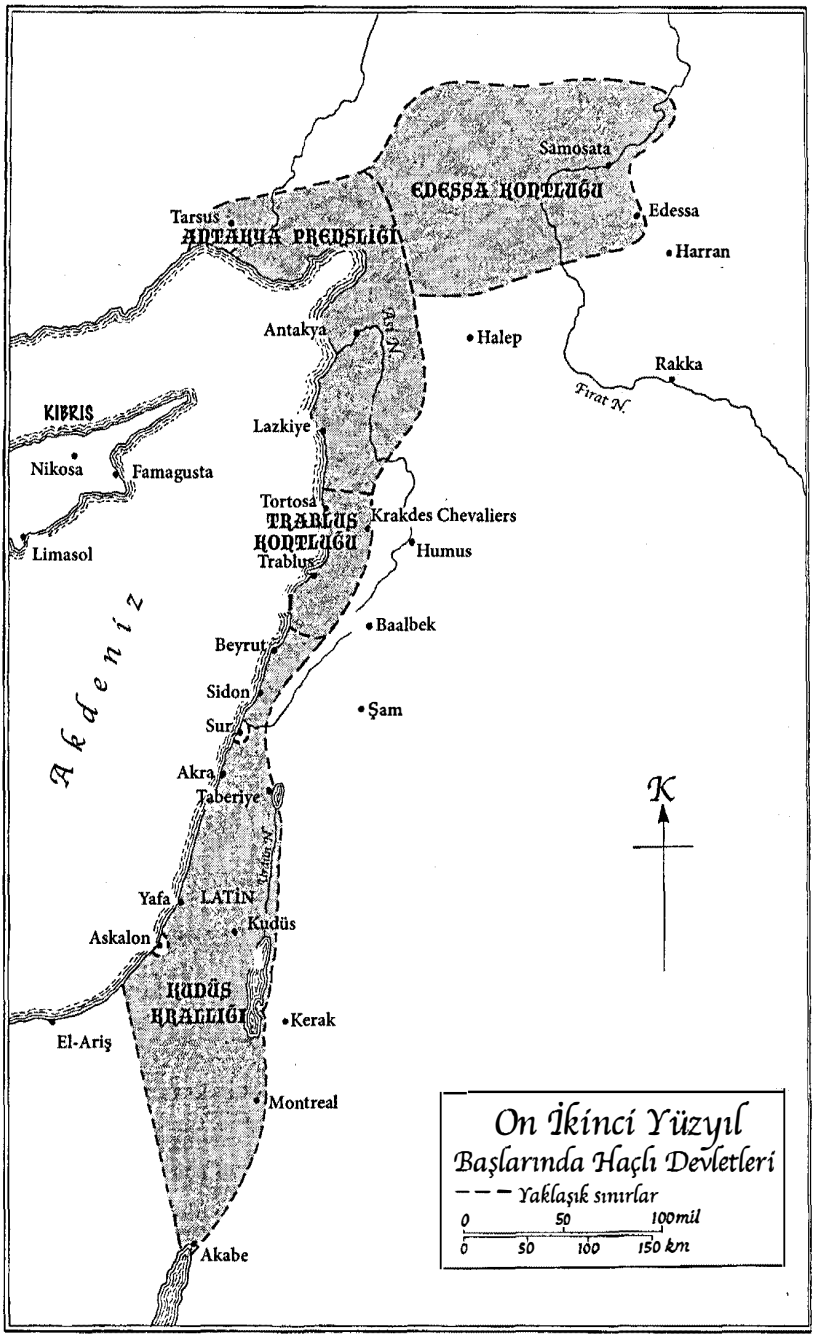
Roger Antakya'ya döndü ama Eylül'ün ilk günlerinde Bursuk'un geri çekilişinin bir aldatmaca olduğu ortaya çıktı. Hama'da savunma durumundaki ordunun dağılmasını bekleyen Bursuk şimdi geri dönerek Sumak'ın kuzey kesimini kuşattı. Eyaletin gerçek bir tehditle karşı karşıya olduğunu gören ve müttefiklerinden ayrı düşen Roger zor durumda kaldı. Yalnızca Antakya'ya bağımlı bir hükümdar gibi davranan Edessa valisi Baldwin'in orduları yaz boyu burada kalmıştı.

Roger Latin-Müslüman koalisyonunun yeniden toparlanmasını beklerken Bursuk'un Suriye'de rahatça ilerlemesine göz mü yummalıydı yoksa hızla kendi başına harekete mi geçmeliydi? I. Baldwin de iki yıl önce aynı ikilemi yaşamıştı ve Antakya prensi bundan ders alacak yerde 1115 Eylül'ünde ordusunu Rugia'da toparladı ve düşmanın üstüne doğru yürüdü. Bu gerçekten çılgınca bir girişimdi. 500 ila 700 kadar şövalye ve yaklaşık 2000 ila 3000 piyade ile iki misli daha güçlü bir orduya meydan okumaktaydı. Görünüşe göre Latinler Cebele piskoposunun taşımakta olduğu Gerçek Haç'a ve ruhlarını arındırma ayinlerine güvenmekteydiler, ama öyle olsa bile Roger Frank Suriye'nin geleceği üzerine kumar oynamakta olduğunu herhalde biliyordu.

Bu kez Hıristiyanların şansı yaver gitti, bunda askeri istihbaratın da rolü büyüktü. Roger Ruj Vadisi'nden geçip Hab'da kamp kurdu, bu arada Bursuk'un ordusunun nerede olduğunu araştırıyordu. 14 Eylül sabahı keşif kolu düşmanın yakınlardaki Sarmin Vadisi'nde kamp kurduğunu ve onların varlığından haberdar olmadığını bildirdi. Roger ani bir saldırı düzenledi, korkuya kapılan Müslümanlar dağınık bir halde o civardaki Tel Danit isimli bir tepeye doğru kaçıştılar ve orada kısa sürede yenilgiye uğradılar. Roger panikleyen Bursuk karşısında muazzam bir zafer kazandı. Ele geçirilen Müslüman kampındaki ganimet o kadar büyüktü ki Roger'in bunu adamlarına paylaştırması üç gün sürdü. Roger savaş kurallarını çiğneyerek başarılı olmuştu ama bir yandan da fevri ve düşünmeden harekete geçmenin kaygılandırıcı bir örneğini vermişti.[73]

Boulogne'lu Baldwin'in son yılları

Kral I. Baldwin o sonbaharda kendi gözü pek hatta hayalci macera düşkünlüğünün örneklerini sergiledi. Doğuda Ölü Deniz ile Kızıl Deniz'in arasında Ürdün Irmağı'nın ötesinde kurak ve ıssız bir bölge bulunuyordu. Bugün burası çağdaş Ürdün devletinin sınırları içindedir; on ikinci yüzyılda burası Tran-

Samosata
EDESSA KONTLUĞU
Edessa
Tarsus
ANTAKYA PRENSLİĞİ
Harran
Antakya
Halep
Rakka
Asi N.
Fırat N.
KIBRIS
Lazkiye
Nikosa
Famagusta
Tortosa
Krakdes Chevaliers
TRABLUS KONTLUĞU
Limasol
Trablus
Humus
Akdeniz
Baalbek
Beyrut
Sidon
Şam
Sur
Akra
Taberiye
K
Ürdün N.
Yafa
LATİN
Kudüs
Askalon
KUDÜS KRALLIĞI
Kerak
El-Arîş
Montreal
Akabe
On İkinci Yüzyıl
Başlarında Haçlı Devletleri
Yaklaşık sınırlar
0 50 100 mil
0 50 100 150 km

sürdün olarak biliniyordu. Bereketli olmamasına karşın Suriye ile Mısır ve Arabistan kentleri arasında önemli bir ticaret ve iletişim yoluydu. Baldwin 1107 ve 1113'te iki kez buralara keşif seferleri yapmıştı. Şimdi 1115 yılının sonuna doğru bu Doğu Akdeniz içindeki trafiği denetimi altına almak amacıyla cesur bir girişimde bulunarak bölgenin Frank sömürgesine dönüştürülmesi yolunda ilk adımı attı. Sadece 200 şövalye ve 400 piyade ile yerlilerin Şobak dediği kayalık bir araziye gidip orada Montreal ya da Kral Dağı adı verilen bir kale yaptırdı. Ertesi yıl aynı bölgeye dönerek Kızıl Deniz kıyısındaki Akabe'de küçük bir ileri karakol kurdu. Böylece Baldwin ileride krallığın yararlanacağı bir bölge oluşturmaya başladı.

1116-17 yıllarında ciddi bir hastalık geçiren Baldwin'in iyileşmesi aylar sürdü ama 1118 başında yeni askeri manevralara başlamaya hazırdı. O yıl Mart ayında Mısır'a karşı ciddi bir harekâta girişerek Nil'in doğudaki kollarına kadar ilerledi. Bu sırada birdenbire yeniden hastalandı, 1103'te aldığı ve hiçbir zaman tamamen kapanamamış olan yarası yeniden açıldı. Kral düşman topraklarında atına binemeyecek kadar büyük acılar içinde kıvranıyordu, bu yüzden derme çatma bir sedye üzerinde Filistin'e doğru yola çıkmak zorunda kaldı. Birkaç gün sonra, 2 Ağustos 1118'de sınırda el-Ariş adındaki küçük bir yerleşim merkezine ulaştı ama daha fazla ilerleyemedi ve orada günah çıkarıp öldü.

Kral cesedinin Mısır'da kalmamasını ısrarla istediği için ölümünden sonra aşçısı Aldo kendisine verilen talimata titizlikle uyarak cesedin sıcakta çürümesini engelledi.

> Verdiği talimata uygun olarak karnı yarıldı, iç organları çıkarıldı ve gömüldü; bedeninin içi ve dışı, gözleri, ağzı ve burun delikleri tuzlanıp baharat ve balsamla mumyalandı; sonra ceset bir derinin içine yerleştirilip dikildi, kilimlere sarıldı, bir ata yüklenip sıkıca bağlandı. Paskalya Yortusundan önceki Pazar günü cenaze alayı cesetle birlikte Kudüs'e ulaştı ve Kral I. Baldwin, vasiyetine uygun olarak

Kutsal Mezar Kilisesi'nde kardeşi Bouillon'lu Godfrey'in yanına gömüldü.[74]

Her ne kadar Doğu Akdeniz'e ilk saldırı Birinci Haçlı Seferi ile yapıldıysa da Yakındoğu'yu asıl fetheden ve Haçlı devletlerini kuranlar Deniz Ötesi'ne ilk yerleşen kuşaklar oldu. Bu alanda en büyük katkıda bulunanlar kuşkusuz Kral I. Baldwin ve rakibi Antakyalı Tancred idi. Bu iki hükümdar beraberce Latin Doğu'yu son derece kırılgan bir dönemden geçirdiler. Bu dönemde Frankların savaşta yenilmezlik efsanesi yıkıldı ve Müslümanların karşı saldırılarının ilk belirtileri ortaya çıktı. 1100 ile 1118 yılları arasında İslam'daki bölünmeler, Birinci Haçlı Seferi döneminde olduğundan çok daha belirginleşti. Batı Avrupalıların Suriye ve Filistin'deki yerleşimleri Müslümanların inançlı ve güçlü saldırıları ile belki engellenebilirdi.

Baldwin ve Tancred'in başarıları pragmatizmle karışık esnek yaklaşımlarından kaynaklanıyordu. Böylece birleşme ve egemenlik yalnızca askeri zaferlerle değil aynı zamanda diplomasi, ekonomik yarar ve Latin nüfus dışındaki yerli halkın Frank devletlerinin yapısıyla uyum içinde bulunması ile sağlanıyordu. Latinlerin varlığını sürdürmesi de Baldwin, Tancred ve çağdaşlarının dıştan gelen tehditlere karşı iç çekişmeleri önlemelerine ve birlik sağlamalarına bağlıydı. Kutsal Toprakların savunulması sırasında savaş öncesi günah çıkarma ve Gerçek Haç kültüne bel bağlama gibi "Haçlı Seferi" ideolojisinden bazı yansımalara rastlanıyordu. Ama aynı zamanda ilk Latin göçmenler Yakındoğu ortamına uyum sağlamaya istekli olmuş, Müslüman komşularıyla ticari anlaşmalar, belli süreler için barış antlaşmaları imzalamış ve hatta askeri ittifaklar kurmuşlardır. Doğal olarak, bu çeşitli yaklaşımlar Birinci Haçlı Seferi'nde tanık olunan kutsal savaş gerçeğinin genişletilmiş bir yansımasıdır. Franklar Müslümanları, hatta Rumları ezeli düşman olarak görmeyi sürdürürlerken aynı zamanda Frank toplumlarının geleneklerine uygun olarak Doğu Akdeniz'deki yerli halkla ilişkilerini geliştirdiler.

5

DENİZ ÖTESİ

28 Haziran 1119 sabahı gün doğmadan Antakya Prensi Roger ordusunun savaş hazırlıklarını başlattı. Askerler dinledikleri vaaz ve Antakya'nın Gerçek Haç kültü ile günahlarından arındılar. Bugüne gelinceye kadar Roger olası bir Müslüman saldırısına karşı kararlı bir direnişte bulunacaklarını ortaya koymuştu. Halep yıllar boyu Antakya'nın topraklarını genişletmesine ve olağanüstü yüksek haraç taleplerine boyun eğdikten sonra birdenbire karşı saldırıya geçmişti. Kentteki yeni emir Artuklu İlgazi neredeyse 10.000 kişilik bir ordu oluşturdu ve Frankların yönetimindeki Antakya'ya doğru yürüyüşe geçti. Bu tehdit karşısında Roger (1118'de Kudüs'te krallığını ilan eden) Bourcq'lu Baldwin dahil Latin komşularından destek gelmesini bekleyebilirdi. Bunun yerine prens 700 şövalye, 3000 piyade ve bir Türkopol (Türk asıllı Hıristiyan paralı asker) birliğinden oluşan ordusu ile Belus Tepelerinin doğudaki yamaçlarına ilerledi. Roger burada küçük Sarmada yerleşim biriminin yakınındaki bir vadide kamp kurdu –çevredeki kayalık arazinin iyi bir savunma sağlayacağına inanıyordu–ve o sabah ani bir saldırıyla düşmanı hazırlıksız yakalayarak 1115'teki gibi bir zafer kazanmayı umuyordu. Oysa bir gece evvel keşif kollarının İlgazi'ye Hıristiyanların yerini bildirdiğinden haberi yoktu. Çevreyi iyi bilen Artuklu komutanı Roger'in kampını üç yandan sarmak üzere birliklerini harekete geçirdi ve bir Arap tarihçinin anlattığına göre "şafak sö-

kerken (Franklar) Müslüman ordularının kendilerini tümüyle kuşatmak üzere olduklarını gördüler."[75]

KANLI TARLA

Borazanlar silah başına çağrısı yaparken Roger telaşla askerlerini savaş düzenine sokmaya çalıştı; yanı başında bir dinadamı Gerçek Haç'ı taşımaktaydı. İlgazi'nin adamları yaklaşırken Latinleri kampın dışında toplamayı başardı. İnisiyatifi yeniden ele geçirmek umuduyla Roger sağ kanattaki Frank şövalyelerine derhal saldırıda bulunmalarını emretti; ilk anlarda bu Haleplilerin ilerlemesini engeller gibi oldu. Ama çatışma sürerken sol kanattaki Türkopollerin safları dağıldı ve bu da Latinlerin konumunu bozdu. Sayıca üstü bir ordu tarafından tamamen kuşatılan Antakyalılar sonunda yenildiler.

Bu hengâmenin ortasında kalan Prens Roger son derece savunmasızdı ama "adamları dört bir yanda ölü ya da yaralı olarak yere serilmişken ... asla vazgeçmedi ve geri çekilmedi". Bir Latin gözlemci bu sahneyi şöyle anlatıyor: "Kıyasıya savaşırken ... [prens] burnunun ortasından beynine kadar giren bir (Müslüman) kılıç darbesiyle ölüme olan kefaretini ödedi ve Gerçek Haç'ın altında bedenini toprağa, ruhunu da cennete teslim etti." Gerçek Haç'ı taşıyan talihsiz rahibin de sonu aynı oldu ama daha sonraki söylentilere göre kutsal emanet bunun öcünü aldı, zira çevredeki Müslümanlar haçtaki "altına ve değerli taşlara" sahip olmak "arzusuna kapılarak" birbirlerini kesmeye başladılar.

Direniş tümüyle çökünce az sayıda Frank batıya, Belus Tepelerine doğru kaçmaya çalıştı ama çoğu katledildi. Şam'da yaşayan bir Müslüman bunu "İslam'ın en büyük zaferlerinden biri" olarak tanımlıyor ve savaş alanında yıkılıp kalan atların "üstlerine saplanan oklar yüzünden" kirpilere benzediğini söylüyor. Bu öylesine korkunç bir yenilgiydi ve ölen Hıristiyanların sayısı o kadar çoktu ki bundan böyle Antakyalılar bu bölgeden "*Ager Sanguinis*" yani Kanlı Tarla diye söz ettiler.

Hükümdarından ve ordusundan yoksun kalan Latin eyaleti her türlü saldırıya açıktı ama İlgazi Antakya'yı ele geçirmeye kalkışmadı. Böyle bir fırsattan yararlanıp Frankların başkentini fethetmediği için büyük eleştiriye uğradı. Aslında Antakya zayıf düşmüştü ama çaresiz değildi. Kent çok güçlü tahkimatları sayesinde bir avuç adamla bile dışarıdan gelecek bir düşmana direnebilirdi. İlgazi'nin ne uzun bir kuşatmaya ayıracak zamanı, ne de kentin ele geçmesi halinde burada oluşturacağı garnizon için yeterli sayıda askeri vardı. Birkaç hafta içinde güneyden Frank desteğinin ulaşabileceğini bilen ve Halep'in stratejik kazanımlarına öncelik tanıyan İlgazi bunun yerine Belus'un doğusundaki Cezire sınırına odaklanarak el-Atharib ve Zerdana'yı almayı yeğledi. Ağustos başında bu tampon bölgeyi ele geçirmiş ve Halep'in bir Müslüman güç olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştı.

Bu arada Kudüs ve Trablus'tan gelen Latin orduları Antakya'ya ulaştılar ve Kral II. Baldwin bir karşı saldırı hazırlığına girişti. Prenslikteki savaş gücünü bir araya toplayarak 14 Ağustos 1119'da Zerdana yakınında İlgazi ile sonuçsuz bir çatışmaya girdi. Kısa süre önce Şam birlikleriyle güçlendirilmiş olan Müslüman ordusu gerilemek zorunda kaldı ve İlgazi harekâtını sonlandırdı. Hıristiyanlar büyük kayıplar verdi; esir düşenler arasında Zerdana lordu Miskin Robert Fitz-Falk da bulunuyordu. Şama getirilince eski dostu ve müttefiki Tuğtekin'in kendisine merhamet göstereceğini umdu ama Robert dinini değiştirmeyi reddedince *atabey* müthiş öfkelendi ve "bir kılıç darbesi ile" kafasını uçurdu. Söylentiye göre Tuğtekin Robert'in kafatasını gösterişli, altın kaplama, değerli taşlarla süslü bir içki kadehi olarak kullandı.[76]

Kral II. Baldwin'in Kuzey Suriye'ye gelişi Frank prensliğinin hayatını kurtarmış olabilirdi ama şimdi Deniz Ötesi'nin tümü artık Kanlı Tarla'nın korkunç sonuçlarıyla yüzleşmek zorundaydı. Toprak kayıpları ciddi orandaydı. İlgazi'nin ele geçirdiklerinin yanı sıra Müslüman Şeyzar da Hıristiyanların zayıflamasından yararlanarak –Afamiye'deki ileri karakol

hariç–Summak yaylasının tamamını işgal etmişti; öte yandan Antakya 1104'te Harran'da düştüğü çok daha kötü durumdan kurtulmayı başarmıştı. 1119'daki olayın asıl önemli yanı prensin ölümüydü. Daha önce hiçbir Latin yönetici savaşta hayatını kaybetmemişti ve daha da kötüsü Robert'in çocuğunun olmaması Antakya'da bir hanedan krizine yol açtı. Ortada fazla seçenek bulunmaması üzerine Baldwin araya girdi. Taranto'lu Bohemond'un dokuz yaşındaki oğlu ve adaşı, halen İtalya'da yaşamakta olan II. Bohemond tahtın vârisi ilan edildi; genç prens on beş yaşına gelinceye kadar kral onun naibi olacaktı.

Kanlı Tarla Latin Hıristiyanlığı için daha geniş bir anlamda da inanılmaz bir şok oldu. Bu, Birinci Haçlı Seferi'nin "mucizevi" pırıltısından sonraki ilk Frank yenilgisi değildi, daha önceki başarısızlıklar zaten bu pırıltıya gölge düşürmüştü: I. Baldwin'in İkinci Ramla Savaşı'ndaki yenilgisi; Haran'daki hezimet gibi. Öte yandan 1119 başlarında sefere çıkma ve Deniz Ötesi'ne yerleşme sırasındaki inançlı kararlılığı sarsan çok önemli bir sorun vardı; "mutluluğu yok eden ve tüm mutsuzlukların sınırlarını aşan en büyük üzüntü" yaşanıyordu. Eğer bu, gerçekten Tanrı'nın kutsadığı ve O'nun iradesiyle yapılan bir savaş ise uğranılan yenilgi nasıl açıklanabilirdi? Bunun yanıtı günahlardı; Doğu Akdeniz'in egemenliği için yapılan bir savaşta İslam'ın zaferi Tanrı'nın Hıristiyanların dine karşı davranışlarına uyguladığı İlahi bir ceza idi. Kanlı Tarla'da günahkâr ya da günah keçisi olarak Prens Roger seçildi, zina ve tefecilik yapmakla suçlandı. İleriki yıllarda işlenen günahların yenilginin nedeni olduğu düşüncesi çok daha yaygınlaşacak ve başka kişi ve gruplar savaşlardaki başarısızlığın nedeni olarak gösterilecekti.[77]

ŞANSSIZLIĞI YENMEK

Bir bakıma, Kanlı Tarla'nın yol açtığı korkunun yersiz olduğu anlaşıldı. Halep'ten gelen tehdit kısa sürede yatıştı ve İlgazi

Franklara karşı başka önemli bir zafer kazanmadan 1122'de öldü. Bunu izleyen yirmi yıl boyunca Yakındoğu'daki Müslümanlar dağınık bir halde iktidar savaşları içinde yaşadılar; dolayısıyla Deniz Ötesi'nde karşı *cihat* seferine çıkmakla pek ilgilenmediler. Aslında Latinler bu dönemde önemli zaferler kazandı. II. Baldwin Antakya'nın Summak'ta ve Belus Tepelerinin doğusunda yitirdiği yerleri geri aldı. Frankların Ürdün Irmağı'nın kaynağının doğusunda, Terre de Sueth'e bakan berkitilmiş Banyas kentini işgali ile –bu kez Kudüs ile Şam arasında– stratejik hassasiyete sahip bir başka bölge ele geçirilmiş oldu. 1142'de Kudüs krallığı Transürdün'de yeni bir kale inşa edilmesine destek verdi. Ürdün çölünün içinde dar bir sırtta yapılan Kerak adındaki bu kale Doğu Akdeniz'de Haçlıların önemli bir istihkâm noktası ve bölgenin yönetim merkezi olacaktı.

Buna karşın, Haçlı devletleri Kanlı Tarla'dan sonraki yıllarda sürekli bir istikrarsızlık içinde yaşadı. Bu durum Müslüman saldırılarından ziyade, liderlerin esir düşmesi ya da zamansız ölümü ile baş gösteren iktidar krizleri ve bunların sebep olduğu iç huzursuzluk gibi şanssızlıklardan kaynaklanıyordu. Nisan 1123'te beklenmedik bir Müslüman saldırısı sırasında esir düşen Kral II. Baldwin fidye ödeninceye kadar on altı ay tutuklu kalmış ve bu dönemde Filistin'de bir darbe güçlükle önlenmişti. II. Bohemond 1126'da Antakya yönetimini devralamaya geldi ve II. Baldwin'in kızı Alice ile evlendi ama genç prens dört yıl sonra Kilikya'ya yapılan bir baskın sırasında öldü ve geride Constance adında küçük bir kızı mirasçısı olarak bıraktı. Alice 1130'ların başında eyaletin yönetimini ele geçirmek için manevralar yaptı. II. Baldwin 1131'de hastalanıp ölünce ve hemen ardından dostu Edessa kontu Courtenay'lı Joscelin de hayatını kaybedince Deniz Ötesi'ndeki eski kuşağın son izleri de silindi. Baş gösteren bu zafiyet ortamında yeni bir güç ve destek kaynağı oluşturmanın gereği ve önemi daha da arttı.[78]

Askeri Tarikatlar

Şövalyeliğin ve manastır yaşamının kurallarını bir araya getiren iki dini tarikatın ortaya çıkması Frank Doğu Akdeniz'inin gelişmesinde yaşamsal bir rol oynadı. 1119'larda Fransız soylusu Payns'lı Hugh'un önderliğinde küçük bir şövalye grubu kendilerini Kutsal Topraklardaki hacıların korunmasına adadılar. Başlangıçta bu, Yafa'dan Kudüs'e kadar uzanan yolun denetlenmesi anlamına geliyordu ama Hugh'un grubu kısa sürede daha fazla ünlendi. Latin piskopos onların dinsel statülerini onaylarken kral da onlara Franklar tarafından Süleyman'ın Tapınağı olarak bilinen, Kudüs'teki Aksa Camii'ini tahsis etti; böylece bu grup daha sonra Süleyman Tapınağının Birlikleri ya da Tapınak Şövalyeleri adını aldılar. Keşişler gibi fakir ve iffetli yaşayacaklarına ve emirlere uyacaklarına yemin ettiler ama küçük topluluklar halinde sırf ibadetle vakit geçirmek yerine kılıç, kalkan ve zırhlarını alıp Hıristiyanlığı ve Kutsal Toprakları korumak adına savaşmayı seçtiler.

Tapınak Şövalyelerinin lideri ya da efendisi olarak Payns'lı Hugh yeni görevini benimsetmek ve onaylatmak amacıyla 1127'de Avrupa'ya gitti. Latin Kilisesi bunu Ocak 1129'da Troyes'de (Champagne, Fransa) toplanan büyük bir dini mecliste resmen tanıdı. Bunu izleyen yıllarda bu resmi konum papanın desteği ve tanınan olağanüstü ayrıcalık ve dokunulmazlıklarla daha da güçlendi. Aynı zamanda Tapınak Şövalyeleri Latin dünyasının en saygın dini önderlerinden olan Clairvaux'lu Bernard'dan da onay aldı.

Katı kurallara sahip bir manastırın başrahibi olan Bernard bilgeliği ile ünlenmişti ve Batıdaki tüm mahkemelerin danışmanlığını yapıyordu. Görülmemiş politik ve dinsel bir güce sahip olan Bernard fiziksel açıdan bir harabe halindeydi; kronik bağırsak rahatsızlığı çektiğinden kilisedeki kürsünün yanına bir çukur kazdırmak zorunda kalmıştı. Bernard 1120'de kaleme aldığı *Yeni Şövalyeliğe Övgü* adlı incelemesinde Tapınak Şövalyelerinin "yaşam tarzına" övgüler yağdırdı.

Başrahip onların "her türlü saygıyı hak ettiklerini" ve bu kardeşlerin "İsa'nın gerçek şövalyeleri olarak onun uğruna savaşırlarken ölürlerse onurlu şehitlik rütbesine ulaşacaklarına inandıklarını" söylüyordu. Bu coşkulu övgüler Tapınak Şövalyeleri hareketinin Latin Avrupa'da ünlenmesinde büyük rol oynadı ve Hıristiyanların kutsal savaş ideolojisinin yayılıp benimsenmesini sağladı.

Tapınak Şövalyelerinin sergilediği bu örnek Yakındoğu'da Latinler tarafından oluşturulan bir başka hayırsever dinsel hareketin askerliğe meyletmesine yol açtı. On birinci yüzyıl sonlarından beri Kudüs'teki Hıristiyanlık merkezinde İtalyan tacirlerin desteği ile kurulan bir hastanede hacılar ve diğer hastalar tedavi görmekteydi. Kutsal kentin Birinci Haçlı Seferi'nde ele geçirilmesi ve hac seferlerinin artması ile Vaftizci Yahya'ya adanmış olduğu için St. Jean (Aziz Yahya) Hastanesi olarak bilinen bu kurumun ünü ve önemi arttı. 1113'de papa tarafından da tanınan ve St. Jean Şövalyeleri adı verilen bu grup geniş çapta uluslararası yardım almaya başladı. Le Puy'lu Raymond'un (1120-60) önderliği altında bulunan bu hareket tıbbi faaliyetlerine askerliği de ekleyerek on ikinci yüzyıl ortalarında ikinci bir Askeri Tarikat haline dönüştü.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllar boyunca Tapınak Şövalyeleri ve St. Jean Şövalyeleri Haçlı Seferi tarihinin merkezinde yer alarak Kutsal Topraklar için yapılan savaşlarda başrolde oldular. Ortaçağın ortalarında sıradan Latin soyluları Tanrı'ya bağlılıklarını göstermek amacıyla dinsel hareketlere genellikle araziler ya da bu arazilerden gelen vergileri bağışlamaktaydılar. Bu nedenle Askeri Tarikatların ünlenmesi Deniz Ötesi ve Avrupa'dan bu tarikatlara büyük bağışlar gönderilmesini sağladı. Nispeten mütevazı ortamdan gelen bu iki tarikatın üyeleri (Tapınak Şövalyeleri bunu mühürlerinde tek at üstünde giden iki fakir şövalye olarak sergilemekteydi) kısa zamanda muazzam servet sahibi oldular. Aynı zamanda bir gönüllü akınına uğradılar, bunların çoğu –şövalye ya da çavuş rütbesi alarak– çok iyi eğitilmiş ve donanımlı savaşçı

keşişlere dönüştü. Ortaçağda Avrupa'daki askerlerin çoğunluğu acemi, yalnızca kısa süreli harekâtta yer alan, çok az eğitim görmüş, hafif silahlı başıbozuklardan ibaretti. Tapınak Şövalyeleri ve St. Jean Şövalyelerinin ellerinde ise uzmanlaşmış, düzenli bir ordu vardı; aslında bu Latin Hıristiyanlığın ilk profesyonel ordusu idi.

Askeri Tarikatların gücü ülke sınırlarını aştı. Başlangıçta Haçlı devletlerini korumaya odaklanmışlardı ama giderek Avrupa'nın askeri, dini ve mali çıkarlarını gözeten bir konuma geldiler, bu arada İberya sınırında İslam'a karşı verilen savaşlarda da önemli bir rol oynadılar. Doğu Akdeniz'deki olağanüstü askeri ve ekonomik güçleri onların politik alanda da etkili olmasına yol açtı. Papalığın himayesinde oldukları için yerel din görevlilerinden bağımsız hareket edebiliyorlardı, dolayısıyla Latin Doğu'da egemen politikaların dengesini bozma olanağına sahiptiler. Başına buyruk bir güç olarak kralın emirlerini sorgulayabilir, hatta karşı çıkabilir ya da piskoposların emirlerini yerine getirmeyebilirlerdi. Buna karşılık Deniz Ötesi'nin savunmasını üstlenmelerinin yararı çok büyüktü.

Tapınak Şövalyeleri ve Sen Jam Şövalyeleri kaynakları son derece kısıtlı olan Haçlı devletlerine gerekli insan gücünü ve askeri uzmanlığı sağladılar. Daha da önemlisi, Deniz Ötesi'ndeki kale ve şatoların bakımı ve yenilerinin yapımı için gereken mali olanaklara da sahiptiler. 1130'lardan itibaren Latin Doğu'daki yerel yöneticiler berkitilmiş kalelerin kontrolünü başkalarına devretmeye, bunların sınır bölgelerinde yarı bağımsız birimler oluşturmasına izin vermeye başlamıştı. Bakras kalesini sahiplenen Tapınak Şövalyeleri Antakya prensliğinin kuzeyinde önemli bir konuma geldiler. Celile'de Safed ve Güney Filistin'de Gazze üzerinde hak sahibi olmaları da benzer sonuçlar verdi. Öte yandan St. Jean Şövalyeleri de Antakya ve Trablus arasındaki Bekaa Vadisi'ne hakim Krak kalesini ve Güney Filistin'de Kudüs'ü savunmak ve Müslümanların elindeki Askalon üzerinde baskı kurmak amacıyla yaptırılan üç kaleden biri olan Beyt Cibrin kalesini sahiplendiler.[79]

Hıristiyanlığa dönüş

1119 yılından sonra Doğu Akdeniz'deki Franklar kendi sınırlarının ötesinde destek aramaya başladılar. Teorik olarak bu destek doğudaki Hıristiyanlardan sağlanmalıydı.* İslamiyet tarafından kuşatılmış ve Batı Avrupa'dan uzak düşmüş olan Deniz Ötesi'nin varlığını sürdürmek için çevresinde bir müttefike gereksinimi vardı. Oysa, Haçlı devletleri –Akdeniz'de Müslüman âleminin korku ve saygı duyduğu bir süper güç olan– Bizans İmparatorluğu ile Hıristiyanlık inancını paylaşmalarına karşın, Kudüs'ün fethinden bu yana Rumlar Kutsal Topraklardaki savaşa çok az katkıda bulunmuşlardı. Burada ortaya çıkan anlaşmazlığın nedeni Antakya'da imparatorluktan destek sağlanamamış olmasıydı ve eğer bu sorun çözümlenemezse Frank Doğu Akdeniz'i zor günler bekliyor demekti. Bizans uzun yıllar dikkatini başka yörelere verdikten sonra 1137'de I. Aleksiyos Komnenos'un oğlu ve vârisi İmparator II. Yannis Komnenos imparatorluğunun doğusunda Rum egemenliğini yeniden sağlamak amacıyla Suriye'ye doğru harekete geçti. Yannis teorik olarak Antakya üzerinde egemenlik kurmayı başardı ve o andan itibaren Antakya prensliğinin Deniz Ötesi'nin diğer bölümleriyle ilişkileri onun Konstantinopolis ile olan bağlantılarıyla dengelenmeye başladı. Öte yandan Halep ve Şeyzar seferleri başarısızlığa uğrayınca askeri açıdan imparatorluğun katkısı gene yetersiz kaldı. Yannis 1142 yazında yeniden doğuya yöneldi; bu kez muhtemelen amacı Antakya'da en küçük oğlu Manuel'in yönetiminde yeni bir Bizans birimi oluşturmaktı. Ne var ki Yannis 1143'te bir av kazası sonucu Kilikya'da öldü. Bu beklenmedik felaket Bizans harekâtının aniden sona ermesine yol açtı.[80]

Aslında Deniz Ötesi Kanlı Tarla'dan sonra sık sık Batı Hıristiyanlığından yardım istedi. Ocak 1120'de Kudüs'ün dini

* Bu dönemde Ermeni Hıristiyan Roupenid hanedanı Toros dağlarındaki gücünü artırmaya başladı. Zaman içinde Doğu Akdeniz'in önde gelen güçlerinden biri olacaklardı. Genelde Edessa ile iyi ilişkiler içinde olmalarına karşın Roupenidler'in Kilikya'da bir krallık kurma istekleri Antakya ile uyuşmazlığa düşmelerine yol açacaktı.

liderlerinin –kutsal kentin kuzeyinde bulunan– Nablus'taki toplantısında Haçlı devletlerinin içinde bulunduğu kriz tartışıldı. Bunun sonucunda Papa II. Calixtus'dan Kutsal Topraklara yeni bir sefer düzenlenmesi için çağrıda bulunuldu ve Venedik'e de başvuruldu. İtalyan ticaret cumhuriyeti bu çağrıya yanıt olarak 1122 güzünde Haçlı bayrağı altında seyreden en az yetmiş gemilik bir donanma gönderdi. Venediklilerin desteği ile Kudüslü Franklar 1124'te son derece iyi tahkim edilmiş Sur kentini ele geçirdiler. Bu kent Filistin'de Müslümanların elinde bulunan son liman kenti, denizcilik ve ticaret merkeziydi.* Kral II. Baldwin 1129'da Şam'a tasarladığı saldırı için bir Haçlı Seferi oluşturmaya uğraştı ama Batı'dan önemli sayıda şövalyenin katılımına karşın bu sefer fiyasko ile sonuçlandı.

Batıdaki Latinlerle daha yakın ilişkiler kurmaya ve kendi aralarındaki koltuk kavgalarını çözmeye çalışan Doğu Akdeniz Frankları aynı zamanda Deniz Ötesi'nde mirasa konmuş hanımlara Avrupalı koca bulmak peşindeydiler. Ortaçağ Hıristiyanlığında ve Haçlı devletlerinde erkek hükümdarlara gereksinim vardı; ister kral ister kont olsun seküler lortların savaş zamanı orduların başına geçmesi ya da hiç değilse orduları yönetmesi bekleniyordu ve bu komutan genellikle erkek olmalıydı. Koca adaylarının soylu olması yeğleniyor, kendilerini Kutsal Toprakların savunmasına adayacak, Doğu'ya hem servet hem de insan gücü sağlayacak sosyal statü sahibi kişiler olması isteniyordu. Bu adaylardan biri –Akitanya dükünün ikinci oğlu ve Fransa'nın Capet hanedanından gelen

* Venedikliler desteklerine karşılık Kudüs krallığından çeşitli ayrıcalıklar elde ettiler. Bunların arasında kentin üçte biri ve Sur lortluğu, Akra'daki kraliyet hazinesinden her yıl ödenecek 300 altın bezant, hacı adaylarını Kutsal Topraklara taşımanın dışında tüm vergilerden bağışıklık, ticarette Venedik ölçü birimlerinin kullanılması ve krallığa bağlı her kentte sonsuza dek bir miktar arazi (bir sokak, bir meydan, bir kilise, fırın ve hamam) bulunuyordu. Daha sonra II. Baldwin bu anlaşmada (özellikle Sur lortluğunun Venedikli vasallar tarafından yöneltilmesi ve kralın emrine asker verilmesi gibi) bazı koşulları değiştirmeyi başardı ama gene de bu anlaşma Venedik'in Frank Doğu Akdeniz'de ticari bir güç olmasını sağladı.

kralının akrabası– Poitiers'li Raymond idi. Raymond 1136'da Antakyalı Constance ile evlenerek Kuzey Suriye'de yıllardır süregelen politik kargaşaya son verdi. 1120'lerin sonuna doğru çok daha etkin bir evlilik gerçekleştirildi. Kral II. Baldwin'in Ermeni eşi Morphia'dan dört kızı vardı ama hiç oğlu olmamıştı. Bu yüzden en büyük kızı Melisand için uygun bir eş arayarak tahtını sağlama almak istedi. Uzun araştırmalardan sonra prenses 1129'da İngiltere ve Fransa krallarıyla kan bağı olan Fransa'nın en önde gelen kişilerinden Anjou kontu V. Falk ile evlendi.

II. Baldwin'in ölümünden sonra Falk ve Melisand takdis edilip 14 Eylül 1131'de taç giydiler. Yirmi iki yaşlarında olan yeni kraliçe Kudüs'ün ilk melez (Latin-Ermeni) hükümdarıydı. Böylece yeni bir oryantal Frank toplumunun simgesini oluşturuyordu. Bununla beraber, 1134'te Latin Filistin taht kavgası yüzünden bir içsavaşın eşiğine geldi. Yeni kralın kendi yandaşlarını nüfuz ve servet sahibi yapmasına ve Melisand'dan giderek uzaklaşmasına kızan Kudüs'ün önde gelen Frank soyluları Falk'ın yetkilerini kısıtlamak amacıyla onu ülkeyi kraliçe ile birlikte yönetmeye zorladılar. Gergin geçen bir dönemden sonra anlaşılan kral "kraliçenin akrabaları ve yandaşları arasında kendini güvende hissetmediği" için eşler barıştı. O andan itibaren Melisand krallığın yönetiminde etkin rol almaya başladı; Falk'ın 1143'teki ölümünden sonra konumu daha da güçlendi ve oğlu III. Baldwin'le birlikte ülkeyi yönetmeye başladı.

Daha uzun vadede, bu olaylar Filistin'deki krallıkların yapısını ve kapsamını farklılaştırdı. I. ve II. Baldwin'ler genellikle otokrat bir yönetim sergilemişlerdi ama on ikinci yüzyılda Latin soyluların krallığın yetkilerini kısıtlayabildiği görüldü. Zaman içinde Kudüs'ün Frank hükümdarları önde gelen soylulara daha fazla danışır oldular ve Yüksek Mahkeme olarak bilinen, krallığın en önemli toprak sahipleri ve din adamlarından oluşan meclis Filistin'de yasal, politik ve askeri kararların alındığı bir kuruma dönüştü.[81]

HAÇLI TOPLUMU MU?

Haçlılar döneminden bugüne kalan en nadide ve güzel hazinelerden biri 1130'larda Kudüs krallığında hazırlandığı sanılan ve halen Londra'daki British Library'de sergilenen küçük bir dua kitabıdır. İnanılmaz incelikte oymalarla süslü iki fildişi kapak içinde bulunan bu kitabın sayfalarında İsa'nın yaşamına ait muhteşem ve son derece duygulandırıcı resimler bulunmaktadır. Birçok usta sanatçı tarafından hazırlanmış olan bu eser Hıristiyan yaşamının ve din kurallarının rehberi niteliğindedir. Kutsal günleri belirten, duaları sıralayan bu son derece kaliteli kitap teknik açıdan ilahi kitabı olarak kabul edilebilir. Bir yandan da kendi başına ortaçağ sanatının bir başyapıtıdır.

O dönemden kalan bu kitap kendisini özel kılan bir başka meziyete de sahiptir: Kitabın Kudüs kralı Falk tarafından eşi Melisand'a bir armağan olarak ısmarlandığı sanılmaktadır; belki de 1134'te açılan yaraların sarılması için verilmiş bir barış armağanıdır. Dolayısıyla kitap bize Deniz Ötesi ve Melisand'ın dünyası ile ilgili olağanüstü bir bağlantı sağlamaktadır. Kraliçeye ait olan, dahası onun günlük yaşamının bir parçasını oluşturan bir eşyaya bakmak ve dokunmak düşüncesi bile heyecan vericidir.

Diğer taraftan Melisand'ın Dua Kitabı bize çok daha fazla bilgi veriyor; gerçekte bunun varlığı Haçlı tarihinin ruhuna işleyen şiddetli bir tartışmanın önünü açıyor. Zira kitabın yapımı ve süslemesi, Latin, Rum ve Doğu Hıristiyanlığı, hatta İslamiyet üsluplarının birbirine karıştığı, "Haçlı sanatı" diyebileceğimiz yepyeni ve eşsiz bir kültürü yansıtıyor. Bu kitabın hazırlanmasında Kutsal Mezar Kilisesi'nin işliğinde çalışan en az yedi zanaatkâr işbirliği yapmış (örneğin Bizans'ta eğitim almış, Rumcayı andıran Basilius ismini taşıyan zanaatkârın iç sayfalardaki resimlerden birinde imzasını görüyoruz). Fildişi kapaklardaki oymalarda kesin Bizans etkisi var ama bunlar İslam sanatını çağrıştıran yoğun geometrik desenlerle çevrili. Kitapta çeşitli sanat eğilimleri görülüyor: Metinlerin bir

Fransız tarafından yazıldığına inanılıyor; sayfa başlarındaki büyük harfler Batı Avrupa'nın izlerini taşıyor ve içindeki ayrıntılı takvim İngilizce.[82]

Bu dua kitabı Frank Doğu Akdeniz'deki yaşamla ilgili gerçekleri yansıtıyor mu? Melisand ve çağdaşlarının oluşturduğu toplumun yapısı ve niteliği böyle miydi? "Haçlılar" hiç durmaksızın savaşan, dinsel ve etnik hoşgörüden yoksun kapalı bir toplum muydu? Yoksa burada çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir ortam mı vardı? Bu tartışmalar ortaçağ yaşamının gerçeğine çok aydınlatıcı bir ışık tutabilir. Ayrıca bu, tüm Haçlı tarihiyle ilgili en ateşli tartışmalardan biridir. Son iki yüz yıldan beri tarihçiler Frank Hıristiyanlar ile Yakındoğulu yerli halklar arasındaki ilişkiler konusunda birbirinden çok farklı görüşler ileri sürer; kimileri kaynaşma, uyum sağlama ve kültür alışverişi üzerinde dururken diğerleri Haçlı devletlerini saldırgan ve hoşgörüsüz sömürge rejimi olarak nitelendirir.

Deniz Ötesi'nin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamına ışık tutan ortaçağdan kalma kanıtların inandırıcılığı göz önünde tutulursa, Haçlı devletleri ile ilgili yaratılan görüntü ortaçağ geçmişindeki düşünce ve inanışlardan ziyade kendi dünyamızın umutlarını ve önyargılarını yansıtır. İslam ve Batı dünyaları arasında kaçınılmaz bir "uygarlık çatışmasına" ve global kayıplara inananlar için Haçlılar ve onların oluşturdukları toplumlar insanoğlunun vahşete, bağnazlığa ve "ötekileştirilmişleri" acımasızca bastırma eğilimlerinin ürkütücü kanıtlarıdır. Buna karşın, Deniz Ötesi'ndeki kültür kaynaşması ve barışçıl birliktelik, *convivencia* yani "bir arada yaşama" ilkesine dayalı olarak, farklı etnik ve dinsel yapıdan gelen insanların belli bir uyum içinde var olabileceklerini ortaya koymaktadır.[83]

Tüm bu karmaşaya karşın Deniz Ötesi dünyası yakından ve dikkatle incelenmek zorunda, çünkü Haçlıların geçmişindeki temel sorunlar bu coğrafyayla bağlantılı. İki önemli soru sormak gerekiyor: Frankların Yakındoğu'yu fethetmesi ve sö-

mürgeleştirmesi kutsal savaş bağlamında gerçekleşmesinden ötürü olağandışı bir olay mıydı yoksa sözü edilmeye değmez bir olay mıydı? Haçlı devletlerinin oluşması ve bundan kaynaklanan kültür ve bilgi alışverişi sonucu Latin Hıristiyanlarla Müslümanların birbirini tanıması ve anlaması Batı Avrupa tarihinde değişikliğe yol açtı mı?

Deniz Ötesi'nde yaşam

Haçlı devletlerinde yaşamı etkileyen önemli etkenler vardı. Deniz Ötesi'nin oluşumu Doğu Akdeniz'deki yerli halkı yerinden etmedi. Aksine Frank göçmenler bölgedeki çeşitli dinlere mensup kişileri –Müslümanları, Musevileri ve Doğulu Hıristiyanları– yöneten devletler kurdular. Son grup içinde inanılmaz sayıda farklı inançlara sahip kişiler vardı; Ermeniler, Rumlar, İngiltere Kralı II. James yanlıları, Nasturiler, Kıptiler, Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı ama Arapça konuşan "Suriyeli" Hıristiyanlar yani Melkitler. Bu farklı gruplar Haçlı devletlerinin çeşitli bölgelerine dağılmışlardı; Ermenilerin çoğu Edessa'da, Rumlar ise Antakya prensliğinde yaşıyor, Kudüs krallığında daha çok Müslümanlar bulunuyordu.

Bu yerli vatandaşlar seçkin ama çok azınlıkta bulunan Latinler tarafından yönetilmekteydi. En önemli ayırıcı unsur dil farklılığıydı. Latinler aralarında eski Fransızca konuşuyorlar, ama resmi belgeleri Latince yazıyorlardı. Göçmenlerin bir kısmı Arapça ve Rumca, Ermenice, Süryanice ve İbranice gibi doğu dilleri öğrendilerse de çoğunluk bu dilleri bilmiyordu. Frankların çoğu kentlerde ve/veya sahillerde yaşıyor, bu nedenle de toprağa bağlı yerli nüfustan uzakta bulunuyordu. Daha içerilerdeki yerleşim birimlerinde Batılı lortlar genellikle büyük konaklarda yaşıyor, emrindekilerle fazla bir bağlantısı bulunmuyordu ama kısıtlı kaynakların kullanımı bazen daha yakın ilişkilerin gelişmesine yol açıyordu. Genellikle küçük kırsal yerleşimlerin ayrı dinsel kimlikleri vardı, dolayısıyla bir köy halkı tümüyle Müslüman, bir diğeri tümüyle Rum olabiliyordu (bugün Yakındoğu'nun bazı kesimlerinde

durum aynıdır). Öte yandan büyük şehirlerde daha çeşitli kültürlere rastlanıyordu.

Sonuç olarak Franklar farklı "Doğulu" halkları yönetmekte ve kimi zaman da onlarla birlikte yaşamaktaydılar. Latinler uzak mı durdular yoksa bu çok farklı oluşumlara uyum sağladılar mı? Kral I. Baldwin'in rahibi Chartres'lı Fulcher 1120'lerde Latinlerin kısa sürede kültürel etkileşim içine girdiklerini yazıyor:

> Lütfen zamanımızda Tanrı'nın Batı'yı doğululaştırdığı üzerinde düşününüz. Batılı olan bizler Doğulu olduk. Bir Romalı ya da Frank olan kişi Celileliye ya da Filistinliye dönüştü. Rheims ya da Chartres'dan gelen kişi şimdi Sur ya da Antakya vatandaşı oldu. Doğum yerimizin neresi olduğunu unuttuk bile.

Aslında Fulcher bir tür asker toplama çağrısı hazırlıyor, Doğu'ya yeni Latin yerleşimciler çekmeyi amaçlıyordu. Bununla beraber, yazdıkları uyum sağlamaya ne kadar açık olunduğunu gösteriyor. Fulcher ayrıca bir başka kültür alışverişinden de söz ediyordu: topluluklar arası evlilikler. Franklarla doğudaki Hıristiyan Rum ve Ermeniler arasında sık sık evlilikler gerçekleşiyor ve bunlar kimi zaman politik ittifakları pekiştiriyordu. Kudüs Kraliçesi Melisand böyle bir evlilikten doğmuştu. Frank erkekleri aynı zamanda Hıristiyanlığı seçen Müslüman kadınlarla da evleniyorlardı. Öte yandan Latinlerle Müslümanlar arasında evliliğe çok az rastlanmaktaydı. Kanlı Tarla'nın yol açtığı krizden az sonra 1120'de Nablus'ta toplanan mecliste Frank hiyerarşisi toplumlar arası yakınlaşmayı yasaklayan bir dizi yasa çıkardı. Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında cinsel ilişkinin cezası çok ağırdı:

Erkek hadım edilecek, buna razı olan kadının burnu kesilecekti. Latin dünyasında ilk kez böyle cezalar yer almaktaydı. Aynı yasalar Müslümanların "Franklar gibi" giyinmesini de yasaklıyordu. Bu kuralların etkinliği tartışılabilir zira ya-

salar olumlu ya da olumsuz yorumlanabilir. Nablus'ta çıkarılan yasaların amacı bu tür eylemleri olanaksız kılarak yoğun bir ayırım yapmak mıydı yoksa bu yasalar sık görülen böyle durumları kısıtlamak için mi oluşturulmuştu? Aslında bu yasaların uygulamaya konulduğunu gösteren herhangi bir kanıt bulunmuyor; ayrıca Deniz Ötesi'nde on üçüncü yüzyılda çıkarılan yasalarda da yer almıyor.

Latinler Antakya ve Kudüs'ü ele geçirip Yakındoğu'da yerleşmeye karar verdiğinde bir yönetim sistemi geliştirmek zorundaydılar. Genellikle Batı'daki uygulamaları burada da işlevsel kılmak, bu arada bazı Doğu Akdeniz modellerini de benimsemek eğilimindeydiler. Burada amaç muhtemelen yeni hükümet şekilleri oluşturmaktan ziyade en kısa zamanda işlevsel bir yönetim sistemi kurmaktı. Yerel koşullar da alınan kararlarda etkili oldu. Geçmişte Rumlar tarafından yönetilen Antakya eyaletinde kent merkezi *dux* yani dukalık olarak yönetiliyordu. Bu Bizans'tan alınmış bir kurumdu; Kudüs krallığında aynı görev bir Frank vikontu tarafından yürütülmekteydi.

Kuşkusuz Doğulu Hıristiyanlar yerel hatta bölgesel yönetimlerde görev aldılar; bazen Müslümanlar bile bunu yaptılar. Müslüman köylerin çoğunu –Türk ya da Fatımi yönetiminde olduğu gibi– bir *reis* yani bir tür kabile reisi temsil etmekteydi. Bu konuda elde bulunan tek kanıt, 1181'de Sur'daki Müslüman vatandaşların Sadi isminde bir reis tarafından yöneltildiğini gösteriyor. Bir başka kanıt ise 1188'de Suriye'de Latinlerin elinde bulunan Cebele limanında bir Müslüman *kadı* bulunduğunu belirtiyor. Bu tip temsil sisteminin ne kadar geçerli olduğunu kestirmek olanaksız.[84]

Deniz Ötesi'nde yaşamla ilgili en ilginç kaynak Usame bin Minkid'in *Tefekkür Kitabı*'dır. Kitapta on ikinci yüzyılda Kutsal Topraklardaki savaşı izleyen Kuzey Suriyeli soylu bir Arap'ın öyküleri ve anlattıkları yer alıyor. Usame kitabında Franklarla kurulan ilişkiler ve Haçlı devletlerinde yaşam hakkında (ayrıntılı) yorumlar yapıyor. Daha çok garip ve alışıl-

madık olgularla ilgilendiğinden yazdıklarını biraz ihtiyatla karşılamak gerekebilir ama gene de önemli bilgiler içeriyor. Doğululaşmış Latinler hakkında şunları yazmış: "Uyum sağlayan ve sık sık Müslümanlarla birlikte olan bazı Franklar var. Bunlar kısa süre önce anavatanlarını bırakıp gelenlerden daha iyiler ama istisna teşkil ediyorlar." Usame Doğu Akdeniz yemeklerini yeme ve hem Latinlere hem de Müslümanlara açık olan hamamlara gitme alışkanlığını kazanmış Franklarla karşılaşmış.

Usame'nin yazdıklarının en şaşırtıcı yanı onun günlük koşullarda Franklarla karşılaşmaları. Bunların bir kısmı savaşta, çoğunluğu da dost bir ortamda gerçekleşiyor. Bu Usame'nin üst tabakadan gelmesine bağlı olabilir ama Latinlerin Müslümanlarla dostluk kurduğu da bir gerçek. Usame, "[Kral Falk'ın ordusundaki] saygın bir şövalye sürekli benimle birlikte olmaktan zevk alıyor ve bana 'kardeşim' diyordu. Dostça ve samimi bir ilişkimiz vardı" diye yazıyor. Gene de bu öyküde, *Tefekkür Kitabı*'nda yer alan diğer öykülerdeki gibi, İslam kültür ve bilgeliğinin üstünlüğüne değinen imalar var. Sözü edilen öyküde Frank Usame'nin on dört yaşındaki oğlunu gerekli eğitimi alıp "mantığını kullanmayı öğrenmesi" için Avrupa'ya götürmeyi önerdiğinde Usame bu saçma önerinin "Frankların aptallığını" ortaya koyduğunu yazıyor.

Usame bin Münkid'in bir başka şaşılası ilişkisi Tapınak Şövalyeleriyle olan temasıdır. Usame şöyle yazıyor:

> Kudüs'teki kutsal yerleri ziyaret ederken Aksa Camii'ne de giderdim; bunun arkasında Frankların kiliseye dönüştürdükleri küçük bir cami vardı. Aksa Camii'ne gittiğim zaman orada bulunan ve dostlarım olan Tapınak Şövalyeleri ben rahatça namaz kılayım diye küçük camiden çıkarlardı.

Anlaşılan Usame kutsal kenti ziyaret etmekte ya da Frankların elindeki bölgede dininin öngördüğü günlük ibadetini

yapacağı bir cami bulmakta hiç zorluk çekmiyor. Latin egemenliği altında yaşayan Müslümanlara bu ibadet özgürlüğü tanınmış mıydı? Deniz Ötesi'ndeki Frank olmayan nüfusa gerçekten eşit davranılıyor muydu, yoksa baskı ve zulüm altında mıydılar? Ortada bir gerçek var: Latin Doğu'da gerçek ayırım Hıristiyan ve Müslümanlar arasında değil Frank (yani Latin Hıristiyanlar) ile Frank olmayanlar (Doğu Hıristiyanı, Musevi ya da Müslüman) arasındaydı. İkinci grubu oluşturan yerliler çoğunlukla köylüler ve tüccarlardan ibaretti.[85]

Yasalar açısından Frank olmayanlar genelde ayrı bir sınıf olarak ele alınıyordu: Ciddi yasadışı davranışlarda bulunanlar –tıpkı soylu olmayan Latinler gibi– Kent Mahkemesi'nde yargılanıyorlardı ve burada Müslümanlar Kuran üzerine yemin edebiliyorlardı. Öte yandan özel davalar özellikle Frank olmayanlar için oluşturulmuş *Cour de la Fonde* yani Ticaret Mahkemesi'nde görülüyordu. Bu kurum Doğulu Hıristiyanların yararınaydı çünkü buradaki jüri iki Frank ve dört Suriyeliden oluşmaktaydı ve Müslüman temsilci yoktu. Deniz Ötesi'nde Latin yasalarının Müslüman suçlulara daha ağır cezalar verdiği görülüyor.

Günümüzde Müslümanların karşılaştığı davranışlarla ilgili tartışmaların çoğu ibadet haklarına ve maddi sömürü üzerinde odaklanıyor. Bu alanda İberyalı Müslüman gezgin ve hacı İbn el-Cübeyr'in verdiği bilgiler aydınlatıcıdır. 1180'lerde Kuzey Afrika, Arabistan, İran ve Suriye'yi kapsayan geniş bir bölgeyi gezen İbn el-Cübeyr Kudüs krallığından geçip Sicilya'ya geri dönmek üzere gemiye binmeden önce Akra ve Sur'u da ziyaret etmiştir. Batı Celile'deki gezisiyle ilgili şunları yazıyor:

> Yolumuzun üzerindeki çiftliklerin ve yerleşim birimlerinin nüfusu tümüyle Müslümanlardan oluşuyordu ve Franklarla birlikte huzur içinde yaşıyorlardı. Tanrı bizi böyle bir durumdan korusun. Hasat zamanı ürünlerinin yarısını Franklara veriyorlar ve ayrıca kişi başına bir di-

nar ve beş kırat vergi ödüyorlar. Bunun dışında, ağaçlardaki meyvelerle ilgili küçük bir vergi hariç herhangi bir zorunlulukları yok. Evleri ve tüm eşyaları tümüyle kendilerine ait.

Bu anlatılanlara göre yerli Müslüman nüfus Latin Filistin'de –Müslüman hükümdarların Müslüman olmayanlara uyguladığına benzer– ayni ve nakdi vergi ödeyerek huzur içinde yaşamaktaydılar. İslami yönetimlerin o dönemde uyguladığı vergi düzeyleriyle ilgili kanıtlar incelendiğinde Frank Hıristiyan yönetiminde yaşayan Müslüman köylü ve çiftçilerin daha zor durumda olmadığı görülüyor. Hatta İbn el-Cübeyr "kendi dinlerinden olan arazi sahiplerinden" gördükleri "haksızlıklara" bile uğramadıklarını ileri sürmektedir. Bu onun birlikte yaşamı ya da Latin egemenliğine boyun eğilmesini onayladığı anlamına gelmiyor. Bir yerde "Tanrı'nın indinde bir Müslümanın herhangi bir kâfir ülkesinde gelip geçmek dışında yaşaması kabul edilemez" diyor. Öte yandan bu tür karşı çıkışları kayda geçirdiği diğer gözlemlerini daha inanılır kılıyor.[86]

İbn el-Cübeyr ayrıca Müslümanların Akra ve Sur'da camilere gitme ve ibadet etme hakkına sahip olduğunu da bildiriyor. Buna dayanarak Deniz Ötesi'ndeki tüm Müslümanların benzer haklara sahip olduğu ileri sürülemez. En fazla, azınlıkta olan Frankların kendi çıkarları adına yerli tebaalarına huzurlu bir ortam sağladığı ve Doğulu Hıristiyan ve Müslümanların yaşam koşullarının bir ayaklanma ya da göçe neden olmasını engellediği söylenebilir. Çağımızdaki Batı Avrupa ve Müslüman Doğu standartları açısından bakıldığında Haçlı devletlerinde Frank olmayan nüfusun çok fazla baskı altında olmadığı ya da sömürülmediği, tacize uğramadığı görülmektedir.[87]

Doğu Akdenizli Franklarla Müslümanları bir araya getiren unsurlardan biri kuşkusuz ticaretti. Latin yerleşiminin ilk yüz yılı boyunca son derece hareketli ticari girişimler gözlem-

lenmektedir. Venedik, Pisa ve Cenevizli İtalyan tacirler Deniz Ötesi'nin büyük limanlarında ve sahil kentlerinde ticari merkezler kurarak ve Akdeniz'de geniş bir ticaret ağı oluşturarak bu süreçte önemli bir rol oynadılar. Yakındoğu ile Batı'yı birbirine bağlayan bu hareketli ticaret yolları şekerkamışı ve zeytinyağı gibi Doğu Akdeniz ürünlerinin ve Ortadoğu ve Asya'daki değerli malların Avrupa piyasasına ulaşmasını sağladı. Şimdilik Doğu ticaret yolunun önemli bir bölümü Mısır'dan geçiyordu ama gene de Deniz Ötesi'nin ekonomik gelişmesi olağanüstü kazançlı oldu: Bu sayede Venedik gibi kentler ortaçağın önde gelen ticaret merkezlerine dönüştü; gümrük harçları ve vergiler Antakya'nın, Trablus'un ve Kudüs'ün hazinelerini zenginleştirdi. Öte yandan, Doğu'daki Latin yerleşimleri Avrupa sömürgeciliği gibi algılanmamalıdır. Bunların oluşumu ve varlıklarını sürdürmeleri kısmen Ceneviz gibi kentlere bağlı olabilir ama buraları başlangıçta ekonomik girişimler şeklinde kurulmamıştı. Ayrıca bu yerleşimler "Batı'daki anavatanların" çıkarına hizmet etmiyordu, çünkü devletin elde ettiği kazanımlar daha çok Doğu'da kalmaktaydı.

Malların Müslüman dünyasından Frank Doğu Akde-niz'deki limanlara aktarılması yalnızca Latinler için yaşamsal önem taşımıyordu. Bu aynı zamanda Yakındoğu ekonomisi için de çok önemliydi: Doğu'daki kervan yollarını kullanan Müslüman tacirler geçimlerini bundan sağlamaktaydılar; bu yollar İslam'ın Halep ve Şam gibi büyük kentleri için de gelir kaynağı idi. Bu ortak çıkarlar karşılıklı bağımlılık ve ciddi politik ve askeri uzlaşmazlıklar döneminde bile titizlikle düzenlenmiş, dolayısıyla "barışçıl" ilişkiler gerektiriyordu. Önünde sonunda kutsal savaş ortamında bile ticaret kesintiye uğramaması gereken bir önem içermekteydi.

Tarihçiler çoğunlukla 1120 yılını Doğu Akdeniz'de bir kriz ve gerilim dönemi olarak nitelerler. Kanlı Tarla'nın anısı hâlâ belleklerde tazeydi ve bu yıl toplanan Nablus'taki mecliste kültürel alışverişle ilgili ciddi cezalar getirilmişti. Öte yan-

dan II. Baldwin de Kudüs'te ticarette son derece geniş vergi indirimleri uyguladı. O dönemde kutsal kentte yaşayan Chartres'lı Fulcher'e göre kral, "Hıristiyanlar da Sarazenler [Müslümanlar] de diledikleri yere gitmek ve diledikleri malları diledikleri kişilere satmakta özgürdür" açıklamasını yapmıştı. Müslümanların ifadelerine göre, aynı dönemde Kanlı Tarla galibi İlgazi de Halep'e giriş ücretini kaldırarak Franklarla bir ateşkes imzaladı. Bu iki düşman arasında işbirliğinin ne derece sağlandığını kestirmek olanaksız ama görünüşe göre her ikisi de ticareti geliştirmek için ciddi çaba harcamaktaydı. Aslında Latin-Müslüman ticari ilişkilerinin kapsamı, İslam'da yükselen *cihat* eğiliminden etkilenmemişe benziyor. Kutsal savaşın "şampiyonu" Selahaddin Eyyubi bile Mısır'ın Müslüman yöneticisi olduğunda İtalyan deniz tüccarları ile yakın ilişkiler kurdu. Ticaretteki kazancı artırmak ve gemi yapımında kullanılan kereste alımını sürekli kılmak amacıyla (bu keresteyi Kuzey Afrika'da bulmak çok zordu) 1173'te Pisalılara İskenderiye'de korunaklı bir ticaret merkezi sağladı.[88]

Bilgi ve kültür

On ikinci yüzyılda Deniz Ötesi'nde başka tür bir alışveriş başladı: Müslüman ve Doğu Hıristiyan bilgi ve kültürünün Latinlerin okumuş seçkinlerine aktarılması. Kudüs'te bu "diyalog" ile ilgili kaynaklar kısıtlıdır ama köklü bir eğitim geçmişi bulunan Antakya'da durum farklıydı.[89] Haçlıların gelişinden önce kent ve çevresinde bulunan Doğulu Hıristiyanlara ait çok sayıda manastır kültür merkezleri gibiydi. Buralarda Hıristiyan dünyasının önde gelen bilgeleri toplanıp çalışmalar yapar ve din, felsefe, tıp ve bilim dallarında Yunanca, Arapça, Süryanice ve Ermenice yazılmış eserleri çevirirlerdi. Haçlı devletlerinin kurulmasından sonra Latin aydınları kent ve çevresinde toplanmaya başladı. 1114 yılı civarında ünlü düşünür ve çevirmen Bath'lı Adeland buraya geldi ve muhtemelen iki yıl kaldı. On yıl sonra Aziz Pol

Kilisesi'nin Latin haznedarı Pisalı Stephen burada önemli çalışmalar yaptı. 1120'lerde Doğu Akdeniz'de daha önce hiç rastlanmayan en önemli Latin çevirilerinin bazılarını burada tamamladı Stephen'in en ünlü çevirisi el-Mecusi'nin *Kraliyet Kitabı* isimli eseridir. Tıp ile ilgili pek çok kadim bilgi içeren bu kitap Batı Avrupa'da bilgi birikiminin artmasını sağladı.[90]

Bu kitaptaki tıbbi bilgilerin Latin Doğu Akdeniz'deki uygulamaları ne kadar etkilediği tartışılabilir. Usame bin Münkid Frank doktorların uyguladığı alışılmadık ve zaman zaman ürkütücü yöntemlerden söz ediyor. Bir keresinde hasta bir kadının "kafasının içinde bir cin" olduğu tanısı konuluyor. Usame Latin doktorun kadının kafasını kazıdığını anlatıyor. Sonra "usturayla kafasına haç şeklinde bir kesik yaptı. Ardından deriyi soyup kafatasını açıkta bıraktı ve o bölgeyi tuzla ovdu. Kadın anında öldü." Usame sözlerini şöyle tamamlıyor: "Oradan ayrılırken onların tıp uygulamaları hakkında daha önce hiç bilmediğim şeyleri öğrenmiş bulunuyordum." Haçlı devletlerinde yerleşen Latinler Müslümanların ve Doğulu Hıristiyanların çok daha gelişmiş tıp bilgisine sahip olduklarını fark etmiş görünüyorlar; on ikinci yüzyılın ikinci yarısında Kudüs'teki Frank kraliyet ailesi Latin olmayan doktorlara başvuruyordu. Öte yandan Batılı Hıristiyanların son derece başarılı işler gören sağlık merkezleri de vardı; Kudüs'te St. Jean Şövalyelerinin yönetimindeki Aziz Pol'e adanmış kocaman hastane de bunların arasındaydı.

Melisand'ın Dua Kitabı'ndaki sanat bileşimi bu dönemde Haçlı devletlerinde yapılan binalarda da görülür. Bu mimari eserlerin en ünlüsü Falk ve Melisand'ın krallık döneminde Kudüs'teki Kutsal Mezar'da gerçekleştirilen geniş çaplı yeniden inşa programıyla ortaya çıkmıştır. Franklar Filistin'i ilk ele geçirdiklerinde bu kilise bir miktar yıkılmış durumdaydı. 1130 ve 1140'larda Latinler bu kutsal yapıyı yeniden inşa ettiler; ilk kez (çarmıha gerilme yeri olarak kabul edilen) Süvari Şapeli'ni ve mezarı da kapsayan, İsa'nın çilesiyle

ilgili tüm tapınakları içine alacak şekilde görkemli bir yapı tasarımını gerçekleştirdiler. O dönemde Kudüs'teki Frank asıllı kralların taç giyme ve cenaze törenleri de bu kilisede yer alıyordu.

Genel olarak Kutsal Mezar için hazırlanan proje ortaçağ başlarında Batı Avrupa'da uygulanan "Romanesk" biçemindeydi ve Batı'da önde gelen diğer Latin Haçlı kiliseleriyle, örneğin (İspanya'nın kuzeybatısındaki) Santiago de Compostela ile benzerlikler taşıyordu. "Haçlı" kilisesinin –büyük bir kubbe gibi– bazı belirgin özellikleri vardı ama tüm bu özellikler binanın kendine özgü yerinden ve mimarların bir sürü "kutsal yeri" tek bir çatı altında toplama isteğinden kaynaklanıyordu. Kutsal Mezar Kilisesi genel anlamda bugün de on ikinci yüzyıldaki haliyle ayaktadır ama "Haçlı" iç dekorasyonunun hemen hepsi (ve kutsal mezarlar) tamamen yok olmuştur. Zengin Latin mozaiklerinden geriye kalan tek bir tanesi –loş Süvari Şapeli'nin tavanında neredeyse görünmez halde olanı– İsa'nın Bizans üslubuyla yaratılmış görüntüsünü sergiler. Binanın güneydeki çapraz sahınındaki muazzam ikiz kapıdan oluşan ana girişinin üstünde son derece zengin dekore edilmiş taş lentolar bulunmaktadır; soldakinde İsa'nın Son Akşam Yemeği dahil son günleri; sağdakinde ise girift bir biçimde birbirine geçmiş geometrik asma dalları arasında insan ve mitolojik figürler görülür. Bu lentolar 1920'lere kadar yerinde bırakıldıktan sonra korunmak üzere yakındaki bir müzeye taşındılar. Güney cephedeki yontularda Frank, Rum, Suriye ve Müslüman etkileri vardır.

Yeni "Haçlı" Kilisesi Kudüs'ün fethinden tam elli yıl sonra 15 Temmuz 1149'da kutsandı. Yapı Hıristiyanlığın ruhani merkezi olan Kutsal Mezar'ın kendine özgü kutsallığını ilan etmek, onurlandırmak ve ululamak amacıyla hazırlanmıştı. Deniz Ötesi'ndeki farklı kültürlerin görkemli bir yansıması olsa bile, Latin özgüvenini, Frankların sonsuza dek egemenliğini ve krallığı simgeliyordu; aynı zamanda Birinci Haçlı Seferi'nin başarıları anısına dikilmiş bir anıttı.[91]

Tanrı'ya inanç ve bağlılık ülkesi

"Haçlı" Kutsal Mezar Kilisesi, Kudüs'e ve genelde Kutsal Topraklara duyulan yoğun dinsel bağlılığın simgelerinden yalnızca biriydi. Franklar için İsa'nın bizzat üstünde yürüdüğü bu Doğu Akdeniz'in havası ve toprağı Tanrı'nın huşu veren atmosferi ile birlikte başlı başına kutsal bir emanetti. Bu mukaddes topraklardaki dinsel anıtların ve birçok kutsal mekândaki ibadetin olağanüstü hummalı bir dindarlık duygusu oluşturması kaçınılmazdı. Latinlerin dinsel yaşamı aynı zamanda Yakındoğu'daki yerli halkın (Doğulu Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Museviler dahil) aynı hayranlığı sergilemesinden de etkilendi.

On ikinci yüzyıl boyunca Deniz Ötesi'ne en fazla gelen Avrupalılar Haçlılar değil hacı adaylarıydı. Binlerce Latin Hıristiyan hacı Akra gibi limanlarda izdiham yarattı. Bunlar doğudan batıya gönderilen değerli malların insan olarak geri dönüşüydü. Bu arada Rusya ve Yunanistan'dan da gelenler vardı. Kimileri burada yerleşti, kimileri rahip, rahibe ya da keşiş oldu. Hiç dokunulmamış yörelerde çok az ev yapıldı ama birçok terk edilmiş bölge yeniden canlandı (Kudüs'teki Aziz Anne Benedikten manastırı gibi) ve Haçlı Seferlerinden önce var olan (kutsal kentin hemen dışındaki) Notre-Dame de Josaphat gibi Latin manastırları olağanüstü bir popülerliğe kavuştu.

Din inancı Frankların Doğu Akdeniz'deki yerli halkla ilişki kurmasına da yol açtı. Bazı Latinler Hayfa yakınlarındaki Carmel Dağı'nda ve Antakya yakınlarındaki Kara Dağ'da, kırsal kesime dağılmış Rum Ortodoks keşişlerin münzevi yaşamlarını paylaşarak Tanrı'ya daha yakın olmak istediler. Bu ortak yaşamın en tipik örneği (Şam'ın yirmi beş kilometre kuzeyinde bulunan) Saidnaya'daki Meryem Ana Manastırı'nda sergilendi. Müslüman bölgesinin ortasındaki bu Rum Ortodoks yapısında Meryem Ana'nın "mucizevi" bir şekilde resimden kanlı canlı bir kişiliğe dönüşen bir ikonası vardı. İkonanın memelerinden bir yağ akmaktaydı ve bu sı-

vının inanılmaz iyileştirici özellikler taşıdığına inanılıyordu. Saidnaya hac yolu üzerindeydi ve gerek doğu Hıristiyanları ve gerekse (Meryem'i İsa Peygamber'in annesi olarak kabul eden) Müslümanlar tarafından sık sık ziyaret edilmekteydi. On ikinci yüzyılın son yarısında buraya Latin hacı adayları da gelmeye başladılar. Bazıları Meryem'in "mucizevi" yağını küçük şişelere doldurup Avrupa'ya taşıyorlardı ve bu tapınak özellikle Tapınak Şövalyeleri arasında çok popüler oldu.

Frankların Saidnaya'ya ulaşmak için İslam topraklarını kullanmalarına izin verildiği gibi Müslüman hacı adayları da gerektiğinde Deniz Ötesi'ndeki kutsal yerlerden geçebiliyorlardı. 1140 başlarında Şamlı Umur ile Usame bin Münkid'in Kudüs'teki Kubbet'üs Sahra'yı ziyaretine izin verildi. Aynı dönemde Usame (Nablus yakınında) Frankların Sebaste kentindeki Vaftizci Yahya'nın mahzenini görmeye gitti (daha önce belirtildiği gibi Usame Aksa Camii'ni de sık sık ziyaret etmişti). 1180 başlarına Müslüman bilgin "Ali el-Haravi Kudüs krallığındaki İslami dini bölgelerin tümünü gezdi ve daha sonra bu bölge hakkında Arapça bir rehberlik kitabı yazdı." Öte yandan bu birkaç olaydan hareketle Müslüman hacı adaylarının yolculuklarının kapsamını tam olarak kestirme olanağı bulunmamaktadır.

Bu çeşitli etkileşime karşın, dinsel atmosfer hâlâ belirgin bir hoşgörüsüzlük içeriyordu. Frank ve Müslüman yazarlar birbirlerini putperestlikle suçlayarak birbirlerinin inançlarını kötülemeyi sürdürdüler. Latin ve Doğu Akdenizli Hıristiyanların ilişkilerinde de gerginlik ve güvensizlik devam etmekteydi. Haçlıların Yakındoğu'daki fetihleri bölgedeki Rum Ortodoks hiyerarşisinin (sürekli olmasa da) sona ermesinde etkili oldu. Antakya ve Kudüs'e yeni Latin başpiskopos ve piskoposlar atandı ve Deniz Ötesi'nin tamamına Latin başpiskopos ve piskoposlar getirildi. Latin kilisesinin liderleri dinsel egemenliklerini savunmak ve Batı ile Doğu Hıristiyan ayinlerinin birbirini etkileme tehlikesini engellemek adına büyük çabalar harcadılar.[92]

Demir Perde mi açık kapı mı?

Haçlı devletleri kendi içine dönük, çevrelerindeki Yakındoğu dünyasından tamamen kopuk toplumlar değildi; aynı zamanda tümüyle baskıcı, sömürücü Avrupa kolonileri de değillerdi. Aynı şekilde, Deniz Ötesi çok kültürlü bir ideal –Hıristiyanların, Müslümanların ve Musevilerin barış içinde bir arada yaşamayı öğrendiği bir hoşgörü cenneti– olarak da görülemez. Latin Doğu'nun birçok bölgesinde, on ikinci yüzyılın büyük bir bölümünde yaşamın gerçeği bu iki zıt kutup arasında bulunmaktaydı.

Yönetimdeki Batı Avrupalı azınlık, Frank olmayanları Deniz Ötesi'nin yasal, sosyal, kültürel ve dinsel yapısına katmak için birtakım girişimlerde bulundular. Ticaretin sürdürülmesi için yerli insan gücü sağlanması gibi ekonomik zorunluluklar da belli oranda karşılıklı işbirliğini destekledi. Teorik olarak "Haçlı" toplumunu biçimlendiren iki karşıt etmen olduğu söylenebilir: Bir yandan birbirlerini tanıdıkça başlangıçtaki antipatilerin zamanla azalması; diğer yandan da Müslümanların cihat isteklerinin artması. Aslında her iki eğilim de o kadar belirgin değildi. Franklar ve Müslümanlar başlangıçtan beri diplomatik diyalog içindeydiler, antlaşmalar yaptılar ve ticari bağlantılar oluşturdular ve bunu on ikinci yüzyıl boyunca da sürdürdüler. Öte yandan yıllar geçerken her iki taraftaki yazarlar "öteki" ile ilgili değişmez kuşku ve nefretlerini dile getirmeye devam ettiler.[93]

On ikinci yüzyılda Yakındoğu'da yaşayan Franklar, Doğulu Hıristiyanlar ve Müslümanlar birbirlerini daha iyi tanımaya başlamış olabilirler ama bu gerçek bir anlayış ve uyum sağlamadı. Dünyada mevcut koşullar açısından buna şaşmamak gerek. Ortaçağda Batı bizatihi Latinler arası rekabet ve sonu gelmeyen silahlı çatışmalarla sarsılmaktaydı; kendine özgü sosyal ve dinsel hoşgörüsüzlük de başını almış gidiyordu. Bu açıdan bakıldığında Doğu Akdeniz'deki huzursuz ilişkiler ve uyuşmazlık alışılmadık bir durum değildi. Kutsal

savaş felsefesi Frank toplumunun yapısını etkilemiş olabilirdi ama Deniz Ötesi bu Haçlı ideali ile tanımlanamazdı.

Her şeye karşın, Yakındoğu'ya Latinlerin yerleşmesi kayda değer ama tümüyle benzersiz olmayan bir toplum oluşturdu. Bu toplum da başka toplumlar gibi belli güçlere ve etkilere açıktı. Deniz Ötesi'nde yaşam farklı kültürlerin birbirlerine yaklaştığını ve birleştiğini gösteren işaretler veriyor, sanatsal ve bilimsel çabalar kültür alışverişinin kanıtlarını sergiliyordu. Gene de tüm bunlar kasti bir özümleme hareketinin değil, yönlendirilmemiş organik bir gelişimin sonucuydu.

DOĞUNUN ZORBASI ZENGİ

Bir zamanlar Müslümanların Deniz Ötesi'ne olan tutumunun 1128'de zorba Türk Zengi'nin hükümdar olmasıyla önemli bir değişime uğradığı ileri sürülürdü. O yıl Yakındoğu'daki politikaların farklılaştığı bir gerçektir. Bu değişim, Şam'da Tuğtekin'in ölümünden sonra onun yerine geçen Böri hanedanına mensup yeteneksiz emirlerin kentte yıkıma yol açmasından kaynaklanır. O yıl Haziran ayında Musul atabeyi Zengi Kuzey Suriye'deki bölünmelerden yararlanarak Halep'i ele geçirip yeni bir güvenli ve enerjik dönem başlattı.

"Yakışıklı, esmer ve çok güzel gözlere sahip" olduğu söylenen Zengi gerçekten ilginç bir kişiydi. Şiddet ve uyuşmazlığın egemen olduğu bir dönemde acımasızlığı ve doymak bilmez iktidar hırsı ile dillere destan oldu. Bir Müslüman tarihçi bu atabeyin sert ve ürkütücü davranışını şöyle tanımlıyor: "Pantere benzer kişiliği ve aslanınkini andıran öfkesi ile son derece haşindi; yüreğinde zerre kadar merhamet yoktu... Aniden saldırarak etrafa korku salıyor, düşmanlarını ve vatandaşlarını umursamadan ölüme gönderiyordu." 1084'de önde gelen bir Türk savaşçının oğlu olarak dünyaya gelen Zengi cehennemi bir içsavaş ortamında büyümüş, ihanetlere, cinayetlere tanık olmuş, tedbirli, kurnaz ve acımasız olmayı öğrenmişti. 1127'de Bağdat'taki Selçuklu sultanının deste-

ği ile ön plana çıkmış ve 1127'de Musul'a vali tayin edilerek sultanın iki oğluna askeri danışmanlık ve komutanlık etme görevini üstlenmişti.

Zengi zalimliği, duygusuzluğu ve uyguladığı şiddet ile ünlendi. Hem emrindekileri sadık kılmak, hem de düşmanlarına boyun eğdirmek için yüreklere korku salması gerektiğine tüm varlığı ile inanıyordu. Bir Arap gözlemci atabeyin birliklerini kontrol etmek için teröre başvurduğunu kabul ediyor ve "acımasızdı ve pervasızca saldırırdı" diyor, "bir emirden hoşlanmadığında onu öldürür ya da sürgüne gönderir, onun çocuklarının canını almaz ama hadım ederdi."[94]

Bu ürkütücü özelliklerine bakınca Zengi'nin Kutsal Topraklar için yapılan savaşta İslam'ın kaderini değiştirmesi beklenebilir. Aslında geçmişte Haçlı Seferi'nde önemli bir rol oynamıştır: Franklara önemli bir darbe indiren, cihat ateşini körükleyen, bir *mücahit* olarak öne geçen ilk Müslüman liderdir. Tüm bunlara karşın yönetimde olduğu sürece Haçlı Seferleri sırasında çok fazla etkinliği olmamıştır. Bunun nedeni kısmen bölgedeki jeopolitik durum olabilir. Atabey Yakın- ve Ortadoğu arasında kalmış bir dev gibiydi; bir ayağı Musul'da, öbür ayağı Fırat'ın doğusundaki Halep'te idi. Zorunlu olarak zamanını, enerjisini ve kaynaklarını bu iki önemli bölge –Mezopotamya ve Suriye– arasında bölüştürmek durumunda olduğundan Franklara karşı savaşmaya odaklanamıyordu. Öte yandan Zengi'nin mücahit kişiliğini savunmak için öne sürülen bu tez iki yanlış varsayıma dayanmaktadır.

Zengi gibi Türk savaşçılar için Suriye ve Filistin dahil Yakın- ve Ortadoğu (özellikle Irak ve İran) aynı politik değer ve önemi taşımıyordu. Atabeyin kariyerine bakıldığında, on ikinci yüzyılın ilk yarısında Sünni İslam'ın kalbi Mezopotamya'da atmaktaydı. En büyük servet ve güç buradaki Bağdat ve Musul gibi kentlerden elde edilebilirdi. Birçok çağdaşı gibi Zengi için de Franklara karşı verilen mücadele neredeyse arada bir girişilen ve fazla ilginç olmayan bir sınır savaşıydı.

Dahası, atabey Doğu Akdeniz'de olup bitenlerle ilgilenmiyordu, öncelikli hedefi Haçlı devletlerini ortadan kaldırmak değil Şam'ı fethetmekti. 1130'lar boyunca uzun süre Mezopotamya'dan uzak kalarak Halep'i bu hedefe yönlendirdi, Şam'a bağımlı ve Müslümanların elinde olan Hama, Humus ve Baalbek gibi yerleşimleri ele geçirmeye çalıştı. Tüm bu süre boyunca Zengi verdiği sözlerden dönerek, müttefiklerine ihanet ederek ve düşmana korku salarak hedefine ulaşmaya uğraştı. 1139'da eski Roma kenti (Lübnan'daki bereketli Bekaa Vadisi'nde bulunan) Baalbek önce şiddetli bir saldırıya maruz kalıp sonra da garnizonun canının bağışlanacağı sözü verilince teslim oldu. Kendisine karşı direnen Suriyeli Müslümanlara bir ders vermek amacıyla Zengi verdiği sözü tutmadı ve Baalbek'teki garnizonu tek adam kalmayacak şekilde kılıçtan geçirdi. Sonra da maiyetinde geleceği parlak bir Kürt savaşçı olan ve sülalesi on ikinci yüzyılda öne çıkan Eyüp bin Sadi'yi buraya vali tayin etti.

Aynı dönemde Zengi Şam yönetimine karşı birtakım diplomatik manevralara ve askeri baskılara başvurarak başkentin teslim olmasını sağlamaya çalıştı. Bu çabaları 1130'larda kentte büyük kargaşa ve kan davaları yaşanmasına yol açtı. Böri hanedanına mensup yöneticilerin yeteneksizliğe karşın ayakta durmayı başaran Şam Tuğtekin döneminde bir *memluk* (köle asker) olarak görev yapan Türkmen komutan Umur'un başa geçmesiyle gerçek gücüne kavuştu. Şimdi Zengi'nin saldırılarına karşı koyacak olan oydu. Baalbek'in acımasızca fethinden sonra Zengi 1139 Aralık ayında Şam'ı kuşattı. Altı ay boyunca kuşatmayı sürdürürken arada bir saldırıya geçti. Atabey bile İslamiyet için tarihsel önem taşıyan böyle bir kente şiddetli bir saldırı yapmaktan çekiniyor, kente tedrici baskı uygulayarak boyun eğdirmeyi umuyordu.

Gene de 1140'ta kuşatma çemberi daraldığı halde Umur teslim olmayı reddetti. Zengi'nin egemenliğini kabul etmek yerine Kudüs'e elçi göndererek Müslüman olmayan bir güçle Halep'e karşı bir ittifak kurma yollarını aradı. Kral Falk'la gerçekleşen

görüşmede Zengi "her iki taraf için de [Latin Filistin ve Şam] tehlikeli, zalim bir düşman" olarak tanımlandı ve bu beladan kurtulmak için Frankların sağlayacağı yardım karşılığında 20.000 altın sikke verme önerisinde bulunuldu. Ayrıca Müslümanların 1132'de yeniden ele geçirdiği Banyas Kudüs'e verilecekti.

Bu olağanüstü cömert teklifleri ve Zengi'nin Şam'ı ele geçirmesinin engellenmesinin yararını değerlendiren Falk kuzeye bir ordu gönderdi. Kentle ilgili girişimleri sonuçsuz kalan atabey bu tehdit karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Musul'a dönerek dikkatini yeniden Mezopotamya'daki olaylara yoğunlaştırdı.[95]

Zengi Franklara karşı

1130'lar boyunca Zengi Franklara karşı bir cihat düzenlemekle hemen hiç ilgilenmemişti. Bu dönemde Latinlere karşı giriştiği saldırılar neredeyse rastlantısal ya da Güney Suriye'deki harekâtıyla bağlantılıydı. Atabeyin Deniz Ötesi'ne karşı yaptığı tek kayda değer saldırı 1137 Temmuz'unda (Hama'nın ve Fırat'ın batısındaki) Barin kalesine yönelikti. Bu harekât bile yanlış anlaşılmamalı, zira Zengi'nin amacı Müslümanların elindeki Humus'a yapacağı saldırıda Barin'i stratejik bir üs olarak kullanmaktı. Atabey'in öncelik tanıdığı, Haçlı devletlerine ölümcül bir darbe indirmek değil, güneye, Şam'a doğru ilerleyişini sürdürmekti.

1140'ların başında Zengi neredeyse tümüyle Fırat'ın doğusundaki olaylara odaklandı ve Irak'taki gücünü genişletmek, Bağdat'taki Selçuk Sultanı ile ilişkilerini pekiştirmek peşine düştü. 1143'ten itibaren atabey Artuklu prenslerini ve kuzeyde Diyarbakır'daki önemsiz Kürt savaşçılarını alt etmeye çalıştı. Bu saldırılar karşısında Hasankeyf'teki Artuklu Kara Aslan Edessa'da 1131'de babasının yerine geçen II. Joscelin ile bir anlaşma yaparak Franklara yardımlarına karşı arazi vermeyi vaat etti. Joscelin 1144'te Edessa'ya saldırılmayacağına inanarak Kara Aslan'ın emrine vereceği büyük bir ordunun başına geçti. Zengi'nin hırsını ve yeteneklerini yeterince de-

ğerlendiremeyen bu davranış Deniz Ötesi'nin tarihinde büyük bir rol oynayacaktı.

Kontun kentten ayrılışından kısa bir süre sonra, Edessa'da bırakılan az sayıda asker ve Latin piskopos Zengi'nin surların dışında belirmesiyle donup kaldılar. Uzun zamandan beri doğru ve güncel istihbaratın değerinin farkında olan atabey Yakın-ve Ortadoğu'da geniş bir casusluk ağı oluşturmak için önemli miktarda para harcamıştı. Bu nedenle Joscelin'in gidişinden ve Edessa'daki garnizonun yetersizliğinden derhal haberdar oldu. Böylesine eşsiz ve beklenmedik bir fırsattan yararlanan Zengi Diyarbakır yerine Frank başkentine yöneldi. Özellikle kuşatma silahlarıyla donatılmış ordusu durmadan ilerleyerek Kasım sonunda kente ulaştı ve derhal harekete geçti. Bunu izleyen dört hafta boyunca kent içindeki Hıristiyanlar bombardımana, zırhlı kuşatma kulelerinin ve lağımcıların saldırısına direnmeye çalıştılar ama durumları umutsuzdu.

Saldırıyı öğrenen Joscelin Tel Beşir'de bir destek güç oluşturmaya çalıştı. Melisand onun yardım çağrılarını derhal kabul ederek kuzeye birlikler gönderdi ama her nedense Antakyalı Raymond çekimser davrandı. Kont telaşla bir karşı saldırı hazırlığında iken Edessa'nın düştüğü haberi geldi. 24 Aralık 1144'te Zengi'nin lağımcıları kentin güçlü surlarında büyük bir gedik açmayı başardı. Müslüman birlikler bu gedikten içeri dalarken Hıristiyanlar korku içinde içkaleye doğru kaçtılar. Bu panik sırasında yüzlerce insan ezilip öldü, Latin piskopos da ölenler arasındaydı. Bu arada atabeyin askerleri tüyler ürpertici işlerine başladılar. Kentte yaşayan bir Ermeni "Müslümanların acımasızca kan döktüğünü, ne yaşlılara saygı gösterdiğini ne de masum kuzucuklara acıdığını" yazıyor. İçkaleye sığınan bir avuç insan iki gün daha direndi ama 26 Aralık'ta kent tümüyle Müslümanların eline geçti.

Zengi bir fırsattan yararlanarak Edessa'yı ele geçirmiş olabilir ama bu gene de Franklar için kelimenin tam anlamıyla bir felaketti; stratejik açıdan olağanüstü ürkütücüydü. Başkentinin düşüşü Latin Edessa kontluğunu tümüyle yok olma-

nın eşiğine getirmişti. En kuzeydeki bu Haçlı devleti yıkılırsa Mezopotamya ve Suriye'deki Müslümanlar arasındaki bağlantılar ve iletişim çok daha rahat ve güvenli olacaktı. Bu açıdan bakıldığında Antakya eyaletinin geleceği de pek parlak değildi: Kuzey komşusu ve müttefiki düşman elindeydi; hasmı olan Halep yeniden canlanmıştı. Domino taşlarının devrilmesi gibi, kırılganlık güneye doğru yayıldıkça buradaki Latin politik kurumlarının birbiri ardına yıkılması söz konusuydu. Frank tarihçi Sur'lu William 1144'teki bu "uğursuz felaket" ile ilgili olarak şimdi Müslüman âleminin "tüm Doğu'yu ele geçirmesinin engellenemeyebileceğinden" söz etmekteydi.*

Bu olayın psikolojik etkisi belki de daha önemliydi. Deniz Ötesi'nin dört büyük kentinden biri daha önce İslam'ın eline düşmemişti. Haçlıların eline geçen ilk doğu kenti olan Edessa neredeyse yarım yüzyıldır herhangi bir saldırıya uğramamıştı. Bu kentin ani düşüşü tüm Latin Doğu Akdeniz'de büyük bir korku ve endişeye yol açtı ve özgüvenin yitirilmesine, morallerin bozulmasına neden oldu. Hıristiyanlığın yenilmezliği hakkındaki inanç yitirildi. Deniz Ötesi düşü –kutsal kentte devamlı ve Tanrı'nın izniyle yerleşme hayali– paramparça oldu. Daha da beteri, uzun süredir bir tehdit oluşturan Zengi bu zaferinden güç alarak İslam'ı Yakındoğu'nun fethedilmesi için daha büyük bir savaşa sürükleyebilirdi.

Bu korkunç haber Batı'ya ulaşınca ünlü Clairvaux'lu Başrahip Bernard yazdığı bir mektupta endişelerini şöyle dile getirdi: "Dünya sarsılıyor çünkü gökteki Tanrı'mız topraklarını yitiriyor... Haç düşmanı menfur başını kaldırdı ve kutsal toprakları, vaat edilmiş toprakları kılıcıyla mahvetmeye çalışıyor." Bernard kutsal Kudüs'ün, "yaşayan Tanrı'nın kentinin" de yenilgiye uğrayabileceği konusunda uyarıda bulunuyordu. Latin Doğu, hatta tüm Batı Hıristiyanlığı için tek çıkar yol yeni bir Haçlı Seferi düzenlemekti.[96]

* Surlu William 1130 yılı civarında doğdu ve Kudüs'teki Latin krallığının başyargıcı ve Sur piskoposu oldu. 1174 ile 1184 arası William Birinci Haçlı Seferi dönemindeki Deniz Ötesi tarihi ile ilgili son derece değerli ve ayrıntılı bir eser kaleme aldı.

6

HAÇLI SEFERİ'NİN YENİDEN DOĞUŞU

Edessa'nın düşüşü Doğu Akdeniz'de şok etkisi yarattı. 1145'te Frank ve Ermeni heyetleri Avrupa'ya giderek bu felaket haberi verdiler ve Yakındoğu'daki Hıristiyanların karşı karşıya kaldığı yok olma tehdidini gözler önüne serdiler. Bunun üzerine Latinler İkinci Haçlı Seferi adını verdikleri büyük bir askeri harekâta giriştiler.[97] İlk kez Batılı krallar savaşa katıldı ve yaklaşık 60.000 kişilik bir ordu Deniz Ötesi'ni kurtarmak için doğuya doğru ilerlemeye başladı. Aynı zamanda İberya ve Baltık'ta da haç uğruna savaş çağrıları yapıldı. Bu, olağanüstü ve eşi görülmedik, 1095'tekinden de güçlü bir heyecan dalgasıydı. Bu heyecan başarıyı sağlayacak mıydı? Hıristiyanların bu yeni kutsal savaş girişimi Haçlı Seferlerinin geleceğini nasıl etkileyecekti?

ON İKİNCİ YÜZYIL BAŞINDA HAÇLI SEFERİ

Latin Avrupa'nın İkinci Haçlı Seferi için yapılan çağrılara böylesine şevkle yanıt vermesini anlamak için on ikinci yüzyıl başlarındaki gelişmeleri irdelemek gerekiyor. Birinci Haçlı Seferi'nin 1099'da Kutsal Toprakları "mucizevi" bir şekilde fethi Doğu Akdeniz'de kırılgan bir Latin ileri karakolu oluşturmuş ve Tanrı'nın bu hac-savaş karışımı faaliyeti onayladığının kesin kanıtı olarak algılanmıştı. Bu koşullar altında on

ikinci yüzyılın ilk yıllarında Batı Avrupa'nın Hıristiyan kutsal savaşının devamına katılmak ve Deniz Ötesi'ni savunmak için yeni "Haçlı Seferleri" düzenlenmesi beklenebilirdi. Oysa bu olmadı. Birinci Haçlı Seferi'nin anısı canlılığını korudu ama 1144'e gelinceye kadar yalnızca ufak çapta seferler gözlemlendi. Bu, kısmen, birçoklarının Birinci Haçlı Seferi'nin başlı başına şaşırtıcı bir olay olduğuna ve tekrarlanamayacağına inanmasından kaynaklanıyordu. Yüzyıllar sonra değerlendirme yapan tarihçiler Papa II. Urban'ın 1095'teki vaazını bundan sonraki Haçlı Seferlerinin başlangıç noktası olarak görürler. Oysa bu "gelecek" on ikinci yüzyılın başında öngörülmemekteydi ve Haçlı Seferi fikrinin yeniden benimsenmesi gerekiyordu.

Bir bakıma bu isteksizlik ve kısıtlı ideolojik gelişim mevcut etmenlerden kaynaklanıyor olabilir. Papalığın Haçlı Seferlerini destekleme ve düzenleme olanağı bir dizi kargaşa yüzünden kısıtlandı: 1124-1138 yılları arası papalıkta yaşanan hizipleşmeler sonucu muhalif papaların atanması; kuzeyde Alman İmparatorluğu'nun ve güneyde Sicilya'da kurulmakta olan Norman krallığının Roma üzerinde artan baskısı. Bu sorunların bir kısmı İkinci Haçlı Seferi sırasında da sürmekteydi ve 1145'te Papa Roma'ya girmeyi dahi başaramıyordu. Benzer karmaşa dinsel ortam dışında da yaşanmaktaydı. Almanya'da iki hanedan, Hohenstaufen ve Welfs, arasında taht kavgası sürüyordu. Bu arada İngiltere'de Birinci Haçlı Seferi'ne katılan Blois'lı Stephen'in oğlu Kral Stephen'in düzensiz yönetimi ülkeyi içsavaşın eşiğine getirmişti. Fransa Capet hanedanının yönetiminde daha istikrarlı durumdaydı ama orada da kraliyet topraklarının ötesine egemenlik sağlama kavgası Paris'te kendini göstermeye başlamıştı.

Haçlı Seferi ideolojisinin bir başka özelliği de katılımı engellemiş olabilir. Birinci Haçlı Seferi'ne çağrıda bulunan vaizler Kutsal Toprakların kurtarılmasını manevi ya da sosyal bir sorumluluk şeklinde sergilemiş olabilirler ama 1095'teki sefer Latin Hıristiyanlar tarafından fazlasıyla kişisel çıkarlar adına

yapılan bir girişim olarak algılanmıştı. Binlerce gönüllü kutsal savaşa katılmakla günahlarından arınacağına inanıyordu. Haçlı Seferi dine bağlılık üzerine inşa edilmişti ama bu kişisel çıkarları gözeten bir bağlılıktı. Doğuya silahlı bir hac seferinin çileli, tehlikeli, ürkütücü ve masraflı oluşu günahlardan arınmanın zorlu bir yoluydu. Çoğu daha belirgin nedamet getirme şeklini –dua etmeyi, bağışta bulunmayı ve yakın yörelere hac seferi yapmayı– yeğliyordu. Daha sonraki yıllar ve yüzyıllar genel olarak üst sınıflardaki soyluların güçlü vaazların yanı sıra yalnızca sarsıcı felaketler söz konusu olduğunda kapsamlı Haçlı Seferlerine katıldığını kanıtlayacaktı.

Öte yandan 1101 ve 1145 yılları arasında hiçbir Haçlı Seferi düzenlenmediği düşüncesine kapılmamalıyız. Bu dönemde Kilise ve bazı din adamları Birinci Haçlı Seferi'ni tekrarlama ya da ona öykünme eğilimi göstererek o seferin bütün ya da bir kısım özelliklerini içeren girişimler için vaazlar verdiler ya da katılımda bulundular. Bu özellikler giderek bir Haçlı Seferi'nin değişmez niteliklerine dönüştü: papalığın çağrıda bulunması; yemin etme ve hac simgesi; orduya katılma karşılığında manevi bir ödül ya da bağışlanma vaadi... Öte yandan Haçlı Seferi'nin temel yapısı bir oranda belirsiz ve muğlak kaldı. Bir Haçlı Seferi düzenleme sorumluluğunu kimin üstleneceği, katılanlara ne gibi ödüller verileceği ve böyle bir kutsal savaşın kime karşı verileceği gibi temel sorular çoğunlukla yanıtsız kaldı.

1120'lerde Kutsal Topraklara iki kayda değer Haçlı Seferi düzenlendi ama Venedik seferinin (1122-24) Papa II. Calixtus tarafından düzenlenmesine karşın 1129'daki Şam seferinin Avrupa'da Payns'lı Hugh tarafından harekete geçirildiği, bunda papalığın hemen hiç katkısı olmadığı görülüyor. Aynı dönemde Doğu Akdeniz dışındaki coğrafik bölgelere ve Yakındoğu'daki Müslümanlardan başka düşmanlara karşı Haçlı Seferleri başlatıldı. Uzun süreden beri Müslüman-Hıristiyan çatışmasının yer aldığı İberya da Haçlı Seferlerine benzer saldırılara maruz kaldı. Balear adalarına karşı girişilen

(1113-15) ortak Katalan ve Pisa saldırısının komutanı omuzlarında haç işareti taşımaktaydı. Papa 1118'de Aragonların Saragosa'ya karşı gerçekleştirdiği savaşta ölenlerin tüm günahlarından arınacağını söyledi. İspanya'da papalığın temsilcisi olan, bu nedenle İberya'yı iyi tanıyan II. Calixtus önemli bir adım atarak yarımadaya düzenlenen Haçlı Seferlerini resmen onayladı. Nisan 1123'te papalık adına yazdığı bir mektupta Katalonya'da savaşmak üzere yemin eden gönüllerin "giysilerinde haç işareti bulunursa günahlarının Doğu'da Kiliseyi savunanlar gibi affedileceğini" belirtti.

Hedefte Müslüman olmayanlar da vardı. Taranto'lu Bohemond Hıristiyan Bizans'a karşı sefer düzenledi (1106-08). 1135'te Papa II. Innocent Haçlı Seferlerinin kendi politik düşmanlarına karşı yapılan saldırıları da kapsamasını isteyerek müttefiklerinin "Clermont'taki toplantıda Papa Urban'ın Hıristiyanlığı kurtarmak için Kudüs'e gidenlere tanıdığı bağışlanma imkânından" yararlanacağını bildirdi.

Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlara verilen "günahlardan arınma" sözüne karşın manevi ödüllerin gerçek mahiyeti belirsiz ve tartışmaya açıktı. Din adamlarının ve hatta savaşçıların kafalarında oluşabilecek –"Katılmakla yalnızca itiraf edilen günahlardan mı yoksa tümünden mi arınılıyordu? Haçlı Seferi'nde ölen herkes şehitlik payesine ulaşabiliyor muydu?" gibi– soruların kesin yanıtları henüz verilmemişti. Haçlı Seferlerinin en sıkıntılı dinsel sonuçlarından birini çözümleyen Clairvaux'lu Başrahip ve Tapınak Şövalyelerinin destekçisi Bernard oldu. Birinci Haçlı Seferi'nden önce verilen vaazla papalık bir anlamda istemeden Pandora'nın Kutusu'nu açmıştı. Tanrı'nın kutsal iradesini yeryüzünde yerine getirmek için bir Haçlı ordusu oluşturma çağrısı Tanrı'nın insanlara gereksinim duyduğu, dolayısıyla gerçekten her şeye gücü yetmediği anlamına gelebilirdi. Böyle bir düşünce büyük bir tehlike içeriyordu. Bernard bu sorunu tipik bir aydın becerisiyle çözdü. Tanrı'nın bağışlayıcı sıfatıyla yardıma gereksinim duyar gibi davrandığını, Kutsal Topraklarda bir tehdit oluştu-

rarak Hıristiyanlara ruhlarını arındırmak için yeni bir fırsat yarattığını ileri sürdü. Böylece başrahip tek bir adımla hem Haçlı Seferi fikrini savunmuş, hem de onun manevi değerini ortaya koymuş oluyordu. Bernard İkinci Haçlı Seferi'nin gelişmesinde önemli rol oynayacaktı ama bu seferi başlatma işi başkaları tarafından üstlenilecekti.[98]

İKİNCİ HAÇLI SEFERİNİN BAŞLAMASI

1145'te Doğu Akdenizli Hıristiyanlar yardım çağrılarını Avrupa'daki hem dini hem de seküler liderlere gönderdiler. Bu çağrılardan biri o Şubat ayında papalık koltuğuna oturan, Clairvaux'lu Bernard'ın himaye ettiği eski manastır keşişi Papa III. Eugenius'a ulaştı. Eugenius'un konumu çok parlak değildi. Göreve başladığı anda yeni papa kendini Roma halkı arasında uzun zamandır süregelen kentin yönetimi konusundaki uyuşmazlık batağında bulmuş ve sürgünde yaşamak zorunda kalmıştı.

Eugenius büyük bir Haçlı Seferi başlatmayı tasarlıyordu ama 1145 yılının büyük bir kesimini Lateran Sarayı'nın seksen kilometre kadar kuzeyinde bulunan Viterbo'da geçirmek zorunda kaldı.

Deniz Ötesi'nden gelen elçiler, Haçlı Seferlerinin yüreğinin attığı Fransa'da Capet hanedanından gelen Kral VII. Louis'yi de ziyaret ettiler. Şimdi yirmili yaşlarının ortalarında olan Louis 1137'de taç giymiş, krallığa gençlik aşılamıştı. Çoğunlukla dindar biri olarak bilinirdi. Aslında Louis krallığının ilk yıllarında Fransa'ya din görevlilerinin atanması konusunda Roma ile büyük tartışmalara girmiş ve Champagne kontu ile ciddi bir çatışma yaşamıştı. Papa Eugenus'un selefi tüm Capet topraklarına yasak getirmiş, tüm bölgeyi geçici olarak aforoz etmişti. 1143'te Champagne ile uyuşmazlık son kerteye ulaştığında Louis'nin birlikleri Vitry'de içinde binden fazla insan bulunan bir kiliseyi ateşe verdiler; kral daha sonra bu vahşet yüzünden pişmanlık duydu. 1145'te genç kralın papalık-

la arası düzelmişti ve dindarlığı nedameti de içermekteydi. Edessa'nın kaderiyle ilgili haber onu çok duygulandırdı ve Haçlı devletlerine yardım için bir ordu oluşturma fikrini heyecanla benimsedi.

III. Eugenius ve VII. Louis birlikte bir Haçlı Seferi başlatmayı tasarladılar ama planları daha başlangıçta suya düştü. Papalık Divanı bir genelge hazırlayarak 1 Aralık 1145'te herkesi silahını kuşanmaya çağırdı ama bu genelge (Orta Fransa'daki) Bourges'de Noel kutlaması yapan Louis'nin eline zamanında ulaşmadı. Kral haçı eline alıp Kutsal Topraklara sefer yapacağını açıkladığında sessizlikle karşılaştı. III. Eugenius üç ay sonra aynı genelgeyi yeniden kaleme aldı ve bu kez bu iletisi 1146 Paskalyasında Vézelay'da toplanan Capet meclisine ulaştı. O andan itibaren Haçlı Seferi tutkusu yeniden alevlendi ve daha sonraki yıllarda tüm Avrupa'yı sardı. Papanın *Quantum praedecessores* (metin bu Latince sözcüklerle başlıyordu) diye bilinen resmi mektubu bu süreçte çok etkili oldu. Mektup 1146 ve 1147 yıllarında Latin Batı'da elden ele dolaştı, çeşitli toplantılarda ve mitinglerde okundu ve Avrupa'da İkinci Haçlı Seferi'yle ilgili vaazlarda kullanıldı. Genelgenin iki hedefi vardı: Papalığın bu seferle ilgili resmi görüşünü açıklamak ve özellikle kimlerin katılacağını ve hangi ayrıcalık ve ödüllerin verileceğini; seferin amacını belirleyerek gönüllü katılımı sağlamak.

Yarım yüzyıl önce Papa II. Urban Clermont'taki vaazı ile Birinci Haçlı Seferi'ni başlatmıştı ama o konuşmasının metni bulunmadığından onun tezleri ve amaçları hakkında ancak tahmin yürütülebilir. Oysa İkinci Haçlı Seferi'nin kökeni tek bir konuşmaya dayanmasa bile *Quantum praedecessores*'in yazılı metninin varlığı seferin temelindeki fikirleri ve ne şekilde duyurulduğunu çok daha kesin bir biçimde anlatmaktadır.

Eugenius'un genelgesinde bir husus derhal göze çarpıyor: Birinci Haçlı Seferi'nin anısı bu yeni harekâtın temelini oluşturuyor. Silahlanma çağrısını geçerli ve güçlü kılmak için Papa tekrar tekrar 1095 seferinden söz ediyor. Eugenius

İkinci Haçlı Seferi çağrısında "selefimiz Papa Urban'ın mutlu anısından" esinlendiğini belirttikten sonra "sözü geçen selefin belirlediği ödüllerin" aynen geçerli olduğunu söylüyor. Genelgede Urban'ın Clermont'ta ileri sürdüğü fikirlerden bazıları da yer alıyor. Eugenius "kutsal bir emir aldığının" altını çiziyor, bu kutsal savaşı başlatmak için "Tanrı'nın kendisini yetkili kıldığını" belirtiyor. Aynı zamanda bu seferin Müslüman saldırısına haklı bir yanıt oluşturduğunu savunuyor: Edessa'nın "İsa'nın haçının düşmanları tarafından ele geçirildiğini" doğrulayarak din adamlarının nasıl öldürüldüğünü ve kutsal emanetlerin "kâfirlerin ayakları altında kaldığını" anlatıyor. Bütün bu olanlar "tüm Hıristiyanlık için büyük bir tehlike" oluşturuyor diyor.

Quantum praedecessores'te aynı zamanda anılar ve geçmişte yaşananlar yeniden canlandırılarak yepyeni ve olağanüstü bir etki yaratılıyor. Papa Hıristiyanların, Kudüs'ü "putperestlerin pisliğinden arındırmak için kanlarını dökmüş" atalarının anısına sahip çıkmak adına haça sarılmak zorunda olduklarını söylüyor. "Atalarınızın çabaları sayesinde sahip olduğumuz şeyleri canla başla korumalısınız" diyor; aksi halde "babaların kahramanlığı oğulları yüzünden değersizleşir." Bu güçlü hayaller Birinci Haçlı Seferi'nin anılarını canlandırarak insanlarının onurunu ve ailevi sorumluluklarını kamçılamak amacını gütmekteydi.

Yeni seferinde Birinci Haçlı Seferi'nin yeniden yaratılmasını hedeflerken Eugenius'un genelgesi II. Urban'ın düşüncelerinin büyük bir kısmını yeniden düzenlemekte ya da geliştirmekteydi. Uygun tipte yani savaşma yeteneğine sahip Haçlılardan yeterli sayıda silah altına alınması başından beri bir sorun olmuştu. 1095'teki girişim bir Haçlı Seferi olarak tanıtılmıştı ama bu günahlardan arınma yöntemi gönüllülük esasına dayandığı ve herkese açık olduğundan savaşçı olmayanların –kadınlardan, çocuklara, keşişlere ve yoksullara kadar pek çok grubun– katılımını kısıtlamakta zorlanılmıştı. Bu arada on ikinci yüzyıl başlarında Haçlılar kitlesel katılım

sağlamakta zorlanmışlardı. 1140'lara gelindiğinde popüler ve heyecan verici sefer ile giderek daha net tanımlanan ve papanın denetiminde olan arasında belirgin bir gerilim yaşanıyordu. Kilise yıllar boyu bu ikilemde kalacak, ateşi söndürmeden heyecanı dizginlemeye ve denetlemeye çalışacaktı. *Quantum praedecessores* bu ikilemi ortadan kaldırmak için gönülsüz bir adım atarak "Tanrı'dan yana olanlara ve özellikle güçlü ve soylu olanlara" sefere katılma çağrısı yapıyordu ama seçici davranma eğilimi ile kitlesel katılım sağlama isteği arasında bir denge bulma sorunu çözümlenemedi.

Eugenius ayrıca haça sahip çıkanların korunması ve ayrıcalıkları konusunda önemli düzenlemelerde bulundu. Genelgede Haçlıların yokluğu sırasında Kilise'nin onların "eşlerini, çocuklarını, ürünlerini ve eşyalarını" koruyacağı belirtiliyordu, ayrıca bir Haçlı'nın topraklarıyla ilgili yasal davaların görülmesi "onun kesin ölüm haberi gelinceye kadar yasaklanacaktı." Aynı şekilde, bir Haçlı'nın borçlarıyla ilgili faiz ödemeleri de iptal edilecekti.

En büyük yenilik günahların bağışlanması konusundaydı. II. Urban'ın 1095'teki tanımı yeterince açık değildi, oysa *Quantun praedecessores* kesin bir dille katılımcıların "günahlarından tümüyle arınacağını" belirtiyor, "her kim içtenlikle katılır ve seferi tamamlar ya da bu yolda hayatını kaybederse pişmanlık duyarak, alçak gönüllükle itiraf ettiği tüm günahlarından arınacaktır" diyordu. Eugenius geniş kapsamlı bir bağışlanma garantisi vermemekle beraber Haçlıların ölmeseler dahi haç seferindeki bu manevi hakka sahip olduklarını söylemekteydi.

Bu kesin tanım ve geniş kapsamıyla *Quantum praedecessores* İkinci Haçlı Seferi'nin temelini oluşturdu; vaizlerin ağız birliği etmesini sağladı ve yasal bir Haçlı Seferi'nin papa tarafından yürütülmesinin gerekçesini ortaya koydu. Öbür dünya ile ilgili söylemleri ile bu belge Haçlı Seferleri tarihinin belki de en temel unsurunu oluşturdu. Ortaçağda papalık yapısı gereği geçmişi değerlendiren bir kurumdu. Herhangi bir karar alır

ya da bir duyuruda bulunurken Romalı din yetkilileri daima daha önceki dönemleri göz önüne alırlardı. *Quantum praedecessores* Papa II. Urban'ın 1095'te Birinci Haçlı Seferi konusundaki düşüncelerini resmi bir dille sunarak Haçlı Seferlerinin mihenk taşı oldu. Haçlı Seferlerinin niteliğini, kapsamını ve uygulanmasını tanımlayan bu genelge on ikinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren papaların örnek olarak aldığı bir belge oldu. Büyük çoğunluğu onun dilinden ve içeriğinden yararlandı, kimileri de onu aynen kullandı.

Tüm bunlara karşın Eugenius'un genelgesi çok önemli bir hususa açıklık getirmiyordu: İkinci Haçlı Seferi'nin kesin hedefi. Edessa'nın geleceği üzerinde durulmaktaydı ama bu kentin ele geçirilmesi gereğinden söz edilmemekte ve Zengi bir düşman olarak tanımlanmamaktaydı. Bunun yerine Haçlılardan "Doğu Kilisesi'ni savunmaları" ve halen Müslümanların elinde bulunan "binlerce din kardeşimizi kurtarmaları" isteniyordu. Bunun nedeni belki de 1145 ve 1146'da stratejik açıdan gerçekçi bir hedef saptanmamış olmasıydı ama bu ilerideki seferlerde hedef ve amaç konusunda anlaşmazlıklara yol açabilirdi.[99]

Quantum praedecessores'deki bu eksiklik aynı zamanda Haçlı Seferleri ile Haçlı devletlerinin ilişkileriyle ilgili daha ciddi bir sorunu ortaya koymaktaydı. Aslında bu ikisi arasında büyük bir uyumsuzluk vardı. Haçlı Seferleri manevi açıdan kişisel çıkarlara dayanan, süresi belirsiz, kendi tutkularına, gündemlerine ya da amaçlarına (en azından Kutsal Topraklara gidip hacı olmak isteğine) öncelik tanıyan kişilerin önderliğinde gerçekleşen girişimlerdi. Öte yandan Doğu'daki Frank yerleşimlerinin varlıklarını sürdürebilmek için düzenli ve emirlere uyan, Deniz Ötesi'ndeki hükümdarların taleplerini karşılamaya hazır ordu desteğine gereksinimi vardı.

CLAIRVAUX'LU BERNARD VE İKİNCİ HAÇLI SEFERİ

Papa III. Eugenius'un *Quantum praedecessores* genelgesi İkinci Haçlı Seferi'nin ilanı idi. Latince'den ortaçağdaki Batı dil-

lerine rahatça çevrilecek biçimde hazırlanan bu mektubun metni 1146 ve 1147'de yapılan vaazların temelini oluşturdu. Öte yandan İtalya'nın merkezinde bile kontrolü elinde tutamayan papanın Alplerin kuzeyinde geniş kapsamlı bir vaaz kampanyasına girişme olanağı yoktu. Bu yüzden Clairvaux başrahibi Bernard'a başvurdu.

Bernard İkinci Haçlı Seferi'nin güçlü ve etkili vaizidir. *Quantum praedecessores*'in içerdiği mesajı tüm diğer din adamlarından çok daha başarılı bir şekilde yaymıştır. 1090'larda Burgonya'da doğan Bernard yirmi üç yaşında Citeaux'da o sıralarda oluşmakta olan Benedikten keşişlerine katıldı ve hızla ünlendi. İki yıl içinde Clarivaux'da yeni bir Sistersiyen manastırı kurmakla görevlendirildi (bu manastır Citeaux'da belirlenen ilkeleri uygulayacaktı) ve ünü kısa sürede Latin Batı'ya yayıldı. Son derece ateşli bir konuşmacıydı; aynı zamanda dönemin ünlü politik ve dini liderlerinin çoğuyla sık sık mektuplaşıyordu. Bernard on ikinci yüzyılın en tanınmış kişilerinden biri oldu.

Başrahibin mensubu olduğu Sistersiyen topluluğundaki etkisi yıldırım hızıyla genişledi. 1098'de oluşan ve Benedikten ilkelerini –yepyeni, sade ve ciddi bir manastır hayatını– savunan bu yeni manastır hareketi Avrupa'ya yayıldı. 1113'te iki manastırla başlatılan Sistersiyen hareketi 1151'de 353 manastıra sahip oldu. On ikinci yüzyılın ortalarında Citeaux, Cluny gibi daha yerleşik manastırlara eşit hatta daha etkin bir konuma geldi. Bu etkinlik papa seçiminde daha da belirgindi, zira II. Urban Cluny manastırına bağlıyken III. Eugenius papa seçilmeden önce Clairvaux'da başrahip olarak görev yapıyordu.[100]

Bernard ilk olarak 1146'da Vézelay'de Paskalya haftasında düzenlenen toplantıda Haçlı Seferi hakkında vaaz verdi. Papalık ve Fransız krallığı tarafından ortaklaşa düzenlenen bu toplantıda Haçlı Seferi'nin ele alınması tesadüfi değildi. Cluny ve Sistersiyen manastırlarının merkezi olan Burgonya'da yer alan Vézelay gönüllü çağrısı için çok uygundu. Santiago de

Compostela'ya hac seferlerinin başlangıç noktası olmasının yanı sıra Magdalalı Meryem'e adanan görkemli bir manastır da burada bulunuyordu.

Vézelay'deki toplantıya katılım görülmemiş yoğunlukta oldu. 1095'te Clermont'ta toplanan meclis çoğunlukla din adamlarının katılımıyla gerçekleşirken 1146'daki toplantıda Kuzeydoğu Avrupa'nın kalburüstü soyluları hazır bulundu. Kral VIII. Louis güçlü Akitanya dukalığının vârisi olan güzel eşi Eleanor ile birlikte geldi. Çift 1137 yılında kadın on beş yaşındayken ve Louis de on yedi yaşında tahta geçmek üzereyken evlenmişlerdi ama kralın sofuluğu arttıkça evlilikleri biraz sarsıntıya uğramıştı. Hayata son derece bağlı olan Eleanor Haçlı Seferi'ne Louis ile birlikte katılacaktı; ama onun bir Amazon ordusunun komutanı olduğu iddiası bir söylentiden ibaret olmalıdır.

Kralın erkek kardeşi Dreux kontu Robert de, Haçlı Seferleriyle tarihsel bağlantıları bulunan bir sürü Fransız beyi gibi Vézelay'e geldi. Burada hazır bulunanlar arasında muhtemelen 1130'ların sonunda Kudüs'e hacı olmaya giden Flandralı Kont Thierry, Haçlıların lideri Raymond'un oğlu ve Trablus'taki beylerin akrabası Toulouse'lu Kont Alphonse-Jordan da vardı. Katılan soyluların sayısı o kadar çoktu ki toplantı manastırın dışına alındı. Aceleyle yapılan ahşap kürsüye çıkan Louis ve Bernard Paskalya'nın kutlandığı Pazar günü son derece etkili ve ateşli konuşmalar yaptılar. Fransız kralının giysisinde papa tarafından gönderilmiş olan haç yer almaktaydı. Bir gözlemcinin anımsadığına göre, başrahip konuşmasını tamamladıktan sonra, "Herkes bağırarak haç istemeye başladı. Bernard yanında getirdiği, belki de kendi elleriyle diktiği haçları dağıtıp bitirdikten sonra kendi giysilerini yırtarak haç yapmak zorunda kaldı." Katılımın yoğunluğu yüzünden ahşap kürsü çöktü ama neyse ki yaralanan olmadı (bu da Tanrı'nın seferi onayladığının işareti olarak algılandı).

Vézelay toplantısı muazzam bir başarı kazanmış, olağanüstü bir şevk ve heyecan yaratmıştı ama gene de Haçlı Seferi'ne

yeterince asker toplamak için daha geniş kitlelere ulaşmak gerekiyordu. Bernard bunu göz önünde tutarak birtakım girişimlerde bulundu. Daha fazla vaiz Fransa'nın çeşitli yerlerini dolaşmak üzere görevlendirildi. Seferin erdeminden söz eden sayısız mektup İngiltere, Kuzey İtalya ve Bretanya dahil diğer bölgelere gönderildi. Başrahip bu mektuplarda neredeyse bir satıcı edasıyla Haçlı Seferi'nin reklamını yapmaktaydı. Bu mektuplardan birinde Haçlı Seferi günahlardan kurtulmak için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiriliyordu: "İçinde yaşadığımız çağ eskilerinden çok farklı; şimdi cennet bize ilahi bir merhamet bağışlıyor; Tanrı'yı mutlu kılan, günahların bağışlandığı bu yılda yaşayanlar kutsanıyor. ... Tanrı bu merhameti daha önceki nesillere göstermedi." Bir başka mektupta Hıristiyanlara Tanrı adına savaşma ve "bunun karşılığında günahlarından arınma ve sonsuz zafere ulaşma şansını kaçırmamaları" söyleniyordu.[101]

Bu arada ellili yaşlarında ve çok sağlıklı olmamasına karşın Bernard Kuzeydoğu Fransa, Flandra ve Almanya'yı kapsayan geniş bir geziye çıkarak gittiği her yerde insanları gönüllü olup sefere katılmaya özendirdi. 1146 Kasım ayında başrahip tüm Latin Hıristiyanlığının en güçlü hükümdarı olan Almanya kralı III. Konrad ile buluştu. Elli yaşlarında olan krala henüz papa tarafından taç giydirilmemişti, bu yüzden kendisinden öncekiler gibi imparator unvanını kullanamıyordu ama kısa sürede bu onura ulaşacaktı. Birinci Haçlı Seferi sırasında Roma ile Almanya arasında çıkan sert bir tartışma imparatorluğun seferlere doğrudan katılma umutlarını yok etmişti. Oysa on ikinci yüzyıl ortalarında bu iki güç arasındaki ilişkiler düzeldi. Konrad Sicilyalı Normanların İtalya'daki saldırılarında papalığın gerçek ve değerli bir müttefiki olduğunu kanıtlamakla kalmadı, muhtemelen 1120'lerde Doğu Akdeniz'e giderek Kutsal Topraklara bağlılığını da sergiledi. Buna karşın Konrad Bavyera Dükü Welf gibi politik düşmanlarının onun yokluğundan yararlanarak iktidarı ele geçirmeye kalkışabileceklerinin farkında olduğundan haçı almakta

isteksiz davrandı. Frankfurt'taki ilk buluşmalarında Bernard gönüllü yazılmasını önerince Kral bunu kabul etmedi.

Bunun üzerine başrahip kış boyunca Freiburg, Zürih ve Basel gibi kentlerde ateşli bir kampanya yürüttü. Bu gezisi sırasında bir sürü mucize gerçekleştirdiği ileri sürülür; iddiaya göre iki yüzden fazla sakat iyileştirmiş, cinler kovmuş, hatta bir ölü diriltmiştir... Bernard Almanca bilmediği için konuşmalarını bir çevirmen aracılığı ile yapmak zorunda kalmasına karşın sözleri dinleyicilerini "gözyaşlarına boğabiliyordu". Kasım ve Aralık boyunca yüzlerce hatta binlerce kişi gönüllü yazıldı. Başrahibin bu gezisinin güneyde Bavyeralı Welf'in topraklarını kapsaması ve sonunda Dük Welf'in de sefere katılması tesadüfi değildi.

Bu başarısından cesaretlenen Bernard 24 Aralık'ta tekrar Konrad'la görüşmek üzere Speyer'e gitti. Bu arada Noel'de başrahip halka bir vaaz daha verdi ve 27 Aralık'ta kralla özel olarak buluştu. Ertesi gün Konrad sonunda haçı aldı. Tarihçiler bu kritik anda Bernard'ın ne kadar etkin olduğu konusunda farklı düşünüyorlar; bazıları kralın bunu kabule zorlandığını, diğerleri ise Konrad'ın daha önceden bu kararı aldığını ileri sürüyor. Çağdaşları Bernard'ın "her zamanki nezaketi" ile davranırken kralı olası bir felaket konusunda uyararak bunu başardığı kanısındalar ama büyük bir olasılıkla Bavyeralı Welf'in katılması da kralın haçı almasında bir rol oynamış olmalıdır.

Neden ne olursa olsun, Clairvaux'lu Bernard'ın İkinci Haçlı Seferi'nin hazırlığında çok etkin olduğu su götürmez. Başrahibin kendisi çabaları sayesinde Latin ordularının "iki kat güçlendiğini" ve sonuçta gezdiği yerlerde erkek sayısının kadınların yedide birine düştüğünü belirtmiştir. Öte yandan bu dönemde etkili olan başka kişiler ve olaylar da vardı. *Quantum praedecessores*'de altı çizilen geçmiş ve aile bağları gönüllü yazılımını hızlandırdı. VII. Louis'nin Birinci Haçlı Seferi ile kan bağı bulunuyordu; büyük amcası Vermandois'lı Hugh bu sefere katılmıştı. İkinci Haçlı Seferi'ne katılanların benzer bağlantıları vardı.[102]

Ortaçağdan kalan genellikle din adamları tarafından yazılmış metinler Haçlı Seferlerinin dinsel bir perspektif taşıdığını gösterir. Bu dönemi kaleme alan tarihçilerin çoğu zorunlu olarak din adamları ve keşişlerin yazdığı belgelere dayanır. Bu kaynakların yanlı ve eksik olduğu da ortadadır. Oysa Haçlı Seferlerinde hem kilise mensupları hem de diğerleri yer almıştır, bu yüzden şövalye ve askerlerin görüşü nasıl değerlendirilecektir? Bu konuda önemli bir kaynak Latinlerden ziyade yerliler tarafından söylenen şarkılardır. Bu şarkılar Haçlı döneminin başından beri asker toplama ve moral yükseltme alanında etkili olmuştur ama günümüze ulaşanlar 1140'lardakilerdir. Bunlardan biri "Şövalyeler, umutlar çok" isimli, Vézelay toplantısını izleyen aylarda sarayda ve halk ozanları tarafından söylenen eski bir Fransız şarkısıdır. Bunun ilk kıtası ve nakaratı şöyledir:

Kral Louis ile birlikte giden
Korkmaz asla cehennemden
Ruhu varır cennete
Meleklerinin oturduğu yere.

Biliyorsunuz zapt edildi Edessa,
Hıristiyanlar uzun süredir çaresiz
Kiliseler boş artık
Şövalyeler bunu düşünmelisiniz
Ünlü silahlara sahipsiniz
Öyleyse vermelisiniz bedenlerinizi
Sizin için dikenli tacı takana.

Sıradan insanların Haçlı Seferi'ni benimsemelerinin ve desteklemelerinin bu ender örneği dinsel vaazların mesajlarıyla aynı havayı taşır: manevi ödüller, Doğulu Hıristiyanların çektiği acılar, orduya katılma ve İsa adına savaş. Öte yandan kullanılan dil çok daha nettir ve ayrıntılar farklıdır. VII. Louis asıl lider olarak tanımlanmakta, papadan söz edilmemekte-

dir. Karmaşık bağışlanma koşullarının yerini doğrudan "cennete gitme vaadi almaktadır. Daha sonraki bir kıtada Zengi bu seferin baş düşmanı olarak gösterilmektedir. Her ne kadar Kilise askere çağrı için *Quantum praedecessores* ve Başrahip Bernard'dan yararlanmışsa da sokaktaki adamın İkinci Haçlı Seferi ile ilgili kendi görüşünü oluşturduğu ortadadır.[103]

İDEALİ GENİŞLETMEK

Edessa'nın yitirilmesi İkinci Haçlı Seferi'ni körükledi ve 1147'de Fransa Kralı VII. Louis ile Almanya Kralı III. Konrad emrindeki büyük ordular Doğu Akdeniz'de savaşmak üzere yola koyuldular. Öte yandan 1140'ların sonundaki Haçlı Seferlerinin kapsamı yalnızca Yakındoğu ile sınırlı değildi, zira bu dönemde Latin orduları İberya ve Baltık'ta da benzer kutsal savaşlar vermekteydi. Görünüşe bakılırsa tüm Batı silahlanıp bir pan-Avrupa seferine girişmişti. Papa III. Eugenius 1147 Nisan'ında "çeşitli yörelerde o denli çok sayıda mümin kâfirlerle savaşa hazırlanıyor ki ... sanki tüm Hıristiyanlık büyük bir göreve çağrılmış gibi" diye yazıyordu. Yirmi yıl sonra (Almanya'nın kuzeyinde Baltık kıyısında bulunan) Bosau'lu Helmold adındaki Latin tarihçi bu görüşü güçlendirmek adına "bu seferi başlatanlar ordunun bir kısmını Kutsal Topraklara, bir kısmını İspanya'ya ve üçüncü bir bölümünü de yanı başımızda yaşayan Slavların üstüne göndermeyi planlıyor" diyordu. O çağda yaşamış yazarların bir kısmı İkinci Haçlı Seferi'ni hazırlayan ve yönlendiren "ileri görüşlü" Eugenius ve Clairvaux başrahibinin bunu büyük ve bütünsel bir harekât olarak planladığı kanısındaydılar. Daha yakın dönemdeki tarihçiler bu görüşe dayanarak 1147 ile 1149 yılları arasındaki Haçlı Seferi hareketinin olağanüstü geniş kapsamının Roma Kilisesi'nin bilinçli ve ileri görüşlü planlarından kaynaklandığını savundular. Olaylara bu açıdan bakıldığında papalığın Haçlı Seferi'ni şekillendirme ve tanımlama gücüne sahip olduğu ve İkinci Haçlı Seferi'yle ilgili vaazların –*Quantum praedecessores*'deki

bilinçle hazırlanmış iletinin ve Bernard'ın galeyana getirme yeteneğinin– 1146'dan sonra Haçlı Seferi hareketinin görülmedik oranda geniş bir alana yayılmasında etkin olduğu sonucuna varılabilir.

İberya ve Baltık'taki çatışmalarının Kutsal Topraklardaki savaşla insan gücü ve kaynak aktarımı dışında doğrudan bir bağlantısı olmayabilir. Öte yandan İkinci Haçlı Seferi'nin bu yorumu, Hıristiyan kutsal savaşının geleceğini ve yapısını etkileyerek çok daha geniş kapsamlı sonuçlara yol açmıştır. Burada sorulması gereken iki soru var. Roma Kilisesi gerçekten Haçlı Seferi'nin kapsamını önceden saptanmış bir hedef doğrultusunda mı geniş tutmuştur yoksa bu bir rastlantı mıdır? Ve bu genişlemede papa on ikinci yüzyıldaki Haçlı harekâtının denetimini elinde tutmakta mıdır?

Doğu Akdeniz dışında yer alan savaşların da kutsal seferler olarak görülmesine daha önce de rastlanıyor ve 1147 ile 1149 arasında savaşılan bölgelerin İkinci Haçlı Seferlerinin bir parçası olarak görüldüğü kuşkusuz. 1147 yılında yaz boyu Sakson ve Danimarkalı Hıristiyanlar Kuzeybatı Avrupa'daki Baltık bölgesinde Wend adıyla bilinen pagan düşmanlarına karşı Haçlı Seferleri düzenlediler. İkinci Haçlı Seferi'nde daha da öne çıkan yöre İberya idi. İngiltere, Flandra ve Ren Haçlılarını taşıyan yaklaşık iki yüz gemi 1147 Mayıs'ında Dartmouth'dan Doğu Akdeniz'e hareket etti. Gemiler Portekiz'de mola verip Hıristiyan Kral Alfonso Henriques'ye Müslümanların elindeki Lizbon'u fethetmesinde yardımcı oldular. Léon ve Kastilya kralı VII. Alfonso'nun Cenevizlilerin desteğiyle giriştiği bir başka saldırı da Haçlı Seferleri kapsamında idi. Bu saldırı sonunda 1147 Ekim'inde Güneydoğu İspanya'daki Almeria ve 1148 Aralık ayında da kuzeybatıdaki Tortosa ele geçirildi.

Hıristiyan birlikleri 1140'ların sonlarında Haçlı bayrağı altında çeşitli cephelerde savaştı, ama tüm bu farklı savaşları önceden hazırlanmış bir planın parçası olarak görmek yanlıştır. Olaylar daha yakından incelendiğinde bunların rastlantısal ve düzensiz girişimler olduğu açıkça görülür. İkinci Haçlı

Seferi'nin Baltık'taki saldırıları Kilise'nin daha önceden var olan çatışmaları Haçlı Seferlerinin bir bölümü olarak ilan etmesinden kaynaklanır. 1147 Mart ayında Frankfurt'ta düzenlenen bir toplantıda bir Sakson delege Clairvaux'lu Bernard'a Kutsal Topraklara sefer konusunda son derece isteksiz olduklarını belirtmiştir. Bunun yerine bu savaşçılar pagan Wend komşularıyla kendi ülkelerinin yakınında savaşmak arzusundaydılar. Başrahip Saksonların Yakındoğu seferine katılmalarını sağlayamayacağını anladı ama gene de papalığın Doğu Avrupa'da yaşananlar üzerinde güçlü ve etkili olmasını istiyordu. Bu nedenle Baltık harekâtını Haçlı Seferleri kapsamına alarak sefere katılanlara "Kudüs'e gidenlerle aynı manevi ayrılacakların tanınacağı" sözünü verdi ve 1147 Nisan'ında Papa Eugenius bir genelge yayınlayarak bunu doğruladı.

İkinci Haçlı Seferi'nin İberya'daki harekâtını başka bir açıdan da değerlendirmek gerekir. Haçlıların Lizbon'un ele geçirilmesine verdiği destek Portekiz'deki savaşların sonlandırılmasıyla ilgili önceden tasarlanmamış bir karardan kaynaklanıyordu. Almeria ve Tortosa'ya karşı girişimler Haçlı Seferleri kapsamına alınmış görünüyor. Anlaşılan Katalan, Güney Fransa ve Ceneviz orduları Birinci Haçlı Seferi doğrultusunda kutsal bir savaş verdikleri kanısındaydılar. Oysa papalığın bunların planlamasına katılımda bulunduğuna dair belirgin bir kanıt yok ve büyük bir olasılıkla bu savaşlar Hıristiyan İberya'daki Kilise ile bağlantılı olmayan beyler tarafından gerçekleştirilmişti. Papalığın bu girişimlere 1148 Nisan'ında verdiği onay, İspanya'yı Haçlı Seferi'nin kapsamına almak amacıyla sonradan verilmiş bir karar gibi görünüyor.

Günümüz tarihçileri İkinci Haçlı Seferi'ni papalığın Haçlı Seferlerini genişletme ve yönetme isteğinin işareti olarak algılama eğilimindedir. Aslında 1140'ların sonunda yaşanan olaylar Eugenius, Bernard ve papalığın Roma'nın Latin Hıristiyanlığı üstündeki etkinliğini artırmaya çalışırken bu tip bir kutsal savaşı denetim altında tutma istediğini gösteriyor.[104]

KRALLARIN ÇABASI

İkinci Haçlı Seferi'nin başlatılması bir başka açıdan da kayda değerdir. Bu noktaya kadar Haçlı Seferleri savaş alanlarında Latin toplumundaki seçkinler arasında önde gelen soyluların –kontların, düklerin ve prenslerin– komutası altındaydı ama batıdaki kralların hiçbiri haçı kabul etmemişti.* Fransa kralı VII. Louis ile Almanya kralı III. Konrad'ın asker toplamaları önemli bir ilk oldu ve Haçlı Seferlerine yeni bir boyut kazandırdı. Bunun sonuçları kayda değerdi. Kısmen kralların onayı ve örnek olması, kısmen de ortaçağ toplumunun hiyerarşik yapısı zincirleme ve coşkulu bir katılım dalgasına yol açtı. Kralların seferde yer alması bir yere kadar haç adına kullanılan maddi kaynakları da artırdı. Batı Avrupa'da son zamanlarda yaşanan kıtlık yüzünden Louis ve Konrad konumundakiler bile uzun ve ciddi bir harekâtın maddi gereksinimlerini sağlamakta zorlanıyorlardı. İkisi de kendilerine bağlı arazilerden yeterince vergi toplayamayınca kentlere ve kiliselere başvurdular ama bunda da yeterince başarılı olamayınca Fransa kralı sefere çıktıktan birkaç hafta sonra parasız kaldı.

Kraliyetin katılımının maliyeti büyüktü. Geçmişte Haçlıların çoğu sefere çıkmadan önce işlerini düzene koymaktaydılar ama bir kralın aylarca, hatta yıllarca ülkesinden uzakta kalmadan önce karmaşık işlerini yoluna koyması çok uzun sürebilirdi. 1147 yılında tahtı korumak ve yasalardan ekonomiye kadar günlük hükümet faaliyetlerini yürütmek için naipler atanıyordu. Bu göreve Fransa'da uzun zamandır Capet hanedanının müttefiki ve Louis'nin çocukken eğitmeni olan Aziz Denis'li Başrahip Suger atandı; Almanya'da ise Konrad'ın on yaşındaki oğlu Henry tahtın vârisi ilan edilerek Corvey ve Stavelot'lu Başrahip Wibald naip tayin edildi.

Ortaçağ Avrupa'sında siyaset alanındaki bölünmeler, kralın sefere katılması durumunda rakipler arasında zararlı gerilim-

* 1110'da Doğu Akdeniz'de harekâta katılan Norveçli Sigurd bir kraldı ama Norveç tahtını iki erkek kardeşi ile paylaşıyordu.

ler oluşması tehdidini de taşımaktaydı. Fransa'da kuzey-güney çatışması Birinci Haçlı Seferi'ni neredeyse engelliyordu.

Her iki yörede de ulusal kimlik ağır basınca 1147'de Fransa ve Almanya'daki birlikler Kutsal Topraklara doğru kendi krallarının komutasında ayrı ayrı yola çıktılar. Uluslararası rekabet ve kuşkular seferi tehlikeye atabilirdi. En azından başlangıçta iki taraf da işbirliği, koordinasyon ve iletişim alanlarında olumlu davrandı. 2 Ocak 1147'de Châlons-sur-Marne'da Clairvaux'lu Bernard'ın hazır bulunduğu bir toplantıda Louis Konrad'ın temsilcileriyle hazırlıklar konusunu görüştü. Fransızlar ve Almanlar daha sonra Étampes ve Frankfurt'ta ayrı ayrı planlama toplantıları yaptılar.

İki kralın Haçlı Seferi'ne katılması on ikinci yüzyıl ortalarındaki Latin Hıristiyanlığının kırılgan diplomatik dengesini de sarsabilirdi. En fazla endişe duyulan sorun, Güney İtalya'da Sicilya'daki Norman kralı II. Roger'in Akdeniz'de hızla güç kazanmakta olmasıydı. 1140'larda papalık ve Bizans Roger'in genişleme politikalarının tehdidi altındaydı ve bu yüzden ortak müttefikleri Almanya'nın Sicilya'nın saldırılarını önleyeceğini umuyorlardı. Konrad'ın Haçlı Seferi'ne katılma kararı Roma ve Konstantinopolis'i saldırıya açık durumda bırakabilirdi. Öte yandan VII. Louis'nin Kral Roger'le dostça ilişkisi III. Eugenius'u tedirgin ediyor ve Rumların bir Sicilya-Fransa işgalinden endişe duymalarına yol açıyordu. Halen Bizans'ta yönetimde bulunan Manuel Komnenos VII. Louis ve III. Konrad'a heyetler göndererek Haçlı Seferi ile barışçıl bir işbirliği sağlamayı denedi ama imparatorun kuşkuları devam etmekteydi ve muhtemelen papa da Konrad'ın Avrupa'dan ayrılması konusunda isteksizdi. II. Roger gene de Fransız birliklerini doğuya taşımayı önerdi ama sonunda bu öneri Sicilya ile Bizans arasındaki gerilim nedeniyle reddedildi. Birinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, 1147 seferine katılanların büyük çoğunluğu Yakındoğu'ya Bizans ve Küçük Asya üzerinden kara yoluyla gitmeyi seçti. Bu kararın çok ciddi sonuçları olacaktı.

Bir başka sorun da Latin Hıristiyanlığının en güçlü liderlerinin Haçlı devletleri yöneticileri ile nasıl bir ilişki kuracağı idi. Louis ve Konrad bir Antakya prensi, Edessa kontu, hatta Kudüs kralı tarafından yönlendirilmeyi kabul edecekler miydi? Yoksa Fransız ve Alman kralları bağımsız olarak ve uyuşmazlık içinde kendi tutkularının ve gündemlerinin peşinden mi gideceklerdi?

Louis ve Konrad'ın 1146'dan 1149'a kadar İkinci Haçlı Seferi'nde yer almasının kısa vadeli sonuçları, ortaçağ kralların Haçlı kimliği altında buluşmasının tarihsel bakımdan taşıdığı önemin yanında hafif kalır. Her ikisi de daha sonraki yıllar ve asırlar boyu yakın, çoğu zaman huzursuz ilişkiler içinde olacaklardı. Deniz Ötesi ve Batı Hıristiyanlığı Avrupalı kralların Haçlı davasının savunucuları olmasını bekliyordu ama ileride Latin kralların katıldığı seferlerde aynı olanaklar bulundu ve aynı sorunlar yaşandı; servet, kaynak ve insan gücü sağlandı ama birlik beraberlik ve ortak hedefler sağlanamadı. Kralların katıldığı seferler Ortadoğu'nun beklentileri açısından yetersiz hatta sevimsiz sonuçlar verdi ve her zaman Avrupa politikasında dengesizliklere yol açtı. Aynı zamanda kutsal savaş ideali Latin Batı'daki krallıklarda yönetimi etkilemeye başladı. Haçlı davasına bağlılık Hıristiyan yöneticiler için askeri niteliklerinin kanıtıydı ama aynı zamanda yönetimle birlikte sürdürülmesi gereken temel bir göreve dönüştü.[105]

KUTSAL TOPRAKLARA DOĞRU

Papa III. Eugenius şimdi kendini Roma'da daha güvende hissederek 1147'deki Paskalya sırasında İkinci Haçlı Seferi'nin son hazırlıklarını denetlemek üzere Paris'e geldi. O yıl Nisan ayında yaklaşık yüz Tapınak Şövalyesi Fransız Haçlı ordusuna katıldı. 11 Haziran 1147'de papa danışmanı Başrahip Bernard'la birlikte Paris'in birkaç kilometre kuzeyinde krallığın görkemli Aziz Denis Kilisesi'nde son derece titizlikle

planlanmış bir kamusal ayini yönetti. Bu törende Louis dramatik ve törensel bir biçimde Kutsal Topraklara doğru hareket etti. Bu ayin seferin krallık boyutunu ortaya koyarken bir yandan da genç kralın hızla artmakta olan sofuluğunu da sergilemekteydi. Aziz Denis'teki toplantıya gelirken Louis Tanrıya olan bağlılığını kanıtlamak için "aniden" yöredeki cüzamlı bir topluluğu ziyaret etmeye karar verdi ve dolayısıyla hem güzel karısı Akitanyalı Elizabeth'i hem de papayı kürsüde bekletti. Kraliçenin "sinirden ve sıcaktan bayılacak gibi olduğu" söylenir.

Louis sonunda Aziz Denis'e ulaştığında alanı dolduran soylu kalabalık "onun kendini yere atıp koruyucusu Aziz Denis'e tapınmasını" sessizce ve huşu içinde izledi. Papa krala Haçlı asasını ve heybesini verdi ve Louis Charlemagne'ın savaş sancağı ve Fransız krallığının sembolü olduğuna inanılan *Oriflamme*'ı havaya kaldırdı. Bu coşkulu davranış bir dizi güçlü ileti içeriyordu: Haçlı Seferi Hıristiyanlığa gerçek bir bağlılığı sergilemekteydi; Louis gerçekten soylu bir kraldı ve Roma Kilisesi Haçlı Seferi'nin merkezinde yer almaktaydı.[106]

İkinci Haçlı Seferi'nin esas orduları 1147 yaz başında Doğu Akdeniz'e doğru yola çıktı. Amaç Birinci Haçlı Seferi'nin zaferlerini yeniden gerçekleştirmek, Bizans ve Küçük Asya üzerinden karayoluyla doğuya ulaşmaktı. Aziz Denis'teki törenden sonra Louis emrindeki Fransızlarla birlikte Metz'den hareket etti; Alman ordusunu Reisenburg'da toplayan III. Konrad Mayıs'ta yola çıktı. Muhtemelen Châlons-sur-Maine'de yapılan plana göre farklı tarihlerde hareketlerinin amacı Konstantinopolis'e doğru –Almanya ve Macaristan'dan geçerek– aynı yolu izlerken yerel kaynakları tüketmemekti. Öte yandan başlangıçtaki bu işbirliğine ve geçmiş başarıları yeniden yaşama düşlerine karşın Kutsal Topraklara ulaşma çabaları neredeyse bir felaketle sonuçlanacaktı.

Bunun başlıca nedeni Bizans İmparatorluğu'yla gerekli işbirliğini sağlamaktaki başarısızlıktı. Yarım yüzyıl önce I.

Aleksiyos Komnenos Birinci Haçlı Seferi'nin tetiklenmesine yardımcı olmuş ve sonra da Küçük Asya'nın batı bölümünün yeniden fethinde gücünü göstermişti. 1147'de torunu İmparator Manuel'in konumu ve görüşü çok farklıydı. Manuel bu yeni Latin seferinin gerçekleşmesini hiç istememişti ve harekete geçildiğinde ise gücünü ve etkisini kaybetme tehdidi altındaydı. Batıda III. Konrad'ın yokluğu Sicilya Kralı Roger'e Rum topraklarına saldırması için bir fırsat veriyordu ve iki büyük Frank ordusunun topraklarından ve Konstantinopolis'ten geçerek ilerlemesi Manuel'i endişelendirmekteydi. Bu arada, bu yeni sefer Deniz Ötesi'ni Kuzey Suriye'de Bizans nüfuzuna karşı ayaklanmaya yönlendirebilirdi; Kral VII. Louis'nin Antakya Prensi Raymond ile yakın ilişkileri bu endişeyi daha da artırmaktaydı. Manuel için İkinci Haçlı Seferi sıkıntı verici bir tehditti. Fransız orduları yaklaştıkça imparatorun kuşkuları öylesine arttı ki doğu sınırlarını güvenceye almak amacıyla Anadolu Selçuklu sultanı Mesut ile geçici bir ateşkes anlaşması imzalamaya karar verdi. Rumlar için bu Manuel'in batı sınırlarına yaklaşan binlerce Latin askerine odaklanmasını sağlayacak mantıklı bir adımdı. Oysa Haçlıların çoğu bu anlaşmadan haberdar olduğunda bunu bir ihanet olarak algıladılar.

Franklar Tuna'yı geçip imparatorluk topraklarına girer girmez sorunlar yaşanmaya başladı. Konrad'ın büyük ve zor yönetilen ordusu düzensiz bir biçimde Philippopolis (Filibe) ve Hadrianopolis'ten (Edirne) geçerek güneydoğuya doğru ilerlerken yağmacılığa başladılar ve Rum birlikleriyle çatıştılar. Başkentini koruma telaşına düşen Manuel Almanları alelacele Boğaz'dan geçirdi. Başlangıçta Fransız ordusunun ilerlemesi daha barışçıldı ama Konstantinopolis'in dışında kamp kurduklarında Franklar daha saldırgan oldular. Manuel'in Mesut'la anlaşması dehşetle, alayla ve derin bir güvensizlikle karşılandı. İkinci Haçlı Seferi'nin önde gelen din adamlarından Langrea Piskoposu Godfrey doğrudan Konstantinopolis'e saldırmayı dahi önerdi ama Kral Louis buna karşı çıktı. İmpa-

rator Haçlılara rehberler verdi ama bu rehberler bile Haçlılara pek yardımcı olmadı.

Bizans'ın tam desteğinden yoksun kalan Latinler Küçük Asya'da her şeyden önce İslam'a karşı güçlerini birleştirmek zorundaydılar. Ne yazık ki Fransız ve Alman kuvvetleri 1147 güzünde ikiye bölündü. Konrad Ekim sonunda pek de akıllıca olmayan, Louis'yi beklemeden ilerleme kararı aldı ve Nicaea'daki (İznik) üssünden ayrılarak Rumların ciddi denetimi altında olmayan kurak ve zorlu arazide harekete geçti. Gene Birinci Haçlı Seferi'nin izinden gitmeyi tasarlıyordu ama Anadolu Selçukluları bu kez 1095'te olduğundan daha hazırlıklıydılar. Müslümanların savaş taktiklerine alışık olmayan Alman ordusu Türk atlılarının kıvrak ve seri saldırılarıyla başa çıkamadı. Bozguna uğramış bir halde Dorylaeum'u (Eskişehir) geçip doğuya ilerlerken kayıpları artıp erzakları azalınca geri dönmeye karar verdiler. Kasım başında yeniden İznik'e geldiklerinde binlerce kayıp vermiş durumdaydılar; Kral Konrad bile yaralanmıştı. Moraller sıfıra inmişti. Bitkin durumdaki askerlerin çoğu ordudan ayrılıp Almanya'nın yolunu tuttu.

Çaresiz kalan Konrad bir deneme daha yapmak için Boğazı geçen Fransızlara katıldı. Bu kez güneyde eski Roma metropolü olan Efes'e doğru ilerlemeyi başardılar; kral Konrad hastalandığı için burada kaldı. Aralık sonunda Louis yağmur ve kar altında sahil şeridinden ayrıldı ve ordusunu Menderes vadisinden geçirerek Anadolu yaylalarına doğru yönlendirdi. İlk başlarda orduda disiplin yerindeydi ve Selçukluların saldırıları geri püskürtüldü ama 6 Ocak 1148'de Kadmos (Baba) Dağı'nın yalçın engebelerini aşarken ciddi bir Türk saldırısına uğrayan Haçlıların safları dağıldı. Ağır kayıplar verildi ve etrafı sarılan Louis bir ağaca tırmanarak esir düşmekten kıl payı kurtuldu. Yaşadıklarıyla sarsılan kral Fransa'da kendisine katılmış olan Tapınak Şövalyelerinden bir grubun sağ kalanları sıkı denetim altında güneydoğuda Rumların elinde bulunan Adalia (Antalya) limanına götürmesini istedi; bu,

hem Haçlıların içinde bulunduğu zor durumu hem de Tapınak Şövalyelerinin askeri açıdan kazandığı ünü göstermektedir. Louis daha sonra Aziz Denis başrahibine yazdığı bir mektupta bu zor günleri şöyle anlatmaktadır: "Haydutlar sürekli saldırıyorlardı, seyahat koşullarımız çok ağırdı; her gün Türklerle savaşıyorduk. ... Sürekli can korkusu içindeydik ama Tanrı'ya şükür tüm bu felaketlerden kurtulup kaçmayı başardık." Fransızlar 20 Ocak'ta bitkin ve aç bir halde sahile ulaştılar. Bazıları yürüyüşe devam etmek istedi ama sonunda Louis ordusunun bir kısmını alıp gemiyle Suriye'ye gitmeye karar verdi.

Bizans geride kalanlara yardım sözü verdi ama çoğu ya açlıktan öldüler ya da Türklerin saldırıları ile can verdiler. Fransa kralı 1148 Mart'ında Antakya'ya ulaştı. Bu arada, Konstantinopolis'te tedavi olan Konrad da seyahatin kalanını gemi ile yapmaya karar vererek Akra'ya doğru yola çıktı.

Atalarının "kahramanlıklarını" yeniden canlandırmak isteyerek Yakındoğu'ya karadan gitmeyi seçen İkinci Haçlı Seferi'nin askerleri darmadağın oldu; binlercesi savaş ve açlık yüzünden öldü ya da ordudan firar etti. Haçlı Seferi Kutsal Topraklara ulaşamadan sonlandı. Kimileri bu felaketten Rumları sorumlu tutarak onları kalleşlik ve ihanetle suçladı. Oysa her ne kadar Manuel Louis ve Konrad'a kısıtlı oranda destek sunduysa da bu felakete yol açan şey Latinlerin giderek artan Türk saldırılarına karşı önlem alamayışıydı. Hem Almanların hem de Fransızların böylesine büyük ve utanç verici bir hezimete uğraması üzerine Surlu William Haçlıların bir zamanlardaki "kahramanlık ününün" artık yerlerde sürünmekte olduğunu söyledi. "Bundan böyle," diyordu William, "bir zamanlar adını duyunca korkuya kapılan pis insanların dilinde maskara olacaklar." Louis ve Konrad sonunda Doğu Akdeniz'e ulaşmışlardı; şimdi önlerindeki sorun olağanüstü zayıf düşmüş güçleri ile herhangi bir şey başarıp başaramayacakları ve Haçlı ateşini yeniden körükleyip körükleyemeyecekleriydi.[107]

II
İSLAM'IN TEPKİSİ

7

MÜSLÜMANLIĞIN CANLANIŞI

Birinci Haçlı Seferi'nden sonraki yarım yüzyıl boyunca Müslümanlar Hıristiyanların Kutsal Toprakları fethine karşı kayda değer birleşik ya da kararlı bir tepki sergilememişlerdi. Müslümanlar için Mekke ve Medine'den sonra en kutsal kent olan Kudüs Latinlerin elinde kaldı. Bir yandan da Sünni Irak ile Şii Mısır arasındaki ayrışma devam ediyordu. Müslümanların ara sıra kazandıkları zaferler, özellikle 1119'daki Kanlı Tarla Savaşı dışında on ikinci yüzyılın başları Frankların genişlemesi ve saldırıları ile sürdü. Öte yandan 1140'larda Musul ve Halep atabeyi ve ailesi (Zengi hanedanı) cihat meşalesini eline aldığında durum tersine dönecek gibi görünüyordu.

İSLAMIN SAVUNUCUSU ZENGİ

Zengi'nin Edessa'yı ele geçirişi İslamiyet için büyük bir zaferdi; bir Müslüman tarihçi bunu "zaferlerin zaferi" olarak tanımlıyordu. Orduları 24 Aralık'ta kente girdiğinde atabey onların diledikleri gibi yağma ve katliama başlamalarına izin verdi. Öte yandan ilk vahşet döneminden sonra yaklaşımı, en azından kendi standartları açısından, daha ılımlı oldu. Franklar büyük acılar çekti –tüm erkekler öldürüldü ve tüm kadınlar esir alındı– ama sağ kalan Doğulu Hıristiyanların canları bağışlandı ve evlerinde kalmalarına izin

verildi. Aynı şekilde Latin kiliseleri yerle bir edildi ama Ermeni ve Süryanilerinkilere dokunulmadı. Edessa'nın zarar gören ya da yıkılan kale ve surlarının derhal onarımına başlandı. Ele geçirdiği kentin stratejik önemini çok iyi bilen Zengi buranın yaşanır ve savunulabilir bir konumda olmasını istiyordu.

Edessa'yı elinde tutan atabey şimdi Suriye ve Mezopotamya topraklarının Halep'ten Musul'a kadar uzanan büyük bir kısmını birleştirmeyi ümit edebilirdi. Öte yandan Yakın- ve Ortadoğu'daki Müslüman dünyası için onun şaşırtıcı başarısı Frankların Doğu Akdeniz'den sürüleceği yeni bir dönemin başlangıcı olabilirdi. 1144 yılının Kutsal Topraklar uğruna savaşta İslamiyet için bir dönüm noktası oluşturduğu kuşkusuzdur. Aynı şekilde, Zengi'nin başarısını tüm Müslümanlık adına gayretli bir mücahit tarafından indirilen bir darbe şeklinde tanıtma çabası içinde olduğu da ortadadır.

İslam kültüründe Arap şiiri kamuoyunu etkilemekte her zaman etkin bir rol oynamıştır. Şiirlerini halkın önünde, kimi zaman da büyük kitlelere okumak için yazan Müslüman ozanlar o dönemdeki olayları bir tür röportaj ya da propaganda şeklinde ele alırlardı. Zengi'nin sarayında aralarında Latin yönetiminden kaçıp buraya sığınan Suriyelilerin de bulunduğu şairler atabeyin zaferlerini kutlayan eserler yazarken onu daha geniş bir cihat hareketinin savunucusu olarak sergilediler. Hayfalı İbn el-Kayserani Zengi'nin tüm Suriye sahil şeridini yeniden ele geçirmesi gerektiğini belirterek bunun kutsal savaşın temel hedefi olduğunu ileri sürüyordu. "Kâfir yöneticilere ... ellerindeki tüm toprakları teslim etmelerini söyle, çünkü burası Zengi'nin ülkesi" diyordu. Bu tüm Doğu Akdeniz'i fethetme fikrinin daha belirgin bir amaçla yakın bağlantısı ve çok daha dinsel bir hedefi vardı: Kudüs. Edessa Kuzey Filistin'den yüzlerce kilometre uzaktaydı ama onun fethi gene de Kutsal Kent'in kurtarılmasında atılan ilk adımdı. İbn el-Kayserani, "Edessa'nın fethi açık deniz ise, Kudüs ve *Sahil* onun kıyısıdır," diyordu.

O dönemdeki Müslümanların çoğu atabeyi bir mücahit olarak benimsemişti. Bağdat'taki Abbasi halifesi ona "Müminlerin Komutan Yardımcısı, Tanrı'nın Gözettiği Kral" unvanını verdi. Zengi hanedanının bir ölçüde Doğu'daki yerleşik Arap ve Pers hiyerarşilerinin üstünde yer alma hakkı bulunmayan yeni yetme Türk savaş beylerinden oluştuğu düşünülürse halifenin bu desteği Zengi'nin konumunun meşrulaşmasına yardımcı oldu. Atabeyin kariyerinin bu başarıya dayandığı kanısı da yaygınlaşmıştı. Rakip Şam'daki bir tarihçi bile "Zengi'nin gözü her zaman Edessa'nın üzerindeydi ve dileğine ulaşmak için bir fırsat kolluyordu. Edessa hiçbir zaman aklından çıkmıyordu" diye yazıyordu. 1144'teki başarısı üzerine daha sonraki İslam tarihçileri onu *şehit* olarak nitelendirdiler; bu şeref yalnızca "Tanrı uğruna" yapılan bir cihat sırasında ölenlere tanınan bir paye idi.

Zengi'nin kutsal savaş ilkelerini Edessa'daki ani başarısından sonra desteklemeye başladığı sanılmamalıdır. Atabeyin emrindeki bir Şam medresesinde 1138'den kalma bir yazıtta Zengi "cihat savaşçısı, sınırların savunucusu, putperestleri dize getiren ve kâfirleri yok eden" olarak tanımlanmaktadır ve aynı nitelendirmeler dört yıl sonraki bir Halep yazıtında da yer almaktadır. 1144'teki başarısı Zengi'ye mesleğinde ilerleme olanağı sağladı ama o zaman bile Franklara karşı cihat birçok sorundan yalnızca bir tanesiydi. Atabey yaşamı boyunca öncelikle kendisini tüm İslamiyet'in hükümdarı olarak tanıtmayı amaçladı; bu isteği Mezopotamya, Suriye ve Diyarbakır'da çeşitli gereksinimlere (ve dillere) tercüman olacak bir dizi onursal unvan kullanmasından bellidir. Arap dilinde çoğu kez *İmadeddin Zengi* (dinin direği Zengi) unvanını benimsiyordu ama Farsçada kendini "dünyanın koruyucusu" ya da "İran'ın büyük kralı", göçerlerin Türkçesinde ise "şahin prens" olarak tanımlıyordu.[1]

1144'ten önce ya da sonra Zengi'nin cihada öncelik tanıdığına dair çok az kanıt var. 1145'te Edessa Kontluğu üzerindeki egemenliğini pekiştirmek için Suruç kentini Franklardan

aldığı ve Antakya'da konuşlanan bir Latin destek ordusunu yendiği doğrudur. Ama kısa süre sonra yeniden Irak'taki Müslümanlarla savaşmaya başlayacaktır. 1146 başlarında Zengi'nin Suriye'ye yeni bir saldırı için hazırlandığı fısıldanıyordu. Kuşatma silahlarının yapımına başlandı ve resmi olarak bunlar bir cihat içindi ama Halepli bir tarihçi "bazılarının onun Şam'a saldırmaya hazırlandığını düşündüklerini" itiraf ediyor.

Zengi artık altmış iki yaşında olmasına rağmen son derece sağlıklıydı. Oysa 14 Eylül 1146'da (Fırat kıyısında bulunan) Müslümanların elindeki Cabar Kalesi'ni kuşatırken beklenmedik bir saldırıya uğradı. Bu korkunç saldırının ayrıntıları bilinmiyor. Zengi'nin bir suikast olasılığına karşın çok sayıda muhafız görevlendirdiği söylenir ama bu nöbetçiler bir şekilde aşılmış ve atabey yatağındayken saldırıya uğramıştı. Daha sonra saldırganın güvenilir bir harem ağası, bir köle ya da bir asker olduğu, hatta bu kanlı suikastın Şam tarafından düzenlendiği söylendi. Gerçek belki asla ortaya çıkmayacak. Zengi'yi ağır yaralı olarak bulan bir görevli şöyle anlatıyor:

> Yanına gittiğimde hâlâ yaşıyordu. Beni görünce onu öldüreceğimi sandı. İşaret parmağıyla beni yanına çağırdı. Önünde saygı ile durdum ve "Efendim, size bunu kim yaptı?" diye sordum, ama konuşamadı ve o anda ruhunu teslim etti (Allah rahmet eylesin).[2]

Tüm yabanıl zindeliği ve doymak bilmez tutkularına karşın atabeyin çalkantılı kariyeri kısa sürdü. Musul ve Halep'in efendisi, Edessa'nın fatihi ölmüştü.

Nureddin'in sahneye çıkışı

Zengi'nin ölümü alçakça, vahşi ve yüz kızartıcı bir olaydı. Yaşanan büyük şoktan dolayı atabey tören yapılmadan gömüldü ve "parası ve serveti talan edildi." Hemen ardından iktidar kavgası başladı.

Zengi'nin halefleri derhal harekete geçti. En büyük oğlu Seyfeddin Musul'u ele geçirdi. Bu, Mezopotamya'nın hâlâ İslam'ın gerçek beşiği olarak algılandığını doğruluyordu. Atabeyin küçük oğlu Nureddin Mahmut ise babasının Suriye'deki topraklarına sahip çıkmak için batıya doğru ilerledi. Zengi'nin mülkünün böyle bölünmesi ciddi sonuçlara yol açtı. Irak'la fazla ilgilenmeyen Halep'in yeni emiri Nureddin Doğu Akdeniz'deki olaylara ve muhtemelen cihada yoğunlaşacaktı. Öte yandan, Bereketli Hilal'deki servet ve kaynaklardan yoksun olduğundan Suriye'deki gücü zayıflayabilirdi.

Nureddin başa geçtiğinde yirmi sekiz yaşındaydı. "Uzun boylu, esmer, sakallı ama bıyıksız, geniş alınlı, güzel gözlü" olduğu söylenir. Zamanla babasını gölgede bırakan bir güce ulaşacak, Latin Hıristiyan dünyasının Yakındoğu'da en fazla korktuğu ve saydığı, İslam kutsal savaşını yeniden canlandıran bir lider olacaktı. Surlu William bile onu "zeki ve öngörülü, halkının geleneklerine uygun olarak Allah korkusuna sahip bir kişi" olarak tanımlayacaktı. Öte yandan 1146'da emirin durumu kritikti ve önünde son derece zor bir dönem vardı.[3]

Zengi'nin ölümü Suriye'de büyük kargaşa yarattı. Müslüman Doğu Akdeniz'in geniş bir kesiminde kanunsuzluk egemen olunca atabeyin despot yönetiminin etkinliği daha da belirginleşti. O dönemdeki bir Şamlı yorumcu, "güvenli bir dönemin sona ermesiyle tüm kentler karıştı, yollar tehlikeli hale geldi" diyor. Nureddin'in yasal ve yetenekli bir hükümdar olduğu henüz kanıtlanmadığından Zengi'ye sadık askerler kendi çıkarlarının peşine düştüler. Şam'da iktidarı elinde tutan Umur'un baskısı altındaki Kürt savaş beyi Eyyüb bin Şadi Baalbek'i teslim etti ve güneydeki Suriye başkentine doğru çekildi. Nureddin Zengi hanedanından gelen Halep valisi Savar'dan ve Eyyüb'ün kardeşi Şirkuh'tan destek sağladı ama genç emirin başarılı olma hatta hayatta kalma şansı çok azdı.

Halep emiri olarak Nureddin Yakındoğu'nun en büyük kentlerinden birini yönetmekteydi. Daha on ikinci yüzyıl-

da Halep inanılmaz bir geçmişe sahipti; en az yedi bin yıllık bir yerleşim bölgesiydi. 1146'da Nureddin'in yönetimindeki kent, merkezde bulunan altmış metre yüksekliğinde doğal bir tepenin üzerine inşa edilmiş muazzam surlarla çevrili bir içkaleye sahipti. O dönemde buraya gelen bir gezgin "diğerleriyle kıyaslanamayacak boyutta olan bu kaleyi ele geçirmek olanaksız görünüyordu" diyor; kale bugün de kentin içinde yükselmektedir. Kentin biraz dışında batıda bulunan Büyük Cami 715 civarında Emeviler tarafından yaptırılmış, on birinci yüzyılda Selçuklular buraya dörtgen bir minare eklemişlerdi. Kent aynı zamanda çok sayıda *suk* (kapalı çarşı) bulunan ünlü bir ticaret merkeziydi. Halep on ikinci yüzyılda Suriye'nin en önemli kenti olmayabilirdi ama politik, askeri ve ekonomik alanların merkezi durumundaydı; bu yüzden Nureddin'in politik kariyerini geliştirmesi için yaşamsal bir platform oluşturuyordu.[4]

1146'da Zengi'nin öldürülmesinden sonra oluşan iktidar boşluğunda Nureddin'in gücünü kanıtlaması gerekiyordu. Bu fırsatı ani bir kriz haberi ile yakaladı. Frank Edessa kontu II. Joscelin kenti yeniden ele geçirmek için harekete geçmişti. Alelacele bir ordu oluşturarak 1146 Ekim'inde kente yürümüş, yerli Hıristiyan nüfusun desteği ile bir gece Edessa'nın dış savunma hatlarını yarmıştı. Müslüman garnizon çok iyi berkitilmiş içkaleye sığınmıştı ve ciddi bir kuşatma altındaydı.

Nureddin Edessa'nın Frankların eline geçmesini ve kardeşi Seyfeddin'in batıya doğru yayılmasını önlemek amacıyla derhal önlem aldı. Halep'teki binlerce asker ve Türkmen savaşçıyla geceli gündüzlü süren bir yürüyüşe geçti, o kadar hızlı hareket ediyordu ki "Müslümanların atları yorgunluktan yol kenarlarına serilmekteydi." Bu hız yararlı oldu. Nureddin geldiğinde, kuşatmayı sonuçlandırabilecek yeterli sayıda asker ve silahtan yoksun olan Joscelin'in birlikleri henüz kentin aşağı kesimlerindeydi. İki ateş arasında kalan kont hemen kenti terk etti ve Latinler ağır kayıplar vererek geri çekildiler. Edessa'yı yeniden sahiplenen emir acımasız iradesini sergi-

lemeye karar verdi. İki yıl önce Zengi kentteki Doğulu Hıristiyanların canını bağışlamıştı; şimdi ise Franklarla "işbirliği" yaptıkları için cezalandırıldılar. Tüm erkekler öldürüldü ve kadınlarla çocuklar esir alındı. Müslüman bir tarihçiye göre "kılıçlar tüm Hıristiyanları silip süpürdü." Suriyeli bir Hıristiyan ise bu katliam sonunda kentte "yaşam belirtisi kalmadı: korkunç bir görüntüydü, kent kara bir bulutla kaplandı, akan kanla sarhoş oldu, oğullarının ve kızlarının cesetleriyle kokuştu," diyor. Bir zamanlar hayat dolu olan metropol gelecek yüzyıllar boyunca üzerinden atamayacağı durgunluk ve ıssızlık haline büründü.[5]

Edessa'daki korkunç gelişmelere karşın Nureddin'in bu güç gösterisi Halep'teki yönetimini sağlamlaştırdı. Bu kez emir babasının izinden gitmiş, vahşi güç gösterisi ile korku salarak yetkisini kanıtlamıştı. Bununla beraber Nureddin sonraki dönemlerde daha kurnaz bir yönetim benimsedi; kararlı tutumunun yanı sıra bir mutabakat politikası izleyerek kamuoyu oluşturmayı yeğledi. Zengi gibi Halep ile Şam'ı birleştirmeyi amaçlıyordu ama hiç değilse başlangıçta güney komşusu Suriye ile yeni bir işbirliği ortamı oluşturmayı denedi. Nureddin ile Şamlı Umur'un kızı İsmet arasında bir evlilik anlaşması gerçekleştirildi. Halep emiri aynı zamanda Zengi'nin 1138'de Baalbek'te esir aldığı, bir zamanlar Umur'u gözdesi olan bir kızı azat ederek cömertçe bir davranışta bulundu. Müslüman bir tarihçiye göre "bu, Nureddin ile Şamlının arasındaki dostluğun en önemli nedeniydi".

Zengi'nin ölümünden sonra yeniden bir denge kurmayı başaran Halep ve Şam şimdi yeni bir ilişki oluşturmaya çalışıyorlardı. Zengi'den gelecek bir saldırı tehdidi ortadan kalkınca Umur Franklarla olan bağlantılarını kesmeye başladı. Uyruklarından Basralı Altuntaş 1147 baharında Kudüs kralı ile siyasal bir anlaşma yapmaya kalkışınca Umur araya girdi. Nureddin ona destek olmak için güneye geldi ve ikisi birlikte Latinlerin Basra'yı işgalini engellediler. Bağdat ve Kahire'deki rakip halifeler Umur'un bu başarısı üzerine ona hem şeref

giysileri hem de kutlama belgeleri gönderdiler. Bu gelişmeler sonucunda 1147'de Halep'ten ziyade Şam Suriye'deki Müslüman topluluklar üzerinde nüfuz sahibi oldu.

Nureddin o yaz kuzeydeki konumunu pekiştirmek için çaba gösterdi ve Antakya'nın batıdaki sınırına sefer düzenledi. Bu arada gelen bir haber onun kanını dondurdu. "Çok kalabalık bir Latin ordusu İslam ülkelerine doğru ilerlemekteydi ve söylendiğine göre o kadar çok Hıristiyan askere yazılmıştı ki Batı boşalmış ve savunmasız kalmıştı." Bu haberle paniğe kapılan Halep ve tüm Müslüman komşuları İkinci Haçlı Seferi ve yeni bir savaş için hazırlıklara başladılar.[6]

HAÇLI SEFERİ'NE KARŞI KOYMAK

Bunu izleyen altı ay boyunca Alman ve Fransız Haçlılarının eylemlerine ilişkin haberler Yakındoğu'ya ulaşmaya devam etti. Bir Şamlı Küçük Asya'da "çok sayıda insanın katliam, hastalık ve açlık yüzünden kırıldığını" duymuştu ve 1148 başlarında Anadolu Selçuklu Sultanı Mesut'un Franklara ağır kayıplar verdirdiği öğrenildi. Halep ve Şam'da endişe içinde bekleyen Nureddin ve Umur için bunlar şaşırtıcı ama rahatlatıcı haberlerdi. Son yıllarda müttefikten çok rakip durumunda olan kuzeybatıdaki Türk komşuları Hıristiyanların Haçlı Seferi'ni daha Doğu Akdeniz'e ulaşmadan engellemişlerdi.

Gene de tehlike geçmiş değildi. O bahar –sayıları hâlâ binleri bulan– sağ kalan Latinler Suriye ve Filistin limanlarına gelmeye başladılar. Önemli olan nereye saldıracaklarıydı. Nureddin Halep'i bir saldırıya karşı hazırladı ve kardeşi Seyfeddin yazın Musul'dan destek güç getirdi. Oysa tüm beklentilerin aksine, 1148 Temmuz'unda Franklar güneyde Şam'a saldırdılar.

Fransa Kralı VII. Louis Mart'ta Antakya'ya ulaştığında burada Raymond'la kavgaya tutuştu. Yakın zamanlarda Edessa'da yaşananlar bu kenti yeniden sahiplenme umutlarını yok etmişti. Bu yüzden Raymond Halep ve Şeyzar'a se-

fer düzenlemekten yanaydı. Bu sayede Nureddin'in birlikleri henüz Kuzey Suriye'de iken Zengi ordusuna saldırılabilirdi, oysa Fransa kralı bu öneriye karşı çıkarak derhal güneye Filistin'e doğru harekete geçti. Louis'nin bu kararı uzun süreden beri tartışma konusudur. Belki maddi kaynakları kısıtlıydı; Almanya Kralı Konrad'ın Latin krallığındaki faaliyetleriyle ilgili endişeleri vardı ve Kudüs'e ulaşıp kişisel hac seferini tamamlamak arzusundaydı. Aslında asıl neden büyük bir olasılıkla yaşanan muazzam bir skandaldı. Antakya'ya gelindiğinde Louis'nin genç ve karizmatik eşi Akitanyalı Eleanor amcası Prens Raymond'la çok fazla beraber olmaya başladı. Aralarında ateşli bir ilişki olduğu söylentisi yayıldı. Fransız kralı son derece küçük düşmüş ve dehşete kapılmış bir durumda karısını zorla kent dışına çıkardı; bu ise Antakya ile Haçlıların ilişkilerini onarılmaz biçimde bozdu ve işbirliği umutlarını suya düşürdü.

Konrad o yıl Nisan ayında Kutsal Topraklara ulaşınca Fransız ve Alman birlikleri bahar başında Filistin'de yeniden bir araya geldi. 24 Temmuz'da Haçlıların liderleri ile Kudüs'ün Yüksek Yargı üyeleri harekât planı saptamak üzere Akra yakınında toplandılar ve yeni hedef olarak Şam seçildi. Bu Müslüman kentin Frank Filistin'i ile olan dostluğu ve Zengi hanedanına direnişi göz önüne alınırsa bu karar delilik olarak kabul edilebilir. Buna karşın Zengi'nin 1146'daki ölümünden sonra Müslüman Suriye'de güç dengelerinin değiştiği savunulabilir. Şam bir zamanlar Kudüs'ün Halep'e karşı kullandığı uysal bir rehine iken 1148'de çok daha tehditkâr ve saldırgan bir komşuya dönüşmüştü. Dolayısıyla buranın yansızlaştırılması, işgal edilmesi mantıklıydı ve kentin ele geçirilmesi Deniz Ötesi'nde uzun süre var olma beklentilerini karşılayabilirdi.[7]

1148 yazı ortalarında Avrupalı Hıristiyan krallar ve Kudüs Kralı, Banyas ve Şam'a doğru hareket ettiler. Umur savunmasını güçlendirerek ve birlikler oluşturarak kenti saldırıya hazırlamak için elinden geleni yaptı. Zengiler dahil tüm kom-

şularına yardım çağrısında bulundu. 24 Temmuz'da Franklar Şam'ın güneybatısındaki sık ağaçlarla kaplı meyve bahçelerinden geçerek kente doğru ilerlediler. Etrafı toprak duvarlarla çevrili bu ağaçlıklar kentin dış mahallelerinden yedi kilometre kadar uzaktaydı. Sadece dar patikalardan geçilerek aşılabildiği için doğal bir savunma hattı oluşturuyorlardı. Müslümanlar ani saldırılar düzenleyerek, gözcü kulelerinden ve ağaçların arasına kurdukları gizli mevzilerden ok yağdırarak Latinleri durdurmak için ellerinden geleni yaptılar ama düşman ilerlemeye devam etti.

Gün batarken Franklar kentin önündeki açık alanda kamp kurdular, buradaki Barada nehrinden su elde edebiliyorlardı. Antakya ve Kudüs'ün aksine Şam'da büyük surlar yoktu. Kenti sadece alçak bir duvar ve bir kenar mahalleler karmaşası koruyordu. Kentin önüne kadar gelen Hıristiyanların karşısında metropol son derece savunmasızdı. Umur sokaklarda büyük ahşap direkler ve molozla barikatlar kurulmasını emretti ve halkın moralinin yükselmesi için Büyük Emevi Camii'nde bir ayin düzenlendi. Şam'ın en değerli hazinelerinden biri, Muhammed'den sonraki halifelerden Osman'a ait olan Kuran katılanlara sergilendi "ve insanlar başlarından aşağı küller dökerek gözyaşları içinde dualar ettiler".

Bunu izleyen üç gün boyunca büyük bir mücadele verildi; Müslümanlar Frankları durdurmaya çalışırken her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Bekaa vadisinden gelen destek birlikler Müslümanların direnişini güçlendirdi ve Nureddin ile Seyfeddin'in gelmesini bekleyen Umur zaman kazanmaya çalıştı. Anlaşıldığına göre çatışmayı durdurmak için haraç vermeyi önerdi. Hıristiyan koalisyonun içindeki çatlakların farkında olan Umur aynı zamanda kurnazca kuşku ve güvensizlik tohumları ekmeye çalıştı. Haçlı krallarına Zengilerin yaklaşmakta olduğu haberi uçurulurken Doğu Akdenizli Franklara gönderilen bir heyetle de Batılılar ile işbirliğinin Doğu'da yeni sıkıntılara yol açacağı söylendi, zira "eğer Şam'ı alırlarsa elinizdeki sahil şeridine sahip olurlar" dendi. Latin

kaynakları Frankların kendi aralarında kent ele geçirildiğinde kimin egemen olacağı konusunda tartıştıklarını belirtiyor; bu nedenle Hıristiyan safları arasında büyük gerilim yaşanmaktaydı.

Franklar çok az ilerleme kaydettikleri ve kuşkulara kapıldıkları için 27 Temmuz'da bir savaş meclisi toplandı. Telaşlı bir görüşme sonucunda doğrudan saldırının daha kolay yapılabileceği kanısıyla kentin doğusuna geçme kararı alındı. Aslında Şam'ın bu bölümünde de savunma güçlüydü ve Hıristiyanlar açık ve su kaynağı bulunmayan bir alanda kamp kurmak durumunda kaldılar. Aşırı yaz sıcağı moralleri bozdu. Müslüman bir gözlemciye göre, "Franklar çeşitli kaynaklardan bir İslam ordusunun kutsal bir savaşa girişmek amacıyla hızla ilerlemekte olduğunu öğrendiler ve yok edilecekleri büyük bir felaketin eşiğinde bulunduklarına inandılar". Latin kaynaklarında ordu içinde ihanet ve Umur'dan alınan rüşvet söylentilerinin dolaştığını ve herkesin birbirini suçladığı belirtiliyor. 28 Temmuz'da Haçlı ve Doğu Akdenizli Frankların koalisyonu son derece onur kırıcı bir geri çekilme harekâtına girişti, kaçarken de Şamlıların saldırılarına uğradı. Kral Konrad, Hıristiyanların "başarısız bir kuşatma sonunda üzüntüyle geri çekildiklerini" belirtiyor. Fransız ve Alman kralları Şam'a ikinci ve daha donanımlı bir saldırıdan ya da Fatımilerin elindeki Askalon'a bir seferden söz ettilerse de her iki konuda da harekete geçilmedi. Konrad Eylül'de Avrupa'ya doğru yola çıktı ve Louis de kutsal yerleri ziyaret ettikten sonra 1149 Eylül ayında onu izledi. Derin bir nefes alan Müslüman bir tarihçi, "Allah [Şam'daki] müminleri şeytandan korudu" diye yazıyor.[8]

Franklar açısından İkinci Haçlı Seferi tam bir hezimetle sonuçlanmıştı. Tantanalı hazırlıklardan sonra Hıristiyanların planları suya düşmüştü ve Latinlerin kutsal savaşı artık sorgulanmaktaydı. Bu büyük başarısızlığın etkileri Haçlı Seferlerinin geleceğine de gölge düşürdü. Frankların Şam'ı kuşatma kararının akıl kârı olup olmadığını uzun süre tartışan tarihçi-

ler Haçlı Seferi'nin Yakındoğu'daki İslam üzerinde oluşturduğu etkiyi hafife almaktadırlar. Görünüşte güçler dengesi değişmemişti; Şam Umur'un denetimindeydi ve Hıristiyanlar geri püskürtülmüştü. Ama en tehlikeli anda Şam Halep ve Musul'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. 1140'ların ortasında Umur Zengi hanedanını kısa bir süre kontrol altına almış görünüyordu ama İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Nureddin'le ilişkisinde giderek daha bağımlı duruma geldi.

Latinlerin 1148'de Şam'a saldırıları aynı zamanda Şam'da yaşayanların Franklar aleyhindeki hislerini daha da pekiştirdi. Çok geçmeden Umur ve Böri hanedanı Kudüs krallığı ile yeniden diplomatik ilişkilere girdiler ama Filistin'le politik bir ittifak konusunda kamuoyu desteği yok olmak üzereydi.

Edessa Kontluğu dağılıyor

Halep İkinci Haçlı Seferi'nden yara almadan kurtulmuş ve Latinlerin seferi Nureddin'in Kuzey Suriye'deki konumunu güçlendirmişti. Gerçekten de Haçlı Seferi Zengi'nin Edessa'daki kazanımlarına zarar vermemişti. Daha sonraki yıllarda Birinci Haçlı Seferi'nin kalıntıları İslam tarafından toparlandı. Üç taraftan baskı altında olan Kont II. Joscelin (Nureddin, Konyalı Mesut ve Diyarbakırlı Artuklular gözlerini Edessa topraklarına dikmişti) kendini biraz olsun güvenceye almak için Halep'le bir ateşkes anlaşması yaptı. Öte yandan kont 1150'de esir düşünce Nureddin Joscelin'in müttefik statüsünü kesinlikle dikkate almadı; Frank hapse atıldı (muhtemelen gözleri oyuldu) ve dokuz yıl sonra ölünceye kadar hapiste kaldı.

Zengi yandaşları Joscelin'in iktidardan düşmesini fırsat bildiler. Onu "Müslümanlara acımasız ve zalim davranan serkeş bir iblis" olarak tanımladılar. Bir Müslüman tarihçiye göre "[kontun] esir düşmesi Hıristiyanlık için büyük bir darbe oldu". Aynı konuyu ele alan şair İbn el-Kayserani (şimdi Nureddin'in saray erkânı arasındaydı) Kudüs'ün de kısa sürede "temizleneceğini" iddia ediyordu.[9]

Joscelin esir düşünce karısı Beatrice Latin eyaletinin geri kalanını Bizanslılara sattı ve bir sürü Frank ve Doğulu Hıristiyan göçmenin Antakya'dan kaçmasına neden oldu. Kontes Filistin'de yerleşti; çocukları III. Joscelin ve Agnes daha sonra önde gelen politikacılar oldular. Rumlar bile Tel Beşir 1151'de Nureddin'in birliklerinin eline geçtikten sonra uzaklardaki bu ileri karakolları savunmayı başaramadılar. Edessa Kontluğu kaçınılmaz sonla karşılaştı. Zengiler dört Haçlı devletinden birini haritadan silmiş oldular.

8

İNANCIN IŞIĞI

İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Nureddin Yakındoğu'nun en önemli Müslüman lideri durumuna geldi. Kariyeri sırasında Suriye'yi birleştirecek, Zengi egemenliğini Mısır'a kadar genişletecek ve Hıristiyan Franklara karşı bir dizi zafer kazanacaktı. Ortaçağda İslam'ın en seçkin aydını, Sünni tarikatının ve Latin Deniz Ötesi'ne karşı cihadın savunucusu oldu. Gerçekten de tarihte bilinen adı Nureddin "İnancın Işığı" anlamına gelmektedir.

O dönemin Müslüman tarihçileri genellikle Nureddin'i örnek ve mükemmel bir İslam lideri olarak gösterir; onu dinine çok bağlı, merhametli ve adil, alçakgönüllü ve ağırbaşlı, kültürlü, savaşta cesur ve yetenekli ve kendisini Kutsal Topraklar için savaşmaya adamış biri olarak betimlerler. Bu görüş on üçüncü yüzyıl başlarında, Musul henüz Zengi hanedanından Nureddin'in yönetimi altındayken burada yaşayan ünlü Irak tarihçisi İbn el-Esir (ö. 1233) tarafından da hararetle desteklenmektedir. İbn el-Esir birçok eserinin yanı sıra Yaratılış'tan bu yana insanlık tarihi ile ilgili büyük bir kitap yazmıştır ve bunda da Nureddin çok önemli bir önder olarak belirtilmektedir: "Onun dirayetli yönetimi ve adaleti tüm dünyayı kapsar" ve "bu kitaba sığmayacak sayıda iyi niteliklere ve erdemlere sahiptir."[10]

Günümüz tarihçileri bu övgülerden arınmış gerçek bir Nureddin portresi çizmeye çalıştılar ve ortaya çok farklı görüntüler çıktı. Bu süreçte emirin yaşamında mücahit kılığına

bürünmesine yol açan dönüşüm ya da manevi değişim anının belirlenmesine çalışıldı.[11] Haçlı Seferi kapsamında birbirine bağlı iki husus öne çıkıyor. Nureddin yaşamının büyük bir bölümünde Müslümanlara karşı savaştı. Fakat şimdiki amacı neydi? Cihada hazırlık olarak İslamiyet'i birleştirmeye mi uğraşıyordu yoksa kutsal savaş bir Zengi imparatorluğu oluşturma yolunda üstü örtülü bir bahane miydi? Ve Nureddin hırslı ve kendi çıkarını gözeten bir Türk savaş beyi iken –belli bir noktada– dinsel inancının güçlenmesi sonucunda mı kutsal savaşa girişti? Bu soruların yanıtı kısmen Nureddin'in kariyerini izleyerek –Latinlerle ne zaman ve neden savaştığı incelenerek– ve Suriye'deki Sünni Müslümanlarla, Mısır'daki Şii Fatımilerle ve Bizans'taki Rumlarla ilişkileri değerlendirilerek verilebilir.

İNAB SAVAŞI

1149 yazında Nureddin Suriye'nin kuzeyindeki egemenliğini genişletmek amacıyla Hıristiyanların Antakya Prensliğine bir saldırı düzenledi. 1148 sonlarından beri birlikleri Antakya orduları ile ufak çaplı çatışmalara girmişti ama bir sonuç elde edilememişti. 1149 Haziran'ında Nureddin Şam'daki Umur'un destek çağrısından yararlanarak 6000 atlı öncülüğünde büyük bir ordu oluşturdu. Tarihçiler Halep valisinin buradaki amacını anlayamamış, Antakya'daki Prens Raymond ile savaşmak istediğini varsaymışlardır. Oysa 1119'daki selefi İlgazi gibi Nureddin de muhtemelen farklı bir strateji izlemekteydi.

1149'da Nureddin iki Latin ileri karakolu olan Harim ve Afamiye'yi almak için harekete geçti. Belus Tepelerinin batı eteklerinde bulunan Harim kalesi Antakya ovasına bakıyordu. Antakya'dan yalnızca on iki mil uzaklıkta bulunan kale Birinci Haçlı Seferi'nden beri Hıristiyanların elindeydi. Belus Tepeleri Halep ile Antakya arasındaki çatışmalarda uzun süre önemli bir rol oynamıştı. On ikinci yüzyılda Antakya ön

plana çıkarken Franklar bu sarp tepelerin doğusundaki bölgeye egemen olarak Halep'e tehdit oluşturmuştu. Önce İlgazi, sonra da Zengi Frankları püskürtmüş, böylece Belus Tepeleri doğal bir sınır oluşturmuştu. Oysa Nureddin bununla yetinmedi. Harim'i ele geçirerek sınırlarını Belus Tepelerinin ötesine taşımak istedi, böylece Antakya'nın doğudaki savunmasını zayıflatmış olacaktı.

Nureddin aynı zamanda Sumak Yaylası'nın güney ucunda bulunan Afamiye'yi de almak istiyordu. Geçmişte Antakya Sumak Yaylası'nı elinde tutarak Halep'le Şam arasındaki ulaşımı zorlaştırabiliyordu ama Zengi 1130'ların sonunda bu yörenin büyük bir kısmını ele geçirmişti. 1149'a gelindiğinde yalnızca bu yörenin çok kısıtlı bir bölümü, Asi vadisinin güneyinde giderek daha yalnızlaşan Afamiye Frankların egemenliği altındaydı. 1146'da Nureddin'in başlıca hedefinin bu berkitilmiş yerleşim merkezini ele geçirerek Latinleri Sumak bölgesinden silmek olduğu görülüyor. Yüksek bir tepe üzerinde bulunan Afamiye'ye daha önceki doğrudan saldırılar sonuçsuz kalmıştı. Nureddin bu kez Antakya'dan kente ulaşım yollarını kesmek için Asi ırmağı üzerindeki Cisr el-Şuğur Köprüsü'nü denetim altında tutmayı planlıyordu.

Nureddin Haziranda bu bölgeye gelerek küçük İnab kalesini kuşattı. Antakya Prensi Raymond bunu haber alınca derhal harekete geçti. Daha sonraki Latin kaynakları onun süvarilerinin toparlanmasını bile beklemeden yola koyulduğunu yazıyor ama bu abartılı olabilir zira Şam'daki bir Müslüman tarihçi Frankların 4000 şövalye ve 1000 piyade ile buraya geldiğini ileri sürüyor. Raymond'un ordusuna Müslüman Kürt müttefiki Ali bin Vefa'nın emrindeki Haşhaşiler de destek veriyordu. Nureddin 28 Haziran'da Antakyalıların gelişini ihtiyatla karşıladı; İnab'dan geri çekilerek düşmanlarının gücünü değerlendirmek istedi ama bir yandan da bir karşı saldırı fırsatı gözlemekteydi ve bu fırsatı kısa sürede yakaladı. İnab yakınlarına gelen Raymond Nureddin'in ordularını korkuttuğunu ve bölgeyi ele geçirdiğini sandı. O gece güvenli

bir yer seçmek yerine açık alanda kamp kurdu; bu ölümcül bir hataydı. Fazla geri çekilmemiş olan Nureddin Frankların sayısı ve açıktaki konumları ile ilgili istihbaratı alır almaz gecenin karanlığından yararlanarak ilerledi. Latinler 29 Haziran 1149'da gün doğarken uyandıklarında kendilerini tümüyle kuşatılmış buldular. Bir Hıristiyanın anlattığına göre, zafere ulaşmak üzere olduğunun bilincindeki Halep lordu hiç zaman yitirmeden "bir kenti kuşatır gibi kampa saldırdı". Şam kayıtlarına göre Prens Raymond adamlarını toparlayıp savunmaya geçmeye çalıştıysa da "Müslümanlar saflara ayrılıp her yandan saldırdı". Göğüs göğse bir savaş başladı ve ortalık kuvvetli rüzgârın kaldırdığı toza bulanınca karmaşa daha da arttı. Sayıca az olan ve kuşatılmış bulunan Franklar kısa sürede dağıldılar ama Raymond sonuna kadar direndi. O dönemdeki bir Arap belgesine göre, "İslam'ın kılıcı son sözü söyledi [ve Hıristiyanlar] sisler içindeki toprağa serildiler."

Müslümanlar galip gelmişti ve Nureddin savaş alanını incelerken zaferin büyüklüğü daha da net görülebiliyordu. Antakya'nın lideri Raymond "muhafızları ve şövalyeleri arasında yerde yatmaktaydı; kimliği fark edilince kafası kesilip Nureddin'e götürüldü; o da buna karşılık büyük bir ödül verdi". Söylentiye göre Kürt savaşçı Şirkuh prensi bir kılıç darbesiyle öldürmüştü. Nureddin Frank'ın kafasını gümüş bir kupa içine koyarak Bağdat'a gönderdi. Böylece Müslümanlara göre "acımasız ve olağanüstü vahşi davranışıyla etrafına korku salan" bir düşmanın yenilgisini kutlamış oluyordu. Latin kaynakları Raymond'un kafasının kesildiğini doğruluyor ve cesedi almak için geri dönen Antakyalıların onu sadece "yara izlerinden" tanıyabildiklerini belirtiyor.[12]

1149'daki İnab Savaşı otuz yıl önceki Kanlı Tarla çatışmasını anımsatıyor. Frank prensliği güçlü bir lideri yitirdi ve yerine geçecek bir yetişkin belirlenmemiş olduğundan öndersiz ve savunmasız kaldı. Nureddin şimdi bölgeye egemen olmuştu ama bundan sonraki davranışları kayda değerdir. Antakya'ya saldırmak yerine ordusunun büyük bir kesimini

güneye Afamiye'ye yönlendirdi. Diğer birlikleri ile birlikte prensliğin başkentine ilerledi ama kısa bir kuşatmadan sonra altın ve değerli taşlardan oluşan bir haraç karşılığında kente girmedi. Sahile geçerek sembolik bir şekilde Akdeniz'de yıkandı; bu, İslam egemenliğinin batıda denize kadar uzandığını betimliyordu.

Asıl işgal Temmuz ortalarında Harim saldırısı ile başladı. İnab'dan sonra Latin garnizonunun zayıf düşmesi sonucu kent kısa sürede teslim oldu ve hemen savunma sistemini güçlendirme işlemine girişildi. Aynı ayın sonunda Nureddin güneye, Afamiye'ye doğru ilerledi. Antakya ile bağlantısı kesilmiş olan ve destek umudu kalmayan Franklar hayatlarının bağışlanması koşuluyla teslim oldular.

1119'da İlgazi'nin yaptığı gibi Nureddin de Antakyalılara karşı zaferini stratejik olarak değerlendirdi; Antakya'yı tarafsızlaştırdı ve Asi nehrinin doğusundaki topraklarda Halep'i egemen kıldı. Aynı zamanda Antalya'yı ele geçirme fırsatını değerlendirmedi; bunun nedeni belki de kısmen kentin olağanüstü savunmasını çökertecek yeterli sayıda askeri bulunmaması ve Frankların kısa sürede Filistin'den geleceğini bilmesiydi. Bilinen o ki 1119'da olduğu gibi 1149'da da Antakya'nın ele geçirilmesi hedeflenmemişti.

Tüm benzerliklere karşın İnab Savaşı Kanlı Tarla'nın bir tekrarından ibaret değildi. 1119'da Kudüs kralı II. Baldwin kentin yardımına koşmuş ve ilerideki yıllarda yitirilen toprakları geri almıştı. Torunu III. Baldwin de 1149 yazında kuzeye, Suriye'ye doğru ilerledi ama Antakya'yı eski haline dönüştürmeyi başaramadı. Afamiye bir daha yeniden ele geçirilemedi ve Harim'i geri almak için yapılan bir hamle sonuçsuz kaldı. Nureddin'in askerlerinin kentin yakınlarında konuşlanması prensliğin Halep için bir tehdit oluşturmasını engelledi. O yaz Latinler Nureddin ile ağır koşullarda bir anlaşma yapmak zorunda kaldılar ve Haleplilerin Sumak Yaylası ve Belus Tepelerinin doğusundaki topraklarda egemenliğini tanıyarak bir anlamda Antakya'nın yenilgisini kabullenmiş oldular.

Nureddin'in 1149'daki amaçları da esas olarak İlgazi'ninkilerden farklıydı; bu da Suriye'de güçler dengesinin değişmesiyle ilgili gerçeği ortaya koyuyor. Kanlı Tarla Antakya ile Halep arasındaki rekabetin, Frankların doğuya doğru genişlemesini engelleme arzusunun sonucunda gerçekleşmişti. Bunun tümüyle aksine ve başlangıçtaki benzerliklere karşın, İnab Savaşı Müslümanlar arasındaki düşmanlıktan kaynaklanmaktaydı. Nureddin Afamiye'yi işgal etmek için harekete geçerken amacı Frank saldırılarını engellemek değil, Halep ile gerçek hedefi olan ve Börilerin elinde bulunan Şam arasında bir yol oluşturmaktı. Asi nehrinin ötesine püskürtülen Antakyalılar bu oyunda etkili olamayacaktı.

Çağdaş tarihçiler kuşaklar boyu İnab'ın nedenleri ve önemi konusunda yanıldılar; hatta bazıları bu zaferin Nureddin'in mücahit olmasında bir dönüm noktası oluşturduğunu ileri sürdüler. Kuşkusuz Halep'in efendisi Hıristiyanlar karşısında bir başarı kazanmıştı. Müslüman bir tarihçi "Prens Raymond'un öldürülmesi her iki tarafta da çok etkili oldu ve şairler Nureddin'in zaferini göklere çıkardılar" diyor ve İbn el-Kayserani bu olayı şu mısralarla dile getiriyor:

Kılıçlarınız Frankları tir tir titretti,
Rumların yüreklerini ağızlarına getirdi.
Onların şefine vurduğunuz darbe
Bellerini kırdı, haçlarını devirdi.
Düşman toprağını düşman kanıyla temizlediniz,
Bu kan kılıçlarınızı kirletti.

Oysa bu propagandayı olduğu gibi kabullenmek Nureddin'in 1149'da odaklandığı stratejiyi görmezden gelmektir. İlerideki olaylar, onun Antakya'nın Frankların elinde kalmasına göz yumduğunu, zira Doğu Akdeniz'deki uyuşmazlık sahnesinde yansızlaştırılan Latin prensliğinin Halep ile Bizans arasında bir tampon devlet olmasını sağlayacağına inan-

dığını göstermektedir. Aslında Nureddin yönetiminin bu ilk yıllarında öncelikle Şam'ı ele geçirmek amacındadır.

1149 Ağustos'unda yaşananlar Nureddin'e Müslüman Suriye'deki etkinliğini artırma fırsatı sağladı. Şam hükümdarı Umur'un büyük bir ziyafetten sonra "bağırsakları bozuldu" ve bunun sonucu olarak ağır bir dizanteriye tutuldu. Bir ay sonra hayatını kaybetti ve Şam iktidar mücadeleleriyle sarsıldı. Öte yandan bu kargaşadan yararlanma umutları ikinci bir ölüm haberiyle suya düştü. Bu kez Nureddin'in ağabeyi Seyfeddin 6 Eylül'de öldü. Nureddin derhal Irak'a gitti ve Musul üzerinde hak iddia etti ama sonunda istemeden de olsa küçük kardeşi Kutbeddin'in egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Şam'ı sahiplenme fırsatı şimdilik kaçırılmıştı. Sarsıntıdaki Böri hanedanı kentte varlığını sürdürdü ama çok geçmeden Nureddin bir kez daha gözünü Halep'in güneyine dikecekti.[13]

ŞAM YOLUNDA

1150 yılında Latin Deniz Ötesi zor günler geçirmekteydi. Aslında Yakındoğu'daki Müslüman hükümdarlar –özellikle de Nureddin– açısından bu, Haçlı devletlerine saldırmak ve Frankları Akdeniz'e dökmek için bulunmaz bir fırsattı. Hıristiyanlar birbiri ardına İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığını, İnab'daki yenilgiyi ve Edessa kontluğunun yok oluşunu yaşamışlardı. 1149'dan sonra sıkıntıları daha da arttı. Panik içinde Batı Avrupa'ya yeni bir Haçlı Seferi için çağrılar yapıldı ama son yaşananların anıları çok taze olduğundan bu çağrılar yanıtsız kaldı. Antakya'da Prens Raymond'un beklenmedik ölümü ciddi bir kriz oluşturdu, çünkü oğlu ve vârisi III. Bohemond henüz beş yaşındaydı ve dul eşi Constance kuzeni Kudüs Kralı III. Baldwin'in onun için seçtiği damat adayı ile evlenmeyi kesinlikle reddetti. Annesi Alice gibi Constance da kendi kaderini kendi tayin etmek istiyordu. Bu nedenle prenslik dört yıl boyunca bir askeri yöneticiden yoksun kal-

dı ve III. Baldwin zorunlu olarak Antakya'nın sorumluğunu üstlendi. Genç kralın sorumlulukları 1152'de Trablus kontu II. Raymond'un Haşhaşiler tarafından öldürülmesiyle daha da arttı. Kontun oğlu ve adaşı III. Raymond henüz on iki yaşındaydı ve Baldwin bir kez daha vasi olmak zorunda kaldı.

Yirmili yaşlarının başında olan Kudüs Kralı III. Baldwin şimdi kalan üç Haçlı devletinin yönetimini üstlenmişti. Daha da beteri, annesi Melisand ile ilişkileri de son derece bozuktu. Ana oğul (çocuk kralın on beş yaşında rüştünü ispat ettiği) 1145'ten bu yana beraberce Kudüs'ü yönetmişlerdi; kraliçenin bilgeliği ve deneyimi ilk başlarda bunun güvenli ve sürekli bir beraberlik olmasını sağlamıştı. Öte yandan Baldwin olgunlaştıkça annesinin varlığı onu sıkmaya başladı. Melisand'ın iktidarı bırakmaya hiç niyeti yoktu ve halkın geniş desteğine sahipti. 1149'dan itibaren bu iki hükümdar arasındaki ilişkiler bozulmaya başladı ve 1152'ye gelindiğinde Latin Filistin bir içsavaş yüzünden parçalanmak üzereydi. Sonunda Baldwin Melisand'ı Nablus'taki topraklarından sürmek zorunda kaldı ve daha sonra da kraliçeyi Kutsal Kent'te kuşatmaya alarak tahtı kendisine bırakmaya zorladı.

Düşmanın bu zayıf döneminde Nureddin Hıristiyanlara karşı bir cihat hareketine kalkışmadı. Bunun yerine tüm enerji ve kaynaklarını Şam'ı ele geçirmeye yönlendirdi. Nureddin'i İslami bir kutsal savaşın kahramanı olarak görmek isteyen ortaçağın Müslüman tarihçileri ve günümüz tarihçileri onun Suriye'ye egemen olma tutkusunun nihai amacının bir parçası olduğunu, Halep'in efendisinin Franklara karşı verdiği savaşta ancak Şam'ın onların eline düşmesini engellediği takdirde başarılı olacağını ileri sürerler.[14] Zengi uzun süre Şam'ın peşinde olmuş, ancak Mezopotamya'da yaşananlar onu engellemişti. Nureddin beş yıl boyunca inatla bu amacı güttü ve çeşitli taktikler denedi. Babasının başlıca silahı baskı kurmak ve korku salmaktı. Baalbek'te teslim oldukları takdirde canlarının bağışlanacağına söz vermiş sonra da tüm halkı kılıçtan geçirmiş, böylece Şam'a gözdağı vererek onları bo-

yun eğmeğe zorlayacağını ummuştu. Nureddin bundan ders almış olmalıydı. Bu yüzden yaklaşımı farklı oldu, silahlı savaşın yanı sıra kalpleri ve zihinleri kazanmayı denedi.

Şam'da iktidar şimdi sarsıntı içindeki Böri hanedanının bir üyesi olan Abak ile danışmanlarının elindeydi ama kente neredeyse hiç hâkim olamıyorlardı. 1150 Nisan'ında Nureddin Latinlerin Kudüs ile Şam arasındaki Havran'a saldırdıklarını öğrenince Abak'a birlikte Frankları püskürtme çağrısında bulundu. Sonra da ordusuyla birlikte Güney Suriye'ye ilerleyip Baalbek'in ötesine geçti. Abak bu çağrıya "bir sürü bahane ileri sürerek" kaçamak yanıt verirken bir yandan da Kral III. Baldwin'e heyetler gönderip anlaşma yolları aradı.

Şam'ın kuzeyinde kamp kuran Nureddin Abak'a diplomatik baskı uygularken bir yandan da askerlerinin disiplinli davranmasına özen gösteriyor, "köyleri yağmalayıp zarar vermelerini" engelliyordu. Şam'a gönderdiği haberlerde Böri hükümdarını Franklara başvurduğu ve "[Şam'daki] fakir ve yoksullardan" çalınan paralarla haraç verdiği için kınamaktaydı. Nureddin Abak'a kente saldırmak gibi bir niyetinin olmadığını, aksine Allah tarafından "putperestlere karşı yapılacak kutsal savaşta Müslümanlara yardım için" görevlendirildiğini söylüyordu. Abak ise tüm bunlara açık açık "biz seninle düşmandan başka bir şey değiliz" yanıtını verdi. Gene de Nureddin'in kesin ama yumuşak yaklaşımının yararlı olduğu görülüyor, zira Şam'da kamuoyu onun lehine dönmeye başladı. Hatta orada yaşayan bir Müslüman "Şam halkının onun için dua ettiğini" söylemekteydi.

Nureddin bu girişimi fazla sürdürmedi, zira pek yararını görmemişti. Tüm cesaret gösterilerine karşın Abak sonunda Halep'le yeni bir ateşkes imzalamayı kabul etti ve Nureddin'in hükümdarlığını tanıyarak Cuma günleri hutbede onun adının anılmasını ve Şam'daki sikkelerde resminin bulunmasını onayladı. Bunlar sembolik davranışlar da olsa, Şam'ın kan dökülmesini en aza indirgeyerek boyun eğmesinin ilk belirtileriydi. Bunu izleyen birkaç yıl boyunca Nu-

reddin Böriler üzerinde diplomatik ve askeri baskıyı sürdürürken kente doğrudan bir saldırıda bulunmaktan kaçındı. Kentte yaşayanlar onun "Müslümanları öldürmekten özenle kaçınmasının" bilincindeydiler ve 1151'de Abak'ın Haleplilere karşı ayaklanma çağrısını geri çevirdiler.

Aynı dönemde Şirkuh bin Şadi'nin kardeşi Eyüp kentte Nureddin'in temsilcisi gibi davranıyordu. Eyüp 1146'da Böri hanedanının müttefikiydi ama şimdi politik bir esneklik göstererek Zengilerin yandaşı olmuştu. Şam sarayında Nureddin adına değerli bir sözcü olmanın yanı sıra ordu içinde de yandaş kazanmaktaydı. Nureddin yavaş yavaş Şam'ı uydu devlete dönüştürmekteydi. 1151 Ekim'inde Abak bizzat Halep'e gelerek sadakatini ilan etti, böylece işgale uğramadan, dolaylı biçimde biat etmiş oluyordu. Nureddin bundan yararlanarak daha da kurnaz ve bölücü bir propagandaya girişti; endişeli bir hükümdar kisvesine bürünerek Abak'a tekrar tekrar kendi saray erkânından birilerinin Şam'ın teslim olmasını sağlamak için Halep'le ilişki kurduklarını yazdı.

1153-54 kışında Nureddin nihayet kampanyasını daha yoğunlaştırarak Şam'a kuzeyden tahıl ikmalini engellemek üzere harekete geçti. Kentte kısa sürede kıtlık baş gösterdi. Baharda içerdeki huzursuzluk daha da artınca Şirkuh'un emrinde bir orduyu güneye gönderdi ve 1154 Nisan sonunda kente karşı bizzat harekât başlattı. Aslında gerçek bir saldırıya gerek kalmadı. Anlatılanlara göre bir Musevi kadın surlardan bir halat sarkıtarak Halep askerlerinden bazılarının doğudaki surlara tırmanıp Nureddin'in bayrağını asmasını sağladı. Abak korkup içkaleye kaçarken Şam halkı kentin kapılarını açtı ve koşulsuz olarak teslim oldu.

Nureddin sabırlı ve tedbirli davranarak Müslümanların tarihi kentini denetim altına almayı başardı; bu davranışlarını sonra da sürdürdü. Tüm korkularına karşın Abak saygıyla karşılandı ve Şam'ı teslim etmesine karşılık Humus'un derebeyi oldu; daha sonra Irak'a gitti. Kente bol miktarda yiyecek akmaya başladı ve Nureddin'in cömertliği "kavun

ve sebze pazarlarından alınan vergilerin kaldırılması ile" kanıtlandı.

Nureddin'in 1154'te Şam'ı fethi büyük bir başarıydı. Böylece babasının gölgesinde kalmaktan kurtuldu ve onun sürekli yenilgiye uğradığı bir alanda başarılı oldu. Şimdi neredeyse tüm Müslüman Suriye'de egemendi; Haçlı Seferlerinin başlangıcından bu yana ilk kez Halep ve Şam birleştirilmişti. Ve tüm bunlar Müslüman kanı dökülmeden gerçekleştirilmişti.

Şam'ın fethi çoğunlukla Nureddin'in kariyerini taçlandıran bir zafer olarak yorumlanır. Kendisi de bunun farkında olduğundan *el-Malik el-Adil* (Adil Kral) adını kullanmaya başladı. Bir yandan da bir İslam prensliğini ele geçirmesinin Franklara karşı kutsal savaş girişiminde gerekli bir başlangıç olduğu düşüncesi de yaygınlık kazandı. Halepli bir tarihçi "Bu andan sonra Nureddin kendini cihada adadı" diye yazacaktı.

Yaşanan olaylar üzerinde yeterince gözlem yapılmamıştır. Nureddin muhtemelen Müslümanları öldürmekten gerçekten kaçınmış olabilir ama aynı zamanda da merhametli davranmanın değerinin de farkında olsa gerektir. Daha da önemlisi, Böri hanedanının yönetimindeki Şam'a karşı giriştiği harekâtı meşrulaştırmak ve güçlendirmek için Latin karşıtı duygulardan yararlanmış olmasına rağmen Nureddin 1154'ten sonra herhangi bir cihat girişiminde bulunmadı. Mantıksal olarak önünde Kudüs krallığı bulunduğuna göre emirin Franklara karşı amansız bir saldırıya girişmesi öngörülüyor. Aslında o dönemdeki Arap belgelerine göre Nureddin Şam'ı ele geçirdikten sonra Latin Filistin'le yeni barış antlaşmaları imzaladı. 28 Mayıs 1155'te Kudüs'le bir yıllık "ateşkes üzerinde anlaşmaya varıldı". 1156 Kasım'ında bu anlaşma "Şam'ın (Franklara) 8000 Sur dinarı ödemesi" koşuluyla bir yıl daha uzatıldı. 1154'ten sonra Nureddin kutsal savaşa odaklanmak yerine zamanının çoğunu Müslümanların elindeki topraklardan daha fazlasını sahiplenmeye ayırdı: Baalbek'i aldı ve Anadolu Selçuklu Sultanı Mesut'un ölümünden yararlanarak kuzeydeki toprakları ele geçirdi. Yıllar boyu kınanan Hıris-

tiyanlarla imzalanan anlaşmalar ve ödenen haraçlar şimdi Nureddin'in Şam'daki topraklarını güvenceye almaktaydı.[15]

"Doğunun Cenneti" Şam

Nureddin'in Şam'ı fethi cihadın yeniden canlanmasına yol açmamış olabilir ama Zengi hanedanının tarihinde bir dönüm noktasıdır. Hanedan artık Suriye'nin en büyük kentini yönetmekteydi; on ikinci yüzyılda Müslüman hacılar burayı "Doğunun Cenneti, İslam topraklarının mührü" olarak tanımlıyorlardı. Şam geçmişi MÖ 9000 yıllarına dayanan, dünyadaki en eski yerleşim birimlerinden biridir.

Şam'ın merkezinde Büyük Emevi Camii –o dönemdeki belki de en hayranlık uyandıran Müslüman yapısı– bulunuyordu. Vaftizci Yahya'ya adanmış olan bir Roma Hıristiyan kilisesinin yerine (burada daha önce muazzam bir Jüpiter Tapınağı bulunmaktaydı) yapılan Büyük Cami sekizinci yüzyıl başlarında Halife el-Velid tarafından inşa edilmiş ve Şam hazinesinin tam yedi yıllık gelirine mal olmuştu. Yaklaşık 160 x 100 metre ölçülerindeki dikdörtgen biçimli yüksek duvarlarla çevrili zengin bir dekorasyona sahip ibadet yerine duvarları görülmemiş boyut ve güzellikteki mozaik tablolarla süslü bir avludan geçilmekteydi; bu mozaiklerde kırk farklı renk tonunda cam kullanılmıştı. Yüzyıllar içinde bir miktar yıpranmış ve (özellikle 1893'teki büyük yangından sonra) onarım görmüş olan Büyük Emevi Camii bugün de ziyarete açıktır. On ikinci yüzyılda buraya gelen İberyalı Müslüman hacı İbn el-Cübeyr şiirsel bir dille ve uzun uzun "mükemmel bir yapı, harika ve görkemli süsler ve dekorasyon" diye yazmakta ve mihrap için de "İslam'ın en güzel ve az rastlanır bir sanat harikası" demektedir.

Bu harika camiye sahip olan Şam Müslümanlar için özel dinsel önem taşıyordu. Kentin kutsallığı yakınlardaki tapınak mağaralarla daha da öne çıkıyordu; bunlardan birinin İbrahim'in doğduğu yer olduğuna, bir diğerinin de –hepsi İslamiyet'te peygamber olarak kabul edilen– Musa, İsa, Lut ve Eyüp tarafından ziyaret edildiğine inanılır. Muhammed'in

ailesi ve yakın çevresi de Şam'da gömülüdür ve ayrıca bazıları Mesih'in Kıyamet Günü kentin Doğu Kapısı'nda bulunan "beyaz minareye" ineceğine inanır.

Tarihsel ve manevi öneme sahip Şam'ın 1154'te Nureddin tarafından fethedildiğinde yenilenmeye gereksinimi vardı. Emir derhal harekete geçerek Büyük Emevi Camii'nin batısındaki –on birinci yüzyıl sonlarına tarihlenen– Selçuk kalesini sağlamlaştırdı ve kentin surlarını onartıp berkitti. 40.000'e kadar inmiş olan Şam nüfusu Zengi hanedanının istikrarlı yönetimi altında kısa sürede artmaya başladı. Ticaret de canlandı. Arap ziyaretçi el-İdrisi şöyle diyor:

> Şam'da her türlü güzel mal var ve sokaklarda çeşitli el sanatlarına rastlanıyor, her cins nadir ve harika sanat eseri olan ipek ve işlemeler satılıyor. ... Buradaki ürünler tüm kentlere taşınıyor, gemilere yüklenip uzak yakın tüm merkezlere ve başkentlere gönderiliyor. ... Kent tüm Suriye'nin en güzel ve mükemmel şehri.[16]

Nureddin'in zaman içinde yönetim merkezini Halep'ten Şam'a taşımasına şaşmamak gerek. Başlangıçta Şirkuh kente vali olarak atanmışken 1157'den sonra Şam Nureddin tarafından yeni başkent olarak ilan edildi ve Abbasi Sünni inanışının merkezi durumuna geldi.

SIKINTILAR

1150'lerde Müslümanların Franklara karşı cihat girişimleri fazla yaşanmadı. Nureddin Suriye'yi sahiplenmeye çalışırken Latinlerin şansı yaver gidiyordu. Artık tek başına tahtta olan Kral III. Baldwin kısa sürede Kudüs'te önemli bir zafer kazandı. Son yüzyılın yarısında Fatımilerin elinde olan Askalon limanı Mısır'daki Müslüman yöneticiler için Güney Filistin'de stratejik ve ekonomik önem taşıyordu. 1150'de

Baldwin Askalon'un güneyinde eski Gazze kentinin kalıntıları üzerinde bir kale yaptırarak Müslüman limanlarının Kahire ile olan iletişimini engelledi. 1153 Ocak ayında genç kral ordularının tamamıyla Askalon'a yürüyerek sekiz ay süren bir kuşatma ve şiddetli bir çatışma sonunda kenti ele geçirdi. Bir zamanlar Fatımilerin Kutsal Topraklara açılan kapısı olan liman artık Latinlerin güneye, özellikle Mısır'a doğru genişlemesi için yaşamsal bir atlama taşına dönüşmüştü. Bu zaferin sonuçları ileriki yıllarda görülecekti.

Antakya prensliği de yeniden canlandı. Dört yıl kenti tek başına yöneten Prenses Constance kendisi kadar zengin ve güçlü olmasa da bir eş seçip evlendi. 1153 baharında genç, yakışıklı, Haçlı Seferi'ne katılan asillerin soyundan gelen ama maddi olanakları kısıtlı olan Chatilon'lu şövalye Reynald ile hayatını birleştirdi. Constance'ın vasisi olan III. Baldwin, Askalon kuşatmasının başlangıcında yanında savaşan Reynald'a bu evlilik için onay verdi. Antakya'nın yeni prensi kısa sürede değişken karakterini ortaya koydu. Reynald önce Bizans'ın yanında yer alarak, Kilikya'da güçlenmeye başlayan Ermeni Rupen hanedanından savaş beyi (I. Leon'un oğlu) Toros'la çatıştı, ama sonra Rumların elinde olan Kıbrıs adasına düzenlenen bir harekâtı yönetmek üzere Toros'la anlaştı. Pervasızlığı, diplomatça davranamayışı ve olağanüstü zalimliği yüzünden hem çağdaşı olan hem de günümüz tarihçileri tarafından eleştirilen Reynald gene de zamanla yetenekli bir savaşçı olduğunu kanıtlayacak ve İslam'a karşı büyük bir direniş gösterecekti.

Kudüs ve Antakya kentlerinin yeniden canlanması, Nureddin'in iki cepheden baskı görmesi anlamına geliyordu. Kuzeyde bu baskının merkezi Harim'di. Nureddin'in Antakya'dan bir günlük yürüyüş mesafesinde olan bu ileri karakolu elinde tutması Antakya'nın Halep'e yönelik tehdidini 1149'dan itibaren etkisiz hale getirmişti. 1156'da Latinler kentin dış mahallelerine saldırılar düzenlediler ama geri püskürtüldüler. Hatta Nureddin bu çatışmalarda öldürülen

Hıristiyanların kellelerini büyük bir keyifle Şam sokaklarında gezdirdi. Bu arada güneyde III. Baldwin Kudüs'ün egemenliğini Süveyş topraklarına kadar genişletmek umuduyla Nureddin'le imzaladığı ateşkes anlaşmasını 1157'de bozdu. Özellikle Frankların elindeki Banyas bölgesinde bir dizi çatışma yaşandı ve Latin kral 1157 Haziran'ındaki bir baskında esir düşmekten kıl payı kurtuldu.

Bununla beraber, bu dönemde Nureddin'in yeteneklerini kısıtlayan olaylar gelişti. Suriye'de her zaman depremler oluyordu ve 1150'lerin sonlarında yaşanan ciddi sarsıntılar Halep'le Humus arasındaki birçok Müslüman yerleşimini yerle bir etti. Şamlı bir tarihçi "depremlerin ... [Müslümanların] yerleşim yerlerindeki ve sınırlardaki şatoları, kaleleri, evleri yıktığını" anlatıyor. Bu korkunç dönemde Nureddin kaynaklarını buraların onarımına harcamak zorunda kaldı; bir yandan da yeni depremler bu bölgelerde sürekli hasara yol açıyordu.

Bu arada 1157 Ekim'inde Nureddin Sumak'ta ciddi bir hastalığa yakalandı. Hastalığın ne olduğu bilinmiyor ama emir neredeyse ölüyordu. Sedye ile Halep'e taşındı ve orada vasiyetini yazarak kardeşlerinden Nasreddin'i halefi ve Halep'in efendisi olarak belirledi. Şirkuh da Şam'ı yönetmeye devam edecekti. Tüm bu önlemlere karşın Müslüman Suriye'de kısa sürede kargaşa baş gösterdi ve Nureddin'in durumu güz boyunca daha da ağırlaştı. İyileşmesine rağmen sağlığı bozulmuş olduğundan 1158 sonlarında bu kez Şam'da yeniden yatağa düştü. Ne yazık ki bu hastalıklar süresinde Nureddin'in ne düşündüğünü açıklayacak gözlemlere sahip değiliz. Bu yıllarda din inancı daha güçlenmiş görülüyor; daha sonraki yıllarda çok daha basit giysiler içinde dindar bir yaşam sürdü. Latinlerle arasında devam eden gerginliğe karşın 1161 sonlarında Mekke'ye giderek hacı olduğu biliniyor.[17]

Dış tehditler

Casuslar Nureddin'in sağlığının bozulduğunu hemen düşmana bildirdiler; hatta öldüğü bile söyleniyordu. Bunun üzerine

Franklar emirin topraklarındaki bu kargaşadan yararlanmak için harekete geçtiler. Batı dünyasında güçlü bir soylu olan ve İkinci Haçlı Seferi'ne katılan Flandra Kontu Thierry'nin yeniden haçı taşıyarak doğuya gelmesi Frankların gücünü daha da artırdı. 1157'de kontun orduları Antakya, Trablus ve Kudüs'ten gelen birlikler ve Toros'un emri altında olan Ermeni ordusu ile birleşip Şeyzar üzerine doğru ilerledi. Kısa bir kuşatmadan sonra aşağıdaki kent teslim oldu ve müttefikler içkaleyi ele geçirmek üzere iken aralarında ciddi bir tartışma başladı. Deniz Ötesi'nin savunmasında Thiery'nin servetinden ve kaynaklarından yararlanmayı tasarlayan III. Baldwin onun sülalesine Şeyzar lortluğunu vaat etmişti, oysa Chatillon'lu Reynald buna karşı çıkıyor ve kentin Antakya'ya ait olduğunu ileri sürüyordu. Taraflar arasında anlaşma sağlanamayınca Hıristiyan saldırısı kesintiye uğradı ve müttefikler karşılıklı suçlamalarda bulunarak kentteki kuşatmayı kaldırdılar; böylece Frankların Deniz Ötesi'nin güneyine egemen olma fırsatı da kaçırılmış oldu. Gene de Latinler 1158 başlarında yeniden bir araya geldiler. Antakya'da toplanarak bu kez Harim'i hedef aldılar ve ciddi bir kuşatma sonunda kenti teslim olmaya zorladılar. Bu defa aralarında herhangi bir anlaşmazlık çıkmadı ve kent prensliğe verilerek doğudaki sınırın güvence altına alınması sağlandı.

Bu dönemde Bizans da Yakındoğu'da yeniden kendini gösterdi. İmparator Yannis Komnenos'un 1143'teki ölümünden bu yana Rumlar bölgede pek etkin olmamışlardı. Tahta oğlu Manuel geçmiş, o da İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığından sonra İtalya ve Balkanlarda olup bitenlerle ilgilenmişti. 1150'lerin sonlarında Manuel Franklarla 1147-48'de husumet ve kuşkular yüzünden sarsılmış olan ilişkilerini yeniden düzeltmeye çalıştı; Antakya ve Kilikya üzerindeki imparatorluk haklarını yeniden ortaya koydu ve Frank Filistin'le daha yakınlaştı. Bu süreçte gerçekleşen evlilik bağları bu yakınlaşmanın temelini oluşturdu. 1158 Eylül'ünde Kral III. Baldwin Komnenos hanedanından Manuel'in yeğeni Theodora ile ev-

lendi. Kadının çeyizi çok sayıda altından oluşuyordu. İmparatorun bundan sonraki adımı 1161'de III. Bohemond'un kız kardeşi Antakyalı Maria ile evlenmek oldu.

Nureddin için bu evliliklerin tedirgin edici sonuçları ortadaydı; İslam'ın kadim düşmanı Hıristiyan Bizans yeniden Doğu Akdeniz'de güç gösterisine girişecekti. Latinler onun arzularına set çekerken Halep ve Şam'ın efendisi Rumları daha ciddi ve başa çıkılmaz bir bela olarak görüyordu. Bu nedenle, Manuel Komnenos 1158 Ekim'inde büyük bir ordu ile Suriye'ye doğru harekete geçince Nureddin buna korku, endişe ve kararlılıkla tepki verdi.

O yıl güz vakti imparator Kıbrıs'a saldırdığı için özür dileyen Chatillon'lu Reynald'ı affetti ve giderek daha bağımsız davranan Rupen hanedanı yönetimi altındaki Ermenileri de dize getirdi. 1159 Nisan'ında isyancıları hizaya getirmiş olan Manuel Vareng Muhafızlarının ve hizmetkârı Prens Reynald'ın eşliğinde tüm haşmetiyle Antakya kapılarından çıktı. Kral Baldwin bile alçakgönüllüğünün göstergesi olarak at üstünde ama herhangi bir arma taşımadan onu geriden izlemekteydi. Verilen mesaj açıktı: Akdeniz'in süper gücü olarak Manuel'in üstünlüğü benzersizdi. Dilerse Suriye'yi kılıçtan geçirebilirdi.

Bu tavır 1159 baharında ikinci hastalığından iyileşmekte olan Nureddin'in içine işledi; Musul'daki birlikleri bile cihat bayrağı altında savaşmaya çağırarak Halep'in savunmasını güçlendirdi. Gene de Mayıs'ta Manuel'in komutası altında doğrudan doğruya Halep'e saldırmak üzere toplanan Hıristiyan ordusu karşısında Müslümanların birlikleri azınlıktaydı. Böylesine korkunç bir kavgada Zengi'nin soyundan gelen daha savaşkan bir Selçuklu ölümü göze alarak onuruyla savunmasını yapardı. Oysa Nureddin Şam'la ilişkilerinde daha diplomatik davranmıştı. Şimdi de Manuel'in Bizans'ın doğu sınırlarında pahalı bir harekâtı ne kadar ciddiye aldığını görmek istedi. Elçiler göndererek ateşkes istedi; İkinci Haçlı Seferi sırasında ele geçirilmiş olan 6000 kadar Latin

esiri serbest bırakmayı ve Bizans İmparatorluğu'nu Anadolu Selçuklularına karşı desteklemeyi önerdi. Frank müttefiklerinin düş kırıklığına karşın imparator bu önerileri kabul ederek harekâtı durdurdu.

Olayların gelişiminden alınacak çok ders var. Manuel'in tutumu anlaşılabilir; bir kez daha Bizans'ın çıkarları Deniz Ötesi'ninkilerden ağır basıyordu. Öte yandan Nureddin'in davranışı onun bir cihat ideolojisi taşımadığını, Hıristiyanlarla çatışmaya girme arzusunda olmadığını gösteriyor. Aksine, İslam'ın global rakiplerinden biriyle çatışmadan kaçınmak için pragmatik davranmıştı. Nureddin ile Manuel arasındaki ilişkilerde Haçlı devletleri önemli bir yer tutmamaktaydı.

Yıllar içinde Nureddin'in davranışları, dinine bağlı oluşuna ve cihat propagandası yapmasına karşın, Latin Deniz Ötesi'ni Yakın- ve Ortadoğu'daki güç kazanma siyasetinin karmaşık yapısı içinde hareket eden rakiplerden sadece biri olarak gördüğünü düşündürmektedir. Nureddin 1160'ların başında Franklara belirgin bir askeri ya da diplomatik baskı uygulamaya kalkışmadı; hatta harekete geçmek için iki fırsat kaçırdı. 1160'ta Chatillon'lu Reynald Nureddin'in subayları tarafından yakalanıp Halep'te hapse atıldı (on beş yıl burada hapis kalacaktı) ama genç III. Bohemond'un iktidara gelmesi ile Antakya'nın güçsüz düştüğü dönemden yararlanmak yerine Nureddin Kudüs'le iki yıllık bir ateşkes anlaşması imzaladı. Sonra da 1163'te Kral III. Baldwin yirmi üç yaşında ölünce Nureddin gene harekete geçmedi. Bir Latin tarihçi bunu emirin onur anlayışından kaynaklandığını ileri sürerek şöyle yazıyor:

> [Kendisine] cenaze hazırlıklarıyla meşgulken işgale kalkışıp düşman topraklarını ele geçirmesi önerildiğinde şu yanıtı verdiği söylenir: "Onların üzüntüsüne ve acısına saygı göstererek canlarını bağışlamalıyız, çünkü dünyada eşi benzeri olmayan bir prensi yitirdiler."

Surlu William'ın aktardığı bu sözler başpiskoposun III. Baldwin'e duyduğu derin saygıyı yansıtmakta ama Arap kaynakları Nureddin'in merhamet yüzünden böyle karar verdiğini belirtmiyor. Harekete geçmemesinin nedeni, ileride göreceğimiz gibi, dikkatini kısmen Mısır üzerinde yoğunlaştırmış olmasıdır. Aynı zamanda sürekli Küçük Asya ve Mezopotamya ile ilgilenmektedir ve Franklara karşı bir cihada öncelik tanımamaktadır.[18]

YENİLGİ VE ZAFER

Öte yandan 1163 baharından başlayarak Nureddin'in Kutsal Topraklardaki savaşta kendine düşen role ilişkin görüşleri değişmeye ve davaya daha fazla sarılmaya başladı. Mayıs'ta emir Trablus'un kuzeyine baskın düzenleyerek kuzeyde Ensariye Dağlarına, güneyde ise Lübnan Dağı'na kadar uzan geniş Bekaa Vadisi'nde kamp kurdu. Bunu haber alan Franklar kısa süre önce Akitanyalı hacılar ve Rum askerleriyle güçlenmiş, Lacy'li Tapınak Şövalyesi Gilbert komutasındaki orduyla bir saldırı başlatmaya karar verdi.

Bu gelişmenin farkında olmayan Zengi öncü kuvvetleri Ensariye tepelerinde beliren büyük bir Hıristiyan ordusunu görünce şaşkına döndüler. Kısa bir çatışmadan sonra Nureddin'in ana kampına doğru kaçarlarken düşman da peşlerine düştü. Müslüman bir tarihçi, iki ordu aynı anda "ortaya çıkınca Müslümanlar atlarına binip silahlarına sarılmaya vakit bulamadan Franklar yetişip çoğunu öldürdü ve esir aldı" diye yazıyor. Bir Latin tarihçi de "[Nureddin] ordusu neredeyse tamamen yok olurken prens de canını kurtarmaya çalışarak panik halinde kaçtı. Tüm eşyasını, hatta kılıcını bile geride bırakmak zorunda kaldı. Yalınayak ve bir yük hayvanının üstünde, esir düşmekten kıl payı kurtuldu" diyor. Müslüman kaynakları bu yenilgiyi ve Nureddin'in düştüğü onur kırıcı durumu doğruluyor ve cesur bir Kürt askerin canını tehlikeye atarak ayakları birbirine dolanan hayvanın dizginlerini yakaladığını ekliyor.

Şaşkınlığa uğrayan ve küçük düşen Nureddin sağ kalan bir avuç askerle Humus'a sığındı. Bu korkunç hezimet onun psikolojisini altüst etti; bu daha sonraki aylardaki davranışlarında açıkça görülmektedir. Öfkeden çılgına dönmüş bir halde "Allah şahidim olsun ki kendimin ve İslam'ın öcünü alıncaya kadar asla rahat yüzü görmeyeceğim" diye yemin ettiği söylenir. Bu bir küfür olarak algılanabilir ama hemen ardından da harekete geçmiştir. Nureddin yitirilen tüm silahları, donanımı ve atları kendi cebinden ödeyerek yeniledi (bu genellikle Müslüman liderlerin üstlendiği bir sorumluluktu) böylece "ordu hiçbir yenilgiye uğramamışçasına eski gücüne kavuştu". Aynı zamanda savaş alanında ölen askerlerin topraklarını onların ailelerine bağışladı. Daha da önemlisi, o yıl daha sonra Fransızlar ateşkes imzalamak istediğinde emir bunu kesinlikle reddetti.[19]

Nureddin bundan sonra Irak ve Cezire'de bulunan Müslümanlarla bir koalisyon oluşturmaya girişerek Latinlere karşı saldırıya geçmek amacıyla güçlü bir ordu kurdu. Yakındoğu'da kendini "oruca ve duaya" verdiği söylentisi yayıldı; aynı zamanda Suriye ve Mezopotamya'daki din adamlarına destek çağrısında bulunarak, Latinlerin İslam'a karşı işledikleri suçları duyurmalarını istedi. Cihat fikri hız kazanmaya başlıyordu.

Ertesi yaz Nureddin saldırıya hazırdı ve olağanüstü stratejiler saptamıştı. Askerlerinin sayısı bilinmiyor ama elinde bulunan Suriye topraklarının yanı sıra doğudaki Musul, Diyarbakır, Hasankeyf ve Mardin'den gelen birliklerin ona katıldıkları biliniyor. Ordusunun gücüne güveniyor olmalıydı, çünkü hem toprak kazanmak hem de Hıristiyanları kesin bir savaşa zorlamak için harekete geçti. Nureddin 1158'den beri Antakya'nın elinde bulunan Harim'e doğru ilerledi, kenti ablukaya aldı ve kuşatma silahları kullandı. Beklediği gibi, Franklar karşı saldırıya geçti. 1164 Ağustos başında 600 kadar şövalye ile birlikte mevcudu 10.000'i aşan bir ordu Prens III. Bohemod, Trablus Kontu III. Raymond, Courtenay'lı III. Jos-

celin ve Ermeni Toros ile Kilikya'nın Rum valisinin emrinde Antakya'dan çıkıp ilerlemeye başladı.

Onların gelmekte olduğunu haber alan Nureddin ordusunu Antakya ovasında Latinlerin elinde olan Artah yakınlarında konuşlandırarak düşmanı Antakya'dan uzaklaştırmaya çalıştı. 11 Ağustos'ta Hıristiyan müttefikler Harim'e doğru saldırı girişiminde bulununca Nureddin düşmanın çevresini sararak onu açık alanda savaşa zorladı. Çatışmanın başında Nureddin'in sağ kanadı çekilir gibi yaparak Latin şövalyelerinin saldırıya geçmesini sağladı. Kendi başlarına ve savunmasız kalan Hıristiyan piyadeleri öldürücü bir baskına uğradılar ve kısa sürede yenildiler. Savaş Müslümanların lehine dönünce altı Frank soylusu geri dönmeye kalkıştı ama Nureddin'in sağ kanadı onların önünü keserken merkezdeki birlikler de yakın dövüşe giriştiler. Bir Arap tarihçi "[Hıristiyanların] orta yerde kaldıklarını ve her taraftan Müslümanlarca sarıldıklarını görünce morallerinin bozulduğunu" yazıyor. Şaşkınlığa uğrayan bir Latin gözlemci ise "Düşmanın kılıçlarına yenik düşen ve paramparça olan [Franklar] sunaktaki kurbanlar gibi doğrandılar. ... Onurlarını bir yana bırakıp hepsi silahlarını attılar ve canlarının bağışlanması için yalvardılar," diyor. Toros savaş alanını terk etti ama "canlarını kurtarma bahasına utanmayı ve kınanmayı göze alan" Bohemond, Raymond ve Joscelin teslim oldular. "Hepsi adi köleler gibi zincire vuruldu ve aşağılayıcı bir biçimde Halep'e götürülerek hapse atıldı; kâfirlerin elinde maskara oldular."

Nureddin kesin bir zafer kazanmış, Bekaa'nın öcünü almıştı. Suriyeli Frankları yenmiş, son derece seçkin esirler elde etmişti. Birkaç gün sonra Harim'e döndüğünde hiçbir kurtuluş umudu kalmayan kent hemen teslim oldu. Bundan böyle Müslümanların elinde kalacak, Antakya prensliği ise Asi Irmağına kadar gerilemiş doğu sınırı arkasında savunmasız bir konuma düşecekti. 1149'daki İnab zaferinde olduğu gibi Nureddin bu defa da Antakya kentine ilerlemedi. Tarihçi İbn el-Esir'e göre emiri engelleyen kentin güçlü kalesi ve daha

da önemlisi, Antakya'nın hamisi İmparator Manuel'in karşı saldırıya geçme olasılığı idi. Tarihçiye göre Nureddin "Ben Konstantinopolis hâkiminin komşusu olacağıma Bohemond benim komşum olsun, bunu yeğlerim" demişti. Bundan hareketle genç Antakya prensini büyük bir haraç karşılığı serbest bıraktı ama Trabluslu Raymond, Courtenay'lı Joscelin ve Chatillon'lu Raynald'ı özgür kılmayı reddetti.[20]

1164 Ekim ayında Nureddin gözlerini Kudüs'ün güney sınırına çevirdi. Oranın önemli kasabası Banyas, Kale Komutanı Toron'lu Humphrey Kudüs Kralı ile birlikte Mısır'da olduğundan savunmasız durumdaydı. Emir kasabayı kuşattı. Surlara güçlü kuşatma kuleleriyle saldırarak, mancınıklarla bombardıman ederek ve surların altından tüneller kazarak kentteki garnizonun yüreğine korku saldı. Bu arada Banyas'ın komutanına rüşvet de verilmiş olabilir. Birkaç gün sonra yaşam güvencesi koşuluyla kasaba teslim oldu ve Nureddin buraya kendi donanımlı birliklerini konuşlandırdı. Harim gibi Banyas'ın ele geçirilmesi İslam için büyük bir kazanımdı. Bölgedeki güç dengelerinin değişimi Nureddin'in Celile'deki Franklara dayattığı cezalandırıcı barış koşullarında görülebilir: Emir Taberiye'de toplanan vergilerin bir kısmını talep ediyor ve her yıl haraç ödenmesini istiyordu. Üç yıl sonra emir Chastel Neuf'teki Latin kalesini yıkarak bir zafer daha kazandı. Bu, Litany vadisi ile Yukarı Ürdün arasında Marcayun adıyla bilinen sıradağlardan Frank Filistin'e yeni bir koridor oluşmasını sağladı. Artık Nureddin'in Deniz Ötesi için gerçek bir tehdit oluşturduğu apaçık ortadaydı.

KUDÜS RÜYASI

Nureddin'in 1160'lardaki eylemleri onun Franklarla ilişkisinde kesin ve saldırgan bir tavır aldığını ve onlara karşı etkin bir cihat fikrini benimsediğini gösteriyor. 1154'te Şam'ı işgal ettiğinden bu yana Nureddin kentte olağanüstü bir inşa programı başlatmış, kentin Yakındoğu'nun en büyük güç ve uy-

garlık merkezi olduğunu kanıtlayacak yenilenme faaliyetine girişmişti. Bu program hemen uygulanmaya başladı ve –kısa sürede dünyanın önde gelen tıp ve tedavi merkezlerinden birine dönüşecek olan– *Bimaristan* ile hemen hiç değişmeden günümüze kadar gelen ve ziyarete açık olan son derece lüks *Nureddin Hamamı* inşa edildi.

Öte yandan 1150'lerin sonlarından itibaren bu kamu binaları Nureddin'in giderek artan dindarlığı ve Sünni tarikatına olan bağlılığı nedeniyle çok daha dinsel bir nitelik kazandı. 1163'te yeni bir Adliye Sarayı yapımının giderini üstlendi ve burada haftanın iki günü oturup tebaasının şikâyetlerini dinledi. Daha sonra –Muhammed'i yaşamını ve geleneklerini inceleyecek bir merkez olan– *Dar el-hadis el-Nuriye* inşa edildi, başına Nureddin'in yakın arkadaşı ünlü bilgin İbn el-Asakir getirildi ve emirin kendisi de bu merkezde eğitim gördü.

Şam'ı Sünnilerin merkezine dönüştürmek amacıyla Nureddin kentin batısında Mekke'ye gitmekte olan hacıların barınması için yeni bir mahalle oluşturdu ve 1159'da kentin bir buçuk kilometre kadar kuzeyinde Filistin'den gelen göçmenler için el-Salihiye adında yeni bir kasaba kurdu. Nureddin'in sarayına kısa sürede Müslüman dünyasından yönetim, hukuk ve savaş konusunda uzmanlar gelmeye başladı. Bunların arasında daha sonra bu dönemle ilgili en aydınlatıcı ve şiirsel Arap tarihlerinden birini yazacak olan İranlı aydın İmadeddin el-İsfahani de bulunuyordu. Bağdat'ta eğitim gören el-İsfahani 1167'de emirin yazıcısı olmuş, daha sonra onu "kralların en saf, dindar, basiretli, temiz ve erdemlisi" olarak tanımlamıştır.

Bu dönemde Nureddin sadık bir Müslüman ve Sünni yasalarına ve kurallarına bağlı kişi görünümü vermektedir. En güçlü ve etkin propaganda aracı olan sikkelerinde "Adil Kral" yazısı bulunmaktadır. Öte yandan 1160'ların başından itibaren cihattaki rolüne daha fazla ağırlık verdiği ve kamusal anıtlarda bulunan yazıtlarda kendisini kahraman bir mücahit olarak tanıttığı görülmektedir. Kudüs'ün bu cihat ideolojisindeki önemi rolü bu dönemde öne çıkmaya başladı. Emirin

yardımcısı İbn el-Asakir kutsal kentin erdemlerini göklere çıkaran eserler yazma geleneğini yeniden canlandırdı ve bunları Şam'da düzenlenen kitlesel toplantılarda okudu.

Nureddin'in sarayındaki ozanlar yazdıkları şiirlerde Latinlere saldırmanın yanı sıra İslam'ın üçüncü büyük kentini yeniden ele geçirmenin gereğini belirttiler. Bunlardan birinde emirin Franklarla "İsa'nın Kudüs'ten kaçtığını görünceye kadar" savaşması isteniyordu. Zengi döneminde de görev almış olan İbn el-Kayserani "Kudüs kentinin akan kanlarla temizlenmesini" arzu ediyor ve "Nureddin her zamanki gibi güçlüdür ve mızrağının ucu Aksa'ya çevrilidir" diyordu. Emirin bizzat kendisi Bağdat'taki halifeye "Haça tapanları Aksa Camii'nden kovmak" istediğini yazdı.

Nureddin'in körüklediği bu ideolojik gelişmede ve belki de samimi arzusunda Kudüs'ün giderek daha da önem kazandığının bir başka kanıtı daha var. 1168-69'da el-Aherini'deki baş marangozuna olağanüstü işli bir minber yapmasını emretti; emir kutsal kenti ele geçirdiğinde bunu Aksa Camii'ne yerleştirecekti. Birkaç yıl sonra İberyalı Müslüman gezgin İbn el-Cübeyr Doğu Akdeniz'den geçerken bu minberin olağanüstü güzelliğinden söz edecek ve ortaçağ dünyasında görülmedik bir görkeme sahip olduğunu söyleyecekti. Kuşkusuz bu minber, emirin "Allah yolunda yürüyen mücahit, [sınırları] din düşmanlarına karşı koruyan kahraman, adil kral, İslam'ın ve Müslümanların direği ve adalet dağıtan Nureddin" olarak tanımlanması gibi, hedefin ne olduğunu çok açık ve vurgulu biçimde anlatıyordu. Gene de bir açıdan bu, Tanrıya sunulan kişisel ve alçakgönüllü bir armağan gibi görülebilir, zira üzerinde son derece yalın ve duygusal bir yazı bulunmaktadır: "Allah [Nureddin'e] kendi çabalarıyla zafer ihsan etsin." Minber tamamlanınca emir onu Halep'teki Büyük Cami'ye yerleştirtti; İmadeddin'e göre minber orada "kınındaki bir kılıç gibi" Nureddin'in Kudüs'ü geri alma rüyasının gerçekleşeceği zafer gününü bekliyordu.[21]

Öyleyse Nureddin nasıl değerlendirilmeli? Bekaa'daki yenilgisinden sonra Franklara saldırısı ve cihat ideolojisini

yayması onun gerçekten bir kutsal savaşa inandığını mı gösteriyor? Şam Tarihinde yer alan kendi sözleri olduğu gibi mi alınmalı? Şöyle dediği kaydediliyor:

> Ben sadece Müslümanların iyiliğini ve Franklara karşı savaşmayı istiyorum. ... [Eğer] kutsal savaş için birbirimize yardım eder ve uyum içinde olursak ve sadece hayır işlemeyi düşünürsek benim arzum ve amacım tümüyle gerçekleşmiş olacaktır.[22]

Nureddin'in 1140'lardaki yaklaşımı ile 1160'lardaki eylemleri arasında önemli bir fark var. Babası Zengi'nin yöntemleri ve başarıları ile kıyaslanması kayda değer. Gene de arada bazı sorular ve boşluklar var. Koşullar ve insan yaradılışının karmaşık yapısı düşünüldüğünde –"Nureddin kendini tümüyle cihada ya da kendi çıkarlarına adamıştı" gibisinden– tek bir sonuca ulaşmak yanıltıcı olur. Birinci Haçlı Seferi'nin temelini nasıl hem dindarlık hem de açgözlülük oluşturduysa, Nureddin de dinsel bir davayı savunmanın politik ve askeri değerinin bilincinde iken aynı zamanda gerçek bir din inancı ile hareket etmiş olabilir. Yakın- ve Ortadoğu'daki yeni yetme Türk savaş beyleri hâlâ Arap ve Pers seçkinleri tarafından desteklendiği için Zengi hanedanı herhalde kendisini sosyal, dinsel ve politik alanda kanıtlama gereksinimi duymaktaydı.

On ikinci yüzyıl boyunca bir İslami cihadın yeniden doğması fikri Doğu Akdeniz'i etkisi altına aldı ve bu süreç Nureddin'in kariyeri boyunca büyük hız kazandı. 1105'te Şam'da vaaz veren el-Sülemi kutsal savaşın erdemlerinden söz ederken çok az destek gördü. 1160'ların sonunda ise Şam ve Halep'te farklı bir atmosfer vardı. Bu atmosferi Nureddin yaratmış ve körüklemiş olabilir; en azından Sünni İslam'ın düşmanlarına karşı mücadelesine manevi bir boyut kazandıran bir iletinin daha istekli bir dinleyici kitlesine ulaşacağının bilincindeydi.

9

MISIR'IN ZENGİNLİĞİ

1160'larda Zengi hanedanı ile Doğu Akdenizli Franklar arasındaki çatışmaların çoğu Mısır üzerinde yoğunlaştı çünkü her iki taraf da Nil bölgesine egemen olmak istiyordu. Stratejik açıdan Mısır'ı ele geçirmekle Nureddin Deniz Ötesi'ni kuşatabilecek, Halep ve Şam kendi denetimi altında olduğundan, Kahire'yi de alırsa Yakındoğu'daki güç dengesi kendi lehine gelişecekti. Suriye'deki Sünnilerle Mısır'daki Şiiler arasındaki bölünme uzun süreden beri Latinleri alt etmek için ortak bir harekât olanağını engellemekteydi. Bu uyuşmazlık çözümlenebilirse İslam dünyası Haçlı Seferlerinin başlamasından bu yana ilk kez bir araya gelebilirdi.

Nil'in olağanüstü zenginliği de bu bölgeyi çekici kılıyordu. Bu büyük nehrin her Ağustos'ta taşması Nil Deltası'ndaki işlenebilir toprakların olağanüstü bereketli olmasını sağlıyordu. İyi geçen bir yıl, Mısır'da bol miktarda tarım ürünü elde edilmesi ve dolayısıyla vergilerin de artması demekti. Aynı zamanda Mısır Hint Okyanusu ile Akdeniz arasında hızla gelişen ticaret yolu üzerindeydi. İtalyan ve Bizanslı tüccarların sürekli kullandığı bu yol nedeniyle Nil bölgesi dünyanın önde gelen bir ticaret merkezi olmuştu.

ORTAÇAĞDA MISIR

Haçlı Seferleri döneminde Mısır çoğunlukla bir Müslüman bölgesi olarak düşünülür ama bu bir yanılgıdır. Bölge MS

641'deki Arap istilası sırasında Müslümanların eline geçmiştir ama Arap yönetimi iki merkezde yoğunlaşmıştır: 1500 yıl kadar önce Büyük İskender tarafından kurulan İskenderiye limanı ve Araplar tarafından Nil Deltası'nın başında kurulan Fustat yerleşimi. Diğer bölgeler yerli Hıristiyan Kıptilerin elindedir. Yıllar içinde Kıptiler Arap kültürünün etkisinde kalmış, örneğin Arap dilini benimsemişlerdir ama İslam dinine geçişleri daha yavaş olmuştur. On ikinci yüzyılda bile kırsal kesimler Hıristiyan Kıptilerin yönetiminde bulunmaktaydı.

969'dan sonra Mısır'da yönetime Bağdat'taki Sünni Abbasilerden ayrılan Şii hanedanı geldi. Fatımiler büyük bir donanma oluşturarak Akdeniz'deki ticarete egemen oldular. Aynı zamanda Fustat'ın kuzeyinde yeni bir başkent kurarak buraya –"Fatih" anlamına gelen– Kahire adını verdiler ve –Müslümanların Peygamberi Muhammed'in "halefi"– olarak da bir Şii halife belirleyip Bağdat'taki Sünni halifenin evrensel otoritesine karşı çıktılar. On ikinci yüzyıla gelindiğinde surlarla çevrili Kahire Mısır'ın politik merkezi oldu. Buradaki olağanüstü zenginlikte, dolambaçlı geçitlerle dolu iki halifelik sarayı Fatımilerin sınırsız servetinin sembolüdür; bu saraylarda egzotik hayvanat bahçeleri ve sayısız haremağası bulunmaktaydı. Ayrıca kentte onuncu yüzyıldan kalma el-Ezher Camisi İslam felsefesinin ve ilahiyat biliminin merkeziydi. Öte yandan, Nil'e açılan bir kanalın sonunda, küçük Roda adasında, nehrin akışını hassasiyetle ölçen ve dolayısıyla yıllık rekoltenin önceden hesaplanmasını sağlayan bir Nilmetre bulunuyordu.

Kahire Fatımi iktidarının merkezi oldu ama tarihi İskenderiye Haçlı Seferleri döneminde Mısır ekonomisinin odak noktası olmayı sürdürdü. Nil Deltası'nın batısında Akdeniz kıyısında yer alan kentte dünyanın yedi harikası arasında sayılan Pharos (İskenderiye) Feneri bulunmaktaydı. Liman Asya'dan Kızıldeniz yoluyla gelen baharat ve ipek gibi değerli malların Avrupa'ya satışını gerçekleştirmek açısından mükemmel bir

konumdaydı. O dönemde Filistin'de yaşayan bir Latin "İnsanlar hem Doğu'dan hem Batı'dan İskenderiye'ye akmakta; burası her iki dünya için bir açık pazar" diyor.

Haçlı Seferlerinin başlangıcında Fatımi halifelerinin Nil bölgesindeki nüfuzu azalmıştı ve Mısır daha ziyade halifenin baş yöneticisi vezir tarafından yönetilmekteydi. Vezir el-Efdal 1121'de ölünce bu politik sistem sarsıntıya uğradı ve Kahire kısa sürede karıştı. Alçakça komplolar, önü alınamayan vahşet ve cinayetler Fatımi Mısır'ını dize getirdi. Müslüman bir tarihçiye göre, "Mısır'da vezirlik en güçlü olanın kazandığı ödüldü. Halifeler geri plana itiliyorlardı ve asıl yöneticiler vezirlerdi. ... İktidarı ele geçirmek, ancak savaşarak, cinayet işleyerek ve benzer yöntemlere başvurarak mümkün olabiliyordu." Siyasal karmaşa yüzünden Nil bölgesi giderek güçsüzleşti ve bir zamanların ünlü Fatımi donanması çürümeye bırakıldı. Bölgede böylesine bir zafiyet baş gösterince Suriye ve Filistin'deki iktidarların ilk hedef olarak Mısır'a göz dikmelerine şaşmamak gerekir.[23]

YENİ SAVAŞ ALANI

1160'ların başında Mısır daha da büyük bir kaos içindeydi. 1163'te sözde iktidarda on yedi yaşındaki Halife el-Adid (1160-71) bulunuyordu ama asıl güç eskiden Yukarı Mısır valisi olan Şavar'ın elindeydi. Şavar 1163'te göreve başladı ama sekiz ay sonra Arap mabeyinci Dirgham tarafından alaşağı edildi. Şavar Suriye'ye kaçarak canını kurtardı ve Dirgham kendinden önceki zorbalar gibi "topraklarını rakiplerinden temizlemek için bir sürü Mısır emirini öldürttü". Yıllar süren içsavaş ülkeyi yetkin yöneticilerden neredeyse tamamen yoksun bıraktığı için Mısır artık Hıristiyan ve Müslüman komşularının saldırıları karşısında savunmasızdı.

Kudüs krallığı bir süredir bu bölgeye giderek artan bir ilgi duyuyordu. 1153'teki Askalon zaferi Filistin'den güney sahiline giden *Via Maris* adlı yolu açmıştı ve 1160'ta Kral Bald-

win bir saldırı girişiminde bulundu ama yıllık 160.000 altın dinar gibi muazzam bir haraç karşılığında bundan vazgeçti. Baldwin'in 1163'teki beklenmedik ölümü üzerine, çocuğu olmadığı için yerine küçük kardeşi Amalric geçti. Amalric döneminde üne kavuşan Deniz Ötesi tarihçisi Sur'lu William yeni kralın son derece açıksözlü bir tanımını yapıyor. Yirmi yedi yaşındaki Amalric'in ağırbaşlı ve sessiz biri olduğu söyleniyordu; "selefinin çekiciliğine ve hitabet gücüne sahip değil" idi, bunun nedeni kısmen hafif kekeme olmasıydı. Fiziksel olarak Amalric "oldukça uzun boylu", "parlak bakışlı", "çok uzun sakallı" ve hafif dökülmüş sarı saçlıydı. William onun asil "duruşunu" övüyor ama aynı zamanda yemek ve şarap konusunda çok dikkatli davranmasına karşın kralın "son derece şişman olduğunu, bir kadınınki kadar iri göğüslerinin beline kadar sarktığını" söylüyor.[24]

Amaric'in kral olduktan sonra ilk hedefi Kudüs'ün Mısır üzerindeki egemenliğini yeniden sağlamaktı; bu amaçla Nil'in kollarından biri üzerinde bulunan Belbes kentini kuşattı. Sonuç alamayan Latinler çekilmek zorunda kaldılar ama Frank kralı yıllar boyu enerjisinin ve kaynaklarının çoğunu Mısır'ı elde etmek için harcadı.

Şirkuh bin Şadi'nin Mısır seferleri

Nureddin de gözlerini güneye dikmişti. 1163 sonunda devrilen vezir Şavar bir karşı saldırı için politik ve askeri destek sağlamak amacıyla Şam'a geldi. Bazı tarihçiler Nureddin'in onu destekleme kararının bir ileri görüşlülük olduğunu, Mısır topraklarında Latinlere karşı bir savaşa girme fırsatı yakalamışken bir yandan da Halep, Şam ve Kahire'yi tek elde toplayarak Frank Filistin'i kuşatma düşleri kurduğunu belirtir.

Aslında Nureddin başlangıçta isteksiz davrandı. Suriye'ye egemen olma arzusundaydı ama Kuzey Afrika'da uzun bir girişimde bulunmanın kaynaklarını zorlayacağını düşünüyor ve Şavar'a da bir müttefik olarak fazla güvenmiyordu (Şavar desteği karşılığında Nureddin'e Mısır'ın tahıl ürünlerinden al-

dığı vergilerin üçte birini vaat etmişti). Gene de birkaç ay sonra emir harekete geçmeye karar verdi. Bu kararının bir nedeni de stratejikti, çünkü kendi haline bırakıldığında Kudüs'teki Frankların Nil bölgesinde önemli bir nüfuza sahip olacağını, bunun da Doğu Akdeniz'deki güç dengelerini altüst edebileceğini düşünüyordu. Aynı zamanda 1130'larda Zengi'ni yanında yer alan ve sonra da Nureddin'e sadık kalarak uzun süredir onun emri altında bulunan Kürt asıllı deneyimli asker Şirkuh'un isteğini yerine getirmekteydi. O dönemde yaşamış bir Latin tarihçi bile Şirkuh'un katarakt yüzünden bir gözü görmemesine, "kısa boylu, tıknaz, şişman ve yaşlı" olmasına karşın "yetenekli, enerjik, zafere doymayan, askeri alanda geniş deneyime sahip olduğu için" çekinilen ve saygı duyulan bir kişi olduğunu belirtiyor. Bu yaşlı kurnaz asker Nureddin'in yakın çevresinde çok güçlüydü ama Mısır'da kendisini çok daha fazla olanakların beklediğinin farkındaydı. Müslüman tarihçiler onun orduları Kuzey Afrika'ya yönlendirmeye "çok hevesli" olduğunu yazıyor. İlerideki yıllarda "Zengi hanedanının" bölgedeki eylemlerini harekete geçirmek ve şekillendirmekte birinci derece rol alacaktı.[25]

1164 Nisan'ında Nureddin oldukça büyük ve donanımlı bir orduyu Şirkuh'un emrine verdi ve ona "Şavar'ı yeniden başa geçirmesini" buyurdu. Başlangıçta harekât başarılı oldu. Müttefikler Mısır'a saldırdılar ve Kahire'nin hemen güneyindeki Fustat kentini ele geçirdiler. Mayıs sonunda Dirgham bir çatışma sırasında adamlarından birinin attığı okun kendisine isabet etmesi sonucu ölünce halife Şavar'ı yeniden vezir olarak atadı. Öte yandan bu ilk zaferin ardından müttefikler arasındaki ilişkiler bozuldu. Şavar Şirkuh'a Mısır'dan gitmesi için 30.000 altın dinar rüşvet teklif etti ama Kürt komutan bunu geri çevirdi.

Yeni atanan vezir tam da Nureddin'in korktuğu gibi esnek bir davranış sergiledi; Kudüs'teki Amalric'e Mısır'ı kurtarma karşılığında büyük parasal ödüller vaat etti. Frank kralı bunu memnuniyetle karşıladı ve 1164 yazı ortalarında Şavar'ın ya-

nına gelmek üzere harekete geçerek Belbes'e sığınmış olan Şirkuh'u kuşattı. Alçak bir duvarla kuşatılmış olan ve hendekleri bulunmayan kentin savunması zayıftı, fakat Şirkuh orduyu tam bir disiplin içinde tuttu ve üç ay dayandı. Sonra, Ekim ayında Nureddin'in Harim ve Banyas'taki başarılarını öğrenen Amalric hemen Mısır'la bir ateşkes görüşmesi başlattı; bu görüşmeler sonucunda hem Latinler hem de Suriyeliler herhangi bir zorlukla karşılaşmadan kendi ülkelerine döndüler ve Kahire Şavar'ın yönetiminde kaldı.

Bunu izleyen yıllarda Şirkuh'un "Mısır'ı istila planlarından söz etmeyi sürdürdüğü" söyleniyor. Kürt komutan 1167'de Şavar'ı devirmek için bir ordu oluşturdu. Şirkuh artık kendi başına hareket etmekteydi; Nureddin ona birçok savaşçı gönderdiyse de aslında Mısır'a saldırı "planından hoşlanmıyordu". Bu harekâta Şam sarayının yükselişte olan bir yıldızı da katıldı: Şirkuh'un yirmi dokuz yaşındaki yeğeni Yusuf bin Eyyub. Yusuf Nureddin'in favori polo arkadaşıydı; muhtemelen 1164'teki Harim Savaşı'na katılmıştı ve ertesi yıl Şam'da *şihna* (emniyet amiri) olarak atanmış, bu görevde yasaların savunucusu olarak isim yapmıştı; aynı zamanda hayat kadınlarından para aldığı da söyleniyordu.

1167 Ocak ayında Şirkuh ordusunu Sina Yarımadası'ndan geçirdi. Bu tehdit karşısında Şavar bir kez daha Filistin'den yardım istedi ve buna karşılık Franklara 400.000 altın dinar gibi olağanüstü bir teklifte bulundu. Amalric bunun üzerine Şubat'ta Mısır'a girdi ve Kuzey Afrika bir kez daha Müslüman Suriye ile Deniz Ötesi arasındaki çatışmanın savaş alanı oldu. İki taraf Mart'ta Kahire'nin güneyindeki el-Babayn çölünde karşı karşıya geldiler ve sonuçsuz bir savaşa tutuştular. Daha sonra Yusuf İskenderiye'ye uygulanan acımasız bir kuşatma sırasında komutan olarak yeteneğini kanıtladı ama ne Franklar ne de Suriyeliler kesin bir başarı kazanabildiler.

Şirkuh 1164'teki gibi çabalarının karşılığını alamadan kör topal Suriye'ye döndü. Şavar iktidarda kaldı; son yaşananlar yalnızca Frankların bölgede daha fazla nüfuz kazanmasını

sağladı, çünkü Amalric vezirle yılda 100.000 dinar haraç ve Kahire'de yüksek rütbeli Latin bir subay ve garnizon konuşlandırılması koşullarını içeren bir anlaşma imzaladı. Mısır artık Kudüs krallığının uydu devleti olmuştu. Öte yandan Nureddin bu başarısızlığından dolayı Şirkuh'u cezalandırmak yerine onu Humus'un komutanı yaptı ve Yusuf bin Eyyub'a da Halep'te arazi verdi. Şam'ın efendisi hiç değilse şimdilik bu iki Kürt komutanın Suriye'deki olaylara yoğunlaşmasını istiyor ve kendi başlarına harekete kalkışmalarını önlemek amacıyla onları elinin altında tutuyordu.

Eğer Amalric bir riske girmeye kalkışmasaydı Şirkuh'un Mısır'la ilgili emellerine ulaşmasını engelleyen bu durum böyle sürüp gidebilirdi. Kral birkaç yıldan beri, kısmen Rumlarla ortak bir Kuzey Afrika harekâtına girişmek amacıyla Bizans'la daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu ve bu diplomasi 1167 Ağustos sonlarında İmparator Manuel'in yeğeni Maria Komnena ile evlenmesiyle ilk meyvelerini verdi. Birlikte bir sefer planı tartışıldı ve Surlu William nihai koşulları belirlemek üzere Konstantinopolis'e gönderildi. Oysa William 1168 güzünde geri döndüğünde Amalric harekete geçmişti bile. Kral, Rumların desteği olmadan da başarı kazanabileceğini ve böylece Mısır'ın zenginliklerini Manuel'le paylaşmak zorunda kalmayacağını düşünerek bir kumar oynadı. Mısır'ın bir uydu devlet olmasıyla yetinmeyen Amalric tüm Nil'i ele geçirme peşindeydi. St. Jean Şövayelerinin büyük teşvikiyle kral Ekim sonunda sürpriz bir saldırıya kalkışarak Askalon'dan Belbes'e doğru yürüdü. Kent birkaç gün sonra 4 Kasım'da teslim oldu ve Franklar son derece kanlı ve açgözlü bir yağmaya kalkışarak neredeyse tüm halkı öldürdüler.

Öte yandan bu ilk zaferin ardından Latin saldırısı tavsadı. Amalric böylesine vahşi bir saldırının Mısır savunmasını paramparça edeceğini ummuş olabilir ama Kahire ile imzaladığı ateşkes anlaşmasına ihanet etmesi ve Frankların Belbes'de uyguladığı şiddet tüm Nil bölgesindeki Müslüman direnişi daha da güçlendirdi. Daha da kötüsü, Amalric muhtemelen

Vezir Şavar'ın teslim olacağına inanarak işgalin hızını yavaşlattı ve karşılıklı barış görüşmeleri ve yeni haraç önerileriyle ilgilenmeye başladı. Aslında kralın 1168 sonundaki tüm stratejisi bu inanılmaz yanlış hesap yüzünden suya düşüyordu. 1167'de yaşananların Kahire ile Şam arasında bir gerilime yol açtığını düşündüğünden Şavar'ın müttefiklerinden yoksun ve savunmasız kaldığına inanıyordu ama Vezir'in diplomatik yeteneğini ve Zengi'lerin tutkularını hesaba katmamıştı.

Nil'e geri dönüş

Franklar Mısır'a saldırınca Şavar Nureddin'e yardım çağrılarında bulundu ve Kuzey Afrika olaylarına katılma konusunda önceki endişelerine karşın emir derhal kesin bir karar aldı. 1168 Aralık ayı başında tam donanımlı, 7000 süvari ve en az 10.000 piyadeden oluşan bir Suriye ordusu Şam'ın güneyinde toplandı. Şirkuh'a ordunun komutası ve 200.000 dinarlık bir savaş bütçesi verildi; ayrıca hazine ordunun tüm teçhizat masraflarını karşılayacaktı. Öte yandan Kürdün kendi başına hareket etmesini engellemek için Nureddin onun yanına güvendiği savaş beylerini de kattı. Bunların arasında Türk Ayn el-Devle de vardı. Görünüşe göre, ailevi bağlara karşın Nureddin Şirkuh'un yeğeni Yusuf bin Eyyub'a da bir hayli güvenmekteydi. Yusuf'un ise İskenderiye kuşatmasının kötü anıları taze olduğu için Nil'e geri dönmek konusunda hayli zorlanması gerekti.

Amalric Şirkuh'un "inanılmaz boyutta bir ordu" ile Sina'ya doğru gelmekte olduğunu öğrenince müthiş bir korkuya kapıldı. Telaş içinde Belbes'teki birliklerini toplayan Amalric Aralık sonunda doğudaki çöle doğru ilerleyerek Şavar'la birleşmeden önce Suriyelilerin önünü kesmek istedi. Ama çok geç kalmıştı. Öncü kuvvetler Şirkuh'un Nil'i geçmiş olduğunu bildirdiler. Sayıca çok üstün bir ordunun ilerlemekte olduğunu gören Amalric çok zor ve aşağılayıcı bir karar alarak eli boş bir halde Filistin'e geri döndü.[26]

Sonunda Şirkuh için Mısır'ın yolu açılmıştı ve hiç zaman kaybetmeden bundan yararlandı. 1169 Ocak ayının ilk günle-

rinde Şavar bir anlaşma sağlamak için girişimlerde bulundu ama artık politik ve askeri destekten yoksundu. Son derece tatsız hatta skandal niteliğinde olan ve Kahire'nin kapılarını Latin askerlerine açan Franklarla ittifak politikası tümüyle çökmüştü. Şirkuh Şii Fatımilerin geleneksel düşmanı Sünni Suriye'yi temsil etmekteydi ama başkent sakinlerinin çoğu Kudüslü Hıristiyanlar yerine onu yeğlemekteydi ve 10 Ocak'ta Halife el-Adid de özel olarak Kürdü desteklediğini belirtmişti. Sekiz gün sonra sisli bir sabah hiçbir şeyden şüphelenmeyen Şavar görüşmeleri sürdürmek için Şirkuh'un kampına gitti ama yolda Yusuf bin Eyyub ve Jurdik adında başka bir Suriyelinin saldırısına uğrayıp atından indirildi. Birkaç saat sonra vezirin başı kesilmiş olarak halifenin önüne getirildi. Gene de şu anda Suriye kesin bir başarıya ulaşmış değildi. El-Adid'in yeni temsilcisi olarak atanmak üzere Kahire'ye giden Şirkuh'un önü öfkeli bir kalabalık tarafından kesildi. Eski kentin dar sokaklarında kıstırılınca "can kaygısına düştüğü" söylenir ama bir anda kurnazca bir manevra ile öfkeli kalabalığın Şavar'ın konağını yağmalamasını sağladı ve böylece halifenin sarayına sağ salim ulaşmayı başardı.

Teorik açıdan, Şirkuh'un Fatımi vezirliğe yükselmesi Zengi hanedanın Nil bölgesindeki gücünü pekiştirdi ve Halep, Şam ve Kahire'nin birleşmesi Franklara karşı cihat başlatabilecek bir Müslüman birliği döneminin habercisi oldu. O dönemin Müslüman tarihçileri Nureddin'in komutanının gelecekteki sadakatiyle ilgili kuşkuları olsa bile hiç değilse halkın önünde Şirkuh'un başarısını kutladığını ve onun "Mısır fethinin" tüm Suriye'de duyurulmasını emrettiğini belirtiyorlar. Aslında Şirkuh gerçek niyetlerini hiçbir zaman açığa vurmadı ve yalnızca iki ay sonra sürekli kemikli et yemesi neticesinde son derece ağır bir boğaz enfeksiyonu yüzünden öldü.

Hem Suriye ordusunun komutanı hem de vezir olarak Şirkuh'un yerine kimin geçtiği konusundaki ayrıntılar hem karışık hem de çelişkilidir. Aileden geriye kalan el-Babayn ve İskenderiye'de savaşmış olan Kürt yeğeni Yusuf bin Eyyub'un

amcasının 500 memlukten (köle askerden) oluşan ordusunun çoğunluğundan destek göreceği beklenebilir. Öte yandan başka ve gerçekten güçlü adaylar vardı: Zengi hanedanı yanlısı Türk Ayn el-Devle ve Şirkuh'un bir diğer komutanı yetenekli Kürt savaşçı el-Maştub gibi. Günler süren tartışmalar ve entrikalar sonucu kazanan Yusuf oldu. Son derece kurnazca saray politikalarından yararlanan Şirkuh'un yeğeni birini öbürüne karşı kullandı, çeşitli öneri ve imalarda bulundu ve sonunda ortak aday oldu. Tüm bu süreçteki sözcüsü ve savunucusu tatlı dilli Kürt hukukçu ve imam İsa idi. Yalnızca Ayn el-Devle hiçbir şekilde kandırılamadı ve asla bir yeni yetmenin emrine girmeyeceğini ilan ederek Şam'a döndü. Bu arada Yusuf halifeye ve Mısırlı danışmanlara farklı bir tavır sergiledi; onları esnek ve etkisiz, Fatımilerin kolayca yerinden edebileceği bir yabancı olduğuna inandırdı. 1169 Mart ayı sonunda "[Suriye] ordu komutanı ve el-Adid'in veziri olarak atanması" usulen onaylandı.[27]

Mısır halifesinin beklentileri ne olursa olsun, Yusuf bin Eyyub kısa sürede yeteneklerini sergileyerek saraya karşı bir darbe girişimini engelledi ve askeri bir ayaklanmayı acımasızca bastırdı. Gerçekten de, daha sonraki yıllar onun amcası Şirkuh'tan çok daha hırslı biri olduğunu ortaya koydu. Gerektiğinde son derece acımasız ya da yüce gönüllü davranan, müthiş bir politik ve askeri zekâya sahip olan Yusuf'un başarıları neredeyse Nureddin'inkileri gölgede bırakacak ve zaman içinde daha yaygın olan isimle anılmaya hak kazanacaktı: *Selahaddin* yani "Dinin Erdemi" ya da batı dillerindeki gibi Saladin.

MISIR'IN EFENDİSİ SELAHADDİN (1169-74)

Tarihte ve Kutsal Topraklarda gerçekleşen savaşlardaki sarsıcı etkisine karşın Selahaddin'in fiziksel görünümü ile ilgili hiçbir tanımlama yoktur. 1169'da çok az insan bu otuz bir yaşındaki Kürt savaşçının İslam'da yeni bir güç olarak Eyyubi dev-

letini (babası Eyüp'e izafeten) kuracağını düşünebilirdi. Bazı ortaçağ tarihçileri ve çağdaş tarihçilerin çoğu Selahaddin'in Suriyeli efendisi Nureddin'le ilişkilerinin Mısır'a vezir olur olmaz bozulmaya başladığını; Kahire ile Şam arasında baş gösterecek uyuşmazlığın belirtilerinin o dönemde ortaya çıktığını ileri sürüyorlar. Aslında ilk uyum döneminde bir miktar gerilim yaşanmış olsa da işbirliğinin devamını gösteren birçok kanıt var ve Selahaddin'in daha o zamandan bağımsızlık hareketine giriştiğine dair herhangi bir işaret bulunmuyor. Bu iki yönetici –Zengi ve Eyyubi hanedanlarının temsilcileri– arasındaki güç dengesi ve karşılıklı sadakat sorunu zaman içinde öne çıkacaktı ama 1169'da Selahaddin'in daha büyük sorunları vardı.[28]

Sıkıntılar

Fatımilerin halifesi el-Adid'in veziri olarak amcasının yerine geçen Selahaddin'in bu görevde kalma olasılığı oldukça zayıftı. Son on beş yıl içinde vezirlik en az sekiz kez el değiştirmişti; Kahire'deki siyasi yaşam ciddi ayrışmalar, entrikalar ve ihanetlerle doluydu ve sürekli cinayetler oluyordu. Bu karışık ortamda Selahaddin yabancı bir unsur durumundaydı (Şiilerin başında Sünni bir Kürt idi) ve askeri ve mali alanlarda aldığı destek kısıtlıydı. Kimse onun uzun süre görevini sürdürebileceğini sanmıyordu.

1168 baharında Selahaddin'in ilk işi çevresindeki yetenekli kişilerden kendisine sadık bir destek gurubu oluşturmak oldu. Tüm yaşamı boyunca kan bağını çok önemsedi; Mısır'da yapayalnız olduğundan Nureddin'den Eyyubi ailesini Suriye'den Nil vadisine göndermesini istedi. Birkaç ay içinde ağabeyi Turan Şah ve yeğeni Takiyeddin ona katıldılar. Daha sonra babası ve ileride önemli mevkilere gelecek olan küçük kardeşi el-Adil de onları izledi. Vezir olarak Selahaddin Kahire'deki önemli görevlere akrabalarını atadı; aynı zamanda amcası Şirkuh'un tam ismi olan Esadeddin Şirkuh bin Şadi'ye izafeten Esadiye olarak bilinen askerlerinin desteğini sağladı.

Bu askerlerin arasında vezir atanmasında rakibi olan Kürt el-Maştub, yaşamının ileriki yıllarında obezite yüzünden ayağa kalkmakta zorlanan memluk Ebul Heyca ve ağırbaşlı ama şiddet yanlısı Kafkas hadım Karakuş da bulunuyordu. Zaman içinde bu askerler Selahaddin'in en sadık komutanları olacaktı. Selahaddin bir yandan da kendi ordusunu, Selahiye'yi oluşturmaya başladı ve bölünmüş olan Fatımi saray erkanından kendine yandaşlar edindi. Yazar, şair ve idareci Askalon'lu el-Fadıl da Selahaddin'in yanında yer alarak onun sekreteri ve yakın dostu oldu. El-Fadıl aynı zamanda yazışmaya meraklıydı, mektupları bugün tarihe ışık tutan önemli belgelerdir.

Vezir olduktan kısa süre sonra kendisini hedef alan saldırıları savuşturmak için Selahaddin'in bu yakın dostlarına gereksinimi olacaktı. Aynı zamanda bu saldırılara karşı esnek bir politika izledi; bunu kariyeri boyunca da sürdürdü. Gerektiğinde acımasız bir kararlılık gösterebiliyordu ama aynı zamanda temkinli ve diplomatik davranmayı da biliyordu. 1169 yılı yaz başında halifenin sarayındaki baş haremağası Mutamin Selahaddin'e karşı bir darbe girişimi planladı ve Kudüs krallığı ile temasa geçip Frankların Mısır'a yeni bir saldırı düzenleyerek Eyyubileri devirmesini sağlamak istedi. Kahire'den dilenci kılığında gizli bir ajan gönderildi fakat adam Belbes yakınlarından geçerken Suriyeli bir Türk onun yırtık giysilerinin altında yepyeni sandaletleri olduğunu fark etti. Kuşkulanılan casus tutuklandı ve ayakkabılarının içinde Franklara darbeyle ilgili yazılmış mektuplar bulundu. Selahaddin Fatımi meclisinin özgürlüklerini kısıtladı ve Ağustos'ta Mutamin'i idam ettirerek onun yerine Karakuş'u atadı. Bu tarihten sonra Karakuş tüm saray faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlenecekti.[29]

Selahaddin'in bu sert davranışı Kahire'deki askeri garnizonda huzursuzluk yarattı. Kentte yaklaşık 60.000 siyahi Sudanlı asker bulunuyordu ve bunların halifeye bağlılıkları Eyyubi iktidarı için bir tehlike oluşturmaktaydı. Bu birlikler iki

gün boyunca sokaklarda gösteriler yaptılar ve Selahaddin'in vezirlik sarayına yürüdüler. Şişko Ebul Heyca bu ayaklanmayı bastırmak için görevlendirildi ama Selahaddin doğrudan bir savaş için yeterli insan gücüne sahip olmadığının farkındaydı, bu yüzden başka taktiklere başvurdu. Sudanlıların çoğunluğu aileleriyle birlikte Kahire'nin el-Mansure bölgesinde yaşıyordu. Selahaddin tüm bu bölgenin yakılmasını emretti, o dönemde yaşayan bir Müslüman gözlemci, "[asi askerlerin] tüm malları, çocukları ve kadınları kül oldu" diye anlatıyor. Bu korkunç olayla moralleri sıfıra inen Sudanlılar Nil'e kadar güven içinde ulaşmaları koşuluyla ateşkes anlaşması imzaladılar. Oysa kent dışına çıkıp küçük, dağınık gruplar halinde güneye doğru giderlerken Turan Şah'ın saldırısına uğrayarak tümüyle canlarından oldular.

Selahaddin soğukkanlı bir şekilde misillemede bulunmayı sürdürdü ama koşullar gerektirdiğinde rakiplerine karşı daha yumuşak yöntemler de uyguladı. Fatımilerin veziri olarak Bağdat'taki halifeden ve Şam'daki Nureddin'den Sünnilerin sapkın gözüyle baktığı Şii halifenin devrilmesine yönelik baskılar altındaydı. Oysa Selahaddin bu baskılara karşı koydu ve el-Adid'i alaşağı etmeye kalkışmadı, aksine genç halife ile karşılıklı çıkarlara dayanan –hatta gerçek bir dostluk içeren– ilişkiler geliştirdi. Selahaddin'in Nil bölgesindeki konumu gerçek bir hanedan ayaklanmasını kaldıramayacak kadar kırılgandı. Vezirlik görevini sürdürmek için öncelikle istikrara ve daha önemlisi halifenin desteğine ihtiyacı olduğunun farkındaydı.

İzlediği bu politikanın yararını 1169 yaz sonunda gördü. Önceki kış aşağılanmış biçimde Mısır'dan geri çekilişini içine sindirememiş olan Kudüs Kralı Amalric bu kez güçlü bir Bizans donanması desteğinde Nil Deltası'ndaki Dimyat limanına saldırmaya kalkıştı. Bu Selahaddin için büyük bir tehditti ama üstesinden gelmeyi başardı. El-Adid'in hazinesinden sağladığı 1.000.000 altın dinar gibi muazzam bir bağışla büyük bir ordu topladı. Dimyat savunmasını bizzat üstlenerek

Kahire'yi ayaklanmalara yatkın durumda bırakmak yerine, başkentte kalarak yeğeni Takiyeddin'i kendisine vekil tayin etti. Ordu Nureddin tarafından gönderilen Suriye birlikleriyle birleştiğinde Amalric karşısında kendisinden çok daha üstün bir güç buldu ve Latin-Rum askeri harekâtını gerektiği gibi yönetemediğinden saldırısı sonuçsuz kaldı. Müslümanların zaferi, 1160'lar boyunca Latinlerin Mısır'da kontrolü sağlamak için yaptıkları girişimleri sona erdirdi. Franklar Nil'i ele geçirme düşleri kurmayı sürdürdü ama bu bölge şimdilik İslam'ın ve Selahaddin'in yönetimindeydi.[30]

Vezirliğinin ilk yıllarındaki sıkıntıları atlatan Selahaddin –Nureddin'in izinden giderek– kamusal ve dinsel programlar geliştirdi. İskenderiye'deki istihkâmlar güçlendirildi; bu arada Kahire'de ve güneyindeki Fustat'ta yeni Sünni İslam merkezleri oluşturuldu. Daha sonra Selahaddin Mısır'da ticarette Kuran'a uymayan vergilendirme usulünü kaldırdı (öte yandan devletin gelirindeki azalmayı engellemek için yeni vergiler koydu). 1170 Kasım ayında mücahit kılığına bürünerek Frank Filistin'ine ilk seferini düzenledi. Oldukça büyük bir ordunun başına geçen Selahaddin Gazze'nin hemen güneyinde Latinlerin elinde bulunan küçük Darum kalesine yürüdü ve Kral Amalric'in alelacele toparladığı silahlı güçlerle çatıştıktan sonra Kızıldeniz kıyısındaki Akabe limanını ele geçirmek için ilerledi. Bu harekât sırasında Hıristiyanlara çeşitli darbeler vurmasına karşın Selahaddin'in asıl amacı, görünüşe göre, Nil bölgesi ile Şam arasındaki kara yolunu desteklemekti; bu girişimi kendini kutsal savaşa adayışının ilk belirtisi olarak görmek yanıltıcı olabilir.

KOMUTAN MI YARDIMCISI MI

Selahaddin'in Mısır'daki konumu güçlendikçe özgür davranamadığı daha da belirgin hale geldi. Gücünün ve kaynaklarının giderek artmasına karşın Sünni yönetici gene de bir Şii halifenin emrinde ve Nureddin'in hizmetinde idi. Bu noktaya

kadar temkinli davranmanın yararını görmüştü ama 1171 yaz sonunda Kahire'deki durumunu güvenceye aldıktan sonra artık Fatımileri alaşağı etmeye hazırdı. Buna karşın tedbiri elden bırakmadı ve Mısır politikasının geleneksel yöntemlerinden –kanlı bir darbe ve toplu katliam girişiminden– kaçındı. Bu tutumunun nedeni kısmen genç Halife el-Adid'in giderek bozulan sağlığı idi. Halife Ağustos sonunda ciddi bir hastalığa tutulmuş ve henüz yirmi yaşında olmasına rağmen ölümün eşiğine gelmişti.[31]

10 Şubat 1771'de Selahaddin özerklik alanında ilk adımı attı. Yüzyıllardır Mısır'da Cuma namazlarında camilerde Şii Halifenin adı yankılanır, Fatımiler saygıyla anılırdı. O gün ise Fustat'ta el-Adid'in ismi yerine Bağdat'taki Sünni Abbasi halifenin adı okundu. Selahaddin Kahire'de harekete geçmeden önce havayı yokluyor, bir tepki oluşup oluşmayacağına bakıyordu ama hiçbir ayaklanma olmadı. Ertesi gün başkentteki büyük bir askeri geçit töreninin başında yer aldı; neredeyse tüm ordusu bu törene katıldı. Sekreteri el-Fadıl bu konuda "hiçbir Müslüman kralın böyle bir ordusu olmamıştır" diye yazıyor. Bu, tüm İslam tebaasına ve o sırada Kahire'ye gelmiş olan Latin ve Rum elçilerine açık bir mesajdı. Selahaddin artık Mısır'ın efendisiydi. Ölüm döşeğindeki el-Adid gelişmeleri öğrenince hâlâ veziri olan Selahaddin'i yanına çağırdı; amacı aile fertlerinin canlarının bağışlanmasını istemekti. Bir komplodan kuşkulanan Selahaddin bu çağrıyı geri çevirdi (söylendiğine göre sonradan buna pişman olmuştu) ve halife 13 Eylül'de öldü. Selahaddin görkemli bir şekilde cenaze törenine katıldı ve çocuklarını ortadan kaldırmaya kalkışmadı. Aksine, ailenin halifenin sarayında kalmasına izin verildi ama soylarını sürdürecek çocuk sahibi olmaları yasaklandı. Büyük çapta olmamasına karşın bu devrim olağanüstü sonuçlara yol açtı. Fatımi dönemi kapanmış, onuncu yüzyıldan bu yana Mısır'ı Yakındoğu'daki Müslümanlardan ayrı kılan politik hizip ortadan kalmış, Selahaddin'in Sünni dininin savunucusu olması sağlanmıştı.

Halifenin efsanevi bir servete sahip olduğu düşünülürse el-Adid'in ölümü ile büyük çapta nakdin ortaya çıkması beklenirdi. Oysa Fatımi sarayına gelen Selahaddin çok az para bulunduğunu gördü; mevcut nakdin büyük bir kısmı eski Vezir Şavar'ın Kudüs ve Şam'a ödediği haraçlar ve Selahaddin'in 1169'daki Dimyat savunması için harcanmıştı. Bulabildiği hazine –"dağlar kadar yakut, kocaman bir elmas ve çeşitli irilikte inciler"– hemen haraç mezat satıldı.

Selahaddin'in 1171'de Fatımi halifeliğini sona erdirmesi ve Mısır'ı ele geçirmesi yalnızca kendisi için değil, toprakları Mısır'dan Suriye ve ötesine uzanan efendisi Nureddin için de bir zaferdi. Bağdat'taki halife her ikisine de görkemli tören giysileri gönderdi. Öte yandan görünürdeki bu Sünni ittifakı ve egemenliğinin altında efendi ile giderek güçlenen subayı arasında gerilim yaşanmaya başladığı sezilmekteydi. Halep, Şam ve Kahire'nin birleşmesi sonucu Kudüs'teki Frank krallığı dört bir yandan kuşatılınca Nureddin'in Nil'in servet ve kaynaklarından yararlanıp Selahaddin'in askeri desteğini de alarak Filistin'e karşı büyük bir saldırıya geçmesi beklenebilirdi. Oysa 1171 güzünden itibaren Mısır'ın yeni efendisi Selahaddin kendi başına buyruk hareket etmeye başladı. Şirkuh'un Kuzey Afrika'daki maceralarından bu yana bölgedeki Eyyubiler sürekli olarak kişisel çıkarlarını gözetmişlerdi ve sonuç olarak Mısır'ın fethi Selahaddin'in kendi yetenekleri; politik ve askeri öngörüsü, sabırlı davranışı, kurnazlığı ve acımasızlığı sayesinde gerçekleşmişti. Şimdi Nureddin'in hizmetkârı değil, dengi ve müttefiki olduğunu ileri sürebilirdi.

Bununla beraber, kısmen Nureddin'in topraklarındaki başka sorunlarla ilgilenmesi yüzünden açık bir çatışma yaşanmadı. 1170'lerin başında Suriye ve Filistin'de tekrar bir dizi büyük deprem olmuş, kaynaklar yenileme çalışmalarına harcanmıştı. Irak'ta kardeşinin ölümü ve Abbasi halifeliğinin sona ermesiyle Nureddin bir kez daha Mezopotamya ile ilgilenmek zorunda kalmıştı; bu arada da Cezire ve Anadolu'da

topraklarını genişletme olanakları vardı. 1172'de Suriye sahillerindeki ticari haklar konusunda Franklarla yaşanan bir uyuşmazlık sonucu Antakya ve Trablus eyaletine ufak çaplı saldırılar yapmak gerekmişti.

Tüm bu sorunlara karşın Nureddin gene de Ürdün Irmağı'nın doğusunda Latinlerin elindeki Ürdün Ötesi diye bilinen çölle ilgili kritik bir uyuşmazlık için Selahaddin'den destek istedi. On ikinci yüzyılda Montreal ve Kerak kalelerini inşa etmek suretiyle Franklar tarafından ilhak edilen bu bölge gerçekten çok değerliydi: Şam'dan Mısır'a ya da Arap Yarımadası'ndaki kutsal Mekke ve Medine kentlerine giden yol buradan geçiyordu. Ortaçağ ve günümüz tarihçilerinin bazıları Selahaddin'i 1170'lerin başında bu sınır bölgesini fethetmek için yapılan iki girişime yeterince destek olmamakla suçlarlar. Sözüm ona bu "ihanet" Selahaddin'in İslam'ın değil kendi çıkarlarını düşündüğünü göstermekteydi. Ama o gerçekten Nureddin'e sırtını dönerek Kutsal Topraklarda bir zafer kazanma şansını yok etmiş midir?

1171 Eylül sonunda, Fatımi halifeliğinin ortadan kalkmasından az sonra Selahaddin Nureddin'le ortak bir harekâta girişmek amacıyla Ürdün Ötesi'ne doğru yürüdü. Nureddin Şam'dan güneye doğru ilerlerken Selahaddin Montreal'i kuşattı ama kısa süre sonra aniden Mısır'a geri çekilmeye karar verdi ve iki Müslüman ordusu bir araya gelemedi. Zengi hanedanını destekleyen Musullu tarihçi İbn el-Esir bu olayları Selahaddin ile kendi efendisi Nureddin arasındaki bölünme noktası olarak görmekte ve aralarında "derin bir fikir ayrılığı" oluştuğunu ileri sürmektedir. Anlattığına göre Selahaddin Montreal'e ulaştığında danışmanları Ürdün Ötesi'nin fethinin stratejik ve politik sonuçları konusunda onu uyarmışlardı. Şam'dan Mısıra güvenli bir yol oluşturulduğu takdirde Nureddin'in Nil bölgesini ele geçirebileceğini söyleyip "eğer Nureddin buraya gelir ve sen ona katılırsan yetkisini kullanarak senin beklentilerini göz ardı eder" demişlerdi. Bunun üzerine Selahaddin kaçmıştı.

İbn el-Esir'in öyküsündeki sorun Selahaddin'i öngörüsü olmayan saf bir komutan gibi görmesidir. Oysa onun Mısır'daki büyük başarısı Selahaddin'in saf değil, uzak görüşlü ve basiretli bir komutan olduğunu ortaya koyuyor. Ürdün Ötesi girişiminin sonuçlarını, Montreal'e gelmeden çok önce değerlendirmiş olması gerekir. Ne yazık ki diğer kaynaklar da bu konuda fazla bilgi vermiyor: Bir kaynağa göre Selahaddin Mısır'da ayaklanmalar olduğu bahanesini ileri sürmüş; bir başka çağdaş Arap yazar ise onun Kahire'ye beklenmedik dönüşüne "bir şeylerin" neden olduğunu belirtiyor.

İbn el-Esir Selahaddin'i bir başka ortak girişimde de Nureddin'i yarı yolda bırakmakla suçlamayı sürdürüyor, bu kez söz konusu olan 1173 yaz başındaki Kerak kuşatması. Selahaddin gerçekten de bu kaleyi kuşatmıştır ama muhtemelen bunu kendi başına gerçekleştirmiştir, zira o dönemde Nureddin Kuzey Suriye'de yaşananlarla ilgiliydi ve ordularının başına geçerek Ürdün Ötesi'ne gidecek durumda değildi.[32]

1171-1173 döneminde Selahaddin'in tutumuna yapılan eleştiriler pek haklı görünmüyor. Nureddin'e ihanet ettiği söylenemez; cihat girişimindeki başarısızlıktan da tek başına sorumlu tutulamaz. En azıdan kamu önünde Zengi hanedanına bağlılığını dile getirmiştir; Nureddin'in adı Cuma hutbelerinde zikredilmiş ve Mısır'da basılan sikkelerde Abbasi halifesi ile birlikte yer almıştır.

Aslında 1170 başlarında Şam'la Kahire arasındaki uyuşmazlık ortak bir askeri harekâttan ziyade nakit konusundadır. Nureddin Mısır'ın servetinden yararlanmak amacıyla bölgeden yıllık bir haraç isteminde bulundu. Bu amaçla 1173 sonunda Mısır'a bir görevli göndererek Mısır'ın vergi gelirlerinin incelenmesini istedi. 1174'ün ilk aylarında mali kayıtların incelenmesi sırasında gerilim arttı. Hem Nureddin hem de Selahaddin ordularını güçlendirdiler ama bunun amacının bir hesaplaşma mı yoksa ortak bir harekât için mi olduğu kesin değil. Büyük bir olasılıkla her ikisi de açık bir çatışmayla sonuçlanabilecek yoğun bir diplomatik çekişmede güç gös-

terisinde bulunmaktaydılar. Selahaddin'in daha sonra yaşam öyküsünü kaleme alan yazarın belirttiği gibi, ortada bir anlaşmazlık olduğu kesindi: "Nureddin'in Mısır'a saldırabileceğini öğrenmiştik. Dostlarımızın çoğu ona karşı direnmemiz ve düşmanca bir davranış sergilediği takdirde savaşmamız gerektiği kanısındaydılar." Pek inandırıcı olmasa da sözlerini "Ben onlara karşı çıktım ve böyle iddialarda bulunmanın doğru olmadığını söyledim" diye tamamlıyor.[33]

Kader Suriye'de çok kötü sonuçlara gebe olan bir içsavaşı engelledi. Görevlendirdiği müfettişin Kahire'den göndereceği raporu beklerken Nureddin 1174 baharının sonunda hastalandı. 6 Mayıs'ta Şam'da polo oynarken bir kriz geçirdi ve başkente döndüğünde durumu hiç de iyi değildi. Muhtemelen bir kalp krizi geçirmekteydi ama önceleri doktora görünmeyi kesinlikle reddetti. Saray doktoru geldiğinde sarayındaki küçük namazgâhta yere yığılmıştı, "ölmek üzereydi ... sesi çıkmıyordu". Kendisinden kan alınması istendiğinde Nureddin buna şiddetle karşı çıktı ve "altmış yaşındaki bir adamın kanına ihtiyacınız yok," dedi; güçlü lidere kimse karşı koyamadı.

15 Mayıs 1174'te Nureddin öldü ve cesedi Şam'da yaptırdığı medreselerden birinde korumaya alındı. Nureddin düşmanı Franklar tarafından bile "Hıristiyanlığa karşı çıkan ... adil ve cesur bir prens" olarak tanınmaktaydı. Haçlı Seferlerinin başlangıcından bu yana Halep ile Şam'ı birleştiren ilk Müslüman liderdi. Öngörüsü ve dine bağlılığı Sünni dünyasında yeni bir çığır açmış, İslam'ın düşmanlarına karşı cihat kavramının simgesel ve zorunlu bir davaya dönüşmesine önayak olmuştu. Gene de öldüğünde Franklar hâlâ yenilmemiş durumdaydılar ve kutsal Kudüs kenti hâlâ Hıristiyanlığın elindeydi.[34]

10

VÂRİS Mİ GASPÇI MI

Nureddin'in 1174 Mayıs'ındaki ölümü ile Selahaddin Zengi hanedanının gölgesinden sıyrılmak ve hizmetkâr yerine lider olmak, tümüyle bağımsız hareket etmek ve İslam'ın Franklara karşı giriştiği kutsal savaşın önderliğini yapmak olanağına kavuştu. On ikinci yüzyıl Yakındoğu'sunda İslam'ın belli bir yönde doğrusal olarak ilerlediği; cihat davasının önce Zengi, ardından Nureddin ve sonra da Selahaddin döneminde giderek hız kazandığı ve önderlik meşalesinin düzenli ve kaçınılmaz olarak bir Müslüman "kahramandan" ötekine devredildiği düşünülebilir. O çağda yaşamış bazı Müslüman yazarlar bu görüşü hararetle savunmaktadır.

Çok cazip görünen bu inanışın temelindeki yanılgı Selahaddin'in 1174'te Nureddin'in halefi olarak tanınmamış olmasıdır. Aksine Nureddin on yedi yaşındaki oğlu el-Salih'in yerine geçeceğini ummuştur. Suriye'nin ünlü efendisi geride Yakın- ve Ortadoğu'da Zengi hanedanını koruyup sürdürmek isteyecek bir sürü akraba bırakmıştır. Dolayısıyla 1174'te Selahaddin'in önünde rahatça yükselmesini sağlayacak doğal bir yol bulunmuyordu. İki seçeneği vardı: Nil bölgesindeki egemenliğine öncelik tanıyarak bağımsız bir Mısır ülkesi oluşturmak ya da Nureddin'in başarılarına öykünerek, hatta bunları gölgede bırakarak Doğu Akdeniz'de en güçlü lider durumuna gelmek.

İSLAM'IN KAHRAMANI

Selahaddin var gücüyle kendini ikinci yola adadı. Nureddin'i anlamaya çalışırken olduğu gibi onun yükselişini açıklamaya çalışırken de aynı soru sorulmalı: Neden? Selahaddin kendi kişisel tutkularını gerçekleştirmek için başa geçmek ve Doğu Akdeniz'de despot bir İslam İmparatorluğu mu kurmak istiyordu? Yoksa amacı daha yüce bir dava peşinde Müslümanları birleştirmek ve böylece Hıristiyan Franklara karşı bir cihada girişmek miydi? Özellikle İslam tarihindeki olağanüstü önemi yüzünden Selahaddin'in niyetini ve aklından geçenleri anlamaya çalışmak gerekiyor. Çağımızda Selahaddin Haçlı Seferleri döneminde sahne almış en büyük Müslüman lider, çoğunluğun saygın bir kahraman olarak gördüğü, İslam'ın geçmişinde olağanüstü güçlü bir imge şeklinde tanımlanıyor. Söylencelere, propagandaya ve yandaş görüşlere dayanan bu imgeyi yalınlaştırmak özenli ve duyarlı bir çalışma gerektiriyor.

Selahaddin'in yaşamıyla ilgili çok sayıda çağdaş kaynak var ama bunlar gene de sorun oluşturuyor. En yakın destekçileri, yazıcısı İmadeddin el-İsfahani (1174) ve danışmanı Bahaeddin bin Şeddad (1188) dahil Müslüman gözlemcilerin bir kısmı onun olağanüstü başarılarından söz ediyor ama özellikle ilk ikisi efendilerinin yaşamöyküsünü daha sonraki tarihlerde bir açıdan sansürleyerek kaleme almışlardır. Eserlerinde Selahaddin'in içten bir dini inançla kendini İslam'ın emrinde olmaya ve Franklarla savaşmaya adadığını belirtiyorlar. Bahaeddin'e göre Selahaddin 1169'da Mısır'da iktidara geldikten sonra din inancı daha da güçlenmiş, "şarap içmekten ve uçarılıktan vazgeçmiş" ve bu andan sonra "tutkuyla, kararlılıkla ve şevkle" dine bağlı kalmıştır. Kendini tümüyle kutsal savaşa adamıştır:

> Selahaddin cihat konusunda son derece gayretli ve heveslıydi. Cihadı başlattığı andan itibaren tek bir dinar ya da dirhemi cihat dışında hiçbir şeye harcamadığına yemin

eden kişi doğruyu söylüyor. Cihada tüm kalbi ve varlığı ile bağlıydı [ve] bunu gerçekleştirmekten başka hiçbir şey düşünmüyordu.

Bu iddia başka kanıtlarla dengeleniyor. Zengi hanedanını destekleyen Iraklı tarihçi İbn el-Esir Selahaddin'in daha tarafsız bir portresini çiziyor. Selahaddin'in yazıcısı ve yakın dostu el-Fadıl'ın onunla ilgili resmi ve özel yazışmaları da mevcut. Bu önemli –ama şimdiye dek yeteri kadar faydalanılmamış– kaynaklar Selahaddin'in fikirleri, geniş çaplı propaganda çalışmaları ve kendisiyle ilgili bir imaj yaratma çabaları konusunda değerli görüşler içeriyor.[35]

Aynı zamanda Selahaddin'in kişiliği ve kariyeri hakkındaki yargıları da incelemek gerekiyor. Ortaçağda yaşamış bir lider olarak son derece şiddet ve nefret dolu bir ortamda at oynatıyordu; varlığını sürdürmek ve daha çok yükselebilmek için her zaman asil, onurlu, adil ve merhametli davranma olanağına sahip değildi. Aslına bakılırsa hangi dönemde yaşamış olurlarsa olsunlar tarih sahnesinden geçmiş büyük önderlerin çok azı bu niteliklere sahipti.

Gerçekte Selahaddin kana susamış bir zorba değildi. Nureddin'in vârislerinden iktidarı almak için Zengi gibi davranabilir, korku salma ve şiddet kullanma yolunu seçebilirdi. Bunun yerine Selahaddin eski efendisi Nureddin gibi politik davranmayı yeğlemiştir; bu açıdan Nureddin'in gerçek halefi sayılabilir. 1174'te Selahaddin Şam, Halep ve Musul'u ele geçirerek Zengi hanedanının başarılarını sürdürmek zorundaydı. Bunun için askeri gücünü politik manevralarla birlikte kullandı. Tüm bu süreçte meşru ve adil davranmaya özen gösterdi. Bunun nedeni Selahaddin'in sosyal ve etnik geçmişinde yatmaktadır. Zengi Türkleri için geçerli olan hususlar Kürt asıllı paralı askerler olan Eyyubiler için daha fazla geçerliydi; tarih boyunca Arap ve İranlı Müslüman yönetici seçkinlerin elinde bulunan Yakın- ve Ortadoğu'da yeni yetme yabancılar durumundaydılar.

1179 ve daha sonraki yıllarda Selahaddin İslam'ın ve Sünniliğin savunucusu ve Bağdat'taki Abbasi halifesinin sadık bir hizmetkârı olma sıfatıyla üstlendiği rolü öne çıkararak güç ve ün kazanışını haklı kılmaya çalıştı. Aynı zamanda cihat kavramından yararlanıp İslam'ın tek bir lider altında birleşmesi gereğinin altını çizdi. Papa II. Urban'ın Müslüman tehdidi karşısında duyulan korkudan yararlanıp Batı Avrupa'nın bir araya gelerek Birinci Haçlı Seferini desteklemesini sağlaması gibi Selahaddin de Doğu Akdenizli Frankları kötü niyetli ve benzersiz düşmanlar olarak tanıtmayı uygun buldu.

Aynı zamanda kendi gücünü artırma ve sürdürebilir bir hanedan oluşturma yolunda da gayret gösterdi. 1170'lerde özerk yönetimin simgesi olan bir "sultan" (kral ya da yönetici) kimliğine bürünmeye başladı. Bir yandan da potansiyel vârisler yetiştirmeye çalışıyordu. Kendisine oğullar veren eşlerinin ve cariyelerinin sayısı tam olarak bilinmiyor ama 1174'te daha otuz yedi yaşındayken en büyüğü 1170'te doğan el-Efdal olmak üzere beş erkek çocuk babasıydı.

NUREDDİN'İN İZİNDE

1174 yazında Nureddin'in ölümüyle Yakındoğu'da meydana gelen politik boşluktan yararlanmak isteyen yalnızca Selahaddin değildi. Merhum emirin saray erkânı ve geniş ailesi –Zengi hanedanı– de ya kendi bağımsızlıklarını sağlamak ya da onun halefi olmak için harekete geçtiler. Yirmi yedi yıl boyunca özenle oluşturulan Zengi ülkesi inanılmaz oranda parçalandı ve ortaya bir sürü aday çıktı.

Mezopotamya'nın doğusunda Nureddin'in iki yeğeni –Musul'da Seyfeddin ve Sincar yakınında İmadeddin Zengi– iktidardaydı. İkisi birden Fırat'ın batısındaki bölgenin kontrolünü ele geçirmek için rekabete girişti. Suriye'de Nureddin'in küçük oğlu el-Salih "vasilik" peşindeki çeşitli klikler tarafından siyasal rehin durumuna düştü. Çocuk daha sonra Halep'e

kaçırıldı; kanlı entrikalar sonunda haremağası Gümüştekin duruma egemen oldu. Bu arada Şam'da ordu komutanı İbn el-Mukaddem'in önderliğindeki bir grup emir iktidarı ele geçirdi. Doğal olarak Latinler bu durumu o yaz harekete geçmek için bir fırsat bildi. Kral Amalric'in esas amacı sınırda on yıl önce Şam'ın eline geçen Banyas'ı geri almaktı. İki hafta boyunca kenti kuşattı ama bozulan sağlığı bu avantajı kullanmasını engelledi ve bir haraç ve bazı Hıristiyan esirlerin salıverilmesi koşuluyla İbn el-Mukaddem ile ateşkes anlaşması imzaladı.

Suriye'de bu girişimler sürerken Mısır'da Selahaddin beklemedeydi. Yaz ortalarında bir Sicilya donanması İskenderiye'ye saldırdı; bu arada Yukarı Mısır'da sağ kalan Fatımi emirler bir isyan başlatmayı denediler. Bu tehlikeler bertaraf edildi ama Selahaddin hâlâ Nureddin'in halefi olma konusunda temkinli davranmaktaydı. Kendisinin despot bir gaspçı olarak suçlanmasını önlemek isteyen Selahaddin işgale kalkışmak ya da şiddet kullanarak ayaklanmaları bastırmak yerine kurnaz bir propaganda kapsamında diplomatik yaklaşımlara başvurdu. İlk yaptığı, el-Salih'e bağlılığını kanıtlamak adına Mısır'daki Cuma hutbelerinde Nureddin yerine onun adını zikrettirmek ve rakiplerine karşı el-Salih'i savunmayı görev bildiğini, kendisinin onun "hizmetkârı" olduğunu belirten bir mektup yazmak oldu. Sultan bir başka mektubunda "kılıcını [el-Salih'in] düşmanlarına karşı kullanacağını" söylüyor ve Suriye'nin "dört bir yandan" Franklar gibi düşmanlarla sarılı olduğu ve bunlara karşı savaşmak gerektiği konusunda uyarıda bulunuyordu.

Bu iki belge Selahaddin'in Nureddin'in ölümünden sonraki birkaç hafta içinde 1170'ler süresince planladığı resmi gündemi açıklıyor. Bunu izleyen yıllarda Nureddin'in parçalanan ülkesinde kendi kişisel egemenliğini sağlamak için yılmadan uğraş verdi. Bir yandan da bu iktidarı ele geçirme çabasını her zaman iki ilkeye dayandırmaya özen gösterdi: el-Salih'in vasisi olarak durmadan ve kendi çıkarını gözetmeden Zengi

iktidarının devamını sağlamak ve Müslüman âleminin kutsal kenti Kudüs'ü elinde tutmayı sürdüren amansız Hıristiyan düşmanı ile tarihsel bir mücadeleye girişmişken İslam birliğinin sağlanmasının önemini vurgulamak.[36]

Doğal olarak Sultan'ın o dönemdeki rakipleri Selahaddin'in cihat adına bile olsa aslında kendi imparatorluğunu kurmaya çalıştığının farkındaydılar ve endişelerini ve suçlamalarını dile getirmekten kaçınmıyorlardı. Bu yüzden Selahaddin gizli niyetlerine korku unsurunu da eklemekte yarar gördü. Suriye'de barış sağlandığı takdirde sultanın müdahale için bir bahanesi kalmayacaktı. Selahaddin bir bakıma 1174'te rakiplerinin el-Salih'in çıkarlarına ters düşecek girişimlerde bulunmasını ve Frakların da saldırıya geçmesini umuyordu.

Şam'ın işgali

Eylem merkezi Mısır olan Selahaddin Nureddin'in topraklarını kendi egemenliği altına alma girişimindeki ilk hedefi Şam'dı. İbn el-Mukaddem'in Banyas'ta Kudüs kralı ile barış imzalamasını fırsat bilen sultan Şam sarayını zayıf davranmakla suçlamaya girişti ve kutsal savaşı sürdürmekte gösterdiği başarısızlığı Suriye'de olup bitenlere müdahalede bulunmak için bir neden olarak ileri sürdü. Nureddin'in eski yazıcısı İranlı yazar ve bilgin İmadeddin bu konudaki yazışmaları kayıt altına almış. İbn el-Mukaddem Selahaddin'i azarlayarak, "Seni bulunduğun mevkiye getiren sarayla ilgili birtakım planların bulunduğu izlemini yaratma, bu senin karakterine yakışmıyor" diyor. Sultan bunu yanıtlarken niyetini açıkça ortaya koymaktadır:

> Biz İslam'ı ve Müslümanları bir araya getirmek ve [Zengi] hanedanın[ın] köklerini ve dallarını korumak peşindeyiz. ... Ben bir vadideyim ve benim hakkımda kötü düşünenler ise bir başka vadideler. ... Eğer başka bir yol izlemeye kalkışsaydık iletişim kurma ve yazışma yöntemini seçmezdik.

Selahaddin'in tüm Suriye'ye yaymak istediği ileti buydu ama kullandığı duygusal sözcükler değişik bir politika oluşturmak için yeterli değildi. İbn el-Mukaddem'in yaz sonunda Selahaddin'den yana tavır alması ve Şam'a yardım için gelmesini istemesi büyük bir olasılıkla Musul ile Halep'in ittifak kurması ihtimalinden çekinmesine dayanıyordu. Zaten Sultan'ın beklediği de buydu. Mısır'ın yönetimini kardeşi el-Adil'e bırakan Selahaddin 1174 Ekim'inde Suriye'ye doğru ilerlemeye başladığında elinde iki silah vardı: Herhangi bir direnişi bastıracak bir ordu ve daha da önemlisi, destek sağlamak için kullanabileceği on binlerce altın dinar. 28 Ekim'de barışçıl bir şekilde tarihi kente girdi.

O dönemde Selahaddin'in yaşamöyküsünü yazanlardan biri o günü anlatırken Sultan'ın gençlik yıllarını geçirdiği Şam'la olan kişisel ilişkilerinin altını çizerek şöyle diyor: "İlk önce kendi evine gitti ve insanlar sevinç içinde onun çevresini sardılar." Aynı zamanda cömert davranışları da öne çıkartılıyor: "O gün insanlara büyük miktarda para dağıttı ve kendisinin de Şamlılar kadar mutlu olduğunu gösterdi. İçkaleye girdi ve böylece iktidarını kesinkes kurmuş oldu." Dine bağlılığını ve gücünün büyüklüğünü daha da pekiştirmek isteyen Selahaddin Büyük Emevi Camisi'nde namaz kılmaya gitti ve derhal Kuran'a aykırı vergileri kaldırıp yağmayı yasakladı. Daha sonra Şam'ı işgal edişini Kudüs'ü geri alma yolunda atılmış bir adım olarak niteledi ve "kutsal bir savaştan kaçınmak asla affedilemeyecek bir suçtur" dedi. Gene de Selahaddin'in sözlerine kanmayanlar vardı; örneğin, Mısır'da daha önce onun müttefiki olan Curdik Halep'in yanında yer aldı. Filistin'de yaşayan Franklar bile ortadaki iktidar kavgasının farkındaydılar ve bir Latin tarihçi Selahaddin'in Şam'ı işgalinin "efendisine [el-Salih'e] olan bağlılığıyla" çeliştiğini ileri sürdü.[37]

Gene de 1184'ün son aylarında Suriyeli Müslümanların bir kısmı Selahaddin'i destekleme kararı aldılar. Bunun canlarını kurtarmanın en iyi yolu olduğunu biliyorlardı. Sultan genel-

likle kan dökmeden yetki alanını kuzeye doğru genişletmeyi ve Humus'u, Hama'yı ve Baalbek'i ele geçirmeyi başardı. İbn el-Mukaddem bu konudaki desteğine karşılık ödüllendirildi. Selahaddin bir kez daha bu işgallerini haklı kılmaya özen gösterdi. Humus'u ele geçirdikten sonra Mısır'a bir bildiri gönderdi: "Bu hareketimiz kendimize bir krallık kazanmak için değil, kutsal savaş sancağını açmak için yapılmıştır." İddiasına göre Suriye'deki muhalifleri "bu savaşla ilgili amaçlarımıza ulaşmamızı engelleyen düşmanlara dönüşmüşlerdi." Ayrıca "dinsizlerin çok yakınında bulunan" Humus kentine zarar vermemeye özen gösterdiğinin altını çiziyordu. Bununla beraber aynı dönemde –giderek daha öne çıkan subaylarından– yeğeni Faruk Şah'a yazdığı özel bir mektupta olaylarla ilgili görüşünü daha açık bir dille sergilemekteydi. Selahaddin bu mektubunda çekinmeden Humus halkını "aptal" olmakla suçluyor ve kendini adil ve merhametli tanıtmanın "bu ülkeler için önem taşıdığını" yazıyordu. Hatta ileriye dönük planları hakkında espri bile yapabiliyordu. Şimdi ilk hedefi Halep'ti, bu kentin Arapça adı (*Halab*) "süt" anlamına geliyordu. Selahaddin kentin teslim olmasıyla ilgili olarak "tek yapmamız gereken süt sağmak, böylece Halep bizim olacak" diyordu.[38]

Halep'in izinde

1775 başında Selahaddin artık Halep'i tehdit edecek durumdaydı ama önceki tahmininin tersine kent aşılması güç bir engel oluşturdu ve tüm Suriye üzerinde egemenlik kurma isteğini yıllarca geciktirdi. Halep'in görkemli kalesi ve güçlü garnizonu bir kuşatmanın büyük sabır ve olağanüstü askeri güç gerektirdiğini ortaya koyuyordu. Başarılı olsa bile böyle bir girişim uzun ve kanlı bir çatışmaya yol açacak, böyle bir zafer de Selahaddin'in oluşturmak istediği İslam'ın alçakgönüllü savunucusu görünümüne uygun düşmeyecekti. Sultan muhaliflerinin el-Salih'e kötü davranarak hatta onu öldürerek kendisine kente saldırması için bir neden sağlayacakları-

nı umuyor olabilirdi ama Gümüştekin böyle bir yanlış yapmayacak kadar zekiydi. Yasal hakka sahip genç Zengi vârisi Halep'te canlı ve kukla bir yönetici olarak çok daha değerliydi. Hatta Gümüştekin çocuğun kent halkına duygusal ve göz yaşartıcı bir konuşma yaparak kendisini Selahaddin'in gaddarlığından korumaları için yalvarmasını sağladı.

Tüm bu sorunların yanı sıra, Halep ve Musul yöneticileri aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak kendilerini tehdit eden Eyyubilere karşı birleşme kararı aldılar. Bundan sonraki bir buçuk yıl boyunca Selahaddin Suriye'de kalıp Halep ve onun uydu kentlerine bir dizi kısıtlı ve çoğunlukla başarısız kuşatmalar yaptı. 1175 Nisan'ında ve bir yıl sonra 1176 Nisan'ında Halep-Musul ordularıyla savaşarak her ikisini de yendi. Bu iki savaş onun İslam'ın önde gelen generali olarak daha da ünlenmesini sağladı ve deneyimli Mısır ve Şam ordularının üstünlüğünü pekiştirdi. Ama pratik açıdan bu savaşlar herhangi bir sonuç sağlamadı. Suriye'de Müslüman kanı dökmeden kalıcı bir egemenlik sağlanamayacağına inanan Selahaddin elinden geldiğince Müslümanlar arası çatışmalardan kaçınmaya ve düşman geri çekilirken kendi ordusunun vahşete ve talana kalkışmak yerine disiplinli davranmasını sağlamaya çalıştı. Bu sayede düşmanları yaralarını sarmaya ve yeniden bir araya toplanmaya fırsat buldular.

1176 yazında askeri harekâtlar ve propaganda faaliyetleri devam etmekteydi. Gümüştekin el-Salih'le birlikte Halep'te, Seyfeddin de Musul'da egemendi ama her ikisi de adım adım bazı ödünler vermek zorunda kalmışlardı. Selahaddin'in Halep'in güneyinde ele geçirdiği Suriye topraklarındaki egemenliği 1175 Mayıs'ında kabul edildi ve bu durum Bağdat'taki halifenin bildirisi ile resmiyet kazandı. 1176'da barış sağlandığında Selahaddin artık el-Salih'in tek yasal vasisi olma iddiasını sürdüremeyeceğinin farkındaydı (öte yandan Sultan hâlâ kendini Zengi'lerin hizmetkârı olarak tanıtıyordu) ama bu noktada Halep muğlak koşullarla da olsa kutsal savaşa asker vermeyi kabul etmişti.

Tüm bu dönem zarfında Selahaddin Gümüştekin ve Seyfeddin'in Latinlerle görüşmede bulunduklarını ileri sürerek onların adını lekelemeye çalıştı. Sık sık halifeye mektup göndererek bunların Hıristiyanlarla anlaşmalara girerek esir değiştokuşunda bulunduklarını iddia etti. Bu suçlamalara 1174'te de İbn el-Mukaddem'in Kudüs'le imzaladığı ateşkes anlaşması da dahildi. Sultan Suriye'deki girişimlerini Frank düşmanlara karşı samimi ve ideolojik bir mücadele olarak sergilemeye çalışmaktaydı. Aslında bu tamamen tumturaklı bir iddia idi, zira Selahaddin bizzat kendisi bu dönemde Latinlerle iki ateşkes anlaşması imzalamıştı.[38]

Dağdaki Yaşlı Adam

1170 ortalarında Selahaddin'in Suriye'ye egemen olma çabaları Haşhaşilerle yaşadıklarıyla daha karmaşık hale geldi. Bu dönemde bu gizli topluluk Ensariye Dağlarını mesken tutmuş, halk arasında Dağdaki Yaşlı Adam olarak bilinen Iraklı ünlü Raşidüddin Sinan'ın liderliğinde güç kazanmaktaydı. On ikinci yüzyılın son otuz yılı boyunca bu topluluğun başında olan Sinan "kurnaz ve çok zeki" olarak tanınmıştı ve hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar arasında ünlenmişti. Surlu William tebaasının ona tümüyle sadık olduğuna inanıyor ve "onun en tehlikeli emirlerini bile hiç düşünmeden ve seve seve yerine getiriyorlar" diyordu.[40]

Haşhaşiler Yakındoğu'da yetkin, bağımsız ve inanılmaz bir güce sahip bir topluluktu ve başlıca silahları –politik cinayetler– son derece etkili oluyordu. Selahaddin'in Suriye'ye egemen olma ve özellikle Halep'e karşı saldırı girişimleri onu Haşhaşilerle karşı karşıya getirdi. 1175 başlarında Sinan Selahaddin'i hedef almaya karar verdi, onun bu kararının altında muhtemelen Halep yöneticisi Gümüştekin'in yönlendirmesi yatıyordu. Sultan Halep dışında konuşlanmışken bıçaklı on üç Haşhaşi kampa sızmayı başararak suikast girişiminde bulundu. Selahaddin'in muhafızları yardıma koştu ve bunlardan biri tam Sultan'ı bıçaklamak üzereyken öldürüldü. Bu

girişim başarısız oldu ama gene de Selahiye'de birçok cinayet işlendi. Bunun hemen akabinde Selahaddin yeğeni Faruk Şah'a dikkatli olmasını isteyen mektuplar yazdı ve kısa süre sonra Sultan'ın çadırını kampın biraz uzağındaki korunaklı bir yerde ve çok sayıda silahlı muhafızla çevrili olarak kurmak adet haline geldi.

Tüm bu önlemlere karşın Haşhaşiler 1176 Mayıs'ında yeniden saldırdılar. Selahaddin emirlerinden birinin çadırını ziyaret ederken dört Haşhaşi saldırıya geçti ve bu kez neredeyse başarıyorlardı. İlk kargaşa anında sultan bıçaklandı ama zırhı sayesinde ciddi bir yara almadı. Bir kez daha muhafızları devreye girdi ve tümünü kılıçtan geçirdi. Selahaddin'in yanağı kanıyordu ve çok sarsılmıştı. Bu olaydan sonra maiyetinde yakından tanımadığı kim varsa uzaklaştırıldı.

1176 Ağustos'unda Selahaddin bu can sıkıcı tehdidi ortadan kaldırmaya karar verdi. Haşhaşilerin en önemli kalesi Masyaf'ı kuşattı ama bir hafta sonra bu girişimden vazgeçip Hama'ya geri çekildi. Sultan'ın geri geçilme nedeni ve Sinan'la herhangi bir anlaşma yapıp yapmadığı bilinmiyor. Birtakım Müslüman kaynaklar Haşhaşilerin sürekli olarak Eyyubi aile fertlerinin öldürüleceği tehditleri sonucu Selahaddin'in Yaşlı Adam'la karşılıklı saldırıları sonlandırmak üzere bir anlaşma yaptığını ileri sürüyor. Halepli bir tarihçi daha da ürkütücü bir açıklamada bulunuyor ve Sultan'a Sinan'ın bir habercisinin geldiğini söylüyor. Habercinin üstü arandıktan sonra Sultan'ın yanına girmesine izin verilmiş ama o özel olarak görüşme isteğinde bulunmuş. Sonunda sultan yalnızca –"kendi oğlu gibi" bildiği– en yetenekli ve güvendiği iki korumasının dışında herkesi dışarı çıkarmayı kabul etmiş.

Haberci daha sonra bu iki muhafıza dönerek şöyle demiş: "Eğer size efendim adına bu sultanı öldürmenizi emreder-

sem bunu yapar mısınız?" Muhafızlar "evet" demişler ve kılıçlarını çekerek "Dilediğim emri ver" demişler. Sultan şaşkına dönmüş ve haberci onları da yanına alarak oradan ayrılmış. Bunun üzerine Selahaddin [Sinan ile] barış yapmayı yeğlemiş.[41]

Bu öykünün gerçekliği kuşkuludur. Haşhaşiler Selahaddin'e bu kadar yaklaşabilecek casuslara sahip olsalardı onu 1175 ya da 1176'da öldürtmeyi başarırlardı. Fakat öykünün verdiği mesaj açıktır. Haşhaşilerden sonsuza dek korunmak olanaksızdır. Ne şekilde olursa olsun Selahaddin ve Sinan 1176'da bir biçimde bir anlaşmaya varmış olmalılar, zira sultan bundan sonra asla topluluğun dağlardaki sığınağına saldırıya geçmedi ve ona da herhangi bir suikast girişimi olmadı.

SALAHADDİN'İN EYYUBİ ÜLKESİ

1176 yazı sonunda Selahaddin neredeyse iki yıl süren Halep harekâtını sonlandırdı. Şam'da ve Suriye'nin büyük bir kısmında egemenliğini ateşkes anlaşması ile garantilediğinden el-Salih'in hizmetkârı görünümünü sürdürmekteydi. Selahaddin'in topraklarında genç liderin resmi sikkelerde yer almaya ve adı Cuma hutbelerinde zikredilmeye devam ediyordu. Öte yandan Sultan durumunu daha da sağlamlaştırmak için uzun süre önce ölmüş olan Şam'ın Böri yöneticisi Umur'un kızı ve Nureddin'in dul eşi İsmet ile evlendi. Bu her şeyden önce politik bir evlilikti çünkü bu sayede kentin iki tarihi hanedanı ile bağlantı kurmuş oluyordu ama zamanla aralarında bir yakınlık hatta sevgi bile oluştu.* Bu arada Sultan Zengi yönetimini daha fazla sahiplenmek için başka

* Selahaddin'in kendisi ağır hasta iken İsmet Ocak 1186'da öldü. Sultan'ın üzüntüden şoka girmesinden korkan yakın çevresi karısının ölümünü iki ay boyunca ondan gizlediler.

girişimlerde de bulundu. Nureddin'in yazıcısı İmadeddin el-İsfahani sarayda görevlendirildi ve el-Fadıl ile birlikte Sultan'ın sırdaşlarından biri oldu.

1176 Eylül'ünde Selahaddin Mısır'a döndü. Böylece son aylardaki tehlikelerden ve çatışmalardan uzaklaşmış oluyordu. Mart 1177'de altı yaşındaki oğlu el-Efdal ile üç gün beraber oldu ve Muhammed peygamberin yaşamöykülerini dinledi. Bu aynı zamanda Sultan'ın yaşamındaki yeni bir gerçeğin göstergesiydi. Nil'den Suriye'deki Deniz Ötesi'ne kadar uzanan bir ülkenin başında olarak artık ortaçağda coğrafi açıdan çok geniş bir krallığın yönetimi ile ilgili zorluklarla başa çıkması gerekiyordu. En büyük sorun iletişimdi. Aynı sorunu yaşamış olan Nureddin atlı ulakların yanı sıra haberci güvercinlerden yararlanmıştı, Selahaddin de aynı yöntemi izledi. Aynı zamanda Suriye ve Filistin'de bilgi edinmek için casuslar ve keşif erleri görevlendirdi. Gene de haberler ne şekilde iletilirse iletilsin her an düşman eline geçebilirdi, bu yüzden Sultan bazen bunları şifreliyordu. Bu dönemde hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar için müttefikler arasındaki bilgi alışverişi bile düşmanın niyeti ve harekâtı büyük çapta varsayımlara dayandığından yeterince güvenli değildi. Cehalet, yanılgı ve yanlış bilgiler, verilen kararlarda etkili oluyordu, bu nedenle Selahaddin sürekli olarak Müslüman dünyasında olup bitenlerden haber almaya ve Frankların planlarını ve davranışlarını öğrenmeye çalıştı. Bu koşullar altında el-Fadıl ve İmadeddin'in habercileri, ulakları ve propagandacıları büyük önem taşıyordu.

Kahire ve Şam'ın Eyyubi egemenliği altına girmesi Selahaddin'in kendi yokluğunda subaylarını görevlendirmesine yol açtı. Tüm yönetimi boyunca bu görevi kendi akrabalarına verdi ve kimi zaman geniş ailesine olan bu güveni yararlı oldu. 1176 güzünde geri geldiği zaman kardeşi el-Adil ile yeğeni Faruk Şah'ın Mısır'ı gerçekten iyi yönetmiş olduklarını gördü. Oysa Suriye'de durum o kadar iç açıcı değildi. Şam'da despotluğu yüzünden kendisinden nefret edilen ağa-

beyi Turan Şah başarısız olmuştu. Mali kaynakları sorumsuzca kullanmıştı. Öldüğünde 200.000 altın dinar tutarında kişisel borcu olduğu ortaya çıktı. Ayrıca sefahat düşkünüydü. Öte yandan Suriye 1170'lerin sonunda büyük bir kuraklık yaşamıştı. Dolayısıyla Turan-Şah'ın görevden alınması gerekiyordu. 1178'de Selahaddin "ufak tefek hatalar hoş görülebilir ve üstünde durulmayabilir ama tüm ülke kemirilmişse ... bu, İslam'ı temelinden sarsar" diyordu.

Sultan egemenliği altındaki topraklarda fiziksel ve parasal kaynakların dengeli kullanımında çok daha başarılı oldu. 1177'de Nil bölgesine öncelik tanıyarak İskenderiye ve Dimyat'ın savunmasını güçlendirdi ve Kahire ile güneyindeki Fustat'ı içine alacak muazzam surlar yaptırdı. Ayrıca Mısır'ın bir zamanlar ün salmış olan donanmasını yenilemek gibi pahalı ve ileri görüşlü bir girişimde bulundu. Bazı gemi inşa malzemeleri ile denizciler Libya'dan getirildi ama Selahaddin kısa süre sonra en iyi kalite kereste için Pisa ve Ceneviz'le ticari ilişkiler kurdu. Bu, Eyyubi İslam ile Batı arasında askeri malzeme, teknoloji ve hatta silah konusunda sürekli gelişen ve hatta kutsal savaş sırasında bile devam eden uluslararası ticaretin örneklerinden biridir. Sultan'ın bu yatırımı stratejik açıdan önemliydi zira birkaç yıl içinde altmış kadırga ve yirmi yük gemisinden oluşan bir donanmaya sahip oldu. Uzun bir süredir Akdeniz'de deniz ticareti ve deniz kuvvetleri açısından güçsüz bulunan Yakındoğu'daki İslamiyet bir kez daha denizde kontrolü ele alabilecekti.[42]

CÜZAMLI KRAL

Selahaddin Mısır ve Şam'a egemen olurken Kudüs'te de yeni bir Latin kral dönemi başlıyordu. 1174'te Kral Amalric kendini iyi hissetmediği, için Banyas'ta kuşatmaya son vermişti. Aslında ağır bir dizanteriye yakalanmıştı ve otuz sekiz yaşındaki kral Temmuz'da hayatını kaybetti. Yerine oğlu IV. Baldwin geçti. Genç kralın dönemi trajedi ve kriz-

lerle dolu olacaktı. Tahta geçtiğinde Baldwin son derece zor bir durumda bulunuyordu. 1163'te Amalric Kudüs'te tahta geçmeden önce Yüksek Yargı'nın ısrarı üzerine eşi Courtenay'lı Agnes'i (Edessa Kontu II. Joscelin'in kızı) boşamıştı. Boşanmanın resmi nedeni yakın akrabalıktı, üçüncü dereceden kardeş çocuklarıydılar, ama aslında Agnes'in artık neredeyse topraksız kalmış olan Courtenay klanı adına Filistin'deki soylular sınıfının çıkarlarına ters düşecek girişimlerde bulunmasından endişe ediliyordu. Amalric ve Agnes'in iki çocukları olmuştu: Baldwin ve ablası Sibylla ve taraflar boşanırken onların yasal haklarının korunması konusunda anlaştılar ama Amalric kısa süre sonra Bizanslı prenses Maria Komnena ile evlendi.

IV. Baldwin'in reşit olmadan önceki çocukluğu

1163'te sadece iki yaşında olan Baldwin bölünmüş bir aile ortamında büyüdü. Annesi Agnes de kısa sürede yeniden evlenmişti ve sarayda çok az vakit geçirdiğinden Baldwin'in eğitimiyle hemen hiç ilgilenmedi. Üvey annesi Maria ise uzak davranıyor ve Amalric'ten olan çocuğu ile ilgileniyordu. Bethany'de teyzesi Yvetta'nın manastırında büyüyen Sibylla genç prens için bir yabancı gibiydi.

Sonuç olarak Baldwin'in çocukluğunda en yakın olduğu kişi saray yazıcısı ve tarihçi olan Surlu William idi. 1170'te genç prensin eğitmeni olarak atanan William'ın görevi "[veliaht prensin] kişiliğini oluşturmak ve eğitmek" ve akademik bilgiler vermekti. William'ın Latin Doğu hakkında yazdıkları Baldwin'in çocuk olarak dokunaklı bir portresini sergiliyor. Babasına son derece benzeyen, hatta onun yürüyüşünü ve ses tonunu taklit eden prens "yaşına göre yakışıklı" ve zekiydi ve mükemmel bir belleğe sahipti ve öğrenmeye, ata binmeye meraklıydı. Öte yandan William yürek burkan bir dürüstlükle Baldwin'in yaşamıyla ilgili bir anıdan söz ediyor.

Dokuz yaşındayken ve William'ın evinde yaşarken bir gün prens asillerin soyundan gelen bir grup çocukla oyna-

maktadır. O dönemde çok popüler olan bir güç gösterisine girişerek "birbirlerinin kollarını ve ellerini tırmalayıp" kimin acı ile bağıracağını denerler. Tüm çabalarına karşın Baldwin en ufak bir tepki vermez. Önce bunu onun dayanıklılığına yorarlar, oysa William şöyle yazıyor:

> Bunu birçok kez tekrarlamışlar, sonra da bana anlattılar. ... Ona sorular sormaya başladım ve sağ kolunun yarısı ile elinin hissiz olduğunu fark ettim, bu yüzden tırmalandığı, hatta ısırıldığı zaman bile bir şey hissetmiyordu. Endişelenmeye başladım. ... Durumu babasına anlattım. Doktorlar çağrıldı ve çeşitli yakılar, merhemler hatta büyüler denendi ama hiçbiri fayda etmedi. Zamanla bunun çok ciddi ve tedavisi bulunmayan bir hastalığın başlangıcı olduğunu anladık. Bu büyük felaket karşısında gözyaşlarına boğulmamak elde değildi.[43]

Baldwin aslında cüzama yakalanmıştı. O anda kesin bir teşhis konulmuş olmamalı. Prensin tedavisi için en iyi doktorlar görevlendirildi, bunların arasında Hıristiyan Arap Ebu Süleyman Davud da vardı ve görünüşe göre durumunda ciddi bir kötüleşme yoktu. Baldwin'in mükemmel bir şövalye eğitimi alması için Ebu Süleyman onun binicilik hocası olarak atandı. Atı dizleri ile yönetip silahını eliyle kullanmayı öğrenen prens usta bir binici oldu.

1170'lerin başında Amalric gerekirse Baldwin'in yerine geçecek bir veliahta sahip olmak amacıyla prenses Sibylla için uygun bir eş aramaya başladı. Kralın 1174'te beklenmedik ölümü yüzünden bu gerçekleşemedi ve geriye yalnızca Maria ile olan evliliğinden doğan diğer kızı Isabella kaldı. 1174 Temmuz'unda Baldwin taht için ideal bir aday olmaktan çok uzaktı. Parçalanmış bir evlilikten gelen prens henüz on üç yaşındaydı (dolayısıyla krallık yasalarına göre rüştünü ispat etmesine daha iki yıl vardı) ve ciddi bir hastalık çekmekteydi. Gene de Yüksek Yargı onu veliaht ilan etti ve Baldwin Birinci

Haçlı Seferi'nin kenti fethinin yıldönümü olan 15 Temmuz'da Kudüs'teki Kutsal Mezar'ın piskoposu tarafından kutsanarak taç giydi.

Tarihçiler IV. Baldwin'in saltanatını Latin Doğu için tam bir felaket olarak yorumlarlar. Selahaddin'in Mısır'dan hareketle Müslüman âlemini birleştirdiği dönemde Frank Filistin'in zayıf ve hastalıklı bir kralın elinde dize gelmiş olduğu ileri sürülür. Baldwin geri adım atması gerektiği halde uzun süre bencilce tahtta kalmakta ısrar ettiği ve sonra da Deniz Ötesi asillerinin iktidar kavgası yüzünden düşmanlıkla dolu bir dönem yaşanmasına yol açtığı için suçlanır.

Yakın zamanlarda krala daha hoşgörüyle yaklaşılmış, sağlığının bozukluğu dolayısıyla çektiği sıkıntılar, iktidarının ilk yıllarındaki göreli canlanma, ülkesini savunma ve güvenilir bir veliaht belirleme çabaları üzerinde durulmuştur. Gene de ortada kaçınılmaz bir gerçek var. Haçlı devletleri sık sık iktidar çatışmaları ile sarsılmış, özellikle bir yöneticinin savaş alanında ya da hastalık yüzünden ölümü üzerine bu sarsıntılar daha da yoğunlaşmıştır. Baldwin'in durumu daha farklıydı ve ölmediği için iktidarının yol açtığı yıkım daha fazla oldu. Tahttan inmemekte direnişi ve hastalığının ilerlemesi nedeniyle yönetimin bir naibin elinde kalması yüzünden cüzamlı kralın bocalayan iktidarı Kudüs'ü kırılgan ve belirsiz bir konuma sürüklemiştir.[44]

İktidarının ilk iki yılında Baldwin henüz reşit değildi ve yönetimin ipleri naibi ve kuzeni olan Trablus Kontu III. Raymond'un elindeydi. Otuz yaşlarında olan Raymond kısa süre önce Müslümanların elindeki dokuz yıllık esaretinden kurtularak geri dönmüştü ve ne yapacağı belli değildi. İnce yapılı ve esmerdi; keskin bakışlara sahipti. İnsanlara davranışı sıcak değildi. Temkinli bir yaradılışa sahipti ama gene de hırslıydı; krallıktaki en uygun eş olan Celile'li Prenses Eschiva ile evliliği onu Kudüs'ün en ünlü vasalı yapmıştı. Naip olarak Yüksek Yargı ile uyumlu ilişkiler içindeydi ve Selahaddin'le doğrudan doğruya çatışmaktan kaçınarak

Sultan'ın 1175'teki Halep'e seferi sırasında onunla bir ateşkes imzaladı.

Bu yıllarda Raymond'un zihnini meşgul eden en büyük sorun tahta kimin geçeceği idi. Taç giymesinden kısa süre sonra Baldwin'in sağlığı fena halde bozuldu. Ergenliğe geçiş döneminde cüzamı daha da arttı ve kısa bir süre sonra "el ve ayakları ile yüzünde yaralar çıktı, onun bu halini görenler derin bir acıma duygusuna kapılıyorlardı". Zamanla yürüyemez, hatta konuşamaz hale gelecekti ama o günlerde fiziksel yeteneklerini giderek yitiriyor ve ciddi, dayanılmaz acılar çekiyordu. Sosyal ve dinsel çevrelerde cüzamdan büyük bir utanç duyuluyordu. İnsanlar bunu Tanrı'nın laneti olarak algılıyor ve son derece bulaşıcı olduğuna inanıldığı için hastalar genellikle toplum dışına itiliyorlardı.[45] Baldwin'in durumu çok zordu. Kral olarak eleştiriliyor, istikrarlı bir yönetim gerçekleştiremiyordu. Hanedan açısından soyunu sürdürmek şansına sahip değildi çünkü hem çağdaşları cüzamın cinsel ilişki ile bulaştığına inanıyordu, hem de Baldwin'in hastalığı onu kısırlaştırmıştı.

Bu yüzden gelecekle ilgili umutlar kız kardeşi Sibylla'ya bağlanmıştı ve manastırda yetişmiş olması onun büyükannesi Melisand'ın izinden giderek kendi başına tahta geçmesini engelliyordu. Bu nedenle Trablus Kontu Raymond Sibylla için uygun bir eş aramaya başladı. Sonunda kuzey İtalya asillerinden ve Avrupa'nın en güçlü kralları Fransız Kralı VII. Louis ve Almanya Kralı –İkinci Haçlı Seferi dönemindeki Almanya Kralı III. Konrad'ın yeğeni olan– Frederick Barbarossa'nın yeğeni Montferrat'lı William damat adayı olarak seçildi. Sibylla ve William 1176 sonunda evlendiler fakat 1177'de William hastalanıp öldü ve hamile olan Sibylla dul kaldı. 1177 Aralık ya da 1178 Ocak ayında Sibylla'nın oğlu Baldwin (V) dünyaya geldi ve Kudüs krallığının muhtemel veliahdı oldu.

1170'lerin ortalarında Trablus Kontu Raymond Sur'lu William'a destek oldu ve onu saraya bakan ve Sur'a başpiskopos olarak atadı. William'ın yazılarında Raymond'dan çok

olumlu söz etmesinin nedeni kısmen bu olabilir. Latin krallığının politik ve dinsel hiyerarşisinin merkezindeki bu ayrıcalıklı konumuyla William olayları gözlemleyip Deniz Ötesi'nin tarihini yazmıştır.

IV. Baldwin'in saltanatının ilk dönemi

1176 yazında IV. Baldwin rüştünü ispat etti ve Kont Raymond'un naipliği sona erdi. Genç kral ilerleyen cüzam hastalığına karşın kendini görevine verdi ve kısa sürede etkili oldu. Raymond'un diplomatik yaklaşım politikasını bir yana bırakan Baldwin Şam'la ateşkes anlaşmasını yenilemeyi reddetti ve Ağustos başlarında Lübnan'daki Bekaa Vadisi'ne saldırarak Turan Şah'ı kısa bir çatışmadan sonra yendi. İslam'a karşı yürütülen bu yeni politika sonucu Trablus kontunun etkinliği azalmaya başladı ve bundan sonraki on yıl boyunca Baldwin başka kaynaklardan destek aradı. Saraya döndüğünde annesi Courtenay'lı Agnes bir zamanlar uzak durduğu oğlu ile yeniden yakın ilişki kurdu, giderek onun yaşamında önemli bir yer tutmaya başladı ve çok geçmeden kardeşi III. Joscelin krallıkta en yüksek makama, hazine ve kralın mülkünden sorumlu olan kethüdalığa getirildi. Uzun yıllar Müslümanların elinde esir kalan Joscelin kısa süre önce Frankların egemenliğindeki Antakya'nın desteğini almak amacıyla imzalanan bir anlaşma çerçevesinde Gümüştekin tarafından özgür bırakılmıştı.

Aynı anlaşma gereğince Kudüs tarihinde önemli bir rol oynayacak olan bir başka soylu, Châtillon'lu Reynald da özgürlüğüne kavuştu. Reynald Antakya prensi iken 1161'de Nureddin tarafından esir alınmıştı ama on beş yıllık esareti sırasında çok şey değişmişti. Karısı Constance'ın ölümü ve üvey oğlu III. Bohemond'un 1163'te tahta geçmesi Reynald'ın Suriye eyaleti üzerindeki egemenliğini sona erdirmişti ama üvey kızı Antakyalı Maria'nın Bizans imparatoru ile evlenmesi de onun itibarını artırmıştı. Dolayısıyla, teknik açıdan toprak sahibi olmasa da, esaretten kurtulduğunda iyi ilişkile-

re sahip deneyimli bir askerdi. Bu sorunu da Kral Baldwin'in kutsamasıyla Ürdün Ötesi hanımlarından Milly'lı Stephanie ile evlenerek çözümledi. Bu evlilik onu Kerak ve Montreal kalelerinin efendisi yapacak ve Selahaddin ile mücadelede ön plana çıkaracaktı.

Suriyeli bir prens olarak Reynald 1154'de Rumların elindeki Kıbrıs'a saldırısı sırasında uyguladığı şiddet ve 1154'te Antakya başpiskoposu Limoges'lu Aimery'den haraç almasıyla tanınıyordu. Zavallı dinadamı dövülmüş, kaleye kadar sürüklenmiş ve çıplak cildine bal sürülerek gün boyu böceklerin saldırısı ve güneş altında oturmaya zorlanmıştı. Öte yandan 1170'lerin sonunda Reynald Baldwin'in en güvendiği müttefiklerinden biri oldu ve onu hem savaş alanında, hem de diplomatik ve politik alanlarda destekledi.

Selahaddin'in Mısır ve Şam'ı birleştirmesi ve IV. Baldwin'in sağlığının bozulması üzerine Filistinli Franklar dış yardım almak için başarısız girişimlerde bulundular. 1176-77 kışında Châtillon'lu Reynald Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'la yeniden ittifak kurmak amacıyla bir kraliyet elçisini Konstantinopolis'e gönderdi. 1176 Eylül'ünde Bizanslılar Miryokefalon (Karamıkbeli) Savaşı'nda (1156'da Mesut'un yerine geçen) Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Aslan tarafından korkunç bir yenilgiye uğratılmışlardı. Bu bozgunda Rumların asker ve arazi kaybı fazla olmamıştı, ama Bizans hem Avrupa'da hem de Doğu Akdeniz'de prestij kaybına uğramıştı. Bundan ötürü Manuel bir süreden beri durumunu düzeltmeye çalışıyordu. Uluslararası alanda Bizans itibarını yeniden kazanmak umuduyla İmparator, Châtillon'lu Reynald'ın başvurusunu olumlu karşıladı ve ona Eyyubi Mısır'a karşı girişilecek bir savaşta denizden destek olmaya söz verdi. Buna karşılık Latin krallığı Bizans'ın koruması altına girmeyi kabul edecek ve bir Ortodoks Hıristiyan piskopos yeniden Kudüs'te görevlendirilecekti.

Bir süre bu girişim başarılı olacak gibi göründü. 1177 yaz sonu bir Bizans donanması Akra'ya ulaştı; aynı dönemde

Haçlılardan Flandralı Thierry'nin oğlu Flandra Kontu Philip de büyük bir ordunun başında Doğu Akdeniz'e geldi. Philip Deniz Ötesi Latinlerinin sık sık şifahi olarak Batı Avrupalılara Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenleme çağrıları üzerine 1175'te haçı eline almıştı. Öte yandan bütün iyi niyetine karşın Filip'in seferi bir fiyasko ile sonuçlandı. Mısır'a saldırı için son hazırlıklar yapılırken ele geçirildiği takdirde Nil bölgesinin kime verileceği konusunda tartışmalar başladı ve karşılıklı suçlamalar sonucu tasarlanan sefer suya düştü. Duruma içerleyen ve tek başına kalan Bizans donanması Konstantinopolis'e doğru yelken açtı. 1177 Eylül ayında Kont Philip Trablus Kontu III. Raymond ile güç birliği yaptı ve o kış ikisi birlikte Hama ve Harim'i ele geçirmeye çalıştılar ama başaramadılar. Selahaddin'in Mısır'daki konumunu sarsma, hatta alaşağı etme fırsatı kaçırılmış oldu. Büyük bir Hıristiyan saldırısına karşı savunma hazırlayan Sultan artık tehdit altında olmadığının farkına vardı.

ÇATIŞMA

1177 güz sonunda Selahaddin Nureddin'in ölümünden sonra ilk defa Kudüs'teki Latin krallığına bir sefer düzenledi. Sultan'ın kendisini İslamiyet'in yeni mücahidi olarak tanımladığı bu seferin taşıdığı öneme karşın Selahaddin'in asıl niyeti belli değildi. Büyük bir olasılıkla 1177 saldırısı Filistin'in tamamının işgali ve Kudüs'ün yeniden ele geçirilmesinden çok fırsatçı bir nitelik taşıyordu. Muhtemel bir saldırıya karşı ordusunu toparlayan Selahaddin bu fırsattan yararlanarak kutsal savaşa adanmışlığını sergilemek, Franklara askerce üstün olduğunu göstermek ve onların kuzey Suriye'ye saldırılarına karşılık vermek istiyordu.

Selahaddin 20.000'den fazla atlının başına geçerek Mısır'dan çıktı ve sınırdaki el-Ariş yerleşiminde öncü bir kamp kurdu. Ağırlıklarını burada bırakarak kuzeye, Filistin'e doğru ilerledi ve 22 Kasım civarında Askalon'a ulaştı. Orada korkuya kapıl-

mış IV. Baldwin'le karşılaştı. Askerlerinin çoğu Flandralı Philip ve III. Raymond'un yanında kuzeyde savaşmakta olduğundan kral sahildeki birlikleri elinden geldiğince toparladı.

O dönemdeki Hıristiyan bir gözlemciye göre "herkes yarı ölü haldeki hasta kralın hayatından endişe ediyordu ama o cesaretini toplayarak Selahaddin'le yüzleşmek için atını sürdü." Baldwin'e Châtillon'lu Reynald, kethüdası Courtenay'lı Joscelin, 600 şövalye, birkaç bin piyade ve Gerçek Haç'ı taşıyan Bethlehem piskoposu katıldı. Ordu Müslümanların önünü kesmeye çalıştı ama Franklar sayıları az olduğundan Askalon surlarının arkasına çekilmek zorunda kaldılar ve Süleyman içerilerdeki Yahudiye'ye ilerlemeye devam etti.[46]

Mont Gisard Savaşı

Sultan önemli bir hata yaptı. Frankların Askalon'da sinip kalacağını hesaplayarak ordularının geniş bir alana yayılmasına ve Ramla ile Lod gibi Latin yerleşimlerine saldırmalarına izin verirken geride Baldwin'i izleyecek gözcü bırakmadı. Oysa Châtillon'lu Reynald tarafından desteklenip yüreklendirilen genç kralın ülkesi talan edilirken orada oturup olan biteni seyretmeye hiç niyeti yoktu. Gazze'de St. Armand'lı Odo'nun emrinde bulunan seksen Tapınak Şövalyesi'yle birleşip Selahaddin'in karşısına çıkmak gibi cesur, hatta çılgınca bir karar aldı. Sur'lu William'ın yazdığına göre, "[kral] halkının tecavüze, yangına ve katliama maruz kalmasına katlanmaktansa düşmanla savaşı göze almanın daha doğru oluğunu düşünüyordu". Bu ölümcül olabilecek bir kumardı.

25 Kasım günü öğleden sonra Sultan Ibelin'in doğusuna doğru ilerlemekteydi; ordusunun büyük bir kısmı sahildeki düzlüğe yayılmıştı ki Latinler ani ve beklenmedik bir saldırıya geçti. Selahaddin'in yanındaki birlikler o sırada Mont Gisard diye bilinen tepenin yanındaki küçük bir ırmaktan geçmekteydiler. Châtillon'lu Reynald'ın atlıları onların dağınık saflarına dalınca Sultan etkin bir savunma oluşturamadı ve

sayıca üstün olan askerleri geri çekilmeye zorlandılar. Müslüman bir gözlemciye göre, "tam bir bozgundu ... Franklardan biri Selahaddin'e yöneldi ve yakınına kadar geldi ama tam önündeyken öldürüldü. Franklar sultanın üzerine yürüdüler o da kaçmak zorunda kaldı."

Sultan canını kıl payı kurtarırken savaş tüm hızıyla sürdü. Askerler canlarından olmamak için zırhlarını ve silahlarını geride bırakarak kaçtılar; Latinler on beş kilometre kadar onların peşinden gitti. Akşam karanlığı Müslümanlara nefes alma olanağı tanıdı. Her iki taraf da büyük kayıplar verdi. Muzaffer Hıristiyanların bile 1300 ölüsü vardı ve 750 kadar yaralı daha sonra Kudüs'teki St. Jean Hastanesi'ne taşındı. Müslümanlardan kayıp sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber psikolojik olarak çöktükleri muhakkaktı. Selahaddin Mont Gisard'da son derece küçük düşmüştü. Yakın dostu ve danışmanı İsa Franklara esir düştü ve 60.000 altın dinar haraç ödeninceye kadar birkaç yıl esarette kaldı. Sultan gerilemek zorunda kaldı ve Mısır'a dönüş yolculuğu yoğun ve dondurucu yağmur altında on gün sürdü; üstelik Bedeviler de el-Ariş'teki kampını yağmalamıştı. Selahaddin 1177 Aralık ayı başında aç, susuz ve perişan bir halde Sina çölünü geçti.

Sultan'ın dikkatsizliği yüzünden ordusunu yenilgiye uğrattığı ve dolayısıyla askeri yeteneğine gölge düşürdüğü yadsınamazdı. Selahaddin bunu telafi için elinden geleni yaptı: Aslında Latinlerin daha büyük kayıplar verdiğini ileri sürdü ve Kahire'ye dönüş yolunda yavaş hareket etmesini de "güçsüz ve yaralı olanları taşımaktaydık ve onların bize ayak uydurabilmesi için hızlı gitmedik" diye açıkladı. Aynı zamanda ordusunu yeniden güçlendirmek için zaman ve para harcadı. Mont Gisard yenilgisi onu kişisel olarak yaralamıştı. İmadeddin bunun "feci bir olay, korkunç bir felaket olduğunu" kabul ediyordu ve on yıl sonra Sultan bu "korkunç yenilgiden" söz ederken bunun "büyük bir hezimet" olduğunu söyleyecekti.[47]

Kan bağları

Bu olayın intikamını alma girişimi Turan Şah'ın beceriksizliğinden kaynaklanan sorunlarla ilgilenilmesi gerektiğinden bir süre ertelenecekti. Selahaddin 1178'de Şam'a dönerek kardeşini yönetimden aldı ama bu kez de sıkıntılı ve kaçınılmaz bir durumda kaldı. Turan Şah azledilmesine karşılık Lübnan'ın bereketli Bekaa Vadisi'ndeki, eskiden Romalılar tarafından kurulmuş zengin Baalbek kentinin beyi olmak istiyordu. Oysa Sultan burayı 1174'te Şam'ın kuşatılması sırasındaki desteği için ödül olarak İbn el-Mukaddem'e vermişti ve doğal olarak emir bu ödülden vazgeçmek istemiyordu. Bu konuda daha sonraki aylarda yaşananlar ilginçtir. Bir bakıma bu durum, Selahaddin'in yönetimi boyunca yaşanan bir sorunu ortaya koyar. Sultan "imparatorluğunu" kurmak için genellikle liyakatli adamlarından çok kendi aile bireylerine öncelik tanımıştır ama kimi zaman bu yüzden sorunlar yaşamıştır. Yeteneksiz, güvenilmez hatta kimi zaman sadakatsiz olan Turan Şah gibileri –büyük Eyyubi egemenliği hayaline büyük çapta zarar verebilecek– sorunlara yol açmış, buna karşın Selahaddin kan bağı olanlardan bir türlü vazgeçememiştir. Sultan Baalbek ikilemini çözümlerken hedeflerine ulaşmak için gerektiğinde kurnaz ve ikiyüzlü davranabileceğini göstermiştir.

Yaz boyu diplomatik girişimler sonuçsuz kalınca Selahaddin 1178 güzünde Baalbek'e doğru harekete geçti. İmadeddin'in anlattığına göre Selahaddin "önce İbn el-Mukaddem'i övgülere boğarak çocuk gibi şımarttı" ama bundan bir sonuç alamayınca tüm kış boyu kenti kuşatma altına aldı. Aynı zamanda bu davranışını haklı göstermek için büyük çapta propagandaya girişti. Bağdat'a yazdığı mektuplarda İbn el-Mukaddem'in muhalefet ettiğinden, Franklara karşı sınırları korumak için bir avuç "işe yaramaz, cahil" adamı görevlendirdiğinden, hatta daha sonra da bu Hıristiyan düşmanlarla gizli ilişkiler kurduğundan söz etti. Ertesi bahar adı kötüye çıkan bu "asi" bey boyun eğmek zorunda kaldı ve aradaki anlaşma bozuldu. Turan

Şah ödülünü aldı ama orada da beceriksizliğini sürdürdü ve kısa süre sonra Mısır'a sürülerek 1180'de orada öldü. Bu arada Selahaddin'e boyun eğmiş olan İbn el-Mukaddem'e Antakya ve Halep'in güneyinde büyük araziler verildi ve ömrünün sonuna kadar sultana sadık kaldı.[48]

Matem Evi

Selahaddin Baalbek sorununu çözmeye çalışırken Şam'la Kudüs Krallığı'nın sınırında endişe verici bir gelişmeden haberdar oldu. Mont Gisard'daki zaferinden yararlanmak isteyen IV. Baldwin Filistin'in savunmasını güçlendirmek ve Suriye'deki Eyyubi egemenliği yıkmak için son derece tehlikeli bir girişim başlatmıştı.

Burada yaşananları yeterince değerlendirmek için, on ikinci yüzyılda sınırlarda neler olup bittiğine bakmak gerekir. O zamanlar Doğu Akdeniz'deki Müslüman ve Frank topraklarını ayıran sınırlar günümüz devletleri arasındaki sınırlara benzemiyordu. O zamanki sınırlar daha çok iki tarafın da tümüyle yönetimi altında bulunmayan, politik, askeri ve ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü bölgeler durumundaydılar. Bugün tarafsız bölge olarak isimlendirdiğimiz yerlere benzeyen bu bölgelerin kontrolü çoğunlukla dağlar, ırmaklar, sık ormanlar hatta çöller gibi topografik/coğrafi özelliklerle yakından bağlantılıydı. Bir ülkenin böyle bir bölgeyi topraklarına katmak ya da üzerinde etkin olma girişimi yöredeki istikrarı ve rakipler arasındaki güç dengesini büyük ölçüde bozabilirdi.

On ikinci yüzyıl başlarında böyle bir olay Antakya prensliğinin Halep'le arasındaki alçak ve kayalık Belus Tepelerinden oluşan doğal sınırı aşarak doğuya doğru yayılma hareketiyle yaşanmıştı. Halep'e yönelik bu tehdit Müslümanların karşı koymasına yol açarak 1119'daki Kanlı Tarla Savaşı ile sonuçlanmıştı. 1170'lerde IV. Baldwin ile Selahaddin arasında benzer bir çatışma baş göstermek üzereydi. Bu dönemde iki ülke arasındaki sınır bölgesi Celile Denizi'nin kuzeyinde, Ürdün Irmağı'nın üst kesiminde yer alıyordu. Daha önce egemenlik

çabaları kuzeydoğuda, kale yerleşimi Banyas'ta yaşanmıştı. 1164'te bu kale Nureddin'in eline geçince Latinlerin Ürdün'ün doğusundaki etkinliği azalmış ve olaylar Müslüman Şam lehine gelişmişti.

1178 Ekim ayında IV. Baldwin Yukarı Ürdün sınır bölgesini ele geçirmek için yeni bir girişim başlattı. Amacı Banyas'ı yeniden fethetmek değil, Ürdün Irmağı'nın batı yakasında tümüyle yeni bir istihkâm oluşturmaktı. Franklar bu bölgeye Vadum Iacob yani Yakup Geçidi; Araplar ise Beyt el-Ahzan yani Matem Evi diyorlardı (Yakup Peygamberin burada oğlunun ölümü için yas tuttuğuna inanılıyordu). Kuzeyinde bataklıklar ve güneyinde şelaleler bulunan bu bölge, geniş bir alanda Ürdün'e ulaşılabilecek tek geçitti ve Latin Filistin ile Müslüman Suriye arasında önem taşıyan Terre de Sueth bölgesine açılıyordu. Yakup Geçidi aynı zamanda Şam'a bir günlük yürüyüş mesafesindeydi.

Baldwin burada büyük bir kale yaptırarak bölgede Frankların gücünü artırmak istiyordu. Halen Celile'nin kuzeyindeki topraklara sahip olan Tapınak Şövalyeleriyle işbirliğine girdi ve birlikte bu tasarıyı gerçekleştirmek için harekete geçtiler. 1178 Ekim'i ile 1179 Nisan'ı arasında Baldwin hükümet merkezini buraya taşıyarak bizzat inşaatın başında bulundu; aynı zamanda orada çalışan büyük insan gücüne ödeme yapmak için özel sikkeler ve kraliyet senetleri bastırdı.

Bu kale Selahaddin'in gelişmekte olan Eyyubi İmparatorluğu'nu tehlikeye sokmaktaydı çünkü Franklar için hem bir savunma hem de saldırı silahı oluşturacaktı. Ortaçağdaki kaleler bir sınırı tümüyle kapatmak için yeterli değildi; saldırıya geçen ordular bir kalenin çevresinden dolanabilir hatta yeterli insan gücü ve donanım ile onun ötesine geçebilirlerdi. Öte yandan kaleler ordu güçlerinin konuşlanması için güvenli yerlerdi ve buralardaki birlikler düşman saldırılarını engelleyebilirlerdi. Yakup Geçidi'nde bir Tapınak Şövalyeleri kalesinin varlığı Sultan'ın Latin krallığına saldırı yeteneğini köstekleyecekti.

Buradaki garnizon Müslüman topraklarına baskın düzenleyebilir, ticaret kervanlarını yağmalayabilir ve Şam'ı bile tehdit edebilirdi. Başkent tehlikeye düştüğü takdirde Selahaddin'in Halep ve Mezopotamya'ya egemen olma planları da suya düşerdi. Bu nedenle Ürdün Irmağı yakınına yapılmakta olan kalenin oluşturduğu tehdit göz ardı edilemezdi. Ne var ki orduları Baalbek'te konuşlanmış olduğundan Yakup Geçidi'ne doğrudan saldırı olanağı bulunmuyordu, dolayısıyla sultan güç kullanmak yerine rüşvet vermeyi yeğledi. Franklara inşaatı durdurup bölgeyi terk etmeleri karşılığı önce 60.000, sonra da 100.000 dinar ödemeyi önerdi. Baldwin ve Tapınak Şövalyeleri bu muazzam teklifi gene de geri çevirdiler.

Bugüne ulaşan tüm yazılı kaynaklar Yakup Geçidi'ndeki kalenin 1179 Nisanı'nda tamamlandığını ve cüzamlı kralın bu kalenin komutasını Tapınak Şövalyelerine verdiğini gösteriyor. Sur'lu William o bahar kaleyi gördüğünde onun "bütünüyle tamamlanmış" olduğunu söylüyor. Müslüman gözlemciler de bunu doğruluyor ve Arap kaynaklarından biri surları "taş ve demirden yapılmış, aşılması olanaksız duvarlar" şeklinde tanımlıyor. 1990'lara kadar tarihçiler Yakup Geçidi'nde bir iç ve bir de dış surla çevrili tam teşekküllü bir kale yapılmış olduğuna inandılar. Öte yandan 1993'te İsrailli bilgin Ronnie Ellenblum uzun süredir kayıp olan bu Frank kalesinin yerini keşfetti. Uluslararası uzman bir heyetle yaptığı arkeolojik inceleme, yazılı kaynakların aktardığı olay ve yorumları yeniden biçimlendirdi. Kazılar 1179'da Yakup Geçidi'nde tam teşekküllü bir kale olmadığını kesinlikle ortaya koydu; burada yalnızca tek bir sur ve tek bir kule vardı ve inşaat tamamlanmamıştı. Sur'lu William ve çağdaşlarının "tamamlanmış" olarak yorumladığı kale tek bir surla çevrili ve henüz yapımı devam eden bir savunma üssüydü.

Selahadddin için bu, Yakup Geçidi'nin hâlâ kısmen savunmasız olduğu anlamına geliyordu ve Baalbek'te işleri yoluna koyduktan sonra Şam'a dönerek 1179 baharından itibaren bu kale sorununa yoğunlaştı. Bunu izleyen aylarda iki

taraf da ufak çatışmalara girerek birbirinin gücünü tartmaya çalıştı. Selahaddin Yakup Geçidi'ndeki tahkimatın gücünü denemek için bir ordu gönderdi ama komutanlarından biri Tapınak Şövalyelerinin attığı okla ölünce hemen geri çekildi. Buna karşın daha sonraki iki çatışmada Sultan'ın orduları Baldwin'in askerlerini yendiler. Bunlardan birinde kralın nazırı –en önemli askeri danışmanı– hayatını kaybetti, öbüründe ise Tapınak Şövalyelerinin efendisi St. Armand'lı Odo 270 şövalyesi ile birlikte esir alındı. Bu yenilgiler Hıristiyan ordusunun emir-komuta zincirine darbe indirdiği gibi Müslümanların Mont Gisard'daki hezimetinin de telafisi oldu. Gelişmeler Selahaddin'in lehine olunca Kral Baldwin yeniden örgütlenmek üzere Kudüs'e döndü; bu arada Sultan kuzey Suriye ve Mısır'dan destek istedi.

1179 Ağustos sonunda Selahaddin Yakup Geçidi'ne büyük bir saldırı için hazırdı. 24 Ağustos Cumartesi günü kaleyi kuşatmaya girişti; amacı mümkün olduğunca hızlı biçimde kaleye girmekti. Uzun vadeli bir kuşatmaya vakit yoktu zira cüzamlı kral güneydoğudan yarım günlük bir yürüyüş mesafesindeki Celile Denizi kıyısında Taberiye yakınında konuşlanmıştı. Saldırı haberini alır almaz kral yardım için ordu toplamaya başlayacaktı, bu yüzden Müslümanlar Latinler gelmeden kalenin savunmasını aşmak üzere birbirleriyle yarışırcasına etkin bir kuşatma harekâtı başlattılar. Gerek o dönemdeki yazılı kaynaklar, gerekse arkeolojik bulgular bundan sonraki beş korkunç günde yaşananları ortaya koymaktadır. Selahaddin hem doğudan hem batıdan kaleyi ok yağmuruna tuttu (yörede yüzlerce ok başı bulunmuştur). Tapınak Şövalyelerinden oluşan garnizonun moralini bozmayı hedefliyordu. Aynı zamanda muhtemelen Halep'ten gelen uzman lağımcılar kalenin kuzeybatı köşesinde surların altına tünel kazmaya başladılar. Tünel hızla kazıldı, içine odun dolduruldu ama bunlar ateşe verildiğinde yukandaki duvarları yıkacak güçte olmadığı görüldü. Sultan yangını söndürmek için keçi derisiyle nehirden su taşıyacak her askere bir altın dinar ödemeye söz verdi ve sonra da tüneli büyütme çalışması bütün gece ve ertesi

gün sürdürüldü. Bu arada Baldwin Taberiye'den harekete geçmeye hazırlanıyordu.

29 Ağustos günü şafak sökerken cüzamlı kral ordusuyla birlikte kalenin savunulmasına yardım etmek üzere yola çıktı. O bilmiyordu ama tam o saatlerde Selahaddin'in genişletilmiş tünelinde ateşler yakılmaya başlanmıştı. Bu kez yangın etkili oldu ve tünel surları da yıkarak çöktü. Selahaddin daha sonra alevler yayıldıkça kalenin "alevler içindeki bir okyanusta sürüklenen bir gemi" görüntüsünde olduğunu yazacaktı. Askerleri çöken duvarların arasından içeriye dolarken garnizondaki seçkin Tapınak Şövalyeleri son kanlı direnişlerini göğüs göğse çarpışarak sergilediler. Garnizon komutanı son çare olarak atına atlayıp alevlerin içine daldı; bir Müslüman gözlemci bunu "hiç korkmadan kendini alev alev yanan deliğin içine attı ve bu yangından başka bir yangına, cehenneme gitti" diye anlatıyor.

Kalenin savunması çökünce Latin garnizon daha fazla direnemedi ve bunu kanlı bir katliam izledi. Yakın zamanda surların çevresindeki kazılarda bulunan kafatasları bu çatışmanın şiddetini gözler önüne seriyor. Bir baş iskeletinde üç ayrı kılıç darbesi görülüyor, son darbe başı tamamen ikiye ayırıp beyni parçalamış. Bir başkasının kolu dirsekten yukarıdan kesilmiş. Kale alev alev yanarken Selahaddin garnizonun yarısını kılıçtan geçirdi ve 1000 kadar zırh dahil muazzam bir ganimete kondu. O Perşembe günü öğleden sonra hızla kuzeye doğru ilerleyen Baldwin ufukta yükselen dumanı fark etti. Bu, Yakup Geçidi'ndeki kalenin tümüyle yerle bir olduğunun kanıtıydı. Altı saat geç kalmıştı.

Bunu izleyen iki hafta boyunca Selahaddin Yakup Geçidi'ndeki kaleyi tamamen yıktırdı, taş üstünde taş bırakmadı. Daha sonra kalenin temellerini kendi eliyle yıktığını ileri sürecekti. Ölen Latinlerin çoğu atları ve katırlarıyla birlikte kalenin derin sarnıcına atıldı. Bu çok hatalı bir karardı, çünkü kısa süre sonra Selahaddin'in on komutanının hayatına mal olan bir salgın hastalık baş gösterdi. Ekim ortasında amacı-

na ulaşmış olan Sultan lanetli olduğuna inanılan bu yerden ayrılmaya karar verdi ve Yakup Geçidi kalesi terk edilmiş, unutulmuş bir harabeye dönüştü.[49]

Selahaddin'in 1179 yazında elde ettiği bu başarılar, Frankların Mont Gisard'la başlayan askeri hızını kesti. Latinlerin Yukarı Ürdün'deki sınır bölgesini ele geçirip Şam üstünde baskı kurma çabaları sonuçsuz kaldı. Sultan Mısır ile Suriye'nin bütünlüğünü korumayı başarmıştı. Öte yandan Halep ve Musul'u ele geçirerek İslam'ı bütünleştirme çabası henüz gerçekleşmemişti.

11

İSLAM'IN SULTANI

Selahaddin 1179'da Franklara karşı bir dizi zafer kazanmıştı ama 1180'lerin başında yeniden imparatorluğunu oluşturmaya yoğunlaştı; zamanının ve kaynaklarının çoğunu Mısır'la Şam'daki egemenliğini pekiştirmeye ve Halep ve Musul'daki Müslümanları hâkimiyeti altına almaya adadı. 1180 baharında Suriye kıtlık ve açlık içinde kıvranırken Sultan Latinlerle iki yıllık bir ateşkes imzaladı. Bu anlaşma hiç kimsenin barışı garantilemek için bir ödeme yapmasını öngörmediğinden iki tarafın da yararınaydı. Bu anlaşma sayesinde Selahaddin Müslüman dünyasındaki birtakım sorunlarla ilgilenme fırsatını yakaladı.

EGEMENLİK GÜDÜSÜ

Selahaddin'in önceliklerinden biri Anadolu'da Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan'ın artan güç ve nüfuzunu etkisizleştirmekti. Kılıç Aslan 1176'da Karamıkbeli'nde Bizanslıları yendiğinden bu yana kendine çok güvenmekte ve İslami cihadın asıl önderi olduğunu ileri sürmekteydi. Selahaddin Selçuklu lideri karalama kampanyası başlatarak onun Müslüman birliğinin karşısında olduğunu iddia etti. Selahaddin 1180'de Kudüslü Franklarla yaptığı anlaşmanın gerekçesini Bağdat'taki halifeye açıklarken aynı anda hem Kılıç Aslan hem de Latin Hıris-

tiyanlar tarafından yöneltilen tehditleri karşılayamayacağını belirtmişti. 1180 yazında Selahaddin Şam'ın yönetimini yeğeni Faruk Şah'a bırakarak ordularını kuzeye doğru harekete geçirdi ve Yukarı Fırat bölgesindeki bazı kentlerle ittifak kurarak Kılıç Aslan'ın Küçük Asya üzerindeki emellerini engellemeye çalıştı. Aynı zamanda Kilikya'daki son Ermeni kralı III. Rupen'e de askeri baskı uygulayarak bir saldırmazlık anlaşması imzalattı, böylece Ermeni Hıristiyanların Eyyubilerin genişlemesine karşı tarafsız kalmalarını sağladı.

Bu dönemde birtakım ölümler politik ortamda değişikliklere yol açtı. 1180'de Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ölünce tahta on yedi yaşındaki oğlu geçti, o da iki yıl sonra Manuel'in yeğeni Andronikos Komnenos tarafından yerinden edildi. Bu dönemde Rumlarla Haçlı devletleri arasındaki ilişkilerin giderek bozulması Selahaddin'in yararına oldu. 1181'de Bizanslılar Sultan'la bir barış antlaşması imzaladılar, bu onların Doğu Akdeniz'de tarafsız kalmalarını sağlıyordu. 1182'de Andronikos'un iktidara geçmesinden sonra Konstantinopolis'te yaşayan ve ticaretle meşgul olan Latinler katledildi ve yeni imparator Deniz Ötesi'yle yeni işbirlikleri oluşturma konusunda hiçbir çaba göstermedi.

Doğu'da da birtakım değişimler yaşandı. 1180'de Abbasi halife ve veziri öldüler. Bunun Bağdat'tan sağladığı desteği tehlikeye sokabileceğini düşünen Selahaddin yeni halife el-Nasır'la özenli bağlantılar geliştirdi. Zengi hanedanında da birtakım kayıplar oldu. 1186 yazında Musullu Seyfeddin öldü ve yerine küçük kardeşi İzzeddin geçti. Daha önemlisi, 1181 sonunda Nureddin'in oğlu ve resmi vârisi el-Salih'in on dokuz yaşında ölmesiydi. Bu, Selahaddin'in gelecekle ilgili emelleri bakımından büyük önem taşıyordu. Gümüştekin'in Halep'te bir saray entrikası sonucu ölümünden sonra el-Salih Selahaddin için tehlikeli bir rakip olmuştu. Zengi hanedanının önde gelen ismi olarak el-Salih sülalenin devamını temsil ediyor ve Halep halkı tarafından sayılmasa da seviliyordu. Yaşasaydı Eyyubi hanedanı için bir tehdit oluşturacak, en

azından Selahaddin'in İslam'ın tek ve gerçek savunucusu olduğu iddiasını zayıflatarak sultanın savaşmadan Kuzey Suriye'yi topraklarına katma umutlarını ortadan kaldıracaktı. Halep'te kısa süre sonra iktidara Seyfeddin'in ağabeyi Sincarlı İmadeddin Zengi geçtiyse de el-Salih'in ölümü Selahaddin'e –uzun süredir beklediği– Müslüman dünyası içindeki nüfuzunu artırma fırsatını tanıdı.[50]

Selahaddin Halep ve Musul'daki Zengilere karşı yeni bir sefer için dikkatli hazırlıklara başladı. 1181'in büyük bir kısmını ve 1182'nin ilk aylarının tamamını Mısır'ı yönetmeye ayıran Selahaddin Nil bölgesinin idaresini el-Adil ve Karakuş'a bırakarak 1181 baharında Suriye üzerine harekete geçti. Sultan'ın Mayıs'ta Ürdün Ötesi'ne geçeceğini öğrenen ve henüz tarlada olan ürünün zarar göreceği endişesine kapılan Châtillon'lu Raymond IV. Baldwin'i krallığın tüm askeri gücünü Kerak'ta toplamaya ikna etti. Aslında Selahaddin'in ordusu düzenli bir biçimde ve herhangi bir saldırıya kalkışmadan bu kalenin yanından geçtiği için hiçbir çatışma yaşanmadı.

1180'de Franklarla imzalan ateşkesin süresi artık dolmuştu ve o yaz Eyyubiler Kudüs'teki Latin krallığına birkaç saldırı denemesinde bulundular. Selahaddin Ürdün Ötesi'nden geçerken Şam'da bulunan Faruk Şah Latin Celile'nin neredeyse tümüyle askerden arındırılmış olmasını fırsat bilerek Hıristiyanların Terre de Sueth'deki son ileri karakolu olan, Celile Denizi'nin güneybatısındaki, Sueth Mağarası olarak bilinen üç katlı mağara-kaleyi ele geçirdi. Sonra Temmuz ve Ağustos'ta Sultan Franklara karşı iki kez sefer düzenledi. Aşağı Celile'ye yönelik olan ve Beysan'daki kalenin kuşatılmasını kapsayan birinci sefer Baldwin'in ordularını Saffuriye'ye konuşlandırmasına yol açtı. Akra ve Taberiye arasında bulunan ve baharda çok bereketli bir otlak olan bu bölge Hıristiyan ordusu için doğal bir kamp yeri idi. 15 Temmuz'da yakıcı yaz güneşi altında Beysan yakınında ufak ve sonuçsuz bir çatışma yaşandı. Gerçek Haç'ı taşıyan Latin dinadamı güneş çarpması yüzünden öldü. Ürdün'ü geçen Selahaddin'in adamları yeni kamp

yerlerinin koşullarını dayanılmaz buldular; bir gözlemciye göre acı su ve hastalık yayan hava "doktorların burada çok iyi iş yaptığını" gösteriyordu; dolayısıyla kısa sürede Şam'a geri dönüldü.[51]

1182 Ağustos'unda Selahaddin yeniden saldırdı, bu kez hedefi sahildeki Beyrut kentiydi. Mısır'ın yenilenen donanması zaten burada 1179-80 yıllarında Akra ve Trablus'ta Latin gemilerine saldırılarda bulunmuştu ama bu kez Sultan iki yönlü bir saldırıya geçerek Beyrut'u hem karadan hem de denizden kuşattı. Üç gün boyunca kent ok yağmuruna tutulurken lağımcılar da surların altında tünel kazmaya başladılar, ama Baldwin'in destek güçleri yaklaşınca Selahaddin kuşatmayı kaldırdı ve Müslüman topraklarına geri çekilirken geçtikleri bölgeleri yerle bir etti.

1182'deki bu seferler daha ziyade Frankların gücünü ve tepkilerini görme amacı güden fırsatçı girişimlerdi ama bir yandan da en az risk ve maliyetle arazi ve maddi kazanımlar elde etmeye yönelikti. Bu tutum ilerideki yıllarda da devam etti. Cihada yönelik bu girişimler aynı zamanda Selahaddin'in asıl amacı olan Müslüman Suriye ve Mezopotamya'yı ele geçirme çabalarına da bahane oluşturuyordu. Selahaddin'in Bağdat'taki halifeye yazdığı çok sayıda mektup bu dönemde Eyyubilerin ileri sürdüğü sesli protestoları ve kurnaz polemikleri yansıtmaktadır. Sultan Latinlere karşı kutsal bir savaş başlatma isteğini dile getiriyor ve bunun Zengi saldırganlığı yüzünden engellendiğini ileri sürüyordu; İslam birliğini bir an önce gerçekleştirmek şarttı ve Selahaddin cihada katılmak istemeyen Müslümanlara boyun eğdirmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Aynı zamanda Halep ve Musul'daki Zengi yöneticileri devlete karşı direnen düşmanlar olarak tanımlanıyordu. Bunlar hanedanın sürdürülmesini istediklerinden iktidarı ele geçirmişlerdi, oysa yasal olarak bu kentlerin yönetimi halife tarafından bağışlanmalıydı. İzzeddin Kudüs'le on bir yıllık bir ateşkes anlaşması imzalamış, böylece Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında ancak on yıllık an-

laşma geleneğine karşı gelmiş ve Hıristiyanlara yılda 10.000 dinar ödemeyi üstlenmişti. Daha sonra İmadeddin Zengi'nin Antakya ile oluşturduğu ilişkiler için de benzer suçlamalar yapıldı. Halifenin desteğini sağlamak ve sürekli propaganda ile kamuoyunu etkilemek çabalarıyla Selahaddin büyük bir Zengi karşıtı ortamın temellerini oluşturmaktaydı.

Selahaddin 1182 yazı sonunda, kısa süren Beyrut kuşatması sırasında harekete geçme fırsatını yakaladı. 1176'da Zengileri destekleyerek Selahaddin'e karşı savaşmış olan Harran'ın efendisi Türk savaş beyi Gökböri'den bir haber aldı. Gökböri şimdi Eyyubileri Fırat'ın ötesine geçmeye çağırıyor, böylece saf değiştirmeye hazır olduğunu belirtiyordu.[52] Bunun üzerine sultan bir ordu toplayarak güzün Kudüs'le ateşkes anlaşmasını yenilemeden Irak üzerine sefere girişti.

Selahaddin'in Halep ve Musul'a seferleri (1182-3)

1182 Eylül sonunda Selahaddin Gökböri'nin çağrısını bahane ederek Harran beyi ile Fırat yakınlarında buluşmak üzere doğuya doğru yürüdü, sonra da Cezire'ye doğru ilerledi. Bunu izleyen aylar boyunca Sultan Müslüman rakipleriyle açıktan açığa savaşmamak için büyük çaba harcadı ve kılıç yerine diplomatik baskı yöntemini kullanmayı yeğledi. Çok geçmeden rakiplerini satın almak için Şam ve Mısır'dan para istedi. Sur'lu William bile sultanın Edessa dahil "daha önce Musul'un elinde olan ... tüm bölgeyi" ele geçirmek amacıyla olağanüstü rüşvetler verdiğinin farkındaydı.[53]

Kasım'da Selahaddin doğrudan doğruya Musul'u tehdit edecek şekilde ilerledi. Gökböri'nin teşvikine karşın sultan kentte zorlu ve kanlı bir kuşatmaya girişmek istemiyordu ama İzzeddin'i korkutarak boyun eğdirme umudu suya düştü. İki tarafın da ödün vermeden geçirdiği dönemin sonunda kış başında Halife el-Nasır'ın barış sağlamak amacıyla gönderdiği haberciler geldi. Onların tarafsız tutumları Selahaddin'i düş kırıklığına uğrattı. Fazla bir ilerleme sağlanamayınca sultan geri çekildi. Aralıkta yaklaşık 100 kilometre ötedeki Sincar'a

ilerleyerek olağanüstü berkitilmiş kenti teslim olmaya zorladı ve ağır kış koşullarından kaynaklanan ufak bir moladan sonra 1183 yaz başında kuzeydoğuda Diyarbakır'a ulaşıp zapt edilemez denilen bu önemli kenti Nisan'da ele geçirdi. Bu başarısı üzerine Mardin'in Artuklu beyi onunla anlaşma yapmak zorunda kaldı. Altı ay içinde Selahaddin biraz güç biraz da diplomasi kullanarak Cezire'nin büyük bir kısmını ve Diyarbakır'ı fethederek Musul'u tek başına ve savunmasız bırakmıştı. Zengiler buna karşı fazla bir şey yapamadılar. İzzeddin ve İmaddeddin Zengi Şubat sonlarında bir karşı saldırıya geçmeye niyetlendiler ama bunu sağlayacak kaynaktan ve moralden yoksundular.

Selahaddin çok başarılı olmuştu ama Musul'u hâlâ ele geçirememişti. O bahar Bağdat'ı kendi yanına çekmek için muazzam diplomatik girişimlerde bulundu. Halifeye yazdığı mektuplarda Zengilerin Frankları Suriye'deki Eyyubi topraklarına saldırmaya teşvik ettiklerini, hatta Hıristiyanların savaş giderlerini karşıladıklarını yazıyordu. Aynı zamanda Sultan Halife el-Nasır'ın kişisel olarak politik ve manevi güç kazanma isteğinden yararlanarak Eyyubilerin Mezopotamya'yı halifenin yetkisini tanımaya zorlayacağına söz veriyordu. Selahaddin açık açık Bağdat onun Musul üzerindeki iddiasını onayladığı takdirde Kudüs'ü, Konstantinopolis'i, Gürcistan'ı ve Fas'ı fethedebileceğini belirtmekteydi. Gene bu dönemde Sultan, Zengi birliğini bozma girişiminde bulunarak İmadeddin Zengi'yi Musul'da İzzeddin'in Halep'e karşı Eyyubilerle ittifak kurmayı önerdiği konusunda uyardı.

Yaz sonundan itibaren Selahaddin seferini Halep üzerinde odaklamaya karar vererek Fırat'ı yeniden geçti ve 21 Mayıs 1183'te ordularını bu kentin çevresinde konuşlandırdı. Sultan bir kez daha açıkça savaşmaktan kaçınmayı umuyordu ama Halepliler topraklarını korumakta ne kadar kararlı olduklarını göstererek her gün onun askerlerine şiddetle saldırdılar. Neyse ki İmadeddin Zengi daha yumuşak başlı davrandı. Eyyubilerin Suriye'deki egemenliğinin son derece güçlü oldu-

ğunu ve tek başına başa çıkamayacağının farkında olan Zengi yöneticisi Sultan'la gizli görüşmeler yaptı. 12 Haziran'da koşulları kabul ederek Halep'in kapılarını Selahaddin'in ordularına açması kentlileri şaşkına döndürdü. İmadeddin Zengi buna karşılık eskiden yönetiminde olan Sincar dahil Cezire'de bir miktar arazi sahibi oldu ve Sultan'a ne zaman gerekirse asker vermeyi vaat etti. Selahaddin'e 1169'da Mısır Veziri Şavar'ın tutuklanmasında yardımcı olan Suriyeli Curdik de o yaz ikna edildi. Curdik 1174'ten beri Halep'in yanında yer almış ve Eyyubileri desteklemeyi reddetmişti. Nihayet Sultan'ın hizmetine girecek ve en sadık ve yetenekli subaylarından biri olacaktı.

Halep'e egemen olan Selahaddin hemen içerdeki huzursuzluğu gidermek ve birlik havası oluşturmak için harekete geçti. Kuran'a aykırı vergiler kaldırıldı ve daha sonra Müslüman olmayanların belirli bir kıyafet giymelerini öngören bir yasa hayata geçirilerek Halep'teki Sünni ve Şii gruplar arasında birlik sağlamaya ve onların Eyyubi yönetimini benimsemelerine çalışıldı.

Halep'in işgali Selahaddin için çok önemli bir başarıydı. On yıl sonra Müslüman Suriye'yi bütünleştirmiş ve Nil ile Fırat arasındaki geniş toprakları egemenliği altına almıştı. O dönemden bugüne ulaşan mektuplar sultanın başarısını kutlama ve duyurma tarzını ortaya koyuyor. Her zamanki gibi başlattığı harekâtı haklı kılmaya çalışırken İslam liderliğini paylaşmaya her zaman hazır olduğunu ama bir savaşta yalnızca tek bir kişinin komutan olabileceğini söylüyor. Halep'in teslim olmasının Kudüs'ün yeniden ele geçirilmesi yolunda atılan bir adım olduğunu belirtiyor ve şöyle yazıyor: "İslam artık inançsızlık hayaletini barındıran geceyi yok etmek üzere uyanmıştır."[54]

Bu tumturaklı sözlerden sonra Selahaddin'in 1183 yaz sonunda yaptığı propaganda uyarınca verdiği sözü tutarak Franklara saldırması gerektiği ortadaydı. Kuzey Suriye'nin savunmasını güçlendirmek amacıyla Sultan Kudüs Krallığı'na

karşı bir güç gösterisinde bulunmak üzere Şam'dan güneye doğru hareket etmeden önce Antakya Prensi III. Bohemond ile bir ateşkes imzaladı. Bu anlaşma İslam dünyası için –Müslüman esirlerin salıverilmesi ve arazi imtiyazı dahil– çok olumlu koşullar içeriyordu.

FRANKLARA KARŞI SAVAŞ

Son yıllarda Frank Filistin'de güç dengesi önemli ölçüde değişmişti. 1170'lerin sonunda Kral IV. Baldwin'in sağlığı bozulunca kız kardeşi dul Sibylla ile ünlü Fransız soylusu Burgonya Dükü III. Hugh arasında bir evlilik anlaşması tasarlandı. Fransa Kralı VII. Louis 1180'de öldüğünde tahta genç oğlu Philip Augustus'un geçmesi bu planı altüst etti, çünkü Fransa'da baş gösteren iktidar kavgası yüzünden Hugh dukalığından ayrılmak istemedi. Bu yüzden Sibylla için yeni bir damat adayı aranmaya başlandı. Tam bu sırada Trablus Kontu III. Raymond ve Antakya Prensi III. Bohemond, kendi beklentileri ve Kudüs'ün güvencesi bakımından IV. Baldwin'in tahttan indirilmesi gerektiği kararını verdiler. 1180'de Paskalya sırasında ikisi birlikte bir *darbe* olarak nitelendirilebilecek bir girişimde bulunarak Sibylla'yı kendi müttefikleri ve giderek güçlenen Ibelin hanedanının bir üyesi olan Baldwin ile evlendirmeye çalıştılar. Bu evlilik sonucunda cüzamlı kral devre dışı kalabilirdi ama IV. Baldwin veliaht belirleme hakkından vazgeçmeye niyetli değildi. Annesi Agnes ile amcası Courtenay'lı Joscelin'in de teşvikiyle Raymond ve Bohemond'dan önce davranarak Sibylla'yı kendi seçtiği, Doğu Akdeniz'e yeni gelmiş olan soylu Poitevin şövalyesi Lusignan'lı Guy ile evlendirdi.

Baldwin bir bakıma bu seçimi yapmak zorunda kalmıştı, çünkü Guy o sırada Filistin'deki en soylu ve tek bekâr erkekti. Guy'ın İngiltere'de Angevin Kralı II. Henry'nin yönetiminde bulunan bir bölge olan Poitou ile bağlantısı da hesaba katılmış olabilir, zira Capetia hanedanının yönetimi altında Fransa'da

yaşanan karışıklıklar nedeniyle İngiltere'yle ittifak kurmak önemliydi.

Bununla beraber Guy çok hızlı ve beklenmedik bir şekilde önemli bir politik figür oldu. Sibylla ile evlenince Lusignan'lı Guy Kudüs tahtının vârisi olarak belirlendi. IV. Baldwin hastalığı nedeniyle ülkeyi yönetemez duruma gelirse Guy naip olarak görevi devralacaktı. Buradaki sorun ise, Guy'ın bu ani yükselişinin saray erkânını, özellikle Trablus Kontu Raymond ve Ibelinleri tedirgin edip etmeyeceğiydi. Guy'ın politik ve askeri bir lider olarak yetenekleri denenmiş değildi, ayrıca IV. Baldwin tahtta kalmakta ısrar edecek olursa genç adamın iktidar tutkusunu ne kadar frenleyebileceği de belirsizdi.[55]

Latin saldırısının körüklemesi

Selahaddin'in 1183 güzünde Frank Filistin'e saldırma kararı yalnızca verdiği sözlere sadık kalma arzusundan kaynaklanmıyordu. Bir bakıma son zamanlardaki Latin saldırılarına karşılık vermiş oluyordu. 1182 sonlarında Sultan Irak'ta değilken Franklar Şam ve Basra civarına saldırmış ve Sueth Mağarası'nı yeniden ele geçirmişlerdi.

Güneyde Ürdün Ötesi'nde Châtillon'lu Reynald muhtemelen kralın da rızasıyla iki yıldır hazırlamakta olduğu bir harekâta girişti. Selahaddin'in istihbaratı Kerak lordunun bir saldırı hazırlığında olduğunu bildirmiş fakat sultan bunun Mısır'la Şam'ın bağlantısını sağlayan Sina'ya yönelik olacağını varsayarak el-Adil'e el-Ariş savunmasını güçlendirme görevini vermişti. Aslında Reynald stratejik açıdan hatalı olsa bile çok daha gözü pek bir plan yapmıştı. 1182 sonlarından 1183 başlarına kadar Kerak'ta parça parça inşa edilen beş kadırga develerle Akabe Körfezine getirilip birleştirildi ve Kızıl Deniz'e indirildi. Bunlar yüzyıllardır bu denizde görülen ilk Hıristiyan gemilerdi. Reynald iki gemi ile Müslümanların elindeki Akabe limanını denizden kuşatarak kendisi de karadan saldırıya geçti; Arap denizcilerin komutasında askerleri taşıyan diğer üç gemi de güneye yollandı. Bu üç gemilik kü-

çük filonun olağanüstü başarı haberi asla Franklara ulaşmadı. Yalnızca bir Latin kaynağında bunların denize indirilişinden sonra "hiçbir haber alınamadığını ve akıbetlerinin ne olduğunu kimsenin bilmediğini" belirtiyor. Akabe'de bir miktar hasara yol açan Reynald da ülkesine döndü.

Öte yandan Kızıl Deniz'deki bu beklenmedik ve eşi görülmedik harekât Müslüman âleminde büyük bir kızgınlık yarattı. Bu üç Hıristiyan kadırgası tümüyle hazırlıksız yakalanan Mısır ve Arabistan limanlarında Haftalar boyu büyük kargaşaya yol açtı; hacıları ve tacirleri taciz etti ve İslam'ın gözbebeği olan kutsal Mekke ve Medine kentleri için tehdit oluşturdu. Hatta Hıristiyanların Muhammed'in cesedini çalmak niyetinde olduğu bile söylendi. El-Adil kendi donanmasını Kahire'den Kızıl Deniz'e taşıyarak bu gemilerin peşine düştü. Teknelerini Arabistan kıyılarında terk etmek zorunda kalan Hıristiyan mürettebat çöle doğru kaçtı ama orada kapana kısılınca 170 denizci canlarını kurtarmak için teslim oldular. Gene de hayatları bağışlanmadı.

Irak'ta iken olanları duyan Selahaddin bir gözdağı verilmesi konusunda ısrar etti: Resmi olarak, İslam'ın en kutsal kentlerinin yollarını bilen zındıkların yaşamalarına izin verilmemesi gerektiğini söylüyordu ama bir yandan da tedirgin edici bir gerçeğin farkında olmalıydı. Kendini mücahit olarak ilan etmesine karşın bu korkunç kriz anında olay yerinden uzakta Müslüman kardeşleriyle savaşmaktaydı. Bu yüzden el-Adil'in karşı çıkmasına rağmen sultan Latin esirlerin "inanılmaz boyuttaki" suçlarından ötürü ve Arap kuralları gereğince, "dünyanın onların kirlerinden ve havanın da onların soluğundan temizlenmesi gerektiği" kanısındaydı. Esirlerin çoğu teker teker ya da çifter çifter Eyyubi ülkesinin çeşitli kentlerine ve yerleşim merkezlerine gönderilerek oralarda halkın önünde idam edildiler ama ikisi daha beter bir son için alıkondu. Bunlar da bir sonraki *Hac* zamanında Mekke'nin dışında kurbanların kesilip etlerinin fakirlere dağıtıldığı bir bölgeye götürülerek hacıların tezahüratı arasında "kurban-

lık koyun" gibi boğazlandılar. Arabistan'ın namusu kurtulmuş, Sultan'ın da İslam'ın kararlı savunucusu konumu böylece pekiştirilmiş oluyordu ama Frankların Kızıl Deniz'deki rezil harekâtının anısı zihinlerde yer etmişti ve bunun mimarı Châtillon'lu Reynald artık nefret edilen bir düşmana dönüşmüştü.[56]

Uyuşmazlık artıyor mu?

Selahaddin sonunda 1183 güzünde Kudüs Krallığı'na saldırıya geçtiğinde Hıristiyan Filistin'in büyük bir zaaf içinde olduğu ortaya çıktı. O yaz IV. Baldwin'in sağlığı yeniden bozuldu. Artık cüzam tüm bedeni kemirmekteydi, "gözleri görmez oldu, yaralar o kadar derindi ki ellerini ve ayaklarını kullanamıyordu". Artık ata binemediğinden bir yerden bir yere sedye ile götürülüyordu. Sur'lu William'a göre gene de "fiziksel açıdan zayıf ve güçsüz olmasına karşın aklı çok iyi işliyor ve kendini zorlayarak hastalığını saklamaya ve krallığını sürdürmeye çalışıyordu". Öte yandan 1183'te bir başka hastalığa tutuldu ve "ateşi yükselince yaşamdan umudunu kesti". Bu hastalığın pençesindeyken Selahaddin'in yeni bir saldırıya geçeceğinden korkan ve bunun nereye yönelik olacağını kestiremeyen kral büyük bir ikilem içindeydi. Kudüs'teki tüm ordularını ve Trablus ile Antakya'daki birlikleri Saffuriye'de bir araya topladı ve kendisi Nasıra'ya çekilerek yönetimi geçici olarak kayınbiraderi ve tahtın vârisi Lusignan'lı Guy'a bıraktı.

Naipliğe getirilen Guy, Selahaddin 1183'te Celile'yi işgal ettiğinde Frankların başkomutanıydı. Filistin'de oluşturulmuş en büyük Frank ordusunun –1300 kadar şövalye ve 15.000 piyaden oluşan bir gücün– başındaydı ama gene de Müslümanların karşısında azınlıkta kalmaktaydı. Ciddi bir savaş anında böylesine büyük bir gücü yönetme deneyimi bulunmayan Guy'ın zorlanacağı kuşkusuzdu gene de askeri açıdan olağanüstü olmasa bile etkin bir komutan olduğunu kanıtladı. Selahaddin bir kez daha Beysan'ı talan edince Guy organize bir karşı saldırı düzenledi ve piyadelerin atlı şöval-

yelerin önünde yer alıp onları korumasını sağlayarak ufak çatışmalar dışında ciddi bir savaşa girmekten kaçındı. Selahaddin Latinlerin saflarını bozmak amacıyla kuzeydeki yakın bir noktaya çekildi ama peşlerinden gelen olmayınca iki taraf da birbirlerinden bir buçuk kilometre kadar uzakta, Ayn Calut köyünün yakınında savunmada kaldılar. Sultan'ın savaşı körüklemek amacıyla girişti̇ği çabalara karşın bu açmaz yaklaşık iki hafta sürdü ve Ekim'in ortalarında Müslüman ordusu Ürdün üzerinden geri çekildi. Franklar fırtınadan sağ kurtulmuş oldular.

Bu harekât süresince Guy "Haçlı" savunmasının ilkelerini neredeyse harfi harfine uyguladı; orduda disiplini sağladı, arada bir tehditkâr davranarak düşmanın harekâtını engellerken riskli bir çatışmadan da kaçındı. Tüm bu basiretli önlemlerine rağmen sarayda Selahaddin'in krallığa saldırmasına karşı koymadığı ve şövalyelik kültürüne ters düşen bir çekingenlik sergilediği için eleştiriye uğradı. Aslına bakılırsa, taktik bakımından geçerli olsa da, harekete geçmemek Latin askerler arasında hoşlanılan bir tutum değildi. Askerlerin küçültücü ve korkakça buldukları emirlere itaat etmelerini sağlamakta en ağır oturaklı beyler ve en görmüş geçirmiş komutanlar bile zorlanıyorlardı; 1115'te Salerno'lu Roger askerlerine söz geçirebilmek için onları gözlerini oymakla tehdit etmişti ve yıllar sonra Aslan Yürekli Richard da ordularını denetim altında tutmakta zorlanacaktı. Guy kendini kanıtlamamış bir general ve naipliğe henüz atanmış biri olduğundan konumu sorgulanmaya açıktı. 1183'te ona kuşkuyla bakanları ve eleştirenleri susturmak için en çok ihtiyaç duyduğu şey ciddi bir savunma gösterisinde bulunmak hatta gözü pek davranarak müthiş bir zafer kazanmaktı. Hiç değilse Kudüs'teki başına buyruk aristokrasiyi yatıştıracak bir iradeye sahip olduğunu ortaya koymak zorundaydı. Dolayısıyla ülkeyi savunmak için doğru olanı yaparken kendini çok zor durumda bırakmıştı. Politik rakiplerinin bu fırsattan yararlanarak onun ününü lekelemeye kalkışmasına şaşmamak gerekir.[57]

Kısa bir süre sonra 1183 Ekim sonunda Selahaddin Kerak'ı kuşatmak için Ürdün Ötesi'nden güneye geçti. Bu çok daha ciddi bir saldırıydı, zira çok güçlü kuşatma silahlarına ve kaleye karşı kullanacağı saldırı makinelerine sahipti. Bu aynı zamanda Eyyubilerin Kuzey Suriye'de ele geçirdiği yeni toprakları yönetmek için Mısır'dan gelen kardeşi el-Adil'le buluşmak için bir fırsattı. Sultan'ın Kerak harekâtı, belki de kasti olarak, Toron beyi IV. Humphrey ile kralın üvey kız kardeşi Isabella'nın görkemli düğün merasimiyle örtüşmekteydi. Düğünde Châtillon'lu Reynald, eşi Milly'li Stephanie ve Isabella'nın annesi Maria Komnena da hazır bulunmaktaydı.

Selahaddin böylesine önemli Hıristiyan soylularını esir almayı planlamış olabilir çünkü bunlar için çok yüksek miktarlarda fidye isteyebilirdi.* Daha sonra anlatılan bir öyküye göre –kuşatma sırasında bile– Leydi Stephanie Sultan'a düğün için hazırlanan yemeklerden göndermiş ve buna karşılık o da kalenin yeni evlilerin oturacağı kısmını bombardıman etmeyeceğine söz vermiştir. Müslüman kaynaklarında yer almayan bu öykü doğruysa Selahaddin'in bu jesti kısmen böylesine değerli rehineleri canlı olarak ele geçirme arzusundan kaynaklanmış olabilir.

Kerak'ın kuşatıldığı haberi Kudüs'teki Latin sarayına ulaştığında Franklar bir başka sıkıntı yaşamaktaydılar. Beklenenin aksine cüzamlı kralın ateşi düşmüş ve Baldwin yeniden biraz güç kazanmaya başlamıştı. Ayn Calut'taki olayların ardından kral ve Lusignan'lı Guy arasında yönetim konusunda tartışma çıktı ve muhtemelen III. Raymond ve Ibelin kardeşlerin etkisinde kalan genç kral Guy'ı naiplikten azletti.

Kerak tehdit altındayken Baldwin tahtın yeni vârisini belirlemek üzere bir meclis toplantısı yaptı ve sonunda Sibylla'nın ilk eşinden olan çocuk yaştaki oğlu –kralın yeğeni ve adaşı Baldwin (V.)– seçildi. 20 Kasım 1183'te beş yaşındaki çocuk

* Doğal olarak, Selahaddin ve Châtillon'lu Reynald arasındaki kadim düşmanlık ve Sultan'ın ona karşı daha sonraki davranışları hesaba katılırsa Selahaddin muhtemelen Kerak beyi için fidye istemeye hiç de niyetli değildi.

veliaht oldu ve Kutsal Mezar'daki bir törenle taç giydi. Sur'lu William bile "bu büyük değişim konusunda bilge kişiler farklı görüşlere sahipti ... zira krallardan birinin hasta, diğerinin çok küçük olması dolayısıyla durum çok ümitsizdi" diye itiraf ediyor. Gene de başpiskopos kendi düşüncesini pek de gizlemeyerek sonuçta bu çözümün "beceriksiz" Guy'ın bir gün tahta oturmakla ilgili tüm umutlarını ortadan kaldırdığını ileri sürüyordu.[58]

Bu düzenlemeden sonra IV. Baldwin Kerak'ı geri almak umuduyla Ürdün Ötesi'ne doğru harekete geçti. Hastalığı yüzünden muhtemelen oraya sedye ile taşındı ve Trablus Kontu Raymond Frank ordusunun komutanı oldu. Latin harekâtının gecikmesine karşın Selahaddin Kerak'taki geniş hendekleri aşamamıştı ve Hıristiyan ordusunun yaklaştığını haber alınca 4 Aralık 1183'te kuşatmaya son verdi. Zaten ciddi bir saldırıya kalkışmamıştı ve Franklarla bir meydan savaşına girişmek istemiyordu. Böylece cüzamlı kral çöldeki kaleye muzaffer bir edayla girdi.

O kış IV. Baldwin ile Lusignan'lı Guy'ın arası adamakıllı açıldı ve 1184'ün ilk yarısında Latin krallığı giderek parçalanmaya başladı. Öte yandan Selahaddin Musul'la ilgili diplomatik bir mücadeleye odaklandığı için yaz sonuna kadar Franklara karşı bir girişimde bulunmadı. 22 Ağustos civarında Kerak'ı yeniden kuşattı ama cüzamlı kral son bir gayretle buraya destek gönderince Sultan bir kez daha geri çekildi ve kuzeyde birkaç kilometre ötede berkitilmiş bir kamp kurdu. Latinler herhangi bir saldırıda bulunmayınca yeniden Ürdün Vadisi'ne doğru harekete geçti. Nablus'a kısa süren bir baskın düzenledikten sonra Şam'a döndü.

1183 ve 1184'te Kudüs krallığına yaptığı harekât sırasında Selahaddin temkinli bir strateji izleyerek Frankların gücünü denedi; çok az riske girerek düşman kendi belirlediği koşullarda ve yerde savaşmayı reddettiği zaman saldırıya geçmekten kaçındı. Her iki sefer de büyük bir işgal girişiminin ilk adımları gibi algılanabilir ama aynı zamanda Sultan için o an öncelik taşımayan küçük hamleler de olabilir.

1180'lerin başında Selahaddin'in Latinlere karşı cihat harekâtı Eyyubiler için stratejik, politik ve ekonomik önem taşıyan iki belirli bölgeyi hedeflemiştir: Mısır ve Şam arasında Arabistan'a gidip gelen ticaret kervanlarının ve hacıların kullandığı kara bağlantısı ve Şam için en büyük tehdidi oluşturan, Latinlerin elindeki Celile.

Aslında bu dönemde Selahaddin Filistin'i işgal etmek için ciddi bir girişimde bulunmamış ve Franklarla savaşa tutuşmaya kalkışmamıştır. Yani Kudüs'teki Latin egemenliği bir tehditle karşılaşmamıştır. Sultan Deniz Ötesi'ne karşı harekete geçmiştir ama anlaşılan bu daha ziyade cihada bağlılığını kanıtlamak amacı gütmektedir; zaman zaman düzenlediği saldırılar neredeyse göstermeliktir. Dönüp geriye bakıldığında, özellikle 1183-4 yıllarında, Frankların bu dönemdeki savunmasızlığı dolayısıyla Kudüs Krallığı'na karşı ciddi bir saldırı Selahaddin'e büyük bir zafer kazandırabilirdi. Öte yandan, Sultan büyük bir olasılıkla Hıristiyanların yaşadığı uzlaşmazlığın onları ne denli zayıf düşürdüğünün farkında değildi.

Bu arada politik ve askeri olayları kaydeden Arap ve Latin tarihçilerinin 1180'lerde Hıristiyan Deniz Ötesi ile Eyyubi İslam devleti arasında giderek artan bir gerilimden söz etmesine karşın diğer çağdaş kaynakların başka bir görüş ileri sürmekte olduğu dikkate değer. İberyalı Müslüman hacı ve gezgin İbn el-Cübeyr bu dönemde, 1184 güzünde bir Müslüman ticaret kervanı ile Ürdün Ötesi'nden geçerken buradaki kültürler arası ilişkiler ve yaşam konusunda şunları belirtiyor:

> Burada en şaşırtıcı olan şu ki, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında büyük bir anlaşmazlık sürmesine ve her iki tarafın zaman zaman savaş alanında karşı karşıya gelmesine rağmen Müslüman ve Hıristiyan gezginler hiçbir zorlukla karşılaşmadan bölgede dolaşıyor. Buradan geçerken Selahaddin'in Müslüman ordusu ile Hıristiyanların [Mekke ve Medine'ye giden] yol üstündeki en müstahkem ka-

lesi olan Kerak'ı kuşattığına, böylece Müslümanların geçişini engellediğine tanık olduk...

Sultan'ın başlattığı bu kuşatma uzun süre devam etti, buna karşın Mısır'dan Şam'a giden kervanlar Frank topraklarından rahatça geçip gittiler. Aynı şekilde, Müslümanlar da (Frank topraklarından geçerken) herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan Şam'dan Akra'ya gitmekteydiler ve Hıristiyan tacirlerin de (Müslüman topraklarında) yolları kesilmemekteydi.

Bu ilginç açıklama, bu yıllarda Hıristiyan ve İslam dünyaları arasında ticaretin engellenmeden sürdüğünü gösteriyor. İbn el-Cübeyr'in anlattıkları bu iki düşman gücün birbiriyle kıyasıya dövüştüğü görüşünü geçersiz kılıyor. Doğu Akdeniz ile ilgili izlenimleri doğru ise –İbn el-Cübeyr'in bu bölgede yalnızca birkaç ay kalan bir yabancı olduğu unutulmamalı– Selahaddin'in cihada öncelik tanımadığı daha da belirginleşiyor.[59]

İslam ve Franklar arasındaki düşmanlık yoğunluğunu sürdürse de bir sonraki yıl Kudüs Krallığı'ndaki iktidar krizi daha da büyüdü. 1184 güzünde IV. Baldwin'in sağlığı daha da bozuldu ve artık ölmek üzere olduğu görülüyordu. Trablus Kontu Raymond'la ilgili süregelen kuşkularına karşın Baldwin kontu naip olarak atadı; bunun dışındaki tek seçeneği Ürdün Ötesi'nin savunmasını üstlenmiş olan Châtillon'lu Reynald idi. 1185 Mayıs ayı ortalarında IV. Baldwin henüz yirmi iki yaşındayken öldü ve Kutsal Mezar'da babası Amalric'in yanına gömüldü. Krallığı boyunca Baldwin büyük zorluklar yaşadı. Müslümanlardan gelecek bir saldırı tehdidi giderek artarken ülkeyi gerektiği gibi yönetemediğinin farkındaydı; öte yandan, tahta geçecek uygun birini de bulamıyordu. Hastalığına büyük bir cesaretle direndi. Buna karşın tebaasının tutkularını dizginlemeyi ya da denetlemeyi başaramadı ve zaman zaman yanlış kararlar verdi. Bunlardan en önemlisi 1183 sonunda Lusignan'lı

Guy'a destek olmasıydı. O Kutsal Toprakları korumaya çalışan ama son derece ciddi bir gerileme döneminde yönetimde bulunan zavallı bir kraldı.

DÖNÜŞÜM

1185'te Selahaddin bir kez daha Müslüman Mezopotamya'ya egemen olmaya yoğunlaştı. 1184 başlarında bir kez daha Musul'la bir anlaşmaya varma çabaları sonuçsuz kalmıştı; bir yandan da Sultan komşusu olan Iraklı yerleşimlere baskı uygulayarak ya da doğrudan rüşvet vererek bu bölgedeki nüfuzunu artırmaktaydı. Bununla beraber, 1185'te Eyyubi otoritesini sağlamlaştırmak ve Musul'un boyun eğmesini sağlamak için Fırat ötesine ikinci bir sefer düzenlemek gerektiği ortadaydı. O yılın baharında Trablus Kontu Raymond ile imzaladığı bir yıllık ateşkes anlaşması ile Suriye ve Mısır'ı güvence altına alan Selahaddin İsa el-Maştub ile birlikte büyük bir ordunun başında Halep'ten hareket etti. Daha sonra onlara Gökböri de katılacaktı.

Selahaddin Müslümanları savunan ve birleştiren kişi olarak tanınmasını sürdürmek için Bağdat'a haberci göndererek her zamanki suçlamalarda bulunmak suretiyle bu seferi haklı kılmaya çalıştı. Musul'daki İzzeddin başlangıçta anlaşmaya yatkın gibi göründü ama izlediği diplomasi fazla etkin olmadı ve daha ziyade Eyyubileri oyalamak amacını güdüyordu. Çok geçmeden Sultan yaz sıcağında Musul'u ikinci kez kuşattı. Bu girişim sonuçsuz kaldı; kuşatma o kadar uzadı ki sonunda Selahaddin Musul'un direnişini kırmak için Dicle ırmağının yatağını çevirerek kenti susuz bırakmayı bile tasarladı. Ağustos'ta kuzeye yönelerek Yukarı Dicle'de Diyarbakır yöresinde daha kolay zaferler elde etti ve güz geldiğinde Mezopotamya'daki Müslüman liderlerin çoğu ya rüşvetle kazanılmış ya da baskıyla teslim alınmıştı. İzzeddin direnmeyi sürdürmekte ise de gücü giderek azalmaktaydı.

Ölümle yüzleşmek

Bu sırada, 3 Aralık 1185'te Sultan ateşlendi ve Harran'a döndü. Haftalar, hatta aylar boyunca gitgide güçten düştü ve çevresindekiler endişeye kapıldı. Tüm bu dönemde Selahaddin'le birlikte doğuya gelmiş olan İmadeddin Şam'daki el-Fadıl'a bir sürü mektup gönderdi. Bu mektuplarda Eyyubileri saran endişe, korku ve şaşkınlığı dile getiriyordu. Sultan iki kez iyileşir gibi oldu; tehlike geçmişe benziyordu –mektupların birinde el-Fadıl Selahaddin'in kendi eliyle yazdığı bir notu alarak sevindiğini söylüyor– ama her defasında yeniden kötüledi. Suriye'den gelen saray doktorları uygulanacak tedaviyi tartışırken Selahaddin'in şuuru kapanıp açılmakta ve bedeni gittikçe güçsüzleşmekteydi. Devamlı yanında kalan İmadeddin, "[Sultan'ın] ıstırabı arttıkça Allah'ın merhametine inancı da artıyor" diyor ve "kötü haberin yayılması ... engellenemez, özellikle doktorlar hiç ümit kalmadığını söylerken. İnsanlar ellerinde avuçlarında ne varsa gönderiyorlar" diye yazıyordu. 1186 başında el-Fadıl Şam'da "yürekler ağızda ve dedikodu aldı yürüdü" diyor ve Sultan'ın sınırdan Suriye'deki güvenli topraklarına taşınmasını rica ediyordu.

Selahaddin Ocak'ta vasiyetnamesini yazdırdı ve Şubat ortalarında el-Adil hem destek olmak hem de gerektiğinde yönetimi devralmak için Halep'ten geldi. Bu arada bir başka Eyyubi bir isyan başlatmak amacıyla gizlice Harran'dan ayrıldı. Şirkuh'un oğlu Nasreddin kuzeni 1169'da Şirkuh'un vârisi olarak hak iddia ettiği Mısır'da Selahaddin'in iktidara gelmesini büyük bir kıskançlıkla izlemişti. 1170'lerde kendisine Humus'un bağışlanması üzerine zorla da olsa Sultan'a sadık kalmıştı ama şimdi Selahaddin ölüm döşeğindeyken Nasreddin bu fırsattan yararlanma peşindeydi. Suriye'de sessizce ordu toplarken Şam'ı ele geçirme planları yapmaktaydı. Zamanlaması çok kötü oldu. Şubat'ın son günlerinde Sultan toparlanmaya ve yavaş yavaş iyileşmeye başladı. 3 Mart'ta Nasreddin öldü. Resmi açıklamalara göre bir hastalığa yakalanmış ve "göz açıp kapayıncaya kadar" hayatını kaybetmişti

ama söylentilere göre Selahaddin'in Şam'daki casusları tarafından zehirlenmişti.

Selahaddin 1186 başında ölümle yüz yüze gelmişti. Bundan sonra farklı bir insan olduğu, yaşamını, inancını ve Franklarla ve Müslüman kardeşleriyle giriştiği savaşları yeniden gözden geçirdiği söyleniyor. O dönemin tarihçilerinden bazıları Sultan'ın yaşadıklarının onda büyük bir değişim oluşturduğunu ve bundan böyle kendini cihada ve Kudüs'ün ele geçirilmesine adadığını ileri sürüyorlar. Hastalığının en kritik döneminde insani ve mali fedakârlık ne denli büyük olursa olsun tüm enerjisini bu amaca yönlendireceğine yemin etmiş. İmadeddin bunun Allah vergisi olduğunu, "Selahaddin'in gaflet uykusundan uyandığını", daha sonra Sultan'ın İslam hukuk ve din bilginlerine danıştığını yazıyor. Musul seferine baştan beri karşı olan el-Fadıl artık Selahaddin'i Müslümanlara karşı saldırıda bulunmaması için ikna edebileceğine inanıyordu. Pratik açıdan Selahaddin'in hastalığı onun 1186 Mart'ında Musul'la bir uzlaşmaya girmesine yol açtı. Zengi beyi İzzeddin iktidarda kaldı ama Sultan'ın egemenliği altına girerek onun adının Cuma hutbelerinde zikredilmesini ve kutsal savaş için asker vermeyi kabullendi.[60]

1186'da Selahaddin yönetimi

Çağımız yazarlarının eserlerinde, özellikle Malcom Lyons ile David Jackson'un kaleme aldığı, 1985'te yayınlanan Selahaddin'in politik yaşamöyküsünde, Selahaddin'in ölümle yüz yüze gelmesi bir başka açıdan da değerlendirilmektedir: Eğer olaylar farklı gelişseydi ve Sultan 1186 başında Harran'da ölseydi, tarihteki yeri nasıl tanımlanırdı? Lyons ve Jackson'un Selahaddin'i "İslam'ı kendi amaçları için kullanan oldukça başarılı bir asker ve kral" şeklindeki tanımlamaları acımasız da olsa geçerlidir. O döneme kadar Sultan cihada çok kısıtlı katkıda bulunmuş, 1174'ten beri otuz üç ay Müslümanlarla savaşmış ama Franklarla yalnızca on yedi ay mücadele etmiştir. İktidar hırsına sahip bir fırsatçı; hiçbir hakkı bulunmadığı

halde sürekli Müslüman topraklarını ele geçiren ve eylemlerini savunmak ve rakiplerini kötülemek için propagandaya başvuran saldırgan bir hükümdar. Tabii ki tüm tarihçiler aynı görüşte değildir. Kimileri tüm kariyeri boyunca Franklara karşı bir kutsal savaş başlatmak tutkusu olduğunu, sürekli Kudüs krallığına karşı büyük bir saldırıya hazırlandığını ve Hıristiyan düşmanlarını durmadan savaşmaya zorladığını ileri sürüyor, ama genelde o zamana ilişkin deliller onların yanıldığını ortaya koyuyor.[61]

Selahaddin'in 1186'ya kadar olan hedeflerinin tartışmaya açık oluşuna şaşmamak gerekir, zira çağdaşları bile bu konuda farklı görüşlere sahipler. Bazıları sultana övgüler yağdırıyor. Sur'lu William ölümünden kısa süre önce (muhtemelen 1185'te) Eyyubi kralının Deniz Ötesi'nin varlığını sürdürmesine karşı ciddi bir tehdit oluşturduğunu söylerken bir yandan da onu "zeki, cesur ve olağanüstü cömert" olarak tanımlıyor.[62] Buna karşın, Zengi yanlısı Iraklı tarihçi İbn el-Esir'den Sultan'ın özel yazıcısı el-Fadıl'a kadar diğer muhalifleri ve yandaşları Selahaddin'in cihada tüm içtenliği ile bağlanmamış olması nedeniyle onun kendi çıkarları için bir imparatorluk kurma peşinde koşmakla suçlanmasına yol açtığının farkındalar. Sultan 1186 başında ölseydi amacının ne olduğu bilinemeyecekti. Oysa kutsal savaş çağrısı kulaklarında yankılanırken yaşamaya devam etti.

12

KUTSAL SAVAŞÇI

Selahaddin 1186 baharında neredeyse tamamen iyileşmiş olarak Şam'a döndü; artık kırk sekiz yaşındaydı. O yılın geri kalan kısmını dinlenerek, dinsel görüşmelerde bulunarak, şahin besleyerek ve avlanarak geçirdi. O yaz bir kıyamet belirtisi yaşandı. Yıllardır astrologlar 16 Eylül 1186'da gezegenlerin aynı çizgide buluşması ile dünyada yaşamı yok edecek bir fırtına oluşacağını söylemekteydiler. Bu kehanet hem Müslümanların hem de Hıristiyanların kulağına gelmişti ama Sultan bunu saçma buluyordu. Felaketin beklendiği o akşam "akılsız şapşallar mağaralarda ve yeraltı sığınaklarında büzülürken" mum ışığında bir açık hava toplantısı düzenledi. Tabii ki o akşam hiçbir şey olmadı; hatta konuklarından biri "bu kadar sakin bir gece asla yaşamamıştık" yorumunu yaptı.

Sağlığı düzeldikçe Selahaddin artık Eyyubi İmparatorluğu denebilecek olan ülkesinde yeniden denge sağlamaya ve iktidar paylaşımını gerçekleştirmeye yöneldi. Öncelikli olarak en büyük oğlu el-Efdal'i veliaht ilan etti. Şimdi on altı yaşında olan prens Mısır'dan kuzeye, Suriye'ye getirildi. Şam'da krallara layık bir törenle karşılanan el-Efdal kentin efendisi oldu ama bunu izleyen yıllarda Selahaddin onu sık sık yanına alarak yönetim, politika ve savaş konularında eğitti. Selahaddin'in iki küçük oğluna da belli payeler verildi. On dört yaşındaki Osman Mısır'ın yöneticisi oldu ve Sultan'ın güvendiği kardeşi el-Adil Halep'ten Nil bölgesine gelerek

delikanlının rehberi ve eğitimcisi oldu. Halep'in yönetimi on üç yaşındaki el-Zahir'e bırakıldı. Tüm bu olanların yol açtığı tek sorun Selahaddin'in yeğeni Takiyeddin idi. 1183'ten beri Mısır valisi olan Takiyeddin kendi başına buyruk davranıyordu. Selahaddin'in 1169'da Kahire sarayının sorumlusu olarak atadığı Karakuş'un yardımı ile Takiyeddin Kuzey Afrika sahiline bir sefer planlamaktaydı ve bu girişim Sultan'ın değerli ordularının büyük kayıplar vermesine yol açabilirdi. Ayrıca Sultan'ın hastalığı sırasında Takiyeddin'in bağımsızlığını ilan etmeye hazırlandığı da söyleniyordu. 1186 güzünde başarılı bir diplomat olan İsa ona Mısır valiliğini bırakıp Suriye'ye dönmesini söylemek gibi çok hassas bir konuda görevlendirildi. Takiyeddin beklenmedik bir anda Kahire'ye gelen İsa'ya önce kaçamak cevaplar verdi ama sonra İsa ona "dilediğin yere git" önerisinde bulundu. Tarafsız görünen bu sözler aslında ciddi bir tehdit içermekteydi ve Selahaddin'in yeğeni hemen Şam'a doğru yola çıktı. Orada çok iyi karşılandı ve kendisine eskiden yönettiği Hama ile yeni ele geçirilmiş olan Diyarbakır bölgesinde bir miktar arazi verildi.[63]

Takiyeddin'i yola getirme olayı aslında daha büyük bir sorunun parçasıydı. Selahaddin gelişmekte olan imparatorluğunun yönetimi için geniş ailesinin desteğine güveniyordu ama aynı zamanda Eyyubi hanedanının devamını getirecek olan oğullarının da çıkarlarını korumak zorundaydı. Bunun için hassas bir denge sağlamaya çalıştı. Takiyeddin gibi hırslı akrabalara ihtiyacı vardı, çünkü onlar ülkenin sürekli korunup gelişmesi için gerekliydiler ama aynı zamanda başına buyruk davranışları da sınırlanmalıydı. Takiyeddin konusunda Selahaddin yeğenine Yukarı Mezopotamya'da yükselme şansı tanıyarak onun sadık kalmasını sağlamıştı.

İSLAM BİRLİĞİ?

Selahaddin'in 1186'da Eyyubi İmparatorluğu'nun yönetimini belirleme girişimleri bir yere kadar şimdi elindeki gücün

ve toprakların daha da artmış olmasından kaynaklanıyordu. 1169'da politik ve askeri bir güç olarak sahneye çıktığından bu yana Yakındoğu İslam'ını egemenliği altına almış, nüfuz bölgesini Kahire'ye, Şam'a, Halep'e ve Mezopotamya'nın büyük bir kesimine kadar genişletmişti. Fatımi halifeliğinin sona erdirilmesi Sünni Suriye ile Şii Mısır arasındaki büyük ayrılığı sonlandırmış ve yeni bir Müslüman Doğu Akdeniz birliği döneminin habercisi olmuştu. Tarihte eşi görülmemiş olan bu başarılar Nureddin'i dahi gölgede bırakmıştı. Görünüşte Selahaddin Nil'den Fırat'a kadar olan bölgede İslam birliğini sağlamıştı ve gerek kendi ülkesinde gerekse daha uzak yerlerde geçerli olan sikkelerinde şimdi "İslam'ın ve Müslümanların Sultanı" ibaresi yer almaktaydı. Bu, onun olağanüstü başarısının ve egemenliğinin simgesiydi. Bu simge çoğu kez günümüz tarihçileri tarafından da benimsenmiştir; kısa süre önce bir bilimadamı 1183'ten sonra "tüm Suriye ve Mısır'ın yönetimi Selahaddin'in elindeydi" diyordu.[64]

Öte yandan Selahaddin'in artık tümüyle bütünleşmiş ve uzun soluklu bir Müslüman birliğinin başında olduğu düşüncesi son derece yanıltıcıdır. Doğrudan fetih ya da kurnaz diplomasi üzerine kurulmuş olan "imparatorluğu" aslında birbirinden farklı ve mesafeli ülkelerin kırılgan bir karışımından oluşmaktaydı ve bu uydu ülkelerin yöneticileri her an ittifaktan ayrılabilirlerdi. Ülkesinin temelini oluşturan Kahire, Şam ve Halep'te dahi Sultan aile bireylerinin sürekli sadakat ve işbirliğine güvenmek zorundaydı ve bu erdemler her zaman geçerli olmayabilirdi. Musul, Küçük Asya, Cezire gibi yörelerde ise Eyyubilerin gücü büyük ölçüde gelip geçiciydi, gevşek ittifaklara dayanmaktaydı ve açık edilmemeye çalışılan bir antipati yaratıyordu.

1186'da bu durum sürdürülebildi. Bunun tek nedeni Selahaddin'in iyileşmesi, hâlâ servet ve güç sahibi olması ve sözünü geçirebilmesiydi. Bundan sonraki yıllarda böylesine geniş bir coğrafyada ve politik açıdan karmaşık bir imparatorluğu sürdürmek ve yönetmek sultanı çok yıpratacaktı. İçeride Ey-

yubi İmparatorluğu'nu parçalamaya yönelik akımların üstesinden gelmek için bitip tükenmez bir çaba göstermek gerekecekti.

On yedi yıl boyunca süren mücadelesinden sonra bile Selahaddin'in daha yapacak çok işi vardı. İlerideki kutsal savaş için çok daha sadık ve deneyimli birlikleri silah altına alacaktı ama Sultan çoğunlukla kırılgan hatta oynak bir koalisyonun başındaydı ve ülkesi her an bir isyan ya da ayaklanma ile parçalanabilirdi. Bu gerçek büyük önem taşımaktaydı. Zira Sultan'ın düşüncelerini ve stratejilerini de bu gerçek biçimlendirmekte, en ufak bir direnişte seri ve kesin sonuç almaya yönlendirmekteydi. Gerek o zamanın gerekse çağımızın tarihçileri Selahaddin'in bu dönemde komutan olarak yaptıklarını eleştirmekte, masraflı ve uzun kuşatmalardan kaçındığını ileri sürmektedirler. Oysa o hızlı hareket etmek ve bir an önce zafere ulaşmak zorundaydı, çünkü Müslüman savaş makinesinin duraksadığı an çökebileceğini çok iyi biliyordu.

Selahaddin'in imparatorluğunun temeli cihada dayanıyordu, Eyyubi nüfuzunu genişletmek için attığı her adımı bu amaca yönelik olarak tanımlıyordu. Kendi bayrağı altında birliği sağlamak pahalıya mal olabilirdi ama bunun tek bir amacı olduğunu ileri sürüyordu: Frankları Filistin'den sürmek ve Kutsal Kenti özgür kılmak için girişilen bir cihat. Bu, son derece güçlü bir ideal olmuş, genişleme girişimini körüklemiş ve geçerli kılmıştı ama maliyeti inanılmaz büyüklükteydi. Selahaddin düzenbaz bir despot durumuna düşmek istemiyorsa davaya olan bağlılığını uzun süredir beklenen savaşı başlatarak göstermek zorundaydı. Hastalığı sırasında daha güçlenen dini inancı da hesaba katılırsa Sultan'ın cihat çağrısı daha da öne çıkıyordu. İbn el-Kudame ve Abdülgani kardeşler gibi saygın İslam bilginleri de fanatizmin yükselmesinde rol oynadılar. Şam'da ve ülkenin her tarafında dinsel yazılar ve şiirlerde cihadın zorunluluğu ve Kudüs'ün dinsel önemi devamlı olarak kitlesel toplantılarda dile getirilmekteydi. Görünüşe bakılırsa, 1186 sonuna gelindiğinde Sultan yalnızca Latinlere kesin bir

saldırı gerektiğine inanmakla yetinmiyor kişisel olarak da buna katılıyordu. Bu durum, o dönemde Selahaddin'in az sayıdaki karşıtlarından Müslüman yorumcu, Musullu tarihçi İbn el-Esir tarafından dile getirilmektedir. 1187'de toplanan bir savaş konseyinden söz ederken tarihçi şunları yazıyor:

> [Selahaddin'in] emirlerinden biri ona şöyle dedi: "Bence en iyi yöntem onların topraklarına saldırmak ve Franklar bize direnirse onlarla savaşmaktır. Doğudaki insanlar bize lanet yağdırıyor ve 'Sultan dinsizlerle savaşmayı bıraktı, şimdi Müslümanlarla savaşmaya başladı' diyorlar. Kendimizi kanıtlayacak ve bu adamları susturacak bir şeyler yapmalıyız."

İbn el-Esir'in amacı Eyyubilerin genişlemesini engellerken bir yandan da halkın baskısını ve Sultan'dan beklentilerini körüklemekti. Yazdıklarının devamında Selahaddin'in bu toplantı sırasında kendi hakkında kısa ama önemli bir değerlendirme yaptığını söylüyor. İbn el-Esir'e göre Sultan savaşa girmekte kararlı oluğunu belirtmiş ve sonra da üzülerek "olaylar insanoğlunun kararları dahilinde gelişmiyor [ve] bizler daha ne kadar yaşayacağımızı bilemiyoruz" demiştir. Belki de sultanın ölümlü olduğunun bilincine varması onu harekete geçirdi ama nedeni ne olursa olsun bir değişim geçirdiği ortadadır. Asıl sorun 1169 ile 1186 yılları arasında Franklarla savaşmakta gerçekten ne kadar kararlı olduğudur. Öte yandan, önemli olan, önceki yaşananlar bir yana, 1187'de Selahaddin'in imparatorluğunun tüm gücünü Kudüs Krallığı'na karşı kullanmakta kararlı oluşudur. Artık Hıristiyanları gerçek ve kesin bir savaşa zorlamaya azimlidir.[65]

YIKILAN KRALLIK

Eyyubilerin güçlü saldırısı Latin Filistin'de giderek derinleşen bir krizle eş zamanlıydı. 1186 Mayıs ayı ile Eylül ortasın-

daki bir tarihte Kudüs kralı V. Baldwin öldü ve korkunç bir iktidar kavgası baş gösterdi. Naip olan Trablus Kontu Raymond tahtı ele geçirmeye davrandı ama –IV. Baldwin'in kız kardeşi– Sibylla ve eşi Lusignan'lı Guy tarafından engellendi. Başpiskopos Heraclius'un ve soylularla subayların desteğini alan Guy ve Sibylla taç giyerek kendilerinin kral ve kraliçe ilan edilmelerini sağladılar. Raymond, Toron beyi Humphrey ile eşi Isabella'nın Kudüs tahtının gerçek sahipleri olduğunu ileri sürerek bir içsavaş çıkarmayı denedi. Oysa bu iddianın yol açacağı büyük kargaşanın farkında olan Humphrey ön plana çıkmayı reddetti.

Kral olarak Guy'ın ilk işi ülkede düzeni sağlamak için 60.000 altın bezant ödeyerek Selahaddin'le 1187 Nisan'ına kadar geçerli bir ateşkes anlaşması imzalamak oldu. Guy bölücü bir adamdı; Ibelin beyi Baldwin onun iktidara gelişine o kadar içerledi ki beyliğinden vazgeçip Antakya'ya yerleşti. Guy'ın kral olarak Poitou ailesi fertlerini belli mevkilere getirmesi daha büyük huzursuzluk yarattı. En güçlü düşmanı Trablus Kontu Raymond'u alt etmek için Guy Celile beyliğini zorla ele geçirmeyi planladı. Buna karşılık Raymond da son derece riskli bir adım atarak Selahaddin'den koruma istedi. Müslüman kaynaklar Sultan'ın danışmanlarından çoğunun bu yaklaşımı kuşku ile karşıladıklarını belirtiyor ama Selahaddin haklı olarak bunun Franklar arasındaki bölünmelerin sonucunda ortaya çıkan dürüst bir ittifak önerisi olduğuna karar verdi. Raymond'un kentteki garnizonu güçlendirmek amacıyla Taberiye kapılarını Müslüman ordulara açması o dönem Latinlerini dehşete düşürdü. Bu sayede Eyyubi orduları hiçbir engelle karşılaşmadan Celile topraklarında dolaşabileceklerdi. Bu noktada kontun bu ihaneti Hıristiyanların daha da parçalanmasına yol açacaktı.

Derken 1186 ve 1187 kış aylarında Kerak beyi Châtillon'lu Reynald Kahire'den Şam'a gitmek üzere Ürdün Ötesi'nden geçen bir Müslüman kervanına saldırarak ateşkes anlaşmasını bozdu. Bununla neyi amaçladığı tartışmaya açıktır ama

temelinde açgözlülüğün yanı sıra Selahaddin'in Reynald'a büyük bir saldırı hazırlığı içinde bulunduğunun anlaşılması da yatıyor olabilir. Gerçekten de Reynald daha sonraki haftalarda ilişkileri düzeltmek için hiçbir girişimde bulunmamış, Sultan'ın çalınan malların iade istemini reddetmiştir. Reynald baskına kalkışmasaydı bile büyük olasılıkla Selahaddin o bahar Frank Filistin ile ateşkesi yenilemeye karşı çıkacaktı, bu yüzden Kerak beyinin savaşın patlak vermesine neden olduğu iddiası göz ardı edilebilir. Bununla beraber Reynald'ın girişimleri onu Müslüman dünyasında en nefret edilen düşman haline getirmiştir. Aynı zamanda Selahaddin'e de Müslümanların yüreğini ateşleyecek bir savaş için son derece geçerli bir neden sağlamıştır.

HITTİN BOYNUZU'NA

1187 baharında Selahaddin Filistin'i işgal etmek için hazırlanmaya başladı. Mısır, Suriye, Cezire ve Diyarbakır'dan topladığı askerlerle 12.000 deneyimli atlıdan ve 30.000 kadar gönüllüden oluşan büyük bir ordu meydana getirdi. Müslüman gözlemcilerden biri orduyu "eski kurtlar ve aslanlar" olarak tanımlarken Sultan bu muazzam birliklerin kaldırdığı toz bulutlarının "güneşi kararttığını" söylüyordu. Böylesine kalabalık bir orduya komuta etmek başlı başına bir işti. Hedef olarak Şam'ın güneyindeki bereketli Hauran bölgesi seçilmişti ve çok uzaklardan gelindiği için harekâtın tamamlanması aylar aldı. Ordunun başına Selahaddin'in ilk kez komutan olan en büyük oğlu el-Efdal getirildi.[66]

1187 harekâtının başında bir yıl önce gerçekleştirilen Eyyubi saldırılarındaki strateji uygulandı. Sultan Nisan'da Kuzey Afrika'dan gelen birliklerle buluşmak üzere Ürdün Ötesi'ne ilerlerken Kerak ve Montreal'i yağmaladı ve tarlalardaki ürünleri ezip geçti. Franklar buna hemen hiç tepki vermedi. Bu arada 1 Mayıs'ta el-Efdal Ürdün'de bir keşif harekâtına ve baskına katılarak Taberiye savunması hakkında bilgi edinir-

ken Gökböri de yaklaşık 7000 askerle Frankların cephe oluşturduğu Saffuriye'ye saldırdı. O gece Nasıra'daki gözcüler tarafından fark edildiler ve o sırada deneyimli komutanların emrinde Celile'den geçmekte olan küçük bir Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri birliği onlarla savaşa girişti. Kreson pınarları civarında kanlı bir çatışma oldu. Çok azınlıkta kalan 130 kadar Latin şövalyesi ve 200 piyade canlarından oldu ya da esir düştü. Tapınak Şövalyelerinin komutanı Ridefort'lu Gerard birkaç kişiyle birlikte kaçabildi; St. Jean Şövalyelerinin komutanı ölenler arasındaydı. Hıristiyanlara indirilen bu darbe Müslümanların moralini yükseltti. Bu korkunç yenilgiden sonra Eyyubi tehdidine kayıtsız kalmak olanaksızdı. Kral Guy ile Trabluslu Raymond anlaşmak zorunda kaldılar ve Kont, Selahaddin'le ilişkisini kesti.

Mayıs sonunda Sultan Hauran'a doğru ilerleyerek destek birlikleriyle birleşti ve Celile Denizi'ne bir günlük mesafede olan Aştara karakolunu kuşattı. Frank Prensi III. Bohemond'u ateşkes istemeye zorlayarak Halep'i saldırıdan korumayı amaçlayan bir dizi acımasız akın yaptıktan sonra Kuzey Suriye'den gelen Takiyeddin de ona katıldı. Selahaddin Haziran boyunca son planlarını ve hazırlıklarını yaptı; ordunun tam bir disiplin içinde hareketini sağlamak için askerleri eğitti ve safları düzenledi. Üç grup oluşturuldu; sağ ve sol kanatlar Takiyeddin ile Gökböri'nin emrine verildi; merkezdeki birliğe bizzat Selahaddin komuta ediyordu. Sonunda, 27 Haziran 1187 Cuma günü Müslümanlar savaşmaya hazır durumdaydı. Ürdün'den Celile Denizi'nin güneyine doğru geçildi ve Filistin'e saldırı başladı.

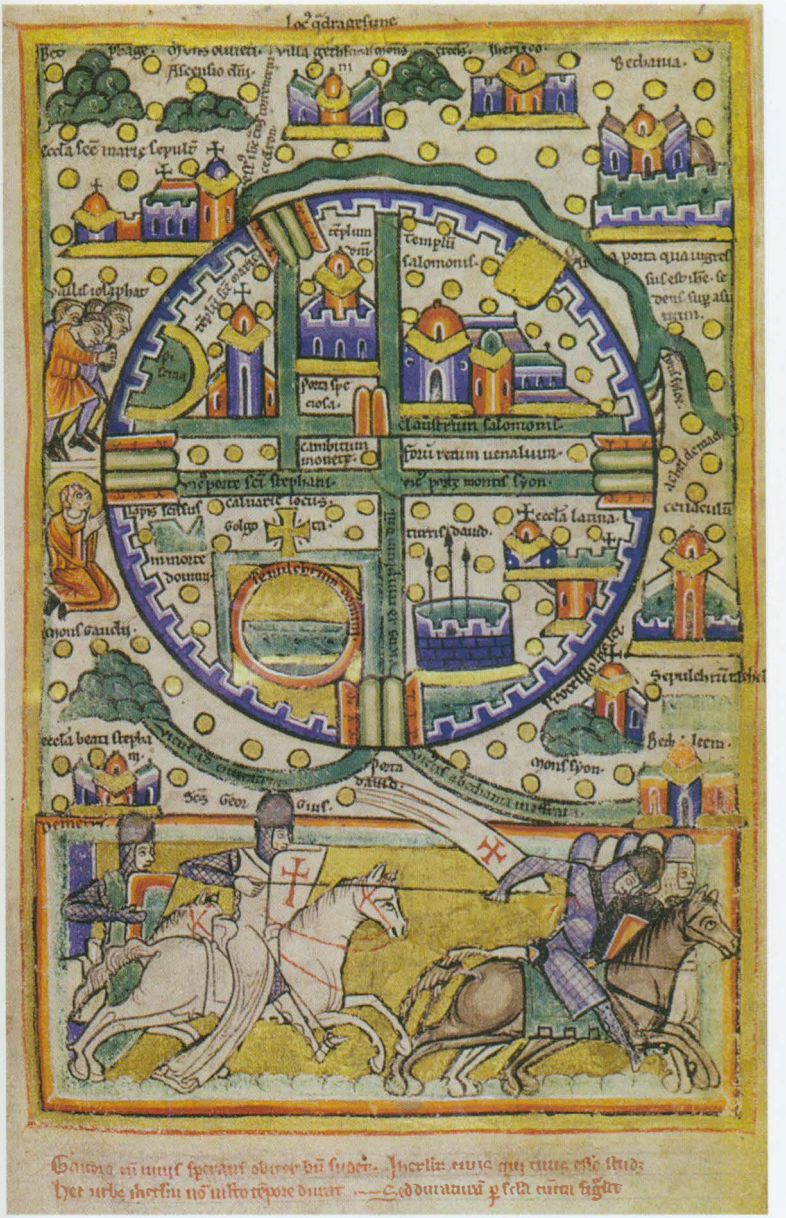
Müslümanların bu korkunç saldırısına karşılık Kral Guy Frankların geleneksel tutumunu izleyerek Hıristiyan ordusunu Saffuriye'de konuşlandırdı. Selahaddin şimdiye dek görülmemiş bir güçle harekete geçtiği için Kral genel bir çağrıda bulunmuş ve Kutsal Savaş'a bizzat katılmak yerine para gönderen İngiltere Kralı II. Henry'nin yardımından yararlanarak Filistin'de eli silah tutan herkesi silah altına almıştı. Sultan'ın

maiyetindekilerden biri Latinlerin "sayılamayacak kadar çok ve kum gibi, 50.000'den fazla" olduğunu yazıyor. Guy muhtemelen 1200 şövalye, 15.000 ila 18.000 piyade ve Turkopol (Türk paralı asker) toplamıştı. Bu, Frankların kahramanlık ve manevi inanç simgesi olan Gerçek Haç altında toplanan en büyük ordulardan biriydi; gene de Müslüman kuvvetlerinin karşısında azınlıkta kalmaktaydılar. Bu orduyu toplarken Hıristiyan kral önemli bir kumar oynamış, Filistin kalelerindeki garnizonlarda çok az sayıda asker bırakmıştı. Bu savaşta Latinler yenildiği takdirde Kudüs son derece savunmasız kalacaktı.[67]

Selahaddin'in tasarladığı zaten buydu; Frankları kendi seçtiği bir alanda savaşa zorlayarak Saffuriye'den uzağa çekmek. Öte yandan daha önceki deneyimlerinden düşmanın körü körüne savaşa girmeyeceğini de biliyordu. Haziran'ın son günlerinde Sultan Ürdün Vadisi'nden yukarıya Celile Tepelerine doğru giderek küçük Sabet köyünde –Taberiye'nin 10 kilometre güneybatısında ve Saffuriye'nin 15 kilometre doğusunda– kamp kurdu. Buradaki geniş arazi üzerinde yüksek tepeler ve kayalıklar bulunuyordu. Düşmanın gücünü sınamak için çevreye baskınlar düzenlerken bir yandan da Guy'ın kamp yeriyle ilgili bilgi topluyordu. Birkaç gün içinde Latinlerin ancak daha büyük bir kışkırtma ile tepki vereceği belli oldu.

2 Temmuz 1187'de Selahaddin tuzağını kurarak şafakla beraber savunması zayıf Taberiye'ye saldırdı ve Hıristiyan direnişi kısa sürede kırıldı. Yalnızca Trabluslu Raymod'un eşi Lady Eschiva'nın sığındığı içkale direnişi sürdürdü. Yardım çağrıları kısa sürede Saffuriye'ye ulaştı (muhtemelen Sultan, Eschiva'nın elçilerinin kentten gizlice çıkmasına göz yumdu). Selahaddin Taberiye'deki kötü koşulların Guy'ın elini zorlayacağını umuyordu. Akşam olurken Sultan düşmanın tuzağına düşüp düşmeyeceğini görmek için beklemedeydi.

25 kilometre ötede Franklar durumu tartışmaktaydılar. Kral Guy'ın başkanlığında ülkenin ileri gelen soyluları ile ya-

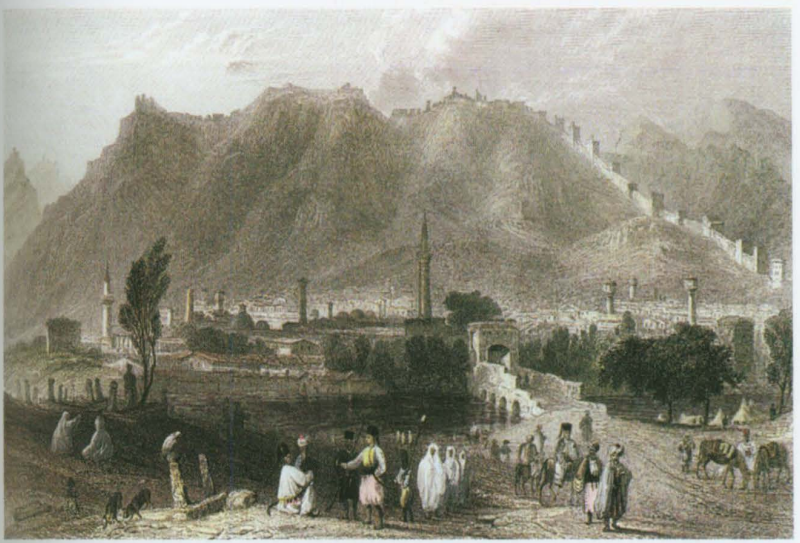
Bugün olduğu gibi ortaçağda da Kudüs Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Museviler için dinsel açıdan büyük önem taşıyan bir yerdir ve bu kutsal kentin kaderi ile Haçlı Seferlerinin tarihi arasında kopmaz bağlar vardır. On ikinci yüzyıl sonlarında yapılmış bu haritada surlar içindeki başkent ve buradaki en kutsal tapınaklar görülüyor: Kubbet'üs Sahra, Aksa Camisi ve Kutsal Mezar.

Papa II. Urban 1095'te Birinci Haçlı Seferi'ni başlattı.

Bouillon Dükü Godfrey ve Le Puy'lu Adhémar'ın da aralarında bulunduğu yaklaşık 100.000 asker Kutsal Topraklara doğru hareket ediyor.

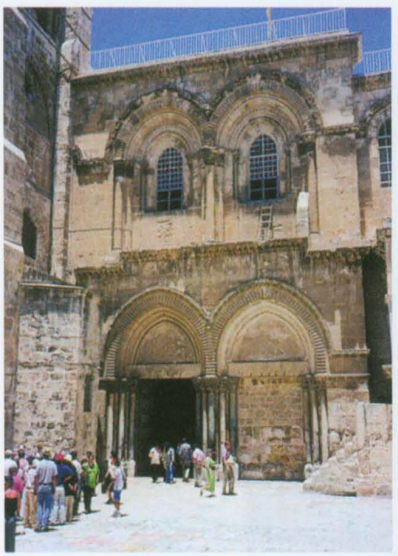
Habib Neccar Dağı'nın eteklerinde kurulmuş olan büyük Antakya kenti 5 kilometre uzunluğunda yüksek surlarla çevriliydi.

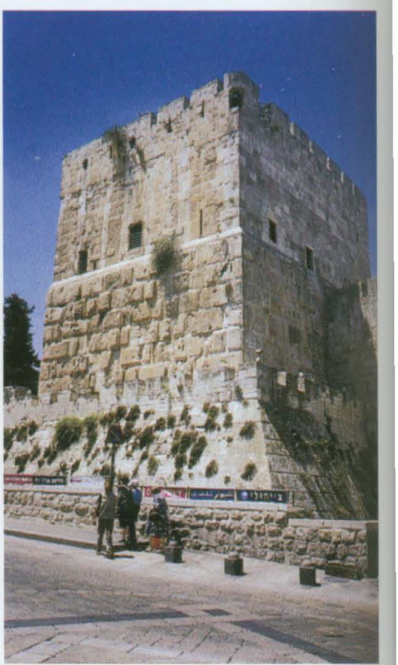
Kente 3 Haziran 1098'de gün doğarken giren Haçlılar on üçüncü yüzyıla ait elyazması bir kitapta görüldüğü gibi olağanüstü bir katliam gerçekleştirdi.

Haram es-Şerif ya da Mabet Tepesi içindeki Kubbet'üs Sahra.

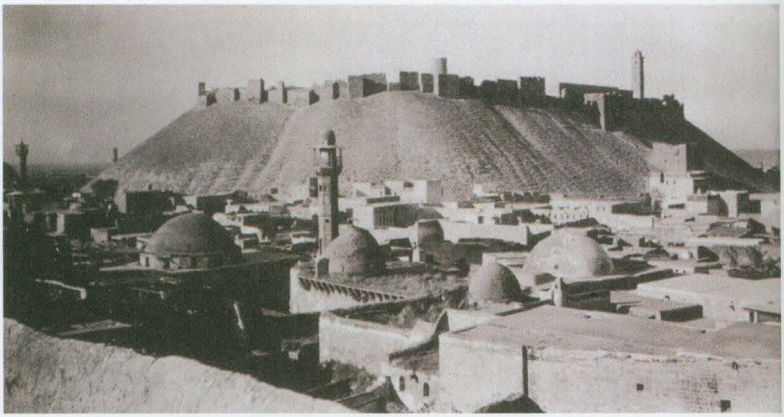
Hazreti İsa'nın öldüğü ve yeniden hayata döndüğü yer olduğuna inanılan Kutsal Mezar. Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlar 15 Haziran 1099'da Kudüs'ü aldıktan sonra burada Tanrı'ya şükrettiler.

Kudüs'ün içkalesi, Davut Kulesi.

Kudüs Krallığı'na bağlı Latin Hıristiyanlar 1124'te –Levant'ın en korunaklı limanlarından olan– Sur kentini Venedikli denizcilerin (resimde sağda) yardımı ile ele geçirdiler. Venedik, Pisa ve Ceneviz donanmalarının desteği Haçlı devletlerinin kurulmasında yaşamsal önem taşır. Bu resim Sur'lu William'ın on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu *Deniz Ötesi'nin Tarihi* isimli el yazması kitabından alınmıştır.

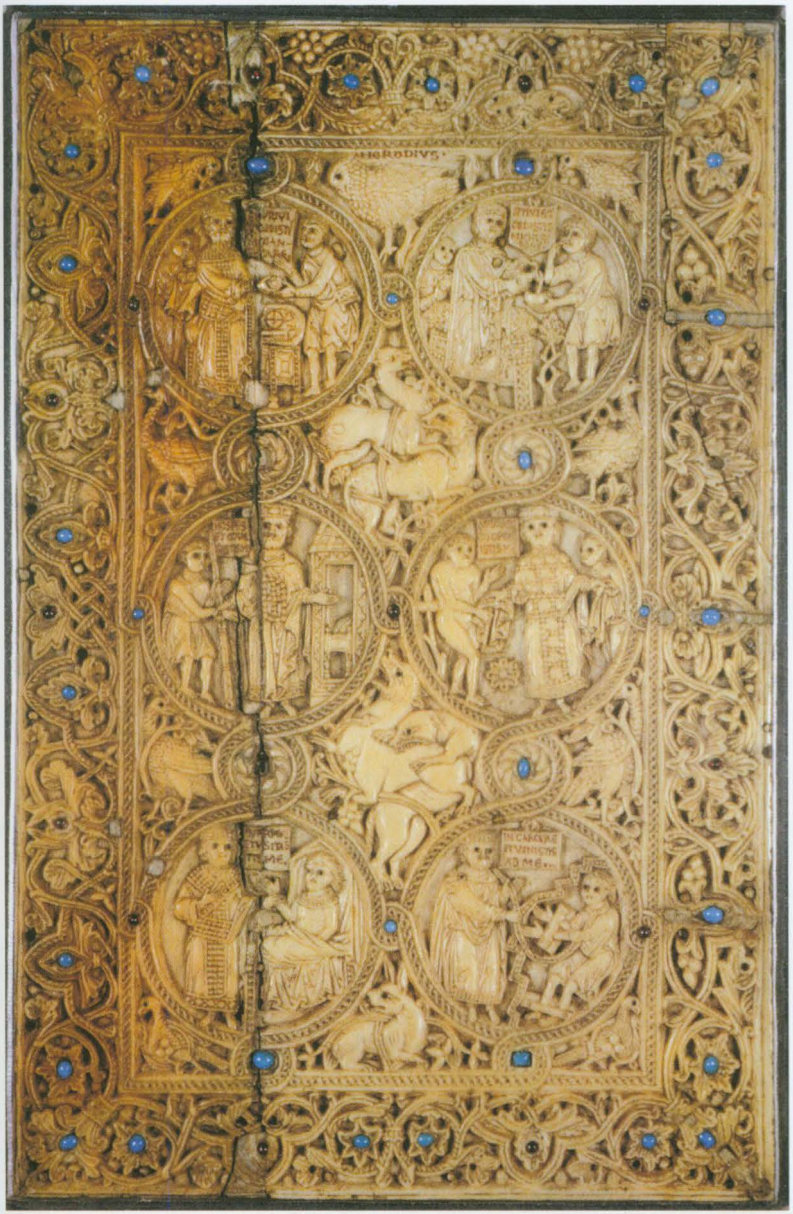

Halep'in heybetli içkalesi.

Şam'daki Büyük Emevi Camisi.

Kudüs Kralı Fulk tarafından eşi Kraliçe Melisende'a 1135 yıllarında verildiği sanılan küçük ama olağanüstü işlemelerle süslenmiş Melisende Dua Kitabı'nın fildişi kapaklarından biri. Burada Bizans imparatoru giysileri giymiş bir kral yardımlarda bulunuyor: Fakirleri giydiriyor, hastalara bakıyor.

On ikinci yüzyılın en önde gelen dinsel kişilerinden biri, Tapınak Şövalyelerinin destekçisi ve İkinci Haçlı Seferi'nin vaizi Clairvaux'lu Aziz Bernard.

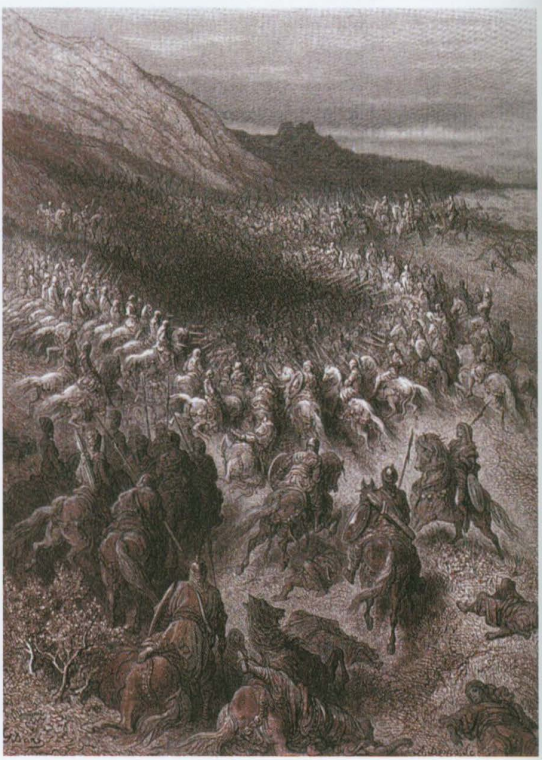
Nureddin'in sipariş ettiği ve Selahaddin tarafından 1187'de Kudüs'teki Aksa Camisi'ne yerleştirilen, olağanüstü güzel oymalarla süslü minber. 1969'da fanatik bir Avustralyalı tarafından çıkarılan bir yangında yok oldu.

Eyyubi hanedanının kurucusu ve İslam mücahidi Selahaddin'in ortaçağ sonlarında yapılmış bir portresi.

Selahaddin'in 4 Temmuz 1187'de Latinlerle savaştığı Hıttin Boynuzları olarak bilinen Celile'deki kayalık.

On dokuzuncu yüzyılda Fransız ressam Gustave Doré'nin Müslümanların düşmanlarını Hıttin'de kuşatmasını canlandıran eseri.

Akra kenti. Havadan çekilen bu fotoğrafın alt kısmında Sinekler Kalesi'nin kalıntıları görülüyor.

İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard'ın tasviri (1189-99). Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Richard Selahaddin'in ordularıyla savaştı ama Kudüs'ü geri alamadı.

Haçlı Seferi davasının ateşli ve heyecanlı savunucusu Papa III. Innocent.

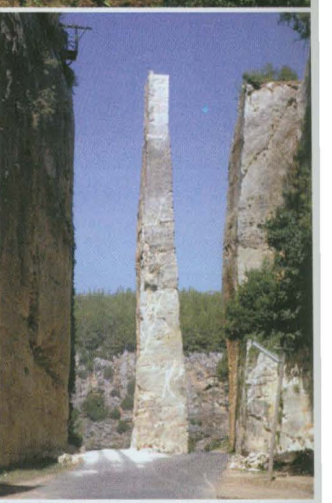

Solda: Alman İmparatoru II. Frederick, Avrupa'nın en güçlü seküler hükümdarı; bilgisini artırmaya ve şahin avcılığına meraklıydı.

Altta: Beşinci Haçlı Seferi'nde Haçlılar Dimyat'a saldırırken Zincir Kulesi'ni ele geçirmek için Paderborn'lu Oliver'in tasarladığı yüzen kuşatma kulesini kullandı.

Üstte: St. Jean Şövalyelerinin muhteşem kalesi *Krak des Chevaliers.*

Sağda: Suriye'de Saona'daki "Haçlı" kalesinin savunması kayalara oyulmuş bir hendekle güçlendirilmiş, köprüyü desteklemek üzere ortada tek bir sütun bırakılmış.

Altta: Çölde bulunan Kerak kalesi hem Kudüs'ü koruyor hem de Ürdün Ötesi'nden geçişleri denetliyordu.

Fransa Kralı IX. Louis lacivertli sarılı kraliyet arması ile Mansure Savaşı'nda ordularını yönetirken.

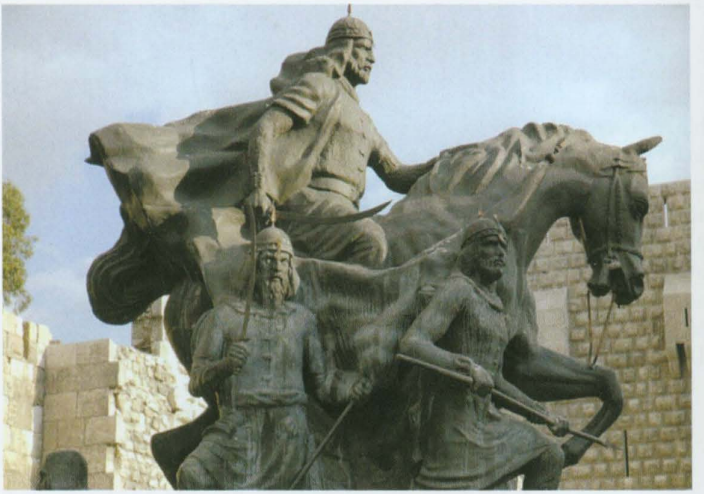
On üçüncü yüzyılda İslam'ın seçkin askerleri olan Memluk savaşçıları eğitim yaparken.

Kahire'de Baybars Kulesi'ndeki aslan kabartması: Sultan'ın Yakındoğu'da kamu yararına yaptığı işlerin simgesi. Baybars Moğolları yenmiş ve Haçlı devletlerine bir dizi ciddi saldırıda bulunmuştu.

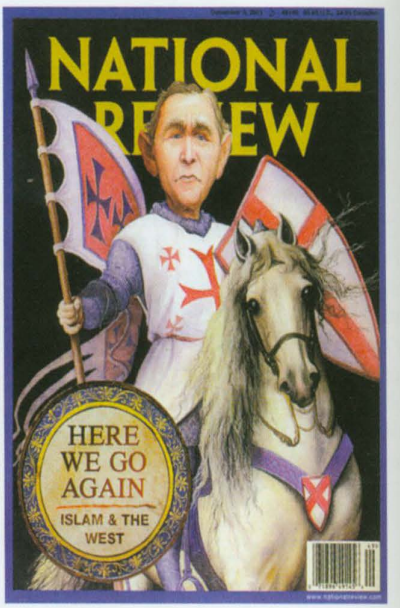
On üçüncü yüzyılda Frank Filistin'in başkenti olan Akra 1291'de Memlukların eline geçti. Versay'daki Haçlı Seferleri Salonu'nda bulunan bu on dokuzuncu yüzyıla ait tabloda kentteki büyük savaş canlandırılıyor.

1992'de Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat tarafından Şam kalesine dikilen Selahaddin'in anıtsal heykeli.

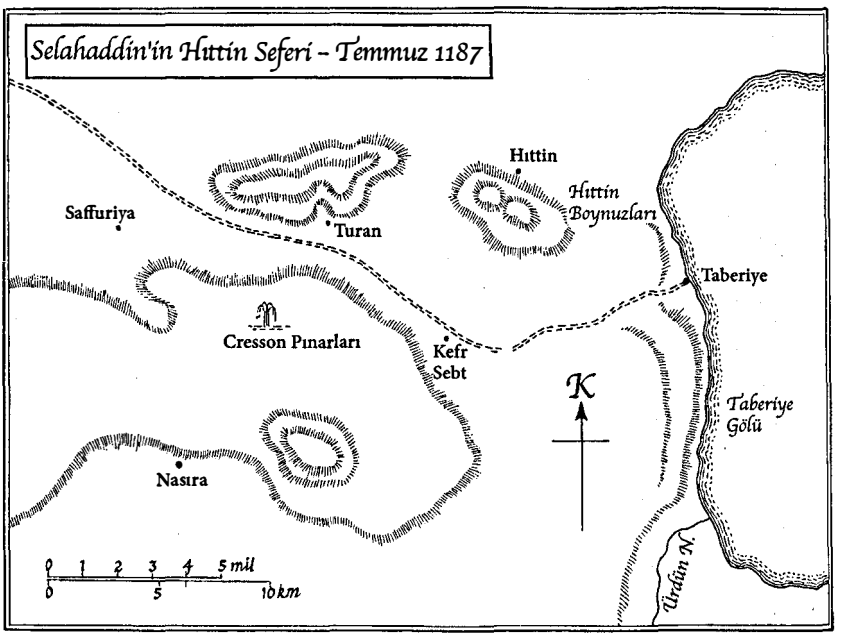
1917'de General Allenby'nin Kudüs'e girmesi üzerine mizah dergisi *Punch* geçmişteki Haçlı Seferlerini anımsatıyor.

George W. Bush'un 11 Eylül olayından sonra "Terörle Savaş" için "Haçlı Seferi" deyimini kullanması Usame bin Ladin gibi İslamcı teröristlerin ekmeğine yağ sürdü.

pılan toplantıda Kont Raymond itidal ve sabır önerdi. Taberiye düşse ve kendi eşi esir alınsa bile bu kadar kalabalık bir Müslüman ordusuyla doğrudan savaşmanın çok riskli olduğu kanısındaydı. Daha önce görüldüğü üzere, Selahaddin'in ordusu zamanla dağılacak ve Sultan geri çekilmek zorunda kalacaktı; o zaman Celile geri alınabilir ve Eschiva için ödenecek fidye tartışılabilirdi. Châtillon'lu Reynald ve Tapınak Şövalyelerinin komutanı Ridefort'lu Gerard'ın da içinde bulunduğu diğerlerinin görüşü farklıydı. Kral Guy'dan hain ve güvenilmez konta kulak vermemesini istediler, harekete geçmemenin korkaklık olduğunu ve Taberiye'yi kurtarmak için hemen ne lazımsa yapılması gerektiğini söylediler. Bir yorumcuya göre kral aslında Saffuriye'de kalmaktan yanaydı ama Gerard daha sonra onu ikna etti. Aslında Latin stratejisinin planlanmasında Guy'ın kendi savaş deneyimi önemli bir rol oynamış olmalı. Dört yıl önce aynı durumda iken Selahaddin ile savaştan kaçınmış, bu yüzden hakarete uğrayıp küçük düşmüştü. Şimdi ise, 1187'de, saldırgan olmayı seçti ve 3 Temmuz sabahı ordusu Saffuriye'den ayrıldı.

Frankların harekete geçtiği haberi Selahaddin'e ulaşınca Taberiye'de ele geçirdiği bölgede küçük bir birlik bırakarak derhal Celile Tepelerine tırmandı. Düşman sık saflar halinde doğuya doğru ilerlemekte, büyük bir olasılıkla Akra'dan Celile Denizi'ne uzanan geniş Roma yolunu izlemekteydi. Trabluslu Raymond ön saftaydı ve Tapınak Şövalyeleri geriden geliyor, yayalar atlıların önünde yer alıyordu. Bir Müslüman gözlemciye göre "dalga dalga" geliyorlardı; "kaldırdıkları toz nefesi tıkıyor, günışığını karartıyor, çölü donduruyordu". Lusignan'lı Guy'ın o ilk gün ne düşündüğünü anlamak zor ama Taberiye'ye ya da hiç değilse Celile Denizi'nin kıyılarına ulaşmayı ummuş olmalı. Sultan her ikisini de engellemekte kararlıydı. Hıristiyan saflarını dağıtmak için ufak çatışmalara girerken ordusunun ana bölümünü Kefr Sebt Köyü'nün kuzeyindeki geniş arazide tutarak yolu kesmekteydi.

Selahaddin haklı olarak su kaynaklarına ulaşmanın bu savaşta çok önemli olduğunun bilincindeydi. Yaz ortasında bu kadar kurak bir bölgeden geçen asker ve atların susuzluk çekeceği kesindi. Bu yüzden yöredeki kuyuların doldurulmasını emrederken kendi birlikleri için Sabet Köyü'ndeki pınarlardan ve develerle aşağıdaki Ürdün Vadisi'nden taşınan sulardan yararlanmayı bildi. Yamacın kuzeyindeki Hıttin köyünde bulunan gür pınara giden yollar da tümüyle denetim altına alındı. Böylece sultan susuzluktan ölünecek bir bölge oluşturmuş oluyordu.[68]

3 Temmuz'da öğle vakti Franklar Turan kasabasında kısa bir mola verdiler. Buradaki küçük pınarda geçici olarak susuzluklarını giderebilirlerdi ama bu binlerce kişilik ordu için yeterli değildi. Guy hâlâ Taberiye'ye yetişebileceği kanısında olmalıydı ki bu yetersiz pınarı bile geride bırakıp doğuya doğru ilerlemeyi sürdürdü. Oysa Selahaddin'in elindeki gücü hesaba katmamıştı. Merkezdeki birliklerini Hıristiyan-

ların yolunu kesmek üzere olduğu yerde tutan Sultan, Gökböri ve Takiyeddin'in emrindeki kanatları Turan'ı işgal edip Latinlerin çekilmesini de engellemekle görevlendirdi. Franklar Selahaddin'in savaşıp zafer kazanmak üzere belirlediği yaylaya ulaştılar: Kapana kısılmışlardı.

Akşama doğru Hıristiyan kral duraksadı. Doğuya doğru Celile Denizi'ne ya da kuzeydoğuya doğru Hıttin'e yapılacak bir saldırı başarılı olabilir, Latinleri suya kavuşturabilirdi. Oysa Guy tümüyle susuz, savunmasız bir yerde kamp kurmayı seçmek gafletinde bulundu; bu yenilgiyi şimdiden kabullenmek demekti. O gece iki ordudaki atmosfer birbirinden çok farklıydı. Onlara "konuşabilecekleri kadar yakın mesafede olan" Müslüman askerlerle sarılmış ve safların sıkışıklığı yüzünden "aralarından bir kedinin bile geçemeyeceği" durumda bulunan Franklar susuzlukları her an daha da artarak zifiri karanlık içinde bekliyorlardı. Sultanın birlikleri ise "Allah-ü ekber" sesleriyle ortalığı inletiyor, liderleri son darbeyi indirmeye hazırlanırken, "zaferin kokusunu almış olarak" gitgide daha cesaretleniyordu.

Savaş 4 Temmuz'da şafak sökerken başlamadı. Bunun yerine Selahaddin Hıristiyanların ana Roma yolu üzerinde biraz ilerlemesine göz yumdu. Sıcağın basmasını, düşmanın susuzluktan kırılmasını bekliyordu. Selahaddin'in birlikleri onların durumunu daha da kötüleştirmek için çalıları ateşe vererek güçten düşmekte olan Latin saflarının dumana boğulmasına yol açtılar. Sultan daha sonra bunu "Allah'ın onlara öbür dünyada neler hazırladığının bir göstergesi" olarak yorumladı. Bu, bir sürü yaya askerin ve hatta bazı şövalyelerin safları bırakıp teslim olmasına yetti. Bir Müslüman gözlemciye göre "Franklar bir çıkış yolu arıyorlardı, orduları da kaçacak bir delik. Anayolları her taraftan kesilmişti ve nefes bile alamadan kızgın savaşın içinde kıvranmaktaydılar".[69]

O ana kadar Müslümanlar saldırılarıyla düşmanı tedirgin etmişlerdi ama Selahaddin henüz en ölümcül silahını kullanmamıştı. Bir gece önce okçularına yaklaşık 400 deste ok

dağıtmıştı ve öğleye doğru Müslümanlar düşmanları üzerine ok yağdırmaya başladılar. "Yaylar gıcırdar ve kirişler vınlarken" oklar "çekirge sürüsü gibi" uçuşarak insanları ve atları öldürüp "Frank saflarında büyük gedikler açtı". Paniğe kapılan piyadeler kaçışırken Trabluslu Raymond kuzeydoğudaki Takiyeddin'in kanadına doğru saldırıya geçti ama Müslüman birlikler gruplara ayrılarak onun önünü kesti. Savaş alanının dışına düşen Raymond, Sidon'lu Reynald ve Ibelin'li Balian'la birlikte bir grup şövalye geri dönüp savaşmak yerine kaçmayı yeğlediler. Dönemin bir Müslüman tarihçisi şöyle yazıyor:

> Kont kaçınca Latinlerin morali tümüyle bozuldu ve neredeyse teslim olmaya hazır hale geldiler. Sonra ancak savaşarak ölümden kurtulabileceklerini anlayarak saldırıyı sürdürdüler ve az sayıda olmalarına rağmen neredeyse Müslümanları alt ediyorlardı ama Allah imdadımıza yetişti. Bununla beraber Franklar büyük kayıplar verdiler ve sonunda zayıf düştüler. ... Müslümanlar onları giderek daralan bir çember içine aldı.[70]

Guy son çare olarak yeni bir hamle yaptı, kuzeydoğudaki daha yüksek araziye, Hıttin Boynuzları diye bilinen, arkasını bir kratere vermiş iki doruklu ve eğer biçimli tepeye doğru ilerledi. Demir Çağı'nda, iki bin yıl önce burada yaşayan halk tepeye ilkel bir kale yapmıştı ve bunun yıkıntıları Franklar için bir nebze korunak sağlayabilirdi. Gerçek Haç altında toplanmış askerlerini cesaretlendirmek isteyen kral buraya kırmızı kraliyet çadırını kurdurdu ve yanında kalan şövalyelerle birlikte son bir saldırı planladı. Hıristiyanların tek umudu doğrudan doğruya Eyyubi ordusunun merkezine, Selahaddin'in kendisine saldırmaktı. Sultan'ın sarı bayrağı yere düştüğü takdirde savaşın seyri değişebilirdi.

Yıllar sonra el-Efdal babasının yanında Frankların Boynuzlardan aşağı atlarıyla doludizgin ve doğrudan doğruya üstlerine gelişini endişeyle nasıl izlediğini anlattı. Latinlerin

ilk hücumu güç bela önlendi ve prens dönüp baktığında babasının "üzüntü içinde olduğunu, renginin attığını" gördü. Bir başka tanık Latinlerin Boynuzlara doğru geri püskürtülürken korkunç kayıplar verdiğini, peşlerine düşen Müslümanların "mızraklarının havada uçarak onlara saplandığını" ve "kana bulanmış kılıçlar altında can verirken dağlara doğru kaçıştıklarını" söylüyor. Bununla beraber, el-Efdal şöyle diyor:

> Franklar yeniden toparlanıp saldırıya geçerek Müslümanları babamın mevziine doğru geri püskürttüler [ama biz] bir kez daha onları dağa doğru geri çekilmeye zorladık. Ben, "Yendik onları!" diye bağırdım ama babam bana dönüp "Kes kesini! Ancak o çadır yıkılırsa yenmiş oluruz onları," dedi. Tam bunları söylerken çadır yerle bir oldu. Sultan atından indi, Allah'a şükretmek için dizüstü çöktü ve sevinç gözyaşlarına boğuldu.

Kral yenik düşünce Gerçek Haç ele geçirildi ve Hıristiyanların son direnişi de kırıldı. Guy ve kaçanlar dışında Latin Krallığının tüm soyluları ile sağ kalan binlerce Frank esir alındı. Binlercesi ise kılıçtan geçirilmişti.[71]

Savaşın hızı kesilirken Selahaddin büyük kısmı halen kurulmakta olan görkemli çadırının önünde oturup en önemli esirlerini kabul etti. Geleneklere göre onlara saygı gösterilmesi ve daha sonra onlar için kurtarmalık istenmesi gerekiyordu ama Sultan bunlardan ikisi ile özel görüşmek istedi: Kudüs Kralı ile baş düşmanı Châtillon'lu Reynald. Bu ikisini yanına oturttuktan sonra "susuzluktan yanan ve korkudan sarhoş gibi titreyen" Guy'a döndü ve ona altın bir kadeh içinde buzlu bir içki sundu. Kral bu içkiden büyük yudumlar aldıktan sonra kadehi Reynald'a uzatmak isteyince kral onu engelledi ve çevirmen aracılığıyla şunları söyledi: "İçkiyi ona vermek için benden izin almadınız, dolayısıyla bu armağan onun canını bağışladığım anlamına gelmiyor."

Arap geleneklerine göre bir misafire ikramda bulunmak onu koruduğunuz anlamını taşıyordu. O dönemde yaşamış bir Müslüman'ın anlattığına göre Selahaddin sonra Reynald'a döndü ve "onu günahlarından ve ihanetlerinden dolayı suçladı". Frank İslam dinini kabul etme önerisine şiddetle karşı çıkınca sultan "kalkıp onun karşısına geçti ve kellesini uçurdu. ... Cesedi dışarıya taşınırken [Guy] korkudan tir tir titremekteydi. Selahaddin onu sakinleştirdi", aynı akıbetin onun için söz konusu olmadığını söyledi ve Kudüs Kralı esir olarak kapatılacağı yere götürüldü.[72]

Sultanın özel yazıcısı İmadeddin o akşam gün batarken Celile'de tanık olduğu bir sahneyi son derece güçlü bir dille aktarıyor: "Sultan Taberiye ovasında kamp kurmuştu, bir çöl aslanı, bir dolunay gibiydi" bu arada "dağlarda ve vadilerde ölüler hareketsiz yatmaktaydılar. Hıttin onların iskeletlerini üstünden silkeledi; zaferin kokusuna onların çürüyen bedenlerinin kokusu karışmaktaydı" "Kan gölüne dönen", tozları "kızıllaşan" savaş alanını gezerken İmadeddin o günkü katliamın dehşetini yakından gözlemledi.

> Yanlarından geçtim ve savaş alanında çırılçıplak uzanan bedenlerin etrafa dağılmış kol ve bacaklarını, ikiye ayrılmış kafaları, kesilmiş boğazları, kırılmış boyunları, parçalanmış ayakları, kopmuş burunları, dışarıya fırlamış bağırsakları, deşilmiş iç organları gördüm.

İki yıl sonra savaş alanından geçen Iraklı bir Müslümana göre "yığın halinde duran ya da çevreye dağılmış" kemikler ta uzaktan bile görülebiliyordu.

4 Temmuz 1187'de Frank Filistin ordusu tümüyle yok edilmişti. Gerçek Haç'ın ele geçirilişi Yakındoğu'daki Hıristiyanlar için büyük bir darbe olmuştu. İmadeddin "Haç'ın eşsiz bir ödül olduğunu, çünkü bunun onların inanışındaki en kutsal nesneyi, oluşturduğunu" söylüyor ve "Haç'ın ele geçirilmesi kralın esir düşmesinden de daha önemliydi ve bu savaşta al-

dıkları en büyük darbe idi" diye yazıyor. Haç bir mızrağa baş aşağı takılarak Şam'a götürüldü.[73]

Latin esirlerinden o kadar çoğu Suriye pazarlarına götürüldü ki köle fiyatı üç altın dinara kadar düştü. Châtillon'lu Reynald dışında idam edilen esirler yalnızca askeri tarikatlara mensup savaşçılardı. Bu son derece tehlikeli Frank "kışkırtıcılar" sağ bırakılmayacak kadar tehlikeli bulundular ve kendileri için fidye istenmesini reddettiklerinden rehine olarak değersizdiler. İmadeddin'in yazdığına göre, 100 ila 200 Tapınak ve St. Jean Şövalyesi önüne getirildiğinde "Selahaddin yüzünde neşeli bir ifadeyle tahtında oturmaktaydı". Bazıları İslam dinine geçmeyi kabul etti, diğerleri, şiddete alışık olmayan, "dinine bağlı, münzevi bir grup bilgin ve Sufi'nin saldırısına uğradı". İmadeddin başlayan katliama tanık oldu.

> Bazıları tek hamlede öldürmeyi başardı ve bunun için takdir gördü; kimileri bunu yapmayı reddetti ve görevden affedildi; bazıları da bu işi başaramadı ve yerlerine başkaları geçti. ... [Onların] İslam'a hayat vermek için dinsizliği nasıl öldürdüklerini ve tektanrıcılığı oluşturmak adına çoktanrıcılığı nasıl yok ettiklerini izledim.

Selahaddin Latin Hıristiyanlığının ordusu karşısında kesin bir zafer kazanmıştı. Bundan yalnızca altı gün sonra yazdığı mektupta başarısını bir kez daha dile getiriyor ve "Tanrı'nın kılıcının ışıltısı putperestlerin yüreğine korku saldı" ve "İslam toprakları genişledi" diyordu. "Bu, kurtla akbabanın bir araya geldiği, ölüm ve esaretin birbirini izlediği kutsal bir gün; inançsızlık gecesinin üzerinde şafağın söktüğü bir andı." Daha sonra Hıttin Boynuzları üzerine bir zafer anıtı dikecekti. Bu anıtın kalıntıları bugün bile seçilebilmektedir.[74]

HAÇIN YIKILIŞI

Hıttin zaferinden sonra Müslümanlara başarının kapıları açılmıştı. 4 Temmuz'da Hıristiyan insan gücünde meydana gelen

büyük kayıp Kudüs'ü son derece savunmasız kılmıştı çünkü kentler, kasabalar ve kaleler garnizonsuz kalmıştı. Buna karşın Selahaddin çok kararlı davranıp kaynaklardan yararlanmayı bilmeseydi İslam'ın bu büyük kazanımı boşa gidebilirdi. O yaz Frank Filistin sessiz sedasız göçtü.

Taberiye bir haftaya kalmadan derhal teslim oldu. Deniz Ötesi'nin ekonomik can damarı Akra da. Bunu izleyen haftalar ve aylar boyunca Selahaddin Filistin'in sahildeki yerleşim yerlerine ve limanlarına odaklandı. Kuzeyden güneye doğru Beyrut, Sidon, Hayfa, Cezire ve Arsuf gibi kentler kısa sürede ele geçirildi. Bu arada Hıttin'den hemen sonra harekete geçen Sultan'ın kardeşi el-Adil de Mısır'dan kuzeye doğru yönelerek çok önemli bir liman olan Yafa'yı işgal etti ve daha içerileri hedef alan akınlarında da başarılı oldu. Askalon biraz daha direndi ama Eylül'de bu liman da teslim olmak zorunda kaldı. Bunu Darum, Gazze, Ramla ve Lod izledi. Tapınak Şövalyeleri bile sonunda komutanları Ridefort'lu Gerard'ın serbest bırakılması karşılığında Kudüs yolu üzerindeki Yahudiye tepelerinin eteğinde bulunan Latrun'daki kalelerini terk ettiler.

Bu inanılmaz hız ve genişlikteki başarılar kısmen büyük orduların ve el-Adil ve Gökböri gibi yetenekli komutanların sayesinde gerçekleşti. Bunun sonucunda yarı özerk Eyyubi orduları krallığın içinde dağılarak girişilen seferlerin kapsamını ve hızını daha da geliştirdiler. Çağdaş Latin gözlemcilerden birine göre Müslümanlar "karıncalar gibi ülkeyi kaplıyorlardı". Aslında o yaz boyu yaşananlar büyük ölçüde Selahaddin'in stratejisine bağlıydı. İslam birliğinin ancak arazideki hareketlilikle sağlanabileceğinin bilincinde olduğu için Hıristiyanların direnişini sevecenlik ve uzlaşma ile kırmaya çalıştı. Başından beri Frank yerleşim merkezlerine teslim olmalarına karşılık olarak cömert önerilerde bulunuldu; örneğin, Latin kaynakları bile "Akra halkına" kentte kalma ve Müslümanların egemenliği altında "güvenli biçimde, Hıristiyan ve Musevilerden alınan vergileri ödeyerek yaşama"; gitmek istedikleri takdirde "karılarını, çocuklarını ve malları-

nı alarak kırk gün içinde kenti terk etme" seçeneklerinin tanındığını kabul ediyorlar.[75]

Benzer koşulların direnmeden teslim olan diğer kent ve kalelere de teklif edildiği ve verilen sözlerin tutulduğu görülüyor. Selahaddin sözünde durduğu ve Doğu Akdeniz'i talana kalkışmadığı için kısa sürede dürüst ve onurlu bir hükümdar olarak tanındı. Bu onun elinde güçlü bir silahtı, zira umutsuz bir savunma ile güvenli yaşam arasında seçim yapmak durumunda kalan çoğu düşman garnizonu teslim olmayı yeğledi. Böylece Kudüs Krallığı son derece hızlı bir şekilde ve çok az kaynak tüketilerek ele geçirildi. Gene de bu yaklaşımın birtakım zorlukları yok değildi. 1187 Temmuz'undan itibaren Latin nüfusun büyük bir kesimi sığınmacı oldu ve Sultan sözünde durarak onları Suriye ya da Batı'ya gidecekleri bir limana güvenli bir biçimde taşımak zorunda kaldı. Aslına bakılırsa önce yüzlerce sonra da binlerce Frank, Filistin'de Latinlerin elinde kalan tek limana, güçlü bir savunmaya sahip Sur kentine sığınmayı yeğledi.

Şimdi Selahaddin'in önünde karar vermesi gereken önemli bir sorun vardı. Sahil kesiminin ve hinterlandın büyük bir kısmı ele geçirilmişti ama yaz bitmeden ve savaşı engelleyecek kış gelmeden son bir hamle daha yapmak gerekiyordu. Öncelikli bir hedef belirlenmeliydi. Stratejik açıdan Sur ön plana çıkıyordu; her gün daha güçlenen bir Latin direniş üssü olarak, Deniz Ötesi'nde sağ kalanların kuzeye ve bunun ötesindeki Hıristiyan dünyasına deniz yolundan ulaşabilecekleri tek yerdi. Bu direnişiyle düşmanın elinde değerli bir koz oluşturmaktaydı ve zaman içinde parçalanmış Haçlı krallığını yeniden canlandırma girişimi buradan başlayabilirdi.

Buna karşın sultan Sur'la ilgili bir girişimde bulunmadı ve kuzeye ve güneye doğru yaptığı iki harekâtında da bu limana dokunmadı. Iraklı tarihçi İbn el-Esir bu kararını eleştiriyor ve "Sur Müslümanlara karşı açık ve savunmasız durumdaydı; Selahaddin [yaz başında] buraya saldırsaydı kolayca ele geçirebilirdi" diyor. Günümüzdeki bazı tarihçiler de bunu

onaylayarak sultanı ileri görüşlü olmamakla suçluyorlar. Bu görüşler çoğunlukla yanlış bir değerlendirmeden kaynaklanıyor. 1187 Eylül başında Selahaddin Sur'u uzun süre kuşatma altında tutacak olursa bunun tüm harekâtına sekte vuracağını ve Eyyubilerin yönetimindeki İslam koalisyonunun dağılabileceğini gördü. Sultan bu riski göze almaktansa asıl ideolojik hedefine yönelerek ordusunu tüm gücüyle doğuya, içerilere, Kudüs'e doğru sevk etmeye öncelik tanıdı.[76]

Kudüs'e doğru

Yahudiye tepelerinde bulunan Kutsal Kent askeri açıdan çok önemli değildi. Öte yandan Nureddin ve Selahaddin'in yıllarca sürdürdüğü söylemler ve propagandalar sonucu Kudüs İslam'ın Arabistan dışındaki en kutsal kenti durumuna gelmişti. Kentin bu büyüleyici manevi değeri şimdi Müslümanları kendine çekiyordu. Cihat kavramı üzerine tasarlanan bir savaş artık en büyük hedef durumundaydı. Yafa'yı Hıristiyanların baskınlarından korumak üzere Mısır donanmasını buraya getirmiş ve Yahudiye'de doğuya ilerlemek isteyen Latin birliklerini durdurmuş olan Selahaddin'in orduları 20 Eylül 1187'de Kudüs'e saldırdı. Sultan buraya on binlerce asker ve ağır kuşatma silahlarıyla geldi; uzun bir savaş olmasını bekliyordu ama mültecilerle dolup taşan kentte asker sayısı çok azdı. Kent içinde Kraliçe Sibylla ve Piskopos Heraclius olayları kontrol etmeye çalıştılar ama asıl sorumluluğu Ibelin'li Balian yüklendi. Hıttin hezimetinden kaçan Balian Sur'a sığınmıştı ama daha sonra Selahaddin karısı Maria Komnena ve çocuklarıyla birlikte Kutsal Kente gitmesini sağlamıştı. Buna karşılık Balian Kudüs'te yalnızca bir gece kalacaktı ama oraya varır varmaz sözünü tutmamış, bir direniş örgütlemeye başlamıştı. Elinde çok az şövalye kaldığından Balian on altı yaşından büyük her soyluya ve Kudüs'ün en zengin otuz vatandaşına şövalyelik unvanı verdi. Bir yandan da kentin savunmasını güçlendirmeye çalıştı. Tüm çabalarına karşın Müslüman askerlerin sayısı onunkinden kat kat üstündü.

Selahaddin önce batı surlarına saldırdı ama Davut Kulesi önünde beş gün boyunca bir sonuca ulaşamayınca Şam Kapısı çevresindeki daha savunmasız olan kuzey surlarına yöneldi; farkında olmadan Birinci Haçlı Seferi'nin izinden gitmekteydi. 29 Eylül'de yetersiz bir direnişle karşılaşan Müslüman lağımcılar surlarda büyük bir delik açmayı başardılar. Kutsal Kent artık neredeyse tümüyle savunmasızdı. Bir mucize peşinde olan Frank anneler çocuklarının kafalarını kazıttılar ve din adamları yalınayak sokaklarda yürüdüler ama bunlar bir işe yaramadı; kentin düşmesi kaçınılmazdı.

1187 Eylül'ünde Selahaddin'in amacı

Sultanın bu durumdaki tutumu ve Kudüs'ün fetih şekli, Selahaddin'in tarihteki rolünü ve ününü belirlemekte büyük önem taşır. Hem Müslüman hem de Latin kaynaklarındaki gerçekler tartışma götürmez. Eyyubi orduları Kutsal Kenti yağmalamadı. Aksine, 30 Eylül'de Latinlerin teslim olma koşulları Sultan ile Ibelin'li Balian arasında, daha fazla kan dökülmeden belirlendi. Selahaddin 2 Ekim 1187'de kente girdi. Yüzyıllar boyu bu "barışçıl" işgal üzerinde durulmuş ve birbirine bağlı iki görüş yaygın olarak benimsenmiştir. Yaşananlar İslam ile Latin Hıristiyanlığı arasında büyük bir farkı ortaya koymaktaydı. Birinci Haçlı Seferi 1099'da kenti işgal ettiğinde acımasız bir katliam gerçekleşmişti, oysa Eyyubiler zafer anında çok ölçülü ve anlayışlı davrandılar. Selahaddin kendi harekâtının Birinci Haçlı Seferi'yle kıyaslanacağının bilincindeydi ve anlaşmalı bir işgalin İslamiyet'le ve kendisinin tarihteki rolü ile ilgili görüşler açısından taşıdığı önemin farkındaydı.[77]

İleri sürülen bu tezler o dönemden kalan kaynaklarda yer almamaktadır. Elde mevcut iki önemli kaynak var: 3 Ekim 1187'de Selahaddin'le birlikte kente giren özel yazıcısı İmadeddin'in yazdıkları ve Kudüs'ün teslim alınmasından az önce Selahaddin'in Bağdat'taki halifeye gönderdiği bir mektup. Bunlar o dönemde olayların en yakın tanıkları tarafından

kaleme alındığı için değil, Sultan'ın bunları nasıl yorumladığı ve o yılın güzünde kutsal kentte yaşananları nasıl yansıtmak istediğini ortaya koyduğu için önem taşır.

Her iki kaynak da 1187 Eylül'ünün sonunda Selahaddin'in Kudüs'ü yağmalamak niyetinde olduğunu gösteriyor. İmadeddin'in yazdığına göre Sultan Balian'la ilk görüşmesinde ona "Bizden af ya da merhamet beklemeyin! Bizim tek isteğimiz size tümüyle boyun eğdirmek. ... Tümünüzü öldürecek ve esir alacağız, erkeklerinizin kanları dökülecek ve fakirler ve kadınlar köle olacak," diyor. Selahaddin'in gönderdiği mektup da bunu doğruluyor. Frankların görüşme talebinden söz edilerek, "Bunu kesinlikle reddettik, biz erkeklerin kanını dökmek ve kadınlarla çocukları köle yapmak istiyoruz," deniliyor. Buna karşılık Balian uygun teslim koşulları belirlenmediği takdirde Latinlerin son neferine kadar çarpışacağını, Kudüs'teki Müslümanların kutsal değerlerinin yerle bir edileceğini ve kentteki binlerce esir Müslümanın öldürüleceğini söylüyor. Bu büyük bir kumardı ama sonunda Sultan ister istemez bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Gözlemci kaynaklar bunun Eyyubilerin bir zaafını ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Selahaddin mektubunda kararının gerekçesini dile getirirken emirlerinin kendisini daha fazla Müslümanın hayatını kaybetmemesi ve elde edilen zaferin daha da güvenceli olması konusunda ikna ettiklerini söylüyor. İmadeddin de bunu desteklemek adına sultanın bir "meclis" toplayarak yetkililerin görüşlerini aldığını yazıyor.[78]

Bu kanıtlar Selahaddin'in 1187'de kafasından geçenlere ışık tutmakta. Başlangıçta kendisini adil ve yüce gönüllü bir fatih olarak tanıtmak niyetinde değildi. Aynı zamanda yaptıklarının Birinci Haçlı Seferi'nde yaşananlarla kıyaslanması, dolayısıyla bir jest yaparak İslam'ı barışçı bir topluluk olarak sergilemek konusuyla da pek ilgilenmiyordu. Aslına bakılırsa ne sultanın mektubu ne de İmadeddin'in anlattıkları 1099'daki katliamdan söz etmektedir. Aksine Selahaddin kentin savunması kırıldığında Kudüs'teki Frankları kılıçtan

geçirmemiş olmasını açıklamak ve buna bir mazeret bulmak peşindeydi. Bunun nedeni, her şeyden önce, kendisini cihada adamış bir savaşçı, Franklarla savaşarak İslam'ı Eyyubi egemenliğini kabule zorlayan bir lider imajının sarsılmasından endişe duymasıydı.

Bu yorumlar Selahaddin'in kişiliğini ve amaçlarını yeniden değerlendirmeye yol açabilir ama bu yapılırken tümüyle farklı bir sonuca da ulaşmamak gerekir. Sultan'ın tutumu o dönemdeki koşullar ele alınarak sorgulanmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Selahaddin'in 1187 güzündeki davranışı bir hayli insaflıdır.[79] Ortaçağdaki savaş geleneklerine göre (bunlar hem Doğu Akdenizli Müslümanlar hem de Frank Hıristiyanlar tarafından paylaşılmakta ve benimsenmekteydi) kuşatma altındaki bir kentte yaşayanlar savunmaları yerle bir edilinceye ya da tam bir yenilgiye uğrayıncaya kadar teslim olmayı reddettikleri takdirde acımasız muameleye maruz kalabilirlerdi. Böyle bir durumda barış görüşmeleri için geç kalınmış, erkekler katledilmiş, kadınlarla çocuklar köleleştirilmiş olurdu. Kudüs'te nihai bir anlaşmaya varılmasında Balian'ın tehditleri etkili olsa da o günün koşullarında Selahaddin gerçekten cömert önerilerde bulunmuş, daha da önemlisi verdiği sözleri tutmuştur.

Aynı zamanda Sultan kendisiyle "eşit" düzeyde bulunan Frank soylularına saygılı ve anlayışlı davrandı. Ibelin'li Balian sözünü tutmayıp Kudüs'te kaldığı için affedildi ve hatta Maria Komnena'yı Sur'a götürecek bir refakatçi verildi. Châtillon'lu Reynald'ın dul eşi Milly'li Stephanie de fidye alınmadan özgür bırakıldı.

30 Eylül civarında sonlandırılan teslim koşullarında önemli bazı hususlar yer alıyordu. Kudüs'teki Hıristiyan nüfus kırk gün içinde her erkek için on, her kadın için beş ve her çocuk için bir dinar kurtarmalık ödeyecekti. Bunun yanı sıra Sur ya da Trablus'taki Latin ileri karakollarına kadar güvenle gidebilecek ve kişisel eşyalarını yanlarına alabileceklerdi. Yalnızca atlar ve silahlar kentte bırakılacaktı. Kırk günün sonunda

kurtarmalık ödeyemeyenler esir alınacaktı. Genellikle bu anlaşmaya uyuldu ve kimi zaman Selahaddin daha da cömert davrandı. Örneğin Balian toplam 30.000 dinar ödeyerek 7000 Hıristiyan'ın serbest kalmasını sağladı ve fakirler için genel bir af girişiminde bulunuldu.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Kudüs'ten neredeyse sürekli bir göç başladı; silahsızlandırılmış Franklar sahile taşındı. Aslında bu fidye olayı Selahaddin'in yetkilileri açısından bir karabasana dönüştü. İmadeddin rüşvet dahil her türlü yolsuzluğun yapıldığını kabul ediyor ve alınan paraların çok az bir bölümünün Sultan'ın hazinesine girdiğini üzülerek belirtiyor. Anlaşılan birçok Latin aradan sızmayı başardı: "Bazıları surlardan iple aşağı sarkıtıldı, kimileri bavullarda gizlendi, kimileri de kılık değiştirip (Müslüman) askerler gibi giyinerek kentten çıktı." Sultan'ın Frankların eşyalarıyla birlikte gitmesine izin vermesi yağmayı da sınırlandırdı. Piskopos Heraclius kenti bir sürü hazine ile birlikte terk etti ama "Selahaddin hiç zorluk çıkarmadı ve tüm mal varlıklarına İslam adına el koyması istendiğinde verdiği sözden dönmeyeceğini belirtti. Heraclius'tan yalnızca on dinar aldı ve onun muhafızlar eşliğinde Sur'a gitmesine izin verdi". Kırk gün sonunda kurtarmalık ödememiş olan 7000 erkek ve 8000 kadın esir alınıp köleleştirdi.[80]

Kudüs'ün fethi Selahaddin'in kariyerinin doruk noktası oldu. Artık İslam birliğini yasallaştırmak için bu başarısından yararlanabilir ve kendi çıkarları uğruna despotluk yaptığı suçlamasından kurtulabilirdi. Bu görkemli zafer ve "masumiyet" onun halifeye yazdığı mektuplara yansımış, aynı zamanda İmadeddin'in o güz aylarında Eyyubilerin başarısını dile getiren yetmiş mektubunda da yer almıştır.[81]

Yeniden sahiplenilen Kudüs

Kudüs'ün resmen teslim alınma tarihi, Sultan'ın dinin tescilli savunucusu olduğu kanısını daha da pekiştirmek için, özenle seçilmişti. Yüzyıllar önce Muhammed'in 2 Ekim'de Kudüs'e

Gece Yolculuğu'nu yaptığı ve oradan da cennete gittiği söyleniyordu. Kendi yaşamı ile Peygamberinki arasında bir paralellik oluşturan Selahaddin 1187'de kente muzaffer girişi için aynı tarihi seçti. Kutsal kentin surları içine girer girmez kenti İslamlaştırma faaliyetini başlattı. Birçok Hıristiyan tapınak ve kilise değerli eşyalardan arındırılıp kapatıldı; bazıları camiye, medreselere ve dinsel yapılara dönüştürüldü. Kutsal Mezarın kaderi uzun tartışmalara yol açtı, kimileri onun tümüyle yıkılmasından yanaydı. Yapı yıkılsa bile Hıristiyan hacıların bunun bulunduğu yeri ziyaret edeceklerini ileri süren daha ılımlı görüş ağır bastı ve Selahaddin'e Kudüs'ün ilk Müslüman fatihi Ömer'in kiliseye dokunmadığı anımsatıldı.

Selahaddin'in başarısının manevi boyutu, onun ve adamlarının Kudüs'teki kutsal mekânları "temizlemede" gösterdikleri özende ortaya çıkmaktadır. Bunların başında Haram es-Şerif (bugün Tapınak Dağı da deniyor), Kubbet'üs Sahra ve Aksa Camisi geliyordu. Müslümanların görüşüne göre Franklar bu kutsal binaları kirletmişlerdi. Şimdi bunun telafisi gerekliydi. Müslümanlar tarafından yedinci yüzyıl sonlarında İbrahim'in oğlunu kurban etmeye hazırlandığı ve Muhammed'in Gece Yolculuğu sonrası cennete gittiğine inanılan kayanın üstünde inşa edilen bu yapı Latinler tarafından tepesinde kocaman bir haç bulunan altınla kaplanmış görkemli bir kubbe ile *Templum Domini*'ye (Tanrı'nın Kilisesi) dönüştürülmüştü. Bu haç derhal indirildi ve içerideki sunak, resimler ve heykeller kaldırıldı; tüm yapı gülsuyu ile yıkanıp tütsülendi. Tüm bu işlemlerden sonra bir Müslüman gözlemciye göre, "Kubbe inanmışların gözyaşları ile zındıkların pisliğinden arındı" ve "genç bir gelinin" safiyetine büründü. Daha sonra Sultan'ın başarıları anısına buraya yerleştirilen kitabede "Selahaddin bu kutsal evi putperestlerden temizledi" sözleri yer alıyordu.

Benzer çalışma Aksa Camisi'nde de yürütüldü. Franklar önce burayı kraliyet sarayı olarak kullanmış, daha sonra Tapınak Şövalyelerinin karargâhına dönüştürmüştü. Mihrabın

üstünü örten duvar yıkıldı ve tüm yapı yenilendi. İmadeddin bunu "gerçek zafer kazanıldı ve yanlışlar yok edildi" diye yorumluyor. Burada ilk Cuma namazı 9 Ekim'de kılındı; hatipler ve din adamları ateşli hutbeler okudular. Selahaddin daha sonra Şam imamlarından İbn el-Zeki'yi kalabalığa hitap etmek üzere görevlendirdi. İbn el-Zeki'nin vaazı üç birbiriyle bağlantılı konuyu içeriyordu. Fethin bir tür arınma olduğu kavramı üzerinde duruluyor, "kutsal evini putperestlik ve onun pisliklerinden arındırmaya" yardımcı olduğu için Allah'a şükrediliyor ve cemaat "ülkenin geri kalan kısmını Allah'ın ve Onun Elçisi'nin gazabına yol açan pislikten temizlemeye" çağrılıyordu. Aynı zamanda Sultan'a övgüler yağdırılıyor ve "Tanrı'nın kutsal topraklarının koruyucusu olduğu", Muhammed'inkilere benzer başarılar elde ettiği belirtiliyor ve cihadın anlamı şu sözcüklerle açıklanıyordu: "Kutsal savaşı sürdürün, bu Allah'a hizmet etmenin en iyi yolu ve yaşamınızın en soylu görevidir."[82]

Selahaddin'in başarıları

1187 yazı Selahaddin'e iki büyük başarı getirdi. Hıttin Savaşı'ndan sonra fırsattan yararlanarak Kudüs'ü yeniden ele geçirdi ve Haçlı Seferleri döneminde kendinden önce yaşamış tüm Müslümanların başarılarını gölgede bıraktı. Yıllar önce velinimeti Nureddin bir gün kutsal Aksa Camisi'ne yerleştirmeyi umduğu olağanüstü güzellikte, işlemeli bir minber yaptırmıştı. Şimdi bir değerbilirlik gösterisi olarak Sultan onun düşlerini gerçekleştirdi ve minberi Halep'te korunduğu yerden alıp Kudüs'teki muhteşem camiye yerleştirdi. Minber sekiz yüzyıl boyunca burada kalacaktı.

O dönemde Selahaddin'i en fazla eleştiren İbn el-Esir bile Sultan'ın 1197'deki görülmemiş başarılarını kabullenmekteydi: "Bu kutsal görev, Kudüs'ün fethi, Ömer'den bu yana yalnız Selahaddin tarafından başarılabildi." El-Fadıl Bağdat'taki halifeye yazdığı bir mektupta Sultan'ın Frankları yenmesinin yol açtığı değişimden söz ediyordu: "Onların ibadet yerin-

deki haçı indirdi ve ezan okuttu. ... Kuran'a inananlar haça inananların yerini aldı".[83] Birinci Haçlı Seferi'nin akılalmaz zaferinden seksen sekiz yıl sonra Selahaddin İslam adına Kutsal Kent'i yeniden ele geçirmiş ve Deniz Ötesi'ne büyük bir darbe indirmişti. Yakındoğu'yu yeniden biçimlendirmişti ve şimdi Kutsal Topraklar için savaşta nihai ve sürekli zafere ulaşmak yolundaydı. Öte yandan bu olağanüstü olaylar Müslüman dünyasında şaşkınlık ve hayranlık uyandırarak yankılanırken Latin Hıristiyanlığını da harekete geçirdi. Batıda kutsal savaş tutkusu yeniden alevlendi ve Doğu Akdeniz'e büyük ordular sevk edildi. Kısa süre sonra Selahaddin büyük zorluklarla kazandığı zaferi savunmak zorunda kalacak ve Hıristiyanların davasının yeni ve güçlü sözcüsü Aslan Yürekli Richard'a karşı savaşacaktı.

III

ŞAMPİYONLARIN SINAVI

13

HAÇLI SEFERİ ÇAĞRISI

1187 yazı sonunda Deniz Ötesi Hıttin hezimetinin ve Selahaddin'in Frank Filistin'i parçalamasının yarattığı sarsıntıyı henüz atlatamamışken, Sur'lu Piskopos Joscius Batı'ya doğru yelken açtı. Sağlığı zaten bozuk olan Papa III. Urban Hıristiyanlığın uğradığı felaketi öğrenir öğrenmez şok geçirdi ve büyük üzüntüye kapılarak öldü. Bunu izleyen haftalar ve aylar boyunca bu korkunç haber tüm Avrupa'ya yayıldı ve büyük alarma, kedere ve öfkeye neden oldu. Bu, tarihte Üçüncü Haçlı Seferi olarak bilinen yeni bir silah kuşanma çağrısını tetikledi. Alman İmparatoru Frederick Barbarossa'dan Fransa'nın zeki genç kralı II. Philip Augustus'a kadar Latin dünyasının en güçlü adamları haçın altında toplandı. Ama Selahaddin'in Kutsal Topraklardaki egemenliğine karşı Hıristiyan davasının en güçlü savunucusu, ortaçağın en ünlü savaşçılarından İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard oldu. Üçüncü Haçlı Seferi her şeyden önce bu iki dev, Kral ile Sultan, Haçlı ile Mücahit arasında bir çekişmeye sahne olacaktı. Neredeyse bir asır sonra Kutsal Topraklar uğruna yapılan savaş bu iki kahramanın savaş alanında destansı bir çatışmasına dönüşecek, her ikisini de kırılma noktasına getirecek, burada efsaneler yazılacak ve düşler yerle bir olacaktı.[1]

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ VAAZLARI

Hıristiyanlığın Hıttin ve Kudüs'te aldığı yaralar Batı'daki Latinleri harekete geçirdi ve yıllardır küllenmiş olan Haçlı seferi dürtüsünü yeniden alevlendirdi. 1140'ların sonundaki İkinci Haçlı Seferi'nin başarısızlığı Hıristiyan Avrupa'daki kutsal savaş hevesini neredeyse tümüyle yok etmişti. Zamanla kimileri papalığın ve Haçlıların gerçek niyetlerini sorgulamaya bile başlamıştı. Alman bir tarihçi İkinci Haçlı Seferi'ni yerden yere vuruyor: "Tanrı Batı Kilisesi'ni günahları yüzünden cezalandırdı. Birtakım sahte kâhinler, Belial'in oğulları ve İsa aleyhtarları Hıristiyanları boş sözlerle kandırdılar" diyordu. Hatta Haçlı Seferlerinin baş sözcüsü ve savunucusu Clairvaux'lu Bernard bile bir avuntu bulamıyor, sadece Frankların karşılaştığı zorlukların Tanrı'nın insanoğulları için yaptığı planların bir parçası olduğunu ileri sürebiliyordu. Bunun Hıristiyanların işlediği günahlara verilen ilahi bir ceza olduğu da söyleniyor ve çoğunlukla Doğu Akdeniz'de yaşayan rezil Franklar suçlanıyordu.[2]

1149'dan sonra büyük bir Haçlı Seferi için yapılan çağrıların yanıtsız kalmasına şaşmamak gerekir. Yakındoğu'da Müslümanların gücü ve birliği Nureddin ve Selahaddin'in yönetimi altında giderek pekişirken Deniz Ötesi'nde birbiri ardına krizler yaşanmaktaydı: Antakya Prensi Raymond'un İnab Savaşı'nda ölümü, 1164'te Harim'deki yenilgi, Cüzamlı Kral Baldwin'in aczi. Doğu Akdenizli Franklar sürekli olarak Batı'dan yardım istiyorlardı ama küçük çaptaki çatışmalarda Kutsal Toprakları savunmaya gelen bir avuç insan dışında bu çağrılar yanıtsız kalıyordu.

Bu arada bir Haçlı Seferi'nin vazgeçilmezleri olan Batılı krallar kendi krallıklarını korumak ve savunmak zorundaydılar. Bu görevin onlara Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktaydı. Politika, savaş, ticaret ve ekonomi alanlarındaki sorunlarla uğraşan krallara Doğu'ya düzenlenen bir Haçlı Seferi yüzünden aylarca ya da yıllarca ülkelerinden uzak kalma fikri hiç de çekici gelmiyordu. Ortam eylemden çok durgunluk içindeydi.

Bu sorun Latin Avrupa'nın önde gelen liderleri arasında artan rekabetle daha da derinleşti. 1152'de Almanya'da tahta İkinci Haçlı Seferi gazisi Hohenstaufen Frederik Barbarossa (ya da Kızıl Sakal) çıktı. Frederik üç yıl sonra imparator unvanını aldı ama yıllarca kendi ülkesinin içinde ayaklanan bölücüleri bastırmaya ve Kuzey İtalya'da denetimi sağlamaya uğraştı, bu arada papalık ile Norman Sicilya arasındaki büyük anlaşmazlığın arasında sıkışıp kaldı. Fransa'da Capet hanedanının iktidarı devam etmekteydi ama bölgesel egemenlik ve politik denetim açısından Kral VII. Louis ve onun yerine geçen oğlu II. Philip Augustus'un yetkileri aslında çok kısıtlıydı. Capetleri en fazla zorlayan Anjou kontlarının ayaklanması oldu.

1155'te, İkinci Haçlı Seferi'nin yarattığı düş kırıklığından kısa bir süre sonra VII. Louis'nin eşi Akitanyalı Eleanor evliliğini sonlandırmak istedi. Bu evlilikten iki kızları olmuştu ama oğulları yoktu ve Eleanor Louis'nin bir keşiş gibi sürdürdüğü yaşamındaki cinsel isteksizlikten yakınıyordu. Boşandıktan sekiz hafta sonra kendinden on iki yaş küçük olan ve Normandiya dukalığını topraklarına katmış bulunan daha güçlü kuvvetli Anjou Kontu Henry ile evlendi. 1154'te dük II. Henry olarak İngiltere tahtına geçti ve eşiyle birlikte İngiltere, Normandiya, Anjou ve Akitanya'yı kapsayan yeni bir Angevin "İmparatorluğu" oluşturdu. Günümüzdeki Fransa'nın büyük bir kısmını içine alan bu topraklarda servetleri ve güçleri Fransa kralınınkinin çok üstündeydi ama en azından Avrupa'daki toprakları açısından hâlâ Capetlerin Fransız krallığına bağlıydılar. Bu koşullar altında Angevin ve Capet saraylarının birbirine düşman kesilmesi kaçınılmazdı. On ikinci yüzyılın ortalarından sonuna kadar bu iki hanedan arasındaki gerginlik ve düşmanlık batının Kutsal Topraklara savaş hazırlıklarını büyük çapta engelledi. Bu çatışmanın içinde sıkışıp kalan İngiltere Kralı II. Henry Haçlı Seferi'ne katılma konusunda isteksiz olduğundan genellikle Deniz Ötesi'ne mali destekte bulunmayı yeğliyordu.[3]

1187'de yaşanan inanılmaz olaylar bu düğümü çözerek gerçek bir hareketlenmeye yol açtı. Eski kavgalar unutulmamıştı; aslında Angevin-Capet düşmanlığı Üçüncü Haçlı Seferi'nde önemli rol oynayacaktı. Ama Yakındoğu'dan gelen haberler öylesine yankı uyandırdı ki Latin Hıristiyan liderler yalnızca silaha sarılma çağrısı yapmakla yetinmeyip bu kez sözlerinde durarak savaşa bile katıldılar.

Ağlanacak durum

Papa III. Urban 20 Ekim 1187'de ölünce yerine VIII. Gregori getirildi ve o ay sonu yeni bir papalık genelgesi (*Audita Tremendi*) yayınlanarak Üçüncü Haçlı Seferi duyuruldu. Her zamanki gibi bu kutsal savaşı haklı kılmaya özen gösterilmişti. Hıttin'deki felaketin "tüm Hıristiyanları yasa boğduğundan" söz ediliyor; Deniz Ötesi'nin "son derece ciddi ve korkunç bir sınavdan" geçtiği anlatılıyor ve Müslüman "kâfirler", "Hıristiyan kanına susamış, kutsal yerleri kirleten vahşi barbarlar" olarak tanımlanıyordu. Genelge "böylesine ağlanacak bir durumda yas tutmayanlar dinini ve insanlığını yitirmiştir" sözleriyle sonlanıyordu.

Bu ateşli ve tanıdık sözler iki yeni unsur içermekteydi. Kötü olanlar ilk kez ismen belirtiliyordu. Daha önceki çağrılarda Müslümanlık sadist ama kimliği belirsiz düşman olarak sergilenmişti. Şimdi ise Selahaddin açıkça düşman olarak zikrediliyor, Şeytan'a benzetiliyordu. Böylece İslam'ın adından ve Sultan'ın işlediği "günahlarla" indirdiği devasa darbeden açıkça söz edilmekteydi. *Audita Tremendi* zamanda Tanrı'nın kullarına "böyle bir dehşeti neden reva gördüğünü" de açıklamaktaydı. Bunun nedeni Latinlerin günahlarının cezası olarak "ilahi elin tokadını yemiş" olmalarıydı. Asıl suçlu olanlar, Edessa'nın düşüşünden sonra pişmanlık göstermeyen, Doğu Akdeniz'de yaşayan Franklardı ama Avrupa'da yaşayan Hıristiyanlar da günahkârdılar. Genelgede "Hepimiz günahlarımızdan arınmalı ... Tanrımızdan şefaat dileyerek dua etmeliyiz [ancak o zaman] düşmanın ihanetine ve kötülüğüne

odaklanabiliriz" deniyordu. Bu tövbe çağrısından sonra Haçlılardan "para ya da dünyevi zafer için değil, Tanrı adına" sefere katılmaları, sade kılıklar giymeleri, "köpek ya da kuşlarını" yanlarına almamaları ve "gösterişte bulunmak yerine" pişmanlık duymaları isteniyordu.

Audita Tremendi "son zamanlarda Kudüs ve Kutsal Topraklarda yaşanan şanssızlıklardan" söz ediyordu ama Selahaddin'in kutsal kenti fethettiği haberi henüz Batı'ya ulaşmadığından Hıttin'de Hıristiyanlığın simgesi olan Kutsal Haç'ın yitirilmesi üzerinde duruluyordu. Bu andan başlayarak Haçlı seferinin öncelikli hedeflerinden biri bu saygın inanç totemi-nin yeniden kazanılması oldu.

Daha önce yayınlanan genelgelerde olduğu gibi, 1187'dekinin son bölümünde de sefere katılanlara vaat edilen maddi ve manevi ödüller yer alıyordu. Haçlılar tüm günahlarından arınacak ve seferde ölenler "sonsuz hayata" kavuşacaktı. Sefer boyunca mahkemelerce kovuşturulmayacak, borçlarına faiz işlemeyecek ve malları ile aileleri Kilise'nin koruması altında olacaktı.[4]

Haberin yayılması

1187'de Frankların yaşadığı felaketlerin büyüklüğü ve önemi Batı'da müthiş bir karşılık buldu. Sur'lu Joscius tarafından Avrupa'ya taşınan haber başlı başına ürkütücüydü. Aslında piskopos papa ile buluşmadan önce Sicilya'daki Norman kralının yanına uğramış ve II. Willliam'ı Deniz Ötesi'ni korumak üzere derhal bir donanma göndermeye razı etmişti.

Her şeye karşın *Audita Tremendi* Üçüncü Haçlı Seferi çağrısında çok etkili oldu. Aslında Haçlı Seferi çağrısının duyurulmasında en önemli etken dini ve seküler çevrelerdi ve askere yazılmaya teşvik için daha ince ve ustalıklı yöntemler kullanıldı. Papa Fransa ve Almanya'ya haça daveti duyuracak iki temsilci atadı: Sur'lu Joscius ve eski Clairvaux başrahibi olan Albano'lu Kardinal Henry. Askere gönüllü yazılma günleri de önemli Hıristiyan şenliklerine; 1187 Noel'inde Salzburg'da

ve 1188 Paskalya kutlamalarında Mainz ve Paris'te halkın ayin için bir araya geldiği tarihlere denk düşürüldü.

İngiltere, Normandiya, Anjou ve Akitanya'dan oluşan Angevin topraklarında 1188 Ocak ayında Le Mans'da, 11 Şubat'da da Northhamptonshire'daki Geddington'da toplantılar düzenlendi. Son toplantıda Canterbury piskoposu ve eski Sistersiyen başrahibi olan Baldwin bizzat haçı sahiplendi ve gönüllü toplamayı üstlendi. Galler'de büyük bir tura çıkarak haberi yayarken bir yandan da yarı bağımsız bölgedeki Angevin otoritesini güçlendirdi ve sonunda "ok ve mızrak kullanımında usta" üç bin Galliyi gönüllü olarak yazdı.[5]

Bu noktadan sonra Haçlı Seferi daha da belirgin bir kimlik kazanmaya başladı ama bunun merkezi denetimden mi kaynaklandığı yoksa zamanla bu konunun daha iyi anlaşılması ve tanımlanması sonucu mu olduğu kesin değildir. Daha önceki seferlerde katılımcılar hacı, seyyah ya da İsa'nın askerleri olarak isimlendirilirken şimdi ilk kez belgelerde *crucesignatus* (haçın imzasını taşıyanlar) şeklinde yer almaktaydılar. Bu tanım daha sonra "Haçlılar" ve "Haçlı Seferi" deyimlerinin kullanılmasına yol açacaktı.

Üçüncü Haçlı Seferi'nin tanıtımı seküler camiada da yapılmaktaydı. On ikinci yüzyılda gezgin müzisyenler (kendileri de asil olan saray şarkıcıları) aristokrat çevrelerde gitgide daha önemli roller üstlenmeye başladı ve özellikle Güneybatı Fransa'da saray yaşamı ve şövalyelik kavramları giderek gelişti. Kırk yıl önce İkinci Haçlı Seferi'nde sarayın etkisi açıkça görülmekteydi. 1187'den sonra gezgin müzisyenler kotarılmakta olan kutsal savaşla ilgili ve *Audita Tremendi*'nin iletilerini içeren çok daha fazla sayıda şarkı besteleyip söylemeye başladı.

Üçüncü Haçlı Seferine katılan, Picardy şövalyelerinden Conon de Béthune 1188 ve 1189'da çok iyi bilinen eski bir Fransız şiirini besteledi. Burada da aynı konular ele alınmaktaydı: Gerçek Haç'ın yitirilmesinden kaynaklanan hüzün ve "herkesin bundan üzüntü duymasının gerekli oluşu". Öte yandan başka yerlerde utanç ve sorumluluk konuları işlenmekteydi.

Conon şöyle diyordu: "Şimdi kimin gerçekten cesur olduğunu göreceğiz ... [ve] eğer ölümcül düşmanlarımızın [Kutsal Topraklarda] kalmalarına göz yumarsak yaşam boyu utanç içinde kalırız." Ardından ekliyordu: "Sağlıklı, genç ve zengin olan hiç kimse utanç duymadan geride kalamaz." Kutsal Topraklar da Tanrı'nın tehdit altındaki mirası olarak tanımlanıyordu. Bir vasal nasıl efendisinin topraklarını korumakla yükümlüyse, Hıristiyanlar da Tanrı'nın hizmetkârları olarak onun kutsal topraklarını savunmaya koşmalıydılar.[6]

Haçlı seferine çağrı on binlerce Latin Hıristiyan'ın gönüllü yazılmasına yol açtı. Haçlılardan birine göre, "Bu yeni Haçlı Seferi öyle büyük bir heyecan uyandırdı ki şimdiden [1188'de] haçı kimin aldığı değil henüz kimin almadığı araştırılıyor." Bu biraz abartılı oluyor, zira Kutsal Topraklara gidenlerden çok daha fazlası Batı'da kaldı ama her şeye karşın sefer Avrupa toplumunda büyük bir hareketlilik oluşturdu. Özellikle Fransa'da pek çok aristokrat askerlerini savaşa sürdü. 1140'lardaki gibi kralların katılımı da çok önemliydi, Latin Batı'da vasallık ve yükümlülük bağlarına dayanan zincirleme bir gönüllü akımı baş gösterdi. 1189 civarında Haçlılardan Gauclem Faidit bu olayla ilgili olarak şarkısında "herkesin oraya gitmeyi düşünmesi gerek, özellikle prenslerin, çünkü onlar yüksek mevkilerde ve eğer bu seferde [efendilerine] destek olmazlarsa kendilerine sadık kalacak ve sözlerini dinleyecek kimse bulamazlar" diyordu.[7]

Öte yandan, daha Selahaddin'in zaferlerinin haberi yayılmadan ve ortalık ayağa kalkmadan önce bile bir lider bu davaya kendini adamış bulunuyordu. 1187 Kasım'ında Aslan Yürekli Richard Tours'da haçı teslim aldı. Alplerin kuzeyinde bunu yapan ilk soylu o oldu.

ASLAN YÜREKLİ RICHARD

Günümüzde Aslan Yürekli Richard ortaçağda İngiltere'nin ünlü savaşçı kralı olarak bilinir. Ama Richard kimdi? Bunu ya-

nıtlamak hayli zor, çünkü daha yaşarken bir efsane olmuştu. Richard ün kazanmanın ne kadar önemli olduğunun bilincindeydi; bu yüzden yaşamı boyunca İberyalı Mağribileri perişan eden Roland ile Kral Arthur gibi geçmişin efsanevi isimleriyle boy ölçüşmeye çalıştı. Hatta Haçlı seferlerine sonraları daha fazla gemi almak için satmak zorunda kaldığı, Excalibur [çelik kesen] adını verdiği kılıcıyla katıldı. On üçüncü yüzyıl ortalarında kahramanlık öyküleri tüm dünyaya yayılmıştı. Bir yazar Richard'ın bir aslanla silahsız olarak boğuşmasını yazıyor: Hayvanın gırtlağına sarılmış ve hâlâ çarpmakta olan kalbini söküp aldıktan sonra onu çiğ çiğ yemiş.

O dönemdeki yandaşlarından biri onu şöyle tanımlıyor:

> Uzun boylu ve zarif yapılıydı; saçları kırmızıya çalan sarı renkteydi; esnek ve güçlü adalelere sahipti. Bir hayli uzun olan kollarıyla kılıcını büyük ustalıkla kullanıyordu. Bacakları da bedenine uygun uzunluktaydı.

Aynı kaynağa göre Tanrı Richard'a "eski dönemlerden gelen erdemler" bahşetmişti. "Dünyanın giderek yaşlandığı bu günlerde, bu erdemler başka kimsede bulunmuyor, onunla kıyaslandığında herkes boş çuval gibi kalıyordu."

Öte yandan:

> Richard, Akhilleus kadar kahraman, Hektor kadar yiğitti; Büyük İskender'den aşağı kalmıyordu. ... Aynı zamanda bir şövalyeye özgü olan Nestor'un diline ve Odysseus'un bilgeliğine sahip olması söz ve eylemlerini herkesinkinden üstün kılıyordu.[8]

Tarihçilerin Aslan Yürekli'yi neredeyse insanüstü bir kahraman olarak kabullenmelerine şaşmamak gerek. İngiliz tarihçileri Richard'ı bir kral ve insan olarak eleştirmekte, İngiltere'yi kendi çıkarları doğrultusunda sömürdüğünü ve zalim ve fevri bir kişiliğe sahip olduğunu ileri sürmekteler. Son

yıllarda Londra Üniversitesi'nin ünlü tarihçisi John Gullingham Aslan Yürekli hakkında yeni görüşler ileri sürdü. Gullingham Richard'ın on yıl boyunca ancak bir yıl İngiltere'den uzakta kaldığını söylemekle birlikte onun Hıristiyanlığın yaşadığı bir kriz döneminde yalnız İngiltere'nin değil Angevin İmparatorluğu'nun da yöneticisi olduğunu belirtmektedir. Aslan Yürekli bildiğini okuyan bir kişiliği olmasına karşın vahşi ve şiddet yanlısı değildir. Artık Richard politika ve anlaşmalar alanında başarılı, her şeyden önce bir eylem adamı, son derece ileri görüşlü bir komutan, iyi bir eğitim almış bir yönetici olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirme genelde geçerli olmakla beraber Gullingham Aslan Yürekli'nin Üçüncü Haçlı Seferi'ndeki başarısı üzerinde dururken ona yöneltilen birtakım eleştirileri dile getirmemektedir.[9]

Poitou Kontu ve Akitanya Dükü Richard

Aslan Yürekli İngiltere Kralı olabilir ama doğuştan İngiliz değildir. Anadili eski Fransızca idi ve Anjou ve Akitanya soyundan geliyordu. İngiltere Kralı II. Henry ve Akitanyalı Eleanor'un oğlu olarak 8 Eylül 1157'de Oxford'da doğmuştu. Aile bağları açısından tarihte iz bırakacağı kesindi ama geniş Angevin topraklarında hak sahibi değildi; bu toprakların vârisi tarihte Genç Henry olarak bilinen ağabeyi idi. Başlangıçta Richard bir komutan değil bir subay olarak eğitildi. Bununla beraber, on ikinci yüzyılda Avrupa'daki çocuk ve genç ölümleri yüzünden beklentilerinde değişiklik olabilirdi.

Çocukluğunda Richard'ın Akitanya ile bağlantıları vardı. İngiltere'de tahta geçmesi beklenmediğinden ve belki de annesinin etkisiyle, genç prensin Fransa'nın güneybatısındaki bu geniş toprakların yöneticisi olması bekleniyordu. 1169'da Richard Fransız Kralı VII. Louis'ye bağlılık yemini etti ve 1172'de on beş yaşındayken resmen Akitanya dükü oldu (aynı zamanda Poitou kontu idi). Richard 1169'da Kral Louis'nin kızı Alice ile evlenerek Angevin ve Capet hanedanlarının arasındaki karmaşık ilişkilerde daha fazla yer almış oldu.

Öte yandan Fransız prenses o andan itibaren Richard'dan çok Kral II. Henry'nin sarayında yaşadı ve söylentiye göre Henry'nin metresi oldu.

Akitanya Fransa'nın en bereketli ve kültürlü bölgelerinden biriydi. Bir müzik, şiir ve sanat merkeziydi. Richard bu ortamdan fazlasıyla etkilendi. Gezgin müzisyenlerin hamisiydi ve kendisi de şarkı söylemeyi seviyor, şarkı sözleri ve şiirler yazıyordu. Aynı zamanda Latinceyi çok iyi biliyordu ve zaman zaman iğneleyen bir mizah anlayışına sahipti. Dukalığı Charlemagne zamanında İspanya'da Müslümanlara karşı yürütülen efsanevi kutsal savaşlarda verdiği destek ile ünlenmişti. Bölgedeki kiliselerde bu seferlerin kahramanı Roland'ın ve Mağribilere karşı yardım çağrısı için kullandığı boynuzdan yapılma borunun gömülü olduğu söyleniyordu.

Tüm bu gelişmişliğine karşın Akitanya yasadışı olayların ve içsavaşların yaşandığı bir bölgeydi. Buradaki topraklarda bağımsızlığına son derece düşkün, güçlü Lusignan sülalesi gibi insanlar yaşamaktaydı. Richard böylesine karmaşık bir ülkeyi son derece ustalıkla yönetti. 1170 ve 1180'lerde yalnızca ayaklanmaları bastırarak ülkede istikrarı sağlamakla kalmadı, Toulouse eyaletinden toprak kazanarak dukalığının sınırlarını genişletmeyi başardı. Bu girişimler Aslan Yürekli'ye özellikle kuşatma alanında büyük askeri deneyim kazandırdı.

Richard aynı zamanda çağının bölücü politikaları ile de baş etmek zorundaydı. İlk yıllarda Angevin hanedanının içindeki karmaşık ve değişken iktidar kavgalarından nasibini aldı. Bu dönemde II. Henry oğullarının ve karısının gittikçe artan gücüne karşı kendisini ustalıkla savunurken Richard ve kardeşleri de babalarına karşı birleşip Angevin mirasına sahip çıkmak için mücadele verdiler. 1173'te Richard kardeşleri ile birlikte II. Henry'ye karşı büyük bir ayaklanma başlattı. 1183'te ağabeyi Genç Henry bir ayaklanma sırasında ölünce Richard Henry'nin sağ kalan en büyük oğlu ve tahtın vârisi oldu. Bu durum süregelen anlaşmazlığı ortadan kaldırmak yerine Richard'ın daha fazla saldırıya uğramasına ve entrikaya ma-

ruz kalmasına yol açtı, zira Henry Akitanya'ya sahip çıkmak ve Angevin topraklarını küçük oğlu John'a bırakmak peşindeydi. Richard bu alandaki manevraları engelleyemediyse de on ikinci yüzyılın belki de en kurnaz ve yetenekli Latin politikacısı II. Henry'ye karşı direnmeyi başardı.

Bir Angevin olarak Richard aynı zamanda Capet hanedanı ile de rekabet halindeydi ve sık sık Kral VII. Lui ve 1180'den sonra onun vârisi Philip Augustus ile anlaşmazlığa düşmekteydi. Richard'ın Fransız asıllı Alis ile evliliği de bir sorun oluşturuyordu, çünkü Henri bundan da diplomatik bir çıkar sağlamak istiyordu ve evlilik bir türlü gerçekleşemiyordu. Bu konu çözümlenemeyecek gibi görünürken 1187 Haziran'ında Kral Philip Augustus Berry'deki Angevin topraklarına saldırdı ve II. Henry ile Richard ittifak oluşturarak bir karşı saldırı düzenlemek zorunda kaldı. Büyük bir savaş kaçınılmaz gibi görünüyordu ama son anda bir anlaşma sağlandı ve iki yıllık bir ateşkes imzalandı. Hemen ardından Richard saf değiştirdi ve Philip ile birlikte Paris'e giderek kamu önünde onunla dost olduğunu gösterdi. Bu ani diplomatik manevra yaşlanmakta olan II. Henry'nin hiç beklemediği bir davranıştı ve verilen mesaj açıktı. Angevin Kralı Richard'ı Akitanya'daki mirasından yoksun bıraktığı takdirde Aslan Yürekli ailesiyle bağlarını koparıp düşmanı olan Capetlerin yanında yer almaya hazırdı. Oyuna gelen Henry derhal Richard'ın arazi haklarını tanıyarak ilişkileri düzeltmeye girişti. Yaşlı kral oğlunu yeniden Angevin ailesi saflarına çekmeyi başarmış oldu ve hiç değilse şimdilik ortalık yatışmış görünüyordu ama ufukta Henry, Richard ve Philip'in içinde yer alacağı çok daha ciddi bir uzlaşmazlık belirmişti.

Richard ve Haçlı Seferi

Bir hafta kadar sonra Selahaddin 4 Temmuz 1182'de Hıttin'de Kudüslü Frankları hezimete uğrattı. Aynı yıl Kasım'da Richard babasına danışmadan Tours'da haçı aldı. Mevcut koşullarda Aslan Yürekli'nin bu kararı olağanüstü bir karardı.

1187'de Richard Batı'daki iktidar kavgalarının içinde yer almış, Akitanya dukalığını elde etmekte ve II. Henry'nin ölümünden sonra Angevin İmparatorluğu'nun başına geçmekte kesin kararlı olduğunu göstermişti. Sonra da, görünüşe göre bundan doğacak sonuçları düşünmeden Haçlılara katılmıştı. Bu, hem kendisinin hem de hanedanın beklentilerine ters düşmekteydi. Kral Henry son derece düşüncesiz ve gereksiz gördüğü bu karara çok öfkelendi: Philip Augustus da kutsal savaşın böylesine tehlikeli bir müttefik tarafından yönetilmesi olasılığından endişeliydi. Aslan Yürekli'nin Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılması İngiltere ile Fransa arasındaki hassas güç dengesini büyük çapta bozabilirdi. Bu açıdan bakıldığında Richard'ın yitirecek çok şeyi vardı.

Öyleyse son derece anormal görünen bu davranış nasıl açıklanabilirdi? Geri dönüp bakıldığında Batı'nın kısa sürede Haçlı Seferi'nin heyecanına kapılacağını gören tarihçiler (gerçekten de II. Henry ve Philip Augustus da birkaç ay içinde haçı alacaklardı) Richard'ın kararını nerdeyse göz ardı ederek bunun normal ve kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir. Oysa mevcut koşullar incelendiğinde bunun tam tersi ortaya çıkmaktadır.

Burada birçok unsur etkin rol oynamış olabilir. Fevri davranış bir neden olabilir. Aslan Yürekli'nin bir zaafı varsa o da aşırı özgüven ve gözü kara saldırganlıktır. Richard'ın büyük destekçilerinden biri bile "acele karar verdiği için suçlanabilir" dedikten sonra, "pes etmeyen bir ruha sahipti, hakarete ya da incitilmeye tahammülü yoktu ve asil ruhu onu hakkını aramaya zorladı" diye açıklamada bulunuyor. Öte yandan Richard kendinden önceki Haçlılar gibi içten ve gerçek bir dindarlıkla harekete geçmiş olabilir. Filistin'deki Franklarla kan bağı, Kudüs Kralı (1131-42) Anjou'lu Falk'ın torunu, Kraliçe Sibylla'nın ve Poitevin'in eski derebeyi Lusignan'lı Guy'ın kardeş çocuğu oluşu bu duygularını daha da güçlendirmiş olabilir. Aslan Yürekli bir yandan da ailesinin gölgesinden sıyrılmak istiyordu. Yaşamının büyük bir kesiminde baba-

sının (ve bir yere kadar annesinin) başarılarını geride bırakmaya uğraşmıştı. 1187'de Akitanya'yı savunarak ve Angevin ülkesinin başına geçerek bu hedefine ulaşmıştı. Öte yandan Hıttin Savaşı ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin başlatılması onun önünde daha geniş ufuklar açmaktaydı; Avrupa'nın çok daha ötesinde yürütülen bir kutsal savaşta tarihte bir lider ve komutan olarak iz bırakma şansı vardı. Haçlı Seferi, şövalyelik onurunun ve davranışının öne çıktığı bir dünyada yaşayan ve ateşli bir savaşçı olan Richard'a çekici gelmiş olabilir. Zira bu sefer, gücünü ve yiğitliğini pekiştirmesini sağlayacaktı.[10]

Bu çeşitli etmenler arasında gerçek bir denge kurmak olanaksız. Büyük bir olasılıkla Richard bile 1187 sonundaki bu kararında hangi amaç ya da tutkusunun ağır bastığını tanımlamakta zorlanırdı. İlerideki yıllarda da aniden öfkelenip fevri davranışlarda bulunduğu oldu. Aynı zamanda derin bir kişilik ve amaç krizi içinde olduğu da kuşkusuz: Bir Haçlı, bir kral, bir general ve bir şövalye olarak üstlendiği rolleri bağdaştırmaya çalışmış olmalıdır.

HAÇI TESLİM ALMAK

Richard'ın Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılma kararı politik bir krize yol açtı. Fransa Kralı Philip Augustus, II. Henry belli arazileri kendisine iade etmez ve Aslan Yürekli'yi kız kardeşi Alice ile evlenmeye zorlamazsa Angevin'i işgal edeceği tehdidinde bulundu. 11 Ocak 1188'de Capet ve Angevin kralları Philip ve Henry sınırda bulunan Gisor'daki şatoda bir araya geldiler ve maiyetleri önünde anlaşma koşullarını tartıştılar. Sur'lu Piskopos Joscius da toplantıya katıldı. Orada Kutsal Topraklardaki tehlikelerden ve Haçlı Seferi'nin gerekliliğinden "öylesine hararetli bir dille söz etti ki sonunda onları haçı almaya ikna etti". Söylendiğine göre o anda gökyüzünde haç şeklinde bir görüntü oluştu. Bu "mucize" Flandra, Blois, Champagne ve Dreux kontları dahil diğer birçok Fransız liderin Haçlı Seferi'ne katılmasına yol açtı.[11]

Haçlı seferine duyulan şevk giderek artarken II. Henry ile Philip Augustus Doğu Akdeniz'in kutsal savaşında yer alma kararlarını açıkladılar. Hangi kralın daha önce davranıp diğerini mecbur kıldığı bilinmiyor. Kesin olan, toplantı sona erdiğinde her ikisinin de bildiride bulunduğu. Bu katılım çok etkili oldu, çünkü birlikte hareket edecekleri belirlenmişti. Angevin de Capet de Doğu'ya yönelik bir Haçlı seferine katılacaklarını açıklamıştı ama kısa sürede hiçbirinin öteki olmadan Avrupa'dan ayrılmayacağı ortaya çıktı. Bunun aksi politik bir intihar olurdu. Bir tarafın ülkesi nefret edilen bir baş düşmanın saldırısına karşı savunmasız kalırdı. Birlikte ve aynı anda harekete geçme gereği Üçüncü Haçlı Seferi'nin başlatılmasında kaçınılmaz gecikmelere neden oldu, zira İngiliz ve Fransız kralları birbirini kuşku ile süzmeyi sürdürdüler.

Frederik Barbarossa ve Alman Haçlı Seferi

1187'de Avrupa'daki en yaşlı devlet adamı Hohenstaufen hanedanının temsilcisi, Alman İmparatoru Frederik Barbarossa idi. Frederik dur durak bilmeyen askeri seferleri ve kurnaz politikası ile bağımsızlıklarıyla ünlü Alman baronları üzerinde merkezi bir otorite oluşturmuş ve Kuzey İtalya ve papalık ile yararlı anlaşmalar sağlamıştı. Artık altmışlarının ortasına gelmiş olan Frederik Baltık kıyılarından Adriyatik ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklar üzerinde egemendi. Servet, askeri kaynak ve uluslararası prestij açısından Angevin ve Capetlerden çok daha üstün durumdaydı. Doğal olarak çağdaşlarının çoğu onun Üçüncü Haçlı Seferi'nde başı çekeceği kanısındaydı.

Almanya'da ilk askere yazılma çağrısı 1187'de Barbarossa'nın Strasbourg'daki kışlık sarayında yapıldı. Bu çağrı üzerine bir sürü gönüllü yazıldı ama imparator kamuoyundaki desteğin artmasını beklemek için ağırdan aldı ve ancak 27 Mart 1188'de Mainz'de ikinci bir genel kurul toplantısında haçı teslim alarak en geç bir yıl içinde sefere çıkacağını ilan etti. Bunu müteakip Frederik seferden önceki hazırlıklarını hızla

ve titizlikle tamamladı: Politikadaki hasmı Aslan Henry'yi sürgüne yolladı ve en büyük oğlu VI. Henry'yi Almanya'da tahtın vârisi ilan ederken ikinci oğlu Swabia'lı Frederik'i yanına aldı. Barbarossa ekonomik kaynaklarını gözden geçirip imparatorluğun savaş hazinesine önemli bir miktar ayırdı ve diğer katılımcılardan da sefere katılmanın kendilerine ait mali sorumluluğunu üstlenerek paralarını doğuya taşımalarını istedi.

Cologne, Frisia ve daha sonra Avusturyalı Dük V. Leopold'un emrindeki Alman Haçlılar Doğu Akdeniz'e doğru yelken açtılar, ama Frederik geri kalan büyük çoğunlukla birlikte daha önceki seferlerde izlenen kara yolunu seçti. Doğuya doğru yolculuğu kolaylaştırmak amacıyla Macaristan, Bizans ve hatta Anadolu Selçuklu Sultanı Müslüman II. Kılıç Aslan'la bile diplomatik ilişkiler kurdu. 11 Mayıs 1189'da çok az bir gecikmeyle on bir piskopos, yaklaşık yirmi sekiz kont, dört bine yakın şövalye ve on binlerce piyadeden oluşan muazzam ordusunun başına geçip Regensburg'dan hareket etti.

Alman Haçlıları Haziran sonunda Bizans'a ulaşıncaya kadar çok iyi yol aldılar. Bizans İmparatoru II. İsaakios Komnenos, Frederik'in Bizans topraklarından güvenli geçiş istemini geri çevirmişti. İsaakios Selahaddin'le Haçlı Seferlerini geciktirmek konusunda bir anlaşma yapmıştı ve aynı zamanda Barbarossa'nın Kılıç Aslan'la görüşmelerinden kuşku duyuyor, bu ikisinin birlikte Konstantinopolis'e bir saldırı düzenlemesinden korkuyordu. Frederik güneydoğuya doğru ilerleyerek Philippolis (Filibe) kentini işgal etti ve 1189 Kasım'ında Bizanslılarla savaşarak Edirne'ye doğru yürüdü. Barbarossa kara kış aylarında ordusunu dinlendirdi ve Bizans'ın başkentine doğrudan saldırı tehdidini geri çekmedi. 1190 Şubat'ında ise İsaakios ile bir anlaşma sağlandı. Almanlar Konstantinopolis'e olan mesafelerini koruyarak Gelibolu'ya yöneldiler ve Mart sonunda oradan Pisa ve Bizans gemilerinin yardımıyla Çanakkale Boğazı'nı geçtiler. Frederik'in komutan olarak deneyimi iyi sonuç vermişti. Lider olarak ordu-

da tam bir disiplin sağlamış ve Alman Haçlılarını Müslüman dünyasının sınırına kadar başarı ile getirmişti.[12]

İNGİLTERE VE FRANSA'DAKİ GECİKMELER

Frederik Barbarossa'dan aylar evvel gönüllü yazılmış olmalarına karşın İngiltere ve Fransa krallarının sefere katılmaları çok daha sonra oldu. Angevin ve Capet ordularının ülkelerinden ayrılmaları iki buçuk yıldan fazla sürdü. Sefer hazırlıkları 1188 başlarında başlamıştı ama kısa bir duraklamadan sonra iki hanedan arasında çatışma yeniden baş göstermişti. Daha da kötüsü, Richard Akitanya'daki bir ayaklanmayı bastırmak ve Toulouse eyaletinde bir savaşa katılmak zorunda kalmıştı.

O yılın baharından başlayarak Aslan Yürekli Richard, Philip Augustus tarafından birtakım saldırılara uğramış, Henry ise kenara çekilip iki genç hasmı arasındaki bu çatışmalara seyirci kalmıştı. 1188 güzünde Richard babasının ikiyüzlü davranışına ve tahtla ilgili kaçamak tutumuna daha fazla dayanamadı. Yaşlı kralın John'u tahtın vârisi olarak ilan edeceğine inandığından (genç prens haçı almak için hiçbir girişimde bulunmamıştı) Aslan Yürekli tekrar saf değiştirerek Philip'in yanında yer aldı ve Kasım'da Capet kralı ile ittifakını dramatik bir biçimde ilan etti. Bu kez II. Henry ile bir uzlaşma olanağı yoktu.

O kış boyu yaşlı kral egemenliğinin süregelmekte olduğunu kanıtlamaya çalışırken bozulan sağlığı ile uğraşmak zorunda kaldı. Güç dengelerinde meydana gelen bozulma bir zamanlar Angevin hanedanının sadık destekçisi olan soyluların Richard'ın yanında yer almasına yol açtı. Aslan Yürekli ile Philip Augustus 1189 Kasım'ında Normandiya'ya karşı şiddetli bir saldırıya geçip Le Mains ve Tours dahil bir dizi kaleyi zapt edince Henry'nin barış istemekten başka çaresi kalmadı. 4 Temmuz 1189'daki görüşmelerde kral önüne konulan tüm koşullara boyun eğerek Richard'ı vâris ilan etti,

Philip'e 20.000 mark tazminat ödemeyi kabul etti ve Büyük Perhiz'den sonra üçünün birlikte Haçlı Seferi'ne katılacağına söz verdi. Henry artık fiziksel olarak tümüyle çökmüştü, atına bile binemiyordu, ama gene de son bir ağır hakarette bulunacak kadar gücü vardı. Anlaşmayı mühürlemek adına barış öpücüğünü vermek üzere oğluna doğru eğilen kral "Tanrı senden intikam alacak kadar yaşamama izin versin" diye fısıldadı. Görüşmeler bitince Chinon'a sedyeyle taşınan kral iki gün sonra yaşamını yitirdi.[13]

İngiltere Kralı I. Richard

1189 Temmuz başlarında yaşananlar Aslan Yürekli Richard'ın hizipçi bir prens ve hevesli bir Haçlı kimliğinden sıyrılarak güçlü Angevin hanedanının ve imparatorluğunun başı konumuna gelmesine yol açtı. 20 Temmuz 1189'da Rouen'de Normandiya Dükü olarak atandı ve 3 Eylül 1189'da Londra'daki Westminster Kilisesi'nde İngiltere kralı olarak taç giydi. Richard hedefine entrika ve ihanetle ulaşmış olabilirdi ama başa geçtikten sonra çok daha asil ve olgun davrandı. Babasının Fontrevraud'daki cenaze töreninde en ufak bir üzüntü belirtisi göstermediği söylenir. O yaz güvendiği destekçilerinin yanı sıra yaşamı boyunca II. Henry'ye sadık kalmış olan Cauvigny'li Andrew ve ünlü şövalye William Marshal'ı da ödüllendirdi. Yaşlı krala son günlerinde sırt çevirenler ödüllendirilenler arasında yer almadı.

Richard'ın yeni konumu Philip Augustus ile ilişkilerinde olağanüstü bir değişikliğe yol açtı. Müttefik olarak II. Henry'yi yenilgiye uğratmışlardı. Şimdi ise, Richard Angevin hanedanının başına geçince birbirlerine rakip olmuşlardı. O dönemdeki konumları sürtüşme olasılığını daha da artırmaktaydı. Richard kral olmadan az önce otuz ikinci doğum gününü kutlamıştı ve Philip'ten altı yaş büyüktü. Öte yandan Aslan Yürekli tahta henüz geçmişti, oysa genç Capet neredeyse on yıldır kral olduğundan daha deneyimliydi. Kral olarak eşit düzeydeydiler ama Richard Fransa'daki

Normandiya, Anjou ve Akitanya gibi Angevin arazilerinde resmi olarak Philip'in vasalı olsa da ülkesinin toprakları çok daha genişti. Yaradılışları ve özellikleri bakımından da farklılıkları vardı. Richard savaş ve eylem adamıydı ama politik olarak esnek davranabiliyordu. Philip ise kendini Capet krallığına adamıştı ve daha kurnaz ve temkinli bir davranış sergiliyordu.

1189 yazından itibaren her iki kralın da kafasını kurcalayan önemli bir soru vardı: Haçlı seferine ne zaman katılacaklardı? Her ikisi de öbürüyle bir ateşkes imzalamadan ve titizlikle hazırlanmış bir plan dahilinde aynı anda harekete geçeceklerinden emin olmadan topraklarından ayrılmak istemiyordu. Bu nedenle harekete geçmeleri neredeyse bir yıl sürdü. Aynı dönemde Avesnes'li James ve Champagne'lı Henry dahil çok sayıda Fransız Haçlısı yola revan olmuştu.

Rekabet ve anlaşmazlıklar yüzünden yaşanan gecikmeler Üçüncü Haçlı Seferi'nde çok etkili oldu; Angevin ve Capet krallarını Hıristiyanlığın ve Haçlı Seferi'nin çıkarları uğruna aralarındaki anlaşmazlıkları göz ardı etmedikleri için suçlamak kolaydır. Gerçekte ise Richard ve Philip önemli özveride bulunmuş ve kutsal savaşta yer almak adına gerçek risklere girmişlerdir. Henüz taç giymiş bir kral olan ve küçük kardeşi John'un açgözlülüğünün tehdidi altında bulunan Aslan Yürekli otoritesini sağlamlaştırmak için Batı'da kalmayı seçebilirdi. Bunun yerine Richard tehlikeli bir güç dengesi oluşturdu: Annesi Akitanyalı Eleanor ve Longchamp'lı William dahil güvendiği destekçilerini Angevin ülkesini savunmaları için geride bırakarak uzun süre Doğu'da kalma riskini göze aldı. İngiltere kralı aynı zamanda sürekli yazışarak Avrupa'daki olaylardan günü gününe haberdar olmaya çalıştı. Philip 1190 Mart ayı ortalarında karısını ve ikiz çocuklarını doğum sırasında kaybettiği zaman seferi iptal edebilirdi. Bu durumda tahtın tek vârisi kralın üç yaşındaki oğlu Louis olduğundan Capetler son derece savunmasız kalmışlardı ama Philip gene de Fransa'dan ayrıldı.

HAZIRLIKLAR, MALİ DURUM VE LOJİSTİK PLANLAR

Angevin ve Capetler sefere çıkmakta gecikmiş olabilirler ama en azından son derece ayrıntılı ve geniş çaplı hazırlık yaptılar. Bunun sonucu olarak I. Richard on ikinci yüzyılın en düzenli ve en büyük mali desteğe sahip ordusuyla Avrupa'dan ayrıldı. 1188 Ocağında haçı alan II. Henry ve Philip Augustus seferin giderlerini karşılamaya yetecek bir gelir sağlamak amacıyla İngiltere ve Fransa'da özel bir Haçlı Seferi vergisi uygulamaya koydular. Tüm taşınır malların yüzde onuna tekabül eden ve Selahaddin Vergisi diye bilinen bu yasaya uymayanlar aforoz edileceklerdi.

Tapınakçıklar ve St. Jean Şövalyeleri de bu verginin toplanmasında görevlendirildiler. Batı'da kalanlar indinde bu vergi büyük hoşnutsuzlukla karşılandı ve gerek seküler toplum gerekse kilise mensupları buna yüksek sesle itirazda bulundular. Gene de en azından Angevin İmparatorluğu'nda bu vergi toplandı. II. Henry ölmeden önce yaklaşık 100.000 mark toplamayı başarmıştı. Daha sonra Richard bu konuda daha da büyük bir çaba gösterdi. İngiltere'deki bir gözlemciye göre, "kral elinde ne varsa, bürolarını, lortluğunun, kontluğunun ve belediyelerinin tüm arazilerini, kalelerini, kasabalarını, topraklarını, her şeyi" satışa çıkardı. Aslan Yürekli'nin gerekirse Londra'yı bile satabileceği konusunda espri yaptığı söylenir.[14]

Bu şekilde toplanan muazzam nakit Üçüncü Haçlı Seferi'nin gidişatında son derece etkili oldu. Richard ve Philip sefer süresince askerlerinin ücretini ödemekle yükümlüydüler, bu yüzden elde nakit bulunması ordunun moralini ve askeri hareket gücünü yükseltti. Aslan Yürekli Avrupa'dan ayrılmadan önce mali kaynaklarını seferinin lojistik gücünü desteklemek için büyük oranda ama akıllıca harcadı. İngiltere'de kayıt tutma konusundaki titizlik geleneği sayesinde bu hazırlıkların ayrıntılarına erişilebilmektedir. 1189-90 mali yılında (o zamanlar 29 Eylül'deki Şen Mişel yortusunda başlıyordu) Richard yaklaşık 14.000 sterlin (tüm İngiltere'den kraliyet adı-

na toplanan vergilerin yaklaşık yarısından fazlası) harcamıştı. Bu arada Dean'li Forest ve Hampshire'dan 60.000 at nalı, Essex'ten14.000 kesilip kurutulmuş domuz ve çok miktarda peynir, Kent ve Cambridgeshire'dan fasulye ile binlerce ok ve yay ısmarlandı.

Philip Augustus Selahaddin Vergisi'ni toplamakta daha az başarılı oldu. Philip'in Norman İstilası'ndan bu yana İngiliz krallarının sahip olduğu kadar güçlü bir otoritesi olmamıştı, aynı zamanda Henry ve Richard'ınki kadar gelişmiş bir devlet ve idare mekanizmasına sahip değildi. Bu nedenle 1188 Mart'ında Philip'in bu vergiyi toplama hakkı Paris'te kabul edilmiş olmasına karşın yasayı geri çekmek ve hatta uyguladığı için özür dilemek zorunda kaldı. Dolayısıyla, Aslan Yürekli Richard babasının 1189 anlaşmasında söz vermiş olduğu 20.000 markı ödediği halde, Capet kralı sefere çok daha kısıtlı bir hazine ile başladı.

Angevinler ve Capetler Doğu Akdeniz'e gemilerle gitmeye karar verdikleri için titiz bir ekonomik planlama ve hazırlık daha da önem kazanıyordu. Bu çok daha hızlı ve yararlı bir yöntemdi. Öte yandan masraflı olduğundan, geri hizmetlerde görevli fakir, donanımsız asker ya da siviller bu yolu izleyemiyorlardı. Richard ve Philip bu yöntemle daha deneyimli ve profesyonel orduları Doğu'ya götürebileceklerini ve ülkelerinden ayrı geçirecekleri süreyi de daha kısa tutabileceklerini hesaplıyorlardı. Buna karşın, gemi kiralamak ya da yaptırmak çok masraflı bir işti ve sefere başlamadan önce büyük hazırlık gerektiriyordu. Aynı zamanda deniz yolculuğunun önemli riskleri de vardı: rota saptanması, koordinasyon eksikliği, batma tehlikesi...

Kısıtlı bir ortamda, rahatsız ve tehlikeli bir deniz yolculuğunda askeri disipline dikkat etmek gerekliydi. Bunu göz önüne alan Richard 1190'da disiplinsizlik suçlarına ağır cezalar getiren ayrıntılı bir kurallar dizisi oluşturdu: Birini öldüren asker kurbanının cesedine bağlanarak denize atılacaktı (eğer olay karada olmuşsa cesede bağlanıp birlikte yakılacaktı); bi-

rini bıçakla yaralarsanız eliniz kesilecek, birini yumruklarsanız üç kez denize batırılıp çıkarılacaktınız; hırsızların saçları kazınacak ve tepelerinden aşağı zift ve kaz tüyleri boca edilerek "her zaman fark edilmeleri sağlanacaktı".[15]

Üçüncü Haçlı Seferi'nde I. Richard ve Philip Augustus genelde deniz yolculuğunun olası sorunlarının üstesinden gelmeyi başardılar. Böylece önemli bir gelenek başlattılar; bundan sonraki Haçlı orduları da genellikle deniz yolunu yeğlediler.

KUTSAL TOPRAKLARA DOĞRU

I. Richard ve Philip 30 Aralık 1189 ve 16 Mart 1190'da son hazırlıkları gözden geçirmek üzere bir araya geldiler. Sonunda Aslan Yürekli Tours'da düzenlenen bir törenle hacı heybesi ile asasını kuşandı. Fransız kralı da aynı gün –babasının izinden giderek– St. Denis'te benzer bir törene katıldı. İki kral 2 Temmuz'da Vézelay'de buluştular ve çıkılacak seferdeki kazanımları paylaşma konusunda anlaştılar. 4 Temmuz 1190'da, Latinlerin Hıttin'deki hezimetinden tam üç yıl sonra Angevin ve Capet Haçlıları birlikte yelken açtılar. İki grubu birbirinden ayırmak için Philip'in askerlerinde kırmızı, Richard'ınkilerde beyaz haç vardı. Bu iki ordu Doğu Akdeniz'e hareket için Messina'da tekrar buluşmak üzere Lyons'dan ayrıldı.

Richard geniş Angevin ülkesinin kaynakları ve Selahaddin Vergisi'nden sağladığı gelirler sayesinde büyük bir ordu oluşturmuştu. Vézelay'dan ayrılırken yaklaşık 6000 askeri vardı ama Avrupa'dan hareket etmeden önce toplam 17.000 askeri olmuştu. Aslan Yürekli güneye, Marsilya'ya doğru ilerleyip oradan bindiği gemilerle İtalyan sahilini izleyerek 23 Eylül'de Messina'ya ulaştı, bu arada ordusunun bir kısmı da Canterbury Piskoposu Baldwin'in komutasında doğrudan Kutsal Topraklara hareket etti. Richard aynı zamanda İngiltere, Normandiya, Bretanya ve Akitanya'dan sağladığı yüz gemiden

oluşan bir donanmaya da sahipti. Bu donanma da İberya'yı dolanıp Sicilya'da kralla buluşacaktı. Philip Augustus'un ordusu çok daha küçüktü. Fransa kralı Lyons'dan Cenova'ya geldi ve buradan Sicilya ve Yakındoğu'ya gitmek üzere 650 şövalye ve 1300 seyis için kiraladığı gemilere 5850 mark gibi yüksek bir ücret ödedi. Capet kralı Eylül ortalarında Messina'ya ulaştı.

Yaklaşan kışla birlikte deniz çok dalgalı olacağından Doğu Akdeniz'e hareket için baharı bekleme kararı alındı. Zaten Richard'ın çözümlemesi gereken politik sorunları vardı. Aslan Yürekli'nin kız kardeşi Joanne ile evli olan kayınbiraderi, Sicilya kralı II. William 1189 Kasım'ında ölmüş, bu yüzden Sicilya'da iktidar kavgaları başlamıştı. Richard gelir gelmez önce bu sorunu çözümledi. Barış sağlandıktan sonra Haçlılar kış boyunca donanmayı düzene sokmak, daha fazla silah ve mühimmat temin etmekle meşgul oldular; örneğin Richard kocaman mancınık taşları edindi. Bu arada Aslan Yürekli kehanetleriyle ünlenmeye başlamış olan Fiore manastırı rahibi Joachim ile buluştu. Joachim hemen bir kehanette bulunarak Richard'ın Kudüs'ü ele geçireceğini ve kıyamet gününün yakın olduğunu bildirdi. "Tanrı senin düşmanlarını yenmeni sağlayacak ve adını dünyadaki tüm prenslerden daha ünlü kılacak." Bu sözler Aslan Yürekli'nin özgüvenini daha da artırdı.[16]

Bu arada Richard'ın Philip'in kız kardeşi Alice'le evlenme sorunu da çözümlendi. Aslan Yürekli tahta geçtiğinden beri bu konuyu savsaklıyor, Fransa kralı ise evliliğin bir an önce gerçekleşmesini istiyordu. Şimdi Kutsal Topraklara seyahat başladığına ve Philip de bu sefere katıldığına göre Richard niyetini açıkladı. Alice'le evlenmek gibi bir düşüncesi yoktu. Bunun yerine yokluğunda Angevin İmparatorluğu'nu Toulouse kontuna karşı savunacak olan İberya'daki Hıristiyan Navar Krallığı ile bir evlilik anlaşması yapmıştı. 1191 Şubat'ında Navar tahtının vârisi Prenses Berengaria, Aslan Yürekli'nin artık yetmiş yaşında olmasına karşı yorulmak bilmeyen annesi Akitanyalı Eleanor ile birlikte güney İtalya'ya geldi.

Philip Augustus bir oldubittiyle karşılaşmıştı. Richard Alice'in II. Henry'nin metresi olduğunu ve gayrimeşru bir çocuk doğurduğunu kanıtlayacak şahitleri bulunduğunu söyleyince Capet kralı karşı koymaya kalkışmadı. 10.000 mark karşılığında Aslan Yürekli'nin nişanı bozmasına razı oldu. Açık bir anlaşmazlık önlenmişti ama Philip küçük düşmüştü ve bu tatsız olay onun Angevin kralına karşı düşmanlık hislerini körükledi.

Sonunda bahar gelince deniz yolları tekrar açıldı ve Haçlı kralları Kutsal Topraklara doğru yolculuklarının son kısmına başladılar. Philip 20 Mart 1191'de yola çıktı ve 10 Nisan'da da Richard Joanne ve Berengaria ile birlikte hareket etti. Hıttin Savaşı'nın üstünden dört yıl geçmişti. Bu dönemde Doğu Akdeniz'de büyük değişiklikler olmuştu.

14

FATİHE MEYDAN OKUMAK

Kudüs'ün 2 Ekim 1187'deki fethi Selahaddin'in saltanatının en büyük zaferiydi; en büyük tutkusuna ulaşmış, söz verdiği cihadı gerçekleştirmişti. Latin krallığı çökmek üzereydi; kral esir düşmüş, ordu dağılmıştı. Böyle muazzam bir zaferden sonra Müslüman âleminin Sultan'ın davasına daha da sarılacağını, başarılarına duyulan hayranlığın birleşmeye yol açacağını ve onun İslam'ın lideri olarak benimseneceğini düşünmek kolaydır. Artık Selahaddin bir an durup düşünebilir, tüm başarılarını gözden geçirebilir ve sonbaharın serin rüzgârı Kutsal Kent'te esmeye başlarken kutlamalar yapabilirdi, değil mi? Aslında Kudüs'ün fethi onu hemen hiç rahatlatmadığı gibi bir sürü yeni zorluk ve sıkıntı ile yüzleşmek zorunda bıraktı.

ZAFER SONRASI

Kudüs'ün geri alınması bir zaferdi ama Latin Hıristiyanlığı'na karşı savaş henüz sona ermemişti. Selahaddin şimdi genişleyen imparatorluğun yönetim sorumluluğunu dengelemek ve Doğu'daki Frank yerleşimlerini yerle bir etmeyi sürdürmek, bir yandan da Hıttin ve Kudüs'ün öcünü almak üzere harekete geçen Batılı haçlılara karşı Kutsal Toprakları savunmak zorundaydı. Selahaddin'in yıldızı 1187'den beri daha da parlıyor olmalıydı. Oysa bu andan itibaren gücü azalmaya başla-

dı. Tüm bu zorlukları aşmaya uğraşırken Sultan inanılmaz bir yalnızlık içindeydi; orduları bir zamanların ünlü generalini terk etmişti ve o şimdi Üçüncü Haçlı Seferi'nin yarattığı kasırgayı tek başına göğüslemeye çalışacaktı.

İmparatorlukları kurmak, onları yönetmekten çok daha kolaydır. Öte yandan Selahaddin 1187 Ekim'inden sonra bir sürü sorunla karşılaştı. Bunların başında kaynaklar geliyordu. O yıl sonbaharda Selahaddin'in halkı ve müttefikleri bitkin düşmüştü ve Sultan'ın iyi yönetilmeyen hazinesi yoğun seferler yüzünden tamtakır olmuştu. Daha sonraki yıllarda yeni fetihlerde kazanılan ganimetler sel gibi değil damla damla aktığı için Eyyubi hazinesi Selahaddin'in yandaşlarının susuzluğunu gidermeye çalışırken savaş için büyük ordular beslemek gitgide zorlaştı.

Kutsal kentin ele geçilmesinin daha az gözlere görünür sonuçları da oldu. Selahaddin cihat bayrağı altında bir İslam koalisyonu oluşturmuştu. Ama bu koalisyon esas hedefe ulaştıktan sonra Müslüman âleminde geçici olarak bastırılmış bulunan çekememezlikler, kuşkular ve düşmanlıklar yeniden su yüzüne çıkmaya başladı. Zamanla Hıttin'den önce bir araya gelmiş olan İslam birliği dağılmaya başladı. Kudüs'teki başarı aynı zamanda kimilerinin Selahaddin'in bundan sonra gözünü nereye dikeceğini sorgulamasına; onun kurulu düzeni altüst edecek bir zorbaya dönüşeceğinden ve Abbasi Halifeliğini devirip yeni bir hanedanlık ve imparatorluk kuracağından kuşkulanılmasına yol açtı.

Zengilerin yetkilerinden yararlanan Kürt asıllı bir yabancı konumundaki Selahaddin hiçbir zaman Türk, Arap ve Pers Müslümanların sınırsız desteğine sahip olmamıştı. Üstelik ilahi bir yöneticilik gücüne sahip olduğunu da iddia edemezdi. Bu yüzden Sultan kendisini Sünnilerin savunucusu ve inançlı bir mücahit olarak tanıtmaya özen göstermişti. El-Fadıl ve İmadeddin gibi danışmanlarının önerileri doğrultusunda Selahaddin aynı zamanda Bağdat'taki Abbasi Halifesi el-Nasır'ın desteğini sağlamaya çalışmıştı, böylece girişimlerini

haklı kılacaktı. 1187'den sonra Sultan, el-Nasır'a aynı saygıyı göstermeyi sürdürdü ama Eyyubilerin sürekli güçlenmesi ile ilişkiler gerilmeye başladı.[17]

Frankları denize dökmek

Selahaddin'in 1187 sonundaki en önemli stratejisi Yakındoğu'da geri kalan Latin karakollarını ortadan kaldırarak Batı Avrupa'dan gelecek herhangi bir Haçlı Seferi'ne Yakındoğu'nun kapılarını kapatmaktı. Öte yandan kalan Frank gücünü yok etmek ne çabuk ne de kolay olacaktı. Hıttin zaferinden sonra Filistin'in büyük bir kesimi işgal edilmişti ve Akra, Yafa ve Askalon gibi önemli limanlar artık Müslümanların elindeydi ama Celile ve Ürdün Ötesi'ndeki Frank üsleri hâlâ direnmekteydi. Selahaddin'in düşmanlarından Trablus Kontu III. Raymond Hıttin'deki savaş meydanından kaçıp sığındığı Kuzey Lübnan'da Eylül ayında hastalanarak ölmüştü ama kuzeyde Trablus ve Antakya'daki Haçlı devletleri de yerli yerinde durmaktaydı.

En önemli sorun Sur'du. 1187 yazında bu liman kenti Filistin'deki Latin direnişinin merkezi olmuş, Selahaddin binlerce Hıristiyan sığınmacının bu kentin surları içinde toplanmasına izin vermişti. Eğer buradaki garnizon Montferrat markisi Konrad tarafından ele geçirilmiş olmasaydı Hıttin'den sonra Sultan'ın orduları Sur'u işgal edebilirdi. Kuzey İtalyalı bir soylu ve merhum Montferrat'lı William'ın (Kudüslü Sibylla'nın ilk eşi ve I. Baldwin'in babası) kardeşi olan Konrad Konstantinopolis'te Bizans İmparatoru II. İssakios Komnenos'un emrindeydi. 1187 yazı başında İsaakios'un siyasi düşmanlarından birini öldürdükten sonra Marki daha fazla rezil olmadan imparator ile bağlantısını kesmeye ve Kutsal Topraklarda hacı olmaya karar vererek 1187 Temmuz'unda, Hıttin Savaşı'ndan hemen sonra Filistin'e gelmişti.

Konrad geldiğinde Sur kuşatma altındaydı. Marki'nin gelişi Frankların moralini çok yükseltirken Selahaddin için beklenmedik bir engel oluşturdu. Konrad son derece hırslı ve

kurnaz bir politikacı ve yetenekli ve disiplinli bir komutandı; Sur'un yaşadıklarını fırsat bilerek anında kontrolü eline geçirdi. Kent halkını harekete geçirip derhal kentin savunmasını daha da pekiştirdi. Selahaddin'in 1187 Eylül'ünde enerjisini Kudüs kuşatmasına yönlendirmesi Marki'ye soluk alma fırsatı verdi, bundan yararlanarak askerin ve Pisa ile Ceneviz donanmalarının desteğini alarak Sur'u saldırıya karşı koymaya hazır hale getirdi. Selahaddin Kasım başında yeniden Sur'a yürüdü ama bu kez son derece iyi berkitilmiş bir kentle karşılaştı. Bir adanın üstüne kurulmuş kente insan yapısı dar bir geçitle ulaşılıyordu ve kent surları çift siperliydi. Birkaç yıl önce buraya gelen bir Müslüman hacı surların "muhteşem ve aşılamaz" olduğunu söylüyor ve "burayı fethetmeye kalkışanlar kentin teslim olmadığını ve asla baş eğmediğini göreceklerdir" diye ekliyordu. Sur limanı demir atmaya son derece uygun derin sulara sahipti ve kuzeydeki iç liman duvarlar ve bir zincirle koruma altına alınmıştı.[18]

Selahaddin kış ortasında altı haftadan uzun bir süre Sur'u karadan kuşatmaya ve Konrad'ı teslim olması için zorlamaya çalıştı. Müslümanlar on dört mancınık kurdular ve "gece gündüz (kenti) taş yağmuruna tuttular". Selahaddin'in ailesinin önde gelen üyeleri de kısa sürede ona destek olmaya geldi: kardeşi ve en değerli müttefiki el-Adil; Sultan'ın en büyük oğlu ve Eyyubi İmparatorluğu'nun vârisi el-Efdal ve Selahaddin'in küçük oğlu ve Halep emiri, ilk savaş deneyimini Sur önünde yaşayan el-Zahir. Bu arada Eyyubi donanması da limanı ablukaya almak üzere Mısır'dan getirtildi. Sultan'ın tüm çabalarına karşın fazla bir ilerleme kaydedilemedi. 30 Aralık civarında Franklar sürpriz bir saldırı ile Müslümanların on bir kadırgasını ele geçirerek önemli bir zafer kazandılar. Bu Eyyubilerin moralini bozdu. Bir Tapınak Şövalyesi daha sonra Avrupa'ya gönderdiği bir raporda Selahaddin son derece üzülerek "atının kulaklarını ve kuyruğunu kesip tüm ordusunun önünde geçit resmi yaptı" diye yazıyordu. Askerleri yorulup moralsiz kalınca Sultan son bir hamle yapmaya

karar verdi. 1 Ocak 1188'de geçide saldırdı ama geri püskürtüldü. Herhangi bir sonuca ulaşamayınca Sultan kuşatmayı kaldırdı ve Sur'u Konrad'ın ellerine bıraktı.

Selahaddin bu başarısızlığından dolayı çok eleştirilmiştir. Iraklı çağdaşı İbn el-Esir Sultan'ın generalliğini şöyle değerlendiriyor: "Bu Selahaddin'in alışkanlıklarından biridir. Bir kent kendisine karşı direnirse bundan ve kuşatmadan sıkılır ve gider ... bu konuda tek suçlu Selahaddin'dir, zira Frank ordularını Sur'a gönderen kendisidir." Sultan'ın çekilme kararı kısmen ordusunun çok zayıf düşmüş olmasından kaynaklanıyordu. 1187 sonuna gelindiğinde, aylar süren seferler sonucu Eyyubi hazinesi neredeyse tamtakırdı ve müttefiklerinden bazılarının güveni sarsılmaktaydı. Selahaddin askerlerini savaş alanlarında tutmaya çabalamaktaydı. Bunu ise ancak birliklerine ücretlerini ve ödüllerini ödeyerek sağlayabildiğinin farkındaydı ve kuşatmada ısrar edip bir ayaklanmaya yol açmaktansa daha kolay avların peşine düşmeyi yeğledi. Aslına bakılırsa Sur'daki küçük düşürücü durum etkisini göstermeye başlamıştı. Sultan'ın 1187 Eylül'ünde Kudüs'e öncelik tanımasının mantıklı bir nedeni vardı. Oysa Ocak 1188'de ele geçiremediği bir Sur'dan vazgeçmesi Sultan'ın zayıf taraflarını ortaya koymaktaydı. Selahaddin var gücüyle İslam'ı birleştirmeye çalışmış ve kutsal savaş için tüm hazırlıklarını yapmıştı ama artık Filistin kıyılarını ele geçirmeye ne isteği ne de kaynağı kalmıştı. Hıttin Savaşı'ndan bu yana ilk kez fatih Eyyubiler Frankları denize dökemeyecek gibi görünüyorlardı.[19]

Piyonları sürmek

Selahaddin kışın kalan kısmını Akra'da dinlenerek geçirdi. Hıristiyanların karşı saldırısı konusundaki endişeleri yüzünden kenti düşmanın eline düşmemesi için yakıp yıkmayı bile düşündü ama sonra "sahilin bu kesimini" olduğu gibi bırakmaya karar vererek Akra'yı savunması için Mısır'dan Karakuş'u çağırdı. 1188 baharından itibaren Selahaddin Suriye ve Filistin'de harekete geçerek savunması zayıf Latin

yerleşim yerlerini, ileri karakolları ve kaleleri ele geçirmeye başladı. Şam'dan ve Bekaa Vadisi'nden geçip o yaz Antakya dukalığının merkezine ve Trablus eyaletinin kuzey sınırlarına saldırdı. Suriye'nin en önemli limanı Lazkiye ele geçirildi sahilde Latinlerin elindeki Cebele limanındaki Müslüman kadı buranın teslim olmasını sağladı. Sultan ayrıca Antakya'nın kuzeyinde Amanos Dağlarında bulunan Bakras ve

Trapesac ile Ansaye bölgesinin güneyindeki Saone ve Bourzey kalelerini de ele geçirdi.

Selahaddin kuzeydeki haçlı devletlerinden büyük kazanımlar sağladı ama uzun süreli kuşatmalardan özellikle kaçındı. St. Jean ve Tapınak Şövalyelerinin Krak des Chevaliers, Markab ve Safita şatolarının çevresinden dolanıldı ve Latinlerin başkentleri Trablus ve Antakya'ya kesinlikle saldırıya geçilmedi. Selahaddin Şam'a dönmeden önce Antakya ile (ağır koşulları olan) sekiz aylık bir ateşkes anlaşması imzaladı.

Bundan sonra Sultan Celile'ye bir kış seferi düzenledi ve bu bölgede ayakta kalmış son Frank kalelerini –Tapınak Şövalyelerinin Safad ve St. Jean Şövalyelerinin Belvoir kalesini– de teslime zorladı. Aynı dönemde Eyyubi orduları Ürdün Ötesi'ndeki Kerak'ı ele geçirdiler ve altı ay sonra da yakındaki Montreal düştü. Bu başarılarda en önemli unsur bu kalelerin tek başlarına olmalarıydı. Her taraftan Müslüman topraklarıı ile çevrili olduklarından bu büyük "haçlı" kaleleri çok zor durumdaydılar. Sonsuza dek direnme şansları bulunmadığından silahlarını teslim edip Selahaddin'in Filistin'e egemen olmasını sağladılar. Yakındoğu'yu baştanbaşa geçen Sultan 1188 boyunca askeri harekâtını sürdürdü ama bu arada Antakya ve Trablus eyaletine kesinlikle dokunmadı.

O yılki seferlerde Bahaddin bin Şeddad Selahaddin'in yakın danışmanları arasında yer aldı. Bağdat'ta eğitim görmüş Musullu bir dini lider olan Bahaddin 1186'da Sultan'ın ağır hastalığı sırasında Musullu İzzettin'le yapılan görüşmelerde Zengilerin müzakereciliğini üstlenmişti. 1188'de Bahaddin Müslümanların Kutsal Toraklardaki bir zaferinden yararla-

narak Mekke'ye ve sonra da Kudüs'e bir hac ziyaretinde bulundu. O dönemde Selahaddin Bahaddin'i Eyyubi sarayına davet etti ve onun bilgi ve zekâsından çok etkilendi. Buluşmalarında Bahaddin Sultan'a yeni tamamladığı *Cihadın Erdemleri* isimli kitabını armağan etti ve ordunun kadısı olarak görevlendirildi. Kısa sürede Selahaddin'in en yakın ve güvenilir danışmanları arasında yer aldı ve yıllar boyu yanından ayrılmadı. Daha sonra efendisi hakkında yazdığı ayrıntılı yaşamöyküsü özellikle 1188 sonrası için günümüzdeki en önemli kaynaklardan biridir.[20]

Odak noktasını yitirmek

Yeni savaş mevsimi başladığında Trablus ve Antakya'da daha ciddi saldırılarda bulunma planları yapan Selahaddin 1189'da kuzeye doğru harekete geçmedi. Yönetimin ve bitmek bilmeyen seferlerin yükünü taşıyan Sultan beklenmedik biçimde kararsız ve ikircikli davranmaktaydı. Her ay Batı'dan gelecek bir saldırı tehdidi artmaktaydı. Selahaddin Üçüncü Haçlı Seferi'nin başlamak üzere olduğunun farkında olmalıydı; danışmanı İmadeddin o yıl daha sonra yazdığı bir mektupta Haçlı Seferinin kapsamı ve hedefleriyle ilgili son derece ayrıntılı ve doğru bilgiler vermekteydi. Buna karşın Sultan kaçınılmaz fırtına öncesi Sur gibi limanları ele geçirme girişiminde bulunmadı. Aksine, her nedense, 1189 baharında ve yaz başında Litani Irmağının üst kesiminde, güney Lübnan'da tepeler üstündeki fazla önem taşımayan Beaufort kalesini ele geçirmeye uğraştı.

Aldığı bir başka kararın maliyeti daha da büyük oldu. 1187 Temmuz'unda Hıttin Savaşı'nı kazanan Selahaddin Kudüs'teki Latin Kral Lusignan'lı Guy'ı esir almıştı. 1188 yazında ise Sultan Guy'ı serbest bırakmaya karar verdi (muhtemelen Guy'ın eşi Sibylla'nın yakarıları sonucu). Bu cömert davranışının gerisinde yatanları tahmin etmek zor. Belki de Selahaddin Guy'ın artık gücü kalmadığını, dolayısıyla Frankları ayaklandıramayacağını düşünüyordu ya da Hıristiyanlarla arasında uzlaş-

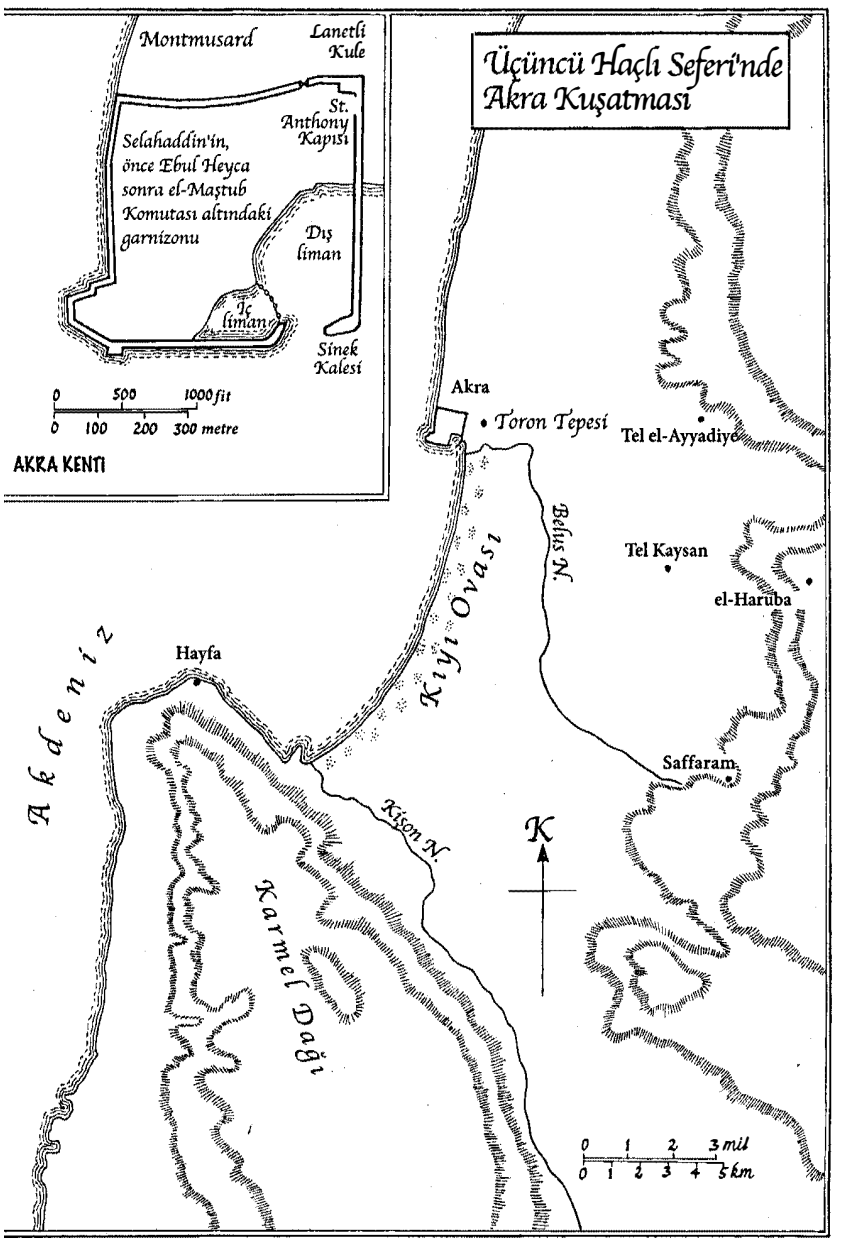
mazlık yaratarak Montferrat'lı Konrad'ın giderek artan gücünü engellemeyi umuyordu. Nedeni ne olursa olsun, Sultan Guy'ın serbest kalmak koşuluyla verdiği sözleri –Latin Krallığı üzerindeki tüm haklarından vazgeçip Yakındoğu'yu derhal terk etmek– tutmasını beklemiyordu. Nitekim Guy özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz sözünden döndü.[21]

Selahaddin Guy'ın gücünü tümüyle yitirdiğini düşünmekle büyük bir hata yapmıştı. Latin kral önce Franklara sözünü geçirmeye uğraştı ve Konrad iki kez onun Sur'a girmesini yasakladı. Oysa 1189 yazında Guy beklenmedik ve cesur bir girişimde bulunmaya hazırlanıyordu.

BÜYÜK AKRA KUŞATMASI

1189'da olağanüstü yaz sıcağında Selahaddin hâlâ Beaufort kalesini ele geçirmeye çalışıyordu. Öte yandan Ağustos sonlarında Lübnan vadisinde tepelerin eteğinde kendisine ulaşan bir haber onun korku ve endişeye kapılmasına yol açtı: Franklar saldırıya geçmişlerdi. 1187-8'de Montferrat'lı Konrad Sur'un İslam ordusuna direnişinde çok önemli rol oynamıştı ama gene de kaybedilen yerleri geri almak amacıyla büyük bir saldırı başlatma fikrinden uzak durmaktaydı. Sur sınırları içinde güvende olduğu için Konrad Üçüncü Haçlı Seferi'nin ve Latin Avrupa'sının en güçlü krallarının gelişini beklemeyi yeğliyor, başlatılacak büyük savaş için de kendi çıkarını güdeceği fırsatları kollamak istiyordu.

Oysa en beklenmedik kişi inisiyatifi ele aldı. Hıttin'deki yüz kızartıcı yenilgisinden sonra ülkesi neredeyse tümüyle yok olmuş bulunan ve kendi ünü de lekelenen Kudüs Kralı Lusignan'lı Guy akla bile gelmeyecek bir girişimde bulundu. Yakındoğu'ya kısa süre önce gelen güçlü kardeşi Lusignan'lı Geoffrey, bir grup Tapınak ve St. Jean Şövalyesi ve birkaç bin adamı ile Guy Sur'dan güneye doğru hareketle Müslümanların elindeki Akra kentine doğru ilerlemekteydi. Krallığını

Üçüncü Haçlı Seferi'nde Akra Kuşatması
Montmusard
Lanetli Kule
St. Anthony Kapısı
Selahaddin'in, önce Ebul Heyca sonra el-Maştub Komutası altındaki garnizonu
Dış liman
İç liman
Sinek Kalesi
0 500 1000 fit
0 100 200 300 metre
AKRA KENTİ
Akra
Toron Tepesi
Tel el-Ayyadiye
Belus N.
Tel Kaysan
el-Haruba
Kıyı Ovası
Akdeniz
Hayfa
Saffaram
Kişon N.
Karmel Dağı
K
0 1 2 3 mil
0 1 2 3 4 5 km

yeniden ele geçirmek için neredeyse bir intihar girişiminde bulunmaktaydı.

Selahaddin önce bu hareketi kuşkuyla karşıladı. Bunun kendisini Beaufort'tan uzaklaştırmak amacıyla kurulmuş bir tuzak olduğunu düşündü ve yerinden kıpırdamadı. Bu, Kral Guy'a Scandelion Geçidi'ni aşma fırsatı verdi. Bir Frank'ın yazdığına göre, Müslümanlar bu geçidi kapatsalardı "Rusya'daki tüm altın stoku" bile onları kurtaramazdı. Hatasını anlayan Selahaddin güneye, Marcayun'a ve Celile Denizi'ne doğru ihtiyatla ilerledi ve sahile yönelmeden önce Hıristiyanların bir sonraki hamlesini görmek için bekledi. Guy güneye doğru uzanan yolu izleyerek 28 Ağustos 1189'da Akra önlerine ulaştı.[22]

Akra Yakındoğu'daki en büyük limanlardan biriydi. Frankların döneminde önemli bir kraliyet merkezi olmuştu; canlı, kalabalık ve kozmopolit bir ticaret merkezi ve Kutsal Topraklara gelen Latin hacıların karaya çıkış noktasıydı. 1184'te bir Müslüman gezgin limanı "tüm gemilerin uğrak yeri" olarak tanımlıyor ve "yollar ve sokaklar o kadar kalabalık ki ayağınız neredeyse yere basmıyor" bununla beraber "[kent] pis kokuyor ve çok kirli, her taraf çöp ve dışkı dolu" diyordu.

Akdeniz'e doğru uzanan üçgen biçimli bir burun üzerinde bulunan Akra kare formundaki surlarla korunmaktaydı. Bir haçlı daha sonra "güneyde ve batıda dalgalar kenti üç yandan çevreliyordu" diye anlatacaktı. Kuzeydoğuda kara surları Lanetli Kale diye bilinen büyük kaleyle birleşiyordu (söylendiğine göre Hain Yahuda İsa'yı ihbar etmesine karşılık verilen gümüş paraları burada almıştı). Güneydoğuda kentin surları denize kadar inerek küçük, zincirle kaplatılmış bir iç liman oluşturuyordu; ayrıca kuzey-güney istikametinde uzanan ve doğal bir kayalıkta son bulan yüksek bir surla korunan bir dış liman vardı, burada Sinek Kalesi denilen küçük bir kale bulunuyordu. Kent güneyde Hayfa'ya ve Karmel Dağı'na erişen ve otuz kilometre boyunda ve bir buçuk ila altı kilometre genişliğindeki bir ovaya açılan büyük bir körfezin kuzey

ucunda yer alıyordu. Limanın yaklaşık bir buçuk kilometre güneyinde sığ Belus Irmağı denize dökülmekteydi.

Kent Filistin'in girişinde bulunuyordu; Hıristiyanların karadan ya da denizden saldırılarına karşı bir savunma noktasıydı. İslamiyet ve Hıristiyanlık burada Haçlı Seferlerinin en olağanüstü kuşatmalarından birinde karşı karşıya geldiklerinde Selahaddin'in direnci, askeri dehası ve cihada bağlılığı sonuna dek denenmiş olacaktı.[23]

İlk karşılaşmalar

Kral Guy Akra'ya ulaştığında durum hiç de parlak değildi. Çağdaş bir Frank, Guy'un, ordusunu "çekiç ile örs arasına" koyduğunu söylüyor, bir başkası da buradan kurtulmak için bir mucizeye gerek olduğunu ileri sürüyordu. Kentteki Müslüman garnizon bile kralın yanındaki "bir avuç" askeri görünce korkuya kapılmak yerine Akra surlarından onlarla alay etmeye başladılar. Ama Guy stratejik açıdan daha duyarlı olduğunu kanıtladı ve karanlıktan yararlanarak Toron adındaki alçak bir tepede konuşlandı. Kentin iki buçuk kilometre ötesinde, yaklaşık 35 metre yüksekliğindeki bu tepe Franklara hem korunak hem de düzlükteki Akra'yı rahatça gözetleme olanağı sağlıyordu. Birkaç gün içinde bir grup Pisa gemisi limana ulaştı. Ciddi bir kuşatma yapılacak olmasına karşın İtalyan haçlılarının birçoğu aileleriyle birlikte gelmişlerdi. Bu güçlü kuvvetli erkek, kadın ve çocuklar Akra'nın güneyinde karaya çıkıp kamp kurdular.[24]

Selahaddin'in buraya gelirken ağırdan alması neredeyse bir felakete yol açıyordu. Akra önünde azınlıkta ve açık alanda olan Guy elinde mancınık ya da diğer kuşatma silahları olmamasına rağmen kente doğrudan saldırmaya karar verdi. Latinler 31 Ağustos'ta saldırıya geçtiler; yalnızca kalkanlarının korumasında merdivenlerle surlara tırmanıyorlardı. Aşağıdaki arazide Sultan'ın öncü kuvvetlerinin görünmesiyle panikleyip geri çekilmeselerdi sur siperlerine ulaşabilirlerdi. Birkaç gün sonra Selahaddin'in tüm ordusuyla birlikte bu-

raya gelmesi ile Latinlerin Akra'yı kısa sürede ele geçirme umutları tümüyle söndü; şimdi iki ateş arasında kalmışlardı ve Hıttin'de kendilerini yenen güç tarafından yok edilme tehlikesi ile karşı karşıya idiler.

Buna karşın, Selahaddin harekete geçecek yerde duraksadı. Guy'ın Akra'ya ulaşmasına göz yummakla hata etmişti ama şimdi daha da yanlış bir karar verdi. Selahaddin'in elinde büyük bir ordu olmadığı doğruydu ama sayıca Franklardan üstündü ve Akra'daki garnizonla işbirliği içinde saldırıya geçtiği takdirde onları kuşatıp yenebilirdi. Oysa ani bir baskın yapmanın riskli olacağını düşünerek Akra ovasının on kilometre kadar ötesindeki Harruba tepesinde mevzilenmeyi yeğledi. Latinlerin haberi olmadan (muhtemelen gecenin karanlığından yararlanarak) birliklerinden birinin kente sızarak savunmayı desteklemesini sağladı; bu arada Guy'ın Toron tepesindeki kampına taciz saldırılarını sürdürürken müttefiklerinin gelmesini bekledi. Sultan'ın genellikle uyguladığı bu manevra bu kez arazideki stratejik koşulları göz ardı ettiği için yararlı olmadı. Zaman kazanmaya çalışmasının önünde çok önemli bir engel vardı: deniz.

Selahaddin 1189 Eylül başında Akra'ya ulaştığında kent Guy'un ordusu ile Pisalılar tarafından kuşatılmış durumdaydı. Öte yandan Hıttin yenilgisinden ve Kudüs'ün yitirilmesinden sonra Frankların bu limanı kuşatması Latin Avrupa'sının intikam isteğini körüklüyordu. Karadan yapılan bir kuşatmada kralın orduları destekten yoksun kalacağı için Selahaddin'in uyguladığı taktik geçerli olabilirdi. Akra'da ise Akdeniz Filistin'le Batı arasında güçlü ve sürekli bir bağlantı sağlamaktaydı ve Sultan ordularının toplanmasını beklerken kuşatma altındaki kenti destekleyecek Hıristiyan birliklerle dolu gemiler limana ulaşmaya başladı. Selahaddin'in kampında bulunan İmadeddin daha sonra uzaktan bakarken Akra limanında demirlemiş Frank donanmasının "bir çalı yığınına" benzediğini söyleyecekti. Bu görüntü limanın içindeki ve dışındaki Müslümanların

cesaretini kırdı ve Selahaddin onların moralini düzeltmek için Latinlerin her gece gemileri kıyıdan uzaklaştırıp "ortalık aydınlanınca ... yeni gelmiş gibi geri döndükleri" söylentisini yaydı. Aslında Sultan'ın duraksamaları Guy'a gücünü toplama fırsatı verdi.[25]

10 Eylül'de önemli bir destek grubu kıyıya ulaştı: 12.000 Felemenk ve Danimarkalı asker ve atları taşıyan elli gemilik bir donanma. Batılı kaynaklar bunun bir kurtuluş anı, Latinlerin varlığını sürdürmek adına bir dönüm noktası oluşturduğunu söylüyor. Yeni gelenler arasında Hainaut'dan (bugünkü Fransa ile Belçika sınırı arasındaki bir bölge) Avesnes'li ünlü savaşçı James de bulunuyordu. Çağdaşlarından biri onu "İskender, Hektor ve Aşil" ile kıyaslıyor ve savaş deneyimine ve politik güce sahip olduğunu söylüyor. James 1187 Kasım'ında haçı alan ilk Batılı şövalyelerden biriydi.

Haçlılar Eylül boyunca gelmeye ve Frank ordusunun saflarını geliştirmeye devam ettiler. Aralarında Avrupa'nın en soylu kişileri yer alıyordu. Beauvais rahibi Dreux'lu Philip'in kitaplardan çok savaşa düşkün olduğu söyleniyordu ve kardeşi Dreux'lu Robert ile Brienne kontu Everard ve kardeşi Andrew Kuzey Fransa'dan gelmekteydi. Burada Almanya'nın en güçlü soylularından Thuringia'lı III. Ludwig ile buluştular. Ay sonunda Montferrat'lı Konrad bile, muhtemelen Ludwig'in ısrarıyla, 1000 şövalye ve 20.000 piyade ile Sur'dan güneye gelip kuşatmaya katıldı.[26]

Selahaddin'e de destek birlikler gelmekteydi. Eylülün ikinci haftasında Akra'daki orduların çoğu ona katıldı. El-Efdal, el-Zahir, Takiyeddin ve Gökböri ile bir araya gelen Sultan Akra ovasına indi ve kuzeyde Tel el-Ayyadiye'den başlayıp (daha sonra Selahaddin Tolon'u adına alan) Tel Kaysan'ı da içine alarak Belus Irmağı'na kadar uzanan bir yay içinde konuşlandı. Bu yeni cepheyi henüz oluşturmuşken Franklar Akra'yı yarım dairelik bir kordon içine almayı denediler. Bu kordon, kuzeydeki sahilden başlayarak Toron Tepesi'nden geçiyor, su kaynağı olarak kullanılan Belus Irmağı'nın öte-

sinde güneydeki kumsala kadar uzanıyordu. Selahaddin Latinlerin bu ilk kuşatma girişimini kolayca engelledi. Haçlılar henüz kente ulaşan her yolu kapatmaya yetecek sayıda insan gücüne sahip değillerdi ve Akra'daki garnizon ile Takiyeddin emrindeki birliklerin ortak saldırısı onların kuzeydeki en zayıf noktasını kırarak 16 Eylül Cuma günü malzeme taşıyan bir deve kervanının Aziz Antuan Kapısı'ndan kente girmesini sağladı.

O gün öğleye doğru Selahaddin kendisi de Akra'ya girdi ve surlara çıkarak düşman kampını inceledi. Sur siperlerinden ovaya, çok sayıda Müslüman savaşçı arasında sıkışıp kalmış haçlı kuvvetlerine bakarken kendine güveni artmış olmalıydı. Kent kurtulduğuna göre artık sabırla derlediği kocaman ordusu Akra'yı tehdit etmeye kalkışan Frankları yok edebilir ve zafere ulaşılabilirdi. Bunu izleyen üç gün boyunca orduları tekrar tekrar Latinlerin saflarını bozmaya ya da onları açık alanda bir savaşa yönlendirmeye çalıştılar ama sonuç alamadılar. Kral Guy'ın gelişinden sonraki haftalarda sayıları artan haçlılar konumlarını pekiştirmişlerdi ve şimdi tüm saldırıları püskürtmekteydiler. Müslüman bir gözlemci onların "zırhları, kalkanları mızrakları ve gerilmiş yayları ile bir duvar gibi durduklarını" ve saflarını koruduklarını anlatıyor. Hıristiyanların Akra dışındaki mevzilerini inatla koruması Selahaddin'in gerilmesine yol açtı. Doktorlarından biri Sultan'ın çok büyük sıkıntılar içinde olduğunu, günlerce yemek bile yemediğini söylüyor. Frankların direnişi Selahaddin'in yakın çevresinde de ikirciklenmelere ve tartışmalara yol açtı. Bazı danışmanları Mısır donanmasının gelmesini beklemenin daha doğru olacağını ileri sürerken diğerleri de yaklaşan kışın haçlıları güç duruma düşüreceğini söylüyordu. Sultan ikilemde kaldı ve Hıristiyan saflarına saldırılar duraksadı. Bağdat'taki halifeye gönderilen bir mektup durumu olumlu bir şekilde yansıtıyordu (Latinler sel gibi akıp geldiler ama "kentin içinde oluşturulan bir yol onların boğazını kesti" ve artık

neredeyse tam bir yenilgiye uğramış durumdalar) ama aslında Selahaddin Akra'daki kuşatmayı sonlandırmanın çok zor olacağının bilincindeydi.[27]

İlk savaş

Haftalar boyu küçük çatışmalar olurken Frank gemileri giderek daha çok sayıda haçlı getirmeyi sürdürdü. 4 Ekim 1189 Çarşamba günü Hıristiyanlar Selahaddin'in kampına saldırmaya yetecek sayıda askere sahiptiler ve bu Üçüncü Haçlı Seferi'nin ilk büyük savaşı olacaktı. Kral Guy Toron Tepesi'nin savunmasını kardeşi Geoffrey'e bırakarak tüm Frank birliklerini tepenin eteğinde topladı ve komutanların, Brienne'li Everard ile Thuringia'lı Ludwig gibi soyluların yardımı ile geniş bir savaş hattı oluşturdu. Piyadeler ve okçular en önde yer alarak atlı şövalyeleri korurken Hıristiyanlar açık alanda sık saflar halinde Müslümanlara doğru ağır ağır ilerlemeye başladılar. Bu bir baskın değil düzenli bir harekât olacak, haçlılar disiplinli bir şekilde düşmanın üzerine yürüyecekti. Tel el-Ayyadiye'nin tepesindeki gözlem yerinden araziyi inceleyen Selahaddin'in aşağıda ovada bulunan birliklerini düzene sokmaya yeterli vakti vardı. Fırat'ın yukarısındaki Diyarbakır'dan gelen denenmemiş birliklerini el-Maştub ve Takiyeddin gibi güvendiği komutanlarının emrine verdi. Askerlerin moralini yüksek tutmak ve disiplini sağlamak amacıyla kendisi İsa ile birlikte merkezde yer alarak Franklarla yüzleşmeye hazırlandı.

O gün şafak sökerken Akra'nın dışındaki sahne olağanüstü ve sarsıcıydı. Binlerce haçlı iki saat boyunca saflarını sıklaştırdı, göz kamaştıran bayraklarını dalgalandırarak Selahaddin'in askerleriyle savaşmak üzere adım adım ilerledi. Her iki tarafta da askerler paniklememeye çalışıyor olmalıydı. Nihayet, öğleye doğru Hıristiyanların sol kanadı Müslümanların kuzeyde Takiyeddin'in emrindeki saflara ulaşınca savaş başladı. Takiyeddin Frankları hücuma geçip saflarını bozmaya zorlamak amacıyla üzerlerine küçük bir-

likler yollayıp sonra da geri çekilir gibi yaptı. Bunda o kadar başarılıydı ki Selahaddin yeğeninin gerçekten zor durumda olduğu kanısına kapılıp destek için merkezdeki birlikleri kuzeye gönderdi. Saflardaki bu kırılma haçlıların işine yaradı. Sıkı bir disiplin içinde ilerleyerek "tek adam, tek at, tek ayak" halinde Selahaddin'in merkezdeki birliklerine saldırıp buradaki deneyimsiz Diyarbakırlı askerlerin kaçışmasına neden oldular. Panik yayıldı ve Sultan'ın merkezdeki sağ kanadı çöktü. Bir an için Selahaddin hezimete uğramış gibi oldu. Müslümanların Tel el-Ayyadiye'deki kampına giden yol birdenbire açılınca Franklar dağa tırmanmaya başladılar. Bir haçlı birliği Sultan'ın çadırına ulaştı; Selahaddin'in özel korumalarından biri de öldürülenler arasındaydı. Ama zafer sarhoşluğu ve yağma hevesi durumu tersine döndürdü. O ana kadar son derece titizlikle korunmuş olan haçlı safları heyecana kapılıp yağmaya başlayarak dağılırken Tapınak Şövalyeleri geri çekilen Müslümanların peşine düştüler ama birdenbire kendilerini ana kuvvetlerden ayrılmış ve desteksiz kalmış bir halde buldular. Telaşla geri çekilmeye çalışırlarken Selahaddin hücuma kalktı. Yalnızca dört muhafızı birlikte ordu içinde ilerleyerek askerlerinin çekilmekte olan Tapınak Şövalyelerine saldırmasını sağladı. Bunu izleyen çatışma sırasında bu gururlu birliğin düzeni tümüyle bozuldu. Hıttin'de savaşmış olan komutanları Ridefort'lu Gerard kendini dövüşün içinde buldu. "Birlikleri dört bir yandan sarılmış katledilirken" Gerard kaçmayı reddetti ve canından oldu.

Savaşta dengeler Selahaddin'in lehine değişirken iki olay Hıristiyanların kaderini belirledi. Toron tepesi ile Tel el-Ayyadiye arasında çatışmalar tüm hızıyla sürerken Akra'daki Müslüman garnizon kentten dışarı çıkıp hem haçlıların kampına hem de ordunun gerisindeki güçlere saldırdı. Franklar kısa sürede sarılacaklarını anlayıp panik içinde saflarını toparlamaya çalıştılar. Küçük bir şanssızlık onların neredeyse sonunu getirdi. Selahaddin'in kampını yağmalamaya devam eden bir grup Almandan biri atının kontrolünü kaybetti ve

hayvan Akra'ya doğru kaçarken diğerleri onun peşine düştü. Bir haçlı birliğinin daha hızla gerilemekte olduğunu gören diğer birlikler paniğe kapılıp kaçmaya başladılar. Binlerce asker peşlerinden gelen Selahaddin'in birlikleri önünde Latin kampına doğru kaçışırken tam bir kargaşa yaşandı. Bahaddin, "sağ kalan kaçaklar düşman kampına ulaşıncaya kadar katliam sürdü" diyor. Brienne'li Andrew kaçanları durdurmak isterken atından düştü ve kardeşine seslenip yardım istedi ama paniğe kapılmış olan Kont Everard durmadı. Bir başka noktada Avesnes'li James'in atı öldü ama şövalyelerinden biri atını James'e verip kaçmasını sağladı ve kendisi savaşmaya devam ederken öldürüldü. Söylendiğine göre Montferrat'lı Konrad Müslümanlar tarafından kuşatılmışken Kral Guy Marki'yi kurtardı.

Savaşın sonuna doğru Selahaddin elindeki avantajdan yararlanamadı. Haçlıların kampında konuşlanmış olan Latin birlikleri Müslümanlara karşı büyük bir direniş gösterdiler ve daha da önemlisi Sultan'ın kampındaki kargaşa sürmekteydi. Haçlılar Tel el-Ayyadiye'ye tırmanırken Müslüman ordusundaki hizmetlilerden çoğu ellerine ne geçerse alıp kaçmaya yeltendiler. Selahaddin'in geri çekilen Frankları izlemek için tüm askeri gücüne gereksinimi varken birliklerinin çoğu hırsız hizmetlilerin peşine düşmüştü.

Her şeye karşın bu Müslümanlar için bir zaferdi. Hıristiyanlar sabahleyin savaşmak için gelmiş ve akşama doğru 4000 kişilik ordularından 3000 kadarını Akra ovasında ölü bırakarak yenilgiye uğramışlardı. O gün yaşananların en korkunç ve aşağılayıcı tanığı, gece yarısı kampa tanınmaz ve yarı çıplak bir halde sürünerek gelen askerdi. Ferdinand adındaki bu zavallı şövalye savaşta yaralanmış ve ölü arkadaşlarının arasında gizlenmiş, oraya gelen Müslüman yağmacılar onu da ölü sanarak soyup soğana çevirmişlerdi. Bin bir zorlukla Frankların saflarına ulaştığında ise "öylesine çok yara almış haldeydi ki arkadaşları onu tanıyamamış, içeri girebilmek için dil dökmek zorunda kalmıştı". Ertesi sabah Selahaddin düş-

manlarına açık bir mesaj gönderdi: Hıristiyanların cesetlerini Belus'a atarak onların Latin kampına doğru sürüklenmesini sağladı. Söylendiğine göre cesetlerin kokusu gömülmelerinden çok sonra bile alınabiliyordu.[28]

Tüm bunlara karşın 4 Ekim'deki savaş Selahaddin'in beklentilerine önemli bir darbe oluşturdu. Ölen Müslüman ve yaralanan at sayısı açısından kayıplar çok azdı ama o gün Sultan'ın ordusundan kaçanlar geri dönmedi –hatta rivayete göre aralarından bazıları Celile Denizi'ne ulaşıncaya kadar hiç durmadı– ve onların yerine birilerini bulmak çok zor oldu. Daha da beteri, Selahaddin'in kampındaki kargaşa moralleri bozmuş ve kuşku tohumları ekmişti. Bahaddin yağma sırasında "insanların büyük kayıplara uğradığını" söylüyor ve "bu bozgundan da beter" diyordu. Selahaddin bu kayıpları karşılamak için elinden geleni yaptı ve çadırına çok sayıda ganimet toplayarak bunları kendilerine ait olduğuna yemin edenlere dağıttı ama manevi zarar büyüktü.

Savaştan sonra Selahaddin stratejisini yeniden gözden geçirmeye karar verdi. Elli gündür savaş alanında kalan birlikler yorgun düşmüşlerdi ve kendisi de hastalanmıştı. 13 Ekim'de birlikleri ve yük kervanları mikrop saçan savaş alanından ayrılıp el-Adil'in gelişini beklemek üzere daha ilerideki kuşatma noktası Harruba'ya taşındılar. Bu, yenilgiyi kabullenmekti; ilk kuşatma girişiminde Selahaddin haçlı kuvvetlerini püskürtmeyi başaramamıştı. Askerlik bilimi açısından Franklar imkânsızı başarmışlardı; düşman topraklarında başarılı bir kamp kurmuş ve rakip orduya karşı durmuşlardı. Tarihçiler bu olağandışı olaya hep şaşmışlardır. Oysa bunun yanıtı açıktır: Kuşatmanın sahilde yer alması Franklar için önemli bir cankurtaran olmuş, daha da önemlisi, ilk çatışmalar Selahaddin'in insan gücünün yetersiz olduğunu ve bir komutan olarak kararlı davranamadığını ortaya koymuştur. Güçlü bir orduya sahip değilken büyük çapta bir savaştan kaçınma alışkanlığında olan Sultan en güvenli yolu izlediği inancındaydı. Oysa bu kritik yol ayırımında önemli olan

güvenlik değil, eylemdi. Akra kuşatmasının başlangıcında haçlılara doğrudan saldırmak bir kumar olabilirdi ama bunda Selahaddin'in büyük kayıplar bahasına da olsa kazanma şansı büyüktü. Ekim'de savaş hattından geri çekilme kararı, Hıristiyan tehdidinin büyümeden bertaraf edilme şansını yok etmişti. Bu şans bir daha ele geçirilmeyecekti.[29]

Nefes alma fırsatını yakalayan Haçlılar bundan yararlanarak Akra'daki konumlarını güçlendirdiler. Eylül ortasında ilkel, topraktan yapılma savunma sistemlerini yıktılar. Bir saldırı tehdidi yokken "çadırları korumaya almak için denizden denize uzanan turbadan duvarlar yapıp derin hendekler kazdılar" ve Akra'yı yarım daire şeklinde çevreleyen bir savunma sistemi oluşturdular. Böylece kendilerini hem kentteki garnizondan hem de Selahaddin'den gelecek Müslüman saldırısına karşı korumuş oluyorlardı. Atlıların saldırılarına karşı ise hendeklerin ötesindeki tarafsız bölgeyi bugünkü mayın tarlalarının ortaçağdaki karşılığı olan malzemelerde takviye ettiler: Atları ve atlıları sakatlayacak derin, çivilerle dolu, gizli çukurlar kazdılar. Zaman zaman Selahaddin'i eleştiren İbn el-Esir bu önlemlerle ilgili olarak alayla karışık, "Selahaddin'in geriye çekilmekte ne kadar haklı olduğu görülüyor" demektedir. Aynı dönemde, Ekim boyunca, Müslüman öncü birlikleri her gün Latin destek birliklerinin gelmeyi sürdürdüğünü haber vermekteydi. Bunun üzerine Selahaddin Bağdat'taki halifeye yazdığı mektupta Hıristiyanları taşıyan gemilerin sayısının dalgalardan da çok olduğunu bildiriyor ve her öldürülen haçlının yerine 1.000 kişinin geldiğinden yakınıyordu.[30]

Ara

1189 Aralık ayında kışın başlamasıyla kuşatmada bir duraklama daha oldu. Denizin sertleşmesi ve Akra'daki iç limana ulaşım imkânı olmaması yüzünden Latin donanması rotasını kuzeye çevirerek Sur ve ötesine sığındı. Montferrat'lı Konrad da Sur'a döndü. Kötüleşen hava koşulları düşman-

lıkları kesintiye uğrattı ve yağmur haçlıların siperlerini ve Selahaddin'in Harruba'daki kampını bataklığa dönüştürerek saldırıları olanaksız kıldı. Sultan ordusunun büyük bir kısmını geri gönderdi ve kendisi kampta kalmaya devam etti. Bu arada Franklar da hastalık ve açlıkla savaşarak mevsimin bitmesini bekliyor, bir yandan da var güçleriyle kuşatma silahları yapıyorlardı.

Sırdaşı Bahaddin'e göre Selahaddin "artık Frankların Akra'yı ne kadar önemsediklerini ve tüm planlarını buna göre yaptıklarını" anlamıştı. Kışı kentin dışında geçirmeye karar vermesi Sultan'ın burayı asıl savaş alanı olarak kabullendiğini gösteriyordu. O sonbahar haçlıların kampına doğrudan saldırmaya çekinmiş olabilirdi ama artık hiç değilse harekâta devam konusunda kararlı olduğunu göstermekteydi. Hıttin'den sonra iki yıl boyunca kolay zaferler peşinde koşmuş, büyük çatışmalardan kaçınmıştı ama artık Akra'da bir sınır belirlemek ve Latinlerin Filistin'de ilerlemesine son vermek gerekiyordu.

Baharda Akra'da büyük zorluklar yaşanacağının bilincinde olan Sultan "kendini güvende hissetmek amacıyla buraya yeterli malzeme ve insan yığmaya başladı". Muhtemelen bu dönemde Karakuş'un yanı sıra Şişman Ebul Heyca'yı kentin askeri komutanlığına getirdi. Bu hazırlıklar haçlıları dahi etkilemişti. Aralarından biri bir yıl sonra "bu kadar masraflı bir orduya, savunmaya, gıda stokuna sahip başka hiçbir kale ya da kent yoktu" diyecekti. Bu faaliyet sürerken Sultan son derece acı bir kayıp yaşadı: Yakın dostu ve bilge danışmanı İsa 19 Aralık 1189'da hastalanıp öldü.[31]

Bu uzun durgunluk dönemi yalnızca birbirini düşmanca süzmek ve hazırlık yapmaktan ibaret değildi. O kış harekât boyunca etkili olacak bir dostluk ve kardeşliğin başlangıcına da tanık oldu. 1189'da gelen son Latin gemilerinden biri farklı bir destek gücü getirdi: "300 kadar son derece genç ve güzel Frank kadını denizlerin ötesinden toplanarak buraya günah işlemeye getirilmişlerdi." Selahaddin'in yazıcısı İmadeddin bu

hayat kadınlarının Akra dışında yerleşmelerini öfke ve keyif karışımı bir dille anlatıyor: "Gümüş halhallı ayak bileklerini altın küpeli kulaklarına kadar kaldırıp erkeklerin hamlelerine hazır hale geliyorlardı" ama bu arada bazı Müslümanların da "gizlice sıvışıp" bu zevki paylaştığını tiksinerek belirtiyor.

Bir başka Müslüman gözlemci Hıristiyan ve Müslüman düşmanların zamanla "birbirlerini tanımaya başladıklarını, çoğu kez kavgayı bırakıp sohbete giriştiklerini" belirtiyor. "İnsanlar öylesine dost olmuşlardı ki zaman zaman birlikte şarkı söyleyip dans ediyorlardı." Daha sonraki dönemde siperlerin birbirine çok yakın oluşu bu dostluğu daha da geliştirmiş olabilir, zira söylendiğine göre Müslümanlar "düşmanla yüz yüze idiler ... her iki tarafta yakılan kamp ateşi yüzünden birbirlerini görebiliyorlardı. Biz onların kilise çanlarını işitebiliyorduk, onlar bizim ezanımızı duyabiliyorlardı." En azından kentteki garnizon haçlıların korkuyla karışık saygısını kazanmıştı. Bir haçlı "Bu şeytanın kulları kadar savunmada başarılı hiç kimse olamaz" diyordu. Öte yandan bu dostluk ve tanışıklık havasını abartmamak gerekir. Son zamanlarda bilimadamları Selahaddin'in Akra'daki ordusu hakkında muhtemelen kuşatma sırasında yazılmış ilginç bir Latin araştırmasına rastladılar. Gelişigüzel derlenmiş ve biraz düşmanca yazılmış bu belge Müslüman ordunun özellikleri ve silah gücü ile ilgili ayrıntılı bilgiler verirken küçümseyici ve fantastik bir hava içeriyor.

Siperlerdeki bu iki düşman grup arasında oluşan gayriresmi "kurallar"a kimi zaman uyulmayabiliyordu. İhtiyaç gidermek için siperden ayrılanlara saldırmama konusunda anlaşılmıştı. Dolayısıyla, bir keresinde "İhtiyacını gidermek için çömelmiş durumda bulunan [bir şövalye]" elinde kılıcıyla ön saflardan fırlayan atlı bir Türk'ün saldırısına uğrayınca haçlılar dehşete kapıldılar. Tehlikenin farkında olmayan şövalye siperlerden yükselen "koşun, efendim, koşun" çığlıklarıyla uyarıldı. "Zorlukla doğruldu", düşmanın ilk hamlesini savuşturdu ve sonra silahsız olarak düşmanıyla yüzleşti ve isabetle nişan aldığı bir taşla adamı atından düşürdü.[32]

SAVAŞ FIRTINASI

"Yumuşak bahar havası" ile birlikte savaş yeniden başladı ve ilk çatışma denize egemen olma amacını güdüyordu. 1919 Mart ayı sonunda, Paskalya'dan hemen sonra Akra'ya Sur'dan elli Latin gemisinin gelmekte olduğu haberi ulaştı. Kış aylarında Konrad Guy ile kısmi bir uzlaşma sağlamış ve Sur, Beyrut ve Sidon karşılığında "kralın sadık bendesi" olmuştu. Şimdi güneye gönderdiği donanma ile Hıristiyanları Akdeniz kıyılarına yeniden egemen kılmayı ve haçlıların dış dünya ile bağlantılarını yeniden sağlamayı amaçlıyordu. Bu Selahaddin'in asla kabullenemeyeceği bir girişimdi, zira Akra'da kesin bir zafer kazanması Frank kuşatmasını tecrit etmesine bağlıydı. Ne bahasına olursa olsun gemilerin önünü kesmeye karar verdi ve on ikinci yüzyılın en büyük deniz savaşlarından biri bu şekilde başladı.

Denizde savaş

Kuzey rüzgârını arkasına alan Latin donanması görününce Selahaddin'in elliye yakın gemisi yeşil ve sarı renkli bayraklarını dalgalandırarak ikişer ikişer Akra limanından ayrıldı. Frankların gemileri iki tipti: "Üzerinde koçbaşları bulunan ve iki sıra küreğe (biri altta, biri güvertede) sahip ince, uzun ve alçak" kadırgalar ve daha kısa ve manevra yeteneği yüksek, tek sıra küreği olan "galyotlar". Donanma yaklaşırken güvertelerde koruma duvarları oluşturuldu ve Hıristiyan gemileri kadırgalar en uçta olmak üzere V şeklinde ilerledi. Her iki taraftan yükselen boru sesleri arasında iki donanma birbirine doğru hamle yaptı ve savaş başladı.

1190'larda denizde savaş hâlâ ilkel usullerle yapılmaktaydı. Büyük gemiler düşmanın teknelerine bindirip onları batırmaya uğraşırdı ama genelde yakın savaş yapılır ve kısa menzilli ateş açılır, karşı tarafın gemilerine kanca atılarak onlara geçmeye çalışılırdı. Denizcilerin en çok çekindiği şey Bizans ateşiydi, zira bu ateş su ile söndürülemiyordu ve bu savaşta her iki taraf da bu silaha sahipti. Müslüman donanması birkaç

kez üstünlük fırsatı yakaladı. Bir Frank galyotu Bizans ateşine maruz kaldı ve düşman tekneye çıktı. Paniğe kapılan kürekçiler denize atladı. Ağır zırhlar giymiş, üstelik yüzme de bilmeyen şövalyeler "çaresizlik içinde" oldukları yerde kalarak yarısı yanmış tekneye hâkim olmaya çalıştılar. Sonunda iki taraf da büyük bir zafer kazanamadı ama en fazla kayıp veren Müslüman donanması oldu ve Akra limanındaki zincirin gerisine çekilmek zorunda kaldı. Kadırgalarından biri karaya oturdu ve yağmalandı, mürettebat sahile sürüklenip orada eli hançerli Latin kadınları tarafından katledildi. Gözlemci haçlılardan biri "kadınlar yeterli fiziksel güce sahip olmadıklarından ölüm daha uzun sürede gerçekleşiyordu" diyor.

Bu savaş Selahaddin'in 1190 boyunca deniz egemenliğini yitirmesine yol açtı. Haçlılar Akra çevresinde denize devriye çıkararak Sultan'ın kalan gemilerinin limanda sıkışıp kalmasını sağlıyor, böylece kentteki garnizona destek gelmesini engelliyorlardı. Bunu izleyen altı ay boyunca Akra'da yaşayanlar açlıkla savaştılar. Baharın sonuna doğru tüm erzakları tükenmişti ve bu yüzden "tüm hayvanları, paçaları, bağırsakları, gerdanları ve kelleleri" yemek zorunda kaldılar ve yaşlı ve zayıf esirleri kent dışına sürdüler (gençler mancınıkları doldurmak için gerekliydi). Selahaddin birkaç kez deniz kordonunu yarma girişiminde bulundu ve zaman zaman bir yere kadar başarılı oldu. Haziran ortasında yirmi beş gemiden oluşan donanmanın bir kısmı kordonu yarıp çıkmayı başardı. Ağustos sonlarına doğru Sultan geniş ambarlı bir yük gemisi ile 400 çuval buğday, peynir, mısır, soğan ve koyun göndermeyi denedi. Ambargoyu delmek için gemi Beyrut'tan kamuflajla yola çıktı. Mürettebat "Franklar gibi giyinmiş, hatta sakallarını kazıtmıştı", bu arada güvertede domuzların bulunduğu görülüyor ve direklerde haçlar sallanıyordu. Haçlılar görünüşe aldandılar ve gemi rahatça aralarından geçti. Ama bu önemsiz bir zaferdi zira kentin devamlı desteklenmesi gerekiyordu. Eylül başında Karakuş Selahaddin'e iki hafta içinde Akra'daki tüm erzakın tükeneceğini bildiren

bir mektup göndermeyi başardı. Sultan o kadar büyük bir endişeye kapıldı ki ordunun morali bozulmasın diye bu haberi gizledi. Buğday yüklü üç gemi daha Mısır'dan hareket etti ama şiddetli rüzgâr bunların önünü kesti. Bahaddin 17 Eylül'de Selahaddin'in, gemiler gelmeyi başaramadıkları takdirde kentin teslim bayrağını çekeceğinin bilincinde olarak kıyıda "çaresiz bir anne gibi ... yüreği burkularak" gemilerin kente yaklaşmasını izlediğini söylüyor. Şiddetli bir çatışmadan sonra "gemiler sağ salim limana ulaştılar ... ve kuraklıktan sonra yağan yağmur gibi karşılandılar".[33]

Çekilen bu sıkıntıların tek rahatlatıcı yanı, haçlıların Akra'nın iç limanını ele geçirmeyi başarmamış olmasıydı. Bunu yapabilselerdi garnizonun durumu kısa sürede çok kötüleşirdi. 1190 yaz sonunda Franklar Sinek Kalesi'ni ele geçirme girişiminde bulundular. Akra körfezindeki bir kayalık üzerinde bulunan kale limandaki zinciri korumaktaydı. Franklar iki üç gemiye yüzer kuşatma kuleleri yüklediler ama bunlar Bizans ateşi ile yakılınca başarılı olamadılar.

Bu girişimin dışında Franklar Akra'ya denizden saldırmaya kalkışmadılar ve aslında onlar için denizde savaş karadan yaptıkları kuşatmaya bir destek niteliğindeydi. Haçlılar için deniz yoluyla destek, erzak ve askeri malzeme almak yaşamsal önem taşıyordu ve Akra kuşatması onların girişiminde ön planda yer alıyordu ama 1190'ın büyük bir bölümünde genel stratejileri karada savaşmaya dayanıyordu.

Karada savaş

1190 savaş mevsimi Nisan'ın son, Mayıs'ın ilk günlerinde başlıyordu. Bahar gelince Selahaddin Suriye ve Mezopotamya'daki birliklerini topladı. 25 Nisan'da oğlu el-Efdal ile beraber kampını Tel Kaysan'daki cepheye taşıdı. Bundan sonraki iki ay boyunca Halep, Harran ve Musul'daki destek güçler de onlara katıldı. Bu arada deniz seferleri başlamış olduğundan haçlıların kampına da daha önce bu bölgeye ulaşmış olan Fransız ve İngiliz ordularından çok sayıda asker geldi. Bunların başında

Troyes kontu ve hem I. Richard'ın hem de Philip Augustus'un yeğeni olan Champagne'lı II. Henry vardı. Henry Akra'ya Blois Kontu V. Theobald ve Sancerre Kontu Stephen ile 10.000 kadar savaşçıyla geldi ve hemen kuşatmanın komutasını üstlendi. Eylül sonunda Canterbury Başpiskoposu Baldwin, ünlü Salisbury Piskoposu Hubert Walker ve Hubert'in amcası ve bir zamanlar İngiltere Kralı II. Henry'nin yakın danışmanlarından olan Glanville'li Ranulf'un emrindeki büyük bir İngiliz haçlı grubu buraya ulaştı.[34]

Batılı Haçlıların giderek artan sayısına karşın Selahaddin'in elinde 1190'daki uzun savaş döneminde Hıristiyanların saldırılarına direnecek hatta onları alt edecek kadar asker vardı. Gene de bir sorunla karşı karşıya idi: Almanlar. 1189 sonbahar başlarında Selahaddin İmparator Frederik Barbarossa'nın çeyrek milyon haçlı ile Kutsal Topraklara doğru ilerlemekte olduğunu öğrenmişti: Bu haber, doğal olarak "Sultan'ı endişelendirmişti". Bu kadar büyük bir ordunun buraya gelmesi Sultan'ın Nisan'dan Eylül'e kadar askeri gücünden tümüyle yararlanamayacağı, Akra ile ilgili stratejisine odaklanamayacağı anlamına geliyordu. İmparatorun güçlü ordusunun Suriye ve Lübnan'da ilerlemesinin durdurulamayacağına inanan Selahaddin iki cephede birden savaşmak zorunda kalacaktı. Baharda birlikleri Akra'ya ulaşır ulaşmaz Sultan onları kuzeydeki savunma hatlarını güçlendirmeye yönlendirdi. Sahilden uzak kentlere kuşatma olasılığına karşın erzak stoku yapmalarını söylerken Selahaddin Lazkiye ve Beyrut gibi sahil kentlerinin Frederik'e direnme şansı olmadığını bildiğinden Latinlerin burada karakol kurmalarını engellemek amacıyla bu kentlerin surlarının yerle bir edilmesini emretti. Tüm bunlar stratejik açıdan doğru kararlardı, ama bir yandan da insan gücünün büyük çapta azalması yüzünden Müslümanların Akra harekâtını zorlaştırmaktaydı. Böylece Almanlar daha Yakındoğu'ya ulaşmadan Üçüncü Haçlı Seferi'ne önemli bir katkıda bulunmuş oluyorlardı.[35]

Gücü azalan Selahaddin Akra'da savunmada kalmak zorundaydı. Frankların kenti ele geçirmesini belki engelleyebilirdi ama onları tümüyle yok etme girişiminde bulunamayacaktı. Mayıs'ın ilk günlerinde Sultan yeni bir cephe oluşturarak haçlıları kendi orduları ile Akra surları arasında kıstırdı. Bu sayede Latinlerin kente saldırılarına derhal karşılık verebilecek, haçlıları iki cephede savaşmak zorunda bırakacaktı. Bu arada Karakuş ve onun garnizonu ile bağlantısını sürdürdü ama kent karadan ve denizden kuşatılmış olduğundan bunda zorlanıyordu. Eyyubi İmparatorluğunun geniş topraklarında en önemli iletişim aracı posta güvercinleriydi ama Akra'da düşmanların oklarına hedef oluşturdukları için bu sistem fazla yararlı olmadı. Bu yüzden Selahaddin burada bellerine bağladıkları su samuru derisinden yapılmış torbalarda mektup, para, hatta Bizans ateşi mataraları taşıyarak gece karanlığında Akra'nın iç limanına yüzebilecek becerikli ve cesur habercilerden yararlandı. Bu çok tehlikeli bir işti. Bir keresinde "dalarak düşman gemilerinin altından geçen" deneyimli İsa isimli bir yüzücü gözden kayboldu; birkaç gün sonra cesedi limanda bulundu; mektupların ve altınların bulunduğu torba hâlâ beline asılıydı.[36]

1190 yılının büyük bölümünde Selahaddin tek amacı Akra'nın karadaki savunma hatlarını yarmak olan düşmanla yüzleşti. Nam salmış tek bir liderden yoksun olan düşmanın (komutanlık sürekli olarak Kral Guy, Avesnes'li James ve Champagne'lı Henry arasında el değiştirmekteydi) saldırıları kimi zaman etkisiz kaldı ama gerçek bir tehdit oluşturdukları kesindi. Franklar saldırıya dayalı bir kuşatma stratejisi benimseyerek kenti mancınıklarla bombardıman etmeyi, sur duvarlarına tırmanmayı ve hendek kazmayı denediler. Kış boyunca hazırladıkları mancınıklarla hemen her gün taş fırlattılar. Mancınıkların gücü fazla değildi büyük kaya parçaları kullanılamıyordu, bu yüzden saldırıların hedefi Akra surlarını delmekten ziyade Müslüman garnizonunu taciz etmekti. Tabii ki bu, tek yanlı bir saldırı değildi. Kent içinde Karakuş

ordusunun elindeki ağır silahlarla haçlıların kuşatma araçlarını yok etmeye çalışıyor, çoğu kez de başarılı oluyordu. Bu silahlardan biri özellikle çok büyüktü ve atılan taşlar yere düştüklerinde 30 santim kadar toprağa gömülebiliyordu.

Akra'nın kara surları bir kara saldırısını ve kuşatma kulelerinin yaklaşmasını önleyecek hendeklerle çevriliydi. Haçlılar ok yağmuru altında bu hendeklerin bir kısmını doldurmaya çalıştılar. Garnizon bu çabaları engellemek için onlara ok yağdırmayı sürdürdü ama adamlar kararlıydılar. Atılan taşlarla ağır yaralanan bir Frank kadını cesedinin hendeğe atılmasını isteyecek kadar ileri gidebiliyordu. 1190 Mayıs başında Müslümanlar surların dibindeki bir bölümün doldurulmuş olduğunu görerek dehşete kapıldı.

Artık panik yayılmaya başlıyordu. Karakuş ve Selahaddin haçlıların kampında üç kocaman kuşatma silahının yapılması için süregelen çalışmaları izlediler. Özel olarak Avrupa'dan getirtilen kütüklerle yapılan araçların yüksekliği 19 metreyi buluyordu. Üç katlı ve tekerlekli olan bu devasa araçlar yangından korunmak için sirkeye batırılmış deri ile kaplıydı ve mancınıkların saldırısına karşı halattan yapılmış ağlarla donatılmıştı. Bir Müslüman gözlemci, Akra istihkâmlarına tepeden bakan bu araçların "dağ gibi göründüğünü" söylüyor. 3 Mayıs'ta Kral Guy, Avesnes'li James ve Thuringia'lı Ludwig en üst kata arbaletçileri ve okçuları, alt katlara da mızraklı askerleri yerleştirerek bu kuşatma kulelerini ağır ağır kent surlarına doğru yaklaştırmaya başladılar. Bu korkunç görüntü Müslümanları şaşkına döndürdü. Selahaddin'in kampında "herkes kentin akıbetinden endişeye kapıldı ve moraller bozuldu"; Akra'da ise Karakuş "korkudan deliye dönmüş bir halde" teslim olmaya hazırlanıyordu. Alelacele Sultan'a bir yüzücü gönderilerek kentin düşmek üzere olduğu bildirildi ve Selahaddin derhal bir karşı saldırı düzenledi. Aynı anda da kentteki garnizon menzil içine giren araçlara Bizans ateşi püskürtmeye başladı ama hiçbir şey haçlıların ilerlemesinin önüne geçemedi.

O günün kurtarıcısı isimsiz, Şamlı bir demirci genç oldu. Bizans ateşinin özelliklerine büyük ilgi duyan genç bunun daha şiddetli yanmasını sağlayan bir formül geliştirmişti. Karakuş önce bunu kuşkuyla karşıladı ama sonra bu yeni icadı denemeyi kabul etti ve demirci "elindeki malzemeyi bakır fıçılarda neftle karıştırarak kor halinde kömüre dönüştürdü". Daha önceki saatlerde standart Bizans ateşinin başarısızlığı Frankların kulenin tepesinde sevinçle hoplayıp zıplamalarına ve alay etmelerine yol açmıştı, ama yeni formülden oluşan toprak kap isabet edince sesleri kesildi. "Hedefe ulaşır ulaşmaz alevler yükseldi ve dağ gibi bir yangın başladı" diyor bir Müslüman gözlemci. Kalan iki kule de aynı akıbete uğradı. Kulelerin tepesinde mahsur kalan haçlılar dumandan boğularak öldüler; aşağıdakilerden kaçabilenler ise kocaman araçlarının "küle dönüşünü" izlediler. Akra, hiç değilse şimdilik, kurtulmuştu.[37]

Bunu izleyen aylarda Müslümanların bu üstün yanıcı silah teknolojisi çok önemli rol oynadı. Ağustos'ta Franklar bombardımanlarını yoğunlaştırmak amacıyla gece gündüz çalışıp yeni ve daha güçlü mancınıklar kurarken Karakuş ve Ebul Heyca "Bizans ateşi uzmanları" ile düzenledikleri bir baskında düşmanın silahlarını yaktılar ve bu arada yetmiş Hıristiyan şövalyeyi öldürdüler. Eylül'de Champagne'lı Henry'nin emriyle yapılan ve 1500 altın dinara mal olan kocaman mancınık birkaç dakika içinde yanıp kül oldu. Haçlıların Bizans ateşine karşı beslemeye başladıkları şiddetli nefrete şaşmamak gerek. Şanssız bir Türk emirinin Frank kuşatma silahı yanında cereyan eden bir çatışmada yaralanması kendisine çok pahalıya mal oldu. Yanında taşıdığı Bizans ateşi kabıyla aleti yakmaya niyetlenmişti ama bir Latin şövalyesi onu yere yatırıp kabın içindekileri onun bacaklarının arasına boşalttı ve adamın cinsel organları yandı.[38]

Çatışmalar yaz boyu sürdü. Ortaçağ savaşlarında ordunun moralini yükseltme ve karşı tarafın iradesini kırma çabaları her zaman ön planda olmuştur. Her ne kadar Akra'daki

olaylarda her iki tarafta da olağanüstü zulüm ve barbarlık yaşanmadıysa da Karakuş'un garnizonu zaman zaman bu yollara başvurdu. 1189'da haçlıları kızdırmak için Latinlerin cesetleri Akra istihkâmlarına asılmıştı. 1190'da ise Müslüman birlikler arada bir Hıristiyanların haçlarını ve simgelerini yerlerde sürüklediler. Kimi zaman bunlara sopalarla vurdular, üstlerine tükürdüler, hatta işediler; söylentiye göre sonuncu işleme kalkışan bir asker Frank bir okçu tarafından penisinden vuruldu.

1190'da Akra'da bir yandan da açlık ve hastalık da baş gösterdi. Açlık ve huzursuzluk haçlıların fakir kesiminde de sürdüğünden 25 Temmuz'da yiyecek bulmak için Selahaddin'in kampına en az 5000 kişinin hayatına mal olan başarısız bir saldırı girişiminde bulunuldu. Yaz sıcağı altında çürüyen ölüler ve onlara konup kalkan sinek sürüleri her iki kampta da yaşamı dayanılmaz kıldı ve sonunda Akra ovasında baş gösteren hastalık hızla yayıldı.

Selahaddin bir kez daha savaş alanını temizlemek amacıyla Hıristiyanların cesetlerini ırmağa attırdı ve "kan, ceset ve yağ" kitlesinin Haçlılara doğru yüzmesine yol açtı. Bu taktik işe yaradı. Bir Latin, "sayısız haçlının [buraya gelişlerinden] kısa süre sonra ceset kokusuyla kirlenen hava, geceleri tutulan nöbetlerin yarattığı gerginlik ve yaşadıkları diğer zorluklar yüzünden hayatlarını kaybettiğini" anlatıyor. Kötü beslenme ve sağlık koşulları yaz boyu kampı zehirlemeyi sürdürdü ve ölüm olayları çok arttı. Ölenlerin çoğu fakirlerdi ama asiller de bundan kaçınamıyordu: Blois'lı Theodore üç aydan fazla dayanamadı" ve yurttaşı Sancerre'li Stephen "de buraya geldiğinde ölümden kaçamadı." Glanville'li Ranuf ancak üç hafta dayanabildi. Akra hızla Avrupa aristokrasisinin mezarlığı haline dönüşmekteydi.[39]

Alman Haçlı Seferi'nin sonu

Bu arada Yakındoğu'da bir başka ölüm Haçlı Seferin kaderini değiştirecekti. 1190 Mart sonunda İmparator Frederik Barba-

rossa Bizanslılarla anlaşmış ve Alman haçlılarını Çanakkale Boğazı'ndan Küçük Asya'ya geçirmişti. Almanlar Bizans topraklarında güneydoğuya doğru ilerleyerek Nisan sonunda Türklerin elindeki Anadolu'ya geldiler. Konya'daki Selçuklu Sultanlığı'nda süren iktidar kavgaları yüzünden Frederik'in Suriye'den güvenli geçiş sağlama çabaları işe yaramadı ve Almanlar kısa süre sonra Müslümanların direnişi ile karşılaştılar. Malzemeleri kısıtlı olmasına karşın Barbarossa ordusunda disiplini sağlamayı başardı (Müslüman kaynakları onun emirlere karşı gelenlerin boğazını kesmekle tehdit ettiğini belirtiyor) ve Alman orduları ilerlemeye devam etti. 14 Mayıs'ta büyük bir Türk saldırısı geri püskürtüldükten sonra Frederik Konya'ya saldırarak Selçukluların başkentinin alt kesimini işgal etti ve Türklere geçici olarak boyun eğdirmeyi başardı.

Küçük Asya'nın neredeyse tamamını geçen Barbarossa güneye, sahile ve Ermenilerin elindeki Kilikya'nın Hıristiyan topraklarına doğru ilerledi. Alman haçlıları önemli sayıda insan ve at yitirmişlerdi ama Frederik gene de başarılı olmuş, 1101 ve 1147'deki Haçlı Seferlerinin yapamadıklarını gerçekleştirmişti. Tam bütün güçlüklerin geride kaldığı düşünülürken bir felaketle karşılaşıldı. 10 Temmuz 1190'da Silifke'ye yaklaşırken imparator ordusundan önce Göksu Irmağı'nı geçmeye kalkıştı. Nehrin ortasında atı tökezledi ve Frederik suya düştü; bu sıcak havada buz gibi su şok etkisi yaptı ve yüzemeyen imparator boğuldu. Karaya çıkarıldıysa da yapılacak bir şey yoktu. Batı Avrupa'da Haçlı Seferine katılan en güçlü imparator ölmüştü.

Bu beklenmedik felaket hem Latinlerin hem de Müslümanların donup kalmasına yol açtı. Bir Frank tarihçi "Hıristiyanlık bu ölümden büyük zarar gördü" derken Irak'taki bir başka çağdaş tarihçi "Tanrı bizi onun şerrinden korudu" diye seviniyordu. Alman Haçlılar komutanlarını yitirince neye uğradıklarını şaşırdılar. Barbarossa'nın küçük oğlu Swabia'lı Frederik kontrolü ele almaya çalıştı. İmparatorun cesedinin sarılıp mumyalanmasını sağladı, sonra da ordunun başına

geçerek Kuzey Suriye'ye doğru ilerledi. Yolda "yaşadıkları hastalık ve ölümler onları mezar kaçkınlarına dönüştürdü". Binlerce asker öldü, kimileri de firar etti. Antakya'da Barbarossa'nın cesedinin bir bölümü Kutsal Mızrak'ın bulunduğu yerin yanında Aziz Peter Kilisesi'ne gömüldü, kalan kemikleri kaynatıldı ve Kudüs'te toprağa verilmek üzere bir torbaya konuldu (oysa daha sonra Sur'daki Meryem Ana Kilisesi'nde gömülecekti). Swabia'lı Frederik kalan ordusuyla Suriye sahilini zar zor geçip kuzeyde Eyyubilerin saldırılarına karşı koymaya çalıştı.[40]

Selahaddin'in Barbarossa'nın ölümünü ne zaman öğrendiği bilinmiyor. Bahaddin'e göre Ani'deki Ermeni Hıristiyan Kilisesi'nin başkanı Basil bunu bir mektupla bildirdi, ama mektubun tarihi verilmiyor. Haber Müslümanlar tarafından sevinçle karşılandı. Bir haçlının anlattığına göre "Akra'da ... davullar çalındı ve dans edildi" ve Eyyubi garnizonuna bağlı askerler istihkâmlara tırmanıp avaz avaz "İmparatorunuz boğuldu" diye hayırdı.

Selahaddin gene de 14 Temmuz 1190'da birliklerini Suriye'yi savunmak üzere göndermeyi sürdürüyordu ve tüm ordusunun Akra önünde toparlanması ancak sonbahar sonunda gerçekleşebildi. Bu yüzden Barbarossa'nın ölümü Alman Haçlılarına darbe indirmiş olsa bile Selahaddin o yaz boyu gerçek bir askeri güçten yoksundu. Swabia'lı Frederik sonunda yaklaşık 5000 kişilik ordusuyla 1190 Ekim başında Akra'ya ulaştı. Selahaddin tüm kayıplarına karşın Almanların gelişiyle Haçlı kuşatmasının daha da büyük boyutlara ulaşacağını sanıyordu ama aslında bunun Franklara fazla bir yararı olmadı.[41]

PAT

1190 yılındaki savaş dönemi Selahaddin için bir bakıma başarılı olmuştu. Akra Latinlerin tüm hücumlarını etkisiz kılmış, oradaki garnizon Frankların askeri alandaki teknolojik düzenlerini altüst etmeyi sürdürmüştü. Sultan zor da olsa

iletişim ağını kurabilmiş, kentin gereksinimlerini karşılarken kendi birlikleri ile düşman kuşatmasını tacize devam etmişti. On iki ay boyunca Akra teslim olmamıştı.

Buna karşın, daha geniş kapsamda Selahaddin başarısız olmuştu. Askeri kaynaklarını Alman haçlılarının olası tehdidine yönlendirdiği için Akra'da inisiyatifi ele alacak insan gücünden yoksun kalmıştı. Birliklerinin tümünü kullanabilseydi Franklara ciddi bir saldırıda bulunmayı göze alabilir ve Haçlıları Filistin'den çıkarabilirdi. Oysa Ekim sonunda tüm birlikleri Akra'da toplandığı zaman Selahaddin hiç değilse şimdilik kesin bir girişimde bulunma fırsatının kaçırıldığına inanmış görünüyordu. Bunun yanı sıra baş gösteren "ciddi salgın" Sultan'ı Ekim ortasında ordusunu (Akra'nın on beş kilometre kadar güneydoğusundaki) Saffaram kampına çekmek zorunda bırakmış, böylece savaş mevsimi sona ermişti. Özgüveni sarsılmış olan Selahaddin Akra'nın güneyindeki önemli limanlar olan Cezire, Arsuf ve Yafa'nın tahrip edilmesini, hatta Taberiye surlarının yıkılmasını emretti. Bunu izleyen aylarda Selahaddin sürekli olarak alandaki birliklerinde düzeni sağlamaya çalıştı. Cizre ve Sincar valilerinin de aralarında bulunduğu bazı yöneticiler ısrarla kendi ülkelerine dönmek istediler; Gökböri gibi bazıları ise Sultan'ın ilgilenemediği Mezopotamya'daki durumu denetlemek üzere görevlendirildikleri için cihat içinde yer alamadılar.[42]

Selahaddin bir yıl önce yaptığı gibi cepheden geri çekilirken doğa koşullarının düşmanı zayıf düşüreceğini umuyor, Akra'yı kuşatan haçlıların ikinci bir zorlu kışa dayanıp dayanamayacağını görmek için bekliyordu. Çok geçmeden hava koşulları değişmeye başladı. 1189'daki gibi güz sonunda uzun deniz yolculuklarının önü kesildi ve Franklar desteksiz kaldı. Kasım'da malzemeleri tükenmeye başlayan haçlılar güneyde Hayfa'ya doğru bir harekâta giriştiler ama iki gün içinde bozguna uğradılar.

Sıkıntılar

Kasım sonunda Selahaddin kış için ordusunu dağıttı ve "dalgalar sertleşip yağışlar yoğunlaşırken" bir kez daha küçük bir birlikle Akra önünde kaldı. Müslümanlar açısından bundan sonraki aylar 1189 kışından daha da zorlu geçti. Kentteki garnizon gücünü yitirmekteydi ve Selahaddin'le adamları da yorgun ve gergindiler. Destek alınamadığından gıda ve silah sıkıntısı artıyordu ve sık sık baş gösteren hastalıklarla baş edecek sayıda doktor yoktu. Sultan halifeye yazdığı bir mektupta "İslamiyet sizden yardım bekliyor" diyordu, "tıpkı boğulmak üzere olan bir adamın imdat çığlığı gibi". Öte yandan tüm bu sorunlar haçlıların çektiği sıkıntılar yanında önemsiz kalıyordu. Bir Müslüman gözlemciye göre "Akra ovası son derece sağlıksız hale geldiği" ve "deniz yolu da kapanmış olduğu" için "düşman kuvvetleri büyük kayıplar veriyor" her gün 100 ila 200 kişi ölüyordu.

Latinlerin çektiği sıkıntılar ortadaydı ama Hıristiyan kampına içeriden bakıldığında görülenler çok daha kötüydü. Dış dünya ile ilişkileri kesilen Haçlıların erzakı tümüyle tükenmişti. Aralık sonunda insanlar "cins atlarının" derilerini yüzmekte, onların etlerini ve iç organlarını iştahla yemekteydiler. Haçlılardan biri "kıtlık arttıkça tüm duygular yok oldu ve insanlar her bulduklarını, ne kadar iğrenç olursa olsun, herkesin gözü önünde mideye indiriyor. Lezzetli de olsa asla yemeyi düşünmeyecekleri her şeyi ağızlarına atıyorlar" diye yazıyordu. Bu sözler, bir tür yamyamlığın başladığını gösteriyordu.

Açlıktan zayıf düşen Franklar iskorbüt ve piyore gibi hastalıklara tutuldular:

> Orduda bir salgın başladı ... inanılmaz yağmurlar yüzünden askerler boğulacak hale geldiler. Herkes öksürüyordu; sesleri kısılmış, bacakları ve yüzleri şişmişti. ... sedyelerde yatan 1000 kişinin yüzleri o kadar şişmişti ki dişleri dökülüyordu.

Ölüm oranı Birinci Haçlı Seferi'nin Antakya kuşatmasından çok daha fazlaydı. Aralarında Canterbury Başpiskoposu Baldwin'in, Blois'lı Theobald'ın, hatta Swabia'lı Frederik'in de bulunduğu binlerce kişi hayatını kaybetti. Bu karanlık günler Hıristiyanların morallerini tamamen bozdu. Bir Haçlı "açlık kadar büyük felaket yoktur" diyor, bundan kaynaklanan dehşet, öfke ve çaresizliğin insanların inançlarını yitirmesine ve firar etmesine yol açtığını söylüyordu. "Aramızdan birçok kişi Türklere teslim olup din değiştirdi. İsa'yı, Hıristiyanlığı, vaftizi, her şeyi reddettiler." Selahaddin din değiştiren bu insanları gördükçe Akra kuşatmasının kısa sürede biteceğine inanıyor olmalıydı.

Haçlılar gene de dayandılar. Kimileri "hayvan gibi" otlamaya, kimileri o bölgede yetişen, "tatlı" buldukları keçiboynuzlarını kemirmeye başladı. Salisbury piskoposu Hubert Walter kargaşa içindeki kampta düzeni sağlamakta önemli bir rol oynadı, zenginlerden yiyecek isteyerek bunları fakirlere dağıtmaya çalıştı. Binlerce aç Haçlı Büyük Perhiz sırasında bulabildikleri et parçalarını yiyerek günaha girince Hubert bunları cezalandırdı; bizzat kendisi sırtlarına üç kez sopa ile vurdu ama "bunlar sert darbeler değildi", çünkü onlara "baba gibi davranıyordu". Sonunda Şubat sonu ya da Mart başında buğday yüklü küçük bir Hıristiyan gemisi kampa ulaşınca büyük tezahüratla karşılandı ve baharla birlikte erzak sorunu sona erdi. Bir ölüm ve ıstırap fırtınasını atlatan Franklar Akra dışında kalmayı sürdürdüler.[43]

Müslümanlar açısından haçlıların direnişi bir felaket habercisiydi. Selahaddin bir yıl önceki gibi kış mevsimi boyunca Akra'yı desteklemeye çalışmış ama bu kez o kadar başarılı olamamıştı. El-Adil Hayfa'da bir erzak deposu oluşturmak ve Mısır'dan gönderilen malzemeleri gemiyle garnizona sevk etmek üzere görevlendirilmişti. 31 Aralık 1190'da erzak dolu yedi gemi Akra limanına ulaşmış ama kayalara çarparak parçalanmıştı. Kente aylar boyu yetecek yiyecek, silah ve para böylece yitirilmiş oldu. 5 Ocak 1191'de yoğun bir sağanak

Akra'nın dış surlarının bir bölümünü yıkarak kenti bir saldırıya karşı savunmasız bıraktı. Açlık ve hastalıkla boğuşan haçlılar bu fırsattan yararlanamadılar ve Selahaddin'in adamları hemen yıkılan yeri onardılar ama tüm bunlar Müslümanlar için kötü haberdi. Gittikçe endişelenen Sultan Akra'nın savunmasını güçlendirmeye çalıştı. 13 Şubat'ta Şişman Ebul Heyca liman komutanlığından alınarak yerine el-Maştub getirildi ama Karakuş valilik görevini sürdürdü. Kent garnizonunda bitkin düşmüş askerlerin yerine de yenileri gönderildi ama Selahaddin'in yazıcısı İmadeddin daha sonra bu kararı eleştirdi; 20.000 asker ve 60 emir yerine ancak 20 emir ve çok daha az sayıda asker sevk edilmişti, çünkü Selahaddin kenti savunacak gönüllü bulmakta zorlanmıştı.

Sultan'ın düştüğü zor durum aynı ay halifeye gönderdiği mektupta dile getirilmektedir. Bu mektupta papanın haçlıların başına geçmek üzere gelebileceği uyarısında bulunuyor ve Müslümanlar Doğu'nun dört bir yanından Akra'ya ulaştıklarında komutanlarının ilk sorusunun ne zaman geri dönecekleri olduğundan yakınıyordu. Aynı zamanda Akra'daki kuşatma ile uğraşırken geniş topraklarında çıkan birtakım sorunlarla ilgilenmekte karşılaştığı zorluklar da etkisini göstermeye başlamıştı. Mart'ta Selahaddin istemeden de olsa Takiyeddin'in kuzeybatıdaki Harran ve Urfa valisi olma konusundaki ısrarına boyun eğmek zorunda kaldı. Cihat sırasında yeğenini yitirmek işine gelmese de Yukarı Fırat'taki denetimini güvenceye alması gerekiyordu, aksi halde imparatorluğu dağılabilirdi.[44]

1191 Nisan'ında Selahaddin'in ve Akra'nın durumu neredeyse umutsuzdu. Sultan bir buçuk yıldan beri haçlıların kenti kuşatması yüzünden hareketsiz kalmaya zorlanmış 1187'deki başarılarına yenilerini ekleyememiş ve savunma stratejisi izlemeye mecbur olmuştu. Batı Avrupa'dan Filistin sahillerine kadar yayılan intikam dalgasının önünü kesmeye çalışmış ama başaramamıştı. Frederik Barbarrosa'nın 1190 Haziran'ındaki ölümü Hızır gibi yetişmişti ama Akra konu-

sunda Selahaddin'in şansı yaver gitmemiş, Frank düşmanlarını alt edememişti. Akra direniyordu ama Latin kuşatması da sürmekteydi. Sarsılan ama yıkılmayan Haçlılar olağanüstü bir askeri zafer kazanmışlardı: Düşman topraklarında düşman ordularının saldırılarına karşın bir kuşatmayı sürdürebilmekteydiler.

Selahaddin'in Akra dışında verdiği mücadele önemli bir açıdan takdire değer. Kutsal topraklar için yapılan savaşta ilk kez uzun ve kemikleşmiş bir harekâtta geri çekilmeyi reddetmiş ve bir buçuk yıl ve iki sert kış boyunca inatla direnmiştir. Öte yandan, karşılaştığı tüm engellere rağmen, Sultan'ın 1189 ile 1191 yılları arasında Hıristiyanları yenememiş olması ciddi eleştiriye uğramıştır. Zira Akra önünde toplanan Frankların gücünün ve surlara saldıran çok sayıda birliğin aslında İngiltere ve Fransa krallarının gelişiyle yaşanacak depremin sadece öncü sarsıntıları olduğunu biliyordu. Gene de harekete geçme iradesini gösteremedi. Şimdi ise, Kutsal Toprakların kapısı açıldığına göre, İslam, Latin Hıristiyanlığının başlattığı yeni Haçlı Seferi'nin tüm gazabıyla yüzleşmek zorunda kalacaktı.

15

KRALLARIN GELİŞİ

8 Haziran 1191 Cumartesi sabahı İngiltere Kralı I. Richard Filistin sahili boyunca seyrederken ilk kez Akra kuşatmasının korkunç görünümüne tanık oldu. Önce kentin kaleleri ve surları göründü, sonra da "gök kubbenin altındaki her Hıristiyan ülkesinden toparlanmış", "dünyanın çiçeği", avını kuşatmış on binlerce Haçlı. Sonra da Selahaddin'in başında bulunduğu, "yamaçları dağları, vadileri ve ovaları kaplayan Türkleri ve çadırlarını; yürekleri Hıristiyanları mahvetme arzusuyla dolu adamları" gördü. Richard haçı teslim almasından bu yana geçen uzun üç buçuk yılın sonunda Kutsal Topraklara ulaşmıştı. Franklar onun gelişini büyük kutlamalarla karşıladı. Ordusundaki bir asker o akşam düzenlenen şenliklerle ilgili şunları yazıyordu:

> Büyük bir mutluluk vardı, gökyüzü açıktı. Hiçbir insanoğlunun kralın gelişinin orduda yarattığı sevincin benzerini gördüğünü sanmıyorum. Tüm çanlar ve borular çalınıyordu. Herkes umutla dolmuştu. Bir sürü şarkı ve şiir söylendi. O kadar çok lamba ve mum yakılmıştı ki karşımızdaki orduda Türkler vadinin tutuşmuş olduğunu sanabilirlerdi.

Selahaddin'in kampında Sultan'ın danışmanlarından biri "Kahrolası İngiltere Kralı asker, silah ve malzeme dolu yirmi beş kadırga ile gösterişli bir şekilde geldi. ... Akıllı ve dene-

yimli idi ve onun gelişi Müslümanların yüreğini korku ve endişe ile doldurdu" diyordu. Aslan Yürekli gelmişti.[45]

KUTSAL TOPRAKLARA YOLCULUK

Richard daha Yakındoğu'ya gelmeden önemli bir zafer kazanmıştı. Fransız ve İngiliz haçlıları 1191 baharında Sicilya'dan yola çıktılar. II. Philip Augustus Messina'dan 20 Mart'ta ayrılıp bir ay sonra Yakındoğu'ya ulaştı. Bu arada I. Richard 10 Nisan'da 200'ü aşkın gemiden oluşan donanmasıyla birlikte Girit'e hareket etti. Yola çıkmalarından üç gün sonra sert bir rüzgâr yirmi beş gemiyi rotadan çıkararak Kıbrıs'a doğru yönlendirdi. Ada 1184'ten beri bağımsız bir Bizans bölgesi olarak İsaakios Komnenos'un yönetimindeydi. Rotadan çıkan gemilerden birinde Aslan Yürekli'nin kız kardeşi Joanne ve nişanlısı Berengaria bulunuyordu. Gemilerden üçü adaya ulaşmadan kayalara çarpıp battı; karaya çıkanlar ise yerli nüfus tarafından kötü muameleye maruz kaldı. İki Latin prenses güney sahilinde Limasol'da demir atıp beklerken neredeyse esir alınıyorlardı.

Kral Richard 22 Nisan'da Rodos'a geldiğinde olanları öğrendi ve Hıristiyan ülkesi olmasına ve kendisinin de Haçlı Seferi'nde bulunmasına karşın Kıbrıs'a denizden saldırmaya karar verdi. Aslan Yürekli 5 Mayıs'ta Limasol'a çıkarma yaptı ve İsaakios'un ordularını kolayca yenerek Rumları doğu sahilindeki Magosa'ya çekilmek zorunda bıraktı. Bunu izleyen duraklama döneminde Richard ve Berengaria 12 Mayıs'ta Limasol'daki Aziz George kilisesinde evlendiler.

İsaakios daha sonra barış girişimlerinde bulunduysa da Richard Magosa'ya giderek Bizanslıları bir kez de burada yendi ve tüm adaya egemen olmaya başladı. İsaakios 1 Haziran'da teslim oldu ve bileklerine kendisi için özellikle yaptırılmış gümüş kelepçeler takıldı (Aslan Yürekli ona demir kelepçe takılmayacağına söz vermişti).

Böylece Richard daha seferinin başında Hıristiyanlara karşı da olsa önemli bir zafer elde etmiş oldu. Kıbrıs'ın fethi Angevin

ordusuna büyük bir servet ve kaynak kazandırdı. Kral Kıbrıs halkından yüzde elli tutarında vergi topladı ve buradan ayrıldıktan birkaç hafta sonra adayı 100.000 altın bezant karşılığı Tapınak Şövalyeleri'ne sattı (ama eline ancak ilk taksit tutarı 40.000 bezant geçti). Ada aynı zamanda Haçlı Seferleri boyunca çok önemli bir ara istasyon oluşturdu. Uzun vadede Latinlerin Kıbrıs'ı işgali Haçlı Seferleri ve haçlı devletleri tarihinde önemli bir rol oynayacaktı.

Kıbrıs harekâtı sırasında Richard'a Lusignan'lı Guy'dan bir elçi geldi. Poitou kontu olarak Aslan Yürekli Lusignan hanedanının derebeyi konumundaydı ve Guy bu yakınlıktan yararlanarak Richard'dan Montferrat'lı Konrad'la iktidar kavgasında destek istiyordu. Bu arada Filistin'den gelen haberler Philip Augustus'un Akra'da büyük ilerleme kaydettiğini gösteriyordu. Bir haçlıya göre, "kral bunu öğrenince derin bir iç geçirdi ve 'Tanrım, Akra ben oraya gitmeden teslim alınmasa bari' dedi." Hemen harekete geçen Aslan Yürekli 5 Haziran 1191'de Kıbrıs'tan ayrıldı, Suriye'de karaya çıkınca İsaakios Komnenos'u St. Jean Şövalyelerinin Markab'daki şatosuna hapsettirdi. Sonra güneye yöneldi ama Sur'a girmesi Montferrat'lı Konrad'ın garnizonu tarafından engellenince 8 Haziran'da Akra'ya doğru denize açıldı.

KRALLARIN ETKİSİ

Philip Augustus'un yanı sıra Aslan Yürekli Richard'ın da gelişi Latinlerin umutlarını artırdı. Bu iki kralın varlığı haçlıları canlandırdı ve Akra kuşatmasına yeni bir güç kazandırdı; kazanılan yeni para, insan ve malzeme kaynakları bu zorlu kuşatmanın zaferle sonuçlanmasını sağlayacaktı.

Philip Augustus'un gelişi

Bir bakıma Richard'ın Kıbrıs'ta duyduğu dedikodular doğruydu: Kral Philip 20 Nisan 1191'deki gelişinden bu yana Akra'da

önemli gelişmeler kaydetmişti. Kralın yalnızca altı gemi ile geldiğini görmesine karşın Bahaddin onun "büyük bir adam ve saygın bir lider ve ordudaki herkesin itaat ettiği zamanın en büyük krallarından biri" olduğunu kabul ediyordu. Kralın yanında birçok Fransız soylusu bulunuyordu: deneyimli bir asker olan Flandra Kontu Philip (yalnızca 1 Haziran'a kadar sağ kalabilecekti), mağrur ve güçlü Burgonya Kontu Hugh gibi. Aslan Yürekli'den yana tavır alan çağdaş yazarlar Fransa kralının Akra'daki başarılarını küçümseseler de gerçekte Philip varlığını derhal hissettirdi ve Frankların konumunu güçlendirerek Akra garnizonu üzerinde baskı kurmaya başladı.

"Arbaletçilere ve okçulara kent surlarının üstünden kimsenin parmağını bile gösteremeyeceği yoğunlukla nişan almalarını" emreden kral yeni büyük mancınık yapımını ve Haçlıların siperlerinin etrafının berkitilmesini sağladı. 30 Mayıs'ta mancınıkların yapımı tamamlanınca Philip öylesine yoğun saldırı başlattı ki "(Akra'ya) gece gündüz taş yağdı" ve Selahaddin ordularını cepheye sürmek zorunda kaldı. 7 Haziran'da Tel el-Ayyadiye'ye gelen Sultan Latin siperlerine her gün saldırılar düzenleyerek onların taş yağmurunu engellemeye çalıştı ama Fransız kuşatma silahlarını hiçbir şey durduramıyordu. Haçlılar aynı zamanda cepheden saldırmaya hazırlanıyor, Akra'nın çevresindeki hendekleri doldurarak surlara erişmeye çalışıyorlardı. Franklar ölen atlarını hatta insan cesetlerini bile atarak hendekleri doldurmaya uğraşırken Müslüman garnizon da onlardan daha hızlı davranarak buraları boşaltmaya çalışmaktaydı. Bir Müslüman tanık savunma hattının üçe ayrıldığını anlatıyor: Bir grup "hendeğe inip insan ve at cesetlerini parçalayarak taşınmasını kolaylaştırıyor", bir başkası bu iğrenç parçaları denize taşıyor, üçüncü bir grup da Hıristiyanların saldırısına karşı koyuyordu. "Böylesine korkunç bir görevi kimsenin yüreği kaldıramazdı" ama onlar hiç değilse şimdilik "bunu göze almaktaydılar. Daha sonra yaşamış Fransa yandaşı bir tarihçiye göre böy-

lesine hızla hazırlanan bir Frank saldırısı sonucu Kral Philip "isteseydi kenti rahatça teslim alabilirdi" ama Richard'ın gelip bu zaferi paylaşmasını istediği için ağırdan aldı. Bu biraz abartılı bir değerlendirme olabilir ve Philip'in bu kadar sabırlı davrandığına inanmak zor ama diğer taraftan Aslan Yürekli hakkındaki efsanelerin etkisiyle Üçüncü Haçlı Seferi'ne canlılık kazandıranın Angevin değil Capet kralı olduğu kolaylıkla gözden kaçırılabilir.[47]

Aslan Yürekli Akra'da

Gene de Richard'ın 8 Haziran'da Akra'ya görkemli gelişi askeri gücün Latinlerin lehine değişmesinde etkili oldu. Bir Müslüman gözlemci iki Hıristiyan kralı kıyaslarken şöyle diyor: "İngiliz kral çok daha deneyimli ve savaşırken çok daha cesurdu, ama daha zengin ve ünlü olmasına karşın asalet açısından Fransız kraldan daha alt seviyedeydi." Aslan Yürekli Yakındoğu'ya İngiltere ve Normandiya'nın en güçlü soyluları ile birlikte geldi. Bunlar arasında Leicester Lordu IV. Robert ve Tosny'li Roger gibi Manş'ın her iki yakasında da önemli arazilere sahip olan kişiler bulunuyordu. Aynı zamanda *yakın çevresinden* ya da saray şövalyelerinden kendisine büyük bir sadakatle bağlı olan savaşçı Cauvigny'li Andrew gibileri de onun yanında yer almıştı.[48]

Richard Kutsal Topraklara Kral Philip'inkinden çok daha fazla sayıda insan, maddi olanak ve daha büyük bir donanma ile geldi. Gerçekten de yirmi beş gemilik donanmasına kumanda eden İngiliz kralı daha Yakındoğu'nun topraklarına ayak basmadan Selahaddin'e karşı ilk askeri başarısını elde etti. Sur'dan güneye Akra'ya doğru yol alırken Richard Sidon civarında malzeme taşıyan çok büyük bir Müslüman gemisiyle karşılaştı. Gemiye Eyyubilerin elindeki Beyrut'tan yedi emir, 200 seçkin asker, yiyecek, silah ve çok sayıda Bizans ateşi şişesi ile "Müslümanların Hıristiyan ordusu üstüne salmayı tasarladığı 200 çok zehirli yılan" yüklenmişti. Rüzgârın kesilmesiyle Richard bu tekneye ulaşabildi ve Müslüman mürette-

batın Fransız gibi davranmalarına kanmadan saldırıya geçti. Gemiye çıkmasını engelleyen büyük bir direnişle karşılaşınca Richard koçbaşlarını kullanıp onu batırarak değerli navlunun düşmanının eline geçmesine mani oldu. Bu zaferin yaratacağı moral bozukluğunu pekiştirmek amacıyla ele geçirilen tek esir daha sonra ağır yaralı olarak felaketi anlatmak üzere Akra'ya gönderildi.

Kuşatma bölgesine gelen Richard kampını kentin kuzeyinde kurdu, Philip de doğuda konuşlanmıştı. Aslan Yürekli hemen "kentin en kısa zamanda hangi yoldan, ne tür kurnaz manevralarla, hangi kuşatma silahları kullanılarak teslim alınabileceğini" incelemeye koyuldu. Savaşa hazırlanırken, Kutsal Topraklara ayak basmasından bir hafta sonra hastalandı. Denizdeki zaferine ve görkemli karşılanmasına karşın Richard birdenbire çağdaşlarının *amaldia* (Allah'ın işi) dedikleri bir hastalıktan mustarip olarak on gün boyunca çadırında kalmaya mahkûm oldu; kısa sürede dişleri sallanmaya, tırnakları kırılmaya ve saçları dökülmeye başladı. Bu onun için dayanılmaz bir durumdu, üstelik yalnızca Tanrı'nın laneti olarak yorumlanma olasılığı yüzünden de değil. Selahaddin'in kampında kralın hastalığı bir nimet olarak algılandı, zira bu "Frankları saldırıdan alıkoymaktaydı". Oysa hastalığına karşın Richard haçlıların davasına katkıda bulunma yeteneğine sahip olduğunu kanıtladı.[49]

Saldırgan olarak tanınmasına karşın İngiliz kralı hemen Selahaddin'le diplomatik ilişki kurma yolları aramaya başladı. Batı'daki deneyimleri Aslan Yürekli'ye ortaçağ dünyasında politika ve savaşın birlikte kullanılarak zafere ulaşılabileceğini öğretmişti. "Kâfir" düşmanla savaşırken anlaşma zemini aramakta hiçbir sakınca görmemekteydi ama kurmaya çalıştığı ilişkileri hiç değilse şimdilik diğer haçlılardan gizlemekteydi. Daha hastalanmadan önce bile Richard Selahaddin ile yüz yüze görüşme yolları aramaya başlamıştı. Bu amaçla gönderdiği heyet Sultan tarafından nezaketle ama kesin olarak geri çevrildi: "Krallar bir anlaşmaya varılmadan asla bu-

luşmazlar" denmişti. "Buluşup birlikte yemek yedikten sonra savaşmaları hoş kaçmaz."

Richard kısa süre sonra armağan değiştokuşu önerisi getirdi ve 1 Temmuz'da "uzun süre önce esir aldıkları" bir Kuzey Afrikalıyı iyi niyet elçisi olarak gönderdi. Daha sonra Selahaddin'e krallarından "meyve ve buz" getiren üç Angevin heyeti geldi. Görünüşe bakılırsa Richard bu tür nezaket gösterilerinden zevk alıyor, kurnaz diplomatik manevralarla konukseverlik sınırlarını nereye kadar zorlayabileceğini görmeye çalışırken bir yandan da Doğu'nun ince zevklerinin, özellikle şeftali ve armudun tadına varıyordu. Diplomasi sanatının ustası olan Selahaddin üç Frank'a ordusunun pazarını gezdirerek buradaki çeşitli dükkânların, hamamların ve malzemelerin gözlerini kamaştırmasını sağladı. Selahaddin'i yakın çevresinde bu görüşmelerden haberdar olanlar arasında bulunan Bahaddin bu heyetlerin aslında casus oldukları ve Müslümanların moral durumlarını anlamak amacıyla gönderildikleri ve kendilerinin de onlardan bilgi almak için onları kabul ettikleri kanısındaydı. Akra'da Müslümanlarla görüşme zemini arayan yalnızca Richard değildi. Philip Augustus da kent garnizonunun komutanlarıyla özel görüşmeler yapıyordu ama bundan da önemli bir sonuç elde edilemedi. Öte yandan iki kralın diplomasi alanında yarışması, aralarındaki Kutsal Topraklara gelişlerini geciktiren rekabetin hâlâ sürdüğünü göstermekteydi.[50]

Rekabet mi birleşme mi?

Richard'ın Akra'ya gelişiyle anlaşmazlıkların ortak amaç birliği ile çözümleneceği zannedildi. Philip bizzat Aslan Yü-rekli'yi gemiden inerken karşılamaya gitti; her iki kral da "birbirlerine karşı çok saygılı davrandı". Hatta Fransa Kralı, Richard'ın Berengaria ile evlenerek kendi kız kardeşini kesin biçimde geri çevirmesine duyduğu kızgınlığı bile gizlemeyi başardı. Öte yandan kısa sürede bu dostlukta çatlaklar baş gösterdi: Richard her fırsatta Fransız kralından çok daha zengin olduğunu

sergiliyor, Philip'in "isteyen her şövalyeye, her toprak sahibine" ayda üç altın bezant ödeme teklifine karşılık kendisi ayda dört altın bezant vermeyi öneriyordu. Bu kişisel bir rekabet yarışı gibi görülse dahi, Aslan Yürekli'nin ordusundaki asker sayısının giderek artmasını ve haçlılarda askeri güç dengesini elinde tutmasını sağlamaktaydı.[51]

Kudüs Krallığı'nın politik geleceği gibi hassas bir konu da Angevin-Capet rekabetini körüklemekteydi. 1187'de Hıttin'deki büyük hezimeti ve esir düşmesinden bu yana Lusignan'lı Guy'ın Kudüs tahtı üzerindeki hakkı sorgulanır olmuştu. Sur'un gözü pek savunucusu ve Latin Doğu'nun kurtarıcısı Montferrat Markisi Konrad birçoklarının gözünde bu taht için en doğru seçimdi. Konrad'ın esaretten kurtulan Guy'ın Sur'a girmesini engellemesinden sonra bu çekişme açık bir çatışmaya dönüştü 1190 güz başında Kraliçe Sibylla (IV. Baldwin'in kız kardeşi) ve iki küçük kızı Akra dışındaki haçlı kampında kalırken hastalandığında bu kriz daha da derinleşti. Onların ölümü Guy'ın politik güvenliğine büyük bir darbe oldu çünkü böylece Kudüs tahtına olan tek kan bağını yitirmiş duruma geldi. Artık Guy'ın taht üzerindeki hakkı apaçık sorgulanırken Latin krallığının yaşamakta olan soylularının çoğu Konrad'ı desteklemeye karar verdiler.

1190 Kasım'ında bir hayli tatsız bir politik çözüm boy gösterdi. Kudüs krallığının tahtı kan bağı açısından artık Sibylla'nın küçük kız kardeşi güzel Isabella'ya aitti, dolayısıyla Guy'ın düşmanları onun Konrad ile evlenmesini tasarlıyorlardı. Bu evliliğin gerçekleşmesi için ufak birtakım sorunların çözümlenmesi gerekiyordu. Söylendiğine göre Konrad'ın eski eşlerinden en az biri hâlâ Batı'da yaşamaktaydı. Daha da kötüsü Isabelle'in zaten eşi vardı: Toron'lu Humphrey. Evli çift Akra dışındaki haçlı kampında kalmaktaydılar. Çadırından kaçırılan ve annesi Maria Komnena tarafından zorlanan Isabelle sonunda evliliğini kuşkulu bir biçimde sonlandırmayı kabul etti ve Konrad'la evlendi. Yıllar sonra papalık konseyi bu evliliği iki eşlilik ve yakın arabalık (çünkü Isabelle'in kız

kardeşi bir zamanlar Konrad'ın erkek kardeşiyle evlenmişti) olarak ilan edecekti ama şimdilik güçlü askeri liderlik uğruna yasaların ince noktaları görmezden gelinebilirdi. Konrad Guy yerine kendisinin ve Isabella'nın taç giymesine karşı çıkarak Sur'da yerleşmeyi yeğleyecek ve "kralın" otoritesini paramparça edecekti.

1191 yazında bu sorunun çözümlenmesi son derece elzemdi. Doğal olarak Richard ve Philip karşı saflarda yer aldılar. Poitou kontu sıfatıyla Aslan Yürekli Lusignan ailesinin efendisiydi; dolayısıyla Richard'ın Guy'ı desteklemesi bekleniyordu, zaten bu, kral daha Akra'ya ulaşmadan önce Guy'ın Mayıs'ta Kıbrıs'a gelerek bu desteği istemesiyle de kanıtlanmıştı. Bu arada Philip artık kuşatmaya katılmış olan akrabası Konrad'ı destekliyordu. 7 Mayıs 1191'de Fransa Kralı Akra'nın dışında bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma ile kendilerine ticaret ayrıcalığı tanınması karşılığında Venediklilerin desteği alınmaktaydı. Anlaşmadaki iki imzadan biri ise kendini "müstakbel kral" olarak tanımlayan Konrad'a aitti. Cenevizliler zaten Fransızların müttefiki idiler ve Pisalılar da Richard tarafından satın alınmıştı; değişik kamplar arasındaki bu karmaşık bağlantılar ve uzlaşmazlıklar Üçüncü Haçlı Seferini dağıtacak gibi görünüyordu. Gene de tartışma alevlenmedi. Richard'ın desteklediği Lusignan'lı Geoffrey Haziran sonunda Konrad'ı ihanetle suçladı ama marki tutuklanmamak için Sur'a kaçtı ve sorun hiç değilse o an için rafa kaldırılmış oldu.[52]

Aslında Richard ile Philip aralarındaki büyük gerilim ve düşmanlığa karşın askeri açıdan ilerleme kaydetmek adına gönülsüz de olsa işbirliği yaptılar. 1191 Haziran ayı boyunca ve Temmuz başlarında Angevin ve Capet orduları birlikte saldırıda bulundular; biri Selahaddin'e karşı siperleri korurken diğeri kente baskın düzenledi. Haziran sonuna doğru Richard'ın süregelen hastalığının yol açtığı gecikmelerle sabrı tükenen Philip Akra'ya kendi başına saldırmaya kalkıştı ama pek başarılı olamadı. Bu girişimde bile Richard'ın müttefikleri haçlı kampının savunmasında yardımcı oldular ve

Lusignan'lı Geoffrey kendi başına baltasıyla on Müslümanın kafasını uçurdu.

Haçlıların kuşatma stratejisi

1191 yaz başında Akra çevresinde toplanmış bulunan yaklaşık 25.000 haçlı ile Richard ve Philip nispeten mantıklı, saldırıya dayanan bir kuşatma stratejisi belirlediler. Lağımcılar kentin surlarının altında tüneller kazmakla görevlendirildi; bu arada birçok kez Akra surlarına saldırılar düzenlendi. Öte yandan iki kralın Haziran boyunca savaş planı, durmaksızın kenti mancınıklarla dövmeyi sürdürerek Akra'nın fiziki savunmasını yıkmayı ve garnizonun psikolojik direnişini kırmayı hedefliyordu. Frank kralları çok sayıda mancınıkla kentin çevresini sardılar. Böylesine korkunç bir saldırı Haçlı Seferlerinde ilk kez yaşanıyordu ve Akra harekâtı kuşatma savaşında yeni bir uygulama oluşturulmaktaydı.

Doğal olarak, kutsal savaşların başlangıcından beri bombardıman kuşatmanın öncül taktiklerinden biri olmuş, her iki taraf da çeşitli türde mancınıklar kullanmışlardı. Öte yandan şimdiye kadar bu aletler boyutları ve atabildikleri taşların ebadı ve menzili açısından nispeten yetersiz kalmıştı. Kuşatmacılar bir düşman garnizonuna zarar vermek ve moralini bozmak için mancınık ateşine başvuruyorlardı ama genellikle bunun berkitilmiş duvarları ya da kaleleri yıkması çok zordu.

I. Richard ve muhtemelen Philip Augustus da Akra kuşatması sırasında daha geliştirilmiş bir mancınık teknolojisi uygulamayı tasarlayarak daha büyük taşları daha uzağa ve daha isabetli bir şekilde fırlatacak aygıtlar kullanmış olabilirler. Philip'in hızlandırdığı bombardıman Richard'ın gelişinden sonra daha da yoğunlaştı ve sürekli taş yağmuru altında kalan Akra surlarının daha büyük bir kesimi yıkılmaya başladı. Haçlılar en güçlü Fransız mancınığına "Mal Voisine" ya da "Kötü Komşu" adını vermişler, Müslümanların mancınıklarına da "Mal Cousine" ya da "Kötü Akraba" ismini takmış-

lardı. Akra'daki garnizon zaman zaman "Kötü Komşu"ya zarar vermeyi başardı ama Philip bunu yeniden onartarak kentin kuzeydoğu köşesindeki Lanetli Kule'nin taş yağmuruna tutulmasını sağladı. Franklar ortak fondan sağlanan para ile "Tanrı'nın kendi mancınığı" adını verdikleri bir başka aygıt satın aldılar; çağdaş bir gözlemciye göre, "namuslu olarak nam salmış bir papaz her zaman bu aletin yanında duruyor, vaazlar veriyor, onarımı için para topluyor ve taş toplayacak insanlar görevlendiriyordu".

Richard'ın adamlarının kullandığı mancınıklar arasında kralın Messina'dan getirdiği "olağanüstü ustalık ve malzeme ile yapılmış", kocaman taşlar atabilen iki yeni aygıt vardı. Franklar arasında dolaşan bir söylentiye göre bunlardan birinin attığı taş Akra'da yirmi kişiyi öldürmüş ve daha sonra incelemesi için Selahaddin'e götürülmüştü, ama bu daha çok moral vermek için uydurulan bir kamp dedikodusunu andırıyor ve Müslüman gözlemciler tarafından doğrulanmıyor. Aslan Yürekli'nin mancınıklarından bir başkasının attığı taş kent merkezindeki Kasaplar Sokağı'na kadar ulaşabiliyordu; bu, limana kadar uzanan bir sokaktı.[53]

Haziran sonlarına doğru yoğun haçlı saldırıları etkili olmaya başladı. Selahaddin'in kampındaki bir gözlemci Frankların "kent surlarını sürekli dövmesi" sonucu surların "sarsılmaya" başladığını ve haçlıların bunların neredeyse "yıkılmak üzere" olduğunu gördüklerini söylüyor. Yazdıklarına bakılırsa, "Kentteki savunma güçleri çok zayıf düş[müş]tü ve boyunlarındaki ip gitgide daha sık sıkışıyor" idi. Akra içindeki asker sayısının azalması artık askerlerin sürekli olarak gece gündüz nöbet tutmalarını gerektiriyor, çoğu günlerce uyku uyuyamıyordu. Sultan'ın kampına gelen iletilerde sürekli çatışma içinde olan garnizonun çok yorgun düştüğü ve tükenmek üzere olduğu belirtiliyordu.

Selahaddin bu konuda elinden geleni yaptı; düzenli olarak Latin siperlerine saldırdı. Bahar sonu ve yaz başında imparatorluğun dört bir yanından Akra'ya gelen birliklerle

ordusunun safları güçlendi. Gerçekten de, Haziran sonunda Mezopotamya ve Mısır'dan çok sayıda asker geldi. Ama artık haçlıların konumu çok sağlamlaşmıştı. Müslümanlar zaman zaman yaptıkları baskınlarla düşman kampına girmeyi başarıyorlardı (hatta bir keresinde Frankların tencerelerini çalmayı başarmışlardı) ama her defasında püskürtülüyorlardı. Selahaddin geceleri daha kurnazca taktikler uygulamayı denedi. Usta hırsızlar sessizce Latin nöbetçilerin arasından sızıp çadırlara ulaşarak kendilerine bir kurban seçeceklerdi. Bahaddin "bunların insanlara uyurken yaklaşıp bıçaklarını boğazlarına dayadıktan sonra uyandırarak işaretle "ses çıkarırsan boğazını keserim" dediklerini, sonra onları esir alarak sorgulanmak üzere getirdiklerini anlatıyor. Gene de Hıristiyanların saldırılarını durdurmayı ve haçlıların moralini bozmayı hedefleyen bu girişimler sonuç vermedi. Temmuz başında Akra'nın düşmek üzere olduğu açıkça görülebiliyordu. Bir Müslüman gözlemciye göre, at üstünde kent savunmasını inceleyen Selahaddin dehşete kapılmış gibiydi: "Akra'ya bakıp yaşanan acılara tanık olurken ... gözlerinden yaşlar boşanıyordu." Çok sarsılmış olduğu için "o gün hiç yemek yemedi, sadece doktorunun önerdiği bir sıvıdan birkaç bardak içti. Yorgun, tükenmiş ve çok kederliydi."[54]

AKRA'NIN YAZGISI

2 Temmuz 1191'de haçlılar stratejilerini değiştirdiler. Akra'nın savunmasını neredeyse yok ettikten sonra bundan yararlanmaya karar verdiler. Lanetli Kule çok hasar görmüştü ve yakınındaki on metre uzunluğunda sur yıkılmak üzereydi; kuzeyde ikinci bir kule de aynı durumdaydı. Latin lağımcılar bu hedefleri tümüyle yerle bir etmeye yoğunlaşırken mancınık ateşi yavaşladı ve Franklar Akra'ya girmek "kararlılığı" ile cepheden saldırıya geçtiler.

Bu saldırıların başlamasından bir gün sonra Selahaddin Karakuş ve el-Maştub'dan acil bir çağrı aldı: "Eğer bir şeyler

yapmazsanız yarın kentin teslimi için görüşmelere başlayacağız." Müslüman kampındaki bir tanık "Sultan'ın perişan olduğunu" belirtiyor. Yaklaşan felaketten dehşete kapılan Sultan 3 Temmuz'da el-Adil'e Hıristiyanların kampına bir saldırı düzenlemesini emretti ama "Frank piyadeleri silahları, arbaletleri, mızrakları ve okları ile sanki bir duvar oluşturmuşlardı. Aynı zamanda Fransız lağımcılar Lanetli Kule'nin yanındaki tüneli de tamamlamış durumdaydılar. Tünel ateşe verilince üstündeki duvarın büyük bir kısmı yıkıldı. Çok sayıda Frank yıkılan duvara merdivenle tırmanmaya başladı; bu arada Müslüman garnizon da yıkıntıların üzerine çıkıp göğüs göğse savaşa hazırlandı.

Tepeye ilk ulaşan Philip'in şövalyelerinden Aubery Clements oldu. Hıristiyanlar arasında dolaşan bir söylentiye göre Aubery tırmanmaya başlamadan önce "Bugün ya öleceğim ya da Tanrı'nın izniyle Akra'ya gireceğim" diye haykırmıştı. Aubery tepeye ulaştıktan sonra ardından gelenlerin ağırlığı yüzünden merdiven yıkıldı ve Frankların saldırısı duraksadı. Tek başına kalan Aubery "olağanüstü bir cesaretle" savaştı; aşağıda kalan yurttaşları "çevresini saran Türkler tarafından hançerlenerek öldürülmesini" çaresizlikle izlediler. En azından haçlılar olayı böyle anlatıyor. Müslüman tanıklar Aubery'nin hayatının bağışlanması için yalvarıp haçlıların tümüyle geri çekilmesini sağlayacağına söz verdiğini ama bu arada bir Kürt tarafından öldürüldüğünü ileri sürmekteler. Latin saldırısı neredeyse başarılı oluyordu ve Akra savunmasının yetersizliği kentte büyük paniğe yol açtı. O gece üç emir karanlıktan yararlanarak küçük bir tekne ile kaçmaya kalkıştı; bunlardan biri Selahaddin'e sığınmak gafletinde bulundu ve derhal zincire vuruldu. Aslında bu durum bir gerçeği ortaya koyuyordu: Akra düşmek üzereydi.[55]

Son darbe I. Richard'ın hedef aldığı kuzeydeki savunma güçlerine indirildi. Hastalığı yüzünden hâlâ zorlukla yürüyebilen kral "kocaman ipek bir yorgana sarılı olarak" sedye ile cepheye taşınmıştı. Bu kuşatma perdesi arkasından tatar yayı

ile zor durumdaki Müslüman birliklere ateş ederken, Aubery Clements'in zırhını giymek gafletinde bulunan bir savaşçıyı da vurdu. 5 Temmuz'da lağımcılar bir başka tüneli ateşe verdiler ve kuzeydeki bir kulenin çevresindeki surları kısmen yıkmayı başardılar. Lanetli Kule'de olduğu gibi haçlılar burada da molozları aşmak zorundaydılar; bu ise büyük bir saldırıda bulunmalarını zorlaştırıyordu. Richard'ın bulduğu çözüm onun öngörülü ve savaşın gerçekleri konusunda bilgili olduğunu sergiledi. Çağdaşlarından birinin alaycı bir dille belirttiği gibi, "herkes parayı sever"; kral yıkıntıdan bir taş taşıyan herkese iki altın sikke vereceğini ilan etti. Bu neredeyse bir intihar girişimiydi, zira askerler oklarını ve yaylarını bırakmak zorundaydı ve Müslümanlar açılan gediği canla başla savunmaktaydılar. Gene de çok sayıda gönüllü çıktı, özellikle Aslan Yürekli ödülü önce üç, sonra da dört altına yükseltince.

Garnizonun tüm çabalarına karşın, bundan sonraki beş gün boyunca Richard'ın planı başarıyla uygulandı; surlarda büyük çapta insan ve para kaybına mal olan bir gedik açıldı. Diğer cephelerde haçlıların mancınıkları yeniden harekete geçti ve öylesine bir baskı uygulandı ki bazı Müslümanlar çaresizlik içinde duvarlardan atlayıp öldüler.[56]

Müzakereler

Artık yenilgi kaçınılmaz hale geldiği için savaş tüm gücüyle sürerken Akra'daki garnizonun komutanları teslim olma koşullarını araştırmaya başladılar. Kentin düşmesinin hangi koşullarda ve ne zaman gerçekleştiği tam olarak bilinmiyor. El-Maştub ve Karakuş görüşmelere 4 Temmuz'da başlamış olabilirler, bu yüzden kuşatmanın sonlandırılmasında Richard'ın Philip'ten daha başarılı olduğunu varsaymak yanlış olabilir. Akra'nın teslim olmasını Angevin ve Capet ordularının ortak gücü sağlamıştır. Kesin olan, garnizonun fiziksel ve ruhsal olarak direncinin tümüyle kırılmış bulunmasıdır. Bir Hıristiyan tanık Müslümanların durumunu şöyle anlatıyor:

> Gözlerinin önünde gerçekleşen mucize onları korkutmuştu; tüm dünya onları yok etmek üzere üstlerine geliyordu; surların yıkılıp paramparça olduğuna, insanların yaralandığına, öldürüldüğüne, parçalandığına tanık oldular. Kentte 6.000 kişi kalmıştı ... ama bu sayı yeterli değildi.

Öte yandan Selahaddin'in kampındaki bir Müslümana göre, Akra garnizonu o Temmuz "ölümle burun buruna gelmişti". Kente girildiğinde tek kişinin bile sağ bırakılmayacağına inanan Müslümanlar yaşamlarını sürdürmek için teslim olmayı yeğlediler. 6 Temmuz'da Richard ve Philip Müslüman heyetlerin teslim bayrağı çekerek kentten çıkıp Selahaddin ile barış koşullarını görüşmelerini önerdiler ama bir anlaşma sağlanamadı. Sultan hâlâ tümüyle teslim olmamak umudundaydı. Garnizonun gece karanlığında kentten çıkması için bir plan yapıldı ama bu plan Eyyubi ordusundan kaçan bir memluk tarafından Hıristiyanlara ihbar edildi. Planı öğrenen haçlılar nöbetçileri artırdılar ve Selahaddin'in orduları tüm gece boyunca süren çabalarına karşın Frank hatlarında bir gedik bulamadılar. Bu arada Suriye'den destek güçler son bir karşı saldırı için Müslüman kampına gelmekteydi.

Oysa Haçlı siperlerinde Richard ve Philip üstünlüğü sağladıklarının bilincindeydiler. Daha sonraki günlerde kendi ağır koşulları dışında hiçbir pazarlığa yanaşmadılar. Selahaddin'in bu görüşmelerdeki rolü tam olarak bilinmiyor. Müslüman gözlemciler onun yenilmezliğiyle ilgili iddiaları sürdürmek için bu süreçte yer almadığını titizlikle belirtiyorlar. Hatta, bu yazarlara göre, nihai koşullarla ilgili belge kendisine sunulduğunda Sultan "kesinlikle hoşnut kalmadığını" söyledi, Akra'nın beklenmedik teslimiyetinin tüm planlarını altüst ettiğini belirtti. Öte yandan Hıristiyan çağdaşları Selahaddin'in "artık savunulamayan kentin teslim olmasını" kabul ettiğini ve komutanlarına "mümkün olan en uygun barış koşullarını sağlamaları" için emir verdiğini ileri sürüyorlar. Diğer taraftan Haçlı krallarının

Sultan'ın onaylayacağından emin olmadan barış görüşmelerini sürdürmeyecekleri de kesindir.[57]

Teslim oluş

Sonunda 12 Temmuz 1191'de Akra kuşatmasını sonlandıran anlaşma imzalandı. Kent tüm varlığı ile Franklara teslim olacak, Müslümanların hayatı bağışlanacaktı. 200.000 altın dinar ödeninceye, Hıttin'de ele geçirilen Gerçek Haç iade edilinceye, 1500 kadar "sıradan" Frank ve 100 ila 200 kadar üst rütbeli esir serbest bırakılıncaya dek kentteki garnizon rehin tutulacaktı. Böylesine ağır koşullar Latin Hıristiyanları adına büyük bir zaferdi.

Neredeyse iki yıl süren büyük mücadeleden sonra Akra savaşı korkunç ve kanlı bir şekilde değil, barış sağlanarak sona erdi. Barış anlaşması imzalandıktan sonra Haçlı ordularına tellal gönderilerek düşmanlığın bittiği, hiç kimsenin Türklere hakaret etmemesi ya da tahrikte bulunmaması gerektiği, "Sur siperlerinde görülen Türklere ateş açılmayacağı" bildirildi. "O gün Hıristiyanlar surların üzerinde dolaşan Türkleri meraklı gözlerle izlerken" ortalığı garip bir sükûnet kapladı. Sonunda kent kapıları açıldı ve garnizon teslim olmak üzere dışarı çıktı. Bu manzara birçok haçlıyı şaşırttı; son aylarda yüzlerini görmedikleri düşman şimdi karşılarındaydı; hiç de başıbozuk bir güruh gibi değil, "olağanüstü yiğit ... güçlükler karşısında yılmamış, kararlı" bir görünüşleri vardı. Frankların bazıları o kadar hoşgörülü davranmadılar; "bu lanet olasıcalar"ın Akra'daki "yıkılmış ve köhnemiş" kiliseleri kirlettikleri kanısındaydılar ama genel olarak garnizonun teslim oluşu sırasında herhangi bir şiddet olayı yaşanmadı.[58]

Üçüncü Haçlı Seferi'nin askerleri Müslüman düşmanları gibi Akra'da büyük bir direniş sergilediler, olağanüstü sıcaklarda ve ağır kış koşullarında, açlık ve hastalıkla boğuşarak ve bitip tükenmeyen savaşlar vererek azimle kuşatmayı sürdürdüler. Bu arada binlerce, belki on binlerce kayıp verildi; ölenlerin sayısını saptamak olanaksızdı. Daha kolay belirle-

nebilen soylular arasında görülmedik kayıplar yaşanmıştı: bir patrik, altı başpiskopos ve yirmi rahip; kırk kadar kont ve 500 ünlü soylu yaşamını yitirmişti. Bu savaşı başlatan İngiltere ve Fransa kralları değildi ama zafere ulaşılmasında büyük rol oynamışlardı. Onların gelmesinden önce yapılan savaşlar sonuçsuz kalmıştı. Richard ve Philip'in sağladığı destek ve canlılık durumu haçlıların lehine döndürdü. Sonuçta bu zafer iki kralın eseriydi, onlar da bunu böyle görüyorlardı. Kent garnizonu silahlarından arındırılınca ödüllerini almak için harekete geçtiler.

Batı'da harekete geçmeden önce Richard ve Philip Kutsal Topraklarda kazandıklarını eşit olarak bölüşmek üzere anlaşmışlardı. Bu yüzden her ikisinin de bayrakları Akra üzerine dalgalanmaya başladı; Richard kraliyet sarayına yerleşti ve el-Maştub ile esirlerin yarısını gözaltına aldı. Philip de Tapınak Şövalyelerinin eski merkezine yerleşerek Karakuş ile kalan esirleri teslim aldı. Öte yandan bu paylaşım diğerlerine çok az ganimet bırakıyordu. Richard krallığının haklarını sergilemek adına Akra'ya o yıl Nisan ayında gelen haçlı Avusturyalı Dük V. Leopold'un bayrağını duvardan indirdi. Bu hareketi genellikle tarihçiler tarafından Aslan Yürekli'nın çabuk parlayan, kaba yapısının kanıtı olarak yorumlanır ama bu ona haksızlık etmektir. Richard daha sonra bu olayın yol açtığı hoşnutsuzluğun sıkıntısını çekti ama o dönemde yalnızca krallığının çıkarlarını savunmaktaydı ve Leopold'la ilgili davranışı Philip tarafından da onaylandı. Ganimetlerin azlığı kimi haçlılarda düş kırıklığı yarattıysa da Frankların çoğunluğu için ölüm tehdidi taşımayan bir yaşam çok değerliydi. Akra'ya girerken "sevinç içinde dans ediyorlardı" ve çağdaş bir Latin yorumcuya göre artık "hayatın keyfini çıkarmak ve çoktan hak ettikleri bir dinlenceye kavuşmak için özgürdüler". Gerçekten de kısa sürede çoğu, askerliğin geleneksel alışkanlıkları olan içki, kumar ve seks âlemlerine kendilerini kaptırdılar.[59]

Akra'nın düşüşünün etkileri

Akra'nın ele geçirilişi tabii ki Haçlı Seferi'nin sonu olmadı ama Kutsal Toprakların yeniden kazanılması yolunda büyük bir adımdı. Bunun bir nedeni artık bu limanın Batı'daki Hıristiyan orduları için bir çıkartma noktası olmasıydı ama Akra'nın "Filistin'e yaşamsal bir geçit" oluşturduğu abartılmamalıdır. Kuzeydeki Sur her zaman Latinlerin elinde olmuştur ve Akra düşmeseydi Yakındoğu'da güvenli bir liman olarak iş görebilirdi. Akra'nın düşmesinin gerçek önemi başkadır.

Selahaddin'in askeri gücünün en değerli unsuru olan Mısır donanması Akra'nın korunaklı iç limanında demirliydi. Kent için yaşamsal olan Sultan'ın donanması –yaklaşık yetmiş gemi–kuşatma boyunca burada kısılıp kalmıştı. Haçlılar şimdi bu donanmayı sahiplenerek deniz güçlerini olağanüstü artırmış ve tek bir darbe ile Selahaddin'in Akdeniz'de Hıristiyan egemenliğine son verme umutlarını yok etmişlerdi. Üçüncü Haçlı Seferi boyunca Franklar denizdeki üstünlüklerini sürdürdüler.

Akra'nın ele geçirilmesi başka sonuçları da beraberinde getirdi. Latinlerin moralini tam zamanında ve büyük çapta yükseltti. Artık Haçlılar köşeyi döndüklerine ve 1187'deki Hıttin ve Kudüs'ün düşmesiyle uğradıkları hezimeti geride bıraktıklarına, Tanrı adına savaşlarında zafere ulaşacaklarına inanabilirlerdi. Kutsal kentin geri alınacağı konusundaki bu özgüven ve inancı yönlendirmek artık I. Richard ve Philip Augustus'a düşüyordu.

Buna karşın, Selahaddin son derece acı bir gerçekle yüzleşmekteydi. Yirmi bir ay boyunca kendini Akra'yı savunmaya adamış, geniş imparatorluğunun tüm kaynaklarını bu amaca yönlendirmişti. Cihat sırasında her zaman kuşatma savaşına girmekten kaçınmıştı. Oysa burada, Akra'da bunu yapmıştı. Ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin muazzam ordusu karşısında yenilgiye uğramıştı. En kritik anlarda –özellikle 1189 sonbaharında ve 1190 yazında– komutan olarak kararsız kalmıştı. Fiziksel olarak da çektiği hastalıklar onu zayıf düşürmüştü.

Akra harekatı boyunca yeterli insan gücü ve kaynak sağlamaya, imparatorluğunun gereksinimlerini karşılamaya ve Suriye'yi Almanlara karşı savunmaya çalışmış, bir yandan da uzun kutsal savaş yıllarından yılmış bir Müslüman âlemini harekete geçirmeye uğraşmıştı.

Akra'nın liman olarak stratejik önemi göz önüne alınırsa, savaşçı insan gücündeki kayıp önemsenmeyebilirdi. Öte yandan Selahaddin'in komutan ve İslam'ın muzaffer savunucusu olarak ünü büyük zarar görmüştü. Onun yıllardır özenle oluşturduğu yenilmezlik imajı İslam dünyasını bir araya getirmiş, Selahaddin *el-Nasır* (Savunucu), ideal *mücahit* söylencesi ordularının cephelere gitmesini sağlamıştı. Bu görüntüdeki çatlaklar çok derindi. Şaşkına dönen birliklerinin "çığlıkları, yakınmaları, ağlamaları ve feryatları" arasında Selahaddin örselenen ününü düzeltmek ve intikam planları kurmak üzere Saffaram'a doğru toplu bir geri çekilme emri verdi.[60]

TEK KRAL

Akra zaferinden sonraki günlerde Aslan Yürekli Richard'ın Üçüncü Haçlı Seferi'ndeki rolü değişime uğradı. Batı'dan hareket ederken yeni taç giymiş bir kral ve Philip Augustus'a kıyasla daha yaşlı, zengin ve güçlü bir orduya sahip durumdaydı ama gene de kısmen Capet kralının gölgesinde kalmaktaydı. Öte yandan 1192 Temmuz ortalarında Philip'in Kutsal Topraklardan ayrılmaya hazırlandığı söylentisi dolaşmaya başladı. 22 Temmuz'da Richard iki kralın Doğu'da üç yıl ya da Kudüs geri alınıncaya kadar kalacağıyla ilgili ortak bir bildiri yayınlamak istediğinde Fransız kral asıl niyetini açıkladı. Akra ele geçirildiğine göre kral kendi Haçlı Seferi'ni tamamladığını düşünüyor ve en kısa zamanda Fransa'ya dönmek istiyordu. Haçlılardan biri bu konuda, "Aman Tanrım! Bu ne terslik!" diye yazıyor.

Philip'in bu beklenmedik kararının altında yatanları anlamak hiç de kolay değil; bu konudaki yorumlar son derece

çelişkili ve yanlı. Çeşitli kaynaklar Philip'in çok hasta olduğunu; Richard'ın Capet kralının oğlu ve vârisinin Avrupa'da öldüğü söylentisini yaydığını ya da korkak Fransız kralın Haçlı Seferi'ni terk ederek ordularını beş parasız bıraktığını ileri sürmekteler. Aslında Philip kendisini önce bir kral, sonra bir Haçlı olarak görmekteydi. Kutsal Savaş Tanrı'nın emri olabilirdi ve Philip de bunda kendi payına düşeni yapmaya hazırdı ama asıl arzusu ülkesini korumak, yönetmek ve geliştirmekti. Bu son isteğiyle ilgili olarak önüne önemli bir fırsat çıkmıştı. Flandra Kontu Philip Temmuz'da Akra'da ölmüş, Kral Philip'e bereketli Artois bölgesini miras olarak bırakmıştı. Bu mirasa sahip çıkmak için Fransa kralının Batı Avrupa'da bulunması gerekiyordu. Philip haklı olarak imparatorluğunun çıkarlarını Haçlılarınkinden üstün tutmaktaydı.

Amacı ne olursa olsun, ortada bir gerçek vardı. Buradan ayrılması küçük düşürücüydü. Avrupa'da I. Richard'ın en büyük eleştirmenleri bile Fransız kralının kaçışını kınadılar. Daha da kötüsü, Fransız soyluların büyük çoğunluğu Kutsal Topraklarda kalmayı seçti; yalnızca Nevers'li Philip kralla birlikte gitmeyi yeğledi. Philip Augustus'un seferden ayrılması çağdaşları arasında geniş çapta eleştiriye uğradı. Günümüz yorumcularından biri "Haçlı Seferlerindeki davranışı ününe silinmez bir leke sürdü" diye yazıyor ama bu, Philip'in Üçüncü Haçlı Seferi'ne gerçekten katkıda bulunmuş olduğunu göz ardı etmemize yol açmamalı. Ortaçağda Latin Hıristiyan âleminde birçok kral haçlı yemini etmiş ama Deniz Ötesi'ne ayak bile basmamıştır; bunların arasında Richard'ın kendi babası, ünlü İngiltere kralı II. Henry de bulunmaktadır.

Yandaşlarından birinin iddia ettiği gibi, Philip belki gemisi batıya doğru yelken açarken ağlamamıştır ama kutsal savaş davasına katkıda bulunduğu kesindir.[61]

I. Richard için Philip'ın ayrılması birçok açıdan iyi haberdi. Evet, bu yüzden Haçlı Seferi'nin tüm giderlerini yüklenmek zorunda kalacaktı ama cepleri yeteri kadar büyük ve doluydu. Fransa kralının gitmesiyle tüm seferin denetimi kesinlikle ken-

disine geçecekti. Ayrıca Fransız Haçlılarının neredeyse tümü Burgonya dükü Hugh'un komutası altında Yakındoğu'da kalacağından Latinlerin gücü azalmamış olacaktı. Kutsal savaşın bu büyük sahnesinde efsane olma fırsatını yakalayan Richard derhal harekete geçti.

Öncelikle Kudüs krallığının geleceğiyle ilgili anlaşmazlığı ele aldı. Philip gitmek üzere olduğundan siyasi alanda tek başına kalan Montferrat'lı Konrad 26 Temmuz'da gönülsüzce İngiltere kralına biat etti ve Richard'ın çıkarını gözeteceği kesin olan bir uzlaşma komisyonunun kararına uyacağını belirtti. İki gün sonra Angevin ve Capet kralları anlaşmayı açıkladılar. Lusignan'lı Guy yaşam boyu kral olarak kalacaktı. Ülkenin gelirleri Konrad ile paylaşılacak ve Guy'un ölümünde marki taç giyecekti. Bu arada Konrad'a ödül olarak miras da bırakabileceği Sur, Beyrut ve Sidon verildi. Hem Guy hem de Konrad ölürse krallık Richard'a geçecekti.

Bu anlaşma sağlandıktan sonra Richard, Philip'in Avrupa'ya dönmesiyle ortaya çıkan başka bir önemli soruna eğildi. Her iki kral sefere birlikte çıkmaya özen göstermişlerdi, çünkü birbirlerine güvenmiyor, birinin yokluğunda ötekinin onun ülkesini işgal edebileceğini düşünüyorlardı. Fransa kralı Latin Batı'ya ulaşınca Angevinler ciddi bir tehditle karşılaşabilirlerdi. Richard bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için elinden geleni yaptı ve 29 Temmuz'da Philip'e ayrıntılı bir barış yemini ettirdi. Yerleşik kurallara göre Capet kralı bir elinde İncil'i tutarken öbür elini kutsal emanetlerin üzerine koyarak verdiği sözlerin kutsallığını ve bağlayıcılığını kanıtladı. Richard seferdeyken Angevin ordularına ya da topraklarına hiçbir saldırı yapılmayacaktı. Aslan Yürekli Avrupa'ya döndüğünde ise düşmanca bir davranıştan kırk gün önce Richard uyarılacaktı. Anlaşmayı pekiştirmek için Burgonya dükü Hugh ile Champagne'lı Henry garantörlüğü üstlendiler.

31 Temmuz'da Philip Akra'da esir alınan garnizonun yarısını yanına alarak Konrad'la birlikte kuzeye, Sur'a hareket etti ve birkaç gün sonra da Fransa kralı Kutsal Topraklardan

ve Üçüncü Haçlı Seferi'nden ayrıldı. Yemin etmiş olsun olmasın, Richard Philip'in niyetlerinden kuşkulanmayı sürdürdü ve en güvendiği adamlarından bir heyet oluşturarak onların kralı dönüş yolunda gölge gibi izlemelerini, evine varışını ve daha sonraki davranışlarını İngiltere'ye ve kendisine bildirmelerini istedi. Richard'ın 6 Ağustos'ta önde gelen İngiliz yetkililere yazdığı mektup onun aklından geçenleri ve Philip'in ayrılmasından yararlanma arzusu ile endişelerini yansıtmaktaydı:

> Akra'nın düşüşünden on beş gün sonra Fransa kralı ülkesine dönmek üzere bizden ayrıldı. Bizler ise Tanrı'ya duyduğumuz sevgi ve saygıyı kendimize duyduklarımızdan ve yeni topraklar elde etmekten üstün tutmaktayız. Bizler mümkün olduğu kadar kısa sürede Latin Krallığı'nı eski haline dönüştürecek ve ancak ondan sonra kendi ülkemize döneceğiz. Bununla beraber, bir sonraki Perhizde yola çıkacağımızdan emin olabilirsiniz.

Bu ana kadar Richard Üçüncü Haçlı Seferi'nin gerçekleşmesi üzerine yoğunlaşabilmişti. Philip yanında olduğu için Batı'daki kendi ülkesinin güvende olduğuna inanıyordu. Bundan sonra ise endişeleri giderek arttı; Doğu'da geçirdiği her gün rakibine zaman kazandırmaktaydı. Artık Aslan Yürekli kendini yalnızca Kutsal Toprakların yeniden kazanılmasına veremeyecekti.[62]

SERİNKANLILIKLA

Haçlı Seferi'nin tek komutanı olan Richard'ın ilk işi Latin Doğu'nun yeniden ele geçirilmesini sürdürmek adına Akra'nın teslim koşullarının yerine getirilmesini sağlamak oldu. Öncelikli sorun zaman yitirmemekti. Hava koşulları nedeniyle savaş ancak iki ay daha devam edebilirdi, bu yüzden kış gelmeden zafere ulaşmak için hemen harekete geçmek

gerekliydi. Richard'ın Akra'daki surları onarmak için birkaç haftaya ihtiyacı vardı, böylece buradan ayrıldığında kentin kendini savunabilmesi sağlanacaktı; bir yandan da barış antlaşmasının bir an önce yürürlüğe girmesi için Selahaddin'e baskı uygulamaktaydı.

Her iki taraf artık çok hassas ama aynı zamanda ölümcül bir diplomasi dansına başladılar. Sultan zamanın Richard için büyük önem taşıdığının bilincindeydi. Öte yandan kralın elinde büyük fidye alabileceği binlerce esir olduğu sürece harekete geçmekte zorlanacaktı. Görüşmeler uzarsa haçlılar sonbahar ve kış boyunca Akra'da çakılıp kalabilirlerdi. Aslan Yürekli de düşmanının oyalama taktiklerine başvurduğunu gayet iyi biliyordu. Hem kral hem de Selahaddin ortada bir oyun olduğunun farkındaydılar ama birbirlerinin nasıl davranacağını henüz kestirememekteydiler. Saptanan kurallara uyulacak mıydı? Aslında iki tarafın da kurallarla ilgili yorumu aynı mıydı? Kim hangi riskleri ve fedakârlıkları göze almaya hazırdı?

Bir hesap hatası her iki taraf için de ciddi bir tehlike oluşturacaktı. Richard önemli oranda kurtarmalık kaybına uğrayabilir, 1000'den fazla Latin esirin serbest bırakılmasını ve Deniz Ötesi'nin en kutsal değerinin iadesini sağlayamayabilirdi. Daha da önemlisi, bu süreçte birtakım gecikmeleri engelleyemezse tüm Haçlı Seferi'nin başarısızlığa uğramasına sebep olabilirdi. Zira harekete geçilmezse haçlılar arasında bölünme, gevşeme ve atalet baş gösterebilirdi. Selahaddin'in sorunu ise daha basitti: 3000 kadar Müslüman esirin yaşamı ile Haçlıları engelleme arasında bir denge oluşturmak.

12 Temmuz'da imzalanan barış anlaşması koşulların otuz gün içinde yerine getirilmesini öngörüyordu. Selahaddin Frankların isteklerini yerine getirecek –bir Latin heyetinin Şam'a giderek oradaki Hıristiyan esirleri denetlemesine ve bir başka heyetin de Kutsal Haç'la ilgili inceleme yapmasına izin verecek– gibi görünüyordu; ama öte yandan zaman kazanmaya çalışıyordu. Richard tatlı dilli ve armağanlarla

gelen Müslüman delegelerle yaptığı toplantılar sonucunda 2 Ağustos'ta geri adım atar gibi yaptı. Orduları Akra'yı terk etmeye neredeyse hazır iken bir uzlaşma önerdi: Barış koşulları iki ya da üç bölümde yerine getirilecek, ilk olarak 1600 Latin esir ve Kutsal Haç iade edilecek ve belirlenen 100.000 dinarlık tazminatın yarısı ödenecekti. Selahaddin bunu İngiltere kralının yönlendirilebileceği gibi algılamış olabilir ama eğer öyleyse fena halde yanılıyordu. Aslında Richard'ın süreçteki bu kısa gecikmeyi kabullenmesi için kendine göre nedenleri vardı: Montferrat'lı Konrad halen Sur'da bulunan ve Philip Augustus'un payına düşen Müslüman esirleri vermeyi kesinlikle reddetmekteydi, bu yüzden Aslan Yürekli sözleşmenin üstlendiği bölümünü gerçekleştirme olanağına sahip değildi.

Ağustos ortasında bu sorun çözümlendi; Burgonya dükü Hugh'un bastırması ile Marki esirleri iade etti. Richard artık işleri bir an önce yoluna koymak için sabırsızlanıyordu. Bu andan itibaren o dönemle ilgili belgeleri yorumlamak giderek zorlaşıyor; gerek Latin gerekse Müslüman gözlemciler karşılıklı suçlamalarda bulunuyor ve olayların gelişmesine yeterince ışık tutamıyor. Gene de görünüşe göre Selahaddin düşmanını yanlış değerlendirmekteydi. Çağımız yorumcuları Sultan'ın istenen parayı ve esirleri sağlamakta zorluk çektiğini ileri sürüyor ama o dönemin Müslüman tarihçileri bunu doğrulamıyor. Daha büyük bir olasılıkla, ilk belirlenen tarih (12 Ağustos) geçtikten sonra Sultan yan çizmeye başladı. Selahaddin adına görüşmeye katılan delegeler yeni koşullar ileri sürerek, belirlenen ilk taahhütlerin yerine getirilmesi ile tüm garnizonun serbest bırakılmasını ve 100.000 dinarın kalan yarısının ödenmesi için garantör olarak karşılıklı rehine değiştokuşunda bulunulmasını istediler. Kral bunları kesinlikle reddedince bir açmaza girildi.

Saffaram'daki kampında Sultan görüşmelerin sürdürülebileceğini, Richard'ın sonuca ulaşmak için biraz daha zaman tanıyacağını umuyor olmalıydı. Ama yanılıyordu. 20 Ağustos günü öğleden sonra Richard ordusuyla birlikte Akra'dan çık-

tı ve düzlükte, eski haçlı siperlerinin bulunduğu yerde geçici olarak kamp kurdu. Durumu Tel el-Ayyadiye tepesinden izleyen Selahaddin'in gözcüleri bu ani hareketlilik karşısında şaşırdılar. Tel Kaysan'a çekilerek Sultan'a acilen bir haberci gönderdiler. Richard bir sonraki kozunu oynadı. Akra'daki Müslüman garnizonun büyük bir bölümü (yaklaşık 2700 asker) iplerle bağlanmış olarak kentten dışarı çıkarıldı. Frank çadırlarının ötesindeki açık araziye götürülen askerler korksunlar mı sevinsinler mi bilemeden birbirlerine sokuldular. Yoksa artık özgür mü bırakılıyorlardı?

> Sonra Franklar yekvücut halde onlara saldırdılar ve serinkanlılıkla onları hançer ve kılıç darbeleriyle öldürdüler; bunu izleyen Müslüman gözcüler ne yapacaklarını bilemediler.

Müdahalede geç kalan Selahaddin'in birlikleri karşı saldırıya geçti ama kısa sürede püskürtüldü. Güneş batarken Richard, gerisinde kan ve parçalanmış cesetlerle dolu bir arazi bırakarak Akra'ya geri döndü. Sultana çok açık bir mesaj vermişti. Aslan Yürekli oyunu böyle oynayacaktı. Kutsal Topraklar için savaşı böylesine acımasız bir biçimde sürdürecekti.

Richard'ın yaşamında hiçbir olay bu kasti katliam kadar eleştiri almamıştır. Ertesi gün Müslüman birliklerin arazideki incelemelerinden söz ederken Selahaddin'in danışmanı Bahaddin bu olayla ilgili şunları yazıyor:

> Şehitlerin arasından bazılarını teşhis edebildiler. Büyük bir üzüntüye kapıldılar, çünkü düşman yalnızca önemli konumda bulunan ya da surların yapımında çalıştırabileceği güce sahip olanları hayatta bırakmıştı. Bu katliamla ilgili çeşitli yorumlar yapıldı. Söylentilere göre öldürülen kendi adamlarının öcünü almışlardı ya da İngiltere kralı Askalon'u almak için harekete geçmeye karar vermiş ve ardında bunca adamı bırakmak istememişti. Neyin doğru olduğunu Allah bilir.

Bahaddin Aslan Yürekli'nin Müslüman esirlere dürüst davranmadığını, çünkü onları "her koşulda canlarının bağışlanacağını" garanti ederek, en kötü olasılıkla Selahaddin kurtarmalık ödemediği takdirde köle olacaklarına söz vererek teslim olmaya ikna etmişti. Sultan bu katliam karşısında şoka girdi ve çok öfkelendi. Daha sonraki haftalarda esir düşme şanssızlığına uğrayan tüm haçlıların öldürülmesini emretti. Ama 5 Eylül'de İngiliz kral ile diplomatik görüşmeleri yeniden başlattı ve kendi maiyeti arasından seçip gönderdiği elçiler Richard'la yakın hatta dostça ilişkiler kurdu. Görünüşe göre gerek heyet üyeleri ve gerekse Selahaddin bu korkunç olayı güdülen amacın acımasız ve açık göstergesi olan bir askeri harekât olarak kabullenmişlerdi. Daha geniş açıdan, bu katliam tüm Yakındoğu Müslümanlarında büyük bir korku ve dehşet yaratmıştı. Selahaddin ileride askerlerinin bir kuşatma ve esir düşme olasılığı yüzünden ordudan kaçmayı seçebileceklerinin farkındaydı. Öte yandan çağdaş Müslüman yorumcular bile 20 Ağustos'ta yaşananlar yüzünden İngiliz kralını olağanüstü karalamaya kalkışmadılar. Richard "lanet olası", "*Melek* Rik" ya da "Kral Rik" olarak olağanüstü başarılı savaşçı general şeklinde anılmaya devam etti. Zamanla bu katliam haçlıların 1099'da Kudüs'ün yağmalanması gibi diğer gaddarlıkları arasındaki yerini aldı; inanılmaz bir nefret uyandırmak yerine *cihat* adına yapılmış bir eylem olarak anıldı.[63]

Doğal olarak Richard'ın esirlere muamelesi Batı Hıristiyanlığı içindeki imajını da etkiledi ve çok daha uzun süreli ve güçlü bir etki oluşturdu. Önceden hesaplanmış olsun olmasın, yaptığı Akra'nın teslim koşullarının yerine getirilmemesine karşılık olarak yorumlandı. Richard'ın verdiği sözden geri döndüğü düşünülürse şövalyelik ve şerefle ilgili kavramları çiğnemekle suçlanabilirdi. Kralın ve yandaşlarının bu katliamı savunma çabaları, böyle bir suçlamayla ilgili duydukları endişeyi sergilemektedir.

Önemli olan gerekçe sunmaktı. Richard Clairvaux rahibine yazdığı 1 Ekim 1091 tarihli mektupta Selahaddin'in oya-

lamalarını dile getiriyor ve bu yüzden "belirlenen süre çoktan doldu; bizimle imzaladığı anlaşma geçerliliğini yitirdi. Bunun üzerine haklı olarak elimizde bulunan yaklaşık 2600 Sarazen'i öldürmek zorunda kaldık" diyor. Bazı Latin tarihçiler de Sultan'ı suçluyor, Richard'ın katliamdan iki gün önce Selahaddin'in elindeki Hıristiyan esirleri öldürtmeye başladığını ileri sürüyor, aynı zamanda Aslan Yürekli'nin daha önce bir meclis oluşturup o dönemde önde gelen Fransızlardan Burgonya dükü Hugh'un da onayını aldıktan sonra bu eyleme giriştiğini belirtiyor. Batı'da pek az kişi İngiltere kralını suçlamış, örneğin Alman tarihçi "Ansbert" Richard'ın barbarca davrandığını söylemiştir.

Bu arada günümüz tarihçilerinin yorumları da zamanla farklılaşmıştır. 1930'larda Aslan Yürekli genel olarak sert ve aşırı davranışlara sahip bir kral olarak tanımlanıyordu. René Grousset katliamı barbarca ve aptalca olarak nitelendirmiş, Richard'ın ani bir öfke ile davrandığı sonucuna varmıştı. Daha yakın tarihte, John Gillingham'ın güçlü ve etkin kalemi kralın yeniden ünlenmesine büyük katkıda bulundu. Gillingham'ın Akra'da yaşananları anlatımında Aslan Yürekli öngörülü ve kıvrak zekâlı, binlerce Müslüman esiri besleyip korumaya yeterli kaynak olmaması yüzünden askeri açıdan böylesine makul bir karar alan bir komutan olarak öne çıkıyor.[64]

Aslında Kral Richard'ın 1191 Ağustos'taki amacı ve düşünceleri kesin olarak bilinmiyor. Davranışı için akla yakın açıklamalar yapılıyor ama bu onun öfkeye kapılarak sabırsız davrandığı olasılığını ortadan kaldırmıyor.

16

ASLAN YÜREKLİ

İngiltere Kralı I. Richard artık Üçüncü Haçlı Seferi'ni muzaffer kılabilirdi: Akra'nın surları yeniden yapılmış, kentteki Müslüman garnizon acımasızca yok edilmişti; Richard yeğeni ve Campagne kontu II. Henry dahil birçok Haçlı liderinin desteğini almış, hatta Burgonya dükü Hugh ve Sur'da yaşamayı sürdürmesine karşın Montferrat'lı Konrad bile Aslan Yürekli'nin komutanlığını kabullenmişti.[65] Artık seferin bundan sonraki hedefini belirlemek gerekiyordu. Akra'da kalarak hemen hiçbir şey elde edemezdi ama kenti kara yoluyla terk edecek olursa Selahaddin'in ordularının saldırısıyla karşılaşacaktı. Ortaçağda bir ordu düşman topraklarında ilerlerken son derece savunmasız durumda oluyordu. Richard'ın tek seçeneği deniz yoluydu ama yalnızca deniz gücüne dayanan bir stratejiye de karşıydı. Büyük bir donanmaya sahipti ama tüm ordusunu denizden taşımak da çok tehlikeliydi ve daha önemlisi, güneyde uygun bir limanı ele geçiremezse tüm Haçlı Seferi suya düşebilirdi. Aslan Yürekli sonunda iki yönlü bir yaklaşımda karar kıldı: Akdeniz'in güney kıyısı boyunca kendisini yakından izleyen Latin donanmasının desteği ile savaşarak ilerlemek. Bu çözüm Kudüs'e kıyıdan hemen uzaklaşarak ilerlemeyi olanaksız kılıyordu ama kutsal kente gitmek için zaten güneydeki Yafa'ya ilerleyip sonra doğuya Yahudiye tepelerine doğru yönelmek gerekiyordu. Bu yaklaşık yüz yıl önce Birinci Haçlı Seferi'nin izlediği yoldu.

Bununla beraber 1191 yazında Richard'ın stratejisi belli değildi. Üçüncü Haçlı Seferi Kudüs'ü geri almak amacıyla başlatılmıştı ama kralın Ağustos'taki önceliğinin bu olup olmadığı bilinmiyor. Yafa limanını doğrudan doğruya kutsal kente ilerlemek için bir sıçrama tahtası olarak kullanmayı düşünmüş olabilir. Ama başka bir amacı da olabilirdi; güney sahilindeki Askalon liman kentini ele geçirerek Selahaddin'in Mısır'la bağlantısını kesmek. Sultan para ve diğer kaynaklar için Mısır'a bağlı oluğundan bu şekilde Müslümanların askeri mekanizmasını bozabilir, böylece zamanla Kudüs'ü yeniden ele geçirebilir, hatta belki de Nil deltasına egemen olabilirdi.

Richard'ın planlarının belirsiz olmasının bir nedeni de bizzat kralın kaçamak davranışıydı. Stratejisini Selahaddin'den gizlemesi son derece akla yakındı, çünkü böylece Sultan tek kent yerine iki kenti savunmaya çalışırken ordusunu bölmek zorunda kalacaktı. Müslüman kaynakları bu oyunun bir yere kadar işe yaradığını belirtiyor. Ağustos sonunda Selahaddin Haçlıların Askalon'a doğru ilerleyeceğine dair söylentiler duymuştu ama Yafa'ya ulaştıklarında karaya yönelebileceklerini de biliyordu. Generallerinden biri hem Askalon'u hem de Kudüs'ü savunmak için 20.000 kişilik bir ordu gerektiğini söyleyince Sultan bu iki kentten birini gözden çıkarmaya karar verdi.

Aslında belki de Richard'ın kesin bir planı yoktu. Ordusunun büyük bir kısmı gözünü kutsal kente dikmiş olabilirdi ama kral belki de daha esnek bir yaklaşımı yeğliyor, Yafa'ya ulaştıktan sonra kesin karar vermeyi amaçlıyordu. Bu, o dönemde akla yakın bir strateji gibi görünse de aslında kral ileride birtakım sorunlarla karşılaşacaktı.

EN PARLAK DÖNEM

Richard'ın ilk hedefi Üçüncü Haçlı Seferi ordusunu –10.000 ila 15.000 askeri– Filistin sahilinde Yafa limanına kadar götürmekti. Öte yandan Aslan Yürekli'nin Akra'nın nispeten gü-

venli ortamından ayrılırken uyguladığı taktik toprak ele geçirmek, hatta savaşa girmek değildi. Aksine, önceliği hayatta kalmak, elindeki insan gücünü ve askeri kaynakları koruyarak Haçlıların Yafa'ya kayıp vermeden ulaşmasını sağlamaktı. Bu konuda da karşısında büyük zorluklar vardı. Richard harekât halindeyken ordusunun son derece savunmasız kalacağını, Frankların kanını emmeye yemin etmiş düşman kuvvetlerinin acımasız, yakın plan saldırılarına uğrayacağını biliyordu. Selahaddin'in Haçlıları kendi seçtiği bir cephede savaşmaya zorlayacağının da farkındaydı.

Tüm bu nedenlerle ilk bakışta tek çözümün hızlı hareket olduğu görülüyordu; Richard'ın düşmandan uzak durmasının tek yolu Yafa'ya kadar olan 130 kilometrelik yürüyüşü en kısa zamanda tamamlamasıydı. Bu mesafe dört beş gün içinde alınabilirdi ve kralın fazla zamanı yoktu. Aslına bakılırsa Richard Akra'dan inanılmaz bir hızla ayrıldı. O günkü Latin askeri mantığı başarılı bir savaş yürüyüşünde en önemli unsur olarak denetimi öngörüyordu; askerler ve birlikler aralarında hiç boşluk kalmamacasına birbirine kenetlenmeli ve düşmanın süvari ve okçu saldırılarına kalabalık ve zırhlı oluşlarına bel bağlayarak karşı koymalıydılar. Richard bu öngörüyü son kertesine kadar uyguladı.

Tarihçiler Aslan Yürekli'nin bu sefer sırasındaki komutanlığına övgüler yağdırmakta, Akra'dan başlayan harekâtı, "Frank askeri taktiklerinin en iyi şekilde uygulanmasına klasik bir örnek" olarak göstermekte, Haçlıların "muazzam disiplinli ve soğukkanlı" olduklarını söylemektedir. Birçok açıdan bu, Richard'ın komutan olarak en parlak dönemidir. En büyük dehası, karadaki yürüyüşü donanmasının güneye doğru hareketiyle eşgüdümleyen bir strateji oluşturmasıydı. Doğu Akdeniz artık tümüyle Latin egemenliğinde olduğundan kral donanmasından azami oranda yararlanmayı seçti. Savaş yürüyüşüne çıkmış bir ordu aşırı yük taşıyamazdı ama erzak ve silahları da geride bırakamazdı. Bu nedenle, kara ordusu yanına "peksimet, un, şarap ve ekmekten" oluşan on

günlük azık alırken Haçlıların askeri malzemeleri "çerez" denilen yük gemileriyle taşınmaktaydı. Bu gemiler sahildeki dört noktada (Hayfa, Destroit, Cezire ve Yafa) karacılarla buluşurken daha az yüklü küçük tekneler de sahile yakın seyrederek orduya sürekli destek sağlayacaktı. Haçlılardan biri şöyle yazıyor: "Bu yüzden iki ordunun harekete geçtiği söylenebilir, biri karadan, diğeri denizden ilerliyordu, zaten Türklerin kontrolü altında kaldığı sürece Suriye başka türlü ele geçirilemezdi." Richard'ın güneye doğru sahile yakın seyreden gemileri aynı zamanda onları düşman kuşatmasına karşı koruyacaktı. Haçlı ordusunun sağ kanadındaki askerler, o cepheden gelecek herhangi bir saldırıyı engellemek amacıyla neredeyse denizin içinde yürümekteydiler. Richard düşman topraklarında ilerlemenin olumsuz koşullarını en aza indirgemeye çalışıyordu. Bu karmaşık plan belli ki önceden tasarlanmıştı ve kısmen Askeri Tarikatların yöresel bilgilerine dayanmaktaydı. Her şey askeri disiplinin sürdürülmesine bağlıydı ve bunu sağlayacak olan da Richard'ın kişiliği ve sarsılmaz kahramanlığı idi.

Her şeye karşın bu yürüyüşte Aslan Yürekli'nin başarısı ve mekanik düzen fazla abartılmamalı. Haçlı Seferi'nin bu döneminde bile Richard birtakım zorluklarla karşılaştı, bunlar günümüz tarihçileri tarafından göz ardı ediliyor. Gerçekten de yaşadığı ilk sorun yürüyüşün başlangıcında neredeyse bir utanç vesilesi oldu. Sefere katılan tek kral olarak kaldığı için Richard'ın yetkilerinin sorgulanmaması beklenir; önünde sonunda inançlarında direnen Fransız Haçlısı Burgonya dükü Henry'yi kendine sadık kılmak için ona para ödeyen de odur. Buna karşın İngiltere kralı Frankları Akra'dan ayrılmaya çok zor ikna edebilmiştir.

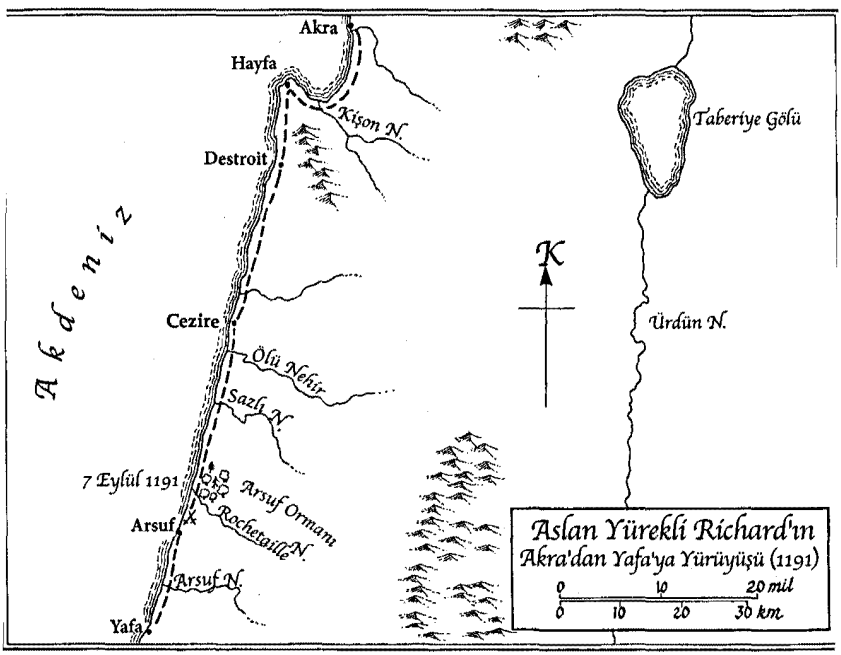
Buradaki sorun, limanın savaş dehşetinden arınmış, rahat ve çekici bir sığınağa dönüşmüş olmasıydı. "Kaldırabileceğinden çok daha fazla insanla" dolan kent, her türlü yasadışı keyfin sunulduğu bir zevk yuvası haline gelmişti. Haçlılardan birine göre, "harikaydı, en iyi şaraplar ve çoğunluğu gü-

zel olan kızlar vardı" ve Latinler "bunların keyfini çıkarmaktaydı". Bu koşullar altında Richard'ın sözünü geçirmesi çok zordu. Müslüman esirleri öldürttüğünün ertesi günü limanın güneydoğusunda, eski Haçlı siperlerinin yakınında bir konaklama yeri kurdurdu. En sadık yandaşları onu izledi ama diğerleri isteksiz davrandı. Yandaşlarından biri yeteri kadar asker toplayabilmek için Aslan Yürekli'nin pohpohlamaya, duaya, rüşvete ve zora başvurmak zorunda kaldığını belirtiyordu. Gene de Akra'da kalanların sayısı hayli fazlaydı. Gerçekten de savaş yürüyüşünün ilk dönemlerinde kaçakların bir kısmı yeniden katılmaya başladı. Başlangıçta Richard'ın yavaş ilerlemesi yeni gelenlerin yetişmesini sağlamaya yönelik olabilir.[66]

Yürüyüş başlıyor

Kara ordusu 22 Ağustos 1191'de güneye doğru hareket etti. Birliklerde herhangi bir gevşemeyi engellemek için Richard tüm kadınların Akra'da kalmasını emretti. Bu emre yaşlı kadın hacılar dahil değildi, zira onlar "askerlerin giysilerini ve başlarını yıkıyorlar ve maymunlar gibi pireleri ayıklıyorlardı". İlk iki gün Richard birliklerin gerisinden gelerek disiplini sağlamaya çalıştı ama beklentilerin aksine çok az direnişle karşılaşıldı. Aslan Yürekli'nin amacını kestiremeyen ve belki de Saffaram'daki kampına baskın yapılacağından korkan Selahaddin bu dönemde hemen hiç saldırıda bulunmadı. İki gün içinde yalnızca 16 kilometre ilerleyen Haçlılar Belus ırmağını geçip kamp kurdular ve 24 Ağustos boyunca burada dinlenerek "Akra'dan çekip çıkaramadıkları Tanrı kullarının" gelmesini beklediler.[67]

Ertesi gün şafakla Richard Hayfa'ya kadar olan yolu almak üzere harekete geçti. Ordu üçe bölündü; kral önde gidiyor, ortada İngiliz ve Norman Haçlılar yer alıyor, Burgonya dükü Hugh ile Fransızlar da arkadan geliyorlardı. Şimdilik bu gruplar arasında kısıtlı bir işbirliği vardı ama hiç değilse yürüyüş kolunun tam ortasında duran Richard'ın kraliyet

sancağı altında birleşmişlerdi. Haçlılar güneye doğru ilerlerken kralın ejderhalı sancağı tekerlekli ahşap bir platforma monte edilmiş kocaman, zırhlı bir direğe bağlanmıştı ve seçkin muhafızlar tarafından korunuyordu. Bunu "muazzam bir işaret fişeği" sanan düşman dahil her taraftan görülebilen bu bayrak dalgalandığı sürece Frankların varlığını sürdürmekte olduğunu simgeliyor, Müslüman saldırısından korkan askerleri rahatlatıyordu. O Pazar böyle bir rahatlamaya gerçekten çok ihtiyaç olacaktı.

Richard Hayfa'ya ulaşmak için Haçlıları Akra'dan güneye giden kumsala yönlendirmişti. Latinler bilmiyordu ama o sabah (25 Ağustos) Selahaddin de kampını bozmuş, malzemelerini salimen gönderdikten sonra kardeşi el-Adil'den yürüyüşe geçmiş olan Hıristiyanların gücünü ve kapsamını sınamasını istemişti. Bir çatışma başlamak üzereydi. Saatler geçtikçe ağır ağır yürüyen Haçlı ordusunda bir huzursuzluk baş gösterdi. Sol taraflarındaki kum tepelerinin üstünde

durup onları gözleyen Müslüman birlikler belirmişti. Sonra ortalığa sis çöktü ve panik belirtileri yayılmaya başladı. Bu kargaşada hafif malzemelerin yüklendiği arabalarla birlikte geriden gelen Fransızlar yavaşlayarak ordunun öndeki bölümünden koptu ve o anda el-Adil saldırıya geçti. Haçlılardan biri bu ani Müslüman saldırısını şöyle anlatıyor:

> Sarazenler tepelerden aşağı koştular ve taşıyıcıları hedef alarak erkekleri ve atları öldürdüler, yüklerin büyük bir kısmını gasp ettiler ve konvoyun başındakileri dalgalara doğru sürdüler. Orada şiddetli bir çatışma başladı, Evrart adındaki askerin (Rahip Hubert Walter'ın adamlarından) elini kestiler ama o buna aldırış bile etmedi ... kılıcını sol eline alıp savaşmayı sürdürdü.

Artçı kuvvetlerin "önünün kesildiği" ve bir felaketin yaşanmakta olduğu haberi Richard'a ulaştı. Fransızların ölümcül bir kuşatma altına alınmasını engellemek için derhal müdahale gerektiğini anlayan Aslan Yürekli hızla geriye döndü. Hıristiyan bir gözlemcinin anlattığına göre "Türklere doğru dörtnalá giden [kral] yıldırım gibi onların arasına daldı" silah gücüyle Müslüman saldırganları bozguna uğratıp artçıların yeniden öndekilerle bağlantısını sağladı. Düşman kum tepeleri arasında kaybolurken Latin ordusu sarsılmış ama dağılmamıştı. Bu ilk saldırıyı atlatan Haçlılar o gece ya da ertesi sabah Hayfa'ya ulaştılar ve 26 ve 27 Ağustos'ta orada kurdukları kampta kaldılar.[68]

Haçlı ordusunun tekrar düzene girmesi gerektiği ortadaydı. Günümüz tarihçileri Richard'ın Akra'dan ayrılırken Frank yürüyüş kollarını düzenleme ve denetleme yeteneği üzerine duruyorlar. Oysa burada bir husus göz ardı ediliyor. Bir Haçlı'ya göre, 25 Ağustos'ta yaşananlardan sonra Franklar "daha akıllıca davranmaya özen gösterdiler". Ordunun tümüyle toplanmasını beklerken –zira birlikler hâlâ çoğunlukla gemilerle Akra'dan gelmekteydi– kral safları yeniden düzen-

ledi. Taşınan malzeme hafifletildi; özellikle yoksulların sırtına başlangıçta çok fazla "erzak ve silah" yüklendiğinden "sıcaktan ve susuzluktan ölmek üzere olanlar geride bırakılmıştı". Aynı zamanda daha yapılandırılmış bir yürüyüş düzeni oluşturuldu ve bu düzen güneye seyahat boyunca korundu.

Haçlılar mümkün olduğu kadar sahil boyunca ilerliyor, donanma ile daha da yakın ilişkide bulunuyordu. Seçkin ve savaş deneyimine sahip Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri arabaları ve artçı kuvvetleri korumakla görevlendirildi; bu arada kral ve ortadaki atlı şövalyeler açıkta kalan sol kanattaki zırhlı piyadeler tarafından etkili biçimde korunuyordu. Birkaç gün sonra orduyu gören bir Müslüman bu kanadı aşılmaz bir "duvar" olarak tanımlıyordu. "Boylu boyunca son derece sık saflardan oluşan "askerlerin üstüne yağan oklar etkisiz kalıyordu"; "sırtına on ok saplanmış Frankların hiç umursamadan ilerlediğini" gözleriyle görmüştü. Bu askerler tatar yaylarını ve oklarını kullanarak saldırganları engelleyebilirlerdi ama öncelikle saflarını bozmadan ilerlemeye yoğunlaşmışlardı. Bu kalkan rolünün olağanüstü fiziksel ve psikolojik bir güç gerektirdiğinin ayırtında olan Richard piyadeleri ikiye ayırdı ve nöbetleşe görevlendirdi. Vardiyalardan biri görevdeyken mola veren grup koruma altındaki sağ kanatta, ordunun hafifletilmiş yükünü taşıyan konvoyla birlikte deniz kenarında yürüyüşünü sürdürüyordu.[69]

Hıristiyanlar 28 Ağustos'ta bu düzen içinde Hayfa'dan ayrılıp bu noktadan sonra Selahaddin'in ordularının yoğun ve sürekli tacizine uğrayacaklarının bilincinde olarak ilerlediler. Richard ordunun her yürüyüşten sonra bir hatta iki gün mola vererek enerjisini toplamasını sağlamaya özen gösterdi. Müslümanlar onları adım adım izliyor, hatta geceleri Latin kamplarına baskın düzenliyor, sürekli saflarını bozmaya çalışıyorlardı. Bir yandan da Sultan'ın tam bir saldırıya kalkışıp kalkışmayacağı kestirilemiyordu. Tarihçiler her zaman Selahaddin'in bu konudaki amacında yanılgıya düşmekte, başından beri Sultan'ın güneyde Arsuf yakınlarında saldırı

düzenlemeyi tasarladığını ileri sürmektedir. Tüm bu süreçte Sultan'ın yanında bulunan Bahaddin'in ayrıntılı olarak verdiği bilgiler farklı bir tablo çizmektedir. Anlaşılan Richard'ın uyguladığı taktikler Selahaddin'in aklını karıştırmıştı. Kralın beklenmedik anlarda tekrar tekrar mola vermesine şaşıran Sultan Frankların ilerleme hızını, dolayısıyla kendi ordusunun alanda geçireceği süreci hesaplarken yanılgıya düştüğü için erzak kıtlığı baş göstermişti. Şimdilik Selahaddin Aslan Yürekli'nin oyununa gelmiş ve çaresizlik içinde bir karşı strateji saptamak zorunda kalmıştı. Bazı birlikler Hıristiyanları izlemekle görevlendirilirken Sultan bir taraftan da güneye uzanan sahil boyunca uygun bir savaş alanı araştırıyor, hatta Haçlıların olası kamp yerlerini saptamaya çalışıyordu. Tüm bu süreçte Latinleri durdurmanın bir çaresini aramaktaydı.

Haçlılar sekiz gün boyunca yavaş ve yorucu bir yolculuk yaptılar. 30 Ağustos Cuma günü Destroit'daki yıkık surlardan Cezire'ye doğru ilerlerken ordu yaz güneşi altında kavrulmaya başladı. Latinlerden biri ordunun durumunu şöyle anlatıyor:

> Hava o kadar sıcaktı ki bazılarımız hayatını kaybetti ve derhal gömülmeleri gerekti. Kralımızın basireti sayesinde daha fazla dayanamayan, bitkin düşen, çok sayıda hasta ve yaşlı bir sonraki varış noktamıza kadırga ve küçük teknelerle taşındı.

Ertesi gün Ölü Nehir olarak adlandırılan yere doğru ilerlerken Franklar uzun süren bir çatışmada önemli bir başarı elde ettiler. Düşman askerleri arasında Uzun Ayas adında Selahaddin'in en ünlü ve gaddar memluklarından biri kocaman mızrağı ile önüne geleni öldürmekteydi. Bir ara atı darbe alarak yere yığıldı ve Ayas zırhının ağırlığı yüzünden hareket edemediği için ezilip parçalandı. Bahaddin "Müslümanların onun ölümüne çok üzüldüğünü" kabul ediyor ama daha da önemlisi bu zafer Hıristiyanların moralini yükseltti. Bir yan-

dan da Haçlılar her gece birkaç saatlik huzursuz bir uykuya dalmadan önce hep bir ağızdan "Kutsal Mezar, bize yardımcı ol" diye ilahi söylüyorlardı. Ama tüm bu baskılar altında onların direnmesini sağlayan en önemli unsur, bir bezginlik belirtisinde derhal araya giren ve safları düzene sokan Aslan Yürekli'nin varlığı idi. Görünüşe göre Richard sürekli olarak adamlarını destekliyor, onların dayanma gücünün devamını sağlamaya özen gösteriyordu. Eylül başında erzak stoku azalmaya başladı ve askerler arasında tartışmalar başladı. Piyadeler o günkü yürüyüş sırasında yere serilen "ölü atlardan en semiz olanının çevresinde toplanıyor, hayvanın sahibi şövalyenin altüst olmasına yol açan et kavgasına başlıyorlardı". Kral bu duruma müdahale etti ve ölen hayvanın etinin "en değerli savaşçılar arasında" paylaşılması koşulu ile yerine yeni bir at vermeyi vaat etti. Franklar büyük bir minnettarlıkla "at etini av hayvanıymış gibi keyifle yediler. Açlıkları sos yerine geçerek etin çok lezzetli olmasını sağlıyordu".[70]

Öte yandan Richard'ın her zaman ortada olması büyük bir risk de içermekteydi. 3 Eylül günü Ölü Nehre doğru ilerlerken kıyıdaki kayalık bir bölüm Haçlıların bir süre daha içeriden yürümesini gerektirdi. Selahaddin o andan yararlanıp saldırı düzenledi ve üç tümeninin başına bizzat kendisi geçerek Haçlıların saflarına saldırdı. Müslümanlar Hıristiyanları ok yağmuruna tuttular sonra da saflarına hücum ettiler. Bahaddin bu saldırıları şöyle anlatıyor:

> Selahaddin'in üzerine düşman okları yağarken çatışanların arasına daldığını gördüm. Yanında yalnızca yedek atları taşıyan iki hizmetlisi vardı, o kadar; bir tümenden diğerine seğirtiyor, askerlerinin düşmana saldırıp onları savaşmaya zorlamalarını istiyordu.

Sultan saldırıdan yara almadan kurtuldu ama Richard o kadar şanslı değildi. Her zamanki gibi savaşın ortasında yer alan kralın sağ tarafına bir ok saplandı. Neyse ki atından düş-

memeyi başardı. Bu kez şansı yaver gitmişti; zırhı onu korumuş, "ciddi bir yara almamıştı". Ama bu yaşananlar ortaçağda *mükemmellik peşinde koşan* savaşçı bir kral olmak adına göze aldığı risklerin büyüklüğünü ortaya koymaktaydı. O gün atından düşseydi tüm Haçlı Seferi'nin sonu gelmiş olurdu. Öte yandan onun ön saflarda somut ve yenilmez görünen varlığı olmasa Frankların direnişi kırılabilirdi. Sonuç olarak bu ilk karşılaşmada hem o hem de Selahaddin sağ kalmayı başarmışlardı. Gün sona ererken bir miktar ruhsal çöküntü içinde olan Hıristiyan ordusu Sazlar Nehri'ne ulaştı. Nehir kıyısında kamp kurarlarken yaklaşık bir buçuk kilometre ötede Müslümanların da kamplarını kurduklarından habersizdiler. Bahaddin belli belirsiz bir alayla "biz nehrin üst kısmında su içerken düşman da daha aşağıda susuzluğunu gidermekteydi" diyor.[71]

ARSUF SAVAŞI

Richard artık Yafa'dan yalnızca 40 kilometre uzaklıktaydı. Yolculuk tehlikeli ve yorucu ama aynı zamanda başarılı olmuştu. Öte yandan kral, Selahaddin'in Frankları durdurmak için elinden geleni yapacağını kestirebiliyordu, zira Yafa'nın kaybı İslam'a büyük bir darbe olurdu. Şimdi Arsuf Ormanı'ndan geçerek Rochetaille Irmağı'nın kıyısında mola vereceklerdi, bundan sonra da Arsuf'taki küçük yerleşim yerine ulaşmak için geniş ve kumluk bir araziyi aşmaları gerekiyordu. Bu arazide Latin ordusunun pusu kuracağı ya da saldırıya geçeceği söylentileri dolaşmaktaydı. Richard 4 Eylül'de ordusunun Sazlar Nehri'nde dinlenmesine izin verdi ama aynı akşam usta bir manevra yaptı. Haçlıların yürüyüşte durmadan değişen hızı Selahaddin'in kafasını karıştırmış ve inisiyatifi ele almasını engellemişti. Şimdi ise Aslan Yürekli beklenmedik bir hamle daha yaptı ve Müslüman öncü kuvvetlerine bir heyet göndererek el-Adil'le barış görüşmesi isteğinde bulundu.

Bu arada Sultan kuzeye doğru yol almadan önce uygun bir savaş alanı saptamak amacıyla güneydeki ormanı ve düz araziyi gözden geçirmekteydi. Bunu çok aceleyle yaptığından hava kararırken adamlarının çoğu "ormana dağılmış durumdaydı". Selahaddin ordusunun kontrolünü yitirmeye başlamıştı. O gece Richard'ın isteği kendisine aktarıldığında bunu onayladı ve kardeşine "görüşmeyi uzatmasını" söyledi. Bu arada askerlerini toplayıp saldırıya geçebilirdi. Öte yandan İngiltere kralı bir kere daha rakibinden önce davrandı. Aslında Richard'ın görüşmeye niyeti yoktu; böyle bir istekte bulunmasının amacı Selahaddin'i yanıltmak ve mümkün olursa Müslümanların planları ve hazırlıkları ile ilgili bilgi toplamaktı. Aslan Yürekli 5 Eylül sabahı gün doğarken el-Adil'le buluştu ama bu görüşme ne uzun sürdü, ne de dostça oldu. Kral doğrudan Kutsal Toprakların kendilerine iadesini ve Selahaddin'in Müslümanlara ait bölgeye çekilmesini istedi. Doğal olarak el-Adil çok öfkelendi; görüşme sona erer ermez Richard ordusuna Arsuf Ormanı'na doğru ilerleme emrini verdi. Son derece hazırlıksız yakalanan Sultan buna karşılık veremedi ve ordusu dağınık durumda kaldı. Gene de Haçlıların çoğu ormana girerken endişeliydiler, zira "Müslümanların ormanı ateşe verecekleri ve Haçlı ordusunun bu yangında kavrulacağı söyleniyordu". Oysa komutanlarının becerisi sayesinde hiçbir engelle karşılaşmadan ve zarar görmeden Rochetaille'e ulaştılar. Richard zorlu araziyi geçip Arsuf'a ve daha ötelere ilerlemeden önce biraz soluklanmaları için 6 Eylül'de adamlarına mola verdirdi, bir yandan da el-Adil'le görüşmeleri sürdürerek bir felaketten kaçınmanın yollarını araştırmaktaydı.[72]

7 Eylül sabahı uyandığında Aslan Yürekli düşmanın önlerindeki açık araziden yararlanarak ciddi bir saldırıya kalkışacağından emindi. Hatta bunun 3 Eylül'den daha büyük bir çatışma olacağını hissediyordu. Haçlılar için o Cumartesi gününün Hayfa'dan yola çıktıklarından beri yaşadıklarından hiçbir farkı yoktu; her zamanki gibi saflardaki yerlerini aldı-

lar. Artık ordu 1000 ila 2000 atlı şövalye dahil 15.000 askerden oluşmaktaydı. Bir Haçlı, "Derin bir savaş ve askerlik bilgisine sahip olan İngiltere'nin değerli kralı Richard kimin ön safta kimin geride olacağını belirliyordu" diyor. Her zamanki gibi Tapınak Şövalyeleri en önde yer alacak, St. Jean Şövalyeleri ise okçular ve arbaletçiler tarafından korunan artçılarla birlikte ilerleyeceklerdi. Poitevinler, Normanlar ve İngilizler orta safta bulunacak, Champagne'lı Henry kara tarafındaki sol kanada kumanda edecek, Richard ve Burgonya dükü Henry tüm ordu içinde devamlı hareket halinde bulunarak zayıf noktalara destek verecek yedek birliğin başında olacaklardı. Her zamanki gibi safların çok sık olması büyük önem taşıyordu; söylendiğine göre Franklar Rochetaille kıyısından harekete geçerken "öylesine düzenli ve sık saflar oluşturmuşlar ki [havaya fırlatılan] bir elma mutlaka ya bir askere ya da hayvana isabet ederdi".

Öte yandan Haçlı Ambroise'a göre o günkü hazırlıklar diğerlerinden farklıydı. Anlattığına göre kral ordudaki düzeni oluştururken bir yürüyüşe değil, bir savaşa hazırlanır gibiydi. Bu Haçlı Seferi'nde Richard'la birlikte doğuya gelen ve daha sonra eski Fransız dilinde bu seferin tarihçesiyle ilgili, epik bir şiir yazan Ambroise, 7 Eylül 1191 gününü bir çatışma, neredeyse Homeros söz ettiklerine denk bir zafer günü olarak tanımlar. Kahramanı Aslan Yürekli'yi, Selahaddin'le savaşmaya kesin kararlı olarak sergiler. Neredeyse doğaüstü bir önseziyle "savaşmadan ilerleyemeyeceklerini" hisseden kral, Sultan'ın ordusu harekete geçer geçmez Hıristiyanların en güçlü silahından, ağır süvari hücumundan yararlanmayı tasarlıyordu. Zamanlama çok önemliydi ama ortaçağda savaş alanlarındaki ilkel iletişim olanakları yüzünden Richard saldırıyı sesli bir sinyal ile başlatmak zorundaydı. Ambroise "ordunun üç ayrı kesimine Türklere karşı harekete geçme işaretini verecek üç borazan yerleştirildiğini" yazıyor.

Ambroise'ın Arsuf hakkında anlattıkları son derece etkili olmuş, çağdaşları tarafından sürekli yinelenmiş ve modern tarihçiler tarafından da hiçbir yorum yapmadan benimsen-

miştir. O Cumartesi sabahı Filistin sahilinde muhteşem Haçlı ordusunun yayına yerleştirilmiş, fırlatılmaya hazır bir ok gibi muhteşem bir yürüyüşe geçişini betimlemesi uzun süre dillerden düşmedi. Öte yandan, Ambroise'ın bu ayrıntılı, heyecan verici anlatımı başka gözlemciler tarafından doğrulanmamaktadır. Bunlardan biri –tarihçiler tarafından inanılmaz biçimde göz ardı edilen– Kral Richard'ın bizzat kendisinin yazdığı bir mektuptur. Cepheden Clairvaux rahibi Rochefort'lu Garnier'ye gönderilen bu mektup, Ambroise gibi altı yıl sonra değil, Arsuf Savaşı'ndan yalnızca üç hafta sonra, 1 Ekim 1191 tarihinde kaleme alınmıştır. Bu mektupta 7 Eylül'de yaşananlara kısaca değinilmesi, Aslan Yürekli'nin önceliğinin Selahaddin'le bir çatışmaya girmek değil, ordusunu sağ salim Arsuf'a ulaştırmak olduğunu gösteriyor.

Haçlı Seferleri döneminde büyük savaşlar son derece azdır. Deneyimli generaller risk ve şans faktörlerini hesaplayarak sayıca üstün olmadıkları sürece ne olursa olsun savaşmaktan kaçınmışlardır. Richard da seferin bu aşamasında Yafa'ya ulaşıp oradan Askalon ve Kudüs'e saldırıda bulunmaya öncelik tanıyordu. Eşit hatta daha fazla askeri güce sahip olmadan, savaşacağı alanı kendisi seçmeden Sultan'la bir çatışmaya girmeye kalkışması, kutsal savaşın kaderiyle kumar oynamak olacaktı. Kral ordusunu Arsuf'taki olası bir savaş için hazırlamış olabilirdi –mektubunda bundan söz etmiyor– ama gene de savaşa hazır olmakla bir çatışmaya girmek arasında önemli bir fark vardı.

Öte yandan Selahaddin için savaşmak önemliydi. Latinlerin ilerlemesini durduramazsa birkaç gün içinde Aslan Yürekli'nin Yafa'ya ulaşmasını önleyemeyecekti. Akra'nın düşmesinin hemen ardından böyle bir stratejik ve politik hatanın sonuçları korkunç olurdu. İslam'ın Filistin üzerindeki egemenliği sarsılacak, mücahit olarak ününe gölge düşecekti. Frankların Arsuf'un bu tozlu düzlüğünde durdurulması gerekiyordu. Bahaddin açık açık, "Sultan o gün düşmanı savaşa zorlamaya kesin olarak niyetliydi" diyor.[73]

Haçlılar şafakla beraber Rochetaille'den hareket ettikten hemen sonra büyük bir tehlike ile karşılaştılar: Düzlüğün solundaki ağaçlıklı tepelerin hemen altında Selahaddin'in tüm ordusu sıralanmıştı. Birlikler "sık bir çit gibi" saflar halinde orada dizilmişlerdi. Çoğu atlı yaklaşık 30.000 Müslümanla yüz yüze gelen Frankların sayısı bunun ancak yarısı kadardı. Saat 9 sularında 2000 düşman askeri harekete geçti ve savaş başladı. Gün ilerledikçe Selahaddin Latin saflarında bir gedik açıldığı takdirde saldırıya geçmeleri için yalnızca 1000 kadar saray muhafızını geride tutarak tüm birliklerini savaş alanına sevk etti. Hıristiyanlar durmak bilmeyen saldırılar ve yakıcı güneş altında saatlerce ilerlemeye devam ettiler.

Haçlılardan biri savaş alanındaki inanılmaz kargaşayı –"haykıran, bağıran, uluyan" askerleri, karmakarışık olan birlikleri, savaşın temposunu artıran düşman borazancılarının ve davulcularının korkunç titreşimlerini– şöyle aktarıyor: "Öylesine bir gürültü vardı ki Tanrı'nın gök gürültüleri duyulamıyordu." Müslümanların en önemli silahı yağmur gibi yağan oklardı: "en şiddetli kışlarda yağan yağmur, kar ya da dolu, tepemize yağan ve atlarımızı öldüren oklar kadar yoğun olamaz, oklar tarlalarda biçilmiş mısır gibi çevremize saçılıyordu" diyor. Öte yandan düşman birlikleri içinde Haçlıların çoğunun daha önce hiç karşılaşmadığı birtakım insanlar vardı: korkunç görünüşlü, kara derili Afrikalılar. Bir Latin gözlemciye göre, "onlara 'kara derili' deniyor ve gerçekten de öyleler; vahşi bir ülkeden geliyorlar ve kurumdan da daha siyahlar ... son derece çevik ve hızlılar".

O sabahki saldırı dayanılmaz bir güçteydi:

> [Franklar] saflarının dağılacağını, bir saat bile dayanamayacaklarını, günün sonunda sağ kalamayacaklarını sanıyorlardı; aslında [bazı] korkaklar oklarını ve yaylarını bırakıp orduya sığınmaya çalıştı. ... Bu hac seferinin sona ermiş olmasını dilemeyen yoktu.[74]

Kral Richard öncelikle ordusunda düzenin korunmasını ve safların bozulmadan Arsuf'a doğru yol almasını sağlamaya çalıştı. Bir duraklama ya da saflarda açılan bir gedik ölümcül olacaktı ama askerler de bir karşı saldırıya geçmeye çok istekliydiler. Artçı St. Jean Şövalyeleri krala acilen bir ulak gönderip izin istediler ama Aslan Yürekli bunu reddetti. Hiç değilse şimdilik düzen sağlanmıştı. Böylesine büyük baskı altındayken bile kralın sözünün tutulması, onun iradesinin ve karizmasının bir kanıtıydı. Hıristiyanlar şimdi "aç kurtlar tarafından sarılmış bir koyun sürüsü gibiydiler ve nereye baksalar tek görebildikleri gökyüzü ve korkunç düşmanlarıydı". Ama gene de ilerlemeye devam ettiler.

Öncü Tapınak Şövalyeleri Arsuf'taki ağaçların yakınına ulaşınca St. Jean Şövalyelerinin komutanı Nablus'lu Garnier öne gelerek krala yeni bir dilekçe sundu ve eylemsizlikten yakındı ama Kral kararında ısrar etti. Richard'ın 1 Ekim tarihli mektubu ordunun öncülerinin Arsuf yakınına ulaştıklarını ve "kamp kurmaya başladıklarını" belirtiyor. Bu, Bahaddin tarafından da doğrulanmaktadır: "[Hıristiyan] piyadelerinin ilk takımları Arsuf'un meyve bahçelerine ulaştı". Bu, Richard'ın 7 Eylül boyunca ordularını büyük bir saldırıya geçmek amacıyla hazır tutmak gibi daha kapsamlı bir strateji izlediğini yalanlıyor. Akra'dan bu yana tek önceliği Arsuf'a sağ salim ulaşmaktı. Öte yandan bu neredeyse gerçekleşecekken Aslan Yürekli beklenmedik bir olayla karşılaştı.[75]

Richard geriye baktığında bir Haçlı saldırısının başlamış olduğunu gördü. Gerideki iki şövalye, St. Jean Şövalyelerinin komutanı ile Carew'lü Baldwin saflardan ayrılmışlardı. Öfkeden, küçük düşmekten çılgına dönen şövalyeler kana susamış gibi "saflardan ayrılıp dörtnala Türklere saldırırken" bir yandan da Aziz George'un adını haykırmaktaydılar. Ordu saflarında bir dalgalanma oldu ve binlerce Haçlı onları izledi. Artçı St. Jean Şövalyeleri var güçleriyle savaşmaya başladılar. Richard olayları dehşet içinde izlerken Champagne'lı Henry,

Avesnes'li James ve Leicester kontu Robert de sol cepheden ve orta saflardan saldırıya geçti.

Bu bir karar anıydı. Richard savaş istememiş olabilirdi ama birliklerini geri çağıramadığı için artık savaşmak zorundaydı. Bunun tersi bir felaket olurdu, bu yüzden Aslan Yürekli hiç duraksamadı: "Atını mahmuzladı ve yayından fırlayan bir oktan da daha hızlı hareket ederek" kalan güçlerinin başına geçti. Doğal olarak, Ambroise'un sözünü ettiği borazanlar çalınmamıştı.[76]

Şimdi kralın gözü önünde bir katliam gerçekleşmeydi. İlk Haçlı saldırısı hiç hazırlıklı olmayan Selahaddin'in ordusunu kan gölü içinde bırakmıştı. Yaralılar feryat ederken, "kendi kanları içinde boğulanlar son nefeslerini vermekteydiler. Dostların ve düşmanların ayakları altında ezilen bir sürü başsız ceset vardı". Öte yandan Richard savaş alanına doğru seğirtirken Sultan birliklerini toparlayıp karşı saldırıya geçti. Kralın bu savaşa ne ölçüde katkı yaptığı kesin olarak bilinmemektedir. Richard Clairvaux başrahibine yazdığı mektupta kendi rolünden söz etmemekte, olayları kısaca özetlemektedir:

> Öncülerimiz ilerlemeyi sürdürmekte ve Arsuf'ta kamp kurmakta iken Selahaddin ve Sarazenler artçılarımıza şiddetle saldırdılar ama dört süvari birliğimiz Tanrı'nın yardımıyla onları püskürttü.

Ambroise'un da içinde bulunduğu diğer Latin yorumcular Aslan Yürekli'nin neredeyse tek başına muzaffer olduğu büyük bir kahramanlık destanı yazmaktadır:

> Kral Richard tüm gücüyle Türklerin peşine düştü, onların tepesine bindi ve kılıcıyla her tarafa yetişerek onları dağıttı. ... Sanki orakla ürünleri biçiyordu; öldürdüğü Türklerin cesetleri sekiz yüz metre boyunca etrafa yayıldı.[77]

Bu kadar abartılı olmasa da Richard bu çatışmanın kendi lehlerine sonuçlanmasında çok önemli bir rol oynamış olmalıdır. Ortaçağ boyunca savaşçı krallar adamları savaşırken savaşın gidişatında etkili olarak zafer kazanmışlardır. Nasıl açıklanırsa açıklansın, Franklar Arsuf'ta Müslümanların bir hatta iki saldırısını püskürtmeyi başardılar. Sonunda ordusu dağılan Selahaddin geri çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar onları izlerken Sultan ve ordusunun kalan kesimi çevredeki ormanlara sığınarak zaferi Hıristiyanlara armağan ettiler.

Savaştan bitkin düşen Franklar yeniden toparlanıp Arsuf'a doğru kör topal ilerleyerek güvenli bir kamp kurdular. Çoğunluğu yorgunluktan yerlere serilirken "ganimet meraklısı" birtakım açgözlüler ölüleri ve ölmek üzere olanları soymak için sabırsızlanmaktaydı. Akşam olurken cesetler arasında otuz iki Müslüman emir ve çoğunluğu ilk Latin saldırısında ölen 700 kadar düşman askerinin bulunduğu görüldü. Bu arada Latin kayıplarının fazla olmadığı da saptandı.

Öte yandan o gece ordunun içinde tatsız bir söylenti yayıldı. Hainaut'dan gelen saygın Haçlı şövalyesi Avesnes'li James kayıptı. Ertesi gün şafak sökerken Tapınak ve St. Jean Şövalyelerinden oluşan bir arama ekibi savaş alanını inceledi ve Hıristiyan ve Müslüman cesetleri arasında onun parçalanmış bedenine rastladı. Anlaşılan yoğun çatışma sürerken atı tökezlemiş ve hayvandan düşen James aslanlar gibi savaşmış ama zor durumda kalınca yardım istediği yoldaşı Dreux Kontu Robert onun çağrısına yanıt vermemişti. Tek başına kalan James son bir çaba ile on beş düşmanı öldürmüş, sonra da hayatını kaybetmişti. Cesedi ölen Müslümanlarla sarılı durumda bulundu. "Yüzü kan pıhtılarıyla öyle tanınmaz haldeydi ki ancak yıkanınca kimliği anlaşılabildi." Ceset büyük bir saygıyla Arsuf'a taşındı ve Kral Richard ile Lusignan'lı Guy'ın katıldığı bir törenle Arsuf'taki bir mezarlığa gömüldü. Cenazeye katılanlar "ağıtlar yakıp ağladılar; Üçüncü Haçlı Seferi en kahraman ve tanınmış savaşçılarından birini yitirmişti.[78]

Arsuf'un önemi

Arsuf Savaşı uzun süreden beri tarihi bir Haçlı zaferi olarak tanınmaktadır. Ambroise, I. Richard'ı kutsal savaşın abidevi bir kahramanı olarak tanımlarken bu savaştan Aslan Yürekli ile Selahaddin arasında yer alan özel bir çatışma, Richard'ın özellikle başlattığı ve olağanüstü bir zafer kazandığı bir çatışma olarak söz eder. Arsuf'la ilgili bu yorum büyük kabul görmüş ve Richard'ın 7 Eylül zaferi onun askeri yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Aslan Yürekli'nin yaşamöyküsünü son zamanlarda kaleme alan Jean Flori savaşın kralın "savaş ilmindeki büyük becerisini" ortaya koyduğunu kabul ediyor ve "savaş Richard'ın oluşturduğu koşullarda gerçekleştirildi" diyor ve Angevin kralının zaten önceden "ordusunu savaş için hazır hale getirdiğini" söylüyor.[79]

Aslına bakılırsa ortaçağ savaşlarına ilişkin canlandırmalar doğruyu tam olarak yansıtmaktan kesinlikle çok uzaktır ve Richard'ın amacının ne olduğunu tam olarak saptamak mümkün değildir. Öte yandan, eldeki kanıtlar Richard'ın Arsuf'ta büyük bir savaşa girmek istemediğine işaret ediyor. 7 Eylül'de bir Müslüman saldırısı beklemiş olabilir ama gene de öncelikli amacı Arsuf'taki kamp yerine ulaşmak ve buradan Yafa'ya doğru ilerlemektir. Olayların gelişmesi sırasında, Haçlıların artçı birlikleri safları bozup saldırıya geçtiğinde Aslan Yürekli'nin hızlı, kararlı ve kahramanca müdahalesi felaketi önledi ve fırsattan yararlanarak moralleri yükselten bir zafer kazanmasını mümkün kıldı. Temelde saldırgan değil savunmaya yönelik bir yönetim sergiledi.

O dönemde Kral Richard'ın savaşmayı tasarlamadığı kanısı Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra ortaya çıkmış gibi görünüyor; ama 1 Ekim tarihli mektubunda Müslümanların Arsuf'ta büyük bir sarsıntıya uğradığını belirtiyor. Şöyle yazıyor:

> Selahaddin'in o kadar çok sayıda soylu Sarazeni katledildi ki Sultan Arsuf'ta bundan önceki kırk yılın herhangi bir gününde verdiğinden çok daha büyük kayıp vermiş oldu.

> ... O günden sonra Selahaddin Hıristiyanlarla çatışmayı göze alamadı. Bunun yerine, inine gizlenmiş bir aslan gibi gözden ırak kalarak haçlı dostlarını koyun gibi kesmek için fırsat kolluyor.

Arap kaynakları Eyyubilerin Arsuf'ta büyük bir yenilgiye uğradığını kabul ediyordu. Savaşın tanıklarından Bahaddin çok sayıda "şehit verdiklerini", el-Adil ve el-Efdal'in çok iyi savaştıklarını ama el-Efdal'in o gün "çok sarsıldığını" söylüyordu. Gerçekte ise Müslümanların insani kayıpları olayların akışını değiştirmedi; Selahaddin bu çatışmada yenik düşmüş olabilirdi ama kutsal savaş devam edecekti. Birkaç gün içinde Sultan "uzaklardaki topraklarına" destek isteyen mektuplar yazmaya başladı. Asıl zarar, Akra'da olduğu gibi, psikolojikti. Selahaddin ordusuna yeniden egemen olmaya çalışırken "kalbi bedenleri ya da yürekleri Allah bilir ne denli örselenmiş olan askerlerine duyduğu hislerle dolup taşmaktaydı". Sultan'ın bu dönemde yazdığı mektuplar olayları olumlu biçimde yansıtmaya çalışıyor, Müslüman saldırılarının Frankların ilerlemesini engellemesi sonucu düşmanın iki günlük yolu on yedi günde alabildiklerini belirterek "Sir Jak"ın (Avesnes'li James) öldürülmesinden duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu. Gene de gerçeklerden kaçınılamaz. Selahaddin bir kez daha Üçüncü Haçlı Seferi'ni durdurmaya çalışmış ama başaramamıştı.[80]

Franklar 9 Eylül 1191'de yeniden yürüyüşe geçtiler ve Arsuf Irmağı'na ulaşmakta zorluk çekmediler. Ertesi gün Richard Yafa dışındaki yıkıntılara ulaştı; bu liman kentinin surları Selahaddin'in emriyle 1190 güzünde yıkılmıştı. Bu yıkım öylesine büyüktü ki tüm Latin ordusu çevredeki zeytinliklerde bahçelerde konaklamak zorunda kaldı ama Haçlılar üzüm, incir, nar ve badem dahil bol miktarda yiyecek bulabildiler. Çok geçmeden Akra'dan malzeme taşıyan Hıristiyan gemileri gelmeye başladı ve Filistin sahilinde bir savunma üssü oluşturuldu. Aslan Yürekli Richard Üçüncü Haçlı Seferi'ni zaferin eşiğine taşımıştı ve Kudüs artık sadece kırk mil ötedeydi.

17

KUDÜS

1191 yaz sonunda İngiltere Kralı I. Richard Akra'dan güneydeki Yafa'ya kadar olağanüstü düzenli ve etkin bir yürüyüş gerçekleştirmiş ve yolda Selahaddin'e nihai olmasa da son derece etkili bir darbe indirmeyi başarmıştı. Kutsal Topraklara ulaştığı andan itibaren Aslan Yürekli Üçüncü Haçlı Seferi'ni canlandırmış, Haçlıların Filistin'in kuzeyinde çakılıp kalmasını engellemişti; şimdi ise sefer zaferin eşiğine kadar gelmiş bulunuyordu. Başarı hızlı hareket etmeye bağlıydı; yalnızca hemen ve kararlı bir şekilde harekete geçilirse Frankların kırılgan koalisyonu yaşatılabilir ve düşmana uygulanan baskı sürdürülebilirdi. Öte yandan tam belirgin bir askeri hedefe yoğunlaşmak gerekirken Richard duraksadı.

KARARLAR VE YANILGILAR

Yafa'ya ulaştıktan birkaç gün sonra, 12 Eylül 1191'de, Haçlıların kampına endişe verici haberler gelmeye başladı. Söylendiğine göre Selahaddin Askalon'a ulaşmıştı ve Müslümanların elindeki bu limanı yerle bir etmekteydi. Şaşkınlık, dehşet ve kuşku uyandıran bu dedikodular üzerine kral –bölgenin kontu olarak atanan– Lusignan'lı Guy ile güvendiği şövalyesi L'Estang'li William'ı olayları araştırmakla görevlendirdi. Güneye doğru yelken açan şövalyeler kente yaklaşınca korkunç

bir manzara ile karşılaştılar. Askalon alevler ve duman içindeydi; halk panik halinde kenti terk ederken Sultan'ın adamları limanın güçlü savunmasını yerle bir etmekte, surları ve kuleleri yıkmaktaydılar.

Bu yürek yakan görüntü Selahaddin'in yeni oluşturduğu savaş planının bir parçasıydı. Arsuf'taki yenilgisini bir türlü hazmedemeyen Sultan 10 Eylül'de Ramla'da danışmanlarını toplayıp Eyyubi stratejisini yeniden değerlendirmişti. Haçlıların Akra'dan güneye ilerleyişini çatışmalarla önleyemeyen Selahaddin daha çok savunmaya dayalı bir yol seçti. Richard açık bir savaşla alt edilemiyorsa, Frankların ilerlemesini durdurmak için, önemli kalelerin yıkılmasını da kapsayan daha ateşli bir yöntem uygulanmalıydı. Buradaki en önemli hedef, Filistin'in Mısır'a açılan başlıca limanı Askalon'du. Franklar bu kenti sağlam olarak ele geçirirlerse Aslan Yürekli Kudüs'ü ve Nil bölgesini tehdit edebileceği mükemmel bir köprüye sahip olacaktı. İki cephede birden savaşacak kaynağı bulunmadığının farkında olan Selahaddin kutsal kentin savunmasına öncelik tanıdı ve Askalon surlarının yerle bir edilmesini emretti. Bu kolay alınabilecek bir karar değildi; söylendiğine göre Sultan, "Allah biliyor ya, tek bir taşı yerinden oynatmaktansa tüm oğullarımı kaybetmeyi yeğlerdim" demişti ama bu kararı vermesi gerekiyordu. Fazla zamanı yoktu, Richard ilerlemeye devam ediyordu ve bu limanı ele geçirebilirdi. Bu yüzden Selahaddin el-Adil'i Yafa'daki Haçlıları izlemeye gönderdi ve kendisi de derhal el-Efdal ile birlikte bu korkunç eylemi gerçekleştirmeye koştu. Aslan Yürekli'nin her an gelmesinden korkarak askerlerini gece gündüz çalıştırdı.

Geoffrey ve William geri gelip Yafa'daki gördüklerini anlattıklarında Kral Richard'ın hâlâ harekete geçme şansı vardı. Yaz sonu boyunca amaçları konusunda kasten ketum davranmıştı ama artık kesin bir karar vermesi gerekiyordu. Aslan Yürekli için tek bir seçenek vardı: Haçlı Seferi'nin bundan sonraki adımı Askalon'u ele geçirmek olmalıydı. General sıfatıyla, seferin o zamana kadar kaydettiği başarıların deniz

gücüne bağlı olduğunun farkındaydı. Haçlılar sahilde egemen olmaya devam ettikleri sürece Latinlerin Akdeniz'deki hâkimiyeti onlara gerekli erzak ve desteği sağlayarak yalnız kalmalarını ve açlığa mahkûm olmalarını engelleyecekti. Hıristiyanlar Üçüncü Haçlı Seferi boyunca şimdiye kadar gerçekten düşman topraklarında savaşmamışlardı; içerilere doğru ilerlemeye kalkıştıklarında asıl savaş başlayacaktı. Askalon'un ele geçirilmesi ve savunmasının güçlendirilmesi, Selahaddin'in Filistin'deki egemenliğini daha da sarsacak, denizden kuşatılmasına yol açacak, bu arada Richard'ın da Kudüs ya da Mısır'a saldırması kolaylaşacaktı.[81]

Richard Yafa'ya gelirken kral ve komutan olarak emirlerine uyulacağını ve güneye doğru ilerlemenin kesintisiz devam edeceğini ummaktaydı. Ama hesaplarında ciddi bir hata yapmıştı. Savaş açısından, Haçlı Seferi'nin yönetimi yalnızca askerlik bilimi ya da politika, diplomasi veya ekonomi temeline dayanmamaktaydı. Burada dinsel ideoloji ağır basmaktaydı; çeşitli unsurlardan oluşan bir ordunun içinde birlik ancak Kudüs gibi bir hedefin oluşturduğu çekicilik ile sağlanabilirdi, Richard'ın karmaşık ordusunun çoğunluğunun indinde Yafa'dan güneye doğru yapılan yürüyüş kutsal kentin kapısının önünden geçip gitmekle eşdeğerdi.

1191 Eylül ayı ortasında Yafa'nın dışında toplanan mecliste Aslan Yürekli bu gerçekle yüzleşti. Askalon'a bir saldırı düzenlemekte ısrar edince soylu Latinlerin büyük bir çoğunluğu buna karşı çıktı (Burgonya dükü Hugh ve Fransızlar da bunların arasındaydı) ve bunun yerine Yafa'daki savunmayı güçlendirerek doğrudan doğruya karadan Kudüs'e saldırı önerisi getirildi. Bir Haçlının dediği gibi, sonunda "çoğunluğun sesi ağır bastı" ve oldukları yerde kalmaya karar verildi. Richard o zaman fark etmemiş olabilir ama çok önemli bir sınavdan geçememişti. Yafa'da yaşananlar onun lider olarak yeteneklerinde önemli bir eksikliği ortaya koydu. Aslan Yürekli çocukluğundan beri savaşla ilgili iyi bir eğitim görmüş, 1189'dan beri de kral olarak becerileri ve yetkisi giderek art-

mıştı. Öte yandan Haçlı Seferi'nin gerçeğini henüz kavramamış durumdaydı.

Yafa'da kalmaya karar verilmesi ile Haçlı Seferi hızını yitirdi. Limanı ve savunmayı güçlendirme çalışmaları başlatıldı; bu arada Selahaddin Askalon'daki yıkımı tamamladı. Akra'dan buraya kadar olan yürüyüş sırasında çektikleri sıkıntılardan yılmış olan Haçlılar çatışmalardaki bu duraklamadan son derece mutluydular. Sürekli olarak malzeme taşıyan gemilerin yanı sıra hayat kadınlarıyla dolu tekneler de gelmeye başladı. Hıristiyan gözlemcilerden biri, bunların gelişiyle orduda yeniden "günah, pislik, çirkin davranış ve şehvetin" baş gösterdiğinden yakınıyor. Günler yerini haftalara bırakırken kutsal kente saldırma isteği bile tavsadı ve Haçlılar kendi aralarında bölünmeye başladılar. Franklardan bazıları daha lüks bir yaşam için Akra'ya döndü ve daha sonra Richard onların yeniden orduya katılmasını sağlamak için bizzat kuzeye gitmek zorunda kaldı.[82]

Kudüs yolunda

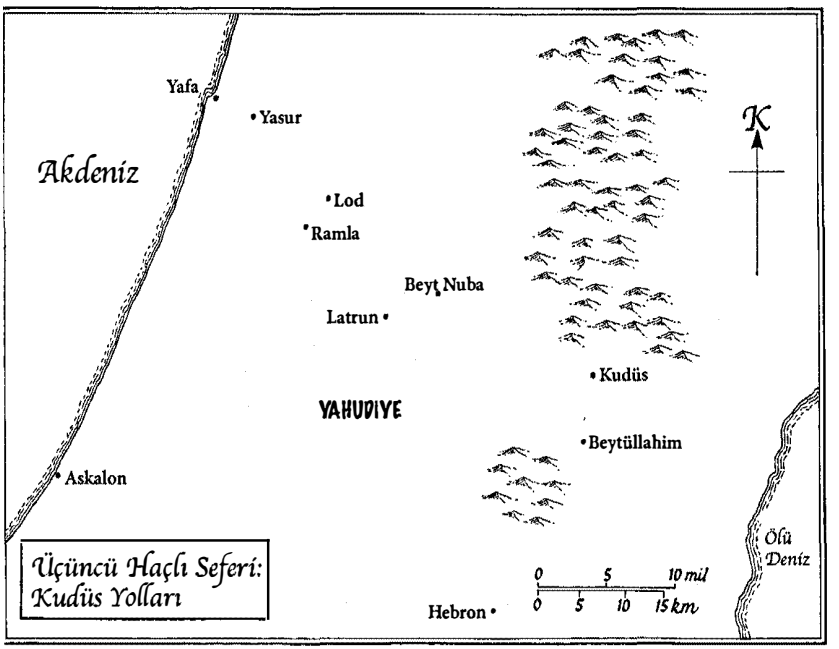
Sonuç olarak, Üçüncü Haçlı Seferi neredeyse yedi hafta boyunca Yafa ve çevresinde çakılıp kaldı. Bu gecikme Selahaddin'e ateşli stratejisini uygulayarak sahilden Kudüs'e kadar uzanan yoldaki kaleleri yerle bir etmek için yeterli zamanı sağladı. Richard 1191 Ekim ayı boyunca ordusunu yeniden düzene sokmakla uğraştı ve ancak ayın son günlerinde, savaş mevsimi bitmek üzere iken Kudüs'e doğru harekete geçti. Şimdi önünde daha önceki Haçlı Seferlerinde yaşanmamış olan bir sorun vardı. 1099'da Birinci Haçlı Seferi kutsal kent yolunda nispeten az direnişle karşılaşmış ve daha sonraki kuşatma sırasında, ağır koşullara karşın, çok kalabalık olmayan bir düşman gücüyle savaşmıştı. Şimdi, neredeyse bir asır sonra, Latinler çok daha ciddi bir direnişle karşılaşacaklardı.

1187'den bu yana geçen yıllar zarfında Selahaddin'in gücü azalmış olabilirdi ama gene de kutsal kente doğru ilerleyen Hıristiyanların önünü kesebilecek askeri kaynaklara sahipti.

Haçlılar Kudüs'e ulaşsalar bile, ele geçirmekte çok zorlanacaklardı. Kentte güçlü bir garnizon vardı, ayrıca savunma hatları da pekiştirilmiş olduğundan buradaki direnişi kırmak neredeyse olanaksızdı. Ayrıca kuşatmaya kalkışan ordu arazideki Müslüman güçler tarafından karşı saldırılara uğrayabilirdi. Daha da önemli bir sorun ise malzeme ve destekle ilgiliydi: Üçüncü Haçlı Seferi sahilden ayrılınca ancak Yafa ile zayıf bir iletişim kurabilecek, bu hat koptuğunda ise Richard ve adamları tek başlarına kalıp belki de yenilgiye uğrayacaktı.

Aslan Yürekli'nin 1191 güzünde başlıca amacı karaya doğru ilerlerken güvenilir bir lojistik destek oluşturmaktı. Kudüs'e giden esas yol Yafa'da sahilden ayrılıyor, Ramla ve Latrun'dan geçerek kuzeydoğuya yönelip Yahudiye tepelerindeki Beyt Nuba'ya ulaşıyor sonra doğuya doğru tırmanarak kutsal kente sonlanıyordu (başka seçenekler de vardı, daha kuzeyde Lod'dan geçen yol gibi). On ikinci yüzyıl boyunca Franklar Kudüs'ün savunması için bir dizi kale yapmışlardı. Bunların çoğu Askeri Tarikatların denetiminde olmuş ama Hıttin'den sonra hepsi Müslümanların eline geçmişti.

Selahaddin'in son benimsediği strateji Haçlıların önündeki yolu tümüyle yakıp yıkmıştı. Tüm önemli savunma noktaları (Lod, Ramla, Latrun vs.) yerle bir edilmişti. 29 Ekim'de Richard Yafa'nın doğusundaki düzlükte ilerlerken bir yandan da Yasur yakınındaki iki kaleden başlayarak buraları yeniden onarma gibi zorlu ve zaman alan bir işe girişti. Askeri açıdan savaş şimdi bir dizi önemsiz çatışmadan ibaretti. Selahaddin büyük bir çatışmaya girişmeden Frankları taciz ediyor, onarım çalışmalarını engelliyordu. Kudüs'e doğru ilerlemeye geçildiğinde Aslan Yürekli sık sık bu ufak çatışmalarda yer almaktaydı. 1191 Kasım başında ordunun düzenli ilerlemesi, bir grup Tapınak Şövalyesi'nin saldırıya uğrayıp azınlıkta kalmasıyla allak bullak oldu. Haberi alan kral hiç duraksamadan Chauvigny'li Andrew ile Leicester kontu Robert ile birlikte onların yardımına koştu. Aslan Yürekli kana susamış gibi "kükreyerek" çatışmanın ortasına "yıldırım gibi" daldı ve kısa sürede Müslümanları geri çekilmek zorunda bıraktı.

Latin gözlemcilere göre kralın yakın çevresinden kimileri onun o günkü davranışını sorguladı. Bu kişiler kralın hayatını böylesine tehlikeye atmasını eleştirerek "eğer size bir şey olursa tüm Hıristiyanlık ölür" dediler. Söylenenlere göre Richard müthiş öfkelendi. "Kralın rengi benzi attı. Sonra 'Bu askerleri buraya ben getirdim ve onlara eğer bensiz ölürlerse asla kral olmayı sürdürmeyeceğime söz verdim' dedi." Bu olay Aslan Yürekli'nin savaşçı bir kral olarak davranmaya kararlı olduğunu göstermekle birlikte yaşamsal risklere girmesinin en yakın destekçilerini bile endişelendirdiğini ortaya koyuyor. Bu ufak çatışmaların bile gerçek tehlikeler içerdiği bir gerçek. Birkaç hafta sonra Chauvigny'li Andrew Lod yakınındaki bir çatışmada bir Müslümanın kafasını keserken kolunu kırdı.[83]

Düşmanla görüşme

Richard kara harekâtı sırasında cephede yer almakla birlikte ortak bir strateji uygulamaktaydı. 1191 yılı sonbaharı boyun-

ca ve kış başlangıcında kral askeri tehdidin yanı sıra diplomatik görüşme yolları da aradı; belki her iki yolu da kullanarak açık bir savaşa girmeden Selahaddin'i teslime zorlamayı umuyordu.

Aslında Aslan Yürekli Arsuf Savaşı'ndan birkaç gün sonra düşmanla iletişim kurmayı denedi. Richard 12 Eylül civarında Isabella'nın eski kocası, haklarından yoksun bırakılmış olan Toron'lu Humphrey'i el-Adil'e gönderip yeniden görüşmeye başlama isteğinde bulundu. Selahaddin bu isteği kabul etti; kardeşine "kendi inisiyatifini kullanarak görüşmeleri sürdürmesi" için izin verdi. Sultan'ın yakınlarından birine göre "[Selahaddin] bu görüşmelerin bizim yararımıza olacağı kanısındaydı, çünkü askerlerinin ruhunu okuyor, onların savaşmaktan ve yaşadıkları zorluklardan yorulduklarını ve borçlarının yükü altında ezildiklerini görüyordu". Muhtemelen Selahaddin aynı zamanda bu arada düşman hakkında bilgi toplamayı da ümit ediyordu.[84]

Daha sonraki aylarda önemli bilgiler edinildi ve her iki kampa da casuslar sızdı. 1191 Eylül sonunda Selahaddin Yahudiye tepelerinden geçmekte olan bir grup Doğulu Hıristiyan'ı yakalatıp üstlerini aratarak son anda çok tehlikeli bir sızıntıyı önledi. Arananların üstlerinde son derece hassas belgeler bulundu: Kudüs'ün Eyyubi valisinin Sultan'a ayrıntılı olarak kutsal kentteki erzak, malzeme ve asker yokluğundan söz eden mektubunu Kral Richard'a götürmekteydiler. Bu arada Selahaddin sürekli olarak esir aldığı Frankları sorgulamayı sağlamak amacıyla kötü ün salmış Bedevi haramilerden geceleri Haçlı kampından adam kaçırmalarını da istedi. Bununla beraber hem Latinler hem de Müslümanlar için düşmanın hareketleri ve niyetleriyle ilgili edinilen bilgiler her zaman güvenli olmuyordu. Örneğin Selahaddin'e Philip Augustus'un 1191 Ekim'inde öldüğü bilgisi ulaştı. Daha da önemlisi Aslan Yürekli Haçlı Seferi'nin geri kalan kısmında Selahaddin'in askeri gücünü hep yanlış hesapladı; Müslüman kuvvetler aslında onun sandığından daha zayıftı.

1191 sonbaharı boyunca ve kışın başlangıcında Richard el-Adil'le görüşmelerini sürdürdü ve hiç değilse başlarda bu ilişki Frank ordularından gizlendi. Kralın bu görüşmeleri istemesi kısmen Montferrat'lı Konrad'ın bağımsız olarak Selahaddin ile diplomatik ilişki kurduğu söylentisinden kaynaklanıyordu. Aslan Yürekli'nin düşmanla barış yolları araması, her zaman olduğu üzere, çatışmaya girmek yerine barışı yeğlediğini göstermiyordu. Görüşme de bir tür savaş silahı idi. Bununla birlikte askeri saldırıyı yürütmek bir anlaşma zemini hazırlayabilir; çok önemli bilgiler sağlayabilir ve seferin bu döneminde İslam safları arasında huzursuzluk yaratabilirdi.

Richard daha Yafa'dan ayrılmadan önce bile 18 ve 23 Ekim tarihleri arasında el-Adil ile yoğun görüşmeler yapmıştı. Bu dönemde kral özellikle düşmanın Kudüs'le ilgili tavrını anlamaya çalışmıştı. Richard açık sözlülükle "tek kişi kalsak bile asla vazgeçmeyeceğimiz, inançlarımızın merkezidir" dediği kenti Selahaddin'in teslim etmeye razı olup olmayacağını öğrenmek istiyordu. Oysa el-Adil bu konuda Sultan'ın kutsal kentin İslamiyet için de kutsal olduğunu ileri sürerek bu isteğe kesinlikle karşı çıktığını bildirmiş ve Aslan Yürekli'yi "buradan vazgeçeceğimizi bir an bile aklınızdan geçirmeyin, zira bu Müslümanlar arasında söz konusu bile olamaz" diye uyarmıştı.

Bunun üzerine Richard tamamen farklı bir taktik uyguladı; bu o dönemdeki karşıtları kadar günümüz tarihçilerini de şaşırtmaktadır. Kral, el-Adil ile bayağı bir dostluk kurmuştu ve ondan "kardeşim ve dostum" olarak söz etmekteydi. Şimdi ise Latin Hıristiyanlığı ile İslamiyet arasında daha da sıkı bir bağ oluşturmak için el-Adil'in kendi kız kardeşi Joanne ile evlenmesini önerdi. Bu evlilik bir barış anlaşmasının temelini atacak ve Sultan "el-Adil'e sahildeki tüm toprakları vererek onu Filistin kralı ilan edecekti"; bu arada Kudüs de "bu soylu çiftin ülkesinin başkenti olacaktı". Bu yeni ülke Selahaddin'in imparatorluğunun bir parçası olarak kalacak, buna karşılık Hıristiyanlara kutsal kente serbestçe girip çıkma hakkı tanı-

nacaktı. El-Adil ile Joanna bölgedeki kalelere sahip çıkarken Hıristiyan askeri tarikatlar köylerin denetimini üstlenecekti. Bu anlaşma esir değiştokuşu ve Kutsal Haç'ın iadesiyle mühürlenecekti. Aslan Yürekli büyük bir cömertlik sergileyen bu anlaşma yürürlüğe girdiği takdirde Haçlı Seferi'nin sonlandırılacağını ve kendisinin de hemen Batı'ya döneceğini de sözlerine ekledi.

Bu öneri eldeki hiçbir Hıristiyan kaynağında yer almadığından (bundan yalnızca Arapça belgelerde söz edilmektedir) böylesine beklenmedik bir düzenlemenin Richard'ın Frank yurttaşları tarafından nasıl karşılanabileceğini değerlendirmek çok zordur. Görünüşe bakılırsa Aslan Yürekli tüm bu olayı son derece gizli tutmuş, kız kardeşine bile açıklamamıştı; öte yandan bu öneriyi ciddi olarak mı yaptığı yoksa bir oyalama olarak mı öne sürdüğü bilinmiyor. Bilinen tek şey el-Adil'in bunu ciddiye aldığıdır. Diplomatik açıdan Richard'ın teklifi son derece ustalık içeriyordu. Selahaddin'le el-Adil arasında bir gerilim yaşanması olasılığı göz önünde tutulursa –el-Adil güvenilir bir kardeş olmanın yanı sıra Sultan'ın oğlu ve vârisi sıfatıyla bir tehdit oluşturmaktaydı– İngiltere kralı el-Adil'in göz ardı edemeyeceği, aynı zamanda da kişisel hırsları bulunduğunu kanıtlayan bir öneride bulunmuştu. Tüm bunların ayırtında olan el-Adil Richard'ın önerisini bizzat Selahaddin'e aktarmak yerine Bahaddin'i devreye soktu ve ondan son derece temkinli davranmasını istedi.

Selahaddin bu öneriyi kabul etti; aslında Richard'ın bu planı asla gerçekleştirmeyeceğini, yalnızca kendisini "kandırmaya" çalıştığını düşünmüş olabilir.

Gerçekten de birkaç gün sonra Aslan Yürekli kız kardeşinin bir Müslümanla evlenemeyeceğini bildirerek bu kez el-Adil'in Hıristiyanlığı kabul etmesini önerdi; böylece "görüşmeler sürdürülebilirdi".[85]

Birkaç hafta sonra Haçlılar ağır ağır Yahudiye'ye doğru ilerlerken Richard tekrar bir görüşme istedi. 8 Kasım 1191'de el-Adil'i Ramla'daki Müslüman cephesinin hemen berisine

kurulmuş lüks bir çadırda karşıladı. Görüşme neredeyse çok dostça geçti. Birbirlerine kendi kültürlerini temsil eden "yiyecek ve armağanlar" verdiler. Richard Arap müziği dinlemek istedi; getirtilen müzisyen kadın arp çalıp şarkılar söyleyerek onu eğlendirdi. Gün boyu sohbet ettikten sonra, bir Müslüman gözlemciye göre, Aslan Yürekli'nin Selahaddin'le doğrudan doğruya görüşme isteğinin reddedilmiş olmasına karşın "iki yakın dost olarak çok iyi duygularla birbirlerine veda ettiler".

Bu sırada Haçlı kampında kralın düşmanla görüşmekte olduğu ilk kez haber alındı ve büyük çapta eleştiriye uğradı. Bir Hıristiyan gözlemciye göre "Richard ile el-Adil bir tür dostluk kurmuş", yedi deve ve görkemli bir çadır dahil hediyeler alıp vermişlerdi. Franklar genelde bunun doğru bir diplomasi olmadığı kanısındaydılar. Görünüşe bakılırsa Aslan Yürekli Kudüs'e doğru ilerlemesini engellemeyi amaçlayan bir cömertlik ve iyi niyet gösterisi ile kandırılmakta, Selahaddin'in kardeşi safdil kralı kurnaz manevralarla tuzağa düşürmekteydi. Bu yanılgısı yüzünden "kral bir hayli suçlandı ve eleştirildi". Richard'ın usta politikacı el-Adil'in elinde oyuncak olduğu iddiası, Müslüman kaynaklarında Aslan Yürekli'nin bir diplomat olarak tanımlanmasıyla çelişmektedir. Gerçekten de, Musul'lu tarihçi İbn el-Esir Richard'a övgüler yağdırmakta ve "kral [el-Adil'e karşı] ustaca hazırlanmış bir strateji uyguladı" demektedir.

Aslında İngiliz kral kurnaz bir müzakereci olduğunu göstermiştir. Onun yerinde başkası olsa Selahaddin'in doğrudan görüşme isteklerini geri çevirmesine bozulabilirdi, oysa Richard bundan yararlanmaya çalıştı. 9 Kasım'da Sultan'a haftalar önce üzerinde anlaşmaya varılan hususlarla ilgili, özenle hazırlanmış bir mesaj gönderdi: "Kardeşinize sahildeki toprakları bağışladığınızı söylemiştiniz. Sizden ricam bu toprakların onunla benim aramda paylaşılması konusunda hakemlik yapmanız." Hıristiyanların "Kudüs üzerinde bazı hakları" olması gerekiyordu ama kral bu konuda "ne el-Adil'in Müs-

lümanlar tarafından ne de ... [kendisinin] Franklar tarafından suçlanmasını" istiyordu. Richard kurnazca davranarak görüşmeleri yönlendirmek, Selahaddin'in kendisini bir rakip gibi değil, yüce gönüllü bir hakem gibi görmesini sağlamak istiyordu. Sultan'ın bazı danışmanları bu davranıştan "çok etkilendi".[86]

Öte yandan, diplomasi alanında Selahaddin en az Richard kadar deneyimliydi. Güz boyunca Sultan Montferrat'lı Konrad ile ilişkilerini sürdürdü ve bunu Aslan Yürekli'den gizlemeye çalışmadı. Hatta Konrad'ın elçileri zaman zaman "el-Adil ile birlikte dolaşarak, Franklarla Müslümanların çatışmalarını izledi. Bu da İngiliz kralın görüşmeleri sürdürmek için daha fazla çaba göstermesine yol açtı. Selahaddin Richard ile Marki arasındaki gerginlikten yararlanarak "denizaşırı yerlerden gelen Franklara düşmanca bir tavır" sergiliyor, Konrad Haçlıların elindeki Akra'ya saldırırsa Beyrut ve Sidon'u da içeren bir bölgenin bağımsız prensi olmakla ödüllendirileceğine söz veriyordu. Sultan Richard ve Konrad'la yapılan görüşmeleri ustalıkla ayarlıyor, hatta onlardan gelen heyetleri aynı gün kampın değişik bölümlerinde ağırlıyor, danışmanlarından birine göre, "aralarındaki gerginliği daha da artırmayı" hedefliyordu.

Bununla beraber, 11 Kasım'da Haçlılar Ramla'yı tehdide başlayınca, Selahaddin kesin bir tavır takınmaya karar verdi. Danışmanlarını toplayarak Konrad ya da Richard ile barış imzalamanın yararlarını tartıştı. Marki giderek güçlenmekteydi –artık eski Latin krallığındaki soyluların büyük kısmının desteğini sağlamıştı– ama sonuçta Aslan Yürekli kadar güvenilir bir kişiliği yoktu. Bu yüzden danışmanlar İngiltere kralı ile Filistin'in eşit olarak bölüşülmesi, el-Adil ile Joanne'ın evliliği ve Hıristiyan papazlarının Kudüs'teki mabet ve kiliselerde hazır bulunması esasına dayanan bir anlaşma yapılmasını önerdiler. Richard Selahaddin'i köşeye sıkıştırdığına inanarak bu öneriye kaçamak bir yanıt verdi. Evliliğin gerçekleşebilmesi için papanın bunu onaylaması gerektiğini ve bunun da üç ay süreceğini bildirdi. Bu mesaj yerine ulaşırken Aslan

Yürekli bir yandan da ordusunu Ramla ve ötesine doğru doğru harekete geçmek üzere hazırlamaktaydı.[87]

KUTSAL KENTİ ELE GEÇİRMEK

1191 Kasım başında Yasur çevresindeki bölgenin berkitilme işleri tamamlandı. Richard 15 Kasım'da Kudüs'e doğru bir sonraki adımı attı ve Haçlı ordusunu Lod ile Ramla arasındaki bir noktaya taşıdı. Selahaddin geri çekilerek –savunmaları yerle bir edilmiş olan– bu iki yerleşimi Franklara bıraktı ve daha sonraki haftalarda önce Latrun'a sonra da 12 Aralık'ta Kudüs'e ulaştı. Müslümanlar tüm bu süreçte Latinleri taciz etmeyi sürdürdülerse de bir anlamda kutsal kentin kapılarına giden yol artık açılmıştı.

Öte yandan, askerleri telaşla Ramla'yı onarmaya uğraşırken Aslan Yürekli şimdi başka bir düşmanla yüzleşmek zorunaydı: kış. Açık alanda kış koşulları korkunçtu. Haçlılar sağanak yağmur altında ve ani bastıran soğuktan donarken, Noel'den hemen sonra, önce Latrun'a ve sonra da Yahudiye tepelerinin eteklerinde Beyt Nuba yakınındaki küçük yerleşim yerine hareket etmeden evvel, altı hafta boyunca Yafa'yla bağlantı kurarak Ramla'da gıda ve erzak depoladılar. Şimdi Kudüs'ten sadece 30 kilometre uzaktaydılar.

O aralık ayında ordudaki koşullar çok ağırdı. Bir gözlemci şöyle anlatıyor:

> Hava soğuk ve kapalıydı. ... Durmadan yağmur ve dolu yağıyor, çadırlarımız yıkılıyordu. Noel'den önce ve sonra çok sayıda at yitirdik; peksimetlerimiz ıslandı; tuzlanmış domuz etleri fırtınada koktu; zırhlarımız temizlenemeyecek kadar paslandı, giysilerimiz çürüdü; insanlarımız gıdasız kalarak büyük acılar çekti.

Tüm bunlara karşın sıradan askerlerin morali yerindeydi. Uzun aylar, hatta yıllar süren bir mücadeleden sonra hedefle-

rine neredeyse ulaşmışlardı. Çağdaş bir Latin, "Kudüs kentini görmek ve hac seferini tamamlamak için inanılmaz bir istek duyuyorlardı" derken bir Haçlı da şöyle anımsıyor: "Kimse kızgın ya da kederli değildi. ... Her yerde neşe ve mutluluk egemendi ve herkes 'Tanrım, sayende artık doğru yoldayız' diyordu." Kutsal savaşa adanmış olmak, kış koşullarına dayanmaya çalışırken bile, onlara güç veriyordu. 1099'daki Haçlı ataları gibi artık onlar da ne olursa olsun kutsal kenti kuşatmaya hazırdılar, hatta sabırsızlanıyorlardı.[88]

Önemli olan Kral Richard'ın da aynı duyguları paylaşıp paylaşmadığı idi. 1192 yılı başında önemli bir karar vermesi gerekiyordu. Ordu Kudüs'e kadar olan 50 kilometreyi ancak iki ayda alabilmişti. Sahille bağlantı devam ediyordu ama hemen her gün Müslümanların saldırısına uğramaktaydı. Bu koşullarda, kış şartları altında, kenti kuşatmak son derece büyük bir kumar olacaktı. Buna karşın Latin ordusunun büyük bir kesimi bu saldırının beklentisi içindeydi.

10 Ocak civarında Aslan Yürekli izlenecek yolu tartışmak için bir toplantı düzenledi. Buradan Haçlı ordusunun Kudüs'ten geri dönüp Beyt Nuba'ya çekilmesi gibi şaşırtıcı bir karar çıktı. Resmi bilgilere göre Tapınak Şövalyeleri, St. Jean Şövalyeleri ve Doğu Akdeniz'deki yerli Latin baronlarından oluşan güçlü bir lobi Richard'ı ikna etmişti. Selahaddin'in elinde hâlâ güçlü bir ordu varken kuşatmaya kalkışmanın çok tehlikeli olacağı söylenmiş, mucize eseri başarılı olunsa bile Frankların kutsal kentte bir garnizon oluşturmak için yeterli insan gücüne sahip bulunmadığına işaret edilmişti. O çağda yaşamış bir gözlemci "Bu akil adamlar sıradan insanların [Kudüs'ü] kuşatma konusundaki gözü kara isteklerine boyun eğmemek gerektiği kanısındaydılar" diyor. Bunun yerine Haçlılar "geri dönüp Askalon'u berkitmeli", Selahaddin'in Filistin ve Mısır'la olan malzeme bağlantısını kesmeliydi. Aslına bakılırsa kral toplantıya muhtemelen kendi görüşlerini paylaşan kişileri çağırmıştı ve onların ne önereceğini gayet iyi biliyordu. Richard hiç değilse şimdilik kutsal savaşın kaderi-

ni böylesine tehlikeli bir kampanyaya bağlamak istemiyordu. 13 Ocak'ta Beyt Nuba'ya çekilme emrini verdi.

Bu, ortalığı ayağa kaldıran bir duyuru oldu ama daha sonraki değerlendirmelerde Richard'ın kararı olumlu bulundu. John Gillingham gibi onu kararlarını fanteziler değil askeri gerçekler temelinde veren akıllı bir general olarak tanımlayanlar Aslan Yürekli'nin bu stratejisini göklere çıkarıyorlar. Örneğin Hans Mayer "Selahaddin'in taktikleri karşısında [Richard'ın] kararı en doğrusuydu" sonucuna varıyor.[89]

İşin gerçeği asla bilinemeyecek. Daha sonra Haçlılardan biri Frankların Kudüs'ü ele geçirmek için muazzam bir fırsat kaçırdıklarını, çünkü kentteki Müslüman garnizonun "maruz kaldığı acıları ve zayıf noktalarını" hesaba katmadıklarını söyleyecekti ve bir yere kadar haklıydı. Savaşlardan bitkin düşen ordusunu düzene sokmaya çalışan Selahaddin 12 Aralık'tan sonra askerlerinin büyük bir kısmını terhis etmek zorunda kalmıştı ve kutsal kentin savunması tehlikeye düşmüştü. Şişman Ebul Heyca komutasında Mısır'dan yola çıkan destek grup ancak on gün sonra buraya ulaşmıştı. Bu arada Kudüs'e yapılacak kararlı bir saldırı Selahaddin'in direnişini kırabilir, zaten zayıflamış olan Müslüman ittifakını parçalayarak Yakındoğu'daki İslam'ı kargaşaya sürükleyebilirdi. Öte yandan Richard böyle büyük bir kumar oynamamakta haklıydı.

Gene de Aslan Yürekli seferin bu sürecindeki davranışı yüzünden eleştirilebilir. Bugüne kadar tarihçiler bu kararı almasındaki temel nedeni görmezden geldiler. Eğer Richard'ın askeri danışmanları ve belki de kralın kendisi 1192 Ocak ayında kutsal kentin ele geçirilemeyeceğini düşündülerse, neden bu gerçeği aylar önce, hatta Haçlılar Ya-fa'dan ayrılmadan evvel göremediler? Askerlik biliminin ustası olduğu söylenen kralın 1191 Ekim'inde Kudüs'ün ulaşılmaz bir askeri hedef olduğunu ve asla ele geçirilemeyeceğini fark etmesi gerekmez miydi? İbn el-Esir on üçüncü yüzyılın başında yazdıklarında Aslan Yürekli'nin Beyt Nuba'da aklından geçenleri aktarmaya çalışıyor. Kaleme aldığı bir sah-

nede Richard kutsal kentin bir haritasını görmek istiyor ve kentin topografyasını inceleyince Selahaddin'in elinde etkin bir ordu varken Kudüs'ün ele geçirilemeyeceğine karar veriyor. Bu sadece hayali bir sahnedir. Richard'ın kişiliği ve deneyimi göz önüne alınırsa Yafa'dan hareket etmeden önce tüm stratejik bilgileri edinmiş ve bunları titizlikle incelemiş olması gerekir.

Aslan Yürekli 1191 Ekim'inde Kudüs'e doğru yola çıkarken belki de kente saldırmaya hemen hiç niyetli değildi. Bu da harekâtının bir aldatmaca, yoğun diplomatik ilişiler kurmaya yarayacak bir askeri gövde gösterisi olduğunu düşündürebilir. Richard o sonbahar ve kış mevsimleri boyunca Selahaddin'in kararlılığını ve kaynaklarını sınamaya çalıştı ama başarı umudu görmediği her an geri adım atmaya hazır oldu. Tüm bunları yaparken kral ortaçağdaki komutanlık ilkelerine tümüyle uydu, ama Haçlı Seferi'nin gerçek yapısını hesaba katamadı.

Geri çekilmenin Hıristiyanların morali ve Haçlı Seferi'nin beklentileri üzerindeki etkisi bir felaket oldu. Aslan Yürekli'nin en büyük destekçisi Ambroise bile şöyle diyor:

> Ordunun geri döneceği (geri çekileceği demeyelim) öğrenilince saldırı için sabırsızlanan askerler yıkıldı, Tanrı'nın yarattığı dünyada böylesine üzgün ve düş kırıklığına uğramış bir ordu hiç görülmemiştir. ... [Kutsal] Mezara ulaşma sevinci tümüyle yok oldu. Herkes doğduğu güne lanet ediyordu.

Şaşkına dönen ve darmadağın olan ordu kör topal Ramla'ya doğru yol aldı. Burada kırgınlık ve düş kırıklığı Haçlı Seferi'ni paramparça etti. Burgonya dükü Henry ve Fransızların çoğu kamptan ayrıldı. Kimileri Yafa'ya, kimileri de yiyecek ve dünya nimetlerinin bol olduğu Akra'ya gitti. Richard son derece zayıf düşmüş ordunun başında güneydoğuya, Askalon'a doğru ilerledi.[90]

YENİDEN TOPARLANMA

Richard 20 Ocak 1192'de yerle bir olmuş limana moralleri daha da bozan korkunç fırtınalar eşliğinde ulaştı. Haçlılar Kudüs'ten çekilişlerini hazmetmeye çalışırken Richard seferinin bu ilk gerçek başarısızlığını örtbas etmek için elinden geleni yaptı. Elinde kalan askerlerle Askalon'u onarmaya başladı; iç karartıcı kış koşullarında kenti ayağa kaldırmaya çalıştı. Amcasına sadık kalan Champagne'lı Henry de ona yardımcı oldu ama böylesine yıkılmış bir kenti eski haline getirmek son derece zor bir işti; en az beş ay çok çalışmak gerekecek ve Richard'a pahalıya mal olacaktı.

Şubat sonuna doğru Kuzey Filistin'de baş gösteren bir kriz Franklar arasında ciddi bölünmeye yol açtı. Kutsal Topraklar uğruna verilen savaş sona ermemişti ama Latinler Akra'nın egemenliği için açıkça mücadele etmeye başladılar. Muhtemelen Montferrat'lı Konrad ile Burgonya dükü Henry tarafından kışkırtılan Cenevizli denizciler kenti ele geçirmeye kalkıştılar ve ancak Richard'ın Pisalı müttefiklerinin büyük direnişi limanın Sur'la birleşmesini engelleyebildi. Böylesine bir ihanete son derece öfkelenen Richard Konrad'la görüşmek üzere kuzeye gitti. Taraflar Akra ile Sur'un ortasındaki bir noktada bir araya geldiler. "Uzun tartışmalar" yapıldı ama bir anlaşmaya varılamadı ve marki Sur'a döndü.[91]

Richard'ın şansı Yahudiye tepelerinde dönmüşe benziyordu ve şimdi de kuzey sahilinde diplomasideki başarısını yitirmiş gibiydi. Konrad'a boyun eğdiremeyen Aslan Yürekli derhal meclisini topladı ve 1191 yazında Kudüs'teki kazanımlarının yarısının markiye tahsisi konusunda varılan anlaşma resmen iptal edildi. Aslında bu neredeyse anlamsız bir hareketti. Konrad iki önemli avantaja sahipti: Sur'da yıkılmaz bir güç merkezi ve Ibelin'li Balian dahil Deniz Ötesi'nde kalan Frank baronlarının giderek artan desteği. Marki Selahaddin ile Haçlıların çıkarına ters düşen görüşmeler yapacak kadar üçkâğıtçı ve çıkarcı olabilirdi ama Kudüs'lü Isabella ile evliliği onu tahtın vârislerinden biri yapmıştı. Ayrıca –Kudüs krallığı

konusunda rakibi olan– Lusignan'lı Guy'dan daha yetenekli olduğunu kanıtlamıştı ve Richard'ın aksine, kariyerini Doğu Akdeniz'de sürdürmeye kararlı görünüyordu. O Şubat ayında Aslan Yürekli bu ayrıcalıkları görmezden gelmişti ama zamanda tedirgin edici gerçekle yüzleşmek zorunda kalacaktı. Konrad'ı alt etmek ya da engellemek olanaksızdı, bu yüzden de Yakındoğu'daki uzun vadeli her türlü politik ve askeri anlaşmalar içinde yer alması gerekiyordu.

Bu arada Richard ile Selahaddin arasındaki bağlantılar yeniden kuruldu. Sultan'ı gene kardeşi el-Adil, Aslan Yürekli'yi de Toron'lu Humphrey temsil ediyordu. Mart sonlarında Akra yakınında toplantılar düzenlendi ve bunlardan birinde –Kudüs'ün bir bölümü dahil– koşullar üzerinde anlaşılır gibi oldu. Oysa Nisan başında Richard görüşmeleri kesip Paskalya'yı Askalon'da geçirmek üzere güneye doğru yelken açtı. Bu ani değişikliğin nedeni bilinmiyor ama büyük bir olasılıkla kral Selahaddin'in bitkin düşen askerlerinin isyan etmek üzere olduğu ve Sultan'ın aynı zamanda Mezopotamya'da bir Müslüman ayaklanması ile karşılaştığı hakkında birtakım söylentiler duymuştu. Richard bu hassas dönemden yararlanarak kendisi için en avantajlı koşullar dışında hiçbir şeyi onaylamak zorunda olmadığını düşünmüş olabilir. Askalon'a dönünce yeni bir saldırı hazırlığına başladı.

KRİZ VE DEĞİŞİM

15 Nisan 1192'de Hereford manastırı rahibi Robert Avrupa'dan Askalon'a geldi. Getirdiği haber Richard'ın tüm planlarını altüst etti. Kralın yaveri ve temsilcisi Longchamp'lı William Prens John tarafından İngiltere'den sürgüne yollanmıştı. Richard'ın hırslı erkek kardeşi şimdi krallıktaki gücünü artırmak peşindeydi. Kutsal Topraklarda on aydan fazladır dolanmakta olan Richard'a bu haber Angevin ülkesinin kral olarak sorumluluklarını acı bir şekilde anımsattı. Aslan Yürekli Batı'da bir kriz yaşanırken Doğu Akdeniz'de oyalanmasının doğru

olmadığının farkındaydı ama aynı zamanda Haçlı Seferi'ni kendi haline bırakıp başarısız bir şekilde ülkesine dönmek de istemiyordu. Anlaşılan Richard bir savaş mevsimi daha haç uğruna savaşacak vakti olduğu düşüncesindeydi. Öte yandan Filistin savaşını hızlı ve başarılı bir biçimde sonlandırmak için Kutsal Toprakların her yanına dağılmış bulunan Latin ordularını toparlaması gerekiyordu.

Bir çözüm arayan Richard 16 Nisan'da Haçlı baronlarını toplantıya çağırdı. İngiltere'deki olaylar nedeniyle kısa süre sonra buradan ayrılmak zorunda olduğunu açıklayarak Kudüs krallığı sorununa bir çözüm bulunmasını istedi. Richard'ın da onayı alınarak oybirliği ile krallığın Montferrat'lı Konrad'a verilmesi kararlaştırıldı. Lusignan'lı Guy'ın statü kaybı cömertçe karşılanacaktı: Richard Tapınak Şövalyelerinin Guy'a Kıbrıs adasını 40.000 bezant karşılığında satmasını sağladı, böylece Lusignan hanedanı Doğu Akdeniz'de güçlü ve sürekli bir lortluğa sahip olacaktı. Champagne'lı Henry bu haberi markiye vermek, daha da önemlisi, kendisine ve Burgonya dükü Henry'ye bağlı birliklerin Askalon'daki orduya katılarak kutsal savaşı sürdürmesini sağlamak için kuzeye, Sur'a doğru yelken açtı.

Birkaç gün sonra haberi alan Konrad çok mutlu oldu. Aylardır bir kenarda sabırla bekledikten ve gelişmeleri ihtiyatla izledikten sonra nihayet krallığının yolu açılmıştı. Daha önceki isteksizliğini ve duraksamasını bir yana bırakan marki hemen bir askeri harekât için hazırlıklara başladı. Richard'ın ve diğer Frankların haberi olmadan Selahaddin'e acil bir haber yollayarak Latin'lerle arasında gerçekleşen bu beklenmedik anlaşmayı bildirdi ve birkaç gün içinde kendisiyle bir uzlaşmaya girmediği takdirde büyük bir çatışma yaşanacağı tehdidinde bulundu. Sultan'ın maiyetindeki Müslüman bir gözlemciye göre Selahaddin bu tehdidi ciddiye aldı. Mezopotamya'da bir kargaşa çıkmasından endişelenen "Sultan ... en iyi yolun marki ile barış anlaşması imzalamak olduğuna inandı" ve 24 Nisan 1192'de koşulları belirlemek için Sur'a bir heyet gönderdi.

1192 Nisan ayının son günlerinde Kral Richard ve Selahaddin Kutsal Topraklar için yapılan savaşı bitirmenin bir yolunu bulduklarına inanıyorlardı: Biri için bu yol savaşmak, öbürü için ise barış yapmaktı. Her ikisinin de planları Montferrat'lı Konrad'a bağlıydı.[92]

28 Nisan akşamı Konrad Haçlılardan Beauvais piskoposu Philip'in Sur'daki evine yemeğe gitti. Bu ikisi Haçlı Seferleri sırasında dost olmuşlardı ve Konrad'ın keyfi yerindeydi. Yemekten sonra iki muhafızı ile birlikte evine dönerken marki borsa binasını geçip dar bir sokağa girdi.

> Sokağın iki yanında iki adam oturmaktaydı. Konrad onların hizasına gelince ayağa kalktılar. Biri yanına yaklaşıp ona bir mektup gösterdi. Marki mektubu almak için elini uzatırken adam hançerini çıkarıp ona sapladı. Sokağın öbür tarafındaki adam da atın terkisine atlayıp onu sırtından bıçakladı ve Konrad yere düşerek öldü.

Konrad'ın katillerinin daha sonra Dağın Yaşlı Adamı Sinan tarafından gönderilen Haşhaşiler tarikatının üyeleri olduğu anlaşıldı. Birinin kellesi hemen oracıkta uçuruldu; diğeri yakalanıp sorgulandı ve sonra ölünceye kadar sokaklarda sürüklendi. Öte yandan bunların Haşhaşiler olduğu belirlendiği halde gerçek azmettiricinin kim olduğu saptanamadı. Burgonyalı Henry ile Sur'daki Fransızlar suikastın Kral Richard tarafından düzenlendiği söylentisini yayarken Müslüman dünyasında da işin içinde Selahaddin'in olduğu dedikodusu yapıldı. Son gelişmelerin ışığında Konrad'ın ölümü her iki liderin de çıkarına değildi. Gerçeği bilmek olanaksız. Sinan markiyi Doğu Akdeniz'deki güç dengesi açısından uzun vadede tehlikeli bir unsur olarak görüp yok etmek için kendi başına harekete geçmiş olabilirdi.[93]

Latinlerin siyasi konumu karmakarışıktı. Burgonyalı Henry Sur'u ele geçirmeye çalışıyordu ama Kudüs Krallığı'nın vârisi, Konrad'ın dul eşi Isabella tarafından engellenmekteydi.

Yeni bir kavga başlamadan hemen yeni bir anlaşmaya gidildi. Champaigne Kontu Henry'nin adaylığı üzerinde anlaşıldı. Hem Kral Richard'ın hem de Philip Augustus'un yeğeni olarak Henry Angevin ve Capet krallıklarını temsil etmekteydi. Kont bir hafta içinde Isabella ile evlendi ve Frank Filistin Kralı unvanını aldı.

Çabucak bulunan bu çözümde Aslan Yürekli'nin rolünün tam olarak ne olduğu belli değil. Bununla beraber bu yeni durum onun ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin amaçlarına uygun düşmekteydi. Champagne'lı Henry'nin yeni unvanı –Deniz Ötesi'ndeki yerli Franklardan Burgonyalı Henry'nin Fransız ordusuna ve Richard'ın Angevin ordusuna kadar– Filistin'deki tüm Latin birliklerinin bir araya gelmesini sağladı. Henry ile Richard'ın geçmişteki ittifakı göz önüne alınırsa bu ikisinin ileride de iyi bir işbirliği içinde olması beklenebilirdi.

1192 Mayıs'ı boyunca Aslan Yürekli Richard Güney Filistin'deki konumunu güçlendirdi; Müslümanların elinde bulunan Darum kalesini ele geçirdi, bu arada Askalon'un onarımı bitmek üzereydi ve Kont Henry ile Dük Hugh da kuzeyde ordular kurdu. Hıristiyanların morali yükseldiğinden ciddi bir seferi başlatmak için her şey hazırdı. Bununla beraber, Richard'ın sahil boyunca Mısır'a doğru yayılması yüzünden kampanyanın hedefi hâlâ tartışmaya açıktı.

Öte yandan 29 Mayıs'ta Avrupa'dan gelen bir başka Angevin ulağının getirdiği haber Richard'ın daha fazla endişelenmesine yol açtı. Rakibi Fransız Kralı Philip Augustus 1191 yazı ortasında Haçlılardan ayrıldığından bu yana Richard Capetlerin kendi yokluğundan yararlanarak Angevin'i tehdide kalkmalarından korkmaktaydı. Şimdi öğrendiğine göre Kral Philip Prens John'la bağlantı kurmuştu ve ikisi birlikte bir şeyler planlamaktaydılar. Gelen haberci, "bu iğrenç ihaneti durdurmak için harekete geçilmediği takdirde İngiltere'nin Kral Richard'ın elinden gidebileceği" konusunda uyarıda bulundu. Söylendiğine göre Aslan Yürekli "bu haberi alınca tedirgin oldu ve sonra ... uzun süre sessizce oturup ne ya-

pılması gerektiğini düşündü". Nisan'da Kutsal Topraklarda kalmaya karar vermişti ama Batı'dan gelen bu son haber yeni bir sorun oluşturuyordu. Yandaşı Ambroise'a göre, Richard "üzgün, tedirgin ve kederliydi ... kafası karışmıştı".[94] Hıristiyan âleminin ünlü savaşçısı şimdi çok kritik bir karar verme arifesindeydi: Haçlı olarak savaşmayı mı sürdürmeliydi, yoksa Angevin ülkesinden gelen habere kulak verip kral olarak ülkesine mi dönmeliydi?

18

ÇÖZÜM

1192 yazına doğru Selahaddin ordularını yeniden toplamaya, İslam'ı yeni bir Hıristiyan saldırısına hazırlamaya başladı. Önceki yıl Sultan yıkıcı sonuçlar doğuran başarısızlıklara uğramış; 12 Temmuz 1191'de Akra'nın düşüşünü eli kolu bağlı, utanç içinde izlemiş; sonra, Kral Richard'ın kent garnizonuna bağlı esir Müslüman askerleri 20 Ağustos'ta serinkanlılıkla idam edişine tanık olmanın şokunu yaşamıştı. Aslan Yürekli'nin Yafa'ya doğru ilerleyişini durdurmak için harcanan tüm gayretler boşa gitmiş, 7 Eylül'de Selahaddin'in orduları Richard tarafından savaş meydanından geri püskürtülmüştü. Stratejisini yeniden değerlendirmek zorunda kalan Sultan savunmaya geçmiş, Güney Filistin'deki kaleleri yıkmış, Filistin'in iç kesimlerine doğru yavaş yavaş ilerleyen Latinleri gölge gibi izlemiş ve en nihayetinde 12 Aralık'ta Kudüs sınırları berisine geri çekilerek saldırıyı beklemeye başlamıştı.

Selahaddin 1187'deki Hıttin ve Kudüs zaferlerinden bu yana cihada bağlılığını kararlılıkla sürdürmüş, hatta ona daha derinden bağlanmıştı. Ama buna rağmen inisiyatifi yavaş yavaş Franklara kaptırmıştı. Nükseden hastalığından ötürü zayıf düşmüş, askerlerinin moralinin bozulması ve fiziksel bakımdan tükenmesinden ötürü ordusu gücünü kısmen yitirmiş, Eyyubi imparatorluğunun başka önemli sorunlarından dolayı dikkati dağılmış olan Sultan usul usul yenilginin eşiğine sürüklenmişti. Sonra 12 Ocak 1192'de Haçlılar Beit Nuba'dan geri çekilerek İslam için yeni bir umut ışığı yaktı ve

Selahaddin'e sıhhatine kavuşma, ordusunu yeniden toplama şansı verdi.

Hıristiyanların Kudüs'e doğru ilerlemesi durduktan sonra Selahaddin 1192'nin ilk aylarında kendi konumunu gözden geçirdi. Eyyubi ülkesi tam bir kargaşa içindeydi. Yıllardır hazinesini düzene sokamadığı için Sultan'ın mali kaynakları son derece kısıtlıydı ve hazır parası bulunmadığından savaş için gerekli insan gücünü ve malzemeleri satın alamıyordu. Mısır'ın süregelen zenginliği Hızır gibi yetişmekteydi ama Richard'ın Askalon'u yeniden ele geçirmesi Suriye ile Nil bölgesi arasındaki bağlantılar açısından önemli bir tehdit oluşturmaktaydı.

Bu ekonomik endişelerin yanı sıra bir başka sorun daha vardı: olanakların azalması ve ordusunun kendisine olan bağlılığının gevşemesi. Son dört yıldır neredeyse durmadan devam eden savaşlar boyunca Selahaddin egemenliği altındaki Mısır, Suriye ve Cezire'den topladığı orduları çok zorlamıştı. Aynı şekilde Mezopotamya ve Diyarbakır'daki müttefiklerinden de durmadan destek istemişti. Selahaddin'in lider olarak olağanüstü karizması, etkin politik ve dinsel propagandası ve cihat çağrısı sayesinde Musul beyi İzzeddin Zengi ve Sincar beyi İmaddeddin Zengi gibi potansiyel rakipleri dahi kutsal savaşta kendilerine düşen sorumlulukları üstlenmiş ve Eyyubi Sultanı'nın çağrısına uymuşlardı. Ama bu istekleri sonsuza dek karşılanamazdı. Eğer Filistin'deki anlaşmazlık giderilemezse, Müslüman âlemini bir arada tutan sadakat ve ortak amaç bağlantıları çok geçmeden çözülmeye başlayabilirdi. Bu nedenle Selahaddin 1192 Aralık ayında ordusunu dağıtma riskini göze almıştı.

Sultan bu huzursuzluğun ilk belirtilerinin kendi ailesi içinde de belirmeye başladığını üzülerek görmekteydi. 1191 Mart'ında Selahaddin güvendiği yetenekli yeğeni Takiyeddin'e Fırat'ın doğusunda, Cezire'de Adana ve Harran'ı da içine alan bir arazi verdi. Aynı yıl Kasım'da Latinler kutsal kente doğru ilerlerken Sultan Takiyeddin'in hastalanıp öldüğünü öğrenerek büyük

üzüntüye kapıldı. 1192 başında ise Takiyeddin'in yetişkin oğlu el-Mansur Muhammed, Selahaddin'in yaverlerinden birinin deyimiyle "isyan belirtileri" sergilemeye başladı. Mirastan yoksun bırakılacağından korkan el-Mansur büyük amcası Sultan'a ya Cezire'deki arazi üzerindeki hakkını tanıması ya da Suriye'de bir başka araziyi kendisine vermesi için baskı yapmaya başladı. Bu ısrarın gerisinde, istediğini alamadığı takdirde el-Mansur'un kuzeybatıda Eyyubilere karşı bir ayaklanma başlatabileceği tehdidi yatmaktaydı.

Selahaddin kendi aile bireylerinden birinin bu sadakatsizliği karşısında dehşete kapıldı ve el-Mansur el-Adil'i aracı olarak kullanmaya kalkışınca çok canı sıkıldı; aslında bu sinsi taktik Sultan'ı "öfkeden deliye döndürdü". 1192 yaz başına kadar sürüncemede kalan bu durum gerçekten büyük bir sorundu. Başlangıçta Selahaddin Nisan'da en büyük oğlu el-Efdal'i Cezire'ye göndermiş, gerekirse Halep'teki kardeşi el-Zahir'den yardım istemesini söylemişti. Mayıs'ta Sultan'ın öfkesi dindi. Anlaşılan el-Adil aracı olarak biraz baskı yapmış ve Emir Ebul Heyca da bir toplantıda konu tartışılırken daha yumuşak davranmasını önermiş, aynı anda hem dindaşlarla hem de "kâfirlerle" savaşılamayacağını anımsatmıştı. Bunun üzerine Selahaddin el-Mansur'a kuzey Suriye'den arazi verdi ve el-Adil'e de Harran ile Adana'yı bağışladı. Öte yandan bu beklenmedik uzlaşma bu kez el-Efdal'in kırılmasına yol açtı. Babasının arada kalmasına ve el-Adil'i ödüllendirmesine içerleyen el-Efdal Filistin'e dönüşünü geciktirdi, önce Halep'te sonra da Şam'da oyalanarak Selahaddin'i önemli ölçüde insan gücünden yoksun bıraktı.[95]

1192 başında Selahaddin mali sorunlar, insan gücü sıkıntısı ve ayaklanmalarla boğuşuyordu. Bu nedenle kutsal savaşa farklı bir yaklaşım sergiledi. Bir önceki sonbahar farklı bir savunma sistemi oluşturarak düşmanla yakın teması sürdürürken Franklarla doğrudan savaşmaktan kaçınmıştı. 1192 ilkbaharının başında Sultan askerlerinin neredeyse tümünü savaş alanından geri çekti. Eyyubi ordusu zaman

zaman ufak çatışmalar ve baskınlar dışında tüm Filistin'de savunmaya geçerek Hıristiyanların saldırıya geçmesini bekledi. Selahaddin bir yandan da önemli kalelerini ve Kudüs'ün savunmasını büyük çapta güçlendirmeye çalışıyordu.

Bu hazırlıklar izlediği politikada çok önemli bir değişikliğin işaretiydi. 1192'de Selahaddin Üçüncü Haçlı Seferi'ne karşı kesin bir zafer kazanamayacağı sonucuna vardı. Bunun bilincinde olarak yeniden diplomatik ilişkilere girmek amacıyla I. Richard ve Montferrat'lı Konrad ile görüşmelere başladı. Aynı zamanda Sultan pazarlık gücünü de yeniden değerlendirmek zorunda kaldı. Latinlerin sahildeki bir bölgeye egemen olmasını öngören, Kutsal Toprakların bir bölgesini içeren bir anlaşma kabule şayan görünüyordu. Bununla beraber Selahaddin'in geri adım atmadığı iki koşulu vardı: İslam'ın Kudüs'teki egemenliği devam edecek ve Mısır yolu üzerindeki Askalon kalesi boşaltılacaktı.

Selahaddin'in bu yeni savunma ve diplomasi stratejisinin artık tek bir amacı vardı: Üçüncü Haçlı Seferi'nden sağ çıkabilmek. Batı'dan savaşmak için gelen binlerce Latin Hıristiyan'ın bir gün ülkelerine döneceğini biliyordu. Özellikle Kral Richard sonsuza dek Doğu Akdeniz'de kalamazdı. Selahaddin bu fırtınayı atlatmak; olabildiğince az kayıp vermek ve ne olursa olsun kesin bir çatışmadan kaçınmak ama bir yandan da Eyyubi savaş makinesi işlemez hale önce Filistin'deki savaşı sonlandırmak istiyordu. Haçlılar doğu kıyılarından ayrıldıktan sonra Sultan yeniden yapılanmaya ve yitirilen yerleri tekrar ele geçirmeye odaklanabilirdi.

HAÇLILARIN KUDÜS'E İKİNCİ YÜRÜYÜŞÜ

Selahaddin Kudüs'e ya da Mısır'a bir saldırıya karşı hazırlıklı olmak için elinden geleni yapmıştı. 1192 Mayıs sonu ya da Haziran başında Yakındoğu'daki birlikler yeniden kutsal kentte toplanmaya başladı. Bu arada Sultan Frankların ha-

reketlerini denetlemek için çok sayıda keşif kolu oluşturdu; bunlardan biri Ebul Heyca'nın komutasındaydı.

Kararsızlık

6 Mayıs'ta Selahaddin Haçlıların büyük bir ordu ile Askalon'dan kuzeydoğuya doğru harekete geçtiğini öğrendi; bu hamlenin Kudüs'ü hedeflediği belliydi. Anlaşıldığına göre Richard ve Latinler kutsal kenti ikinci kez kuşatıp ele geçirmeye karar vermişlerdi. Aslında Richard Haziran'ın ilk günlerinde büyük bir kararsızlık içindeydi. İngiltere'de açgözlü kardeşi John ile Philip Augustus arasında bir ittifak olasılığı haberi ile sarsılan Aslan Yürekli Batı'ya dönmekle Doğu Akdeniz'de kalıp Haçlı yeminini yerine getirmek ikilemi arasında bocalamaktaydı. İngiltere kralının bu ikilemi strateji belirleme sorunu ile daha da ağırlaşmaktaydı. Üçüncü Haçlı Seferi'nin öncelikli amacı Kudüs'ü yeniden ele geçirmekti ama Richard hâlâ bunun gerçekçi bir hedef olmadığı kanısındaydı. Franklar birçok açıdan, altı ay öncesine oranla, bir kara harekâtına girişmelerine imkân verecek daha iyi bir konumdaydılar. Artık birlik sağlandığından uygun yaz koşullarından yararlanarak 1191 sonlarında güçlendirdikleri istihkâmlarına güvenebilirlerdi. Ama başka açılardan durum değişmemişti; önlerinde büyük zorluklar ve riskler vardı. Saldırıları mucize eseri başarıya ulaşsa bile Kudüs'ü elde tutmak neredeyse olanaksızdı. Bu yüzden Richard Mısır'a saldırmayı yeğliyordu. Böyle bir saldırı Eyyubi İmparatorluğu'nun temellerini sarsacak, Selahaddin'i Aslan Yürekli'nin öne süreceği koşulları kabul eden bir barış anlaşması imzalamaya zorlayacaktı. Askeri açıdan Richard'ın planı akla yakındı ama bir yandan da Haçlı Seferi'nin bu savaştaki ana amacını büyük çapta göz ardı etmekteydi. Kral bu stratejisinde ısrar eder, Hıristiyanları ikna edip desteğini kazanır, Frankların nihai zafere Nil kanalıyla ulaşılabileceğini düşünmesini sağlarsa, 1191'de sonbahar ve kış boyunca yaptığı gibi kararsız davranamazdı. Son derece belirgin, kararlı ve azimli bir liderlik sergilemesi gerekiyordu.

Oysa 29 Mayıs'tan sonra Richard duraksadı; seçeneklerini ve stratejilerini gözden geçirmek için düşünmeye devam etti. Bir yandan da olaylar hızla gelişmekteydi. Aslan Yürekli'nin yokluğunda muhtemelen Burgonya dükü Henry tarafından kışkırtılan bir grup Latin baron 31 Mayıs'ta bir toplantı yaparak Angevin kralı katılsın katılmasın Kudüs'e doğru harekete geçmeye karar verdiler. Bu karar, belki de kasten, dışarıya sızdırıldı ve tüm orduya yayılarak askerlerin gece geç saatlere kadar "sevinç içinde" dans etmelerine yol açtı.

Richard'ın en ateşli yandaşı Ambroise bile kralın bu durumdan "hiç hoşnut olmadığını, bu haberi alınca altüst olarak yatmaya gittiğini" söylüyor ve "çadırında sürekli olarak [İngiltere'den gelen haberleri] düşünüyordu" diyor. Aslan Yürekli günler boyu karsız kalırken kampta büyük bir heyecan yaşanmaktaydı; herkesin aklında bir tek şey vardı: Kudüs. Ambroise'a göre Richard uzun süre vicdanıyla mücadele ettikten sonra 4 Haziran'da bir tür manevi güç kazandı. Ani bir açıklama yaparak "Paskalya'ya [1193] kadar [Kutsal Topraklarda] kalacağını ve herkesin Kudüs'e [kuşatma için] gitmeye hazır olması gerektiğini" ilan etti. Richard bu kararı kendiliğinden vermiş olabilir ama büyük bir olasılıkla artan baskı üzerine çoğunluğun isteğine boyun eğdi. Henüz dile getirmemesine karşın gene de Mısır'a doğru bir harekât amaçlıyor ve kutsal kente saldırı düzenlemenin yanlışlığına inanıyor olması çok muhtemeldir. Gene de Yahudiye'ye doğru ilerlemeyi kabullendi. Bu boyun eğiş Richard'ın hiç değilse şimdilik Üçüncü Haçlı Seferi'ndeki denetimini yitirdiğini göstermekteydi. Bu durumda, her ne kadar Selahaddin Frankların 6 Haziran'da harekete geçmesini yeni bir saldırı olarak yorumluyorsa da Hıristiyan komuta yapısında yeni ve ciddi sıkıntılar baş göstermekteydi.[96]

Yeni tehdit

Haçlılar Kudüs üzerine yürüyüşe geçtikten sonra büyük bir hızla ilerlediler. 9 Haziran'da Franklar Latrun'a ulaştılar ve

ertesi gün Beyt Nuba'ya doğru devam ettiler. Sonbaharda Hıristiyanlar bu noktaya aylar sonra ulaşmışlardı. Şimdi ise beş gün içinde kutsal kentin surlarının 30 kilometre yakınına kadar geldiler. Selahaddin askerlerine Latinlerin Yafa'dan gelen malzeme konvoylarına sürekli baskın düzenlemelerini emretti ama Haçlıların Beyt Nuba'da kurdukları ana kampına ciddi bir saldırıda bulunmadı. Bunun yerine Sultan Kudüs'te birlikleri olası bir saldırıya karşı konuşlandırdı.

Öte yandan ilk hareketlilik belirtilerinden sonra Franklar durakladı. Aslında bu duraksama Latinlerin Akra'dan destek grupları getirecek Champagne'lı Henry'yi beklemeye karar vermelerinden kaynaklanıyordu. Oysa günler geçtikçe Haçlıların Askalon'da uç veren derin anlaşmazlıkları su yüzüne çıkmaya başladı ve Franklar kısa sürede strateji ve liderlik konusunda büyük bir tartışmaya giriştiler.

20 Haziran'da Selahaddin'in gözcüleri büyük bir Haçlı grubunun Beyt Nuba'dan ayrıldığını bildirdiler. Bu Sultan'ı kuşkulandırdı zira o sırada Mısır'dan gelecek olan büyük bir malzeme kervanını beklemekteydi. Frankların bu konvoyun yolunu kesip malzemelere el koymasından endişelenen Selahaddin hemen gelenleri uyarmak için asker yolladı. İki Eyyubi grubu buluşmayı başardı ve Hebron'a doğru yol alırlarken 24 Haziran'da I. Richard büyük bir saldırıya geçti. Selahaddin endişelenmekte haklıydı; Aslan Yürekli konvoyun yolda olduğunu casuslarının birinden öğrenmiş ve zengin bir ganimet elde edeceğini bilerek derhal güneye yollanmıştı. Argevin kralı üç gün boyunca yerel muhbirler aracılığı ile kervanı izledikten sonra en uygun zamanda baskın düzenledi. Korkunç bir çatışma sonunda Latinler üstün geldiler. Müslüman muhafızlar kaçtılar ama geride büyük bir ganimet bıraktılar: altın, gümüş ve ipek gibi değerli ürünler; silahlar ve zırhlar; çadırlar; peksimet, buğday, un, biber, şeker ve tarçın gibi gıda maddeleri ve "bir sürü içecek ve ilaç" içeren değerli bir hazine. Daha da önemlisi, Hıristiyanlar binlerce deve, hecin devesi, at, katır ve eşek sahibi oldular.

Bu felaket haberi Kudüs'te gerçek bir panik yarattı. Selahaddin son derece gerekli malzemeden yoksun kaldığı gibi Latinlerin bu yük hayvanları ile Yafa'dan daha fazla destek sağlayacağının da farkındaydı. Haçlılar 29 Haziran'a Beyt Nuba'ya döndükten sonra Sultan "kuşatmaya dayanmak için" hazırlıklara başladı. O sırada kutsal kentte bulunan Bahaddin efendisinin "Kudüs dışındaki su kaynaklarını zehirlemeye, kuyuları doldurup sarnıçları yıktırmaya başladığını, Kudüs'ün çevresinde içecek su kalmadığını" belirtiyor, aynı zamanda Sultan'ın bir yandan da "her taraftan asker topladığını" söylüyor.[97]

Seçim

Temmuzun ilk günlerinde Selahaddin'in Frankların Kudüs'e son bir hamle yapacaklarından hiç kuşkusu kalmamıştı. Önlemeyi umduğu kriz, kesin bir savaş artık kaçınılmazdı. 2 Temmuz Perşembe günü Sultan bir harekât planı oluşturmak için en güvendiği emirleri topladı. Toplantı son derece gergin bir hava içinde geçti. Uzun yıllar savaşta ve zaferde birlikte olduğu komutan ve danışmanlar Selahaddin'in çevresini sardılar. Şişman Ebul Heyca da oradaydı ama efsanevi kiloları o kadar artmıştı ki artık yürümekte zorlanıyordu ve "Sultan'ın huzurunda bile bir tabureye oturmak zorundaydı".

Bahaddin de oraydı ve anlattığına göre Selahaddin komutanlarına sürekli sorumluluklarını anımsatarak onları kararlı davranmaya yönlendirdi: "Bugün İslam'ın ordusu ve koruyucusu olduğunuzu unutmayın. ... Düşmanla yüzleşecek tek Müslüman sizlersiniz ve tüm ülkelerdeki Müslümanlar size güveniyorlar." Buna karşılık emirler de efendileri Selahaddin uğruna canları bahasına savaşacaklarını söylediler; böylece Sultan'ın "yüreğine su serpildi".

O gün toplantı bittikten sonra Ebul Heyca Selahaddin'le özel görüşerek bu sadakat ve birlik gösterisinin altında bir huzursuzluk bulunduğu konusunda onu uyardı. Orduda bir-

çok asker "kuşatma hazırlığına" karşıydı ve Akra'daki felaketin benzerinin yaşanacağından korkuluyordu. Öte yandan Selahaddin'in ordusundaki Kürtler ve Türkler arasında uzun süreden beri var olan geçimsizliğin açık bir çatışmaya dönüşmesi olasılığı da vardı. Ebul Heyca Sultan'a fırsat varken ordusunun büyük kısmını kutsal kentten çıkarmasını ve kentte sadece bir garnizon bırakmasını önerdi.

O akşam Sultan Bahaddin'i çağırıp ona Ebul Heyca'nın sözlerini aktardı. Bahaddin o anları şöyle anımsıyor: "Selahaddin'in Kudüs'le ilgili dağlar kadar büyük endişeleri vardı ve bu konuşmadan çok tedirgin olmuştu. Gece boyu yanında kaldım ve sürekli kutsal savaş hakkında konuştuk." Şafak sökerken Selahaddin yüreği burkularak Kudüs'ü terk etmeye karar verdi. "Aslında orada kalmak istiyordu ama bunun İslam için oluşturacağı riski düşünerek mantığını kullandı." Seçimini yapmıştı; 3 Temmuz Cuma sabahı göç hazırlığı başladı. Selahaddin *Harem-i Şerif*'i ziyaret etti ve oradaki kutsal Aksa Camisi'nde son kez Cuma namazını kıldırdı. Dört yıl kadar önce Nureddin'in muhteşem zafer minberini buraya getirtmişti. Bahaddin "[Sultan] seccadesi üzerinde yıkılmış bir halde birkaç kelime söylerken gözlerinden yaşlar boşanıyordu" diye yazıyor.

Ama sonra, akşam olurken gelen beklenmedik bir haber Selahaddin'in planlarını altüst etti ve Kutsal Topraklar için verilen savaşın akışını tümüyle değiştirdi. Eyyubi ordusunun ileri saflarına komuta eden Suriye emiri Curdik Frankların bir kargaşa içinde olduğunu haber verdi. Bildirdiğine göre o gün "düşman askerlerinin hepsi atlarına binip bir süre savaş alanında durduktan sonra çadırlarına dönmüşlerdi"; emir ayrıca "ne olup bittiğini öğrenmek için casuslar gönderdik" diye ekliyordu. Ertesi gün, 4 Temmuz 1192'de, Hıttin Savaşı'ndan tam beş yıl sonra, Haçlılar çadırlarını söktü, sırtlarını Kudüs'e dönüp Ramla'ya doğru geri gitmeye başladı. Geride kalanlar "büyük bir sevinç içinde" kutsal kentin bir kez daha kurtulduğuna tanık oldular.[98]

Frankların hatası

Haçlıların ayrılışı Müslümanlar arasında hem şaşkınlık hem de mutluluk yarattı. Bu ani değişikliğin sebebi neydi? Curdik'in casusları Richard ile Fransızlar arasındaki bir uzlaşmazlıkla ilgili karmaşık bilgiler edinebilmişlerdi. Aslında Frankların geri çekilişinin tohumları Askalon'da, Richard Haçlılar üzerindeki egemenliğini yitirip ikinci bir kara harekâtı ile ilgili çoğunluk kararını kabullendiğinde ekilmişti. Ordunun Haziran'da Beyt Nuba'ya ulaşmasından hemen sonra Fransızların bir saldırıda kararlı olmalarına karşın Aslan Yürekli'nin aslında Kudüs'ü kuşatmaya niyeti olmadığı anlaşılmıştı. 17 Haziran'da Haçlı komutanları bu konuyu görüşmek üzere toplandılar. I. Richard'ın en ateşli destekçilerinden iki Hıristiyan görgü tanığı bile kralın daha fazla ilerlemeye kesinlikle karşı çıktığını kabullenmektedir.

Anlaşılan Aslan Yürekli bir kuşatmanın neden gerçekçi olmadığı konusunda üç görüş ileri sürmekteydi: Latinlerin sahilden destek sağlama olanağının kısıtlılığı, kutsal kentin istihkâmlarının olağanüstü güçlü oluşu ve Selahaddin'in Hıristiyanların asker sayısı ve harekâtı konusunda ayrıntılı bilgi sahibi olması. Kral aynı zamanda orduyu böylesine "gözü kara" bir maceraya sürüklemeyi kesinlikle istemediğini, çünkü bunun "feci bir felakete" yol açacağını ve bunun da kendisini "sonsuza dek sevilmeyen, küçük düşmüş, suçlanan" bir duruma düşüreceğini açıkça belirti. Bu itiraf, Richard'ın yalnızca Haçlı Seferi'nin değil, öncelikle kendi ününün geleceği ile ilgili olduğunu göstermekteydi. Kralın daha Askalon'da iken böyle düşündüğü belliydi, çünkü şimdi Latinlerin hemen Mısır'a bir harekât düzenlemesini öneriyordu. Bunun için koşullar da uygundu, zira halen Akra'da Nil'e malzeme taşıyacak bir donanma hazır bekliyordu ve kendisi de bu sefere 700 şövalye ve 2000 savaşçı vermeyi ve diğer katılanların giderlerini karşılamayı vaat ediyordu. Richard duraksamasaydı Askalon'da bu tezi savunacaktı.

Oysa Aslan Yürekli Haçlıları ikinci kez Kudüs'e birkaç saatlik bir mesafeye kadar getirmişti. Bu durumda seferin esas amacına ters düşen bir askeri manevrayı savunmaya kalkışmak çok zordu. Gene de planını benimsetmeye çalıştı, bu amaçla da "bu topraklar için en iyi yolun Mısır'ın ele geçirilmesi" olduğunu savunan bir yandaş grubu oluşturdu. Burgonya dükü Henry ve Fransızlar buna karşı çıkarak "Kudüs'ü kuşatmak dışında hiçbir harekâta katılmayacaklarını" söyleyince işler sarpa sardı.[99]

Üçüncü Haçlı Seferi'ni böyle bir açmaza sürükleyen Aslan Yürekli'nin buna verdiği yanıt son derece etkisiz oldu. İçerlediğini göstermek amacıyla başkomutanlıktan istifa etti ve Haçlı Seferi'ne katılmaya devam edeceğini ama artık komutanlık görevini üstlenmeyeceğini bildirdi. Belki bu karşıtlarını şaşırtmak ve sesini kesmek için başvurduğu bir oyundu ama başarılı olmadı. Bu kritik yol ayırımında sorumluluklarından sıyrılmaya kalkışmakla Richard can alıcı bir gerçeği ortaya koyuyordu: Ünlü Angevin kralı artık Haçlı Seferi'ni denetim altında tutacak güce ya da vizyona sahip değildi.

20 Temmuz'da Mısır'dan yola çıkan bir Eyyubi kervanının yaklaşmakta oluğu haberi Haçlıları harekete geçirdi ve tartışmalar kısa bir süre kesildi ama ordular 29 Haziran'da tekrar Beyt Nuba'ya geldiklerinde çekişme yeniden başladı. Latin gözlemciler kutsal kente bir türlü yürüyüşe geçilmediği için "insanların ağlayıp yakındıklarını" bildiriyorlar. Temmuz başlarında süregelen bu kargaşa Haçlıları tümüyle hareketsiz duruma getirdi. Görünüşe göre Fransızlar 3 Temmuz'da harekete geçmeye kalkıştılar ama Richard destek vermeyince bu girişim sonuçsuz kaldı. Bir türlü ilerleyemeyen Hıristiyan ordusu sonunda kadere boyun eğdi ve isteksizce geri çekilmeye başladı. Ambroise'a göre askerler "yalnızca dört fersah ötedeki Kutsal Mezar'da dua edemeyeceklerini öğrenince yürekleri hüzünle doldu; isteksiz ve mutsuz bir halde geri dönmeye başladılar. Böylesine yıkılmış ve düş kırıklığına uğramış seçkin insanlar hiç görülmemiştir."[100]

Bu geri çekilme Richard'ın Haçlı Seferi'ndeki en kötü dönemidir. O yaz lider olarak korkunç bir yeteneksizlik sergilemiştir. Yaptığı hata Kudüs'ü kuşatmaktan kaçınması değildir; 1192 Ocak ayında yaptığı gibi askerlik bilimi ilkelerine uymuş, kutsal kente saldırmadaki risklerin göze alınmaması gerektiğine karar vermiştir. Yanlışı, Askalon'da iken bu görüşü paylaşmaması, seferin denetimini sağlayamaması ve Latin ordularını kutsal kente bir günlük mesafeye kadar getirmesi de değildir. Üçüncü Haçlı Seferi'nin başarısı, Richard'ın 1191 sonunda Kudüs'e başlatılan ilk yürüyüşü doğru yönlendirememesi ile ciddi surette kösteklenmiştir. Temmuz 1192'deki bu ikinci geri çekiliş ise Frankların moralini olağanüstü bozmuş ve Hıristiyanların Kutsal Topraklar için verdiği savaştaki şansına ölümcül bir darbe indirmişti.

SON OYUN

1192 yazında Selahaddin ve Richard tekrar bir duraklama dönemi yaşadılar. Sultan Haçlıların ikinci harekâtını savuşturmuş ve Kudüs'e egemen olmayı sürdürmüştü ama emrindeki Müslüman ordusu tam anlamıyla bitkindi ve Eyyubi İmparatorluğu yıkılmak üzereydi. Bu arada Üçüncü Haçlı Seferi herhangi bir yenilgi yaşamamıştı ama liderinin karasızlığı yüzünden enerjisini boşa harcamıştı. Champagne'lı Henry'nin Latin Filistin'de tek başına kral olmasından sonra güçlenen Frank birliği şimdi daha beter bozuldu ve Latin koalisyon orduları dağıldı (Burgonya dükü Henry ve Fransızlar Cezire'de toplandı). Yeterli insan gücü ve kaynaktan yoksun kalan Aslan Yürekli Mısır'da yeni bir cephe oluşturmak planından vazgeçmek zorunda kaldı. Aynı zamanda Avrupa'daki olaylar da Richard'ın kafasını meşgul etmekteydi. Filistin'deki savaşta Hıristiyanlar da Müslümanlar da galip gelemeyince tek yapılacak şey barış yolunu açmaktı.

O yazın büyük bir kısmında sürdürülen görüşmelerde her iki taraf da kendileri için en uygun koşulları ileri sürdüler ve

sürekli olarak diplomatik kozlar ele geçirme fırsatı kolladılar. Böyle bir fırsat 1192 Temmuz'u sonunda çıktı; Selahaddin Richard'ın bir süre Akra dışında olmasından yararlanarak Yafa'ya baskın düzenledi. Sultan limanı ele geçirmek üzereyken Aslan Yürekli gemi ile oraya ulaştı (saldırının haberini almıştı) ve Frank garnizonuna destek verdi. Karaya çıkar çıkmaz kral derhal karşı saldırıya geçerek Müslümanların saldırısını püskürttü. Richard Yafa dışında kamp kurdu ve daha sonraki günlerde sayıca çok üstün güçlerin saldırılarını tümüyle savuşturdu. Onu destekleyen küçük bir grupla –buna Champagne'lı Henry, Leicester'li Robert, Chauvigny'li Andrew ve L'Estang'li William da dahildi– kral, söylendiğine göre, "Kılıcını hızla sağa sola savurarak saldıran düşmanlardan önüne geleni biçmekteydi". Haçlı komutanı olarak hataları ne olursa olsun Aslan Yürekli kuşkusuz son derece becerikli ve korku salan bir savaşçıydı. Müslüman kaynaklarına göre 4 Ağustos'ta Richard elinde kılıçla Eyyubi safları önünde meydan okurcasına tek başına durdu ama "kimse karşısına çıkmadı". Tüm emirlerine karşın birliklerinin böylesine bir güce saldırmayı göze alamayışına son derece öfkelenen Selahaddin kısa süre sonra geri çekilme emrini verdi.

Aslında Sultan'ı öfkelendiren ve askerlerini Yafa'ya sevk etmesine yol açan kısmen Richard'ın diplomatik savaşta kurnazca taktiklere başvurmasıydı. Selahaddin'in asıl canını sıkan Angevin rakibinin sürekli olarak önde gelen Eyyubi emirleri ile dostluk kurmaya çalışması ve bunda giderek başarı kazanmasıydı. Daha 1191'de Aslan Yürekli Sultan ile kardeşi el-Adil arasındaki rekabet ve kuşkulardan yararlanmaya kalkışmıştı. Şimdi, 1192'nin ikinci yarısında görüşmeler hızlanıp yoğunlaşırken Richard bu oyunu daha da geliştirdi; el-Adil'le yeniden bağlantı kurarken Selahaddin'in yakın çevresindeki diğer Müslüman liderlerle de ilişkiye geçti. Hedefindeki insanlar Sultan'a açıkça sadakatsizlikte bulunmuyorlardı ama herkes gibi onlar da Haçlı Seferi'nin sona ermek üzere olduğunun farkındaydılar. Bu nedenle aracılık yapar

ve barış için çaba gösterirlerse geleceklerini sağlama alacakları düşüncesindeydiler.

Richard bu bağlantılarını kasten alenen kuruyor, böylece Selahaddin'e emirlerinin savaş konusunda isteklerinin azaldığını göstermek istiyordu. Hatta 1 Ağustos'ta Richard savaştaki bir duraklamadan yararlanarak yüksek rütbeli Eyyubi komutanlarını Yafa dışındaki kampına davet etti. O akşam onlara ikramda bulundu, onlarla şakalaştı ve "ciddi ve havai" konularda sohbet etti. Ne yazık ki Richard Ağustos ortalarında ciddi bir hastalığa tutulunca bu planlarından dilediği oranda yararlanamadı. O ana kadar –birkaç ay önce bizzat yeniden onardığı– Askalon'un Hıristiyanlarda kalmasında ısrarlı olmuş, 1193'deki Paskalya tatiline kadar Doğu Akdeniz'de kalmaya kararlı olduğunu yinelemişti. Oysa Ağustos sonunda Aslan Yürekli yüksek ateşten zayıf düşünce pazarlık sona erdi.[101]

Uzun ve tartışmalı diplomatik görüşmeler sonucu 2 Eylül 1192'de üç yıllık bir barış anlaşması imzalandı. Selahaddin'in Kudüs'teki egemenliği sürecek ama Hıristiyan hacılar hiçbir tacize uğramadan Kutsal Mezar'ı ziyaret edebileceklerdi. Franklar Yafa ile Sur arasında sefer sırasında işgal ettikleri dar sahil şeridini ellerinde tutacaklar ama Askalon'daki istihkâmları yeniden yıkacaklardı. Her nedense Kudüs'teki Gerçek Haç'ın kaderi görüşmelere konu olmadı; sonunda bu kutsal Hıristiyanlık simgesi Eyyubilerde kaldı.

Nihai görüşmelerde bile Selahaddin ile Richard bir araya gelmediler. El-Adil Arapçası İmadeddin tarafından kaleme alınmış ve Sultan tarafından imzalanmış yazılı bir metni Yafa'daki Richard'a getirdi. Hasta kral belgeyi okuyamayacak kadar bitkindi ve elini uzatarak kabul ettiğini gösterdi. Bu arada Champagne'lı Henry ile Ibelin'li Balian koşullara uyulacağına yemin ettiler ve Tapınak Şövalyeleri ile St. Jean Şövalyeleri de şartları kabul ettiklerini bildirdiler. Ertesi gün Ramla'ya gelen, Toron'lu Humphrey ile Balian'dan oluşan Latin delegasyonu Selahaddin'in huzuruna kabul edildiler.

Orada "onun asil elini tuttular ve anlaşma koşulları dahilinde barışın süreceğine dair yemin edişini izlediler". Selahaddin'in ailesinden ileri gelenler –el-Adil, el-Efdal ve el-Zahir– ile önde gelen bazı emirler de kendi yeminlerini ettiler. Bu özenle hazırlanan törenlerin sonunda barış sağlanmış oldu.[102]

Bunu izleyen bir ay boyunca üç hacı grubu Kudüs'e geldi; savaş sırasında yapamadıkları bu ziyareti barış sayesinde gerçekleştirdiler. Hac görevini yerine getirenler arasında Chauvigny'li Andrew ve Salisbury piskoposu Hubert Walter da vardı. Oysa I. Richard kutsal kente gitme girişiminde bulunmadı. Belki hastalığı bunu engelledi, belki de Kudüs'teki Kutsal Mezar Müslümanların elinde iken bu ziyareti utanç verici buldu. 2 Ekim 1192'de, altı aydır Doğu Akdeniz'de bulunan Aslan Yürekli Avrupa yolculuğuna başladı. Söylendiğine göre, kraliyet donanması yelken açarken kral bir gün geri gelmek için Tanrı'ya dua etmekteydi.

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ'NİN SONUÇLARI

Sonuç olarak ne Selahaddin ne de Aslan Yürekli Richard Kutsal Topraklardaki bu savaşta galip geldiklerini ileri sürebilirdi. Angevin kralı Kudüs'ü ele geçirmeyi ve Gerçek Haç'ı geri almayı başaramamıştı. Öte yandan kendisinin ve diğer Haçlıların çabası ile Latin Hıristiyanlığı Filistin'de sağlam bir yer edinmişti ve Frankların Kıbrıs'ı ele geçirmeleri Deniz Ötesi'nin varlığını sürdürmesi açısından başka bir umut ışığı idi.

İslamiyet'i 1187'de zafere ulaştıran Selahaddin Üçüncü Haçlı Seferi sırasında bir dizi küçük düşürücü yenilgi yaşamıştı (Akra, Arsuf ve Yafa'da). Kendisini cihat davasına adamış olmasına karşın Frankların sahili yeniden ele geçirmesine engel olamamıştı. Kuşatma ve savaşlarda Richard üstün gelmiş, diplomatik alanda Aslan Yürekli en azından Sultan'a denk olduğunu kanıtlamıştı. Gene de, yenilmesine rağmen, Selahaddin yenilgiye uğramamıştı. İslam Kudüs'ü savunmuştu; Eyyubi İmparatorluğu varlığını sürdürmekteydi. Se-

ferin sona ermesi ve Kral Richard'ın buradan gitmesi gelecekteki zaferlere, Hıttin'de başlatılan işi sürdürmeye olanak tanıyabilirdi.

Uzun yol sona eriyor

Kral Richard'ın Kutsal Topraklardan ayrıldığı kesinleşince artık Selahaddin ordusunu dağıtabilirdi. Bir ara Mekke'ye hacca gitmeyi düşündüyse de imparatorluğun gereksinimleri öncelik kazandı. Selahaddin Filistin'deki topraklarını gezdikten sonra yağmurlu kışı Şam'da dinlenerek geçirmek üzere Suriye'ye döndü. El Zahir'le vedalaşırken oğluna çok fazla şiddete başvurmamasını önerdi ve "kan asla uyumaz" diye uyardı.

1193 başında Selahaddin'in sağlığı bozulmaya başladı ve yorgunluk belirtileri baş gösterdi. Bahaddin "tüm bedeni şişmiş gibiydi ve sürekli bitkindi" diyor. 20 Şubat'ta Sultan hastalandı, ateşi yükseldi ve mide bulantıları başladı. Gün geçtikçe durumu kötüleşti. Bahaddin ve el-Fadıl Sultan'ın saraydaki odasını her sabah ve akşam ziyaret ediyorlar, el Efdal de hep yakınında bulunuyordu. Mart'ta Selahaddin'in ateşi daha da yükseldi, o kadar ki teri yatağından yere sızıyor, Sultan'ın şuuru bir açılıp bir kapanıyordu. Bahaddin 3 Mart 1193'te durumu şöyle anlatıyor:

> Sultan'ın hastalığı daha da ağırlaştı ve gücü daha da azaldı ... o gece saraya [bir imam] çağrıldı, ölümle pençeleşirken yanında olsun, son duasını yapsın diye. Bunu ayarladıktan sonra saraydan çıktık, hepimiz onun yerine ölmeye hazırdık.

Şafak söktüğü sırada, imam Kuran okurken Selahaddin öldü. Elli beş yaşındaydı. Şam'daki Büyük Emevi Camisi'nin avlusuna gömüldü. Mezarı bugün de oradadır.[103]

Kariyerinin başında Selahaddin kişisel hırsları ve üne kavuşma arzusu ile iktidarı Zengilerden alıp yeni ve geniş bir

Eyyubi İmparatorluğu kurmak istemişti. Aynı zamanda propaganda aracılığı ile ister Müslüman ister Hıristiyan olsun rakiplerini karalamaya çalıştı. Sultan'ın 1186'da geçirdiği hastalıktan sonra daha da güçlenen cihada bağlılığında öne çıkan özelliği bir komutan olmaktan ziyade İslam'ın kutsal savaşında başı çekmekti.

Buna karşın Selahaddin gerçekten dinine bağlıydı ve Kudüs'ün kutsallığına tüm varlığı ile inanıyordu. İddialara göre 1187'de kutsal kenti yeniden ele geçirdikten sonra "Selahaddin'in cihada olan inancı sarsılmıştı". Aslında Sultan'ın davaya bağlılığı Üçüncü Haçlı Seferi'nde tüm yenilgilere karşın daha da güçlendi. Müslümanlar arasında sağladığı birliğin, tam başarılı olmasa da, on ikinci yüzyılda daha önce görülmemiş oranda sağlam temellere dayandığı bir gerçektir. Kesin olan başka bir husus, Haçlı Seferleri sırasında hem müttefiklerinin hem de düşmanlarının Sultan'ın olağanüstü bir lider olduğunu kabul etmesidir. Hatta onu eleştiren ünlü Iraklı tarihçi Zengi yanlısı İbn el-Esir bile şöyle yazıyor:

> (Allah günahlarını bağışlasın) Selahaddin cömert, hoşgörülü, sağlam karakterli, alçakgönüllü, hoşlanmadığı durumlara bile tahammül gösteren, emrindeki insanların yanlışlarını görmezden gelen bir insandı. Özetle, kendi döneminde az rastlanır bir kişiydi, birçok güzel niteliklere sahipti ve çok iyi işler yaptı; kâfirlere karşı açılan cihatta çok başarılı oldu, zaferleri bunun kanıtıdır.[104]

Selahaddin'in yaşamını ve kariyerini değerlendirirken her şeyden önce sorulması gereken bir soru var: cihat davasına kendini adarken, Kudüs'ü ele geçirir ve savunurken, kendi çıkarını mı yoksa genel olarak İslam'ın çıkarlarını mı gözetmekteydi? Belki Sultan'ın kendisi bile buna kesin bir yanıt veremezdi.

Aslan Yürekli Richard'ın daha sonraki kariyeri

Eyyubi Sultanı yaşama veda ederken onun zorlu rakibi Aslan Yürekli Richard yeni bir mücadele içindeydi. Gemisi Venedik yakınlarında fırtınaya yakalanıp battığında kıl payı kurtulan kral bundan sonra yolculuğuna karadan devam etti. Avrupa'daki düşmanlarından kaçınmak için kılık değiştirmiş olmasına karşın Viyana'da Akra kuşatmasındaki eski rakibi Avusturya Dükü Leopold tarafından yakalandı; Richard'ın aşçı kılığına girmesi fayda etmedi, çünkü değerli taşlarla bezeli yüzüğünü çıkartmayı unutmuştu.

Tuna nehrine bakan kocaman bir kuleye hapsedilen Aslan Yürekli burada bir yıldan fazla tutuklu kaldı; bu durum Batı'da büyük bir skandala yol açtı ve uzun görüşmelerden ve yüklü bir kurtarmalık ödenmesinden sonra 1194 Şubat'ında özgürlüğüne kavuştu. On üçüncü yüzyılda ise ortalıkta daha romantik bir öykü dolaşmaktaydı. Kralın sadık ozanı Blondel "kayıp" efendisini aramak için tüm Avrupa'yı dolaşmış ve hemen her kalenin önünde Richard'la birlikte besteledikleri bir şarkıyı söylemişti. Günün birinde, hapsedildiği kuleden bu şarkıyı duyan Aslan Yürekli aynı şarkıyı söyleyerek yanıt verince Blondel Richard'ın orada olduğunu anlayıp memleketine dönerek kralın adamlarına haber vermişti. Kral gerçekten esarette iken en az iki hüzünlü şarkı besteledi (bunlar bugün de söylenmektedir) ama Blondel ile ilgili öykü tamamen hayal ürünüdür, Aslan Yürekli hakkındaki söylencelerin yalnızca bir tanesidir.

Tüm endişelerine ve dönüş yolundaki gecikmesine karşın Richard Angevin ülkesini bıraktığı gibi buldu; destekçileri John'un ayaklanma girişimlerini bastırmışlardı. Öte yandan Philip Augustus bu durumdan yararlanmasını bilmiş, Normandiya sınırındaki bir dizi kaleyi ele geçirmişti. Richard bundan sonraki beş yılın çoğunu Capetlerle savaşarak geçirdi. Avrupa'daki olaylarla uğraşırken bir daha Kutsal Topraklara dönemedi. On ikinci yüzyılın sonunda Aslan Yürekli'nin savaş tutkusu başına iş açtı. Fransa'nın güneyindeki küçük Chalus

kalesini kuşattığı sırada bir arbaletten çıkan okla vuruldu ve ağır yaralandı. Yarası kangrene dönüştü ve Richard 6 Nisan 1199'da kırk bir yaşında öldü. Bedeni babası II. Henry'nin yanına Fontevraud'a gömülürken kalbi Rouen'de korumaya alındı.[105]

Çağdaşları Aslan Yürekli'yi korkusuz bir savaşçı ve olağanüstü bir Haçlı olarak, güçlü Selahaddin'i dize getiren kral olarak anımsıyorlar. Richard'ın Deniz Ötesi'ni kurtarmakta büyük çapta yararlı olduğu söylenebilir. Savaşta yiğitliği ve kahramanlığı ile ünlü olan kral Eyyubi Sultanı ile başa çıkabileceğini kanıtlamıştır. Kutsal savaştaki tüm başarılarına karşın Angevin kralı çeşitli görevleri ile sorumlulukları arasında bir denge kuramamış, Batı'daki ülkesini savunmakla Filistin'de bir söylence oluşturmak arzusu arasında kalmıştır. En önemlisi de Haçlı savaşlarının gerçek yapısını ve amacını kavrayamamış, bu yüzden de Üçüncü Haçlı Seferi'ni başarılı kılamamıştır.

IV

HAYATTA KALMA SAVAŞI

19

DİRİLİŞ

Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra Batı'da Hıristiyanların kutsal savaşının gerekliliği ve yararı sorgulanmaya başladı. 1187'de yaşanan "korkunç" olaylar –Frankların Hıttin'deki hezimeti ve Müslümanların Kudüs'ü yeniden ele geçirmeleri– Avrupa'nın Doğu'ya tarihteki en kapsamlı seferi düzenlemesine yol açmıştı. Latin Hıristiyan krallar on binlerce Haçlı'dan oluşan orduların başında yer almıştı. Gene de Kutsal Kent İsa'nın kutsal emanetleri ve Gerçek Haç Müslümanların elinde kalmıştı. 1188 ve 1192'deki fiziksel, duygusal ve mali fedakârlıklara karşın hiçbir başarı elde edilememiş olması Batı'daki Hıristiyanları Haçlı Seferleri üzerinde yeniden düşünmeye, bir değerlendirme yaparak Tanrı adına savaşma konusunu yeniden biçimlendirmeye sevk etti.

LATİN BATI'DA DEĞİŞİM

Latin Avrupa'daki temel değişimler de Hıristiyanların kutsal savaşında bir "reform" gerektiriyordu. Haçlı Seferi on birinci yüzyıl ve on ikinci yüzyılın başındaki koşullarda ortaya çıkmıştı. Oysa 1200 yılına gelindiğinde Batı dünyasında birçok önemli değişimler yaşanmış, hızlı kentleşme nüfus dağılımını farklılaştırmış, sosyal hareketlilik artmış ve ticaret erbabı güçlenmiş, Fransa gibi bölgelerde merkezi kraliyet yetkisi daha da

etkinleşmişti. Daha da önemlisi Avrupa'nın bilimsel ve manevi değerlerinde yaşanan değişimdi. Haçlı Seferlerinin başından beri egemen olan, hemen tüm Latinlerin bu seferlere katılarak günahlarından arınma arzusuydu. Oysa on ikinci yüzyılda günah çıkarma ve ibadet etme uygulamaları değişmeye başladı ve "iyi bir Hıristiyan yaşamının" nasıl olması gerektiği hakkında yeni görüşler oluştu.

Zaman içinde olgunlaşan bir yaklaşım, dindarlığın dışa vurulmasından çok içe dönük olmasıydı. Ortaçağda ilk kez insanın gerçek düşünceleri, duyguları ve inançları, dile getirdikleri ve eylemleri kadar, hatta onlardan daha fazla önem kazandı. Buna koşut olarak insanoğlunun Tanrı ve İsa ile ilişkileri daha fazla kişisel ve "içsel" bir hüviyete büründü. Tüm bu gelişmeler ortaçağın din kavramlarını sarsacak nitelikteydi. Örneğin, içtenlikle tövbekâr olmak, sefere katılarak fiziksel bir hac farizasında bulunmaktan daha fazla önemsenmeye başladı. Eğer çoğu dinadamının ileri sürdüğü gibi, Tanrı her yerde ve her şeyde var ise, bağışlanmak için dünyanın öbür ucundaki Kudüs'e gitmeye ne gerek vardı? Batı'da bu ideolojik devrimin benimsenmesi yıllar alacaktı ama ilk belirtileri on üçüncü yüzyılda su yüzüne çıkmaya başladı.

Öte yandan 1200 yıllarında Latin Hıristiyanlığı çok daha acil sorunlarla yüzleşmekteydi. Bunlardan ilki "sapkınlık" idi. Avrupa bir zamanlar dinsel ortodoksi ve konformizmin kalesiydi ama son yüzyılda pek çok "sapkın" düşünce ve hareket ortaya çıkıp adeta salgın hastalıklar gibi hızla Avrupa'ya yayıldı. Bunlar resmi görevli olmayan demagogların kitleleri kışkırtan hezeyanlarından tutun son derece iyi düşünülmüş ve sistemli hale getirilmiş alternatif inançlara kadar pek çok akımı kapsıyordu (iyi ve kötü iki tanrının varlığına inanan ve İsa'nın asla insan şeklinde yaşamadığını ileri süren dolayısıyla Latinlerin Çarmıha Geriliş, Kurtarıcı ve Diriliş ilkelerine karşı çıkan Katarcılık bu inançlardan biriydi). Roma Kilisesi tarafından "sapkınlar" olarak suçlanan bu kesimin yanı sıra

bu tür görüşleri andıran fikirleri barındıran ama gene de papanın onayını almayı başaran gruplar vardı. Son derece basit bir yaşamı seçen ve Tanrı'nın iletilerini insanlara yeni bir biçemle aktaran Sadakacı Keşişler (Fransisken ve Dominiken Keşişleri) bu grupların arasındaydı. Kilise bu keşişlerin hitabet gücünü etkisiz kılmaya çalışırken bir yandan da Haçlı Seferlerini canlandırmaya uğraşıyordu. Oysa keşişlerin tezleri kutsal bir savaşın amacını farklılaştırmakta; fetih ve savunmanın ötesinde bir kavrama dönüştürmekteydi.[1]

On üçüncü yüzyılda ortaya çıkan yeni görüşler ve sorunlar Haçlı Seferi'nin farklı bir rol yüklenmesine, yeni bir şekle bürünmesine yol açmaktaydı. O dönemde yaşayanların karşılaştıkları en önemli soru, tüm bunların Kutsal Topraklar için verilen bir savaşta ne gibi bir anlam taşıyacağı idi.

PAPA III. INNOCENT

Bu sorunu çözmeye çalışan kişi –Roma'da tüm ortaçağ tarihinde en güçlü ve etkin dinadamı, ortaçağın ortalarında Haçlı Seferlerinin en faal ve dinamik destekçisi– Papa III. Innocent oldu. Innocent 8 Ocak 1198'de papa seçildi ve göreve gelir gelmez bu makama büyük bir canlılık getirdi. Bundan önceki on yedi yıl boyunca en az beş yaşlı papa, seçilmelerinden kısa süre sonra birbiri ardına ölmüştü. Innocent ise henüz otuz yedi yaşındaydı ve son derece gayretli ve tutkuluydu. Yetiştiği ortam bu göreve çok uygundu. Roma'nın soylu bir ailesinden geliyordu ve merkezi İtalya'da politik ve dinsel ortamlarda mükemmel ilişkileri vardı. Ayrıca Avrupa'nın en seçkin eğitim kurumlarında yetişmiş, Bologna'da kilise yasaları ve Paris'te de ilahiyat konularında eğitilmişti.

Ayrıca Innocent'ın yönetime gelişi olağanüstü şanslı bir döneme rastladı. Papa VII. Gregory döneminden ve on ikinci yüzyıldaki Reform hareketinden sonra papalığın yetkileri Almanya'daki Hohenstaufen hanedanının hırçın tutumundan ötürü sürekli olarak kısıtlanmıştı. Roma'nın karşılaştığı

bu sorun imparator VI. Henry (Frederick Barbarossa'nın oğlu ve vârisi) evliliği sonucu Sicilya kralı olup Papalık Devleti'ni kuzey ve güneyden kuşatınca daha da ağırlaşmıştı. Oysa 1197 Eylül ayında VI. Henry sıtmaya tutulup aniden ölünce geride vâris olarak yalnızca üç yaşındaki oğlu Frederick kaldı. Hohenstaufen İmparatorluğu kendini birdenbire yıllar boyu sürecek ciddi bir iktidar kavgası içinde buldu. Bu da III. Innocent'ın yönetimindeki papalığa Avrupa sahnesinde fazla zorlanmadan rol alma olanağını sağladı.[2]

Innocent'ın papalık yetkisiyle ilgili görüşü

Papa Innocent papalık makamının –kendince ilahi bir hak olan– yetkisinin sarsılmaz olduğuna inanıyordu. Innocent kendisini İsa'nın dünyadaki temsilcisi olarak görüyordu. Kendinden önceki dinadamları tüm Latin Kilisesi üzerinde yalnızca dinsel değil daha anlamlı bir egemenlik kurmayı düşlemiş olabilirlerdi. Oysa Innocent'ın beklentileri dinsel ortamın çok ötesindeydi. Onun görüşüne göre papa Batı'daki tüm Hıristiyan dünyasına, hatta belki de dünyadaki tüm Hıristiyanlara egemen olmalı; gelmiş geçmiş tüm yöneticilerin üzerinde, kralları ve imparatorları atayacak ya da yerinden edecek bir güce sahip bulunmalıydı.

Innocent ayrıca bu sonsuz güçle neyi başarmak istediğinden de son derece emindi: Kudüs'e yeniden sahip çıkmayı arzuluyordu. Kutsal Kent'e karşı gerçekten içten bir bağlılık duyuyor olmalıydı; tüm papalık görevi boyunca, şu ya da bu şekilde, bu amacına ulaşmaya çalıştı. Öte yandan Batı'daki çağdaşlarının çoğu gibi, yeni papa da Üçüncü Haçlı Seferi'nin kısıtlı başarıları karşısında düş kırıklığına uğramıştı. Ona göre, Haçlıların Kudüs'ü geri alamamış olmasının iki ana nedeni vardı ve bu nedenleri nasıl etkisiz hale getireceğini biliyordu.

Anlaşılan Tanrı Latin Hıristiyanlığı'nın işlediği günahlar yüzünden Frankların Doğu Akdeniz'de yenilmesine izin vermişti. Bu nedenle, Batı'daki reform ve arınma çabaları

daha da artırılmalıydı. Avrupa, gerekirse zor kullanılarak mükemmel duruma getirilmeli, Roma'nın yasal yetkisi altında dinsel ve siyasal birlik sağlanmalı, rezil ve ürkütücü sapkınlık eğilimlerinden arındırılmalıydı. İnananlar dürüst bir yaşama yönlendirilmeli, tövbe etmeleri için kendilerine her türlü fırsat verilmeliydi ki kurtuluş yolunu bulabilsinler. Latin dünyası böylece arınmış olacak, Tanrı da Kutsal Topraklar uğruna yapılan savaşta Hıristiyanlığın zafere ulaşmasını sağlayacaktı.

Papa Innocent aynı zamanda Haçlı Seferinin bir an önce başlatılması gerektiğine inanıyor ve duyguların yeniden harekete geçmesi için birtakım adımlar atılmasını istiyordu. Bu amaçla, insanların canla başla sefere katılmalarını sağlamak için kutsal savaşın yönetimi ve uygulanmasıyla ilgili bir düzenlemeye girişti. Son yüzyılda yapılanları inceleyen papa başlıca üç sorun bulunduğunu saptadı: Özellikle savaşla ilgisi bulunmayan bir sürü yanlış adam haça sahip çıkmıştı; seferlere yetersiz maddi katkıda bulunulmuştu ve aynı zamanda başlarındaki komutanlar yeteneksizdi. Innocent bu sorunları çözümleyebileceğinden emindi. Latin Kilisesi işin içine girecek, Haçlı hareketini yönetme "hakkını" üstlenecek, asker toplamayı, finansmanı ve komuta zincirini kendisi denetleyecekti. Papaya göre işin en güzel yanı, bu "mükemmel" kutsal savaşa katılacak Haçlıların yalnızca İslam'ı Kudüs'ten kovmakla kalmayacak olmalarıydı; böyle bir tövbekâr sefere katılan Latinler aynı anda tüm günahlarından arınacak, böylece tüm Batı Hıristiyanlığı'nın doğru yolu bulmasına yardımcı olacaklardı.

Innocent papa olur olmaz tüm bu düşünceleri doğrultusunda Kutsal Topraklara bir sefer başlatmaya girişti ve 15 Ağustos 1198'de bir çağrıda bulundu. Vaaz edilmesi, örgütlenmesi ve uygulanması doğrudan kendi kontrolü altında olacak muazzam bir girişim planlıyordu; böylesine düzenli ve kutsal bir seferin Tanrı tarafından mutlaka onaylanacağına inanıyordu.

Haçlı Seferi çağrısı

Papalığının ilk beş yılında III. Innocent, kutsal savaşın papalık tarafından yönetilen bir oluşum olarak algılanacağı umuduyla, Roma'da Haçlı Seferi'nin mekanizmasını harekete geçirdi. 1198 ve 1199'da papalığı süresince Haçlı Seferi politikasının temelini oluşturacak bir dizi reform gerçekleştirdi. Innocent'in yönetimi altında sefere katılım koşulları yeniden şekillendirilip yürürlüğe konuldu. Haça sahip çıkanların "tüm günahları affolunacak", silah altında oldukları sürece bu dünyada ve öbür dünyada cezalandırılmayacaklardı. Bununla beraber Haçlıların günahları için "hem sesli olarak hem de yüreklerinden tövbe etmeleri" gerekiyordu, yani hem dıştan, hem de içten pişmanlık duyacaklardı. Innocent ayrıca kutsal savaşın arındıran gücünü insanoğlunun fiziksel çabalarından da ayrı tutmaktaydı: Artık kampanya sırasında çekilen acılar ve zorluklar kendi başına ruhun arınması için yeterli değildi; bunun yerine bağışlanma sonucu kazanımlar, bir hayır işlendiği zamanki gibi, Tanrı tarafından bahşedilen bir armağandı. Bu belirgin bir değişim değildi ama Haçlı Seferi'nde ortaya çıkan birtakım dinsel sorunları (Tanrı ile İnsan arasındaki ilişki gibi) ortadan kaldırmaktaydı. Bu bağışlanma yöntemi Latin Kilisesi'nin "altın standardı" oldu, ortaçağ ve sonrasında da hemen hiç değişmeden kaldı.

Innocent bir yandan da yeni bir mali sistem kurarak Haçlı Seferi'nin finansmanı için Kilise'yi görevlendirdi. Bu yöntem çerçevesinde bir yılda dinsel çevrelerin hemen tüm gelir kaynaklarının kırkta biri ve papalık gelirinin de yüzde onu vergi olarak toplandı. Yeni papa müdavimlerin savaşa katkıda bulunmaları için Avrupa'daki kiliselere bağış kutuları koydurdu. Daha da önemlisi, Papa bu şekilde mali katkıda bulunanların da Haçlı Seferi'ne katılanlar gibi bağışlanacağını bildirdi. Zamanla bu kavram Haçlı Seferi ideolojisinin içinde yer alacak ve Roma Kilisesi'nin tüm tarihinde görülmedik sonuçlara ulaşılacaktı.

Innocent Haçlı Seferi'nin düzenlenmesi konusunda üstlendiği ağır görev dolayısıyla seferin başına geçmesine olanak bulunmadığını açıkça belirtti ama 1198 ve 1199'daki denizaşırı seferlerde kendini temsil etmesi için yüksek düzeyde papazlar görevlendirdi. Ayrıca sefer boyunca kimlerin vaaz verebileceğini de saptayarak Fransız Evangelist Neuilly'li Falk'ı borazanı çalmakla görevlendirdi. Aynı zamanda papa Haçlıların görev süresini de belirledi ve katılanların haç uğruna belirli bir süre savaştıktan sonra bağışlanacağını açıkladı (bu süre önce iki yıl idi ama sonra bir yıla indirildi).

Tüm bu düzenlemeler çok etkiliydi. Gene de Innocent'ın tüm vaatleri ve büyük çabaları karşısında sessiz kalındı: Beklenenin aksine savaşçılar askere yazılmaya akın etmedi (öte yandan yoksulların çoğu haçı almaya geldi). Batı'nın her tarafına yerleştirilen bağış kutuları dolmadı. Innocent seferi 1199 Mart'ında başlatmayı tasarlamıştı ama o tarih gelip geçtiği halde harekete geçilemedi ve 1199 Aralık ayında ikinci bir çağrı yapıldı. Bu arada Dördüncü Haçlı Seferi olarak isimlendirilen girişim papanın parmakları arasından kayıp gidecek gibiydi.

Aslında Innocent'ın Haçlı Seferi girişimi hatalıydı. Son derece kuralcı olduğundan Kilise ile toplumdaki sıradan dindarlar arasında bir işbirliği sağlanamadı. Papa Latin Hıristiyanlığı'na tabi kral ve lortları peşinden sürükleyeceğini ve Tanrı buyruğuna boyun eğdireceğini sanmıştı. Ama bunun hiç de gerçekçi olmadığı anlaşıldı. Birinci Haçlı Seferi'nden beri Avrupa'daki sıradan soylular bu harekâtın vazgeçilmez unsurları olmuştu. Ancak onlar heyecana gelirlerse sosyal ilişkileri, akrabalıkları ve derebeylikleri sayesinde gönüllü yazılanların sayısı artabilir ve onların askeri komutası altında bir kutsal savaş gerçekleştirilebilirdi. Innocent kendi planladığı bu sefere şövalyelerin, lortların, hatta kralların katılmasını istiyordu; ama onlara kendi eşiti ya da müttefiki değil, sadece itaatkâr piyonlar gözüyle bakıyordu.

Tarihçiler Innocent'ın kralların sefere katılımını kasten sınırladığını ileri sürerler ama bu tümüyle doğru değildir. En

azından başlangıçta İngiltere'deki Angevin ve Fransa'daki Capet krallığı ile bir barış anlaşması sağlamaya ve Kral I. Richard'ı haçı almaya ikna etmeye çalıştı. Aslan Yürekli 1199'da ölünce Latin monarkların "papalık seferine" katılımını sağlama tasarıları da suya düştü. Richard'dan sonra kardeşi John'un İngiltere'yi ve Angevin ülkesini elde etmek için uğraş verirken Haçlı Seferi'ne ayıracak vakti yoktu. Fransa'daki II. Philip Augustus da Angevin'de tahta kimin oturacağı kesinleşmeden Avrupa'dan ayrılmayacağını açık açık belirtti. Almanya'da Hohenstaufen hanedanı içinde süregelen iktidar savaşı da buradan katılımı engelledi. Öte yandan bu üç ülke kralının katılamayacağı belli olduktan sonra bile Innocent diğer soylularla bağlantı kurma ya da onların katılımını sağlama girişiminde bulunmadı. Muhtemelen bu kesimin davasına kendiliğinden katılacağını ve onun emrine gireceğini sanıyordu; ama yanıldı ve bu yanılgı Hıristiyanlık için çok acı sonuçlara yol açacaktı.[3]

DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Papa III. Innocent'ın beklentilerine ve umutlarına karşın Dördüncü Haçlı Seferi genelde Kilise'ye bağlı olmayan ve dünyevi sorunları bulunan sıradan insanlardan oluştu. Avrupa'nın seçkin savaşçıları ancak önde gelen iki Fransız lordu –Champagne kontu III. Thibaut ve kuzeni Bois kontu Louis– 1199 Kasım ayı sonunda Ecry'de (Rheims'ın hemen kuzeyinde) düzenlenen şövalyeler arası bir yarışmada haçı aldıktan sonra heyecana kapılıp sefere yazılmaya başladılar. 1200 yılı Şubat ayında Flandra kontu Baldwin onları izledi. Her üçü de Latin soylularının en üst tabakasından gelmekteydiler ve İngiltere ile Fransa krallarının saraylarıyla bağlantıları vardı. Hepsi "Haçlı soyundan" geliyordu, zira aile büyüklerinin çoğu Kutsal Topraklar için yapılan savaşlarda yer almıştı. Her ne kadar sefer sırasında Neuilly'li Falk'ın vaazlarına kulak verdilerse de papanın ya da temsilcisinin teşvikiyle sefere katıldıklarını

gösteren herhangi bir kanıt bulunmuyor. Doğal olarak, daha önceki Haçlılar gibi onlar da sefere çıkma çağrısının papa tarafından yapıldığını ve onaylandığını biliyorlardı; ama görünüşe bakılırsa bu seferin tasarlanmasında ya da başlatılmasında Roma ile birlikte davranma gereğini duymamışlardı. Bu ise onların görüşü ile III. Innocent'ın idealist kavramı arasında önemli bir farklılık bulunduğunu ortaya koyuyordu.

Felakete yol açan sapmalar

1201 Nisan'ında bir grup Haçlı –Thibaut, Louis ve Baldwin'in temsilcileri– denizcilik ve ticaret alanındaki süper güç Venedik ile talihsiz bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre 85.000 gümüş mark karşılığında 33.500 Haçlıyı ve 4.500 atı Akdeniz'in karşı kıyısına taşımaya yetecek sayıda gemiden oluşan büyük bir donanma sağlanacaktı. Bu siparişi alan Venedikliler diğer işlerine geçici olarak ara verip var güçleriyle bu gemilerin yapımını en kısa zamanda bitirmeye çalıştılar.

Bu girişim baştan hatalıydı. Kutsal Topraklara denizden ulaşmak Üçüncü Haçlı Seferi sırasında popüler olmuş, hem İngiliz hem de Fransız birlikleri bu şekilde sevk edilmişlerdi. Buradaki sorun, deniz yolunun kara yolundan pahalı oluşu ve büyük miktarda nakit ödeme gerektirmesiydi. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında ödemeler kralların hazinesi tarafından karşılanmış, gene de gerekli nakdi bulmak zor olmuştu. Kraliyet katkı ve desteğinden yoksun olan Dördüncü Haçlı Seferi Venedik'e olan borcunu ödemekte çok zorlandı. 1201 anlaşması ayrıca haçı alan her Latin'in aynı limandan belli bir tarihte ayrılmasını öngörüyordu; oysa belirli bir tarihte ve Venedik'ten hareket koşulu Haçlı yemininde yer almamaktaydı. Eğer seküler önderler bu konudaki çabalarını papalığın çabalarıyla eşgüdümleselerdi bu plan işleyebilirdi. Oysa görünüşe bakılırsa Venedik anlaşması konusunda Innocent'a danışılmamıştı bile. Seferin denetimi dışına çıkmak üzere olduğunu fark eden papa gönülsüzce anlaşmayı onayladı. O andan itibaren Innocent kendini birbiriyle çelişen itkiler için-

de buldu: Bir yandan desteğini çekerek Haçlıları yola getirmek istiyor, bir yandan da kampanyanın bir şekilde Tanrı'nın isteğine uygun olacağını umuyordu.

Dördüncü Haçlı Seferi Mayıs 1201'de henüz yirmi yaşında olan Champagne'lı Thibaut'nun hastalanıp ölmesiyle ciddi bir darbe aldı. Genel komuta –kardeşleri William ve Konrad vasıtasıyla "Haçlı soyundan" gelen– Kuzey İtalyalı soylu Montferrat'lı Bernard'a geçti, ama Thibaut'nun ölümü kuzey Fransa'dan Haçlı Seferi'ne katılımı zayıflattı. Haçlılar 1202 Haziran'ından itibaren Venedik'te toplanmaya başladığında ortaya bir sorun çıktı. 1202 yaz ortalarında ancak 13.000 asker buraya gelebilmişti. Beklenenin çok altında Frank sefere katılmıştı ve alanların çoğunluğu da Doğu'ya gitmek için gemiye Marsilya ve diğer limanlardan binmek istiyordu.

Ellerine geçen her kuruşu bir araya getiren Haçlı liderlerin gene de büyük bir açığı vardı. Venedikliler kendilerine düşeni yapmışlardı, muazzam donanma hazırdı, ama hâlâ 34.000 marktan fazla alacakları vardı. Seferin başlamadan bitmesi ancak Venedik'in ünlü dükası Enrico Dandalo'nun araya girmesiyle önlenebildi. Seksenlerinde, yarı kör ama canlı ve enerjik biri olan Dandalo savaştan ve siyasetten çok iyi anlıyor ve büyük bir kararlılıkla Venedik'i daha da geliştirmeye çalışıyordu. Birliklerin öncelikle Venedik'in düşmanlarını yenilgiye uğratmasına yardımcı olması koşuluyla Haçlıların tüm borçlarını ödemeyi ve kendi ordusunu da Doğu Akdeniz'deki savaşa göndermeyi önerdi. Bu anlaşmayı kabul eden Dördüncü Haçlı Seferi liderleri Kutsal Topraklara uzanan yoldan ayrılmış oldu.

Birkaç ay içinde Haçlı birlikleri Dalmaçya kıyısında Venedik'in siyasi ve ticari rakibi olan Hıristiyan Zara kentinin defterini dürdü. Innocent bu saldırıyı duyunca çok sinirlendi ve tüm seferi aforoz etti. İlk anda bu olumsuz gelişme –papanın elindeki bağışlama yetkisi– harekâtı durduracak gibi oldu. Ama Innocent daha sonra Fransız Haçlılarının nedamet getirmesi üzerine onları affetme yanılgısında bulundu (öte yandan

af dilemeyen Venedikliler kiliseden dışlanmış olarak kaldılar). Bu arada Haçlılar arasında seferin rotası sorgulanmaya başladı; hatta bazı Franklar kendi başlarına Kutsal Topraklara doğru yola çıktılar. Gene de çoğunluk Montferrat'lı Boniface ve dok Dandalo gibilerinin sözünü dinlemeyi sürdürdü.

Zara'daki zaferden elde edilen ganimet yetersiz kalınca Haçlı Seferi Konstantinopolis ve Bizans İmparatorluğu'na doğru yöneldi. Bu beklenmedik kararın "haklı gerekçesi" olarak Haçlıların Bizans'taki "yasal" vârise taç giydirmesi olduğu ileri sürüldü. Prens Aleksiyos Angelos (tahttan indirilen İmparator İsaakios II. Angelos'un oğlu) buna karşılık Venediklilere olan borcu ödeyecek ve Yakındoğu'daki Müslümanlara saldırı masraflarını karşılayacaktı. Ama burada da karanlık bir nokta vardı. Bizanslılar yıllardır Venediklilerin Akdeniz'deki ticarete egemen olmasını engellemekteydi. Dandalo tahta "yumuşak başlı" bir imparatoru oturtmak peşindeydi ama belki başka bir amacı daha vardı; her koşulda Venedik doku Haçlıları Konstantinopolis'e yönlendirdiği için çok mutluydu.

Oraya ulaşınca Haçlılar Kudüs'ü geri almak gibi kutsal bir amacı kısa sürede unuttular. Kısa bir çatışmadan sonra mevcut imparatorluk rejimi 1203 Temmuz'unda devrildi –Bizanslılar çok az kan kaybettiler– ve Aleksiyos imparator ilan edildi. Ama Latinlere vaat ettiği mali ödülleri vermeyince ilişkiler gerildi. 1204'te Aleksiyos'un gücü zayıfladı ve rakip Dukas ailesinin Murtzurphlus (ya da kaşlarından dolayı "kalın kaşlı") lakaplı üyesi tarafından alaşağı edildi (sonra da boğduruldu). İmparatorla ilişkileri bozuk olmasına karşın Haçlılar bunu bir darbe olarak yorumladılar ve Murtzurphlus'u da tahttan indirilmesi gereken despot bir fırsatçı olarak gördüler. Bunu bir savaş nedeni sayan Latinler Bizans'ın başkentine büyük bir saldırı hazırlığına başladılar.

12 Nisan 1204'te binlerce Batılı şövalye kente girdi ve Haçlı yeminlerine karşın kentteki Hıristiyan nüfus üç gün boyunca şiddete, tecavüze ve yağmaya uğradı. Konstantinopolis'teki en değerli kutsal emanetler (aralarında Dikenli Taç ve Vaf-

tizci Yahya'nın başı da vardı) bu korkunç zafer sarhoşluğu sırasında yerle bir oldu. Dok Dandalo üzerinde dört at bulunan kocaman bronz bir heykel ele geçirip Venedik'e gönderdi. Heykel orada altınla kaplanıp Venediklilerin zafer simgesi olarak Aziz Mark Kilisesi'ne yerleştirildi. Bugün de o kilisedir.

Dördüncü Haçlı Seferi asla Filistin'e hareket etmedi. Aksine Konstantinopolis'te kalıp yeni bir Latin imparatorluğu kurarak ona Romanya adını verdi. Bizans geleneklerini benimseyen Flandra Kontu Baldwin 16 Mayıs 1204'te mücevherlerle bezenmiş imparatorluk giysisi içinde –Rum Ortodokslarının dinsel merkezi olan– anıtsal Aya Sofya Kilisesi'nde imparator ilan edildi. Sağ kalan Bizans soyluları Bosforos'un Anadolu yakasına geçtiler. Sürgündeki imparatorluklarını İznik'te kurdular ve intikam almak için fırsat kolladılar.

Nedenler ve sonuçlar

Hem o dönemin ve hem de günümüzün yorumcuları Dördüncü Haçlı Seferi'nin neden Bizans İmparatorluğu'nun başkentine gittiğini sorgulamaktadır. Kimileri bunun Haçlılar ile Bizanslılar arasındaki ilişkilerin tipik bir özelliği olan, on ikinci yüzyılda başlayan ve giderek artan karşılıklı güvensizlik ve düşmanlıktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Nitekim İkinci Haçlı Seferi'ne katılanlar Bizans başkentine saldırmayı düşündüler; Üçüncü Haçlı Seferi'nde ise Bizans'ın korumasındaki Kıbrıs işgal edildi. Hatta bazıları son seferin Bizanslılara karşı bir komplo olarak düzenlendiğini ve seferin asıl amacının başından beri bu olduğunu iddia etmektedir. Bunun doğruluğuna inanmak çok zor; zira bu girişimin tümüne bir düzensizlik egemendir.

Aslında seferin yönü 1201'de Venedik'te yapılan anlaşmayla rotadan çıkmış ve bir dizi önceden tasarlanmamış, duruma göre verilmiş kararlar sonucu başka sapmalar yaşanarak Konstantinopolis surlarına kadar ulaşmıştır. Burada bir art niyet söz konusu değilse de Latinlerin Konstantinopolis'i

kanlı bir şekilde işgali Venedik'in çıkarlarına uygun düştüğü gibi bazı Haçlı liderlerinin beklentilerini de karşılamıştır.

Bu sefer aynı zamanda III. Innocent'ın büyük bir "papalık seferi" düzenlemekteki başarısızlığını da ortaya koymaktadır. Olaylar onun Roma'daki iradesini egemen kılamadığını göstermiştir. 1203 Haziran'ında rotanın Konstantinopolis'e döndüğünü ilk öğrendiğinde papa Haçlıların liderlerine bir Hıristiyan başkentine saldırıyı kesinlikle yasaklayan bir mektup yazdı. Sonra da 1204 Kasım'ından önce Innocent yeni Latin İmparatoru Baldwin'den Bizans başkentinin ele geçirildiğini bildiren bir mektup aldı. Bu mektupta Baldwin olayları sansürleyerek aktarmakta ve bunun Hıristiyanlık için büyük bir zafer olduğunu söylemekteydi. Daha önceki endişelerine karşın Papa da aynı zafer kutlamasına katıldı. Görünüşe göre Tanrı'nın inayeti ile Doğu ve Batı Kiliseleri artık Roma yönetimi altında birleşmişti ve yeni bir Latin devlet yapısı temeli Doğu Akdeniz'deki Haçlı devletlerinin de yararına olacaktı. Ne var ki daha sonra Haçlıların vahşi açgözlülüğünün ayrıntıları ortaya çıkacak ve Innocent'ın mutluluğu düş kırıklığına dönüşecek ve daha önceki bağışlamasını geri alarak Haçlıların davranışını iğrenç bir sapıklık olarak suçlayacaktı.[4]

YANGINI KONTROL ALTINA ALMAK

Innocent Dördüncü Haçlı Seferi'nin kontrolden çıkması karşısında dehşete kapılmıştı ama mantıklı ve iyi niyetli olduğundan yeniden kutsal savaşa yoğunlaşması uzun sürmedi. Bundan sonraki on yıl boyunca seferi düzene sokmaya ve denetlemeye çalıştı. Bir yandan da papalığın elindeki bu yeni silahı çeşitli uzlaşmazlıklara ve farklı düşmanlara karşı da kullanmaktaydı. Geçmişte bu, baş gösteren tehditlere karşı kullanılmış, bu nedenle de Baltık'taki çok tanrılı Livlere ve İspanya'daki Mağripli Muvahit hanedanına karşı seferler düzenlenmişti. Papa, oluşum şekli hakkında duyduğu büyük endişeye karşın yeni oluşan Latin Romanya İmparatorluğu'nun Kutsal Toprakları

yeniden kazanmak için girişilecek bir savaşımda anlamlı bir rol oynayacaksa korunmaya gereksinimi olduğunun farkındaydı. Dolayısıyla diğer Haçlıları Konstantinopolis'in savunmasını güçlendirmeye çağırdı. Aynı zamanda papa Haçlıların onun Batı Avrupa'yı arındırma çabasında önemli ve doğrudan etkin olabileceğini de biliyordu. 1209'da güneydoğu Fransa'daki dinsiz Katarlara karşı Albigens Seferi'ni başlattı. Öte yandan bunu izleyen seferler son derece vahşi ve faydasız oldu, zira bu seferlere Kuzey Fransa'dan katılanlar yalnızca kendi çıkarları peşindeydiler.

1212'de ortalığı nedeni tam bilinemeyen (ama muhtemelen Albigens Seferi sırasındaki vaazların etkisiyle) olağanüstü bir dindarlık duygusu kapladı; Kuzey Fransa ve Almanya'da aynı anda çocuk ve gençlerden oluşan büyük gruplar kendilerini Haçlı Seferlerine adamış olduklarını ilan etmeye başladılar. Bunu izleyen "Çocukların Haçlı Seferi'nde" Vendome'dan Cloyes'li Stephen adında genç bir çoban ve Cologne'lu Nicholas Doğu Akdeniz'e giderken Tanrı'nın kendilerini koruyacağını sonra da İslam'ı yenmek ve Kudüs ile Gerçek Haç'ı geri almaları için onlara mucizevi bir güç bahşedeceğine söz vererek binlerce genci peşlerine takmayı başardı. İddia ettiklerine göre Tanrı'nın buyruğunu günaha bulanmış yetişkinler değil, masum oldukları için çocuklar yerine getirebilirlerdi. Bu "Haçlıların" sonu konusunda elde yeterli bilgi bulunmuyor ama o dönemde –III. Innocent dahil– Fransa, Almanya ve İtalya'da yaşayanlar için bu girişim, haçın çağrısının kitlelerin yüreklerini ve akıllarını nasıl etkilediğinin kutsal bir göstergesiydi.[5]

1203 yılına gelindiğinde Innocent kutsal savaşa odaklanmanın aslında Latin Doğu'yu zayıf düşürdüğünün –Batı'nın Kutsal Topraklarda yaşanan sıkıntılarla ilgilenemediğinin– farkına vardı ve yeni bir politika üzerinde düşünmeye başladı. Haçlıları İspanya, Baltık ve Güney Fransa'daki cephelerden geri çekerek ordunun tümünü Kudüs'ün geri alınmasına yönlendirdi ve yeni ve büyük bir sefer hazırlığına girişti: Beşinci Haçlı Sefe-

ri. Aynı zamanda kutsallık adına süregelen şiddet olaylarını da papalığın denetimi altında tutma çabalarına hız verdi.

Innocent Beşinci Haçlı Seferi çağrılarını daha da özenle hazırladı. Çağrıları kendi seçtiği din adamlarına yaptırdı ve yerel yönetimleri de gönüllü toplamakla görevlendirdi. Aynı zamanda örnek vaazlar içeren broşürler ve papazlara nasıl davranacaklarını öğreten rehber kitaplar bastırdı. Her ne kadar –geleneksel kaynak olan– Fransa'dan katılım az olduysa da diğer bölgelerde bu girişim büyük heyecan yarattı. Vitry'li Fransız rahip James ve Paderborn'lu Alman vaiz Olivern gibi usta hatiplerin konuşmalarından etkilenen –bu vaazların sonunda çoğu kez gökte pırıl pırıl paylayan haçlar gibi "mucizevi" olaylar gözlemleniyordu– binlerce deneyimli şövalye Macaristan, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İngiltere'den haçı teslim almak için akın etti.

Innocent bu seferin maliyetini karşılayacak kaynak bulmakta daha fazla zorlandı. Şimdiye kadar yalnızca deneyimli savaşçıların haçı almasına izin veriyor, bu sayede düzenli ve yeterli bir ordu kurulabileceğine inanıyordu. 1213'te geri adım atmak zorunda kaldı ve kutsal savaş için uygun olup olmadığına bakılmaksızın mümkün olduğu kadar çok gönüllü yazılmasını istedi. Kapıları böyle ardına kadar açmasının bir nedeni de Çocukların Haçlı Seferi'nin Batı'da bu seferlere duyulan hevesi apaçık göstermiş bulunması olabilir. Bununla beraber Innocent'ın bir başka amacı daha vardı. Yıllar önce Dördüncü Haçlı Seferi'ni hazırlarken kutsal savaşa yapılan maddi katkıların da bağışlanmayı sağlayacağını söylemişti. Şimdi bu söylemini daha da geliştirdi. Innocent bu yeni kampanyasına binlerce katılım olacağını umuyordu kendisi savaşamayacak durumda olanlar adına haçı teslim alanların onlar için ödemede bulunmaları ile o kişilerin de bağışlanacağını duyurdu. Bu olağanüstü reformun hedefi sefere hem maddi hem de askeri kaynak sağlamak ve kutsal savaşın bağışlayıcı gücünü daha geniş çevrelere yaymaktı ama aynı zamanda çok tehlikeli bir örnek oluşturmaktaydı. Bağışlanmanın para ile satın alınabil-

mesi kolayca büyük çapta istismar edilebilirdi ve bu belki de ortaçağda daha sonraki dönemlerde Latin Katolikliği'nin en fazla eleştirilen unsuru ve Dinsel Devrim'in de esasını oluşturan temellerden biri oldu. Bunun yol açacağı sonuçlar 1213'te çok belirgin değildi ama gene de Innocent'ın bu girişimi bazı çağdaşlarından büyük eleştiriler aldı ve on üçüncü yüzyıldaki Haçlı hareketlerinde ciddi suiistimaller yaşandı.

Gene de papa hedefinden şaşmayacaktı. Kutsal Topraklara yeni bir sefer çağrısı 1214'te Innocent'ın Hıristiyanlığın durumunu görüşmek üzere topladığı dinsel mecliste (Dördüncü Lateran Konseyi) bir kez daha yapıldı. Bu muazzam toplantıda –o güne kadar yapılanların en büyüğü– Innocent'ın görev süresinde papalığın daha güçlendiği kabul edildi. Kutsal savaş için mali kaynak bulmak arzusuyla yanıp tutuşan papa halkın büyük tepkisini almış olan Kilise vergisini yeniden uygulamaya koydu; üstelik bu sefer üç yıl boyunca gelirin yirmide biri tahsil edilecekti. Bu verginin toplanması için de komiserler görevlendirdi.

Bir yıl geçmeden ve Beşinci Haçlı Seferi henüz başlamamışken 16 Temmuz 1216'da Papa ateşlenerek öldü; muhtemelen Perugia'da (Orta İtalya'da) yağmur altında haçla ilgili vaaz verirken soğuk almıştı.[6] Görevi boyunca kutsal savaşa kucak açmış, başlattığı kampanyalarda fazla başarılı olamamıştı ama Innocent'ın desteği yok olmak üzere bulunan bir davanın yeniden canlanmasına büyük katkı sağladı. Birçok açıdan Haçlı Seferlerini bir sonraki yüzyıl ve sonrasında da devam etmesini mümkün kılan bir düzene soktu. Öte yandan Innocent'ın büyük tutkusunun papalık yetkilerini fersah fersah aştığı ve Haçlı Seferlerinin doğrudan kilisenin denetimi altına alma çabalarının hatalı ve mantık dışı olduğu da bir gerçektir.

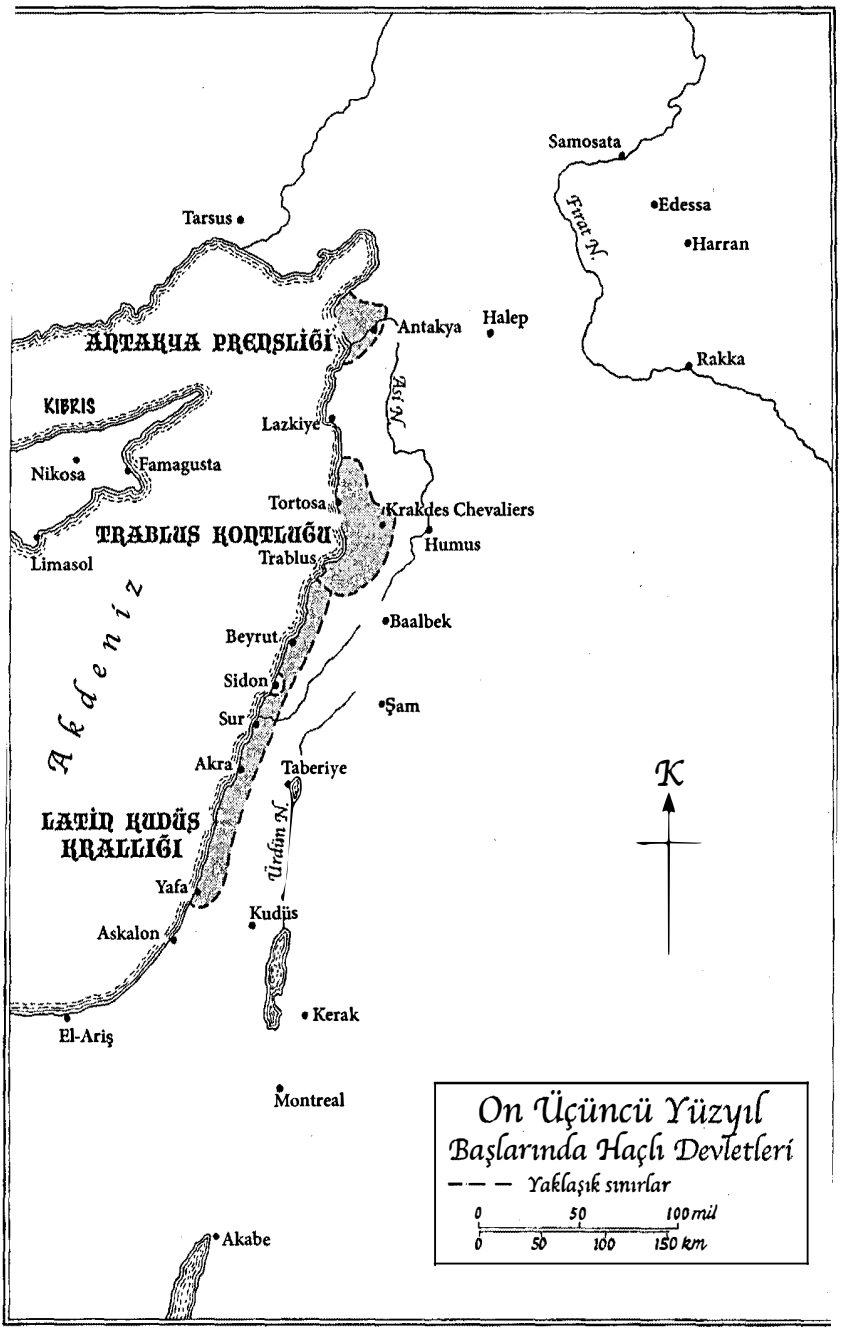
ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILDA DENİZ ÖTESİ

On üçüncü yüzyılın başında papalık Haçlı Seferi'nin hazırlığı, içindeyken Yakındoğu'daki güç dengesinde büyük değişimler

yaşanıyordu. Üçüncü Haçlı Seferi'nden ve Selahaddin'in ölümünden sonra gerek Franklar gerekse Müslümanlar Filistin, Suriye ve Mısır'da baş gösteren krizler yüzünden zayıf düştüler. Latin Hıristiyanlar Doğu Akdeniz'de varlıklarını sürdürmeye, kaybettikleri topraklarını yeniden kazanıp genişlemeye çalışırken Deniz Ötesi'ni savunmak ve Müslümanlarla savaşmak için yeni yöntemler araştırmaktaydılar.

1216 yazında Fransız dinadamı Vitry'li James Orta İtalya'da önemli bir sorun yaşadı. James reform yanlısı, çok donanımlı bir hatipti. Albigens Seferi'nde ve Beşinci Haçlı Seferi sırasında verdiği vaazlarla ünlenmiş, Çocukların Haçlı Seferi sırasında kitleleri harekete geçirmişti. James Haçlı Seferleri ile ilgili çok değerli mektup ve "örnek" vaazları kaleme almayı sürdürecekti. Öte yandan 1216'da Akra'nın yeni piskoposu olarak atandı ve Doğu Akdeniz'e gitmeden önce papalığın onu onaylayıp kutsaması gerekiyordu. James Papa III. Innocent ile buluşmayı umuyordu ama Perugia'ya papanın ölümünden bir gün sonra, 17 Temmuz'da ulaşabildi. Innocent'ın katafalkının bulunduğu kiliseye girince James bir gece önce yağmacıların papanın tüm değerli giysilerini talan etmiş olduklarını gördü, geriye sadece yaz sıcağında çürümeye başlayan yarı çıplak bir ceset kalmıştı. James bu olaydan söz ederken "bu dünyada her şey geçici ve boş" diyordu.

Ertesi gün III. Honorius Innocent'ın yerine papa seçildi ve James de gerekli onayı aldı. Sonbaharda piskopos Doğu'ya gitmek üzere Cenevre'den gemiye bindi. Bu, beş hafta süren, sert güz fırtınaları yüzünden yolcuların "ölüm korkusu içinde yemeden içmeden kesildiği" tehlikeli bir yolculuktu. 1216 Kasım başında Akra'ya ulaştı ve bundan sonraki aylar boyunca Deniz Ötesi'ni gezerek Beşinci Haçlı Seferi'nden önce burada yaşayan Hıristiyan nüfusu harekete geçirmek için ateşli vaazlar verdi. Yakındoğu'da eski rakiplerin birbirine düştüğü ve yeni güçlerin uç verdiği siyasi açıdan büyük bir istikrarsızlıkla karşılaştı.[7]

Samosata
Edessa
Harran
Fırat N.
Tarsus
Antakya
Halep
ANTAKYA PRENSLİĞİ
Rakka
Asi N.
KIBRIS
Lazkiye
Nikosa
Famagusta
Tortosa
Krak des Chevaliers
TRABLUS KONTLUĞU
Humus
Limasol
Trablus
Akdeniz
Baalbek
Beyrut
Sidon
Şam
Sur
Akra
Taberiye
K
LATİN KUDÜS KRALLIĞI
Ürdün N.
Yafa
Kudüs
Askalon
Kerak
El-Ariş
Montreal
Akabe
On Üçüncü Yüzyıl
Başlarında Haçlı Devletleri
Yaklaşık sınırlar
0 50 100 mil
0 50 100 150 km

Doğu Frankları arasında güç dengesi

Arazi açısından Haçlı devletlerinin eski durumlarından eser kalmamıştı. Kudüs kenti ve Filistin'in iç kesimleri Müslümanların elindeydi ve "Kudüs" Latin Krallığı'na artık Akra Krallığı denilebilirdi; toprakları güneyde Yafa'daki dar bir sahil şeridinden kuzeyde Beyrut'a kadar uzanmaktaydı; Beyrut 1197'de bir grup Alman Haçlısı tarafından ele geçirilmişti. Vitry'li James Doğu'ya geldiğinde Kudüs Krallığı'nın başkenti Akra'ya taşınmıştı. Lübnan sahilinde elde kalan tek yer Trablus eyaletiydi ve Tapınak Şövalyeleri ile St. Jean Şövalyeleri Frank egemenliğini kuzeye doğru genişletmişlerdi ama Lazkiye Müslümanların elinde olduğu için karadan bağlantı kurulamadığından bir zamanlar geniş bir alana yayılan ülke sadece Antakya çevresinde küçük bir toprak parçasına dönüşmüştü.

Varlığını sürdürmeye çalışan tüm Haçlı devletlerinde sürekli iktidar kavgaları yaşanmaktaydı. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Frank Filistin'in hükümdarı olan Champagne'lı Henry 1197'de talihsiz bir kaza sonucu ölmüştü; Akra'daki sarayın penceresindeki demirler yerinden sökülünce aşağıya düşmüştü. Tahtın tek vârisi Isabella (Henry'nin dul eşi) Lusignan hanedanından Aimery ile evlenmiş, o da 1205'te –bu kez çok fazla balık yemekten– hayata veda etmişti. Isabella da ondan kısa süre sonra ölmüştü. Bunun üzerine taht Isabella'nın Montferrat'lı Konrad'dan olan çocuğu geçmiş ve on üçüncü yüzyılın büyük bir kısmında Kudüs karmaşık evlilik ilişkileri, reşit olmayan çocuklar ve naipler elinde bocalayıp durmuştu. Bu durum Frank baronlarına büyük güç ve yetki kazandırdı. Yüzyıl başında bu karmaşa içinde iki önemli figür öne çıktı.

Ibelin'li Jean (Ibelin'li Balian'ın oğlu) 1215 ile 1210 arasında tahtın vârisi Maria'nın naipliğini üstlendi ve Filistin'deki en önde gelen Latin baronu oldu. Ibelin ve Ramla'da atadan kalma topraklarını Müslümanlara kaptırmış olmasına karşın Ibelin hanedanının serveti bu dönemde artmaya devam

etti. Jean çok değerli olan Beyrut'un lorduydu ve ailesinin de Frankların elindeki Kıbrıs'la önemli ilişkileri vardı.

Derken Ibelinlilerin karşısına Champagne'daki vasat soylu bir aileden gelen Fransız şövalyesi Brienne'li John çıktı. John 1210'da Maria ile evlendi ve kadın 1212'de ölünce küçük kızları II. Isabella'nın naibi olarak başa geçti. Yaklaşık kırk yaşlarında olan John Haçlılar soyundan gelen deneyimli bir savaşçıydı ama Batı'da herhangi bir serveti ve saray ilişkileri yoktu. Yaşamı boyunca Kudüs tahtı üzerinde hak iddiasını kabul ettirmeye uğraştı; yöredeki soyluların itirazına karşın kendini kral ilan etti. Aynı zamanda kuzeye de egemen olmak girişiminde bulunarak 1214'te Kilikya'daki Ermeni Hıristiyan krallığının vârisi Prenses Stephanie ile evlendi.

Rupen hanedanının son üyesi olan Kral Leon'un yönetiminde (1187 ve 1198'e Prens II. Leon ve sonra da 1198 ve 1218'de kral sıfatıyla) Kilikya'daki bu Doğu Hıristiyan ülkesi on üçüncü yüzyılda kuzey Suriye ve Küçük Asya siyasetinde önemli bir rol oynadı. Leon'un Rupen hanedanı bir dizi askeri çatışma ve evlilik sonucunda Latin Antakya ve Trablus tarihinin içinde yer aldı. Trablus Kontu III. Raymond'un 1187'deki ölümünden sonra bu eyalette taht kavgaları başladı. Özellikle (Filistin'dekinden çok daha karmaşık olan) Frank ve Ermeni hak sahipleri arasındaki çekişmeler IV. Bohemond 1219'da Antakya ve Trablus'a egemen oluncaya kadar sürdü.[8]

Bu bitmek bilmez çatışmalar yeni yüzyılın başlarında Deniz Ötesi'ndeki Hıristiyanları son derece zayıf düşürdü ve yeni topraklara sahip olma girişimlerini kısıtladı (aslında benzer sorunlar yüzyıl boyunca yaşanacaktı). Öte yandan bu kavgaların yol açtığı zarar, en azından bir oranda, İslam dünyasında yaşanan uyuşmazlıklar sayesinde fazla büyük olmayacaktı.

Eyyubi İmparatorluğu'nun sonu

Selahaddin'in 1193'te ölmesinden sonra sultanın yirmi yılda oluşturduğu Eyyubi ülkesi neredeyse bir günde paramparça

oldu. Sultan topraklarını üç oğlu arasında bölüştürerek bir konfederasyon kurmayı tasarlamıştı. En büyük oğlu el-Efdal Şam'ı yönetecek ve Eyyubi toprakları üzerinde genel bir yetkiye sahip olacaktı. El-Zahir Halep'i ve Osman da Kahire'den Mısır'ı yönetecekti. Gerçekte ise güç dengesi kısa sürede Selahaddin'in kurnaz kardeşi el-Adil lehine gelişti. El-Adil Cezire'den (Kuzey Batı Mezopotamya) sorumlu kılınmıştı ama diplomasideki becerisi ve askeri stratejisi sayesinde yeğenlerini alt etmeyi başardı. El-Efdal'in Şam'da başarısız olması da el-Adil'in elini güçlendirdi. El-Efdal ile babasının en güvendiği danışmanları arasında kısa sürede anlaşmazlıklar oluştu ve 1196'ya gelindiğinde el-Efdal Suriye'yi yönetemeyecek duruma geldi. El-Adil Osman'ın resmi temsilcisi sıfatıyla o yıl Şam'daki yönetime el koydu ve el-Efdal'i Cezire'ye sürgüne gönderdi. Osman 1198'de öldüğünde el-Adil Mısır'a egemen oldu ve 1202'de de el-Zahir amcasının emrine girmek zorunda kaldı.

On üçüncü yüzyılın ilk yarısı boyunca Eyyubi topraklarının aslan payı el-Adil'in ve onun vârislerinin elinde kalırken el-Zahir ve onun sülalesi Halep'i yönetmeyi sürdürdüler. El-Adil bir sultan gibi davranarak kendi oğullarını bölgesel emir olarak görevlendirdi: el-Kâmil Mısır, el-Muazzam Şam ve el-Eşref de Cezire emiri oldular. Kudüs Eyyubi yönetiminde ufak bir rol oynadı ve bir başkent gibi algılanmadı. Dinsel açıdan önemine karşın Kudüs Yahudiye tepelerinin yakınında uzak bir köşede bulunduğu için politik, ekonomik ve stratejik olarak fazla bir değeri yoktu. El-Adil ve onun yerine geçenler Kutsal Yerleri düzenlemeye ve güzelleştirmeye çalıştılarsa da kent genellikle ihmal edildi. Aynı şekilde, Eyyubiler kutsal savaşa yol açan değerler üzerinde hak iddialarını sürdürmekteydiler ama Franklara karşı bir cihada girişme düşüncesi de şimdilik bir kenara bırakıldı.

Aslında el-Adil Deniz Ötesi ile ilişkilerinde son derece akılcı bir yaklaşım sergiledi, bunun nedeni kısmen diğer rakiplerinden kaynaklanan daha öncelikli tehditlerdi: Mezopo-

tamya'da Zengi hanedanının yönetimi altındaki Müslümanlar ve Anadolu'daki Selçuklu Türkleri; doğuda Ermenistan ve Gürcistan'daki Hıristiyanlar. Başa geçen el-Adil Franklarla on üçüncü yüzyılın ilk yıllarında (1198-1203, 1204-10, 1211-17) büyük çapta uyulan bir dizi barış antlaşması imzaladı. Sultan sıfatıyla da Venedik ve Pisa'daki ticari çevrelerle daha yakın ilişiler oluşturdu.

Müslüman-Latin ilişkilerinin değişkenliğine karşın, Deniz Ötesi'ndeki Haçlı devletlerinin ve daha geniş bağlamda Yakındoğu'nun tarihini etkileyen başka koşullar yaşanmasaydı Eyyubiler bu bölgede daha fazla toprak sahibi olabilirlerdi.[9]

Askeri Tarikatlar

On üçüncü yüzyılda şövalyelik ile manastır yaşamını birleştiren dinsel hareketler –Askeri Tarikatlar– Deniz Ötesi tarihinde giderek daha önemli ve etkin bir rol üstlendiler.

Haçlı devletlerinin başından beri yaşadığı sorunlar, Batı dünyasından uzak düşmek, insan ve malzeme kaynaklarından yoksun kalmak, Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra daha da ağırlaşmıştı. Haçlı Seferlerinin İberya ve Baltık'a yönelmesi, papalığın düşmanlarına ve dinsizlere karşı verilen kutsal savaşlar ve yeni kurulan Latin Romanya'yı savunma çabaları Frank Doğu Akdeniz'in sıkıntılarını daha da artırdı. Bir yandan da varlıklarını sürdürmeye çalışan Haçlı devletleri kendilerine özgü politik bölünmeler yaşamaktaydı.

Bu koşullar içinde Tapınak, St. Jean Şövalyeleri kendi başlarına ayakta durmaktaydılar ve bu iki çok iyi örgütlenmiş tarikata bir üçüncü grup katıldı: Töton Şövalyeleri. Bu grup Üçüncü Haçlı Seferleri sırasında Alman Haçlılarının 1190'larda Akra dışında kurdukları bir saha hastanesi sonucunda oluşmuştu. 1199'da Papa III. Innocent onları yeni bir şövalye grubu olarak tanıdı ve grup Almanya'daki Hohenstaufen hanedanı ile yakın ilişkiler oluşturdu. Daha sonraki yıllarda Töton Şövalyeleri, daha önce Tapınak ve St. Jean Şövalyelerinin yaptığı gibi, giderek daha askeri bir görünüm

sergilemeye başladılar. Bu dönemde Tapınak Şövalyeleri üzerine kırmızı bir haç işlenmiş beyaz bir üstlük giyiyordu; St. Jean şövalyelerinin üstlükleri ise siyah, haçları beyazdı Töton Şövalyeleri üzerine siyah bir haç işlenmiş beyaz üstlük giymeyi seçtiler.

Askeri, politik ve ekonomik güçleri giderek artan bu üç tarikat Doğu Latin dünyasının temel taşları oldular ve Vitry'li James Akra'ya geldiğinde Deniz Ötesi'nin hayatta kalmasına büyük destek sağlamaktaydılar. Bunda papanın süregelen desteği çok önemli rol oynadı, zira bu sayede bölgedeki kiliselerin ve siyaset adamlarının emrinde olmadıkları gibi vergilerden de muaftılar. Aynı zamanda bu tarikatlar Hıristiyan Avrupa'sındaki soylulardan büyük bağışlar toplayabiliyor ve Batı'da geniş topraklar edinebiliyorlardı. Aynı zamanda her biri Kıbrıs adasında da arazi sahibi oldu.

Askeri Tarikatların artan ünü ve üst düzey konumları yeni üyeler kazanmalarını (ve dolayısıyla Deniz Ötesi'ne insan gücü sağlamalarını) ve Batı'daki zengin kaynakları Kutsal Topraklara aktarmalarını mümkün kılmaktaydı. Batı'da sağlanan gelirlerin üçte biri vergi ya da "karşılık" (*responsion*) adı altında doğuya gönderiliyordu. On ikinci yüzyıl sonlarında tarikatlar öylesine güvenli bir mali sistem geliştirmişlerdi ki Avrupa'nın ve Haçlı Seferlerinin bankerleri durumuna geldiler. Çek yönteminin başlangıcı denilebilecek bu sistemle Batı'da tarikata teslim edilen bir meblağ karşılığında alınan bir belge Kutsal Topraklarda paraya çevrilebiliyordu.

Askeri Tarikatların ordudaki etkinliği de giderek arttı. Tapınak ve St. Jean Şövalyelerinin her birinin Doğu Akdeniz'de yaklaşık 300 şövalyesi ve 2000 kadar çavuşu (daha alt düzeydeki üyesi) olabiliyordu. Sayısal olarak bu, bir savaşta toplam Frank ordusunun yarıdan fazlası demekti. Bu son derece eğitimli ve donanımlı birlikler sıradan bir derebeylikteki gibi sadece silah başına çağrıldıklarında değil, yıl boyu görevli olabiliyorlardı. Üyelerin uymak zorunda olduğu "Kurallar"a ilişkin günümüze ulaşan belgeler,

savaş alanında sıkı ve kesin askeri disiplinin ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Örneğin Tapınak Şövalyelerinin Kuralları yürüyüş anından başlayarak kamp kurma, çevreyi araştırmaya kadar her adımda komuta zincirine itaati ve birlikte hareketi öngören ayrıntılı ve katı koşulları içeriyordu. Bunlar, ağır zırhlı birliklerin başarılı olması ve varlığını sürdürmesi için vazgeçilmez koşullardı. Bunlara uymayanlar geçici olarak görevlerinden uzaklaştırılıp hapse atılıyor hatta üyelikten ihraç edilebiliyordu.

Bu üç askeri tarikatın yadsınamaz gücünün yanı sıra on üçüncü yüzyılda üstesinden gelinmesi gereken başka zorluklar ve tehlikeler vardı. Akra ve Antakya gibi kentlerdeki kraliyet otoritesi zayıflarken, tarikatların kendi hedeflerine ulaşma yeteneği ve dolayısıyla bu üç tarikat arasında ciddi bir rekabet oluşma potansiyeli arttı; örneğin Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri Antakya'daki taht kavgalarında değişik kesimleri desteklediler. Töton Şövalyelerinin Baltık cephesindeki geniş harekâta katılmaları gibi tarikatların başka çatışma alanlarında üstlendikleri rol Doğu Akdeniz'deki savaş gayretlerini zayıflatmaktaydı.

Zaman içinde Tapınak Şövalyeleri gibi grupların Latin patronlardan sağladıkları bağışlar azaldı, bunun nedeni kısmen dinsel yaşama ve Deniz Ötesi'nin kaderine duyulan ilginin tavsamasıydı. Kutsal savaşın en ön saflarında yer alan ve Latin Hıristiyanlığı'nda önemli bir rol üstlenen Askeri Tarikatlar İslam karşısında uğranan yenilgilerde de en büyük eleştirilere maruz kalmaktaydılar. Bu eleştiriler daha çok 1250'lerde ortaya çıktı ama o zaman bile Tapınak, Töton ve St. Jean Şövalyeleri hâlâ büyük çapta insan ve para kaynaklarına sahiptiler.[10]

Haçlı kaleleri

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Askeri Tarikatlar Yakındoğu'daki muhteşem haçlı kaleleriyle yakından ilgilendiler, çünkü 1200'lü yıllara gelindiğinde Doğu Akdeniz'de

kale inşaatının ve bakımının giderlerini karşılayabilecek, aynı zamanda bu kalelerdeki garnizonların gereksinimi olan askerleri sağlayabilecek tek Latin gücü bunlardı. 1187'den itibaren büyük çapta yaşanan toprak kayıplarından sonra kaleler, bölünen ve yıkılan Haçlı devletlerinin savunmasında çok daha yaşamsal önem kazandılar. Doğu Akdeniz'de sayıları gittikçe azalan Frank yerleşimlerinin bu kalelerin sağladığı fiziksel savunmaya gereksinimi giderek artmaktaydı.

Ortaçağda hiçbir kale tümüyle aşılmaz değildi; ayrıca hiçbir kale bir istila ordusunu durduramazdı. Öte yandan kaleler Askeri Tarikatların arazinin bir kısmını sahiplenmelerini ve sınırları savunmalarını sağlarken aynı zamanda baskın ya da saldırı düzenlemede güvenli ileri karakollar oluşturuyor, yönetim merkezi işlevini üstleniyorlardı. Diğer taraftan on üçüncü yüzyılda denetlemeleri gereken toprak çok daha azaldığında Hıristiyanlar ancak (destek sağlamak açısından) sahilde bulunan ya da çok gelişmiş savunma sistemine sahip kalelere gereksinim duymaya başladılar. Bu koşullarda gerekli boyut ve güce sahip kaleleri geliştirip bunları elde tutma olanağına yalnızca Askeri Tarikatlar sahipti.

On üçüncü yüzyılın ilk yarısında her üç askeri tarikat da mevcut kaleleri onarıp genişletmek ya da (Akra'nın iç kesiminde yer alan) Montfort'taki büyük Töton kalesi gibi yepyeni kaleler inşa etmek için büyük harcamalar yaptı. 1160'lardan itibaren Franklar birden fazla sura sahip –"eş merkezli" adı verilen– kaleler yapmaya başlamışlardı ama bunların sayısı 1200'den sonra çok arttı. Aynı zamanda taş kesme tekniklerini geliştirmek ve daha sağlam (ama mimari açıdan daha karmaşık), yuvarlak savunma kuleleri ve düşman lağımcılarının –altına tünel kazarak surları çökertme– çabalarını etkisiz hale getiren eğimli duvarlar yapmak amacıyla da büyük paralar harcandı. Buna ilaveten, tonozlu tavan inşaatı Latinlerin büyük kilerler ve ahırlar oluşturmasını sağladı; bunlar kalabalık garnizonların malzemesi için gerekliydi. Kale yapımının bu

altın çağında Askeri Tarikatlar ortaçağ döneminin en gelişmiş kalelerini inşa ettiler.*

Akra'nın yeni piskoposu Vitry'li James Doğu Akdeniz'e ulaştıktan sonra 1217 başlarında bu kalelerden çoğunu gezdi ve izlenimlerini o bahar yazdığı mektupta dile getirdi. James'i en etkileyen kale Ensariye Dağlarının güney eteğinde, Bekaa Vadisi'ne bakan Krak des Chevaliers kalesi idi. 1144'ten beri St. Jean Şövalyelerinin elinde bulunan Krak uzun süreden beri güçlü bir savunma noktası olarak kabul ediliyordu ve bunun nedeni yalnızca doğal konumundan kaynaklanmıyordu; kale son derece dik bir yamacın tepesinde yapılmıştı. Selahaddin Hıttin zaferinden sonra bu kaleyi kuşatmaya kalkışmadı. On üçüncü yüzyılın başında Sen Jean Şövalyeleri burada büyük bir onarım çalışmasına başladı (bu onarım belki James'in ziyareti sırasında devam etmekteydi). Onarım tamamlandığında Krak 2000 kişilik bir garnizonu barındırabilecek neredeyse mükemmel bir kaleye dönüşmüştü.

Bugün de ayakta olan bu kale Haçlılar döneminin tartışmasız en görkemli yapısıdır. Yontma kireçtaşından son derece zarif yapılmış olan kale, aynı dönemde Batı Avrupa'da inşa edilen muazzam Gotik katedrallerinde sergilenen kusursuz bir ustalığın ve mükemmel bir mimari anlayışın yansımasıdır. Birbirine paralel uzanan iki suru, iç hendeği, yuvarlak kuleleri, dörtgen biçimli tepe mazgalları (okçuların ve diğer savunmacıların daha rahat nişan almasını sağlayan çıkıntılar) ile çok gelişmiş bir savunma sistemine sahiptir. Kaleye, yukarıya doğru eğimli, duvarlarında sayısız mazgal ve içinde pek çok kapı bulunan bir tünelden girilmektedir. Tüm yapıda olağanüstü bir taş işçiliği görülür. Kireçtaşı bloklar o kadar düzgün kesilmiştir ki aralarındaki harç neredeyse seçilememektedir.[11]

* Tapınak Şövalyelerinin en önemli kalesi olan Hacı (ya da Athlit) Kalesi'nin yapımına 1218'de Latin hacı adaylarının yardımı ile başlandı. Söylendiğine göre 4000 kişiyi barındırabiliyordu. Bu kale bugün yıkıntı halindedir ama İsrail'de askeri üs olarak kullanıldığından gezilememektedir. Tarikat aynı zamanda on üçüncü yüzyıl başında Kuzey Celile'de kara tarafındaki Safad Kalesi'ni yeniden inşa etmiştir.

Deniz Ötesi'nde ticaret ve ekonomi

Her ne kadar Askeri Tarikatlar ve Krak des Chevaliers gibi kaleler Deniz Ötesi'nin savunmasını sağlıyorsa da Haçlı devletlerinin varlığını sürdürebilmesinin asıl nedeni savaş ortamında başka bir unsura dayanmaktaydı: ticaret. Doğu'ya yerleşen Franklar on ikinci yüzyıl boyunca Doğu Akdeniz'le ticari ilişkilerini devam ettirdiler ama Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra bu ilişkilerin boyutu ve önemi arttı. Zamanla Yakındoğu'da birbirine komşu Latin ve İslami güçler ticari açıdan birbirlerine öylesine bağımlı hale geldiler ki Suriye ve Mısır'daki Müslümanlar ticaret ve gelirin kesilmesi riskini göze almaktansa Hıristiyanların sahildeki az sayıda yerleşimlerine göz yummayı yeğlediler.

Frankların –Akdeniz ticaretinin kapıları olan– Suriye ve Filistin'deki limanları denetim altında tutmaları bu açıdan yaşamsal önem taşıyordu. Deniz Ötesi'ne ayrıcalık sağlayan başka unsurlar da vardı. On üçüncü yüzyıla kadar Mısır'daki İskenderiye limanı Doğu ile Batı arasındaki en hareketli ekonomik merkez olmuştu. 1200'den sonra ise ticari trafiğin yönü ve akışı değişti. 1204'te Latinlerin Konstantinopolis'i ele geçirişi piyasa dağılımını farklılaştırdı, daha da önemlisi Moğolların ortaya çıkışı Asya'daki kara ticaret yollarını yeniden canlandırdı. Latin Doğu tüm bu gelişmelerden yararlanırken Mısır yavaş yavaş önemini yitirdi. İskenderiye hâlâ Hindistan'dan gelen biber, tarçın, Hindistan cevizi gibi baharat, ecza ve zencefil, sarı sabır ve sinameki yaprakları gibi değerli maddelerin satıldığı canlı bir ticaret merkeziydi. Mısır da deri tabaklama işleminin vazgeçilmez öğesi olan şapı Avrupa'ya sağlayan en önemli kaynak olmayı sürdürdü. Ama diğer alanlarda Deniz Ötesi Doğu Akdeniz'in en önde gelen ticaret merkezi oldu.

Latinlerin bir yüzyıldan fazladır Doğu'da yaşıyor olması onlara bu fırsattan yararlanarak yoğun bir ulaşım ve iletişim ağı kurmak için zaman sağlamıştı. Öte yandan Haçlı devletlerinin ekonomik canlılığı da aynı dönemde Latin ülkelerinde

yetiştirilen ya da üretilen ve Batı'ya gönderilerek satılan şeker kamışı, ipek, pamuk ve cam eşya gibi alanlarda yapılan yatırımlarla daha da gelişmişti.

Tüm bunların sonucunda, on üçüncü yüzyılda Antalya, Trablus, Beyrut ve Sur gibi Frank kentleri büyük çapta servet sahibi oldular. Ama Deniz Ötesi'nin ticaret merkezi hiç kuşkusuz Akra idi. Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra Akra Frank Filistin'in yeni başkenti, kralın ikametgâhı, krallığın kalesi oldu. Bu "eski", on ikinci yüzyıl kentinin içinde ülkenin başlıca güçlerinin –Tapınak, St. Jean ve Töton Şövalyelerinin, Venedik, Pisa ve Cenovalı İtalyan tacirlerin– kendine özgü bölgeleri vardı ve bunların çoğu etrafı surlarla çevrili, çok katlı binalardan oluşan merkezlerdi. Ayrıca kentte kimileri yaz sıcağından korunmak için üstü kapalı olan sayısız çarşı ve sanayi bölgesi bulunuyordu. Akra'daki şeker fabrikası 1187'de Eyyubiler tarafından yıkılmıştı ama cam ve madeni eşya imalathaneleri yerli yerinde duruyordu, tabakhaneler de; bu arada Cenevizlilerin mahallesinde yüksek kaliteli sabun üretiliyordu.

1193'ten önce kent surları içinde, işlek limanın ve deniz surlarının uzağında, kara tarafında, kentin kuzey ve doğu tarafına doğru geniş alanlar vardı. Şimdi ise Akra'da nüfus sürekli arttığı ve kentleşme hızlandığı için ana surlar kuzeye doğru genişletilerek Montmusard denilen kırsal kesimi de içine aldı. Her ne kadar kentin birçok kesiminde kanalizasyon sistemi geliştirildiyse de bu kadar hızlı bir büyüme ve nüfus yoğunluğu artışı sonucu kentte korkunç bir çevre kirliliği ortaya çıktı ve buna bağlı olarak hastalıklar baş gösterdi. Akra'da saray mezbahası ve balık hali dahil atıkların çoğu limana boşaltılmaktaydı, bu yüzden liman "Lordemer" (kirli deniz) adıyla anılmaya başlandı. On üçüncü yüzyılda bu durum o kadar kötüleşti ki Venedik mahallesindeki bir kilise rüzgârla çöp kokularını engelleyebilmek için yapının limana bakan pencerelerini iptal ettirdi.

Vitry'li James yeni Latin piskopos olarak 1216'da bu hareketli başkente yerleşti. Akra'yı gerçek bir günah yuvası olarak

gördü; burasının "ikinci bir Babil", "bir sürü ahlaksızlık ve kötü işlerin kol gezdiği korkunç bir kent", insanların "şehevi tutkuların peşinde koştuğu bir yer" olduğunu söylüyordu. James limanın kozmopolit durumu karşısında şaşkına döndü. Ticarette esas olarak eski Fransızca geçerliydi ama Akra'nın dolup taşan sokaklarında Provansça, İngilizce, İtalyanca, Almanca gibi her türlü batı dili ve ayrıca ziyaretçilerin, kentte yaşayan Doğulu Hıristiyanların, Musevilerin kullandığı Doğu Akdeniz dilleri konuşulmaktaydı.

Akra on üçüncü yüzyılda Doğu ile Batı'nın buluştuğu en önemli merkezdi. Bunun en önde gelen nedeni Akdeniz'in en büyük antreposuna sahip olmasıydı; Akra Deniz Ötesi'nden gelen malların Avrupa'ya sevkinden evvel stoklandığı, Doğu Akdeniz'in ardiyesiydi. Aynı zamanda Akra, Avrupa'dan Doğu'ya doğru giderek artan hacimde gelen ticari malların da giriş limanıydı.

Kente çok çeşitli mallar girip çıkmaktaydı. İpek, pamuk ve keten dokumalar Filistin'deki ve Müslümanların elinde bulunan Halep'teki üretim merkezlerinden balyalarla gelirken Antakya'da üretilen ipek kumaş gibi mamul maddeler de burada satılıyordu. Malların çoğu hem Akra'da tüketiliyor hem de daha uzak piyasalara sevk ediliyordu. Filistin'den şeker kamışı, Aşağı Celile, Lazkiye ve Antakya'dan şarap, Ürdün Vadisi'nden hurma. Soda külü –yüksek tuz içeren topraklarda (örneğin deniz kenarında) yetişen bitkilerin yakılması ile elde edilen kalevi külü– dokumaları boyamada ve sabun yapımında kullanılıyordu; ayrıca bu madde cam üretimi için de gerekliydi; cam ise Belus Irmağı'ndan elde edilen yüksek kaliteli kumdan üretilmekteydi.

On üçüncü yüzyılda en kayda değer gelişmelerden biri Batı'dan Doğu'ya ticaret trafiğinin artmasıydı. Latin tüccarların Müslüman topraklarına giderek yün mamullerini (özellikle Flandra'dan gelenleri) ve safranı (Doğu'daki piyasada yer alan tek batı baharatı) Şam'da satıp oradan yeni bir ipek yükü ve değerli ve yarı değerli taşlarla Akra'ya geri gelmesi giderek daha sıradan olmaya başladı.

Akra'da yıl içinde iki kez yoğun bir canlılık yaşanıyordu; Paskalya'dan hemen önce ve yaz sonunda. Bu dönemlerde Batı'dan çok sayıda gemi yük ve yolcu dolu olarak geliyordu. Bu dönemlerde liman sarraflarla ve yeni gelenlere yatacak yer ya da şehir turu öneren çığırtkanlarla dolup taşıyordu. Liman zaten öteden beri Kutsal Topraklara gelen Hıristiyan hacılarının karaya çıkış noktasıydı ama Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra Kudüs'e ve diğer kutsal kentlere girişler kısıtlanınca Akra kendi başına bir hacı merkezi haline geldi. Kentte bu ziyaretçilere hizmet verebilecek yaklaşık yetmiş kilise, tapınak, hastane ve duvara asmak için boyanıp hazırlanmış ikonalar dahil çeşitli kutsal objeler bulunuyordu. Aynı zamanda Akra Latin Doğu'da en önemli kitap üretim merkezi haline gelmişti. Ortaçağın bazı ünlü hat sanatçıları manastırlardaki odalarında tarih ve edebiyat kitaplarının kopyalarını zengin kozmopolit müşteriler için hazırlamaktaydılar.[12]

Bu kadar geniş bir ticari faaliyet ile Akra Latin Doğu'nun en canlı noktalarından biriydi. Kentin tarihi de on üçüncü yüzyılda uluslararası ticaretin Deniz Ötesi'nde ne kadar önemli rol oynadığının kanıtıdır.

20

YENİ YOLLAR

Deniz Ötesi'nde ticaret ve alışveriş yaşamı şekillendirirken Batı Avrupa Eyyubilerle 1217'de imzalanan barış anlaşmasının sona ermesiyle Kutsal Topraklara yeni bir Haçlı Seferi yapma hazırlığındaydı. Beşinci Haçlı Seferi olarak bilinen bu kampanya için Papa III. Innocent ölmeden önce çağrıda bulunmuştu. Bu kampanyaya en büyük katılım Alman İmparatoru II. Frederick'ten (Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan Frederick Barbarossa'nın torunu) geldi. Hohenstaufen hanedanının mensubu olarak 1194'te dünyaya gelen Frederick hem güçlü Alman İmparatorluğunun hem de bereketli Sicilya Krallığı'nın vârisiydi. Öte yandan babası VII. Henry'nin 1197'deki beklenmedik ölümü bebek prensi zor durumda bıraktı. Frederick Sicilya'da büyürken rakipleri onun tahta çıkmasına itiraz ettiler.

Frederick 1208'de rüştünü ispat edince Sicilya kralı oldu. Genç kralı güvenilir ve uysal bulan III. Innocent onun Almanya'nın başına geçmesini destekleyerek 1211'de onu imparator ilan etti. Frederick 1215'te (geleneksel tören yeri olan) Aachen'de düzenlenen bir merasimle taç giydi. Bu törende iki şeye söz verdi: hem Haçlı yeminini etti hem de Almanya ve Sicilya'nın ortak yönetimini üstlenmeyeceğine ve Sicilya'yı kendi küçük oğlu Henry'ye (VII.) bırakacağına söz verdi. Papa Innocent böylece kutsal savaş için çok değerli bir destek sağladığına ve Roma'yı Hohenstaufen hanedanı tarafından

olası bir tehdide karşı koruduğuna inanıyordu. Papa ölünceye kadar bu anlaşmanın geçerli kalacağını düşündü ama yaşanan olaylar onun yanıldığını ortaya koydu. Çok geçmeden Frederick'in birleşik bir Hohenstaufen ülkesi oluşturmak amacını güttüğü anlaşıldı. Gerçekten de, ortaçağda görülmedik oranda büyük ve geniş bir Hıristiyan imparatorluğunun başında bulunmayı düşlüyordu. Onun akıllara durgunluk veren kariyeri Haçlı Seferi'ne gölge düşürecekti.[13]

1216'da III. Innocent'in ölmesi ve onun yerine III. Honorius'un gelmesi üzerine Frederick kendi çıkarı doğrultusunda harekete geçti. Başlıca amacı –Sicilya'dan vazgeçmeden– imparatorluk unvanını güvenceye almaktı; bunun için de papanın onayı gerekiyordu. Honorius'un bu onayı vermesi için Haçlı yemininden yararlandı; ancak Hohenstaufen imparatoru olarak tanınırsa kampanyaya katılacaktı. Bunu izleyen uzun pazarlıklar Frederick'in Beşinci Haçlı Seferi'ne katılımı konusunun havada kalmasına yol açtı.

BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ

II. Frederick ile Papa Honorius arasındaki görüşmeler sürerken Avusturya ve Macaristan'dan ilk Haçlı birlikleri Filistin'e gelmeye başladı. 1217'de Latinler Eyyubi topraklarına üç başarısız saldırı düzenlediler ama bu girişimler asıl seferin sadece ilk habercileriydiler. 1217 yazında Frizyalı ve Alman Haçlıların gelmesiyle (aralarında Alman vaiz ve bilimadamı Paderborn'lu Oliver de bulunuyordu) büyük saldırı için hazırlıklar tamamlanmış oldu. Brienne'li John (o dönemin Kudüs kralı), Askeri Tarikatlar, Doğu Akdeniz'deki Frank baronlar ve Akra piskoposu Virty'li James güçlerini birleştirdiler. 1218'de Beşinci Haçlı Seferi yeni bir hedefe yönelmeye hazırdı.

Seferin açıklanan amacı Kudüs'ü Eyyubi Sultanı el-Adil'in elinden almaktı ama Franklar Müslüman Filistin'e doğru ilerlemediler. Vitry'li James'in anlattığına göre, bunun yerine

"Mısır'a doğru gitmeye karar verdik. Orası Doğu'daki en bereketli topraklara ve servete sahip. Sarazenler oradan aldıkları güç ve zenginlikle ülkelerini ellerinde tutuyorlar; orayı ele geçirdikten sonra tüm Kudüs krallığını rahatlıkla geri alabilirdik." Bu plan Aslan Yürekli Richard'ın 1190'larda tasarladıklarını anımsatıyordu. Dördüncü Haçlı Seferi'nin bazı liderleri de Konstantinopolis'e yönelmeden önce Nil bölgesine saldırmayı düşündüklerini belirtmişti. Aslında Papa III. Innocent da bu yeni seferinin hazırlık safhasında Mısır'a saldırıda bulunmayı tasarlamış olabilirdi.[14]

Hıristiyanların ilk hedefi, Kahire'nin yaklaşık 160 kilometre kuzeyindeki Dimyat kentiydi. Paderborn'lu Oliver bu yerleşim birimini "tüm Mısır'ın anahtarı" diye nitelendiriyordu. Haçlılar 1218 Mayıs'ında gemilerle Kuzey Afrika sahiline ulaştılar ve Nil Deltası'nın batıda Akdeniz'e açılan ana kollarından birinde karaya çıktılar. Çok güçlü bir savunma sistemine sahip Dimyat biraz ileride, Nil'in doğu yakası ile Mansallah Gölü adındaki büyük bir tuzlu su kitlesi arasındaydı. Oliver'in anlattığına göre kent üç sıra surla korunmaktaydı ve ilk surun gerisinde derin bir hendek buluyordu; ikinci sur da yirmi sekiz kule ile güçlendirilmişti.

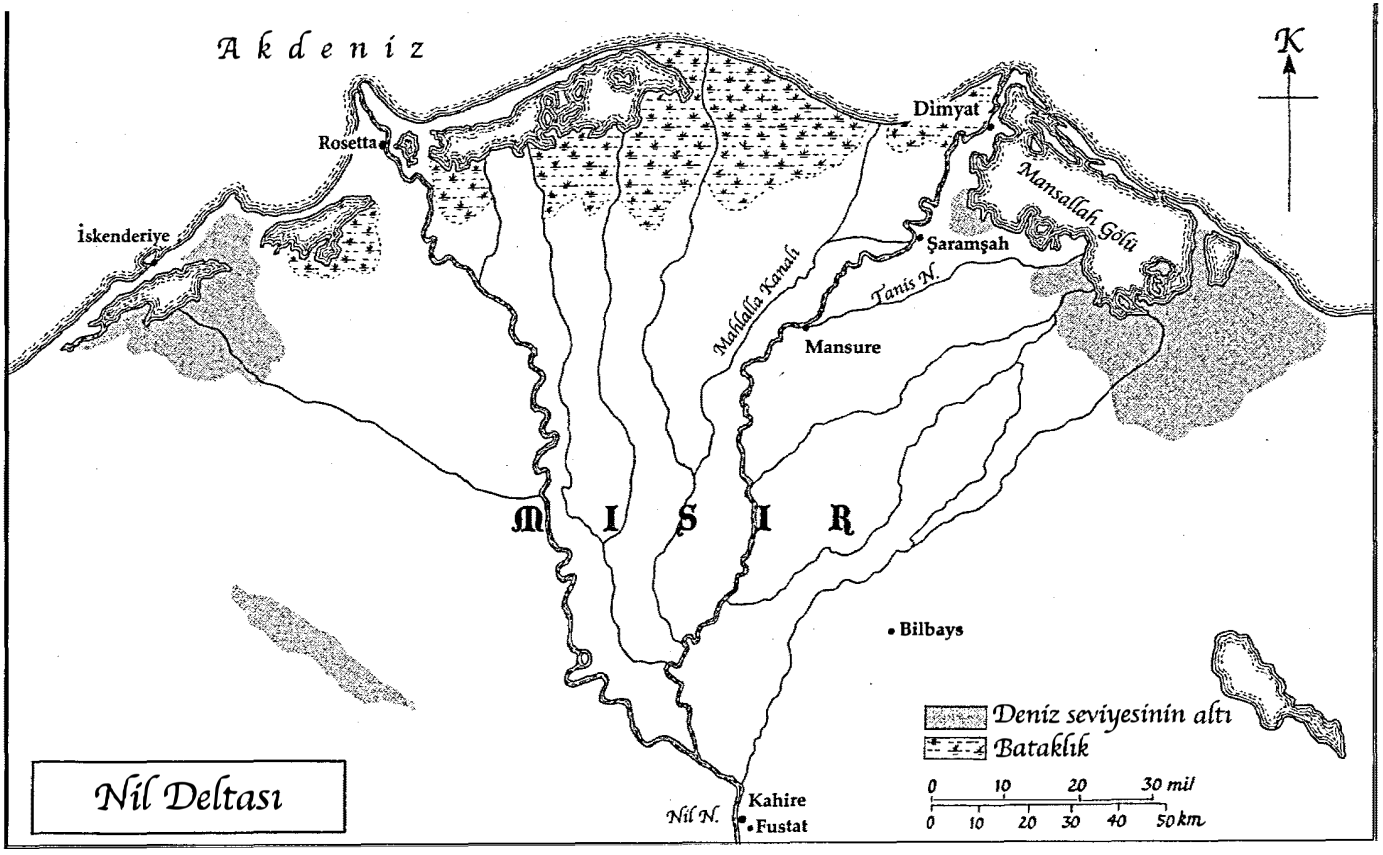
Brienne'li John'un komutasındaki Haçlılar nehrin batı yakasında, kentin karşısında kamp kurdular. Bu arada Mısır emiri, el-Adil'in oğlu el-Kâmil Kahire'den harekete geçip ordusunu Nil'in doğu yakasında konuşlandırarak Dimyat'ı koruma altına almıştı. Franklar ilk önce nehri geçmek zorundaydılar. Yollarının üzerinde Nil'in ortasında Zincir Kulesi olarak bilinen, kent ile berkitilmiş bir ada arasında uzanan sağlam bir zincir vardı. Bu zincir nehrin yukarısına doğru ilerlemeyi engellemekteydi (kule ile batı yakası arasındaki bölge aşılması olanaksız bir bataklıktı). Yaz boyunca Haçlılar kundak gemileri ve mancınık ateşiyle bu ileri karakolu ele geçirmeye çalıştılar ama sonuç alamadılar. Daha sonra becerikli Paderborn'lu Oliver iki geminin üzerine palangalarla kontrol edilen kaldırma köprüleri olan yüzer bir kuşatma kulesi yaptırdı (bunun

"deniz üzerinde şimdiye kadar hiç denenmemiş bir ahşap işçiliği" olduğunu söylüyordu) ve Franklar 24 Ağustos 1218'de bu yüzer kule sayesinde başarılı bir saldırıya geçtiler. Zinciri kesen Haçlılar nehri kontrol altına aldılar.

O yaz Franklar üstünlüğü sağlamış görünüyorlardı. El-Adil onların Mısır'a saldırmasını beklemiyordu. Aynı dönemde Selahaddin'in sürgündeki oğlu el-Efdal de Anadolu Selçukluları ile anlaşarak Halep'i ele geçirmeye kalkışmış ama başaramamıştı. Yaz boyunca Suriye'de istikrarı sağlamaya çalışan el-Adil tam Mısır'a doğru harekete geçerken hastalandı ve 31 Ağustos'ta öldü. Haçlılar bu haberi alınca onun kule ile sağladıkları başarıyı duyduğunda şok geçirip öldüğünü sandılar ve Oliver keyifle Sultan'ın "Cehennemi boylayacağını" söyledi. El-Adil Eyyubi davasının büyük bir savunucusu olmuştu; ölümü İslam'ı zayıflattı ama Müslüman direnişini kıramadı. El-Kâmil babasının yerini rahatlıkla doldurabilirdi. Buradaki tek sorun el-Kâmil'in kardeşlerinin, Şam'daki El-Muazzam ile Cezire'deki el-Eşref'in onu destekleyip desteklemeyeceği idi. Aksi halde el-Kâmil önceliğinin ne olduğuna karar vermek zorunda kalacaktı: Haçlılara karşı direnmek mi yoksa Eyyubi ülkesinin güvenliğini sağlamak mı?[15]

Kardinal Pelagius

1218 yaz sonunda Beşinci Haçlı Seferi güçlü durumda iken kısa sürede hızını yitirdi. Bunun başlıca nedeni kampanyada baş gösteren yeni bir durumdu. Papa III. Innocent'in başlattığı idari ve mali reform sayesinde Haçlı Seferi yeterli parasal kaynaklara sahip olmuş ve büyük bir donanma tarafından desteklenmişti. Böylelikle Haçlılar Avrupa'ya dönerken fazla zorlanmayacaklar, Batı'dan gelen yeni birlikler de onların yerini alabilecekti. Görünürde bu uygulama akla yakındı, çünkü sefer yeni gelenlerle canlılığını sürdürecekti. Öte yandan bu durum ön saflarda yer alan Frankların moralini bozuyor ve daha önceki seferlerde önemli bir rol oynayan, Haçlılar arasında güven ve yakınlık sağlanmasını engelliyordu.

Akdeniz
K
Dimyat
Rosetta
İskenderiye
Mansallah Gölü
Şaramşah
Mahalla Kanalı
Tanis N.
Mansure
MISIR
Bilbays
Deniz seviyesinin altı
Bataklık
0 10 20 30 mil
0 10 20 30 40 50 km
Nil N.
Kahire
Fustat

Nil Deltası

Latinlerin bu gidiş gelişleri liderlik ve stratejik planlamada da değişimlere yol açmaktaydı. 1218 yaz sonuna doğru çok sayıda Alman ve Frizyalı ülkelerine döndü. Aynı zamanda Albano kardinali olan İspanyol dinadamı Pelagius da Fransız, İngiliz ve İtalyan birlikleri ile Haçlıların kampına ulaştı. Güçlü ve inatçı bir adam olan Pelagius Dimyat kuşatmasına papanın temsilcisi olarak gelmişti ve III. Innocent gibi o da Haçlı Seferi'nin kilisenin denetimi altında gerçekleşmesini arzu ediyordu. Günümüzde bazı tarihçiler kardinali yerden yere vurmaktalar, aralarından biri onun "olağanüstü dar görüşlü ve akıl almaz ölçüde inatçı" bir kişi olduğunu ileri sürüyor. Gelir gelmez Beşinci Haçlı Seferi'nin genel komutasını üstlendiği söyleniyor. Bunların ikisi de tümüyle doğru değil. Aslında Pelagius'un yetkisi ve etkisi zamanla oluştu; başlangıçta Brienne'li John gibi öne çıkan diğerleriyle sağlam bir işbirliği kurdu. Kardinalin dini liderliği ordu içindeki manevi bağları güçlendirdi ve moralleri yükseltti. Bu, ileride karşılaşılan zorluklarda önemli bir unsur olacaktı.

Pelagius'un gelişini izleyen aylarda Latinler birçok Haçlı ordusunun yaşadığı zorlukla yüzleştiler: kış kuşatması. Dimyat'ın karşısında, Nil'in batı yakasında sıkışıp kalarak çok sıkıntı çektiler. 29 Kasım gecesi denizdeki fırtına dalgaların Frank kampını basmasına yol açtı; Haçlılar uyandıklarında çadırlarında balıkların yüzdüğünü gördüler. Kötü beslenme yüzünden iskorbüt salgını baş gösterdi. Paderborn'lu Oliver hastalananların "diş etlerinin çürüdüğünü, yiyecekleri çiğneyemediklerini ve inciklerinin kapkara kesildiğini" söylerken Vitry'li James de bu hastalık yüzünden Haçlıların "uykuya dalar gibi" ölümcül bir komaya girdiklerini anlatıyor. Söylenenlere göre tüm Hıristiyanlar kumlara bakmaktan usanmışlardı ve çayırlarda olmayı özlüyorlardı. Doğal olarak Dimyat halkı da, el-Kâmil'in güneydeki kampında bulunanlar da zor koşullar içindeydiler. 1219 başında el-Kâmil ordudaki bir isyanı önlemek için Kahire'ye geri dönmek zorunda kaldı ama kardeşi el-Muazzam'ın gelişi imdadına yetişti ve el-Kâmil

Franklar durumdan faydalanmaya kalkışamadan kuşatma bölgesine yeniden gelebildi.[16]

Kördüğüm

1219'un ilk dokuz ayı bir açmaz içinde geçti. Haçlılar Nil'in kıyısında güvenle yerleşmiş olduklarından bir saldırı endişesi taşımıyorlardı ama Dimyat'ın savunmasını kıracak ve el-Kâmil'in savaş alanından çekilmesini sağlayacak insan gücüne ve kaynaklarına sahip değillerdi. Mayıs'ta birtakım birliklerin Batıya dönmesi Latinlerin durumunu daha da zorlaştırdı. Bu süreçte tüm umutlar II. Frederick'in gelişine bağlanmıştı. Pelagius dahil Haçlıların hepsi Hohenstaufen hükümdarının –Eyyubi direnişini yerle bir edecek– kocaman, yenilmez bir ordu ile ufukta belirmesini bekliyordu. Oysa Frederick hâlâ Avrupa'da Roma ile imparatorluk konusunda pazarlığını sürdürmekteydi. Sonunda Frederick'in 1120 Mart'ına kadar Haçlı Seferi'ne katılmayacağı haberi Mısır'a ulaştı. Vitry'li James bunu öğrenen ordunun durumu hakkında şöyle yazıyordu: "Adamlarımızın çoğu büyük bir çaresizlik içine düştüler."[17]

Bu dönemde Haçlı savaş sahnesine beklenmedik bir ziyaretçi geldi. 1219 yazında Assisi'li Aziz Francis –Evangelistlerin bağışlarla ve tam bir sefalet içinde yaşama ilkelerinin baş savunucusu– Hıristiyanların kampına vardı. Mısır'a kadar bir azize yakışır yırtık pırtık giysilerle gelmişti ve Müslümanlara Hıristiyanlığı kabul ettirerek dünyada barışı sağlayacağına (ve Haçlı Seferi'ni başarılı kılacağına) inanıyordu. Barış görüşmesini başlatmak için savaş hattını geçen Aziz Francis şaşkına dönen Müslüman birliklerinden kendisini el-Kâmil'e götürmelerini istedi. Onun deli ama zararsız bir dilenci olduğunu sanan askerler isteğini kabul ettiler. Bundan sonraki garip buluşmada el-Kâmil Francis'in Hıristiyan tanrısının gücünü kanıtlamak için ateş üzerinde yürüme önerisini nazikçe geri çevirdi ve sonunda aziz elleri boş olarak geri döndü.

Bu olağanüstü gösteriye karşın kuşatma sürdürüldü ve yaz sonlarında daha başka sorunlar ortaya çıktı. Mısır'da hasat her zaman Nil'in yıllık taşmalarına bağlıydı. O yıl nehir birçok bölgede taşmadı ve bunun sonucunda hububat fiyatları olağanüstü arttı ve yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Eylül geldiğinde el-Kâmil Dimyat'ta bitkin düşen garnizonun yıkılmak üzere olduğunu fark etti ve Haçlılara barış önerdi. Kuşatmanın sonlandırılmasına karşılık Kudüs'ü ve Filistin'in büyük bir kısmını Franklara geri vermeyi teklif etti; Gerçek Haçı iade etmeyi de önermiş olabilir. Ürdün Ötesi'ndeki Kerak ve Montreal kaleleri Eyyubilerde kalacak ama buna karşılık Müslümanlar her yıl hatırı sayılır bir tazminat ödeyeceklerdi.

Bu olağanüstü teklif Eyyubilerin Filistin'den ziyade Mısır ve Suriye'ye öncelik tanıdıklarını kanıtlıyordu. Aynı zamanda bu öneri Kutsal Toprakları bir kez daha Hıristiyanların denetimine veriyor, Kudüs Krallığı ile tüm Deniz Ötesi'nin yeniden canlanmasını sağlıyordu. Oysa tam bu kritik aşamada Haçlı liderler arasında bir anlaşmazlığın ilk belirtileri kendini gösterdi. Birçok Haçlı gibi Brienne'li John ve Töton Şövalyeleri bu teklife tam destek verdiler. Ama sonunda –Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri ile Venedikliler tarafından benimsenen– Kardinal Pelagius'un görüşü ağır bastı ve el-Kâmil'in önerisi reddedildi. Burada ileri sürülen tez, Ürdün Ötesi'ndeki kalelerden yoksun kalan Frank krallığının savunmasının zayıflayacağı idi. Oysa işin gerçeğine bakılacak olursa, Kerak ve Montreal el-Kâmil için Mısır ve Şam'la güvenli bağlantıyı sürdürmek açısından büyük önem taşımaktaydı. Venedikliler için önemli olan belki de Kudüs'ün geri alınmasından çok Dimyat'ın ticari potansiyeli idi. Ama Pelagius'un kararında rol oynayan en önemli unsur II. Frederick geldiğinde çok daha büyük ve kesin kazanımlar elde edileceğine olan kesin inancıydı.

Görüşmelerin kesilmesinden sonra yaz sonunda Haçlı ordusundan ayrılanlar ve yeni gelenler ile yeni bir karışıklık

yaşandı. 1219 Kasım başında el-Kâmil Frankları püskürtmek için bir saldırıda daha bulundu ama birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Dimyat'ta yaşayanlar çok zor durumdaydılar. 5 Kasım gecesi bazı İtalyan Haçlıları kentin kısmen yıkılmış kulelerinde nöbetçi bulunmadığını fark ettiler. Hemen bir merdiven alıp surlara tırmandılar ve birliklere de ilerlemeleri için işaret verdiler. Latinler kente girdiklerinde korkunç bir manzara ile karşılaştılar. Oliver "sokaklar vebadan ve açlıktan ölmüş cesetlerle doluydu", diye yazıyordu. Evler arandığında cesetlerin yanında bir deri bir kemik kalmış Müslümanların yattığı görüldü. Haçlıların on sekiz ay süren kuşatması kenti savunanların korkunç kayıplar vermesine neden olmuştu; on binlerce insan hayatını yitirmişti. Gene de Franklar uzun süre bekledikleri bu zaferi kutlamaya giriştiler ve büyük çapta altın, gümüş ve ipek talan edildi. Bu arada Vitry'li James sağ kalan Müslüman çocukları vaftiz etmekle meşguldü.[18]

El-Kâmil Dimyat'ın düştüğünü fark edince aceleyle Nil boyunca 65 kilometre kadar geriye çekildi ve Mansure'de yeniden kamp kurdu. Burada savunmaya hazırlanmak için yeterli zamanı oldu, zira zafer sarhoşluğuna kapılan Beşinci Haçlı Seferi kararsızlık içindeydi. İlk tartışma konusu Dimyat'ın geleceği ile ilgiliydi. Brienne'li John kenti sahiplenmek istiyordu, hatta daha sonra bunu kanıtlamak için sikke bastırdı, ama Pelagius da papalık ve II. Frederick adına Dimyat'a egemen olmak (ve buradaki ganimetten aslan payı almak) peşindeydi. Sonunda Alman kralı gelinceye kadar John'un kenti sahiplenmesini öngören geçici bir uzlaşma sağlandı.

Daha da önemli olan, gelecekle ilgili strateji saptamasıydı. Haçlıların Dimyat'a saldırısı esas amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir araçtı. Asıl mesele bundan sonra atılacak adımı belirlemekti. Kent, Kutsal Toprakları geri alırken önerilen koşullardan daha fazlasını sağlamak için bir pazarlık kozu olarak mı kullanılmalıydı? Yoksa Beşinci Haçlı Seferi Nil'de ilerleyip Mısır'da el-Kâmil'i ezip geçecek ve Kahire'yi ele geçirecek bir saldırı mı düzenlemeliydi?

Zafere ulaşmak

Beşinci Haçlı Seferi Dimyat'ta bir buçuk yıl boyunca oturup kararsızlık içinde bu konuları tartıştı; bir yandan da II. Frederick'in söz verdiği gibi gelmesini bekleniyordu. Brienne'li John Mısır'dan ayrıldı, amacı kısmen Kilikya'da Ermeni kral I. Leon'un ölümünden sonra tahttaki hakkını aramak, kısmen de el-Muazzam'ın yeniden başlattığı saldırılar karşısında Filistin'deki savunma sistemlerini denetlemekti. Öte yandan aylar geçtikçe John Haçlı Seferi'nden ayrı kaldığı için giderek daha fazla eleştiri almaya başladı.

Dimyat'ta Pelagius kalan Frank ordularının başına geçti ve disiplin sağlamak için elinden geleni yaptı. Bu sırada kardinal eline geçen –söylentiye göre Suriyeli Hıristiyanların Haçlılara verdiği– Arapça kaleme alınmış esrarengiz bir kitabı çevirtip askerlerine okudu. Anlaşılan kitap dokuzuncu yüzyılda Havari Aziz Peter'in kehanetlerinin bir derlemesiydi. Kitapta Üçüncü Haçlı Seferi'nde yaşananlar ve Dimyat'ın düşüşü "öngörülmekteydi". Aynı zamanda Beşinci Haçlı Seferi'nin "Batı'daki büyük bir kralın" önderliğinde zafere ulaşacağı yazılıydı. Tüm bunlar hayal ürünü olabilir ama Paderborn'lu Oliver ve Vitry'li James bu kitaptaki "kehanetleri" son derece ciddiye aldılar. Pelagius da Eyyubilerle pazarlık etmeyi reddetmekte ve II. Frederick'in gelişini beklemekte ısrar edişini haklı göstermek için bu kitaptan yararlandı.[19]

Nihayet, 22 Kasım 1220'de Papa III. Honorius Frederick'in isteklerini kabul etti ve onu Almanya İmparatoru olarak ilan etti. Bunun karşılığında Frederick de Haçlı yeminini yineledi. Dolayısıyla 1221 yazı Beşinci Haçlı Seferi için yeni bir dönemin başlangıcı olacak gibi görünüyordu. O yıl Mayıs ayında Bavyeralı Ludwig'in komutasındaki ilk Hohenstaufen Haçlıları karaya ayak bastı ve bu destekle birlikte Pelagius sonunda güneye doğru ilerleyip el-Kâmil'in artık son derece güçlenmiş olan Mansure'deki kampına saldırmaya karar verdi. Ne yazık ki Frankların bu harekatı olağanüstü beceriksiz oldu. Karar verilmiş olmasına karşın Hıristiyanlar son derece

yavaş bir şekilde harekete geçtiler ve sefer ancak 6 Temmuz 1221'de başlayabildi. Ertesi gün Brienne'li John Mısır'a gelip Pelagius ve Ludwig'in ordularına katıldı. Haçlıların bir kısmı Dimyat'ı savunmak üzere geride bırakıldı ama gene de Latinler yaklaşık 1200 şövalye, 4000 okçu ve birçok piyadeden oluşan bir orduya sahiptiler. Nil'in doğu kıyısı boyunca güneye doğru ilerlerken büyükçe bir Hıristiyan donanması da onları izlemekteydi.

Asıl sorun Pelagius'un Mansure çevresindeki araziyi bilmemesi ve Nil Deltası'ndaki hidrolojik sistemden habersiz oluşuydu. Öte yandan el-Kâmil yeni kamp yerini büyük bir özen ve öngörüyle seçmişti. Nil ile Mansallah gölüne dökülen Tanis Irmağı arasında güneyde yer alan bir çatal üzerinde kurulu Eyyubi üssüne ulaşmak neredeyse olanaksızdı. Buna ilaveten saldırıya kalkan bir ordu kendini bu iki ırmak arasında sıkışmış bulacaktı. Aynı zamanda Nil'in Ağustos'taki taşma zamanı da yaklaşmaktaydı. Dolayısıyla Haçlılar geç kaldıkları takdirde saldırıları Müslümanların kılıçları ile değil büyük ırmaktan gelen seller tarafından engellenecekti.

El-Kâmil belki de Haçlıları daha fazla oyalamak amacıyla 1219'daki önerilerini kapsayan barış teklifini yineledi. Bu erteleme el-Kâmil'in işine gelmekteydi, zira bu arada el-Eşref ve el-Muazzam'ın ordularının gelmesini beklemekteydi. Oysa tartışmalar sonucu –ve Tapınak ve St. Jean Şövalyelerinin Mısır'da Eyyubi ordularının asker sayısının artmakta olduğu konusundaki uyarılarına karşın– Pelagius bir kez daha pazarlık yapmayı reddetti ve Haçlılar ilerlemelerini sürdürdü. El-Kâmil'in bu geç saatte varılacak bir anlaşmaya uyup uymayacağını kestirmek olanaksızdır.

24 Temmuz'a Franklar Mansure'den birkaç günlük mesafede bulunan Şaramşah yerleşimine ulaştılar. Burada bir Müslüman saldırısını püskürttüler; Hıristiyanların morali adamakıllı yerindeydi. Öte yandan Brienne'li John Nil neredeyse taşmak üzere olduğundan Dimyat'a geri dönmeyi önerdi. Pelagius Latinlerin zafere ulaşmak üzere olduğuna inandığı için buna kar-

şı çıktı. Aslında son derece iyi hazırlanmış bir tuzağa düşmek üzereydiler.

Güneye doğru ilerlerken Franklar batıdan Nil'e doğru akmakta olan küçük bir akarsuyu önemsemediler. Bu çok büyük bir hataydı. Bu önemsiz akarsu aslında millerce ötede Nil'e ulaşan Mahalla Kanalıydı. Haçlılar nehri gemileriyle geçtikten sonra el-Kâmil kendi gemilerini Nil'e sokarak geri dönüş yolunu kesti, hatta dört gemisini batırarak nehirden geçmeyi tümüyle engelledi. 10 Ağustos'ta Hıristiyanlar Nil ile Tanis arasındaki çatalda bulunan Mansure'nin önünde konuşlandılar. Bu arada el-Eşref ve el-Muazzam Mısır'a ulaştılar ve ordularını kuzeydoğuya doğru yönlendirerek karadan dönüş yolunu kapattılar. Kısa süre sonra Nil taşmaya başladı.

Haçlıların durumu hızla kötüleşmeye başladı. Kabaran sular yüzünden donanma kontrolden çıktı ve aşırı yüklü gemiler batmaya başladı. Sağlam bir kamp kurup destek beklemeyi düşündüler ama 26 Ağustos akşamı durumun ciddiyeti derhal ve dağınık bir halde geri çekilmelerine yol açtı; yalnızca geri saflarda bulunan Tapınak Şövalyeleri disiplini sağlayabildi. O anda el-Kâmil Nil'in taşmasını kontrol eden kapakların açılmasını emretti, tüm arazinin sular altında kalması düşmanın yolunu hepten kesti; Franklar bellerine kadar yükselen su ve çamur deryası içinde ilerlemek zorunda kaldılar. Bütün bir gün büyük zorluklarla yol almaya çalıştıktan sonra Pelagius Hıristiyanların içinde bulunduğu gerçeği kabullenerek 28 Ağustos 1221'de teslim olma koşullarını görüşmek istedi.

Kendilerine iki kez Kudüs Kutsal Kenti önerilen kardinal ve emrindeki Haçlılar şimdi yenilgiye uğradıklarını kabullenmek zorundaydılar. El-Kâmil Franklara çok saygılı davrandı –bu işi bir an evvel sonuçlandırmak ve Mısır'daki egemenliğini güvenceye almak istiyordu– ama gene de onlardan derhal Dimyat'a dönmelerini ve Müslüman esirleri serbest bırakmalarını istedi. Uzlaşma sağlanan tek koşul Latin Hıristiyanlığı ile Eyyubiler arasında imzalanan sekiz yıllık barış anlaşması-

nın yeni atanan İmparator II. Frederick'i kapsamamasıydı. 8 Eylül'de el-Kâmil Dimyat'a girerek Nil üzerindeki egemenliğini yeniden sağladı ve bunu izleyen haftalarda Franklar elleri boş olarak Mısır'dan ayrıldılar.

II. FREDERICK'İN HAÇLI SEFERİ

Beşinci Haçlı Seferi'nin uğradığı hezimet 1120'lerin başlarında Latin Hıristiyan dünyasında büyük eleştirilere yol açtı. Kardinal Pelagius yeteneksiz ve yanılgılar içinde olmakla suçlandı; Mısır'da yaptığı yanlışlar III. Innocent'ın seferleri kilisenin yönetimi altında geçekleştirilmesini düşlerken ne kadar yanıldığını kanıtlamaktaydı. Brienne'li John da komutan olarak görevini yerine getirmediği ve Haçlıların 1120 ve sonrasında Dimyat'ta oyalanmasına göz yumduğu için suçlanmaktaydı. Öte yandan en fazla eleştirilen, verdiği sözlere rağmen Kuzey Afrika'ya gitmeyen imparator II. Frederick oldu. 1221'de bile –Sicilya'daki bir ayaklanma yüzünden– gidişini bir kez daha ertelemiş ve yaz sonunda Nil'de yaşanan felaket ve Haçlı Seferi'nin sona ermesi ile harekete geçmek için çok geç kalınmıştı.[20]

Frederick önceliğinin Hohenstaufen İmparatorluğu'nun savunması, güçlenmesi ve genişlemesi olduğunu ortaya koymuştu. Bunlar bir ortaçağ kralının öncelikleriydi. İngiltere'de II. Henry ve I. Richard, Fransa'da ise Philip Augustus da Haçlı Seferlerinde benzer sorular yaşamışlardı. Aslında bir açıdan Frederick'in bu davaya kendini adaması ve kararlılığı takdire değerdi. Öte yandan Beşinci Haçlı Seferi'nden sonra yeni imparatora verdiği sözü yerine getirmesi ve Kutsal Topraklar uğruna savaşması için baskı yapıldı. Bu baskı kısmen kamuoyundan kaynaklanıyordu ama en fazla da papalıktan geliyordu. III. Honorius Kudüs'ün geri alınması ve Dimyat harekatında kendi suçunu örtbas etmek için yeni bir sefer başlatmak telaşındaydı. Aynı zamanda artık Papalık devletini çepeçevre sarmış bulunan Frederick'in Roma yönetimi için

bir tehdit oluşturduğunun da farkındaydı. Bir Haçlı Seferi bu olası düşmanı kontrol altında tutmaya yararlı olabilirdi.

Stupor mundi

II. Frederick ortaçağın en tartışmalı kişilerinden biridir. On üçüncü yüzyılda yandaşları onu *stupor mundi* (dünya şaheseri) olarak göklere çıkarırken düşmanları ona "kıyamet canavarı" diyorlardı; günümüz tarihçileri onun acımasız bir despot mu yoksa ileri görüşlü bir kral ya da Rönesans tipi krallığın ilk uygulayıcısı mı olduğu konusunda anlaşamıyorlar. Topluca, saçları dökülmekte ve gözleri bozuk olan Frederick fiziksel açıdan çekici biri değildi. Öte yandan 1220'lere gelindiğinde Hıristiyan dünyasının en güçlü yöneticisiydi; Alman İmparatoru ve Sicilya Kralı'ydı.

Kimi zaman Frederick'in yönetim, din ve entelektüel yaşama ortaçağ bakışından çok farklı bir yaklaşım sergilediği ve Haçlı Seferi'ne devrimci bir perspektif sağladığı, kutsal savaşın ve Deniz Ötesi'nin kaderini güçlü elinin bir hareketiyle tümüyle değiştirdiği söylenir. Aslında Frederick ne kral ne de Haçlı olarak tam anlamıyla radikaldi. Kendine özgü bir Arap nüfusuna sahip olan ve Müslümanlarla çok eskiye dayanan bağlantıları bulunan Sicilya'da geçirdiği gençlik yıllarında Frederick İslam'la tanışmıştı: bir miktar Arapça biliyordu, kendisine çok sadık olan Müslüman muhafızları, hatta bir haremi vardı. Aynı zamanda araştırmacı bir zekâya sahipti, bilime büyük merak sarmıştı ve şahinle avlanmaya bayılıyordu. Öte yandan o dönemdeki saray ortamının kültür düzeyi her zaman yüksekti. Müslümanlığın Hıristiyan Kastilya kralları üzerindeki etkisi daha fazlaydı. Ayrıca Frederick dine ve Hıristiyan dogmalarına her zaman hoşgörülü olmamış, 1222'de Sicilya'daki Arap ayaklanmasını ve ülkesindeki muhalif dinsel sapkınları şiddet kullanarak bastırmıştır.

Çağdaşları ve günümüz yorumcuları yeni Hohenstaufen imparatorluğunun kutsal savaşla kesinlikle ilgilenmediğini ileri sürerler. Gene de, Beşinci Haçlı Seferi'ne katılmamasına

karşın Frederick zamanla Haçlı davasına gerçekten bağlı olduğunu göstermiştir. Öte yandan, Kutsal Toprakları ele geçirme mücadelesinin temelinde imparatorluk yetkilerinin tüm Hıristiyanlığı içine alması gerektiğine olan inancı yatmaktadır. Haçlı Seferi'nin başına geçerken Frederick Hıristiyan bir imparator sıfatıyla doğal olarak üstüne düşeni yapmanın yanı sıra en kutsal kent Kudüs'ü ele geçirmeye ve yönetmeye hakkı olduğu düşüncesindedir.[21]

Haçlı imparator, Kudüs kralı

1220'lerin ortasında Papa III. Honorius tekrar tekrar Frederick'e yeniden Haçlı yeminini ettirmeye uğraştı. Aslında seferin 1225'te başlaması gerekiyordu ama 1224 Mart'ında imparator Sicilya'da istikrarı sağlaması gerektiğini ileri sürerek biraz daha zaman istedi. Artık papanın sabrı tükenmiş olduğundan 1225 Haziran'ında St. Germano'da (Kuzeybatı İtalya'da) yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma çok kesin koşullar içeriyordu: Frederick 1000 şövalyeden oluşan bir ordu sağlayacak ve bunların iki yıl boyunca Kutsal Topraklardaki masraflarını karşılayacaktı; aynı zamanda Haçlıları Doğu'ya taşıyacak 150 gemi temin edecek ve Hohenstaufen'in yakın dostu, Töton Şövalyelerinin komutanı Salza'lı Herman'a 100.000 ons altın verecekti. Daha da önemlisi, 15 Ağustos 1227'de Haçlı Seferi'ne katılmazsa aforoz edilecekti. Frederick bu koşulları kısmen doğuya sefere çıkmak istediği, ama aynı zamanda Hohenstaufen ülkesinin Haçlı Seferi vergisine katkıda bulunmasını sağlamak için kabul etti. Bu vergi hoş karşılanmıyordu çünkü çoğunluk, eskiden olduğu gibi, verilen paraların sarayın hazinesine gideceğinden endişe ediyordu. St. Germano Anlaşması'nı imzalamakla Frederick kategorik olarak yeminine sadık kalacağını gösterdi. Bu hareketiyle halkının desteğini kazanırken bir yandan da son derece kısıtlayıcı bir programı da üstlenmiş oluyordu.

Bu arada imparator Yakındoğu seferi için diplomatik temaslara başladı. Bu temaslar kapsamında iki Doğu Akdeniz-

li hükümdar ile de ilişki kurdu: Brienne'li John ve el-Kâmil. Bunların her ikisi de Frederick'i kendi çıkarları için kullanabilmeyi ummaktaydılar. Onun bir politikacı ve müzakereci olarak kurnazlığını ve becerisini, ne kadar ısrarlı olabileceğini hesaba katmamışlardı. 1220'lerin başında Brienne'li John kızı II. Isabella'nın naibi sıfatıyla "Kudüs Kralı" olduğu iddiasını hâlâ sürdürmekteydi ama Deniz Ötesi'nin bağımsız Frank baronları ülkenin yasalarından ve geleneklerinden ustaca yararlanarak onun bu hakkına karşı çıkmaktaydılar. Bu nedenle John Isabella'nın İmparator Frederick ile evlenmesini onayladı; böylece Hohenstaufen'in desteği ile krallık hakkını güvenceye alacağına inanıyordu. Evlilik 1225 Kasım'ında Brindisi'de (Güney İtalya) John ve Kudüs aristokrasisinin önde gelen üyelerinin katıldığı bir törenle gerçekleştirildi. Düğün töreni biter bitmez Frederick kendisinin Frank Filistin'i yönetmeye hak kazandığını ilan edip törene katılan Latin soylularını yetkilerini kabule zorlayarak John'u büyük bir şaşkınlığa ve düş kırıklığına uğrattı. Bu manevra, hakları gasp edildiğinden ötürü Brienne'li John'u öfkelendirirken Haçlı Seferi'nin önderliğiyle ilgili kuralları da değiştirdi; düzenlenecek seferin başında Hohenstaufen imparatoru ve Kudüs kralı olan bir kişi bulunacaktı.

Frederick bir yandan da 1226'da Mısır'daki Eyyubi sultanı el-Kâmil ile bağlantı kurdu. Bu ilişkiyi kimin başlattığı bilinmiyor. Görünüşe göre el-Kâmil imparatorun bir Haçlı Seferi hazırlığında olduğunu biliyordu ve Nil bölgesine yeni bir tehdidi önlemek için olağandışı bir anlaşma önerdi. Babası el-Adil gibi yeni sultan da kanlı bir savaşa girmek ve cihat düzenlemek yerine Franklarla diplomatik ilişkiler kurmak, böylece ortak ticari çıkarlarını korumak arzusundaydı. 1226'da el-Kâmil'in Eyyubi konfederasyonunun başı olarak kendi konumu da tehlikedeydi. Beşinci Haçlı Seferi'nden sonra kardeşi Şam emiri el-Muazzam'la ilişkileri bozulmuştu ve el-Muazzam çok tehlikeli bir adım atarak Harezmşahlarla işbirliği yapmaktaydı. Bunlar, Moğollar tarafından Orta

Asya'dan sürülen ve halen Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren, acımasız Türk paralı askerlerdi. Bu tehdit yüzünden el-Kâmil Frederick'in askerlerini Filistin'e getirmesini iyi karşıladı ve el-Muazzam'a karşı kendisine yardımda bulunduğu takdirde Kudüs'ü Latinlere iade edeceğine söz verdi. Sultan bu çığır açan anlaşmanın ayrıntılarını görüşmek üzere en güvendiği subaylarından Fahreddin'i Hohenstaufen sarayına elçi olarak gönderdi. Orada Frederick ile Fahreddin son derece dostça bir havada ayrıntılarda anlaştılar ve imparator dostluk nişanesi olarak Fahreddin'e şövalyelik payesi verdi.[22]

1127'ye gelindiğinde Frederick Haçlı Seferi'ne kumanda etmeye hazırdı: Eyyubilerle anlaşmasıyla daha da güçlenen olağanüstü askeri ve politik yetkiye sahip olmuştu. Alman ve Sicilyalı Haçlılardan oluşan ordusu Ağustos'ta Brindisi limanında toplanıp Kutsal Topraklara hareket etmeye hazırlandılar ama tam o sırada bir felaket yaşandı. Yaz sıcağında ordu da bilinmeyen bir virüs (belki de kolera) salgını baş gösterdi.

Aforoz edilme endişesi taşıyan imparator daha fazla oyalanamayacağının farkındaydı, bu yüzden belirlenen tarihte gemilere binilmeye başlandı. Frederick 8 Eylül'de Thuringia'lı Alman soylusu IV. Ludwig'le birlikte hareket etti ama birkaç gün içinde ikisi de hastalandı. Sağlığından endişe duyan imparator geriye döndü ve Ortanto'da (Birindisi'nin güneyinde) karaya çıktı. Paniğe kapıldığı muhakkaktı ve hareketini ertelemesi gerekiyordu. Ludwig gemide hayatını kaybetti. Frederick Güney İtalya'da iyileştikten sonra 1228 Mayıs'ında yeniden hareket edeceğini açıkladı ve Töton Şövalyelerinin komutanı Salza'lı Herman'ı Haçlı ordusunun başına geçmek üzere Yakındoğu'ya gönderdi. Bu durumun Roma'da nasıl yorumlanacağını bildiğinden papaya da bir haberci yolladı.[23]

III. Honorius o yıl Mart ayında ölmüştü ve yerine geçen Papa IX. Gregory reformist, papalık ilkelerine bağlı, Hohenstaufen davasına hemen hiç sempati duymayan bir kişiydi. Frederick'in niyetinden zaten kuşkulu olan Gregory gelen haberi anlayışla karşılamak yerine çok sert tepki verdi. İm-

paratorun aşırı bulduğu yetkilerini kısıtlama olanağından yararlanarak San Germano anlaşmasının koşullarını uyguladı ve 29 Eylül'de Frederick'i aforoz etti. İmparatorun kutsanmış olduğu dikkate alındığında bu çok acımasız bir davranıştı ve en azından teorik olarak Frederick'in Hıristiyan toplumu ile bağlantısını kesiyor ve onun inananlar tarafından yok sayılmasına yol açıyordu. Büyük bir olasılıkla papa Frederick'in tövbe etmesini, Roma'ya boyun eğerek papalığın üstün gücünü tanımasını bekliyordu.

Oysa Frederick hiç de öyle yapmadı. Aforoz olduğunu kabullenmeden 1228 Nisan'ında önde gelen subaylarından Riccardo Filangeri'yi 500 şövalye ile birlikte Filistin'e gönderdi. 28 Haziran 1228'de de imparator yaklaşık yetmiş gemi ile Brindisi'den hareket etti. Aslında Sicilya'yı hırslı ve ödün vermez papanın eline bırakmakla büyük bir riske giriyordu; ama görünüşe bakılırsa Frederick artık Haçlı yeminini yerine getirmeye kararlıydı. Kutsal Topraklara şimdiye kadar haçı taşıyan en güçlü lider ama aynı zamanda dışlanmış, Kilise'den kovulmuş olarak gelmekteydi.

II. Frederick Yakındoğu'da

Son aylarda II. Frederick'in Doğu Akdeniz'de başarılı olmasını engelleyen olaylar yaşanmıştı. İki ölüm olayı beklentilerini etkiledi. 1227'de el-Muazzam'ın dizanteriye yakalanıp hayatını kaybetmesi imparatorun el-Kâmil ile anlaşmasını geçersiz kıldı. Sonra da Mayıs 1228'de genç karısı Kudüs Kraliçesi Isabella oğlunu doğururken öldü. Bebek Konrad hem Hohenstaufen'in, hem de anne tarafından Kudüs Krallığı'nın vârisi oldu; bu da yasal açıdan Frederick'in Kudüs'teki gücünü zayıflattı. Artık hayattaki bir kraliçenin eşi değil, yeni doğmuş bir bebeğin naibi durumundaydı.

Bu önemli engeller imparatorun hızını kesmedi. 21 Temmuz 1228'de Kıbrıs'a ulaşarak burada babasının on ikinci yüzyılda sağladığı egemenliği pekiştirmeye girişti. Frederick genç kral I. Henry'nin naibi olan Ibelin'li Jean'ı yolsuzlukla

suçlayarak görevden aldı ve Eylül başında Sur'a, oradan da Akra'ya hareket etmeden önce Kıbrıs'ın vergilerine imparatorluk adına el koydu.

Doğu Akdeniz'e geldiğinde Frederick aforoz edilmiş olması ile ilgili fazla zorluk çekmedi. Latin patrik Gerold ondan kesinlikle uzak duruyor ve Tapınak Şövalyeleri ile St. Jean Şövalyeleri imparatorun seferine destek vermekte ağırdan alıyorlardı ama bu muhtemelen Hohenstaufen hanedanının Töton Şövalyelerine olan yakınlığından kaynaklanıyordu. Asıl sorun, o yıl sonbaharda askeri kaynakların yetersizliğiydi. Töton Şövalyeleri yaz boyunca Akra'nın doğusundaki tepelerde kendi kaleleri Montfort'u inşa etmekle uğraşmış, Haçlı ordusunun önemli bir kesimi Avrupa'ya geri dönmüştü. Yeterli sayıda askeri olmayan Frederick el-Kâmil'le yeniden bağlantı kurmaya ve onun temsilcisi Fahreddin'le doğrudan görüşmeye çalıştı.

El-Muazzam'ın ölümüyle Eyyubi dünyasında değişen güç dengesi nedeniyle el-Kâmil imparatora verdiği sözleri yerine getirmek, İslam topluluğunda Franklara gereksiz ödünler verdiği için suçlanmak istemiyordu. Öte yandan Sultan öncelikle Şam'da kontrolü tümüyle eline almak ve Frederick'le pahalıya mal olacak bir çatışmadan kaçınmak istiyordu. İmparator 1229 başında elinde kalan ordu ile Akra'dan Yafa'ya doğru ilerledi. Bu Aslan Yürekli Richard'ın 1191'deki manevrasını anımsatmaktaydı. Görüşmeler bu baskı altında yürütüldü ve Frederick elverişli koşullar ve Kutsal Kent'in geri verilmesini içeren kapsamlı bir anlaşma gerçekleştirmek için her yolu denedi. Kimi zaman olgun bir dost gibi bilim ve felsefe konularından söz ediyor, sonra da savaş tehdidinde bulunarak Müslümanların Kudüs'e bir viranelik gözüyle baktıklarını ama burasının Hıristiyanlar için çok kutsal bir yer olduğunu ileri sürüyordu. Bu tartışmalardan yorulan ve gözlerini Filistin'den ziyade Suriye'ye dikmiş olan el-Kâmil sonunda pes etti.

18 Şubat 1229'da Frederick ile Eyyubi sultanı bir anlaşmaya vardılar. On yıllık bir barış antlaşması karşılığında el-

Kâmil Kudüs, Beytüllahim ve Nasıra ile birlikte Kutsal Kenti sahile bağlayan dar bir koridoru Haçlılara verecek, buna karşılık Frederick Hıristiyanlar dahil Sultan'ın tüm düşmanlarına karşı askeri destek sağlayacaktı. *Harem es-Şerif* Müslümanlarda kalacak, bu kutsal bölgeyi bir kadı yönetecek, ama Müslümanlar kentten çıkacaklardı. Kırk yıl sonra ilk kez Kutsal Mezar Hıristiyanların eline geçmekteydi; aforoz edilen imparator 1187'den beri Haçlıların başaramadığı şeyi tek damla kan dökmeden gerçekleştirmişti.

İlk bakışta bu büyük başarı geleneklere aykırı gibi görünebilirdi. Haçlıların yerleşik ilkelerine ters düşmekteydi: Barış yapmak, kılıcı reddetmek. Günümüzde bazı tarihçiler Frederick'in Kudüs'ü alışını bu şekilde yorumlamakta, imparatorun zamanının çok ilerisinde bir görüşe ve mantığa sahip olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir görüş olayı basitleştirmekte ve çarpıtmaktadır. Frederick'in diplomasi yoluyla değerli kazanımlar sağladığı doğrudur ama daha önceki Haçlı Seferlerinde de pazarlıklar önemli bir rol oynamıştır. Gerçekten de Hohenstaufen'in yöntemleri ve hedefleri Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Aslan Yürekli Richard'ın izlediği yola çok benzemektedir. Richard gibi Frederick de barış görüşmelerinde askeri baskı uygulamıştır. Diplomatça davranması içtenlikle kan dökülmesini engelleme arzusundan çok, hedefine ulaşacak en uygun yolun bu olduğuna inanmasındandır.

1229'da anlaşma sağlandıktan sonra olayların akışı hızlandı. Bir Müslüman yorumcuya göre, "barış anlaşmasından sonra Sultan bir bildiri yayınlayarak Müslümanların Kudüs'ü terk etmesini ve kenti Hıristiyanlara teslim etmesini istedi. Müslümanlar ağıt yakarak kentten çıktılar." Frederick 17 Mart 1229'da Kudüs'e girdi ve Müslüman bir rehber eşliğinde Kubbet'üs Sahra ile Mescidi Aksa'yı gezdi. Kutsal Mezar Kilisesi'nde imparatorluk tacını kendisi gururla başına yerleştirdi. Zaferini duyurmak amacıyla aynı gün Kudüs'ten İngiltere Kralı III. Henry'ye bir mektup yazdı. Bu mektupta Frederick kendisini Eski Ahit'teki Kral Davud'a benzetiyor ve

"Tanrı bizi dünyadaki prenslerin hepsinden üstün kıldı" diyordu. Bu kısa ziyaretten sonra imparator Akra'ya döndü.[24]

Frederick başarısının büyük coşku yaratacağını düşündüyse yanılmıştı. Piskopos Gerold gönderdiği raporda imparatorun tutumunu "felaket" ve "Hazreti İsa'nın davasına ihanet" olarak nitelendiriyordu. Öfkelenmesinin nedeni kısmen Frederick'in ikili anlaşmayı "Eyyubilerle uzun ve esrarlı görüşmeler sonucunda ve kimseye (yerli Franklara) danışmadan" gerçekleştirmesiydi. Gerold aynı zamanda Tapınak Şövalyeleri ve St. Jean Şövalyelerinin Kutsal Kent'i savunmak için yeterli sayıda (daha önce Askeri Tarikatların elinde bulunan) kaleyi ele geçiremediklerinden yakınmakta ve imparatorun da Kudüs'ün savunmasına gerekli önemi vermediğine işaret etmekteydi.

Tüm bu suçlamaların altında Frederick'in artık Latin krallığında tam yetkili olmaya kalkışacağı endişesi yatmaktaydı.

İmparator gerçekten bu amacı gütmüş olabilirdi ama Batı'dan kötü haberler gelmeye başladı. Yokluğundan yararlanan Papa IX. Gregory Sicilya'yı ele geçirip Hohenstaufen'in Roma'yı kuşatmasına son vermek amacıyla Güney İtalya'da büyük bir saldırıya geçmişti. Frederick'in aforoz edilmesinden sonra bu, son derece olumsuz ve tümüyle çıkarcı bir girişimdi. Daha sonraları Avrupa'da büyük eleştiriye uğradı. Daha da beteri, papa bu sefere katılanlara Haçlı Seferi'ne çıkanlar için vaat edilen manevi ödüllere benzer sözler veriyordu. Gregory'yi destekleyenler arasında Beşinci Haçlı Seferi'nde birbirlerine rakip iken artık uzlaşmış olan Kardinal Pelagius ve Brienne'li John da bulunmaktaydı.

Batı'daki imparatorluğuna yönelik bu tehdit karşısında Frederick hemen Kudüs Krallığı'ndaki Latin soylularla bir uzlaşmaya girişti. Yokluğunda Filistin'i yönetmesi için kendi adamları yerine iki yerli baronu görevlendirdi. Bu geçici bir durumdu ama imparatorun acele İtalya'ya hareket etmesine olanak sağlıyordu. Gene de Doğu Akdenizli Frankların çoğu Frederick'in zorbaca taktiklerinden hoşnut değillerdi. Gergin

havanın farkında olan imparator 1 Mayıs'ta fazla gürültü çıkarmadan Akra'dan ayrılmaya çalıştı. Ama Latin yorumculardan birine göre, Frederick limana doğru ilerlerken son bir hakarete maruz kaldı: "Sokaktaki bir grup kasap ve yaşlı" limanda onu gördü ve bu "kızgın güruh" onun yanı sıra koşarak üstüne işkembe ve et parçaları fırlattılar. Hohenstaufen imparatoru Hıristiyanlık adına Kutsal Kenti geri almıştı ama Yakındoğu'dan ayrılırken "nefret edilen, lanetlenen ve yerden yere vurulan" bir adamdı.[25]

YENİ UFUKLAR

II. Frederick Güney İtalya'ya tam zamanında dönerek Papa IX. Gregory adına savaşmakta olan orduları geri püskürttü. Her iki taraf da öfke ve düşmanlık duygularına kapılmıştı ama bir uzlaşmanın hiç değilse şimdilik herkesin yararına olduğunu fark ettiler. 1230'da imparatorun aforozluk cezası kaldırıldı. Gregory el-Kâmil'le varılan anlaşmanın geçerliliğini kabullendi ve zoraki de olsa barış sağlandı. Bu arada Filistin'de Franklar Kudüs'e geri dönmekteydiler. Tüm yakınmalarına karşın Piskopos Gerold, Tapınak Şövalyeleri ve St. Jean Şövalyeleri kente yerleştiler ve yavaş yavaş savunma sistemlerini güçlendirmeye başladılar. Eyyubiler arasında süregelen iktidar kavgasına rağmen 1229'da imzalanan barış anlaşması yürürlükte kaldı ve Latinler fazla tacize uğramadılar.

Öte yandan, çok geçmeden Hıristiyanlar arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. 1129'da bir an önce Batı'ya dönmek isteyen Frederick Kutsal Topraklarda Hohenstaufen egemenliğini kurma arzusunu bir kenara bırakmak zorunda kalmıştı. İtalya'daki durum düzelince 1231'de Kıbrıs ve Filistin üzerindeki imparatorluk haklarını geçerli kılmak için Riccardo Filangeri'yi buraya gönderdi. Filangeri yerli Frank soylularınca kesinlikle hoş karşılanmadı ve Hohenstaufenlere karşı direnişin başını çekmekte olan Ibelin'li Jean ile ciddi bir çatışmaya girdi. Bundan sonraki on yılı aşkın bir süre boyunca im-

paratorluk yetkisine karşı direniş devam etti; hatta Akra'nın önde gelen soyluları Kudüs Krallığı'ndan ayrılarak bağımsız bir kent olduklarını ilan ettiler. Bu kargaşa içinde Latinler Eyyubilerin zaafından yararlanarak kendilerine yeni topraklar kazanma girişiminde bulunamadılar.

Daha da kötüsü, II. Frederick ile IX. Gregory arasında güçlükle bastırılan düşmanlık 1230'da yeniden alevlendi. İmparator bir kere daha aforoz edildi ve bu kez papa Hohenstaufenlere karşı tam kapsamlı bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu; şimdi bu hanedanın Hıristiyanlığın düşmanı ve İslam'ın dostu olduğunu ileri sürmekteydi.

İmparatora karşı sefer çağrısı 1244'te yinelendi ve bu savaş 1250 Aralık ayında II. Frederick'in ölümüne kadar devam etti. Kilise'nin gücünü korumaya ve geliştirmeye kararlı olan papalık politik düşmanlarına karşı kutsal savaşı silah olarak kullanmayı seçiyordu. Yıllarca, asırlarca benzer kutsal savaş çağrıları yapıldı. Bunlar protesto ediliyor ve hatta zaman zaman büyük eleştirilere uğruyordu ama gene de çok sayıda insan haçı almaya gönüllü oluyor, bağışlanmak adına Latin topraklarında din kardeşleriyle savaşmaya rıza gösteriyordu. Çağdaşları papalığı kutsal savaş idealini "sulandırmakla" suçluyordu. Bu suçlamaların en önemlisi, kutsal savaş alanının aslında Doğu'da olduğuydu. Gerçekten de Roma'nın Haçlı ordusunu –hem Batı Avrupa'da, hem de İberya'daki diğer uzlaşmazlık alanlarına–yönlendirmesi Frank Deniz Ötesi'nin yalnız kalmasına ve zayıf düşmesine neden oldu.

Baronların Haçlı Seferi

Bu gelişmeler papalığın Latin Doğu'yu kendi kaderine aniden terk etmesine yol açmadı. Aksine Doğu Akdeniz savaş alanlarından biri oldu ve kimi zaman mevcut Haçlı devletlerinin çıkarını koruma görevi seküler liderlere düştü. 1239 ve 1241'deki küçük çaplı seferlerin başında (bunlar bazen Baronların Haçlı Seferleri diye anılmaktaydı) Batı'daki ünlü Haçlı ailelerinden birine mensup Champagne'lı IV. Thibaut

ve İngiltere kralı II. Henry'nin kardeşi Cornwall'lu Richard bulunuyordu. Bir anlamda II. Frederick'in güçlü diplomasisini benimsedikleri için bayağı başarı kazandılar ama esas neden el-Kâmil'in 1238'de ölümü ile Eyyubilerin yaşadığı karmaşa idi. Sultan'ın aile üyeleri Mısır ve Suriye'de kontrolü ele geçirmek için birbirleriyle çatıştılar. Thibaut ve Richard onları birbirlerine karşı kullanarak Celile'yi işgal etme ve güney sahilindeki Askalon ileri karakolunu güçlendirme fırsatını yakaladılar.

Bu başarılardan sonra Kudüs Krallığı'ndaki Frank soyluları sonunda Hohenstaufen egemenliğinin zincirini kırabildiler ve Frederick'in oğlu ve vârisi Konrad'ı tanımadıklarını açıkladılar. Avrupa'daki olaylarla başa çıkmaya çalışan imparatorun tek yapabildiği Trablus'ta yeni bir temsilci görevlendirmek oldu. Bu andan itibaren Kudüs tahtına kral soyundan gelen Latin Kıbrıslılar oturduysa da asıl gücü elinde tutan aristokratlardı.[26]

1244'e gelindiğinde Frank Filistin büyük bir canlılık kazanmıştı. Geniş araziler yeniden kazanılmıştı ve nüfusu azalmış olmasına karşın Kudüs Hıristiyanların elindeydi. Görünüşe göre krallık 1187'de yaşanan felaketlerden önceki gücüne ve güvencesine kavuşma yolundaydı. Oysa bu canlılık belirtileri yanıltıcı ve kısa ömürlüydü. Aslında Latinler gerçekten çok kırılgan bir konumdaydılar. Hohenstaufen İmparatorluğu'ndan ayrı düştükleri için askeri güçleri tümüyle Askeri Tarikatlara ve Batı'dan gelecek Haçlı Seferlerinin desteğine bağlıydı; ancak bu destek azalabilirdi. Frankların son zamanlardaki başarıları Eyyubilerin zayıf düşmesi sayesindeydi. Müslüman krallığı kendini toparlayacak, daha da beteri, onun yerini başka bir güç alacak olursa Deniz Ötesi'nin sonu bir felaket olabilirdi.

Filistin'in yıkılışı

1240'ların başındaki kargaşa sırasında bir Eyyubi ön plana çıktı: el-Kâmil'in en büyük oğlu el-Salih Eyyubi. 1244'te el-

Salih Mısır'da durumu sağlamlaştırmış, buna karşılık Şam'ı amcası İsmail'e kaptırmıştı. Suriye'ye egemen olmak isteyen el-Salih, kendinden önceki Eyyubi liderleri gibi, halen Berke Han'ın komutasında olan Harezmşahların vahşi gücünden yararlanmaya kalkıştı. El-Salih'in çağrısı üzerine Berke 1244 yazı başında yaklaşık 10.000 gözü dönmüş paralı askeriyle birlikte Filistin'e yürüdü. Kendi başlarına hareket ediyormuş gibi davranan Harezmşahlar Kudüs'e beklenmedik bir saldırı düzenlediler. Onları gören Hıristiyanlar geride ufak bir garnizon bırakarak kentten dışarı kaçışıp sahilde kendilerini güvenceye almak istediler. Yahudiye Tepelerinde Müslüman yağmacıların ve haydutların saldırısına uğrayan ve Ramla yakınındaki düzlükte de Harezmşahların öncü kuvvetlerinin eline düşen Hıristiyanların ancak 300 kadarı Yafa'ya ulaşabildi.

Kutsal kentte durum daha da kötüydü. Kentte kalan Franklar direnmeye çalıştılar ama karşılarındakilerin hem sayısı hem de deneyimi kat kat üstündü. 11 Temmuz 1244'te Berke Han'ın adamları Kudüs'e girdi ve saldırıyı sürdürdü. Bir Latin gözlemciye göre Harezmşahlar "diğer Hıristiyanlarla birlikte gitmeyi reddedenleri Kutsal Mezar Kilisesi'ne sığınmış halde buldu. Burada Tanrı'nın huzurunda karınları deşildi; tören giysileri içinde sunağın önünde ilahiler söyleyen rahiplerin kafaları uçuruldu." Kutsal Mezar'ın etrafındaki mermerleri söken saldırganlar Filistin'in –Bouillon'lu Godfrey ve I. Baldwin gibi– ünlü Frank krallarının mezarlarını yağmalamaya başladılar. Söylentiye göre, "bu topraklarda yaşamış olan dinsizlerin savaşta ve barışta Hazreti İsa'ya, Kutsal Yerlere ve Hıristiyanlığa karşı yaptıklarından çok daha utanç verici, iğrenç ve yıkıcı eylemlerde bulundular". Yıkım ve yağma bittikten sonra Berke Han ordusunu Mısır'dan gelen yaklaşık 5000 savaşçı ile Gazze (Güney Filistin) yakınındaki buluşma noktasına yönlendirdi.[27]

Bu korkunç vahşet Frankları harekete geçirdi. Şam'daki İsmail ve bir başka Müslüman muhalif olan Humus emiri

ile ittifak yaprak Mısır-Harezmşah koalisyonuyla yüzleşmek için güneye doğru yürüdüler. Frank soyluları ile Askeri Tarikatlardan aldıkları destekle Hıristiyanlar yaklaşık iki bin şövalye ve 10.000 piyadeden oluşan bir orduya sahiptiler. Üçüncü Haçlı Seferi'nden bu yana oluşan bu en büyük ordu Latin krallığının tüm askeri gücünü temsil etmekteydi. Gene de Müslüman müttefikleri ile birlikte bile sayıları neredeyse düşman ordusuna denkti. İzlenecek strateji üzerinde hatırı sayılır tartışmalar oldu. Daha önce Harezmşahlarla savaşmış olan Humus emiri sabırlı ve ılımlı davranmayı ve güçlü bir savunmaya sahip bir kamp kurmalarını öneriyor, Berke Han'ın adamlarının beklemekten sıkılıp kısa sürede dağılacaklarını öne sürüyordu. Oysa sabırsızlanan ve kendilerine aşırı güvenen Latinler bu akla yatkın öneriyi geri çevirdiler. 18 Ekim 1244'te saldırıya geçtiler ve Gazze'nin kuzeydoğusundaki La Forbie köyü yakınındaki kumlu arazide savaş başladı.

Franklar ve müttefikleri için burada ortaya çıkan kargaşa görülmedik bir felaket oldu. Sayıca üstün olamadıklarından yakın dövüşe ve biraz da şanslarına güvenmek zorundaydılar. Oysa ikisi de kendilerine yar olmadı. Başlangıçta Latinler ve Humus'tan gelen askerler iyi bir savaş çıkardılar ve mevzilerini korudular. Ama Harezmşahların sonu gelmeyen saldırıları karşısında Şamlı birlikler paniğe kapılıp kaçtılar. Savaş düzeni bozulan Frank-Suriye müttefik kuvvetleri kısa sürede kuşatıldılar ve çok kayıp vermelerine rağmen direnmeye çalıştılar ama gün batarken yenilgiye uğradılar. La Forbie'de verilen kayıplar akıl almaz büyüklükteydi: 2000 kişilik Humus ordusundan 1720 asker ölmüş ya da esir düşmüştü; 348 Tapınak Şövalyesi'nden yalnızca 36'sı kaçabilmişti; 440 Töton Şövalyesi'nden geriye sadece üçü sağ kalmıştı. Tapınak Şövalyelerinin reisi esir alınmıştı; St. Jean Şövalyelerinin başkanı ise katledilmişti. Bu, 1187'de Hıttin'de yaşanandan da büyük bir hezimetti; Deniz Ötesi'nin askeri gücüne öldürücü bir darbe indirilmişti. Bunu izleyen aylarda yarım yüzyıl boyunca ele geçirilen arazilerin hemen hepsi yitirildi.

Sonbaharda, hayatta kalan bir avuç Frank korku içinde Akra'da toplandı, "ağlıyor, bağırıp çağırıyor, feryat ediyorlardı; onları duymak çok üzüntü veriyordu". Kıbrıs ve Antakya'ya uyarıda bulunuldu. Beyrut Başrahibi Galeran vasıtasıyla "papa ile İngiltere ve Fransa krallarına kısa sürede Kutsal Topraklarla ilgili kararlar alınmazsa her şeyin yitirilmiş olacağını [altını çizerek]" belirten haberler gönderildi.[28] Bu yürekten çağrıya yol açan 1244'teki kahredici yenilgi, beş yüzyıl önce Üçüncü Haçlı Seferi'ni tetikleyen olayları yansıtmaktaydı. Ama o dönemdeki Hıristiyan Kutsal savaşının temel ilkeleri farklılaşmıştı: Gelenekler ve uygulamalar değişmiş, heyecan azalmış ya da başka tarafa yönelmişti. On üçüncü yüzyıl gerçeklerinin ışığında Doğu Akdenizli Frankların kafalarını kurcalayan tek bir soru vardı: Latin Batı bir kez daha Kutsal Toprakları kurtarmak için büyük bir Haçlı Seferi düzenleyecek miydi?

21

SAVAŞTA BİR AZİZ

La Forbie yenilgisi ve Frank ordusunun yok oluşu ile ilgili haberleri getiren Beyrut Başrahibi Galeran 1245'te Batı'ya ulaştı. Haziran sonunda yeni Papa IV. Innocent'ın (Güneydoğu Fransa'daki) Lyons'da düzenlediği bir Kilise meclisine katıldı. Papalık makamı Alman İmparator II. Frederick ile olan anlaşmazlık yüzünden İtalya'dan kaçmıştı. Deniz Ötesi'nin çok kötü durumda olmasına karşın papa ve piskoposlar başka sorunların, yani kendi varlıklarının daha önemli olduğu kanısındaydılar. Frederick'in aforoz edilmesi yeniden onandı ve bu kez Almanya ve Sicilya tahtları üzerindeki hakları resmen iptal edildi. Bu, papalığın Hohenstaufen İmparatorluğu'na açıkça savaş ilan etmesi anlamına geliyordu. IV. Innocent aynı zamanda çökmek üzere olan Latin Romanya İmparatorluğu'na destek olmak istiyordu. Papa Yakındoğu'ya yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmayı kabul etti ve Fransız kardinal-başrahip Châteauroux'lu Odo'yu bu kampanyaya papalığı temsilen atadı ama Doğu Akdeniz'in davasının öncelik taşıdığı da ortadaydı.

Başrahip Galeran'ın Latin Avrupa'daki büyük krallardan destek alma olasılığı da yok gibi görünüyordu. İmparator Frederick Batı'dan ayrılacak durumda değildi. İngiltere kralı III. Henry ise güçlü soyluları dize getirmeye çalışıyordu; hatta Galeran'ın İngiltere topraklarında vaaz vermesini yasaklamaya bile kalkıştı. Bu aşırı meşguliyet ve umursamaz-

lık ortamında Deniz Ötesi'nin çağrısına kulak verecek tek bir kral vardı: Kendini Kutsal Topraklar için savaşa adamış olan Fransa Kralı IX. Louis daha sonra Roma Kilisesi tarafından aziz ilan edilecekti.

FRANSA KRALI IX. LOUIS

1224'de Kral Louis otuz yaşlarındaydı; uzun boylu, ince yapılı, beyaz tenli ve sarışın bir adamdı. Haçlı kanı taşımaktaydı; kutsal savaşlara katılan Capet kralları VII. Louis ve II. Philip'in sülalesinden gelmekteydi. Kral IX. Louis on ikinci yüzyılda güçlenen Fransız ülkesinin vârisiydi. Uzun yıllar yaşayan II. Philip basiretli bir bürokrattı ve kırk üç yıl yönettiği ülkesini idari ve mali açıdan çok geliştirmişti. Ayrıca İngiltere ile savaşlarında başarılı olmuş, Normandiya'ya ve Fransa'nın batısındaki geniş Angevin topraklarına sahip olmuştu.

Öte yandan Philip 1223'te öldükten sonra oğlu VIII. Louis'nin hükümdarlığı sadece üç yıl sürmüş, IX. Louis yalnızca on iki yaşındayken tahta geçmişti. Güçlü bir kadın olan Kastilyalı Blanche naipliği üstlenmiş ve ülkeyi son derece iyi yönetmişti, kral otuz yaşına geldiği halde dizginler hâlâ onun elindeydi. Bu yüzden Kral Louis henüz annesinin gölgesi altındaydı.

Louis son derece dindar bir Hıristiyan idi. Her gün kilise ayinlerine katılmakta ve verilen vaazları can kulağı ile dinlemekteydi. 1238'de, Hazreti İsa çarmıha gerildiğinde başında olduğuna inanılan ve Bizans'ı yağmalayan Latinlerin eline geçmesinden sonra, beş parasız kalan Latin Romanya kralı tarafından satılığa çıkarılan dikenli tacı satın aldı. Bunu izleyen yıllarda Louis Paris'in merkezinde görkemli bir kilise yaptırarak İsa'nın çektiği çileyi simgeleyen kutsal emaneti buraya yerleştirdi. Azizler Kilisesi (Sainte Chapelle) teknolojik açıdan çok gelişmiş ve Batı Avrupa'ya yayılmış olan "Gotik" mimari tarzında inşa edilmiş muazzam bir sanat eseriydi. Louis aynı zamanda Fransa'daki dini kurumlara cömert bağışlarda

bulunuyordu. Capet kralı papalıkla ilişkilerinde son derece saygılı davranıyor ve Latin Kilisesi'ne bağlılığını gösteriyordu ama bunun krallık yetkisine ya da kendi inançlarına ters düşmemesine özen gösteriyordu. Bu nedenle II. Frederick'in aforoz edildiğini Fransa'da duyurmuş ama Fransız topraklarında imparatora karşı bir Haçlı Seferi çağrısı yapılmasını yasaklamıştı.

Louis krallığının ilk yıllarında savaşla ilgili birtakım bilgiler edinmişti ama henüz Aslan Yürekli Richard'ınkine denk bir askeri dehaya sahip olduğunu ortaya koymamıştı. Bununla beraber Capet kralı ordusunun gereksinimlerini karşılamaya ve moralini yüksek tutmaya özen gösterdiği için sevilip sayılıyordu. Aslında Louis bir kral ve komutan olarak onur, adalet ve sorumluluk kavramlarına öncelik tanımaktaydı. Bu kavramlar on ikinci yüzyıl sonlarında ve on üçüncü yüzyıl başlarında şövalyelik anlayışının temel ilkeleri olmuştu ve şimdi de Hıristiyanlıktaki şövalye anlayışının her alanında geçerliydi. Şövalyelik anlayışı başından beri Haçlı Seferlerinde önemli bir rol oynamıştı ve Üçüncü Haçlı Seferi'nin de temelini oluşturmuştu. Öte yandan 1240'larda daha da etkin olmuş ve kutsal savaşa yaklaşım ve uygulamada ön plana geçmiştir.

IX. Louis ve ondan sonrakiler için Haçlı Seferi Tanrı'ya karşı görevlerin yerine getirilmesi ve kişinin ünlenip bu ünü sürdürmesi anlamını taşıyordu. Kahramanca savaşıp ün kazanmak çok önemliydi ama bir yandan da korkak davranmak ya da başarısız olmak, böylece utanılacak duruma düşmek endişesi de her zaman vardı. Haçlılar her zaman bağışlanma umudu taşımaktaydılar ama çoğu kendini hacı olarak görürken onurlu davranmak kutsal savaşın dinsel bir yolculuk olduğu düşüncesiyle at başı gidiyor, hatta biraz daha ağır basıyordu. Bu yaklaşım savaş alanında alınan sonucu çok etkilemekteydi ve bunun nedeni kişisel ün kazanmak ile verilen emirlere uymak ikileminin yarattığı bir gerilimdi.

Louis 1230'larda Haçlı Seferi'ne katılmaya istekli olabilirdi ve Baronların Haçlı Seferi'ne mali destek vermişti ama 1244'te

haçı teslim almaya kesin kararlıydı. Bu dönemde Kudüs'ün Harezmşahlar tarafından ele geçirildiği Batı'da duyulmuştu ama Başrahip Galeran henüz La Forbie'deki yenilginin haberini ulaştırmamıştı. O kış Fransa kralı çok hastalandı ve Aralık'ta Paris'te yatağa düştü, "o kadar ağırlaştı ki hizmetlilerinden biri onun öldüğünü sanıp yüzünü örtmeye kalkıştı". Bu durumda bile Louis Haçlı Seferi'nin başına geçmek kararında olduğunu belirterek bir an önce "haçın kendisine verilmesini" istedi. Haçlı seferi onun için olgun ve bağımsız bir kişiliğe ulaştığının kanıtıydı ve bu davaya hayatını adayacaktı.[29]

SAVAŞ HAZIRLIKLARI

IX. Louis ancak dört yıl sonra Haçlı Seferine çıkacaktı. Bunun nedeni oyalanması değil, kralın kutsal savaşa hazırlanırken çok titiz davranmasıydı. Haçlı Seferi'nde Fransızlar ağır basacaktı. Hohenstaufen hanedanı ile papalık arasındaki anlaşmazlık Alman ve İtalyanların sefere katılmasını engelliyordu ama II. Frederick Capet kralının Sicilya'daki limanlardan ve pazarlardan yararlanmasını sağladı. III. Henry'nin endişelerine rağmen belli sayıda İngiliz soylusu da sefere katıldı; aralarında kralın üvey kardeşi William Longsword da vardı.

Fransa'da Louis'nin gayreti ve papanın temsilcisi Châteauroux'lu Odo'nun çabaları sayesinde büyük çapta katılım oldu. Kralın üç kardeşi de gönüllü yazıldılar: Artois'dan Robert, Poitiers'den Alphonse ve Anjou'dan Charles. 1245 Ekim'inde Paris'te düzenlenen toplantıda önde gelen birçok kont, dük ve piskopos sefere katıldılar. Champagne dükü Kuzey İspanya'daydı ama sarayından katılan çok oldu, bunların arasında Champagne kethüdası olan 23 yaşındaki Joinville'li John da vardı (o dönemde bu görev tüm lortluğun denetimini kapsıyordu). Sefere katılan Joinville'li John Kral Louis ile yakın ilişki

kurdu ve kutsal savaşın birebir tanığı oldu. Kethüda yıllar sonra tüm gördüklerini ve yaşadıklarını kaleme aldı, yazdıklarında Fransız kralını bir kahraman olarak yansıttı. Joinville'li John'un eski Fransız dilinde anlattıkları (bunlar kendi anıları ile kralın –zaman zaman bir methiyeye dönüşen– yaşamöyküsünün karışımıydı) Haçlı Seferi sırasındaki insani deneyimleri son derece samimi ve aydınlatıcı bir biçimde yansıtmaktadır.[30]

Joinville'li John ve diğer çağdaşlarının yazdıkları IX. Louis'nin kendisini tümüyle Haçlı Seferi hazırlıklarına verdiğini göstermektedir. Tüm önlemleri büyük bir öngörü ile ve ayrıntılı olarak almış. Aynı zamanda kralın planlamasını yaptığı Haçlı Seferi'nin başarısının hem maddi hem de manevi değerlere bağlı olduğuna inandığı bellidir.

Louis lojistik hazırlıklarında on üçüncü yüzyıl Fransa'sındaki yönetsel gelişmelerden yararlanmaya özen gösterdi. Doğuya derme çatma bir ordu ile gitmeye kesinlikle niyeti yoktu. İleri karakol olarak Kıbrıs'ı seçen kral savaş için gerekli yiyecek, silah ve malzeme teminine girişti. İki yıl boyunca adaya dağlar kadar buğday ve arpa stokladı; üst üste istiflenmiş şarap fıçıları uzaktan bakılınca büyük ahşap yapıları andırıyordu. Fransa'nın güneydoğu sahilinde yenilenen Aigues-Mortes limanı seferin Avrupa üssünü oluşturmaktaydı.

Bu hazırlıklar için dünya kadar masraf yapıldı. Capet krallığı Haçlı Seferi'ne olağanüstü maddi katkıda bulundu ve Louis muazzam bir savaş hazinesi oluşturarak kampanyanın giderlerini üstlendi. Saraydaki muhasebe kayıtları ilk iki yıl içindeki giderlerin iki milyon *livres tournois* (Tours kentinde bir "libre" ağırlığındaki altını anlatan para birimi) olduğunu ve bunun çoğunun Fransız şövalyelerine maaş ya da sübvansiyon olarak ödendiğini göstermektedir. Bu dönemde sarayın yıllık toplam gelirinin ancak 250.000 *livres tournois* olduğu düşünülürse bu kampanyanın giderlerini karşılamanın oluşturduğu ekonomik sorunlar çok daha iyi anlaşılır. Bu giderleri karşılayabilmesi için papa tarafından Fransa'da toplanan vergilerin yirmide biri Louis'ye bırakıldı; bu miktar daha sonra

üç yıl için onda bire yükseltildi. Saray yetkilileri kiliseye bağlı olmayanlardan ve Musevilerden para topladı ve Louis kutsal savaş için dilenmeyi, borç almayı ya da çalmayı göze almıştı. Bunun yanı sıra diğer Haçlı liderlerinin kendi kaynaklarını yaratmalarını ve nakliye masraflarına katkıda bulunmalarını istedi.[31]

Daha önceki Haçlı Seferleri Latin Hıristiyanlığında yaşanan içsel rekabet yüzünden amacından saptırılmıştı. Bu düşmanlıklar kralların uzun süre ülkelerinden uzak kalmanın yol açacağı sorunlardan endişe duyarak Doğu Akdeniz'e gitmeyi ertelemelerine ya da iptal etmelerine sebep olmuştu. Öte yandan IX. Louis Fransa'ya karşı sorumluluklarının farkında olmasına karşın mutlaka Haçlı Seferi'ni düzenlemesi gerektiğine inanmaktaydı. Bu nedenle, Doğu'ya hareket etmeden önce Capet ülkesini deneyimli annesi Blanche'ın eline bıraktı. Aynı zamanda Avrupa'daki politik sorunları da çözümlemek için elinden geleni yaptı: Papalıkla II. Frederick'in arasını düzeltmeye çalıştı; İngiltere ile barış sağlamak istedi. Bu çabalarında yeterli başarıya ulaşamadığı (örneğin Hohenstaufen ile Roma arasındaki anlaşmazlık) ve gerek Fransa'ya gerekse kral olarak kendisine yönelik tehditler sürdüğü halde Louis gidişini ertelemeyi ya da sözünden dönmeyi asla düşünmedi.

Batı'da uyum –ya da kendi deyimiyle Hıristiyan kardeşliği– sağlama çabalarının yanı sıra Capet kralı kendi halkı ve ruhuyla da barış içinde olmaya çalıştı. Louis başına geçeceği Haçlı Seferi'nin yalnızca bir insanlık görevi değil, mütevekkil bir hava içinde ve temiz yüreklilikle gerçekleştirilmesi gereken bir iş olduğuna inanıyordu. Ülkesinde yaşanan yasal anlaşmazlıkları çözümlemek ve kendisi, görevlileri ve hatta ataları tarafından yapılan yolsuzluk ya da adaletsizlikleri ortaya çıkarmak amacıyla genelde Sadakacı Keşişler tarafından yürütülen bir dizi soruşturma açtırdı. Birinci Haçlı Seferi'nden beri haçı teslim alanlar yola çıkmadan önce işlerini düzene koymaya çalışmışlardı ama bu girişimlerin hiçbiri bu denli geniş kapsamlı değildi.

Louis'nin Haçlı Seferi 12 Haziran 1248'de Paris'te düzenlenen, Haçlı atalarının Tanrı'ya bağlılığını yansıtan duygusal bir törenle başladı. Kral Haçlı Seferi'nin simgelerini –beratı ve bayrağı– Notre Dame Katedrali'nde teslim aldı, buradan Aziz Denis Kilisesi'ne kadar yalınayak yürüyerek orada da Fransa'nın tarihi savaş sancağını aldı. Sonra da güney sahiline doğru ilerledi ve ordusuyla birlikte Ağustos sonlarında Aigues-Mortes ve Marsilya limanlarından hareket etti.

Louis'nin emrinde toplam olarak 20 ila 25.000 asker bulunduğu tahmin ediliyor. Bunlar 2800 şövalye, 5600 atlı çavuş ve 10.000 piyadeden oluşuyordu. Buna ilaveten yaklaşık 5.000 tatar okçusu da sefere katılmış ve gerek nişancılıkları gerekse güçlü yayları ile seferde önemli bir rol oynamıştır. Bu çok büyük bir ordu değildi ama kral toplama askerlerle değil, seçkin bir savaş gücü ile sefere çıkma kararı almıştı; hatta kendi istekleriyle Aigues-Mortes'de toplanmış olan bir sürü askeri ve sivili yanına almamıştı.

Alışılageldiği gibi, yeni Haçlı Seferi de Yakındoğu'ya deniz yoluyla gitmeyi seçti. Louis *Montjoie* ya da "Mutluluk Tepesi" diye bilinen büyük bir gemideydi. Bu isim, Haçlıların Filistin'de kutsal kenti ilk gördükleri tepeye izafeten verilmişti. Öte yandan Frankların çoğu Akdeniz'de korkutucu ve çok rahatsız bir yolculuk yaptılar. Normal bir geminin güvertesi yaklaşık 450 metrekare (modern bir tenis kortunun yarısı) kadardı ama buraya genellikle 500, bazen de daha fazla yolcu sığmak zorundaydı. Haçlılardan biri gemi yolculuğunu hapse atılmaya benzetmişti. Alttaki ambarlar genellikle atlara ayrılırdı ama Louis değerli hayvanlar için özel ulaşım koşulları istemişti, zira Latinler geleneksel olarak at üzerinde savaşıyorlardı.

Joinville'li John Ağustos sonunda Marsilya'dan nasıl ayrıldıklarını anlatıyor: Gemiye bindikten sonra atların aşağıdaki bir kapıdan ambara yüklenişini izlemişti. Yükleme tamamlanınca ambar kapısı "denize atılmadan önce bir varile yapıldığı gibi" sıkı sıkı kalafatlandı "çünkü gemi açık denizde iken bu

kapı tamamen su altında kalacaktı". Kaptanın emriyle yelkenler açıldı, yolculuk başlarken mürettebat ve yolcular Haçlılar arasında çok popüler olan "Veni Creator Spiritus" (Gel, Yaratıcı Ruh) ilahisini söyledi. Joinville'li John bir yandan moral bulurken bir yandan da deniz yolculuğundan çok fazla ürküyordu, zira "insan gece uykuya dalarken ertesi sabah kendini denizin dibinde bulup bulmayacağını bilemiyor" idi. Neyse bu kez korktuğu başına gelmedi ve kethüda üç hafta sonra Kıbrıs'a ulaştı. Kral Louis 17 Eylül'de buraya gelmişti bile.[32]

NİL'E SALDIRI

IX. Louis Kıbrıs'a gelir gelmez bir askeri harekâta girişmedi; bunun yerine o kış ve ilkbaharda ordusunu düzene sokmak ve stratejisini kesinleştirmekle meşgul oldu. Bu arada Latin Filistin'den yedek birlikler sefere katıldı –bunların arasında birçok Frank soylusu ve Askeri Tarikatların her birinden gelen çok sayıda asker vardı– Kudüs'ün saygıdeğer piskoposu Nantes'lı Robert (o sıralar yetmiş yaşında olduğu söyleniyor) papanın temsilcisi Châteauroux'lu Odo ile beraber birliklere dini ayinler düzenledi. Yeni katılımlara karşın Louis'nin Haçlı Seferi'nin komutasını sürdürmesine hiç kimse karşı çıkmadı.

Bu dönemde (belki de daha önce) Sultan el-Salih Eyyubi'nin yönetimde yaşadığı sıkıntıdan yararlanarak Mısır'a saldırmaya kesin karar verildi. Görünüşe göre Louis'nin amacı tüm Mısır'ı ele geçirmekti. Saldırıya geçmeden önce ya da topraklar işgal edildikten sonra görüşmelerle zaman yitirmek yerine Eyyubilerin gücünü yerle bir etmeyi, sonra da Nil bölgesini yeni bir üs haline dönüştürerek Kutsal Toprakların kalanını yeniden kazanmak istiyordu. Bu çok iddialı ama hiç de hayali olmayan bir plandı. Saldırının hedefi olarak İskenderiye ya da Dimyat'ın seçilmesi konusu enine boyuna tartışıldıktan sonra ikincisinde karar kılındı ve Louis'nin Haçlı Seferi Beşinci Haçlı Seferi'nin izinden ilerledi.

Kıbrıs'ta gergin bir bekleyişten sonra sefer belli bir lider ve hedefle başladı; bu iyiye işaretti. Ama bir yandan buradaki bekleyişin sakıncaları da oldu. Louis'nin gelişinden haberdar olan el-Salih Mısır'da savunma hazırlıklarını tamamlama olanağını buldu. Sefere başlamadan önce bir hastalık, muhtemelen malarya 260 kadar Latin baron ve şövalyenin ölümüne yol açmıştı; bu ordunun onda biri demekti. Öte yandan uzun bekleyiş bazılarının mali kaynaklarını azalttı: örneğin Joinville'li John şövalyelerine ödeme yapamayacak duruma gelince Kral Louis'nin hizmetine girdi.

Gene de ilkbahar sonunda hazırlıklar tamamlanmıştı. 13 Mayıs 1249'da 120 büyük kadırga ve 1000 kadar daha küçük gemiden oluşan güçlü bir donanma Kıbrıs'tan hareket etti. Joinville'li John denizin üstünün gemi yelkenleriyle göz alabildiğine kaplandığını yazıyordu. Donanmanın bazı gemileri fırtına ve sert rüzgârlar yüzünden filodan ayrı kaldılar ve Mısır kıyılarına ancak yirmi üç günde ulaşabildiler. Yolculuğun son ayağında Haçlılar dört Mısır kadırgasıyla karşılaştılar. Bunlardan üçü Frankların fırlattığı alevli oklar ve mancınıktan atılan taşlarla batırıldı ama bir tanesi hasara uğramış olmasına karşın kaçmayı başardı ve Kuzey Afrika sahilinde mevzilenmiş Müslümanlara durumu bildirdi.[33]

Haziran başında Latinler Dimyat'ın açığında demirlediler. Beşinci Haçlı Seferi'nde Haçlılar düşmanın haberi olmadan kentin kuzeyinde ve Nil'in doğusunda bulunan kıyılara çıkmayı başarmıştı; ama Louis'nin adamları o kadar şanslı değildi. 1220'lerde II. Frederick ile görüşmeleri yürüten ve daha sonra el-Salih'in önde gelen generallerinden biri olan Fahreddin'in komutasındaki binlerce Eyyubi askeri kıyı boyunca mevzilenmişti. Nil'in ağzı da bir Müslüman filosu tarafından korunmaktaydı. Durumu gören Louis *Montjoie*'da savaş meclisini topladı ve ertesi sabah büyük bir çıkarma yapma kararı alındı. Kral ve danışmanları büyük bir kumar oynadıklarının farkındaydılar; Haçlı Seferleri tarihinde belki de en gözü pek deniz savaşına girişeceklerdi. Gemilerin

kıyıya yanaşması sırasında yeterli eşgüdüm sağlanamadığı takdirde Frank askerleri canlarından olabilirlerdi. Çıkarma başarısızlığa uğrar ve kıyıda tutunamazlarsa daha ilk savaşta seferin sonu gelebilirdi.

Kıyı saldırısı

5 Haziran 1249 Cumartesi gün doğarken binlerce Latin gemilerinde dua etmekteydi. Hepsi bir gece önce günah çıkartmıştı. *Montjoie*'da Louis her sabah yaptığı gibi ayine katıldı. Sonra büyük gemilerden sığ sularda manevra yapabilecek çıkartma teknelerine geçiş başladı. Joinville'li John ile adamları filikaya atladılar. Tekne o kadar doluydu ki neredeyse batacaktı. Daha sonra, şanssız bir şövalyenin tekneye binerken "denize düşüp boğulduğunu" gözleriyle gördü.

Joinville Nil deltasındaki olayları son derece ayrıntılı anlatmaktadır: "Sultanın askerleri kıyı boyunca sıralanmıştı. Bu göz alıcı bir görüntüydü, çünkü sultanın sancakları altın rengindeydi ve güneşte pırıl pırıl parlıyordu. Ordudaki köslerin ve Müslüman borularının çıkardığı sesler çok ürkütücüydü." Her yanda yüzlerce tekne kıyıya yanaşmaktaydı, çoğunda armalar ve flamalar vardı, kürekçiler kıyıya ulaşmak için var güçleriyle çalışmaktaydılar.

Joinville'in bindiği filika bir grup Müslüman atlının sıralandığı kıyıya ilk yanaşanlar arasındaydı ve süvariler derhal hücuma geçtiler. Joinville'li John sığ sulara atlar atlamaz "kalkanlarımızın sivri ucunu kuma sapladık ve mızraklarımızı düşmana doğrulttuk" diyor. Bu manevra Joinville'li John ile adamlarının hayatını kurtardı, zira "düşmanlar mızrakların karınlarını deşmek üzere olduğunu görür görmez geri dönüp kaçtı". İlk saldırıyı savuşturan John ve adamları binlerce Latin kıyıya ulaşırken mevzilerini korudu.[34]

Kıyı boyunca şiddetli bir çarpışma başladı. Müslümanlar çıkarma yapanlara ok yağdırıyor ve mızraklarını savuruyorlardı. Kısa sürede bazı Frank teknelerinin gövde yapıları uygun olmadığı için kumsala ulaşamayacağı anlaşıldı. O

korkunç anda çıkartma kesilebilirdi ama askerlere derhal teknelerden atlayıp sahile yüzmeleri emredildi. Bazıları "heyecana kapılıp" suya erken atladı ve boğuldu, diğerleri kendilerini bellerine hatta omuzlarına kadar suyun içinde bulunca derhal yüzmeye başladılar. Birçok şövalye atından inip hayvanını siper almaya uğraşırken Hıristiyan okçular da onları korumaya çalışıyor, bir Haçlının anlattığına göre "oklar görülmedik bir yoğunluk ve hızla fırlatılıyordu". Sahil boyunca şiddetli bir boğuşma baş gösterdi ama ağır zırhlar içindeki Franklar kısa sürede savaş düzenine girdiler ve çıkartmayı yapanlar saflarını düzenleyince Müslümanların saldırıları giderek etkisiz olmaya başladı.

Latinler savaşta üstünlük sağlarken IX. Louis Châteauroux'lu Odo ile birlikte kendi filikasından durumu izliyordu. Aslında kralın güvenlik içinde teknede kalması planlanmıştı ama Capet hükümdarı kendi sancağının, *Oriflame*'ın kıyıya dikildiğini görünce daha fazla bekleyememişti. Papanın temsilcisinin karşı çıkmasına rağmen Louis göğsüne kadar gelen suya atladı ve ilerlemeye başladı, "kalkanı boynunda asılı, miğferi başında, mızrağı elinde olarak kıyıdakilere ulaştı". Kanı kaynamakta olan kralın savaşa girmesi zorlukla engellendi.

Çatışmalar öğleye kadar devam etti ama Eyyubi savunması çok kötü yönetilmekteydi ve iyi planlanmamıştı. Sonunda Fahreddin Dimyat'a doğru çekilmek zorunda kaldı. Müslümanlar aralarında üç emir ve çok sayıda at bulunan 500 kayıp vermişti, Frankların kaybı azdı. Çıkartma son derece başarılı oldu. Haçlıların çoğu bu zafere Tanrı'nın yardımıyla ulaştığına inanıyordu ve aralarından biri yazdığı mektupta Latinlerin "Tanrı'nın güçlü atletleri gibi" savaştığını söylüyordu.[35]

Latinlerin şansı daha da yaver gitti. Beşinci Haçlı Seferi'nin çilelerle dolu bir on sekiz ay boyunca sürdüğünü çok iyi bilen Kral Louis Dimyat'ta çok uzun ve zorlu bir kuşatmayı göze almış olmalıydı. Gün sona ererken kıyıya malzeme taşıtmaya başladı, böylece konumunu güçlendirmek ve gerekirse

bir karşı saldırıya hazırlıklı olmak istiyordu. Ama ertesi gün Franklar Dimyat'ın boşaltılmış olduğunu görerek şaşırdılar. Kentten dumanlar yükselmekteydi ve geri gelen gözcüler garnizonun kısmen karadan, kısmen de Nil'den kaçmış olduğunu bildirdiler. Louis harekâttaki ilk hedefine ulaşmış, Nil'de sağlam bir üs kurmuş ve Mısır'a giden yolu açmıştı. Bu Haçlı Seferlerinde görülmedik bir baskındı. Kuzey Afrika'nın yakıcı sıcağında Eyyubilerin sahildeki kaçışması ve Dimyat'ı terk etmesi Louis'nin ve vatandaşlarının zihninden silinmeyecekti. Bu, Müslüman dünyasının yıkılmak üzere olduğunu ve Hıristiyanların nihai zafere ulaşacağını ortaya koyan unutulmayacak bir görüntüydü.

EYYUBİLERİN ÇÖKÜŞÜ

Haçlılar 1249 Haziran başındaki zaferlerinin kendi askeri üstünlüklerinden ve İslam devletinin güçsüzlüğünden kaynaklandığı kanısındaydılar. Bu bir yere kadar doğru olsa bile daha derinlerde yatan bir gerçeğin üstünü örtmekteydi. Fahreddin'in 5 Haziran'da savaş alanını terk etmesi yalnızca Latinlerin şiddetli saldırısı yüzünden değildi. Mısır ordusu ile sahilden ayrılıp Dimyat'a uğramadan güneye yönelmesinin başka bir amacı vardı. Kentteki garnizon Kinaniye diye bilinen ve cesareti ile ünlenen bir alaydan oluşmaktaydı; fakat kaderlerine terk edildiklerini görüp dehşete kapılan askerler gece kentten ayrıldılar. Hepsi güneye yönelen birlikler el-Salih'in siyasi gücünün tükenmek üzere olduğu ana Eyyubi kampında bir araya geldiler.

1244'te La Forbie'deki Müslüman zaferinden sonra el-Salih Harezmşahlara sırtını döndü. Bu vahşi, yağmacı ve paralı askerlerin çok tehlikeli ve güvenilmez olduğuna karar veren sultan eski müttefiklerinin Mısır'a girmesini yasakladı. Filistin ve Suriye'yi amaçsızca talan eden Harezmşahların hızı zamanla kesildi ve 1246'da Suriyeli Müslümanlardan oluşan

bir koalisyon tarafından kesin bir yenilgiye uğradılar. Bunu izleyen yıllarda el-Salih harekete geçerek Şam'a egemen oldu ve Filistin'de başka bölgeleri de ele geçirdi.

Öte yandan bu dönemde sultan vereme tutuldu. 1249'da sağlığı iyice bozuldu ve ancak sedye ile taşınacak duruma geldi. Bu yüzden Kral IX. Louis'nin Haçlı Seferi'nin zamanlaması iyi olmuştu zira Eyyubilerin yüksek komuta zincirinin son derece zayıf olduğu bir döneme denk gelmişti. Öte yandan el-Salih ölmek üzereyken onun yerini almak isteyen bir sürü insan vardı ve Fahreddin de bunlardan biriydi. Dolayısıyla 1249 yaz başında emir Dimyat'ı terk ederken, burada uzun süre savaştığı takdirde sultan öldüğünde başa geçme fırsatını kaçıracağından endişe duymaktaydı. Nil Deltası'nda yaşanan olaylar el-Salih'i çok öfkelendirdi. Fahreddin'in geri çekilmesindeki asıl nedeni sezebiliyordu ama böylesine önemli bir emiri cezalandırmayı göze alamıyordu. Kinaniye o kadar şanslı olmadı, sultan alayın tüm askerlerini astırdı.[36]

Doğu Akdeniz'deki Eyyubi ülkesinde kuşku, ihanet ve rekabet kol gezmekteydi. Uzun yıllar egemen olduktan sonra Selahaddin ve kardeşi el-Adil tarafından kurulan imparatorluk beceriksiz liderlerin elinde ve entrikalar yüzünden çökmek üzereydi. Ama bu, Frankların Mısır'ı ve Kutsal Toprakları işgaline karşı çıkılmayacağı anlamına gelmiyordu. Aslında Fahreddin düş kurarken Mısır'da olağanüstü yeni bir güç oluşmaktaydı: *Memluklar.*

İslam'ın kılıcı Memluklar

Memluklar ya da köle askerler yüzyıllar boyunca Doğu Akdeniz'de Müslüman yöneticiler tarafından kullanıldılar ve on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Zengi ve Eyyubi ordularında önemli roller oynadılar. Bu son derece sadık ve profesyonel savaşçılar kölelik ile askeri eğitimi bir araya getiren karmaşık bir sistemin ürünüydüler. Çoğu kuzeyde Karadeniz'in ötesinde, Rusya'daki Kıpçak steplerinden gelen Türklerdi. Küçük yaşta (genellikle sekiz ila on iki yaşlarında) esir tüccarları tarafından

ele geçirilen bu oğlanlar Yakın- ve Ortadoğu'daki İslam hükümdarlarına satılıyor, Müslüman dinine geçiyor ve savaşçı olarak eğitiliyorlardı.

Memluklar yalnızca üstün askeri becerileri ile değil sadakatleri ile de ünlüydüler. Yaşamları tek bir efendiye bağlı olduğundan olağanüstü sadıktılar; bu, ortaçağda İslam siyasetinin içten pazarlıklı batağında az rastlanır bir nitelikti. On birinci yüzyılda onların güvenilirliğinden söz eden bir Selçuklu yöneticisi "bir sadık köle 300 oğuldan daha değerlidir, zira oğul babanın ölümünü beklerken köle efendinin uzun ömürlü olmasına dua eder" diyordu. Garip karşılanabilir ama onların sadakati aynı zamanda daha iyi beklentileri olmasını da sağlıyordu; birçok *memluk* sonradan komutanlığa kadar yükselmiş, özgürlüğüne ve servete kavuşmuştur.

Nureddin'den el-Kâmil'e kadar birçok yönetici *memluklara* "saray" muhafızlığından savaş alanındaki generalliğe kadar çeşitli görevler vermiştir ama onlara en fazla güvenen el-Salih idi. 1240'tan sonra sultanın diğer muhafızlarına ve askerlerine güveni azaldı ve büyük bir *memluk* ordusu oluşturdu. Bu ordunun en seçkin askerlerden oluşan özü Bahriye diye bilinen (bu isim Arapça *bahr el-Nil* ya da "Nil Denizi" diye anılan Nil'de Kahire yakınındaki bir adada konuşlanan garnizonun adıydı) 1000 kişilik bir alaydan oluşuyordu. Bir Müslüman yorumcuya göre bu alay kısa sürede Müslümanların yararlandığı "olağanüstü güçlü, cesur ve gözü pek" bir birliğe dönüşmüştü. Bir bakıma el-Salih'in bu seçkin grubu ve diğer *memluk* birliklerini oluşturması çok akla yakındı. Sarsıntıda olan politik rejiminin varlığını sürdürmesi Bahriye'nin sürekli desteği ile sağlanıyordu. Öte yandan el-Salih'in ölmesi halinde memlukların onun yerine geçen kişiye aynı ölçüde sadık olacağı kuşkuluydu; hatta *memluklar* emir altında kalmak yerine yönetime el koymayı dahi düşünebilirlerdi.

Şimdilik işler yolundaydı. El-Salih 1240 yaz ve sonbahar boyunca yaşamını sürdürdü ve çok iyi korunan Mansure kentinde ordusu için güçlü bir askeri üs oluşturdu. Beşinci

Haçlı Seferi sırasında Eyyubi atalarının uyguladığı yöntemin bir benzeri uygulanıyordu. Burada mevzilenen Müslüman ordusu Bahriye tarafından güçlendirilmişti ve Kral Louis Nil boyunca güneye doğru ilerlemeye kalkıştığı takdirde Dimyat'takinden çok daha ciddi bir direnişle karşılaşacağı kesindi.[37]

MISIR'IN FETHİ

Franklar Dimyat'ı ele geçirdikten sonra Louis bilinçli olarak bir süre oyalandı. Capet kralının Filistin'de toprak kazanmak için Dimyat üzerinden pazarlık etmeye hiç niyeti yoktu; bunun yerine tüm Eyyubi ülkesini işgal etmeyi ve Müslümanların direnişi kırıldıktan sonra Kudüs'e yönelmeyi tasarlıyordu. Bu strateji gereği seferin bir noktadan sonra içerilere doğru gitmesi söz konusuydu. Görünüşe bakılırsa kral yirmi sekiz yıl önce Kardinal Pelagius ile Brienne'li John'un Mısır'da yaşadıkları zorlukların farkındaydı ve 1249'da Dimyat'ta bulunan birkaç Hıristiyan gözlemci Beşinci Haçlı Seferi'nde karşılaşılan tersliklerden söz etmekteydiler. Nil'in taşma zamanı yaklaşırken Louis güneye doğru ilerlemeye kalkışmadı. Haçlılar yaz boyu aynı yerde kaldılar.

Bu üç ay boyunca Louis ve danışmanları seferde bundan sonra atılacak adımı tartıştılar. Bir sonraki hedef olarak İskenderiye limanı düşünüldüyse de kralın kardeşlerinden Artois'lı Robert güneye doğru gidilmesini önererek "yılanı öldürmek için önce başını ezmeliyiz" dedi. El-Salih'in ordusu Mansure'de üslendiği için Louis'nin seferi de Pelagius'un yaşadığı stratejik sorunlarla karşılaşacaktı. Öte yandan Dimyat çıkartması Müslümanların zayıf noktalarını ortaya koymuştu ve Nil'de başarılı olunursa muazzam bir ganimet elde edilecekti. Müslüman yorumculardan biri tehlikenin farkındaydı, "Mansure'deki Eyyubi ordusu tek bir adım geri atarsa tüm Mısır en kısa zamanda işgal edilebilir" diyordu.[38]

20 Kasım 1249'da sel suları çekilirken Louis'nin ordusu Nil'in doğu yakasında ilerlemeye başladı. Pelagius'a kıyasla kral –tam olmasa da– deltanın topografyasını daha iyi biliyor ve kendilerini bekleyen tehlikeleri görebiliyordu. Nehri güneye doğru izleyerek "yiyecek, silah, makine, zırh ve savaş için gerekli tüm malzemeyi taşıyan çok sayıda küçüklü büyüklü gemilere" paralel olarak ilerlediler. Gemilerin hızı fazla değildi, çünkü güneyden esen sert rüzgâr Nil'in akıntısına karşı yol almalarını zorlaştırıyordu ama Eyyubilerin birkaç küçük saldırısı kolayca püskürtüldü ve Hıristiyanlar Mansure'ye yaklaşmayı sürdürdüler.

Yolculuğun sonuna doğru Louis, kendinden önce Pelagius'un yaptığı gibi, Mahalla Kanalı'nın Nil'le birleştiği noktadan geçmiş olmalıdır, ama bu kritik su yolu Hıristiyan belgelerinde yer almıyor ve anlaşılan Franklar bunun önünü kesmeye ya da engellemeye kalkışmadılar. Kanalın 1221'deki önemli rolü düşünülürse ilk bakışta bu büyük bir ihmal gibi görülebilir. Öte yandan büyük bir olasılıkla ne Louis ne onun yanındakiler ne de Beşinci Haçlı Seferi'ne katılanlar el-Kâmil'in donanmasını Nil'in kuzeyine nasıl geçirdiğini tam olarak anlayabildiler. Fransa kralı 1249'da kanalda keşif yapmaya kalkıştıysa bile, yaz aylarındaki taşma dışında buradaki sığ sularda gemilerin yüzmesi olanaksız gibi görünüyordu.

Franklar 21 Aralık'ta yürüyüşlerini tamamladılar ve Beşinci Haçlı Seferi'ndeki gibi Nil ile Tanis Irmağı arasındaki çatalın ağzında kamp kurdular. Eyyubiler karşı yakada, Tanis'in güney sahilinde kamp kurmuş, ordunun daha büyük kesimini ise güneyde, biraz daha geride konuşlandırmışlardı. Bu arada Bahriye alayının *memlukları* (1221'den bu yana kamp yerinden daha kalıcı bir ordugâha dönüşmüş olan) Mansure'de konaklamaktaydılar. Louis Dimyat'tan bu yana ilerlerken Eyyubi sarayında da olaylar hızla gelişmekteydi. Uzun ve ıstıraplı bir hastalık sonucu el-Salih 22 Kasım'da öldü. O anda Fahreddin sultanın eşlerinden Şecerüddür ile işbirliğine girdi. Müslü-

man kaynaklarına göre ikisi el-Salih'in öldüğünü gizlediler ve onu bir örtüye sararak bir tabut içinde saraydan kaçırdılar; imzasını taklit ederek ordunun komutasını Fahreddin'e devrettiğini belirten bir bildiri hazırladılar; hatta her akşam sofrada ona yer hazırlayarak sultanın yemeğe inemeyecek kadar hasta olduğunu ileri sürdüler.

Şecerüddür'ün bu aldatmacadaki amacı Haçlılar ilerlerken Eyyubi birliğinin devamını ve tahta kimin geçeceğinin belirlenmesini sağlamaktı. Bu cümleden olarak seçkin Bahriye *memluklarının* komutanı Aktay Mezopotamya'ya el-Salih'in oğlu ve vârisi el-Muazzam Turan Şah'a gönderildi ve yönetime geçmek için Mısır'a gelmesi istendi. Fahreddin hem kendisinden kuşkulanılmaması için, hem de bu vesile ile –muhtemel bir rakip olan– Aktay devre dışı kalacağından bu planı destekledi. Aslında aradaki mesafe ve düşman toprakları göz önüne alınırsa, ya haberin gerekli yere varamayacağını, ya da Turan Şah'ın Kuzey Afrika'ya ulaşamayacağını düşünüyordu. Bir Müslüman yorumcuya göre Fahreddin "tek ve mutlak yönetici olmak peşindeydi."

Tüm bu entrikalara rağmen el-Salih'in ölüm haberi dışarıya sızdı ve Kahire'de büyük bir panik ve huzursuzluk yarattı. Çok geçmeden Kral Louis de kendi tabiriyle "baş belası Mısır sultanının hayatının sona erdiğini" öğrendi; bu haber kralın zafer umutlarını daha da artırdı.[39]

Şimdi Haçlıların önündeki en önemli engel hızlı akan Tanis nehriydi. Dimyat'ta geliştirdiği strateji çerçevesinde Louis burada "kereste ve topraktan oluşan bir köprü" kurmak istiyordu. Bu amaçla kral başmühendisi Cornault'lu Joscelin'e iki aşamalı bir plan hazırlamasını emretti. İki adet, "kedi evi" ya da başka deyişle, siperli ve ayaklı kule yapılacak ve işçiler bunun altında çalışarak köprüyü kuracaklardı. Aynı zamanda on sekiz kadar mancınık düşmanın ateş açması halinde müdahale etmek üzere sahilden buraya getirilecekti. Tüm bu hazırlıklar bittikten sonra asıl zor olan köprü kurma çalışmasına başlandı.

Ne var ki Tanis'in güney yakasında bulunan Mısır ordusu da on altı mancınığa sahipti ve Haçlılar menzile girince

Fahreddin sürekli ateş emri verdi; askerler "gece gündüz" durmadan "yağmur gibi taş, mızrak ve ok atmaya" başladılar. Daha önceki Müslüman orduları gibi Mansure'de konuşlanmış olan Eyyubiler Hıristiyan düşmanlarından çok daha ölümcül bir teknolojik üstünlüğe sahipti: bol miktarda Bizans ateşi (ya da bir Frank'ın dediği gibi "Cehennem Ateşi") stoku. Fahreddin Latinlerin ahşap "kedi evlerini" Bizans ateşi bombardımanına tuttu. Joinville'li John bu saldırıya karşı savunmasız olan kulelerden birinde gece nöbetindeydi ve adamları ile birlikte "havada uçan canavarlar gibi" karanlık gökyüzünde üstlerine gelen bu "alev yağmuru" karşısında kapıldıkları korkuyu dile getiriyor. 1250 başlarında bir gün John nöbette değilken Eyyubilerin saldırıları amacına ulaştı ve kuleler alevler içinde kalarak yıkıldı. Joinville bunun kendisi görevdeyken olmadığına seviniyor ve "Şövalyeler ve ben bizi bu kazadan kurtaran Tanrıya şükrettik" diyordu.[40]

"Kedi evlerine" rağmen köprü kurma girişimleri düşman ve ateşi nehrin hızlı akıntısı yüzünden başarısızlığa uğradı. Şubatın ilk haftasında Louis bu çalışmayı durdurdu ve hiçbir çıkar yol bulunmaması ordunun moralini bozdu. Öte yandan aynı dönemde bir Bedevi ya da Müslüman ordusundan kaçan bir hain olduğu söylenen bir kişi Latinlere kuzeydoğu yönünde nehrin üzerinde bir sığlık olduğunu bildirdi. Beklenmedik bu haberle yüreklenen Fransız kralı derhal bu geçidi kullanarak Eyyubi kampına doğrudan saldırmaya karar verdi.

Bu harekâtın içerdiği korkunç riskleri ve Tanis'in öbür yakasında yakalanmanın ve kuşatılmanın ölümcül sonuçlarını göz önüne alan kral taktiklerini inceden inceye belirledi. Fark edilmemek için geçitten gün doğmadan geçeceklerdi. Geçitte suyun derinliği ve hızlı hareket etme gereği piyadenin harekata katılmasını engelliyordu, dolayısıyla yalnızca atlı şövalyeler ve çavuşlar görevlendirildi. Ve sıkı bir disiplin sağlamak amacıyla bu adamlar kralın güvendiği Fransızlar ile Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri arasından seçildi. Deniz Ötesi Franklar ve Töton Şövalyeleri oldukları yerde kalacak ve kuzeydeki kam-

pı koruyacaklardı. Her şeyden önemlisi ise, baskına katılan herkes karşı kıyıya geçmeden ve savaş düzeni almadan saldırı başlamayacaktı. Herkes –ünlü ünsüz herkes– Louis'nin emrinde olacak ve "kimse safları bozmaya kalkışmayacaktı."[41]

Mansure Savaşı

8 Şubat 1250 Salı sabahının ilk ışıklarında kralın planı uygulanmaya başladı. Tapınak Şövalyeleri önden gidiyor, onların hemen arkasından İngiliz uyruklu Salisbury kontu William Longsword'un da aralarında bulunduğu şövalyelerin komutanı, Louis'nin kardeşi Artois Kontu Robert geliyordu. Kısa sürede geçidin beklenenden derin olduğu anlaşıldı; atlar nehrin yarısında yüzmek zorunda kalıyor, her iki yakadaki dik ve çamurlu arazi yüzünden bazı Haçlılar atlarından düşüyorlardı. Gene de yüzlerce Frank karşı kıyıya geçmeyi başardı.

Güneş doğarken Artois'lı Robert birdenbire ve beklenmedik bir şekilde saldırıya geçme kararı aldı ve adamlarının başına geçerek Eyyubilerin nehrin alt kesimindeki kampına doğru ilerledi. Çıkan kargaşada Tapınak Şövalyeleri de onları izledi; Louis ve ordunun büyük bir kısmı geçitte kalakaldılar. O andan itibaren disiplinli bir saldırı olanağı ortadan kalktı. Robert'in neden böyle aniden harekete geçtiğini kestirmek imkânsız: Belki sürpriz bir baskın fırsatının kaçmakta olduğu kanısına kapıldı ya da zafer ve ün kazanma şansını yakalamak istedi. O ileri atılırken geride kalanlar, kral dahil, büyük bir şaşkınlık ve öfkeye kapılmış olmalılar.

Gene de ilk anlarda Robert'in atılımı işe yarar gibiydi. Kampta çoğunluğu uykuda olan ve hazırlıksız yakalanan Müslümanlar kontun ve Tapınak Şövalyelerinin emrindeki 600 kadar Haçlıya çok az direniş sergilediler. Düşman çadırları arasında at süren askerler katliama başladı. Sabah namazını kılmakta olan Fahreddin aceleyle giyindi, bir ata atlayıp silahsız olarak çatışmaya katıldı. Bir grup Tapınak Şövalyesi tarafından sarıldı ve iki kılıç darbesiyle biçildi. Katliam her tarafta tüm hızıyla sür-

mekteydi. Bir Frank'ın anlattığına göre Latinler "önlerine geleni öldürmekteydiler" ve "bu kadar çok ceset görmek ve bunca kanın döküldüğünü seyretmek, bu düşman kanı bile olsa, çok üzücüydü".[42]

Bu vahşi saldırı Eyyubi kampını yerle bir etti ve Robert savaş alanında kalıp ordusunu düzene soksa ve Louis'nin gelmesini bekleseydi olağanüstü bir zafer kazanılabilirdi. Ama bu olmadı. Müslümanlar Mansure'ye doğru kaçışırlarken Robert onların peşinden gitmek gibi delice bir karar verdi. Tapınak Şövalyelerinin komutanının tüm uyarılarına rağmen Robert onu korkaklıkla suçlayarak ikinci bir saldırıya geçti. Bir Hıristiyan gözlemciye göre Tapınak Şövalyelerinin komutanı ona "Ben de kardeşlerim de korkak değiliz, ama şunu da söylemem gerek, hiçbirimiz geri döneceğimizi sanmıyoruz, ne sizin ne de diğerlerinin" diye cevap verdi.

Hep birlikte güneyde yakın mesafede bulunan Mansure'ye doğru hamle yaptılar ve hızla kente girdiler. Orada bu cesur ama ölümcül kararın sonuçları kısa sürede görüldü. Açık alanda, hatta Eyyubi kampında bile Hıristiyanların manevra yapma ve safları sıklaştırarak savaşma şansları vardı. Ama kentin dar sokaklarında bunu gerçekleştirmek olanaksızdı. Daha da beteri, Mansure'ye girince Franklar orada konuşlanmış olan seçkin Bahriye birliği ile yüz yüze geldiler. Bu, Latinlerin "savaş aslanları" ile ilk karşılaşmaları idi. Müslüman bir yorumcu *memlukların* tümüyle acımasız ve kararlı bir şekilde savaştıklarını anlatıyor. Haçlıları "her yandan" sararak, mızrak, kılıç ve oklarla saldırıp "haçlarını tepetaklak ettiler". Mansure'ye giren 600 kadar askerden ancak bir avucu kaçabildi ve hem Artois'lı Robert hem de William Longsword hayatını kaybetti.[43]

Geride Tanis kıyısında henüz Mansure'deki katliamdan haberdar olmayan Louis kalan orduda düzeni sağlamak için canla başla çalışırken bir sürü atlı *memluk* karşı saldırıya geçti. Haçlılardan biri yaklaşırlarken "borazanların ve davulların çalınmasıyla korkunç bir gürültü koptuğunu", "haykıran

adamları ve kişneyen atları görmenin ve duymanın dehşet verici olduğunu" anlatıyor. Kalabalığın ortasında kral soğukkanlılığını korudu ve nehrin güney ucuna, Haçlı kampının karşısına erişebilmek için çabaladı. Buraya ulaşınca Franklar *Oriflame* altında toplandılar ve mevzilerini korumaya çalıştılar; bu arada *memluklar* onları ok yağmuruna tutuyor ve göğüs göğse savaşmak için son hızla ilerliyorlardı. O gün verilen kayıplar korkunçtu. Joinville'li John'un şövalyelerinden biri "iki omzunun arasına bir mızrak darbesi aldı; yara o kadar derindi ki kan bedeninden dibi delinmiş bir varilden fışkırıyormuşçasına akıyordu. Bir başkasının yüzünün ortasına inen kılıç burnunu kesti ve burnu dudaklarının üstünden aşağı doğru sarktı. Gene de savaşmayı sürdürdü ve sonunda kan kaybından öldü. John kendisi hakkında "Ben düşman oklarıyla sadece beş yerimden yaralandım ama atımın on beş yarası vardı" diye yazıyor.

Haçlılar neredeyse bozguna uğruyorlardı; bazıları yüzerek Tanis'i geçmeye çalıştı, bir gözlemci "nehir kılıç ve zırhlarla, suda boğulmuş insan ve hayvanlarla doluydu" diyor. Kralın yanında savaşanlar sonu gelmeyen bir düşman akınıyla karşı karşıya idiler, "her ölen Müslümanın yerini daha güçlü ve canlı bir başkası alıyordu". Tüm bu süreçte Louis kararlılığını sürdürdü ve paniğe kapılmadı. Onun direnişi ile yüreklenen Hıristiyanlar dalga dalga gelen saldırılara karşı koymaya devam ettiler. O gün öğleden sonra üç sularında Müslüman saldırısı hafifledi. Hava kararırken hırpalanmış Franklar savaş alanına hâkim oldular.[44]

Latin kaynakları Mansure Savaşı'ndan büyük bir Haçlı zaferi diye söz etmektedir ve bir açıdan bu bir zaferdi. Olağanüstü güçlüklere karşı koyan Franklar Tanis'in güneyinde bir mevzi oluşturdular. Ama bu başarı çok pahalıya mal oldu. Artois'lı Robert'in askerlerinin yanı sıra Tapınak Şövalyelerinin büyük bir kesiminin ölümü seferi çok sayıda deneyimli savaşçıdan yoksun kıldı. Bundan sonraki savaşta onların yokluğu derinden hissedilecekti. Haçlılar nehri geç-

mişlerdi ama önlerindeki Mansure kenti hâlâ ilerlemelerini engellemekteydi.

YENGİ VE YENİLGİ ARASINDA

Mansure Savaşı'ndan hemen sonra IX. Louis ciddi bir ikilemde kaldı. Kralın önünde iki seçenek vardı: Kayıplarını sineye çekerek Tanis'in öbür yakasına çekilmek ya da güney kıyısında kalarak Eyyubileri yenmeye çalışmak. Birinci seçenek yenilgiyi kabullenmek olurdu, zira orduyu yeniden düzene soksa bile ırmağı ikinci kez geçerek yeni bir saldırı düzenlemek için yeterli insan gücüne sahip olmadığından başarı şansı çok azdı. Louis aynı zamanda çok sayıda Hıristiyan'ın canına mal olan bir ileri karakolu terk etmenin orduda onarılamayacak kadar büyük bir çöküntüye yol açacağının da farkındaydı. O gece ya da şafak sökerken kral geri çekilme emrini verebilirdi ama bu Mısır stratejisinin işe yaramadığını ortaya koyacak ve Haçlı Seferi'nin sonu olacaktı.

Tanrı'nın kendinden yana olduğuna kesinlikle inanan ve şövalyelik ilkelerine uyması ve atalarına ihanet etmemesi gerektiğini düşünen kralın geri çekilmeyi kesinlikle reddetmesine şaşmamak gerekir. Bunun yerine ırmağın güneyindeki konumu güçlendirmek için Müslüman kampında ele geçirilen –on dört mancınığın keresteleri dahil bütün– malzemelere el koyarak bir yandan barikat oluştururken bir yandan da hendekler kazdırdı. Aynı zamanda kuzeydeki eski kamp ile Haçlıların yeni karakolu arasında bağlantıyı sağlamak için küçük tekneleri birbirine bağlatarak bir köprü oluşturdu. Alınan önlemlerle Franklar bir saldırıya karşı hazırlıklı olmaya çalıştılar. Görünüşe göre kral Dimyat'taki beklenmedik başarısından cesaret alıyor ve Eyyubi direnişinin çökmek üzere olduğuna inanıyordu.

Üç gün sonra kralın umutları büyük bir darbe aldı. 11 Şubat Cuma günü *memluklar* Bahriye'nin öncülüğünde güneşin

doğuşundan gün batımına kadar süren büyük bir saldırıya geçtiler. Binlerce Müslüman Haçlı kampını kuşatıp yağmur gibi ok yağdırarak ve göğüs göğse savaşarak Frankları püskürtmeye çalıştı. Hıristiyanların daha sonra anlattığına göre "öylesine şiddetle ve korkunç biçimde saldırdılar ki" Deniz Ötesi'nde yaşayan Latinler "daha önce hiç böyle bir saldırı görmediklerini" söylediler. *Memlukların* vahşi davranışları Haçlıları dehşet içinde bıraktı, aralarından biri "insanlıktan çıkmış, öfkeden kudurmuş hayvanlar gibiydiler" diyor ve ekliyordu: "Ölüm umurlarında bile değildi." Frankların çoğu Mansure Savaşı'nda yaralanmıştı; örneğin Joinville'li John yaraları yüzünden zırhını giyemiyordu, ama gene de eski kamptan tatar yaycıların attığı okların da yardımıyla kahramanca savaştılar. Louis gene soğukkanlılığını korudu ve Hıristiyanlar mevzilerini bırakmadılar ama bu yüzlerce askerin ölmesine ya da yaralanmasına mal oldu, bunlar arasında bulunan Tapınak Şövalyelerinin komutanı 8 Şubat'ta gözlerinden birini yitirmişken, şimdi de öbürünü kaybetti ve kısa süre sonra da öldü.

Latinler bütün bir hafta boyunca var güçleriyle savaştılar. Bu arada 4200 kadar Müslümanı öldürdüklerini ileri sürüyorlardı. Arap belgelerinde bu sayı doğrulanmamaktadır ama doğru olsa bile bu Eyyubilerin sayıca üstünlüğünü engelleyecek bir kayıp değildir. Haçlı ordusu ayakta kalabildi ama çok zayıf düşmüştü. Bu durumda bir karşı saldırıya geçme olanakları bulunmadığı ortadaydı. Ellerinden gelen tek şey güney kıyıdaki fazla güvenli olmayan mevzilerini korumaktı. Ve eğer Mansure'ye saldıramazlarsa bu savaş nasıl kazanılacaktı?

Bundan sonraki gün ve haftalarda bu soru daha da öne çıktı. Mısırlılar düzenli olarak saldırıda bulunuyorlarsa da anlaşılan niyetleri yalnızca Hıristiyanları oldukları yerde tutmaktı. Şubat sonunda bu seferde ilerleme kaydedilemediği için kamptaki hava bozulmaya başladı; Haçlıların sıkıntılarına bir de salgın hastalıklar eklendi. Bunun nedeni kısmen

düzlükte biriken ve nehirde yüzen cesetlerdi. Joinville'li John yüzlerce cesedin Tanis sularının akıntısına kapılıp Frankların teknelerden oluşan köprüsünün altında biriktiğini, nehrin boydan boya cesetlerle kaplandığını, bir çakıl taşı kadar yer kalmadığını" anlatıyor. Bir yandan da yiyecek sıkıntısı başlamıştı ve bu da iskorbüt hastalığına yol açtı.[45]

Bu durumda Nil yoluyla Dimyat'a ikmal hattı oluşturulması yaşamsal önem kazandı. Şimdiye kadar Hıristiyan donanması Mansure'deki kampa malzeme taşıyabilmişti ama artık bu mümkün olamayacaktı. 25 Şubat 1250'de uzun süredir Irak'ta bulunan, Mısır'da Eyyubi tahtının vârisi olan el-Muazzam Turan Şah Nil Deltası'na geldi. Onun gelişi Müslümanlara yeni bir canlılık kazandırdı. Nil'deki taşkın çoktan sona erdiğinden Mahalla Kanalı'ndaki su güneye suyoluyla ulaşıma izin vermeyecek kadar sığlaşmıştı ama Turan Şah elli kadar gemiyi karadan kanalın kuzey kesimine taşıttı. Gemiler buradan Frankların Mansure'deki donanmasıyla karşılaşmadan Nil üzerinde kuzeye doğru seyredebileceklerdi. Joinville'li John bu olağanüstü manevranın "büyük şok yarattığını" kabul ediyor. Turan Şah'ın bu girişimi Beşinci Haçlı Seferi sırasında kurulan tuzağa çok benziyor ve Louis'nin düzenlediği seferin felaketle sonuçlanacağı anlamına geliyordu.

Bundan sonraki birkaç hafta boyunca Eyyubi gemileri Dimyat'tan güneye malzeme taşıyan konvoyların önünü kesti. Bunun sonucunda Haçlılar büyük bir umutsuzluğa kapıldı. O çağda yaşamış Latinlerden biri ordudaki durumu şöyle anlatıyor: "Herkes öleceğinden emindi, kimse kurtulacağını sanmıyordu. Bu kocaman orduda ölen arkadaşının yasını tutmayan yoktu, çadırların ve korunakların tek bir direği ayakta kalmamıştı ve her taraf ölülerle doluydu." Bu arada Joinville'li John'un yaraları iltihaplanmıştı. Daha sonra anlattığına göre çadırında ateşler içinde yatarken, dışarıda dolaşan "berber-cerrahlar" iskorbüte yakalanmış insanlar yemek yiyebilsinler diye diş etlerinin şişmiş kısımlarını kesiyordu. Joinville'li John bu korkunç ameliyatın acısı ile yükselen feryatların "doğum

yapan kadınların çığlıklarına" benzetiyordu. Açlık insanlar ve hayvanlarda etkisini göstermeye başladı. Franklar ölen atların, eşeklerin ve katırların leşlerini kemirmekteydiler, daha sonra kedi ve köpekleri de yediler.[46]

Kararsızlığın bedeli

1250 Mart başında Tanis'in güney kıyısındaki Hıristiyan kampına egemen olan koşullar dayanılmazdı. Bir gözlemciye göre "insanlar açıkça her şeyin bittiğini söylüyorlardı". Bu durumun en büyük sorumlusu Louis idi. Şubat ortasında Haçlıların güneydeki kampını sürdürmenin risklerini ve yararlarını gerçekçi bir şekilde değerlendirememiş, Eyyubilerin çökmek üzere olduğuna inanmayı sürdürmüştü. Ayrıca Nil yoluyla malzeme sağlamaktaki zorluklar ve Mısır ordusunu Mansure'de yenmek için gerekli asker sayısı konusunda da çok yanlış hesaplar yapmıştı.

Kral artık kararlı davranabilse, durumunun umutsuz olduğunun farkına varabilse bu yanlışların bazıları ortadan kalkabilirdi. Mantıklı tek çözüm derhal geri çekilmek ya da barış görüşmelerini başlatmaktı ama Louis Mart boyunca bunların hiçbirini yapmadı. Aksine, ordusu giderek zayıflar ve insanlar ölürken Fransa kralı kararsızlık içindeydi; büyük Mısır stratejisinin fiyasko ile sonuçlanmakta olduğu gerçeğini kabullenemiyordu. Louis en nihayet Nisan başında harekete geçti ama artık çok geç kalmıştı. Eyyubilerle yaptığı görüşmelerde Kudüs'e karşı Dimyat'ı vermeyi önerdiği anlaşılıyor (bu da Beşinci Haçlı Seferi'ni anımsatmaktadır). Böyle bir öneri 1250 Şubat'ında hatta Mart'ında kabul edilebilirdi ama Nisan'da Müslümanların üstünlük sağlamış olduğu ortadaydı. Turan Şah önemli bir avantaja sahip ve zafere ulaşmak üzere olduğunu bilerek Louis'nin önerisini geri çevirdi. Artık Hıristiyanların tek yapabileceği, kuzeye çekilip Dimyat'a kadar olan 65 kilometrelik açık araziyi terk etmekti.[47]

4 Nisan'da bitkin düşmüş Latin ordusuna geri çekilme emri verildi. Yüzlerce, belki binlerce hasta ve yaralı asker ge-

milere bindirildi ve Müslüman kordonunu yarma umuduyla Nil'den aşağı doğru taşınmaya başladı. Kalan sağlıklı Haçlılar kara yoluyla sahile ulaşacaklardı.

Bu arada Louis de dizanteriye tutulmuştu. Frankların önde gelenleri ona esir düşmemek için gemiyle ya da atla kaçmasını önerdi. Ama kral kahramanlık ya da gereksiz bir dayanışma duygusuna kapılarak adamlarını terk etmeye karşı çıktı. Onları Mısır'a kendisi getirmişti, şimdi de güvenli bir yere ulaşmalarını kendisi sağlayacaktı. Karanlıktan yararlanarak kaçarken güneydeki kampta çadırları sökmeyerek Müslümanların kendilerinin hâlâ orada bulunduğunu düşünmesini sağlamayı içeren isabetsiz bir karar alındı. Louis ayrıca Cornaut'lu mühendis Joscelin'e Tanis geçilir geçilmez köprüyü oluşturan teknelerin iplerini kesmesini emretti.

Ne yazık ki tüm bu planlar kısa sürede suya düştü. Haçlıların çoğu gün batarken nehri geçmeyi başardı ama bir grup Eyyubi gözcüsü olanları fark etti ve alarma geçti. Düşman birliklerinin üzerine geldiğini gören Joscelin panikleyip kaçtı; köprü de olduğu yerde kaldı ve Müslüman askerler oradan geçip peşlerine düştü. Hava kararırken panik daha da yayıldı ve karmakarışık kaçışma başladı. Müslüman bir gözlemci durumu şöyle anlatıyor: "Peşlerine düştük, gece boyunca kılıçlar durmadan inip kalktı. Onların payına utanç ve felaket düştü."

Aynı gün akşamüstü Joinville'li John ve sağ kalan iki şövalyesi bir tekneye binmiş, hareket etmek üzereydiler. Bulundukları yerden bu kargaşa içinde kuzey kampında kendi hallerine bırakılan yaralıların teknelere ulaşmak için Nil kıyılarına doğru emeklemeye çalıştıklarını gördüler. Şöyle yazıyor: "Ben gemicilere bir an önce hareket etmelerini söylerken Müslümanlar (kuzeydeki) kampa girdiler; yanan ateşlerin ışığında kıyıdaki zavallıları katlettiklerini gördüm." Joinville'li John'un teknesi nehrin akıntısıyla sürüklendi ve bu sayede kurtulmayı başardı.[48]

5 Nisan 1250'de güneş doğarken yaşanan felaket gözler önündeydi. Karada başıbozuk Franklar acımasız *memluk*

birlikleri tarafından izlenmekteydi. Bunu izleyen birkaç gün içinde geri çekilmekte olan yüzlerce Hıristiyan katledildi. Bir grup bir gün içinde Dimyat'a ulaşmayı başardı ama orada kuşatılıp yok edildi. Ordunun gurur ve yenilmezlik sembolü yok oldu: *Oriflame* "paramparça edildi"; Tapınak Şövalyelerinin sancağı "ayaklar altına alındı".

At sırtında kuzeye doğru ilerleyen Yaşlı Piskopos Robert ve Châteauroux'lu Odo esir düşmemeyi bir şekilde başardılar ama yirmi dört saat sonra bitkin düştüklerinden daha fazla gidemediler. Robert daha sonra yazdığı bir mektupta şans eseri kıyıya bağlı olan bir tekneye rastladıklarını ve Dimyat'a ulaştıklarını anlatıyor. Çok az insan bu kadar şanslı oldu. Hastaları ve yaralıları taşıyan tekneler ya yağmalandı ya da ateşe verildi. Joinville'li John teknesi nehirde ağır ağır ilerlerken sahilde süregelen korkunç olayları izlemekteydi ama sonunda tekne fark edildi. Dört Müslüman teknesi onların üzerine gelirken Joinville'li John adamlarına dönüp karaya çıkarak savaşmayı mı yoksa nehirde kalıp esir düşmeyi mi seçmeleri gerektiğini sordu. Son derece dürüst davranarak adamlarından birinin çaresizlik içinde şöyle dediğini yazıyor: "Hepimiz kalıp katledilmeliyiz, çünkü o zaman cennete gideceğiz"; ama "bu öneriye kulak veren olmadı" diye ekliyor. Aslında düşman tekneye çıkınca Joinville'li John ölümden kurtulmak için yalana başvurdu ve kralın kuzeni olduğunu söyledi. Bunun sonucunda da esir alındı.[49]

Tüm bu kıyamet koparken Kral Louis birliklerinin büyük bir kısmından ayrı düştü Dizanterisi o kadar ilerlemişti ki pantolonunda bir delik açmak zorunda kalmıştı. Çevresinde kalan bir avuç sadık adamı onu güvenceye almaya çalıştılar ve sonunda küçük bir köye sığındılar. Orada, bakımsız bir barakada yarı ölü yatan güçlü Fransız Kralı sonunda yakalandı. Mısır'ı ele geçirme yolundaki gözü pek girişimi sona erdi.

KRALIN KEFARETİ

IX. Louis'nin Mansure'deki yanlış kararları –en önemlisi de Beşinci Haçlı Seferi'nde yapılan hatalardan ders çıkarmayışı– esir alınmasıyla daha da ağır sonuçlara yol açtı. Latin Batı'da daha önce hiçbir kral bir Haçlı Seferi sırasında esir düşmemişti. Bu görülmedik felaket Louis'yi ve ordusundan arta kalanları olağanüstü zor duruma düşürdü. Düşmanın eline geçen ve barış koşullarını görüşmek için hiçbir şansları kalmayan Franklar artık İslam'ın merhametine sığınmak zorundaydılar. Zaferin tadını çıkaran bir Müslüman tanık şöyle yazıyordu:

> Esirler sayıldı ve 20.000'den fazla olduğu ortaya çıktı. Boğulanların ya da öldürülenlerin sayısı 7000 kadardı. Ölüleri gördüm, yeryüzünü kaplayacak kadar çoktular. ... Bu, Müslümanların daha önce hiç görmediği, duymadığı bir gün oldu.

Esirler Delta'nın ötesindeki kamplara götürüldüler ve rütbelerine göre yerleştirildiler. Arap belgelerine göre Turan Şah "sıradan insanların kellelerinin uçurulmasını emretti" ve Iraklı subaylarından birini bu işle görevlendirdi; anlaşıldığına göre bu korkunç katliam her gece 300 kişi öldürülerek sürdürüldü. Diğer Franklar din değiştirmek ile ölüm arasında seçim yapmaya zorlandı. Bu arada Joinville'li John gibi yüksek rütbeli soylular ekonomik açıdan değerli rehineler olarak bir kenara ayrıldı. Joinville'li John kralın işkence ile tehdit edildiğini ileri sürüyor; kendisine "birbirine geçen dişlere sahip" insanların bacaklarını kırmak için kullanılan korkunç bir ahşap alet gösterilmiş, ama bu konu başka kaynaklarda yer almıyor. Hastalığına ve esir düşmenin onur kırıcı koşullarına karşın kral saygınlığını korumuş gibi görünüyor.[50]

Aslında Louis'nin içinde bulunduğu koşullar Turan Şah'ın o dönemdeki belirsiz konumu sayesinde bayağı iyi idi. Eyyubi vârisi Mansure'ye geldiğinden beri kendi asker ve subaylarını daha ön planda tutarak Eyyubi ordusundaki hiyerarşiyi hoş-

nutsuz kılmıştı. Hoşnutsuzların arasında Bahriye'nin *memluk* komutanı Aktay da vardı. Nil bölgesindeki egemenliğini sağlama almak isteyen Turan Şah barış görüşmelerinde bulunmayı kabul etti ve Nisan ortaları ile sonları arasında koşullar saptandı. On yıllık bir barış anlaşması imzalandı. Fransa Kralı Dimyat'ın derhal teslimi karşılığı özgür bırakılacaktı. Eyyubilerin elinde bulunan diğer 12.000 Hıristiyan için 800.000 altın bezant (ya da 400.000 *livres tournois*) tutarında muazzam bir kurtarmalık belirlendi.

Öte yandan Mayıs başında bu ağır koşulların bile Hıristiyanların özgür kalmalarını sağlayamayabileceği belli oldu. Louis'nin Mansure'de uzun süre boyunca beklediği darbe gerçekleşti. 2 Mayıs'ta Turan Şah Aktay ile Bahriye alayına mensup Baybars adında acımasız bir genç tarafından öldürüldü. Darbeciler Şecerüddür'ü Eyyubi Mısır'ın başına geçirdiler. Aslında bu, *memlukların* zamanla ama kaçınılmaz olarak iktidara gelmelerine yol açacak bir depremin öncü sarsıntısıydı.

Tüm bu kargaşaya rağmen Müslümanlar Dimyat'ı geri aldılar ve Louis 5 Mayıs 1250'de özgür bırakıldı. Kral hemen belirlenen kurtarmalığın yarısını –200.000 *livres tournois*– temin etmek için harekete geçti; 177.000 *livres tournois* kralın savaş sandığından karşılandı, gerisi de Tapınak Şövalyelerinden alındı. Bu kadar çok paranın sayılıp tartılması iki gün sürdü. 8 Mayıs'ta Louis önde gelen soyluları ile birlikte Filistin'e gitmek üzere gemiye bindi. Bunların arasında sağ kalan iki kardeşi Poitiers'li Alphonse ile Anjou'lu Charles ve Joinville'li John yer alıyordu. Haçlıların büyük bir kısmının esareti henüz sürmekteydi.

Felaketten sonra

IX. Louis'nin Mısır'ı egemenliğine almak ve Kutsal Topraklar için savaşma umutları tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Ama Fransa kralının Haçlı Seferi idealine gerçek ve derin bağlılığı birçok açıdan bu küçük düşüren yenilgiden sonra daha belir-

gin olacaktı. Böylesine utanç verici bir bozgundan sonra Hıristiyan hükümdarlarının çoğu Yakındoğu'ya sırtını dönüp Avrupa'ya giderdi. Louis bunun tam tersini yaptı. Eyyubi rejimine baskı yapmadığı takdirde adamlarının hapislerde çürüyeceğinin farkında olan kral bundan sonraki dört yıl boyunca Filistin'de kalmayı seçti.

Bu süreçte Louis Deniz Ötesi'nin hâkimi oldu ve 1252'de birliklerinin serbest kalmasını sağladı. Hiç yılmadan Kudüs Krallığı'nın savunmasını güçlendirmek gibi zorlu bir görevi üstlendi; Akra, Yafa, Cezire ve Sidon'da geniş önlemler aldı. Aynı zamanda Akra'da yüz Frank şövalyesinden oluşan devamlı bir garnizon oluşturdu; bunların Fransız krallığı tarafından ödenen maaşları yılda yaklaşık 4000 *livres tournois* tutuyordu.

Aslan Yürekli Richard'dan Alman İmparatoru II. Frederick'e kadar diğer Haçlı liderlerine özgü öne çıkma tutkusu ile Louis Mısır'da yaşanan büyük başarısızlıkların sorumluluğunu bile isteye üstlenmeye hazırdı. Kralın destekçileri suçu Artois'li Robert'e atmaya çalışarak 1249 sonbaharında Mansure'ye yürüyüşe geçme önerisinin ondan geldiğini ileri sürdüler ve kontu 8 Şubat 1250'de düşüncesizce hareket ettiği için kınadılar. Oysa Louis 1250 Ağustos'unda yazdığı bir mektupta Robert'in cesaretini övüyor, ondan "çok sevgili, her zaman onuruyla anılacak ünlü kardeşimiz" diye söz ediyor, bir gün "şehit mertebesiyle taçlanacağına" inandığını belirtiyordu. Kral aynı mektupta seferin neden başarısız olduğunu açıklıyor, bunun kendi günahlarının kefareti olduğunu ileri sürüyor ve "gerektiği gibi cezalandırıldığını" söylüyordu.[51]

Sonunda Louis Nisan 1254'te Fransa'ya döndü. Annesi Blanche iki yıl önce ölmüştü Capet ülkesi büyük bir istikrarsızlık içindeydi. Kral Kutsal Topraklardan çok farklı biri olarak geri geldi ve bundan sonraki yıllarda son derece dindar ve sade bir yaşam sürdü; kıldan yapılma bir gömlek giyiyor, son derece az ve hafif yiyecekler yiyor ve sürekli dua ediyordu. Hatta bir dönemde Louis tahtı bırakıp bir manastıra gir-

meyi bile düşündü. Aynı zamanda tüm kalbiyle ve yılmadan yeni bir Haçlı Seferi düzenlemeyi ve böylece bağışlanmayı umuyordu.

Mısır seferi Kral Louis'nin yaşamını değiştirdi ama Nil'deki olaylar Latin Avrupa'sında çok daha büyük çapta etkili oldu. 1250'deki sefer titizlikle planlandı, büyük çapta para ve malzeme desteği bulundu, Hıristiyan krallığının örnek bir lideri tarafından yönetildi ama gene de kahredici bir yenilgiyle sonuçlandı. Kutsal Topraklar uğruna yüz elli yıldır sürdürülen ve pek çok zaferle taçlanmış savaşlardan sonra son durum Batı'da büyük kuşkulara ve umutsuzluğa yol açtı. Bazıları Hıristiyanlığı reddetmeye dahi kalktı. On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Deniz Ötesi'nin gücü azalmaya ve Doğu Akdeniz'de yeni ve yenilmez görünen düşmanlar sahneye çıkmaya başladığında Doğu'ya yeni bir Haçlı Seferi düzenleme şansı son derece zayıf görünüyordu.

V

DOĞU'DA ZAFER

22

MISIR ASLANI

Selahaddin'in 1193'teki ölümünden sonra Eyyubi hanedanının üyeleri yarım yüzyıldan fazla Yakındoğu'da İslam'ın hâkimi oldular. Selahaddin Kudüs'ü yeniden ele geçirmek ve Aslan Yürekli Richard'ın Üçüncü Haçlı Seferi'ni durdurmak suretiyle Hıristiyan Frankların felaketine ve yenik düşmesine yol açmıştı. Öte yandan birbirleriyle rekabete dalan sonraki Eyyubi liderleri kalan Haçlı devletleriyle bir oranda barış içinde yaşama arzusunda oldular. Buna ek olarak, hem Müslümanların hem de Hıristiyanların karşılıklı ve kazançlı ticari bağları sürdürmek istemeleri sonucu pazarlıklar, verilen ödünler ve barış anlaşmaları gündeme geldi. Şam, Kahire ve Halep'teki Müslüman yöneticiler hâlâ cihadı savunmaktaydılar ama bu daha çok içe dönüktü ve ruhsal arınmayı ve dinsel liderliği içermekteydi. Kutsal savaşa girerek cihadı askeri kapsamda gerçekleştirmek yerine Eyyubiler genel olarak anlaşmazlıklardan kaçınmayı seçtiler; saldırgan davranışların Batı Avrupa'da yeni, tehlikeli ve yıkıcı bir Haçlı Seferi'nin yolunu açabileceğinin farkındaydılar.

Bu hassas *modus vivendi* (barış içinde yaşama) dengesi Doğu Akdeniz'de iki süper gücün –Memluklar ile Moğolların– ortaya çıkmasıyla altüst oldu. Her ikisi de Haçlı Seferleri sırasında görülmemiş muazzam askeri güce sahipti ve onların giriştiği büyük saldırılar Kutsal Toprakların ve Haçlı seferlerinin kaderini değiştirdi. Bu iki canavarın gölgesinde Latin Deniz Ötesi,

kimi zaman rastlantı sonucu, Doğu'daki egemenlik savaşında üçüncü bir taraf oldu.

YAKINDOĞU'DAKİ YENİ GÜÇLER

Fransa Kralı IX. Louis'nin başarısız Haçlı Seferi'nden sonra Mısır'da egemenlik yeni bir İslam hanedanının eline geçti: seçkin *memluklar* tarafından yönetilen Memluk Sultanlığı. 1250'ler boyunca çeşitli *memluk* liderleri Nil bölgesini Eyyubi yetkililerinin son kalıntılarından temizlemeye uğraşırken karmaşık ve vahşi iktidar kavgaları yaşandı. Seçkin Bahriye *memluk* alayı komutanları Aktay bir başka *memluk* hizbine mensup acımasız savaş beyi Kutuz tarafından öldürülünce 1254'te Mısır'dan kaçmak zorunda kaldı. Üç yıl sonra Şecereddür –son Eyyubi Sultanı el-Salih'in dul karısı– idam edildi ve Kutuz genç kukla sultan el-Mansur Ali adına hareket ediyor görünmesine karşın Mısır'da kontrolü ele aldı.

Bu arada Bahriye, 1250'de Eyyubi tahtının vârisi Turan Şah'ın öldürülmesinde yer alan Baybars'ın önderliğinde sürgüne yollandı. 1221'de doğan Baybars uzun boylu, esmer, tarihte Kuman adıyla bilinen, Rusya'nın steplerinden gelen güçlü, savaşçı Kıpçak Türklerindendi. Sesinin çok gür olduğu söyleniyordu ama onun en dikkate değer özelliği mavi gözleriydi. Bunlardan birinin içinde iğne deliği kadar küçük ama belirgin beyaz bir nokta vardı. On dört yaşındayken köle olarak satılan Baybars *memluk* eğitiminden geçmiş, sonra çok el değiştirmiş, en sonunda da 1246'da el-Salih'in yeni Bahriye kuvvetlerine alınmıştı. Burada askeri becerisi ve önderlik vasıflarıyla tanınmış ve 1250'de Mansure Savaşı'nda Kral Louis'nin Haçlılarıyla çarpışmıştı.

1250'lerin ortalarına ya da sonlarına doğru Baybars ve Bahriye Suriye, Filistin ve Ürdün Ötesi'nde iktidarlarını sürdürmeye çalışan bir sürü beceriksiz Eyyubi emirine bağlı olarak hizmet verdiler. Bunlardan biri, Halep ve Şam'ın sözde yöneticisi el-Nasır Yusuf'tu. Yusuf Selahaddin'in torunu ola-

rak soylu bir aileden gelen ama sürekli değişkenlik içindeki anlaşma ve iktidar kavgaları arasında bocalamakta olan bir emirdi. Bu dönemde Baybars komutan olarak yeteneklerini geliştirdi, bir dizi önemli başarı elde etti ama bir yandan da bazı yenilgilere uğradı. Tüm bu süreçte başka bir *memluk* ve Kıpçak Türkü olan, en yakın dostu ve silah arkadaşı Kalavun'un desteğini aldı. Mısır'da yaşananları dikkatle izleyen Baybars iki kez Nil bölgesine baskın düzenleyip Kutuz'u alaşağı etmeyi denedi ama karşısındakiler sayıca çok üstün olduklarından önemli bir başarı sağlayamadı.

1259'da Baybars yetenekli ve yükselmek isteyen bir general olduğunu kanıtlamıştı ama henüz bu tutkusuna ulaşma ya da gücünü kanıtlama fırsatı bulamamıştı. Bu fırsat hem Baybars'ın hem de Memluk iktidarının eline Yakındoğu'daki Müslüman âleminde yeni ve olağanüstü büyük bir tehdidin ortaya çıkmasıyla geçecekti.[1]

1206 yılında Timuçin isimli bir savaşçı Moğolistan'daki geniş Asya steplerinde dağınık yaşayan Moğol aşiretlerini bir araya getirdi ve Cengiz Han adını aldı. Cengiz ve yandaşları savaşma tutkusu ile yanıyor ve çoktanrılı inançları uyarınca Moğolların ilahi bir güç tarafından tüm dünyaya egemen olmak üzere yaratıldığını düşünüyorlardı. Cengiz inanılmaz bir irade gücü sergileyerek, birbiriyle savaşan Moğol aşiretlerinden önüne geçilemeyen bir ordu oluşturdu; insanların içindeki direnişi kırdı ve onların inanılmaz at binme ve ok atma becerilerinden yararlandı.

Bundan sonraki elli yıl boyunca Moğollar önce Cengiz Han'ın ve onun 1227'de ölümü üzerine yerine geçen oğlunun komutasında yeryüzünde boy gösterdiler. Ortaçağda, belki de tüm insanlık tarihinde görülmedik bir güce sahip oldular. Savaştaki önlenemez ve ödün vermez tutumları düşmanlarının ya tümüyle teslim olmalarını ya da tümüyle yok edilmelerini ön görüyordu. 1250'de ellerindeki topraklar Çin'den Avrupa'ya, Hint Okyanusu'ndan kuzeyde Sibirya çöllerine kadar uzanmaktaydı. Bu inanılmaz yayılma Moğolları kaçı-

nılmaz olarak Hıristiyan ve Müslüman dünyaları ile yüz yüze getirdi.

Kuzey Çin'i ele geçiren Moğollar 1229'da batıya doğru ilerlediler ve kuzey İran'daki İslam yöneticilerini dize getirdiler; bunun sonucu olarak kuzey Irak'a kaçan Harezmşahlar 1244'te Kutsal Toprakları istila ettiler. 1236 ile 1239 yılları arasında Moğol orduları Gürcistan ve Büyük Ermenistan'daki Doğu Hıristiyanlarını yenilgiye uğrattılar ve 1243'te Küçük Asya'ya saldırarak on birinci yüzyıldan beri buraya egemen olan Selçuklu Türk hanedanını devirdiler. 1230'larda Moğollar Rusya'nın güneydeki stepleri de ele geçirerek burada Altınordu adı ile bilinen bir ülke oluşturdular. Gariptir ki bu, birçok yerli Kıpçak Türkünün göçmesine yol açtı. Güneye doğru inen göçmenler esir tüccarlarının eline düştüler ve dolayısıyla Mısır'daki Müslümanlar çok sayıda *memluk* sahibi oldular.

Daha da batıya ilerleyen Moğollar sonunda Avrupalı Latin Hıristiyanlarla karşılaştılar; bu tanışıklık korku, şaşkınlık ve kuşkuya yol açtı. İran'daki Müslümanların Doğu'nun uzak noktalarından gelen bilinmeyen bir güç tarafından yenildiğinin haberi 1221'de Mısır'da Beşinci Haçlı Seferi liderlerine ulaşınca Franklar Moğolların değerli bir müttefik olabileceğini düşündüler. İlk başlarda bu görüş benimsendi, zira bu ne idüğü belirsiz Moğollar Hıristiyanlığın en karanlık döneminde Doğu'dan gelecek güçlü Hıristiyan kralı Prester John söylencesiyle çakışmaktaydı. Zamanla (uzun zamandan beri Orta Asya'da yaşayan) Nasturilerin Moğollar üzerinde etkili olduğu ve önde gelen liderlerin eşlerinin din değiştirmesini sağladığı da öğrenildi.

Öte yandan Latin Hıristiyanlığı bir süre sonra Moğolların ya da Avrupa'daki ismiyle Tatarların, uzaklardaki yabancı bir güç değil, çok yakınlarda ve ölümcül bir tehdit olduğunu fark etti. 1241'de Moğol ordusu Rusya'dan ilerleyerek Polonya, Macaristan ve doğu Almanya'ya korku saldı ve olağanüstü yıkım yarattı. Bu dehşet verici akınlardan sonra bile, Batı Avrupa'da kendi iç çekişmelerine dalmış olan yö-

neticiler tepki vermekte gecikti; bazıları hâlâ ittifak kurulabileceğine inanmaktaydı. 1240'lardan başlayarak Roma'daki papalık Moğollara Keşişlerden oluşan iki misyoner delegasyon gönderdi. Bu Frank delegeler binlerce kilometre öteye giderek Moğolların Karakurum'daki (Moğolistan) görkemli sarayına ulaştılar. Ulu Cengiz Han'a Hıristiyanlığı kabul ettireceklerini umuyorlardı ama bunun yerine onun Roma'nın Moğolların egemenliğini kabul etmesini öngören sert yanıtı ile geri döndüler. IX. Louis de Kıbrıs'ta iken Tatarlarla bağlantı kurdu. 1249'da kendi temsilcilerini İran'daki Moğollara gönderdi ama bu delegeler de 1251'de Filistin'de Louis ile buluştuklarında kendisinden yıllık haraç ödemesini isteyen bir ileti getirdiler; doğal olarak kral bunu dikkate almadı.

Diplomasi alanındaki bu katı tutumuna karşın Moğol İmparatorluğu on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında iktidar kavgaları ve bu kadar büyük bir ordunun yönetimindeki zorluklar yüzünden zayıflayama başladı. Gene de inanılmaz bir güce sahiptiler. 1250'de Mengü Han (Cengiz Han'ın torunu) Ortadoğu'daki Müslüman âleminde ve daha ileride yeni bir yayılma dalgası gerçekleştirdi ve kardeşi Hülagu'yu binlerce askerden oluşan ordunun başına geçirerek yanına da ünlü Moğol generali Ketboğa'yı verdi. 1256'da İran'ın güneyine ilerleyen bu muazzam ordu gücü tükenmiş Abbasi hanedanının Sünnilerin halifesi olma iddiasını sürdürdüğü Bağdat'a yöneldi. 1259 Şubat'ında Hülagu Bağdat'ta 30.000 Müslümanı kılıçtan geçirerek bir zamanların bu ünlü başkentini yerle bir etti. Sonra da Mezopotamya'nın büyük bir kısmını ele geçirdi ve burada (Irak'tan Hindistan sınırlarına kadar uzanan) İlhanlılar Devletini kurdu.

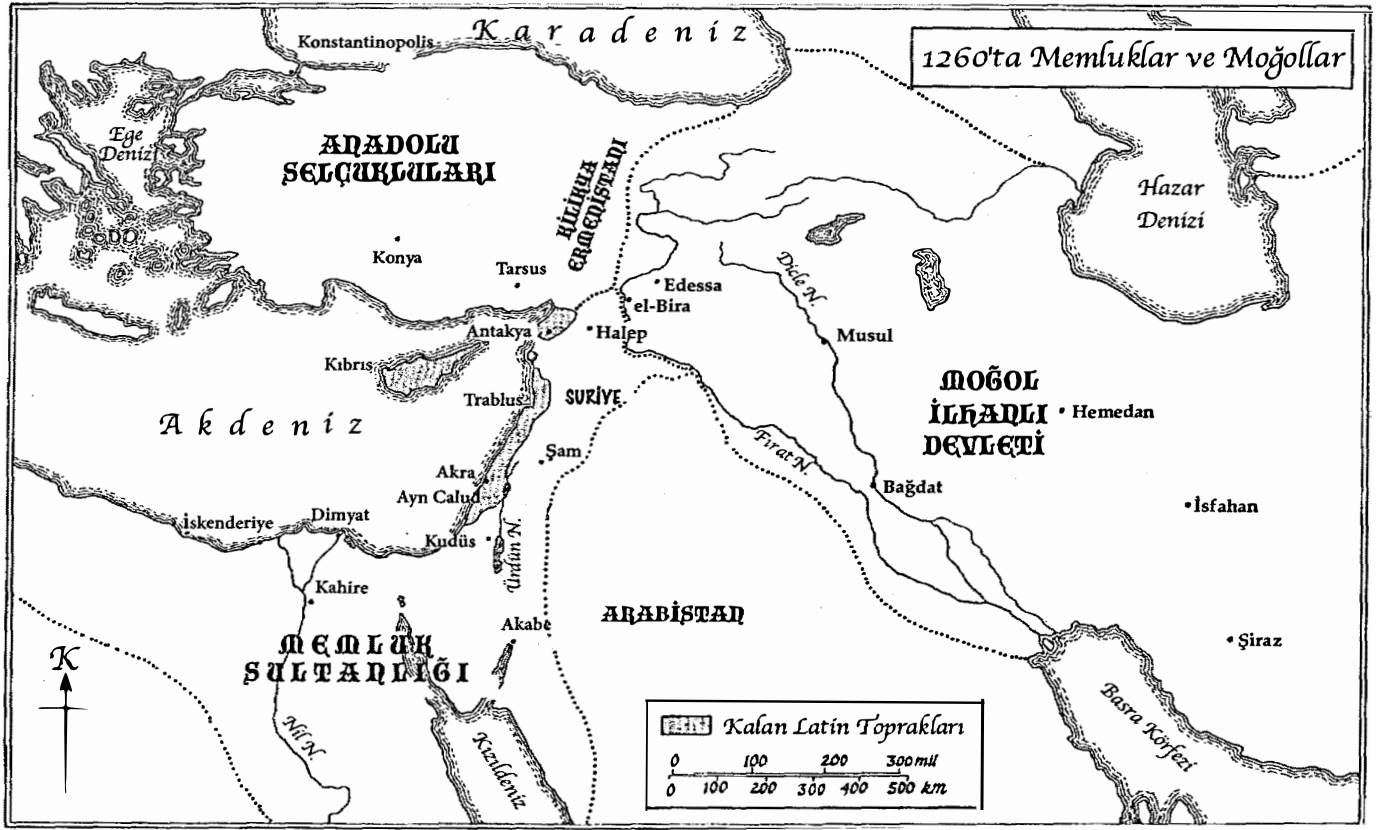
Moğolların ilerleyişi, doğal olarak, Kuzey Suriye halkında büyük bir korku yarattı. Hıristiyanlar hâlâ karısı Nasturi olan Hülagu ile Müslümanlara karşı bir ittifak oluşturmak ümidindeydiler. Kilikya'daki Ermeni Kral Hethum 1246'da Moğolların egemenliğini kabul etmiş ve yıllık haraç ödemek karşılığında kısmen bağımsız kalabilmişti. Hethum damadı

(hem Antakya kentinin hem de Trablus eyaletinin yöneticisi) VI. Bohemond'u Hülagu'nun ordusu ile işbirliği yapmaya ikna etti. Halep ve Şam'daki Eyyubi emiri el-Nasır da Moğolların istilasını önlemek amacıyla 1251'den beri haraç ödemekteydi ama 1250 sonbaharında ordu Suriye'ye doğru ilerlerken uzlaşma politikasının çok kısıtlı olduğu meydandaydı.[2]

Ayn Calud Savaşı

Moğolların ilerleyişi Yakındoğu'daki Müslümanlarda büyük bir panik ve kargaşa yarattı ve Memluklar arasında yeni bir birlik duygusuna yol açtı. 1250 Kasım'ına Kutuz genç sultanı tahttan indirip kendisini Mısır'ın yeni yöneticisi olarak ilan ederken Moğol tehdidini gerekçe olarak gösterdi. Aynı dönemde el-Nasır'ın gücü de giderek azalmaktaydı. Şam yakınlarında konuşlanan Eyyubi emiri Moğollar'ın Halep'e doğru ilerleyişi karşısında korkudan donup kalmıştı; gerçekten de ta İran'dan kopup gelen göçmen dalgası Güney Suriye'ye akarken hiçbir harekette bulunmadı.

1260 başında Hülagu Hethum ve VI. Bohemond'un yardımıyla Halep'i kuşattı. Şubat sonunda kent ele geçirildi ve altı gün süren bir şiddet çılgınlığı yaşandı. Bohemond bizzat kentin merkez camisini ateşe verdi ve daha sonra Moğollara yardım ettiği için Latin Kilisesi tarafından aforoz edilmesine karşın prens 1260'taki bu anlaşma sayesinde son derece zengin topraklara sahip oldu ve Lazkiye limanının da Frankların kontrolüne geçmesini sağladı. Hülagu Halep'ten sonra Harim ve Humus'u da ele geçirmek üzere ilerledi ve kısa sürede tüm kuzey Suriye'ye egemen oldu. Bu olaylar el-Nasır'ın Şam'dan kaçmasına yol açtı ve kent halkı Halep'tekine benzer olaylar yaşamamak için Moğollara teslim olmayı seçti. Böylece 1260 Mart'ında Moğol general Ketboğa İslamiyet'in Suriye'deki eski başkentini işgal etmek üzere geldi. Korkuyla sinmiş olan el-Nasır kısa sürede yakalanıp Hülagu'ya gönderildi; orada bir süre değerli bir rehin muamelesi gördü. Bu arada Mengü'nün ölüm haberini alan Hülagu kardeşi Kubilay'ın

1260'ta Memluklar ve Moğollar
Karadeniz
Konstantinopolis
Ege Denizi
ANADOLU SELÇUKLULARI
HİLİHİA ERMENİSTANI
Konya
Tarsus
Edessa
el-Bira
Halep
Antakya
Kıbrıs
Trablus
SURİYE
Akdeniz
Şam
Akra
Ayn Calud
İskenderiye
Dimyat
Kudüs
Kahire
Akabe
ARABİSTAN
MEMLUK SULTANLIĞI
Nil N.
Kızıldeniz
Dicle N.
Hazar Denizi
Musul
MOĞOL İLHANLI DEVLETİ
Hemedan
Fırat N.
Bağdat
İsfahan
Şiraz
Basra Körfezi
K
Kalan Latin Toprakları
0 100 200 300 mil
0 100 200 300 400 500 km

yeni Han olmasını sağlamak için ordusunun büyük bir kısmı ile Suriye'den ayrıldı. Bunun sonucunda Ketboğa kısıtlı bir ordu ile Suriye'deki Moğol yönetiminin başında kaldı ama gene de o yaz Eyyubilerin Ürdün Ötesi'ndeki topraklarını teslim almayı başardı.

Moğolların Kutsal Topraklara fazla bir direniş görmeden dalışı ve Eyyubi dünyasını altüst edişi karşısında Doğu Akdeniz'de hiç kimsenin bu ilerleyişi durduracak gücü ve kaynağı bulunmadığı ortadaydı. Kudüs Krallığı'ndaki Franklar Moğolların yanında yer almaya Antakya prensi Bohemond kadar istekli değillerdi; bunun bir Müslüman düşmanın yerini başka ve çok daha tehlikeli bir düşmanın alması anlamına geldiğinin bilincindeydiler. Doğrudan savaşmayı önlemek amacıyla Latinler tarafsızlık politikasını benimsediler.[3]

Bu nedenle 1260 ortalarında Moğol ordusuna karşı çıkabilecek tek bir güç vardı: Memluklar. Bu dönemde Baybars Eyyubi efendilerinin Moğollara karşı direnemeyeceklerini görmüştü ve bu yüzden Kutuz'la arasını düzeltmek amacıyla Bahriye'nin kalan üyeleri ile birlikte Mart'ta Kahire'ye geldi. Burada gergin bir görüşme yaşandı, tarafların birbirine olan nefreti ve düşmanlığı sumenin hemen altındaydı. Her ikisi de diğerinin neyin peşinde olduğunu biliyordu ve Kutuz'un Aktay'ın öldürülmesindeki rolü Baybars'ın aklından çıkmıyordu. Müslüman bir yorumcu karşılıklı duydukları nefretin gözlerinden okunduğunu söylüyor.

Memluklar şimdi çok önemli bir ikilemle karşı karşıya idiler: Moğollara direnmek ya da onları yatıştırmak. Hiç değilse bu konuda Kutuz ve Baybars aynı görüşteydiler. O yaz başında Hülagu'nun Kahire'ye gönderdiği bir delegasyon Memlukların teslim olmasını istemişti. Delegeler anında öldürülmüş, cesetleri ikiye bölünmüş ve kelleleri Kahire kapılarından birine asılmıştı. Bu hareket Memlukların savaşa hazır olduğunu göstermekteydi. Mısır'da kalıp kendi topraklarında bir saldırıyı karşılamak yerine ordusu hazır zayıfken Ketboğa'ya

saldırmaya karar verdiler. Eğer başarırlarsa bu cesur strateji Memlukların Yakındoğu'nun neredeyse tamamına sahip çıkmalarını sağlayacaktı. Öte yandan göze alınacak riskler de muazzamdı, zira doğrudan doğruya Moğollarla, diğer tüm orduların boyun eğmek zorunda kaldığı yenilmez bir düşmanla savaşacaklardı.

1260 yazı ortalarında Memluklar daha önce Eyyubilerin emrinde bulunmuş Müslüman birlikleri de toparlayarak Mısır'dan yola çıktılar. Baybars Memlukların ön saflarına komuta ediyordu ve Kutuz'la birlikte bir savaş planı hazırlamışlardı. Frankların da fiilen katılımını sağlamaya çalıştılar. Onlar bunu reddedip tarafsızlık politikalarını sürdürdüler ama Müslümanların kuzeye doğru yolculuklarında tacize uğramadan Latin topraklarından geçerek Akra'ya ulaşmalarına izin verdiler. Bu harekâtın haberini alan ve o sırada Baalbek'te (Lübnan'da) bulunan Ketboğa Gürcistan, Kilikya'daki Ermenistan ve Müslüman Humus'tan topladığı birliklerle güneye yöneldi.

Yakındoğu'nun kaderini belirleyecek olan büyük savaş Cezire'deki Ayn Calud'da başladı. Selahaddin de 1183'te Franklarla burada savaşmak istemişti. Öncü birliklerin başında bulunan Baybars Moğol ordusunu bu küçük yerleşim yerinin yanında Gilboa Dağı'nın eteğinde kamp halinde buldu. Kutuz'la birlikte Memluk ordusunu güneydoğudaki Cezire Vadisi'ne yönlendirip 3 Eylül 1260'ta saldırıya geçtiler. İki ordunun insan gücü aşağı yukarı denkti, her biri 10.000 ila 12.000 askere sahipti, bu yüzden ortaçağ savaşları açısından her ikisi de büyük bir kumar oynamaktaydı. Kutuz ve Baybars yetenekli ve cesur komutanlar olduklarını kanıtlayarak iki büyük saldırıyı püskürttüler ve çok kritik bir anda Moğolların sol kanadında bulunan Humuslu Müslümanlar savaş alanından kaçtı. Böylece savaş Memlukların lehine döndü; Moğolları kuşatıp Ketboğa'yı öldürdüler. Tarihin bu dönüm noktasında önlenemez görünen Moğol istilası Müslümanların bu yeni gücü tarafından durdurulmuş oldu.

Moğol İmparatorluğunun yalnızca bir kolu yenilgiye uğratılmıştı ve bunun bir bedeli vardı; Yakındoğu'ya henüz dönemeyen Hülagu haberi alınca çılgına dönerek el-Nasır'ı öldürttü. Öte yandan Ayn Calud zaferi Memluk Sultanlığı'nın geleceği açısından çok önemliydi. Savaş sonrasında Kutuz Şam ve Halep'e hakim oldu ve iki yakınını buralara vali yaptı. Bu gelişme Baybars'ın beklentilerine ters düştü, çünkü Kutuz onu Halep valisi yapacağına dair verdiği sözü yerine getirmemişti (belki de bunun nedeni Mısır'dan bu kadar uzakta kendisine rakip bir güç oluşmasını istememesiydi). Sultan ve düş kırıklığına uğrayan general muzaffer bir eda ile Mısır'a doğru yola çıktılar.[4]

22 Ekim 1260'ta Kutuz ve emirleri Kahire'ye doğru Mısır çölünden geçerken sultan en sevdiği eğlencelerden biri olan avlanmak amacıyla mola verdi. Baybars ile küçük bir grup onunla birlikte ava çıkmayı kabul ettiler ama kamptan biraz uzaklaşınca Kutuz'u öldürdüler. Bu suikastla ilgili farklı söylentiler var ama anlaşıldığına göre Baybars sultandan bir istekte bulunuyor (muhtemelen bir cariye istiyor) ve Kutuz kabul edince de sultanın elini öpmek için yaklaşıyor. Hemen ardından Kutuz'un kollarını yakalayıp onun silahına davranmasını engelliyor ve bir diğer emir de kılıcını boğazına saplıyor. Bu ilk saldırıdan sonra diğerleri de işe karışıyor ve sultan kılıç darbeleri altında hayatını kaybediyor.

Bu tuzağı Baybars'ın hazırladığı söyleniyor ama bu kesin değil. Kampa döndüklerinde sultanın çadırında tüm önde gelen Memluk emirleri ile bir toplantı düzenleniyor. Ortak Türk geleneklerine göre bu seçkin memluklar eşit düzeydeydiler ve yeni lider bunların arasından seçilecekti. Baybars Kutuz'un katili olarak başa geçmesi gerektiğini söylerken bu iddiasını çekici kılmak için destekçilerine çeşitli ödüller vaat etti. Böylece kan dökerek ve sözler vererek Baybars yeni Memluk sultanı oldu; bundan böyle Yakındoğu'da Moğollara ve Latinlere karşı Müslümanları yönlendirme sorumluluğunu o üstlenecekti.[5]

BAYBARS VE MEMLUK SULTANLIĞI

1260 sonbaharında Baybars sultanlıktaki gücünün çok kırılgan olduğunun farkındaydı. Hemen harekete geçip –Selahaddin'in güç kaynağı olan– ünlü başkent Kahire'de dizginleri ele aldı ve çok sayıda emire yetki ve servet bağışladı. Ayrıca sağ kalan Bahriye memlukları onun kişisel muhafızları oldu. Alayın Nil kıyısındaki eski kışlası onarıldı ve Kalavun dahil sultanın en güvendiği emirlerin komutasına verildi.

Baybars'ın en önemli sorunu yönetimini meşrulaştırmak ve Memluk iktidarını Mısır'da yaygınlaştırmaktı. Öte yandan yeni sultan Doğu Akdeniz'deki yeni ortamı değerlendirecek ve ona uyum sağlayacak politik ve siyasi öngörüye sahipti. Geçmişte Müslüman liderler İslam'da birliği sağlamaya çalışmış ve kimi zaman Kutsal Topraklarda Franklarla çatışmışlardı. Şimdi durum değişmiş ve farklı bir anlayış oluşmuştu. 1260'tan sonra en hassas bölgeler baş düşmanın –Moğol İmparatorluğu'nun– İslam'a saldırabileceği Suriye'nin kuzeyi ve doğusuydu. Bu tehlikeye karşı bu sınırlarda savunma güçlendirilmeli ve Yakındoğu'da bölünmez bir birlik içinde güçlü bir devlet oluşturulmalıydı.

Latin Hıristiyanlar ikinci dereceden bir tehlike idiler. Coğrafi olarak onlar Baybars'ın birlik ve Moğollara karşı güvenlik sağlamak istediği Suriye, Lübnan ve Filistin bölgelerinde yaşıyorlardı. Baybars, haklı olarak, La Forbie'deki yenilgiden sonra Deniz Ötesi'ndeki Frankların zayıf düştüğünü düşünüyordu. Kendi başlarına bir tehdit oluşturmamaktaydılar. Öte yandan bir dış güç –bir Moğol ordusu ya da Batı'dan gelen bir Haçlı ordusu– ile ittifak kurmaları durumunda Yakındoğu'da can sıkıcı bir ikinci cephe oluşturabilirlerdi. Bu yüzden Haçlı devletlerinin tarafsız kalması sağlanmalıydı.

Bu sıkıntıların bilincinde olan Baybars 1260 başlarında Müslüman Yakındoğu'yu yeniden şekillendirmeye çalışarak güçlü ve otoriter bir rejim kurdu. Aynı zamanda Memluk devletini de savaşa hazırlıklı kıldı. Bu savaş Moğollara ya da Hıristiyanlara karşı verilebilirdi. Böylece yeni sultan iktidardaki ilk yılla-

rını Kutsal Toprakların egemenliği uğruna yapılan mücadeleyi kazanmak için hazırlık yaparak geçirdi.

İslam'ın koruyucusu

Başlangıçta Baybars'ın iktidarı sallantıdaydı: Oluşum halindeki bir Memluk devletinin başına geçmişti ve iki sultanın, Turan Şah ile Kutuz'un öldürülmesinde rol almıştı. Böylesine şaibeli bir geçmiş yüzünden her an bir ayaklanma ya da karşı darbe gerçekleşebilirdi ve memluk emirlerinin sadakati tam olarak sağlanmamıştı. Öte yandan 1260 sonlarında yeni sultan önemli avantajlara sahipti. Moğol istilasından ve Ayn Calud Savaşı'ndan sonra Suriye ve Filistin'de Eyyubi yönetiminden geri kalanlar darmadağın olmuşlardı ve Kutsal Topraklar Memlukların egemenliği altına girmeye hazırdı. Bu nedenle, yıllarca Yakındoğu'yu birleştirmeye çalışmış olan Nureddin ve Selahaddin'in aksine, Baybars yönetiminin başlangıcında Şam ve Halep'e egemen oldu ve buralara Kahire'nin denetiminde bölgesel yöneticiler atadı.

Bir yandan da Baybars yönetimini meşru kılmak için Ayn Calud'da kazanılan zaferden yararlandı. Kendisini İslam'ın koruyucusu ilan ederek savaş alanında bir anıt yaptırdı ve Kutuz'un mezarını yıkarak bu çatışmanın "kahramanlarından" biri olduğu iddiasını yerle bir etti. Baybars'ın veziri ve resmi tarihçisi olan Abdülzahir bu savaşı anlatırken onun bu zaferi neredeyse tek başına kazandığını ileri sürmekteydi. Sultan bir taraftan da aslanlı amblemi ile (pençesi havada, sola doğru yürüyen aslan) kendi kişisel kültünü geliştirmekteydi. Bu amblem Baybars'ın bastırdığı paralarda, hükümet binalarında ve yaptırdığı köprülerde yer almaktaydı. Memluk devletinin 1260'larda güçlü düşmanların tehdidi altında bulunduğu doğruydu ama Baybars bundan yararlanarak eşi görülmemiş güçte bir ordu oluşturmayı ve sınırsız bir yetkiye sahip olmayı başardı.[6]

Baybars sultanlıktaki gücünü pekiştirmek için ustaca önlemler aldı. Yeni Memluk rejiminin İslam'ın geleneksel yasal

ve dinsel hiyerarşisiyle uyum içinde olmasını sağlamak için yeniden Sünni Abbasi halifeliğini canlandırdı. 1261 Haziran'ında Baybars Abbasi hanedanına mensup birini bulduğunu iddia etti. Adamın soy ağacı özenle seçilmiş Kahireli hukuk ve dinadamları ile emirler tarafından incelendi ve sonunda yeni Halife el-Mustansır olarak ilan edildi. Bundan sonra Baybars halifeye bağlılık yemini ederek her zaman dine saygı duyup inancını koruyacağına, adil ve yasalara uyan bir yönetici olacağına, Sünni inancının koruyucusu olacağına ve İslam'ın düşmanlarına karşı cihat açacağına söz verdi. Buna karşılık el-Mustansır Baybars'ı tüm Müslüman dünyasının tek ve güçlü sultanı olarak ilan etti. Böylece yalnızca Mısır, Filistin ve Suriye'de egemen olmakla kalmayacak, toprakları genişletmek için büyük kampanyalara da girişebilecekti. İktidarının son göstergesi olarak Baybars düzenlenen törende geleneksel olarak Abbasiler tarafından giyilen siyah türban ile menekşe renginde bir kaftan ve altın tokalı pabuçlar giyip tören kılıcını kuşandı. Sonra o ve halife Kahire'de bir geçit törenine katıldılar. Bu andan itibaren Baybars kendi iktidarıyla çelişmediği sürece halifenin yetkisini kabulde titizlik gösterdi. Cuma hutbelerinde hem sultanın hem de halifenin isimleri zikredildi; aynı şekilde Memluk paralarında da her ikisinin isimleri yer aldı.

Sultanlığının geleneksel havasını sürdürmek ve geliştirmek adına Baybars iki Müslüman liderle bağlantı kurdu. İlki, el-Salih Eyyubi (Baybars'ın eski efendisi) şimdi Eyyubilerin son yasal sultanı, Baybars da onun yasal vârisi olarak lanse ediliyordu. Bu 1250'lerdeki kanlı çatışmaları göz ardı etmek adına kurnaz bir manevraydı. Sultan aynı zamanda Frankların fatihi ve ideal *mücahit* olarak tanınan Selahaddin'i kendine örnek almaktaydı. Dinin koruyucusu olarak cömertliği göstermek için Baybars Kahire'de harap durumdaki el-Ezher Camisi'ni onarmaya koyuldu. Aynı zamanda el-Salih'in mezarının yanına yeni bir cami ve medrese yaptırdı. Sultan Kudüs'e de gitti ve oradaki Kubbet'üs Sahra ile Aksa Camisi'ni onarttı;

her ikisi de Eyyubilerin saltanatının son döneminde hayli bakımsız kalmışlardı.

Bu ilk yıllarda benzer uygulamalar yapıldı. "Adil" bir yönetici olduğunu göstermek için Baybars Kutuz tarafından alınan savaş vergilerini kaldırdı ve Kahire ve Şam'da adalet sarayları yaptırdı, aynı zamanda devlet tarafından el konulan mallar için tüccarlara hak ettikleri paraların ödenmesini emretti. Bu önlemler sonucu sultan Yakındoğu'daki halkından büyük destek gördü; bu da diğer memluk rakiplerine karşı durumunu güçlendirdi.[7]

Memluk devletindeki merkezi iktidar

Baybars Memluk sultanlığını ve kendi yönetimini meşrulaştırmaya çalışırken hükümet ve idare mekanizmalarını merkezileştirme yolunda da adımlar attı. Memluk egemenliğindeki Kahire Yakındoğu'da Müslümanlığın tartışılmaz başkenti oldu ve sultan ortaçağ döneminde daha önce hiç görülmemiş despotça bir yetkiye sahip oldu. Kendinden önceki yöneticilerin aksine Baybars devlet gelirlerini titizlikle inceliyor ve Memluk hazinesini denetliyordu. Bu önlemler ona önemli reformları gerçekleştirmesine yetecek olanakları sağladı.

Sultan olarak Baybars Memlukların tüm emirlerine tartışmasız uymasını bekliyordu ve yerel yönetimlerde bunu sağlamak için doğrudan baskı ve propaganda unsurlarından yararlandı. Örneğin, savaş için asker toplama emrini kısa zamanda yerine getiremeyen emirler üç gün boyunca ellerinden asılıyorlardı. Ayaklanmaya kalkışanlar derhal cezalandırılıyor, gözlerinin oyulmasından çarmıha gerilmeye kadar çeşitli işkencelere tabi tutuluyorlardı. Kendinden önce Nureddin ve Selahaddin'in yaptığı gibi Baybars da despot yönetimine gerekçe olarak dış tehditlerle ilgili duyulan korkuyu kullanıyordu ama şimdi buna yeni bir unsur eklenmiş ve Moğollar bir numaralı devlet düşmanı ilan edilmişti. Sultan 1263'te Ürdün Ötesi'ndeki ufak Eyyubi prensliğinin yöneticisi el-Mugit'i devirmek istediğinde onu İlhanlılarla işbirliği yapmakla suçla-

mış ve buna kanıt olarak Hülagu tarafından el-Mugit'e yazıldığı iddia edilen mektuplar göstermişti.

Kurnazlık ve gaddarlık bir yana, Baybars'ın Yakındoğu'daki en büyük reformu iletişim alanındaydı. Ortaçağda Müslüman Doğu Akdeniz'i Mısır'dan yönetmeyi başaran ilk Müslüman yönetici oldu, çünkü haberleşme şebekesine büyük yatırım yaptı. Yüzyıllar önce Bizanslılar ve Abbasiler haberleşmek için posta tatarları kullanmışlardı ama artık bu geride kalmıştı. Baybars kendi *barid* ya da posta sistemi için titizlikle seçilmiş, güvenilir, sadakatleri ödüllendirilen atlı habercilerden yararlandı. Ülkenin anayollarında bulunan son derece bakımlı duraklarda at değiştiren haberciler Şam'dan Kahire'ye dört günde ulaşabiliyorlardı. Acil durumda bu süre üç güne iniyordu. *Barid*'i yalnızca sultan kullanabiliyordu ve mektuplar nerede olursa olsun doğrudan doğruya Baybars'a teslim ediliyordu. Bir keresinde hamamda iken haberciyi kabul etmişti. İletişimin düzenli ve hızlı olması için anayollar ve köprüler sürekli onarım görüyordu ve *barid* zaman zaman güvercinler ve yakılan ateşlerle de destekleniyordu. Bu dikkate değer ve pahalı düzenleme sayesinde Baybars Memluk devletinin en uzak noktalarıyla, özellikle Moğollara komşu kuzey ve doğu sınır bölgeleriyle sürekli bağlantı içinde oluyor, dolayısıyla her türlü askeri tehdit ya da sivil ayaklanma durumunda oralara görülmedik bir hızla ulaşabiliyordu.[8]

Baybars güçlü ve enerjik yönetimi, 1260'lardaki uygulamaları ve idari reformları ile Memluk devletini geliştirirken kendi konumunu da pekiştirdi. Öte yandan Baybars'ın yönetiminde hatalar da yok değildi. Merkezileşen bu hükümetin başarısı sultanın kişisel niteliklerine ve becerilerine bağlıydı, dolayısıyla kaftanı devretmek konusunda hiç de hevesli değildi. Memluk sultanının seçimle gelmesini engellemek isteyen Baybars 1264 Ağustos'unda dört yaşındaki oğlu Maraka'yı ortak sultan ilan ederek kendi aile hanedanını oluşturmaya çalıştı. Sultanlık için seçkin memlukların soyuna değil erdemlerine bakıldığından bu planın yürüyüp yürüyemeyeceği ileride görülecekti.

Öte yandan Baybars ilk yıllarda *sufi* Kadir el-Mihrani ile oldukça tedirgin edici bir ilişkiye girdi. Kâhin olduğu söylenen ama Memluk sarayındaki çoğunluk tarafından sahtekâr gözüyle bakılan Kadir 1263'te sultanın Filistin'e ziyaretlerinden birinde Baybars ile dost oldu. *Sufi*'nin gelecekteki Memluk zaferleriyle ilgili kehanetlerinden (bunların çoğu doğru çıktı) etkilenen Baybars ona Kahire, Kudüs ve Şam'da toprak verdi. Kadir sultanın yakın çevresine rahatlıkla girip çıkmaktaydı ve devlet işlerinde de söz sahibi olduğu söyleniyordu. Bu Baybars'ın önde gelen memluk subaylarını tedirgin etmekteydi. Bu garip ilişki Baybars gibi soğukkanlı bir despotun bile pohpohlanmaktan hoşlandığını gösteriyordu. Bu onun savunmasının zayıf noktasıydı ve ileride giderilmesi gerekiyordu.

Memluk diplomasisi

Baybars'ın Memluk devletini geliştirmek için 1260'ların başında Müslüman Doğu Akdeniz'de harcadığı zaman ve kaynaklara –ve ileride yararını göreceği ordudaki reformlara– bakarak sultanın dış dünya ile ilgilenmediği, diplomatik ilişkilere sırtını çevirdiği düşünülebilir. Aslında o uluslararası sahnede faal ve yetkin bir oyuncu idi. Baybars birbirine bağlı üç hedefle ilgili olarak görüşmeler yapıyordu: Latin Batı ile Moğollar arasında bir işbirliği olasılığını ortadan kaldırmak; araya nifak sokarak Altın Ordu ile İlhanlılar arasındaki rekabeti körüklemek; Rus steplerinden gelen köleleri sahiplenmek.

İktidara geldiği ilk yıl Baybars eski İmparator II. Frederick'in gayrimeşru oğlu Sicilya Kralı Manfred (1258-66) ile temasa geçti. Mısır ile Hohenstaufen arasındaki geleneksel yakın ilişkiyi sürdürmek ve Manfred'in papaya karşı politikalarını desteklemek amacıyla sultan Sicilya sarayına çok değerli armağanlar taşıyan temsilciler gönderdi; bunların arasında –yenilmezlik ünlerinin lekelendiğini kanıtlayan– atları ve silahlarıyla birlikte Moğol esirler de yer almaktaydı. Manfred'in ölümünden son-

ra Baybars bu kez onun rakibi ve vârisi olan, Fransa kralı IX. Louis'nin açgözlü kardeşi Anjou'lu Charles ile ilişki kurdu.

Aynı zamanda sultan 1261'de Altın Ordu ile de görüşmelere başladı. O yöredeki Moğol hükümdar Berke Han (1257-66) İslam dinini kabul etmiş ve İran'daki İlhanlılarla büyük bir iktidar savaşına girmişti. Baybars Berke'nin dinsel yakınlığını onurlandırmak için Mekke, Medine ve Kudüs'teki Cuma hutbelerinde onun isminin geçmesini sağladı ve eşiti gibi davranarak Altın Ordu'da steplerden beslenen esir pazarlarından yararlanırken bir yandan da Memluk sultanlığının Küçük Asya ile kuzeydeki sınırlarını güvenceye aldı. Sultan Kıpçak kölelerin Karadeniz'den Mısır'a kadar güvenli geçişini sağlamak için –Akdeniz havzasında başlıca esir taşıyıcısı olan– Cenevizlilerle de anlaşmalar yaptı. Bu İtalyan tacirler kısa süre önce "Aziz Sabas Savaşı" diye anılan, Akra ve Filistin'de ekonomik ve politik üstünlük sağlamak için Venediklilerle iki yıl süren mücadelede yenik düşmüşlerdi. Bu içsavaş 1258'de yenilgiyle sona erince Cenevizliler merkezlerini Sur'a taşıdılar ve 1200'ler ve sonrasında Memluklarla ticaret yapmaktan mutluluk duydular. Baybars Ceneviz gemilerinin Boğaz'dan rahatça geçebilmesi için 1261'de Latin Romanya'nın çöküşünden sonra Konstantinopolis'e geri dönerek tahta oturan Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos ile de anlaşmalar imzaladı.[9]

Saray politikalarından çok savaş sanatında deneyimli bir memluk olarak Sultan Baybars bu karmaşık diplomatik ilişkileri son derece yetenekli ve güvenli biçimde yürüttü; bir yandan da İlhanlılar ile Latin Deniz Ötesi'ni yalnızlaştıracak manevralarda bulunmaktaydı.

Memluk savaş makinesinin mükemmelleştirilmesi

1260 ve 1265 yılları arasında Baybars diplomasi ve devlet yönetimi alanlarında son derece faaldi. Öte yandan savaş için acil ve etkin hazırlık yapması gerektiğinin de bilincinde olarak orduyu da düzene sokmaya çalışıyordu. Sultanın esas

gayesi Moğollara ve Doğu Akdenizli Franklara karşı cihada girişmekti. Bu alandaki zaferleri konumunu ve ününü daha da pekiştirecek ve Doğu Akdeniz'de Müslüman egemenliğini sağlayacaktı.

İlk andan başlayarak Memluk ülkesinin fiziksel savunmasını güçlendirecek adımlar atıldı. Mısır'da İskenderiye'nin kaleleri güçlendirildi ve Dimyat'ta Nil'in ağzı kısmen kapatılarak deltaya IX. Louis'nin gerçekleştirdiğine benzer bir çıkarma yapılması engellendi. Suriye'de Moğollar tarafından yıkılan Şam, Baalbek ve Şeyzar surları yeniden yapıldı. Kuzeybatıda Fırat Nehri kıyısında –halen İlhanlılarla sınır oluşturan– el-Bira kalesi stratejik bir istihkâma dönüştürüldü. Kale berkitildi ve çok sayıda asker yerleştirildi; Baybars buradaki güvenlik önlemlerini *barid* aracılığı ile yakından izliyordu. El-Bira 1264 yılında İlhanlıların ilk ciddi saldırısına karşı koyarak değerini kanıtladı. Altın Ordu ile İran'daki Moğollar arasında süren savaşların yoğunluğunu yitirdiği bir dönemde yapılan bu saldırı sultanın ordularını harekete geçirmesine sebep oldu ama tam Mısır'dan ayrılacağı sırada İlhanlıların el-Bira'daki başarısız kuşatmayı kaldırıp geri çekildikleri haberini aldı.

Kalelerin yanı sıra ve ötesinde Sultan Baybars orduyu Memluk devletinin temeli olarak görüyordu. Mevcut askere alma sistemini benimseyip geliştiren sultan önce Kıpçak Türklerinden sonra da Kafkasyalılardan oluşan binlerce genç esir satın aldı. Bu delikanlılar *memluk* birlikleri olarak eğitildiler, sonra da on sekiz yaşına gelince Memluk Sultanlığı'ndaki efendilerinin hizmetine girdiler. Bu sayede ordu devamlı olarak gençleştirildi –günümüz tarihçilerinden biri buna "tek kuşak soyluları" diyor. *Memluk* soyundan gelen çocuklar seçkin askerler arasında yer almıyor, fakat ordunun *halka* adı verilen yedek kuvvetlerine yazılabiliyorlardı.

Baybars Memluk ordusunun oluşması, eğitimi ve gelişmesi için büyük maddi katkıda bulundu. Toplam olarak *memlukların* sayısı dört katına yani yaklaşık 40.000 süvariye çıkarıldı.

Bunların temelini saraydaki 4.000 kişilik *memluk* birliği teşkil ediyordu. Bunlar Baybars'ın Kahire kalesinde özel eğitim gören seçkin askerleriydi. Burada kılıç kullanma sanatını öğreniyor, her gün kılıcı aynı noktaya 1000 defa saplayarak isabetli darbe indirmekte ve at üstünde ters eğimli kompozit yaylarla ok atmakta ustalık kazanıyorlardı. Sultan ordunun her kademesinde sıkı disiplin ve sürekli eğitim istiyordu. Saltanat sürdüğü dönem içerisinde Kahire'de iki kocaman hipodrom inşa edildi. Burada süvarilerin becerileri ve savaş yetenekleri geliştiriliyordu. Başkentte olduğu günlerde Baybars mutlaka bu eğitimlere katılıyor, profesyonellik ve kararlılığıyla askerlerine örnek oluyordu. *Memluk*ların yeni silahları ve teknikleri öğrenmesinde ısrar ediyordu; bazı okçular at üstündeyken Bizans ateşine batırılmış ok atmayı bile deniyorlardı.[10]

On sekizine gelen *memluk*lara maaş bağlanıyordu ama kendi atlarını, zırhlarını ve silahlarını temin etmek zorundaydılar. Askerlerin üniformalarının gerektiği gibi olup olmadığını görmek için Baybars onları teftiş ediyordu. Bu teftişlerde tüm ordu, tam donanımlı olarak gün boyu sultanın önünde geçit töreni yapıyordu (bundan amaç kimsenin malzemeleri paylaşmadığından emin olmaktı). Geçit törenine katılmamanın cezası ölümdü. Korku unsurundan seferler sırasında da yararlanılıyordu. Sefer sırasında şarap içmek yasaktı ve bu yasağı delen asker o anda asılıyordu.

Baybars Memluk silahlı kuvvetlerindeki insan öğesini takviye etmek için bazı ağır silah tiplerine yatırım yaptı. Kuşatma silahlarının, özellikle balans ağırlıklı mancınıklar ya da diğer adıyla trebüşetlerin geliştirilmesine özen gösterildi. Bu aygıtlar Memluk kuşatma silahlarının temel öğeleri oldu. Sökülüp taşınabilen ve alanda yeniden kurulabilen bu aygıtların en büyüğü 250 kiloluk taş parçaları fırlatabiliyordu. Güçlü bir ordunun yanı sıra Baybars doğru ve güncel istihbarata da çok değer veriyordu. Bu nedenle Yakındoğu'nun tümünde bir casus ve gözcü ağı oluşturdu, Moğol ve Frank topluluklarına sızan ajanlarından gelen raporları okudu. Bu arada Doğu

Akdeniz'deki konargöçer Bedevilere de cömert davranarak onların desteğini kazandı ve gerek çatışmalarda gerekse bilgi toplamakta onlardan çok yararlandı.

Tüm bu yöntemler sayesinde Baybars Haçlı Seferleri çağının en güçlü Müslüman ordusunu yarattı. Bu, Kutsal Topraklarda şimdiye dek görülmüş en disiplinli, en acımasız ve en kalabalık orduydu; o dönemin en mükemmel savaş makinesiydi.[11] İktidarını meşrulaştıran ve pekiştiren sultan, Yakındoğu'daki İslam birliğini arkasına alarak, 1265'te bu ölümcül silahı *cihat* adına kullanmaya hazırdı.

FRANKLARLA SAVAŞ

Kendinden önceki Eyyubi yöneticilerin aksine Sultan Baybars Deniz Ötesi'yle anlaşmaya hemen hiç niyetli görünmüyordu. Ticari bağlantıların devamını sağlamak ve Batı Avrupa'dan gelecek Haçlı Seferlerini engellemek amacıyla Franklara şirin görünmek yerine Latinleri Doğu Akdeniz'den tümüyle söküp atmak peşindeydi. Baybars bu sayede ticaret akışının yeniden Memluk elindeki Mısır'a yönlendirilebileceğini ve Kutsal Topraklarda tutunacak dalı kalmayan Batı'nın saldırı girişimlerinin başarısız olacağını düşünüyordu. Sultan her zaman bir Moğol tehdidini göz önünde bulunduruyordu ama bu onun Haçlı devletlerine bir dizi acımasız saldırıda bulunmasını engellemedi.

1260 başlarında Memluk dünyasında hazırlıklar sürerken Baybars Frank Filistin'e keşif niteliğinde birkaç akın düzenledi; bunlardan elde ettiği tek dikkate değer sonuç Nasıra'daki bir kilisenin yerle bir edilmesi oldu. Geniş çapta bir düşmanlığı engellemek amacıyla sultan artık son derece dağılmış ve zayıflamış durumda olan Latin krallığı içindeki birtakım hiziplerle belli koşullar içeren barış anlaşmaları imzaladı. Bunların en önemlisi Deniz Ötesi'ndeki ünlü baronların sonuncusu, Yafa kontu Ibelin'li John ile yapılandı. Baybars John'un barış talebini onayladı ve buna karşılık Mısır'dan Filistin'deki

Memluk bölgelerine gönderilen hububat için Yafa limanından yararlandı. Öte yandan 1265'te Moğolların el-Bira kuşatması başarısız olunca Baybars'ın Franklara saldırısı tam olarak başladı.

Yıkım yolu

Bunu izleyen üç yıl boyunca Sultan Baybars acımasız bir istila ve yıkım kampanyası yürüttü; 1187'deki Hıttin Savaşı'ndan beri yaşanmamış oranda bir çatışmaya girişti. Bu savaşa gerekçe olarak Frankları Moğolların kuzeyde Memluk topraklarını işgaline destek vermekle suçladı. 1265 başında kendi saldırısını başlattı. Baybars daha önceleri Frankların ordusunu savaş alanında yenmeyi amaçlamış olabilirdi ama artık bu ordunun yerinde yeller esiyordu. Dolayısıyla sultan Latin yerleşim bölgelerini fazla zorlanmadan ele geçirebilirdi.

Ocak ayında Memluk ordusu Arsuf limanı yakınında kamp kurdu. Baybars kendi çadırının yanına muazzam bir çadır kurdurdu ve bunun içine beş tane trebüşet tipinde mancınık yerleştirildi. Kuşatma hazırlığı tamamlandıktan sonra ordu 27 Şubat'ta Latinlerin elindeki Cezire limanına doğru yürüyüşe geçti. Birdenbire ortaya çıkan Müslümanlar kısa sürede kentin aşağı kısmını ele geçirdiler; Hıristiyanlar da içkaleye sığındılar; içkale IX. Louis tarafından berkitilmişti. Sultan mancınıkları harekete geçirdi ve taşlar ile Bizans ateşi düşmanın üstüne yağarken kendisi de kurulan kuşatma kulesinin üstünden saldırıya geçti. 5 Mart'ta hezimete uğrayan düşman Akra'dan gönderilen gemilere binerek Cezire'den kaçtı ve Baybars kentin ve kalenin yerle bir edilmesini emretti.

Sultan bir kez daha hedefini açıklamadan 19 Mart'ta güneye yöneldi ve çevresinde derin bir hendek bulunan ve iyi korunmuş olan Arsuf'u kuşattı. Önceleri Kalavun'un emrindeki Memluklar bu hendeği (çevredeki ormanlardan kesilen) ağaçlarla doldurmayı denediler ama düşman geceleyin bunları ateşe vermeyi başardı. Bunun üzerine Baybars kenti taş

yağmuruna tuttu ve garnizon 30 Ağustos 1265'te teslim olarak esir alındı. Böylesine korkunç bir saldırı karşısında Akra'da konuşlanmış az sayıdaki Frank tamamen çaresizdi. Sözde Kudüs kralı olan Lusignan'lı Hugh yanında az sayıdaki destekle birlikte 23 Nisan'da Kıbrıs'tan buraya geldikten sonra bile Memluk işgalini engellemek için harekete geçilmedi. Mayıs başında Baybars Arsuf'un yerle bir edilmesini emretti ve muzaffer bir komutan olarak Hıristiyan esirleri Mısır'a götürdü; esirler Kahire'ye boyunlarına asılı kırık haçlarla girmek zorunda bırakıldılar. O yaz sultan Sicilya'lı Manfred'e bu başarılarını bildirdi. Batılı çevreler Deniz Ötesi'nin geleceğinin artık hiçbir önem taşımadığını çok iyi anlamış olduklarından Manfred bu haberi alınca Mısır'ı kutlayıp armağanlar gönderdi. Papalık dahil diğerleri Memluk saldırısını öğrenince ne yapacaklarını düşünmeye başladılar.

Bu ilk saldırı dalgasında Baybars düşmanına hızlı ve etkili şekilde vurdu. Yöntemleri ve başarıları Memlukların savaştaki ustalığını, sayı ve teknoloji üstünlüğünü ortaya koydu. Sultan aynı zamanda sessiz hareket etmiş, Latin düşmanının saldırıya karşı hazırlık yapmasını engellemişti. Daha sonraki seferlerinde Baybars bu sürpriz unsurunun devamını sağlamak için aşırıya kaçan adımlar attı. Her zaman düşman ajanlarının ve gözcülerinin varlığından kuşkulandığı için generallerine emirlerini mühürlenmiş olarak gönderdi; bir sonraki hedefi ayrıntılı olarak belirleyen bu emirler ancak yürüyüşe geçildikten sonra açılıp okunacaktı. Daha da önemlisi, sultan Cezire ve Arsuf'ta amacının işgal değil yıkım olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Tüm Akdeniz boyunca hedefi Kutsal Topraklardaki Latin limanlarını ortadan kaldırmak ve Deniz Ötesi'nin Batı'ya açılan kapılarını teker teker kapatmaktı.

Frankları dize getirmek

Baybars 1266 ilkbaharında saldırılarına yeniden başladı. Yaklaşık 15.000 askerden oluşan bir ordu Kalavun'un emrinde Trablus eyaletini yağmalamaya gönderildi; buradaki ufak ka-

lelere girildi ve hepsi yerle bir edildi. Daha sonra o yaz ikinci bir Memluk ordusu bu kez Kilikya'daki Ermeni Hıristiyanları Moğollarla işbirliği yaptıkları için cezalandırmak üzere harekete geçti. Müslümanlar 1266 Ağustos'unda bir dizi Ermeni yerleşim merkezini işgal ve yerle bir ettiler. Bu acımasız saldırı Hethum'un Kilikya'daki krallığını son derece zayıf duruma düşürdü.

Bu arada sultan ordusunun büyük bir kesimine sahil yerleşimlerine akın etme emrini verdi ve Akra, Sur ve Sidon gibi limanlar yakma-yıkma stratejisinin kurbanı oldular. Memluk ordusu buradan Latinlerin Filistin içlerindeki son istihkâmları olan, Celile'de Tapınak Şövalyelerinin elindeki Safad kalesine yürüdü. Baybars'ın vezirine göre bu kale "Suriye'nin boğazında bir düğüm olduğu ve İslam'ın ciğerlerine hava girmesini engellediği" için hedef alınmıştı. Kuşatma 13 Haziran'da kentin üzerine taş yağdırmak ve surların altına lağım kazmak suretiyle başladı; Tapınak Şövalyeleri büyük bir direniş gösterdilerse de 23 Temmuz'da barış istemek zorunda kaldılar. Teslim koşullarında Frankların güvenli bir biçimde sahile ulaşmaları da yer alıyordu ama buna kesinlikle uyulmadı. Ya bir oyun oynanmıştı ya da çoğu Müslüman kaynağının belirttiği gibi Tapınak Şövalyeleri Safad'dan çıkarken üstlerinde silah taşıdıkları görülmüş ve Baybars tümünün öldürülmesini emretmişti.

1500 kadar Hıristiyan yakındaki bir tepeye götürüldü –Tapınak Şövalyeleri geleneksel olarak burada Müslüman esirleri öldürmekteydiler– ve hepsinin kelleleri uçuruldu. Sadece bir Frank sağ bırakıldı ve olayları anlatıp ortalığa korku salmak için Akra'ya gönderildi.[12]

Bu katliamdan sonra Baybars büyük bir özen ve masrafla Safad kalesini onardı ve buraya kendi Müslüman askerlerini yerleştirdi. Onarımın yanı sıra kalenin içine iki de cami inşa edildi. Bu, sultanın stratejisindeki ikinci adımı oluşturuyordu; karadaki önemli kaleleri Memluk idari ve askeri merkezlerine dönüştürmek. Bunu izleyen aylar boyunca sultan Filistin'de

Ramla dahil birçok kale ve yerleşim merkezini ele geçirdi. Yaz sonunda Celile ve Filistin'in karadaki bölümü tümüyle Memlukların egemenliği altındaydı.

İki yıl boyunca yenilgiden yenilgiye uğrayan Deniz Ötesi Latinleri perişan haldeydiler ve durdurulması olanaksız görünen bu düşman karşısında ne yapacaklarını bilemiyorlardı. 1266 Ekim'inde Lusignan'lı Hugh 1200 kadar adamıyla Celile'ye baskın yapmaya kalkıştı ama adamlarının yarısı artık Safad'da yerleşmiş olan Müslümanlar tarafından kılıçtan geçirildi. Bu noktadan sonra Franklar Memluklarla ne pahasına olursa olsun barış yapmaya çalıştılar. Kimi zaman Baybars bir yandan işgaller ve yıkımlar sürerken bazı olası rakiplerinin tarafsız kalmasına rıza gösteriyordu. Örneğin St. Jean Şövalyelerinin komutanı Krak des Chevaliers ve Markab kaleleri için ağır koşullar içeren on yıllık bir barış anlaşması imzaladı. Saptanan koşullara göre yerel Müslümanlardan alınan harçlardan vazgeçilecek ve Baybars istediği anda bu anlaşmayı geçersiz kılabilecekti. Öte yandan Akra'daki Franklar aynı yıl Mart ayında barış isteğinde bulunduğunda Baybars bunu kesinlikle reddetti ve Mayıs ayında kent çevresine yeniden saldırarak halkın yüreğine korku saldı ve tarladaki ürünü ateşe verdi. Bir Latin tarihçiye göre Memluklar tarlalarda esir alınan sonra da "kafaları kulaklarının altına kadar tümüyle tıraş edilen beş yüzden fazla insanı katlettiler". Bunların kelleleri "ipe dizilerek Safad'ın en yüksek kulesine" asılacaktı. Bu olay Müslüman kaynaklarında yer alınıyor ama Baybars'ın korkunç saldırıları karşısında Hıristiyanların yaşadığı ya da hayal ettiği dehşeti ortaya koyuyor.[13]

Antakya'nın kaderi

Baybars'ın 1260'ların başındaki titiz çalışmaları meyvelerini vermeye başlamıştı. Latin Kudüs krallığının ileri karakolları birer birer ele geçirilmekteydi ve Kilikya'daki Ermenistan'ın gücü neredeyse tümüyle tükenmişti. Gene de Memluklar Deniz Ötesi'nin en önemli kentlerinden birini ele geçirmek zo-

rundaydılar; bir Haçlı devletini yok etmek ve Batı'ya Doğu Akdeniz'deki Latin egemenliğinin sona erdiği mesajını iletmek gerekiyordu. 1268'de İlhanlıların yeni bir istilaya kalkışmamaları üzerine sultan bu mesajı iletme zamanının geldiğine karar verdi. Hedef olarak Trablus ve Antakya lordu VI. Bohemond'un topraklarını seçti. Frank prensi 1260'ta Moğollarla işbirliği yapmıştı.

Gözünü kuzeye diken Baybars o ilkbaharda Mısır'dan ayrıldı. Kısa bir süre Yafa'da mola verdi. Ibelin'li John ile imzaladığı barış anlaşmasının süresi dolmuştu (John da 1266'da ölmüştü) ve sultan yeni bir anlaşma yapmayı kesinlikle reddetti. Liman yarım gün içinde teslim oldu ve yakılıp yıkıldı. Bu kısa duraklamadan sonra Baybars ordusunu Trablus'a yönlendirdi, Mayıs başında sahil boyunca ilerledi ve arkasında bir sürü yıkıntı bıraktı. Dönemin Müslümanlarına göre "kiliseler alevler içinde yeryüzünden silindi ... ölüler kıyıda birikerek leşlerden oluşan adalar meydana getiriyorlardı".

VI. Bohemond kuşatmaya direnmek kararıyla Trablus'ta konuşlanmıştı ama Memluklar kente uğramadılar. Baybars'ın hedefi Antakya idi. Memluklar Afamiye'den kuzeye dönerek 15 Mayıs 1268'de tarihi kente ulaştı. Antakya'nın Haçlı devleti olarak gücü çoktan yok olmuştu ama büyük surları hâlâ yerinde duruyordu ve kentte on binlerce insan yaşamaktaydı. Sultan başlangıçta Antakyalılarla teslim şartlarını görüşmek istedi ama bu kabul görmedi; kenttekiler sekiz ay boyunca Birinci Haçlı Seferi'ne direnen ve daha sonra da İlgazi'den Selahaddin'e kadar birçok Müslüman savaşçıyı geri çekilmeye zorlayan surlara güvenmekteydiler. Bu son derece aptalca ve ölümcül bir hataydı. Memluk ordusu 18 Mayıs'ta kenti kuşattı ve ertesi gün Baybars'ın birlikleri surları aşıp Habib Neccar Dağı'ndaki içkalenin yakınına kadar geldiler. Bunu Frankların tam 170 yıl önceki zaferlerinde sergiledikleri davranışlarını anımsatan, kanlı ve vahşi bir katliam izledi. Teslim olmayı reddetmelerine karşılık ceza olarak sultan kimse kaçamasın diye kent kapılarını kilitletti.

Bu korkunç vahşetin keyfini süren Baybars VI. Bohemond'a Antakya'nın düştüğünü bildirdi. Alaylı bir tonla Frank hükümdarını o gün kentte olmadığı için kutladı, "aksi halde şimdi ya ölmüş ya da esir düşmüş olurdun" dedi; sonra da şöyle devam etti: "Şövalyelerinin atların nalları altında kalışını görecektin ... sarayın alevler içindeydi ve verdiğin kayıplar öbür dünyada ateşe atılmadan önce alevlerin eline bu dünyada düştüler." Kentin düşüşü ile Memluklar muazzam bir ganimete kondular. Ele geçenleri paylaşmalarının iki gün sürdüğü söylenir. Öte yandan, yağma bittikten sonra Baybars'ın adamları Antakya'yı tam bir harabe halinde bırakıp gittiler; kentin yeniden toparlanması yüzyıllar alacaktı. Kuzeyde Tapınak Şövalyelerinin elindeki birkaç ileri karakol da derhal terk edildi; Antakya piskoposunun (güneyde bulunan) Cursat'taki kalesinde birkaç yıl daha kalmasına izin verildi ama Memluk uyruğuna geçmesi şartı koşuldu. Bir zamanlar Deniz Ötesi'nin kuzeydeki kalesi olan Antakya kenti tümüyle yıkılmış, Lazkiye limanı yakınında ufacık bir kasabaya dönüşmüştü. Artık geriye iki Haçlı devleti kalıyordu: Trablus eyaleti ve Kudüs krallığı.[14]

Üç yıl süren zorlu seferlerin sonunda Sultan Baybars Memluk savaş makinesinin eşsiz gücünü kanıtlamış, istilaya ve cihada olan tutkusunu sergilemiş ve Frankların ne kadar zayıf olduğunu ortaya koymuştu. 1269'da muzaffer ordularının soluklanmasına izin verdi ve aynı yaz kendisi de hacca gitme zevkini tattı ama dıştan veya içten gelecek bir tehdidi göz önüne alarak bunu gizlice yaptı. İslam dinine olan bağlılığını bu şekilde kanıtlayan Baybars Suriye'ye döndü ve sonbahar boyunca egemen olduğu bölgeleri gezdi. Artık Latin yerleşimlerinin son kalıntılarını da ortadan kaldırabileceğine ve yeni bir Moğol istilasına karşı koyabileceğine kesinlikle güveniyordu.

Öte yandan, Deniz Ötesi'ndeki yıkımın ve Doğu Akdeniz'in Moğollar tarafından talan edildiğinin haberi Batı'ya ulaşmıştı. Eski galipler ve galip olmayı isteyen yeni isimler gözlerini Doğu'ya dikmiş olarak haçı almaya ve Kutsal Toprakları ele geçirmeyi son bir kez daha denemeye hazırlanmaktaydılar.

23

KUTSAL TOPRAKLAR GERİ İSTENİYOR

1260'ların sonunda Deniz Ötesi'nde bir zamanların büyük Haçlı devletlerinden geriye çok az şey kalmıştı. Franklar artık kuzeyde (Hayfa'nın güneyinde bulunan) Tapınak Şövalyelerinin kontrolündeki Hacılar Kalesi ile Akra, Sur, Trablus ve Markab dahil Lazkiye'deki ileri karakolun arasında uzanan dar sahil şeridine sıkışıp kalmışlardı. İçerilerde Töton Şövalyelerinin Montfort'taki merkezi ve St. Jean Şövalyelerinin görkemli Krak des Chevaliers kalesi gibi bir avuç kale bulunuyordu. Kudüs'te taht kavgaları, İtalya'da Venedik ve Ceneviz tacirlerinin arasındaki ticari rekabet çekişmeleri sürmekteydi ve Askeri Tarikatlar bile iç politika savaşlarına katılmış durumdaydı. Merkezi otorite o kadar zayıflamıştı ki her Frank kenti bağımsız bir ülke gibi davranmaktaydı. 1268'de Antakya'nın işgali bu büyük dağılma ve çöküşün önüne geçememişti.

Bu arada Baybars cihadını sürdürerek Hıristiyanlara karşı önemli zaferler kazanmıştı. Kutsal savaşta sergilediği acımasız yaklaşım Haçlı devletlerini son derece kırılgan hale getirmişti. Öte yandan sultan Moğol tehdidine karşı sürekli uyanık durmak zorundaydı. Yıllardır Mezopotamya'yı, Küçük Asya'yı ve Rusya'yı felce uğratan sorunlar –krallıklarda baş gösteren ayaklanmalar ve Altın Ordu ile İlhanlılar arasındaki düşman-

lık– artık azalma yolundaydı. 1265'te İlhanlıların başına geçen Abaka hemen Batı Avrupa ile Memluklara karşı ittifak kurma girişimlerinde bulundu. Bir taraftan da 1270 baharında Baybars kuzeydeki bu tehdidi savuşturmaya çalışırken Şam'da Fransızların Batı'da yeni bir Haçlı Seferi'ne hazırlandıklarını haber aldı. 1249'daki Latin saldırısının Mısır'da yarattığı karmaşayı çok iyi anımsayan sultan derhal Mısır'a giderek Müslüman savunmasını güçlendirmeye başladı.

KRAL LOUIS'NİN İKİNCİ HAÇLI SEFERİ

Bu arada Roma'da Papa IV. Clement 1265'te başlayan korkunç Memluk harekâtından son derece endişelenmişti. Kutsal Topraklar uğruna verilen savaşın kaybedilmek üzere olduğunu gören Clement nispeten küçük boyutta ama hemen başlatılacak bir Haçlı Seferi düzenlemek için harekete geçti. Genellikle Aşağı Ülkelerden toparladığı birliklerin 1267 Nisan'ından önce hareket emrini verirken bir yandan da Abaka ve Bizans İmparatoru VIII. Mihail ile koalisyon görüşmelerine başladı. 1266 yaz sonunda Fransa Kralı IX. Louis bu seferden haberdar oldu. Artık ellili yaşlarının başında ve daha da dindarlaşmış olan, kutsal savaşta da deneyimi bulunan Louis'nin indinde bu, Mansure'deki kötü anıları silmek için bir fırsattı. O yıl Eylül ayında papaya özel olarak bu sefere katılmak istediğini bildirdi. Loui'nin –25 Mart 1267'de Haçlı yeminini etmesi ile duyurulan– katılımı büyük heyecan uyandırdı; bu sayede çok daha büyük bir sefer kuvveti oluşturulabilecekti. Bunun üzerine Clement küçük çaplı bir Haçlı Seferi tasarısını erteledi. Kaderin cilvesi olarak (Louis'nin coşkusundan kaynaklanan) bu erteleme 1268'de Baybars'a Antakya'yı yerle bir etme fırsatını verdi.

Louis 1240'larda yaptığı gibi, ikinci seferi için son derece dikkatle mali ve lojistik hazırlıklara girişti. Bu kampanyaya katılım fazla olmadı; örneğin kralın eski silah arkadaşı Joinville'li John katılanlar arasında değildi. Öte yandan daha

önceki seferlerde yaşanan zorluklardan dolayı bazı çevrelerde papalığın Haçlı Seferi kavramını istismar ettiği düşünülse bile katılanların sayısı şaşılacak kadar fazla oldu. Haçı teslim alanların başında halen Lord Edward olarak bilinen, gelecekle İngiltere'nin başına Kral I. Edward olarak geçecek kişi geliyordu. Babası Kral II. Henry'nin başına dert açan içsavaşı sonlandırmış olan Edward 1268'de Haçlı Seferi'ne katıldı ve Fransa ile arasındaki husumeti bir yana bırakarak Kral Louis'nin birliklerine kendi ordusunu da katmayı kabul etti.

Öte yandan, 1269 Kasım'ında IV. Clement'in ölümü üzerinde Roma'da baş gösteren hizipleşmeler ve bazı yorumculara göre Anjou'lu Charles'ın (IX. Louis'nin sağ kalan kardeşi ve Sicilya kralı) güven uyandırmayan davranışları yüzünden 1271'e kadar yeni papa seçilemedi. Bu fetret döneminde Clement'in körüklediği Haçlı Seferi heyecanı kaybolmaya başladı. Hızını kaybeden sefer 1270 yazına kadar gecikti; bu arada İlhanlıların lideri Abaka ile yeniden görüşmeler yapıldı ve Mart 1270'de Anjou'lu Charles da sonunda haçı teslim aldı.

Louis'nin 1270 Temmuz'unda Aigues-Mortes'den hareket etmesiyle başlayan ikinci Haçlı Seferi'nde son derece üzücü olaylar yaşandı. Tam olarak açıklanmayan ama muhtemelen içten pazarlıklı kardeşi Charles'ın çevirdiği dolaplar yüzünden, Louis önceden belirlediği Filistin rotasından vazgeçti. Bunun yerine bağımsız Müslüman savaş beyi Ebu Abdullah'ın yönetiminde olan Tunus'a doğru hareket etti. Fransa kralı Kuzey Afrika'ya ulaştığında Ebu Abdullah'ın Hıristiyanlığa geçeceğini ummaktaydı. Bunda başarı sağlayamayınca Tunus'a saldırı planları yapıldı; ama bu saldırı asla gerçekleşmedi. Yaz sıcağında Haçlı kampında salgınlar baş gösterdi ve Ağustos başında Louis de hastalandı. Bundan sonraki üç hafta boyunca giderek daha zayıf düştü. 25 Ağustos 1270'de dindar Haçlı kralı IX. Louis ölürken Kutsal Topraklardan çok uzaktaydı. Söylentiye göre son sözleri "Kudüs, Kudüs" olmuştu. Kralın kutsal kenti kurtarma düşü hiçbir zaman gerçekleşmedi ama

dinine bağlı olduğundan asla şüphe edilemezdi. 1297'de Louis aziz ilan edildi.[15]

Louis'nin ölümünden sonra Kasım ortalarında Doğu Akdeniz'e doğru hareket edilmeye çalışıldı ama donanmanın büyük bir kısmı şiddetli bir fırtınada batınca Franklar Avrupa'ya döndü. Bu seferden tek kârlı çıkan Anjou'lu Charles oldu; Ebu Abdullah ile imzaladığı barış anlaşması sayesinde Sicilya'ya önemli miktarda haraç ödenmesini sağladı. Yalnızca İngiliz Edward hedefinden şaşmamakta direndi ve on üç gemiden oluşan küçük donanması ile Yakındoğu'ya doğru yol almayı sürdürdü.

HALKA DARALIYOR

Altı ay kadar sonra, 1270 Mayıs'ında Baybars Mısır'da Kral Louis'nin Haçlı Seferi'ne karşı hazırlık yapmak üzere Kahire'ye döndü. Bu ciddi tehdit karşısında Nil bölgesini alarma geçirdi ve daha sonra Askalon'daki surları yıktırdı ve limanı kaya ve kereste ile doldurarak kullanılmaz hale getirdi. Sonbaharda Fransa kralının ölüm haberi Kahire'ye ulaşınca sultan derin bir nefes aldı ve Memluk ordusunu bir başka sefere hazırlamaya başladı.

Zapt edilemeyen kale

1271 başında Baybars bir zamanlar Antakya ile Trablus arasında sınır oluşturan Ensariye bölgesinin güneyinde henüz ayakta kalan Latin ileri karakollarını hedef aldı. St. Jean Şövalyelerinin zapt edilemez olarak bilinen Krak des Chevalier kalesi de burada bulunuyordu. Haçlı Seferlerinin başlangıcından bu yana hiçbir Müslüman komutan bu bölgeye hâkim olan ve sarp bir yamaç üzerinde yer alan bu kaleyi ele geçirmeye kalkışmamıştı. On üçüncü yüzyıl başında kapsamlı bir plan dahilinde ve son derece güçlü bir savunma sistemi ile inşa edilmiş olan bu kale Frank teknolojisinin mükemmel bir

temsilcisiydi. Aşılmaz görünümü Baybars'ı ürkütmedi. Son derece iyi donatılmış bir kuvvetle 21 Şubat'ta kuşatmayı başlattı.

Krak'a yalnızca güneydeki sırttan ulaşılabiliyordu ve kale duvarlarının bu sırta bakan kısmı çok daha sağlamdı: iki sıra surla korunan kocaman yuvarlak kuleler, birinci surun hemen ardında bir hendek ve bunun çevresinde tünel açılmasını engelleyecek eğik taş duvarlar. Gene de Müslümanlar yılmadan bu bölümü taş yağmuruna tuttular ve bir ay sonra güneydeki dış duvarın bir kısmı çöktü. Bu kuşatmanın sona erdiği anlamına gelmiyordu çünkü St. Jean Şövalyeleri yıkılması olanaksız içkaleye çekildiler. Bunu ele geçirmeye çalışmanın çok cana mal olacağını ve kalenin yıkılması ile sonuçlanacağını fark eden Baybars taktik değiştirdi. Nisan başında Latin garnizon komutanına sahte bir mektup gönderdi. Güya St. Jean Şövalyelerinin başkomutanından gelen mektupta şövalyelerin teslim olması emrediliyordu. Şövalyelerin sultanın hilesine mi kandıkları yoksa bundan yararlanıp onurlarını koruyarak teslim olmaya mı karar verdikleri kesin olarak bilinmiyor. Her ne ise, St. Jean Şövalyeleri 8 Nisan 1271'de teslim oldular ve Trablus'a kadar güven içinde gitmelerine izin verildi. Bu büyük zaferden sonra Baybars'ın büyük bir gururla, "benim ordularım bir kaleyi kuşatırlarsa onu ele geçirmeden vazgeçmezler" dediği söylenir. Krak des Chevaliers özenle onarıldıktan sonra kuzey Suriye'de bir Memluk karargâhına dönüştürüldü.

Bu görülmedik başarısından sonra sultan Trablus'un üzerine yürüdü. Mayıs'ta Müslümanlar buradaki kaleleri ele geçirdiler. Baybars bir kez daha VI. Bohemond'a mektup yazdı ve bu kez Trablus kontuna ona vuracakları prangaların hazırlandığını bildirdi. Sultan 16 Mayıs'ta saldırı emrini verdi ama aynı anda Lord Edward'ın Haçlı ordusuyla birlikte Akra'ya ulaştığı haberini aldı. Bunun Filistin için ne büyüklükte bir tehdit oluşturacağını kestiremeyen Baybars Trablus saldırısını erteledi ve Bohemond'un çağrısını kabul ederek on yıllık bir barış anlaşması imzaladı.[16]

İngiliz Lordu Edward

Sultan, Edward'ın Haçlılarının Akra'dan başlatabilecekleri bir saldırıyı karşılamaya hazırlanarak Şam üzerinden Fi-listin'in kuzeyine doğru ilerledi. Oysa çok geçmeden İngiliz prensin çok az sayıda birlikle beraber geldiği ortaya çıktı. İçi rahatlayan Baybars derhal Akra'nın doğusundaki dağlarda, Montfort'ta Töton Şövalyelerinin karargâhı olan kaleyi kuşattı. Kısa zamanda burada da başarılı oldu. Üç hafta süren taş yağdırma ve lağım kazma çabaları sonunda kale 12 Haziran'da teslim oldu ve bu kez yerle bir edildi.

1271 Temmuz'unda Edward Akra'nın doğusundaki Müslüman topraklarına kısa süren bir saldırıda bulundu ama hemen sonra, askerleri sıcaktan ve alışık olmadıkları yöre yiyeceklerinden hastalanınca geri çekilmek zorunda kaldı. Bu tür ufak saldırılar sultanın umurunda değildi. Onu asıl endişelendiren İngiliz Haçlılarla İlhanlılar arasında bir ittifak olasılığı idi. Aslında Hıristiyan kaynakları, Edward'ın Doğu Akdeniz'e gelir gelmez Abaka'ya elçi yolladığını açıkça belirtir ama görünüşe bakılırsa Edward herhangi bir karşılık alamamıştır. Gene de o sonbahar –rastlantısal ya da kasti olarak– Moğollar ve Latinler aşağı yukarı aynı zamanlarda saldırıya geçtiler. Ekim'de İlhanlı birlikleri Kuzey Suriye'ye girip Harim'i yağmaladı. Bu arada Kasım sonunda Edward Cezire'nin güneydoğusundaki bölgeye gene başarısız bir saldırıda bulundu. Bununla beraber bunların hiçbiri ciddi boyutta değildi ve Abaka ordunun başına kendisi geçmemiş, komutanlarından birini görevlendirmişti. Baybars birkaç tümenini göndermek zorunda kaldı ama her iki saldırı da kolaylıkla geri püskürtüldü.

Elindeki kaynaklar kısıtlı olduğu için Edward'ın yapabileceği fazla bir şey yoktu. Batı'daki savaşlarda becerikli ve soğukkanlı bir komutan olduğunu kanıtlamıştı –bu özellikleri ileride İngiltere kralı olduğunda daha da belirginleşecekti– ama Edward bu yeteneklerini Filistin'de sergileme fırsatını bulamadı. Gene de İngiliz Haçlı Seferi Doğu Akdeniz için yararlı oldu: Trablus saldırısını durdurdu ve Baybars'ın

stratejik önceliklerini yeniden değerlendirmesine yol açtı. Son İlhanlı saldırısı önlenmiş olabilirdi ama bu Moğol saldırganlığında yeni bir dönemin başladığını göstermekte ve Abaka ile Frankların olası işbirliğinin tehlikelerini ortaya koymaktaydı. Tüm bunların ışığında sultan Filistin'i güvenceye almak istedi ve 21 Nisan 1272'de Kudüs krallığı ile on yıllık bir barış anlaşması imzaladı. Bu anlaşma çerçevesinde Latinler biraz daha toprak kazanıyor ve Nasıra'ya hacca gitme hakkına sahip oluyorlardı. Baybars bu görüşmeler sırasında Kudüs Krallığı'nın tarafsız kalmasını sağlamak peşindeydi ama bir yandan da Lord Edward'ın varlığının oluşturduğu sürekli ve öngörülemeyen tehdide karşı daha sert önlemler almaya karar vermişti.

Daha önce bir ara sultan İngiliz Haçlısını öldürmek için bir kiralık katil tutmuştu. Bu Müslüman katil vaftiz olmak istediğini ileri sürerek Akra'ya sızmayı ve sonra da Edward'ın hizmetine girmeyi başardı. Mayıs'ta bir akşamüstü Haçlıyı odasında hazırlıksız yakalayıp hançerini saplamaya çalıştı. Edward hamleyi savuşturmayı başardı ve sadece hafif bir şekilde, muhtemelen kalçasından yaralandı. Katil anında dövülerek öldürüldü ve hançerin zehirli olmasından korkulduğundan Prense panzehir verildi. Bu gerekli olmayabilirdi, nitekim birkaç hafta istirahat ettikten sonra Edward yeniden sağlığına kavuştu. Ölümden kıl payı kurtulmuş olarak 1272 Eylül sonunda Yakındoğu'dan ayrıldı.[17]

Hedef değişiyor

Franklarla yapılan anlaşmalar sonucu Filistin ve Trablus'ta barışı sağlayan Baybars dikkatini Moğollar üzerinde topladı. 1272 sonlarında Abaka yeniden ve daha şiddetli bir saldırıya geçti; buradaki çatışmalarda Kalavun yeteneğini kanıtladı. Sultan artık İlhanlı sorunuyla bizzat ilgilenmeye karar verdi. Daha fazla saldırıya uğramayı beklemeden düşmanla savaşacaktı. Mısır'a dönerek yaşamının belki de en büyük seferine hazırlanmaya başladı.

1273'te Baybars iki engelleme ile karşılaştı. Kötü bir üne sahip olan *sufi* Kadir el-Mirani ile olan yakınlığı yıllardır emirlerini tedirgin etmekteydi. Kadir aşırı seks düşkünlüğü ve yasadışı ilişkilere girmekle ünlenmişti; aynı zamanda başka dinlere ait kutsal emanetleri yıkma alışkanlığındaydı; bu yüzden Kutsal Mezar gibi yerlere büyük zarar vermişti. 1273 Mayıs'ında emirler sonunda onu zimmetine para geçirirken yakaladılar ve Kahire'de kurulan bir mahkemede sultanın kâhinin suç işlediğini kabullenmesini sağladılar. Önce ölüm cezası verildi ama Kadir kendisinden hemen sonra Baybars'ın da öleceği konusunda kehanette bulununca cezası ömür boyu hapse çevrildi. Aynı yıl Temmuz ayında sultan Haşhaşilere karşı harekete geçti. İsmailiye Tarikatı on üçüncü yüzyılda Ensariye bölgesinin batısında giderek zayıflayan bir varlık göstermekteydi. 1272'de onların hizmetinden yararlanmış olan Sultan artık onların başlarına buyruk davranmalarından hoşlanmıyordu. Bu yüzden Memluk ordularına Masyaf dahil Haşhaşilerin elinde kalan kalelerin zapt edilmesi emredildi ve bu andan başlayarak Tarikat sultanlığın kontrolü altına girdi.

Bu engellerin dışında Baybars 1270 ortalarından itibaren tüm enerjisini ve kaynaklarını İlhanlı topraklarına bir saldırı için hazırlık yapmaya yönlendirdi. Irak'a doğrudan saldırmaya karşı çıkan sultan –bunun nedeni muhtemelen Memluk ve Moğol kuvvetlerinin birbirine eşit olmasıydı– halen İlhanlıların himayesinde olan Küçük Asya'nın işgali için planlar yaptı. 1277 başında ordularını Suriye'den Anadolu'ya yönlendirdi ve burada büyük bir zafer kazandı; Nisan'da Küçük Asya'da Elbistan'da konuşlanmış olan Moğol ordusunu yendi. Ardında 7000 kadar düşman ölüsü bırakan Baybars hemen kendisini Anadolu Sultanı olarak ilan etti ama bu zaferi kısa sürdü. Büyük bir İlhanlı ordusu üzerlerine doğru gelmekteydi ve Memluklar Suriye ile bağlantılarının kopmasından endişe etmekteydiler. Sultan askerlerine aşırı yüklendiğini kabul ederek hızla geri çekilmeyi emretti. Moğolların alt edilebileceğini

göstermişti ama aynı zamanda onların kendi topraklarında kesin bir yenilgiye uğratılamayacağını da kabul ediyordu.

Baybars'ın İran'daki İlhanlıları alt etme arzusu onu Franklarla savaşmaktan uzak tutmuştu. Bu mücadeleyi sürdürebilirdi ama 1277'de Şam'a döndüğünde ağır bir dizanteriye yakalandı. Yaptığı en son işlerden biri bir elçi göndererek kâhin Kadir'in serbest bırakılmasını sağlamak oldu. 28 Şubat'ta Mısır Aslanı Baybars öldü. Elçi Kahire'ye ulaştığında af için artık çok geçti. Kadir Baybars'ın oğlu ve vârisi Baraka tarafından boğulmuştu. Kadir'in kehaneti doğru çıkmıştı.[18]

Frankların baş belası Baybars

Sultan Baybars Kutsal Topraklara egemen olma konusunda tam bir başarı kazanamadı. Öte yandan şaşırtıcı kariyeri boyunca Memluk sultanlığını ve İslam'ı Moğollara karşı savundu ve Haçlı devletlerine büyük zarar vererek onulmaz yaralar açtı. Tarihçiler Baybars'ın cihat konusundaki başarılarını kabul etmekte, yönetimi sırasında politikasındaki büyük değişikliğe dikkat çekmektedirler: Eyyubilerde gözlemlenen edilginlik ve yumuşama tümüyle ters yüz edilmiş, iki cephede bile savaşmaktan kaçınılmamıştır. Öte yandan sultanın Haçlı Seferleri dönemindeki rolü ve uyguladığı yöntem ve başarılarının yirmi birinci yüzyıldaki Müslüman liderlerle kıyaslanmasına daha az yer verilmektedir.

Bir bakıma Baybars kendinden öncekilerin sergilediği yönetim yöntemlerini benimsemiş ve bunları geliştirmiştir. Atabey Zengi gibi korku faktörünü kullanarak astlarını sindirmiş ve orduda disiplini sağlamıştır. Baybars aynı zamanda dinsel bağlılığı denetim altında tutarak ve propagandadan yararlanarak tebaasının desteğini ve bağlılığını kazandı; bu yöntemler Nureddin ve Selahaddin tarafından da uygulanmıştı. Baybars'ın bu üç lider ile bir başka ortak noktası vardı: Kıpçak soyundan gelen bir *memluk* olarak o bir yabancıydı ve onların yaptığı gibi iktidarını ve hanedanını yasallaştırmak ve İslam'ın önde gelen bir *mücahidi* olarak isim yapmak istiyordu.

Gene de, birçok açıdan Baybars'ın nitelikleri ve başarıları Zengi, Nureddin ve hatta Selahaddin'inkilerden üstündü. Memluk sultanı daha ilgili ve disiplinli bir yöneticiydi; devletin ve savaşların mali gerçeklerini Selahaddin'den daha iyi biliyordu. Zengiler ve Eyyubiler Yakındoğu İslam âleminde son derece kırılgan bir birlik sağlayabilmişlerdi; Baybars neredeyse tüm Doğu Akdeniz'de egemen bir güç oluşturdu ve son derece mükemmel ve emirlere uyan bir Müslüman ordusu yarattı. Bunda koşulların ve rastlantıların da payı olabilir ama en önemlisi Baybars'ın kişisel özelikleriydi. On yedi yıllık sultanlığı boyunca tükenmez enerjisiyle 40.000 kilometre dolaşarak otuz sekiz sefer başlattı. Askeri dehası sayesinde Latinlere karşı yirmi zafer kazandı. Daha da önemlisi, sultan son derece acımasız bir düşmandı, tutkularının peşinden giderken Selahaddin'in sergilediği insanlıktan ve anlayıştan eser yoktu. Kuşkusuz, çok sert, hatta küstah bir despot olan Baybars gene de İslam'ı Kutsal Topraklar uğruna verilen bir savaşta zafere en fazla yaklaştıran lider oldu.

SINAVLAR VE ZAFERLER

Baybars Memluk sultanlığının oğlu ve sözde yönetimine ortak olan Baraka'ya geçmesini istiyordu ama Baraka üstlendiği bu görevde başarısız oldu ve *memluk* emirlerinin desteğini yitirdi. Bunu büyük bir iktidar savaşı izledi; Baraka alaşağı edildi ve Kalavun 1279 Kasım'ında tahta geçti. Öte yandan Kalavun bile Müslüman Yakındoğu'da 1281'e kadar tam bir denetim sağlayamadı.[19]

Kalavun ve Memluk Sultanlığı

Kalavun saltanatının ilk yıllarında giderek artan Moğol saldırılarıyla karşılaştı. İlhanlı Abaka Memluklarda yaşanan kargaşadan yararlanarak 1280'de Kuzey Suriye'ye büyük bir ordu yolladı ve Halep'in derhal boşaltılmasını istedi. 1281'de

Baybars'ın her zaman korktuğu tam bir istila başlayacak gibi görünüyordu. Bu korkunç tehdit Kalavun'un Memluk ülkesinde daha geniş bir birlik sağlamasına yol açtı ama aynı zamanda Franklarla mevcut barış anlaşmalarını yenilemeye zorladı. Hatta sultan Markab'daki St. Jean Şövalyelerinin Moğolların 1280'deki Müslüman topraklarına saldırısına destek vermelerine karşın onların ileri sürdüğü koşulları bile kabul etti.

İran'daki İlhanlıların arasına sızmış olan Memluk casuslarının Abaka'nın ordusunu hazırladığını bildirmeleri üzerine Kalavun 1281 yazından itibaren birliklerini Şam'a konuşlandırdı. O yıl sonbaharda büyük bir İlhanlı ordusu Fırat'ı geçti. Ordu yaklaşık 50.000 Moğol ve 30.000 kadar Gürcü, Ermeni ve Selçuklu Türk askerinden oluşmaktaydı. Kalavun tüm Memluk güçlerini cepheye sürse bile azınlıkta kalacaktı ama gene de Humus'a doğru ilerleyip düşmanla çatışma kararı alındı. Savaş 29 Ekim 1281'de kentin kuzeyinde başladı. Memluk ordusunda Baybars zamanında sağlanmış olan muazzam disiplin ve savaş becerisinden yararlanan Kalavun Moğollara karşı ikinci bir tarihsel zafer kazandı. Bu, Ayn Calud'daki başarıyı çağrıştırmaktaydı. Hezimete uğrayan İlhanlı ordusu Fırat üzerinden geri çekilmek zorunda kaldı. Memlukların üstünlüğü kanıtlanmış olduğundan yakın zamanda bir Moğol saldırısı tehdidiyle karşılaşmayacak olan Kalavun bundan sonraki yıllarda sultanlığını sağlamlaştırmakla uğraştı ama 1280'lerin ortalarına gelindiğinde yeniden Deniz Ötesi'nin yok edilmesine odaklanmaya hazırdı.[20]

Deniz Ötesi'ne yöneliş

Memluklarda sıkıntılar yaşanmakta iken Doğu Akdenizli Franklar da savunmasız ve dağınık bir durumdaydılar. Latin Kudüs Krallığı Beyrut ve Sur gibi kentlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açan uyuşmazlıklarla uğraşıyordu. Trablus eyaletinde (babasının 1275'te ölümünden sonra başa geçen) VII. Bohemond Tapınak Şövalyeleriyle çatışma halin-

deydi –Tarikatın Tartus'taki büyük gücü endişe vericiydi– ve bir yandan da güneydeki Cübeyl limanında bir ayaklanma yaşanmaktaydı. Bu arada İtalya'da tüccar devletler arasında bu kez Venedik, Pisa ve Ceneviz'i içeren bir savaş sürmekteydi. 1280'lerde Cenevizliler bu savaşta üstünlük sağlamış ve Doğu Akdeniz'deki ticarete egemen olmaya başlamışlardı.

Haçlı devletlerinin Batı'dan destek alma ümitleri çok azdı. 1270'lerin başında Baybars Moğollara odaklanırken, sonunda IV. Clement'in yerine X. Gregory papa olarak seçilebilmişti. Gregory Lord Edward'ın Haçlı Seferi'yle ve papa seçilmeden önce Akra'yı ziyaret etmişti ve bu yüzden Deniz Ötesi'nin yaşadığı sorunları yakından biliyordu. Roma'da göreve başlayınca Latin Batı'yı hareketlendirmeye ve Haçlı Seferlerine yönelik yaygın eleştirileri ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu eleştiriler Hıristiyanlara karşı yapılan seferler, para karşılığı Haçlı yemini edilerek günahlardan arınma ve Haçlı Seferi için alınan ağır vergiler konularındaydı. Ayrıca bazı eleştirmenler Doğu Akdenizli Frankların iyi tanımlanmamış, aralıklı seferler ile değil yerleşik ve profesyonel bir savaş gücüyle desteklenmesi gerektiğini savunuyorlardı. Papa Gregory Haçlı Seferi girişimleri hakkında birtakım sorgulamalar yaptırdı ama bir yandan da Yakındoğu'da yapılacak bir savaşı desteklemek kararındaydı. 1274 Mayıs'ında İkinci Lyons Meclisi'ni toplayan Gregory 1278'de başlayacak yeni bir Haçlı Seferi planladığını açıkladı. Baskı kurarak Fransa, Almanya ve (kuzey İspanya'daki) Aragon'dan destek sağladı ve altı yıl boyunca Kilisenin gelirlerinin onda birinin ödenmesiyle oluşacak bir fondan bu girişimin masraflarının karşılanmasını önerdi. Tüm bu çabalara karşın papanın büyük planı sonuçsuz kaldı. Gregory 1276'da ölünce tasarlanan sefer suya düştü ve Batı Avrupa'nın siyaset hayatında çevrilen entrikalar yüzünden Deniz Ötesi'nin geleceğiyle ilgili endişeler bir kez daha geri plana itildi.[21]

Bu nedenle Kalavun 1280 ortalarından itibaren Frankların elinde kalan ileri karakollara rahatça saldırma olanağına sahip-

ti. Hıristiyanlarla daha önce imzalanmış olan anlaşmaları geçersiz kılmak isteyen sultan St. Jean Şövalyelerini Müslüman topraklarına saldırmakla suçladı 1285 Mayıs'ında Markab'a doğru harekete geçti. Memluk lağımcıları kalenin surlarından birini yıkmayı başardılar ve içerdekiler tarikatlarının Suriye'deki bu ikinci büyük kalesini teslim etmek zorunda kaldılar. Krak des Chevaliers gibi Markab da onarıldı ve buraya bir Memluk garnizonu konuşlandırıldı. 1287 Nisan'ında Kalavun kuzeydeki baskısını Lazkiye'yi kuşatarak sürdürdü. İddiasına göre bu "Antakya" limanı Trablus'la imzaladığı anlaşmada yer almamaktaydı.

O sonbaharda Trablus kendi içindeki iktidar krizleri ile zayıf düştü. VII. Bohemond'un ölümünden sonra çıkan içsavaşta Cenevizliler kenti kontrol altına almak ve böylece Lübnan'da yeni bir ticaret merkezi kurmak istediler. Bunun üzerine bir grup İtalyan rakip Kalavun'a başvurarak araya girmesini istedi. Hem Trablus'a saldırma hem de Cenevizlerin ekonomik açıdan İskenderiye'ye rakip bir güç oluşturmasını engelleme fırsatının eline geçtiğine sevinen sultan derhal ordularını harekete geçirdi. Franklar yaklaşan tehlikenin farkında olmadan kendi aralarındaki çekişmeleri sürdürmekteydiler. Yalnızca Tapınak Şövalyelerinin efendisi Beaujeu'lu William –muhtemelen Memluk dünyasındaki kendi casusları aracılığı ile– Kalavun'un büyük bir kuşatmaya hazırlandığının farkına vardı ama William'ın uyarılarına kulak asan olmadı.

Memluk ordusu Krak des Chevaliers'de toplandı ve Trablus üzerine yürüyerek 25 Mart 1289'da kenti kuşattı. Bir ay boyunca taş yağmuruna tutulan kente 27 Nisan'da girildi ve büyük bir katliam başladı. Yüzlerce belki de binlerce erkek kılıçtan geçirilirken kadınlar ve çocuklar esir alındı. Latinlerin bazıları gemilerle daha aşağılara doğru kaçtı. Daha küçük teknelere binen diğerleri hemen kıyının yakınındaki küçük Aziz Thomas adasına sığındılar ama Kalavun'un askerleri bunların peşine düşüp hepsini katlettiler. Memluk ordusunda çarpışan Ebu'l Fida adındaki Hamalı bir soylu daha sonra "[Kent] yağ-

malandıktan sonra tekneyle bu adaya gittim ve orada üst üste yığılmış çürümekte olan cesetlerle karşılaştım. Koku o kadar kötüydü ki karaya çıkmak olanaksızdı" diye anlatacaktı.

Trablus ele geçirilince Kalavun buranın yerle bir edilmesini emretti ve kentin yakınında yeni bir yerleşim kuruldu. Bu belki de onun Franklardan kalan son izleri de silme arzusundan kaynaklanıyordu. Bunu izleyen haftalarda Trablus kontluğunun kalan ileri karakolları da kısa sürede teslim oldu; Cübeyl'deki Latin vali büyük bir haraç karşılığında yerinde kaldı. Baybars gibi Kalavun da bir Haçlı devletini ortadan kaldırmıştı. Artık gözlerini güneye, Filistin'de son kalan Frank yerleşimine, Akra kentine çevirdi ve Latin Deniz Ötesi başkentine büyük bir saldırı hazırlığına girişti.[22]

1291'DEKİ AKRA KUŞATMASI

Trablus'un düşmesi hiç değilse bazı Latin Hıristiyanların felaketin yaklaştığını görmesine neden oldu. Avrupa'da Papa IV. Nicholas X. Gregory'nin büyük bir Haçlı Seferi için yaptığı planları yeniden canlandırmaya uğraştı. Aynı zamanda Nicholas Kudüs'teki Latin piskoposa 4000 *livres tournois* göndererek ve Akra'nın savunması için on üç kadırga tahsis ederek yardımcı olmaya çalıştı. 1290 Şubat'ında papa büyük bir iyimserlikle "Kutsal Toprakların tümüyle özgür kılınması" için yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Memluklarla tüm ticari bağlantıları yasaklayan Nicholas seferin 1293 Haziran'ında başlayacağını ilan etti. Bu çağrı üzerine Aragon Kralı II. James Doğu Akdeniz'e asker göndermeye söz verirken artık İngiltere kralı olan I. Edward da 1270'lerdeki seferine katılmış olan Grandson'lı Otho'nun emrinde bir orduyu 1290'da Akra'ya gönderdi. 1290'da Paskalya Yortusu sırasında 3500 İtalyan Haçlı'dan oluşan bir birlik Filistin'e hareket etti. Tüm bu girişimler sürerken başka olaylar da yaşanmaktaydı. Papaya söz vermesine karşın Aragonlu James Memluklarla bir anlaşma yapmış, Aragon'dan gelen hacıların

Kudüs'ü ziyaretlerine izin verildiği takdirde Haçlı Seferi'ne yardımcı olmamaya söz vermişti. Kalavun ayrıca Cenevizlilerle de anlaşma sağladı.[23]

Bu dönemde Memluklar sefer hazırlıkları içindeydiler ama Kalavun gene de Akra'yla aralarında imzalanmış olan anlaşmayı geçersiz kılacak bir bahane aramaktaydı. 1290 Ağustos'unda buraya yeni gelen İtalyan Haçlılar Akra'daki Müslüman tacirlere saldırınca bu bahaneyi bulmuş oldu. Franklar suçluları yargılanmak üzere teslim etmeyi reddedince sultan savaş ilan etti. O sonbaharda Memluk ordusu Mısır'dan hareket etmeye hazırlanırken Kalavun hastalandı ve 1290 Kasım'ında öldü. Bu kez tahtın vârisi el-Eşref Halil herhangi bir zorlukla karşılaşmadan başa geçti. Ufak bir duraklamadan sonra Halil babasının başladığı işi bitirmek üzere harekete geçti.

Son savaş

Hem Kalavun hem de Halil –üstünde bir sürü kulesi bulunan çift sıra surla çevrili olan ve güçlü bir garnizon tarafından korunan– Akra kentinin kolay bir hedef olmadığının farkındaydılar. Bu yüzden planlarını büyük bir dikkat ve öngörüyle yaptılar. Memlukların stratejisi iki temel ilkeye dayanıyordu: piyade birlikleri ve uzman lağımcılarla desteklenen on binlerce *memluk* süvarisinden ileri gelen sayı üstünlüğü ve Sultan Baybars döneminde inşa edilmiş olan çok sayıda kuşatma silahı. 1291 kışının son günlerinde Halil Memluk Doğu Akdeniz'in çeşitli yerlerinde bulunan yüz kadar fırlatma aygıtının Akra'ya getirilmesini emretmişti. Bunların bazıları çok büyük ve güçlüydü. Ebu'l Fida Krak des Chevaliers'ten sonra "Muzaffer" adı verilen büyük bir mancınığı yüz kadar öküz arabasıyla buraya taşıyarak kuşatmaya katıldı. Bu kadar ağır yük yağmur ve kar altında çok zor ilerleyebildiğinden sekiz günlük yolu ancak bir ayda alabildiği için yakınıyordu. 5 Nisan 1291'de Sultan Halil'in askerleri Montmusard'ın kuzeyindeki sahilden güneydoğudaki limana kadar uzanan kesimde kentin çevresini sardılar ve kuşatma başladı. Bu sıra-

da kentte–Tapınakçıların ve St. Jean Şövalyelerin komutanları dahil–Askeri Tarikatların birçok mensubu bulunmaktaydı ve Akra'nın karşılaştığı bu ciddi tehdit yüzünden zamanla deniz yoluyla daha fazla destek geldi. Bunların arasında (sözde Kudüs kralı olan) Kral II. Henri'nin Kıbrıs'tan gelen 200 şövalye ve 500 piyadesi vardı. Gene de Hıristiyanlar ciddi şekilde azınlıktaydılar.

Halil azimle Akra'yı alt etmeye girişti. Ordu tarafından yarım daire içine alınan kent mancınıklarla dövülmeye başlandı. "Muzaffer" ve "Azgın" adlarıyla bilinen (trebüşet sınıfı) mancınıklar Akra surlarını kocaman taşlarla dövmeye başladılar. Bu arada kuşatma kuvvetleri içinde geri saflara konuşlandırılmış daha ufak fırlatma aygıtları ve okçu birlikleri Franklara nişan almaktaydı. Bu, Haçlı savaşlarında daha önce hiç yaşanmamış boyutta ve yoğunlukta bir saldırıydı. Memluk birlikleri gece gündüz titizlikle belirlenmiş vardiyalar halinde saldırıyı sürdürdüler. Halil her gün ordusunun biraz daha ilerlemesini emrediyordu; böylece Akra'nın çevresindeki halka giderek daraldı ve askerler sur duvarlarına kadar yaklaştı. Latin gözlemciler kuşatma sürerken bir yandan da teslim olma koşullarının tartıldığını ileri sürmektedir. Anlaşıldığına göre sultan kentin zarar görmemesi koşuluyla Hıristiyanların taşınabilir mallarıyla birlikte buradan gitmesine izin verileceğini bildirdi. Frank temsilcileri böylesine kesin bir yenilgiyi kabullenmenin Kral Henry'nin onurunu kıracağı endişesiyle bu öneriyi kabul etmediler.

Memluklar Akra'yı taş yağmuruna tutarken Hıristiyanlar karşı saldırıya geçmeyi denediler. Kuzeydeki sahilde konuşlanmış olan Ebu'l Fida "üzerinde bir mancınık bulunan bir Latin gemisi denizden bize ve çadırlarımıza ateş açtı" diye anlatıyordu. Tapınak Şövalyelerinin komutanı William ve Grandson'lu Otho da gece düşman kampına saldırarak büyük Memluk mancınıklarından birini ateşe vermeye kalkıştı. Hıristiyanlardan bazılarının Müslüman çadırlarının iplerine takılması yüzünden bu girişim sonuçsuz kaldı. Saldırıyı fark

eden binlerce Memluk hemen harekete geçti ve on sekiz şövalyeyi kılıçtan geçirerek Frankların geri çekilmesini sağladı. Şanssız bir Latin "emirin birliklerinden birinin açtığı hendeğe düştü ve öldürüldü. Ertesi sabah Müslümanlar öldürdükleri düşmanlarının kafalarını gururla sultana sundular".[24]

8 Mayıs'ta Halil'in önlenemeyen ilerlemesi Memluk hatlarının kente yeterince yaklaşmasını sağladığından lağımcılar dış surların dibinde işe giriştiler. Akra'nın gelişmiş kanalizasyon sisteminin boşaltma çıkışlarından yararlanarak kısa sürede tünelleri kazdılar. 1191'de Üçüncü Haçlı Seferi'nin Akra'yı kuşatmasındaki gibi, tünellere kentin kuzeydoğu köşesinden başlanmıştı ama Akra şimdi iki sıra surla korunduğundan iki savunma hattını yıkmak gerekiyordu. 15 Mayıs Salı günü birinci sur Kral Kulesi'nin bulunduğu noktada yıkıldı ve Halil'in askerleri ertesi sabah bu kesimdeki sur siperlerini kontrol altına aldılar. Kentte büyük bir panik yaşandı ve kadınlarla çocuklar gemilere binip gitmeye başladılar.

Sultan şimdi Memlukların yıkılan Kral Kulesi'nden iç surlara, Lanetli Kule'ye doğrudan saldırı için hazırladı. 18 Mayıs 1291 Cuma günü şafak sökerken saldırı işareti verildi –savaş davullarının gümbürtüsü "dehşet ve korku" saçıyordu– ve binlerce Müslüman ileri atıldı. Bazıları Bizans ateşi fırlatırken okçular "sağanak yağmur yağıyormuş gibi" ok yağdırmaktaydılar. Saldırının hızıyla Memluklar Lanetli Kule'nin yakınındaki iki kapıyı kırdılar ve kente doğru akmaya başladılar. Akra'daki savunma hatları bozulan Franklar son kez saldırıyı önlemeye çalıştı ama bir gözlemci Müslüman ordusuna saldırmanın "bir duvara toslamak" gibi bir şey olduğunu söylüyor. Çatışma esnasında Tapınak Şövalyelerinin komutanı Beaujeu'lu William bir mızrak darbesiyle yaralandı. St. Jean Şövalyelerinin komutanı Villiers'li John da iki omzu arasına inen bir kılıç darbesiyle ağır yaralandı ve surların içine taşındı.

Hıristiyan savunması çok geçmeden çöktü ve Akra'nın yağmalanması başladı. O sırada kentte bulunan bir Latin "O gün yaşananlar korkunçtu. Kentteki sıradan insanlar, çocuk-

ları kucaklarında, ağlayarak, çaresizce sokaklarda kaçışıyor, denizcilere kendilerini ölümden kurtarmaları için yalvarıyordu" diye yazıyor. Kaçanların yüzlercesi izlenip öldürüldü ve çocuklar ayaklar altında kaldı. Ebu'l Fida Akra düştükten sonra "Müslümanların çok sayıda insan öldürdüklerini ve büyük ganimete konduklarını" kabul ediyor. Memluklar kente akın ederken çaresizlik içindeki Latinler kitleler halinde gemilerle kaçmaya çalıştı ve limanda büyük kargaşa yaşandı. Kral Henry ve Grandson'lu Otho dahil bazıları kaçabildi. Ölmek üzere olan Villiers'li Jon da bir gemiye taşınarak oradan uzaklaştırıldı. Öte yandan Latin piskopos suya düştü ve yüklendiği eşyaların ağırlığı yüzünden boğuldu. Diğer kesimlerde Latinler kentte kalıp kaderleriyle yüzleşmeyi seçti. Halil'in askerleri bir grup Dominiken Keşişini manastırda "Veni, Creator Spiritus" ilahisini söylerken buldu –aynı ilahi 1248'de Joinville tarafından da söylenmişti– ve hepsini kılıçtan geçirdi.[25]

Birçok Hıristiyan üç Askeri Tarikat'ın korunaklı binalarına sığındı ve kimileri günlerce direnmeyi başardı. 28 Mayıs'ta Tapınak Şövalyelerinin kontrolündeki içkale lağımcılar tarafından yıkıldı ve içerdekilerin hepsi öldü. St. Jean Şövalyelerinin yanına sığınanlar Halil'in güvence vermesi ile teslim oldular ama Müslüman belgeleri sultanın sözünü tutmadığını ve Hıristiyan esirleri kent dışındaki düzlüklere götürdüğünü belirtiyor. Bundan tam yüz yıl önce Aslan Yürekli Richard Akra'daki Eyyubi garnizonunun hayatlarının bağışlanacağına söz vermiş, sonra da 2700 kadar esiri öldürtmüştü. Şimdi ise, 1291'de Halil "Frankların Müslümanlara yaptığı gibi Latinleri katletti. Böylece Allah atalarının öcünü almış oldu".

Akra'nın düşüşü Deniz Ötesi'ndeki Latin Hıristiyanlar için son ve ölümcül bir felaket oldu. Kentin teslim oluşunu anımsayan ve tekneyle kaçmayı başaran bir Frank gözlemci "kimse o gün dökülen gözyaşlarını ve çekilen üzüntüyü tarif edemez" diyordu. St. Jean Şövalyelerinin komutanı Villiers'li John ölümden kıl payı kurtularak yaşadıklarını bir mektupla Avrupa'ya

aktarırken yarası yüzünden yazmakta zorlandığını da dile getirmekteydi:

> Ben ve kardeşlerimin bazıları Tanrı'nın inayetiyle kaçmayı başardık. Çoğumuz onarılamayacak kadar ağır yaralı olarak Kıbrıs Adası'na götürüldük. Bu mektubu yazdığım gün hâlâ buradayız, yüreklerimiz kederle dolu ve olağanüstü bir üzüntü içindeyiz.

Müslümanlar için ise Akra'da kazanılan muhteşem zafer inançlarının ödülüydü ve Kutsal Topraklar uğruna verdikleri savaşta muzaffer olduklarının kanıtıydı. Gözlemcilerden biri şaşkınlıkla "Akra'nın ele geçirilmesinden sonra Tanrı Filistin'de kalan diğer Frankların yüreklerini umutsuzlukla doldurdu" diyordu. Hıristiyan direnişi çöktü. Bir ay içinde Sur, Beyrut ve Sidon'daki ileri karakollar Franklar tarafından ya boşaltıldı ya da terk edildi. O yıl Ağustos ayında Tapınak Şövalyeleri Tartus limanındaki üslerinden ve Hacılar Kalesi'nden çekildiler. Böylece, Deniz Ötesi'nin –Doğu Akdeniz'deki Haçlı yerleşimlerinin– sonu gelmiş oldu. Bu durumu değerlendirirken Ebu'l Fida şöyle yazıyordu:

> Bu zaferler artık tüm Filistin'in Müslümanların elinde olduğunu gösteriyor. Bu kimsenin umut etmeye ya da istemeye cesaret edemediği bir sonuçtur. Böylece Kutsal Topraklar bir zamanlar Mısır'ı fethe kalkışan ve Şam'a ve diğer kentlere saldıran Franklardan temizledi. Allaha şükürler olsun![26]

SONUÇ
HAÇLILARIN MİRASI

Akra'nın düşüşü ve Deniz Ötesi'ndeki son kalelerin yitirilmesi ile Latin Hıristiyanların Doğu Akdeniz'deki politik ve askeri varlığı kesinlikle sona erdi. Haçlı devletlerinin yıkılması Memlukları daha da güçlendirdi ve sultanlık iki yüzyıldan fazla Yakındoğu'da egemenliğini sürdürdü. Batı'da ise Kudüs Krallığı'nın yıkılması büyük bir şok ve endişe yarattı. Doğal olarak bunun nedenleri araştırıldı ve çeşitli suçlamalar yapıldı. Doğu Akdenizli Franklar günahları ve hizipleşmeleri yüzünden kınandı; Askeri Tarikatlar Kutsal Toprakları savunmak yerine uluslararası çıkarlar peşinde koşmakla suçlandılar.

Avrupa ile Müslüman Yakındoğu arasındaki ticari ilişkiler 1291'den sonra da uzun süre devam etti ve Kıbrıs on altıncı yüzyılın sonlarına kadar Frankların yönetiminde kaldı. Öte yandan Doğu Akdeniz kutsal savaşın hedefi olmayı sürdürdü. 1290'dan başlayarak Avrupa'da çeşitli anlaşmalar yapıldı ve Kudüs'ün yeniden kazanılması üzerine planlar ve yöntemler araştırıldı. Yakındoğu'ya yeni sefer düzenlenmesi tartışıldı, hatta bazı girişimler oldu. Bunlardan birinde 1365'te Mısır'daki İskenderiye limanı kısa bir süre için işgal edildi. On dördüncü yüzyılda ve daha sonra birçok Haçlı Seferi çağrısı yapıldı ve sapkın Hıristiyanlar, Osmanlı Türkleri ve papanın politik düşmanlarıyla savaşlara girildi. Tapınak Şövalyeleri tarikatı Fransa krallığının açtığı yolsuzluk araştırmaları

sonunda 1312'de ortadan kalktı ama diğer Askeri Tarikatlar ortaçağ boyunca varlıklarını gösterdiler. St. Jean Şövalyeleri önce Kıbrıs'ta, sonra Rodos'ta ve daha sonra da Malta'da üslendiler. Töton Şövalyeleri ise Baltık'ta kendi bağımsız devletlerini sürdürdüler. Tüm bunlara karşın hiçbir Haçlı Seferi Kutsal Kent'i geri alamadı ve İslam'ın Doğu Akdeniz'deki egemenliği yirminci yüzyıl başlarına kadar zayıflamadan devam etti.[1]

NEDENLER VE SONUÇLARI

Öncelikle Haçlı Seferleri en azından Hıristiyanların hem saldırı hem de savunma savaşlarıydı. Yedinci yüzyılda İslam'ın hiçbir neden olmaksızın işgale ve topraklarını genişletmeye kalkıştığı bir gerçekti ama daha sonra bu saldırıların hızı kesilmişti. Birinci Haçlı Seferi ciddi bir tehdit sonucunda başlatılmamıştı; herhangi ciddi bir kayıptan da kaynaklanmıyordu. Seferin hedefi olduğu ileri sürülen Kudüs dört yüzyıl önce Müslümanların eline geçmişti; bu yakınlarda yaşanan bir kayıp değildi. Hıristiyanların ya da hacıların Doğu Akdeniz'deki Müslüman hükümdarlar tarafından sistemli olarak tacize uğradıkları hakkındaki yaygın söylentilerin de gerçekle ilgisi yoktu. Birinci Haçlı Seferi'nin beklenmedik başarısından ve Haçlı devletlerinin kurulmasından sonra Kutsal Topraklar için savaşlar zorbalık, öç alma ve toprak kazanma hırsları ile sürdürüldü ve hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar vahşi bir acımasızlık sergilediler.

Benzersiz bir çatışma mı?

İki yüzyıl boyunca çeşitli mihraklar bu mücadeleyi körükledi. Bu mihraklar papaların Roma'daki "tanrı vergisi" dinsel gücünü artırma tutkusundan İtalyan tacirlerin ekonomik beklentilerine, sosyal sorumluluk kavramından krallara bağlılığa, şövalyeliğin gereklerine kadar uzanmaktaydı. Liderler

–Müslüman ya da Hıristiyan, seküler ya da kiliseye bağlı olsun– kutsal savaş ideallerinden birlik sağlama ya da askeri güçlenme alanlarında yararlanılabileceğinin, hatta bunların mutlak hükümranlık kurulmasına yardımcı olabileceğinin farkına vardılar. Bu açıdan, Haçlı savaşları insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde geçerli olan bir özellik taşımaktaydı: Şiddeti sözde ortak çıkarlar adına ama aslında yönetimdeki seçkinlerin çıkarları adına kontrol altında tutmak ve yönlendirmek.

Latin Hıristiyan seferleri ve İslami cihat açısından bakılacak olursa bu "kamusal" savaş dinsel bir boyut taşımaktaydı. Bunlar eşi görülmemiş vahşet, şiddet ya da kökleşmiş düşmanlıklara yol açmamaktaydı. Öte yandan Kutsal Toprakları sahiplenmek için girişilen bu savaşta rol alanların yalnızca dinsel amaçlarla hareket ettiği söylenemezdi. II. Urban ve III. Innocent gibi papalar kendi yetkilerini pekiştirmek için Haçlı Seferi çağrılarında bulundular ama aynı zamanda Hıristiyanlara günahlarının bağışlanması için yardımda bulunmayı da umuyorlardı. Venedikli Haçlılar kendi çıkarlarının peşinde olabilirlerdi ama bir yandan da kutsal savaşların diğer katılımcıları gibi manevi açıdan ödüllendirilmeyi de yürekten arzuluyorlardı. İktidar hırsıyla yanıp tutuşan Selahaddin bile –kendi çıkarları için savaşmayı seçmesine karşın– Kudüs'ü ele geçirmek ve savunmak isterken kendini bir ölçüde dine adamıştı. Tabii ki Haçlıların, Frank göçmenlerin ya da Müslümanların tümü bu duyguları aynı düzeyde beslemiyordu ama iki yüzyıl süren Doğu Akdeniz'deki savaşta inanç önemli bir rol oynamaktaydı.

Bu adanmışlık unsuru savaşlara belirgin bir kişilik kazandırdı ve inanılmaz direniş, azim ve arada bir hoşgörüsüzlük içeren olaylar yaşandı. Bu, aynı zamanda on binlerce Hıristiyan ve Müslümanın yıllar boyu süren bu mücadeleye katıldıklarını da açıklayabiliyor. Yakındoğulu Müslümanların duyduğu heyecanı anlamak daha kolay olabilir. Cihat, tövbekârlıktan çok dinsel bir görevdi ve Müslüman kuşaklar Zengi, Eyyubi

ve Memluk zaferlerinden esinlenmekteydiler. Batı Avrupa'da Haçlı Seferlerine gösterilen istek ise, sürekli yaşanan yenilgiler ve kutsal savaşların yeni çatışmalara yol açması göz önüne alınınca daha dikkate değerdir. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllar boyunca süregelen gönüllü yazılımları haçı teslim almanın –askerlikle tövbekârlığı bir araya getiren bir girişime katılmanın– ve sonunda günahlardan arınmanın çekiciliğini ortaya koymaktadır. 1095'ten başlayarak Latin Hıristiyanlar tüm varlıkları ile Haçlı Seferi'nin dine bağlılığın göstergesi olduğuna inandılar. Ortaçağda yaşayanlar için vahşet ile dinin bir arada bulunması bir sorun oluşturmuyordu. Hatta Haçlı Seferleriyle ilgili eleştiriler hız kazandığı, bu davaya bağlılık ve finansman gibi sorunlar dile getirildiği zamanlarda bile Tanrı'nın kendi adına savaşanları destekleyeceğinden ve ödüllendireceğinden kimsenin kuşkusu yoktu.[2]

Yenginin ve yenilginin hesabını vermek

Haçlı Seferi'nin çekiciliğinin yanı sıra bu seferler Frank Deniz Ötesi'nin 200 yıla yakın varlığını sürdürebilmesi için de gerekliydi. Gene de Latinlerin Kutsal Topraklar uğruna verdikleri savaşın sonunda yenik düştükleri kaçınılmaz bir gerçektir. 1099'daki Birinci Haçlı Seferi'nden 1291'de Akra'nın düşüşüne kadar uzanan yol sadece bir yenilgi ve çöküşten ibaret değildir. Öte yandan İkinci Haçlı Seferi'nin 1148'de Şam'da uğradığı hezimetten Fransa Kralı IX. Louis'nin Mısır'da esir düşmesine kadar olan zaman diliminde hemen hiç başarı kazanılamamıştır. Tarihçiler bunu açıklamaya çalıştıklarında genellikle İslam'a –*cihat* isteğinin artmasına ve Yakın- ve Ortadoğu'da Müslümanlar arasında sağlanan birliğe– odaklanırlar. Aslında Memlukların ortaya çıkışına kadar kutsal savaşa duyulan istek gelip geçiciydi ve Doğu Akdeniz'de istikrar hüküm sürmekteydi. Doğal olarak, İslam içinde gelişen olaylar Haçlı Seferlerini etkiledi ama ortada başka ve çok daha büyük sorunlar bulunuyordu.

Bizzat Haçlı Seferi'nin yapısı Hıristiyanlığın Doğu Akdeniz'e egemen olma mücadelesinde yenilmesinin baş nede-

nidir. Kutsal savaş kavramı 1095 ile 1291 arasında değişime uğradı. Evrimlerden ve gelişmelerden etkilendi –zamanın aktörleri bu değişimlerin her zaman farkında olmadı– ve dinsel düşüncelerdeki gelişmelere ayak uydurmak zorunda kaldı. Bunlar arasında Hıristiyan olmayan düşmanların din değiştirmesini sağlayacak misyonların oluşması da vardı. Bununla beraber, Haçlı Seferleri genellikle Kutsal Toprakları savunmak ya da yeniden kazanmak açısından yeterli düzene sahip değildi. Haçlı devletleri varlıklarını sürdürebilmek için daima dıştan gelen askeri desteğe gereksinim duydular ama kalıcı (ya da en azından uzun ömürlü) ve itaatkâr askeri güçlere sahip olmadılar. Haçlılar, çoğu kez safları savaşçı olmayan unsurlarla şişirilmiş, kendi çıkarlarını kollamakta olan ve bağımsız hareket eden hükümdarların emrindeki kitlesel ordularla zaman zaman ortaya çıkıp sonra sahneyi terk ettiler.

Deniz Ötesi'nin gereksinimlerinin Haçlı hareketi ile karşılanmamasına şaşmamak gerek, zira bu tür kutsal savaşlar bu amaçla başlatılmıyordu. Aksine, temelde Haçlılar gönüllü olarak ve günahlarından arınmak için seferlere katılıyorlardı. Katılımcılar belli bir amacın peşinde olabiliyor, belirli bir hedefi ele geçirmek ya da bir bölgeyi savunmak isteyebiliyorlardı. Aynı zamanda Tanrı'nın buyruğunu yerine getirdiklerini, Hıristiyan dindarlarının yardımına koştuklarını, hatta İsa'nın yaşadığı acıların benzerini çektiklerini de düşünebiliyorlardı. Gene de Haçlı Seferi'nin temelinde bireysel ölçekli bağışlanma motifi yer alıyordu: Bir Haçlı Seferi'ne katılarak günah çıkarırken dile getirdikleri günahlar için öngörülen cezalardan kurtulma garantisinin peşindeydiler. Haçlı Seferi'nin asıl çekiciliği buradaydı: Günahların lekelerinden arınmak ve lanetlenmekten kurtulmak. Bu nedenle ortaçağ boyunca yüz binlerce Latin haçı teslim aldı.

Haçlı Seferlerinin çoğunda kendini gösteren bu dinsel hararet katılımcıları bir amaç etrafında topluyor ve onlara inanılmaz kahramanlıklar sergilemelerini mümkün kılan bir azim aşılıyordu. IX. Louis'nin askerlerinin Mansure'de sağ kalma-

larını, Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılanların Akra'daki korkunç kuşatmada direnmelerini ve Frankların 1099'da Kudüs'e ilerlerken toplu halde yok olmayı göze almalarını sağlayan bu dinsel inanç ve bağlılıktı. Heyecana kapılan Haçlılar en büyük zorluklara göğüs gerebiliyorlardı ama bu ateşli tutku çoğu kez kontrol altına alınamıyordu. Haçlı orduları her biri kendince bağışlanma yolunu arayan binlerce kişiden oluşmaktaydı. Dolayısıyla hepsini düzenli bir orduda uygulanan denetim altında tutmak ve yönetmek mümkün değildi. Toulous'lu Raymond bunu Marat'ta ve Birinci Haçlı Seferi sırasında Akra'da acı bir şekilde görmüştü. Aslan Yürekli Richard da aynı şeyi iki kez Kudüs'ten çekilmek zorunda kaldığında yaşamıştı. Hiçbir Hıristiyan kral ya da komutanın Haçlı Seferi'nin fırtına gibi esen gücünü denetlemeyi gerçekten öğrendiği ileri sürülemez.

On üçüncü yüzyılda III. Innocent gibi papalar Haçlı Seferlerini denetim altına almak ve kutsal savaşı düzenlemek için katı kurallar koymayı denediler. Ama bu konuda önemli bir sorunla karşılaştılar: Bu kutsanmış seferlere hız kazandıran ateşi söndürmeden nasıl kontrol altına alabilirlerdi? Bu alanda uygulanabilecek bir yöntem bulmakta başarısız oldular. Haçlı Seferi'nin temelini oluşturabilecek –profesyonel güçlerin Yakındoğu'da yarı kalıcı biçimde üslenmesi gibi– yeni fikirlere ise çok geç ulaşılabildi ve bunlar fazla etkili olmadılar.

Bazı tarihçiler Hıristiyanlığın Kutsal Topraklar uğruna verilen savaştaki yenilgisini 1200'den sonra Haçlı Seferlerine gösterilen ilginin zamanla azalmasına bağlıyor. Bunun papalığın müdahalesinden ve "ideal"in sulandırılmasından kaynaklandığı ileri sürülüyor. Bu, olayı basite indirgemektir. Evet, on üçüncü yüzyılda 1095-1193 yılları arasındaki kadar geniş katılım olmamıştır ama yeni düşmanlara ve farklı alanlara düzenlenen küçük çaplı seferlere bile hatırı sayılır sayıda gönüllü yazılmıştır. Aslında azalan Latin Avrupa'nın Kutsal Toprakların geleceğine gösterdiği ilgidir. Öte yandan bu ilgi azalışını da abartmamak gerekir. On ikinci yüzyıldaki büyük seferlerin

ardından –Edessa'nın düşüşü ve Hıttin Savaşı gibi– birtakım sismik şoklar yaşanmıştır. Bunun dışında Batı Hıristiyanlığı çoğu kez Deniz Ötesi'nin acil yardım çağrılarına kayıtsız kalmıştır. İktidar kavgalarından hanedanlar arasındaki çekişmelere, yenilgilerden kıtlığa, dinsel ayaklanmalara kadar bir sürü yerel sorun sarsıntı geçiren Haçlı devletlerinin isteklerinden ağır basmıştır. Kudüs'ün ve Kutsal Toprakların geleceği ön planda olsa bile, Haçlı Seferlerinin tarihçesi Avrupa'da yaşayan Latinlerin çoğunun Doğu'da yaşananlarla ilgili olarak sürekli endişelenmediklerini ve kutsal bile olsa o kadar uzakta bulunan yerleri kurtarmak için canlarını feda etmeye niyetli olmadıklarını göstermektedir.

Aslında bu Yakındoğu için yapılan savaşın sonucunu etkileyen başka ve çok daha geçerli bir unsur var. Fiziksel ve kavramsal açıdan Doğu Akdeniz Batı Avrupa'dan çok uzaktaydı. Fransa, Almanya ya da İngiltere'de yaşayan Hıristiyanlar binlerce kilometre yol aldıktan sonra Kutsal Topraklara ulaşabiliyorlardı. Aradaki büyük mesafeler orduları taşımayı hatta Doğu'daki Latin yerleşim birimleriyle düzenli ilişkide bulunmayı çok zorlaştırıyordu. Belki çok yerinde bir kıyaslama olmayabilir ama Latinlerle Müslümanlar arasında –İspanyolca *Reconquista* adı verilen– bir başka arazi anlaşmazlığında Hıristiyanların üstün gelmesinin nedeni, hiç değilse kısmen, İberya'nın coğrafi açıdan Avrupa topraklarına yakın olmasıydı. Askeri Tarikatların uluslar üstü kurumlar olarak ortaya çıkması ve Akdeniz yoluyla yapılan ticaretin gelişmesi ile Deniz Ötesi'nin tümüyle ayrı düşmesi bir miktar engellendi ama aradaki boşluk hiçbir zaman tamamen doldurulamadı. Aynı zamanda Doğu Akdenizli Franklar doğudaki Bizans İmparatorluğu'ndan Kilikya'daki Ermenilere kadar, onların yalnızlığını giderebilecek olan Hıristiyan dostlarıyla tam bir uyum sağlayamadılar ve kendi aralarında sayısız iktidar kavgası yaşadılar.

Tüm bu nedenlerle Deniz Ötesi on ikinci ve on üçüncü yüzyıllar boyunca çoğunlukla sürekli savunmasız kaldı. Gene de

Frankların bu zaafından yararlanmak için İslam'ın çok güçlü olması gerekiyordu. Kutsal savaşlar başlangıçta Doğu'da İslam'ın politik ya da kültürel merkezlerinde değil Mısır ile Mezopotamya arasındaki sınır bölgesinde yer aldı; ayrıca Kutsal Topraklarda birlik içinde yaşayan bir Müslüman toplumundan söz edilemezdi. Buna karşın, uzun vadede İslam'ın Doğu Akdeniz'in savaş alanlarının coğrafi yakınlığından ve kendi toprakları üzerinde savaşıyor olmaktan yararlandığı da bir gerçektir. Aynı zamanda Müslüman âlemi bu uzun mücadelede Nureddin ve Selahaddin gibi öngörülü ve karizmatik liderler ve Baybars'ın kararlı acımasızlığı sayesinde başarılı olmuştur.[3]

ORTAÇAĞ DÜNYASINDA YAŞANAN SONUÇLAR

Haçlı Seferleri dünyayı yeniden şekillendiren büyük bir yangın olarak görülür: Avrupa'nın Karanlık Çağ'dan çıkıp Rönesans'ın aydınlığına doğru yol almasını sağlarken; askerileşen ve radikalleşen İslam'ın zafer arayışına girerek asırlar boyu süren bir tecride ve durgunluğa sürüklenmesine sebep olmuştur. Kimileri bu kutsal savaşları onulmaz etnik ve dinsel nefret duyguları aşılayan ve bitip tükenmez düşmanlıkları körükleyen kıyamet günleri olarak tanımlar. Böylesine genel yorumlar olayların ya basite indirgenmesinden ya da abartılmasından kaynaklanır. Kuşkusuz ortaçağ dünyasında 1000 ila 1300 yılları arasında büyük değişimler yaşandı. Bu dönemde nüfus hızla artmakta, göçler yaşanmakta ve kentleşme gerçekleşmekteydi; eğitim, teknoloji ve kültürde gelişme kaydedilmekte ve uluslararası ticaret alanları genişlemekteydi Gene de tüm bunlarda Haçlı Seferlerinin rolünün ne olduğu tartışma konusudur. Seferlerin rolünü tam olarak saptayabilmek çok zordur çünkü bunu yapabilmek için tarihin dokusu inceden inceye incelenmek, bir anlamda dünya yeniden oluşturulmak ve falsolu iplikler ayıklanmak zorundadır. Bazı etkin unsurlar apaçık ortadadır ama öne sürülen gözlemlerin genellemelere dayanması gerekiyor. Ortaçağı etki-

leyen tek unsurun Kutsal Savaşlar olmadığı kesindir. Öte yandan Doğu Akdeniz'de yaşanan bu mücadele ortaçağ tarihinde özellikle Akdeniz havzasında çok etkili olmuştur.

Doğu Akdeniz

Franklardan kaynaklanan gerçek ya da sanal tehditler Müslüman dünyasında karşı konulacak bir düşman ve bir savaş nedeni oluşturdu. Bu da Nureddin'e ve daha sonra Selahaddin'e cihat sancağı açma şansı verdi. Aynı zamanda onların Yakın ve Ortadoğu'da İslam'da bir yere kadar birlik sağlanmasına olanak tanıdı. Bu birlik mükemmel olmasa da İlk Arap istilalarından bu yana görülmemiş güçte gerçekleşti. Bu süreç Moğolların ortaya çıkmasının oluşturduğu tehditle daha da güçlendi ve Memlukların Baybars ve Kalavun'un liderliğinde bir devlet kurmasına yol açtı.

Öte yandan, bu dönemde Müslümanlarla Latinler arasında –savaş ve barış yoluyla– gelişen ilişkiler İslam'ın Batı Hıristiyanlığına bakış açısında büyük bir değişiklik yapmadı. Eski önyargılar, özellikle İsa'ya ve Tanrı'ya tapmayı putperestlik olarak kabul eden görüş; İslam'da yasaklanmış olan insan figürlerinin kullanılışına duyulan hoşnutsuzluk ve Frankların cinsel yaşamda uygunsuz davrandığına dair söylentiler aynen devam etmekteydi. Kurulan daha yakın ilişkiler anlayış ve hoşgörü sağlamadı. Öte yandan, bazı bilimadamlarının iddia ettiği gibi, Haçlı Seferleri Müslümanların Doğulu Hıristiyanlarla ilişkilerinin bozulmasına neden olmadı. Zaman zaman sert tepkiler görüldü ama bu daha ziyade İslam egemenliği altında bulunan Hıristiyanların casusluk yaptığından ya da Franklara yardım ettiğinden şüphelenildiği zaman yaşandı. Daha fanatik olan Memlukların sahneye çıkmasına kadar ilişkilerde fazla bir değişiklik olmadı.

Gerek İslam gerekse Batı dünyası için Haçlı Seferlerinden kaynaklanan en büyük değişiklik ticari alandaydı. Doğu Akdenizli Müslümanlar daha Birinci Haçlı Seferi'nden önce İtalyan denizci tüccarlar vasıtasıyla Avrupa ile birtakım ticari ilişkiler

oluşturmuşlardı ama bu ekonomik ilişkilerin hacmi ve önemi on ikinci ve on üçüncü yüzyılda inanılmaz boyutlara ulaştı. Bunun başlıca nedeni Latinlerin Doğu Akdeniz'e yerleşmesiydi. Haçlılar ve Haçlı devletleri Akdeniz'deki ticaret yollarını yeniden düzenledi ve –özellikle 1204'de Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden sonra– Venedik, Pisa ve Ceneviz gibi İtalyan ticaret limanlarının daha güçlenmesinde büyük rol oynadı. Avrupalıların Arap rakamlarını kullanmaya başlaması da 1200 yılına tarihlenebilir ve İslam ile ticaretin bir sonucu olabilir ama bunu da doğrudan "Haçlı Seferlerine" bağlayamayız.

Deniz Ötesi'nde yerleşen Franklar tümüyle içe dönük bir yaşam sürmediler. Günlük yaşam gereksinimleri, politik, askeri ve ticari faaliyetler Doğulu Latinleri Müslümanlar, Doğulu Hıristiyanlar ve daha sonra Moğollar dahil Doğu Akdeniz'deki yerli halklarla sık sık bir araya getirmekteydi. Bunun sonucu olarak Haçlılar Avrupalıların "doğu" kültürüyle tanışmasını ve bir anlamda benimsemesini sağlayan bir ortam meydana getirdiler. Deniz Ötesi'nde gelişen "Haçlı" toplumu bir noktaya kadar bir özümsemeye yol açtı ama bunun bilinçli bir seçim mi yoksa doğal bir süreç mi olduğu kesin değildir. Latin Doğu'daki sosyal ortamın tümüyle kendine özgü olduğu kuşkusuzdur. Bunun nedeni ne İslam'la ilişkilerin olağanüstü artması –aslında bu ilişkiler ortaçağda İberya ve Sicilya'da çok daha yoğundu– ne de Yakındoğu'da süregelen kutsal savaştı. Aksine, "Haçlı" Deniz Ötesi'nin ayırt edici niteliği, Doğu Akdeniz'deki çok çeşitli unsurlar (Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Yahudiler ve tabii ki Müslümanlar) ile Fransa, Almanya, İtalya ve Aşağı Ülkeler gibi Batı Avrupa ülkelerinden gelen unsurların karışmasından doğuyordu.[4]

Batı Avrupa

Tarihçiler uzun süreden beri ortaçağda Batı Hıristiyanlığı ile Müslümanlık ve daha geniş kapsamda Akdeniz dünyası arasındaki ilişkilerin Avrupa'da uygarlığın gelişmesinde önem-

li, hatta yaşamsal bir rol oynadığının farkındadır. Bu ilişkiler sanat alanında etkileşim; bilim, tıp ve felsefe alanlarında bilgi alışverişi sağladı. Bu temas Batı'da büyük değişimlere yol açtı ve Rönesans'a önemli katkıda bulundu. Farklı alanlardaki bu etkileşimin boyutunu saptamak neredeyse olanaksızdır. Dolayısıyla, "Haçlı" Doğu Akdeniz sanatta ve mimaride bu kültürlerarası kaynaşmanın kesin belirtilerini taşımakta iken, "Haçlı" tipi tezhip ya da kale inşaatının yalnızca Batı'daki bir örnekten esinlendiği ileri sürülemez. Doğası gereği, bilim kitaplarının kaynağı daha kolay saptanabilir. Bu kültür alışverişi alanında Deniz Ötesi önemli bir rol üstlendi (Antakya'daki tercümeler bunu kanıtlamaktadır) ama bunun rolü ortaçağda İberya'dan sel gibi akmakta olan kitap kopyaları ve çevirileri yanında ikinci planda kalmaktaydı. Özetle, Haçlı Seferlerinin Doğu'ya bir kapı açtığını ama bunun tek kapı olmadığını söyleyebiliriz.

Haçlı Seferlerinin Latin Avrupa'da meydana getirdiği diğer değişiklikler daha kolay saptanabilir. Uygulama açısından, büyük seferler Fransa ve Almanya gibi bölgelerde kralların ve soyluların ülkelerinden bir süre uzak kalmalarını gerektirdiğinden politik, sosyal ve ekonomik alanlarda çok etkili oldu. Yönetici sınıfın, özellikle kralların yokluğu büyük istikrarsızlığa hatta rejim değişikliğine bile yol açabiliyordu. Askeri Tarikatların ortaya çıkması ve Batı'nın her köşesinde giderek güçlenmesi de ortaçağ Avrupa'sında çok etkili oldu. Latin sahnesinde yeni ve güçlü oyuncular olarak ortaya çıkan bu tarikatlar kilise içinde ve dışındaki yerleşik otoriteyle rekabete girişebiliyordu. Haçlı Seferlerine gösterilen ilgi papalığın nüfuzunu artırdı ve ortaçağ krallarının rolünü farklılaştırdı. Bu ilgi aynı zamanda yeni bir şövalyelik kavramı geliştirdi. Yeni bir tövbekârlık sistemi yaratıldığından bu kutsal savaşlar bir nevi ibadet gibi algılandı. On üçüncü yüzyılda seferlerle ilgili daha geniş çapta verilen vaazlarda geliştirilen yeminler ve ödül vaatleri bu algıyı daha da yaygınlaştırdı.

Tüm bu süreçte Haçlı Seferi'ne katılmak ve Kutsal Topraklar için savaşmak yerine Batı'da kalmayı seçen Latinlerin sayısının daha fazla olduğu doğrudur. Ama aynı zamanda 1095 ve 1291 arasında Avrupa'da yaşayan hemen herkes ya sefere katılarak ya vergi vererek ya da toplumsal anlamda daha geniş kapsamlı bir Latin Hıristiyan kimliği geliştirilmesi sonucu olarak Haçlı Seferlerinden etkilendi.[5]

UZAYAN GÖLGE

1998 Şubat'ında kendisine "Dünya İslam Cephesi" adını veren radikal bir terörist grup "Yahudilere ve Haçlılara karşı Kutsal Savaş" açacağını duyurdu. Usame bin Ladin'in başında bulunduğu bu örgüt daha sonra "el-Kaide" olarak tanındı (bu sözcük "üs" ya da "temel" anlamına gelir). El-Kaide'nin 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'daki saldırılarından beş gün sonra ABD Başkanı Richard W. Bush Beyaz Saray'ın güneyindeki alana çıktı ve kalabalık ve uluslararası bir gazeteci grubunun önünde "Amerika'nın topraklarını savunmaya kararlı olduğunu" belirterek "bu Haçlı Seferi, terörizme karşı verilen bu savaş uzun sürebilir" uyarısında bulundu. Aynı yıl Ekim ayında bin Ladin müttefiklerin Afganistan'ı işgal etmelerine karşı çıktı. Bunu bir "Hıristiyan Haçlı Seferi'" olarak tanımladı ve "bu yeniden başlatılan bir savaştır. İlk Haçlı Seferi İngiltere'den Richard'ı, Fransa'dan Louis'yi ve Almanya'dan Barbarossa'yı buraya getirdi. Bugün Bush haçı kaldırır kaldırmaz tüm Haçlı ülkeleri harekete geçtiler. Haçın emrine boyun eğdiler" dedi.[6]

Ortaçağdaki kutsal savaşlarda kullanılan bu ifadeler nasıl oluyor da çağımızdaki çatışmalarda yer alabiliyor? Bu sözler ortaçağdan bu yana Haçlı Seferlerinin hep bir şekilde sürmekte olduğunu, İslam ile Batı'nın kapışmasının, sonu gelmez ve acılarla dolu bir din savaşına girilmesinin istendiğini ortaya koyuyor. Aslında ortaçağda Kutsal Topraklar uğruna verilen savaşlar ile bugün Yakın- ve Ortadoğu'da gözlemle-

nen huzursuzluğu birbirine bağlayan kesintisiz bir nefret ve uyuşmazlık süreci mevcut değil. Gerçekten de Haçlı Seferleri, tarihin nasıl kötüye kullanılabileceğini, yanlış yorumlanabileceğini ve yanlış yönlendirilebileceğini gösteren ve özellikle yirmi birinci yüzyılın başında tehlikeli olabilecek bir örnektir. Aynı zamanda yeniden oluşturulan bir geçmişin gerçek gibi algılanabileceğini de kanıtlamaktadırlar, zira Haçlı Seferleri günümüz dünyasında birtakım hayallerle de olsa hâlâ etkisini sürdürmektedir.

Bu olayın esas nedeni, bugün Müslüman dünyası ile Batı diye genelleyebileceğimiz bir ortamda ortaçağdaki Haçlı dönemiyle ilgili farklı görüşler bulunmasıdır. Temelde bu fark kullanılan terminolojide kendini göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından bu yana Haçlılar Arapçada *el-harab el-Salabiyye* (Haçlı Savaşları) olarak anılmaktadır; bu tanım Hıristiyan inanışı ile askeri çatışmanın altını çizmektedir. İngilizcede ise "sefer" sözcüğünün kullanımı onun ortaçağdaki dinsel kökeninden farklıdır; haklı bir davayı savunmaya çalışmak anlamında kullanılır. "Sefer" deyimi Batı'da medyada ve konuşma dilinde çok geçer. Aslına bakılırsa fanatizme hatta şiddete karşı bir seferden de söz etmek de kabildir. Arapça *cihat* sözcüğünün Batı'daki yorumu da aynı şekilde tedirgin edicidir. Müslümanların çoğu için *cihat* her şeyden önce içsel bir mücadele anlamına gelir. Oysa Batı'da bu sözcüğün tek bir anlamı vardır: kutsal savaşa girmek. Haçlılar dönemiyle ilgili günümüzdeki birçok yaklaşımımızda olduğu gibi terminolojideki bu sorun da yalnızca son iki yüzyıldır ortaya çıktı. Oysa Batı ile İslam'ın anı ve görüşlerindeki farklılık Deniz Ötesi'nin ortadan kalkmasından hemen sonra oluştu.

Ortaçağda daha sonraki ve modern çağın başlangıcındaki görüşler

On dördüncü yüzyıl ile on altıncı yüzyıl arasında Avrupa hâlâ Müslüman düşmanlarıyla (özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile) savaşırken ortaçağdaki Haçlılar neredeyse efsanevi bir kimliğe

büründüler. Ön planda yer alan "kahramanlar" devleştirildi. Bouillon'lu Godfrey aralarında Büyük İskender ve Roma İmparatoru Augustus gibi kişilerin bulunduğu insanlık tarihinin en saygın kişileri olan "Dokuz Ünlü"ye dahil edildi. Aslan Yürekli Richard efsanevi bir kral olarak tanımlanırken Selahaddin de onurlu ve asil davranışlarıyla takdir gördü. Dante'nin ünlü *İlahi Komedya*'sında (1321) işlediği öbür dünya kavramında Selahaddin cehennemin erdemli putperestlere ayrılan birinci katında yer almaktaydı.

Buna karşın, 1517'deki Dinsel Reform ve sonraki Aydınlanma döneminde Avrupalı ilahiyatçılar ve bilimadamları Hıristiyanlığın geçmişini yeniden değerlendirdiler. On sekizinci yüzyılda Haçlı Seferleri ortaçağın karanlık ve hoş olmayan sayfalarına gömüldü. Örneğin İngiliz bilimadamı Edward Gibbon kutsal savaşları dini inançlardan kaynaklanan "vahşi fanatizm" olarak nitelendirdi. Fransız aydını Voltaire ise Haçlı Seferlerini kınarken belli bireylere hayranlık duymaktaydı; Kral IX. Louis'nin dine bağlılığını överken Selahaddin için de "iyi bir insan, bir kahraman, bir feylesof" diyordu.[7]

Öte yandan ortaçağın sonlarında, Memluk ve Osmanlı dönemlerinin başında Yakın- ve Ortadoğu'daki İslam Haçlı Seferleriyle fazla ilgilenmedi. Müslümanların çoğu Kutsal Topraklar için yapılan savaşları eski dönemlerde yaşanan önemsiz bir çatışma olarak görüyordu. Evet, barbar Franklar Doğu Akdeniz'e saldırmış ve şiddet uygulamıştı ama sonunda cezalarını çekmiş, hezimete uğramışlardı. Sonunda İslam üstün gelmiş ve Frank akınlarının önü tümüyle kesilmişti. Bu dönemde öne çıkan "kahramanlar" Batı'dakilerden farklıydı. Selahaddin daha geri planda kalıyor, Nureddin'in dine olan bağlılığı övülüyor, Baybars ise on beşinci yüzyıldan başlayarak halk edebiyatının başköşesinde yer alıyordu. Bu yüzyıllarda Haçlı saldırılarının bir kutsal savaşı tetiklediği ya da Frankların sergilediği vahşetin cezalandırıldığı dile getirilmemekteydi.[8]

Haçlı Seferlerinin günümüzde tarihin tozlu sayfalarından sıyrılıp yeniden nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için

1800'den bu yana İslam ve Batı dünyasındaki akademik çalışmaları ve sosyal, politik ve kültürel gelişmeleri incelemek gerekiyor.

Batı tarihinde ve anılarında Haçlılar

On dokuzuncu yüzyıl başlarında Batı'da Aydınlanma'nın etkisiyle geniş bir ortak görüş oluştu. Ortaçağdaki Haçlılar zalim ve barbarca davranışları yüzünden suçlanırken cesaretleri de takdir ediliyordu. Bu eğilim İngiliz Yazar Sir Walter Scott'un eserlerinde açıkça görülmektedir. *Tılsım* (1825) isimli romanı konu olarak Üçüncü Haçlı Seferi'ni alırken Selahaddin yürekli ve akıllı "saygın bir zalim" olarak işlenirken Kral I. Richard şiddet yanlısı bir haydut olarak tanımlanmaktadır. Scott'un bu kitabı ve *Ivanhoe* (1819) isimli eseri, diğer yazarlarınkilerle birlikte Haçlı Seferlerini görkemli, cesur maceralar olarak sergilemektedir.[9]

Aynı dönemde bazı Avrupalı aydınlar, geçmişin çağdaş dünyaya yansımasını görmek arzusuyla, tarihsel paraleller çizerek Haçlı Seferlerini ve Haçlı devletlerinin oluşumunu sömürgeleştirmenin başarılı örnekleri olarak gördüler. Bu yaklaşım Haçlı Seferleri ve "sefer" sözcüğünü dinsel içeriğinden ayırarak Kutsal Topraklar için yapılan savaşları seküler girişimler olarak değerlendirdi. On dokuzuncu yüzyılın başında Fransız tarihçi François Michaud'nun kutsal savaşlarla ilgili yazdığı üç ciltlik eseri tarihi yanlış yorumlamaktadır. Michaud Haçlıların "zaferini" övmekte ve bu seferlerin amacının "Asya'yı ele geçirip uygarlaştırmak" olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda Fransa'nın bu seferlerde ruhsal ve kavramsal açıdan başı çektiğini belirterek "Fransa bir gün Avrupa uygarlığının da modeli ve merkezi olacak. Kutsal savaşlar bu mutlu sonuca büyük katkıda bulundu; bunu Birinci Haçlı Seferi'nden başlayarak gözlemleyebiliriz" demektedir. Michaud'nun eserleri Fransız ulusalcılığının etkisi altında kalmış "Fransa" tarihini yeniden yazarken Kutsal Topraklar için yapılan savaşlardan bir ulusal kimlik oluşturmaya çalışmıştır.[10]

Haçlı Seferleriyle ilgili romantik ve ulusalcı görüşler yalnızca Fransa'ya özgü değildi. Yeni kurulan Belçika Bouillon'lu Godfrey'i kahraman ilan ederken Manş'ın öbür yakasında da Aslan Yürekli Richard bir İngiliz azizi mertebesine yükseltiliyordu. On dokuzuncu yüzyılda her ikisinin de at üstünde heykelleri dikildi. Godfrey'in heykeli Brüksel'in Büyük Meydan'ında, Richard'ın at üstünde, kılıcı havada heykeli ise Londra'da Parlamento Binası önündedir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca bu yaklaşım giderek yaygınlaştı. İleride İngiliz başbakanı olacak Benjamin Disraeli Haçlı Seferleriyle çok ilgiliydi; daha Parlamento'ya seçilmeden önce, 1831'de Yakındoğu'yu ziyaret etmişti ve daha sonra kaleme aldığı *Tancred* ya da *Yeni Haçlı Seferi* isimli romanı Haçlı soyundan gelen genç bir soylu hakkındadır. Amerikalı yazar Mark Twain de Kutsal Toprakları ve Hıttin savaş alanını gezmiş ve bir zamanlar Bouillon'lu Geoffrey'e ait olduğu söylenen bir kılıç onda "kutsal savaşlarla ilgili romantik anılar uyandırmıştır".

1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm Haçlı Seferi ile ilgili düşlerini hayata geçirmeye çok uğraştı. Ortaçağdaki görkemi anımsatan bir heyetle Doğu Akdeniz'e yaptığı ziyarette at üstünde Kudüs'e ve oradan da "tarihteki en yürekli yöneticilerden biri" olarak tanımladığı Selahaddin'in anısına Şam'a gitti. 8 Kasım'da Eyyubi sultanının biraz yıpranmış mezarına çelenk koydu ve daha sonra bu anıtmezarın onarım giderlerini karşıladı.[11]

Doğal olarak, Haçlı Seferlerini inceleyen tüm batı kaynakları bu kadar romantik ve ulusalcı bir emperyalizm etkisi altında değildi. Aynı yıllarda daha tarafsız bir yaklaşım güçlenmekteydi. Oysa 1930'larda bile Haçlı Seferlerini inceleyen Fransız tarihçi René Grousset Fransa'nın Haçlı Seferlerindeki rolü ile yirminci yüzyıl başlarında Suriye'nin yeniden Fransız yönetimi altına girmesini kıyaslamaktaydı. Giderek daha ateşli yaklaşımlar etkin olmaya başladı. Böylesine kıyaslamaların tehlikeleri Birinci Dünya Savaşı sırasında belirgin bir biçimde

ortaya çıktı. Bu savaş sırasında Milletler Cemiyeti Fransa'nın "Büyük Suriye"de bir manda yönetimi oluşturmasını onayladı; Fransız diplomatlar bu onayı Haçlı Seferleri tarihinden söz ederek almayı başardılar.

Bu arada İngilizler de Filistin'de manda yönetimi kurdu. 1917 Aralık ayında Kudüs'e gelen General Edward Allenby bir Haçlı mantığı ya da yaklaşımının İslam âleminde yaratacağı tepkinin farkındaydı (İngiliz ordusunda savaşmakta olan Müslüman birlikler vardı). İmparator Wilhelm'in aksine, Allenby kutsal kente yürüyerek girdi ve söylendiğine göre askerlerine Haçlı Seferlerine atıfta bulunmayı kesinlikle yasakladı. Ne yazık ki onun bu uyarısı İngiliz medyasının bir kesiminin bu olayı ortaçağ yansımaları ile aksettirmesini engelleyemedi. Hatta İngiliz mizah dergisi Punch "Son Haçlı Seferi" başlığı altında, Aslan Yürekli Richard'ın yukarıdan Kudüs'e bakarken "Rüyalarım gerçekleşti" dediği bir karikatür yayınladı. Daha sonra da Allenby'nin "Haçlı Seferleri bugün sona erdi" dediğine dair doğru olmayan söylentiler yayıldı.

Aslında o zaman bile –artık dinsel kapsamdan arınmış olan– "sefer" sözcüğü İngilizcede ortaçağdaki anlamından sıyrılmaya başlamıştı. 1915'te İngiliz Başbakan David Lloyd George Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili yaptığı ateşli bir konuşmada bunu "büyük bir Haçlı Seferi'" olarak nitelendirdi. İkinci Dünya Savaşı'nda General Dwight Eisenhower da 6 Haziran 1944'te Müttefik ordularına G-Günü emrini verirken "Büyük bir Haçlı Seferi'ne girişmek üzeresiniz" diyordu. Eisenhower'ın 1948'de yayınlanan savaşla ilgili anıları *Avrupa'da Haçlı Seferi* adını taşımaktaydı.[12]

Çağdaş İslam ve Haçlı Seferleri

Uzun süren bir ilgisizlikten sonra on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Müslüman dünyasında yeniden Haçlı Seferleri incelenmeye başlandı. 1865'te Fransızca tarih kitaplarının Arapça konuşan Suriyeli Hıristiyanlar tarafından çevrilmesi üzerine

o zamana kadar *İfrenc* (Franklar) ile savaş olarak söz edilen olaylar *el-harab el-Salabiyye* (Haçlı Seferleri) diye anılmaya başlandı. 1872'de Osmanlı Türklerinden Namık Kemal Selahaddin hakkında ilk "çağdaş" Müslüman yaşamöyküsünü yayınladı; adeta kısa süre önce Türkçeye çevrilmiş olan Michaud'nun tarihinin yanlışlığını kanıtlamak ister gibiydi. İmparator Wilhelm'in 1898'de Yakındoğu'ya seyahati ilginin yeniden doğmasına ya da tetiklenmesine yol açmış olmalıdır, zira ertesi yıl Mısırlı bilimadamı Seyyid Ali el-Hariri *Haçlı Savaşlarının Muhteşem Öyküleri* adı altında Haçlı Seferleri hakkındaki ilk Arapça tarih kitabını kaleme aldı. Bu kitapta el-Hariri Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in (1876-1908) Batılıların Müslüman topraklarını işgalini yeni bir "Haçlı Seferi'" olarak gördüğünü belirtiyordu. El-Hariri'ye göre padişah "haklı olarak Avrupa siyasi bir kampanya kisvesi altında bize karşı bir Haçlı Seferi'ne girişmekte" diyordu. Aynı dönemde Müslüman ozan Ahmet Şevki yazdığı bir şiirde İmparator Wilhem anımsatıncaya kadar İslam'ın Selahaddin'i neden unuttuğunu sorgulamaktaydı.[13]

Daha sonraki yıllarda Hindistan'dan Türkiye ve Doğu Akdeniz'e kadar uzanan bölgedeki Müslümanlar ortaçağdaki Haçlı Seferleri ile Batı'nın modern zamanlardaki saldırılarının benzerliği üzerinde durmaya başladılar; aslında aynı benzerlikler yıllardır Batı'da da yüksek sesle ve heyecanla dile getirilmekteydi. 1915'te Kudüs'te açılan yeni bir üniversiteye adının verilmesi Selahaddin'in Müslüman bir lider olarak yeniden ünlendiğinin kanıtıdır. Bu iki gelişme Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Doğu Akdeniz'de İngiliz ve Fransız mandalarının oluşturulması, Allenby'nin Haçlı Seferlerinden söz etmesi ve Avrupa'da iki dönem arasında kurulan paralellik ile daha da hız kazandı. 1934'te önde gelen bir Arap yazarı "Batı hâlâ politik ve ekonomik emperyalizmin kisvesi altında İslam'a karşı Haçlı Seferlerini sürdürmekte" diyordu.

Asıl değişim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'de Birleşmiş Milletlerin himayesinde İsrail devletinin kurulması ile

gerçekleşti. Bu, Siyonizm'in hortlaması idi. O yıl Ekim ayında tarihçi Abdüllatif Hamza "Siyonizm'e karşı savaş yüreklerimizde Haçlı Seferi anılarını uyandırdı" diye yazıyordu. 1948'den sonra Müslüman dünyası ortaçağdaki Kutsal Topraklar uğruna verilen savaşı yeniden incelemeye aldı. Arap-İslam kültürü Ortaçağ ve ötesinden başlayarak geçmişten ders alma geleneğine sahipti. Bu nedenle Yakın- ve Ortadoğu'da aydınların, ilahiyatçıların ve radikal eylemcilerin kendi tarihsel paralellerini oluşturmasına ve Haçlı Seferi tarihini kendi bakış açılarıyla değerlendirmesine şaşmamak gerekir.[14]

"Haçlı Seferi paralelliğinin" ilkeleri

Tarihin saptırılması bugün de sürmektedir. Haçlı Seferleri dönemi İslami propagandistlerin amaçlarına eskiden de bugün de çok uygun düşmektedir. Yaklaşık 800 yıl önce son bulmuş olan bu dönemde yaşananlar yeterince açık olmadığından kolaylıkla yeniden şekillendirilebilmekte, işe yarayan "gerçekler" kullanılmakta ve belli bir ideolojiye uygun düşmeyen ayrıntılar ayıklanabilmektedir. Haçlı Seferleri aynı zamanda değerli bir didaktik öykü de oluşturabilir, çünkü hem "Batılıların" saldırılarını hem de İslam'ın nihai zaferini içermektedir. Kudüs'ün oynadığı rol de çok önemlidir. Aslında ortaçağ boyunca Müslümanların Kutsal Kent'e verdiği politik hatta dini ağırlık, tıpkı daha sonraki yüzyıllarda olduğu gibi, zaman zaman farklı olmuştur. Öte yandan o dönemde bu kente egemen olmak için verilen mücadele –özellikle *Haremi Şerif* ya da Kutsal Dağ konusunda– günümüz Müslümanları için Kudüs'ü İslam dini açısından kutsal kılmıştır.

Son altmış yıldır politikacılardan teröristlere kadar geniş İslam grupları modern dünya ile ortaçağdaki Haçlı Seferleri arasında kıyaslamalarda bulunmaktadır. Ayrıntılar ve yorumlar iletilmek istenen düşünce ve görüşlere göre değişse de tüm iddiaların temelinde iki anafikir yatmaktadır. Bunlardan birincisi, işgalci ve sömürgeci Batı'nın 900 yıl önceki gibi Müslüman dünyasına karşı suç işlemekte ve çağımızda yeniden

Haçlı Seferleri düzenlemekte olduğudur. Bununla beraber Batı'nın desteğiyle oluşturulan İsrail devleti bu öyküye yeni bir ilmek atmıştır. Yirminci yüzyılda verilen savaş yalnızca emperyalist Haçlılara karşı değil, aynı zamanda Kutsal Topraklarda gözü olan Yahudilere karşı yapılmaktadır. Beraberce İslam'a karşı bir "Haçlı-Siyonist" ittifakı kurmuş durumdadırlar. Bu garip iddiayı güçlendiren, İsraillilerin şimdi bir zamanlar Frankların Kudüs Krallığı'nın bulunduğu aynı topraklar üzerinde yaşamasıydı. Öte yandan son yıllarda bu ideolojinin odaklandığı coğrafya daha da genişledi. Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Batı'nın ve özellikle Amerika'nın başını çektiği müdahaleler, Arap-İsrail çatışmasının ve Filistinlilerin çektiği sıkıntıların yanı sıra varlığı iddia edilen "Haçlı-Siyonist" ittifakının günahlarına eklendi. Bunlar iki Körfez Savaşı'nı, Afganistan'da Taliban ve El Kaide'ye karşı sürdürülen mücadeleyi ve Suudi Arabistan'da Müslümanlarca kutsal sayılan topraklara ABD birliklerinin konuşlandırılmasını içeriyordu. Usame bin Ladin bu birliklere "çekirge sürüsü gibi yayılan Haçlı orduları" adını veriyordu.[15]

"Haçlılarla kıyaslamada ikinci unsur İslam'ın ortaçağda yaşadıklarından aldığı derslerle ilgilidir. 1963'te Müslüman yazar Said Aşur *Haçlı Seferlerinin Tarihi* adında Arapça yazdığı iki ciltlik eserinde çağımızdaki Müslümanların ortaçağda karşılaştıkları aynı sıkıntıları yaşadıklarını ileri sürüyor ve bu yüzden "Haçlı Seferlerinin yakından ve bilimsel olarak incelenmesinin zorunlu olduğunu" söylüyor. Pek çok Müslüman ideolog ortaçağda Kutsal Topraklar uğruna verilen savaştan esin almaya çalışıyor. Kimi ideologlar İslam'ın birleşmesi ve ortaçağ Müslümanlarının yaptığı gibi sarsılmaz ve kararlı bir *cihat* başlatması gerektiğini savunuyor. Çoğu propagandacı İslam'ın sabırla uzun bir savaşa hazırlanması gerektiği görüşündedir; önünde sonunda Kudüs'ü Franklardan geri kazanmak seksen sekiz yıl sürmüş, Deniz Ötesi'nin ortadan kalkması da neredeyse iki yüz yıl almıştır. Ortaçağdaki Haçlı Seferlerinde öne çıkan Müslüman "kahramanlar", özellikle

Selahaddin, örnek olarak gösterilmektedir. Gerçekten de yirminci yüzyıl boyunca Eyyubi sultanı Kutsal Topraklar için yapılan savaşta en önde gelen İslam savunucusu olarak efsanevi bir kimlik kazanmıştır. Artık Arap dünyasında kült oluşturan Sultan Baybars değil, Selahaddin'dir. Hıttin Savaşı'nda Batılı Hıristiyanları hezimete uğratması Müslümanların tarihinin en büyük zaferlerinden biri olarak görülür ve daha sonra Kudüs'ü ele geçirmesi ise İslam için büyük bir gurur ve övünç kaynağıdır.[16]

Arap Ulusalcılığı ve İslamiyet

Farklı idealler iki temel kavram üzerinde oluşturulmaktadır: yeni bir Haçlı saldırısı ve ortaçağda yaşananlardan alınan dersler. Aslında geçmişteki yönlendirmeler son derece esnektir, zira iki karşıt Müslüman ideoloji de –Arap Ulusalcılığı ve İslamiyet– Haçlı Seferlerinin tarihini kendilerine göre yorumlamaktadır.

Arap Ulusalcılığı temelde laiktir: İslam'da din ile devleti ayırmakta ve Arap İslam devletlerinin dini değil politik liderler tarafından yönetilmesini savunmaktadır. Dolayısıyla Arap Ulusalcı liderler Haçlı Seferlerine dinsel savaşlar olarak bakmamakta, bunların yabancıların emperyalist girişimleri olarak değerlendirmekte, kendi yaşamları ile Selahaddin'in başarıları arasında kıyaslamalar yapmaktadırlar. 1954'ten 1970'e kadar Mısır'da başbakan –ve daha sonra cumhurbaşkanı– olan Cemal Abdülnasır Arap Ulusalcılığı'nın ilk temsilcilerinden biriydi. İsrail devletinin kurulmasını "Haçlı Seferlerinin yeni şekli" olarak "emperyalizmin Siyonizm ile imzaladığı bir anlaşma" sonucu gerçekleştiğini ileri sürmekteydi. Aynı zamanda Nasır çoğu kez Selahaddin gibi davranmaya çalışıyordu. Bugüne dek yapılmış en yüksek bütçeli Arap filmi olan Yusuf Şahin'in ünlü "tarihsel" destanı *Selahaddin*'de (1963) başroldeki oyuncunun Nasır'a çok benzemesi bir rastlantı değildi.

1981'deki Arap-İsrail çatışmasından söz ederken Suriye devlet başkanı Hafız Esad Müslümanlara "Haçlı Seferlerine

bir göz atın. 200 yıl boyunca bizimle savaştıkları halde ne teslim olduk ne de boyun eğdik" diyordu. Esad da kendisini "yirminci yüzyılın Selahaddin'i" olarak tanımlıyordu ve 1992'de kahramanının olağanüstü büyüklükteki bir heykelini Şam'ın merkezine diktirdi. Iraklı Ulusalcı Arap lider Saddam Hüseyin Selahaddin'e çok daha fazla hayranlık duymaktaydı. Selahaddin'in Kürt kökenli olduğunu göz ardı ederek her ikisinin de doğum yerinin Tikrit olduğunun üzerinde duran Saddam ikisi arasındaki bağlantıyı daha da vurgulamak için olağanüstü girişimlerde bulundu. Irak'taki pullarda ve banknotlarda Selahaddin Saddam'ın yanında yer almaktaydı ve saraylarının dış cepheleri başkanın Selahaddin'in giysileri içinde altın heykelleri ile süslüydü. Hatta Saddam'ın emri üzerine *Kahraman Selahaddin* ismiyle çocuklara yönelik basılan resimli bir kitapta kendisi "İkinci Selahaddin" olarak anılmaktaydı.[17]

İslamiyet ideolojik açıdan Arap Ulusalcılığı'nın tam zıt kutbundadır, İslam'ın dinsel bir yönetim altında bulunmasını savunur. Buna karşın İslamcılar ortaçağdaki Haçlı Seferleri ile günümüz dünyası arasında bağlantı kurmakta daha da ısrarlıdır. Dinsel açıdan hareketle, İslamcı propaganda Haçlı Seferlerini *Darül İslam*'a (İslam ülkelerine) karşı başlatılan saldırgan ve dinsel savaşlar olarak görmektedir. Bunun karşılığı ancak şiddetli bir *cihat* olabilir. En ateşli İslam ideologlarından Seyid Kutub (Mısır'da 1966'da ihanet suçundan idam edilmiştir) Batı emperyalizmini "Haçlı ruhunun maskesi" olarak yorumlamış, "Haçlı ruhu tüm Batılıların kanında var" demiştir. Aynı zamanda Batı'nın Doğu Akdeniz'e yönelik müdahalelerinin arkasında "uluslararası bir Haçlı" komplosunun bulunduğunu ileri sürmüş, buna kanıt olarak da ortaçağdaki Haçlı Seferleri hakkında söylenmiş Allenby'ye mal edilen sözleri göstermiştir.

Kutub'un görüşleri Hamas'tan Hizbullah'a kadar birçok radikal İslamcı örgütleri etkilemiştir. Öte yandan yirmi birinci yüzyılda onun en aşırı ve tehlikeli yandaşları –el-Kaide

olarak bilinen terörist örgütün liderleri– Usame bin Ladin ile onun müttefiki Ayman el-Zevahiri olmuştur. Bunların ateşli söylemlerinde sürekli olarak Haçlılardan bahsetmeleri 2001'deki olaylara yol açtı. 11 Eylül olaylarından sonra George W. Bush "terörizmle savaş" önerisinden "Haçlı Seferi" şeklinde söz ederek (o zamandan beri bu tanım özellikle kullanılmamaktadır) el-Kaide'nin tuzağına düştü. Gerçekten de 2002'nin sonlarında bin Ladin bir bildiri yayınlayarak "New York ve Washington baskınlarının en önemli ve olumlu sonuçlarından biri Haçlılar ile Müslümanlar arasındaki uyuşmazlığın gerisindeki gerçeğin su yüzüne çıkması ve Haçlıların bize karşı beslediği muazzam kinin açığa vurulmasıdır" dedi. 2003 Mart'ında ABD'nin başı çektiği Irak işgalinden sonra ise bin Ladin "[İslam'a karşı] Siyonist-Haçlı kampanyası bugün her zamankinden daha tehlikeli ve kudurgandır ... bu dış düşman güçlerine nasıl karşı koyacağımızı öğrenmek için topraklarımızda daha önce yaşadığımız Haçlı Seferlerine bakmamız gerekiyor" dedi. Tarihi saptırmak amacıyla sürdürülen bu tahrik edici ve yanıltıcı propagandanın hızı hâlâ kesilmemiş durumdadır.[18]

TARİHTE HAÇLI SEFERLERİ

"Haçlı Seferleri ile paralellik kurmak" modern dünyamızın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu, yakın zamanlara kadar yanlış anlaşılmaktaydı. Tarihin ve Kutsal Topraklar için verilen savaşın anılarının saptırılması on dokuzuncu yüzyılda romantizm akımının oluşması ve Batılıların sömürgeleştirmede başarılı olmasıyla başladı. Müslüman dünyasındaki siyasi propagandalar ve ideolojik suçlamalar bunu daha da hızlandırdı. Bu süreci tanımlamanın ve incelemenin amacı emperyalist ideolojiyi, Arap Ulusalcılığı'nı ya da İslamcılığı savunmak ya da kınamak değil, daha ziyade bunlar adına çizilen "tarihsel" paralellerin ilkelliğini ve yanıltıcılığını ortaya koymaktır. Geçmişteki Haçlı Seferlerinin politik, kültürel

ve manevi yansımaları, ortaçağda her iki tarafça uygulanan şiddet, diplomasi, ticaret, düşmanlıklar ve ittifaklar yerine, karikatürize edilen, saptırılan ve uydurulan sanal bir geçmiş açısından ele alınmaktadır.

Doğal olarak, insan her zaman tarihi yanlış yorumlama eğilimine sahiptir. Öte yandan "Haçlı Seferleriyle paralellik oluşturma" alanındaki tehlike çok ciddidir. Son iki yüzyıldır hiçbir temele dayanmayan bir öykü yaygınlaştı. Buna göre Haçlı Seferleri İslam ile Batı arasındaki ilişkilerde öncülük yapmış, iki taraf arasında derin bir düşmanlık oluşturarak bu iki kültürün sürekli ve yıkıcı bir savaş içinde bulunmasına yol açmıştır. Ortaçağ ile günümüz arasında doğrudan ve sürekli bir uyuşmazlık bağlantısı kuran bu görüş, uygarlıklar arasında yaygın, neredeyse kaçınılmaz ve muazzam bir çatışma bulunduğu düşüncesinin benimsenmesine yardımcı oldu. Oysa zaman zaman acımasız hatta yabanıl davranışlarda bulunmalarına karşın Haçlılar ne Batılı Hıristiyan ne de Müslüman toplumların üzerinde kalıcı bir iz bırakabildiler. Aslında Kutsal Topraklar uğruna verilen savaş ortaçağ sonlarına doğru neredeyse unutulmuş gibiydi ve ancak yüzyıllar sonra yeniden canlandırılmaya kalkışıldı.

Belki de Haçlı Seferlerinin bizim dünyamıza anlatacağı şeyler vardır. Bunlardan alınacak derslerin tümü değilse bile çoğu insanlık tarihinin diğer dönemleri için de geçerlidir. Bu savaşlar inançların ve ideolojilerin kitleleri harekete geçirdiğini ve şiddete yöneltebildiğini, "ötekine" yönelik kuşku ve nefreti nasıl kolaylıkla oluşturabileceğini göstermektedir. Öte yandan –Latin Hıristiyanlar ve Doğu Akdenizli Müslümanlar tarafından yüzyıllar önce başlatılan– Kutsal Topraklara egemen olma mücadelesi, günümüz dünyasındaki yanılgılarımızın da kaynağıdır. Eğer propagandalar etkisiz kılınmak ve düşmanlıklar ortadan kaldırılmak isteniyorsa ortaçağdaki bu savaşlarla ilgili gerçekler araştırılmalı ve anlaşılmalıdır. Bunu yaparken de Haçlı Seferleri geçmişte ait oldukları yerde bırakılmalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu kitapla ilgili yıllar süren araştırmalarım sırasında bana yardımcı olan herkese minnet borçluyum. Londra'daki Queen Mary Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki meslektaşlarım bana sürekli destek oldular. Özellikle Virginia Davis'e, Julian Jackson'a, Peter Hennessy'ye, Miri Rubin'e, Peter Denley'e, Yossi Rapoport'a, Dan Todman'a ve Alice Austin'e teşekkür etmek istiyorum. Öğrencilerim, özellikle benim uzmanlık dalım olan "Birinci Haçlı Seferi" derslerime giren ve Londra'da Haçlı Seferleri üzerine tez hazırlayan öğrencilerim, bana büyük esin kaynağı oldular.

Peter Edbury bu kitabın –şimdikinden çok daha uzun olan– ilk müsveddesini okumak nezaketini gösterdi. Ayrıca Sue Edgington ve William Purkis'in dostluğundan ve desteğinden olağanüstü yararlandım. Andrew Gordon ve John Saddler benim bu eserle ilgili ilk görüşlerimi oluşturmama yardımcı oldular. Simon & Schuster'den Mike Jones ve Ecco'dan Dan Halpern ile Matt Weiland büyük bir sabırla bu projeyi tamamlamam için beni yüreklendirdiler. Sue Phillpotts'un dikkatli gözlemleri metni düzenlememi sağladı. Bu kitabın yayıma hazırlanması sırasında sağduyulu ve özenli çalışması için Katherine Stanton'a özellikle minnettarım. Temsilcilerim Peter Robinson ve George Lucas bana her zaman destek oldular ve önerilerde bulundular. Tony To, Don Mac Pherson ve Kario Salem ile Haçlılar dünyası hakkında yaptığım çok sayıdaki görüşme de Hıristiyanlık ile İslamiyet alanındaki görüşlerimin değişmesini sağladı.

Bu arada yıllardır yanımda yer alan herkese de gönülden teşekkür etmek istiyorum. Dostlarım ve meslektaşlarımın en seçkinlerinden biri olan James Ellison'a; her dönem gerçek bir dost olan John Hardy'ye; kitap nasıl gidiyor sorusunu sormamayı bilen Steve Jones ve Stuart Weber'e; Robert ve Maria Oram'a, Simon Bradley'e, Anthony Scott'a, Daniel Richards'a, Julie Jones'a ve Lizzi Webber'e sarsılmaz güvenleri için teşekkür ediyorum. Beni sürekli yüreklendiren aileme minnettarım ve Per Asbridge'e, Camilla Smith'e, Jane Campbell'e, Margaret Williams'a ve Craig Campbell'e teşekkür etmek istiyorum. Annemle babam bana her zaman çok sevecen davrandılar ve onların yardımı olmadan bu kitap yazılamazdı. Tüm bu dönem zarfında eşim Christine ve kızım Ella yaşamımın merkezini oluşturdular. Onların sabrı ve sevgisi sayesinde ayakta kalabildim ve herkesten önce onlara tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

Thomas Asbridge
Eylül 2009
West Sussex

KRONOLOJİ

27 Kasım 1095	Papa II. Urban'ın Clermont'ta Birinci Haçlı Seferleri ile ilgili Vaazı
18 Haziran 1097	Birinci Haçlı Seferi'nde İznik kuşatılıyor
1 Temmuz 1097	Eskişehir Savaşı
3 Haziran 1098	Birinci Haçlı Seferi'nde Antakya yağmalanıyor
28 Haziran 1098	Musullu Kürboğa'ya karşı Antakya Savaşı
15 Temmuz 1099	Birinci Haçlı Seferi'nde Kudüs'ün ele geçirilişi
Mayıs 1104	Harran Savaşı
28 Haziran 1119	Antakyalı Roger Kanlı Tarla'da öldürülüyor
Haziran 1128	Zengi Halep'i kontrol altına alıyor
Aralık 1144	Zengi Edessa'yı fethediyor
1 Aralık 1145	Papa III. Eugenius İkinci Haçlı Seferi'ni ilan ediyor
Eylül 1146	Zengi öldürülüyor, Nureddin Halep'te başa geçiyor
Temmuz 1148	İkinci Haçlı Seferi'nde Şam kuşatması başarısız oluyor
29 Haziran 1149	İnab Savaşı
19 Ağustos 1153	Latinler Askalon'u ele geçiriyor
Nisan 1154	Nureddin Şam'ı ele geçiriyor
11 Ağustos 1164	Nureddin Harim'de Frankları yeniyor

Mart 1169	Selahaddin Mısır veziri oluyor
Eylül 1171	Mısır'daki Fatımi halifeliği lağvediliyor
15 Mayıs 1174	Nureddin ölüyor;
Ekim 1174	Selahaddin Şam'ın kontrolünü ele geçiriyor
25 Kasım 1177	Mont Gisard Savaşı
12 Haziran 1183	Selahaddin Halep'i işgal ediyor
Mayıs 1185	Kudüs Kralı IV. Baldwin ölüyor
4 Temmuz 1187	Hıttin Savaşı
2 Ekim 1187	Selahaddin Kudüs'ü yeniden ele geçiriyor
29 Ekim 1187	Papa VIII. Gregory Üçüncü Haçlı Seferi'ni ilan ediyor
Kasım 1187	Aslan Yürekli Richard haçı alıyor
28 Ağustos 1189	Lusignan'lı Guy Akra'yı kuşatıyor
10 Haziran 1190	Frederick Barbarossa Küçük Asya'da ölüyor
8 Haziran 1191	Aslan Yürekli Richard Akra'ya geliyor
12 Haziran 1191	Haçlılar Akra'yı ele geçiriyor
20 Ağustos 1191	I. Richard Müslüman esirleri Akra dışında öldürtüyor
7 Eylül 1191	Arsuf Savaşı
13 Ocak 1192	I. Richard'ın Beyt Nuba'dan ilk çekilmesi
24 Temmuz 1192	Haçlılar ikinci kez Beyt Nuba'dan çekiliyor
2 Eylül 1192	Yafa Barış Anlaşması imzalanıyor
4 Mart 1193	Selahaddin ölüyor
15 Ağustos 1198	Papa III. Innocent'in Dördüncü Haçlı Seferi çağrısı
12 Nisan 1204	Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis yağmalanıyor
Kasım 1215	Papa III. Innocent Dördüncü Lateran Konseyi'ne başkanlık ediyor
5 Kasım 1219	Beşinci Haçlı Seferi'nde Haçlılar Dimyat'ı ele geçiriyor

17 Mart 1229	II. Frederick Hohenstaufen Kudüs'e giriyor
11 Temmuz 1244	Harezmşahlar Kudüs'ü yağmalıyor
18 Ekim 1244	La Forbie Savaşı
5 Haziran 1249	Fransa Kralı IX. Louis Mısır'da karaya çıkıyor
8 Şubat 1250	Mansure Savaşı
Nisan 1250	IX. Louis Turan Şah'a esir düşüyor
Şubat 1258	Moğollar Bağdat'ı yağmalıyor
3 Eylül 1260	Ayn Calud Savaşı
Haziran 1261	Baybars Memluk sultanı oluyor
19 Mayıs 1268	Baybars Antakya'yı yağmalıyor
8 Nisan 1271	St. Jean Şövalyeleri Krak des Chevaliers kalesini Baybars'a teslim ediyor
27 Nisan 1289	Kalavun Trablus'u ele geçiriyor
18 Mayıs 1291	Memluklar Akra'yı işgal ediyor

NOTLAR

Kısaltmalar

RHC Occ.*Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*. 5 cilt, ed. Académie des Inscriptoins et Belles-Lettres (Paris, 1844-95).

RHC Or. *Recueil des historiens des croisades Historiens orientaux*, 5 cilt, ed Académie des Inscriptions et Belle-Lettres (Paris, 1872-1906)

GİRİŞ

1. Ortaçağ ve sonrasında başka yörelerde de Haçlı savaşları yapıldı ama en önemli olanlar –1095 ile 1291 arasında– Yakındoğu'ya düzenlenen seferlerdi. Dolayısıyla bu kitap yalnızca Kutsal Topraklardaki olaylara odaklanmaktadır. Kutsal Toprakların tanımı geniş bir coğrafi alanı içine almaktadır. Bir bakıma bu bölge yaklaşık olarak bugünkü İsrail devleti ile Filistinlerin yönetimindeki toprakları kapsamaktadır. Oysa ortaçağa Batı Avrupa'daki Hıristiyanların "Kutsal Topraklar" olarak algıladığı daha belirsiz bir bölge var; örneğin şimdi Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Antakya ve çevresi gibi. Haçlı seferleri döneminde yaşayan Müslümanlar bu bölgeye *el-Kudüs* ("Kutsal Kent") ya da daha genel olarak *Bilad el-Şem* ("Sahil") diyorlardı. Bu kitapla sözü geçen Kutsal Topraklar bu nedenle bugünkü İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye ile Mısır'ın bazı bölgelerini kapsamaktadır. Son zamanlarda bu bölgeye Ortadoğu denmeye başlanmıştır ama bu tam doğru bir tanım değildir. Kesin bir ifade kullanmak gerekirse sahildeki topraklar, Yakındoğu ve Fırat Nehri'nden öteye uzanan bölge de Ortadoğu'dur. Son zamanlardaki Haçlı seferleri hakkındaki araştırmalar için bkz.: G. Constable, "The Historiography of the Crusdes", *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. A. E. Laiou ve R. P. Mottahedeh (Washington, D.C. 2001), s. 1-22; M. Balard, *Croisades et Orient Latin, XIe-XIVe siecle* (Paris, 2001); R. Ellenblum, *Crusade Castles on Modern Histories* (Cambridge, 2007); C. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives* (Edinburgh, 1999); N. Housley, *Contesting the Crusades* (Oxford, 2006); N. Housley, *Fighting for the Cross* (New Haven ve Londra, 2008); H. E. Mayer, *The Crusades*, çev. J. Gillingham, 2. baskı (Oxford, 1988); T. F. Madden, *The New Concise History of the Crusades* (Lanham, 2006); N. Jaspert, *The Crusades* (New York ve Londra,

2006); J. Richard, *The Crusades, c. 1071-c. 1291*, çev. J. Birrell (Cambridge, 1999); J. S. C. Riley-Smith (ed.), *The Oxford Illustrated History of the Crusades* (Oxford, 1995; J. S. C. Riley-Smith, *The Crusades: A History*, 2. baskı (Londra ve New York, 2005); C. J. Tyerman, *God's War: A New History of the Crusades* (Londra, 2006).

2. B. S. Bachrach, "The Pilgrimages of Fulk Nerra, Count of the Angevins, 987-1040", *Religion, Culture and Society in the Early Middle Ages*, ed. T. F. X. Noble ve J. J. Contreni (Kalamazoo, 1987), s. 205-17.
3. Raoul Glaber, *Opera*, ed. J. France, N. Bulst, P. Reynolds (Oxford 1989), s. 102. Geç antikçağda Avrupa'daki ve erken Hıristiyan dönemindeki değişimler için bkz.: R. Fletcher, *The Conversion of Europe* (New York 1998); P. Brown, *The Rise of Western Christendom* (Oxford, 1996); B. Hamilton, *The Christian World of the Middle Ages* (Stroud, 2003). Franklar için bkz.: E. James, *The Franks* (Oxford, 1988). "Frank" teriminin Haçlı seferleri kapsamında kullanımı için bkz.: J. S. C. Riley-Smith, *The First Crusaders, 1095-1131* (Cambridge, 1997), s. 64-5. Karolenj dönemi ve erken ortaçağ dünyası için bkz.: R. McKitterick, *The Frankish Kingdom under the Carolingians 751-987* (Londra, 1983); R. Mckitterick, *The Early Middle Ages: Europe 400-1000* (2001); C. Wickham, *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800* (Oxford, 2005).
4. Papaların tartışma konusu, Aziz Peter İsa'nın baş havarisi olduğu için ondan sonrakilerin yalnızca Batı'daki Latin Kilisesi'nin değil aynı zamanda tüm Hıristiyan dünyasının başı olması gerektiği idi. Doğal olarak bu, Konstantinopolis'teki Rum Ortodokslar tarafından hoş karşılanmamaktaydı; bu ilke ve daha geniş kapsamlı doktrin 1054'te "Avrupalı" iki Hıristiyan zümresi arasında bir gerginliğe ya da "bölünmeye" yol açtı. Ortaçağdaki papalık müessesesi, Papa VII. Gregory ve Reformlar için bkz.: W. Ullmann, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages* (Londra, 1974); C. Morris, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250* (Oxford, 1989): H. E. Cowdrey, *Pope Gregory VII, 1073-1085* (Oxford, 1998); U.-R. Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century* (Philadelphia, 1988).
5. Raoul Glaber, *Opera*, s. 160; M. G. Bull, *Knightly Piety and the Lay Response to the First Crusade: The Limousin and Gascony, c. 970-c. 1130* (Oxford, 1993): s. 158. Ortaçağda din, manastır hayatı ve hac yolculukları için bkz.: M. G. Bull, "Origins", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 13-33; B. Hamilton, *Religion in the Medieval West* (Londra, 1986); C. H. Lawrence, *Medieval Monasticisim: Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*, 3. baskı. (Londra, 2004); J. Sumption, *Pilgrimage: An Image of Medieval Religion* (Londra, 1975); B. Ward, *Miracles and the Medieval Mind*, 2. baskı (Londra, 1987); D. Webb, *Medieval European Pilgrimage, c. 700-c.1500* (Londra, 2002); G. Morris, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West: From the Beginning to 1600* (Oxford, 2005).

6. Şövalyelik ya da *miles* (çoğulu *milites*) görevinin maliyeti –özellikle malzeme ve eğitimle ilgili olan kısmı– çok ağır olduğundan yeterli geliri bulunmayan kişilerin *milites* olması zordu ama bu grup henüz tümüyle soylulara özgü değildi. Ruhban sınıfından olmayan soyluların da şövalyelik görevini üstlenmesi bekleniyordu ve en zengin lortlar belli sayıdaki *militesi* korumaları altına alıp askerlik hizmetini yerine getirmeleri karşılığında bir miktar arazi vererek vasal yapıyorlardı. Bu yöntem daha yoksul kişilerin *miles* olmasına ve görevleri sırasında bir meslek edinmesine olanak tanıyordu. Ortaçağda şövalyelik ve Avrupa'daki savaşlar için bkz.: J. France, *Western Warfare in the Age of the Crusades* (Londra, 1999).
7. I. S. Robinson, "Gregory VII and the Soldiers of Christ", *History*, cilt 58 (1973) s. 169-92; F. H. Russell, *The Just War in the Middle Ages*, (Cambridge, 1975); T. Asbridge, *The First Crusade: A New History* (Londra, 2204), s. 21-31.
8. Sünni İslam zamanla dört ayrı "ekole" ya da mezhebe bölündü: Hanefi, Şafi, Hanbali ve Maliki. Haçlı seferleri döneminde bu "ekoller" farklı grup ve dinler tarafından benimsenip desteklendi. Örneğin Suriye'deki Şam kenti Hanbali'lerin merkeziydi ve Zengi Türk hanedanı Hanefileri, Kürt Eyyubiler ise Şafileri destekliyordu.
9. Ortaçağda İslam, Selçukluların yükselişi ve Birinci Haçlı Seferi başlarken Yakındoğu'daki durum için bkz.: H. Kennedy, *The Prophet and the Age of Caliphates: The Islamic Near East from the Sixth to the Twelfth Century* (Londra, 1986); J. Berkey, *The Formation of Islam: Religion and Society in the New East, 600-800* (Cambridge, 2003); C. Cahen, "The Turkish invasion: The Selchükids", *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, cilt 1, 2. baskı (Madison, 1969), s. 135-76; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 33-50; C. Cahen, *Introduction a l'histoire du monde musulman médiéval, Initiation a l'Islam*, cilt 1 (Paris, 1982); C. Cahen, *Orient et Occident aux temps des croisades* (Paris, 1983); P. M. Holt, *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517* (Londra, 1986); T. el-Azhari, *The Saljugs of Syria during the Crusades 463-549 A.H./10709-1154 AD.* (Berlin, 1997); S. Zakkar, *The Emirate of Aleppo 1004-1094* (Beyrut, 1971); J.-M. Mouton, *Damas et sa principauté sous les Saljoukides et the Bourides 468-549/1076-1154* (Kahire, 1994); Y. Yared-Riachi, *La politique extérieure de la principauté de Damas, 458-549 A.H./1076-1154 AD.* (Şam, 1995); A. F. Sayyid, *Les Fatimides en Egypte* (Kahire, 1992).
10. Müslüman ordularının temelini "asker" –lordun ya da emirin hizmetindeki askerler– oluşturuyordu. Bu birliklerin çoğunluğu son derece iyi eğitilmiş (daha sonra *memluk* adı verilen), Orta Asya ve Rus steplerinden devşirilmiş "köle askerlerden" ibaretti ama daha sonra bunlara Ermeniler, Gürcüler, Rumlar hatta doğu Avrupalı Slavlar dahi katıldı. Selçuklu devletinde büyük ordular oluşturmak için *"ikta"* denilen yöntem uygulanıyordu. Bu sistemde bir emir kendi emrindeki "asker"i savaşlara ve kampanyalara tahsis etmek

karşılığında bir miktar arazi sahibi oluyordu. Bu yöntem daha sonra Mısır'da da benimsendi. Ortaçağdaki İslam savaşları için bkz.: H. Kennedy, *The Armies of the Caliph* (Londra, 2001); Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 431-587.

11. Ortaçağda İslami cihad için bkz.: E. Sivan, *L'Islam et le Croisade* (Paris, 1968); Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 80-103; B. Z. Kedar, "Croisade et *jihad* vus par l'enemi: une étude des perceptions mutuelles de motivations", *Autour de la Premiere Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996), s. 345-58; H. Dajani-Shakeel ve R. A. Mossier (eds.), *The Jihad and its Times* (Ann Arbor, 1991); R. Firestone, *Jihad. The Origins of Holy War in Islam* (Oxford, 2000); D. Cook, *Understanding Jihad* (Berkeley, 2005). Şii inanışına göre dışarıya yönelik cihat görevi kıyamet gününde üstlenilecektir. Dolayısıyla Mısır'daki İsmaili Şiileri ve Şayzer ve Münkid Kabileleri gibi On İki İmama inanan Şiiler Franklara karşı savaşlara katılmış ama kendilerini bir kutsal savaş içinde saymamışlardır.
12. El Azimi, "La chronique abrégeée d'al-Azimi" ed. C. Cahen, *Journal Asiatique*, cilt 230 (1938), s. 369; J. Drory, "Some observations during a visit to Palestine by Ibn al-Arabi of Seville in 1092-1095", *Crusades*, cilt 3 (2004), s. 101-24; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 48-50.

I. HAÇLILARIN GELİŞİ

1. Tarihi önemine karşın Urban'ın bu söylevinin tam metni bulunmamaktadır. Birinci Haçlı Seferi'nden sonra üç gözlemci de dahil olmak üzere konuşmasının çeşitli versiyonları kaleme alınmıştır ama bunların çoğu sonradan değerlendirme şeklinde olduğundan gerçeği yansıttığı söylenemez. Gene de bunların içeriği papanın 1095-6 yıllarında "Haçlılara" yazdığı mektuplarla karşılaştırıldığında verdiği mesajın temeline ulaşılabilir. Papa II. Urban'ın Clermont'ta verdiği vaazın kaynağı için bkz.: Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), ed. H. Hagenmeyer (Heidelberg, 1913), s. 130-38; Robert the Monk, *Historia Hierosolymitana*, *RHC Occ.* III, s. 727-30; Guibert of Nogent, *Dei gesta per Francos*, ed. R. B. C. Huygens, *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, 127A* (Turnhout, 1996), s. 111-17; Baldric of Bourgueil, bishop of Dol, *Historia Jerosolimitana*, RHC Occ. IV, s. 12-16. Birinci Haçlı Seferleri sırasında Urban'ın yazdığı mektuplar için bkz.: H. Hagenmeyer, *Die Kruezzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck, 1901) s. 136-8; "Papsturkunden in Florenz", ed. Wiederhold, *Nachrichten von der Gesellschaft des Wissenschaften zu Göttingen*, Phil.-hist. Kl. (Göttinngen, 1901) s. 313-14; *Papsturkunden in Spanien. I Katalonien*, ed. P. F. Kehr (Berlin, 1926) s. 287-8. Bu raporların ve mektupların İngilizce çevirileri L. Ve J. S. C. Riley-Smith, *The Crusades: Idea and Reality*, 1095-1274 (Londra, 1981) adlı eserin 37-53. sayfalarında yer almaktadır.

2. Papa II. Urban ve Clermont vaazı için bkz.: A. Becker; *Papst Urban II (1088-1099), Schriften der Monumenta Germaniae Historica 19*, 2 cilt (Stuttgart, 1964-88); H. E. J. Cowdrey, "Pope Urban II's preaching of the First Crusade", *History*, cilt 55 (1970), s. 177-88; P. Cole, *The Preaching of the Crusades to the Holy Land*, 1095-1270 (Cambrige, Mass., 1991),s. 1-36; J. S. C: Riley-Smith, *The First Crusaders, 1095-1131* (Cambridge, 1997), s. 60-75. Vaaz ve Birinci Haçlı Seferi'nin gidişatı hakkında daha genel bilgi için bkz.: J: S. C. Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading* (Londra, 1986); J. France, *Victory in the East: A Military History of the First Crusade* (Cambridge, 1994); J. Flori, *La Premiere Croisade: L'Occident chrétien contre l'Islam* (Brüksel, 2001); T. Ashbrige, *The First Crusade: A New History* (Londra, 2004). Tarihsiz, fazla güvenilir olmamakla birlikte renkli bir anlatım için bkz.: S. Runeman, "The First Crusade and the foundation of the kingdom of Jerusalem", *A history of the Crusades*, cilt 1 (Cambridge, 1951. Birinci Haçlı Seferi'nin tarihçesini tekrar belirlemek için güvenilir kaynaklar: *Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum*, ed. ve çeviri R. Hill (Londra, 1962); Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana (1097-1127)*, ed. H. Hagenmeyer (Heidelberg, 1913); Raymond of Aguilers, *Le "Liber" de Raymond Aguilers*, ed. J. H. Hill ve L. L. Hill (Paris, 1969); Peter Tudebode, *Historia de Hierosolymitano itinere*, ed. J. H. Hill ve L. L. Hill (Paris, 1977); Caffaro di Caschifellone, "De liberatione civitatum orientis", ed. L. T. Belgano, *Annali Genovesi*, cilt 1 (Cenevre, 1890), s. 3-75); Ekkehard of Aura, "Hierosolimita", *RHC Occ.* V, s. 1-40; Ralph of Caen, *Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitana, RHC Occ. III*, s 587-716; *Historia Belli Sacri, RHC Occ. III*, s. 169-229; Albert of Aachen, *Historia Hierosolymitana*, ed. ve çeviri S. B. Edgington (Oxford, 2007); H. Hagenmeyer, *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100* (Innsbruck,1901); Anna Comnena, *Alexiade*, ed. ve çeviri B. Leib, 3 cilt (Paris, 1937-76), cilt 2, s. 205-36, cilt 3, s. 7-32; Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades, extracted and translated from the Chronicle of Ibn al-Qalanisi*, çev. H. A. R. Gibb (Londra, 1932), s. 41-9; Ibn al-Athir, *The Chronicle of Ibn al-Athir for the crusading period from al-Kamil fi'l-Ta'rikh*, çev. D. S. Richards, cilt 1 (Aldershot, 2006), s. 13-22; Matthew of Edessa, *Armenia and the Crusades, Tenth to Twelfth Centuries; The Chronicle of Matthew of Edessa*, çev. A. E. Dostourian (Lanham, 1993) s. 164-73. Diğer çevrilmiş kaynaklar için bkz.: E.Peters (ed.), *The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and other source materials*, 2. baskı (Philadelphia, 1998). Bu kaynaklara giriş için bkz.: S. B. Edgington, "The First Crusade: Reviewing the Evidence", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Philips (Manchester, 1997), s. 55-77 Ayrıca bkz.: S. D. Goitein, "Geniza Sources for the Crusader period: A Survey", *Outremer*, ed. B. Z. Kedar, H. E. Mayer ve R. C. Smail (Kudüs, 1982), s. 308-12.
3. Fulcher of Chartres, s. 132-3; Robert the Monk, s. 729; Guibert of Nogent, s. 113, Baldric of Bourgueil, s. 13.

4. Fulcher of Chartres, s. 134; Guibert of Nogent, s. 116; Hayenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 156; Robert the Monk, s. 727-8; B. Hamilton, "Knowing the enemy: Western understanding of Islam at the time of the crusades", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3. Seri, cilt 7 (1997) s. 373-87.
5. Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 136; Fulcher of Chartres, s. 134-5; Baldric of Bourgueil, s. 15; J. A. Brundage, "Adhémar of Le Puy: The bishop and his critics", *Speculum*, cilt 34 (1959), s. 201-12.; J. H. Hill ve L. L. Hill, "Contemporary accounts and the later reputation of Adhémar, bishop of Le Puy", *Mediaevalia et humanistica*, cilt 9 (1955), s. 30-38; H. E. Mayer, "Zur Beurteilung Adhemars von Le Puy", *Deutches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, cilt 16 (1960), s. 547-52. Görünüşe göre Urban "Haçlı" mesajında ek konulara da yer vermiş: "İsa'nın Askeri" olarak papalık adına savaşmakla sözde Tanrı'ya, "Göklerin Efendisine" karşı görevler yerine getiriliyor, sefere katılanlar İsa'nın ayak izlerinin peşinden giderek onun çektiklerini çekiyor; Dünyanın Sonu yaklaşıyor ve öngörülen Kıyamet Küdüs ele geçirildiğinde gerçekleşecek.
6. Urban'ın Haçlı Seferlerini düzenlemesi, şehadet konusundaki yaklaşımları ve Haçlı Seferi idealinin gelişmesi için bkz.: E. Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade* (Princeton, 1977); J. T. Gilchrist, "The Erdman thesis and canon law, 1083-1141", *Crusade and Settlement*, ed. P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 37-45; E.O. Blake, "The formation of the 'crusade idea'", *Journal of Ecclesiastical History*, cilt 21 (1970), s. 11-31; H. E. J. Cowdrey, "The genesis of the crusades: The springs of western ideas on holy war", *The Holy War*, ed. T.P. Murphy (Columbus, 1976), s. 9-32; J. Flori, *La formation de l'idée des croisades dans l'Occident Chrétien* (Paris, 2001); J. S. C. Riley-Smith, "Death on the First Crusade" *The End of Strife*, ed. D. Loades (Edinburgh, 1984), s.14-31: H. E. J. Cowdrey, "Martyrdom and the First Crusade", *Crusade and Settlement*, ed. P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 46-56; J. Flori, "Mort et martyre des guerriers vers 1100. L'exemple de la Premiere Croisade", *Cahiers de civilisation médiévale*, cilt 34 (1991), s. 121-39; C. Morris, "Martyrs of the Field of Battle before and during the First Crusade", *Studies in Church History*, cilt 30 (1993), s. 93-104; J. S. C. Riley-Smith, *What were the Crusades?*, 3. baskı, (Basingstoke, 2002); C. J. Tyerman, "Were there any crusades in the twelfth century?", *English Historical Review*, cilt 10 (1995) s. 553-77; C. J. Tyerman, *The Invention of the Crusades* (Londra, 1998).
7. Guibert of Nogent, s. 121, Anna Comnena, cilt 2, s. 207; E.O. Blake ve C. Morris, "A hermit goes to war: Peter and the origins of the First Crusade, *Studies in Church History*,. Cilt 22 (1985), s. 79-107; C. Morris, "Peter the Hermit and the Chroniclers", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Phillips (Manchester, 1997), s. 21-34; J. Flori, *Pierre l'Ermite et la Premiere Croisade* (Paris, 1999); Riley-Smith, *The Crusade and the Idea of Crusading*, s. 49-57; J. S. C. Riley-Smith, "The First

Crusade and the persecution of the Jews", *Studies in Church History* (Berkeley, 1987); Asbridge, *The First Crusade*, s. 78-89, 100-103.

8. Bu değerlendirme J. France'ın *Victory in the East* eserinin 122-42. sayfalarındaki hesaba uygundur. Bu kafa karıştırıcı konudaki diğer değerlendirmeler için bkz.: B.Backrach, "The siege of Antioch: A study in military demography", *War in History*, cilt 6 (1999), s. 127-46; Riley-Smith, *The First Crusaders*, s. 109; J. S. C. Riley-Smith, "Casualties and the number of knights on the First Crusade", *Crusades*, cilt 1 (2002), s. 13-28.
9. Guibert of Nogent, s. 87, J. H. Hill ve L. L. Hill, *Raymond IV, Count of Toulouse* (Syracuse, 1986).
10. William of Malmesbury, *Gesta Regum Anglorum*, cilt 1, ed. ve çev. R. A. B. Mynors, R. M. Thompson ve M. Winterbottom, cilt 1 (Oxford, 1998), s. 692; Anna Comnena, cilt 3, s. 122-3; R. B. Yewdale, *Bohemond I, Prince of Antioch* (Princeton, 1917); R. L. Nicholson, *Tancred: A Study of His Career and Work in Their Relation to the First Crusade and the Establishment of the Latin States in Syria and Palestine* (Şikago, 1940).
11. J. C. Andressohn, *The Ancestry and Life of Godfrey of Bouillon* (Bloomington, 1947); P. Gindler, *Graf Balduin I, von Edessa* (Halle, 1901); C. W. David, *Robert Curthose, Due of Normandy* (Cambridge, Mass., 1920); W. M. Aird, *Robert Curthose, Duke of Normandy* (Woodbridge, 2008); J. A. Brundage, "An errant crusader: Stephen of Blois", *Traditio*, cilt 16 (1960), s. 380-95; *Gesta Francorum*, s. 7; J. A. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader* (Maison, 1969), s. 17-18, 30-39, 115-21; J. A. Brundage, "The army of the First Crusade and the crusade vow: Some reflections on a recent book", *Medieval Studies*, cilt 33 (1971), s. 334-43; Riley-Smith, *The First Crusaders*, s. 22-3, 81-2, 114; Mayer,*The Crusades*, s. 21-3; Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, s. 47; France, *Victory in the East*, s. 11-16; Asbridge, *The First Crusade*, s. 66-76; Housley, *Contesting the Crusdes*, s. 24-47.
12. Anna Comnena, cilt 2, s. 206-7, 223. Bizans tarihi için bkz.: M. Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204; A Political History*, 2. baskı (Londra 1997). Birinci Haçlı seferi sırasında Haçlı-Bizans ilişkileri için bkz.: R.-J. Lilie, *Byzantium and the Crusader States 1096-1204*, çev. J. C. Morris ve J. E. Ridings (Oxford, 1993), s. 1-60; J. H. Pryor, "The oaths of the leaders of the First Crusade to emperor Alexius I Comnenus: fealty, homage, *pistis, douleia*", *Parergon*, cilt 2 (1984), s. 111-41; J. Shepard, "Cross purposes: Alexius Commenus and the First Crusade", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Phillips (Manchester, 1997), s. 107-29; J. Harris, *Byzantium and the Crusades* (Londra 2006), s. 53-71.
13. Albert of Aachen, s. 84; Anna Comnena, cilt 2, s. 220-34; Asbridge, *The First Crusade*, s. 103-13.
14. Raymond of Aguilers, s. 42-3; *Gesta Francorum*, s. 15, Fulcher of Chartres, s. 187, Albert of Aachen, s. 118-20.

15. *Gesta Francorum*, s. 15; Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 138-40; Anna Comnena, cilt 2, s. 230, 234.
16. Fulcher of Chartres, s. 202-3; W. C. Zajac, "Captured property on the First Crusade", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Phillips (Manchester, 1997), s. 153-86.
17. *Gesta Francorum*, s. 18-21; Fulcher of Chartres, s. 192-9; France, *Victory in the East*, s. 170-85; Asbridge, *The First Crusade*, s. 133-7.
18. Albert of Aachen, s. 138-40. Kısaltılarak alınmıştır. *Gesta Francorum*, s. 23.
19. T. S. Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch 1098-1130* (Woodsbridge, 2000), s. 16-19; France, *Victory in the East*, s. 190-96; Albert of Aachen, s. 170.
20. Ben 2004'te bu varsayımı destekledim. *The First Crusade*, s. 153-7.
21. Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 1250; Raymond of Aguilers, s. 47-8
22. *Gesta Francorum*, s. 42; Fulcher of Chartres, s. 221; Albert of Aachen, s. 208-10, 236-8; Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 159; Matthew of Edessa, s. 167-8.
23. Fulcher of Cgartres, s. 224-6; Asbridge, *The First Crusade*, s. 169-96. Tatikios'un ayrılışı ile ilgili tartışmalar için bkz: Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 33-7; J. France, "The departure of Tatikios from the army of the First Crusade", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, c. 44 (1971), s. 131-47; France, *Victory in the East*, s. 243. Antakya'nın ilk kuşatılması için ayrıca bkz.: R. Rogers, *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century* (Oxford, 1992), s. 25-38.
24. Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe*, s. 151; Raytmond of Aguilers, s. 58. Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlarla Yakındoğu'daki Müslümanlar arasındaki ilişkiler için bkz.: M. A. Köhler, *Allianzen und Vertrage zwischen frankischen und islamischen Herrschern in Vorderren Orient* (Berlin, 1991), s. 1-72; T. Asbridge, "Knowing the enemy: Latin relations with Islam at the time of the First Crusade", *Knighthoods of Christ*, ed. N. Housley (Aldershot, 2007), s. 17-25; Albert of Aachen, s. 268.
25. Fulcher of Chartres, s. 233; Albert of Aachen, s. 282-4; *Gesta Francorum*, s. 48.
26. *Gesta Francorum*, s. 48; Peter Tudebode, s. 97; Albert of Aachen, s. 298-300. Kısaltılarak alıntılanmıştır.
27. Raymond of Aguilers, s. 75; *Festa Francorum*, s. 65-6.
28. T. Asbridge. "The Holy Lance of Antioch: Power, devotion and memory on the First Crusade", *Reading Medieval Studies*, c. 33 (2007), s. 3-36.
29. Matthew of Edessa, s. 171; Ibn al-Athir, cilt 1, s. 16; Alber of Aachen, s. 320.
30. Ibn al-Qalanisi, p. 46. Antakya Savaşı için bkz.: France, *Victory in the East*, s. 280-96; Asbridge, *The First Crusade*, s. 232-40.
31. Raymond of Aguilers, s. 75; C. Morris, "Policy and vision: The case of the Holy Lance found at Antioch", *War and Government in the*

Middle Ages; Essays in honour of J.O. Prestwich, ed. J. Gillingham ve J. C. Holt (Woolbridge, 1984), s. 33-45.

32. Fulcher of Chartres, s. 266-7; Raymond of Aguilers, s. 101; T. Asbridge, "The principality of Antioch and the Jabal as-Summaq", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Phillips (Manchester, 1997), s. 142-52. Olaylarla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Hill, *Raymond IV, Count of Toulouse*, s. 85-109; J. France, "The crisis of the First Crusade from the defeat of Kerbogha to the departure from Arqa", *Byzantion*, cilt 40 (1970), p. 276-308.
33. Raymond of Aguilers, s. 120-24, 128-9; Fulcher of Chartres, s. 238-41.
34. Albert of Aachen, s. 402.
35. Fulcher of Chartres, s. 281-92. Ortaçağda Kudüs için bkz.: A. J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades* (Londra, 2001); J. Prawer, "The Jerusalem the crusaders captured: A contribution to the medieval topography of the city", *Crusade and Settlement*, ed. P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 1-16: France, *Victory in the East*, s. 333-5, 337-43.
36. Raymond of Aguilers, s. 139-41; Albert of Aachen, s. 410-12. Kudüs kuşatması için bkz. France, *Victory in the East*, s. 332-55; Rogers, *Latin Siege Warfare*, s. 47-63; Asbridge, *The First Crusade*, s. 298-316.
37. Raymond of Aguilers, s. 141-2; Albert of Aachen, s. 422.
38. Raymond of Aguilers, s. 146-8; Albert of Aachen, s. 416.
39. Raymond of Aguilers, s. 148-9; Fulcher of Chartres,s. 296-9.
40. Raymond of Aguilers, s. 150; *Gesta Francorum*, s. 91; Robert the Monk, s. 868.
41. Ibn al-Athir, s. 21-2; Fulcher of Chartres, s. 304-5; B. Z. Kedar, "The Jerusalem massacre of 1099 in the western historiography of the crusades", *Crusades*, cilt 3 (2004), s. 15-75.
42. Tarihçiler Godfrey'in tam unvanı üzerinde tartışmayı sürdürüyorlar. "Prens" unvanını kullanmış olabilir ama kendisine "Kudüs Kralı" demediği neredeyse kesindir. Bu tartışmalar için bkz.: J. S. C. Riley-Smith, "The title of Godfrey of Bouillon", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, cilt 52 (1979), s. 83-6; J. France, "The election and title of Godfrey de Bouillon", *Canadian Journal of History*, cilt 18 (1983), s. 321-9; A. V. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem: A Dynastic History 1099-1125* (Oxford, 2000), s. 63-77.
43. Peter Tudebode, s. 146-7; France, *Victory in the East*, s. 360-65; Asbridge, *The First Crusade*, s. 323-7.
44. 1101'deki Haçlı Seferi için bkz.: Riley-Smith, *The First Crusade and the Idea of Crusading*, s. 120-34; J. L. Cate, "The crusade of 1101", *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, cilt 2, 2. baskı (Madison, 1969), s. 343-67; A. Mullinder, "The Crusading Expeditions of 1101-2" (basılmamış doktora tezi, University of Wales, Swansea, 1996).
45. *Gesta Francorum*'un Birinci Haçlı Seferiyle ilgili verdiği bilgilerin geçerliliği ve yazarı hakkında bkz.: A. C.Krey, "A neglected passage

in *Gesta* and its bearing on the literature of the First Crusade", *The Crusades and Other Historical Essays presented to Dana C. Munro by his former students*, ed. L. J. Paetow (New York, 1928) s. 57-78; K. B. Wolf, "Crusade and narrative Bohemond and the *Gesta Francorum*", *Journal of Medieval History*, cilt 17 (1991), s. 207-16; C. Morris, "The *Gesta Francorum* as narrative history", *Reading Medieval Studies*, cilt 19 (1993), s. 55-71; J. France, "The Anonymous *Gesta Francorum* and the *Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem* of Raymond of Aguilers and the *Historia de Hierosolymitano Itinere* of Peter Tudebode", *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, ed. J. France ve W. G. Zajac (Aldershot, 1998), s. 39-69; J. France, "The use of the anonymous *Gesta Francorum* and the *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem* of Raymond of Aguilers and the *Historia de Hierosolymitano Itinere* of Peter Tudebode" *The Crsusades and Their Sources: Essays Presented to Bertrand Hamilton*, ed. F. France ve W. C. Zajac (Aldershot, 1998), s. 39-69; J. France, "The use of the anonymous *Gesta Francorum* in the early twelfth-century sources for the First Crusade", *From Clermont to Jerusalem; The Crusades and Crusader Societies 1095-1500*, ed. A. V. Murray (Turnhout, 1998), s. 29-42; J. Rubinstein, "What is the *Gesta Francorum* and who was Peter Tubebode?", *Revue Mabillon*, cilt 16 (2005), s. 179-204.

46. Kedar, "The Jerusalem massacre of 1099", s. 16-30; *La Chanson d'Antiopche*, ed. S. Duparc-Quioc, 2 cilt (Paris, 1982); *The Canso d'Antioca: An Occitan Epic Chronicle of the First Crusade*, çev. C. Sweetenham ve J. Paterson (Aldershot, 2003). Keşiş Robert'in anlattıkları hakkında tartışmalar için bkz.: C. Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade* (Aldershot, 2005), s. 1-71. Hatırlananlar için bkz.: Asbridge, "The Holy Lance of Antioch", s. 20-26; S. B. Edgington, "Holy Land, Holy Lance: religious ideas in the Chanson d'Antioche", The *Holy Land, Holy Lands and Christian History, Studies in Church History*, ed. R. N. Swanson, cilt 36 (Woodbridge, 2000), s. 142-53; S. B. Edgington, "Romance and reality in the sources for the sieges of Antioch, 1097-1098", *Porphyrogenita*, ed. C. Dendrinos, J. Harris, E. Harvalia-Crook ve J. Herrin (Aldershot, 2003), s. 33-46; Y. Katzir, "The conquests of Jerusalem, 1099 and 1187: Historical memory and religious typology", *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange between East and West in the Period of the Crusades*, ed. V. P. Goss (Kalamazoo, 1986), s. 103-13; J. M. Powell, "Myth, legend, propaganda, history: The First Crusade, 1140 - c. 1300", *Autour de la Premiere Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996), s. 127-41.
47. Ibn al-Qalanisi, s. 44-48; Ibn al-Athir, s. 21-2; al-Azimi, s. 372-3; C. Hillenbrand, "The First Crusade: The Muslim perspective", *The First Crusade: Origins and Impact*, ed. J. P. Phillips (Manchester, 1992), s. 130-41; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 50-68.
48. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 68-74; J. Drory, "Early Muslim reflections on the Crusaders", *Jerusalem Studies in*

Arabic and Islam, cilt 25 (2001), s. 92-101; D. Ephrat ve M. D. Kahba, "Muslim reaction to the Frankish presence in Bilad al-Sham: intensifying religious fidelity within the masses", *Al-Masaq*, cilt 15 (2003) s. 47-58, W. J. Hamblin, "To wage *jihad* or not: Fatımid Egypt during the early crusades", *The Jihad and its Times*, ed. H. Dajani-Shakeel ve R. A. Mossier (Ann Arbor, 1991), s. 31-40. El-Sulami özellikle dikkate değer, zira Frankların Kudüs'ü hedef alan kutsal bir savaşa giriştiklerini doğru olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu Haçlı Seferini İberya ve Sicilya dahil tüm İslam'a karşı açılan geniş bir Hıristiyan saldırısının parçası olarak görmektedir. E. Sivan, "La genese de la contre-croisade: un traite Damasquin du début du XIIe siecle", *Journal Asiatique*, cilt 254 (1966), s. 197-224; N. Christie, "Jerusalem in the *Kitab al-Jihad* of Ali ibn Tahir al-Sulami", *Medieval Encounters*, cilt 13.2 (2007), s. 209-21; N. Christie ve D. Gerish, "Parallel preaching: Urban II and al-Sulami", *Al-Masaq*, cilt 15 (2003), s. 139-48.

49. "Haçlı devletleri" terimi biraz yanıltıcı olabilir, zira buralarda yaşayanların tümüyle Haçlılar olduğu ve varlıklarının Haçlı Seferi faaliyetinin bir devamını temsil ettiği düşünülebilir. Birinci Haçlı Seferi'nden sağ kalanların çoğu 1099'da Batı'ya döndü ve Deniz Ötesi azalan nüfusunu resmi olarak haçı teslim almamış bulunan yeni gelenlerle desteklemek zorunda kaldı. Latin Doğu'nun tarihinde etkisini sürdüren Haçlı seferi ideolojisi ise daha kafa karıştırıcı bir sorundur. J. S. C. Riley-Smith, "Peace never established: The case of the Kingdom of Jerusalem", *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. dizi, cilt 28 (1978), s. 87-102.

50. On ikinci yüzyılın ilk yarısında Haçlı devletlerinin tarihine genel bir bakış için bkz.: Mayer, *The Crusades*, s. 58-92; Richard, *The Crusades*, s. 77-169; Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, s. 62-102. Bu dönemle ilgili ayrıntılı ve (fazla güvenilir olmasa da) renkli bir anlatım için bkz.: S. Runciman, "The kingdom of Jerusalem and the Frankish East 1100-1187", *A History of the Crusades*, cilt 2 (Cambridge, 1952). Daha ayrıntılı bölgesel incelemeler için bkz.: J. Prawer, *Histoire du Royaume Latin de Jérusalem"*, 2. baskı, 2 cilt (Paris, 1975); J. Richard, *The Latin Kingdom of Jerusalem*, çev. J. Shirley, 2 cilt (Oxford, 1979); A. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem; A Dynastic History 1099-1125* (Oxford, 2000); C. Cahen, *La Syrie du Nord a l'époque des Croisades et la principauteé Franque d'Antioche* (Paris, 1940); T. Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch* (Woodbridge, 2000); J. Richard, *La comté de Tripoli sous la dynastıc toulousaine (1102-1187)*, (Paris, 1945); M. Amouroux-Mourad, Le comté d'Edesse, *1098-1150* (Paris 1988); C. MacEvitt, *The Crusades and the Christian World of the East*, (Philadelphia, 2008). Deniz Ötesi'nin ilk dönemlerdeki tarihi hakkında önde gelen anlatım ve aktarım kaynakları: Fulcher of Chartres, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, ed. H. Hagenmeyer (Heidelberg, 1913); Albert of Aachen, *Historia Hierosolymitana*, ed. ve çev. S. B. Edgington (Oxford, 2007); Walter the Chancellor, *Bella Antoichena*, ed. H. Ha-

genmeyer (Innsbruck, 1896): Orderic Vitalis, *The Ecclesiastial History of Orderic Vitalis*, ed. ve çev. M. Chibnall, cilt 5 ve 6 (Oxford, 1975); William of Tyre, *Chronicon*, ed. R. B.C. Huygens, *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis, 63-63 A*, 3 cilt (Turnhout, 1986); Ibn al-Qalanisi, *The Damascus Chronicle of the Crusades, extracted and translated from the Chronicle of Ibn al-Qalanisi*, çev. H. A. R. Gibb (Londra, 1932); Ibn al-Athir, *The Chronicle of Ibn al-Athir, Part 1*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2006); Kemal al-Din, *La Chronique d'Alep, RHC Or. III*, s. 577-732; Anna Comnena, *Alexiade*, ed. ve çev. B. Leib, cilt 3 (Paris, 1976); John Kinnamos, *The Deaths of John and Manuel Comnenus*, çev. C. M. Brand (New York, 1976); Matthew of Edessa, *Armenia and the Crusades, Tenth to Twelfth Centuries; The Chronicle of Matthew of Edessa*, çev. A. E. Dostourian (Latham, 1993); Michael the Syrian, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166-1199)*, ed. ve çev. J. B. Chabot, 4 cilt (Paris 1899-1910); Anonymous Syrian Chronicle, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", ed. ve çev. A. S. Tritton ve H. A. R. Gibb, *Journal of the Royal Asiatic Society*, cilt 92 (1933), s. 69-102, 273-306.

51. Albert of Aachen, s. 514. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem*, s. 81-93; B. Hamilton, *The Latin Church in the Crusader States. The Secular Church (10980), s. 52-5.*
52. Wiliam of Tyre, s. 454; Fulcher of Chartres, s. 353.
53. Filistin'de Latin Kilisesi'nin oluşturulması ve başrahip ile Kudüs kralının ilişkileri için bkz.: Hamilton, *The Latin Church in the Crusader States*, s. 52-85; K.-P. Kirstein, *Die lateinischen Patriarchen von Jerusalem* (Berlin, 2002). Kudüs'teki Gerçek Haç için bkz.: A. V. Murray, "'Mighty against the enemies of Christ': The relic of the True Cross in the armies of the kingdom of Jerusalem", *The Crusades and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, ed. J. France ve W. G. Zajac (Aldershot, 1998), s. 217-37.
54. Fulcher of Chartres, s. 387-8, 460-61; J. Wilkinson (çev.), *Jerusalem Pilgrimage 1099-1185* (Londra, 1988), s. 100-101; Albert of Aachen, s. 664. Kuzey Fransalı bir dinadamı olan Chartres'lı Fulcher Birinci Haçlı Seferi'ne Blois-Chartres kontu ile birlikte katılmış, sonra Boulogne'lu Baldwin'in yanında yer alarak onun ruhbanı olmuştur. Fulcher Baldwin'le birlikte Edessa'ya gitmiş ve daha sonra onunla beraber 1100'de Kudüs'e gelerek otuz yıl boyunca kutsal kentte kalmıştır. On ikinci yüzyılın ilk başlarında Fulcher (kısmen *Gesta Francorum*'a dayanarak) Birinci Haçlı Seferi'nin tarihini yazdı. Daha sonra buna Deniz Ötesi'nde 1100 ve 1127 yılları arasındaki olayları da ekledi ama yazdıkları bu noktada kesildi. Bilgili bir gözlemci olduğundan Fulcher'in *Historia*'sı çok değerli bir kaynaktır. V. Epp, *Fulcher von Chartres: Studien zur Geschichstsschreibung des ersten Kreuzzuges* (Düsseldorf, 1990).
55. Fulcher of Chartres, s. 307, 403. Deniz Ötesi'nin İtalyan tacirlerle ilişkileri için bkz.: M. L. Favreau-Lilie, *Die Italiener im Heiligen Land*

vom ersten Kreuzzug bis zum Tode Heinrichs von Champagne (1098-1197) (Amsterdam, 1989).

56. 1103'te Müslüman Akra bir Fatımi donanmasının zamanında gelmesiyle Frankların kuşatmasından kurtuldu. Akra 1104'te teslim olduktan sonra Cenevizlilerin burada yağmaya girişmiş olması mümkündür.
57. Bu olay Latin ve Müslüman kaynaklarında yer almaktadır: Albert of Aachen, s. 808-10; Ibn al-Qalanisi, s. 108-10.
58. Kudüs krallığı ile Frank soylularının ilişkileri için bkz. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem*, s. 97-114; S. Tibble, *Monarchy and Lordships in the Latin Kingdom of Jerusalem 1099-1291* (Oxford, 1989).
59. Fulcher of Chartres, s. 407-34; Albert of Aachen, s. 580-82. Birinci Ramla Savaşı ve ondan sonra 1102 ve 1105'teki savaşlar için bkz.: R. C. Smail, *Crusading Warfare 1097-1193* (Cambridge, 1956); M. Brett, "The battles of Ramla (1099-1105)", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, ed. U. Vermeulen ve D. De Smet (Leuven, 1995), s. 17-39. Fatımilerin savaşları için bkz.: B. J. Beshir, "Fatimid military organization", *Der Islam*, cilt 55 (1978), s. 37-56; W. J. Hamlin, "The Fatimid navy during the early crusades: 1099-1124", *American Neptune*, cilt 46 (1986), s. 77-83.
60. William of Malmesbury, s. 467; Fulcher of Chartres, s. 446; Albert of Aachen, s. 644.
61. İberyalı bir Müslüman hacı olan İbni Cübeyr yedi yıl sonra Terre de Sueth'i ziyaret etmiş ve Selahaddin ile Kudüs Krallığı arasındaki savaşın gerek Latinlerin gerekse Müslümanların bu bereketli toprakları işlemesini engellemediğini görmüştür. İbni Cübeyr'in anlattığına göre, "vadideki topraklar Franklar ile Müslümanlar arasında bölüşülmüş. Ürünü eşit olarak paylaşıyorlar, hayvanları bir arada otluyor, aralarında hiçbir gerginlik yok". Ibn Jubayr, *The Travels of Ibn Jubayr*, çev. R: J. C. Broadhurst (Londra, 1952), s. 315.
62. Matthew of Edessa, s. 192. Frankların elindeki Antakya'nın daha önceki tarihi için bkz.: Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 47-58.
63. Ibn al-Qalanisi, s. 61; Ralph of Caen, s. 712; Smail, *Crusading Warfare*, s. 177-8, no.6.
64. Ralph of Caen, s. 713-14. Bohemond'un 1107-08 Haçlı Seferi'ne katılan sonra da Antakya'da yerleşen bir Norman papazı olan Caen'li Ralph Birinci Haçlı Seferi'nin ve 1106'daki Haçlı devletlerinin tarihini yazdı. Anlatımı Bohemond ile Tancred'in kariyerlerine odaklanmıştır. Ralph'ın anlattıklarına giriş için bkz.: B. S. Bachrach ve D. S. Bachrach (çev.), *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (Aldershot, 2005), s. 1-17.
65. Albert of Aachen, s. 702; Ralph of Caen, s. 714-15; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 57-65.
66. Anna Comnena, cilt 3, s. 51. Günümüzde Bohemond'un maceraları hakkında en geçerli kaynak: J. C. Rowe, "Paschal II, Bohemond

of Antioch and the Byzantine Empire", *Bulletin of the John Rylands Library*, cilt 49 (1966), s. 165-202. Rowe'un tezleri yeniden gözden geçirilmeli. Ayrıca bkz.: Yewdale, *Bohemond I*, s. 106-31.

67. Tancred'in 1109'da Halepli Rıdvan ile Musullu Çavlı ve Edessa'lı Baldwin arasında 1109'a tekrar başlayan çatışmada Rıdvan'ın safında savaşmış olması mümkündür. Ibn al-Athir, cilt 1, s. 141; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 112-14.
68. Albert of Aachen, s. 782, 786, 794-6; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 114-21. Kuzey Suriye'deki Latin Kilisesinin başlangıç tarihi ve Antakya ile Kudüs arasındaki dini anlaşmazlık için bkz.: Hamilton, *The Latin Church in the Crusader States*, s. 18-51; J. C. Rowe, "The Papacy and the Ecclesiastical Province of Tyre 1110-1187", *Bulletin of John Rylands Library*, cilt 43, s. 43 (1962); Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 195-213.
69. O dönemde yaşayanlar Belus Dağlarının oluşturduğu engelin farkındaydılar. Latin gözlemcilerden Başyargıç Walter (s. 79) "dağların ve kayalıkların" Antakya'yı koruduğunu söylüyor ama günümüz tarihçileri Belus Dağlarının önemini gözardı ediyorlar. Fazla yüksek olmadıklarından bölge haritalarında çok az yer almaktalar. Şahsen ben bu harika ama engebeli araziyi yaya olarak gezerken (kelimenin tam anlamıyla) bu dağ silsilesinde tökezledim ve bu deneyim bu topografik özelliğin Antakya'nın gemişinde oynadığı rolü yeniden değerlendirmeme yol açtı. P. Dechamps, "Le défense du comté de Tripoli et e la principauté d'Antioche", *Le Châteaux de Croisés en Tetrre Sainte*, s. 59-60; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 50; T. Asbridge, "The significance and causes of the battle of the Field of Blood, *Journal of Medieval History*, cilt 23.4 (1997), s. 301-16.
70. Matthew of Edessa, s. 212; T. Asbridge, "The 'crusader' community at Antioch: The impact of interaction with Byzantium and Islam", *Transactions of the Royal Historical Society*, 6. seri, cilt 9 (1999), s. 305-25; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 65-7, 134-9.
71. Fulcher of Chartres, s. 426; Runciman, *A History of the Crusades*, cilt 2, s. 126; Smail, *Crusading Warfare*, s. 125; Richard, *The Crusades*, s. 135; Ibn al-Qalanisi, s. 137.
72. Haşhaşiler için bkz.: M. G. S. Hodgson, *The Secret Order of the Assasins* (The Hague, 1955); B. Lewis, *The Assasins* (Londra, 1967), B. Lewis, "The Isma'ilites and the Assasins", *A History of the Crusades*, ed. K. M. Setton, cilt 1, 2. baskı (Madison, 1969), s. 99-132; F. Daftary, *The Isma'ilis: Their History and Doctrines* (Cambridge, 1990).
73. Smail, *Crusading Warfare*, s. 143-8, 178-9; Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, s. 70-73.
74. Albert of Aachen, s. 866-8. 1117 başında Kral Baldwin hastalığı yüzünden Filistin'deki Frank aristokrasisine yeterince egemen olamadı. Vârisi olmadığı için Latin soylular, Kudüs tahtına bir Sicilyalının

geçmesini engellemek amacıyla Baldwin'i üçüncü karısı Adelaide'i (genç Sicilya kontu II. Roger'in dul annesi) iki eşli olmakla suçlamaya zorladılar. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem*, s. 115-17.

75. Kemal al-Din, s. 617; Hillenbrand, The career of Najm al-Din Il-Ghazi", *Der Islam*, cilt 58 (1981), s. 250-92. Kral II. Baldwin 1118'de I. Baldwin'in kardeşi Boulogne'lı Eustance'ın da aday olduğu tartışmalı bir dönemden sonra tahta geçti. H. E. Mayer, "The Succession of Baldwin II of Jerusalem: English Impact on the East", *Dumbarton Oaks Papers*, cilt 39 (1985), s. 139-47; A. Muray, "Dynastic Continuity or Dynastic Change? The Accession of Baldwin II and the Nobility of the Kingdom of Jerusalem", *Medieval Prosopography*, cilt 12 (1992), s. 1-27; A. Muray, "Baldwin II and his Nobles: Baronial Fraction and Dissent in the Kingdom of Jerusalem, 1118-1134", *Nottingham Medieval Studies*, cilt 38 (1994), s. 60-85.
76. Walter the Chancellor, s. 88, 108; Ibn al-Qalanisi, s. 160-61; Smail, *Crusading Warfare*, s. 179-81.
77. Walter the Chancellor, s. 78; Asbridge, "The significance and causes of the battle of the Field of Blood", s. 301-16. Cinsel uygunsuzluk söylemlerinde gerçeklik payı olabilir –yandaşı Başyargıç Walter bile bunu ima ediyor– ama her şeye karşın Roger'in prens olma hakkına karşı çıkılmamıştır. II. Bohemond'u yasadışı yollardan engellediği iddiası, hem suçlanan kişiyi ölümünden sonra aklamak, hem de genç prensin hakkını korumak için daha sonra ileri sürülmüş olabilir. Maalesef bu iddia geçerli sayıldı ve Roger genellikle talihsiz ve açgözlü bir prens olarak sergilendi. Roger'in konumu ve ahlaki durumu için bkz.: Asbridge, *The Creation of the Principality of Antioch*, p. 139-43; T. Asbridge ve S. E. Edginton (çev.), *Walter the Chancellor's The Antoichene Wars* (Aldershot, 1999), s. 12-26.
78. Murray, *The Crusader Kingdom of Jerusalem*, s. 135-46; H. E. Mayer, "Jérusalem et Antioche au temps de Baudoin II", *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Kasım-Aralık 1980* (Paris, 1980); T. Asbridge, "Alice of Antioch: a case study of female power in the twelfth century", *The Experience of Crusading 2: Defining the Crusader Kingdom*, ed. P. W. Edbury ve J. P. Phillips (Cambridge, 2003), s. 20-47.
79. *"Liber ad milites Templi de laude novae militae", Sancti Bernardi Opera*, cilt 3, ed. J. Leclerq ve H. M. Rochais (Roma, 1963), s. 205-39. Tapınak Şövalyeleriyle ilgili kaynakların İngilizce çevirileri için bkz.: M. Barber ve K. Bate (çev.), *The Templars: Selected Sources Translated and Annotated* (Manchester, 2002). Tapınak ve St. Jean Şövalyelerinin tarihçesi için bkz.: M. Barber, *The New Knighthood. A History of the Order of the Templars* (Cambridge, 1994); H. Nicholson, *The Knights Templar* (Londra, 2001); J. S. C. Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, 1050-1310* (Londra, 1967); H. Nicholson, *The Knights Hospitaller* (Wodbrige, 2001); A. Forey, *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries* (Londra, 1992). On

ikinci yüzyılda Haçlı devletlerindeki kaleler için bkz.: Smail, *Crusading Warfare*, s. 204-50; H. Kennedy, *Crusader Castles* (Cambridge, 1994); R. Ellenblum, "Three generations of Frankish castle-building in the Latin kingdom of Jerusalem", *Autour de la Premiere Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996), s. 517-51.

80. Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 109-41; Harris, *Byzantium and the Crusades*, s. 74-92.
81. William of Tyre, s. 656; H. E. Mayer, "The Concordat of Nablus", *Journal of Ecclesiastical History*, cilt 33 (1982), s. 531-43. Deniz Ötesi'nin Batı Avrupa ile ilişkileri için bkz.: J. P. Phillips, *Defenders of the Holy Land. Relations between the Latin West and East, 1119-87* (Oxford, 1996). Kral Fulk ile Kraliçe Melisende arasındaki anlaşmazlıklar için bkz.: H. E. Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", *Dumbarton Oaks Papers*, cilt 26 (1972), s. 93-183; H. E. Mayer, "Angevins versus Normans: The New Men of King Fulk of Jerusalem", *Proceedings of the American Philosophical Society*, cilt 133 (1989), s. 1-25; H. E. Mayer, "The Wheel of Fortune: Seignorial Vicissitudes under King Fulk and Baldwin III of Jerusalem", *Speculum*, cilt 65 (1990), s. 860-77; B. Hamilton, "Women in Crusader States. The Queens of Jerusalem (1100-1190)", *Medieval Women*, ed. D. Baker (*Studies in Church History, Subsidia 1)* (1978), s. 143-74; J. S. C. Riley-Smith, "King Fulk of Jerusalem and 'the Sultan of Babylon'", *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. B. Z. Kedar, J. S. C. Riley-Smith ve R. Hiestand (Aldershot, 1997), s. 55-66.
82. Melisende Psalter, Egerton 1139, MS London, British Library; J. Folda, *The Art of the Crusaders in the Holy Land, 1098-1187* (Cambridge, 1995), s. 137-63; L. A. Hunt, "Melisande Psalter", *The Crusades: An Encyclopedia*, ed. A . Murray, cilt 3 (Santa Barbara, 2006), s. 815-17. Genel olarak Haçlı sanatı için bkz.: J. Folda, *Crusader Art in the Twelfth Century* (Oxford, 1982); J. Folda, *The Nazareth Capitals and the Crusador Shrine of the Annunciation* (University Park, PA, 1986); J. Folda, *The Art of the Crusaders in the Holy Land, 1098-1187* (Cambridge, 1995); J. Folda, "Art in the Latin East, 1098-1291", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 141-59; J. Folda, "Crusader Art. A multicultural phenomenon: Historiographical reflections", *Autour e la Premiere Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996), s. 606-15; J. Folda, *Crusader Art in the Holy Land, 1187-1291* (Cambridge, 2005); J. Folda, *Crusader Art: The Art of the Crusaders in the Holy Land, 1099-1291* (Aldershot, 2008); H. W. Hazard (ed.), *Art and Architecture of the Crusader States (History of the Crusades*, cilt 4) (Madison, Wis. 1977); L. A. Hunt, "Art and Colonialism: The Mosaics of the Church of the Nativity at Bethlehem and the Problem of Crusader Art", *Dumbarton Oaks Papers*, cilt 45 (1991), s. 65-89; N. Kenaan-Kedar, "Local Christian Art in the Twelfth Century Jerusalem", *Israel Exploration Journal*, cilt 23 (1973), s. 167-75,

221-9; B. Kühnel, *Crusader Art of the Twelfth Century* (Berlin, 1994); G. Kühnel, *Wall Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem* (Berlin, 1988),

83. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında Haçlı devletleri genellikle sömürgeleşme açısından olumlu yönde yorumlanmıştır. Özellikle Emmanuel Rey gibi önde gelen Fransız bilimadamları kaynaşma, uyum sağlama ve kültür alışverişi üzerinde durmuş ve Deniz Ötesi görkemli bir Franko-Suriye devleti olarak resmedilmiştir. Oysa, yirminci yüzyıl ortalarında İsralli Joshua Prawer gibi akademisyenler bunun aksini savunmaktadırlar; Haçlı devletleri Latin işgalcilerin Doğu Akdeniz'i kendi ve Batı Avrupa'daki ülkelerin çıkarları adına sömürürken bir yandan da Frank kimliklerini özenle koruyan ve yerli halka karşı ırkçı bir ayırım uygulayan baskıcı, hoşgörüsüz bir sömürge rejimi olarak görülmektedir. E. G. Rey, *Les Colonies Franques de Syrie au XIIe et XIIIe siecles* (Paris, 1883); J. Prawer, "Colonisation activities in the Latin Kingdom of Jerusalem", *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, cilt 29 (1951), s. 1063-1118; J. Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem: European Colonialism in the Middle Ages* (Londra, 1972); J. Prawer, "The Roots of Medieval Colonialism", *The Meeting of Two Worlds: Cultural Exchange between East and West during the Period of the Crusades*, ed. V. P. Goss (Kalamazoo, 1986), s. 23-38. Bu konuda aydınlatıcı bir sempozyum için bkz.: "The Crusading kingdom of Jerusalem: The first European colonial society?", *The Horns of Hattin*, ed. B. Z. Kedar (Kudüs, 1992), s. 341-66. Daha güncel görüşler için bkz.: Jotischky, *Crusading and the Crusader States*, s. 123-54; Ellenblum, *Crusader Castles and Modern Histories*, s. 3-31.
84. Fulcher of Chartres, s. 748. İstisnai durumlarda Müslüman soylular Haçlı devletleri içinde toprak edinebiliyordu. Bunlardan biri olan Abdülrahim 1111'den sonra el Atharib lordu Alan'la dostluk kurarak yakınlardaki bir köye sahip oldu ve Antakya'nın doğu sınırlarını yönetti. R. Ellenbaum, *Frankish Rural Settlement in the Latin Kingdom of Jerusalem* (Cambridge, 1998); H. E. Mayer, "Latins, Muslims and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem", *History*, cilt 63 (1978), s. 175-92; B. Z. Kedar, "The Subjected Muslim of the Frankish Levant, *Muslims under Latin Rule*, ed. J. M. Powell (Princeton, 1990), s. 135-74; Asbridge, "The "crusader" community at Antioch", s. 313-16; J. S. C. Riley-Smith, "The Survival in Latin Palestine of Muslim Adıninistration", *The Eastern Mediterranean Lands in the Period of Crusades*, ed. P. Holt (Warminster, 1977), s. 9-22.
85. Usama ibn Munqidh, *The Book of Contemplation*, çev. P. M. Cobb (Londra 2008), s. 144, 147, 153. Usame'nin yaşamı ve eserleri için bkz.: "Usamah ibn-Munqidh, an Arab-Syrian gentleman at the time of the crusades", *The Cruses and Their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton*, ed. J. France ve W. G. Zajac (1988), s. 71-87; P. M. Cobb, *Usama ibn Munqidh: Warrior-Poet of the Age of the Crusa-*

des (Oxford, 2005); P. M. Cobb, "Usama ibn Munqidh's *Book of the Staff*, Autobiographical and historical excerpts", *Al-Masaq*, cilt 17 (2005), s. 109-23; P. M. Cobb, "Usama bin Minqidh's Kernels of Refinement (*Lubab al-Adab*): Autobiographical and historical excerpts", *Al-Masaq*, cilt 18 (2006); N. Christie, "Just a bunch of dirty stories? Women in the memoirs of Usamah ibn Munqidh", *Eastward Bound: Travel and Travellers, 1050-1550*, ed. R. Allen (Manchester, 2004), s. 71-87. Örf ve adetlerin yanı sıra Doğu Akdeniz iklimine uygun giysiler de benimseniyor –soylular ve üst düzey ruhbanlar ipek giysileri yeğliyorlar– ama bu çok yaygın değil. 1193 Şubat'ında Müslüman lider Selahaddin'i ziyaret eden Deniz Ötesi Frank delegelerinin sakalsız, kısa saçlı görünümleri ve alışılmadık giysileri sultanın küçük oğlunun korkup ağlamasına neden oluyor. Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Salahaddin*, çev. D. S. Richards (Aldershot, 2001), s. 230.

86. Ibn Jubayr, s. 316-17. Öte yandan İbni Cübeyr'in Outremer'in ufak bir bölümünü gezdiği ve bu gezinin yalnızca birkaç hafta sürdüğü göz önüne alınırsa gözlemlerini genel bir değerlendirme olarak kabul etmemek gerekir. Ayrıca gördüklerini aktarırken İspanya'daki Mağribi yönetiminde yaşayan Müslüman köylülerin iyi muamele gördüklerini savunduğu da ortada; bu yüzden Latin lortluğu hakkındaki görüşlerini sansürlemiş de olabilir.
87. 1978'de Hans Mayer "Müslümanların (özellikle Kudüs'teki Latin krallığında) ibadet özgürlüğü bulunmadığı" sonucuna varıyor (Mayer, "Latins, Muslim and Greeks in the Latin Kingdom of Jerusalem", s. 186), fakat bu değerlendirmesi daha sonra reddedilmekte (Kesar, The Subjected Muslims of the Frankish Levant", s. 138-9). Deniz Ötesi'nde yaşayan tüm Müslümanlar köylü ya da Nablus'ta çiftçi değildi; örneğin Usame ibni Münkid Müslümanların çalıştırdığı bir handa konakladı. Buna karşın Nablus yakınında (ve Ibelin'li Baldwin'in lort olduğu yörede) yaşayan Hanbalı Müslümanları 1150'lerde Frank topraklarından göç ederek Şam'a yerleştiler. Müslüman tarihçi Diyaeddin Baldwin'in köylülerden alınan vergiyi dört kat artırdığını (bir dinardan dört dinara çıkardığını) ve "aynı zamanda bacaklarını kestirdiğini" yazıyor. Bununla beraber, Hanbalıların Franklarla ilgili önyargılı olduklarını unutmamak gerek; Diyaeddin bile bu grubun liderinin "hayatından endişe ettiği ve dini vecibelerini yerine getiremediği için ilk göçenlerden biri olduğunu" belirtiyor. J. Drory, "Hanbalis of the Nablus region in the eleventh and twelfth centuries", *Asian and African Studies*, cilt 22 (1988), s. 93-112; D. Talmon-Heller, "Arabic Sources on Muslim villagers under Frankish rule", *From Clermont to Jerusalem: The Crusades and Crusader Society, 1095-1500*, ed. A. Murray (Turnhout; 1998), s. 103-17; D. Talmon-Heller, "The Shaykh and Community: Popular Hanbalite Islam in the 12th-13th Century Jabal Nablus and Jabal Quasyun", *Studia Islamica*, cilt 79

(1994), s. 103-20; D. Talmon-Heller, "'The Cited Tales of the Wondrous Doings of the Shayks of the Holy Land" by Diya- al-Din Abu "Abd Allah Mohammad b. Abd al-Wahid al-Maqdisi (560/1173-643/1245): Text, Translation and Commentary", *Crusades*, cilt 1 (2002), s. 111-54.

88. Fulcher of Chartres, s. 637-7; Ibn al-Qalanisi, s. 162-3. Zangi'nin Frank Antakya'sı ile imzaladığı bir "barış anlaşması" uyarınca "yüzlerce Müslüman tacir ve Halep'te yaşayanların ve tüccarların" Latin başkentinde faaliyette bulunmasına izin verildi. 1138'e kadar yürürlükte olan bu anlaşma Prens Raymond tarafından bozuldu (muhtemelen Bizans imparatorluğu ordusunun Kuzey Suriye'ye gelmesi üzerine). Haçlı devletlerinde ticaret ve ekonomi için bkz.: E. Ashtor, *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages* (Londra, 1976); J. H. Pryor, *Commerce, Shipping and Naval Warfare in the Medieval Mediterranean* (Londra, 1987); D. Jacoby, "The Venetian privileges in the Latin kingdom of Jerusalem: Twelfth and thirteenth-century interpretations and implementation", *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. B. Z. Kedar, J. S. C. Riley-Smith ve R. Hiestand (Aldershot, 1997), s. 155-75. Aynı yazardan seçilen makaleler için bkz.: D. Jacoby, *Studies on the Crusader States and on Venetian Expansion* (Londra, 1989); D. Jacoby, *Commercial Exchange across the Mediterranean* (Aldershot, 2005).
89. C. Burnetti "Antioch as a link between Arabic and Latin culture in the twelfth and thirteenth centuries", *Occident et Proche-Orient: contacts scientifiques au temps de croisades*, ed. I. Draelants, A. Tibon ve B. van den Abeele (Louvain-la-Neurre, 2000), s. 1-78. Deniz Ötesi'ndeki Latin tarihçi Sur'lu William İslam ile çok ilgiliydi. 1170'lerde araştırma yaparak Müslüman dünyasının ayrıntılı bir tarihini yazdı ama anlaşılan Farsça ve Arapça bilmediğinden çeviriler üzerinde çalıştı. Maalesef bu metin günümüze ulaşamadı; bu da eserin Batı'da çok az ilgi uyandırdığını gösteriyor. O. W. Edbury ve J. G. Rowe, *William of Tyre: Historian of the Latin East* (Cambridge, 1988), s. 23-4.
90. C. Burnett, "Stephen, the disciple of philosophy, and the exchange of medical learning in Antioch", *Crusades*, cilt 5 (2006), s. 113-29. El Mecusi'nin *Royal Book* adlı eserinde bir çok tıbbi tedavi yer almakta, bunların bazıları bugün bile uygulanabilir düzeyde ise de bazıları son derece olağandışıdır. "Vücut bakımı" bölümünde istenmeyen tüylerden kurtulma, dudak ve ellerdeki çatlakların tedavisi, memelerin ve erbezlerinin büyümesini önleme ve ter kokusunu giderme yöntemleri belirtilmektedir. "Kara ve deniz yolculuğuna" ayrılmış bir başka bölümde de hacı adayları için çok değerli bilgiler bulunmakta: Güneş çapmasında baştan aşağı soğutulmuş gül suyu dökülüyor; soğuktan çatlayan bölgeler gri sincap kürküne dökülmüş yağlarla ovuluyor; deniz tutmasına karşı koruk, nar, nane, elma ve demirhindi karışımı bir su içiliyor. Bitlenme durumunda bedenin cıva lapası ile ovulması ise bayağı akla yakın.

91. Bu kanıt on ikinci yüzyıldaki Deniz Ötesi konusuna açıklık getirmekte. Siparişi verenler eserlerin Doğu'nun renkli kültürünü yansıtmasını mı istiyorlardı; doğu stil ve tekniğini inceleyip öğrenmiş ya da benimsemiş Latin sanatçıları mı yeğliyorlardı? Öyleyse Frank Doğu Akdeniz'de sanatsal kültürün yoğun bir biçimde geliştiği kabul edilebilir. Öte yandan Latinler mevcutların arasından en usta sanatçıları seçmiş olabilirler Usama ibn Munqidh, s. 145-6; S. Edgington, "Administrative regulations for the Hospital of St. John in Jerusalem dating from the 1180s", *Crusades*, cilt 4, s. 21-37. Kutsal Mezar Kilisesi, Deniz Ötesi'ndeki haçı mimarisi ve kültürü için bkz.: Folda, *The Art of Crusaders*, s. 175-245; A. Boas, *Crusader Archaeology: The Material Culture of the Latin East* (Londra, 1999); N. Kenaan-Kedar, "The figurative Western Lintel of the Church of the Holy Sepulchre in Jerusalem", *The Meeting of Two Worlds, Cultural Exchange between East and West during the Period of the Crusades*, ed. V. P. Goss (Kalamazoo, 1986),s. 123-32: N. Kenaan-Kedar, "A Neglected Series op Crusader Sculpture: the ninety-six corbels of the Church of the Holy Sepulchre", *Israel Exploration Journal*, cilt 42 (1992), s. 103-14; D. Pringle, *The Churches of the Latin Kingdom of Jerusalem*, 3 cilt (Cambridge, 1993-2007).
92. B. Hamilton, "Rebuilding Zion: The Holy Places of Jerusalem in the Twelfth Century", *Studies in Church History*, cilt 14 (1977), s. 105-16; B. Hamilton, "The Cistercians in the Crusader States", *Monastic Reform, Catharism and the Crusade* (1979), s. 405-22; B. Hamilton, "Ideals of Holiness: Crusaders, Contemplatives, and Mendicants", *International History Review*, cilt 17 (1995), s. 693-712; A. Jotischky, *The Perfection of Solitude: Hermits ad Monks in the Crusader States* (University Park, PA, 1995); A. Jotischky, "Gerard of Nazareth, Mary Magdalene and Latin Relations with the Greek Orthodox Church in the Crusader East in the Twelfth Century", *Levant*, cilt 29 (1997), s. 217-26; B. Z. Kedar, "Gerald of Nazareth, a neglected twelfth-century writer of the Latin East", *Dumbarton Oaks Papers*, cilt 37 (1983), s. 55-77; B. Z. Kedar, "Multidirectipnal conversion in the Frankish Levant", *Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages*, ed. J. Muldoon (1997), s. 190-97; B. Z. Kedar, "Latin and Oriental Christians in the Frankish Levant", *Sharing the Sacred: Contacts and Conflicts in the Religious History of the Holy Land*, ed. A. Kofsky ve G. Stroumsa (1998), s. 209-22; B. Z. Kedar, "Convergences of Oriental Christian, Muslim and Frankish worshippers: the case of Saydnaya and the knights Templar", *The Crusades and the Military Orders*, ed. Z. Hunyadi ve J. Laszlovszky (Budapeşte, 2001),s. 89-100.
93. Kültür alışverişiyle ilgili birçok açıklamada bulunan İbni Cübeyr bile nefret ve önyargı örnekleri sergiliyor: Kudüs Kralı IV. Baldwin'den "lanetli kral" ve "domuz" diye söz ediyor ve Akra'nın bir "inançsızlık ve dinsizlik" yuvası olduğunu söylerek Tanrı'nın burayı yok edeceğini umuyor (s. 316, 318). Hillenbrand, *The Crusadès: Islamic Perspectives*, s. 257-429.

94. C. Hillenbrand, "Abominable acts: the career of Zengi", *The Second Crusade: Scope and Consequences*, ed. J. P. Phillips ve M. Hoch (Manchester, 2002), s. 111-32; Holt, *The Age of Crusades*, s. 38-42; H. Gibb; "Zengi and the fall of Edessa", *A History of the Crusades*, cilt 1, ed. K. M. Setton ve M. W. Baldwin (Philadelphia, 1958), s. 449-62.
95. 1140'da Zengi Şam emiri olarak adının hutbede okunmasını sağladı ama aslında bu sadece göstermelikti. William of Tyre, s. 684.
96. Matthew of Edessa (devamı), s. 243; Wiliam of Tyre, s. 739; Bernard of Clairvaux, *"Epistolae", Sancti Bernardi Opera*, cilt 8, ed. J. Leclerq ve H. M. Rochais (Roma, 1977), s. 314-15.
97. Haçlı Seferlerinin numaralandırılmasının tarihi ve önemi için bkz.: Constable, "The Historiography of the Crusades", s. 16-17.
98. Calixtus II, *Bullaire*, ed. U. Roberts (Paris, 1891), cilt 2, s. 266-7; D. Girgensohn, "Das Pisaner Konzil von 1153 in der Überlieferung des Pisaner Konzils von 1409", *Festschrift für Hermann Heimpel*, cilt 2 (Göttingen, 1971), s. 1099-100; Bernard of Clairvaux, *"Epistolae"*, s. 435.
99. *Quantum praedecessores* metni için bkz.: R. Grosse, "Überlegungen zum kreuzzugeaufreuf Eugens III, von 1145/6. Mit einer Neueedition von JL 8876", *Francia*, cilt 18 (1991), s. 85-92. İkinci Haçlı Seferi tarihi için bkz.: V. Berry, "The Second Crusade", *A History of the Crusades*, cilt 1, ed. K. M. Setton ve M. W. Baldwin (Filadelfiya, 1958), s. 463-511; G. Constable, "The Second Crusade as Seen by Contemporaries", *Tradition*, cilt 9 (1953), s. 213-79; M. Gervers (ed.), *The Second Crusade and the Cistercians* (New York, 1992); A. Grabois, "Crusade of Louis VII: a Reconsideration", *Crusade and Settlement*, ed. P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 94-104; J. P. Phillips ve M. Hoch (edl.), *The Second Crusade: Scope and Consequences* (Manchester, 2001); J. P. Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom* (Londra, 2007). İkinci Haçlı Seferi'nde Yakındoğu'nun rolü ile ilgili başlıca kaynaklar: Odo of Deuil, *De profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. ve çev. V. G. Berry (New York, 1948); Otto of Freising, *Gesta Frederici seu rectius Chronica*, ed. G. Waitz, B. Simon ve F.-J. Schmale, çev. A. Schmidt (Darmstadt, 1965); William of Tyre, s. 718-70; John of Salisbury, *Historia Pontificalis*, ed. ve çev. M. Chibnall (Londra, 1956), s. 52-9; John Kinnamos, *The Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. C. M. Brand (New York, 1976), s. 58-72; Niketas Choniates, *City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* (Detroit, 1984), s. 35-42; Ibn al-Qalanisi, s. 270-89: Ibn al-Athir, *The Chronicles of Ibn al-Athir for the Crusading Period from al-Kamil fil-Ta'rikh*, çev. D. S. Richards, cilt 2 (Aldershot, 2007),s. 7-22; Sibt ibn al-Jauzi, "The Mirror of the Times", *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli, s. 62-3; Michael the Syrian, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antoiche (1166-1199)*, ed. ve çev. J. B. Chabot, cilt 3 (Paris, 1995); İsimsiz Suriye belgesi, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", ed. ve

çev. *A. S. Tritton ve H. A. R. Gibb, Journal of the Royal Asiatic Society*, cilt 92 (1922),s. 273-306.

100. Aziz Bernard ve Sisterisyenler için bkz.: G. R. Evans, *Bernard of Clairvaux* (New York, 2000); C. H. Berman, *The Cistercian Evolution (Filadelfiya, 2000).*
101. Odo of Deuil, s. 8-9; Bernard of Clairvaux. *"Epistolae"*, s. 314-15, 435; Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom, s. 61-79.*
102. *"Vita Prima Sancti Bernardi"*, *Patrologia Latina*, J. P. Migne, cilt 185 (Paris 1855), sütun 381; Tyerman, *God's War*, s. 280, J. Phillips, "Papacy, empire and the Second Crusade", *The Second Crusade: Scope and Consequences*, ed. J. P. Phillips ve M. Hoch (Manchester, 2001), s. 15-31; G. A. Loud, "Some reflections on the failure of the Second Crusade", *Crusades*, cilt 4 (2005), s. 1-14. Graham Loud 2001'de Jonathan Philips'in ileri sürdüğü görüşlere ikna edici itirazlarda bulunduysa da Phillips 2007'de Konrad'ın sefere katılmasında Papa Eugenius'un dahil olduğunda ısrar etti. Öte yandan Phillips'in sefere katılımında anıların ve akrabalığın önemli bir rol oynadığı konusundaki gözlemleri akla yakındır (Phillips, *The Second Crusade : Extending the Frontiers of Christendom*, s. 25, 87-98, 99-103, 129-30).
103. "Chevalier, Mult es Guariz", *The Crusades: A Reader*, ed. S. J. Allen ve E. Amt (Peterborough, Ontario, 2003), s. 213-14. Haçlı şarkıları için bkz.: M. Routledge, "Songs", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford 1995), s. 91-111.
104. Helmold of Bosau, *Chronica Slavorum*, ed. ve çev. H. Stoob (Darmstadt, 1963), s. 216-7; Eugenius III, *"Epistolae et privegia"*, *Patrologia Latina*, J. P. Migne, cilt 180 (Paris, 1902, sütun 1203-4; Constable, "The Second Crusade as Seen by Contemporaries", s. 213-79; A. Forey, "The Second Crusade: Scope and Objectives", *Durham University Journal*, cilt 86 (1994), s. 165-75; A. Forey, "The siege of Lisbon and the Second Crusade", *Portuguese Studies*, cilt 20 (2004),s. 1-13; Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*, s. 136-67, 228-68.
105. Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 142-60; Phillips, *Defenders of the Holy Land*, s. 73-99; P. Magdalino, *The Empire of Manuel Komnenos, 1143-1180* (Cambridge, 1994).
106. Odo of Deuil, s. 16-17.
107. Suger, *"Epistolae"*, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, ed. M. Bouguet et al, cilt 15 (Paris, 1878), s. 496; William of Tyre, s. 751-2.

II. İSLAM'IN TEPKİSİ

1. Ibn al-Qalanisi, s. 266; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 112-16; Hillenbrand, "Abominable acts: the career of Zengi", s. 111-32; C. Hillenbrand, *"Jihad* propaganda in Syria from the time of the First Crusade until the death of Zengi:the evidence of monumental

inscriptions", *The Frankish Wars and Their Influence on Palestine*, ed. K. Athamina ve R. Heacock (Birzeit, 1994)I s. 60-69; H. Dajani-Shakeel, "*Jihad* in the twelfth-century Arabic poetry", *Muslim World*, cilt 66 (1976), s. 96-113; H. Dajani-Shakeel, "*Al-Quds*: Jerusalem in the consciousness of the counter-crusade", *The Meeting of Two Worlds*, ed. V. P. Gross (Kalamazoo, 1986), s. 201-21.

2. Ibn al-Athir, cilt 1, s. 382; Hillenbrand, "Abominable acts: the career of Zengi", s. 120.
3. Ibn al-Qalanisi, s. 271-2; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 222; William of Tyre, s. 956. Nureddin'in kariyeri için bkz.: H. Gibb, "The career of Nur al-Din", *A History of the Crusades*, cilt 1, ed. K. M. Setton ve M. W. Baldwin (Filadelfiya, 1958), s. 513-27; N. Elisséef, *Nur al-Din: un grand prince musulman de Syrie au temps des Croisades*, 3 cilt (Şam, 1967); Holt, *The Age of the Crusades*, s. 42-52; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 117-41.
4. Ibn al-Qalanisi, s. 272; Ibn Jubayr, s. 260. Haçlı seferlerinden önceki yüzyıllarda Halep Helenistik dönemde (Büyük İskender'in fetihlerinden önce) evvela Selevkosların, sonra da MS 637'de Arapların yönetiminde Şam'a kıyasla daha önemsiz bir konumda olmuştur. Kentin kaderi Irak Hamdani hanedanı (944-1003) döneminde değişmiş ve 1070'te Selçuklu Türkleri tarafından fethedildiğinde Bizans imparatorluğunun sınırında güçlü bir kale durumuna gelmiştir.
5. Ibn al-Qalanisi, s. 274-5; Michael the Syrian, cilt 3, s. 270; Matthew of Edessa, Devam, s. 244-5; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 8
6. Ibn al-Athir, cilt 1, s. 350; Ibn al-Qalanisi, s. 280-81.
7. Ibn al-Qalanisi, s. 281-2. Saygın Alman tarihçisi Hans Mayer Şam'a saldırıyı tanımlarken bunun "inanılmaz bir aptallık" hatta "saçmalık" olduğunu söyler (Mayer, *The Crusades*, s. 103). Bu tartışma için bkz.: M. Hoch, *Jerusalem, Damaskus und der Zweiter Kreuzzug: Konstitutionelle Krise und aussere Sicherheit des Kreuzfahrerkönigreiches Jerusalem, AD 1126-54* (Frankfurt 1993); M. Hoch, "The hoice of Damascus as the objective of the Second Crusade: A re-evaluation", *Autour de la Premier Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996, s. 359-69; Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*, s. 207-18.
8. Sibt ibn al-Jauzi, s. 62; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 22; Ibn al-Qalanisi, s. 286, "Die Urkunden Konrads III. und seines Sohnes Heinrich", ed. F. Hausmann, *Monumenta Germaniae Historica, Diplomata*, cilt 9 (Viyana, 1969), no. 197, s. 357; William of Tyre, s. 760-70; A. Forey, "The Failure of the Siege of Damascus in 1148", *Journal of Medieval History*, cilt 10 (1984), s. 13-24; M. Hoch, "The price of failure: The Second Crusade as a turning point in the history of the Latin East", *The Second Crusade: Scope and Consequences* (Manchester, 2001), s. 180-200; Phillips, *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom*", s. 218-27.
9. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 39-40; Lille, *Byzantium and the Crusader States*, s. 163-4.

10. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 1-4, 222-3. Bu konuda nispeten yansız bir kaynak İbni Kalanisi'nin (ölümü 1160), on ikinci yüzyılda Şam'da yaşarken kaleme aldığı *Damascus Chronicle*'dır ama o bile bunları Zengi yönetimi altında yazmıştır. İbni Kalanisi iki kez kent halkının ve ordusunun başkanı, *reis*, olarak görev yapmıştır (Ibn al-Qalanisi, s. 7-14). Bu döneme ait Arap kaynakları için bkz.: F. Gabrieli, "The Arabic historiography of the crusades", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis ve P. M. Holt (Londra, 1962), s. 98-107; D. S. Richards, "Ibn al-Athir ve *Kâmil*'in daha sonraki bölümleri", *Medieval Historical Writing in the Christian and Muslim Worlds*, ed. D. O. Morgan (Londra,1982) s. 76-108; A. M. Eddé, "Claude Cahen et les sources arabes des Croisades", *Arabica*, cilt 43 (1996), s. 89-97.
11. Arap tarihi uzmanı ünlü İngiliz bilimadamı Sir Hamilton Gibb'e göre değişim 1149'da gerçekleşti. Gibb bunun "Nureddin'in görevi ve Müslüman Suriye'nin tarihi ile ilgili görüşlerinde bir dönüm noktası olduğunu" ileri sürüyor. "Tüm Müslümanların indinde o artık dinin savunucusu olmuştu ve bilinçli olarak üstüne düşeni yapmak için harekete geçti (Gibb, "The career of Nur al-Din", s. 515). On yıl sonra, 1967'de Nikita Elisséeff *Büyük Müslüman Suriye Prensi* adı altında yayınladığı üç ciltlik yaşamöyküsünde farklı bir görüş sergiliyor. Elisséeff Nureddin'in ancak 1154'ten sonra *cihat* fikrini benimsediğini ve Kudüs'ü yeniden ele geçirmek arzusuna kapıldığını söylüyor (Elisséeff, *Nur al-Din, II, s. 426).* Michael Köhler ise Nureddin'in aslında kutsal kenti fethetmek niyetinde olmadığını ve *cihat* fikrini politik rakiplerine karşı propaganda olarak kullandığını iddia ediyor (Köhler, *Allianzen und Vertrage*, s. 239, 277). Bu konuda bkz.: Hillenbrand, *The Crusades; Islamic Perspectives*, s. 132-41.
12. İnab Savaşı için bkz.: Ibn al-Qalanisi, s. 288-91; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 31-2; William of Tyre, s. 770-74; John Kinnamos, s. 987; Matthew of Edessa, Devam,s. 257; Michael of Syria, cilt 3, s. 288-9; Abu Shama, "Le Livres des Deux Jardins", *RHC Or.* IV-V, s. 61-4.
13. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 31-2,36; Ibn al-Qalanisi, s. 295; Gibb, "The career of Nur al-Din", s. 515-16; Holt, *The Age of the Crusades*, s. 171; Jotoschky, *Crusading and the Crusader States*, s. 111.
14. Zengi yanlısı Ibn al-Athir daha sonra 1150'lerin başında "Nureddin'in Frankları durdurma olanağı bulunmadığını çünkü Şam'ın [aralarında] bir engel oluşturduğunu" ileri sürdü. Tarihçiye göre, Franklar kısa sürede bu tarihi başkenti işgal edeceklerdi, çünkü "casusları kente sızmakta ve halktan "büyük tutarlarda yıllık haraç alarak" kentin kaynaklarını kurutmaktaydılar (Ibn al-Athir, cilt 2, s. 71). Nureddin bu endişelerin farkındaydı ve bu yüzden Şam'ın Franklarla işbirliği yaptığına dair şiirler yazılmasına destek vererek bu kente karşı propaganda faaliyetlerinin sürdürülmesini sağladı. Bu dönemdeki Kudüs Krallığı için bkz.: Mayer, "Studies in Queen Melisende", s. 95-183; M. W. Baldwin, "The Latin states under Bald-

win III and Amalric I 1143-74, *A History of the Crusades*, cilt 1, ed. K. M. Setton ve M. W. Baldwin (Philadelphia, 1958), s. 528-62.

15. Ibn al-Qalanisi, s. 296-327. Elisséeff de Nureddin'in Şam'ın işgalinden sonra kutsal savaşa öncelik tanıdığını kabul ediyor ve 1154'ten sonra emirin yalnızca "Haçlılara karşı *cihad* açılması ve Sünni İslam'ın yeniden canlandırılması" konusuna odaklandığını ileri sürüyor (Elisséeff, *Nur al-Din*, s. 426). Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 134.
16. Ibn Jubayr, s. 272-1, 279; R. Burns, *Damascus* (Londra, 2004),s. 169. Şam Lübnan dağlarından denize akan Barada Irmağı'nın oluşturduğu delta çevresinde gelişti. Müslümanlar yedinci yüzyılda ilk Arap-İslam saldırıları sırasında kenti ele geçirdiler ve kent 750'ye kadar Emevi İmparatorluğu'nun başkenti ve hilafet merkezi olarak kaldı.
17. Ibn al-Qalanisi, s. 240: B. Hamilton, "The Elephant of Christ: Reynald of Châtillon, *Studies in Church History*, cilt 15 (1978), s. 97-108.
18. William of Tyre, s. 860-61; Phillips, *Defenders of the Holy Land*, s. 100-39; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 163-87.
19. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 141-2; William of Tyre, s. 873-4.
20. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 146-50; William of Tyre, s. 874-7; Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 408-9.
21. Nureddin ülkesinin diğer bölgelerinde benzer imar programları uyguladı: 1159'da döneminde kendi sponsorluğunda açılan kırk iki İslami eğitim kurumundan biri olan Halep'teki *Medrese el-Şu'abiyye*'yi yaptırdı. Nureddin'in minberi sekiz yüz yıl boyunca ayakta kaldı. 1960'ta fanatik bir Avustralyalının başlattığı yangında yok oldu. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 118-67; D. S. Richards, "A text of Imad al-Din on twelfth century Frankish-Muslim relations", *Arabica*, cilt 25 (1978), s. 202-4; D. R. Richards, "Imad al-Din al-Isfahani: Administrator, litterateur and historian", *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*, ed. M. Shatzmiller (Leiden, 1993), s. 133-46; E. Sivan, "The beginnings of the *Fada'il al-Quds* literature", *Israel Oriental Studies*, cilt 1 (1971), s. 263-72; E. Sivan, "Le caractere sacré de Jerusalem dans l'Islam aux XIIe-XIIIe siècles", *Studia Islamica*, cilt 27 (1967), s. 149-82; N. Elisséeff, "Les monuments de Nur al-Din", *Bulletin des Etudes Orientales*, cilt 12 (1949-51), s. 5-43; N. Elisséeff, "La titulaire de Nur al-Din d'apres ses inscriptions", *Bulletin des Etudes Orientales*, cilt 14 (1952-54), s. 155-96; I. Hasson, "Muslim literature in praise of Jerusalem: *Fada'il Bayt al-Maqdis*", *The Jerusalem Cathedra* (Kudüs, 1981), s. 168-84; Y. Tabbaa, "Monuments with a message: propagation of *cihad* under Nur al-Din", *The Meeting of Two Worlds*, ed. V. P. Goss (Kalamazoo, 1986), s. 223-40.
22. Ibn al-Qalanisi, s. 303.
23. Wiliam of Tyre, s. 903; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 62; C. F. Petry (ed.), *Cambridge History of Egypt: Islamic Egypt 640-1517* (Cambridge,

1998); Y. Lev, *State and Society in Fatimid Egypt* (Leiden, 1991); Y. Lev, "Regime, army and society in medieval Egypt, 9th-12th centuries, *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th-15th Centuries*, ed. Y. Lev (Londra 1997), s. 115-52.

24. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 138; William of Tyre, s. 864-8. 1160'larda Mısır seferleri hakkındaki Latin görüşleri için bkz.: Mayer, *The Crusades*, s. 117-22; Phillips, *Defenders of the Holy Land*, s. 140-67.
25. William of Tyre, s. 871; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 144; M. C. Lyons ve D. E. P Jackson, *Saladin.The Politics of the Holy War* (Cambridge, 1979), s. 6-9.
26. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 144, 163, William of Tyre, s. 922, Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 9-25; Smail, *Crusading Warfare*, s. 182-5.
27. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 175, 177, Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 25-9.
28. Holt, *The Age of Crusades*, s. 48-52: Mayer, *The Crusades*, s. 122; Jotischky, *Crusades and the Crusader States*, s. 115-16; Madden, *The New Concise History of the Crusades*, s. 68. Salahaddin'in Mısır'daki yönetimi için bkz.: T. Lev, *Saladin in Egypt* (Leiden, 1999); Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 31-69.
29. Bu renkli öykü çok hoş ve gerçek olabilir ama yalnızca Eyyubi kaynaklarında yer almakta, başka yerde sözü edilmemektedir. Fatımi sarayındaki engellemeleri haklı kılmak adına bazı ayrıntılar eklenmiş olabilir. Lyons ve Jackson, *Saladin, s. 33-4.*
30. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 189: Bu dönemde Deniz Ötesi'nin Bizans ve Batı ile ilişkileri için bkz.: J. L. La Monte, "To What Extent was Byzantine Emperor the Suzerain of the Latin Crusading States?", *Byzantion*, cilt 7 (1932), s. 253-64; R. C. Smail, "Relations between Latin Syria and the West, 1149-1187", *Transactions of the Royal Historical Society*, 5. Seri, cilt 19 (1960), s. 1-20; Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 198-209; Phillips, *Defenders of the Holy Land*, s. 168-224.
31. Bir Arap tarihçi, el-Adid'in zehirlendiğini ileri sürmektedir ama Selahaddin'in yaşlı halifenin ölümünde payı olsaydı, Mısır'daki kanlı suikast geleneğinden farklı bir yöntem seçerdi. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 44-8.
32. Lyons ve Jackson, *Saladin, s.* 46-9, 61-5; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 197-200, 213-14.
33. Baha al-Din Ibn Shaddad, *The Rare nad Excellent History of Saladin*, çev. D. S. Richards, (Aldershot) s. 49.
34. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 221-2; William of Tyre, s. 956.
35. Baha al-Din, s. 28; Imad al-Din al-Isfahani, *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Saladin*, çev. M. Massé (Paris, 1972); Ibn al-Athir, cilt 2, s. 223-409; Abu Shama, "Le Livres des Deux Jardins", IV, s. 159-V, s. 109; Gabrieli, *Arap Historians of the Crusades*, s. 87-252; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 435-6. Salahaddin'in yaşamı için bkz.: R. Gibb, "The Arabic sources for the life of Saladin", *Speculum*, cilt 25.1 (1950), s. 58-74; D. S. Richards, "A consideration of two sources for the life of Saladin", *Journal of Semitic Studies*, cilt 25 (1980), s. 46-65.

1174'ten sonra Selahaddin'in kariyeri için bkz.: S. Lane-Poole, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem* (Londra, 1898); H. Gibb, "Saladin", *A History of the Crusades*, cilt 1, ed. K. M. Setton ve M. W. Baldwin (Filadelfiya, 1958); s. 563-89; H. A. R. Gibb, "The armies of Saladin", *Studies in the Civilization of Islam*, ed. S. J. Shaw ve W. R. Polk (Londra, 1962), s. 74-90; H. A. R. Gibb, "The Achievement of Saladin", *Studies in the Civilization of Islam*, ed. Shaw ve Polk, s. 9-107; H. A. R. Gibb, *The Life of Saladin* (Oxford, 2006); A. Ehrenkreutz, *Saladin* (Albany, 1972); Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 71-374; H. Möhring, "Saladins Politik des Heiligen Krieges", *Der Islam*, cilt 61 (1984), s. 322-6; H. Möhring, *Saladin: The Sultan and His Times 1138-1193*, çev. D. S. Bachrach (Baltimore, 2008); Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 171-95. "Sultan" unvanı için bkz.: P. M. Holt, "The sultan as idealized ruler: Ayyubid and Mamluk prototypes", *Suleyman the Magnificent and His Age*, ed. M. Kunt ve C. Woodhead (Harrow, 1995), s. 122-37.

36. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 73-4.
37. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 79-84; Baha al-Din, s. 51, William of Tyre, s. 968.
38. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 85-6.
39. Anlaşılan Trablus kontu ile ilk barış anlaşması Hıristiyanlara karşı ikinci bir cephe açılmasını önlemek amacıyla gizlice 1175 baharında (Halep-Musul koalisyonuyla yapılan ilk savaştan önce) imzalandı. Aynı yıl Temmuz ayında sultan Kudüs Krallığı'ndan gelen üst düzey bir diplomatla görüşüyor. Gerek Müslüman gerekse Latin kaynakları bu görüşmelerden kazançlı çıkanın Selahaddin olduğu konusunda hemfikirler. Humus'tan bazı Frank esirlerini serbest bırakma karşılığında Halep'e düzenlediği seferin engellenmemesini garantiye alıyor. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 86-110
40. William of Tyre, s. 953-4.
41. Lewis, *The Assasins*, s. 116-17.
42. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 130; S. B. Edigngton, "The doves of war: the part played by carrier pigeons in the crusades", *Autour de la Premiere Croisade*, ed. M. Balard (Paris, 1996); s. 167-76; D. Jacoby, "The supply of war materials in Egypt in the crusader period", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, cilt 25 (2001), s. 102-32.
43. William of Tyre, s. 961-2.
44. B. Hamilton, "Baldwin the leper as war leader", *From Clermont to Jerusalem*, ed. V. Murray (Turnhout, 1998), s. 119-30; B. Hamilton, *The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem* (2000).
45. William of Tyre, s. 961. Piers Mitchell Bernard Hamilton'un cüzamlı IV. Baldwin hakkındaki biyografisine ek olarak kralın cüzamını konu alan bir yayın hazırladı (Hamilton, *The Leper King*, s. 245-58).
46. *Anonymi auctoris Chronicon ad AC 1134 pertinens*, ed. I. B. Chabot, çev. A. Abouna, 2 cilt (Louvain, 1952-74), s. 141

47. William of Tyre, s. 991; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 253; Baha al-Din, s. 54; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 121-6; Hamilton, *The Leper King*, s. 132-6.
48. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 130-33.
49. Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nden Profesör Ronnie Ellenblum'un başkanlığında Yakup Geçidi'nde yapılan kazı Haçlı Seferleri üzerindeki çalışmalarda bir dönüm noktası oluşturdu. Bu kazıda Haçlı dünyasıyla ilgili inanılmaz ayrıntılar bulundu –neredeyse on ikinci yüzyılın dondurulmuş bir görüntüsüne ulaşıldı– çünkü Yakup Geçidi surların içinde katledilmiş garnizonu ile birlikte orijinal haliyle ortaya çıkarılan ilk kaledir. Elde edilen malzemeler fethedilen kale yakılıp yıkılırken toprak altında kaldığından tam olarak 29 Ağustos 1129 Perşembe sabahına tarihlenebilmektedir. Kale inşaatının tamamlanmamış olması da arkeolojik açıdan başka bir değer taşımaktadır, zira bu sayede ortaçağdaki kalelerin inşaatıyla ilgili önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Willam of Tyre, s. 998; M. Barber, "Frontier warfare in the Latin kingdom of Jerusalem: the campaign of Jacob's Ford, 1178-9", *The Crusades and Their Sources; Essay Presented to Bernard Hamilton*, ed. J. France ve W. G. Zajac (Aldershot, 1998), s. 9-22; R. Elenblum, "Frontier activities: the transformation of a Muslim sacred site into the Frankish castle of Vadum Jacob", *Crusades*, cilt 2 (2002), s. 83-97; Hamilton, *The Leper King*, s. 142-7; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 133-43.
50. Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, s. 211-30. El-Salih'in ölümünün Salahaddin'e sağladığı yararlar göz önüne alınarak Zengi vârisinin Eyyubi casusları tarafından zehirlendiği dedikoduları çıkarıldı. Bununla beraber, Selahaddin'in bu ölüm haberi üzerine ağırdan alması (ki İmaeddin Zengi bu sayede Halep'te iktidarı ele geçirdi) sultanın bu ölümle ilgisi olmadığını gösteriyor. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 143-60.
51. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 165-70: Hamilton, *The Leper King*, s. 172-5.
52. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 170-75; Hamilton, *The Leper King*, s. 175-7.
53. William of Tyre, s. 1037.
54. Toprakların genişlemesi üzerine Selahaddin ülkesinde yönetim ve sorumluluk dağıtımı yapmak zorunda kaldı. 1174'te Mısır valisi olan kardeşi el-Adil Suriye'ye çağrılarak Halep'ten sorumlu kılındı; zamanla Cezire'de yarı bağımsız bir yönetim oluşturabilecekti. Sultan'ın yeğeni Takiyeddin Nil bölgesinden sorumlu oldu. Salahaddin'in güvendiği öbür yeğeni Faruk Şah 1182 yılı sonunda hastalanıp ölünce onun yerine Şam'da Ibni Mukaddem yönetimin başına getirildi. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 202.
55. Bir zamanlar Kudüs krallığında IV. Baldwin'in hastalığı ilerledikçe kentteki Latin soyluların ikiye bölünüp iktidar kavgasına giriştikleri söyleniyordu. Bir grup aralarında Trablus kontu III. Raymond

ve Levant'taki politik ve askeri gerçeklerin bilincinde olan, dolayısıyla Selahaddin ve İslam'la ilişkilerinde tedbirli davranan Ibelinlerin yer aldığı "Yerli Baronlar"dan oluşmaktaydı. Öbür grupta ise Lusignan'lı Guy ile Courtenay'lı Sybilla, Agnes ve Joscelin ile Châtillon'lu Reynald gibi saldırgan ve inatçı yeni yetmelerden oluşan "Saray Erkânı" yer almaktaydı 1950'lerde Steven Runciman gibi yazarların heyecanla savunduğu bu görünüm gerçeklere uymamaktadır. Öncelikle bu grupların yapısı ve politikaları bu kadar belirgin değildir, ayrıca "Saray Erkânı" da cahil yeni yetmelerden oluşmamaktadır; örneğin Châtillon'lu Reynald ve Courtenay'lar Deniz Ötesi'nde iyi bilinen kişilerdir. 1180'lerdeki bu geleneksel politik bölünmelerle ilgili iddialar daha ziyade Sur'lu William'ın görüşlerinden ve önyargılarından kaynaklanıyor olmalı, zira bizzat kendisi olayların içinde yer almış olup Trablus Kontu Raymond'u yürekten desteklemektedir. P. W. Edbury, "Propaganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem: The Background to Hattin", *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*, ed. M. Shatzmiller (1993), s. 173-89; Hamilton, *The Leper King*, s. 139-41, 144-5, 149-58.

56. Ernoul, *La Chronique d'Emoul*, ed. L. de Mas Latrie (Paris, 1871), s. 69-70; Abu Shama, s. 231; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 185-8; Hamilton, "The Elephant of Christ", s. 103-4; Hamilton, *The Leper King*, s. 179-85.
57. Bunlar arasında 1180'de bir darbeye adı karışan ve (Filistin'den sürülerek) Trablus'ta iki yıl kalan ve 1182 baharında IV. Baldwin tarafından affedilen Trablus'lu Raymond da bulunmaktaydı. William of Tyre, s. 1048-9; R. C. Smail, "The predicaments of Guy of Lusignan, 1183-87, *Outremer*, ed. B. Z. Kedar, H. E. Meyer ve R. C. Smail (Kudüs, 1982) s. 159-76.
58. William of Tyre, s. 1058.
59. İbni Cübeyr aynı zamanda hem Müslümanlar hem de Latinler tarafından "dış" ticaretten alınan vergilerin ayrıntılarını vermekte. Normal koşullarda Ürdün Ötesi ya da Celile'den geçen Müslüman tacirler Franklara yol vergisi ödüyorlardı. Selahaddin bu iki bölgeyi hedef alarak muhtemelen Hıristiyanların uyguladıkları vergilerden kurtulmak, buraları ticarete açmak arzusundaydı. Ibn Jubayr, s. 300-305.
60. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 234-9. İbni Esir'e göre (cilt 2, s. 309) Nasreddin çok fazla yemek yiyip şarap içti ve ertesi sabah ölü bulundu. Bazıları –günahları boyunlarına– Selahaddin el-Nasih isimli Şamlı bir adamı Nasreddin'e bir şölen düzenleyip içkisine zehir katmasını istemişti. Ertesi sabah el-Nasih ortalıklarda yoktu."
61. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 239-41; Ehrenkreutz, *Salahadin*, s. 237; Ellenblum, *Crusader Castles and Modern Histories*, s. 275.
62. William of Tyre, s. 968. Aynı dönemde İbni Cübeyr (s. 311) de Salahaddin'in "dünyada ve bölgedeki unutulmaz kahramanlıklarına ve Allah'ın düşmanlarına karşı kutsal savaş sürdürmekteki az-

mine" övgüler yağdırıyor ve "adil davranışları ve İslam topraklarını savunmada gösterdiği çabalar saymakla bitmez" diyordu. Daha sonraki olaylardan etkilenmeyen bu kanıt dikkate değer.

63. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 243-6.
64. P. Balog, *The Coinage of the Ayyubids* (Londra, 1980), s. 77; N. Jaspert, *The Crusades*, s. 73.
65. Ibn at-Athir, cilt 2, s. 320; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 175-85.
66. Imad al-Din, p. 22; C. P. Melville ve M. C. Lyons, "Saladin's Hattin Letter, *The Horns of Hattin*, ed. B. Z. Kedar (Kudüs, 1992), s. 208-12.
67. Imad al-Din, s. 23. Salahaddin'in Franklara yenilişi için bkz.: *Libellus de espugnatione Terae Sanctae per Saladinum, Radulphi de Coggeshall Chronicon Anglicanum*, ed J. Stevenson, Rolls Series 66 (Londra, 1875), s. 209-62. Bu metnin çevirisi için bkz.: J. A. Brundage, *The Crusades: A Documentary Survey* (Milwaukee, 1962), s. 153-63. Hıttin Savaşı için bkz.: Smail, *Crusading Warfare*, s. 189-97; P. Herde, "Die Kampfe bei den Hörnen von Hattin und der Untergang des Kreuzritterheeres", *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, cilt 61 (1966), s. 1-50; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 255-66; B. Z. Kedar, "The Battle of Hattin revisited", *The Horns of Hattin*, ed. B. Z. Kedar (Kudüs, 1992), s. 190-207
68. Imad al-Din, s. 25. Lübnan sınırından Kudüs'e doğru yürüyüşümde İsrail'den geçerken suyun yaz ortasında yapılan savaşlarda ne kadar önemli olduğunu bizzat yaşadım. Günde on yedi litre su içmek zorunda kaldım. Neyse ki şişemi dolduracak yeterli suyum vardı; 1187'de Latinler benim kadar şanslı değildi.
69. Eracles, "L'Estoire de Eracles empereur et la conquest de la Terre d'Outremer", *RHC* Occ. II (Paris, 1859), s. 62-5; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 321, Imad al-Din, s. 26.
70. Imad al-Din, s. 26; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 322.
71. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 323; Imad al-Din, s. 26.
72. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 323-4. Bu ünlü olay, Reynald'ın davranışına (bazı Batı kaynakları sonuna kadar direndiğini söylüyor) ve Selahaddin'in Reynald'ı kendi elleriyle öldürmesine dair bazı küçük farklar içermekle birlikte birçok Müslüman ve Hıristiyan belgesinde yer alıyor. Örneğin bkz.: Melville ve Lyons, "Saladin's Hattin Letter", s. 212; Imad al-Din, s. 27-8; Baha al-Din, s. 75-5; *La Continuation de Guillaume de Tyr (1184-1197)*, ed. M. R. Morgan (Paris, 1982), s. 55-6.
73. Imad al-Din, s. 28-9; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 324.
74. Imad al-Din, s. 31. Benzer dehşetengiz bir katliam sahnesi 1178'de halkın önünde tekrarlandı. Bu olayda Salahaddin Imadeddin'in de Hıristiyan esirlerin öldürülmesine katılmasını istemiş ama yazar kendisine ayrılan esirin daha çocuk olduğunu görünce oradan uzaklaşmış. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 131-2. Melville ve Lyons, "Saladin's Hattin Letter", s. 210, 212; Z. Gal, "Saladin's Dome of

Victory at the Horns of Hattin", *The Horns of Hattin*, ed. B. Z. Kedar (Kudüs, 1992), s. 213-15.

75. "*Historia de expeditione Friedrici Imperatoris*", *Quellen zur Geschichte der Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, ed. A. Chroust, *Monjumenta Germaniae Historica: Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (Berlin, 1928), s. 2-4; *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 56-8. Akra'nın olağanüstü serveti ve bereketli toprakları Salahaddin'in önde gelen üç subayı arasında dağıtıldı –el-Efdal, Takiyeddin ve İsa– buna karşın Imadeddin bile daha sonra Sultan'ın bu ganimetin hiç değilse bir kısmını hazineye ayırması gerektiğini kabullenmiştir. Selahaddin'in Hıttin'den sonraki stratejisi için bkz.: W. J. Hamblin, "Saladin and Muslim military theory", *The Horns of Hattin*, ed. B. Z. Kedar (Kudüs, 1992), s. 228-38.
76. Ibn al-Athir, cilt 2, s. 328; Runciman, *A History of the Crusades*, cilt 2, s. 471.
77. Bu son derece etkili görüşler çağdaş yazarlar tarafından da paylaşılmakta. Hamilton Gibb Kudüs'ün "–gerektiğinde– karşılıklı kabul edilen ve Salahaddin'in nezaket ve cömertliğinin altını çizen koşullar çerçevesinde" teslim olduğunu yazıyor. Aynı dönemde Steven Runciman –Haçlılar hakındaki üç ciltlik eseri çoğunlukla tarihle ilgili yanıltıcı bilgiler içermesine karşın çok okunmaktadır– Sultan'ın Balian'la görüşmelerinde özellikle 1099'da yaşanan olaylara değindiğini yazıyor. Runciman ayrıca şunları da ekliyor: "Güçlü olduğu kabul edildiği sürece Selahaddin cömert davranmaya hazırdı ve Kudüs'ün elden geldiğince az acı çekmesini istiyordu." Daha sonra tarihçi "insanca" davranan Müslümanlarla "zaferlerini kanla kutlayan" Frankları kıyaslıyor (*A History of the Crusades*, cilt 2, s. 465-6). 1988'de aynı izlenimler Hans Mayer'in eserinde de yer almakta; Kudüs halkının "merhametli bir düşmanın eline düştüklerinden dolayı minnettar olmaları gerektiğini" ileri sürüyor (*The Crusades*, s. 135-6). Carole Hallenbrand da Haçlı seferlerini İslami perspektiften ele alırken (1999) Selahaddin'in cömertliği üzerinde duruyor ve Müslüman yorumcuların "Kudüs'ün Salahaddin tarafından, intikam hissine kapılmadan ve kan dökmeden işgal edilmesinin" altını çizdiğini belirtiyor (*The Crusades: Islamıc Perspective*, s. 315).
78. Imad al-Din, *Arab Historians of the Crusades*, s. 156-8. Bu noktada Massé de (s. 46, n. 2) Imadeddin'in Ebu Şema ile aynı görüşü yansıttığını (oysa bu doğru değil) bu yüzden bu metnin Massé içinde yer almadığını iddia ediyor. Bu yüzden burada Gabrieli çevirisi söz konusu edildi. Baha al-Din, s. 77-8; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 273-6; Richard, *The Crusades*, s. 210. Birinci Haçlı Seferi'nin örnek gösterilmesi daha sonraki kaynaklarda yer alıyor: Ibn al-Athir, cilt 2, s. 332; *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 66-7.
79. Salahaddin Eylül başında Askalon'u kuşatırken Kudüs'ün işgali ile ilgili görüşmek istemiş olabilir ama Franklar bunu reddetti. *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 61-3; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 271-2.

80. Imad al-Din, *Arab Historians of the Crusades*, s. 158; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 333-4. Kudüs Hastanesi'nin hastaların zarar görmemesi için bir yıl boyunca açık kalmasına izin verildi; daha sonra bu bina medreseye dönüştürüldü. İsa'nın ısrarı üzerine Salahaddin "Doğulu" Hıristiyanların uyrukluğu kabulü ve İslam yönetimi altındaki Müslüman olmayanlara uygulanan vergiyi ödemeleri koşuluyla Kutsal Kent'e dönmelerine izin verdi.
81. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 275-6.
82. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 188-92, 286-91, 298-301, 317-19.
83. Ibn al-Athir, cilt a, s. 335; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 316.

III. ŞAMPİYONLARIN SINAVI

1. Üçüncü Haçlı Seferi günümüz tarihçilerinin hem Latin Hıristiyan hem de Müslüman kaynaklardan kapsamlı ve ayrıntılı gözlemlere ulaşabildiği ilk seferdir. Batılı gözlemciler arasında Aslan Yürekli Richard ile sefere katılan ve 1194 ile 1199 arasında eski Fransız dilinde sefer hakında –*The History of the Holy War* adıyla 1200 mısradan fazla– epik bir şiir yazan Norman rahip Ambroise yer almaktadır. Ambroise'ın eseri bir başka Haçlı olan Richard de Templo'nun *Inınerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (Haçlı Seferi ve Kral Rişar'ın Eylemleri) adındaki eserine kaynak oluşturdu. Selahaddin'in sarayındaki üç üst düzey yetkilinin –Imadeddin, Bahaddin ve Kadı el-Fadıl'ın– kaleme aldıkları öyküler, biyografiler ve mektuplar Müslümanların Haçlı seferlerine bakış açısını yansıtan çok değerli kaynaklardır. Bunlar Salahaddin'in Eyyubi hanedanını desteklemeyen Musullu tarihçi Ibn el-Esir'inkilerle karıştırılabilir. Tüm bu kaynakların varlığına karşın günümüz tarihçilerinin Üçüncü Haçlı Seferi'ne odaklanmamaları şaşırtıcıdır. Bu yüzden ben bu kitabın üçüncü bölmünü Üçüncü Haçlı Seferi'ne ayırdım. Bu seferle ilgili başlıca kaynaklar: Baha al-Din, s. 78-245; Imad al-Din, s. 63-434; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 335-409; Abu Shama, "Le Livre des Deux Jardins", *RHC Or.* IV, s. 341-522, V, s. 3-101; Ambroise, *The History of Holy War: Ambroise's Estoire de la Guerre Sainte*, ed. ve çev. M. Ailes ve M. Barber, 2 cilt (Woodbridge, 2003) (Ambroise ile ilgili bundan sonraki tüm referanslar Eski Fransız dilinde yayınlanmış olan 1. ciltten alınmıştır.) *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ed. W. Stubbs, Rolls Series 38 (Londra, 1864). Bu metinle ilgili çeviri ve yararlı bilgiler için bkz.: *Chronicle of the Third Crusade: A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Ricardi*, çev. H. Nicholson (Aldershot, 1997). *La Continuation de Guillauma de Tyr*, s. 76-158. Bu metnin çevirisi ve diğer ilgili kaynaklar için bkz.: P. W. Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade: Sources in Translation* (Aldershot, 1996). Bu kaynaklar hakkında daha fazla bilgi için bkz.: C. Hanley, "Reading the past through the present: Ambroise, the

minstrel of Reims and Jordan Fantosme", *Mediaevalia*, cilt 20 (2001), s. 263-81; M. J. Ailes, "Heroes of war: Ambroise's heroes of the Third Crusade", *Writing War: Medieval Literary Responses*, ed. F. Le Saux ve C. Saunders (Woodbridge, 2004); P. W. Edbury, "The Lyon *Eracles* and the Old French Continuations of William of Tyre", *Montjoie: Studies in the Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. B. Z. Kedar, J. S. C. Riley-Smith ve R. Hiestand (Aldershot, 1997), s. 139-53. Üçüncü Haçlı Seferi'ne ışık tutan diğer eserler: S. Painter, "The Third Crusade: Richard the Lion Hearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades*, cilt 2, ed. K. M. Setton (Madison, 1969), s. 45-85; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 279-363; H. Möhring, *Saladin und der dritte Kreuzzug* (Wiesbaden, Tyerman, *God's War*, s. 375-474.

2. "*Annales Herbipolenses*", *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, ed. G. H. Pertz vdl., cilt 16 (Hannover, 1859), s. 3.
3. E. Haverkamp, *Medieval Germany, 1056-1273* (Oxford,. 1988); E. Hallam, *Capetian France, 987-1328*, 2. baskı (Harlow, 2001); W. L. Warren, *Henri II* (Londra, 1973); J. Gillingham, *The Angevin Empire*, 2. baskı (Londra, 2001).
4. "*Historia de expedition Frederici Imperatoris*", s. 6-10. *Audia Tremendi* Riley-Smith tarafından da çevrilmiştir, *The Crusades: Idea and Reality*, s. 63-7.
5. Gerald of Wales, *Journey through Wales*, çev. L. Thorpe (Londra 1978), s. 204. Üçüncü Haçlı Seferi hakkındaki vaazlar için bkz.: C. J. Tyerman, *England and the Crusades* (Chicago, 1988), s. 59-75; Tyerman, *God's War*, s. 376-99. Müslüman kaynaklarına göre Avrupa'daki vaizler aynı zamanda izleyicilerin sefere katılmasını sağlamak için Müslümanların vahşetini gösteren resimlerden de yararlandı; bunlar arasında Kutsal Mezar'ın yıkılması da yer alıyordu. Baha al-Din, s.125; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 363: Bu iddia Batı kaynaklarında doğrulanmıyor.
6. Routledge, "Songs", s. 99. Diğer ozanlar da bu fikirleri geliştirdiler; haçı teslim almayanlar korkaklık ve savaştan kaçmakla suçlandı. Bazı çevrelerde sefere katılmayanları küçük düşürmek için onlara "yün ve öreke" verilerek ancak kadın işi yapabilecekleri ima edildi. Bu ilerideki yıllarda katran ve tüy uygulamasının öncüsü olabilir.
7. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 33; Routledge, "Songs", s. 108.
8. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 143-4.
9. Gillingham, *Richard I*, s. 1-22: 1786'da İngiliz tarihçi David Hume Richard'ı İngiltere'yi ihmal etmekle suçladı ama asıl eleştiriler 1867'de Aslan Yürekli'nin "hayırsız evlat, kötü koca, bencil bir kral ve acımasız bir adam" olduğunu ileri süren ve "kana susamış ... katliam meraklısı" diyen William Stubbs ile başladı. Fransa'da René Grousset de eserlerinde aynı görüşleri paylaşıyor, Richard'ın "zalim ve kaba bir şövalye" olduğunu söylüyordu. Öte yandan A. L. Poole 1955'te ortaçağ İngiltere'sinin tarihini yazarken Richard için "İngiltere'yi başka yerdeki tutkularını karşılamak için para

çektiği bir banka olarak kullandı" diyordu. 1974'te Amerikalı akademisyen James Brundage Richard'ın "son derece yetkin bir ölüm makinesi olduğunu ... [fakat] meclis görüşmelerinde sıfırı tükettiğini" ileri sürerek "İngiltere'nin gelmiş geçmiş en kötü krallarından biri" sonucuna varıyordu. Bu karalamalar en azından Viktoriya döneminde Sir Walter Scott gibi yazarların Richard'ın yönetimiyle ilgili romantik övgüleriyle ters düşmektedir. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Aslan Yürekli'yi at üstünde sergileyen bronz bir heykel Londra'daki Parlemento binasının önüne dikildi; giderleri halk tarafından karşılanan bu heykel "ünlü İngiliz kahramanının" onuruna yapılmıştı. I. Richard ile ilgili daha yakın geçmişteki diğer bilimsel incelemeler: J. L. Nelson (ed.), *Richard Coeur de Lion in History and Myth* (Londra, 1993); J. Gillingham, "Richard I and the Science of War", *War and Government Essays in Honour of I. O. Prestwich*, ed. J. Gillinham ve J. C. Holt (Woodbridge, 1984), s. 78-9; R. A. Turner ve R. Heiser, *The Reign of Richard the Lionhearted: Ruler of the Angevin* (Londra, 2000); J. Flori, *Richard the Lionheart: Knight and King* (Londra, 2007). Ambroise ve *Itinerarium Peregrinorum*'daki kanıtlara ilaveten I. Richard'ın kariyeri ve seferiyle ilgili başlıca kaynaklar: Roger of Howden, *Gesta Regis Henrici II et Ricardi I*, 2 cilt, ed. W. Stubbs, Rolls Series 49 (Londra, 1867); Roger of Howden, *Chronica*, cilt 3 ve 4, ed. W. Stubbs, Rolls Series 51 (Londra, 1870). Howden için bkz.: J. Gillingham, "Roger of Howden on Crusade", *Medieval Historical Writing in the Christian and Islamic Worlds*, ed. D. O. Morgan (Londra, 1982). Richard of Devizes, *The Chronicle of Richard of Devizes of the Time of Richard the First*, ed. ve çev. J. T. Appleby (Londra, 1963; William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum, Chronicles of the Reigns of Stephen, Henri II and Richard I*, cilt 1, ed. R. Howlett, Rolls Series 82 (Londra, 1884). Ralph of Coggeshall, *Chronicon Anglicanum*, ed. J. Stevenson, Rolls Series 66 (Londra, 1875); Ralph of Diceto, *Ymagines Historiarum, The Historical Works of Master Ralph of Diceto*, cilt 2, ed. W. Stubbs, Rolls Series 68 (Londra 1876).

10. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 143.
11. Roger of Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 29-30. Philip Augustus için bkz.: J. Richard, "Philippe Auguste, la croisade et le royaume", *La France de Philippe Auguste: Le temps des mutations*, ed. R.-H. Bautier (Paris, 1982), s. 411-24; J. W. Baldwin, *The Government of Philip Augustus: Foundations of French Royal Power in the Middle Ages* (Berkeley ve Londra, 12986); J. Bradbury, *Philip Augustus, King of France 1180-1223* (Londra, 1998); J. Flori, *Philippe Auguste, roi de France* (Paris, 2002).
12. Frederik Barbarossa ve onun Haçlı Seferi için bkz.: P. Munz, *Frederick Barbarossa: A Study in Medieval Politics* (Londra, 1969); F. Poll; *Friedrich Barbarossa* (Darmstadt, 1990); E. Eickhoff, *Friedrich Barbarossa im Orient: Kreuzzug und Tod Friedrichs I* (Tübingen, 1977); R. Chazan, "Emperor Frederic I, the Third Crusade and the Jews", *Vic-*

tor, cilt 8 (1977), s. 83-93; Lille, *Byzantium and the Crusader States*, s. 230-42; H. E. Mauyer, "Der Brief Kaiser Friedrichs I an Saladin von Jahre 1188", *Detusches Archiv for Erforschung des Mittelalters*, cilt 14 (1958), s. 488-94; C. M. Brand, "The Byzantines and Saladin, 1185-92: Opponents of the Third Crusade", *Spectrum*, cilt 37 (1962), s. 167-81. Bir zamanlar o dönemde Frederik'in kendisinin Salahaddin'le ilişki kurduğu düşünülüyordu ama Latin belgelerinde ikisi arasında yazıldığı varsayılan iki mektubun sahte olduğu anlaşıldı. Bununla beraber, Barbarossa muhtemelen 1170'lerde Salahaddin ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.

13. Gerald of Wales, "*Liber de Principis Instructione*", *Giraldi Cambriensis Opera*, cilt 8, ed. G. F. Warner, Rolls Series 21 (Londra, 1867), s. 296.
14. Vergi konusu gönüllü yazılımında başka bir etkendi, çünkü sefere katılanların hepsi vergiden muaf tutuluyorlardı; bunun sonucu olarak Howden'lı Roger, "[İngiltere'deki] tüm zenginler, ister dindar ister laik olsun, kitleler halinde haçı teslim almaya koştu" diyor. Roger of Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 32, 90.
15. Roger of Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 110-11. Deniz taşımacılığı hakkında bkz.: J. H. Pryor, *Geography, Technology and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean 649-1571* (Cambridge, 1987); J. H. Pryor, "Transportation of horses by sea during the era of the crusades: eighth century to 1285 AD Part I: To c. 1225", *The Mariner's Mirror*, cilt 68 (1982), s. 9-17, 103-25.
16. Roger of Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 151-5; Gillingham, *Richard I*, s. 123-39.
17. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 280-81.
18. Ibn Jubayr, s. 319; D. Jacoby, "Conrad, Marquis of Montferrat, and the kingdom of Jerusalem (1187-92)", *Dai feudi monferrini e dal Piemonte ai nuovi mondi oltre gli Oceani* (İskenderiye, 1993), s. 187-238.
19. Roger of Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 40-412; Inb al-Althir, cilt 2, s. 337.
20. Imad al-Din, s. 108. Bahaddin'in kariyeri hakkındaki görüşler için Donald Richard'ın kendi çevirdiği Bahaddin'in *History of Saladin* eserine yazdığı önsöze bakınız (Baha al-Din, s. 1-9). Ayrıca bkz.: Richards, "A consideration of two sources for the life of Saladin", s. 46-65.
21. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 296, 307.
22. Ambroise, s. 44-45; Guy'ın yanında 400 şövalye ve 7000 piyade bulunuyordu. *Itinerarium Peregrinorum* s. 61'de 700 şövalye ve toplam 9000 piyadeden söz ediliyor.
23. Ibn Jubayr, s. 318; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 75-6. Akra kuşatması ve kuşatma silahları için bkz.: Roger, *Latin Siege Warfare*, s. 212-36, 251-73. Akra'nın coğrafyası için bkz.: D. Jacoby, "Crusader Acre in the thirteenth century: Urban layout and topography", *Studia Medievali*, 3. seri, cilt 10 (1979), s. 1-45; D. Jacoby, "Montmusard, suburb of crusader Acre: The first stage of its development", *Montjoie: Studies in the Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. B.

Z. Kedar, J. S. C. Riley-Smith ve R. Heistand (Aldershot, 2000), s. 205-217.

24. *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 89; Ambrose, s. 45. Toron Dağı aynı zamanda Tell- el-Musallabin ya da Tell al-Fukhhar diye de anılmaktadır.
25. Abu Shama, s. 412-15; *Itinerarium Peregriorum*, s. 67.
26. Ambroise, s. 46; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 67.
27. Imad al-Din, s. 172; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 301-2.
28. Baha al-Din, s. 102-3, *Itinerarium Peregrinorum*, s. 70, 72.
29. Baha al-Din, s. 104; Tyerman, *God's War*, s. 353-4.
30. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 73; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 369.
31. Baha al-Din, s. 107-8: Ambroise, s. 52.
32. Imad al-Din, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli, s. 204-6; Baha al-din, s. 27, 100-101; Ambroise, s. 55, 58; B. Z. Kedar, "A Western Survey of Saladin's forces at the siege of Acre", *Montjoie: Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, ed. B. Z.Kedar, J. S. C. Riley-Smith ve R. Hiestand (Aldershot, 2000), s. 113-22.
33. Ambroise, s. 52, 55; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 80, 82; Baha al-Din, s. 124, 127.
34. Salahaddin'e 4 Mayıs'ta Halep'ten oğlu el-Zahir ve Harranlı Gökböri; 29 Mayıs'ta Sincar emiri İmadeddin Zengi; 13 Haziran'da Cezire emiri Sancar Şah, 15 Haziran'da İzzeddin Mesut'un oğlu Alaaddin'in komutasındaki Musul ordusu ve Haziran sonu ya da Temmuz başında da Erbil'den Zeyneddin katıldılar. Baha-al-Din, s. 100-12.
35. Baha al-Din, s. 106. Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 312-13, 316. Salahaddin Münbiç, Kafarbab, Baalbek, Şayzer, Halep ve Humus'a ordu sevketti. Akra çevresinde kalanlar arasında el-Zahir bulunmaktaydı.
36. Baha al-Din, s.124.
37. Baha al-Din, s. 110-11; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 373; Ambroise, s. 55.
38. Baha al-Din, s. 123; Ambroise, s. 59.
39. *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s.105; *Itinerarium Peregrenorum*, s. 74; Ambroise, *s.* 56.
40. *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 98; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 375.
41. Ambroise, s. 52, 61-3. İnsan gücünden yoksun bulunan Swabia'lı Frederik'in varlığı liderlik ve Kral Guy'in statüsü konusunda tedirgin edici sorunlar yarattı. Bahaddin'e göre (s. 128-31) Frederik Akra'ya ulaşır ulaşmaz yeni askeri teknoloji denemesine girişerek kente saldırmaya kalkıştı. Kullandığı araçlar arasında bugünkü tankın benzeri, metal levhalarla kaplanmış, üzerinde kocaman demir uçlu bir koçbaşı bulunan muazzam tekerlekli bir aygıt bulunuyordu. Öte yandan Latin gözlemciler bu aygıtın Fransızlar tarafından kullanıldığını ileri sürüyorlar. "Tank" surların dibine yaklaşır yaklaşmaz taş ve Bizans ateşi yağmuru altında parçalanıp yandı.

42. Baha al-Din, s. 130, 132; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 318-20. Aynı dönemde Mısır'da İskenderiye ve Dimyat limanlarının tahkimi üzerinde çalışılıyor ve Suriye kanalıyla talimat gönderilerek olası bir işgal durumunda kullanılmak üzere son derilen hububatin sevkedilmesi isteniyordu.
43. Baha al-Din, s. 140, 143; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 323-4; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 127, 129-30; Ambroise, s. 68-71, 73.
44. Baha al-Din, s. 141-2; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 323-5.
45. Ambroise, s. 38; Baha al-Din, s. 150.
46. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 204-5; P. W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374* (Cambridge, 1992), s. 1-12.
47. Baha al-Din, s. 145, 149-50; La Continuation de Guillauma de Tyr, s. 109, 111.
48. Baha al-Din, s. 146; R. Heiser, "The Royal *Familiares* of King Richard I", *Medieval Prosopography*, cilt 10 (1989), s. 25-50.
49. *Itinerarium Pregrinorum*, s. 206, 211; Baha al-Din, s. 155.
50. Baha ala-Din, s. 153, 156, 159.
51. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 211; Ambroise, s. 74.
52. *Codice Diplomatico della repubblica di Genova*, ed. C. Imperiale di Sant' Angelo, 3 cilt (Genoa, 1938-52), ii. n. 198, s. 378-80; J. S. C. Riley-Smith, *The Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem 1174-1277* (Londra, 1973), s. 112-17.
53. *Itinerarium Peregriorum*, s. 218-19. Bu kuşatma silahları hakkında ayrıntılı bilgi –yapım yerleri ve planları– son derece yetersiz çünkü o dönemin kaynakları bu konuda hemen hiç açıklama yapmıyor. Bu mancınıklarda merkezkaç kuvvetinden yararlanılmış olabilir (çekme gücü ile çalışan aletler kullanılmaktaydı). Ayrıca bu makinelerle ilgili teknoloji, ve malzeme Avrupa'dan getirtilmiş ya da esir alınan mühendislerden yararlanılmış olması da mümkündür. Philip'in kendi başına saldırıya geçmesinin tarihi de belirsiz; 17 Haziran ile 1 Temmuz arasında gerçekleşmiş olabilir. Burgonyalı Hugh, Tapınak ve St. Jean Şövalyeleri kendi mancınıklarını kullanmaktaydı. Anlaşıldığına göre Richard Akra'da "deri, halat ve ahşapla" korunan bir kuşatma kulesi yaptırmış ama bu alet saldırıda önemli bir rol oynamamış gibi görünüyor.
54. Baha al-Din, s. 155-7.
55. Baha al-Din, s. 156-7; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 223-4.
56. Ambroise, s. 80, *Itinerarium Peregrinorum*, s. 225.
57. Ambroise, s. 82, 84; Baha al-Din, s. 161; *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 125.
58. Baha al-Din, p. 161; Imad al-Din s. 161; *Itinerarium Pelegrinorum*, s. 233; Ambroise, s. 84.
59. *Itinerarium Pelegrinorum*, s. 233-4.
60. Baha al-Din, s. 162; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 331; Gillingham, *Richard I*, s. 162; Pryor, *Geograpy, Technology and War*, s. 125-30.

61. Ambroise, s. 85; Rigord, *"Gesta Philippi Augusti"*, *Oeuvres de Rigord et de Guillaume le Breton*, ed. H. F. Delaborde, cilt 1 (Paris, 1882), s. 116-17; Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 181-3; Gillingham, *Richard I*, s. 166
62. *"Epistolae Cantuarienses"*, *Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I*, ed. W. Stubbs, cilt 2, Rolls Series 88 (Londra, 1865), s. 347.
63. Baha al-Din, s. 164-5; Imad al-Din, s. 330; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 390; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 331-3.
64. Howden, *Chronica*, cilt 3, s. 127, 130-31; Howden, *Gesta*, cilt 2, s. 187, 189; Ambroise, s. 87-9; *Itinerarium Peregrinorum, s. 240-43; La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 127-9: *"Historia de expeditipne Friederici Imperatoris"*, s. 99; R. Grousset, *Histoire de Croisades*, 3 cilt (Paris, 1936), 3. cilt, s. 61-2; Gillingham, *Richard I*, s. 166-71.
65. Richard aynı zamanda Askeri Tarikatların iki lideri ile iyi ilişkiler kurmuştu. Bunlardan biri 1091'e Tapınak Şövalyelerinin başkanlık görevini üstlenen ve Sarthe Vadisi'nde Richard'ın önde gelen vasallarından biri olan, Levant'a doğru yola çıkan beş donanmadan birinin komutanı Sablé'li Robert idi. İkincisi ise 1189 sonlarında ya da 1190 başında St. Jean Şövalyelerinin başkanı seçilen, eski İngiltere başrahibi ve ünlü bir Fransız komutan olan Nablus'lu Garnier idi. Garnier Richard'ın ordusu ile birlikte Yakındoğu'ya gelmişti.
66. Smail, *Crusading Warfare*, s. 163; Gillingham, *Richard I*, s. 174; J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages* (Woodbridge, 1997), s. 232-9; Ambroise, s. 91-2.
67. Ambroise, s. 92.
68. Baha al-Din, s. 170: Ambroise, s. 93.
69. Ambroise, s. 94; Baha al-Din, s. 170.
70. Ambroise, s. 96; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 253, 258-9; Baha al-Din, s. 171.
71. Ambroise, s. 97; Baha al-Din, s. 171-2.
72. Baha al-Din, s. 172-3; Ambroise, s. 98; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 336.
73. Ambroise, s. 99-107; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 260-80; Howden, *Chronica*, cilt 3, s. 130-33; Baha al-Din, s. 174-6; Imad al-Din, s. 344.
74. Ambroise, s. 100-101, 103.
75. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 264; Howden, *Chronica*, cilt 3, s. 131; Baha al-Din, s. 175.
76. *Itinerarum Peregrinorum*, s. 268-9; Ambroise, s. 104.
77. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 270; Howden, *Chronica*, cilt 3, s. 129-31. Richard'ın aynı gün (bu kez ülke halkına hitaben) yazdığı bir başka mektupta savaştan daha az söz edilmekte ve "Arsuf'a yaklaşırken Selahaddin'in saldırısına uğradık" denmektedir.
78. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 274-7; Ambroise, s. 107-9. I. Richard Avesnes'li James için "erdemleri yüzünden tüm orduda sevilen en iyi adamım" ve seferin "temel direği" olarak söz etmekte (Howden, *Chronica*, cilt 3,s. 129-31). Ambroise James'in ölümünden bahsederken "bazıları onun yardımına koşmadı ve bu bir sürü dedikoduya

yol açtı; bunların Dreux kontu ve adamları olduğu söylendi. Bunu çok kişiden duydum, tarih de bunu yadsıyamaz" diyor. Maalesef, Dreux'lu Robert'in neden James'e yardımcı olmadığı konusunda başka br açıklama yok.

79. Flori, *Richard the Lionhearted*, s. 137-8. Çoğu tarihçi benzer görüşleri paylaşarak Richard'ın Arsuf'ta kasten savaştığını belirtiyor. Örneğin, Gillingham (*Richard I*, s. 173-8) Ambroise'in anlattıklarına dayanarak bunun "Richard'ın en fazla ün kazandığı" savaş olduğunu belirtip kralın savaşı "ustalıkla" yönettiğini söylüyor; Verbruggen (*The Art of Warfare*, s. 232) Arsuf'u "Hıristiyanların Yakındoğu'daki en büyük zaferi" olarak tanımlıyor. S. Runciman da ("The kingdom of Acre and the later crusades", *A History of the Crusades*, vol. 3 (Cambridge, 1954), s. 57) Aslan Yürekli'nin "mükemmel bir general" olduğunu ileri sürüyor. Tyerman (*God's War*, s. 458-9) savaşı fazla önemsememekle beraber Richard'ın Salahaddin'i savaşmaya zorlamak için büyük bir hücuma kalktığını iddia ediyor. J. P. Phillips (*The Crusades 1005-1197* (Londra, 2002), s. 146, 151) gibi diğerleri ise kralın kasten savaş çıkarıp çıkarmadığı üzerinde durmayarak Richard'ın "Arsuf'taki muhteşem komutanlığını" övmektedir. Smail (*Crusading Warfare*, s. 163) Arsuf'u sürmekte olan savaşın doğal bir parçası olarak tanımlarken Richard'ın bu seferi planladığına inanıyor (s. 128-9).

80. Baha al-Din, s. 175-77; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 338-9.

81. Baha al-Din, s. 178; Lyos ve Jackson, *Saladin*, s. 338-42.

82. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 284: Ambroise, s. 114. Rişar'ın sonbahardan itibaren Mısır'a bir sefer düzenlemeyi planladığı kuşkusuz; 1191 Ekim ayından başlayarak Cenevizlilere yazdığı mektuplarda "Kutsal Topraklar için" ertesi yaz "tüm ordularımızı süratle Mısır'a yönlendireceğiz" demekte. *Codice Diplomatico della repubblica di Genova*, cilt 3, s. 19-21. Rişar usta bir diplomasi uygulayarak bir yandan Cenevizlilerin desteğini sağlamaya çalışırken bir yandan da Pisalılarla ilişkilerini sürdürmüştür. Favreau-Lilie, *Die Italiener im Heiligen Land*, s. 288-93.

83. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 293; Ambroise, s. 118-19; Gillingham, "Richard I and the Science of War", s. 89-90; D. Pringle, "Templar castles between Jaffa and Jerusalem", *The Military Orders*, cilt 2, ed. H. Nicholson (Aldershot, 1998), s. 89-109.

84. Baha al-Din, s. 179.

85. Baha al-Din, s. 185-88; Imad al-Din, s. 349-51. Gillingham, *Richard I*, s. 183-5; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 342-3. Sur'lu William'ın eski Fransızca ile yazdığı Devam bölümünde (*La Continuation de Guillaume de Tyri*, s. 151) el-Adil ile Joane arasında bir evlilikten söz edilmektedir ama (Lyon *Eracles* adıyla da bilinen) bu metin on üçüncü yüzyılın ortalarında yazılmıştır. Joanne'in bunu reddediş nedeni açıklanmamaktadır. Bahaddin'e göre Richard planını açıkladığında kadın müthiş öfkelenmiştir. Öte yandan Imadeddin ise kadının bu

evliliğe istekli olduğunu ama Latin ruhbanlarının onu karşı çıkmaya zorladığını yazar.

86. Baha al-Din, s. 193-5; Imad al-Din, s. 353-4; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 392; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 296; Ambroise, s. 120. İmadeddin Richard'ın ikili oynadığı görüşündedir. Bahaddin ise Salahaddin'in gerçek amacının "barış görüşmelerini engellemek" olduğuna inanıyor. Özel bir sohbette sultanın barışın İslam'a karşı tehditleri ortadan kaldırmayacağını söylediğini kaydediyor. Kendisi öldükten sonra Müslüman birliğinin parçalanacağını ve Frankların yeniden güçleneceğini öngören Salahaddin şöyle demiştir: "Bizim için tek çıkar yol onları kıyılarımızdan silip süpürünceye ya da bu uğurda ölünceye kadar cihadı sürdürmek." Bahaddin, "Onun düşüncesi böyleydi ama sonunda istemeden de olsa barış anlaşmasını imzaladı," diyor. Öte yandan bu Salahaddin'in yenilmez bir "mücahit" olarak imajının devamı için yapılan bir propaganda olabilir.
87. Baha al-Din, s. 194-6.
88. Ambroise, s. 123-4; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 304.
89. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 305; Ambriose, s. 126; Mayer, *The Crusades*, s. 148; Gillingham, *Richard I*, s.191; Philips, *The Crusades*, s. 151.
90. Ambroise, s. 126; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 394.
91. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 323; D. Pringle, "King Richard I and the walls of Ascalon", *Palestine Exploration Quarterly*, cilt 116 (1984), s. 133-47.
92. Baha al-Din, s. 200.
93. *La Continuation de Guillaume de Tyr*, s. 141. Rişar özellikle Avrupa saraylarında yaygın olarak kendisine yöneltilen suçlamalardan sıyrılmaya gayret etti. Zamanla yandaşları Aslan Yürekli'yi aklamak amacıyla Yaşlı Adam Sinan tarafından 1195'te yazıldığı ileri sürülen –büyük ihtimalle sahte olan– ve Haşhaşilerin markiye beslediklerı eski bir düşmanlıkla harekete geçtiğini belirten bir mektubu gün ışığına çıkarttılar. Gillinham, *Richard I*, s. 199-201.
94. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 350; Ambriose, s. 153.
95. Baha al-Din, s. 199-202; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 346-8.
96. Ambriose, s. 153.
97. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 390; Baha al-Din, s. 208-9.
98. Baha al-Din, s. 209-12.
99. Ambroise, s. 163-5; *Itinerarium Peregrinorum*, s. 379-82.
100. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 393; Ambriose, s. 172. O dönemdeki birçok Latin Hıristiyan bu ikinci geri çekilme yüzünden düş kırıklığına uğradı. Ambroise gibi gözlemciler Kudüs kuşatmasındaki başarısızlığın Kral Richard'dan kaynaklandığını kabul ediyor. Batı'da ise, tarihçiler başka bir görüş ileri sürerek Aslan Yürekli'yi suçlamadı. Roger of Howden (*Chronicle*, cilt 3, s. 183) Richard'ın kutsal kenti fethetmeye kararlı olduğunu ama Fransızların Fransa Kralı ülkeye dönmeleri emrini verdiği için savaşa katılmaktan ka-

çınmaları üzerine seferin başarısız olduğunu yazıyor. Coggeshall'lı Ralph (s. 38-40) ise Richard orduyu Kudüs'e doğru harekete geçirmek üzere iken Burgonyalı Hugh, Tapınak Şövalyelerinin ve Fransızların Angevin kralına kutsal kentin fethinde yardımcı olurlarsa Philip Augustus'un öfkeleneceğinden çekinerek savaşmayı reddettiklerini belirtiyor Ralph ayrıca daha sonra Hugh'nun Selahaddin ile gizli bir anlaşmaya vardığının anlaşıldığını da ileri sürüyor. Fransızların Aslan Yürekli Richard'ın Küdus'ü fethini engelledikleri düşüncesi on üçüncü yüzyılın ortalarına gelindiğinde kamuoyunca benimsenmiş durumdaydı. Gillingham, *Richard I*, s. 208-10; Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 353-4. M. Markowski ("Richard the Lionheart: Bad king, bad crusader", *Journal of Medieval History*, cilt 23 (1997), s. 351-65) Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Richard'ın tutumunu eleştirmekte ve onun "başarısız bir Haçlı seferi lideri" olduğunu söylemektedir. İddiasına göre "iyi bir Haçlı seferi lideri ordunun kendisinden beklediği gibi davranmak", askeri açıdan değer taşısın taşımasın Kudüs'e saldırı düzenlemek zorundaydı.

101. *Itinerarium Peregrinorum*, s. 422; Baha al-Din, s. 223, 225-6. Aslan Yürekli'nin önde gelen yeni müttefikleri; 1169'dan beri Selahaddin'in hizmetinde olan, 1191'de Akra'daki garnizonun komutanlığını yapan ve yakın zamanda (belki de kasten) Richard tarafından serbest bırakılan Kürt asıllı emir el-Maştub ve Selahaddin'in bir diğer komutanı Bedreddin Dildirim el-Yaruki idi. Her ikisi de 1192 yazı boyunca görüşmelerde aracılık yaptı.
102. Baha al-Din, s. 231; Imad al-Din, s. 388-91. Bu olayın sonuçları için bkz.: J. H. Niermann, "Levantine peace following the Third Crusade: a new dimension in Frankish-Muslim relations", *Muslim World*, cilt 65 /1975), s. 107-8.
103. Baha al-Din, s. 235, 239, 243.
104. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 195; Ibn al-Athir, cilt 2, s. 409-9: Ayrıca bkz.: Lyons ve Jackson, *Saladin*, s. 361-74; Möhrig, *Saladin: The Sultan and his Times*, s. 88-104.
105. Richard'ın daha sonraki kariyeri için bkz.: Gillingham, *Richard I*, s. 222-348. Richard'ın yaşamıyla ilgili söylenceler için bkz.: B. B. Broughton, *The Legends of King Richard I* (The Hague, 1966).

IV. HAYATTA KALMA SAVAŞI

1. Morris, *Papal Monarchy*, s. 358-86, 451-61, 478-89; B. Z. Kedar, *Crusade and Mission. European Approaches towards the Muslims* (Princeton, 1984); R.I. Moore, *The Formation of a Persecuting Society, Power and Deviance in Western Europe, 950-1250*, 2. baskı (Oxford, 2007); M. D. Lambert, *Medieval Heresy: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*, 3. baskı (Oxford, 2002); C.H. Lawrence, *The Friars: The Impact of the Early Mendicant Movement on Western Society* (Londra, 1994).

2. H. Roscher, *Innocenz III und die Kreuzzüge* (Göttingen, 1969); H. Tillman, *Pope Innocent III* (Amsterdam, 1980); J. Sayers, *Innocent III: Leader of Europe* (Londra, 1994); B. Bolton, *Innocent III: Studies on Papal Authority and Pastoral Care* (Aldershot, 1995); J. C. Moore, *Pope Innocent III: To Root up and to Plant* (Leiden, 2003); J. M. Powell (ed.), *Pope Innovent III: Vicar of Christ or Lord of the World?* (Washington, DC, 1994); Morris, *Papal Monarchy*, s. 417-51. VI. Henry Kutsal Topraklara düzenlenen sefere katılamadan öldü. Gene de çok sayıda Alman Haçlısı 1197-8 yıllarında Yakındoğu'da savaştı. C. Neumann, *Die Kreuzzug Kaiser Heinrichs VI* (Frankfurt, 1994).
3. Innocent III, *Die Register Innocenz III*, ed. O. Hageneder ve A. Haidacher, cilt 1 (Graz, 1964), s. 503.
4. M. Angold, "The road to 1204: the Byzantine background to the Fourth Crusade", *Journal of Medieval History*, cilt 25 (1999), s. 257-68; M. Angold, *The Fourth Crusade: Event and Context* (Harlow, 2003); C. M. Brand, "The Fourth Crusade: Some recent interpretations", *Mediaevalia et Humanistica*, cilt 12 (1984), s. 33-45. Harris, *Byzantium and the Crusades*, s. 145-62; J. Pryor, "The Venetian Fleet for the Fourth Crusade and the diversion of the crusade to Constantinople", *The Experience of Crusading: Western Approaches*, ed. M. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003),s. 103-23; D. Queller ve T. F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople, 1201-1204*, 2. baskı (Philadelphia, 1997).
5. J. R. Strayer, *The Albigensian Crusades* (Ann Arbor, 1992); M. D. Costen, *The Cathars and the Albigensian Crusade* (Manchester, 1997); M. Barber, *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages* (Londra, 2000); G. Dickens, *The Children's Crusade; Medieval History, Modern Mythistory* (Basingstoke, 2008).
6. J. M. Powell, *Anatomy of a Crusade 1213-1221* (Philadelphia, 1986), s. 1-50.
7. James of Vitry, *Lettres*, ed. R. B. C. Huygens (Leiden, 1960, s. 73-4, 82; James of Vitry, "*Historia Orentalis*", *Libri duo quorum prior Orietalis ... inscributor*, ed. F. Moschus (Farnborough, 1971), s. 1-258; James of Vitry, *Historia Occidentalis*, ed. J. Hinnebusch (Freiburg, 1972); C. Maier, *Crusader Propaganda and Ideology: Model Sermons for the Preaching of the Cross* (Cambridge, 2000).
8. On üçüncü yüzyılın ilk yarısındaki Haçlı devletleri için bkz.: Mayer, *The Crusades*, s. 239-59; J. S. C. Riley-Smith, *The Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem, 1174-1277* (Londra, 1973); P. W. Edbury, *John of Ibelin and the King of Jerusalem* (Woodbridge, 1997); Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 579-652.
9. Selahaddin'den sonraki Eyyubi Devleti için bkz.: Holt, *The Age of the Crusades*, s. 60-66; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 195-225; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus 1193-1260* (Albany, 1977); R. S. Humphreys, "Ayyubids, Mamluks and the Latin East in the thirteenth century", *Mamluk*

Studies Review, cilt 2 (1998),s. 1-18; E. Sivan, "Notes sur la situation des Chrétiens a l'époque Ayyubide", *Revue de l'Histoire des Religions*, cilt 172 (1967), s. 117-30; A.-M. Eddé, *La principauté ayyoubide d'Alep* (579/1183-658/1260) (Stuttgart, 1999).

10. Genel olarak, bu üç tarikat üç ila dört ata sahip şövalyeler, daha az donanımlı şövalye yardımcıları ve savaşa katılmayan ama dindaşları şövalyelere dinsel destekte bulunan resmi din görevlileri arasında bölünmüştü. Tarikatlara belli bir dönem, örneğin bir yıl için katılmak da mümkündü. A. Forey, "The Military Orders, 1120-1312", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 184-216; J. Upton-Ward (çev.), *The Rule of the Templars* (Woodbridge, 1992).
11. P. Deschamps, "Le Crac des Chevaliers", *Les Châteaux des Croisés en Terre Sainte*, cilt 1 (Paris, 1934); Kennedy, *Crusader Castles*, s. 98-179; C. Marshall, *Warfare in the Latin East, 1192-1291* (Cambridge, 1992).
12. James of Vitry, *Lettres*, s. 87-8; D. Jacoby, "Aspects of everyday life in Frankish Acre", *Crusades*, cilt 4 (2005), s. 73-105; D. Abulafia, "The role of trade in Muslim-Christian contact during the Middle Ages", *Arab Influence in Medieval Europe*, ed. D. A. Agius ve R. Hitchcock (Reading, 1994), s. 1-24; D. Abulafia, "Trade and crusade, 1050-1250", *Cross-cultural Convergences in the Crusader Period*, ed. M. Goodich, S. Menache ve S. Schein (New York, 1995), s. 1-20.
13. D. Abulafia, *Frederick II: A Medieval Emperor* (Londra, 1988); W. Stürner, *Friedrich II*, 2 cilt (Darmstadt, 1994-2000).
14. James of Vitry, *Lettres*, s. 102. Beşinci Haçlı Seferi için bkz.: Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 51-204; J. Donavan, *Pelagius and the Fifth Crusade* (Filadelfiya, 1950); T. C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades*, cilt 2, ed. K. M. Setton (Madison, 1969), s. 377-428.
15. Oliver of Paderborn, "The Capture of Damietta", *Christian Society and the Crusades 1198-1229*, ed. E. Peters, çev. J. J. Gavigan (Filadelfiya, 1971), s. 65, 70, 88.
16. Mayer, *The Crusades*, s. 223; Oliver of Paderborn, s. 72; James of Vitry, *Lettres*, s. 116.
17. James of Vitry, *Lettres*, s. 118.
18. Oliver of Paderborn, s. 88.
19. J. M. Powell, "San Francesco d'Assisi e la Quinta Crociate: Una Missoine di Pace", *Schede Medievali*, cilt 4 (1983), s. 69-77; Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 178-9.
20. Powell, *Anatomy of a Crusade*, s. 195-204.
21. Abulafia, *Frederick II*, s. 251-89; F. Gabrieli, "Frederick II and Muslim culture", *East and West* (1958), s. 53-61; J. M. Powell, "Frederick II and the Muslims: The Makings of a Historiographical Tradition", *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, ed. L. J. Simon (Leiden, 1995), s. 261-9:
22. Abulafia, *Frederick II*, s. 148-201; T. C. Van Cleve, "The Crusade of Frederick II", *A History of the Crusades*, cilt 2 ed. K. M. Setton (Madi-

son, 1969), s 429-62; R. Hiestand, "Friedrich II und der Kreuzzug", *Friedrich II: Tagung des Deutsches Histoschen Institus in Rom in Gedenkjahr 1994*, ed. A. Esch ve N Kamp (Tübingen, 1996), s. 128-49; L. Ross, "Frederick II: Tyrant or benefactor of the Latin East?", *Al-Masaq*, cilt. 15 (2003), s. 149-59.

23. H. Kluger, *Hochmeister Hermann von Salza und Kaiser Friedrich II* (Marburg, 1987).
24. Ibn Wasil, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli (Londra, 1969), s. 270. Sibt ibni el-Cevzi (s. 273-5) duyulan derin üzüntüyü şöyle anlatıyor: "Kudüs'ün kaybedildiği haberi tüm Şam'a yayıldı ve İslam aleminde büyük bir felaket yaşandı. Bu öylesine büyük bir trajedi idi ki yas merasimleri düzenlendi." Roger of Wendover, *Flores Historiarum*, ed. H. G: Hewlett, 3 cilt, Rolls Series 84 (Londra, 1887), cilt 2, s. 368.
25. Matthew Paris, *Chronica Majora*, ed. H. R. Luard, 7 cilt, Rolls Series 57 (Londra, 1872-83), cilt 3, s. 179-80. Bu mektubun gerçekliği hakkında bkz.: J. M. Powell, "Patriarch Gerold and Frederick II: The Matthew Paris letter", *Journal Medieval History*, cilt 25 (1990), s. 19-26. Philip of Novara, *Mémoires*, ed. C. Kohler (Paris, 1913), s. 25; B. Weiler, "Frederick II, Gregory IX and the liberation of the Holy Land, 1230-9", *Studies in Church History*, cilt 36 (2000), s. 192-206.
26. Hohenstaufen Kralları 1268'e kadar unvan olarak geçerliydi. M. Lower, *The Barons' Crusade: A Call to Arms and its Consequences* (Philadelphia, 2005); P. Jackson, "The crusades of 1239-41 and their aftermath", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, cilt 50 (1987), s. 33-60.
27. Rothelin Continuation, "Continuation de Guillaume de Tyr de 1220 a 1261, dite du manuscrit de Rothelin", *RHC* Occi. II, s. 563-4. Bu metnin çevirisi için bkz.: J. Shirley (çev.), *Crusader Syria in the Thirteenth Century* (Aldershot, 1999), s. 12-120.
28. Rotherlin Continuation, s. 565.
29. Matthew Paris, *Chronia Majora*, cilt 4, s. 397. IX. Lui'nin kariyeri ve seferi için bkz.: J. Richard, *Saint Louis: Crusader King of France*, çev. J. Birrell (Cambridge, 1992); W. C. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade: A Study in Rulership* (Princeton, 1979); J. Strayer, "The Crusades of Louis IX", *A History of the Crusades*, cilt 2, ed. K. M. Setton (Madison, 1969), s. 487-518; C. Cahen "St. Louis et l'Islam", *Journal Asiatique*, cilt 258 (1970), s. 3-12. Lui'in dindarlığı hakkında bkz.: E. R. Labande, "Saint Louis pelerin", *Revue d'Histoire de l'Eglise de France*, cilt 57 (1971), s. 5-18.
30. John of Joinville, *Vie de Saint Louis*, ed. J. Monfrin (Paris, 1995). Bu metnin çevirisi için bkz.: C. Smith (çev.), *Chronicles of the Crusades: Joinville and Villehardouin* (Londra, 2008). Ayrıca bkz.: G. Smith, *Crusading in the Age of Joinville* (Aldershot, 2006). Son derece zengin Batı ve Arap kaynaklarının çevirileri için bkz.: P. Jackson (çev.) *The Seventh Crusade, 1244-1254: Sources and Documents* (Aldershot, 2007). Ayrıca

bkz.: A. M. Eddé, "Saint Louis et la Septieme Croisade vus par les auteurs arabes", *Croisades et idée de croisade a la fin de Moyen Âge, Cahiers de Recherches Médiévales (XIIIe-XVe s)*, cilt 1 (1996), s. 65-92.

31. Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade*, s. 65-104.
32. John of Joinville, s. 62; H. H. Pryor, "The transportation of horses by sea during the era of the Crusades", *Commerce, Shipping and Naval Warfare in the Medieval Mediterranean*, ed. J. H. Pryor (Londra, 1987), s. 9-27, 103-25.
33. John of Joinville, s. 72.
34. John of Joinville, s. 72-6.
35. Matthew Paris, *Chronica Majora*, cilt 6, *Additamenta*, s. 158; Rothelin Continuation, s. 590; John of Jonville, s. 78; P. Riant (ed.), "Six lettres aux croisades", *Archives de l'Orient Latin*, cilt 1 (1881), s. 389.
36. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, s. 239-307.
37. Nizamül Mülk, *The Book of Government or Rules for Kings*, çev. H. Darke (Londra, 1960), s. 121; Ibn Wasil, *The Seventh Crusade*, çev. P. Jackson, s. 134; D. Ayalon, "Le regiment Bahriyya dans l'armée mamelouke", *Revue des Etudes Islamiques*, cilt 19 (1951), s. 133-41; R. S. Humphreys, "The emergence of the Mamluk army", *Studia Islamica*, cilt 45 (1977), s. 67-99.
38. John of Joinville, s. 90; Ibn Wasil, *The Seventh Crusade*, çev. P. Jackson (Aldershot, 2007), s. 141.
39. Rothelin Continuation, s. 596; Ibn Wasil, *The Seventh Crusade*, s. 133-40: *Historiae Francorum Scriptores ad Ipsius Gentis Origine*, ed. A. du Chesne, cilt 5 (Paris, 1640), s. 428.
40. Rothelin Continuation, s. 600; Matthew Paris, *Chronica Majora*, cilt 6, *Additamenta*, s. 195; John of Joinville, s. 100-102.
41. Rothelin Continuation, s. 602.
42. Rothelin Continuation, s. 603-4.
43. Rothelin Continuation, s. 604-5; Ibn Wasil, *The Seventh Crusade*, s. 144.
44. Rotherlin Continuation, s. 606; John of Joinville, s. 110, 116.
45. Rothelin Continuation, s. 608; John of Jonville, s. 142-4.
46. John of Joinville, s. 144, 150; Rothelin Continuation, s. 609.
47. Rothelin Contnuation, s. 610. Bu karanlık günlerde Kral IX. Louis'nin ciddi kararlar almak yerine bir mucize için Tanrı'ya dua etmiş olması mümkündür. Bir Haçlı Seferi sırasında böyle davranmak hiç de aykırı kaçmıyordu. Öte yandan Louis'nin ilahi yardım ile insan yeteneği arasında dengeye dayalı bir görüşü olduğu düşünülürse yalnızca ilahi bir müdahaleye bel bağlamadığı ortadadır.
48. Sibt ibn al-Jauzi, *The Seventh Crusade*, çev. P.Jackson (Aldershot, 2007), s. 159; John of Joinville, s. 150.
49. Matthew Paris, *Chronica Majora*, cilt 6, *Additamenta*, s. 195; John of Joinville, s. 156-8.
50. Sibt ibn al-Jauzi, *The Seventh Crusade*, s. 160; John of Joinville, s. 166.
51. *Historiae Francorum Scriptores ad Ipsius Gentis Origine*, s. 429.

V. DOĞU'DA ZAFER

1. D. Ayalon, *Le phénomene mamelouk dans l'orient Islamique* (Paris, 1966); R. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkanid War, 1260-1281* (Cambridge, 1995). Baybars'ın kariyeri için bkz.: P. Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century,* çev. P. M. Holt (Londra, 1993). Ayrıca bkz.: A. Khowaiter, *Baybars the First* (Londra,1978). İbni Abdülzahir'in Baybars yaşamöyküsünden alıntıların çevirisi için bkz.: S. F. Sadaque, *The Slave King Baybars I of Egypt* (Dakka, 1956). D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography* (Montreal, 1970); P. M. Holt, "Three biographies of al-Zahir Baybars", *Medieval Historical Writing in the Christian Worlds,* ed. D. Morgan (Londra, 1982), s. 19-29; P. M. Holt, "Some observations on Shafi' b. ibn Ali's biography of Baybars", *Journal of Semitic Studies,* cilt. 29 (1984), s. 123-30; Koch, "Izz al-Din ibn Shaddad and his biography of Baybars", *Annali dell'Istituto Universitario Orientale,* cilt 43 (1983), s. 249-87.
2. *D. Morgan, The Mongols,* 2. baskı (Oxford, 2007); J.-P. Roux, *Genghis Khan and the Mongol Empire* (Londra, 2003); P. Jackson, *The Mongols and the West, 1221-1410* (Harlow, 2005); J: Richard, *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Âge* (Roma, 1977); J. D. Ryan, "Christian wives of Mongol khans: Tartar queens and missionary expectations in Asia", *Journal of the Royal Asiatic Society,* 3. seri, cilt 8.3 (1998), s. 411-21; P. Jackson, "Medieval Christendom's encounter with the alien", *Historical Research,* cilt 74 (2001), s. 347-69.
3. D. Morgan, "The Mongols in Syria, 1260-1300", *Crusade and Settlement,* ed P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 331-5.
4. P. Jackson, "The crisis in the Holy Land in 1260", *English Historical Review,* cilt 95 (1980), s. 481-513; Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks,* s. 26-48; J. M. Smith, "Ayn Jalut: Mamluk success or Mongol failure", *Harvard Journal of Asiatic Studies,* cilt 44 (1984), s. 304-47; P.Thorau, "The battle of Ayn Jalut: A re-examination", *Crusade and Settlement,* ed. P.W. Edbury (Cardiff, 1985),s. 236-41.
5. Thorau, *The Lion of Egypt,* s. 75-88.
6. Thorau, *The Lion of Egypt,* s 91-119.
7. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives,* s. 225-46; D. P. Little, "Jerusalem under the Ayyubids and Mamluks 1197-1516 AD", *Jerusalem in History,* ed. K. J. Asali (Londra, 1989), s. 177-200.
8. Thorau, *The Lyon of Egypt,* s. 103-5.
9. P. M. Holt, "The treaties of the early Mamluk sultans with the Frankish states", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* cilt 43 (1980), s. 67-76; P. M. Holt, "Mamluk-Frankish diplomatic relations in the reign of Baybars", *Nottingham Medieval Studies,* cilt 32 (1988), s. 180-95; P. M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy* (Leiden, 1995).
10. D. Ayalon, "Aspects of the Mamluk phenomenon: Ayyubids, Kurds and Turks", *Der Islam,* cilt 54 (1977), s. 1-32; D. Ayalon, "Notes on Furusiyya exercises and games in the Mamluk sultanate", *Scripta*

Hierosolymitana, cilt 9 (1961), s. 31-62; H. Rabie, "The training of the Mamluk Faris", *War, Technology and Society in the Middle East*, ed. V. J. Parry ve M. E. Yapp (Londra, 1975), s. 153-64.

11. Sultan fillerden kurulu bir ordu oluşturmayı da denedi ama başaramadı. Üçüncü Haçlı Seferi'nden bu yana İslam Akdeniz'e hemen hiç açılamadığından bir Memluk donanması oluşturmaya çalışlıldı ama Baybars'ın gemileri hatalı inşa edildiğinden daha sonra Kıbrıs'a düzenlenen bir saldırı sırasında çoğu battı.
12. Thorau, *The Lion of Egypt*, s. 168.
13. "Les Gests des Chiprois", *Recueil des historiens de croisades, Documents arméniens*, cilt 2, ed. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Paris, 1906). Bu metnin çevirisi için bkz.: P. Crawford (çev.), *The "Templar of Tyre": Part III of the "Deeds of the Cypriots"* (Aldershot, 2203).
14. Ibn "Abd al-Zahr, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli (Londra, 1960), s. 310-12.
15. Willam of Saint-Parthus, *Vie de St.Louis*, ed. H.-F. Delaborde (Paris, 1869), *s. 153-5.*
16. Ibn al-Furat, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli (Londra, 1960), s. 310
17. S. Lloyd, "The Lord Edward's Crusade, 1270-72", *War and Government: Essays in Honour of J. O. Prestwich*, ed. J. Gillingham ve J. C. Holt (Woodbridge, 1984), s. 120-33; Tyerman, *England and the Crusades*, s 124-32.
18. Thorau, *The Lyon of Egypt*, s. 225-9, 235-43.
19. L. Northrup, *From Slave to Sultan: The Career of al-Mansur Qalawun and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678-689 A.H./1270-1290 A.D.)* (Stuttgart, 1998); P. M. Holt, "The presentation of Qalawun by Shafi' b. ibn Ali", *The Islamic World from Classical to Modern Times*, ed. C. E. Bosworth, C. Issawi, R. Savory ve A. L. Udowitch (Princeton, 1989), s. 141-50.
20. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, s. 179-203.
21. Richard, *The Crusades*, s. 434-41; P. M. Holt, "Qalawun's treaty with the Latin kingdom negotiation and abrogation", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, ed. U. Vermeulen ve D. de Smet (Leiden, 1995), s. 325-34.
22. Abu'l Fida, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli (Londra, 1969), s. 342; R. Irwin, "The Mamluk conquest of the county of Tripoli, *Crusade and Settlement*, ed. P. W. Edbury (Cardiff, 1985), s. 246-50.
23. Richard, *The Crusades*, s. 463-4.
24. Abu'l Fida, *Arab Historians of the Crusades*, s. 344-5; "Les Gestes des Chiprois", s. 811; D. P. Little, "The fall of Acre in 690/1291; the Muslim version", *Studies in Islamic History and Civilisation in Honour of Professor David Ayalon*, ed. M. Sharon (Kudüs, 1986), s. 159-82.

25. Abu l'Mahasin, *Arab Historians of the Crusades*, çev. F. Gabrieli (Londra, 1969), s. 347; "Les Geste des Chiprois", s. 812, 814; Abu'l Fida, *Arab Historians of the Crusades*, s. 346.
26. Abu l-Mahasin, *Arab Historians of the Crusades*, s. 349; "Les Gestes des Chiprois", s. 816; Delaville le Roulx (ed.) *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers 1100-1310*, cilt 3 (Paris, 1899), s. 593; Abu'l Fida, *Arab Historians of the Crusades, s. 346.*

SONUÇ

1. M. Barber, *The Trial of the Templars* (Cambridge, 1978); N. Housley, "The Crusading Movement, 1264-1700", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 260-93; N. Housley, *The Later Crusades* (Oxford, 1992).
2. E. Siberry, *Criticism of Crusading, 1095-1274* (Oxford, 1985). Tarihçiler Haçlı Seferleri dönemindeki savaşların ortaçağdaki diğer çatışmalara oranla daha fazla şiddet içerip içermediği konusunu belirleyememiş durumlar. Bu konu mutlaka daha fazla araştırılmalı.
3. Haçlı seferleri hakkında Hıristiyan-Müslüman ilişkileri kapsamında ve daha geniş çapta bilgi edinmek için bkz.: R. Fletcher, *The Cross and the Crescent* (Londra, 2003).
4. Hillebrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 257-429; Housley, *Contesting the Crusades*, s. 144-66; C. J. Tyerman, *Fighting for Christendom: Holy War ad the Crusades* (Oxford, 2004), s. 79-92, 155-70.
5. C. J. Tyerman, "What crusades meant to Europe", *The Medieval World*, ed. P. Linehan ve J. L. Nelson (Londra, 2001), s. 131-45; Tyerman, *Fighting for Christendom*, s. 145-54.
6. J. S. C. Riley-Smith, "Islam and the crusades in history and imagination, 8 November 1898-11 September 2001", *Crusades*, cilt 2 (2003), s. 166.
7. Constable, "The Historiography of the Crusades", s. 6-8; Tyerman, *The Invention of the Crusades*, s. 99-118.
8. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 589-600, R. Irwin, "Islam and the Crusades, 1096-1699", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 217-59.
9. E. Siberry, "Images of the crusades in the nineteenth and twentieth centuries", *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, ed. J. S. C. Riley-Smith (Oxford, 1995), s. 365-85; E. Siberry, *The New Crusaders: Images of the Crusades in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries* (Aldershot, 2000); E. Siberry, "Nineteenth-century perspectives on the First Crusade", *The Experience of Crusading, 1. Western Approaches*, ed. M. G. Bull ve N. Housley (Cambridge, 2003, s. 281-93); R. Irwin, "Saladin and the Third Crusade: A case history in historiography and the historical novel", *Companion to Historiography*, ed. M. Bentley (Londra, 1997), s. 139-52; M. Jubb, *The Legend of Saladin in Western Literature and Historiography* (Leviston, 2000).

10. Riley-Smith, "Islam and the crusades in history and imagination", s. 155-6. Ortaçağ tarihi ile yeniden ilişkilenmek arzusu Paris dışında Versay'da gözlemlenebilir. Fransa Kralı Louis Philip bu sarayın beş odasını –*Salles des Croisades*– Haçlı seferleriyle ilgili muazzam tablolara tahsis etmiştir. *Salles*'ın 1840'taki açılışında Haçlı soyundan gelen Fransız soylularının bu salonlarda armalarını sergilemelerine izin verildi ve 316 amblem duvarlara asıldı. Öte yandan, bu onurdan dışlanmış olanların itirazları üzerine salonlar kısa sürede kapatılmış ve diğer soylu hanedanların da temsil edilmeye hazırlanmaları için üç yıl boyunca kapalı kalmıştır. Bu girişim Haçlı soyundan geldiğini kanıtlamak isteyenlerin büyükçapta sahte belge peşine düşmelerine yol açtı ve bu belgeler son derece akıllı bir fırsatçı olan Eugene-Henri Courtois tarafından yüksek bir ücret karşılığında sağlandı. Belgelerin sahteliği ancak 1956 yılında anlaşıldı.
11. Siberry, "Images of the crusades in the nineteenth and twentieth centuries", s. 366-8, 379-81; Riley-Smith, "Islam and the crusades in history and imagination", s. 151-2; J. Richard, "National feeling and the legacy of the crusades", *Palgrave Advances in the Crusades*, ed. H. Nicholson (Basingstoke, 2005), s. 204-22.
12. Siberry, "Images of the crusades in the nineteenth and the twentieth centuries", s. 382-5.
13. E. Sivan, "Modern Arab Historiography of the Crusades", *Asian and African Studies*, cilt 8 (1972), s. 112; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 590-92; Riley-Smith, "Islam and the crusades in history and imagination", s. 155.
14. Sivan, "Modern Arab Historiography of the Crusades", s. 112-13.
15. B. Lewis, "License to Kill: Usama bin Ladin"s Declaration of *Jihad*", *Foreign Affairs* (Kasım/Aralık 1998); s. 14
16. Sivan, "Modern Arab Historiography of the Crusades", s. 114; Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 592-600.
17. E. Karsh, *Islamic Imperialism* (Londra, 2006), s. 134-5; U. Bhatia, *Forgetting Osama bin Munqidh, Remembering Osama bin Laden: The Crusades in Modern Muslim Memory* (Singapur, 2008), s. 39-40, 53.
18. Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, s. 600-602; U. Bhatia, *Forgetting Osama bin Munqidh, Remembering Osama bin Laden*, s. 23, 52-3.

DİZİN

A

Aachen 551, 691, 693, 694, 695, 697, 698, 699, 700
Abaka 638, 639, 642, 643, 646, 647
Abbasiler 42, 48, 134, 623, 625, 737
Açlık 23, 33, 40, 79, 96, 98, 104, 234, 244, 324, 424, 429, 447
Adhémar Le Puy piskoposu 55, 59, 63, 76, 95, 98, 101, 103
Afganistan 668, 676
Ağır süvari 471
Akitanya 188, 221, 375, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 393
Akra 19, 109, 135, 142, 143, 144, 164, 166, 171, 196, 197, 202, 234, 245, 339, 353, 360, 398, 400, 403, 411, 412, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 472, 482, 489, 493, 494, 495, 500, 517, 537, 539, 546, 548, 549, 550, 552, 569, 571, 653, 654, 655, 657, 660, 662
Akra kuşatması 414, 419, 429, 432, 434, 441, 447, 517
Aktay 594, 606, 612, 618
Albigens Seferi 534, 537
Aleksiyos Komnenos 54, 67, 83, 91, 94, 157, 160, 161, 187, 232
Almanlar 229, 232, 234, 387, 420, 425, 426, 450
Altınordu 614
Altuntaş 243
Amalric 278, 279, 280, 281, 282, 287, 288, 298, 307, 308, 309, 339
Anadolu 43, 48, 79, 94, 135, 233, 290, 324, 425, 532, 542, 644
Angevin 331, 375, 376, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 433, 436, 438, 439, 440, 445, 452, 477, 495, 498, 499, 505, 510, 512, 514, 517, 518, 528, 579, 719, 720, 727, 737
Antakya 7, 11, 12, 14, 31, 48, 69, 71, 75, 79, 80, 85, 86, 87, 91, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 109, 115, 126, 128, 130, 155, 156, 157, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 181, 187, 192, 193, 194, 198, 199, 202, 232, 234, 240, 244, 245, 256, 257, 263, 265, 266, 271, 291, 312, 313, 318, 328, 331, 398, 401, 539, 577, 616, 617, 618, 634, 635, 636, 649, 667, 683, 685, 700, 703, 705, 737
Antakya Kuşatması 81, 83, 94, 100, 429
Antakya Prensliği 133, 186, 187, 192, 251, 263, 270, 318
Antiochos 83
Araplar 29, 39, 40, 44, 45, 83, 276, 319
Arap rakamları 666
Arbalet 444, 518
Arsuf Savaşı 469, 472, 477, 485, 684
Artuklular 173, 248
Askalon 123, 124, 125, 135, 137, 141, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 186, 247, 262, 263, 277, 281, 286, 314, 315, 360, 398, 456, 460, 472, 479, 480, 481, 482, 491, 493, 494, 495, 496, 498, 501, 503, 506, 509, 511, 513, 574, 640, 683
Askeri Tarikatlar 184, 185, 186, 359, 462, 483, 487, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 552, 571, 574, 576, 585, 637, 652, 657, 658, 663, 667
Asya 38, 43, 45, 47, 48, 54, 67, 69, 70, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 89, 94, 126, 130, 198, 229, 231, 232, 233, 244, 268, 276, 325, 346, 425, 540, 547, 567, 613, 614, 627, 637, 644, 671, 676, 684, 689, 737, 740
Atabeyler 152
Atlı 45, 72, 233, 251, 306, 314, 315, 334, 350, 353, 410, 414, 416, 466, 471, 473, 584, 587, 595, 597, 625
Avrupa 7, 10, 17, 19, 24, 27, 28, 29, 30, 35, 37, 39, 41, 47, 48, 53, 54,

57, 60, 70, 76, 79, 84, 89, 109, 124, 133, 139, 142, 144, 157, 159, 186, 187, 191, 192, 204, 211, 212, 213, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 247, 311, 313, 373, 374, 375, 376, 377, 386, 390, 391, 393, 398, 451, 452, 495, 498, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 546, 547, 549, 579, 582, 583, 607, 608, 611, 638, 640, 648, 650, 654, 657, 666, 667, 668, 669, 671, 673, 689, 702, 703, 719, 723, 726, 737
Aydınlanma 670, 671
Ayn Calud Savaşı 616, 622, 685

B

Bağdat 42, 43, 47, 86, 91, 94, 130, 131, 132, 167, 171, 172, 173, 205, 206, 208, 239, 243, 253, 272, 273, 276, 287, 289, 290, 297, 302, 317, 324, 325, 329, 340, 363, 368, 397, 401, 409, 414, 615, 685, 737
Bahaddin 21, 401, 402, 412, 413, 415, 419, 426, 435, 438, 443, 456, 457, 467, 468, 469, 472, 474, 478, 487, 507, 508, 515, 718, 721, 722, 725, 726, 737
Baldwin I. 138, 140, 142, 143, 144, 145, 153, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 178, 182, 193, 398, 575
Baldwin IV. 307, 308, 310, 312, 315, 318, 319, 326, 331, 332, 334, 337, 339, 349, 439, 684
Balta 45, 114
Barid 625, 628
Basra 243, 332
Baybars 23, 606, 612, 613, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 650, 651, 664, 665, 670, 677, 685, 732, 733, 737
Beşinci Haçlı Seferi 534, 536, 537, 551, 552, 554, 556, 559, 560, 563, 564, 566, 571, 585, 586, 588, 591, 592, 593, 601, 602, 605, 614, 684
Beyt el-Ahzan (Yakup Geçidi) 319
Beyt Nuba 483, 490, 491, 492, 506, 507, 509, 510, 684
Beytüllahim 134, 137, 138, 570
Birinci Haçlı Seferi 7, 17, 26, 32, 36, 44, 62, 64, 67, 68, 71, 72, 75, 81, 82, 91, 107, 108, 110, 119, 121, 124, 125, 129, 130, 131, 133, 136, 138, 142, 154, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 182, 185, 201, 210, 211, 212, 213, 219, 222, 223, 227, 229, 231, 232, 251, 274, 309, 363, 364, 369, 429, 583, 635, 658, 660, 662, 665, 671, 690, 691, 694, 697, 698, 699, 717, 737
Bizans İmparatorluğu 30, 47, 67, 105, 155, 187, 231
Böriler 255, 259
Bouillon'lu Godfrey 65, 70, 77, 80, 105, 112, 122, 123, 134, 136, 140, 144, 149, 178, 575, 670, 672
Burgonya 33, 220, 331, 435, 452, 455, 458, 459, 462, 463, 471, 481, 493, 494, 496, 505, 510, 511
Bush, George W. 668, 679
Büyük Emevi Camisi 300, 515
Büyük İskender 82, 276, 380, 670
Büyük Konstantin 27, 30

C-Ç

Capet 188, 212, 215, 216, 228, 375, 376, 381, 383, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 436, 439, 440, 445, 450, 451, 452, 498, 517, 528, 579, 580, 581, 582, 583, 588, 592, 607
Çavlı 163, 164
Celile 135, 139, 144, 145, 166, 171, 172, 186, 193, 196, 271, 310, 319, 321, 326, 334, 338, 349, 351, 352, 353, 358, 398, 401, 549, 574, 633, 634
Celile Denizi 153, 172, 318, 321, 326, 351, 353, 355, 405, 413
Cemal Abdülnasır 677
Ceneviz 114, 140, 142, 164, 198, 227, 307, 399, 627, 637, 648, 649, 666
Cengiz Han 613, 615
Champagne'lı II. Henry 420
Charlemagne 28, 30, 41, 65, 382
Charles Martel (Çekiç Şarl) 41
Châtillon'lu Reynald 312, 313, 315, 332, 334, 336, 339, 349, 353, 357, 359, 365
Cihat 23, 26, 45, 46, 47, 183, 199, 204, 206, 208, 237, 238, 239, 240, 257, 260, 262, 266, 267, 269, 271, 272, 273, 283, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 338, 347, 362, 397, 427, 430, 449, 659, 738
Clairvaux'lu Bernard 184, 215, 223, 227, 229, 374
Clermont 53, 55, 58, 59, 60, 61, 63, 128, 214, 216, 217, 221, 683

Curdik 300, 330, 508
Çocukların Haçlı Seferi 534, 535, 537
Çavuş 185, 543, 584, 595

D

Dandalo, Enrico 530, 531, 532
Dicle 42, 340
Dimyat 287, 290, 307, 553, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 585, 586, 588, 589, 590, 592, 593, 594, 599, 601, 602, 604, 606, 628, 684
Doğulu Hıristiyanlar 49, 53, 92, 192, 194, 196, 199, 200, 202, 204, 224, 237, 243, 549, 665, 666
Dominiken 523, 654
Donanma 165, 188, 276, 377, 394, 408, 417, 436, 466, 509, 529, 530, 554, 562, 586
Dördüncü Haçlı Seferi 527, 528, 529, 530, 532, 533, 535, 553, 684
Dorylaeum (Eskişehir) Savaşı 77, 233

E

Ebul Heyca 286, 287, 415, 423, 430, 492, 502, 504, 507, 508
Edessa 13, 14, 80, 89, 133, 134, 136, 140, 156, 157, 158, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 183, 209, 210, 211, 216, 217, 219, 224, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 248, 328, 376, 538, 617, 663, 683, 691, 699, 700, 707, 709, 710, 738
Edessa Kontluğu 80, 239, 248, 249
Edirne 232, 387
El-Adil 260, 285, 300, 306, 326, 332, 333, 336, 341, 344, 360, 399, 413, 429, 444, 464, 465, 469, 470, 478, 480, 485, 486, 487, 488, 489, 495, 502, 513, 514, 541, 542, 553, 554, 566, 590
El-Bira kalesi 628
El-Fadıl 286, 289, 296, 306, 341, 342, 343, 368, 397, 515
El-Maştub 284, 286, 340, 410, 430, 443, 445, 448
El-Muazzam 541, 554, 556, 560, 561, 562, 566, 567, 568, 569, 594, 601
Emeviler 41, 242
Eriha 145
Ermeniler 44, 93, 122, 156, 192, 193, 266, 425, 663, 666
Eyyubiler 286, 290, 296, 302, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 336, 338, 340, 341, 346, 348, 363, 400, 541, 542, 548, 562, 572, 593, 595, 611, 646, 689, 738

F

Fatımiler 42, 43, 44, 91, 108, 109, 117, 118, 123, 124, 132, 134, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 151, 152, 276, 289, 738
Fırat 13, 14, 42, 71, 80, 155, 173, 176, 206, 208, 240, 297, 325, 328, 329, 330, 340, 346, 410, 430, 501, 538, 617, 628, 647, 687, 738
Flandra 66, 145, 222, 226, 265, 314, 385, 435, 451, 528, 532, 549
Franklar 28, 39, 56, 61, 67, 68, 69, 70, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 100, 107, 108, 109, 114, 115, 116, 133, 138, 139, 147, 151, 156, 162, 187, 188, 193, 195, 200, 202, 204, 247, 248, 252, 253, 291, 293, 298, 300, 313, 315, 339, 348, 349, 350, 352, 354, 374, 399, 403, 408, 411, 413, 415, 428, 429, 432, 435, 442, 476, 478, 480, 483, 488, 489, 531, 537, 545, 547, 552, 553, 554, 589, 592, 593, 603, 640, 647, 649, 651, 653, 655, 688, 699, 710, 717, 738
Fransızlar 74, 229, 231, 234, 269, 463, 465, 481, 497, 509, 510, 511, 581, 595, 722, 738
Frederick Barbarossa (Alman İmparatoru) 311, 373, 524, 551, 684

G

Gaskonya 34
Gerçek Haç 121, 122, 123, 125, 138, 146, 147, 152, 153, 175, 178, 179, 180, 315, 326, 352, 356, 357, 358, 378, 447, 513, 514, 521, 534, 698, 738
Gibbon, Edward 670
Gökböri 328, 340, 351, 355, 360, 408, 427, 722, 738
Gregory IX., Papa 571, 572, 573
Gregory VIII., Papa 684
Gregory VII., Papa 32, 37, 39, 59, 523
Gümüştekin 298, 302, 303, 312, 325

H

Habib Neccar (Dağları) 84, 86, 635
Hac 35, 49, 54, 56, 58, 59, 60, 63, 66,

67, 77, 82, 102, 125, 137, 185, 203, 211, 213, 221, 245, 402, 473, 491, 522, 688
Hacılar Kalesi 637, 655
Haçlı devletleri 20, 133, 170, 183, 187, 191, 204, 230, 267, 310, 325, 398, 542, 661, 666, 697, 703, 728, 738
Hadis 46
Halep 12, 14, 43, 50, 71, 86, 91, 132, 155, 173, 174, 176, 179, 181, 182, 187, 210, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 266, 267, 270, 273, 274, 275, 278, 297, 300, 301, 302, 303, 305, 311, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 351, 368, 399, 419, 502, 538, 541, 549, 620, 622, 646, 683, 684, 705, 709, 711, 713, 714, 722, 739
Halife 20, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 75, 94, 130, 239, 243, 246, 261, 273, 276, 277, 279, 283, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 302, 303, 324, 327, 328, 329, 363, 366, 368, 414, 428, 430, 623
Harezmşahlar 575, 581, 614, 685
Harran Savaşı 155, 683
Haşhaşiler 24, 173, 252, 257, 303, 304, 305, 497, 644
Hastalık 177, 244, 309, 310, 322, 327, 415, 424, 426, 556, 586, 593
Hıristiyanlık 19, 26, 30, 31, 32, 36, 37, 40, 101, 128, 132, 185, 187, 217, 225, 248, 406, 425, 484, 513, 528, 533, 572, 681, 739
Hıttin Savaşı 385, 395, 398, 400, 402, 508, 631, 663, 677, 684
Hohenstaufen 212, 375, 386, 523, 524, 528, 542, 551, 552, 557, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 574, 578, 581, 583, 626, 685, 730, 739
Honorius III., 537, 560, 563, 565, 567
Hülagu 615, 616, 618, 620, 625
Humus 12, 14, 176, 207, 208, 259, 264, 269, 281, 301, 341, 538, 575, 576, 616, 619, 647, 713, 722, 739

I-İ

Ibelin'li Balian 356, 362, 363, 365, 494, 513, 539
İberya 29, 34, 42, 48, 49, 169, 186, 211, 213, 214, 225, 226, 227, 394, 542, 573, 663, 666, 667, 697, 739
İbn el-Arabi 49
İbn el-Cübeyr 196, 197, 261, 273, 338, 339
İbn el-Esir 120, 130, 250, 270, 291, 292, 296, 343, 348, 361, 368, 400, 414, 488, 492, 516, 739
İbn el-Kalanisi 130
İbn el-Kayserani 238, 248, 255, 273
İbn el-Mukaddem 298, 299, 300, 301, 303, 317, 318
İçkale 84, 93, 94, 352, 631, 654
III. Innocent, Papa 523, 524, 526, 528, 529, 533, 534, 537, 542, 551, 552, 553, 554, 556, 563, 659, 662, 684, 739
II. Innocent 214
İkinci Haçlı Seferi 211, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 234, 244, 247, 248, 250, 256, 265, 266, 311, 374, 375, 378, 532, 660, 683, 707, 739
İlahi Komedya (Dante) 670
İlgazi 174, 179, 181, 182, 199, 251
İlhanlılar 615, 624, 626, 627, 628, 637, 642, 739
İmadeddin 239, 272, 273, 295, 297, 299, 306, 316, 317, 326, 328, 329, 330, 341, 342, 358, 359, 363, 364, 366, 368, 397, 402, 407, 415, 430, 513, 722, 726, 739
İmar 711
İnab Savaşı 251, 253, 254, 255, 374, 683, 710
İngilizler 24, 471, 673, 739
Irak 23, 40, 42, 43, 91, 132, 206, 208, 237, 240, 241, 250, 256, 259, 269, 290, 328, 332, 333, 425, 567, 601, 614, 615, 644, 678, 679, 709, 739
İran 40, 42, 43, 173, 196, 206, 239, 614, 615, 616, 627, 628, 645, 647, 739
İskenderiye 31, 199, 276, 277, 280, 282, 283, 288, 307, 547, 585, 592, 628, 649, 657, 721, 723, 739
İskorbüt 22, 428, 556, 601
İslamiyet 25, 26, 39, 63, 110, 187, 190, 207, 237, 238, 239, 251, 261, 307, 314, 363, 406, 428, 486, 514, 616, 677, 678, 681, 739
İtalya 28, 29, 31, 32, 33, 54, 55, 63, 64, 65, 160, 161, 162, 163, 182, 220, 222, 229, 265, 311, 375, 386, 394, 523, 534, 536, 537, 565, 566, 567, 571, 572, 578, 637, 648, 666, 739
Ivanhoe (Scott) 671
İznik 72, 73, 74, 75, 76, 77, 86, 233, 532, 683

K

Kadırga 307, 332, 333, 399, 417, 418, 432, 467, 586, 650
Kahire 43, 143, 243, 263, 275, 276, 277, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 333, 345, 346, 349, 541, 553, 556, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 644, 645
Kale 72, 82, 89, 90, 109, 164, 169, 177, 183, 186, 238, 242, 251, 263, 319, 320, 356, 405, 415, 419, 483, 545, 546, 633, 634, 637, 640, 641, 642, 667, 709, 714
Kanlı Tarla (*Ager Sanguinis*) 180, 181, 182, 183, 187, 193, 198, 199, 237, 253, 254, 255, 318, 683
Karakurum 615
Karakuş 286, 326, 345, 400, 415, 418, 421, 422, 423, 424, 430, 443, 445, 448
Katarcılık 522
Katarlar 534
Katliam 19, 61, 78, 119, 120, 121, 130, 149, 237, 243, 244, 289, 315, 322, 358, 359, 363, 364, 412, 456, 457, 458, 475, 596, 597, 605, 633, 635, 649
Ketboğa 615, 616, 618, 619
Kıbrıs 89, 122, 263, 266, 313, 433, 434, 440, 496, 514, 532, 540, 543, 568, 569, 572, 577, 582, 585, 586, 615, 617, 632, 652, 655, 657, 658, 733, 739
Kılıç 328, 357, 364, 456, 512, 561, 596, 597, 598, 603, 615, 620, 629, 634, 649, 653, 654, 672
Kılıç Aslan 72, 73, 76, 77, 78, 79, 313, 324, 325, 387, 739
Kıpçak 590, 612, 613, 614, 627, 628, 645
Kıptiler 44, 122, 192, 276
Koçbaşı 116
Köle 23, 57, 207, 240, 284, 359, 364, 457, 590, 591, 612, 689
Kompozit yay 45, 629
Konstantinopolis 11, 28, 31, 41, 47, 54, 56, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 77, 94, 102, 126, 157, 187, 229, 231, 232, 234, 271, 281, 313, 314, 325, 329, 387, 398, 531, 532, 533, 534, 547, 553, 617, 627, 666, 684, 688, 739
Krak des Chevaliers 401, 546, 547, 634, 637, 641, 649, 651, 685
Kubbet'üs Sahra 110, 130, 203, 367, 570, 623
Kudüs 5, 7, 11, 12, 15, 17, 20, 21, 23, 24, 27, 29, 31, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 63, 65, 66, 69, 71, 82, 83, 102, 105, 107, 124, 165, 166, 210, 237, 238, 243, 257, 258, 278, 279, 281, 286, 313, 314, 316, 318, 332, 334, 335, 357, 365, 366, 407, 426, 439, 449, 450, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 566, 677, 697, 698, 699, 700, 703, 704, 706, 710, 711, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 726, 727, 730, 733, 739, 741
Kudüs Krallığı 124, 133, 137, 145, 155, 165, 167, 183, 188, 190, 248, 260, 277, 286, 494, 496, 636, 643, 699, 741
Kürboğa 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 108, 683
Kuşatma 23, 45, 73, 74, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 103, 116, 141, 143, 145, 149, 151, 207, 209, 240, 242, 271, 278, 321, 327, 328, 336, 337, 339, 340, 347, 362, 365, 382, 399, 420, 421, 422, 426, 427, 430, 431, 465, 482, 483, 491, 553, 556, 557, 558, 559, 571, 588, 628, 629, 631, 633, 635, 641, 649, 651, 652, 662
Kuşatma silahları 115, 209, 269, 336, 362, 406, 415, 435, 437
Kutsal Mezar 17, 27, 49, 109, 122, 125, 135, 178, 190, 200, 201, 202, 310, 337, 339, 367, 468, 510, 513, 514, 570, 575, 644
Kutsal Mızrak 97, 103, 105, 106, 112, 426, 740
Kutsal Savaş 17, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 44, 46, 47, 178, 185, 192, 198, 211, 230, 239, 343, 347, 369, 374, 400, 450, 451, 573, 583, 659, 690, 715
Kutuz 612, 613, 616, 618, 619, 620, 622, 624
Kuzey Afrika 36, 40, 42, 49, 91, 196, 199, 278, 279, 280, 281, 282, 290, 345, 350, 553, 563, 586, 589, 594, 639

L

Lağım 633, 642
Lateran Sarayı 54, 215
Latin Hıristiyanlar 33, 58, 130, 192, 196, 212, 324, 537, 621, 654, 660, 680, 740

Latinler 30, 32, 33, 34, 38, 48, 58, 69, 70, 73, 74, 76, 78, 86, 87, 90, 91, 93, 96, 118, 121, 167, 174, 175, 183, 185, 192, 202, 204, 263, 265, 266, 278, 321, 325, 337, 352, 531, 552, 556, 584, 586, 588, 597, 600, 618, 642, 643, 654, 665, 683, 706, 715, 716, 740
Lazkiye 89, 155, 156, 159, 162, 401, 420, 539, 549, 616, 636, 637, 649
Lod 148, 315, 360, 483, 484, 490
Louis IX. 18, 23, 579, 580, 581, 583, 585, 588, 590, 599, 605, 606, 612, 615, 627, 628, 631, 638, 639, 660, 661, 670, 685
Louis VII. 215, 216, 223, 224, 225, 228, 229, 232, 244, 311, 331, 375, 381, 579
Lusignan'lı Guy 331, 332, 334, 336, 337, 339, 349, 353, 384, 402, 403, 434, 439, 452, 476, 479, 495, 496, 684

M

Mağribiler 48
Malazgirt Savaşı 48
Mancınık 73, 86, 87, 88, 114, 116, 117, 118, 119, 141, 271, 394, 399, 406, 418, 421, 422, 423, 435, 441, 442, 443, 445, 553, 586, 594, 629, 631, 652
Mansure Savaşı 596, 598, 599, 600, 612, 685
Melik Şah 43, 45
Memluklar 590, 591, 598, 599, 611, 612, 616, 618, 619, 620, 631, 634, 635, 636, 644, 651, 652, 653, 654, 685
Mezopotamya 42, 43, 44, 80, 95, 101, 132, 155, 167, 206, 207, 208, 210, 238, 239, 241, 257, 268, 269, 290, 297, 320, 327, 329, 340, 345, 346, 419, 427, 443, 495, 496, 501, 541, 594, 615, 637, 664, 740
Miryokefalon (Karamıkbeli) Savaşı 313
Mısır 5, 6, 7, 16, 18, 23, 40, 42, 44, 75, 91, 108, 113, 124, 137, 143, 145, 146, 153, 177, 198, 199, 237, 278, 279, 284, 306, 307, 310, 313, 314, 316, 318, 321, 323, 324, 326, 344, 345, 346, 350, 537, 541, 547, 560, 561, 562, 563, 566, 574, 575, 576, 585, 599, 607, 608, 612, 613, 640, 643, 645, 651, 655, 657, 660, 664, 677, 678, 684, 685, 687, 690, 712, 714, 723, 725, 740
Mızrak 35, 45, 62, 73, 87, 103, 124, 159, 357, 378, 409, 444, 587, 595, 597, 598, 653
Moğollar 547, 566, 611, 613, 614, 615, 616, 618, 619, 620, 621, 624, 625, 626, 628, 631, 633, 635, 636, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 665, 666, 685
Montferrat'lı Konrad 403, 408, 412, 414, 434, 452, 455, 459, 486, 489, 494, 496, 497, 503, 539
Mont Gisard 315, 316, 318, 321, 323
Muhammed 39, 40, 41, 42, 46, 110, 167, 246, 261, 272, 276, 306, 333, 366, 367, 368, 502, 740
Musul 156, 163, 167, 168, 205, 206, 208, 237, 238, 240, 241, 244, 248, 250, 256, 266, 269, 296, 300, 302, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 337, 340, 342, 346, 419, 501

N

Nablus 188, 193, 194, 198, 203, 257, 337
Namık Kemal 674
Nasıra 334, 351, 570, 630, 643
Nil 275, 277, 279, 281, 283, 285, 287, 288, 291, 294, 307, 314, 326, 330, 344, 460, 480, 501, 504, 553, 559, 561, 562, 563, 566, 585, 587, 592, 593, 601, 602, 603, 606, 612, 613, 621, 640
Normandiya 66, 375, 378, 388, 389, 390, 393, 436, 517, 579
Normanlar 29, 65, 77, 222, 471
Nureddin 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 268, 269, 270, 275, 278, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 305, 622, 624, 645, 646, 664, 665, 670, 683, 684

O

Ok 43, 45, 74, 78, 99, 115, 116, 117, 159, 246, 321, 327, 355, 356, 392, 422, 466, 472, 587, 595, 598, 600, 613, 629, 653
Okçu 153, 355, 410, 422, 424, 435, 461, 471, 546, 561, 584, 588, 629, 652, 653
Orta Asya 566, 614, 676
Osmanlılar 110

P

Philip Augustus II. (Fransa Kralı) 373, 375, 433, 528
Piyade 35, 45, 62, 63, 72, 78, 99, 123, 125, 136, 139, 146, 147, 149, 153, 158, 175, 177, 179, 252, 270, 282, 315, 334, 351, 352, 356, 387, 408, 410, 444, 466, 468, 474, 561, 576, 584, 595, 651, 652

Q

Quantum praedecessores 216, 217, 218, 219, 220, 223, 225

R

Ramla Savaşı 182
Ramla Savaşları 146
Reconquista 663
Richard I. (Aslan Yürekli) 389, 391, 393, 420, 432, 433, 444, 449, 451, 459, 477, 479, 503, 506, 509, 514, 528, 563, 671
Roma 29, 30, 31, 34, 36, 37, 54, 55, 57, 62, 64, 68, 77, 83, 122, 125, 156, 159, 164, 207, 212, 215, 222, 227, 229, 230, 233, 261, 353, 355, 523, 525, 526, 529, 533, 551, 557, 563, 567, 568, 571, 573, 583, 615, 638, 639, 648, 658
Roma İmparatorluğu 27, 29, 40, 70
Rumlar 38, 48, 56, 64, 68, 69, 72, 93, 94, 102, 155, 156, 159, 160, 161, 178, 187, 192, 194, 229, 232, 233, 234, 249, 251, 263, 265, 266, 281, 313, 325, 433

S-Ş

Saffuriye 326, 334, 351, 352, 353
Sapkın Hıristiyanlar 657
Sapkınlık 522, 525
Savar 277, 278, 279, 280, 282, 283
Scott, Sir Walter 671
Selahaddin (Eyyubi) 7, 21, 24, 25, 199, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 297, 298, 304, 305, 306, 307, 310, 313, 314, 359, 360, 366, 367, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 419, 420, 421, 422, 446, 449, 450, 454, 455, 456, 479, 480, 488, 515, 516, 518, 611, 612, 619, 622, 646, 659, 664, 665, 670, 671, 672, 674, 677, 678, 684, 699, 704, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 724, 727, 728, 740
Selçuklular 43, 44, 45, 48, 73, 79, 84, 233, 242, 267, 425, 554
Selevkos 709
Seyid Kutub 678
Sicilya 29, 196, 212, 229, 232, 375, 377, 394, 433, 524, 551, 552, 563, 564, 565, 568, 571, 578, 581, 626, 640, 666
Sidon 142, 143, 145, 360, 417, 436, 452, 489, 607, 633, 655
Siyonizm 675, 677
Şam 12, 15, 41, 42, 43, 44, 71, 86, 91, 95, 143, 145, 171, 172, 188, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 257, 258, 259, 260, 261, 282, 283, 284, 285, 299, 300, 338, 339, 341, 350, 359, 515, 538, 541, 549, 554, 558, 566, 569, 575, 590, 611, 612, 616, 617, 620, 622, 624, 625, 626, 628, 638, 642, 645, 647, 655, 660, 672, 678, 683, 684, 689, 704, 707, 709, 710, 711, 714, 730, 741
Şam kuşatması 683
Şiddet 17, 19, 25, 26, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 46, 58, 62, 121, 206, 281, 286, 296, 298, 313, 381, 447, 535, 564, 616, 659, 670, 671, 680, 734
Şirkuh 241, 253, 259, 262, 264, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 290, 341, 741
Şövalye 29, 34, 35, 36, 55, 58, 62, 63, 66, 72, 79, 80, 95, 99, 113, 123, 125, 136, 139, 145, 146, 150, 179, 184, 185, 195, 224, 252, 263, 269, 309, 315, 334, 352, 356, 362, 385, 387, 389, 394, 408, 412, 416, 471, 474, 509, 531, 535, 542, 561, 568, 576, 580, 584, 588, 652, 719, 721, 729
St. Jean Şövalyeleri 185, 186, 391, 466, 471, 474, 491, 513, 539, 542, 544, 558, 569, 572, 595, 641, 658, 685, 723, 741
Suikast 240, 303, 305, 497, 620
Sur 143, 188, 193, 260, 361, 365, 398, 399, 402, 403, 409, 414, 449, 513, 548, 633, 647
Suriye 5, 7, 14, 23, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 69, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 205, 206, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 297, 303, 318, 319, 321, 323, 324, 326, 558, 569, 574, 575, 576, 589, 612, 615, 616, 618, 621, 622, 623, 646, 649, 672, 673, 677, 687, 689, 700, 703, 705, 707, 710, 714, 723, 741

Surlar 68, 112, 117, 120, 246, 307, 548
Susuzluk 79, 114, 354, 355, 357, 466
Süvari 77, 92, 113, 252, 282, 461, 471, 475, 587, 628, 629, 651
Sybilla (Kudüs Kraliçesi) 715

T

Taberiye 135, 138, 144, 145, 150, 172, 271, 321, 322, 326, 349, 350, 352, 353, 354, 358, 360, 427
Takiyeddin 408, 409, 410, 430, 501, 502, 717, 741
Tancred 65, 70, 80, 89, 90, 105, 112, 113, 115, 120, 125, 134, 135, 136, 137, 138, 144, 148, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 178, 672, 693, 699, 700, 741
Tapınak Şövalyeleri 23, 184, 185, 186, 195, 203, 214, 233, 234, 319, 320, 321, 322, 351, 353, 360, 411, 434, 471, 474, 491, 513, 539, 543, 544, 562, 569, 571, 572, 596, 633, 655, 657, 741
Tefekkür Kitabı 194, 195
Ticaret yolu 139, 198, 275
Tılsım 18, 671
Töton Şövalyeleri 542, 543, 544, 548, 558, 565, 567, 569, 595, 637, 642, 658
Trablus 162, 164, 165, 166, 167, 169, 172, 186, 265, 291, 334, 398, 401, 402, 539, 540, 616, 632, 635, 636, 637, 640, 641, 642, 647, 649, 650
Trebüşet 629, 631, 652
Tuğtekin 152, 153, 154, 171, 172, 173, 174, 181, 205
Türkler 45, 48, 54, 73, 78, 79, 87, 159, 432, 444, 508, 741
Tutuş 43

U-Ü

III. Urban, Papa 373, 376
II. Urban, Papa 32, 33, 38, 39, 53, 54, 59, 60, 63, 125, 128, 212, 216, 217, 218, 219, 220, 297, 659, 683, 690, 691, 741
Üçüncü Haçlı Seferi 7, 19, 21, 25, 373, 376, 377, 378, 381, 384, 385, 386, 390, 393, 397, 402, 403, 404, 410, 420, 436, 447, 479, 481, 482, 483, 484, 498, 503, 504, 505, 510, 511, 514, 516, 518, 42, 547, 548, 550, 551, 560, 570, 576, 577, 580, 611, 653, 662, 671, 718, 719, 727, 733, 741
Ürdün 21, 172, 271, 319, 323, 326, 335, 350, 351
Usame bin Ladin 668, 676, 679
Usame bin Münkid 195, 200, 203
Uzun yay 62

V

Venedik 29, 135, 188, 198, 213, 517, 529, 530, 531, 532, 533, 542, 548, 637, 648, 666
Vergi 40, 54, 57, 135, 142, 197, 199, 228, 292, 391, 434, 526, 543, 565, 668
Vézelay 216, 220, 221, 224, 393
Voltaire 670

Y

Yağı Siyan 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93
Yahudiye 109, 110, 139, 150, 315, 360, 362, 459, 483, 485, 487, 490, 494, 505, 541, 575
Yamyamlık 428

Z

Zengi 23, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 219, 225, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 252, 275, 279, 282, 283, 296, 297, 298, 299, 302, 305, 325, 326, 342, 343, 501, 516, 542, 590, 645, 646, 659, 683, 689, 707, 708, 709, 710, 714, 722, 741
Zengiler 245, 246, 249, 259, 326, 328, 329, 397, 401, 515, 646